

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

D¹¹ 131974

1971, 1972

ORNIK

1972

**ZBORNIK
SVOBODNE SLOVENIJE
1971-1972**

+ D II 131974a

UREDILI: *Miloš Stare*

dr. Tine Debeljak

Pavel Fajdiga

Slavimir Batagelj

Tone Mizerit

// 131974

OVITEK, OPREMA IN UREDITEV UMETNIŠKE PRILOGE: *akad. slikar Ivan Bukovec*

GORNISKO POGlavJE UREDILA: *ga. Danica Kanale Petričkova*

Z 898/1974

IZDALA IN ZALOŽILA SVOBODNA SLOVENIJA, RAMON FALCON 4158, BUENOS AIRES
NATISNILA TISKARNA VILKO, ESTADOS UNIDOS 425, BUENOS AIRES, ARGENTINA

**BOJ SLOVENSKE MANJSINE
V KRŠKI ŠKOFIJI NA
KOROŠKEM — AVSTRIJI
ZA VERSKI POUK
OTROK V SLOVENŠČINI**

NADALJEVANJE (6)

Sestavil DR. ANTON PODSTENAR

VSEBINA POGLAVIJ V PREJSNJIH LETNIKIH

Zbornik 1966:

Prvi del: *Koroški Slovenci nekdanj in sedaj*

Splošni pregled — Šolstvo koroških Slovencev

Drugi del: *Koroški Slovenci in krški ordinariat*

Verski pouk slovenskih otrok v krški škofiji — Krški ordinariat proti slovenskemu pouku

Tretji del: *Zgledi vlečejo*

Napad na papeža in slovanska apostola — Napad na slovenske duhovnike — Število koroških Slovencev — Vindišarji na Koroškem

Četrty del: *Ravnanje krškega ordinariata*

Nasprotuje naravnemu pravu in jasnemu nauku papežev — Zanaša na spodnjo Koroško razdor — Ne upošteva državne pogodbe glede narodnih manjšin

Peti del: *Stališče krškega ordinariata je zmotno*

Slovenci so vedno zahtevali slovenske šole — Pravica otroka do pouka v materinem jeziku je naravna pravica

Zbornik 1967:

Šesti del: *Rešitev problema v luči papeških okrožnic*

Kako je treba reševati problem? — Sodelovanje v enakopravnosti — V medsebojnem spoštovanju — V duhu prave demokracije — Po normalnih načelih — Resnica — Pravičnost — Zvestoba — Blaginja za vse — Posebna zaščita — Ljubezen — Svoboda — Pretirani nacionalizem — Praktično merilo — Poprava krivic — Narodnost, moralna dobrina

Sedmi del: *Državna pogodba in Koroški Slovenci*

Narodna zavednost koroških Slovencev — Umetno razlikovanje Slovencev — Vindišarski jezik — Občevalni jezik — Narodna pripadnost — Ugotavljanje števila Slovencev — Južna Koroška in Tirolska — Plebiscit — Karnalska dolina — Strnjenost ozemlja — Število članov manjšine — Raznarodovanje — Ponemčenje koroških Slovencev — Povezanost z matično državo — Kamen razlikovanja — Strateška meja — Namen razlikovanja — Stališče koroških Slovencev — Narodna zavest Slovencev v preteklosti

Zbornik 1968:

Osmi del: *Rešitev problema in voditelji manjšine*

Prvo desetletje 1945-1955 — Doba 1955-1960 — Doba 1960-1965 — Prvi trije sestanki — Leto 1961 — Leto 1962 — Leto 1963 — Leto 1964 — Leto 1965 — Doba po 9. maju 1965 — Manjšina in večinski narod — Kulturni stiki s Slovenci zunaj Avstrije — Posredovalci — Sklep — Značaj koroških Slovencev

Deveti del: *Koroški Slovenci in civilna oblast*

Nauk papežev — Nujnost zaščite narodne manjšine — Varstvo manjšin po letu 1919 — Zaščita po letu 1945

Zbornik 1969:

Deveti del: *Koroški Slovenci in civilna oblast — Razlogi za izredno zaščito*

Nerazumevanje za problem narodnih manjšin — Pojmovanje narodnosti — Pretirani nacionalizem — Načelno nevmešavanje — Pojmovanje demokracije — Spremenjene socialne in gospodarske razmere — Manjšine v Avstriji — Slovenska manjšina na Ogrskem — Slovenska manjšina v Italiji — Narodne manjšine v Sloveniji — Akadijci — Koroški Slovenci — Šibka manjšina — Turizem — Politične razmere

Zbornik 1970:

Deveti del: *Koroški Slovenci in civilna oblast — Razlogi za izredno zaščito*

Uvod — Nacisti in nacistična združenja — Vznik nacizma na Koroškem — Širjenje nacizma — Delovanje nacistov — Moč koroških nacistov — Priključitev k Nemčiji — Po priključitvi — Po razpadu Jugoslavije — Glavni razlog nacističnega terorja — Zapiranje in selitve — Govor Maier-Kaibitscha — Obiski nacističnih prvakov — Nadaljne selitve, zapori in moritve — Nacistični teror po vojski — Preprečenje romanja h Gospe Sveti — Nacistična nedoslednost in neiskrenost — Njihov cilj — Odklanjajo spravo — Zastrupljajo javno mnenje — Izvajajo pritisk na oblastnike Sokrivda civilne oblasti — Sokrivda avstrijske javnosti

NADALJEVANJE 6 (1971-2)

BOJ KOROŠKIH SLOVENCEV ZA LJUDSKOŠOLSKI POUK V MATERINŠČINI

Deveti del: KOROŠKI SLOVENCI IN CIVILNA OBLAST

Tretje poglavje: *Posebni razlogi za izredno zaščito*

Nizko število koroških Slovencev — Gospodarska šibkost manjšine — Nemška narodna nestrpnost — Začetek nove miselnosti — Potreba poprave krivic

Četrto poglavje: *Avstrijska miselnost in njeni sadovi*

Fanatičnost Avstrijcev — Moč bivših nacistov — Avstrijci in Slovani — Avstrijci in Slovenci — Deželni glavar in emigranti — Glavarjevi sopotniki V. Mucher in slovenski duhovniki — Kardinal König in V. Mucher — Diskriminacija koroških Slovencev — Diskriminacija na vseh področjih — Primerjava z drugimi manjšinami — Težnja po ponemčevanju — Člen 7 — Kos papirja — Nepripravljenost za pogajanja — Obljube rdečega kanclerja — Predsednik ÖVP — Uničevanje manjšine — Rodomor — Gospodarska slabitev manjšine — Nadziranje slovenskega premoženja — Razlaščanje slovenske zemlje — Ustanavljanje nemških jeder — Gospodarsko zapostavljanje — Izkoriščanje gospodarske neodvisnosti — Politična slabitev manjšine — Zator slovenskih občin — Brez političnega zastopstva — Socialistični poslanec Ogris — Brez glasu v političnih zbornicah — Možnost internacionalizacije koroškega vprašanja

DEVETI DEL: KOROŠKI SLOVENCİ IN CIVILNA OBLAST

TRETJE POGlavJE: POSEBNI RAZLOGI ZA IZREDNO ZAŠČITO

(Nadaljevanje)

6. NIZKO ŠTEVILO KOROŠKIH SLOVENCEV

151. Koroški Slovenci so kot narodna skupina potrebni izrednega varstva tudi zaradi neugodnega številčnega razmerja do večinskega naroda in politične moči svojih severnih sosedov. Ako se je francoskemu predsedniku de Gaulleu (9. del, t. 74) zdelo potrebno 6 milijonov francosko govorečih Kanadčanov, ki imajo v Quebecu popolno prostost, opomniti, da angleško govoreči sosedi že zgolj s svojo velikostjo spravljajo v nevarnost njihov obstoj, koliko bolj ogroža velikansko nemško zaledje 70.000 slovensko govorečih Korošcev! Ako se tujci in zgodovinarji čudijo, kako se je slovenski narod ob tako mogočnih sosedih mogel ohraniti, se moramo toliko bolj čuditi, kako morejo koroški Slovenci kljubovati silni številčni nemški premoči. V primeru z nemškim sosedom pomenijo Slovenci le nekaj kapljic ob obali silnega morja, ki pljuska ob Karavanke.

Ta številčna neznatnost je za koroške Slovence še toliko nevarnejša, ker imajo za seboj le majhen matičen narod, ki nima lastne države, in komunistično matično državo, ki je brezbriznost njene vlade za slovenske narodne manjšine kronična in usodna.

7. GOSPODARSKA ŠIBKOST MANJŠINE

152. Številčna neznatnost koroških Slovencev je zanje toliko usodnejša, ker so gospodarsko šibki, Nemci pa vsak dan pomembnejša gospodarska velesila, tako da se že zaradi njihove gospodarske moči nobena velesila noče zavzeti za pravice koroških Slovencev. Dejstvo, da je predsednik Zahodne Nemčije koroškemu deželnemu glavarju podelil nemško odlikovanje zaradi dobrega sodelovanja z nemškim ka-

pitalom na Koroškem (Op. 274) nam ne pojasni le marsikatero glavarjevo izjavo in delovanje v škodo koroških Slovencev, temveč nam tudi kaže, kako zelo se Zahodna Nemčija zanima za to najjužnejšo in Trstu najbližjo avstrijsko deželo.

153. Medtem ko koroških Slovencev matična država vsaj kot celoto gospodarsko ne podpira, izdajajo rajhovski Nemci visoke vsote za utrditev nemštva izven Nemčije. Za utrditev nemštva na Južnem Koroškem skrbijo „Društvo za nemštvo v tujini“ s sedežem v Münchnu in druge podobne organizacije. Za primer, s kakim kapitalom razpolagajo, naj navedemo, da je „Kulturwerk für Südtirol“ s sedežem v Münchnu v desetletju 1960—1970 dal Južni Tirolski pomoč v vrednosti skoraj 4 milijonov mark (1 milijon dolarjev) (Op. 25). Nemški denar se je valil na Južno Koroško tudi v preteklosti in je odločal pri plebiscitu leta 1920... Samo Bog ve, koliko milijonov nemškega denarja je bilo potrebnih, da so Nemci koroške Slovence tako zelo raznarodili.

8. NEMŠKA NARODNA NESTRPNOST

154. Nemška gospodarska moč pomeni za koroške Slovence veliko nevarnost zlasti zaradi prenapetega in često fanatičnega in brezobzirnega nemškega nacionalizma, ki proseva med drugim iz njihovega nebrzdanega prizadevanja za povečanje življenjskega prostora na škodo drugih narodov in zaradi miselnosti, da so jim v ta namen vsa sredstva dovoljena.

V svojem fanatičnem nacionalizmu so Nemci sovražno razpoloženi zlasti do Slovanov, katerim so iztrgali že veliko ozemlja. V srednjem veku so uničili polabske Slované in ponemčili velik del slovenskega ozemlja. V novem veku so poleg Slovencev prišli na vrsto Poljaki. Kancler Bismarck je dejal, da sicer sočustvuje s tem naro-

dom, a mu ne želi nič boljšega kot germanizacijo, tudi nasilno (Op. 276).

I. Heyer pravi: „Skozi vso zgodovino nemške kolonizacije se vleče kot rdeča nit dejstvo, da je treba pripadnike slovanskih narodov čimprej podjarmiti in raznaroditi. Tako je bilo v srednjem veku vzhodno od Labe, tako je bilo v drugi svetovni vojni: Slovana je treba pač germanizirati, ali da postane hlapec gosposki rasi brez kakršnihkoli pravic do višje izobrazbe in narodne zavesti. Prav zaradi tega so izginili množično slovanski narodi, a preostali so le še maloštevilni ostanki, kot so npr. Lužiški Srbi, Kašubi in drugi. Kolonizacija slovanskega vzhoda je bila prav tako okrutna, kot boj belega človeka proti Indijancem v Severni Ameriki“ (Op. 277).

Da primerjava med ameriškim ali južnoafriškim rasizmom (t. 191) ter med rasizmom tega gosposkega naroda ni pretirana, kaže med drugim Himmlerjev načrt iz leta 1940, po katerem bi bilo 23 milijonov Slovanov iz nemškega življenjskega prostora izseljenih. Lužiški Srbi se po tem načrtu niso smeli v šoli nič drugega učiti kot „preprosto računanje do 500, podpisati svoje ime in kot božjo zapoved sprejeti dolžnost, da Nemce ubogajo in jim dostojno, spodobno in pridno služijo“ (Op. 175, prim. 9. del t. 39).

To naziranje je bilo precej splošno in je prizadelo tudi koroške Slovence. Ko je oče izseljene slovenske družine svojemu sinu hotel zagotoviti nadaljevanje srednješolskega študija v kraju nove naselitve, je esesovski major Schussler odvrnil, da ne potrebujejo šolanih slovenskih otrok; dovolj je, da se samo za silo naučijo slovensko brati in pisati. Res so se tega strogo držali. Nobenemu izseljenemu otroku ni bilo dovoljeno obiskovati javne šole. V taborišču v Hagenbüchu so odstranili sposobno učno moč, tako da so se otroci res le za silo branja in pisanja priučili. (Op. 278)

Ker se je to dogajalo v nedavni preteklosti, je upravičena bojazen, da tudi v sedanosti Nemci s pomočjo svojega kapitala ne zasledujejo le gospodarskega izkoriščanja Koroške, temveč si jo hočejo dokončno osvojiti za nemški življenjski prostor.

Začetek nove miselnosti

155. Vendar je treba priznati, da so vsaj nekateri rajhovski Nemci zaradi gro-

zne nesreče, ki jih je po drugi svetovni vojni zadela, svoje stališče do Slovanov pričeli spreminjati. Svoje krivde se pričenjajo zavedati in jo priznavajo, krivice pa skušajo popraviti. Kardinal Döpfner je npr. v imenu rajhovskih Nemcev glede krivic, ki so jih delali Poljakom, očitno priznal: „Poljska država je bila razkosana, neštetilne množice Poljakov so bile pomorjene in z vsem ljudstvom so ravnali kakor z sužnji, kot s „slovanskimi podljudmi“ (Op. 50).

Isti kardinal je leta 1970 v Münchnu vpričo 400 katoliških duhovnikov in 14 škofov s Poljske, iz Češkoslovaške, Francije, Italije in Zahodne Nemčije, ki so romali v Dachau, omenil trpljenje Poljakov v času narodnega socializma in jih hkrati prosil odpuščanja: „Primerno je, da ob tisočletnici poljskega pokristjanjenja nemški narod prosi Poljake za odpuščanje“, je dejal kardinal in navzočim poljskim škofom in duhovnikom zaklical: „Odpustite nam vse, kar se je v teh letih med zadnjo vojsko zgodilo!“ (Op. 279).

Enako mislijo mnogi drugi nemški duhovniki. Od škofovske konference so celo zahtevali, naj se škofje jasno izrečejo za politično priznanje meje na Odri in Nisi in za spravo s Poljsko kot krščansko dolžnost (Op. 279). Mejo na Odri—Nisi je Zahodna Nemčija še isto leto priznala in s tem Slovanom vrnila veliko nasilno ponemčenega ozemlja.

Vendar niso vsi škofje s poljskonemškim dogovorom zadovoljni. Škof v Hildesheimu dr. Jansen meni, da je dogovor prezrl milijone nemških beguncev. Njegov pomožni škof sudetski begunec Kinderman je trdil, da je Brandtov podpis izdaja nemških ozemelj. Zato je toliko večje hvale vredno, da sta münchenski kardinal Döpfner in evangeličanski škof Dietzfelbinger povabila svoje vernike, naj se zavzamejo za popolno pomiritev nemškega in poljskega naroda, s čimer sta podprla poljsko-nemški dogovor, v katerem se Zahodna Nemčija odpoveduje ozemeljskim terjatvam do Poljske (Op. 280).

156. Kako zavest krivde in dolžnosti, da krivice popravijo, med Nemci napreduje, kaže „akcija Kragujevac“. V tem mestu so leta 1970 komunistične oblasti sklenile katoliško cerkev podreti. V istem mestu so nacisti med zadnjo vojno na en dan postrelili 300 šolarjev, katere so iz šole gnali na morišče. V zavesti neizmerne krivde svojih prednikov in rojakov za-

radi hudodelske moritve srbske mladine so se nemški ministranti odločili za zbiranje denarja za gradnjo nove katoliške cerkve v tem srbskem mestu. Dne 22. 11. 1970 so v ta namen po katoliških župnijah pripravili službo božjo in razne prireditve. V mašnih spevih in prošnjah so se spominjali grehov svojih očetov ter Boga prosili odpuščanja in milosti, da bi v prihodnje bili nositelji ljubezni in bratstva zlasti v deželah, ki so okusile njihovo sovraštvo (Op. 281).

157. Hvale vreden je zadostilni duh nemških benediktincev v Niederaltaichu v škofiji Passau, ki so sprejeli bizantinski obred, da bi tako zadoščevali za krivice, storjene metropolitu sv. Metodu in za grdo ravnanje, katerega je svetnik na poti v Regensburg verjetno prav na tem kraju bil deležen (Op. 282, str. 126 sl.)

158. Občudovanja vreden je trud mesta Ellwangen na Švabskem, da bi sv. Metod prejel zadoščenje za krivice, ki jih je trpel v ondodnem samostanu. Leta 870 so nemški škofje vpričo kralja Ludovika v Regensburgu obsodili sv. Metoda na ječo v samostanu Ellwangen. Čeprav mesto tedaj še ni obstajalo in nima za krivično obsodbo nobene krivde, je hotelo dati zadoščenje svetniku, ki je tri leta trpel na tem kraju. V ta namen je mestni župar Karl Wöhr ob 1100-letnici krivične obsodbe leto 1970 razglasil za jubilejno leto in za 12. junij pripravil spravno slovesnost. Nekaj tednov prej je šel na Koroško in v Maribor, glavno mesto slovenske Panonije, osebno povabit Slovence k tej slovesnosti. S seboj je nesel dragoceno votivno svečo, z mestnim grbom in jo v navzočnosti mariborskega škofa, duhovnikov in bogoslovcev prižgal na Slomškovem grobu. Na spravi dan je v navzočnosti Slovencev s Koroške, Goriške in od drugod na sodnijski mestni palači odkril spominsko ploščo sv. Metodu in ga prosil, naj bo zaščitnik kraju, ki mu je brez lastne krivde bil ječa. Mestni dekan je v slavnostnem govoru dejal, da mesto obsoja hudo krivico, ki jo je nemška Cerkev storila sv. Metodu, prosi odpuščanja in mu v znamenje zadostitve postavlja spomenik sprave. Pred spomenikom je dekan zmolil posebno zadostilno molitev (Op. 283).

159. Posebno priznanje zasluži prizadevanje cerkvenega zgodovinarja in regensburškega škofa Rudolfa Graberja za spravo s Slovani. Že leta 1963 se je na Ciril-Methodovem kongresu v Salzburgu ta po-

gumni nemški škof opravičil za ravnanje svojega prednika in drugih nemških škofov (Op. 282, str. 128). Ob sklepu tretjega mednarodnega kongresa slavistov, ki se je vršil od 1.—4. julija 1970 v Salzburgu in do 7. julija nadaljeval v Regensburgu, je škof Graber, ki je hkrati voditelj ekumeničnega odbora za stike z vzhodnimi Cerkvami, v svoji stolnici v pridigi prikazal, kako je leta 870, ko so nemški škofje obsodili nadškofa Metoda in ga vrgli v ječo, nestrpnost zavrla razvoj, ki bi bil za vesoljno Cerkev tako koristen. Priznal je, da je obsodba sv. Metoda le en člen v žalostni zgodovini nemških in slovanskih odnosov, pri katerih je sredi prelivanja krvi in pretakanja solz križ pogosto bil le krinka, ki naj bi zakril nemška osvajalna stremljenja. Ciril in Metod sta spoznala znamenja časa, spoznal jih je tudi Rim, niso jih pa spoznali nemški škofje. Danes smo začeli spoznavati, kako bi Cerkev z vzhodnimi narodi obogatela, če bi Nemci bili razumeli njeno delovanje. Slovani so bili poklicani, da v samostojni cerkveni pokrajini postanejo sredniki med Vzhodom in Zahodom. Nekateri zgodovinarji menijo, da bi se bili s tem izognili cerkvenemu razkolu. Značilni zahodni racionalizem se nikoli ne bi bil razvil do take meje, če bi ga bile v pravih mejah ohranjale čustvene in duhovne vrednote slovanskih narodov (Op. 284). Univerzitetni profesor dr. Franc Mayer pa je v pomembnem referatu dokazal nedolžnost sv. Metoda in njegovo zvestobo rimskemu papežu (Op. 285).

Potreba poprave krivic

160. Razveseljiva so vsa ta prizadevanja Nemcev, da se sv. Metodu da potrebno zadoščenje. Zelo pomembna se nam zdi tudi zavest rajhovskih Nemcev, da zgolj priznanje krivic krivca še ne oprosti zgodovinske krivde, in njihovo prizadevanje, da bi krivice storjene sv. Metodu, tudi popravili. S tem očitno priznavajo, da morajo poznejši rodovi zadoščevati za krivice svojih prednikov in jih po možnosti popravljati.

Pri tem se nam zdi primerno poudariti, da je hkrati s popravo krivic, storjenih sv. Metodu, treba popraviti tudi krivice storjene njegovemu delu. Sv. Metod osebno ne potrebuje nikakega zadoščenja in poprave krivic, saj zaradi heroičnega prenašanja teh krivic že nad tisoč let uživa

večjo mero nebeške slave. Zadoščevanje je potrebno Nemcem, da se pred Bogom oprostijo svoje zgodovinske krivde. To pa morejo v celoti doseči le, ako bodo popravili po svojih močeh tudi krivice storjene Metodovemu delu. Zato nas veseli, da nadaljnovidnejši Nemci pričenjajo spoznavati zle posledke preganjanja sv. Metoda in uničenje njegovega dela, saj sv. Metodu storjenih krivic ni mogoče ločiti od krivic storjenih njegovemu delu. Nemci so veličastno Metodovo zamisel o združenju vseh Slovanov v mogočnem Rimu vdan narod in njegovo začeto uresničevanje zamisli v svojem napuhu in lakomnosti uničili in s tem odvzeli svetniku na tem svetu velik del slave, ki bi jo že nad tisoč let užival, če bi se bila njegova zamisel v celoti uresničila. Ako torej Nemci iskreno želijo izbrisati vso svojo zgodovinsko krivdo v zvezi s sv. Metodom, jo morajo popraviti tudi na Slovanih, ki so s preganjanjem sv. Metoda in uničenjem njegovega dela bili prizadeti.

Zapor sv. Metoda in izgon njegovih učencev po nadškofovi smrti sta brez dvoma najbolj prizadela Slovence. Ako bi bil sv. Metod mogel svoje poslanstvo nemoteno izvrševati, bi bil vzgojil veliko več verskih in kulturnih delavcev, ki bi bili v naslednjih desetletjih pred prihodom Ogrov med Panonskimi Slovenci in Slovenci na splošno mogli vero in kulturo tako zelo utrditi, da bi bili v veliko večji meri mogli kljubovati ponemčevanju, navalu Ogrov in pomadžarjenju Slovencev.

Da je treba krivice popraviti, se Nemci dobro zavedajo in so že v veliki meri popravili krivice, ki so jih v času nacizma storili udom drugih narodov. Nimamo vpogleda, koliko so že storili, da bi popravili krivice, storjene Slovincem v bližnji in daljni preteklosti. Krivic, storjenih Slovincem v preteklih stoletjih, na potujčenih Slovincih ne morejo več popraviti. Mogoče je pa to storiti na koroških Slovincih, ki so del enega in istega naroda. Podali bi prelep zgled resničnega kesanja zaradi krivic, ki so jih storili našemu narodu od časa, ko so nas podjarmili, do danes, ako bi, recimo, v Celovcu zgradili za Slovence cerkev v čast sv. Metodu ali kulturni dom, da bi se koroški Slovenci, ki so od Nemcev največ trpeli, mogli nemški premoči uspešneje ustavljati, ali dijaški zavod sv. Metoda, v katerem bi se mogli v večjem številu vzgajati koroški slovenski dijaki, da bi lažje kljubovali okuženju po komu-

nizmu, ki je na koncu koncev nasledek propada Metodove zamisli o združenju vseh Slovanov v eni kulturni in verski skupnosti.

Poudarjamo, da ne gre za miloščino. Slovenci so podjetno in pridno ljudstvo, ki v prostosti ne potrebuje pomoči, temveč more še drugim velikodušno pomagati. Gre le za dobrohoten nasvet, kako bi mogli Nemci vsaj deloma popraviti krivice storjene slovenskemu narodu in še posebej koroškimi Slovincem. Bila bi taka pomoč le lahka nasprotna utež za reke denarja, ki so se že v času monarhije valile na Koroško za potujčevanje koroških Slovencev in za nemško gmotno pomoč za izvedbo plebiscita v nemško korist, pa tudi za denarno pomoč, ki še danes prihaja iz Nemčije za utrjevanje nemštva na Južnem Koroškem (Op. 275).

Nemci naj bi dobro premislili, ali niso morda prej in bolj kot drugim narodom, katere zasipajo z denarjem, dolžni pomagati svojim slovenskim upnikom in jim omogočiti, da se vzdignejo v tisti kulturni, socialni, gospodarski in politični položaj, v katerem bi se nahajali, ako bi jih Nemci skozi dolga stoletja pri njihovem vzponu ne bili ovirali. Premislili naj bi tudi, ali rešitev njihovega narodnega vprašanja morda ni bolj kot od pomoči drugim narodom odvisna od poprave njihovih velikih krivic malemu slovenskemu narodu.

Je pa še druga možnost, da se nemški škofje oddolžijo Slovincem in zadostijo za vnebovpijoče krivice, ki so jih koroški Slovenci pretrpeli. Kardinal Döpfner je leta 1970 predlagal preiskavo v državah Južne Amerike glede pokola Indijancev. Med tem se je verjetno že prepričal, da taka preiskava ni potrebna. Vendar njegov predlog dokazuje, da se katoliški kardinal neke države more zanimati za razmere v drugih deželah. Ali torej kardinal Döpfner ne bi mogel predlagati mednarodno preiskavo v sosednji Avstriji, zakaj njena vlada po 50 letih še ni izpolnila slovesnih obljub, danih Slovincem pred plebiscitom in zakaj po 16 letih še ne izpolni člena 7 državne pogodbe, in v primeru, da avstrijska vlada v posmeh mednarodnim obveznostim namerava koroške Slovence še nadalje raznarodovati, predlagati mednarodne sankcije? Le na tak in podoben način bi se mogli mi vsi približati tistemu idealu, za katerega se je v Salzburgu na drugem mednarodnem kongresu za slovansko zgodovino zavzemal škof Graber, ki je pou-

daril, da je že skrajni čas, da bi se tri velika ljudstva: Romani, Germani in Slovani združili v eno skupnost, v Združeno Evropo, v kateri bi imeli vsi enake pravice in dolžnosti (Op. 286).

Govorili smo obširneje o tolažljivih znamenjih izboljšanja nemške miselnosti v korist Slovanov, ker upamo, da bo prej ali slej prodrla tudi v Avstrijo in zlasti na Koroško, kjer na žalost podobnega premika še ni mogoče zaznati. Navajali smo gornje

primere tudi zato, da se bo ob primerjavi z njimi jasneje pokazala nevarnost avstrijske miselnosti, ki še posebno ogroža koroške Slovence in kliče po izredni zaščiti v njihov prid.

161. *Deveti razlog* za zaščito koroških Slovencev kot narodne skupine je avstrijska miselnost, ki bomo zaradi njene nevarnosti in obširnosti snovi govorili o njej in njenih nasledkih za Slovence v posebnih poglavjih.

CETRTO POGlavJE: AVSTRIJSKA MISELNOST IN NJENI SADOVI

162. Položaj koroških Slovencev je težak, ker so mnogi avstrijski Nemci že dolgo dobo prežeti z velenemškim narodnim fanatizmom. Med tem ko je med rajhovskimi Nemci v tem pogledu čutiti rahel premik na boljše, je del Avstrijcev še krepko zasidran v miselnosti pretekle dobe. Neredki Avstrijci še vedno kažejo prezir do slovenskega naroda in pohlep po njihovi zemlji, uporabljajo vsa mogoča sredstva za uresničenje ponemčevalnih načrtov, nočejo priznati lastne krivde in je popraviti, kar vse sestavlja tisto nevarno avstrijsko miselnost, ki je o njej govoril kardinal König (t. 149).

1. FANATIČNOST AVSTRIJCEV

163. Čeprav je po letu 1848 Avstroogrška bila izrinjena iz nemškega bloka, so se avstrijski Nemci prepojili s prusko — nacionalnim duhom in postali narodno bolj napeti kot rajhovski Nemci.

Kot profesor dunajske univerze tik pred prvo svetovno vojsko je Friderik Viljem Foerster dobil prav slabo mnenje o avstrijskih Nemcih, ki „niso znali drugega, kakor peti Deutschland, Deutschland über alles, namesto da bi posredovali nemško kulturo so izžarevali samo nemško prevzetnost in delali propagando za nemške zahteve po vsej Evropi“ (Op. 86).

Kljub propadu monarhije so Avstrijci še naprej sanjarili o svojem velenemškem mesianizmu, ki je poklican, da odreši svet. Komaj je dne 12. 9. 1920 državni poslanec Paulitsch v imenu deželnih politikov na zborovanju na Gosposvetskem polju Slovincem obljubil vse potrebno varstvo v avstrijski republiki, je že pričel razpravljati o nemškem poslanstvu: „Kot obmej-

no ozemlje moramo tu izpolniti visoko kulturno nalogo, kakor je to nemški narod doslej v zgodovini vedno storil. Germani so bili poklicani, da kulturno dediščino Rima prevzamejo in sicer tako, da rimsko kulturo najpoprej sprejmejo, jo pozneje plemenitijo in končno na rimsko kulturo oprti v krščanskonemškem duhu ustvarijo germansko kulturo...“ (Op. 287). Tudi tu je govoričenje o krščanskem duhu in kulturi le plašč za kritje nemškega nacionalizma.

Po prvi svetovni vojski sta kanclerja Dolfuss in Schuschnigg zatrjevala, da gradita stanovsko in katoliško Avstrijo, v resnici pa je bila nemška in morda še bolj nemška kakor rajh sem, zlasti na Koroškem. Znana je izjava Schuschnigga, da hočejo biti Avstrijci boljši Nemci kakor oni v rajhu (Op. 51). Vedno ista plošča: Slovenski priimek avtorja: Pavlič, Sušnik ...krščanstvo, katolištvo... nemško in kulturno poslanstvo, od česar vsega koroški Slovenci nič nimajo.

164. Docela so Avstrijci ponoreli, ko je prišel na oblast njihov rojak Adolf Hitler, ki so v njem gledali pričakovane rešenika. Njegova pot v Avstrijo je bila triumfalen pohod brez primere v zgodovini nemškega naroda in v zgodovini narodov. Na Dunaju je na svojega Führerja od zgodnjih jutranjih ur čakala množica, kakršne Dunaj še ni videl. Dunajčani so mu pripravili sprejem, kakršnega je komaj kdaj dočakal kak državnik. Vse se je potopilo v silnem in nepretrganem viharju vriskajočih klicev, kakor jih Führer, ki je bil takih izrazov navdušenja vaje, še nikdar ni slišal (Op. 223, str. 644 sl.).

V. Vauhnik pravi: „Mase ljudstva so slepo drvele za čarovnikom Hitlerjem.“ Tudi mlajša inteligenca „je nehala samostojno misliti in je čakala samo, da izreče

Hitler kako čarobno povelje in takoj je vse hitelo, da ga brez pomisleka in izgovora izvrši" (Op. 221). Veljalo je načelo: Če hočeš biti moderen inteligent, moraš biti narodni socialist. Celo učeni profesorji z univerz so se čutili poklicani, pisati knjige o posebnem od neke previdnosti zaupanem poslanstvu Hitlerjevem (Op. 288). V vsej Avstriji je bilo okoli 660.000 registriranih nacistov (Op. 289).

Dotakniti se tega čarovnika je Avstrijcem veljalo za največjo srečo na svetu. Kdor je prišel z njim v stik, je bil kakor posvečen in nedotakljiv. Koroška hotelirka Mitzl Jakubetz je bila med tistimi izvoljenci, ki jim je Hitler ob prihodu v Celovec segel v roko (t. 91). Ko ji je po vrnitvi iz Celovca nekdo hotel seči v roko, je ženska vzkliknila: „Ne dotikaj se me, kajti moja roka se je dotaknila führerja!“ (Op. 290).

165. Avstrijci so dali svojemu rojaku Adolfu tudi vse polno pomagачev, pravih mednarodnih hudodelcev. Vodja judovskega dokumentarijskega centra na Dunaju, Simon Wiesenthal, je leta 1966 objavil obširno dokumentacijo o deležu Avstrijcev pri nacističnih pokolih. Njihov delež je bil po številčnem sorazmerju z deležem rajhovskih Nemcev štiri do petkrat večji kot bi jim po odstotkih prebivalstva pripadalo (Op. 291).

Nekaj let pozneje je S. Wiesenthal v Braziliji odkril enega največjih avstrijskih nacističnih hudodelcev, Franza Stangla. Za primer, česa je zmožen avstrijski nacist, navajamo nekaj podatkov o njegovih hudodelstvih. Do anshlusa je bil član avstrijske državne varnosti, ki je preganjala nacistične. Iz strahu pred kaznijo je vstopil v Berlinu v organizacijo, ki se je pod vodstvom nacistične stranke ukvarjala z evtanazijo. Bil je poslan v nacijsko taborišče Martheim v Avstriji, kjer so umorili 15.000 slaboumnežev. Nato je deloval v drugih taboriščih, dokler ni postal poveljnik taborišča Treblinka na Poljskem, ki je bilo eno izmed taborišč, določenih za pomor poldruega milijona Judov iz Nemčije, Poljske, Jugoslavije, Italije in Francije in drugih jetnikov, ki jih je nacistem iz narodnih razlogov obsodil na smrt. Med njimi so bili tudi cigani in nekaj Slovanov. Kot najbližji sodelovec Adolfa Eichmanna, ki je dobil nalogo, da iztrebi vse Jude, je Stangl v Treblinki uvedel množično pobijanje, ki spada med najgroznejša, kar so jih nacisti zmogli.

Dal je zgraditi 6 plinskih celic, kjer so žrtve množično morili. Odpravil je pokopavanje mrličev, češ da je to potrata časa in je ukazal mrliča sežigati pod milim nebom v odprtih pečeh iz betonskih kock in železnih tračnic. Izredno kruti poveljnik je krvniško delo opravljal leto dni, od avgusta 1942 do avgusta 1943, ko so se jetniki uprli in se jih je 100 rešilo. V tem času je pomoril najmanj 400.000 Judov. Bil je odlikovan kot „najbolj uspešen poveljnik koncentracijskega taborišča“ (Op. 292).

166. Zaradi nagle smrti in dvanajstem letu tisočletnega rajha Hitler mnogim hipnotiziranim privržencem ni utegnil odvzeti hipnoze in tako se dogaja, da mnogi od njih še danes tavaajo v nekaki omamljenosti in prividih in se ne morejo sprijazniti z mislijo, da je njihov čas minil. Zlasti mnogo koroških Nemcev se ne more izmotati iz kroga, ki jih je vanj „morda največji Nемец vseh časov“ začaral in še danes ne glede na stranko, v kateri vedrijo, slepo izvršujejo Hitlerjevo povelje, naj mu deželo ponemčijo. Tako je lažje pojasniti neverjetno zagrizenost, brezobzirnost in napadalnost koroških Nemcev do Slovencev.

Moč bivših nacistov

167. V takem ozračju se je Hitlerjevimi privržencem lahko obdržati na površju. S. Wiesenthal je l. 1970 švicarskemu tedniku (Op. 293) navedel nekaj značilnih primerov, kako so se bivši nacistični hudodelci usidrali v sedanjem življenju demokratične Avstrije in kako so nekateri od njih kljub tehtnim dokazom še vedno v službi. V državni službi je mnogo policistov, ki so obtoženi umorov v času nacizma. V policijskem bataljonu 314 je 34 takih uradnikov. Postopek proti njim se je pričel že leta 1963. Zdravnik, ki je deloval v Auschwitzu, še danes ordinira v zdravniški blagajni, čeprav že od leta 1962 preiskujejo njegova hudodelstva v tej tovarni smrti in je na voljo dosti dokazov. Pri policiji deluje človek, ki je dobil visoko nacistično odlikovanje, ker je v letih 1944-1945 izvohal veliko skritih Judov. V službi je šolski upravitelj, ki je bil poveljnik pri elitni skupini SS (Op. 294). Italijani so ga obsodili na dosmrtno ječo, v Avstriji pa oprostili in pozneje pričeli s sodnijskim preiskovanjem (Op. 291).

168. V vseh treh strankah, ki so zastopane v parlamentu, mrgoli vse polno

bivših nacistov. Glavno njihovo zatočišče je Svobodnjaška stranka, veliko pa jih je tudi v drugih dveh strankah, zlasti v socialistični. V Zvezi socialističnih akademikov je vsaj ena tretjina članov bivših nacistov. Na Koroškem imamo nekaj vzglednih in zgovornih primerov, kako iz nacističnega postane s strankarsko knjižico „dober“ socialist in demokrat (velja tudi za Ljudsko stranko) (Op. 289).

Nič čudnega, ako se bivši nacisti ob taki moči prikobacajo tudi na ministrski stolček. Prvi nacist, ki se mu je to v drugi republiki posrečilo, je bil Reinhard Kamitz, član Ljudske stranke in finančni minister. Karl Schleinzer je bil gojenec nacistične šole Napola. Vstopil je v Ljudsko stranko in postal obrambni in kmetijski minister, nato pa glavni tajnik in končno predsednik stranke. Socialist Kreisky je sprejel v svojo vlado celo vrsto bivših nacistov in poznejših socialistov, kar je toliko bolj čudno, ker je Kreisky judovskega porekla. Ti spretni politični akrobati so: Rösch, Öllinger, Weihs, Moser in Frühbauer (Op. 289, 295, 296).

Notranji minister Otto Rösch je kot član NSDA imel številko 8595796 in je po vojski stal pred sodiščem zaradi tajnega neonacističnega delovanja. Zaradi pomanjkanja dokazov so ga (po višjem namigu?) oprostili, njegov sodnijski akt pa je izginil.

Bivši ilegalni in poznejši legalni nacist in član esesovske elitne skupine mrtvaških lobanj, Korošec Hans Öllinger, je postal poljedelski minister. Zaradi njegove preteklosti ga Kreisky ni mogel dolgo imeti v vladi. „Iz zdravstvenih razlogov“ je odstopil in prepustil svoj stolček rjavemu tovarišu, štajercu Oskarju Weihsu.

Oba zastopnika Kreiskega, Alfred Schachner-Blazizek in bivši notranji minister Hans Czettel imata za seboj izkušnje v nacističnih vrstah. Prvi je bil nacistični sodnik, drugi partijski učenec in voditelj Hitlerjeve mladine.

Vsak od teh ljudi skuša seveda spraviti do korita čim več svojih somišljenikov. Tako je Öllinger prignal s seboj na Dunaj za tajnika Velikovčana Gerharda Plechintschniga, ki je leta 1966 kot 22 letni mladenič stal pred sodiščem zaradi neonacističnega delovanja. Bil je predsednik koroške Zveze domovini zveste mladine, ki so jo oblasti zaradi neonacizma prepovedale.

Ob tej divji povezavi socialistov in na-

cistov ni čudno, da je S. Wiesenthal, ki še od vojske odkriva nacistične, od vladne strani deležen hudih napadov. Med drugimi ga je močno napadel novi notranji minister Gratz (Op. 289).

Razumljivo je tudi, da se v takih razmerah nobena stranka nacistom noče zameriti in je zato njim in vsem narodnim fanatikom dana vsa prostost delovanja proti narodnim manjšinam.

V naslednjih poglavjih bomo obširneje govorili o nasledkih tega narodnega fanatizma, ki se kažejo v nerazpoloženju, preziru in sovraštvu dela Avstrijcev do Slovanov in Slovencev na splošno in še posebej do avstrijskih Slovencev.

2. AVSTRIJCI IN SLOVANI

169. V preziru do Slovanov Avstrijci ne zaostajajo za Prusi. Kakor se dogaja tudi v drugih podobnih primerih, so najfanatičnejši Nemci potomci ponemčenih prednikov. Tako so najhujši sovražniki Slovanov Prusi in Avstrijci, v katerih se preliva dosti slovanske krvi. V NTK beremo: Pomanjkanje avstrijske narodne zavesti se je pri Nemcih od nekdaj družilo z nestrpnim sovraštvom do Slovanov (Op. 252). Isti list primerja nemško-slovansko nasprotje rsnemu nasprotju med črnici in belci v nekaterih deželah (Op. 297).

Njihov prezir do slovanstva proseva med drugim iz okoliščine, da se Avstrijec ne učiti slovanskega jezika, še najmanj pa jezika slovanskih manjšin (5. del, 8). Kako so Slovani Avstrijcem pri srcu, se je pokazalo ob sovjetski zasedbi ČSSR, ko je urednik avstrijskega katoliškega tednika na prvo stran postavil članek z naslovom: Eine späte Revanche — Pozno maščevanje — in mu dal rdeč okvir. Zasedba naj bi bila maščevanje za razbitje monarhije, torej pravzaprav zaslužena kazen. Neki celovški brivec pa je tedaj dejal: Od srca jim privoščim, tem Čehom (Op. 298). Če bi sovjetske zasedbe bivših avstroogrskih dežel bile kazen za razbitje monarhije, bi namesto Vzhodne Nemčije morala biti prva zasedena Avstrija, ki je imela glavno krivdo, da je 11 drugih narodnosti ušlo iz „ječe narodov“.

170. V mednarodnem območju se je prezir, ki ga Avstrijci gojijo do Slovanov, pokazal leta 1969 ob simpoziju v Porečah na Koroškem. Ta shod učenjakov naj bi

proučil možnost ustanovitve, organizacijsko strukturo in cilje celovške univerze. Po besedah deželnega glavarja in sekcijskega šefa dr. Brunnerja naj bi ta šola bila duhovno žarišče, ki naj bi vplivalo tudi v sosednje pokrajine in države (Op. 299).

Zdi se, da bi univerza mesta, ki leži na stičišču Nemcev in Slovencev in v bližini slovanske države, moralo v prvi vrsti biti duhovno žarišče za Nemce, Slovence in Slovane sploh. Temu cilju bi moralo ustrezati tudi število povabljenih učencev, zlasti Slovencev, Hrvatov in Čehov, ki imajo v Avstriji svoje manjšine in sta njihovi matični državi sosedi Avstrije. V resnici pa je bilo povabljenih poleg 25 avstrijskih Nemcev še 50 izvedencev iz zahodne Evrope in celo iz Turčije in ZDA, a noben Slovan. Le kaj naj ob taki miselnosti celovška univerza izžareva? Morda v Švico ureditev manjšinskega šolstva? Ali v Italijo nasilje, podobno onemu na Južnem Tirolskem? Turki so Avstrijcem očito bliže kot Slovenci, saj je v zatiranju drugih narodnosti nekaj podobnosti med njimi. Napake, narejene ob rojstvu univerze, utegnejo imeti usodne posledice za dolgo dobo.

171. Sovraštvo Avstrijcev do Slovanov se je znova pokazalo maja 1971 po vrnitvi kardinala Königa s Poljske, kjer je obiskal v Šleziji, ki je po vojski pripadla Poljski, taborišče Stutthoff, kjer je med zadnjo vojsko bilo umorjenih 80.000 ljudi, se spomnil poljskega kralja Sobieskega, ki je leta 1683 rešil Dunaj turškega polmesca, ter govoril Poljakom o „vedno dobrih odnosih“ poljske in avstrijske Cerkve, o bratstvu med narodi in o stoletnih vezen med Avstrijo in Poljsko (ki so bile posebno tesne po trojni delitvi Poljske in zasedbi Galicije). Povsod so ga pozdravljale množice Poljakov, v Čenstohovi 40.000 romarjev in 4.000 redovnic.

S tem obiskom slovanskega naroda je kardinal König razdražil dunajske narodne fanatike. Po vrnitvi se je pred njegovim stanovanjem zbrala skupina 50 ljudi in križala proti njegovemu potovanju z vzkliki: „König, rotes Pfaffenschwein, wir jagen Dich nach Polen heim“, „Gegen König, gegen Brandt — nationaler Widerstand“ i. p. (Op. 300). Verjetno je ta izbruh sovraštva dunajske drhali nadškofa potrdil v njegovem naziranju o „nevarni avstrijski miselnosti“. Ker klic spominja na razmere na Koroškem, kjer so Sloven-

ce tudi že večkrat podili v Jugoslavijo, upamo, da bo kardinal odslej bolj občutil križev pot koroških Slovencev, kadar bo čul o njihovi vsakodnevni diskriminaciji in poniževanjih.

Verski list Rupertusbote stavi tem fanatikom vprašanje: Kako si zamišljate prihodnost? Hočete v novi vojski Poljake pregnati z ozemelj, ki ležijo vzhodno od Odre in Nise? Hočete tam rojenim reči, da to ozemlje ni njihova domovina? Isti list navaja besede, ki jih je kardinal govoril v svojo obrambo: Četrto stoletja po strašni vojski, ki je od vseh narodov in zlasti od Poljakov terjala velikanske krvave žrtve, je treba končno pretrgati verigo trpljenja in nasilja!“ (Op. 300).

Tako vidimo, da nekateri Avstrijci ne prenesejo najmanjšega zblizanja Nemcev s Slovani. Kdor se jim drzne približati, je že obsojen. Če že ni komunist in izdajavec, ima pa vsaj slabe namene ali celo manijo, pa naj gre za metropolita Metoda, Janeza 23, škofa Graberja, menihe v Niederaltaichu, ministrskega predsednika Brandta ali kardinala Königa.

Naklonjenost do Slovanov, ki jo je pokazal Janez 23, imenuje župnik V. Mucher „komunistom prijazno usmerjenost na vzhod“ (3. del, 1). Prizadevanje nemških menihov za zadoščenje metropolitu Metodu in trud škofa Graberja za spravo s Slovani imenuje isti avtor „kot izgleda v rajhu široko razširjeno nemško zadostilno manijo“ (Op. 282). Uradno prizadevanje kanclerja Brandta, da se Zahodna Nemčija približa Poljski, in Königov zasebni obisk Poljske že izzove ta Dunajčane k narodnemu odporu proti obema. Rupertusbote sicer skuša dati demonstraciji protiklerikalno ost. Gotovo je ni manjkalo, a veliko ostrejša ost je očitno bila naperjena proti zblizanju s Poljaki in priznanju poljske posesti Šlezije. To potrjujejo tudi vzkliki: „Herr Kardinal, Du sollst Dich schämen, Herr Kardinal, Du sollst nicht begehren Deines Nächsten Gut. — Heute Breslau — morgen Wien“ (Op. 300).

172. Hvalevredno je torej stališče dr. Görlicha, da je v Avstriji antislavizmu treba napovedati boj (t. 6). Podobno meni dr. Körner: „Trebja je odložiti stare predsodbe in napuhjenost proti slovanskim sosedom...“ (Op. 301).

Tudi dr. Klaus, ki se je že kot študent učil slovenščine in kot kancler pred nekim Slovincem obžaloval, da jo je pozabil, se je zavzel za zblizanje s Slovani. Ko je bil

predsednik vlade, je v Salzburgu na 2. mednarodnem kongresu za slovansko zgodovino, dejal: „Položaj Avstrije v Evropi in zgodovinska izkustva od leta 1945 terjajo od Avstrije, da se krepkeje obrne k slovanskim narodom“ (Op. 286).

Vendar se zdi, da smo še daleč od tega, da bi kak Avstrijec priznal krivice, ki so jih Avstrijci storili Slovanom podobno, kot je to storil kardinal Döpfner za Nemce. Doslej je poleg Poljakom naklonjenih izjav kardinala Königa znano le to, da je salzburški nadškof dr. Macheiner dne 4. 7. 1970 na 3. mednarodnem slavističnem kongresu v svoji stolnici previdno prosil odpuščanje za primer, da je njegov daljni prednik kaj zakrivil pri obsodbi sv. Metoda (Op. 284). Vendar se te besede le indirektno nanašajo na krivice, storjene Slovanom.

3. AVSTRIJCI IN SLOVENCİ

173. Kakor je veliko nerazpoloženje Nemcev do Slovanov na splošno, je še posebno veliko nerazpoloženje Avstrijcev, zlasti koroških Nemcev do Slovencev, ne nazadnje zato, ker so se leta 1918 iztrgali iz njihovega smrtnega objema. To sovraštvo je izbruhnilo na dan z vso silo ob zasedbi Štajerske in Gorenjske. Ponovno se je pokazalo ob nameravanem romanju Slovencev iz Jugoslavije h Gospej Sveti leta 1967, tako da je Peturnig na radiu mogel ironično predlagati, naj bi na avstrijsko-jugoslovanski meji postavili napis: „Slovenecem dovoljeno le potovati skozi Koroško“, da bo svet videl, da so Slovenci v Avstriji diskriminirani kot črnci v ZDA (t. 121).

Deželni glavar in emigranti

174. Nov primer nerazpoloženja avstrijskih in zlasti koroških Nemcev do Slovencev je primer blatenja slovenskih emigrantov v letu 1969-70. Sam deželni glavar se je tako spozabil, da jih je prikazal nevarne za Koroško z očitnim namenom, da bi Mohorjevi družbi v Celovcu preprečil nakup vetrinjskega samostana in hkrati pred Jugoslavijo opravičil svoje prizadevanje in spletkarjenje proti slovenski kulturni ustanovi.

Glavar je najprej na tiskovni konferenci vso zadevo spretno povezal s potrebo

dobrih sosedskih odnosov do Slovenije in Jugoslavije. Povedal je, da je Mohorjeva družba izdala že celo vrsto emigrantskih knjig (med njimi tudi knjigo o vrnitvi domobrancev iz Vetrinja, knjigo „V Rogu ležimo pobiti“ in dve knjigi dr. Žebota), kar vse naj bi potrdilo sum, da bodo slovenski protikomunistični izseljenci ustanovili v njem Jugoslaviji sovražno shajališče (Op. 302).

175. Isti glavar je dne 10. 11. 1969 v pismu zveznemu kanclerju dr. Klausu sporočil, da so vprašanje vetrinjskega samostana na seji koroške deželne vlade dne 4. 11. 1969 izrečno obravnavali in se odločili, da se vlada dražbe samostana ne bo več udeležila. Nato dobesečno nadaljuje: „Ker pa je kupec slovenska organizacija Družba sv. Mohorja — vsaj tako se širijo govornice med koroškim ljudstvom — le zaradi podpor iz krogov slovenskih emigrantov zmožna, da ponuja tako visoko ceno, se čutim dolžnega, da na to okoliščino še posebno opozorim. Gotovo bi sedanjim dobrim razmerjem med Avstrijo in Jugoslavijo, posebno še med Koroško in Slovenijo, zelo škodovalo, če se pod pretvezo ustanovitve slovenskega kulturnega doma tu v bližini Celovca naseli organizacija, ki si, kot izgleda, med koroškim ljudstvom ni mogla ustvariti zadostne hrbtenice, ki pa namerava — ta nevarnost je na dlani — ustvariti neke vrste center za izseljenca. V svoji lastni pristojnosti nimam možnosti, da bi preiskal resničnost teh zelo utemeljenih dvomov in tudi ne, odkod prihajajo finančna sredstva Družbe sv. Mohorja, in zato Vas, spoštovani gospod zvezni kancler, nujno prosim, da ukrenete vse potrebno in v sodelovanju s prizadetim finančnim, notranjim, zunanjim in prosvetnim ministrstvom, ki je pristojno za ohranitev zgodovinsko in kulturno nadvse dragocenega poslopja, preudarite možnosti in poiščete sredstva, da vetrinjski samostan ne bo porabljen v namene, ki bi mogli škodovati državnopolitičnim koristim“ (Op. 302, 303, 304).

176. Deželni glavar si v prizadevanju, da bi Mohorjevi družbi onemogočil nakup vetrinjskega samostana torej ni pomišljal, da počestnih čenč glede denarne pomoči slovenskih emigrantov Mohorjevi družbi brez vsake preiskave ne bi sporočil na Dunaj zveznemu kanclerju s prošnjo, da alarmira vrsto ministrstev in z njihovo pomočjo spravi skupaj vsaj za en šiling večjo vsoto kot jo je bila Mohorjeva Družba za

samostansko poslopje ponudila. Trdi, da nima možnosti, da bi govorice glede denarne pomoči emigrantov in ustanovitve emigrantskega centra v vetrinjskem samostanu preiskal, a jih kljub temu imenuje zelo utemeljene domneve. Na osnovi teh sumničnej trdi, da se Mohorjeva Družba med koroškim ljudstvom ni toliko utrdila, da bi samostan kupila s svojim denarjem, temveč sprejema pomoč od zunaj. Pri tem spravlja v slabo luč deželne in celovške policijske in davčne urade, ko govori, kakor da ne bi ti izpolnjevali svojih dolžnosti glede nadziranja premoženja in poslovanja Mohorjeve družbe ali ga ne bi obveščali o njenih virih in možnostih.

Hkrati govori deželni glavar tako kakor da bi bil v nevarnosti obstoj samostanskega poslopja. Če ne bi povedal, da namerava Mohorjeva družba v njem odpreti emigrantsko shajališče, bi človek utegnil misliti, da ga namerava s pomočjo emigrantov podreti ali drugam prenesti. Mohorjevo družbo dolži neiskrenosti, ko govori o nevarnosti, da samostana ne bo porabila v kulturne namene, temveč bo v njem odprla center za emigrante iz Jugoslavije. Družbo obrekuje, ko ji podtika ekonomsko odvisnost od emigrantov in sodelovanje z njimi v škodo Koroške in Slovenije. Obrekuje tudi slovenske emigrante, ko namiguje, da se hočejo utrditi v vetrinjskem gradu, od koder bi mogli delati zdrahe med Avstrijo in Jugoslavijo.

177. Tlačenje emigrantov v vetrinjsko zadevo je bilo nekaj tako izredno drznega, da je *Kleine Zeitung* o tem poročal veliko pred priobčenjem Simovega pisma. Med tem ko je *Kärntner Tageszeitung* pismo objavil šele 9. 1. 1970, je *Kleine Zeitung* že 20. 12. pisal: „Vsekakor se je Sima obrnil na zveznega kanclerja s prošnjo za pomoč in, če smo prav orientirani, celo o tem govoril, da bi ljubljanskim vladnim krogom utegnilo biti neljubo, če bi Mohorjeva kupila vetrinjski samostan. To baje zato, ker lete na bratovščino očitki, da ima stike s slovenskimi emigranti (Op. 303, str. 5).

178. Predno je deželni glavar sestavil gornje pismo, bi bil moral vse te govorice natanko preiskati. V ta namen bi se bil moral obrniti na policijo, ki je družbina pravila potrdila in bi zvedel, da mora vsak odbornik Mohorjeve družbe biti avstrijski državljani ter potrjen od celovškega škofa. Zato emigranti na družbino vodstvo ne morejo imeti vpliva in ne razpolagati

z njenimi poslopi. Da je krški škof pokrovitelj te bratovščine in da je nakup samostana odvisen od njega, ne pa od emigrantov, mu je bilo gotovo znano, saj je tudi njega pismeno prosil, naj ne dovoli, da bi Mohorjeva samostan kupila.

Pri davčnem uradu, kateremu Družba redno plačuje davke, bi se bil glavar mogoč informirati glede njenih denarnih možnosti. Družba se je morala do leta 1970 podvreči že trem finančnim nadzorom in od leta 1947 opravlja finančne bilance. Pri vseh celovških uradih uživa ugled in zupanje pri celovških bankah (Op. 304).

179. Res je tudi, da emigranti Družbo bore malo podpirajo. Dr. Hornböck, ravnatelj Mohorjeve družbe, je v *Kleine Zeitung* dne 9. 1. 1970 pojasnil, da zveza Družbe z emigranti obstoji v tem, da jih Družba zalaga z nabožno literaturo (n pr. sv. pismo; Hoja za Kristusom; Duša Kristusova, Dr. Kolarič i. p.), ki je odkod drugod ne morejo dobiti (Op. 303, str. 5). Če pa kdaj kak emigrant k plačilu Mohorjevih knjig enkrat na leto doda pol dolarja, to še daleč ne znese dovolj za nakup vetrinjske dragotine in ni niti senca tistega, kar Nemci dajejo za Južno Tirolsko. A tudi če bi kdo primaknil nekoliko več, bi mu tega ne bilo mogoče šteti v zlo. Ali ne pomagajo Avstrijci — da o Nemcih ne govorimo — celo drugorodcem in drugovercem v nerazvitih deželah, kar povsod po svetu velja za dobro in plemenito delo?

Neupravičljiv je bil torej glavarjev strah, da bi bil v predmestju Celovca v starem in temeljite poprave potrebnem samostanskem poslopiju nastal slovenski kulturni dom, ki bi baje utegnil biti v resnici emigrantski center. Morda je izviral ta strah iz očitkov vesti, da takega doma Avstrija Slovincem že zdavnaj ni zgradila v središču Celovca, da se koroškim Slovincem ne bi bilo treba sramovati pred Južnimi Tirolci. Sima bi prav naredil, ako bi si šel v Bozen — Bolzano ogledati Kulturni dom „Walther von der Vogelweide“, ki je last Južnotirolskega kulturnega instituta v Bolzano-Boznu. Ondi bi moral zardeti od sramu, ko bi videl krasen opremljen dom, tako da so pol leta po Simovi zmagi nad Mohorjevo družbo koroški slovenski dijaki, ki so šli v ta dom dne 9. 5. 1970 prepevat, kar ostrmeli (Op. 305) In ta dom je bil zgrajen s pomočjo avstrijskih in rajhovskih Nemcev! Vendar nikoli ni bilo slišati, da bi Italija Južnim

Tirolcem branila sprejeti denarno pomoč bratov po krvi in jeziku, hkrati pa jim je domača dežela še sama pomagala. Tu pa namesto pomoči zaradi nekaj emigrantskih šilingov tak vik in krik, zavijanje oči in vitje rok!

180. Tudi glede izdajanja cele vrste emigrantskih knjig bi se bil deželni glavar mogel informirati pri policiji in bi bil izvedel, da se mora vsaka knjga in vsak list, ki se tiska, po zakonu oddati oblastem (Op. 304). Ako vsebina katere teh emigrantskih knjig ni bila v skladu z avstrijskimi postavami, bi njena izdaja bila gotovo prepovedana. Na informacije policije ki Družbo nenehno nadzira, bi se deželni glavar mogel zanesti toliko bolj, ker je policija, katere direkcija se nahaja v neposredni bližini poslopja Mohorjeve družbe, objavljena na njeno zborovanje in natančno ve, kaj se na njih govori in kdo je na njih navzoč (Op. 303).

Gospodje s policije se tem vabilom očitno odzivajo in se zborovanj z navdušenjem ter pazljivostjo udeležujejo, saj se je, recimo, dijaku M. Šturmu, ki so ga obdolžili, da je bil nemškemu napisu Hermagor dodal slovensko ime Šmohor, na koroških kulturnih dneh leta 1970 zdelo primerno udeležence opozoriti, da „sedi med njimi človek, ki ga je zasliševal po metodah tretjega rajha“ (Op. 306). Če v teh razmerah marsikak koroški Slovenec zgubi veselje, da bi se javno izpostavljal, je toliko manj možnosti, da bi kak emigrant imel z Mohorjevo družbo politične stike in namene. Ne da bi mu bilo treba spraševati policijo, pa deželni glavar ve, da dobri odnosi med Koroško in Slovenijo niso odvisni od podpore slovenskih emigrantov Mohorjevi družbi, temveč od izpolnitve člena 7. državne pogodbe, ki je za njegovo neizpolnitev v veliki meri kriva tudi socialistična stranka, katere vplivni član je tudi on.

181. Simove trditve glede emigrantov so bile tako neprimerno in deželnega glavarja nevredno dejanje, da je prejel obsodbo celo z nemške strani. Uredništvo lista *Kleine Zeitung* je označilo za docela nerazumljivo, kako je mogel Sima govorice, ki jih je ravnatelj Mohorjeve družbe, dr. Hornböck med tem ponovno zavrnil, nepreiskane sporočati dalje. Poudarilo je tudi, da je nakup samostana tako dolgo zgolj notranja avstrijska zadeva, dokler ni dokazano, da Mohorjeva dobiva denar od emigrantov, oziroma, da namerava zgra-

diti v njem emigrantski center (Op. 303, str. 5).

Dva dni pozneje, dne 11. 1. 1970 je isti list poročal o izjavi kanclerja Klause, da ne verjame, da namerava Mohorjeva družba v Vetrinju napraviti center za slovenske emigrante (Op. 304).

182. Menimo, da tudi Sima tem čenčam ni verjel in jih prav zato ni maral preiskovati, ker bi se takoj razblinil v nič in on ne bi več mogel o njih kanclerju poročati. Zdi se tudi, da Sima položaj političnih emigrantov iz leta 1945, katere je očitno imel v mislih, dobro pozna in torej ve, da so slovenski emigranti morali zapustiti domovino zaradi političnega položaja, ki je nasledek vdora nacistične Nemčije v Jugoslavijo in sodelovanja med nacisti in komunisti med okupacijo. Sima ve, da slovenski emigranti niso več tista brezpravna množica, ki je leta 1945 taborila na vetrinjskem polju, temveč so se v novih razmerah v kratkem času v vseh ozirih visoko povzpeli in zavzemajo v novih domovinah pomembna mesta. Ve, da je med njimi tako velik odstotek profesorjev na uglednih univerzah, kakor ga nima nobena druga emigrantska skupina. Ve, da Slovenci po svetu na splošno uživajo velik ugled kot mirni, pridni, podjetni, pametni in pošteni ljudje, ki nimajo opravka s policijo. Ve, da so mnogi od njih državljani držav, v katerih prebivajo. Vedeti bi mogel, da so tisti, ki so po vojski nekaj časa bivali v Avstriji, od avstrijske policije dobili potrdila, da je njihovo vedenje ves čas bivanja v Avstriji bilo skozinskoz korektno. Ve, da slovenski emigranti nikjer ne sodelujejo pri prevratih in zarotah in nikoli niso hujskali koroških Slovencev, da bi po zgledu Baskov, Ircev ali avstrijskih teroristov na Južnem Tirolskem rabili silo za uveljavljanje svojih pravic. Ve končno, da so si emigranti z lastnimi žrtvami povsod po svetu postavili kulturne domove in zato ne potrebujejo shajališča v Vetrinju. Ve pa tudi, da bi bil tak center le kulturni in bi bil v korist tudi Avstriji, ki trdi, da je poklicana za izmenjavo kulturnih vrednot med vzhodom in zahodom.

Zakaj je torej Sima brez vsakega povoda tlačil v vetrinjsko zadevo slovenske politične emigrante in jih skušal prikazati nevarne za Avstrijo?

183. Z veliko večjo utemeljitvijo kot je on postavil svoje domneve, moremo mi navesti v odgovor tele domnevne razloge za njegovo početje:

1. Deželni glavar je v vetrinjsko zadevo vpletel slovenske emigrante in jih prikazal nevarne za dobro sosedno razmerje z Jugoslavijo v prvi vrsti zato, da bi Mohorjevi družbi lažje preprečil nakup samostana, ki bi ga porabila za dijaški dom. Kakor je njegov prednik Wedenig Slovencem škodoval s tem, da je odpravil obvezno dvojezično šolo in dve tretjini slovenskih otrok oropal pouka v materinščini, tako je Sima za vsako ceno hotel preprečiti, da bi Mohorjeva družba mogla sprejemati v dijaške domove večje število slovenskih otrok in jim omogočiti študij na slovenski gimnaziji. Iz trte izvita nevarnost emigrantov je prišla silno prav rdečim oblastnikom matične države, ki si povečanja števila dijakov v katoliškem dijaškem zavodu niso mogli želeči, a bi zaradi diskriminacije slovenske ustanove vendarle morali protestirati. Ali so si to nevarnost izmislili oni v Ljubljani, ali njihovi navidezni zavezniki, ali pa nacisti na Koroškem, ni jasno.

2. Čeprav Mohorjeva od emigrantov nima posebnih denarnih koristi, ji doslej tudi v škodo niso bili. Ker je to pomembna slovenska ustanova za vsako ceno treba oslabil, je potreba tudi njeno razmerje do emigrantov ohladiti in ji dopovedati, da so ji bolj v škodo kot v prid. Če na Mohorjevo ne bi padala njihova senca, bi pri nakupu samostana ne bilo posebnih težav. Zaradi zvez z emigranti pa Mohorjeva res ne more dobiti samostana, ker bi bila zamera v Ljubljani prevelika. Zato naj vodstvo Mohorjeve družbe v prihodnje dobro premisli, ali se ji še splača imeti stike z emigranti, ki so glavna ovira, da ni mogla kupiti samostana.

3. Da se zaradi zavlačevanja izpolnitve člena 7. državne pogodbe prijateljstvo med Koroško in Slovenijo hladi, ni nobena skrivnost. Da bi se to hlajenje vsaj začasno zavrlo, je bilo treba poiskati spravnega kozla. Kdo drug je bil za to vlogo primernejši kot slovenski protikomunistični ali vsaj nekomunistični emigranti, ki sami svoje časti trenutno ne morejo uspešno braniti? Niim je treba naprtiti grešne namene in jih položiti na oltar sprave. Slovenski komunisti naj tako vidijo, da ni razloga za vznemirjenje. Ker se koroški Slovenci ne pustijo prešteti, na žalost pri najboljši volji ni mogoče izpolniti člena 7., ker ni znano, koliko jih je in kod prebivajo, vendar to ne sme biti ovira, da bi se še nadalje radi imeli, saj smo si v mno-

gih drugih točkah edini, recimo v nerazpoloženju do političnih emigrantov. Res sta se Pilat in Herod vsaj enkrat spet lepo pogledala.

4. Glavar Sima ima lepo slovensko ime in še veliko njegovih rojakov z njegovim priimkom govori slovensko. Zato ni čudno, da mož čuti potrebo, da od časa do časa pokaže koroškim nemškim fanatikom, da on Slovencev ne mara in si upa blatiti vsaj slovenske emigrante, če iz političnih razlogov že ne more v isti meri napadati Slovencev v Jugoslaviji. V podtikanju slabih namenov slovenskim emigrantom je torej tičala skrita prošnja, naslovljena na nemške šoviniste, naj mu za božjo voljo oprostijo mučno okolnost da takorekoč po nesreči nosi slovensko ime, čeprav se čuti domovini najzvestejšega Avstrijca nemškega jezika.

5. Ves veter okrog vetrinjskega samostana je zavil nekaj mesecev pred državnimi in deželnimi volitvami. Vsak politik je moral izkoristiti sleherno priložnost, da za svojo stranko pridobi čim več glasov. Tudi Sima je hotel nemško govoreče in čuteče volilce prepričati, da ga morejo kljub slovenskemu priimku pri volitvah podpreti v polnem prepričanju, da bodo še nadalje skupaj zavlačevali izpolnitev člena 7. in Slovence poljubno diskriminirali. Da je imel Sima pri vetrinjski zadevi pred očmi bližnje volitve, je sam priznal, ko je časnikarjem dejal, da bi bližnje deželne volitve utegnile povzročiti izbruh nacionalne nestrpnosti med Korošci, če bi se nakup dovolil (Op. 302).

6. Pred volitvami se avstrijski politiki vedno spomnijo tudi koroških Slovencev in jih mamijo z obljubami. Glasovi tistih, ki se zbirajo okrog ZSO so bili Simi zagotovljeni. Tej skupini leži NSKS (Narodni svet koroških Slovencev) v želodec. Nadebudni sinko predsednika te zveze je svej čas celo v Ljubljano sporočil: „Objektivnosti na ljubo moramo priznati, da obstaja tudi NSKS, ki je konservativno usmerjen, tako da koroškim Slovincem bolj škoduje kot pomaga“ (Op. 307). Ni torej nevarnosti da bi ta skupina sledila vabilu NSKS in volila Ljudsko stranko, pa naj se Sima še toliko pregreši nad Slovenci.

7. Ostanajo Slovenci, ki se zbirajo okrog Narodnega sveta in na splošno cenijo Mohorjevo družbo. Tudi nekateri od teh bi se utegnili odločiti za socialiste. Zato pa je pred njimi na vsak način treba zakriti grdo diskriminacijo, ki je bo Mo-

horjeva deležna s tem, da ne bo dobila samostana za dijaški dom, v katerem bi stanovali otroci teh volilcev. Tudi v tem primeru naj bi bili pravni kozel emigrantov. Socialisti nimajo nič proti Mohorjevi družbi. Če emigranti ne bi stezali rok po njej in stavili v nevarnost pristržne sosedske odnose s Slovenijo, bi ga mogla že zdavnaj kupiti. Da je šlo pri zadevi res tudi za slovenske glasove, je menil tudi list Svobodnjaške stranke, ki je pod svojim vidikom o zadevi pisal pod naslovom: „Nova kravja kupčija za slovenske glasove“.

8. Če vse to ne bi zadostovalo, je treba slovenske in nemške volilce, ki bi glasovali za Ljudsko stranko, prepričati, da je pravzaprav deželni glavar tisti, ki edini budno pazi, da se na Koroško ne zaneso razdor in se dobro sosedstvo z Jugoslavijo ne skalí, ter se zato ne pomišlja, da tudi oddaljeni Dunaj pismeno opomni na silne nevarnosti, ki od jugoslovanskih emigrantov Koroški in Avstriji pretijo. Ljudje naj vidijo, da se kancler Klaus vse premač briga za Koroško in za prijateljstvo z južno sosedo in ga mora zato deželni glavar vzpodbujati, da izpolni svojo dolžnost in reši, kar se rešiti da. Zato pa naj volilci podpro njegovo in ne Klausovo stranko.

9. Slovenci, ki so dotlej volili Ljudsko stranko, bi še vedno mogli imeti pomisleke, ali bi volili socialiste, ki bi bili že zdavnaj mogli kaj več storiti za Slovence, če bi jim v resnici bilo kaj zanje. Ker SPÖ teh ljudi res ne more prepričati, da je zanje kaj storila, naj vsaj vidijo, da VPÖ ni nič boljša in da še bolj nasprotno prodaji samostana Mohorjevi družbi kot socialisti. Treba je torej zvezno vlado, ki je vsa v rokah Ljudske stranke, prepričati in pridobiti za to, da preudari vse možnosti in poišče sredstva, da Mohorjeva Vetrinja ne dobi, in mnogi Slovenci, ki so dotlej volili ÖVP, se bodo nejevoljni odvrnili od nje in volili SP. Zato pa je treba kanclerju in ministrom prikazati, kako grozna nesreča se bo zgrnila nad Avstrijo, če Mohorjeva z denarjem emigrantov kupi vetrinjski samostan in ta dragulj prepusti resničnim kupcem, ki bi kmalu za tem Koroško razglasili za svojo kneževino in samostan za kneževopalačo. Še knežev kamen bi utegnili prenesti iz muzeja nazaj na Gosposvetsko polje, da bi ondi po svoji šegi ustoličili karantanskega kneza. Kakor so Judje v odločilnem trenutku pritisnili na najobčutljivi-

vejšo struno in Pilatu zagrozili, da ni cesarjev prijatelj, če cesarju nevarnega hujšaka ne obsodi, tako je Sima apeliral na Klauza, naj vse stori, da Vetrinj ne bo porabljen v namene, ki bi mogli škodovati državnopolitičnim koristim. Kancler naj ve, da so v nevarnosti meje Avstrije, in bo torej on kriv, če dobrohotnega opomina ne bo poslušal in preprečil, da ta kulturna dragotina in z njo vsa Koroška ne bi prešli v sovražnikove roke.

184. Čeprav je bilo Simovo opravljanje emigrantov otročje napihnjeno ter brez dokazov in prič, tako da mu, dr. Klaus ni mogel verjeti, je kancler vendarle storil več kot deželni glavar, da Mohorjeva samostana ni dobila, s čimer je Sima dosegel vse, kar je hotel. Slovenski volilci so v pretresljivem številu pokazali Klausu hrbet in volili socialiste. Tako so bili slovenski emigranti nehoté in nevede pritegnjeni v koroški volilni boj in prinomocni, da so se socialisti še bolj utrdili, pa tudi, da je v deželi po dolgem času svet bil izvoljen za deželnega poslanca Slovenec.

Da so ob vetrinjski zadevi stranke mislile na bližnje volitve, se vidi tudi iz okoliščin, da je deželni svétnik Bacher dne 4. 12. 1969 prosil Mohorjev odbor, naj svojo ponudbo za nakup podaljša prek dobe volilnih bojev za deželne, državne in občinske volitve vse tja do 31. 5. 1970, čemur odbor ni ugodil (Op. 308). Isti Bacher je tudi izjavil, da ne razume, kako je deželni glavar mogel Mohorjevo spraviti v zvezo z dozdevno emigrantsko organizacijo (Op. 309).

Glavarjevi sopotniki

185. Razume se, da Sima pri zaganjanju v emigrante ni bil osamljen. Bila je preugodna prilika, da je tudi drugi Avstrijci ne bi bili izkoristili in se kosali, kdo bo o emigrantih povedal več neverjetnosti. Vodstvo obrambnih bojnikov je v nekem razglasu zapisalo: „Ta za Koroško tako silno pomembna posest naj sedaj, če bosta dežela in zveza odpovedali, preide v narodno zavedne slovenske roke. V Mohorjevi tiskarni sta bili v zadnjem času natisnjeni dve deli tujih slovenskih emigrantov: Dr. Cirila Žebota in dr. Frana Erjavca, ki se v besedi in pisanju odkrito zavzemata za ustanovitev slovenske države, ki naj bi ji pripadla tudi južna Koroška in goriško-tržaško ozemlje. Razume se

da sta ti knjigi v Jugoslaviji prepovedani“ (Op. 310).

Čeravno je težko razumeti, kakšna nevarnost naj bi Koroški pretila, če Jugoslavija sama prepoveduje knjige, ki se za južno Koroško zavzemajo, je ravnatelj Mohorjeve glede tiska teh knjig brž pojasnil: „Gre zgolj za natisk. Družba je založništvo odklonila in jih niti ni prevzela v prodajo. Končno pa se tudi v (socialistični) Koroški tiskarni in v tiskarni Carinthia tiskajo knjige, ki se idejno nikakor ne skladajo z nazori tiskarne“ (Op. 310).

186. V gonji proti Mohorjevi in emigrantom je šel seveda najdlje list Svobodnjaške stranke, Kärntner Nachrichten, ki je emigrante skušal prikazati kot prednjo stražo komunistične Jugoslavije. To Slovencev skrajno sovražno glasilo novonacističnih krogov se je hinavsko spraševalo: „Odkod dobi Mohorjeva družba toliko denarja? Čuje se, da je baje prišel iz Amerike. Kako pa je denar tja prišel? Trikrat smeš ugibati.“ (Op. 311). Bravci tega lista morajo biti zelo kratke pameti, ker se je uredništvo balo, da ne bodo uganke takoj prvič rešili. Saj je odgovor na dlani! Tito — kdo pa drug! — je poslal denar emigrantom, da kupijo Vetrinj, vzdignejo železno zaveso, pokličejo njega na Koroško in ga ustoličijo za naslednika Ernesta Železnega. V tretje gre rado. Kar se Titu leta 1945 ni posrečilo s pomočjo partizanov, ne leta 1967 s pomočjo romarjev, ki naj bi kot križarska vojska šli osvajat Koroško, se mu bo leta 1970 posrečilo s pomočjo emigrantov. Njegova senca, ki že četrto stoletja pada na Koroško, bo z njihovo pomočjo končno dobila kosti in meso.

Da smo uganko kot upamo že prvič prav rešili, nam je pomagala ugotovitev istega lista, ki je malo pred gornjim namigavanjem trdil, da koroški krščanski Slovenci iščejo pomoči v komunistični matični deželi, ker so sami prešibki, da bi se vzdržali. Za plačilo bi po mnenju istega lista krščanski Slovenci volili komunistom sorodne socialiste, ki bi bili za nagrado odstopili od dražbe in Vetrinj prepustili Mohorjevi (Op. 311).

Navajamo gornja namigavanja, da bolje spoznamo ozračje, v katerem je Sima pisal Klausu in od kod je pobiral svoje zelo utemeljene domneve. Gornji vprašnji je Kärntner Nachrichten stavil 8. 11. 1969. Dva dni za tem je glavar pisal na

Dunaj. Ker je dobro vedel, da emigranti ne bi spravili skupaj toliko denarja, si je moral tudi on, če je sam sebi verjel, na gornje vprašanje odgovoriti podobno kot smo mi odgovorili, le da tega ni smel zapisati, ker bi bil moral to dokazati, z emigranti pa je mogel kanclerja poljubno strašiti.

187. Skušali smo pojasniti, zakaj je deželni glavar podtikal slovenskim emigrantom namene, ki jih niti v sanjah niso imeli in so zanje izvedeli šele iz časnikov. Vendar naj še enkrat na kratko poudarimo, zakaj so se tako on kot mnogi drugi Avstrijci spravili nadnje. Vsi ti so metali slovenske emigrante v slabo luč, ker so Slovenci. Nad nobeno drugo narodno skupino se Avstrijci ne bi s tako lahkoto spravili brez vsakih dokazov kot so se na slovenske emigrante, ker so pač prepričani, da se smejo v Slovence po mili volji zaletavati in nekaznovano dajati duška svojemu preziru do vsega, kar je slovensko.

V. Mucher in slovenski duhovniki

188. Nerazpoloženje Avstrijcev do Slovencev proseva tudi iz knjig V. Mucherja (Op. 282 in 312). V prvi knjigi npr. govori o tehniki slovenskega delovanja v tujini in glede odmeva na zahtevo krškega ordinariata, da kaplan I. David za slovenski pouk priglase otroke poučuje zunaj veroučne ure (2. del, 11), pravi, da je v Parizu, Londonu, v Amerikah in Rimu zelo veliko jugoslovanskih emigrantskih duhovnikov, katerih naloga se zdi, da je, krško škofijo s škofom in ordinariatom kar mogoče opravljati, ker Južni Korošci nočejo biti Slovenci in jih škof k temu ne sili. O nekih opombah, dodanih francoskemu prevodu nekega slovenskega članka pa pravi isti avtor, da kažejo natančno podobo delovanja slovenskih izobražencev v tujini. Kažejo namreč, kako se ti krogi ne ustrašijo ponarejanj in čisto odkritih zamenjavanj dejstev, ker očitno računajo s tem, da jih ondi nihče ne bo preverjal, ker bi to ne bilo mogoče (Op. 282, str. 48). Kakor „se zdi“ Mucherjev dokaz neizpodbiten, tako je nemara tudi Sima svoje trditve glede emigrantov z neizpodbitnimi dokazi zato tako dobro podkrepil, da bi emigrantom pokazal, kako izobražen človek v svojih izjavah zlepa ne bo nič pretiral, posploševal, ponarejal ali trdil brez dokazov.

189. V drugi knjigi žali Mucher pokojnega prelata dr. Fr. Grivca in malo prej umrlega dekana ljubljanske teološke fakultete, zgodovinarja dr. Maksa Miklavčiča. Hkrati z njima žali vse Slovence. Kancler goriške nadškofije dr. Rudolf Kliniec je k tej knjigi zavzel stališče v goriškem Kat. glasu v štirih številkah. Njegovi tehtni članki so bili nemudoma ponatisnjeni v drugih slovenskih listih (Op. 313). Glede žalitve dr. Miklavčiča pravi dr. Kliniec: „Značilen je zlasti njegov (Mucherjev) jedki prezir, če že ne pravo sovraštvu do dr. Miklavčiča, priznanega slovenskega zgodovinarja. Očita mu, da je potvoril zgodovinsko listino (str. 151) in da se je posluževal sleparskih manevrov (str. 142); žali njegovo duhovniško čast, če je sploh kdaj odprl brevir, prečital življenjepis sv. bratov in zlasti Grivčevo delo ter da najbrž zahrbtno sodeluje pri sestavi novih beril v brevirju (str. 151—152). Zato ga zafrkljivo opozarja — to pa ni več samo osebna žalitev zgodovinarja dr. Miklavčiča, temveč pekoča žalitev vsega slovenskega naroda — naj nikakor ne blebeče o Gospe Sveti kot o slovenskem narodnem svetišču, kajti če hoče poiskati resničnih prijateljev krščanstva med Slovenci, naj se nikakor ne ozira na sever, h Gospe Sveti, ampak na zapad, v Oglej. Zatorej naj gre dr. Miklavčič raje proti zapadu, v Oglej, in naj tam uresniči svoje naklepe: to je naj tamkaj poskuša vreči skozi okno italijanske duhovnike in jih nadomestiti z njemu dragimi slovenskimi duhovniki. Tam bo potrkal na pravi naslov: Želim mu, da bi tamkaj docela uspel in uresničil svoje želje!“ (Str. 155). Zato navaja dr. Kliniec besede nagrobnega govora, katere je namesto obolelega slovenskega metropolita bral ob odprtem grobu pomožni škof. Z njim sta dala škofa pokojniku priznanje, da je kot objektivni zgodovinar zavračal zmotne trditve nemško čutečega župnika Mucherja pri Gospe Sveti (Op. 313).

190. Primerjava med Oglejem in Gospo Sveto oziroma zanikanje možnosti primerjave nista najboljši. Čeprav Mucher taji, da bi prihajali med Slovence misijonarji s severa, moremo vendarle primerjati Oglej prej s Salzburgom kot z Gospo Sveto. Vendar je hkrati velik tudi razloček med tema izhodiščima misijonarjev za slovensko ozemlje. Salzburg je ponemčil skoraj vse slovensko ozemlje, katero je

pokristjani, zahodna slovenska meja pa je ostala domala nespremenjena. Zato bi dr. Miklavčiča ne bilo mogoče pošiljati v Oglej, da bi ondotne duhovnike metal skozi okno, niti v primeru, da bi bil kdaj kaj podobnega poskušal v Salzburgu. Vendar nam tudi to ni znano, da bi bil pokojni dekan kdaj s tako hudobnim namenom hodil po Salzburškem. Zatorej ni izključeno, da je Mucher zaradi utrujenosti ob nenehnem sestavljanju pisem in rokopisov na tem mestu kaj zamenjal. Morda mu je v tistem trenutku stopil pred oči primer iz leta 1938, ko so njegovi rojaki pahnili skozi okno dunajske nadškofijske palače starega duhovnika (t. 138), in ga je spomin na ta dogodek tako prevzel, da je preteklost zamenjal s prihodnostjo. Morda je vpliv na njegovo pisanje tudi drug podoben dogodek, o katerem nam poroča prelat Podgorc. Ker sta se Podgorc in poslanec Poljanec pri duhovnih vajah spozabila in sta vpričo Nemca slovensko govorila, bi bila skoraj tepena (4. del, t. 7). Drži namreč, kar je prav tam zapisal prelat Podgorc: „Nemec je po svoji naravi agresiven, Slovenec pa tih in boječ.“

Ako bi bil dr. Miklavčič poromal v Oglej, bi se bil ondi le veselil, ko bi bil videl, kako lepo sprejema Oglej romarje z ozemlja, katero so njegovi misijonarji v krščanskem duhu pokristjanili. Čeprav Oglej nikoli ni stal na slovenskem ozemlju, kakor je 1300 let in do nedavnega stala najstarejša slovenska božjo pot v Gospe Sveti, se Slovenci v oglejski baziliki dobro počutijo, ko v navzočnosti goriškega metropolita, kateremu Oglej pripada, pri skupnem bogoslužju z drugimi narodnostmi slišijo božjo besedo tudi v materinščini. V spoštovanju narodnih jezikov je Oglej Gospe Sveti lep vzor. Zato pa se oglejskim duhovnikom ni treba prav nič bati, da bi jih šel kak slovenski duhovnik, zlasti pa ne sedemdesetletni starček, metat skozi okno.

Kardinal König in V. Mucher

191. Slovcem neprijazno Mucherjevo vedenje je bilo dne 30. 8. 1971 predmet pogovora med kardinalom Koenigom in 65 ljubljanskimi študenti. V polurni avdienci so študentje kardinalu, ki je hkrati predsednik tajništva za neverne, med drugim izrazili „bolečino, ki jo čutijo slovenski verni in neverni ljudje v domovini zaradi sovražnega in nestrpnega pisanja in za-

držanja župnika Mucherja pri Gospe Sveti na Koroškem. Vse preseneča, zlasti pa koroške Slovence, kako je mogoče, da ima človek, ki je povrh še duhovnik, prav sovražno in neslovensko zadržanje do slovenskih romarjev, a avstrijska Cerkev, ki ji to najbrž ni neznano, nič ne ukrene. Koroški Slovenci so se že večkrat pritožili, a brez uspeha.“ Vprašali so kardinala, ali more zadevo urediti.

Kardinal je odgovoril, da je to zanj docela novo in nepoznano vprašanje in da se mu zdi, da tudi drugi škofje o zadevi nič ne vedo, ker se o njej nikoli ni govorilo na škofovski konferenci. Poudaril je, da to ni njegova škofija, a obljubil, da bo s krškim škofom o zadevi govoril. Končno je omenil, da bi bil moral ljubljanski nadškof, ki se kot opazovalec jugoslovanskih škofov avstrijske škofovske konference udeležuje, sprožiti zadevo (Op. 314).

192. Kardinalov odgovor je moral zelo presenetiti samega Mucherja, saj kaže, da niti kardinal, niti drugi škofje niso brali njegove dolge razprave o koroških zadevah (Op. 282, str. 130—154). Ako bi jo bili brali, bi bili dobro poučeni o Mucherjevem zadržanju do Slovencev.

Pa tudi nam je težko misliti, kako naj bi bil opazovalec škofovske konference na avstrijski škofovski konferenci spregovoril o tej zadevi, če se celo njenemu predsedniku zdi primerno poudariti, da gre za zadevo krške škofije. Moral bi tudi biti za to od jugoslovanskih škofov pooblaščen. Vendar se nam zdi silno pomembno, da je avstrijski kardinal in predsednik vatikanskega tajništva za neverne opazovalcu jugoslovanskih škofov priznal pravico, da na avstrijski škofovski konferenci sproži pogovor o vprašanju, ki zadeva krško škofijo in vse Slovence. S tem je ljubljanski metropolit prejel vabilo, pooblastilo in dolžnost, da avstrijske škofove informira o zadevah v celovski in graški škofiji, ki imajo v Sloveniji neugoden odmev in utegnejo zmanjšati zaupanje slovenskih katoličanov v avstrijsko Cerkev, slovenske nevernike pa v neveri še bolj utrditi, kar bi bilo v očitnem nasprotju s poslanstvom predsednika tajništva za neverne (Prim. 8. del, t. 9).

193. Kardinalovo povabilo, da opazovalec jugoslovanske škofovske konference opozori na dožajanje v Avstriji, je pomemben precedent za poseg ene škofovske konference v škofovsko konferenco sosednje države. Sklicujoč se na kardinalovo

opombo more sedaj ljubljanski nadškof opozoriti tudi škofove kake druge sosednje države na zapostavljanje Slovencev v Cerkvi.

Zlasti pa bo nadškof mogel avstrijske škofove opominjati na neizpolnitev člena 7 v verskem pouku otrok. Pred avstrijskim episkopatom bo mogel ustmeno in pismeno braniti stališče, da je zadevni dekret krškega ordinariata krivičen, ker tisočim slovenskim otrok odvzema verski pouk v materinščini, in da je sklicevanje na pravico staršev le nov člen v verigi krivic, storjenih koroškim Slovencem, ker starši za tako pomembno odločitev niso pripravljani, niti svobodni. Nimajo zanj potrebne priprave, ker sami niso hodili v slovenske šole, in niso svobodni, ker so sami in otroci pod nenehnim pritiskom.

194. Ljubljanski metropolit se bo nadalje mogel sklicevati na predlog graškega škofa dr. Johanna Weberja, ki je po načelu: „Pravica je nedeljiva; zato se ne sme samo oznanjati, temveč se mora tudi pospeševati in uresničevati,“ dne 22. 11. 1971 na sinodi v Rimu predlagal, da se ustanovi v škofijah sodišče za obrambo pravic v Cerkvi (Op. 315). Avstrijski škofje naj bi res ustanovili sodišče za zadeve narodnih manjšin in vanj pritegnili strokovnjake v manjšinskih zadevah, kakor so dr. Veiter, dr. Körner in drugi. Tako bodo koroški Slovenci imeli priložnost, da svoje pravice terjajo, obrazložijo in branijo. Tako sodišče, ki bi sčasoma moglo dobiti mednarodni značaj, bi delalo Avstriji čast, narodnim manjšinam pa bi bilo v prid.

Kardinalovo priznanje, da mu Mucherjevo vedenje ni znano, kaže tudi, kako malo je koroško vprašanje zaradi našega ponižnega molčanja poznano. Ko Katoliški glas govori o tem kardinalovem priznanju, pravi, da daje ta njegova pripomba misliti, saj res ni mogoče pričakovati, da se bodo drugi zavzemali za slovenske zadeve, o katerih celo niso obveščeni“ (Op. 316).

195. Primer diskriminacije Slovencev je tudi ravnanje učitelja pliberške glavne šole, ki je Silva, sina Slovenke iz Trziča, uslužbene tedaj na avstrijskem štajerskem, hudo udaril in ozmerjal, ko ga je Silvo vprašal, ali sme iti k slovenskemu pouku. Po zaslugi nadzornika za manjšinsko šolstvo, gospoda Rudija Vouka, je v tem primeru učitelj dobil zaslužno ka-

zen. O primeru sta poročala ljubljansko Delo in za njim Slovenski Vestnik pod naslovom: Ni edini primer! (Op. 317).

4. DISKRIMINACIJA KOROŠKIH SLOVENCEV

196. Nerazpoloženje do Slovencev morejo Avstrijci kazati zlasti v stikih s koroškimi Slovenci, ki se jim leta 1920 zaradi političnih kratkovidnosti zapadnih zaveznikov ni posrečilo, da bi se bili izmotali iz nemške mreže, in so odtlej že nad pol stoletja izpostavljeni avstrijski napadalnosti.

Podobno kot prezirajo Prusi zlasti Poljake, zaničujejo Avstrijci Slovence na splošno, mnogi koroški Nemci pa imajo še posebej prirojeno sovraštvo in privzgojen prezir do koroških Slovencev, ker se pač zavedajo, da je bila njihova dežela nekdanj čisto slovenska in deloma nasilno pomemčena.

Nasprotje Avstrijcev do Slovencev je nasledek in sad nemškega narodnega fanatizma, ki je svoj vrhunec dosegel v Hitlerju, a se na Koroškem še danes bohoti in kaže v vseh vrstah in stopnjah diskriminacije Slovencev. Sam glavni tajnik Avstrijske Lige za človekove pravice, dr. E. Körner, je na občnem zboru Lige leta 1969 priznal, da so koroški Slovenci izpostavljeni *nenehni zahrbtni diskriminaciji* (Op. 318).

197. Na občnem zboru Lige 1971, ki je bilo „svetovno leto proti diskriminaciji“, je dr. Körner ponovno poudarjal diskriminacijo tujih narodnosti v Avstriji. Višek občnega zбора je bil referat dr. Veiterja, v katerem je ta strokovnjak za manjšinska vprašanja razgaljal avstrijsko ošabnost in brezbržnost do nenemških narodnosti. Le redki javni organi so referat proti diskriminaciji registrirali. Nekatere zvezne dežele so na zadevno vabilo odgovorile, da pri njih diskriminacije sploh ni. Zgodil se je sramoten primer, da je neki predavatelj na seminarju o tematiki diskriminacije na vabilo, naj bi udeleženci govorili o diskriminaciji avstrijskih narodnostnih skupin, od večine navzočih dobil odgovor, da v Avstriji narodnostnih skupin sploh ni in zatorej ne morejo biti diskriminirane (Op. 319).

Dr. Veiter je navajal tudi nekatere primere diskriminacije koroških Sloven-

Dr. Theodor Veiter

cev: „Na Koroškem je slovenščina pripuščena samo pri treh okrajnih sodiščih... Tudi dejstvo, da nimamo dvojezičnih krajevnih napisov, je čisto jasna diskriminacija. S tem ni prekršena le materialna enakopravnost, temveč tudi državna pogodba. Kako pogosti so primeri družbene diskriminacije narodnostnih skupin, pa je na južnem Koroškem že vsak, ki tu živi, sam v izobilju doživel...“ (Op. 319).

Diskriminacija na vseh področjih

198. Da dr. Veiter ni govoril o diskriminaciji na šolskem področju, je umevno, saj je občni zbor vodil bivši glavar Wedenig, ki je obvezno dvojezično šolo protustavno zatrl in s tem povzročil najhujšo diskriminacijo koroških Slovencev. Dr. Tischler je sedanji fakultativni pouk slovenščine že pred leti ocenil za hudo diskriminacijo (t. 12). Enako je potrebo po izrecnem priglašanju otrok za slovenski pouk označil za diskriminacijo enega dela enakopravnega prebivalstva bivši predsednik NSKS dr. Vospernik (Op. 320). Zato pa je dr. Körner kljub Wedenigovi navzočnosti poudaril, da še noben deželni glavar ob začetku šolskega leta ni pozval staršev, naj v svojem in avstrijskem interesu prijavijo otroke na dvojezični pouk (Op. 319).

Česar ni storil noben deželni glavar, je še isto leto storila Liga sama. Zaradi usodnih nasledkov diskriminacije na šolskem področju, se ji je zdelo potrebno, da je na prebivalstvo južne Koroške izdala povabilo, naj otroke priglaja za dvojezični pouk in hkrati navedla koristi obvladanja deželnih jezikov. Na žalost vabilo samo diskriminira Slovence in slovenski jezik. V besedilu se namreč ne omenjajo niti Slovenci, ne slovenščina, ne člen 7 državne pogodbe, temveč je v njem govor le o Južni Koroški, materinščini in členu 26 Splošne deklaracije o človekovih pravicah (Op. 321). Tako obliko besedila moremo ponovno razložiti z okoliščino, da je na vabilu podpisan poslovodeči podpredsednik Lige F. Wedenig, ki je kot deželni glavar dvojezično šolo zatrl, čeprav je že tedaj vedel, kar je enajst let pozneje kot bivši glavar v televizijski oddaji ob 49-letnici plebiscita priznal, da se je namreč ZSSR pri pogajanjih za državno pogodbo v Parizu prav zaradi obvezne dvojezične šole na Koroškem odrekla ozemljskim zahtevam Jugoslavije po južni Koroški (Op. 322). Kljub tej pomanjkljivosti je treba Ligi priznati veliko dobre volje in zavzetosti za koroške Slovence, zlasti še, ker bi bilo obliko besedila mogoče opravičevati tudi z okoliščino, da je bilo izdelano v obeh deželnih jezikih in je bilo namenjeno tudi nemško govorečim prebivalcem južne Koroške, v čemer je njegova posebna vrednost.

199. Hud primer diskriminacije na kulturnem in gospodarskem področju se je dogodil leta 1970, ko Mohorjeva ni mogla kupiti Vetrinjskega samostana. Ugledni celovski krogi so ji sporočili, da samostana kot slovenska ustanova nikdar ne bo dobila (Op. 308). Kärntner Montag je 15. decembra 1969 zapisal: „Gonja proti Mohorjevi je žal znova potrdila, da niso še vsi Korošci pred postavo enaki, temveč so nekateri „bolj enaki“ (Op. 310). Nič čudnega, da so Slovenci ob tej priliki dokončno spoznali, da so državljani druge vrste. Kleine Zeitung je 9. januarja 1970 pod naslovom „Očitna diskriminacija“ navedel izjavo ravnatelja Mohorjeve, dr. Hornböcka, ki se konča z besedami: Za slovenske sodeželane, ki po preizkusnem primeru Vetrinja v enakost pred postavo ne morejo več verjeti, je diskriminacija, ki prosva iz pisma deželnega glavarja (t. 175) zelo boleča, zlasti še, ker gre za uradno stališče, katero je zavzel do zvezne vlade (Op. 303).

200. Politično diskriminacijo Slovencev je potrdil dr. Veiter, ko je bil povabljen da na radijski oddaji 11. marca 1971, ki je bila posvečena vprašanju koroških Slovencev, izreče sklepno besedo: „Politična diskriminacija koroških Slovencev je obstajala do pred relativno kratkim časom, ker manjšina ni imela zastopnika v manjšinskem odboru — kakor ga še danes nima — in v deželni zbornici in tudi v drugih deželnih zborih nikjer ni dobila niti posvetovalnega glasu z edino izjemo deželne kmetijske zbornice. Zadnji čas se je toboljšalo, odkar Slovenec pripada deželni zbornici — ni pa član zbornice kot Slovenec — in se zvezna in deželna oblast z manjšino vsaj pogovarja“ (Op. 323). Na kratko in jasno povedano: Slovenci nimajo nobenega političnega zastopstva. Ker so tudi pogovori z zvezno vlado komaj prinesli kak sad, politična diskriminacija koroških Slovencev slejkoprej še obstoji.

201. Gospodarske diskriminacije je deležna vsa južna Koroška. Slovensko zemljo razlaščajo. Slovenska kmetijska šola je zastopljena (Op. 324). Kako težko stališče ima slovenski zastopnik v Kmetijski zbornici, se je izkazalo nekaj dni po gornji oceni dr. Veiterja, ko je slovenski zbornični svetnik Mirko Kumer, na občnem zboru spregovoril nekaj besed v slovenščini. Med nahujskanimi avstrijskimi kmeti je pred zbornico nastal tak hrup, da se je ekonomski svetnik M. Kumer prepričal, da s takimi ljudmi ni mogoče sodelovati (Op. 325).

202. Od diskriminacij, ki so najmočnejše odjeknile prek Karavank, so bila pretresljiva zapostavljanja slovenskih bolnikov, zlasti otrok, po bolniškem osebju v Celovcu. Slovenskemu zdravniškemu društvu v Ljubljani se je zdelo potrebno, da je na Zdravniško zbornico v Celovcu naslovilo odprto pismo in koroške zdravnike prosilo, „da na svojem področju zastavijo ves svoj ugled za to, da bi se odpravilo narodno zatiranje v zdravstvu, ki ni v skladu niti s častjo in ponosom velikega naroda, niti z zdravstveno etiko“ (Op. 326).

Primerjava z drugimi manjšinami

203. Koroški Slovenci so v veliki meri deležni boleče diskriminacije zato, ker so Slovenci in Slovani. Ko NT govori o denarni podpori, ki jo danska manjšina prejema od Nemčije, dostavlja: Razen tega je položaj Dancev v Schleswigu manj na-

pet, ker gre za germansko manjšino. Slovenci pa imajo „smolo“, da pripadajo slovanskemu narodu. Nemškoslovansko nasprotje pa je skoraj tako veliko, kakor raso nasprotje v ZDA ali Južni Afriki (Op. 217).

V resnici gre na Koroškem za pravo rasno diskriminacijo kot so jo severnoameriški škofje definirali dne 7. oktobra 1971 na rimski sinodi, ko so poudarili: „Z rasno diskriminacijo hočemo poimenovati sovraštvo, sum ali nezaupanje do nekoga zgolj zato, ker po izvoru pripada drugi človeški skupini.“ Stavili so jo v isto vrsto kot versko preganjanje in vojsko.

Zato pa je primerjava med Koroško in Severno Irsko in med prusko in avstrijsko diskriminacijo Slovanov na dlani. Ko govori o diskriminaciji Ircev v Ulstru, pravi slovenski primorski list: Severna Irska je za irski narod isto, kar je Koroška za slovenski narod (Op. 327). Ker je položaj južne Koroške podoben položaju Severne Irske in gre v obeh primerih za stoletno politično in socialno diskriminacijo, veljajo tudi za rešitev koroškega vprašanja besede, ki je Pavel VI. dne 15. decembra 1971 spregovoril v obrambo miru na Severnem Irskem, kjer je bilo dotlej v 28 mesecih že skoraj 200 žrtev nasilja, da namreč morata obe strani „resne probleme zgodovinskega, političnega in socialnega značaja reševati v pravičnosti in ljubezni“, ne pa „s terorjem, strahovanjem in nasiljem“, kakor jih rešujejo Angleži in IRA v Ulstru, Franco in Baski v deželi Baskov in Avstrijci na južnem Koroškem.

204. Zapostavljanje in strahovanje koroških Slovencev je znano tudi zunaj Koroške. Inženir Rudolf Rantler je pisal v tedniku Die Furche: Avstrija ravna s svojimi narodnostnimi manjšinami skoraj docela enako kot je nekdanja Prusija ravnala z Vendi, Kašubi in Mazuri (Op. 328).

Za sedanjo Vzhodno Nemčijo ta primer ne velja več v nekdanjem obsegu, ker z lužiskimi Srbi ravnajo boljše kot so ravnali Prusi in v marsičem ravnajo boljše kot Avstrijci s Slovenci.

Lužiški Srbi imajo dvojezične napise, glede Avstrije pa Rantler vzklika: Kje so dvojezični napisi v hrvatskih vaseh Gradščanske in na jezikovno mešanem ozemlju Koroške? (Op. 328).

V Lužicah celo nekateri Nemci pošljejo otroke v srbske šole, na Koroškem na hodita dve tretjini slovenskih otrok v nem-

ške šole. Le v Hodišah imajo edinstven primer, da so otroci nemških staršev prijavljeni za slovenski pouk, otroci slovenskih staršev pa ne (Op. 329, str. 166).

Lužiški Srbi se morejo poljubno in očitno norčevati iz nekdanje prepovedi, ki so jo morali srbski učenci v šoli za kazen pisati v gotici: Ich soll nicht windisch quatschen, (Op. 330), na Koroškem pa more še sedaj učitelj dati slovenskim učencem naloge z naslovom: V glavni šoli ne smem slovensko govoriti (Op. 331).

V Lužicah so celo krajevna imena na javnih napisih napisana tudi v srbščini, na Koroškem pa so leta 1971 slovenskemu ministru Bračiču šele pokazali načrt spričevala slovenske gimnazije, v katerem naj bi bili imeni rojstnega kraja in sedeža gimnazije napisana tudi slovensko (Op. 332).

Lužiški Srbi prejemajo lepe državne podpore za kulturno delovanje, koroški Slovenci pa dobivajo za svoje kulturno delovanje pretresljivo nizke podpore oziroma praznem izgovoru, da bi se Slovenci ob višjih podporah zaprli sami vase. Pač pa Nemci kljub prepovedi razdeljujejo v šolah slovenskih učencem nagrade Südmarke ter pobirajo prispevke za „nemštvo“ na južnem Koroškem (Op. 331).

V Lužicah država plačuje igralce, pevce, plesalce, orkester, na Koroškem pa je včasih še dvorano težko dobiti v najem. Ko je predsednik pevskega zbora Gallus v Bistrici na Zilji prosil za dvorano, je dobil kratek in oster odgovor: „Für eine slowenische Veranstaltung? Naa, kommt nicht in Frage!“ (Op. 333).

Prezir Avstrijcev do Slovencev je znan celo zunaj Avstrije. Švicarski dnevnik je zapisal: Preziranje, katero imajo Avstrijci do ljudi, ki drugače govorijo in živijo, je posebno v obmejnih krajih (Koroške in Štajerske) tudi za tujce očitno (Op. 334).

Diskriminacijo koroških Slovencev poznajo tudi v Italiji. Pomembni italijanski dnevnik Alto Adige je septembra 1971 v treh številkah priobčil celostranska poročila o zapostavljanju koroških Slovencev v primeri z Južnimi Tirolci. Doslej najboljše poročilo o koroških Slovencih v italijanskem listu je v političnih krogih vzbudilo pozornost (Op. 335).

205. Z nenehno zahrbtno diskriminacijo koroških Slovencev je ponižano njihovo dostojanstvo. Kancler dr. Klaus je le-

ta 1968 dr. Inzku to priznal z besedami: „Glede varstva manjšin menim, da že spoštovanje človeškega dostojanstva zapoveduje, da se med prebivalci ene in iste države ne delajo razločki zaradi njihove narodne pripadnosti“ (Op. 336). Koroški Slovenci so diskriminirani dnevno, nenehno, na vseh področjih, od zasebnikov in vseh oblasti in s tem globoko ponižani v človeškem dostojanstvu. In prav redki Avstrijci to uvidijo, priznajo in se za Slovence potegnejo. Zato se zdi, da smo še silno daleč od tega, da bi kak koroški oblastnik iskreno govoril Avstrijcem in Slovencem podobno kot je tržaški župan dne 14. decembra 1970 v javni skupni manifestaciji Italijanov in Slovencev proti fašističnemu šovinizmu dejal: „Zdaj smo tu zbrani v skupni ljubezni do miru in združeni po najčistejši vezi človeškega bratstva“ (Op. 337).

Na Koroškem so mnogi Avstrijci vseh strank združeni v najgršem nerazpoloženju do Slovencev. In ko se k temu nerazpoloženju, preziru in sovraštvu pridružijo še druge nevarne sestavine avstrijske miselnosti, postane položaj slovenske manjšine v Avstriji zares težak in izrednega varstva nujno potreben.

5. TEŽNJA PO PONEMČENJU

206. Nerazpoloženje Avstrijcev do Slovencev je toliko nevarnejše, ker je združeno s fanatično težnjo po ponemčenju slovanskih narodov. Ta težnja je Avstrijcem prirojena in se je ne sramujejo. Wolf in der Maur je dne 23. januarja 1971 v Die Furche zapisal: „Germanizacija je bila zmeraj ključna sestavina avstrijske politike do narodnih manjšin“ (Op. 338). Ker se Avstrijci sami sebi zdijo kulturno, jezikovno, gospodarsko, rasno in socialno višji od Slovencev, so menda res prepričani, da je za koroške Slovence največja sreča, ako čimprej prestopijo v nemški kulturni in jezikovni krog. Vse to seveda z namenom, da deželo za vselej ohranijo v svoji oblasti.

207. Če Avstrijci za ponemčevanje niso imeli izrecnega pooblastila v monarhiji, jim je tako pooblastilo po njihovem mnenju gotovo in nepreklicno dal izid plebiscita. Za mnoge Avstrijce je plebiscit le legitimacija za ponemčenje dežele. Koroški deželni glavar dr. Arthur Lomish je

že 25. novembra 1920 še pred prevzemom uprave jugoslovanske cone na slavnostni seji deželnega zbora napovedal ponemčenje dežele v teku ene človeške generacije in pri tem računal s pomočjo doma, Cerkev in šole. Dejal je, da ima dežela le eno človeško dobo časa, da privede „zapeljance“ (to je Slovence, ki so glasovali za SHS) nazaj h „koroštvu“ (nemštvu). Poudaril je, da tega ne morejo narediti oblasti in vlada, temveč mora za to skrbeti koroško ljudstvo samo: dom, šola in Cerkev se morajo udeleževati tega zdravljenja... To koroško delo mora biti storjeno po koroških navadah... Z nemško kulturo in s koroško dobrotelostjo hočemo, če bosta Cerkev in šola storili svojo dolžnost, v eni človeški dobi opraviti delo, katero smo si namenili opraviti“ (Op. 339, str. 511 in Op. 223, str. 650).

208. Za uresničenje tega načrta ima veliko zasluženje zlasti Heimatbund. Njegov vodja Maier — Kaibitsch je dne 21. oktobra 1926 v Celovcu napovedal, da je treba ponemčiti vse Slovence ter najstrožje nadzirati njihove lastninske razmere (Op. 340).

209. V dobi nacistične strahovlade je ponemčevanje dežele zadobilo zverinske oblike. O največji nacistični zveri, Adolfu Hitlerju je francoski ministrski predsednik in sopodpisnik Münchenskega sporazuma, Edvard Daladier, že januarja l. 1940 dejal: „Hitler se z narodi, ki so se mu podvrgli ne pogaja, temveč jih uniči. Odvzame jim gospodarsko in politično moč in skuša uničiti njihovo zgodovino in kulturo. Zanj človeška bitja niso nič več kot govedo.“ A tudi če bi se bil Hitler s podjarmljenimi narodi pogajal, jim to ne bi pomagalo, saj zanj pogodbe niso imele nobene veljave. Dejal je: Vsaka pogodba je le kos papirja, na katerem je nekaj napisano (Op. 341).

210. Ko je torej Hitler dal povelje, da se Koroška spet ponemči, je bila nad koroškimi Slovenci izrečena smrtna obsodba. Hitlerjevi krvniki so se z vso besnostjo vrgli na svoje žrtve, da izpolnijo führerjevo zapoved. Maier-Kaibitsch je leta 1942 v Celovcu dejal: „Naša naloga je, da ponemčimo ta tla in jih napolnimo z nemškimi ljudmi... Naša prva in najvažnejša naloga je, da... iztrebimo slovenščino iz javnega in zasebnega življenja... Za Slovence ni več nobenega prostora“ (t. 103—105). Na konferenci v Berlinu leta 1943

je isti krvnik dal vso slovensko Koroško razglasiti za izselitveno področje (Op. 340).

Besede, ki je hrvatski pisatelj A. Bonifačić zapisal o Slovencih na splošno: „Zemljepis in zgodovina sta izročila ta mali narod v roke zveri“ (Op. 342), velja jo v prvi vrsti za to obdobje in še posebej za koroške Slovence, ki so neposredni nemški sosedi.

211. Hitlerjev duh je v Avstriji še živ. Bivši nacisti so se vrinili v vse stranke čeprav jih je največ v FPÖ, ki je neuradno podpirala Kreiskijevo vlado v letih 1970/71. Za plačilo so dobili bivši nacisti kar štiri ministrstva. V rokah imajo tudi druga pomembna mesta. Na Zgornjem Avstrijskem je postal deželni šolski nadzornik bivši Obersturmführer pri SS in sedanji predsednik FPÖ, Friedrich Peter. Ko je dne 29. marca 1971 avstrijska delegacija pod vodstvom prosvetnega ministra obiskala Nizozemsko, je njen član Peter nizozemskim časnikarjem priznal svojo nacistično preteklost in dodal, da je takih Obersturmführerjev „na tisoče“ (Op. 343). Na svobodi je še nekaj vojnih hudodelcev. Češko-slovaška komisija za nacistična hudodelstva na Češkem in Moravskem je leta 1967 poslala dokumentacijo o treh esesovcih in njihovih hudodelstvih avstrijskim oblastem, ker je sumila, da živijo v Avstriji, vendar vlada doslej glede ovadbe ni zavzela kakega posebnega stališča. Pri zbiranju dokazov je imela komisija velike težave. Za nekatera hudodelstva so našli dokaz šele pred nekaj leti (Op. 344; prim. t. 147).

212. Posebno trdno sedijo v sedlu bivši nacisti na Koroškem (t. 132), tako da zlahka obvladajo in usmerjajo javno mnenje in strahujejo Slovence. Šele septembra leta 1971 je npr. kriminalna policija prijela celovškega kavarnarja, bivšega SS Sturmbahnführerja, Ernesta Lercha, osumljenega množičnih umorov Judov v poljskih taboriščih v letih 1941—1943. Sokriv je bil pokola 1.800.000 Judov. Odločilni dokazi so prišli na dan v kazenskem postopku proti Stanglu. Zanj se zanima tudi Italija. Na Poljskem in v Italiji je bil sodelavec vojnega hudodelca Odila Globočnika (Op. 345).

Vendar bi bivšim nacistom delali krivico, ako bi vso krivdo za zapostavljanje in nasilno ponemčevanje Slovencev le njim pripisovali. Tudi če bi bili oni edini krivci, bi bile za njihovo početje odgovorne vse stranke, v katerih so se vgnezdili,

Na žalost pa tudi mnogi drugi Avstrijci niso dosti boljši od bivših nacistov in zato upravičeno govorimo o krivicah, ki jih koroškimi Slovencem prizadevajo Avstrijci na splošno ter zavestno ali nezavestno izpolnjujejo Hitlerjevo povelje za ponemčenje dežele skoraj do črke natanko tako kot je Daladier označil Hitlerjevo delovanje, kolikor jim seveda dopuščajo razmere. In te so na žalost zanje ugodne. O tem delovanju Slovincem nenaklonjenih Avstrijcev bomo govorili v naslednjih poglavjih.

6. ČLEN 7 — KOS PAPIRJA

213. Vsaka pogodba je le kos papirja, na katerem je nekaj napisano (Hitler, t. 209).

Po krivdi zmagovitih zaveznikov so koroški Slovenci tudi po drugi svetovni vojski ostali v Avstriji. Vendar so bile njihove narodnostne pravice stavljene v državno pogodbo. Bilo bi naravno, da bi avstrijska vlada vredno zaupanje zaveznikov in pogodbo v celoti po svojih močeh najbolje izpolnila. V resnici pa Avstrija v Hitlerjevem duhu izpolnitev člena 7 državne pogodbe pod najneresnejšimi prevezami že 17 let zavrača.

214. Nekateri Avstrijci izpodmikajo tla členu 7 s trditvijo, da je sploh vsa državna pogodba neveljavna. Ta trditev je nasledek druge daljnosežne trditve, da je obstoj avstrijske države neutemeljen, češ da leta 1919 ni nastala in leta 1945 ni bila obnovljena po volji ljudstva, temveč po diktatu zmagovitih velesil. Avstrijsko ljudstvo pa se je že po prvi svetovni vojski v deželnih plebiscitih in leta 1938 v skupnem plebiscitu odločilo za Nemčijo. Dr. I. Heyer, ki to teorijo zavrača, sklepe poročilo: „In ti krogi si ustvarjajo svoje pravo, ker je pogodba pač neveljavna, prezirajo vse določbe v le-tej in po našem vidiku torpedirajo predvsem vsako pravo glede narodnih manjšin“ (Op. 346).

215. Drug izgovor za neizpolnitev člena 7 imajo nekateri politiki, ki si drznejo trditi, da je člen 7 že izpolnjen ali da so Slovenci dobili že več, kot jim po členu 7 gre, ali pa govorijo, kakor da bi bilo od Avstrije odvisno, do katere mere ji je treba ta člen izpolniti. Zunanji minister dr. Rudolf Kirschläger je v začetku leta 1971 na dunajski televiziji trdil, da je člen 7 državne pogodbe izpolnjen do tiste mere,

ki je zagotovila mirno sožitje (Op. 347). Njegovo stališče je pomembno, saj vsaj do neke mere, če ne v celoti, izraža mnenje rdeče vlade, v kateri je sedelo več bivših nacistov. Naš Tednik je to stališče ocenil za „rahlo čudno, kajti dejstvo, da koroški Slovenci ne uporabljamo dinamita kot Južni Tirolci, ne more biti merilo za uresničitev ali neuresničitev mednarodno prevzetih obveznosti“ (Op. 347). Kljub temu je minister isto misel ponovil dne 11. 3. 1971, ko je na radiu trdil, da je člen 7 izpolnjen v meri, ki zagotavlja dobro in skladno sožitje manjšin (Op. 348).

Nekaj podobnega ve povedati „Kladivo“ o sedanjem glavnem tajniku OZN, Kurtu Waldheimu. Ko je bil v Klausovi vladi zunanji minister, je na vprašanje, zakaj Avstrija ne izpolni določil člena 7, odgovoril, da so Slovenci tako in tako zadovoljni (Op. 296).

216. Ker utegne biti neizpolnitev člena 7 državne pogodbe prej ali slej za Avstrijo neprijetna zadeva, nekateri politiki člen 7 najrajši zamolčijo. Dr. Kurt Waldheim, kandidat Ljudske stranke za predsedniške volitve leta 1971, je pred volitvami napisal knjigo „Avstrijska pot“. Južni Tirolski posveča v njej 35 strani, člena 7 pa niti ne omenja (Op. 349).

Državni predsednik in ponovni kandidat socialistične stranke za isto mesto, Franz Jonas, se na volilnem obisku Južne Koroške vprašanja slovenske manjšine sploh ni dotaknil. Deželni poslanec in župan občine Železna Kapla, Lubas, je že pred prihodom državnega predsednika na volilnem shodu v Pliberku povedal, da niti on niti Jonas o Slovencih ne bosta govorila, ker bi ne bilo koristno to zadevo obešati na veliki zvon (Op. 350 in 351).

217. Nekateri Avstrijci državno pogodbo očitno prezirajo. Najdlje je v preziru do nje šel Herbert Jordan, predsednik KHD, ki ima baje 60.000 udov. Na avstrijskem radiu je v navzočnosti zunanjega ministra trdil, da se v Avstriji vse preveč spoštujejo mednarodne obveznosti. Dobesedno je dejal: „Huda nevarnost preti od slovanskega vodstva, ki želi povečati slovansko ozemlje. Druga nevarnost za Avstrijo je, da mi vse preveč spoštujemo mednarodne obveznosti, in druga nevarnost je slabost naših političnih strank, ki so prestrpne, preprosto vse dopustijo, v vse privolijo, kar ta mala skupina želi in terja na račun velike večine“ (Op. 348). Ker se

zdi, da ta zvesti Hitlerjev učenček ne zna šteti dalje kot do dve, naj tudi mi pove-mo, da je prva in druga nevarnost za Avstrijo dejstvo, da si Avstrijci redijo gada na prsih, ker ne razpodiijo Slovincem nevarnih združenj, kakor jim veleva člen 7 državne pogodbe. Sploh je odlašanje izpolnitve člena 7 dokaz, da je za mnoge Avstrijce državna pogodba le kos papirja in jo izpolnijo le toliko, kolikor jih k temu razni dejavniki prisilijo.

218. Nekateri politiki vsaj pred volitvami priznajo, da je treba člen 7 izpolniti in s tem indirektno priznajo, da še ni izpolnjen. Podpisnik državne pogodbe Julius Raab je kot kandidat za državnega predsednika leta 1963 priznal, da so v čle-nu 7 pravice manjšine določene, in izpovedal svoje naziranje, da mora biti državna pogodba tudi v tej točki vestno izpolnjena in potrebni zakoni kar se da hitro sklenjeni (t. 2).

Znana je obljuba dr. Klause iz leta 1965, da bo vlada izpolnila obveznosti, ki izvirajo iz člena 7 (Op. 95, del 8, t. 50). Njegov tedanji minister in sedanji predsednik ÖVP, dr. Karl Schleinzer, se je leta 1966 pred sto zastopniki NSKS priznal k izjavam zveznega kanclerja (del 8, t. 67). Dr. Klaus je predsedniku NSKS dr. Inzku še leta 1968 izjavil: „Temeljno načelo naše zunanje politike je, da državne pogodbe in z njimi združene obveznosti natančno izpolnjujemo. To zapoveduje pravo narodov...“ (Op. 336). Vendar je ostalo pri starem.

219. O Klausovem zunanjem ministru dr. Waldheimu je Slovenski vestnik pred predsedniškimi volitvami leta 1971 moral „ugotoviti, da ÖVP-jev kandidat dr. K. Waldheim kot zunanji minister v vladi dr. Klause ni nikdar pokazal dejanskega razumevanja za naše vprašanje, čeprav je le-to tudi zunanjepolitično vprašanje“ (Op. 352).

Pred volitvami leta 1971 je dr. Waldheim v Pliberku v pogovoru s Slovenci vendarle izjavil, da se bo v primeru izvolitve za zveznega predsednika zavzel za uresničitev člena 7 državne pogodbe. Zanimal je tudi neko časopisno vest, da je kot zunanji minister označil člen 7 za izpolnjen (Op. 306).

220. Najpomembnejša od vseh izjav in obljub avstrijskih politikov je izjava, ki jo je zvezni kancler dr. Bruno Kreisky podal v Dobrli vasi pred državnimi volitvami leta 1971: „K vam sem še posebno rad prišel, ker želim storiti vse, kar je v moji

moči za miroljubno sožitje vseh Avstrijcev v tej državi. Bil sem med tistimi avstrijskimi državniki, ki so se v Moskvi pogajali o avstrijski državni pogodbi. Zdaj ko Raaba, Schärfa in Figla ni več med nami, ne samo čutim za svojo osebno dolžnost, da določbe tega dokumenta v vsakem oziru spoštujem, marveč tudi gledam na državno pogodbo kot na temelj avstrijske državnosti ter naše samostojnosti in neodvisnosti; tako tudi na tisti del, ki govori o pravicah vseh v Avstriji živečih manjšin in ne le tistih, ki so v državni pogodbi posebej imenovane. Za nas te ne morejo biti nikakršna obremenitev, temveč samo po sebi umevna moralna dolžnost. To želim poudariti in storil bom tudi vse, da se odpravijo zadevna nasprotja. Kdor pozna moje delo in mene, dobro ve, koliko razumevanja je bilo z moje strani tudi za tukajšnjo slovensko manjšino. Ne glede na to, če kdo to rad sliši ali ne, se čutim v tem pogledu vezanega in to dolžnost tudi rade volje nase prevzamem" (Op. 353).

Socialistična stranka je na volitvah 10. oktobra 1971 dobila absolutno večino in dr. Kreisky ni več odvisen od podpore nacistov. Zato se sedaj ne more izgovarjati glede neizpolnitve člena 7 na nobeno drugo stranko. Če hoče, more člen 7 izpolniti. V prihodnjih letih bomo videli ali gre za eno obljubo več ali resno namero, da z izpolnitvijo člena 7 državi hoče zagotoviti obstoj in neodvisnost. Nič nimamo proti temu, da iste pravice, ki jih člen 7 določa za slovensko in hrvaško manjšino, dr. Kreisky raztegne tudi nad Čeha in Madžare, saj smo mnenja, da se v eni in isti državi ne sme delati razločka med državljanji in se morajo zato tudi pravice, ki jih imajo Južni Tirolci, dosledno raztegniti na vse Slovence v Italiji. Bojimo se samo, da bodo koroški Slovenci in gradiščanski Hrvati izenačeni z drugimi manjšinami ne v pravicah, ki jih člen 7 zanje izrecno določa, temveč v dosedanji pomanjkljivosti zaščiti vseh avstrijskih manjšin.

221. Redki so Avstrijci, ki odkrito priznavajo, da člen 7 še ni izpolnjen. Njihove izjave utegnejo podobno kot gornje izjave najvidnejših politikov biti dragocene v trenutku, ko bi Slovenci imeli priložnost in pogum, da pred mednarodnim forumom Avstrijo za to nezakonitost obtožijo in terjajo popravilo škode, ki iz odlašanja izpolnitve člena 7 izvira. Misel na možnost, da bi vprašanje zamejskih Slovencev spravili

pred najvišji mednarodni zbor OZN, Slovincem ni tuja. V najhujši napetosti na proslavah 50-letnice plebiscita so razna združenja študentov Slovenije v odprtem pismu zboru narodov Jugoslavije poudarila, da bi „problem zamejskih Slovencev zaslužil obravnavo pred OZN vsaj toliko kot problem Južne Tirolske (Op. 35 in 355), o čemer je poročal list Die Furche pod naslovom: Vprašanje koroških Slovencev pred OZN? (Op. 356). Glavni tajnik OZN vprašanje že pozna in ve, da njegova država, ki hoče veljati za pravno državo, izpolnitev državne pogodbe že 17 let zavrača. pri čemer ima tudi on del krivde. Le kako bi se glavni tajnik OZN, ki se je toliko zavzemal za pravice Južnih Tirolcev in izpolnitev pogodbe Gruber—De Gaspari, počutil, ako bi Jugoslavija zadevo res spravila pred OZN in njenim članicam pojasnila tudi malomarnost bivšega zunanjega ministra dr. Waldheima za izpolnitev člena 7 državne pogodbe! Pravica in zvestoba pogodbi sta nedeljivi! Kar velja za Južno Tirolsko, velja tudi za Koroško!

222. Priznanje, da člen 7 še ni izpolnjen, imamo od najuglednejših avstrijskih strokovnjakov za manjšinska vprašanja. Ko je minister Kirchschräger dne 11. marca 1971 na radiu trdil da je člen 7 izpolnjen v meri, ki zagotavlja dobro in skladno sožitje manjšin (t. 215), je dr. Veiter takoj za tem ministrovu trditev pred avstrijsko javnostjo zanikal, razčlenil določbe člena 7 in pojasnil, katerih določb člena sploh še niso pričeli izpolnjevati in katere so izpolnili le delno (Op. 348). Njegov jasni odgovor je toliko pomembnejši, ker je minister na televizijski oddaji leta 1971 govoril, kakor da je treba rešiti le še vprašanje dvojezičnih napisov (Op. 357).

223. Dr. Körner je leta 1971 na občnem zboru Lige za človekove pravice, ki se je vršil v Korotanu na Dunaju (t. 197), med drugim dejal: Medtem ko je avstrijska narodnostna skupina na Južnem Tirolskem naposled le dosegla priznanje osnovnih pravic s strani Italije in je tam celo vsak poštni žig dvojezičen pa Avstrija svoje v državni pogodbi zajete obveznosti do koroških Slovencev in gradiščanskih Hrvatov na sramoten način zavrača (Op. 319, prim. Görlich, 7 del, t. 87 in 8 del, t. 5; Rantler t. 204; Veiter t. 197).

224. Dunajski list Express je dne 23. januarja 1971 v članku „Kriza v zalogi“ med drugim zapisal, da se je Avstrija v državni pogodbi morala obvezati, „da bo

1991

branila pravice slovenske manjšine in jamčila za njeno samobitnost. Toda do zdaj te obveznosti še ni izpolnila docela...“ Ko govori o dvojezičnih napisih, pravi: „Ista Avstrija, ki se tako vztrajno bojuje za pravice Južnih Tirolcev, je doslej odpovedala v lastni deželi. Niti v enem primeru ni izpolnila paragrafa 3 člena 7 državne pogodbe“ (Op. 358).

225. Pomembno je priznanje koroškega glavarja Sime, ki je leta 1969 kot predsednik koroške socialistične stranke pred deželnim strankinim svetom opomnil zvezne oblasti, da ne izpolnjujejo določil državne pogodbe, kar nasprotuje načelu enakosti (Op. 359). Očetovski opomin nič ne izgubi na veljavi, četudi bi ga bil ta neutrudni bojevnik za strpnost in dobro sosedsko razmerje izrekel zgolj zato, ker je tedaj zvezna vlada bila v rokah Ljudske stranke. Škoda le, da se je kmalu za tem v zadevi vetrinjskega samostana isti glavar in predsednik koroške SP hudo pregrešil zoper načelo enakosti, ki jo člen 7 zagotavlja koroškim Slovincem, in k temu hujskal isto zvezno vlado.

226. Tudi na sestanku dne 3. julija 1971 med generalnim tajnikom ÖVP, dr. Herbertom Kohlmaierjem, in predsednikom NSKS, dr. Vospernikom in dr. Tischlerjem, je bilo soglasno ugotovljeno, da Avstrija še ni izpolnila vseh iz člena 7 državne pogodbe izvirajočih obveznosti (Op. 360). Na istem sestanku se je pokazal razloček med gledanjem na izpolnitev člena 7 notranjega ministra socialistične vlade in glavnim tajnikom Ljudske stranke. Medtem ko je prvi govoril, kakor da bi se mogel člen 7 izpolniti le do mere, ki zagotavlja mirno sožitje, je drugi menil, da je člen 7 treba izpolniti v interesu mirnega razvoja. Prvo mnenje vabi koroške Slovence po zgledu Baskov in Ircev k rabi sile, drugo pa hoče Koroški zagotoviti mir in razcvet.

227. Da morejo Avstrijci že 17 let izpolnitev člena 7 odlašati, je kriva njegova pomanjkljiva ohlapna oblika. Člen ne določa niti roka, do katerega mora biti izpolnjen, ne ozemlja, za katero velja, ne sodišča, ki bi besedilo tolmačilo v primeru spora ali nesoglasja, niti niso dana kaka poročila za izpolnitev, ne določene sankcije za primer, da ne bi bil ob pravem času in pravilno izpolnjen. Ne vemo, ali je tako besedilo nastalo po krivdi ali brezbržnosti ali nevednosti zaveznikov ali po krivdi avstrijskih politikov, ki jim je stalo ob strani

„50 avstrijskih strokovnjakov“ (Op. 361). Ako Avstrijci sami niso pripomogli k nedoločeni formulaciji, pa so gotovo kmalu odkrili njene slabosti in jih pričeli neusmiljeno izkoriščati. Namesto da bi v čle- nu videli, kaj Slovincem daje, vidijo rajši le to, česar jim ne daje.

Da ne izpolnijo člena 7, se opirajo zlasti na okoliščino, da v njem ni določeno ozemlje za katero člen 7 velja. Slovenci stojijo na stališču, da se mora člen 7 izpolniti na vsem ozemlju na katerem je bila obvezna dvojezična šola, Avstrijci pa tega načela ne sprejmejo in hočejo najprej ugotoviti število tistih slovensko govorečih Korošcev, ki se k slovenstvu še upajo priznati, in šele potem bi izpolnili člen 7 na ozemlju, kjer biva določen, precej visok odstotek Korošcev, ki se izrecno priznavajo za Slovence. Slovenci se ugotavljanju soglasno, dosledno in odločno upirajo in za svoje stališče navajajo tako tehtne razloge, da si doslej še nobena vlada številčnega ugotavljanja manjšine ni upala izvesti, čeprav se še noben vladajoči politik ni izrekel načelno proti ugotavljanju in še manj obsodil zakonov, ki ugotavljanje predvidevajo. Zato nad koroškimi Slovenci trajno „visi Damoklejev meč“ (Dr. Inzko, Op. 362). Ako se Avstrijci čutijo močne, ga brusijo in se bližajo nitki, da bi jo pretrgali in meč spustili na Slovence. Ako se čutijo slabotne, ugotavljanje začasno opustijo. Slovenci pa se morajo zadovoljiti s tem, da ugotavljanje preprečujejo in dobi- jo kako drobtino z mize ošabnega bogatina. Tako stanje utegne trajati tako dolgo, dokler bo zunanji politični položaj Avstriji naklonjen. Primer Bengalije uči, da se morejo politiki včasih usodno zmotiti in da sreča ni vedno na strani močnejšega zatiralca.

228. Še manj so Avstrijci pripravljeni izpolniti člen 7 na Štajerskem. Predsednik KHD, H. Jordan, pravi: „Tudi Štajerska je omenjena v državni pogodbi in tudi tam ne morejo izvesti ukrepov, ki jih predvideva državna pogodba, ker je na Štajerskem samo okoli tisoč Slovencev (Op. 306).“ Če jih Jordan priznava tisoč, jih bo seveda precej več.

Drug nepodpisan izvedenec za manjšinska vprašanja štajerskih Slovencev — morda isti Jordan — piše: „V Štajerski, ki je tudi imenovana v državni pogodbi, ni ničesar ščititi, ker tam živi le okrog 1000 Slovencev pri Radgoni, ki ne morejo terjati nobenih manjšinskih pravic in

tudi niso nikaka narodna skupnost, ker se nikakor ne menijo za to, da bi terjali manjšinske pravice ali da bi jim jih celo vsilili drugi" (Op. 363). Res ni štajerska deželna vlada pokazala najmanjše dobre volje, da bi Slovence dala, kar jim je po členu 7 dolžna dati. Tudi zanje nekaj tisoč Slovencev ni nič več kot nič.

Zdi se, da tudi gradiščanski Avstrijci ne čutijo posebne potrebe, da bi člen 7 izpolnili, saj je ondotni glavar na manjšinskem seminarju v Železnem povedal, da ondi ne rešujejo nobenega manjšinskega vprašanja, ker ga tam ni (Op. 364).

229. Podobno mišljenje je mogoče zaslediti tudi na Koroškem, kjer je deželni poslanec in župan Železne Kaple, Lubas, slovenskemu ministru Bračiču povedal, da v prostoru doline Bele ni nobenega narodnega vprašanja (Op. 365). Morda sta se glavar v Železnem in župan v Železni Kapli hotela pohvaliti, da je vprašanje v obeh primerih zadovoljivo rešeno. Ker to ni resnica, njuno zanikanje vprašanja pomeni beg pred njegovo rešitvijo. Da v Podjunu obstoji narodno vprašanje, je Lubas sam priznal, ko ob Jonasovem obisku v Pliberku ni hotel vprašanja Slovencev obešati na veliki zvon (t. 216).

Tudi Maier-Kaibitsch je leta 1942 v Celovcu tajil koroško vprašanje: „Ni več nobenega slovenskega vprašanja“ (t. 94 in 197). Kjer ni vprašanja, zanj tudi rešitve ni potreba več iskati.

7. NEPRIPRAVLJENOST ZA POGAJANJA

230. *Hitler se z narodi, ki so se mu podvrgli, ne pogaja* (Daladier). Tudi avstrijski oblastniki nimajo dosti volje, da bi sedali s predstavniki koroških Slovencev za isto mizo.

Pomen državne pogodbe za obstoj države Avstrijcem ni neznan. Leta 1971 je glavni tajnik ÖVP, dr. Kohlmaier, to pogodbo imenoval „eksistentna osnova avstrijske države“ (Op. 360). Tudi kanclerju Kreiskyju je državna pogodba temelj avstrijske državnosti ter samostojnosti in neodvisnosti (t. 210). Bilo bi torej naravno, da bi avstrijska vlada, če res ne ve, kako bi izpolnila državno pogodbo, spozumno s predstavniki manjšine iskala zadovoljivo rešitev ter s tem pokazala demokratično zrelost ter voljo, da državi za-

gotovi obstoj in neodvisnost, vsem narodnostim, ki v državi prebivajo, pa resnično enakopravnost in zadovoljno življenje.

V resnici pa so prva tri leta po podpisu državne pogodbe koroškim Slovencev bila vrata do najvišjih oblastnikov zaprta (8 del, 27). Politikom se očitno ni mudilo in so pogodbo hoteli izpolniti po svoji zamisli, pri čemer bi jih navzočnost slovenskih predstavnikov le motila. Najprej so zatrli obvezno dvojezično šolo in nato izdelali nov šolski zakon, po katerem morejo starši otroke za slovenski pouk v skromnem obsegu prigrisati. Brez Slovencev so izdelali tudi zakon o rabi slovenščine na treh sodiščih pod Karavankami. Zakona še daleč ne izpolnjujeta ustreznih določb člena 7 in vrh tega predvidevata ugotavljanje manjšine, čigar izvedbo odteje KHD in FPÖ, sklicujoč se na zakon, nenehno terjata.

Ko so z delno, samovoljno in nezadovoljivo izpolnitvijo člena 7 Slovence postavili pred dejstvo, so se politiki spomnili, da bi pravzaprav morali člen 7 izpolniti v sporazumu s Slovenci ali vsaj od njih dobiti priznanje, da so z rešitvijo vprašanja zadovoljni. Zlasti so se spomnili Slovencev, ker so potrebovali moralne opore pri pogajanjih z Italijo za izpolnitev pogodbe Gruber—De Gasperi glede samouprave Južnih Tirolcev.

Štiri leta po podpisu državne pogodbe je zunanji minister Kreisky napovedal uresničevanje člena 7 v sodelovanju s predstavniki manjšine kot zgled za rešitev južnotirolskega vprašanja. Slovenci so za ponujeno roko zgrabili in se v l. 1960—1965 (8 del, 33—44) s Kreiskyjem nekajkrat pogovarjali in tudi nekaj malega dosegli.

231. Veliko več so Slovenci pričakovali od dr. Klause, ki pa je Slovence precej razočaral. Povabil jih je le na sestanek dne 7. julija 1967 in na njem obljubil za jesen iste leta drug sestanek, ki ga pa nikoli ni bilo. Prav tako se ni ustanovil stalni odbor predstavnikov manjšine in deželne ter zvezne vlade, ki ga je kancler Klaus na edinem sestanku obljubil poklicati v življenje za rešitev vseh odprtih in nezadovoljivo rešenih določb člena 7 (Op. 366).

Obljube rdečega kanclerja

232. Dr. Kreisky, ki je kot zunanji minister koalicijske vlade v letih 1960—1965 vodil pogovore s Slovenci, v letih 1970/71

kot kancler rednih pogovorov ni utegnil obnoviti. Šele v stiski, ki je Avstrija vanjo zabredla zaradi šovinističnih nastopov v času okoli proslave 50-letnice plebiscita, je dne 18. decembra 1970 poklical slovenske predstavnike na Dunaj. Pogovora so se udeležili Vospernik za NSKS, Zwitter za ZSO, Kreisky, Kirchschräger in Sima (Op. 367).

Če bi bilo težko pogovore v letih 1960—1965 imenovati pogajanja, gotovo ni šlo za pogajanja to pot, temveč le za pomirjevalen pogovor. Četudi sta Slovenci mogla povedati svoje predloge je glavni govornik vendarle bil dr. Kreisky, ki ju je skušal uspraviti z lepimi obljubami:

1. Najbolj pomirjevalna je bila njegova izjava, da on nasprotuje ugotavljanju manjšine in da bi to stališče v vsakem oziru zagovarjal. Priznal je, da je to stališče zavzel iz strahu pred nemiri.

2. Obljubil je, da bodo Slovenci dobili javno kmetijsko šolo s slovenskim učnim jezikom.

3. Sporočil je, da bodo slovensko gimnazijo pričeli zidati hkrati z velikovško nemško gimnazijo.

4. Povedal je, da je v zveznem proračunu za leto 1971 za koroške Slovence — tako sta koroška zastopnika razumela — določenih 776.000 šilingov.

5. Obljubil je, da bo prosvetni minister predloge za izboljšanje manjšinskega šolskega zakona preučil, s čimer je priznal nedokončnost tega diskriminatoričnega zakona.

6. Odklonil je predlog za prepoved KHD, češ, da gre potem taka organizacija v ilegalo.

7. Obljubil je, da bo pravosodni minister pospešeno izdelal zakon, po katerem so dejanja, storjena proti narodni manjšini, kazniva.

8. Odklonil je predlog za posebno komisijo, ki bi se ukvarjala z vprašanji koroških Slovencev.

9. Obljubil je, da se bodo v navzočnosti pristojnih ministrov taki stiki izvedli enkrat na leto, leta 1971 predvidoma meseca maja.

233. Od vseh teh obljub in napovedi so Korošci le malo prejeli. Prva izjava ima neko vrednost, ker morejo Slovenci upati da se uradno ugotavljanje števila koroških Slovencev ne bo izvršilo, dokler bo na vladi dr. Kreisky. Res pa je, da Kreisky ni bil prvi kancler, ki se je izrekel proti ugotavljanju manjšine.

234. Ko je marca leta 1967 zvezni poslanec Scrinzi, predstavnik koroške FP, v zvezi z osnutkom zakona o rabi slovenščine v uradih kanclerja Klause vprašal, ali ni mnenja, da je neobhodno potrebno obseg in območje manjšine prej na objektivni način ugotoviti, je dr. Klaus odgovoril: „Da, na objektivni način, vendar nisem prepričan o tem, da je edina, najhitrejša in najsmotrnejša pot za določitev območja jezikovnih manjšin zakon o ugotavljanju manjšine“ (Op. 241).

Dr. Klausu je torej treba priznati, da se je kot kancler prvi uprl prizadevanju sovražnikov Slovencev za ugotavljanje njihovega števila. Če že ni mogel izpolniti drugih obljub glede uresničitve člena 7. je že s tem pokazal precej poguma in dobre volje. Šel je dlje kot pozneje dr. Kreisky. Zanimal je potrebo ugotavljanja manjšine za ugotovitev obsega in območja manjšine in stavil v dvom uspešnost ugotavljanja. Dokler je bil on na vladi ni bilo nevarnosti, da bi Slovence štel.

235. Po Klausovem odhodu leta 1970 se je nevarnost ugotavljanja spet vrnila. Vendar je dne 24. novembra 1970 deželni glavar v koroškem deželnem zboru ugotavljanje odklonil „kot neprimerno sredstvo za reševanje koroškega manjšinskega vprašanja“ (Op. 368).

Dva dni pozneje se je tudi na socialistični listi izvoljeni deželni poslanec Hanzl Ogris v deželnem zboru pogumno izrekel proti ugotavljanju in se hkrati odkrite priznal k slovenski manjšini: „Rad bi kot pripadnik slovenske skupnosti, katere miselnost iz lastnega izkustva resnično poznam, tukaj v deželnem zboru izrecno opozoril na to, da koroški Slovenci vsakršno ugotavljanje načelno odklanjamo.“ Dodal je, da bi bilo prav nespametno izvesti ugotavljanje proti volji Slovencev, ker bi s tem ponovno vzplamtelo sovraštvo med narodoma, kar bi imelo za nasledek občutno poslabšanje položaja in motenje miru v deželi (Op. 369).

236. — Ker bi ugotavljanje manjšine zaradi številnih dejavnikov še zdaleč ne pokazalo resničnega stanja, so si Slovenci edini v odporu proti poskusu ugotavljanja njihovega števila. Prav ta njihova edinost preprečuje izvedbo ugotavljanja. To je priznal tudi Sima, ko je na radijski oddaji dne 11. marca 1971 na vprašanje, ali je člen 7 mogoče izpolniti brez ugotavljanja manjšine, odgovoril: „Proti volji velike večine, bo komaj mogoče od naše stra-

ni podpreti kak ukrep... Treba je vzeti na znanje, da manjšina ugotavljanje odklanja v celoti in ne le nekaj skrajnežev in jaz sem zmeraj znova opominjal, da se manjšini tako dejanje ne more vsiliti" (Op. 348).

Tudi Kreisky se je za gornjo izjavo odločil le zaradi enotnega odpora Slovencev in zaradi ljubega miru. Navajal je isti razlog kot nekaj tednov prej Ogris: „Ugotavljanje manjšine bi pomenilo vprašanje nemira, želimo pa imeti mir“ (Op. 367). Gotovo seveda preprečuje ugotavljanje manjšine do neke mere tudi strah pred Jugoslavijo, ki bi v tem primeru ne mogla molčati.

V vseh gornjih primerih ne gre torej za načelno in dokončno odpoved ugotavljanju, ki je predvideno v dosedanjih zakonih o delni izpolnitvi člena 7. Noben avstrijski politik si ni še v celoti osvojil razlogov, ki jih nasprotniki ugotavljanja navajajo. Zato tudi še nobeden ni obsodil dosedanjih dveh diskriminatoričnih zakonov o manjšinskem šolstvu in rabi slovensčine na sodiščih. Pravilno je opozorilo ljubljansko Delo, da je deklarirana politika avstrijske zvezne in deželne vlade v nasprotju s tema zakonoma (Op. 356), kar ne dela časti ne državi, ki se ponaša, da je pravna država (Rechtsstaat), ne Kreiskemu, ki je baje „najboljši kancler po Metternichu“.

237. Pri tem ne smemo prezreti kanclerjeve pripombe, da more ugotavljanje manjšine nadomestiti bližnje ljudsko štetje, ki bo v posebni rubriki vprašalo tudi po znanju jezikov. Več kot to avstrijska država ne želi poizvedovati (Op. 367 in 370).

Kreisky se je torej v stiski le na videz odpovedal ugotavljanju manjšine. V resnici pa je hotel izvesti javno ugotavljanje manjšine s pomočjo ljudskega štetja v letu 1971. Pri tem naj bi tajno ugotavljanje manjšine nadomestila izjava o rabi občevalnega jezika. Ker je bila na vprašalni poli za ljudsko štetje kot občevalni jezik nemščina že vpisana, bi po tem ljudskem štetju v Avstriji razen tistih, ki bi ta odgovor črtali, ne bilo nikogar več, ki ne bi znal in v prvi vrsti govoril nemško in tako bil po avstrijskem pojmovanju vsaj na pol Nемец in bi ne imel več potrebe po izpolnitvi člena 7.

238. Tudi Sima je pri istih pogovorih dejal, da bi pri realizaciji krajevnih napisov težko izhajali brez kakršnegakoli

ugotavljanja manjšine (Op. 371). Na radijski oddaji dne 11. marca 1971 pa je že zatrjeval, da ni mogoče postaviti slovenskih napisov na vsem ozemlju, na katerem morejo starši po lastnem svobodnem preudarku otroke priglašati k dvojezičnemu pouku (Op. 348 in 358), torej na ozemlju, katero je ob sklenitvi državne pogodbe imelo obvezno dvojezično šolo in nesporno veljalo za dvojezično. Kaj vse si drzne deželni glavar trditi v enem stavku! Pravi, da starši izbirajo ali vsaj morejo svobodno izbirati za otroke dvojezičen pouk, ko je pritisk nanje splošen in priznan. Nami-guje, kakor da bi „svobodno“ odklanjanje slovenskega pouka bilo neke vrste ugotavljanje manjšine. Daje najslabše izgleda za prihodnje pogovore z manjšino, ko že v naprej omejuje dvojezično ozemlje. Ne sramuje se priznati, da je v zadnjih letih pomenčenje napredovalo in kaže odločno voljo, da sadove nasilne germanizacije požanje.

239. Po vsem tem moremo ugotoviti, da so manjšinske razmere na Koroškem v tej točki docela različne od razmer v nemškem Schleswigu, kjer je Dancem brez ugotavljanja priznavanje k danski narodnosti po zakonu zagotovljeno. Za Slovence zanimivi zakon se glasi: Priznanje k danski narodnosti in k danski kulturi je svobodno in se po zakonu (von Amt wegen) ne sme niti izpodbijati, niti preiskovati (Op. 372). Ugotavljanje danske manjšine je torej po zakonu prepovedano, v Avstriji pa je ugotavljanje po zakonu predvideno in se le zato še ni izvršilo, ker si ga Avstrija ne upa izpeljati. Danska manjšina v Nemčiji se more svobodno priznavati k svoji narodnosti in kulturi, v pravni državi Avstriji pa je priznavanje k slovenski narodnosti in kulturi združeno z vseh vrst diskriminacijo.

Tudi Danci ne štejejo svoje nemške manjšine. Rudolf Stehr, glavni tajnik Zveze Nemcev v severnem Schleswigu (Bund der Nordschleswiger) je na seminarju za manjšinske vodje ugotovil, da je ugotavljanje manjšine nepotrebno (Op. 733). Tudi slovenska gimnazija v Celovcu dokazuje, da manjšine ni treba ugotavljati, če ji država hoče kaj dati.

240. Glede ustanovitve javne kmetijske šole po Kreiskovi obljubi ni obstajal več noben dvom. Ljubljansko Delo je med „otipljivimi sadovi pogovorov“ dunajskega sestanka naštelo tudi to pridobitev: „Slovenska kmetijska šola v Podravljah je

naposled dobila pravico javnosti" (Op. 356). Tako nagli sklepi dokazujejo, da v Ljubljani ne ločijo med obljubo in njeno izpolnitvijo, čeprav bi bil po izkušnjah z dr. Klausom že čas, da bi avstrijskim politikom nič več ne verjeli in svoje brave brez potrebe ne zavajali v zmoto. V resnici se je kancler kmalu po pogovorih pričel izmikati, češ da zvezna vlada ni pristojna za ustanovitev javne kmetijske šole. Iz okoliščine, da tega dr. Kreisky ni vedel, ko je delal obljube vpričo predstavnikov koroških Slovencev, sklepamo, da je šel na sestanek nepripravljen, ali pa je Slovence zavestno vodil za nos. Po nekaj mesecih je kancler le spoznal, da s takim slepomišljenjem ne bo daleč prišel, in je slovenski kmetijski šoli priznal pravico javnosti (Op. 374), kar je manj kot obljubljena javna kmetijska šola. To pa je tudi vse, kar so Slovenci po decembrskih pogovorih novega dobili.

241. Glede slovenske gimnazije je kmalu po pogovorih minister Kirchschräger na televiziji trdil, da bodo Slovenci gimnazijo dobili in da gre taka gimnazija prek tega, kar je Avstrija po členu 7 državne pogodbe dolžna dati (Op. 347).

Slovensko gimnazijo je brez ugotavljanja manjšine dekretiral minister Drimmel. V slovenskem ljudstvu je pognala tako močne korenine, da je ni bilo mogoče več odpraviti. Niti velikovška gimnazija, ki je bila ustanovljena z namenom, da ji odvzame naraščaj, je v bujni rasti ni dosti zavrla. Zato so odslej tekle priprave za zidavo obeh gimnazijskih poslopij vzporedno. Zidavo slovenske gimnazije je pripravila že Klausova vlada z nakupom zemljišča s površino 11.781 m (Op. 375). Ko je dne 8. 10. 1970 deželni glavar v družbi ministra za pouk in umetnost, Leopolda Gracza, v zrcalni dvorani koroške deželne vlade številnim gostom predstavil model poslopja slovenske gimnazije in stavbne načrte, je pravilno poudaril, da slovenski gimnaziji na osnovi državne pogodbe pripada lastno poslopje, katero je treba čimprej spraviti pod streho (Op. 376). Ta glavarjeva izjava, izrečena vpričo prosvetnega ministra, je z izjavo zunanjega ministra v očitnem nasprotju. V resnici si ne moremo misliti, da bi bil člen 7, ki terja za Slovence enakopravnost, izpolnjem s tem, da bi slovenska gimnazija vedno osobenkovala v drugih prostorih.

Ne glede na to, ali je minister imel v mislih gimnazijo samo ali njeno poslo-

pje, pa veljajo v polni meri tudi besede, ki jih je ob isti priliki zapisal NT: Slovenska gimnazija kot dobrohotno darilo! To je vsekakor nov ton iz ust vladnega predstavnika, kajti doslej smo taka stališča slišali samo pri nemškonalni FPÖ in pri KHD. Ali gospod zunanji minister ne pozna člena 7 avstrijske državne pogodbe, ki čisto jasno določa, da imamo koroški Slovenci pravico do ustreznega števila lastnih srednjih šol? Tam je torej govor celo v množini. Ali slovenska gimnazija doslej ni dokazala, da zna živeti in da je potrebna?" (Op. 347). Ob gornji izjavi zunanjega ministra se res ne moremo čuditi „Kladivu“, ki je zapisalo, da se ministru Kirchschrägerju o kakih problemih na Koroškem še sanja ne (Op. 296).

Gimnazijsko poslopje so leta 1971 res pričeli zidati. Stroški so bili preračunani na 17 milijonov šilingov. Zdaj gre le še za to, da bi bilo poslopje v celoti izročeno Slovincem in da bi se napolnilo do zadnjega kotička. Prostora bo v njem za 600 dijakov.

242. Drug „otipljiv sad pogovorov“ je bil po Delu povišek dotacije od 370.000 na 776.000 šilingov (Op. 356). Tako sta razumela kanclerja tudi navzoča Slovenca. NT je zapisal: Kancler je omenil, da je v zveznem proračunu za leto 1971 predvidenih za potrebe koroških Slovencev 776.000 šilingov (Op. 358). Po štirih mesecih sta organizaciji NKSK in ZSO zaprosili za obljubljeno podporo. Ker se jima je zdela nekoliko velika za avstrijske razmere, sta zaradi lepšega vprašali, ali je res vse zanju. Kakšno razočaranje za organizaciji, ko jima je po dveh mesecih minister Gratz milostno odgovoril, da pripade od gornje vsote le 184.000 vsaki, drugo pa je za gradiščanske Hrvate (Op. 377).

Ako ob tem nesporazumu izključimo neverjetno možnost, da je eden od slovenskih zastopnikov pri pogovorih dremal, drug pa sedel na ušesih, moremo dvomiti v kanclerjevo iskrenost. Zakaj je govoril Slovincema o vsej vsoti, ako njima ni bila namenjena niti polovica? Slovenska zastopnika nista predstavljala gradiščanskih Hrvatov in ju ni moglo zanimati, koliko podpore bodo oni dobili. Čemu je kancler o podpori sploh govoril, ako je ni name-raval zvišati niti za en šiling? Ali res ni opazil nesporazuma? In če ga je, zakaj ga

ni pojasnil, da Slovenci pol leta ne bi živeli v zmoti? (Op. 377a).

Ob isti priliki, ko je minister Gratz slovenskima organizacijama pojasnil, da obe skupaj ne bosta dobili niti polovico obljubljenе vsote, jima je tudi navedel ključ, po katerem je Dunaj podporo razdelil. Delili so po številu članov manjšine ugotovljenih pri ljudskem štetju leta 1961. Ob tem pojasnilu boljše razmerno, zakaj se Avstrijci tako zelo trudijo, da bi naštelι zmeraj manj Slovencev. Kolikor manj jih naštejejo, toliko manj podpore jim bo treba dati. Vidimo pa tudi, kako prav so imeli Slovenci, da so izide ljudskega štetja za uporabo izpolnitve člena 7 vedno odklanjali. Z delitvijo podpore na osnovi ljudskega štetja leta 1961 so bili Slovenci postavljeni pred težko izbiro: Ali take delitve ne priznajo in že dosti skromno podporo odklonijo; ali pa jo sprejmejo in s tem pomagajo ustvariti precedent za uporabo izdov ljudskega štetja iz leta 1961 ali 1971 za uresničenje člena 7, ali pa vsotico zagrabijo in nato proti načinu delitve in nizki vsoti protestirajo.

243. Tudi vseh drugih obljub kancler ni izpolnil. Kako bi bil zaščitni zakon za Slovence potreben, se vidi iz okoliščine, da je na isti dan, ko ga je Kreisky obljubil, voznik poštnega avtobusa v Borovljah ponovno teroriziral slovenski dijakinji, ki sta vljudno prosili vozni listek v materinščini.

Tudi obljube, da se bo nadaljni sestanek vršil predvidoma v maju, kancler ni izpolnil. Pač pa je koroški deželni urad nekaj mesecev pozneje sporočil NSKS in ZSO, da bo kancler vabil na pogovore v septembru (Op. 377), kar se tudi ni zgodilo. Temu ravnanju se ni čuditi, saj Avstrijci takih pogovorov za zgled pogovorov o južnotirolskem vprašanju več ne potrebujejo, kakor so jih potrebovali v letih 1960-65. S tem pa avstrijska vlada tudi kaže, da se z manjšino ne mara pogajati ne pogovarjati. Dovolι ji kvečjemu kak stik, da pove svoje želje in sprejme nekaj drobtin ali le prgišče peska v oči.

Predsednik ÖVP

244. Prav tako ni upanja, da bi se za Slovence zavzela Ljudska stranka, dokler ji bo načeloval leta 1971 izvoljeni predsednik dr. Karl Schleinzer. Njegova preteklost daje slutiti vse kaj drugega. Mož je bil gojenec nacistične šole in je po

tedanji šegi Hitlerjancev iz katoliške Cerkve izstopil. Po vojski je spet stopil vanjo in tudi v Ljudsko stranko, potem ko je bil poskusil politični polet najprej pri VdU, predhodnici FPÖ. Gospod predsednik spada torej v tisto skupino Avstrijcev, o kateri je njegov kolega, sedanji predsednik FPÖ, Friedrich Peter, oktobra leta 1958 dejal: „Največji nasprotnik FPÖ je bivši nacionalsocialist, ki je sedaj rdeč ali črn. Boj na nož tem neznačajnejšem (Gesinnungslumpen)!“ (Op. 353).

Od leta 1959—1970 je bil črni Schleinzer predsednik koroške VP, od leta 1962—1970 je bil hkrati minister zveznih vlad. V ta čas spada nekaj njegovih lepih besed in obljub danih koroškim Slovincem (8. del, 67 in 9. del, 6). Še leta 1970 je pred volitvami v Bilčovsu izjavil, da je koroška VP v koroškem deželnem zboru in v koroški deželni vladi pri odločitvah, ki zadevajo slovensko narodno skupnost, voljna poslušati zastopnika koroških Slovencev. Dodal je tudi, naj bi na vsak način bile upoštewane težnje slovenske skupnosti v deželni politiki (Op. 378). A lepe besede so tudi vse, kar so Slovenci dobili od nje. Ko je leta 1971 postal glavni tajnik ÖVP, se je zavzemal za zboljšanje razmerja do FPÖ, smrtne sovražnice Slovencev. Po izvolitvi za predsednika ÖVP je dal razumeti, da bi mu najbolj ugajala črno-rjava koalicija — Zveza Ljudske in Svobodnjaške stranke — v kateri sedi največ nacistov (Op. 379). Kdor se druži z FPÖ, bo do Slovencev vsaj indiferenten, če ne sovražen, in se s Slovenci ne more pogajati pa naj bo v vladi ali opoziciji.

Tudi Hitler se s podvrženimi narodi ni pogajal.

8. UNICEVANJE MANJSINE

245 *Hitler podvržene narode uniči (Dadler)*. Že pred njim sta se zavzemala za uničenje koroških Slovencev Lemisch (t. 207) in Maier-Kaibitsch (t. 208, 210, 103-105). Ista nevarnost uničenja grozi koroškim Slovincem še danes. Glasilo KHD, Ruf der Heimat, je ob petdesetletnici plebiscita v oktobrski številki odkrito klicalo na boj do uničenja Slovencev. Bojna napoved se glasi: „Zgodovina na Koroškem še ni začrtala končne meje. Potegnιla jo bo med narodoma šele tedaj, ko eden od njiju ne bo več obstajal. Tako je obrambni

boj leta 1920 in v letu 1970 še vedno obrambni boj z orožjem srca in duha, dokler bo nemški narod tu in slovenski narod tam" (Op. 380 in 381).

Opazna je podobnost med to in Lemischevo napovedjo uničenja Slovencev. Po Lemischu naj bi se to zgodilo z nemško kulturo in koroško dobrodušnostjo, po glasu KHD pa z orožjem srca in duha. V obeh primerih pa gre za načrtno in nasilno germanizacijo v najkrajšem možnem roku.

246. Koroški Slovenci obeh strank so besede glasila KHD brez oklevanja razumeli kot napoved vojske do popolnega uničenja manjšine. NT je zapisal: „Po mnenju tega Domovinskega sveta bo napočil mir na Koroškem šele tedaj, ko enega naroda ne bo več. Popolnoma jasno je, da so to po mnenju in v željah teh gospodov samo koroški Slovenci“ (Op. 380). Heimatdienst zahteva konec koroških Slovencev, torej genocid, iztrebljenje naroda, ki je doma na Koroškem že 1400 let. Heimatdienstova zahteva ustreza popolnoma Hitlerjevemu povelju: Macht mir diese Land deutsch! Kärntner spricht deutsch! (Napravite mi to deželo nemško! Korošec govori nemško!) (Op. 381). Podobno Slovenski vestnik: „Poziv Heimatdiensta je v bistvu poziv na kulturni genocid“ (Op. 382).

247. Enako so napoved KHD razumeli tudi drugi. Švicarski Neue Züricher Zeitung je dne 31. 12. 1970 pisal, da si je KHD s tem člankom osvojil znano mišljenje iz Hitlerjevih časov, da more biti v razmerje dveh narodov šele tedaj potegnjena končna črta, ko enega od njiju ni več. List omeni tudi trditve istega glasila KHD, da so zavedni Slovenci peta kolona, ki se je slovenski nacionalizem poslužuje, da ob pričakovani uri tretjič poskusi osvojiti Koroško in dostavlja: „Kdor Koroško in sosednjo Štajersko pozna, ve, da je v širokih krogih odotnega prebivalstva tako mnenje redko očitneje izrečeno, a je na skrivnem mišljeno in se v zaupnem krogu o njem tudi pogovarjajo“ (Op. 334). Dunajska Die Furche pa je preprosto ugotovila, da morejo biti kot skupina, ki naj zgine „naravno mišljeni le Slovenci“ (Op. 356).

248. Da bi ne bilo dvomov glede resničnih namenov KHD in širokih krogov štajerskih in koroških Avstrijcev, je poskrbel upokojeni profesor dr. Viktor Miltschinsky. Po trditvi predsednika KHD, H.

Jordana, je bil Miltschinsky med vodji KHD iz leta 1920 in med ustanovitelji KHD iz leta 1955. Znan je kot oster nemški nacionalist in sovražnik Slovencev. Dne 21. 1. 1971 je v koroškem dnevniku Volkszeitung z uvodno pripombo, da ga „vodi načelo najstrožje resnicoljubnosti in pravičnosti“, med drugim poudaril, da se je treba sprijazniti s postopnim odmiranjem koroškin Slovencev (Op. 371). Ker hkrati trdi, da podaja svoje misli s stališča večinskega naroda, moremo sklepati, da ima bojna napoved KHD somišljenike v velikem delu večinskega naroda, zlasti še, ker Jordan trdi, da se v zadnjih 15 letih nihče ni izrekel proti KHD, da pa imajo oni na tisoče pritrdilnih izjav (Op. 371).

249. Da namena KHD glede zatora koroških Slovencev ni mogoče omejiti le na široki krog okoli KHD, temveč stoji za njim del večinskega naroda, potrjuje tudi zadržanje notrenjega ministra in državnega pravdnikstva ob protestu koroških Slovencev proti napovedi rododora.

Organizaciji koroških Slovencev, NS in ZSO sta že dne 27. 10. naslovili na notranjega ministra Rüscha (t. 168) pismo in ga opozorili na nepodpisani članek v oktobrski številki glasila KHD, ki zahteva odmiranje koroških Slovencev. Hkrati sta ga opozorili, da je po členu 7 taka dejavnost prepovedana in ga prosili za ustrezne ukrepe. Na to skupno vlogo voditeljev koroških Slovencev minister več mesev ni odgovoril (Op. 383).

Med tem so trije slovenski študentje (Smolé, Warasch, Wedenig) na Dunaju pri državnem pravdnikstvu iz istega razloga sami ovadili KHD zaradi hujskanja k narodnemu sovraštvu. Dunajsko državno pravdnikstvo je ovadbo predalo celovškemu državnemu pravdnikstvu. Celovski državni tožilec pa je „zaradi pomanjkanja dokazov“ kazensko postopanje zavrnil (Op. 347).

Ker slovenski organizaciji na svojo vlogo nista prejeli odgovora, je NS ministru Rüschu poslano pismo priobčil v NT. Rüsche je dne 4. 2. 1971 na pismo od 27. 10. 1970 vendarle odgovoril. Toda odgovor je bil nezadovoljiv. Že sam prejem odgovora po več ko treh mescih je bilo žaljivo dejanje za koroške Slovence. Avstrija je majhna in descentralizirana država. Zato ima notranji minister razmeroma malo dela in bi mogel in moral na vlogo manjšine, katere pravice so mednarodno zagotovljene, naglo in stvarno od-

govarjati. Zakasneli odgovor pa je bil docela nestvaren in neresen. Minister je v njem omenil le ovadbo na državno pravdnništvo in njeno predajo celovškemu državnemu pravdnistvu. Navedel ni niti imena zasebnih ovaditeljev, tako da je izgledalo, kakor da bi bili slovenski organizaciji sami vložili ovadbo, niti ni omenil, da je celovski državni tožilec, vezan na ministrova navodila, med tem preiskavo zavrnil, in še manj je minister obljubil, da bo proti KHD izvedel kake ukrepe, kakor sta ga organizaciji prosili. In pod tako pomanjkljiv odgovor si je minister drznil dodati ironično trditev: „S tem je na vaš svoječasn dopis v polni meri odgovorjeno“ (Op. 383).

Neolikano zavlačenje odgovora notranjega ministra, zavrnitev ovadbe po državnem tožilcu, vezanem na navodila zveznega ministra, ter zakasneli in nestvarni odgovor kažejo, da si zvezna vlada napovedi zatoro koroških Slovencev ni prav nič vzela k srcu in je zato postala soodgovorna za napoved rodomor. Kdor k načrtnemu hudodelstvu molči, ko bi moral govoriti, z njim do neke mere soglašaja.

Upravičeno se je NT čudil izgovoru oblasti, zlasti avstrijskega državnega pravdnništva, češ „saj ni bilo tako mišljeno“, ko pa je iz članka glasila KHD jasno razvidno, da se poteguje za rodomor koroških Slovencev (Op. 347).

250. V eliko več čuta za pravičnost kot državno pravdnništvo in notranji minister je pokazal nemško govoreči Avstrijec in prijatelj Slovencev, Herbert Guttenbrunner, iz Zrelca, ki je v NT članek KHD takole zavrnil: „Članek v Ruf der Heimat je v mojih očeh brezdanja svinjarija in mora priti pred sodišče“. Svoje mnenje, verjetno v milejši obliki, je sporočil tudi KHD in listu Kärntner Nachrichten, ki njegovega pisma seveda ni priobčil. Enako tudi list Kleine Zeitung njegovih pisem o tej zadevi ni priobčeval. Za njegovo Slovincem naklonjeno stališče so ga Avstrijci v nepodpisanih dopisih skušali prisiliti k molku in so ga imenovali deželnega in državnega izdajalca i. p. (Op. 384). Očitek iz ust ljudi, ki soglašajo s KHD je za gospoda Guttenbrunnerja gotovo priznanje.

Vse te okoliščine jasno kažejo, da je napoved rodomora koroških Slovencev med velikim delom Avstrijcev bila ugodno ali vsaj z brezbriznostjo sprejeta.

Rodomor

251. Treba je še odgovoriti na vprašanje, ali so koroški Slovenci bojno napoved glasila KHD upravičeno ocenili za hujskanje in rodomor.

Naše stoletje je stoletje rodomorov. Turki so leta 1915 pod geslom: „Pobijmo Armence, pa ne bo več armenskega vprašanja!“, pobili en milijon in pol Armencev in se tako polastili njihove zemlje. Turke so posnemali Stalin, Hitler in njuni občudovalci in sodelavci. Tajnik italijanske fašistične stranke je dne 5. 1. 1942 predlagal zunanjemu ministru Cianu, da se pobijejo vsi Slovenci: „Moramo storiti kakor Turki in vse iztrebiti“ (Op. 384 a).

252. Samuel Lemkin je že pred drugo svetovno vojno predlagal, da se hudodelstvo rodomora vnese v Mednarodno kazensko pravo in je rodomor takole opredelil: Rodomor je iztrebljenje ali poskus iztrebljenja rase, naroda, skupine ali katerega koli verskega ali etničnega občestva. Gonilna sila tega hudodelstva ni sovraštvo uničevalcev do posameznih žrtev, temveč do skupine, kateri pripadajo.

OZN je to misel sprejela in razvila. Dne 11. 12. 1946 je izjavila, da je rodomor hudodelstvo proti mednarodnemu pravu, nasprotno duhu in namenu ZN in ga zato civilizirani svet obsoja.

Dve leti pozneje so članice OZN po dolgih razpravah sprejele Mednarodni dogovor o rodomoru, ki to dejanje opredeli: Rodomor pomeni dejanje, storjeno z namenom, da se uniči v celoti ali deloma kaka narodnostna, etnična, plemenska ali verska skupnost. Hudodelstvo rodomora se po 2. členu dogovora zagreši na pet načinov: 1. s pomorom članov skupnosti, 2. s povzročitvijo hude fizične ali duševne škode članom skupnosti, 3. z namerno ustvaritvijo takih življenjskih možnosti za skupnost, da morejo njene člane fizično docela ali delno uničiti, 4. z ukrepi, ki morejo ovirati naravno rast skupnosti in 5. z nasilno preselitvijo otrok skupnosti med drugo skupino.

Po tretjem členu dogovora so kaznivi rodomor pa tudi povezava oseb z namenom, da rodomor izvršijo, neposredno in javno hujskanje na rodomor, poskus rodomora in sodelovanje pri njem.

Ta hudodelstva morejo zagrešiti vladni krogi, javni uradniki ali zasebniki. Dogovor določa, da rodomor ni politično, temveč splošno hudodelstvo. Krivci morajo biti iz-

Dr. A. Hilckman † 25. 1. 1970

ročni državi, v kateri so dejanje izvršili ali mednarodnemu sodišču. Podpisnice se zavežejo, da bodo v skladu z državno ustavo sprejele zakone, ki bodo zagotovili izpolnitev določb tega dogovora, in bodo določile posebne kazni za osebe, ki bi zagrešile rodomor ali katero dejanj naštetih v tretjem členu (Op. 385, str. 10).

253. Po tem dogovoru ni dvoma, da so nacisti nad koroškimi Slovenci zagrešili rodomor s pomori njihovih članov, ter z mučenji v koncentracijskih taboriščih.

Jasno je tudi, da Avstrijci povzročajo Slovencem hudo duševno škodo (Zufügung von schweren seelischen Schaden), ki jo dogovor označi za rodomor. To škodo povzročajo že desetletja z diskriminacijo vseh vrst, z vsiljevanjem občutka manjvrednosti, z duhovno kolonizacijo, z odrekanjem izobrazbe v materinščini, s tem, da jih silijo k ponarejanju in zatajevanju svoje narodnosti, ako hočejo živeti v miru ali dobiti boljše mesto v družbi.

Hilckman imenuje to početje zastrupljanje duš in atentat na dušo vsakega posameznega Slovenca. To zastrupljanje duš se mu zdi bolj satansko kot naseljevanje članov večinskega naroda med manjšino z namenom, da manjšinski narod na lastni zemlji prerastejo in zadušijo (7. del, 80).

Kar Hilckman imenuje atentat na dušo vsakega Slovenca, imenuje Ruf der Heimat boj z orožjem duha in srca. Dogovor ta način uničevanja narodne skupine pravilno označi za rodomor, saj večinski narod z njim doseže isti cilj kot s fizičnim uničevanjem, hkrati pa je za evropske narode, ki nimajo otrok in delavne sile, še koristnejši, ker se okoristijo z življenjsko silo manjšine in napravijo njene člane za nekaj rodov fanatične privrženca večinskega naroda. Hkrati so ti izkoreninjeneci z razdvojeno dušo in bolešno nerazpoloženostjo do vsega, kar jih spominja na pokolenje, često vneti preganjalci članov naroda, iz katerega so izšli.

Da je to duševno uničevanje nujno treba označiti za rodomor, sledi tudi iz pete točke opredelitve rodomora. Saj ni bistvenega razločka med preselitvijo otrok manjšine med večinski narod z namenom, da se ondi potujčijo in pozneje morda v domači kraj kot janičarji vrnejo, in med raznarodovanjem otrok na domači zemlji s pomočjo šole in vsestranskega pritiska.

Na ta način morijo Avstrijci koroške Slovence že nad sto let. Pisatelj Meško, ki je dolgo deloval na Koroškem, je zapisal: Morili ste brez vesti in brez kazni srca in duše — ne ene in ne dveh, ampak v obupnih množicah. Od desetletja do desetletja (7. del, 54).

Hujskanje glasila KHD na boj srca in duha je hujskanje na te moritve src in duš.

254. Ob ugotavljanju in presoji psihične škode nasilnega raznarodovanja moramo v veliki meri upoštevati mnenje psihiatrov. Primarij psihiatrične bolnišnice v Begunjah dr. Jurij Zalokar, je v predavanju na študijskih dnevih slovenskih izobražencev v Dragi skrčenje slovenskih župnij na Koroškem od 80 v letu 1922 na 21 v letu 1964 imenoval „narodni genocid in veri sovražno dejanje“ (Op. 386). Po dobno so primorski Slovenci v spomenici, naslovljeni na novoizvoljenega predsednika Italije, Leoneja, zatiranje beneških Slovencev imenovali „tihi rodomor“ (Op. 387).

Tudi če bi besedi „duševna škoda“ bilo treba razumeti zgolj v pomenu umske poškodbe, bi nasilno raznarodovanje še vedno bilo mogoče označiti za rodomor. Ves pritisk, strahovanje, grožnje, zapostavljanje, prezir, boj z orožjem duha in srca ter duhovno-kulturna kolonizacija so dejanja, narejena z namenom, da se koroški Slovenci dokončno uničijo in so zato moralna enota

z rododomom, ki ga je Hitler pričel izvrševati, in dopolnilo njegovega rodomora. Hkrati vplivata obup in strah zaradi tedanjih grozodejstev še danes na zadržanje in odločitev koroških Slovencev in jim jemljeta voljo in moč do odpora proti dokončnemu uničenju.

Menimo torej, da so koroški Slovenci dejanja, h katerim je glasilo KHD hujskalo, pravilno označili za rodomor. Tudi Marijan Šturm, ki je bil postavljen pred sodišče, češ da je Avstriji napravil za štiri in pol dolarjev škode, je šestnajst mesecev pozneje vpričo domačih in tujih časnikarjev ter leobenskega sodnika mogel trditi, da je „v tej družbi mogoče, da neka organizacija lahko zastopa genocid“ (Op. 438).

Državni pravdnik bi torej proti krivcem moral uvesti sodni postopek.

255. Ukrepe in dejanja, s kakršnimi Avstrijci uničujejo koroške Slovence, obsoja tudi Cerkev.

Janez XXIII. pravi, da hudo nasprotuje dolžnosti pravičnosti, karkoli kdo stori zoper narodno manjšino, da bi omejeval njeno moč in rast, še toliko bolj pa, kadar taki zgrešeni ukrepi merijo na zator manjšine (MZ 94; 6. del, t. 19).

Za njim je vatikanski koncil taka hudodelstva slovesno obsodil: Dejanja, ki se z njimi načrtno iztreblja vse ljudstvo, narod ali narodne manjšine, je treba kot grozotna hudodelstva kar najostreje obsoditi (Gaudium et spes 79, 2).

Z zadoščenjem smo sprejeli na znanje, da sta na rimski škofovski sinodi leta 1971 prva povzdignila glas proti rodomoru in zatiranju narodnih manjšin zastopnika jugoslovanskih škofov in terjala tudi od Cerkve varstvo za narodne manjšine in male narode. Njun soglasni nastop je toliko pomembnejši, ker sta govorila na isti seji skoraj drug za drugim in v omenu vseh jugoslovanskih škofov. Govorila sta dne 20. oktobra.

Zagrebski nadškof Franjo Kuharić je med drugim dejal: Jugoslovanski škofje prosijo, da se jasno in krepko obsodijo ne le rodomor, ampak tudi kršitve narodnih manjšin in celih narodov.

Kmalu za njim je govoril Janez Jenko, ki se je udeležil sinode namesto slovenskega metropolita. Med drugim je dejal: Želimo, da se tukaj izrecno obsodi pomor celih rodov in plemen, kar se je v zadnjem času več ko enkrat zgodilo. Prav tako naj se prepove kratiti pravice narodnih manj-

šin, koliko bolj šele celim narodom... Iz žalostnih skušenj je znano, da je pretirani nacionalizem večkrat okužil politične stranke in njih vlade, ki z nekim videzom zakonitosti stiskajo manjšine... (Op. 315 in 388).

Odslej so sinodalni očetje pogosteje omenjali zatiranje narodnih manjšin, kar vse je bilo povzeto v sklepnem poročilu o pravičnosti v svetu: „Trebaja na poseben način obžalovati položaj... katerekoli skupine ali ljudstva, ki trpi preganjanje — včasih pod videzom zakonitosti — zaradi rasnega, narodnega izvora ali iz plemenskih razlogov. Preganjanje iz plemenskih razlogov more včasih zadobiti značaj in obseg rodomora.“

9. GOSPODARSKA SLABITEV MANJSINE

256. *Hitler odvzame podvrženim narodom gospodarsko moč* (Daladier). Tudi izvrševalci njegovega naročila, naj mu koroško deželo napravijo nemško, ne nameravajo tega cilja doseči „s koroško dobrodušnostjo in z nemško kulturo“, ne „z orožjem srca in duha“, temveč v veliki meri z gospodarskim in socialnim pritiskom. Iz tega razloga skušajo koroške Slovence ohraniti v gospodarski odvisnosti.

V ta namen skrbno nadzirajo lastniške razmere koroških Slovencev, razlaščajo slovensko zemljo, slovensko in jezikovno mešano ozemlje gospodarsko zanemarjajo, ohranjujejo gospodarsko neenakost med večino in manjšino, manjšini odrekajo gospodarsko podporo, delajo težave slovenski industriji in hkrati izrabljajo gospodarsko šibkost koroških Slovencev, da jih ponemčujejo.

Nadziranje slovenskega premoženja

257. Maier-Kaibitschevo navodilo, da je treba slovenske lastniške razmere najstrožje nadzirati, skrbno izvajajo. To se je na pretresljiv način pokazalo ob dražbi vetrinjskega samostana. Nakup starega poslopja so odklonili celovski ordinariat, deželna vlada in razni domači in tuji podjetniki. Tudi njegova preureditev v celovško univerzo je bila odklonjena. Vsi so se bali stroškov za popravo in preureditev in tudi niso vedeli, kako naj veliko poslopje gospodarsko donosno izkoristijo. Ko pa se je za nakup odločila Mohorjeva družba, je

bil takoj ogenj v strehi. Zapuščeno starinsko poslopje je čez noč postalo dragotina, Mohorjeva družba, ki je bila edina pripravljena to dragotino rešiti propada in jo z velikimi stroški preurediti v kulturne namene, je postala v očeh Avstrijcev sovražnica tega dragulja. Vsa Koroška in Avstrija sta stopili v vojno pripravljenost in v njej vztrajali, dokler nista slovenski ustanovi onemogočili nakup samostana. Čeprav bi njena namera, da samostan na dražbi kupi, morala ostati tajna, uradi niti uradne tajnosti niso ohranili. Ves čas so vse tri avstrijske stranke ter deželna in zvezna vlada izvajale politični pritisk na Mohorjevo družbo in javno mnenje. Vsi ti so intervenirali tudi pri škofu proti Mohorjevi. Deželni glavar je hkrati Mohorjevo grdo obrekoval, ko je trdil, da se ji ni posrečilo ukoreniniti se med koroškina ljudstvom. Ugledni celovski krogi so ji kmalu sporočili, da kot slovenska ustanova samostana nikoli ne bo dobila. Res je zvezna vlada rajši trošila 15 milijonov šilingov, kakor da bi samostan pustila Mohorjevi, ki ga je za dijaški dom nujno potrebovala.

Vsa ta umazana igra ob dražbi samostana pomeni po mnenju vplivnih strokovnjakov in uglednih osebnosti kršitev ustavno zagotovljene pravice do svobodnega pridobivanja premoženja. Vetrinjska zadeva pomeni kršitev enakosti pred zakonom za Mohorjevo in za koroške Slovence (Op. 308). Lastninske razmere Slovencev je pač treba najstrožje nadzirati.

Razlaščanje slovenske zemlje

258. Avstrijci se ne zadovoljujejo le s preprečitvijo, da bi kako poslopje ali zemljišče prešlo v slovenske roke, temveč slovensko zemljo brez potrebe tudi razlaščajo v svojo korist.

Na ljubo Civilnemu letalskemu društvu Beljak-Celovec, ki šteje 54 članov, a le 23 aktivnih športnih delavcev, je deželni glavar razlastil 33 hektarjev slovenske zemlje, poraščene s 30—40 let starim iglastim gozdom. Čeprav bi bili mogli izbrati primerna zemljišča na ponemčenem ozemlju, so ti beljaški in celovski mogočneži izbrali slovensko zemljišče. Glavar je prošnji v čudnih okoliščinah ugodil in o razlastitvi kmete kar po pošti obvestil. Poljedelska zbornica je v razlastitev privolila, ker jo je njen svétnik Alois Trunk nalagal, da stoji na zemljišču le grmovje brez vred-

nosti za gospodarstvo. Deželna vlada je razlastitev potrdila, ne da bi si šel zemljišče kdo ogledat, čeprav so jo izvedenci opozorili, da leži zemljišče v poplavitvenem območju Zilje, in čeravno je beljaški gozdarski nadsvetnik Knechtl dovolil posekanje gozda šele na pritisk beljaškega okraja.

Prizadeti so napravili priziv na ministrstvo, ki je pritožbo zavrnilo, čemur se ni čuditi, saj je minister Frühbauer, bivši nacist, baje zelo povezan z Letalskim društvom. Ker je v Avstriji volja državljanov izražena s podpisi tako zelo upoštevana, so prizadeti poslali glavarju prošnjo za preklic razlastitve s podpisi 552 družin, ki štejejo 2.000 članov in živijo v 14 vaseh.

Gre za družine malih kmetov in delavcev, ki oddajajo vsak po nekaj postelj letoviščarjem. Škoda, ki jo bodo imeli prebivalci teh po večini slovenskih vasi, je izredno velika. Gozd daje les, ureja talno vodo in proizvaja na milijone kubičnih metrov kisika, kar je zaradi strupenih plinov, ki izhajajo iz bližnjih tovarn, izrednega pomena. Hrup letal bo motil domačine in pregnal letoviščarje.

Posebno hudo je razlaščene lastnike prizadela nizka kupna cena. Čeprav je cena zemlje v okolici od 15 do 70 šilingov za kvadratni meter, je sodnik odobril le 3—4 šilinge za kvadratni meter razlaščene zemlje in razlaščencem zagrozil: „Če to ne vzamete, kar vam razlastitelj ponuja, bo sodnija odločila in vi boste dobili še znatno manj!“ Sodnija je tudi razveljavila prodajno pogodbo lastnika zemlje, ki jo je že prodal po 15—20 šilingov (Op. 389, 390, 391).

Gre torej za pravo nasilje in krajo slovenske zemlje in za brezpravnost lastnikov po krivdi deželnega glavarja, ki ve toliko povedati o strpnosti in enakosti. Ni mu bilo dovolj, da je Mohorjevi pred nosom odžrl vetrinjski samostan, temveč je hotel še številne Slovence oropati njihove zemlje, ki je bila v lasti njihovih prednikov že 1300 let. Še čudno, da tudi v to zadevo ni vpletel slovenskih emigrantov in trdil, da se že skrivajo v ondotnem gozdu oziroma grmovju in zbirajo orožje, da prično gverilo proti miroljubnim Avstrijcem.

Listi, ki so pisali o krivični razlastitvi slovenske zemlje, so glavarjevo dejanje obsojali že v naslovih. Slovenski Vestnik je pisal o zadevi pod naslovom: Protesti-

ramo proti krivici! (Op. 390), in s tem obsodil deželnega glavarja in predsednika SP, kateri ZSO ob volitvah poklanja slovenske glasove in utrjuje glavarjev položaj.

NT je pisal o razlastitvi pod naslovom: Ali je to koroška demokracija? in je v uvodu članka zapisal: „Gospodje očitno menijo, da lahko delajo s slovenskimi kmeti, kar se jim zdi prav. S tem bijejo vsaki resnični demokraciji v obraz“ (Op. 389).

Ta stavek je po NT navedel tudi ugledni avstrijski mesečnik Profil, ki je v obširnem članku pisal o zadevi pod naslovom: Koroški Slovenci: Po pošti razlašeni (Op. 391).

Ustanavljanje nemških jeder

259. Obstajajo še drugi načrti, kako slovensko zemljo spraviti v nemške roke. Šentjakovski župan Gressel namerava ustanoviti v Talah izključno nemško naselje, kapelski župan Lubas pa hoče pod Peco zgraditi počitniško naselje (Op. 392). Tako bodo Slovencem pobrali vedno več zemlje, med njimi ustvarili nemške jezikovne otoke in s tem domačine silili, da s tujei nemško občujejo.

Ustanavljanje nemških gnezd na slovenskem ozemlju je le nadaljevanje nemške kolonialne politike, o kateri je dr. J. Zalokar pisal v mariborskem Večeru: „Prav klasična je v tem pogledu kolonizacija slovenske Koroške. Vemo n. pr. za umetno nastajanje nemških mestnih (pozneje tudi vaških) jeder sredi strnjenege slovenskega ozemlja. Nemci so v teh središčih zaradi slovenske večine v okolici med seboj še bolj strnjeni in solidarni spričo tega, da sta oblast in kapital njihova, pa tudi vzvišeni, prevzetni in nasilni. Prav tako torej kot v naselitvenih jedrih belcev v Južni Afriki ali pa v Rodeziji... Tuja jedra so se polagoma širila in postajala središča komunikacij, oblasti in gospodarskega življenja. Narodno ozemlje se je tako razkosalo (oz. se še vedno kosa) na razdrobljene predele. Tako se je uporabnost domačega jezika izredno zmanjšala. Če pa domači jezik izgubi vlogo javnega občevalnega sredstva, je nujno, da zamre, s tem pa zamré tudi narodnost. Razkroj narodnosti torej ni njena „slabost“, ampak je plod takih vsiljivih skrajno neugodnih razmer“ (Op. 393).

Obseg slovenske zemlje in število slovenskih domačij se zmanjšujeta tudi za-

radi prodaje nemčurjem, Avstrijcem in rajhovskim Nemcem.

Gospodarsko zapostavljanje

260. Avstrijci se zelo trudijo, da bi manjšino ohranili gospodarsko šibko in odvisno od večine. V ta namen njeno ozemlje gospodarsko zanemarjajo, kar tudi sami priznavajo, n. pr. Die Furche (Op.338).

Da bi Slovenci imeli manj zavednih kmetov, Slovencem ne dajo javne kmetijske šole in šele leta 1971 so zasebni slovenski kmetijski šoli v Podravljah priznali pravico javnosti. Trudijo se, da šoli odvzamejo čim več gojencev in ji ne dajo nikake podpore.

Ravnatelj šole dipl. inž. Franc Einspieler je na sklepni konferenci za šolsko leto 1970-71 govoril o težavah, ki jih delajo šoli. Osem fantov, ki bi prišli na to šolo, so z raznimi pretvezami zvalili na nemške šole (Op. 394). V pogovoru z mariborskim Večerom je ravnatelj poudaril, da šola ne dobi nikake podpore, kar je dr. Vospernik imenoval izrazito diskriminacijo koroških Slovencev (Op. 324). Grda diskriminacijska igra je bila tudi kanclerjeva obljuba, da bodo Slovenci dobili javno kmetijsko šolo, in njegovi poznejši izgovori, da zvezna vlada za podelitev javne kmetijske šole ni pristojna (Op. 394).

261. Domače slovenske gospodarske ustanove in denarne zavode tudi zapostavljajo. Prizadevanje slovenskih občinskih odbornikov v Globasnici, da bi občina svoj denar iz velikovške nemške hranilnice prenesla v domačo Hranilnico in posojilnico, kjer bi dobivala večje obresti, je ostalo brezuspešno (Op. 377). Iz protesta proti ravnanju odbornikov ÖVP in SPÖ v očitno škodo slovenske občine, se slovenski odborniki dne 29. 8. 1971 klub udeležbi deželnega glavarja niso udeležili odprtja gasilnega doma v Globasnici. Glavar je ob tej priložnosti spet pridigal o strpnosti (Op. 395) in še dodal, da ekstremistov ni treba blizu (Die Extremisten sollen fern bleiben), s čemer je verjetno mislil tudi na povsem demokratično izražanje protesta slovenskih odbornikov (Op. 386). Pozneje je slovenske odbornike še v pisnih podučil, da v narodnostnih vprašanjih nesoglasij ni mogoče reševati z ne-navzočnostjo (Op. 396), ni pa obsodil nestrpnosti in ekstremizma Avstrijcev ter gospodarskega zapostavljanja koroških Slovencev.

262. Gospodarsko zapostavljanje koroških Slovencev Avstrijcem ni neznano. Urednik celovškega lista Volkswille, Josef Nischelwitzer, je priobčil v dunajskem Volksstimme in dva dni za tem še v svojem listu (12. in 14. 1. 1971) poročilo o koroških Slovencih, katero je NT ocenil za izredno objektivno. Med drugim piše v članku Zapostavljene so tudi slovenske gospodarske organizacije... (Op. 397). Isto je zapisano na štirijezičnih letakih, ki so bili raztreseni v velikovškem okraju v noči od 19-20. 8. 1971: Južna Koroška je gospodarsko zapostavljena (Op. 393). Avgusta leta 1971 je predsednik Zveze slovenskih zadrug, dr. Mirt Zwitter, skupini mladih Dancev govoril o permanentnih težavah zadrug z oblastmi (Op. 398).

263. Še prav posebno pa nasprotujejo Avstrijci, da bi se na Južnem Koroškem naselila podjetja iz Slovenije. Predsednik Gospodarske zbornice Slovenije je na celovškem velesejmu govoril o težavah, ki jih imajo slovenska podjetja pri ustanavljanju podružnic na Koroškem in pri tem omenil tovarno filtrov za motorna vozila v Šmihelu (Op. 399), ki je podružnica Tesnilke, tovarne filtrov v Medvodah, in zaposluje okoli sto delavcev.

Čeprav je ob odprtju tega podjetja deželni glavar poudaril, da je podružnica sad dobrega sosedstva med Koroško in Slovenijo in da on vodi politiko za vse Korošce brez razločka (Op. 400), je bilo velenjski tovarni „Gorenje“, ki izdeluje hladilnike, onemogočeno, da bi v Podjuni odprla podružnico za tisoč delavcev. Med tem ko Avstrijci onemogočujejo dostop slovenski industriji na Južno Koroško, so v Velikovcu z zastavami in godbo sprejeli švicarsko tovarno Wild-Herbrugg (Op. 381), deželni glavar pa leta v Zahodno Nemčijo vabit ondotno industrijo na Koroško (Op. 401), in se tako izkazuje hvaležnega za nemško odlikovanje zaradi sodelovanja z nemških kapitalom (t. 152).

Nischelwitzer je upravičeno zapisal: „Čeprav je južna Koroška gospodarsko zaostala, je nemškonacionalna propaganda zagnala hujskaško gonjo proti velenjskemu „Gorenju“, ki hoče ustanoviti svoj obrat v Pliberku... Vsako nemško podjetje, tudi najmanjše, dobi dovoljenje za ustanovitev svojega obrata, med tem ko za druge ne velja ista pravica“ (Op. 397).

264. Avstrijci se pomena gospodarske neodvisnosti za obstoj narodne manjšine predobro zavedajo, kar vidimo iz njihovega

podpiranja naseljevanja avstrijskih podjetij v Poadižju. Zato skušajo svoje nasprotovanje slovenski industriji opravičiti s trditvijo, da za slovensko industrijo ne bi bilo na voljo delovne sile, oziroma bi je zmanjkalo za švicarsko podjetje Wild v Velikovcu, ki bo baje zaposlila vse delavce. Trdijo tudi, da bi slovenska industrija povzročila priseljevanje Slovencev (Op. 373). Ko so se v dneh 24. in 25. maja na Koroškem mudili časniki iz Slovenije, so Avstrijci tudi nje skušali prepričati, da za Gorenje ne bi bilo dovolj delovne sile in da v ozadju ni političnih razlogov (Op. 402).

V resnici je Podjuna pasivna in se mora veliko Slovencev izseljevati ali dnevno hoditi daleč na delo. Avstrijci slovenske industrije ne spustijo v Podjuno, ker bi s tem delovna slovenska sila postala dražja, nemška podjetja je ne bi mogla več poceni izžemati in slovenskim delavcem ne bi bilo treba dnevno potovati v oddaljene kraje (Op. 403), kar vse bi število Slovencev povečalo ter raznarodovanje otežkočilo. Da je v pliberški okolici še veliko delovne sile na voljo, je priznal končno sam deželni glavar na občnem zboru SP leta 1971 (Op. 404).

Izkoriščanje gospodarske neodvisnosti

265. Gospodarsko zapostavljanje je slejkoprej eno glavnih sredstev raznarodovanja koroških Slovencev. Dne 30. 9. 1969 je v Ravnah na Koroškem (Slovenija) v navzočnosti več ko 130 slovenskih geografov profesor M. Zwitter iz Celovca imel o tem vprašanju predavanje pod naslovom: Gospodarsko zapostavljanje kot pomembno sredstvo za načrtno raznarodovanje koroških Slovencev (Op. 405).

Nischelwitzer spet pravi: Jasno je, da hočejo nemškonacionalni krogi ohraniti na Južnem Koroškem to nevzdržno stanje, ki sili mnoge Slovence, da se s trebuhom za kruhom izselijo v nemške kraje ali pa iščejo dela pri nemških podjetnikih (Op. 397).

Isto pove omenjeni letak: Industrijskim podjetjem, ki se hočejo tu naseliti, se stavijo ovire, veliko ljudi mora daleč hoditi na delo in se izseljevati (Op. 393), kar vse pospešuje ponemčenje.

Gospodarsko odvisni Slovenci si ne upajo priglašati otrok za slovenski pouk, pri ljudskem štetju svoj jezik zamolčijo, ga postavijo na drugo mesto ali mu ne dajo pravega imena. Ne upajo se prositi

voznega listka v slovenščini in še manj terjati izpolnitev člena 7. S podporami jih je mogoče pridobiti, da svojo narodnost dokončno zatajijo.

Ko govori Nischelwitzer o raznovrstnem pritisku ob prijavih k dvojezičnemu pouku, pravi: Temu pritisku se more zoperstaljati le tisti, ki je gospodarsko neodvisen, zaradi česar so nosilci slovenske narodne zavesti močnejši kmetje in izobraženci (Op. 397).

Isti avtor pokaže na glavne krivce tega stanja: „V ozadju teh protislovenskih spletkarij pa stojijo nemškonacionalne organizacije kot Südmark, KHD in druge. Oblast proti temu podtalnemu delovanju proti pravicam manjšine nič ne ukrene.“

266. Pomembno sredstvo za ponemčevanje so podpore dane gospodarsko šibkim Slovincem pod pogojem, da se oddaljijo od slovenstva. V ta namen gre brez dvoma del denarja, ki ga žrtvujejo nemška in avstrijska združenja za utrditev nemštva na Koroškem. Poleg nemških združenj (t. 153) deluje v Avstriji Österreichische Landsmannschaft s sedežem na Dunaju. Njena glavna skrb je utrditev nemštva v jezikovnem mešanem delu Koroške (Op. 275).

Kako denarne podpore gospodarsko šibkim Slovincem nevidno a zanesljivo že eno stoletje glodajo slovensko narodno telo, nam kaže primer, katerega nam je ohranil v svojih pisanih spominih Matevž Rainer, ki je pri ljudskem štetju leta 1910 bil števeni komisar za svojo občino. Že tedaj je Südmarka od slovenskih podpirancev zahtevala, da se izdajo za Nemce. Slovenski kmet, ki je od nje dobil podporo, je na vsako Rainerjevo vprašanje odgovoril z eno samo prelepo vseizražajočo besedo: Tajč (nemško), torej Ime? Tajč! Rojen? Tajč! Koliko živine imaš? Tajč. Ko je kmetica Rainerja prosila, naj jih zapiše za Slovence, ker nemško ne znajo, je kmet v slabem koroškonemškem narečju obupan vzkliknil: „Wos werd mei Simak sogn!“ (Op. 406).

Ta primer nam hkrati kaže, da so v zmoti tisti, ki jemljejo za izhodišče urništvo člena 7 ljudsko štetje iz leta 1910 (Op. 428), ker je tudi to, kakor vsa druga štetja, pokazalo izkaženo podobo številčnega stanja koroških Slovencev.

Na tak način avstrijski domovini nezvesta združenja že v teku več rodov stiskajo gospodarsko odvisne Slovence in drugoga za drugim, domačijo za domačijo, vas

za vasjo, občino za občino spravljajo na nemški breg.

Zelo primerno je torej bilo, da je Janez XXIII. tako početje obsodil (t. 255) in dodal: „Nasprotno pa izrazito ustrezno zahtevam pravičnosti, če se oblastniki političnih skupnosti trudijo za izboljšanje življenjskih razmer narodnih manjšin, posebej v zadevi... njihovih gospodarskih del in podjetij“ (MZ 95).

10. POLITIČNA SLABITEV MANJŠINE

267. *Hitler odvzame podvrženim narodom politično moč* (Daladier). Tudi avstrijski politiki in politične stranke skušajo politično moč narodnih manjšin oslabiliti.

„Politična zrelost večine obstoji v tem, da je sposobna omogočiti življenje in razvoj manjšine“ (8. del). S temi besedami je avstrijski predsednik socialist Adolf Schärf obsodil sam sebe in vse avstrijske vlade, ki zapovrstjo dokazujejo, da so politično nezrele in nesposobne, da bi vladale narodnim manjšinam.

Podobno je obsodil svojo stranko glavni tajnik koroške Ljudske stranke dr. Alo's Paulitsch, ko je dne 27. novembra 1970 na radiu dejal: „Z manjšino se ne more in naj se ne dela politike“ (Op. 407).

V resnici avstrijski politiki izrabljajo svojo oblast za to, da bi slovenski manjšini odvzeli vso politično moč in jo uničili. Dr. Veiter je politično diskriminacijo javno potrdil (t. 200).

Slovinci zaradi ponemčenja, neugodnega volilnega zakona in strankarske razdvojenosti nimajo več toliko politične moči, da bi izvolili lastnega deželnega poslanca. Edino območje, kjer še morejo šepetaje izpričati svojo politično moč, so občine.

Zator slovenskih občin

268. Namesto, da bi oblast Slovincem olajševala politično uveljavljanje v občinskih odborih, jim skuša še to možnost odvzeti ali vsaj omejiti. V ta namen spreminjajo meje občin, kakor je za Avstrije najugodnejše. Nekdaj so slovenske občine razkosavali in sredi strnjene slovenskega ozemlja ustvarjali nemške mestne občine. Nacisti so raztrgali slovensko občino Rikarjo vas in jo razdelili med sosednje občine.

Pred leti so pričeli manjše slovenske

občine spajati z večjimi, deloma že ponemčenimi občinami: Slovenska občina Blato je bila priključena Pliberku z vsemi slabimi nasledki za slovenstvo te občine. Leta 1971 je deželna vlada napravila velikopotezen načrt, da vse male občine pridruži večjim občinam. Za drugi del dežele utegnejo biti veljavni gospodarski razlogi, ki jih navajajo, pri slovenskih občinah pa gre očitno za odpravo poslednjih občin, v katerih imajo Slovenci še kaj besede. Ponemčena središča naj bodo žarišča nadaljnje in hitrejše germanizacije.

Po tem načrtu naj bi prišla Loga vas in Kostanje pod ponemčeno Vrbo, Slovenji Plajberk pod Borovlje, Tinje pod Velikovec, Vetrinj pod Celovec, Brdo in Gorice pod Šmohor, Medgorje bo razdeljeno med Žrelec in Grabštajn.

Deželna vlada, ki bi slovensko manjšino morala ščititi, je pri načrtu docela prezrla njene želje in koristi. Čeprav je v načrtu lepo rečeno, da mora vsaka sprememba prebivalstvu prinesiti prednost, deželna vlada manjšine niti za mnenje ni vprašala. Isto so storili socialistični oblastniki na Gradiščanskem, ker je ponemčevanje hrvatskih občin prepočasi napredovalo (Op. 408, 399 in 437).

269. Da gre pri spojitvi občin Južne Koroške v prvi vrsti za narodnostno in ne za gospodarsko vprašanje, se vidi na primeru občine Radiše. Dne 13. junija 1971 so njeni občinski odborniki pod vodstvom župana Ludvika Ogrisa po odhodu odbornikov Ljudske in Svobodnjaške stranke sklenili, da bodo uradovali tudi slovensko (Op. 409). Po gornjem načrtu naj bi ta močno zavedna slovenska občina prišla pod ponemčeno občino Žrelec, ki se je v istem času proslavila z oskrunitvijo spomenika nacističnim žrtvam. Za priključitev zavedne slovenske občine niti Žrelčani niso navdušeni. Eden od njih je dejal: „Če pridejo Radiše k nam, gremo mi pod Celovec!“ Ker je Žrelec gospodarsko šibek, bi iz gospodarskih razlogov bilo za občino res boljše, če bi prišli pod Celovec, iz narodnostnih razlogov pa je za Radiše izguba občine usodepolna. Zato piše NT: Načrt vodi čisto nedvoumno v asimilacijo in s tem v raznarodovanje koroških Slovencev. To pa je po mednarodnih merilih genocid (Op. 410).

270. Dne 30. januarja 1972 so slovenski delegati, zbrani na občnem zboru NSKS v Celovcu soglasno sprejeli edino listo, na kateri je bil za novega predsednika predlagan dvorni svetnik dr. Joško Tischler,

za prvega in drugega podpredsednika pa dr. Valentin Inzko in dr. Reginald Vospernik. Vsi trije so že bili predsedniki NS. Za tajnika je bil izvoljen pravnik Filip Warasch. Novi predsednik je v imenu 80 navzočih delegatov slovenskih občin deželni vladi pismeno poudaril stališče NS glede osnutka spojitve občin na dvojezičnem ozemlju:

Osnutek je manjšino močno prizadel. Predstavniki manjšine za mnenje niso bili vprašani. Za osnutek so izvedeli iz časopisov. Združevanje razmeroma močno slovensko govorečih občin s pretežno nemško govorečimi središči, je zelo problematično. Načelno naj bi se združevale le občine na ozemlju, ki je po šolskem zakonu iz leta 1959 dvojezično. Ako se dvojezična občina združi z enojezično, mora novi občini biti priznan značaj dvojezičnosti za vse obveznosti, ki izvirajo iz državne pogodbe. Treba je skrbeti, da se narodnostna podoba novih občin ne skazi v škodo slovenski skupini. V tako pomembnih odločitvah je v prihodnje treba pritegniti zastopstvo manjšine, saj je deklarirano načelo zvezne in deželne politike, da se odločitve, ki se bistveno tičejo narodne manjšine, ne sprejmejo brez njenih pripadnikov (Op. 411).

Brez političnega zastopstva

271. Prvi pogoj, da se manjšina kot enakovredni partner more uveljaviti, je lastno politično zastopstvo, izbrano na zakonitih tajnih volitvah s političnim programom, ki terja za manjšino obstoj in razvoj. Če manjšina zaradi nizkega števila članov po splošnem volilnem zakonu vsaj v pokrajinske (deželne, republiške) zbornice ne more poslati svojega zastopnika, ji je treba to s posebnim zakonom omogočiti. Kakor ima v OZN npr. mala Avstrija svoj glas poleg ZDA, tako se mora čuti v politični zbornici glas zastopnika manjšine, ki bo ne le de facto (dejansko), temveč de iure (pravno) govoril v imenu manjšine (Op. 412). To načelo bi moralo biti sprejeto v seznam človekovih pravic in v ustave ter mednarodne pogodbe, ki urejajo pravice narodnih manjšin.

Po tem načelu se že ravna in dokazuje svojo politično zrelost nemška dežela Schleswig-Holstein. Ondotna danska manjšina ima lastnega zastopnika v parlamentu v Kielu, čeprav ne dobi potrebnih 5% glasov. Dežela je prav zaradi pomembnosti političnega zastopstva manjšine v tej toč-

ki spremenila ustavo. Po tem zakonu izvoljeni zastopnik danske manjšine ima iste pravice kot vsi drugi deželni poslanci (Op. 372, 413 in 414) in hkrati še pravico veta v vseh zakonskih predlogih, ki se kakorkoli tičejo Dancev (Op. 415).

272. Politično zrela večina hoče slišati glas manjšine tudi v državnem zboru. Da bi mogli Danci v Bonnu in Nemci v Kopenhagenu povedati svoje mnenje, so v obeh državnih zbornicah uredili „odbor za stike“, ki sestoji iz dveh zastopnikov v parlamentu zastopanih strank ter treh zastopnikov manjšine. Po tej ureditvi morejo trije danski zastopniki iz južnega Schleswiga v bonnskem parlamentu in trije nemški zastopniki iz severnega Schleswiga v danskem državnem zboru najmanj dvakrat na leto predložiti svoje želje (Op. 373).

Ker Avstrija politične zrelosti Zahodne Nemčije in Danske še ni dosegla, so predstavnikom njenih narodnih manjšin vrata v deželno in državno zbornico zaprta, pa tudi vrata do najvišjih vladnih predstavnikov se jim dolga leta niso odprla.

273. Avstrija se seveda dobro zaveda pomembnosti političnega zastopstva manjšine in je zato v pogajanjih z Italijo dosegla spremembo volilnih okrožij za volitve v senat, da se omogoči izvolitev predstavnikov obeh jezikovnih skupin bozenske pokrajine v sorazmerju z njuno številčnostjo. Po novem italijanskem zakonu bodo za izvolitev senatorja južnotirolske manjšine veljale posebne določbe, ki bodo izvolitev predstavnika manjšine v italijanski senat olajšale (Op. 416).

274. Zaradi ponemčenja velikega dela Koroške in zaradi politične razcepljenosti, si potomci nekdanjih gospodarjev dežele po splošnem volilnem zakonu ne morejo izvoliti lastnega deželnega poslanca. Pravično bi torej bilo, da bi po zgledu Italije in dežele Schleswig-Holstein tudi Avstrija spremenila volilni zakon in narodnim manjšinam omogočila izvolitev političnega zastopnika vsaj v deželno zbornico. Dr. Vospernik pravi o tej zadevi: „Zdi se pa, da bi koroškim Slovencem bilo potrebno predvsem primerno zastopstvo v raznih forumih, ki odločajo in ukrepajo tudi o naši usodi. Mišljenje političnega proporca, ki je udomačeno, onemogoča tako aktivno sodelovanje. Tako koroški Slovenci nimajo zastopnika v koroškem deželnem zboru, ker je pač boleč zgodovinski razvoj privedel do današnje stopnje. Menim, da bo

moralo naše prizadevanje iti predvsem v smer, ki teži po odpravi vsakršnega formalno številčnega gledanja v vseh pristojnih krogih na deželni in državni ravni“ (Op. 417).

275. Najmanj, kar bi narodna manjšina morala imeti, je lastni politični zastopnik brez pravice glasovanja, ki pa bi mogel k vsaki zadevi, ki se tiče manjšine, zavzeti svoje stališče. Za tako rešitev se je zavzel dr. Vospernik v klubu slovenskih študentov na Dunaju leta 1969. Seveda bi tudi za to bila potrebna sprememba deželne ustave (Op. 418 in 419).

Po našem mnenju bi morala Avstrija po zgledu Danske, Zahodne Nemčije in Italije s spremembo volilnega zakona omogočiti izvolitev političnega zastopnika manjšin v deželni zbor, v državnem zboru pa vzpostaviti redne stike s predstavniki manjšin, da bi mogli tudi državnim poslaneom pojasnjevati svoje stališče v zadevah, ki se tičejo manjšine.

376. Nekak precedent za upoštevanje manjšinskih zastopnikov v političnih forumih imamo v razumevanju koroške Kmetijske zbornice za predloge slovenskega zastopnika v tej ustanovi. Iz njenega ravnanja vidimo, da je mogoče dati manjšini več kot določa mrtva črka zakona ali pravil.

Edini slovenski član te zbornice, ekonomski svetnik Mirko Kumer, je po drugi izvolitvi leta 1966 izrazil predsedniku zbornice željo, da bi bil zastopan v živinorejskem in rastlinogojskem odboru, čeravno samo s posvetovalnim glasom. Predsednik je njegovemu predlogu ugodil in so Kumra vabili na seje teh odborov (Op. 420).

Po pravilih iste zbornice se more predlog obravnavati le, če ga podpišeta dva člana. Ker so slovenski kmetje izvolili le enega zastopnika, je le-ta predlagal, da se vnese v pravila določba, da je frakcijam s samo enim članom tudi mogoče staviti pismene predloge. Prezidij predlogu ni ugodil, zagotovil pa je slovenskemu zastopniku, da se bodo njegovi ustni predlogi po možnosti upoštevali, saj so vsi posneti na magnetofon. Treba se mu je le vedno oglašiti (Op. 421).

Po tretji izvolitvi dne 14. novembra 1971 je bilo slovenskemu zastopniku Kumru na prvem občnem zboru Kmetijske zbornice spet obljubljeni, da bo imel posvetovalen glas v vseh strokovnih odbori (Op. 422).

277. Zgled, kako je mogoče in potrebno manjšino ne glede na uradne in zasebne cenzitve in statistike upoštevati v političnih predstavništvih, je krška sinoda iz leta 1971/72. Slovenci so bili zastopani v vseh sinodalnih organih. Od 194 sinodalcev je bilo Slovencev 28 ali 15%, to je eden od sedmih. Ta odstotek ustreza številu 70.000 koroških Slovencev (Op. 423, 422, 425). Po cenzitvi Slovencev na 9.000 ali 2%, bi morali sedeti na sinodi le 3—4 Slovenci. Ako bi politiki imeli podobno razumevanje za potrebe manjšine, bi se njen glas mogel slišati tudi v političnih zbornicah.

Socialistični poslanec Ogris

Po drugi svetovni vojni Slovenci na svojih listah z lastnim političnim programom niso izvolili niti enega poslanca. Edini Slovenec ki je po 26 letih prišel v deželno zbornico, je bil Hanzi Ogris, izvoljen leta 1970 na listi socialistične stranke, a še on je prišel v zbornico po izredni sreči. Socialisti, ki so dotlej imeli 18 poslancev, so ga sprejeli na 24. mesto na svoji listi kot vabo za slovenske glasove. Ker so socialisti dne 22. februarja 1970 na volitvah neposredno po vetrinjski zadevi prejeli več glasov kot so upali, so dobili kar 20 poslancev. Ker so štirje poslanci postali člani deželne vlade in prepustili svoja mesta drugim, je Hanzi Ogris iz Bilčovsa prišel v deželni zbor (Op. 329, str. 16).

Na žalost si Slovenci od njega kljub njegovi dobri volji ne morejo dosti obetati. Res se prizna za Slovence in se je v deželnem zboru izrekel proti ugotavljanju manjšine (t. 235) kaj posebnega pa za Slovence ne bo mogel storiti, ker je bil izvoljen na listi avstrijske stranke s socialističnim in ne na slovenski listi s slovenskim programom.

279. V knjigi „Koroška znamenja“ je Jože Širčelj že na prvih straneh navedel pogovor s tem koroškim poslancem. Iz njega razberemo, da se je Ogris že prvo leto svoje poslanske dobe bal, da bi mu NSKS pozneje očital, da za Slovence ni dosti ali nič naredil, ko je sedel v deželnem zboru (Op. 329, str. 15). Nastane vprašanje, zakaj se boji le NSKS, ne pa ZSO, ki ga je spravila na socialistično listo. Ali ona ne zahteva, da se v zbornici poteguje za pravice koroških Slovencev in za izpolnitev člena 7? In če je tako, ali je to cena, da more član ZSO kandidirati na „izglednem“

mestu socialistične liste in potem sedeti v deželnem zboru, če mu je sreča mila?

Ogris sam nima upanja, da bi za Slovence kaj posebnega dosegel. Verjame v politiko malih korakov in mirnega ozračja in upa, da bo strpnost počasi prevladala. Na tihem upa kaj preprečiti ali olajšati, a tudi to se včasih ne da (Op. 329, str. 15). Poleti je skupini mladih Dancev, ki so obiskali koroške Slovence, sam priznal neučinkovitost svojega poslanskega mandata (Op. 398). Stališče deželne oblasti, da je za izpolnitev člena 7 pristojna zvezna vlada, sprejema mirno na znanje (Op. 329, str. 15).

Poslanec Ogris torej ni bojevit. Ni kandidiral z namenom, da bi se v deželnem zboru bojeval za pravice Slovencev. Izpolnitev člena 7 prepušča zvezni vladi, ne da bi od deželne vlade terjal, da po svoje primore k njeni uresničitvi. Če on ni pripravljen nastopati javno za pravice svojih rojakov in nima poguma, da bi napravil večji korak v boju za uresničitev člena 7, ter sam prizna, da je njegovo poslanstvo neuspešno, Slovenci od njega res ne morejo dosti pričakovati in je komaj mogoče govoriti o slovenskem poslancu v deželni zbornici. Ostane torej dejstvo, da Slovenci nimajo političnega zastopnika v deželnem zboru in se ne morejo uspešno potegovati za svoje pravice.

V eni točki pa je nemara Ogris preboječ. Boji se da nima dovolj izobrazbe za poslanca. V tem pogledu gotovo nadkričuje predsednika deželnega zbora Tilliana, o katerem je koroški socialist Rupert Pöscharnig povedal, da v deželnem zboru niti prav prebrati ne zna, kar mu drugi napišejo (Op. 408).

Zdi se tudi, da se Hanzi Ogris ne zaveda pomembnosti in daljnosežnosti vsake izjave, ki bi jo kot poslanec dal v deželnem zboru v obrambo pravic svojih rojakov. Vsaka njegova izjava v korist koroških Slovencev bi bila velik korak na poti k resničnemu očiščenju zastrupljenega koroškega ozračja.

280. Ogris je tudi župan v Bilčovsu. Zvest svojemu načelu, da na tihem kaj hudega prepreči, je v občinskem svetu dosegel, da odborniki ne bodo sklepali o zadevah, ki bi bile naperjene proti Slovencem. Kljub temu navaža J. Širčelj dva narodnostna greha socialističnega poslanca in župana Ogrisa. Medtem ko so nekatere občine vpeljale dvojezičnost, se v Bilčovsu na občinskih sejah govori le nemško.

Po slovensko se odborniki pogovarjajo le v presledkih. Občinske seje v Bilčovsu so torej nekakšna igra, pri kateri si odborniki potegnejo nemške maske na obraz in se gredo Nemce. Ali pa je mogoče iskrenost v drugih točkah, ako se morajo odborniki ponarejati pri govorjenju in nenehno tajiti svojo materinščino ter se vedno znova odrekati pravicam, ki jim po členu 7 gredo. Po členu 7/3 je slovenski jezik pripuščen kot uradni jezik. Če edini slovenski deželni poslanec na občinskih sejah ne bo slovensko govoril in s tem terjal uresničitev člena 7/3, kdo bo to storil? Na Radišah so slovenski socialistični odborniki pod vodstvom župana Ludvika Ogrisa potegnili maske z obraza in sprejeli določbo člena 7/3 za svoj občinski urad. Ali ne bi bilo kaj takega mogoče tudi v Bilčovsu pod vodstvom župana in deželnega poslanca Hanzija Ogrisa? Ali pa se Hanzij Ogris boji, da bi v tem primeru socialistična vlada tudi njegovo občino zartla?

281. Na svoji gostilni ima Ogris zgolj nemški napis: Gasthaus Ogris. Čeprav ve in prizna, da je bil napis včasih slovenski, ne napravi drugega. Ni se samo šircelj spodtaknil ob ta napis. V oči je zbledel tudi skupino študentov iz Ljubljane, ki so leta 1971 večerjali pri Ogrisu. Andrej Vovko piše: „Ne hiša, ne trgovina nimata slovenskega napisa“ (Op. 426). In vendar so ponekod drugod videli kak slovenski napis.

Ogris se izgovarja: „Ti očitki izvirajo iz ozkosti nekaterih, ki ne vidijo širših stvari“ (Op. 329, str. 16). V resnici ne gre pri dvojezičnih napisih za ozkost, temveč za izreden in globok simboličen pomen, kakor menita dr. Veiter in dr. Založkar (Op. 427 in 415). Zato moremo tudi v tem primeru reči: Ako se slovenskemu deželnemu poslancu ne zdi pomembno, da slovenski napis spominja domačine in tujce, da se nahajajo na manjšinskem ozemlju, komu se bo to še zdelo pomembno? Spet se človek vpraša: Ali je to gledanje širših stvari cena, ki jo mora plačati Slovenec da more kandidirati na socialistični listi in nato priti v deželno zbornico, če je po naključju kot zadnji v vrsti smel vanjo vstopiti?

282. Ne dvomimo v Ogrisovo narodno zavednost. Njegov oče Janko je bil slovenski narodni poslanec. Ko je Hanzij opravil štiri razrede ljudske šole, je bila vsa dru-

žina seljena. Na njegov dom se je naselil nacist. Brat Jožej je umrl na poti domov (Op. 428). Ko se je družina vrnila, ni dobila v hiši ne stolov, ne žlic... (Op. 329, str. 15).

Zato pa želimo, da Hanzij Ogris svojim smrtnim sovražnikom ne privošči tega veselja, da bi na slovenskem domu, iz katerega sta izšla dva poslanca, na domu, iz katerega so ga izselili, mu uničili mladost in onemogočili nadaljne izobraževanje, na domu, ki se je v njem vgnezdil nacist in ga ob koncu izropal, na domu, ki je na njem včasih slovenski napis pričal o narodni zavednosti Ogrisove družine, — da bi se na tem domu šopiril le nemški Gasthaus v neizmerno veselje sovražnikov Slovencev, ki si morejo zadovoljno meti roke: Vidite, da naše delo ni bilo zastoj. S selitvami in grožnjami smo jih toliko strli, da niti na Ogrisovi domačiji ni več slovenskega napisa!

Občinski svet je pod županom H. Ogrisom sklenil, da ne bo sklepal o zadevah, naperjenih proti Slovincem. Nemški napis na domu dveh slovenskih poslancev ponižuje njegove slovenske gospodarje, žali in žalosti Slovence, je naperjen proti dostojanstvu in pravicam slovenskih domačinov. Zato bo občinski svet moral mirno vzeti na znanje, ako se ta pogrešek popravi in dobi slovenska domačija dveh poslancev tudi na zunaj slovensko lice. Dokler se to ne zgodi, bo težko govoriti o Ogrisu kot o slovenskem političnem zastopniku v deželnem zboru.

283. Vendar bi delali poslancu Ogrisu krivico, ako bi mu docela odrekli predstavništvo manjšine. Dr. Veiter pravi v svoji knjigi o Jurasih, da je kot predstavništvo ali zastopništvo manjšine treba imeti le csebe ali organizacije, ki hočejo manjšino ohraniti pri življenju (Op. 429). To gotovo hočeta tudi Ogris in ZSO, ki ga je spravila v deželni zbor. Škoda le, da ima Ogris vezane roke in premalo poguma in je zato njegovo zastopništvo neefektivno.

Še veliko krivičnejši bi bili, ako bi ga primerjali z gradiščanskim socialističnim zveznim poslancem hrvatskega porekla, Robakom, ali s predsednikom Zveze koroških vindišarjev, dr. Valentinom Einspielerjem. Ta dva gospoda sta z narodom, iz katerega izhajata pretrgala in delata proti ohranitvi manjšine ter za njeno popolno asimilacijo (Op. 415 in 429).

284. Ko so Slovenci iz skupine ZSO na socialistični listi dobili svojega poslanca, bi Slovenci iz skupine NS z večjim ali manjšim sodelovanjem NS z ÖVP utegnili postati nezadovoljni. Da bi jih vsaj malo potolažili, je koroška VP predsednika NS dr. Vospernika kooptirala v svoj deželnozborski poslanski klub. Seveda je bila to le bolj poteza za oko (Op. 384). Prav tako sta po pogovorih na Dunaju leta 1970 načelnik kluba poslancev in predsednik ÖVP povabila dr. Vospernika na krajši pomenek (Op. 367).

285. To pa je tudi vse. Koroški Slovenci so v avstrijskih političnih forumih slej ko prej obsojeni na molk. Avstrijski politiki v odločilnih trenutkih hlapca Jerneja nočejo niti poslušati, kaj šele, da bi mu prisodili pravico. Njihovo politiko do manjšin, zlasti do narodnih, je nepristranski nemško govoreči Avstrijec takole označil: *Najprej jim ne dajo pravice, potem jih štejejo ali ugotovljajo. Ugotovijo, da jih je premalo. Nato jim očitajo, da so prešibki* (Op. 429). Da bi manjšini vzeli voljo do življenja in pred svetom prikrili njen zator, pri štetjih nakažejo stanje, kakršno upajo doseči čez nekaj desetletij in na osnovi takih prevar delajo diskriminatorične postave za manjšino. Pri tem se ne sramujejo hvaliti pred svetom z manjšinsko zakonodajo in jo drugim staviti za vzor. Tudi v letu boja proti diskriminaciji so svojo diskriminatorično politiko do narodnih manjšin vztrajno nadaljevali.

Koroški Slovenci so proti tej avstrijski brezobzirnosti brez politične moči, ker jim velesile, ki so jih Avstriji prepustile, ne dajo nikake politične zaslombe in jih tudi matična država, ki bi jim kot sopodpisnica državne pogodbe, mogla pomagati, brezbrizno pušča na cedilu. Avstrijski poslanci in politiki politično nemoč manjšine izkoriščajo in za zaprtimi durmi delajo postave, dekrete in načrte za navidezno izpolnitev člena 7 brez koroških Slovencev, mimo njih in proti njim.

Vse to se bo dogajalo, dokler se v Srednji Evropi sedanje politične razmere ne spremenijo in mine čas, ki je dan Avstriji, da se more poljubno norčevati iz člena 7 državne pogodbe in s tem dokazovati svojo politično nezrelost ter nesposobnost, da bi imela v svojih mejah narodne manjšine.

286. Za koroške Slovence pa že sedaj veljajo besede, ki jih je o primorskih Slovincih dejal Italijan, ki je bil v Rimu bližje slovenske delegacije, katero je v decembru 1971 sprejel ministrski predsednik Colombo: „Vam, Slovincem, pa gre vsa čast za vašo visoko omiko. Za svoje pravice se bojujete z demokratičnim orožjem, z besedo, ki je vsekakor prepričljiva. To vas odlikuje“ (Op. 430).

Ta način boja manjšine za svoje pravice je pred gradiščanskimi hrvatskimi študenti zagovarjal tudi dr. Veiter. Zavzemal se je za dosledno izčrpavanje zakonitih možnosti za izboljšanje položaja narodne manjšine. Na široko je govoril o možnostih sodnijskih in upravnih postopkov, ki bi jih bilo treba v večjem številu uprizoriti. Treba bi bilo izkoristiti tudi mednarodne možnosti, zlasti Komisijo za človekove pravice, kajti izkušnja kaže, da do danes še nobena evropska država ni čakala na obsodbo Mednarodnega sodišča v Haagu, če je kazalo, da bo razsodilo v prid posamezniku (Op. 429).

287. Koroškim Slovincem je možnost reševanja koroškega vprašanja v mednarodnem območju znana.

Slovensko šolsko društvo iz Št. Jakoba v Rožu se je že leta 1920 pritožilo pri Društvu narodov v Ženevi, ker je Avstrija po plebiscitu zatrla edine tri slovenske šole in prepovedala ustanavljati zasebne slovenske šole. Društvo narodov je dne 22. februarja 1922 pri avstrijski vladi uspešno posredovalo v prid Slovincem (Op. 431, str. 530 in Op. 432, str. 16).

Slovenski vestnik je leta 1971 pisal: „Če bodo naši politiki, če bo naša vlada še naprej tako počasi reševala, potem nam ne preostane ničesar drugega, kakor da se poslužimo vseh možnosti, ki so v državni pogodbi in vseh možnosti, ki so tudi v drugih mednarodnih pogodbah. Naše vprašanje bo treba internacionalizirati, da bo svet zvedel, da živimo na Koroškem Slovenci, ki želimo živeti, ki zahtevamo svoje pravice in nočemo umreti!“ (Op. 433).

Pobuda dr. Veiterja je bila vseč tudi dr. R. Vosperniku, tedanjemu predsedniku NSKS. V mariborskem Večeru je med drugim zapisal: „Narodna skupnost in njeno zastopstvo bi morala izčrpati vse zakonite možnosti za dosego pravic — dvomim, da smo to storili doslej dovolj.

Znani manjšinski strokovnjak dr. Theodor Veiter je pred nedavnim pred gradiščanskimi Hrvati na Dunaju dejal, da so skoraj docela neizrabljene možnosti raznih pritožb na zunajavstrijske forume“ (Op. 434).

Koroškimi Slovincem so odprte velike možnosti zakonite obrambe narodnostnih pravic. Pri njihovem plemenitem prizadevanju za izvedbo člena 7 jim bo zaradi

nedelavnosti matične države po svojih močeh morala pomagati tudi zdomska Slovenija. Glavno pa je, da svoje pravice, izpolnitev obljub, mirovne pogodbe iz leta 1919 in državne pogodbe iz leta 1955 po nasvetu dr. Zalokarja terjajo *takoj* (Op. 427 in 435) še pred popolnim gospodarskim in političnim uničenjem.

Po 53 in 17 letih je že čas za to.

POMEN KRATIC

DD — Družina in dom, revija, Celovec.
 DR — Družina, verski list, Ljubljana.
 GK — Glas Korotana, Dunaj — Celovec.
 KG — Katoliški glas, tednik, Gorica.
 KHD — Kärntner Heimatdienst — Koroška domovinska služba.
 KMD — Koledar Mohorjeve družbe, Celovec
 KMDI — KMD za izseljence.
 LP — Letno poročilo slovenske gimnazije v Celovcu.
 MK — Mohorjev koledar, Celje.
 NL — Naša luč, revija, Celovec.

NM — Nova mladika, revija, Celje.
 NT — Naš tednik, Celovec.
 NTK — Naš tednik — Kronika, Celovec.
 ÖVP — österreichische Volkspartei — Avstrijska ljudska stranka.
 SD — Slovenska država, mesečnik, Toronto.
 SPÖ — Avstrijska socialistična stranka.
 SS — Svobodna Slovenija, Buenos Aires.
 SV — Slovenski vestnik, tednik, Celovec.
 VE — Vestnik, revija, Buenos Aires.
 ZSS — Zbornik Svobodne Slovenije.

OPOMBE

- 1—273 v prejšnjih letnikih
 274 NL 1971, 1, 14
 275 NT 1969, 40, 4
 276 NT 1970, 48, 2
 277 NT 1968, 48, 5
 278 NT 1971, 7, 4
 279 DR 1970, 11, 2
 280 DR 1971, 6, 2. Za spravo s Poljaki se je zavzel tudi münsterski škof H. Tenhumberg (DR 1971, 14, 2)
 281 DR 1971, 25, 16
 282 Die Sprache des Religionsunterrichtes in Südkärnten, Wilhelm Mucher, Wolfsberg 1968, 154 strani
 283 NT 1970, 26, 5 in 1971, 3, 3; KG 1970, 30, 1 Spomenik je stal 7000 mark in je skoraj 3 metre široka in nad 2 metra visoka marmornata plošča, ki prikazuje svinjenje metropolita Metoda na cerkvenem sodišču v Regensburgu novembra leta 870. Na njej so upodobljeni kralj Lutvik, salzburški nadškof in trije bavarski škofje. Pasavski škof drži v roki pasji bič, grozeč uklenjenemu Metodu, ki ga je bil papež Hadrijan posvetil leta 869 za nadškofa panonske nadškofije, naslednice leta 504 opustošene sremske nadškofije.
 284 KG 1970, 31, 2 in DR 1970, 14, 16
 285 NT 1971, 3, 3
 286 NT 1967, 37, 2. Znana sta dva primera denarne pomoči nemških škofov Slovincem. Škof Graber je izdatno podprl Slomškovo založbo (Op. 424), nemška škofovska konferenca pa je za novo cerkev sv. Cirila na Teznu pri Mariboru prispevala eno tretjino stroškov (DR 1971, 22).
 287 NT 1970, 41, 1
 288 NT 1968, 18, 2
 289 NT 1970, 25, 2 in 1971, 17, 2. Znane se številke njihovih strankarskih izkaznic in drugi podatki.
 290 Rod pod Peco, Franc Resman, Celovec 1971, 238 strani.
 291 NT 1970, 28, 2
 292 NT 1970, 24, 5. Umrli je v düsseldorfski ječi leta 1971.
 293 Die Weltwoche, 3. 7. 1970, str. 13.
 294 Obersturmführer pri Leibstandarte Adolf Hitler.
 295 Wochenpresse 7. 4. 1971.
 296 Kladivo, posebna številka, april 1971.
 297 NT 1968, 18, 1
 298 DD 1968, 7, 98
 299 NT 1969, 26, 1
 300 DR 1971, 10, 2 in Rupertusblatt 1971, 20, 2, Salzburg. König, rdeča farška svinja, mi te podimo domov na Poljsko. Proti Königu, proti Brandtu — narodni odpor. Gospod kardinal, sramuj se, gospod kardinal, ne poželi svojega bližnjega blaga. Danes Wroclav — jutri Dunaj.
 301 NTK 1963, 31, 5
 302 KDMI 1971, 80 sl.
 303 NT 1970, 3, 5
 304 DD 1970, 3, 40 sl.
 305 NT 1970, 20, 4
 306 NT 1971, 13, 1
 307 Tovariš, 3. 9. 1968, str. 2.
 308 DD 1970, 2, 24
 309 NT 1970, 5, 1 in 7, 5. Bacher je na tiskovni konferenci dne 28. 1. 1970 domneve o emigrantskih sredstvih zavrnil in poudaril, da je bil že 28. 10. 1969 Simi poja-

- snil, kako bi Mohorjeva mogla financirati nakup samostana. Deželni glavar je na isti konferenci na vprašanje glavnega urednika NT, ali vztraja na sumničnejih o emigrantskem središču, skušal na široko prikazati, da so zadevne domneve upravičene; da je Mohorjeva izdala vrsto emigrantskih knjig — med njimi knjigo o vetrinjski tragediji, v čemer vidi glavar enega izmed vzrokov, da MD kupi Vetrinj iz emocionalnih razlogov (Op. 414).
- 310 NT 1970, 3, 2
 311 NT 1970, 3, 1
 312 Die Sprache des Religionsunterrichtes in Südkärnten, W. Mucher, 1971.
 313 Rušenje temeljev slovenske vernosti in narodnosti na Koroškem, Dr. Rudolf Kliniec; KG 1971, 31—39; NT 1971, 33—35; SS 1971, 35—38.
 314 DR 1971, 18, 9
 315 Osservatore Romano okt.-nov. 1971.
 316 KG 1971, 42, 2. Te besede KG seveda ne morejo veljati za slovenske škofe, ki izkoristijo vsako priliko, da se potegnejo za slovenske manjšine. Na tiskovni konferenci jugoslovanskih škofov v Zagrebu dne 4. 12. 1971 je nadškof dr. Pogačnik povedal, da slovenski škofje naredijo za manjšine, kar morejo. Proti očitkom, da se za razmere na Koroškem niso zmenili, je poudaril, da so vedno storili svojo dolžnost. Naravnost se ne morejo vtikati v zadeve tujih škofij, radi pa podpro vsako pobudo, ki pride iz vrst manjšine. O vsakem koraku javnosti ne morejo obveščati, ker bi s tem v večini primerov poseg izgubil učinkovitost (DR 1971, 24—25, 2). Slovenski škofje so se za narodne manjšine zavzeli na koncilu in na sinodi. Nadškof dr. Pogačnik je govoril v prid manjšinam na koncilu dne 20. 10. 1964, škof dr. Jenko pa na sinodi dne 20. 10. 1971. Njihovi pismeni in ustmeni predlogi so bili upoštevani.
- 317 SV 11. 6. 1971
 318 NT 1969, 21, 3
 319 NT 1971, 24, 5
 320 NT 1969, 47, 1. Prim. NTK 1965, 43, 1
 321 NT 1971, 38, 1
 322 SS 1969, 45, 2
 323 NT 1971, 13, 2. Oddaja se je vršila dne 11. 3. 1971 pod naslovom: Im Brennpunkt, Die Kärntner Slowenen. NT je poročal v dveh številkah (12. 2 in 13, 2). Navzoči so bili zun. minister dr. Kirchschläger, deželni glavar Sima, dr. Veiter, dr. Tischler, dr. Franc Zwitter, H. Jordan, predsednik KHD in slovenski poslanec Tone Remec.
- 324 NT 1971, 40, 5
 325 NT 1971, 13, 5
 326 SV 1970, 25, 5
 327 Novi list 26. 8. 1971. NT 1971, 38, 1
 328 Die Furche 1968, 43, 13; SD 1969, 1, 3
 329 Koroška znamenja, Jože Šircelj, Ljubljana 1970, strani 257.
 330 NT 1968, 25, 3. Ne smem po srbsko brbrati.
 331 SV 1969, 30; Naši razgledi, Ljubljana 22. 8. 1969, str. 466 sl.; MK 1970, str. 95; KMDI 1971, str. 82.
 332 NT 1971, 31, 1
 333 NTK 1965, 28, 3. Za slovensko predstavo? O tem ni govora!
- 334 Neue Zürcher Zeitung 31. 12. 1970; NT 1971, 3, 5
 335 GK 1971, 5, 27
 336 NT 1968, 39, 1
 337 KG 1970, 50, 1
 338 NT 1971, 5, 1 in 5; Die Furche 23. 1971, str. 3
 339 Koroški plebiscit, Ljubljana 1970, strani 560, uredili J. Pleterski, L. Ude in T. Zorn.
 340 NT 1971, 3, 8
 341 NT 1971, 7, 3
 342 Bit čete kao bogovi, Ante Bonifačić, Buenos Aires 1950, 20
 343 NT 1971, 17, 2
 344 NT 1971, 42, 2
 345 NT 1971, 41, 1
 346 NT 1971, 34, 4
 347 NT 1971, 3, 1
 348 NT 1971, 12, 2 (Prim. Op. 323!)
 349 NT 1971, 14, 2
 350 NT 1971, 16, 1
 351 NT 1971, 17, 1
 352 SV 1971, 15, 1
 353 NT 1971, 41, 4
 354 NT 1971, 9, 1
 355 SV 1971, 8, 1
 356 NT 1971, 3, 4
 357 NT 1971, 2, 1
 358 NT 1971, 5, 1
 359 NT 1969, 40, 1
 360 NT 1971, 28, 1. Tudi zvezni poslanec za Koroško, dr. Scrinzi, ki je Slovincem posebno nenaklonjen, je 5. 2. 1972 v Kärntner Nachrichten priznal, da člen 7 ni izpolnjen v celoti. Krivi pa so Slovenci, ker se ne pustijo prešteti (Op. 436), kakor on zahteva (t. 234).
- 361 SV 1971, 9, 3
 362 SD 1965, 7—8, 4
 363 NT 1971, 14, 4
 364 NT 1970, 22, 4
 365 NT 1971, 29, 1
 366 NT 1967, 26, 1
 367 NT 1971, 1, 1
 368 NT 1970, 48, 1
 369 NT 1970, 49, 1
 370 NT 1971, 19, 1
 371 NT 1971, 6, 1
 372 NT 1971, 18, 4 (prim. 1971, 32, 2). To določilo je del bonsko-kopenhagenske izjave, ki sta jo Nemčija in Danska ratificirali 29. 3. 1955 in bi torej mogla biti za zgled sestavljalcem člena 7 avstrijske državne pogodbe, ki je bila podpisana nekaj tednov pozneje.
- 373 NT 1970, 49, 4
 374 NT 1971, 21, 1
 375 LP 1969/70, 32 sl.
 376 LP 1970/71, 34 sl.
 377 NT 1971, 32, 1
 377 A. — Ker je Klausova vlada vso v proračunu določeno podporo za Slovence dajala gospodarsko šibkejšemu NS, je Kreisky vso podporo morda tudi zato obesil na veliki zvon, da bi NS „psihološko“ pripravil na to, da bo odslej podpora treba deliti z ZSO, hkrati pa ga še za nekaj časa pustil v upanju, da bo kljub delitvi dobival še vedno nekaj več kot doslej. V resnici dobi NS polovico manj kot je prejemal prejšnja leta.
- 378 NT, 1970, 8, 1
 379 NT 1971, 24, 1
 380 NT 1970, 46, 2

- 381 NT 1970, 50/52, 2
 382 SV 1971, 1, 1
 383 NT 1971, 7, 1
 384 NT 1971, 5, 5
 384 A. — VE 1971, 3, 8 sl.
 385 Beiträge zur politischen Bildung und
 Gegenwartsgeschichte, Nummer 96, Du-
 naj 1970
 386 NT 1971, 37, 5
 387 KG 1972, 1, 1
 388 DR 1971, 23, 1
 389 NT 1971, 27, 1
 390 SV 1971, 27, 4
 391 NT 1971, 41, 2
 392 NT 1971, 34, 2
 393 NT 1971, 35, 5
 394 NT 1971, 15, 2
 395 NT 1971, 36, 1
 396 NT 1971, 37, 1
 397 NT 1971, 4, 8
 398 NT 1971, 35, 4
 399 NT 1971, 34, 1
 400 NT 1970, 6, 5
 401 1971, 40, 4
 402 NT 1971, 22, 4
 403 NT 1971, 21, 4
 404 NT 1971, 20, 1
 405 SS 1969, 41, 3
 406 Moji spomini. Matevž Tainer, NTK 1964,
 5, 6. Kaj bo rekel moj Südmark.
 407 NT 1970, 50, 1
 408 NT 1971, 33, 2
 409 NT 1971, 27, 5 in SV 1971, 25, 4
 410 NT 1971, 31, 4
 411 NT 1972, 5, 3
 412 NT 1970, 3, 6
 413 NT 1969, 46, 2
 414 NT 1970, 5, 1
 415 NT 1971, 51, 1 in 5
 416 NT 1971, 44, 2
 417 NT 1970, 9, 2
 418 NT 1970, 1, 3
 419 NT 1970, 5, 2
 420 NT 1971, 44, 1
 421 NT 1971, 46, 1
 422 NT 1971, 50, 5
 423 DD 1971, 10, 152 sl.
 424 NT 1971, 39, 5
 425 DR 1971, 24—25, 11
 426 NM 1971, 8, 285 sl.
 427 NT 1971, 52, 8
 428 NT 1971, 9, 5
 429 NT 1971, 51, 2
 430 KG 1971, 48, 1
 431 Koroški plebiscit (Gl. Op. 339), Koroški
 Slovenci v letih 1920—1930, Tone Zorn,
 strani 507—547.
 432 Koroški Slovenci v evropskem prostoru,
 Dr. Valentin Inzko, Celovec 1970, strani
 100.
 433 SV 1971, 9, 3
 434 NT 1972, 1, 1
 435 NL 1972, 2, 1
 436 NT 1972, 6, 1
 437 SV 1972, 10, 1
 438 NT 1972, 5, 5

Dr. Bogdan C. Novak, univ.prof., Toledo Ohio, ZDA: Slovenska manjšina v Italiji

J. Boltar, Trst: Slovenska narodna politika in komunizem

Dr. Andrej Bratuž, Gorica: Primorski Slovenci v boju za svoje pravice

PRIMORSKI SLOVENC V BOJU ZA SVOJE PRAVICE

Slovenska manjšina v Italiji

UVOD

Pričujoča razprava sloni na dveh skupinah virov.* V prvi skupini so zapiski o intervjujih, ki sem jih imel v Trstu septembra 1968 s slovenskimi in italijanskimi predstavniki političnega, kulturnega in socialnega življenja. Sem spadajo tudi pisni odgovori anketirancev, katerim sem poslal za to pripravljena vprašanja. Nekateri intervjuvanci so bili tako prijazni, da so odgovorili tudi na pismena vprašanja in priložili svoje spise, vloge, članke in podoben material, ki je dokumentarno podprl njihove teze. Drugo skupino pa tvorijo tiskani viri in literatura, ki sem jih uporabljal, da sem pojasnil potek političnega razvoja, nastanek političnih, gospodarskih, kulturnih ter socialnih institucij in sličnega, kar je bilo potrebno za boljše razumevanje sedanjega stanja. Iz tega materiala sem vzel tudi podatke, da sem lahko opisal spremembe, ki so nastale med septembrom 1968 in junijem 1972, to je med mojimi intervjuvi v Trstu in časom, ko sem končal to razpravo.

Mnogi, ki so bili intervjuvani, so želeli iz enega ali drugega vzroka, da se njihova imena ne objavijo. Uporabljal sem njihove izjave in material, upošteval pa njihovo željo po anonimnosti. Med intervjuvanci in anketiranci, ki so privolili, da se njihovo ime uporablja so bili po abecednem redu: Sergio Coloni, italijanski pokrajinski tajnik krščanske demokracije v Trstu; Miro Kapelj, urednik tržaškega *Dela*; dr. Angelo Kukanja, ugleden predstavnik „titovskega“ gibanja v Trstu; slovenski župan občine Devin-Nabrežina Drago Legiša, pripadnik SKSZ in Slovenske skupnosti, je pojasnil marsikatero legalno vprašanje, kljub svoji veliki zaposlenosti; znani italijanski zgodovinar in politik, sedaj že rajni univerzitetni profesor Carlo Schiffrer; ustanovitelj ter dolgoletni voditelj

Slovenske demokratske zveze v Gorici, dr. Avgust Sfiligoj, je odgovoril na vprašanja, poleg tega pa je poslal še drugo dragoceno gradivo. Zame je bil ta material važen, ker se nanaša predvsem na goriške Slovence, govori pa tudi o Slovencih v videmski pokrajini in na Tržaškem. Končno moram omeniti še slovenskega svetovalca v deželnem svetu dr. Draga Štoka, predstavnika Slovenske skupnosti, ki je poslal svoje govore v deželnem svetu. Pogovarjal sem se tudi z mnogimi znanci in prijatelji. Ti razgovori so bili neuradnega, privatnega značaja, so pa pojasnili mnoge malenkosti, ki mi do tedaj niso bile znane. V tej vrsti moram omeniti posebno dr. Zorka Hareja, ki je danes predsednik Slovenske skupnosti, dr. Mitjo Bitežnika ter dr. Otona Berceta, priznana vodilna člana Slovenske krščanske socialne zveze. Dr. Egidij Vršaj je poslal iz Trsta mnogo koristnih pojasnil.

V drugi skupini moram omeniti tržaški reviji *Most* in *Zaliv*, v katerih sem našel dragocene razprave, ki živo prikažejo pereče probleme. Citati iz teh revij vdahnejo življenje in toplino v analizo, ki je že po naravi hladna. Ostali viri in literatura pa so sproti navedeni v opombah.

Važno je tudi, da so se vprašanja pri razgovorih in v anketi nanašala predvsem na tržaško ozemlje in na določila Memoranduma o sporazumu in Posebnega statuta, ki so bila sprejeta v varstvo slovenske manjšine, ki je po razdelitvi Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) ostala v Italiji. Velika večina vprašanj se je namreč tikala problema ali in v koliko Slovenci na Tržaškem (bivši con A — STO-ja) uživajo manjšinske pravice, ki so jim bile priznane v zgoraj navedenem meddržavnem dokumentu. Zato je med prvo skupino virov mnogo več materiala o tržaških Slo-

* Pri tej prilikise zahvaljujem American Philosophical Society, Philadelphia, U. S. A. (Ameriški filozofski družbi v Philadelphiji v Združenih državah) za denarno podporo, z katero je omogočila intervjuvanje slovenskih in italijanskih predstavnikov v Trstu l. 1938.

vencih, kakor o Slovencih v goriški in videmski pokrajini. To pa je vplivalo na vso razpravo, tako, da bo o tržaških Slovencih več konkretnih podatkov, kakor o drugih. Kot omenjeno, je dr. Sfiligoj na tem polju zamašil pomembno vrzel.

Dolgo sem razmišljal, kako predstaviti ta bogati material, da bo na eni strani zanimiv za občega bralca, na drugi pa, da bo imel neko vrednost od nje tudi znanstvenik, ki se zanima za tržaško vprašanje. En način bi bil, da bi ločeno obdelal vsak razgovor z določeno osebo. Čeprav bi taka rešitev imela svoje prednosti za znanstvenika, bi pa se spis mnogo bolj povečal in bi vseboval veliko ponavljanj. Zato sem se odločil za naslednji način: ves material iz obeh glavnih virov sem uredil po vsebini v šest poglavij. Kjer so se izjave v glavnem strinjale, sem uporabil le en opis določenega problema, ki predstavlja vsoto vseh mnenj. Kadar pa so se mnenja bistveno razhajala in to posebno zaradi svetovnonazorskih razlik intervjuvancev, sem skušal podati v strnjeni obliki mnenje vsake skupine zase, pripustil pa, vsaj v glavnem, končno sodbo čitatelju.

Vsebina poglavij je sledeča: Prvo po-

I. ZEMLJA IN LJUDJE

Slovenska manjšina v Italiji je avtohtono naseljena vzdolž jugoslovansko italijanske meje od Avstrije na severu do Jadranskega morja na jugu in živi v treh pokrajinah avtonomne dežele Furlanija—Julijska krajina. Kot bomo videli, uživa slovenska manjšina različne pravice v vsaki izmed treh pokrajin. Največ pravic imajo Slovenci v tržaški pokrajini, manj v goriški, skoraj nobenih pa v videmski pokrajini.

Slovenska manjšina v videmski pokrajini se deli na Slovence, ki so prišli pod Italijo že leta 1866 in na tiste, ki so prišli pod njeno oblast po prvi svetovni vojni. Slovence, ki so prišli pod Italijo leta 1866 skupno z ostalo beneško deželjo, imenujemo zato Beneške Slovence in zemljo, kjer žive, Beneško Slovenijo ali Slovensko Benečijo. Strogo vzeto, pravi Beneški Slovenci so samo Slovenci, ki žive v gorskih dolinah gornjega porečja Nadiže in Tera, ne štejejo pa sem Slovencev iz Režije. Beneški Sloveniji v tem ožjem pomenu pravijo Italijani tudi Slavia Veneta, vendar iz-

kaže, kje Slovenci žive in koliko jih je. Drugo razglablja o vplivu „fratellance“ in marksistične ideologije na narodno zavest. Tretje poglavje govori o pravni osnovi slovenskih manjšinskih pravic. Na kaj je slovenska manjšina lahko ponosna je naslov četrtemu poglavju, ki obravnava slovenske šole, politično življenje, kulturne organizacije in njih delovanje, cerkvene razmere in gospodarski položaj manjšine. Peto poglavje osvetli tiste pravice, ki še niso zadovoljivo rešene, kot javne podpore, proporcionalno udeležbo v uradih in uporabo slovensščine. Šesto in zadnje poglavje, ki prikazuje pritožbe in zahteve slovenske manjšine, pa obdela problem asimilacije, razlaščenje slovenske zemlje in oriše kakšno vlogo igra matična država do svojih sorojakov v Italiji. Poglavje se konča z navedbo glavnih zahtev, ki so jih še posebej nakazali slovenski intervjuvanci in anketiranci.

To je le oris življenja slovenske manjšine v Italiji. Zavedam se, da vsak oris le nakaže nekaj važnih potez in nikakor še ni popolna slika. Upam pa, da je ta razprava vsaj majhen doprinos k boljšemu razumevanju dela naših zamejskih Slovencev.

raz ni splošno poznan. Slovenci videmske pokrajine, ki žive v Kanalski dolini, so prišli pod Italijo šele po prvi svetovni vojni. Pred njo so bili del Slovenske Koroške.¹ Italijani poznajo večinoma te Slovence le kot prebivalce gornje Nadiže in Tera ter Režije in Kanalske doline.

Poleg avtohtono naseljenih Slovencev na strnjemem slovenskem ozemlju, žive Slovenci raztreseni tudi po večjih in manjših mestih Italije. Tako jih najdemo v mestih kot Benetke, Milan, Rim, Torino. Ti Slovenci so, ali sami šli tja, da si tam služijo kruh, ali pa jih je, kot državne uradnike, tja premestil politični režim in se niso vrnili. Koliko jih je, je težko reči. Vendar, ko govorimo o slovenski manjšini, jemljemo v poštev le Slovence, ki so strnjeno naseljeni vzdolž jugoslovansko-italijanske meje v tržaški, goriški in videmski pokrajini. Seveda pa ni nič lažje ugotoviti število teh Slovencev. To pa iz sledečih razlogov: Italijanski uradni cenzus za leto 1961 (podatki zadnjega ljudskega štetja za leto 1971 še niso na razpolago) popisuje

Slovence le v tržaški pokrajini, ne pa v goriški in videmski. Zato odvisi ugotovitev celotne slovenske manjšine od pol uradnih in privatnih cenitev. Jasno je, da pridemo do najrazličnejših rezultatov, od 58.500, ki je najbolj pesimističen do 130.000, ki je najbolj optimističen. Poglejmo si nekaj teh statistik, pozneje pa jih bomo analizirali.

Statistiko z najmanjšim številom Slovencev je podal tržaški pokrajinski tajnik krščanskih demokratov, Sergio Coloni. Ker prihajajo ti podatki od uradnega predstavnika najmočnejše politične stranke v Trstu in Italiji, jih lahko smatramo kot uradne podatke te stranke. Coloni piše: „Ob priliki demografskega cenusa meseca oktobra 1961, je bilo izvedeno v tržaški pokrajini tudi poizvedovanje o jeziku, ki ga prebivalci rabijo (lingua d'uso degli abitanti), z namenom, da se ugotovi obstoj slovenske etnične skupine v tej pokrajini.“²

„Po podatkih poizvedovanja, ki jih je objavil leta 1965 Centralni statistični inštitut, izhaja, da od vseh 298.645 prebivalcev v tržaški pokrajini, 25.582, kar je 8,6%, običajno govori slovensko v družini. (Po definiciji, ki jo je sprejel ISTAT za „občevalni jezik“ — lingua d'uso — se smatra, če smo natančni, „jezik, ki se rabi v družini“). Jezik gotovo ni edini znak narodnosti, toda prvi in najbolj bistven.“ Coloni nato pojasni, da bo torej število tistih, ki govorijo doma v družini slovensko približno isto kot število onih, ki pripadajo slovenski etnični skupini. Glede goriške pokrajine, Coloni na kratko omenja, da tam živi okoli 11.000 Slovencev. Nato pa prehaja na opis Slovencev v videmski pokrajini in pravi:

„Različen pa je položaj v videmski pokrajini, v kateri se ne more govoriti o etničnih manjšinah, ker ima daljni slovanski izvor prebivalstva, ki živi v dolinah Nadiže, gornjega Tera in Rezije in ki ga je že popolnoma asimilirala italijanska večina, le bolj zgodovinsko in etnografsko veljavo, kot pa politično. Dialekt praslóvanskega izvora, ki se govori pomešan s

furlanskim dialektom in s pravo in čisto italijanščino, se bistveno razlikuje tako od slovenščine, kakor tudi od vsakega drugega slovanskega jezika.“

„V informativno svrhu in še vedno v smislu gornje omejitve, se lahko reče, da po neki statistiki, dokončani leta 1954, na podlagi priimkov in dialekta, ki se govori v družini, prebivalci domnevanega slovenskega porekla te pokrajine štejejo okoli 22.000 poedincev, kar znaša 2,88% celotnega prebivalstva.“ O zadnjem je treba pojasniti, da se Colonijevih 2,88% nanaša na staro videmsko pokrajino, ko še ni bila razdeljena na novo videmsko in pordenonsko pokrajino.

Po Colonijevih podatkih šteje vsa slovanska manjšina v Italiji le okoli 58.000 ljudi. Za tržaško pokrajino rabi Coloni census iz leta 1961, to je 25.582, ali 8,56% vseh prebivalcev. Za goriško in videmsko pokrajino, pa Coloni ne imenuje svojega vira, temveč le omenja statistiko dovršeno leta 1954. Skoraj gotovo gre tukaj za isto poizvedovanje, katerega rezultati so bili objavljeni v članku „I gruppi linguistici sloveni in Italia“ (Slovenske jezikovne skupine v Italiji), ki je bil priobčen v pol uradni reviji *Documenti di vita italiana*.³ Ta članek navaja statistično tabelo vseh občin, po katerih živi v goriški pokrajini 10.984 Slovencev (8,08%) in 124.936 Italijanov. Glede Slovencev v videmski pokrajini pravi isto kot Coloni o njihovem daljnem slovanskem izvoru. V statistični tabeli pa navaja le občine nadiških in terških dolin. Število Slovencev po tej tabeli je 22.936, prebivalcev italijanskega izvora pa 77.678. Ta statistika ne vključuje občin Rezij in Kanalske doline, kjer tudi žive Slovenci in je torej že v tem smislu nepopolna za nekaj tisoč prebivalcev. Večina intervjuvanih slovenskih političnih in kulturnih delavcev pa se je strinjala, da šteje slovenska manjšina v Italiji okoli 120 do 130 tisoč Slovencev. To ni pretirano število. Manjšina pa je bila mnenja, da je vseh Slovencev še okoli 130 do 160 tisoč.

Cenitev števila Slovencev v Italiji

Pokrajina	I	II	III	Celotno prebivalstvo 1961
Tržaška	63.000	60.000	80.000	298.645
Goriška	22.000	20.000	22.000	137.745
Videmška	42.000	40.000	58.000	767.908
	127.000	120.000	160.000	1.204.298

To mnenje je prikazano v treh variacijah. Prvi dve temeljita na podatkih večine in sta po slovenskem mnenju osnovani na priznanih dejstvih. Zadnja grupa pa predstavlja mnenje manjšine. Vse tri variacije se lahko primerjajo s številom celotnih prebivavcev v četrti koloni po 1961. cenzusu.

Nekako v sredi teh ocen stojita Italijan Carlo Schiffrer in Slovenec dr. Avgust Sfiligoj. Schiffrer je bil gotovo eden prvoborcev, da je Trst dobila Italija. Ni bil pa šovinist. Vedno je priznaval, da je to ozemlje etnično mešano in je bil po letu 1954 iskren zagovornik slovenskih manjšinskih pravic.

Profesor Schiffrer je poudaril, da je v Italiji vsaj 89 do 90 tisoč Slovencev. To sta minimalni številki. V tržaški pokrajini jih je najmanj 39.145. To število je objavila Zavezniška vojaška uprava (ZVU) leta 1953.⁴ Na Goriškem da jih je okoli 10.000, v videmski pokrajini pa okoli 40 tisoč. Poudaril je, da govori na pamet brez podatkov. Po njegovem mnenju bi torej bilo v Italiji vsaj 89.145 Slovencev. Prav tako je podčrtal, da je ljudsko štetje iz leta 1961 daleč od resničnosti. Italijanski uradniki, ki so popisovali prebivavce, so mnogokrat kar po svoje napisali, da govore doma italijansko in ne kar so jim ljudje povedali. Z nasmeškom je pripomnil, da to, kolikor vemo, zelo verjetno ni bilo prvič. Da pa podatki iz leta 1961 niso točni, je razvidno iz volilnih rezultatov in števila šolskih otrok. O prvem je že pisal v reviji *Trieste*, o drugem pa je več v brošuri *Le probleme de Trieste: Réalité historique, politique et économique* (Problem Trsta: Zgodovinska, politična in ekonomska stvarnost), ki mi jo je dal.⁵ Zanimiva je ugotovitev števila 39.143 v tej brošuri. Izračunali so, da je obiskovalo slovensko ljudsko šolo v šolskem letu 1951-52 13,18% vseh osnovnošolskih otrok. Nato pa, koliko je 13,18% od 297.003, to je celotnega števila prebivavcev po cenzusu iz leta 1951. Rezultat je bil 39.145 Slovencev. Jasno je, da bi to število odgovarjalo dejanskem stanju le, če bi vsi Slovenci pošiljali svoje otroke v slovenske šole. Žal, pa ni tako.

Dr. Sfiligoj je v svoji razpravi „Slovenci v Italiji“ navedel, da je število vseh Slovencev v Italiji okoli 80.000. Kot bomo videli, se je on naslanjal na italijan-

ske uradne in pol uradne vire, nato pa pripomnil, da je to število resnično minimalno.⁶ Zavedati se moramo, da je dr. Sfiligoj napisal svojo razpravo že l. 1964, torej predno je imel na razpolago rezultate ljudskega štetja iz leta 1961, ki jih je Centralni statistični inštitut objavil šele leta 1965.

Za goriško pokrajino se je naslonil na podatke tamkajšnje škofije. Konec l. 1947, ko je prišlo do nove meje med Jugoslavijo in Italijo, je nadškof Karel Margotti objavil, da je ostalo na Goriškem 9.000 Slovencev. Vendar, dr. Sfiligoj pripominja, da se ti podatki skoraj gotovo nanašajo le na župnije s slovenskimi duhovniki. Verjetno goriška škofija ni štela Slovencev v Tržiču, Štarančanu in Ronkih, ker tam ni bilo slovenskih duhovnikov. Toda tudi tam žive Slovenci, saj sta bili po drugi svetovni vojni v Tržiču in Ronkih slovenski osnovni šoli, vsaka s 60 učenci. V Ločniku, ki je del goriške občine, tudi živi nekaj Slovencev, ki niso imeli svojega duhovnika. Prosilili so tudi za slovensko šolo, pa je niso dobili.

Na Goriškem žive Slovenci v Gorici in njeni okolici. Na vseh 55 volilnih sedežih so šteli slovenske glasove. Slovenci imajo svoje zastopnike v mestnem občinskem in pokrajinskem svetu. V goriški pokrajini so tri občine Doberdob, Sovodnje in Števerjan čisto slovenske in jih upravljajo slovenski župani. Slovenci bivajo tudi v Krminu. Vsega skupaj jih je kakih 600 v krminski občini, s Plešivom, ki je izrazito slovensko naselje na meji. V Dolenjah najdemo Slovence skoro v vseh krajih občine, toda samo Rastočno in Škrljevo sta pristni slovenski naselji, z osnovno šolo v zadnjem. Drugod na Goriškem prebivajo Slovenci v Tržiču, Štarančanu in Ronkih, to je v furlanskih občinah ob vznožju slovenskega Krasa. Tudi v Moši in Kaprivi ob vznožju slovenskih Brd jih je nekaj, saj so volilne žare vedno dale nekaj slovenskih glasov. K temu pa dr. Sfiligoj doda: „Toda do izraza Slovenci v teh furlanskih občinah ne pridejo, potem, ko so pred nekaj leti izgubili šolo v Tržiču in Ronkah. Tu naj omenim, da je rimska vlada takoj po ukinitvi slovenske šole v Tržiču odlikovala to občino s srebrno kolajno 'ker je vedno vztrajno odbijala tujerodstvo'.“

Kar se tiče Slovencev v Videmski pokrajini, se je dr. Sfiligoj oprl na podatke,

ki jih je objavilo predsedstvo vlade v Rimu 1954.⁷ Po teh podatkih jih je bilo 29.000. Zopet pa poudari, da bi moralo biti število mnogo večje. To pa zato, ker je rimska vlada štela le Slovence, ki živijo v gornjem porečju Nadiže in Tera. Ne omenja pa Slovencev v Reziji in Kanalski dolini, „V videmski pokrajini so Slovenci naseljeni skoraj kompaktno v dolini Nadiže do vrat Čedada in v dolini Tera do Nem. Potem jih najdemo nekaj v Reziji in nekaj več v Kanalski dolini od Sv. Leopolda, mimo Naborjeta, Ovčje vasi, Ukev, Žabnic in Trbiža do Bele peči in Predila.“

V tržaški pokrajini, pravi Sfiligoj, je okoli 40.000 Slovencev. Priznava, da so ti podatski izračunani le na osnovi volilnih rezultatov. Ker pa mnogo Slovencev prav v Trstu voli italijansko komunistično stranko, ne moremo točno ugotoviti vseh slovenskih volivcev in torej gornje število nikakor ni previsoko. Slovenci so naseljeni v vseh šestih občinah tržaške pokrajine. Najmanj jih je v Milju, dočim sta Zgonik in Repentabor čisto slovenski občini. Isto je veljalo za Devin-Nabrežino in Dolino, ki imata še slovenska župana, se na tja zelo naglo naseljujejo tudi Italijani, tako, da bodo kmalu imeli večino. Slovenci pa živijo v veliki tržaški občini in to v središču mesta in predmestjih, posebno pa v slovenskih naseljih izven mesta, kot so: Sv. Križ, Prosek, Opčine, Bane, Trebče, Gropada, Padriče in Bazovica. Urbanizacija in industrializacija pa ogrožata etnični značaj tudi teh slovenskih naselij tržaške občine.

Kot v preteklosti, tako je tudi danes zelo težko ugotoviti pravo število Slovencev v Italiji iz raznih vzrokov. Prvič je temu kriv census, ki šteje Slovence samo v tržaški pokrajini, ne pa v goriški in videmski. Pa še na Tržaškem dobimo velike razlike. Takoj po drugi svetovni vojni sta izvedla štetje Slovencev na Tržaškem Jadranski inštitut in Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (PNOO) za Slovensko Primorje. Po tem štetju, ki ga je ZVU prekinila, so cenili, da je v sedanji tržaški pokrajini okoli 70.000 Slovencev.⁸ ZVU je objavila leta 1950, da je v coni A STO-ja 63.000 Slovencev.⁹ Že omenjeni pol uradni italijanski vir *Documenti di vita italiana* iz leta 1954 poroča, da je le še 39.145 Slovencev na Tržaškem. In končno uradni census za leto 1961 navaja le 25.582 Slovencev.¹⁰ Naglo padanje števila Slovencev na Tržaškem je razvidno iz sledečega stolpca.

Leto	Slovenci na Tržaškem
1946	70.000
1950	63.000
1954	39.145
1961	25.582

Torej približno v desetih letih (1950—1961) se je število Slovencev v tržaški pokrajini zmanjšalo za 37.418, to je več kot za polovico. Iz uradnih in pol uradnih podatkov se jasno vidi, da padanje števila slovenske manjšine ni naravno (smrt, izseljevanje), temveč je vzrok za to treba iskati drugje. Mladi tržaški zgodovinar, Samo Pahor, ki ocenjuje census v svojem članku, pravi o tem sledeče: „Ker je dobro znano, kakšne interese ima Italija na svoji vzhodni meji, je bilo neizogibno, da so oblasti postavile vprašanje tako, da bodo rezultati pokazali Trst kar najbolj italijanski. Bilo je torej postavljeno vprašanje o jeziku, ki ga popisavec običajno govori v družini. Pri odkritosrčnem odgovoru bi na tako vprašanje odgovorili, da govorijo italijansko (poleg samih Italijanov):

- tisti maloštevilni državljani, katerih družine so bile že pred desetletji jezikovno povsem poitalijančene, a se oni še vedno čutijo Slovence;
- vsi tisti Slovenci, ki se zaradi dobljene vzgoje in okolja, v katerem živijo, lažje in pogosteje izražajo tudi v družinskem krogu v italijanščini;
- vsi Slovenci v mešanih družinah, saj je splošno znano, da vsaka slovenska družba, brž ko se v njej pojavi en sam Italijan govori italijansko.“

Do izraza pa je prišla tudi politika zasednikov. „Tako je izjavilo tudi nedoločeno število Slovencev, ki doma govorijo slovensko, da govorijo italijansko.“ Pri popisu je bilo tudi precej sivine: „številni popisanci so navedli po dva jezika, pogosteje italijanščino in slovenščino, redkeje slovenščino in italijanščino...“ „Le en sam znak nam dovoljuje sklepati, da so pristojne oblasti razdelile sivino salomonsko modro, tako da so vse popisance z italijanščino na prvem mestu šteli za Italijane, tiste s slovenščino na prvem mestu pa za Slovence.“¹¹

Kot se vidi iz gornjega citata, drža- 61

va sama lahko vpliva na štetje in število neke manjšine. Vsi, ki sem jih intervjuval so se strinjali in to tudi, vsaj indirektno, pokrajinski tajnik krščanske demokracije Coloni, da je na Tržaškem več Slovencev, kot so jih uradno našteali leta 1961. Slovenci v Trstu tudi trde, da bi bilo število Slovencev gotovo večje, če bi bilo vprašanje postavljeno nekoliko drugače, če bi se nanašalo na materin jezik ali na narodnost, ne pa na jezik, ki se govori običajno doma v družini. Vendar pri vseh teh argumentih ne smemo pozabiti, da se je vsak zaveden Slovenec zavedal za kaj gre. Vedel je, da s tem ko navede, kaj govori doma, odloča, ali ga bodo šteli za Slovenca ali pa ne. To se pravi, da je stopnja njegove narodne zavesti odločala, kako se

je izjavil. Zavedni Slovenec bo vedno pokazal, da je Slovenec. Seveda se narodno zavedni Slovenec ne rodi kot tak, temveč je produkt vzgoje, doma in v šoli in drugih objektivnih in subjektivnih dejavnikov, ki ustvarjajo zanj, ali po kateri si sam ustvarja svojo lestvico vrednot. Kot bomo videli pozneje, nazadovanje narodne zavesti vpliva ravno tako pogubno na vpis otrok v slovenske šole. Tukaj gre torej za masovni odpad. Če je ta zaveden ali nezaveden, celoten ali samo delen, tukaj ni važno. O tem bomo več razpravljali, ko bomo govorili o asimilaciji. V naslednjem poglavju pa bomo skušali ugotoviti, v koliko in zakaj sta vplivali fratelanca in marksistična ideologija na slabljenje narodne zavesti.

II. FRATELANCA, MARKSIZEM IN NARODNA ZAVEST

Intervjuvanci nekomunističnega bloka niso niti malo pomišljali obdolžiti fratelanco in marksistični svetovni nazor kot glavna vzroka pešanja slovenske narodne zavesti, ki pride do izraza pri ljudskem štetju in pri padanju števila učencev v slovenskih šolah.¹² S tem se strinjajo tudi člani Slovenske levice, še posebno pa njihov idejni voditelj, Boris Pahor. V tem poglavju si torej oglejmo, kaj je fratelanca in kje je iskati njen ideološki izvor. Pri tem se bomo dotaknili tudi socialističnega pojmovanja naroda in proletarskega internacionalizma.

Fratelanca (iz ital. fratello — brat) ali bratstvo je nastalo med drugo svetovno vojno kot rezultat skupnega boja protifašističnih sil za zlom fašizma in za novi socialistični red. Skupni boj je vključeval Hrvate, Slovence in Italijane, ki so živeli na narodnostno mešanem ozemlju. Zanimivo pri tem je, da je Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) gledala na to drugače, kaj je mešano ozemlje, kot pa italijanska partija (PCI). Tako so n. pr. slovenski in jugoslovanski komunisti smatrali Trst za mešano ozemlje, dočim je PCI ves čas vztrajala na tem, da je to italijansko mesto. Z vztrajnim delom, dobro organizirano Osvobodilno fronto (OF), s partizanskimi oboroženimi silami in končno s prihodom četrte jugoslovanske armade v Trst, je KPS in KPJ obvladala položaj in postala voditeljica vseh slovensko-italijanskih antifašističnih sil

v Slovenskem Primorju. Isto je veljalo za hrvatsko partijo (KPH) v Istri in na Reki. Kmalu po koncu vojne je bila ustanovljena pod vodstvom KPS skupna množična organizacija za vse tri narodnosti, SIAU—UAIS (Slovensko-italijanska antifašistična unija — Unione Antifascista Italo-Slava). Njen namen je bil, da združi vse antifašistične sile v borbena opozicijo proti novi anglo-ameriški upravi, ki ni hotela priznati jugoslovanskega komunističnega sistema, ki so ga ti vzpostavili tudi na Tržaškem in Goriškem meseca maja 1945. Torej nadaljevanje stare fratelance v novi obliki in novih razmerah. Čeprav se PCI ni strinjala z delom KPJ, ni mogla dosti opraviti. Nekaj vodilnih italijanskih komunistov na Tržaškem se je umaknilo v ozadje, večina vodilnega kadra in skoraj ves italijanski delavski razred pa se je pridružil SIAU—UAIS in se tako podredil vodstvu KPS. Za časa mirovne pogodbe je SIAU—UAIS podpirala jugoslovanske ozemeljske zahteve, čeprav je PCI protestirala proti temu in obsodila tozadevne zahteve italijanskih delavskih množic v Trstu. Tako je ostalo tudi po ustanovitvi Svobodnega tržaškega ozemlja. Slovenske in italijanske delavske množice so nadaljevale s svojim delom in s fratelanco v SIAU—UAIS pod vodstvom nove komunistične partije za STO (KP STO), v kateri so še vedno imeli vodilna mesta slovenski komunisti. Vse to se je nadaljevalo do in-

formbirojevske izjave 1948, ki je obsodila Tita in jugoslovanske komuniste. Sedaj se je celotno gibanje od KP do množičnih organizacij razcepilo na dva dela. Odslej imamo dve KP STO-ja. Eno, ki je odobraval informbirojevsko izjavo ter sledila Stalinu in drugo, ki je zagovarjala Tita in jugoslovansko stališče. Prvo je vodil Italijan Vittorio Vidali, drugo pa Slovenec Branko Babič. Prvi so se imenovali kominformisti, ker so sledili Kominističnemu informbiroju ali Kominformu, druge pa so klicali titovce. Isto je veljalo za množične organizacije. Rezultat pa je bil ta, da je velika večina slovenskega delavstva šla h kominformistom. Titovci pa so ostali povečini kmetje in intelektualci. Ker je PCI sledila Stalinu in se strinjala z informbirojevsko izjavo, so tržaški kominformisti postali bolj in bolj odvisni od direktiv PCI. Po razdelitvi STO-ja pa so tržaški kominformisti postali del PCI. Še za časa STO-ja so torej prišle slovenske delavske množice pod italijansko vodstvo. Mnogi tržaški italijanski komunisti, ki so stali do 1948 v ozadju, so znova poprijeli za delo in se pridružili vodilnemu kadru v kominformističnih vrstah. Kominformisti so, tako kot titovci, z italijansko-slovenskim in slovensko-italijanskim bratstvom (fratelanca), to je s skupnimi organizacijami.

Odgovor na važno vprašanje, zakaj so italijanske delavske množice sledile KPS do 1948, in zakaj so slovenske delavske množice sledile kominformistom in PCI po 1948, je možno najti le v marksistični ideologiji, ki so si jo bile te množice prisvojile že pred prvo svetovno vojno kot socialdemokrati in socialisti, ali pa pozneje kot komunisti. Že na prvi pogled se vidi, da so delavske množice dale prvenstvo ideologiji, dočim jim je bila narodnost le nekaj drugotnega. Ta drugotni, če ne celo negativni pomen narodnosti pa izhaja iz marksistične teorije o napredu ali progresivnosti. Vsak boj za napredek, kakor tudi napredek sam, mora izhajati iz koncepta razrednega boja, katerega nosilec je delavski razred. Vsak dejavnik, ki ruši enotnost delavskega razreda, slabi boj za napredek in socializem in se mora smatrati kot reakcionaren in zaviralen. Pri našem razpravljanju pustimo ob strani zapleteno in še vedno kontroverzno marksistično teorijo o nastanku naroda, narodnosti in narodne zavesti kot produkt kapitalizma in meščanske družbe ter se ome-

jimo le na ugotovitev, da smatrajo marksisti narodnost za drugotni, če že ne za negativni faktor (seveda pa je tudi ta ugotovitev še vedno sporno vprašanje, ki ga tolmačijo različno z ozirom na deželo, čas in politične razmere). Narodnost in narodna zavest pa sta označeni ko negativna činitelja prav zaradi tega, ker cepita delavske vrste. To se dogaja radi čustvenega značaja narodnosti, ko se v obrambo narodnih interesov proletariat poveže z meščanstvom in kapitalizmom in razbiče internacionalno enotnost delavskega razreda. Primer je bila prva svetovna vojna, ko so se nemški delavci borili skupno z nemškimi meščani in kapitalisti proti francoskim delavcem. Isto so storili francoski delavci. Niti nemški, niti francoski proletariat ni sledil direktivam druge socialistične internacionale. Za marksiste in posebno za komuniste je bil to klasičen primer o nevarnosti nacionalizma. Zato so komunisti po prvi svetovni vojni ponovno poudarili internacionalizem delavskega razreda. Če hoče delavski razred doseči socializem in zmago, mora biti povezan v skupni borbi proti kapitalizmu in imperializmu. Zato tudi novi poudarek na reku: „Proletarci vsega sveta, združite se!“

Tako PCI kakor KPJ in seveda tudi KPS so med drugo svetovno vojno in po njej poudarjale enotnost delavskega razreda v borbi za socializem. Nacionalni interesi so morali imeti le drugoten značaj. Zato poudarjanje proletarskega internacionalizma, katerega praktičen primer je bil ravno italijansko-slovensko bratstvo (fratelanca) na narodno mešanem ozemlju. Ta politika je sprva gotovo prinašala Slovencem in Jugoslaviji tudi nacionalne koristi, saj se je na Tržaškem ves delavski razred, Italijani in Slovenci, boril za novo socialistično Jugoslavijo. Po vojni pa jo je podpiral na mirovni konferenci in na STO-ju. Tako je šlo do 1948, do informbirojevske resolucije. Po letu 1948 pa je poudarek na internacionalizmu in fratelanci začel koristiti PCI in Italiji. S tem je nehal koristiti slovenskim narodnim interesom, še več, začel je škodovati, ker je spodjedal narodno zavest.

Iz vsega sledi, da so italijanski in nato slovenski delavci cenili svojo ideologijo višje, kot svoje narodne koristi. To je seveda le eno pojasnilo. Drugi pa bodo rekli, tržaški delavci obeh narodnosti so zvesto sledili ukazom Stalina. Naj bo eno ali drugo, ideologija igra le neko vlogo. V pr-

vem primeru dejanje sledi po direktivah ideologije, v drugem pa se ideologija rabi, da pojasni, kar se je že zgodilo.

Pa poglejmo, zakaj torej internacionalizem in fratelanca spodjedata narodno zavest. Prvič, že zaradi poudarka primarnosti ideologije. Istočasno pa se smatra narodnost za nekaj meščanskega, kapitalističnega, za socialista torej nekaj slabega, negativnega. Na Tržaškem se je boj med kominformisti, ki jih lahko smatramo za čiste stalinovce, in titovci, sukal posebno okoli nacionalizma. Stalin je obdolžil Jugoslavijo in njeno vodstvo nacionalnega šovinizma, ki je prišel do veljave posebno med vojno in na mirovni konferenci. To so seveda izrabili kominformisti v Trstu in Italiji. Navajali so podrobne primere takega titovskega šovinizma na Tržaškem. Zaradi tega je vsak slovenski kominformist hotel biti pravi internacionalist in ne šovinst. S tem pa se spodkopuje narodna zavest. Postaneš Tržačan, govoriš italijansko, ne pošiljaš svojih otrok v slovenske šole, ker bi se to že lahko tolmačilo, da si narodni šovinst. Slovenstvo te vedno manj zanima. Čeprav so tudi titovci nadaljevali s fratelanco in je ta tudi gotovo imela slab vpliv na slovensko narodno zavest, vendar ni napravila toliko škode kot pri kominformistih.

Po razdelitvi STO-ja leta 1954 pa so nastali važni premiki tudi v Sovjetski zvezi. Po Stalinovi smrti je Nikita Hruščov postal njegov naslednik in obsodil stalinizem v svojem govoru februarja 1956. leta. To leto in eno leto prej je Hruščov obiskal tudi Jugoslavijo in se spravil s Titom. To je odprlo možnost za ponovno vzpostavitev stikov med KPJ in PCI. Tako kot v Sovjetski zvezi, je destalinizacija prinesla odjugo tudi v Italiji. Posebno PCI je pozdravila to odjugo in doprinesla svoj delež s takoimenovanim policentrizmom in pluralizmom, kar je sprejel tudi Hruščov. Po tem nauku se vsak delavski razred, v vsaki individualni državi bori na svoj lastni način za dosego socializma. Način borbe pa je različen v vsaki državi, ker je pogojen od edinstvenega zgodovinskega razvoja vsakega naroda. S tem je bilo odpravljeno načelo, da mora vsaka država slediti poti, ki jo je začrtala Komunistična partija Sovjetske zveze (KPSZ). Na teh novih osnovah je PCI izdelala tudi svoj novi volilni program. Berala se bo, da bodo vsi uživali človečanske

in demokratične pravice, da preneha izkoriščanje človeka po človeku, da se celotni državni dohodek pravičneje deli; na kratko, borila se bo, da doseže večjo enakost v gospodarskem, političnem in kulturnem življenju vseh ljudi.

Ti premiki pa so se tikali tudi slovenske manjšine. Delavski razred vsake poedine države je namreč enota, ki se bori za uresničenje gornjih načel preko delavskih strank, ki sta v Italiji PCI in PSI. Iz tega sledi, da morajo vsi slovenski delavci podpirati ta skupni boj s tem, da so vključeni v PCI ali PSI, torej v vsedržavnih italijanskih organizacijah. Komunisti in socialisti pravijo, da bo to načelo koristilo tudi slovenski manjšini, ker bo zmaga italijanskega delovnega ljudstva obenem tudi zmaga slovenskega delovnega človeka in bo prinesla novo, bolj človekoljubno ravnanje z narodnimi manjšinami, katerim bo tudi priznala njihove manjšinske pravice.

To stališče so sprejeli tudi slovenski socialisti in komunisti v Italiji. Zgleda, da so se ga držali tudi v Jugoslaviji in Sloveniji, zato najdemo, da vodilni politiki v Jugoslaviji in Sloveniji gledajo na samostojno politično delovanje slovenske manjšine kot na nekaj neprogresivnega ali celo negativnega, torej prav tako kot PCI in PSI. Naj ob tej priliki omenim, da izhaja iz teh marksističnih ideoloških osnov, vsaj do okoli leta 1970, tudi mačehovsko ravnanje s slovensko manjšino, posebno z nekomunisti, s strani uradnih predstavnikov slovenske republiške in federalne vlade. Zadnje so podčrtali mnogi intervjuvanci ter dodali, da so slovenski oblastniki verjetno tako postopali tudi zato, da jih PCI in PSI ne bi ponovno obdolžile herezije nacionalnega šovinizma.

Po razdelitvi STO-ja so titovci razpuščili svojo KP STO in ustanovili novo organizacijo Neodvisno socialistično zvezo — Unione socialista indipendente ali kratko NSZ — USI. V tej organizaciji so bili vsi bivši komunisti-titovci, kakor tudi člani bivše OF in drugih pomožnih organizacij. Čeprav je bila stranka osnovana na fratelančnem načelu, je bila v resnici 90% slovenska.

Na Tržaškem si je Hruščova odjuga le počasi utirala pot. Stalinistični element je prevladoval med kominformisti še dalje do leta 1960. Šele takrat so nova načela destalinizacije prevladala. S tem pa se je začel nov proces. Razlika med ideologijama

PSI in NSZ-USI se je zelo zmanjšala. Prav tako so se zmanjšale tudi razlike med PCI, bivšimi kominformisti in NSZ-USI. Tako je prišlo leta 1962 do tega, da so titovci sklenili, da razpuste NSZ-USI in svetovali članom, naj se vpišejo v PCI ali pa v PSI. Tako so se torej mnogi titovci vpisali v italijansko komunistično in socialistično politično stranko. To je bilo v skladu z novim načelom, naj vsi delavci ene države brez razlike na narodnost, tvorijo enoten delavski razred. Za kulturna in gospodarska zadeve pa so titovci organizirali novo Slovensko kulturno gospodarsko zvezo ali SKGS, ki je krovna organizacija za vsa slovenska kulturna in gospodarska društva, pri kateri sodelujejo tako bivši titovci kot kominformisti, le da imajo titovci vse ključne pozicije. S tem se načelo fratelance nadaljuje v politiki, dočim je kulturno gospodarska dejavnost organizirana na narodni podlagi. S to rešitvijo pa se niso strinjali vsi titovci in to posebno iz narodnostnih razlogov. Ti so poznani kot Slovenska levica, ki je leta 1966 osnovala revijo *Zaliv*. Mislili so tudi na to, da bi ustanovili svojo lastno stranko, ki bi slonela na marksistični ideologiji, bi pa bila samo za Slovence. Temu se je uprl Dušan Hreščak v imenu slovenskih socialistov, včlanjenih v PSI. Med njim in Borisom Pahorjem se je razvila živahna debata, ki osvetli različne probleme, ki smo o njih ravnokar razpravljali.

Kot smo omenili v začetku tega poglavja, je bil Boris Pahor med prvimi titovci, ki je spoznal škodljivost fratelance politike in predpostavljajanja komunističnega svetovnega nazora slovenski narodnosti. O tem je napisal članek „Ne narodne koristi ampak koristi ideologij“ v *Sidru* že leta 1953.¹³ V tem članku Pahor poudari, da so vsi Slovenci vedno grešili s tem, da so postavljali ideologijo pred narodne koristi. V istem članku Pahor pokaže tudi svojo zaskrbljenost o posledicah, ki jih bo imela fratelanca posebno na prosvetno kulturnem polju. „To je zares pomenilo številčno bogat razcvet ljudsko-prosvetnega dela med obema tukaj živječima narodoma, ampak slehernemu bistremu očesu je bilo že takrat jasno, da se ta množična prosveta razvija na račun resne, globoke in trajne tvornosti slovenskega življa. Ne glede na to, da je takšna simbioza dveh kultur precej idealistična zamisel, je zelo lahko ugotoviti, da je nuj-

no osnovana v škodo tistega, ki je ubožnejši.“

Pahor se tudi ne strinja z uradno dogmo, kaj je napredno. „Tako naivno idealističen bi smel biti vsakdo, samo dialektičen materialist ne, ker bi ga pred takimi napakami morala obvarovati njegova znanstvena metoda. Vedeti bi moral, da je prva od vseh naprednosti: *dati neki manjšini, ki ji je bilo vse uničeno, trde osnovne materialne vsenarodne kulture*. Moral bi vedeti, da je samo močna narodna kultura pogoj samozavesti in zato stvarnega, *ne papirnatega internacionalizma*.“

Pahor je obsodil tudi internacionalizem, ki so ga poudarjali kominformisti. Res je, da izdajajo tednik v slovenskem jeziku, imajo društva itd., vendar „važen je duh, notranja moč nekega gibanja. Njihov duh in njihova moč pa hočeta biti nadnarodna. Pri mlačnih ljudeh, pri omejenih, ki ne razlikujejo vprašanja jezika in kulture od ideologije, — pri vseh teh in številnih drugih je *ta internacionalizem grob narodne zavesti*.“ Pahor nato pove, da je govoril komunistični senator Sereni o skupni Evropi in poudaril, „da sta narodna zavest in kultura prvi pogoj za vse drugo, tako za možato osebnost kakor za zdravo mednarodnost. A kaj bi se zgodilo, če bi kdo od nas tako pisal in rotil, da je prva nujnost vseh nujnosti, biti Slovenec, govoriti slovenski, kakor je senator Sereni rotil Italijane, naj bodo Italijani? Rekli bi nam, da smo šovinsti“...

Pahor tudi jasno pove, da se mora matična država zanimati za narodno manjšino in jo podpirati in to vse, ne samo komuniste. „Dialektičen materialist... ne bi smel tako grešiti, zakaj na podlagi konkretnih dejstev bi moral ugotoviti, da se položaj v matični državi docela razlikuje od položaja narodne skupnosti, ki živi odrezana od nje. Ali pa bi moral reči, da mu za bistvene nacionalne interese te manjšine ni kaj veliko mar.“ Malo nižje pa pravi: „Odrezano od občestva veže na matično središče predvsem jezik. Jezik, ki je ogrožen. Za matično državo mora torej biti pomembno to, da ne izgubi sinov, ki govore njen jezik, ne pa da si pridobi med njimi ideoloških pristašev. Če ji bo bolj pri srcu ideologija kakor konkretni ljudje, bo ona nosila najtežjo odgovornost za njihovo mlačnost in oddaljitev od matičnega središča.“

Leta 1967 je *Zaliv* priobčil uvodnik

„Slovenska levica“, ki predlaga, naj se vsi Slovenci, ki se po razpustu NSZ-USI niso včlanili v PCI ali PSI, združijo v novo politično stranko.¹⁴ Temu pozivu je odgovoril Dušan Hreščak v članku „O ustanovitvi slovenske socialistične stranke“, kjer pravi: „S politično načelnega stališča (ne smemo pozabiti, da gre za slovensko manjšino v Italiji) je SSS (Slovenska socialistična stranka) izrazito protislovje; ker je izključno slovenska, ne more pa biti hkrati tudi socialistična: ker je, ali se proglašajo za socialistično, ne more pa biti izključno slovenska. Socialistov narodnost ne more ločiti; če jih loči smo v takem primeru na terenu nacionalizma.“¹⁵ Malo nižje pa piše: „da je mesto vsakega socialista v skupni socialistični stranki, ne glede na njegovo narodno pripadnost...“ Ustanovitev Slovenske socialistične stranke bi nujno vodila „h krepitvi nacionalističnih elementov v slovenskem javnem življenju, kot posledica tega h krepitvi že itak še dovolj močnih nacionalističnih elementov med italijanskim prebivalstvom.“ Na koncu članka Hreščak prizna, da pri mnogih Slovincih narodna zavest upada, vendar po njegovem je to „povsem nujen proces naravne asimilacije narodne manjšine,“ ki se mu „ne moremo uspešno upreti z ustanavljanjem ene ali več izključno manjšinskih političnih strank in stranic... Ta proces moremo do neke mere uspešno zavirati z drugimi sredstvi (šole, kulturno prosvetna dejavnost, šport itd.)“ Manjšina pa bo na drugi strani dosegla največ s tem, da se včlani v vsedržavne stranke s socialističnim programom, posebno še v PSI, v kateri je včlanjen tudi Hreščak, saj pravi: „Nekaj konkretnih koristi je slovenska manjšina začela uživati šele takrat, ko so vprašanja slovenske manjšine postala prek socialistične stranke (ne italijanske in ne slovenske, ampak italijansko-slovenske socialistične stranke) sestavni del konkretne politične dejavnosti v vsedržavnem in krajevnem merilu.“

Na ta Hreščakova izvajanja je odgovoril Boris Pahor v *Zalivu*.¹⁶ Znova in še bolj jasno podčrta, da je borba za manjšinske pravice tudi napredna, ko pravi: „Vsaka narodna skupnost, ki se bojuje za svoj obstoj, je, ne glede na sloje, iz katerih je sestavljena, objektivno napredna. Saj se hoče rešiti smrti. Ne bojuje se *proti pravicam drugih*, ampak za *svoje pravice*, za svoje življenje.“ Svoj članek zaključuje

s skoraj ironičnim prizvokom, ko obsodi Hreščakov poudarek na borbi vsedržavne socialistične stranke za pravice slovenske manjšine. Takole pravi: „Glede pravic, ki smo jih dosegli samo 'prek socialistične stranke' mirne duše lahko trdim, da tedaj, ko bomo dosegli kaj v resnici življenjsko pomembnega 'prek socialistične stranke', ne bo več tistih, kateri bi te pravice lahko uživali... Do neke mere ima Dušan Hreščak vendar prav. Ko postaneš član italijanske socialistične stranke, ti italijanska javnost odpusti, da si Slovenec, ker na zunanji res nisi več Slovenec.“

Svoje misli o socializmu in nacionalizmu pa je Pahor povzel in jih izrazil v strnjeni, toda veliko jasnejši obliki v svojem referatu na diskusijskem večeru primorskih revij, ki je bil objavljen leta 1969 v *Zalivu*.¹⁷ Pahor pravi:

„— etnična skupnost, narod, je bil pred kapitalizmom in pred socializmom, pa bo ohranil vso svojo veljavo tudi po uvedbi socializma;

— kapitalizem je oskrnil nacionalno idejo, a zato v boju proti kapitalizmu ni treba združevati kapitala in nacionalnosti (saj ne zažgemo avta, ko vznik povozni pešca, ampak obsodimo vznika);

— internacionalizem koristi veliki socialistični državi, ki lahko uveljavlja svojo voljo, kadar hoče; internacionalizem pa škodi majhnim narodom. Še posebno internacionalizem uničuje narodno homogenost:

— ogrožena etnična skupnost se ne more pravično braniti na podlagi razrednega boja, ampak morajo biti njeni sloji kolikor mogoče združeni v obrambi narodnega jezika, kulture in gospodarstva...

...kdor loči delavce od domačega meščanstva, ta slabi obrambno moč narodnega občestva...

Dve sili sta, ki skušata uničiti narodne prvine, na eni strani internacionalizem kapitala, na drugi strani internacionalizem razrednega boja. Oba sta lahko pogubna...“

Vsi ti citati kažejo na to, da je marksistična, ali bolj natančno socialistična in komunistična ideologija vodila v fratelanco in s tem asimilacijo ali masovni odpad od slovenstva.

Nikjer ni sprejeta splošno mednarodno pravno priznana definicija, kaj so manjšinske pravice. Vsebina teh odvisi od mednarodnih dogovorov navadno med dvema sosednjima državama. Taki dogovori so lahko zelo splošni, ali pa naštevajo podrobno pravice narodne manjšine. Treba pa je razlikovati dve vrsti takih dogovorov. V prvem primeru država prizna manjšini, da ima iste pravice kot drugi državljani. Take izjave so splošne in ne garantirajo manjšinskih pravic. Njih namen je le ta, da preprečijo diskriminacijo proti manjšini prav zato, ker je manjšina. Tako diskriminacijo, kršenje človečanskih ter državljaških pravic in celo preganjanje, so doživeli Slovenci pod fašistično Italijo. Bolj izjemen položaj pa ima drugi primer. Tukaj gre za pravo zaščito manjšinskih pravic. Poleg splošnih pravic vseh državljanov, uživa manjšina še dodatno zaščito, garantirano navadno v bilateralni in le redkokdaj v multilateralni pogodbi. Dolžnost države, v kateri manjšina prebiva pa je, da te posebne pravice narodni manjšini tudi prizna s tem, da tako mednarodno pogodbo ratificira, ali pa izda posebne zakone, ki zagotovijo, da se te pravice praktično izvajajo. S tem pa večinska država tudi legalno priznava izjemni položaj manjšine.

Kaj spada med manjšinske pravice je naštet v meddržavni pogodbi. To je njena vsebina, ki pa je različna od primera do primera. Vsebina pogodbe odvisi od pogodbenikov ter od značaja in velikosti manjšine.

V osrčju problema je jezik, ki je najvidnejši znak, po katerem se manjšina razlikuje od večinskega naroda. Seveda ne gre le za jezik, temveč za zaščito celotne manjšine, kot posebne narodne skupnosti, ki ima pravico do svojih kulturnih, gospodarskih, socialnih in seveda tudi političnih ustanov. Po jeziku, zgodovini in tradiciji je manjšina del drugega naroda, ki živi v sosednji državi. Nova državna meja je odrezala manjšino od ostalega naroda, zato pa živi strnjeno naseljena na ozemlju, ki ima direkten stik z matično državo. Na tem manjšinskem ozemlju lahko manjšina predstavlja večino prebivalstva ali pa je pomešana z večinskim narodom. Pa tudi na takem mešanem ozemlju, manjšina še vedno lahko predstavlja strnjena naselja, kot so vasi in občine, ali

pa znatno manjšino vsega prebivalstva, četrtino ali več. Kaj se smatra za manjšinsko ozemlje, je navadno točno določeno v mednarodni pogodbi. Prav tako so v njej navedene tudi druge pravice. Z ozirom na količino pravic, lahko ločimo pogodbe na take, ki priznavajo maksimalno mero pravic in tiste, ki so mnogo bolj omejene. Med prve gotovo spada priznanje enakopravnosti med jezikoma manjšine in večine na manjšinskem ozemlju. V tem primeru imamo poleg šol za večino, tudi šole za manjšino, v katerih se pouk vrši v jeziku manjšine, poučuje pa se seveda tudi večinski jezik. Prav tako se poučuje manjšinski jezik v šolah večine. Manjšina ima pravico, da rabi svoj jezik v upravi, sodstvu in vsem javnem poslovanju, v tisku, radiu in televiziji in toponomastiki. Na manjšinskem ozemlju ima lahko tudi pravico do lastne avtonomije na občinski, pokrajinski ali celo deželni ravni. Seveda vsaka manjšina nima tako obširnih pravic. Na primer: Južna Tirolska se približuje taki popolni, politični, kulturni in gospodarski avtonomiji. Druge manjšine se morajo zadovoljiti z manjšo zaščito svojih pravic. Iz povedanega sledi, da pod manjšinskimi pravicami ne razumemo le zaščito pred diskriminacijo, temveč tudi zaščito celotne narodne identitete in njene neoviranega narodnega razvoja. Na priznanje, količino in kakovost manjšinskih pravic vplivajo različni dejavniki, izmed katerih naj omenim le tri, ki imajo odločilno vlogo: matična država, narodna manjšina in večinska država. Matična država ima gotovo prvo vlogo pri določanju manjšinskih pravic. Če se omejimo na italijansko državo in njene manjšine, gre tukaj za Jugoslavijo in slovensko manjšino, za Avstrijo in njeno manjšino v Južni Tirolski in za Francijo in Francoze v Dolini Aoste. Važen tudi ni samo prvotni mednarodni dogovor, temveč tudi vsa doba po pogodbi. Matična država lahko največ doseže, da sosednja večinska država izvaja manjšinske pravice v smislu pogodbe. Borba Avstrije za pravice avstrijske manjšine na Južnem Tirolskem zadnjega četrstoletja, je najlepši primer.

Drugi važni dejavnik je narodna manjšina sama. Res je, da matična država lahko veliko pomaga narodni manjšini; prav tako važno pa je prizadevanje manjšine same v okviru državne zakonodaje — to

rej na pravni osnovi njihove države. Dejavnost manjšine pa je odvisna v veliki meri od stopnje njene narodne zavesti.

Končno je važen še tretji činitelj, to je večinska država, v kateri živi narodna manjšina. Navadno skuša najti večinska država, v kateri živi narodna manjšina, vse mogoče izgovore, da prizna in izvršuje čim manj manjšinskih pravic. To se vidi že pri sklepanju mednarodnih pogodb. Večinska država skuša dokazati, da je vsako podrobno naštevanje manjšinskih pravic nepotrebno, ker so že tako vse take pravice zajamčene v njeni ustavi. Če jih končno le sprejme, najde vedno nove izgovore in tako zavlačuje z izdajo potrebnih zakonov, ki bi legalizirali te pravice. Pri tem se navadno sklicuje na nejasnost mednarodnega dogovora, na različne legalne interpretacije, na spremenjeni dejanski položaj in podobno. Medtem pa skuša čim hitreje asimilirati narodno manjšino s pritiskom ali na tihi način. Asimilacija je tudi tesno povezana s pojmom narodne države in njeno tradicionalno centralistično upravo, kot je to slučaj v Italiji. Pri narodnih državah je zato posebno težko doseči, da sprejmejo načelo o manjšinskem ozemlju, kjer se večinski narod ne bi smel naseljevati, ali pa le v omejenem številu, zato, da se ne spremeni etnični značaj manjšinskega ozemlja. Vsaka večinska država, demokratska ali socialistična, skuša premakniti svojo narodno mejo do državne meje, pri čemer narodna manjšina izgine, oziroma se stopi v večino. Priznavanje in izpolnjevanje manjšinskih pravic pa nasprotuje tem ciljem.

1. Zgodovinski razvoj

Kot smo že omenili, uživajo tržaški Slovenci največ manjšinskih pravic, manj goriški, takorekoč nič pa videmski. Predstavniki Slovenskega ljudskega gibanja so podčrtali, da imajo Slovenci to, kar jim je dala Zavezniška vojaška uprava. Italijanska vlada je te pridobitve priznala, a ne takoj in ne vseh. Ker Beneška Slovenija ni bila pod ZVU, Goriška le do leta 1947, tržaška pokrajina pa najdlje, to je do leta 1954. Zato tudi gornje razlike. Vendar to ni edini vzrok. Poleg tega je mnogo pravic, ki jih italijanska vlada priznava le *de facto*, zaradi ZVU precedentu, ne pa *de iure*, to se pravi, da še do danes ni izdala zakonov, s katerimi bi legalizirala dejansko stanje.

Za boljše razumevanje, katere pravice so Slovenci prejeli in kdaj, si na kratko oglejmo zgodovinsko ozadje zadnjih petindvajset let. Konec druge svetovne vojne so zasedle Julijsko krajino jugoslovanske in anglo-ameriške čete. Pod Julijsko krajino razumemo vse ozemlje, ki leži med staro italijansko-avstrijsko mejo pred prvo svetovno vojno in staro jugoslovansko-italijansko mejo pred drugo svetovno vojno. Takrat je bila vsa Julijska krajina razdeljena na dve coni: zapadni del, znan kot cona A Julijske krajine, ki so jo upravljale anglo-ameriške čete (ZVU, s sedežem v Trstu; vzhodni del ali cono B Julijske krajine, katero je upravljala Jugoslavija. Današnja tržaška in goriška pokrajina sta bili v coni A, Beneška Slovenija pa ne. Poglejmo torej, kaj je za Slovence napravila anglo-ameriška uprava. Ustanovila je slovenske ljudske srednje šole, izdajala slovenski dnevnik *Glas Zaveznikov*, dala slovensko radijsko oddajno postajo, uporabljala slovenski jezik v uradih slovenskih občin in občin, kjer so bili Slovenci v večini. Isto je veljalo za krajevno toponomastiko. Slovenci bi lahko dosegli še mnogo več, toda slovenski komunisti in njihove množične organizacije, so proglasili popolni bojkot vsega, kar je imelo kakršno koli rvezo z zapadnimi zavezniki. Še več, tiste maloštevilne Slovence, ki so sodelovali z ZVU so proglasili za narodne izdajavce v službi tujega imperializma. Zato npr Slovenci niso bili zastopani v pokrajinski in deželni (conski) upravi in sodstvu. Majhen del te borbe osvetli knjižica profesorja Alojzija Geržiniča *Pouk v materinščini —, da ali ne?*, vendar pa vsa zgodba še vedno čaka, da jo strokovno opiše dr. Srečko Baraga, mož, ki mu gre glavna zasluga, da so kljub vsem italijanskim in komunističnim oviram anglo-ameriške oblasti dovolile, da je organiziral slovenske osnovne in srednje šole.¹⁵ *Glas Zaveznikov* je sicer leta 1947 prenehal, vendar Slovenci so še vedno imeli svoj dnevni časopis *Primorski dnevnik*, ki pa je bil glasilo OF, ter dva tednika *Demokracijo* in *Katoliški glas*, ki pa sta predstavljala liberalne in katoliške Slovence. Poleg tega so se ustanovljale slovenske kulturne in politične organizacije, proti katerim so takoj nastopili komunisti, v kolikor niso bile njihove in grozili organizatorjem in članom nekomunističnih organizacij. Kot je znano, ni ostalo le pri grožnjah. Slovenci v coni A Julijske krajine so mnogo

dobili, niso pa bili izenačeni z Italijani te cone, ki so še vedno prevladovali v pokrajinskih in deželnih (conskih) uradih, prav tako v sodstvu in posebno v ekonomiji.¹⁹

Italijanska mirovna pogodba, ki je bila podpisana 10. februarja 1947 in stopila v veljavo 15. septembra istega leta, je razdelila cono A Julijske krajine na tri dele. Večji vzhodni del s skoraj vso cono B, je dobila Jugoslavija; manjši del, z današnjo goriško pokrajino pa Italija; tretji del, to je tržaška pokrajina, pa je pripadel Svobodnemu tržaškemu ozemlju. Ta tretji del bivše cone A Julijske krajine, je postal cona A STO-ja, ki je bila mnogo manjša od cone A Julijske krajine, saj ji je pripadal le Trst s petimi okoliškimi občinami. Drugi del STO pa je tvorila cona B STO-ja, ki je bila tudi mnogo manjša od prejšnje cone B Julijske krajine. Vključevala je le dve okrožji, koprsko in bujsko: prvo je bilo slovensko, drugo pa hrvatsko.

Tako so prišli Slovenci v goriški pokrajini in v Kanalski dolini leta 1947 ponovno pod Italijo. Slovenci v tržaški pokrajini pa so ostali pod ZVU, ki je upravljala cono A STO-ja do leta 1954. Cono B STO-ja pa je upravljala vojaška uprava jugoslovanske vojske. Ta ureditev naj bi bila le začasna, dokler bi se štiri velesile (Francija, Sovjetska zveza, Velika Britanija in ZDA) ter Jugoslavija in Italija sporazumeli, kdo bo bodoči guverner STO-ja. Ker se omenjene države niso mogle o tem sporazumeti, se je provizorično stanje nadaljevalo do leta 1954. Ves čas, ko je STO obstajalo, to je od leta 1947, so Slovenci v coni A sicer ohranili, kar so si pridobili pred tem časom, vendar se je italijanstvo zelo okrepilo, tako, da so imeli dominanten položaj v tržaški mestni občini, pokrajinskem in conskem svetu, torej v vsej upravi, razen v štirih slovenskih okoliških občinah. Italijani so prav tako obdržali izključno kontrolo nad sodstvom, ekonomijo in pomorstvom. Če bi bilo STO vzpostavljeno, kot bomo v nadaljevanju videli, bi bila po mirovni pogodbi oba jezika enakopravna. Vendar, STO ni bilo nikoli polnopravno vzpostavljeno. Tako sta se Jugoslavija in Italija s sodelovanjem Anglije in Amerike sporazumeli, da sta razdelili STO tako, da je cono A dobila v upravljanje Italija, cono B pa Jugoslavija. (Če smo natančni je Jugoslavija dobila poleg cone B še kake tri kvadratne kilometre cone A.) To je takozvani Londonski sporazum iz leta 1954.²⁰ Dokument Memo-

randum o sporazumu, ki so ga parafirali zastopniki Jugoslavije, Italije, Anglije in Združenih držav Amerike, je važen za slovensko manjšino, ker najbolj natančno navaja manjšinske pravice, ki naj bi jih uživali Slovenci v Italiji in Italijani v Jugoslaviji. Velja pa le za Slovence in Italijane, ki žive na ozemlju bivšega STO-ja, torej ne za goriške in videmske Slovence.

Po predhodnih pripravah, so 26. oktobra 1954 italijanske čete pod poveljstvom generala Edmonda de Renzija, poveljnika petega armadnega korpusa, vkorakale v cono A, dočim so se angleški in ameriški vojaki in upravno osebje vkricali na ladje in zapustili Trst. Italija je sprva ravnala z bivšo cono A STO-ja kot z deželo, ki jo je prevzela samo v svojo upravo. Polagoma pa jo je vključila v italijanski pravni sistem in tako zavladovala nad njo. Zaradi tega večina italijanskih ustavnih pravnikov smatra, da italijanska vlada ni ravnala po znanem propagandnem principu italijanske desnice, po katerem ni italijanska suverenost nad STO-jem nikoli ugasnila, temveč si je prisvojila načelo, da je italijanska suverenost nad STO-jem prenehala, ko je mirovna pogodba stopila v veljavo.²¹ S postopno priključitvijo pa je Italija znova pridobila suverenost nad tržaško pokrajino.²² Sledi nekaj primerov, ki jih navajajo italijanski pravniki za podkrepitev svojih trditev. Tako je general De Renzi izdal takoj, še istega dne, ko so italijanske čete vkorakale v Trst, svoj prvi proglas, v katerem je naznanil, da kot pooblaščenec italijanske vlade, prevzema vso oblast v svoje roke; da še dalje veljajo vsi zakoni, uredbe in razglasi, ki jih je izdala ZVU, kakor tudi, da ostanejo na svojih mestih vsi lokalni funkcionarji in uradniki. Dan kasneje je ministrski predsednik imenoval prefekta dr. Giovannija Palamaro za generalnega komisarja svoje vlade. Tako je prešla vrhovna oblast iz vojaških v civilne roke. Novi generalni komisar je takoj izdal novi dekret, s katerim je ponovno zatrdil, da bodo vsi dosedanji zakoni in uredbe ostali še dalje v veljavi.²³ Nadaljni korak v tej smeri je napravil generalni komisar 21. februarja 1955, ko je razširil italijansko zakonodajo na tržaško pokrajino.

3. marca istega leta pa je naznanil, da veljajo na Tržaškem splošna načela italijanskega legalnega sistema.²⁴ Zakon od 16. maja 1956, št. 493 je omogočil prve volitve poslancev v italijanski parlament, ki so

bile 25. maja 1958. Senatorje pa so na Tržaškem lahko volili šele potem, ko je bil izdan ustavni zakon od 9. marca 1961, št. 1, ki je uredil to vprašanje. Tako je vzelo dobrih šest let, predno je tržaška pokrajina postala pravni del Italije z vsemi pravicami in dolžnostmi. S tem pa je bila položena pravna osnova za važne spremembe leta 1963 in 1964.²⁵ Ustavni zakon od 31. januarja 1963, št. 1 je namreč razglasil Posebni statut dežele Furlanije—Julijske krajine:²⁶ Ustanovljena je bila nova dežela iz treh pokrajin: tržaške, goriške in videmske. Pozneje je bila videmska pokrajina razdeljena na dve pokrajini, tako, da ima danes dežela štiri pokrajine; poleg gornjih treh še pordenonsko. Ta dežela pa je nastopila svoje življenje z izvolitvijo prvega deželnega sveta, 10. maja 1964. Ker vsa slovenska manjšina prebiva v tej novi deželi, si oglejmo, kako je organizirana. Rimsko vlado še vedno za stopa vladni komisar, ki je vez med centralnimi in deželnimi oblastmi. Prebivavci dežele izvolijo svoj deželni svet, ki je sestavljen iz 61 deželnih svetovavcev. Ta izvoli predsednika dežele, dva podpredsednika in tajnika. Ti sestavljajo in načeljujejo uradu predsedništva. Deželni svet izvoli tudi deželni odbor in predsednika deželnega odbora.

Deželni svet izdaja deželne zakone in je torej deželna zbornica. Deželni odbor ali predsednik in osem deželnih odbornikov pa tvorijo deželno vlado. Dežela je razdeljena na pokrajine, te pa na občine. Deželni statut je torej naslednji važni dokument, ki pa ima, žal, le en člen, ki govori o narodni manjšini. Slovenci, ki so upravičeno pričakovali več, so bili zelo razočarani, posebno še zato, ker slična statuta za Južno Tirolsko in Dolino Aoste vsebujeta mnogo zakonov, ki ščitijo nemško in francosko manjšino.

2. Mirovna pogodba in ustava

Dokumenti, na katere se Slovenci v Italiji lahko sklicujejo kadar gre za zaščito njihovih pravic so: Mirovna pogodba z Italijo, Italijanska ustava, Memorandum o sporazumu s Posebnim statutom in končno Deželni statut Furlanije—Julijske krajine. V Italijanski mirovni pogodbi, ki je bila podpisana 10. februarja 1947 in je stopila v veljavo 15. septembra istega leta, le člen 15 govori o narodnih manjšinah: „Italija bo ukrenila vse, kar je po-

trebno, da zagotovi vsem osebam pod italijansko jurisdikcijo, ne glede na raso, spol, jezik ali vero, uživanje človeških pravic in osnovnih svoboščin, všteti svobodo izražanja, tiska in publiciranja, izvrševanja verskih obredov, političnega prepričanja in javnega zborovanja.“

Že na prvi pogled vidimo, da gre v tem primeru le za preprečitev ponovne diskriminacije in preganjanja, ne pa za manjšinsko zaščito. S temi določbami je bila priznana slovenski, kot vsem drugim manjšinam, le enakost postopanja z večinskimi narodom. Ista mirovna pogodba pa je določala tudi manjšinske pravice za avstrijsko manjšino na Južnem Tirolskem s členom 10 in Dodatkom št. IV. Drugi odstavek člena 10 ugotavlja, da so zavezniške sile vzele na znanje sporazum, ki je bil sklenjen med italijansko in avstrijsko vlado 5. septembra 1946 in ki je priložen pogodbi kot Dodatek IV. Tu gre za dogovor, ki sta ga sklenila Alcide de Gasperi, italijanski in Karl Gruber, avstrijski zunanji minister. Sporazum določa, da bo Italija ustanovila posebno avtonomno deželo iz pokrajine Bolzano in nemškega dela pokrajine Tridente.²⁷ Tam bodo Nemci imeli svoje osnovne in srednje šole, oba jezika — nemški in italijanski — bosta enakopravna v javnih uradih in dokumentih. Krajevna toponomastika bo v obeh jezikih in Nemci morajo biti zastopani v javnih uradih v proporcionalnem razmerju. Tukaj je šlo, kot se jasno vidi, za pravo manjšinsko zaščito. Poleg tega je dogovor dovoljeval, da se smejo vrniti oni Južni Tirolci, ki so se bili preselili v Nemčijo zaradi dogovora med Mussolinijem in Hitlerjem. Za Slovence, ki so prišli pod Italijo v skladu s to mirovno pogodbo, so torej veljale le splošne določbe člena 15. Na drugi strani pa so bile pravice Slovencev v tržaški pokrajini zelo velike. O njih govori člen 21; v prvem odstavku o mejah STO-ja, v drugem, da bo italijanska suverenost prenehala nad tem ozemljem, ko bo stopila ta pogodba v veljavo; v tretjem pa določa, da bo po prenehanju italijanske suverenosti stopil v veljavo Začasni statut, katerega tekst tvori Dodatek VII in ki bo veljal, dokler ne bo prešel v veljavo Stalni statut, ki je Dodatek VI. Datum, kdaj bo Stalni statut stopil v veljavo, pa bo določil Varnostni svet Združenih narodov. Ker guverner STO-ja ni bil nikoli imenovan, je cono A še dalje upravljala ZVU, cono B pa vojaška uprava jugoslovanske arma-

de. Tako niso prišle v veljavo niti vse določbe Začasnega, niti Stalnega statuta. Važno je, da je Stalni statut dajal Slovencem in slovenščini popolnoma iste pravice kot Italijanom in italijanščini, saj člen 7 Stalnega statuta pravi: „Uradna jezika Svobodnega tržaškega ozemlja bosta italijanščina in slovenščina. Ustava (STO-ja) pa bo določila, v katerih okoliščinah bi se hrvaščina mogla uporabljati kot tretji uradni jezik.“

Čeprav Stalni statut ni nikoli stopil v veljavo, vendar tvori važni pravni precedent, na katerem slonijo pravice, ki jih je pozneje Memorandum o sporazumu garantiral slovenski manjšini na Tržaškem.

Istočasno, ko so se pogajali za mirovno pogodbo z Italijo, sta italijanska vlada in pozneje ustavodajna skupščina pripravljali ustavo, ki je najvišji pravni dokument ne le za Italijane, temveč tudi za Slovence v Italiji. Italijanska ustava podrobno navaja človeške pravice in svoboščine, kot to naroča člen 15 Mirovne pogodbe. Tako garantira osebno svobodo (čl. 13), nedotakljivost bivališča (čl. 14), svobodo in tajnost pošte (čl. 15), pravico do svobodnega potovanja in proste izbire bivališča (čl. 16). Poleg tega imajo vsi državljani pravico do javnih shodov, dokler so ti mirnega značaja in so udeleženci neoboroženi (čl. 17). Državljanji uživajo še svobodo združevanja (čl. 18), svobodo vere in bogoslužja (člena 19 in 20), svobodo izražanja z besedo, pisanjem ali katerim drugim sredstvom (čl. 21).²⁸

Za manjšine sta zlasti važna člena 3 in 6. Člen 3 pravi: „Vsi državljani imajo enak socialni status in so enaki pred zakonom ne glede na spol, raso, jezik, vero, politične nazore in na osebni ter družbeni položaj.“ Ta člen slično kot člen 15 mirovne pogodbe prepoveduje le diskriminacijo. Vendar pa je tudi italijanska ustava sprejela načelo manjšinske zaščite. Člen 3 namreč pravi: „Republika ščiti jezikovne manjšine s posebnimi predpisi.“ Ker ta zakon izraža le osnovno načelo, je potrebno, da zakonodajne oblasti izdajo posebne zakone ali statute, s katerimi podrobno določijo manjšinske pravice. Dočim so Južni Tirolci in Francozi v Dolini Aoste prejeli take zakone, Slovenci še vedno čakajo nanje. Južnotirolske manjšinske pravice je potrdil ustavni zakon z dne 26. februarja 1948, št. 3, ki je uvedel Posebni statut za Južno Tirolsko, francoske pa ustavni zakon od 26. februarja 1948, št. 4 s Po-

sebnim statutom za Dolino Aoste. Nemške manjšinske pravice posebno potrjujejo člani 85, 86 in 87 južnotirolskega statuta, ki določajo, da se prebivalci Južne Tirolske lahko poslužujejo svojega jezika v vseh javnih uradih te dežele in da lahko zahtevajo dvojezičnost pri javnih napisih in toponomastiki. Člena 38 in 39 statuta za Dolino Aoste pa poudarita, da sta francoščina in italijanščina enakopravna jezika v deželi. Javni dokumenti so lahko sestavljeni v enem ali drugem jeziku. V vseh šolah se mora francoščina poučevati enako število ur kot italijanščina. Kot vemo, Južni Tirolci niso bili s temi določbami zadovoljni, posebno ne z njihovo izvršitvijo. Sledila so leta protestov in atentatov, dokler se niso Italija, Avstrija in Južni Tirolci leta 1970, dogovorili o novi pogodbi, ki bo dala deželi še večjo avtonomijo in samoupravljanje. To je tako imenovan južnotirolski „paket“.

Če primerjamo slovensko manjšino s francosko in avstrijsko, vidimo, da slovenske manjšinske pravice niso bile uzakonjene vse do leta 1961, ko je izšel šolski zakon, pa še takrat le delno. Vendar so že razne komisije, ki so pripravljale italijansko ustavo, predvidevale, da bodo zaščiteni poleg francoske in avstrijske tudi slovensko manjšino in njen jezik.²⁹ Zato našteva člen 116 italijanske ustave tudi Furlanijo—Julijsko krajino med dežele, ki bodo imele posebno vrsto avtonomije, zajamčeno s posebnimi statuti. Zakaj ni bila vzpostavljena dežela Furlanija—Julijska krajina istočasno z deželo Doline Aoste in južnotirolsko deželo in zakaj šele leta 1963? Zelo verjetno se je zavlačevalo predvsem iz dveh razlogov. Prvič, po italijanski cenzitvi je ostalo v Italiji po letu 1947 le okoli 10.000 Slovencev; torej premalo, da bi lahko zahtevali posebno manjšinsko zaščito. Kot smo videli, italijanske oblasti ne smatrajo Beneške Slovence za prave Slovence. Drugič, po letu 1948 je bilo vedno bolj sporno, ali bo STO vzpostavljeno, kot ga je predvidevala mirovna pogodba. Temu pa se je marca 1948 pridružil še tako imenovani marčni predlog ali deklaracija, s katero so tri zapadne velesile predlagale, da se celotno STO vrne Italiji. Tako so italijanske oblasti čakale na končni sporazum glede STO-ja; šele potem bi uvedle novo deželo in nov statut. Ves ta čas pa slovenska manjšina v Italiji ni bila zaščitenjena z zakoni, razen s splošnimi določili člena 3 ustave. Člen 6 pa je ostal le na-

čelo in mrtva točka. Na Goriškem so Slovenci imeli svoje osnovne in srednje šole, ki so jim jih dali zapadni zavezniki. Te šole so sicer še naprej delovale, niso pa bile legalizirane. S pravnega stališča bi lahko državne oblasti prenehale s financiranjem teh šol in ne bi prekršili nobenega državnega zakona. Pritožba bi bila možna z ozirom na 6. člen ustave, toda vsak pozitivni izid bi bil dvomljiv, ker se smatra ta člen le kot splošno načelo. Slovenske manjšinske pravice so bile zato zelo slabo zaščitene, če so sploh bile. V resnici so bile odvisne le od dobre volje italijanskih oblasti.

3. Memorandum o sporazumu

Memorandum o sporazumu je določal razdelitev STO-ja, obenem pa natančno našteval slovenske manjšinske pravice v Italiji in italijanske v Jugoslaviji.

Do tega dokumenta je prišlo po oboroženih izgredih v Trstu in po napetem položaju med Italijo in Jugoslavijo, ko je jeseni 1953 grozilo, da se bosta sosednji državi spopadli in po dolgotrajnih pogajanjih med Jugoslavijo, Italijo, Anglijo in Združenimi državami.⁵⁰ Popolni naslov dokumenta nosi zato imena vseh teh držav: „Memorandum o sporazumu med vladami Italije, Združenega kraljestva, Združenih držav in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju.“ Memorandum sam ima devet členov in dva dodatka. Prvi dodatek je zemljevid z mejno korekturo, drugi pa je Posebni statut, ki podrobno določa manjšinske pravice in mu je dodan še seznam vseh obstoječih slovenskih šol na Tržaškem in italijanskih v koprskem in bujskem okrožju.

Prvi člen Memoranduma pojasni, da je prišlo do tega sporazuma, ker je bilo nemogoče uveljaviti vsa določila Mirovne pogodbe z Italijo, ki so se nanašala na Sto. Zato so se države, ki so doslej upravljale STO, to so: Anglija, Združene države in Jugoslavija, sporazumele z Italijo za sledečo praktično rešitev. Memorandum se nato ukvarja z razdelitvijo STO-ja, s katero bo bivša cona A (razen malenkostne korekture meje med conama) prišla pod italijansko in cona B (z okoli tremi kvadratnimi kilometri cone A) pod jugoslovansko civilno upravo (čl. 2). Dalje govori o postopku razmejitve (čl. 3), o svobodni luki (čl. 5), o obmejnem prometu (čl. 7) in o optaciji ter optantih (čl. 8), člen 6

pa določa, da se ne bo preganjalo oseb, ki so se politično izpostavile s svojim delom za ali proti STO-ju in čl. 9 da bodo o Memorandumu uradno obvestili tudi Varnostni svet Združenih narodov, ki ga je Mirovna pogodba z Italijo postavila za varuha STO-ja.

Za slovensko manjšino je posebno važen člen 4: „Italijanska in jugoslovanska vlada sta se dogovorili, da bosta uveljavili Posebni statut priložen kot Dodatek II.“ V Posebnem statutu so namreč podrobno navedene slovenske manjšinske pravice. Posebni statut sta parafirala Vladimir Velebit in Manlio Brosio, jugoslovanski in italijanski poslanik v Londonu, istega dne kot je bil podpisan Memorandum o sporazumu, to je 5. oktobra 1954.⁵¹ Statut je sestavljen iz osmih členov in govori istočasno o jugoslovanski etnični skupini na ozemlju pod italijansko upravo in o italijanski etnični skupini na ozemlju pod jugoslovansko upravo, pri čemer sta mišljeni tržaška cona A in bivša cona B STO-ja. Zanimivo je, da statut le enkrat omenja Slovence, ko govori o „slovensko govorečih učiteljih“ v četrtem členu; drugače rabi dosledno le izraz „jugoslovanska etnična skupina“. Pravice, o katerih govori statut se vedno nanašajo na slovensko in na italijansko manjšino; toda mi bomo govorili le o pravicah slovenske manjšine. Ker so le Slovenci avtohtoni na Tržaškem, bomo rabili njihovo ime namesto uradnega izraza jugoslovanska etnična skupina. Izpustitev slovenskega imena na mednarodnem dokumentu, ki se predvsem tiče Slovencev, je gotovo velika napaka. Kako naj Italijani spoštujejo slovenski jezik in mu dajo uradno priznanje, če ga zanikajo same jugoslovanske oblasti, ko govore o jugoslovanski namesto o slovenski etnični skupini.

Uvod k statutu poda temeljno misel: „Ker je skupen namen tako italijanske kot jugoslovanske vlade, da zasigurata človeške pravice in osnovne svoboščine, ne glede na raso, spol, jezik in vero, na ozemlju, ki pride pod njuno upravo v soglasju z določili tega Memoranduma o sporazumu, sta se vladi sporazumeli o sledečem:“

Prvi člen govori o človeških pravicah in osnovnih svoboščinah ter poudari, da se bosta obe vladi glede tega držali načel, ki so izražena v Splošni deklaraciji človeških pravic, katero je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov 10. decembra leta 1948.⁵¹

Drugi člen obravnava enakost pravic in

postopanja: Prve tri točke (a, b, c) pojasnjujejo, kaj spada pod „enakost pravic“:

a) ponovno navaja enakost političnih in državljskih pravic, človeških pravic in osnovnih svoboščin, kot so že omenjene v prvem členu;

b) manjšina ima enako pravico, da „dobi ali izvršuje vsako javno službo, funkcijo, poklic in čast“;

c) manjšina mora imeti enak dostop do javnih in upravnih pozicij (vodilnih mest). Omogočiti ji je treba, da bo pravično zastopana na vodilnih mestih v upravi, posebno v takih panogah, ki se direktno tičejo njenih interesov, kot npr. šolski inšpektorat.

Naslednje tri točke (d, e, f) obravnavajo „enakost postopanja“:

d) manjšina mora uživati enakost postopanja pri izvrševanju obrti ali poklica v kmetijstvu, trgovini, industriji ali drugod, kakor tudi pri organiziranju in upravljanju gospodarskih združenj in organizacij. Tudi takse morajo biti enake. Člani manjšine, ki se pečajo z obrtjo ali vrše poklic, pa nimajo predpisane (italijanske) diplome ali potrdila, lahko nadaljujejo s svojim delom, morajo pa si pridobiti predpisano diplomu ali potrdilo v štirih letih.

e) enakost postopanja velja tudi pri uporabljanju manjšinskega jezika — kot je to bolj natančno obrazloženo v petem členu.

f) manjšina mora uživati enakopravnost z drugimi državljani pri socialni pomoči in pokojninah. Sem so všteta bolniško zavarovanje, starostna in invalidska pokojnina, kakor tudi pokojnine invalidov in družinskih članov tistih, ki so padli v vojni.

Tretji člen prepoveduje netenje narodnega ali rasnega sovraštva.

Četrty člen govori o zaščiti etničnega značaja in neoviranega kulturnega razvoja manjšine. Razdeljen je na tri točke:

a) manjšina ima pravico do tiska v svojem jeziku;

b) prosvetna, kulturna, družabna in športna društva bodo svobodno delovala „v skladu z obstoječimi zakoni“. Ta društva bodo imela iste pravice, kot slična italijanska društva glede uporabe javnih zgradb, radia in glede finančne podpore iz javnih sredstev. Imela bodo tudi pravico, da še dalje uživajo vse ugodnosti, ki so jih uživala pod ZVU;

c) obravnava v treh odstavkih pravico

manjšine do šol v slovenskem jeziku. Italijanska vlada se obvezuje, da bo vzdrževala otroške vrtce, osnovne, srednje in strokovne šole s slovenskih učnim jezikom, kjer prebivajo otroci slovenske manjšine. Prav tako se italijanska vlada obvezuje, da bo še nadalje vzdrževala vse šole, ki so obstojale pod ZVU. Vse te šole so našteje v seznamu, ki je priložen Posebnemu statutu. Predno italijanske oblasti ukinejo katero izmed naštetih šol, se morajo posvetovati z Mešanim odborom, ki je naveden v čl. 8.

S slovenskimi šolami se bo postopalo enako kot z italijanskimi iste vrste, glede preskrbe šolskih knjig, zgradb in drugih materialnih sredstev, kakor tudi glede števila in položajev učiteljev ter priznavanja diplom. Materin jezik učiteljev in učencev mora biti isti.

Italijanske oblasti se obvežejo, da bodo takoj izdale zakonske predpise, ki so potrebni, da se pravno uredi stalnost teh šol v smislu zgornjih določb. Slovenski učitelji, ki nimajo predpisanih diplom, bodo še dalje poučevali. Za te učitelje velja, kar je določeno v členu 2-d. Tu je šlo predvsem za begunske učitelje, ki so imeli le jugoslovanske diplome, za zamejce, ki so končali študije v Jugoslaviji in za take slučaje, kjer so zaradi pomanjkanja učnih moči poučevali univerzitetni študentje, predno so končali svoje študije. Za vse to je veljalo, da si morajo pridobiti italijanske diplome v štirih letih.

Učni program ne sme kvarno vplivati na narodno zavest učencev.

Peti člen pravi, da slovenska manjšina lahko svobodno uporablja svoj jezik pri privatnih in uradnih odnosih z upravnimi in sodnimi oblastmi. Ima pravico, da prejme odgovor v svojem jeziku: pri ustnem odgovoru, direktno ali s pomočjo tolmača; pri pismenem morajo oblasti preskrbeti vsaj prevod originala. Javni dokumenti, ki se tičejo manjšine, vštevši sodb sodišč, morajo imeti priložen slovenski prevod. Isto velja za uradna naznanila, javne razglase in uradne publikacije. Zelo važno je tudi sledeče: „Na ozemlju pod italijansko upravo bodo napisani na javnih uradih, imena krajev in ulic v jeziku jugoslovanske etnične skupine, kakor tudi v jeziku upravne oblasti, v volilnih okrajih tržaške občine, in drugih občinah, kjer člani etnične skupine sestavljajo pomembni del (vsaj eno četrtino).

Šesti člen govori o tem, da bo gospodarski razvoj slovenske manjšine zavarovan, brez diskriminacije in s pravično razdelitvijo razpoložljivih finančnih sredstev.

Sedmi člen določa o mejah „osnovnih upravnih enot“. Te se ne smejo spremeniti „z namenom škodovati etničnemu sestavu teh enot.“

Osmi člen pa se peča z organizacijo Mešanega jugoslovansko-italijanskega odbora, ki bo pomagal in svetoval pri vprašanjih, ki se nanašajo na zaščito obeh manjšin. Tudi posamezniki se bodo lahko pritožili ali sestavili vprašanja temu odboru, če se bodo nanašala na implementacijo tega statuta. Obe vladi bosta nudili pomoč odboru in mu omogočili, da obiskuje ozemlje, kjer živi manjšina. Vladi sta se tudi obvezali, da bosta takoj začeli pripravljati podroben pravilnik o delovanju tega odbora.

Pravilnik Mešanega jugoslovansko-italijanskega odbora je bil sestavljen v Rimu 16. februarja 1955 od predstavnikov jugoslovanske in italijanske vlade in obsega 14 členov.³³ Odbor je sestavljen iz štirih članov: dva imenuje italijanska vlada, dva pa jugoslovanska. Vsaka vlada lahko imenuje tudi enega ali dva namestnika in po potrebi enega ali dva strokovnjaka. Odbor ima seveda le poizvedovalno in posvetovalno oblast. Končna odločitev pa je pridržana jugoslovanski in italijanski bladi.

4. Italijanski zakoni

Čeprav je bilo določeno v členu 4 Posebnega statuta, da bodo italijanske oblasti takoj pripravile in izdale potrebne zakone, ki bodo legalno uredili slovensko šolstvo, je poteklo skoraj sedem let od podpisa Memoranduma do izdaje Zakona o slovenskih šolah z dne 19. julija 1961, št. 1012.³⁴ Zatem je pa zopet poteklo več let predno so ga pristojne upravne oblasti izvedle. Leta 1968 še vedno ni bilo določeno število stalnih mest profesorjev na srednjih šolah. Vse druge določbe Memoranduma pa še vedno čakajo na rešitev. Posebno važna je dvojezičnost, o kateri italijanske oblasti še vedno niso izdale nobenih zakonov. Zgoraj omenjeni šolski zakon je veljaven tudi na Goriškem. S tem se italijanski zakonodajavci raztegnili vsaj nekatere določbe Posebnega statuta, ki so bile namenjene tržaški pokrajini tudi na Goriško.

Ustavni zakon od 31. januarja 1963, št. 1 pa je razglasil Posebni statut dežele Furlanije — Julijske krajine.³⁵ Slovenci so pričakovali, da jim bo njihov deželni statut zajamčil slične manjšinske pravice, kot sta to storila statuta za Dolino Aoste in Južno Tirolsko. Vendar o slovenski manjšini govori le člen 3, ne da bi jih imenoval, ko pravi: „V deželi se priznava enakost pravic in postopka vsem državljanom, pa naj pripadajo katerikoli jezikovni skupini z zaščito tozadevnih etničnih in kulturnih značilnosti.“

Takoj se vidi, da je člen 3 deželnega statuta le nekak načelni zakon, slično kot člen 6 italijanske ustave, ki zagotavlja manjšini enakopravnost z drugimi državljani, ne daje pa ji nobene konkretno zaščite. Ker deželni statut ni naštel pravic slovenske manjšine, kot sta to storila Memorandum in Posebni statut, so Slovenci upali, da bo deželna zakonodaja zadržala to vrzel in izdala potrebne zakone o zaščiti slovenske manjšine. Vendar tudi ti upi se niso uresničili. Ustavno sodišče je namreč razsodilo, da po členu 6 italijanske ustave, deželne uprave nimajo zakonodajne pristojnosti odločati o narodnih manjšinah, ker si je to pravico pridržala centralna oblast v Rimu.³⁶

V zgoščeni obliki povedano, vsi Slovenci v Italiji uživajo, enako kot Italijani, vse pravice, ki jim jih daje ustava in deželni statut. Stara diskriminacija, nacionalni šovinizem in sovraštvo proti Slovincem počasi izginjajo. Vendar so Slovenci prikrajšani pri zaščiti svojih pravic v primeri z drugimi narodnimi manjšinami. Še več, oblasti ne ravnajo z vsemi Slovenci enako. Videmski Slovenci se lahko sklicujejo le na ustavo, deželni statut in na zakon z dne 31. oktobra 1966, št. 935, kateri je prekladal stari fašistični zakon, ki je bil prepovedal dajati otrokom neitalijanska imena. Za goriške in tržaške Slovence velja poleg zgornjega še šolski zakon od 19. julija 1961, št. 1012. Tržaškimi Slovincem pa dajeta Memorandum in Posebni statut dodatne manjšinske pravice, ki pa se, žal, ne izvajajo. Med drugim je temu krivo tudi različno pravno tolmačenje Memoranduma.

Naj navedemo, kaj dr. Sfiligoj pravi o Slovincih v goriški in videmski pokrajini ter njihovih pravicah. Sledi pregled uradnih interpretacij Memoranduma in mnenja intervjuvanih Tržčanov.

5. Goriški in videmski Slovenci

Po mnenju dr. Sfiligoja, goriški in videmski Slovenci niso deležni vseh pravic, ki jim gredo po ustavi, čeprav so bile italijanske oblasti obljubljale Slovincem leta 1945 in 1946 mnogo več.⁵⁷ Italijanska vlada je avgusta 1945 izjavila, „da demokratična obnova države mora nujno prinesiti s seboj vrsto posebnih jamstev za državljane neitalijanskega jezika. Dovoljena in zajamčena bo svobodna raba jezika, ne samo v zasebnih trgovskih odnosih, pri javnih zborovanjih, službi božji, tisku, ampak tudi v občevanju s političnimi, upravnimi in sodnimi oblastmi. V krajih, kjer prebivajo v znatnem razmerju državljani neitalijanskega jezika, bo v državnih šolah zajamčen pouk materinega jezika. Posebne potrebe predelov v katerih prebivajo ljudje drugačnega jezika in izročil, bodo zaščitene v svobodnem delovanju krajevnih samouprav s posebnim ustrojem“. Dr. Sfiligoj nadaljuje, da je na osnovi te izjave videmski prefekt poslal slovenskemu duhovniku v nadiški dolini 18. septembra 1945 pismo, št. 4569/Gab., ki se glasi:⁵⁸

„Njegova ekscelenca notranji minister mi poroča o Vaši pritožbi glede rabe slovenskega jezika.

Moje mnenje v tem pogledu izhaja iz pisma, ki ga prilagam v prepisu.

Želim, da se v celoti spoštuje pravica do gojenja slovenske narodnosti v okviru italijanske države; v tem smislu bom izdal navodila.

Ako se bo pripetil še kak primer tovrstnega nerada, Vas prosim, da mi ga sporočite in da natančno označite osebe, čas in kraj; gotovo bom posegel vmes.

Medtem pa mi je ljubo, da vam lahko zagotovim, da se državna vlada živo zanima in sicer v ugodnem smislu za svobodo slovenskega prebivalstva, ki je vključeno v našo državo; prosim Vas, da primerno ocenite važnost izjav, katere je pretekli avgust v tem pogledu sprejel ministerski svet...“

Dr. Sfiligoj nato pove, da se je že pri pripravah za italijansko ustavo govorilo o ustanovitvi posebne dežele Furlanije — Julijske krajine z namenom, da bo posebni statut zaščitil slovenske manjšinske pravice, enako, kot sta to storila statuta za Francoze v Dolini Aoste in Južne Tiroлке. Toda za Slovence je ostal le člen 6 ustave in člen 3 deželnega statuta, ki priznavata zaščito v načelu, ne naštejeta pa posamez-

nih pravic. Država, ki je zato poklicana, pa je doslej izdala le dva zadevna zakona: šolski zakon in zakon o imenih otrok, pa še to po neprestanih in utrudljivih zahtevah, ki so se vlekale šestnajst, oziroma enaindvajset let. Še drugi zakoni so potrebni, o javni rabi jezika, o krajevni toponomastiki itd. Dokler državna oblast ne izda vseh teh zakonov, zaključuje dr. Sfiligoj „italijanski državljani slovenskega jezika nima istega družbenega dostojanstva in ni enak pred zakonom, dokler ne uživa vseh svojih nedotakljivih pravic, katere mu ustava daje in jamči.“

Dr. Sfiligoj nato citira dokumente, ki zahtevajo pravično zaščito narodnih manjšin. Naj omenimo le tri. V encikliki „*Pacem in terris*“ je papež Janez XXIII opozoril na to, da mora javna oblast spoštovati manjšinske pravice kot dejanja pravičnosti „s tem, da pospešuje človeški razvoj manjšin z učinkovitimi ukrepi v prid njihovega jezika, njihove kulture, njihovih šeg, njihovih dohodkov in gospodarskih pobud“. Slično je poudaril Manifest liberalne internacionale aprila 1947 v Oxfordu, da je „spoštovanje jezika, vere, zakonov in običajev narodnih manjšin eden izmed pogojev, da se povrneta mir in blagostanje“. Leta 1967 je liberalna internacionala ponovno opozorila na potrebo, „da se zavarujejo pravice manjšin“.

6. Tolmačenje Memoranduma

Vzroki, da Italija ni uveljavila vseh manjšinskih pravic, ki jih Memorandum in Posebni statut priznavata tržaškim Slovincem, so deloma nacionalizem, šovinizem in različne teze o italijanski suverenosti nad STO-jem.

Pri londonskih pogajanjih o Memorandumu je italijanska vlada zahtevala, naj bo sporazum le začasen. Zato ni prišel niti italijanski, niti jugoslovanski del STO-ja pod njuno suvereniteto, temveč sta ga prejeli le v upravo. Italijanska vlada je utemeljevala svoje stališče, da je to edina rešitev, ki jo lahko sprejme. Tako se sporazum ni dotaknil občutljive teze, da italijanska suverenost ni prenehala nad STO-jem, ki so jo zagovarjali italijanski nacionalisti vseh vrst, desno krilo krščanske demokracije in liberalci, prav tako kakor neofašisti Italijanskega socialnega gibanja (MSI) in monarhisti. To tezo je bil postavil rektor tržaške univerze Angelo Cammarata v svojem govoru 4. decembra

1949, in poudaril, da italijanska suverenost ni prenehala, ker STO ni bilo nikoli pravno vzpostavljeno: guverner ni bil imenovan, Stalni statut ni stopil v veljavo in končno so Anglija, Francija in Združene države predlagale v marčni izjavi leta 1948, da se mirovna pogodba z Italijo popravi in STO vrne Italiji.³⁹ Če bi imeli Londonski sporazum dokončni značaj, bi to pomenilo, da se je italijanska vlada odpovedala suverenosti nad cono B, kar bi utegnilo povzročiti nemire in demonstracije. Zaradi istega razloga, ker se je bala nemirov, italijanska vlada ni ratificirala Memoranduma o sporazumu. Uporabila je manj uradni način. Zunanji minister in ministrski predsednik sta poročala parlamentu in senatu o dogovoru, nakar je ministrski predsednik zahteval zaupnico, ki jo je vlada dobila 8. oktobra v senatu in 19. oktobra v poslanski zbornici. Ker Memorandum ni bil ratificiran, tudi ni bil objavljen v uradnem listu in ni postal del italijanskega pravnega sistema. Italijanska vlada priznava Memorandum kot veljavno mednarodno pogodbo, saj je po njem dobila Trst in okolico v svojo upravo. Določbe Memoranduma pa postanejo pravno veljavne za italijanske državljane in oblasti šele, ko jih zakonodajavec sprejme v italijanski legalni sistem, kar lahko napravi na dva načina: da izda načelni zakon, s katerim proglasi vse določbe Memoranduma in Posebnega statuta za veljavne in pravno obvezne; ali pa, da posebej izda za vsako določbo nov zakon. Italija se je odločila za drugi način.⁴⁰

Jugoslavija pa se je v Londonu potegovala, da bi bila razdelitev STO-ja dokončna. Zato je tudi vedno smatrala, da je Londonski sporazum začasen le po obliki — da se preprečijo nemiri v Italiji — v resnici pa ga je imela za dokončnega. Zato je tudi takoj ratificirala Memorandum o sporazumu. Izvršni svet ga je sprejel in potrdil 7. oktobra 1954 in čez nekaj dni, 13. oktobra, je bil objavljen v *Uradnem listu*. Zvezna ljudska skupščina je 25. oktobra 1954 potrdila sklep Izvršnega sveta. S tem so postale vse določbe Memoranduma in Posebnega statuta del jugoslovanskega pravnega reda.⁴¹ Jugoslavija je torej smatrala bivšo cono B kot svoje ozemlje, nad katerim ima suvereniteto. Zato je tudi priključila slovenski del cone k slovenski republiki, hrvaški del pa k Hrvaški. Jugoslavija smatra, da je to *de facto* stanje postalo tudi *de iure*, ker je mednarodna

javnost te spremembe brez protesta in molče priznala.

Jugoslavija ni nikoli priznala pravilnosti Cammaratove teze o neprekinjeni suverenosti nad STO-jem. Po njenem je italijanska suverenost nad STO-jem prenehala septembra 1947, ko je stopila v veljavo mirovna pogodba, zato tudi smatra, da si je z Londonskim sporazumom in s tihim pristankom mednarodne skupnosti pridobila suverenost nad svojim delom STO-ja.

Cammaratova teza pa je tudi v Italiji izgubila mnogo pristašev in poleg njegove teze obstojajo še vsaj tri druge. Prva izmed teh pravi, da je italijanska suverenost nad STO-jem prenehala, ko je stopila v veljavo mirovna pogodba. Italija pa je z Londonskim sporazumom ponovno pridobila suverenost nad cono A, čeprav ni ratificirala Memoranduma in čeprav ta govori le o upravi. Druga se strinja s prvo v tem, da je italijanska suverenost prenehala, ko je mirovna pogodba stopila v veljavo, vendar, po tej teoriji, suverenost ni bila na novo pridobljena s podpisom Memoranduma. Italija si je znova pridobila suverenost nad tržaško pokrajino s postopno razširitvijo italijanskega legalnega in političnega sistema. Tretja teza pa trdi, da je italijanska suverenost prenehala v skladu z mirovno pogodbo, ki je tudi vzpostavila STO in mu dala lastno suverenost. Ta suverenost legalno še vedno obstoja, ker ni bila pravno-veljavno prenešana niti na Italijo, niti na Jugoslavijo.⁴²

Teze o suverenosti so važne, ker jih zagovarjajo italijanske politične stranke in tako izražajo svoje politično gledanje ne le na Memorandum, temveč tudi na pravice slovenske manjšine. Komunisti, socialisti in del krščanskih demokratov se strinjajo s prvo in posebno z drugo izmed treh tez. Italija ni imela suverenosti nad STO-jem, pridobila pa si je suverenost nad tržaško pokrajino z njeno postopno priključitvijo v italijanski upravni, legalni in politični sistem. Slično kot Jugoslavija, se te politične stranke sklicujejo, da je mednarodna skupnost to dejansko stanje molče priznala. Njihovo gledanje na Memorandum je vsaj delno pozitivno. Isto velja za slovenske manjšinske pravice.

Desnica, posebno neo-fašisti (MSI), monarhisti, pa tudi majhen del desnega krila krščanskih demokratov, pa vztraja pri Cammaratovi tezi, da je Italija še vedno ohranila suverenost nad vsem STO-jem,

torej tudi nad bivšo cono B. Zaradi tega gledajo na Memorandum zelo kritično, ga mrzijo, ter ga imajo za veljavnega le v toliko, v kolikor je omogočil, da je Italija razširila svojo dejansko oblast nad tržaško pokrajino. Vse druge določbe pa so zanje brez vrednosti. Negativno gledajo tudi na slovenske manjšinske pravice.

7. Intervjuvanci o Memorandumu

Predstavniki Slovenskega ljudskega gibanja pravi: italijanske oblasti priznavajo Memorandum v kolikor je ta v njihovo korist, npr. ko gre za vrnitev Trsta Italiji. Italija ga ni ratificirala, ker bi s tem podrla tezo o italijanski suverenosti, ki je še mnogo bolj zasidrana med starejšino vodilnimi krogi italijanskih političnih strank, kot si lahko predstavljamo. Vendar je takratni zunanji minister, Gaetano Martino, izjavil v parlamentu 12. oktobra 1954, da je dolžnost Italije, da spoštuje določbe Memoranduma in Posebnega statuta. Težave pa so nastale pri njih izvajanju. Dočim izvaja Jugoslavija določbe statuta skoraj 90% in so te določbe razširjene na vso italijansko manjšino v Jugoslaviji, so v Italiji težave. Predstavniki bivše pro-titovske skupine dr. Kukanja, je poudaril, da manjšinske pravice, navedene v Posebnem statutu veljajo samo za bivšo cono B. Vse te pravice pa so bile italijanski manjšini priznane že pred Londonskim sporazumom v jugoslovanski ustavi in republiških zakonih Slovenije in Hrvaške.

Profesor Schiffrer je potrdil, da Memorandum in Posebni statut nista zakonjena, vendar pa se njune določbe vseeno izvršujejo. Vsi Slovenci v Italiji uživajo politične in civilne pravice. Kar se tiče zakonov, ki bi legalizirali določbe Posebnega statuta, se je Schiffrer strinjal, da gre vse zelo počasi; temu pa so krivi upravni in sodni birokratizem ter stalna opozicija desnice — monarhistov in neofašistov. Nekateri intervjuvanci so bili mnenja, da neofašisti nasprotujejo legalizaciji manjšinskih pravic, ker je po njihovem protiustavna: Ustava zahteva enakost, manjšinska zaščita pa je privilegij.

Coloni, tajnik krščanske demokracije za Tržaško je poudaril recipročni pomen Memoranduma in Posebnega statuta: „Izvrševanje naših obveznosti, posebno kar se tiče narodnih manjšin, je vedno odvisno od tega, kako Jugoslavija izvršuje enake obveznosti“. Pri tem vidi Coloni dve te-

žavi. Skoraj vsi Italijani so zapustili, ne le bivšo cono B, temveč tudi druge kraje Istre, dočim je velika večina Slovencev ostala v Italiji. To je reciprociteto zelo otežilo. Druga težava pa je v tem, ker ima Jugoslavija različen politični in socialno-ekonomski sistem in zato tam drugače razlagajo pojme in načela internacionalnih dokumentov, kot npr. dokument Združenih narodov o Splošni deklaraciji človeških pravic. Zato lahko rečemo, nadaljuje Coloni, „da uživajo Slovenci v Italiji vse človečanske in politične pravice, dočim to ne velja za Italijane v Jugoslaviji.“ Sedaj bo tudi lažje razumeti, zakaj je mnogo Italijanov proti aplikaciji Memoranduma. Zanje je to dokument, ki ga mrzijo. Poleg tega pa recipročnost ni več možna, ker se je izselilo toliko Italijanov. Kljub vsemu pa krščanska demokracija podpira aplikacijo Posebnega statuta, ker je to v smislu papeških okrožnic. K tem Colonijevim izvajanjem je treba pripomniti, da se je velika večina Italijanov izselila pred letom 1954, to je pred londonskimi razgovori in pred podpisom Memoranduma.

Predstavniki Slovenske skupnosti v deželnem svetu, dr. Drago Stoga priznava, da je vlada levega centra uzakonila nekaj perečih obveznosti, ki izhajajo tako iz Memoranduma, kot iz šestega člena ustave.⁴³ Pride pa do istega zaključka kot dr. Sfiligoj in dr. Kukanja: Ker imajo le centralne oblasti v Rimu pravico izdajati nove zakone, ki se tičejo manjšinske zaščite, je treba nanje stalno izvajati pritisk, da se kaj doseže. Samo ponovnim zahtevam levega centra gre zašluga, da so Slovenci nekaj dosegli, čeprav počasi, kot npr. šolski zakon. Je pa še mnogo nerešenih problemov, kot uporaba slovenskega jezika v upravi in sodstvu, dvojezičnost krajevnih imen itd., glede česar se še vedno ni nič storilo. Dr. Štoka zato predlaga, naj bi deželni svet pri tem pomagal. Čeprav dežela nima zakonodajne oblasti, pa lahko pripravi predloge o manjšinski zaščiti po 26. členu deželnega statuta, ki pravi: „V zadevah, kjer sicer ni pristojen, so pa posebno važne za deželo, lahko deželni svet pripravi zakonske predloge, da se predlože parlamentu...“ Predsednik deželnega odbora lahko pošlje te predloge vladi v Rimu, da jih predloži zbornicama. Lahko pa deželni svet sam predloži svoje predloge zbornicama in vladi.⁴⁴ Dr. Štoka je v svojih govorih večkrat predlagal, da deželni svet osvoji predloge slovenske manjšine in jih

pošlje v Rim. S tem bi člani deželnega sveta, ki pripadajo levemu centru in ki ga podpira tudi Slovenska skupnost, pokazali, koliko so v resnici pripravljeni pomagati, da se uzakoni manjšinska zaščita. Dr. Štoka in dr. Sfiligoj podčrtujeta, da Slovenci nočejo nobenih privilegijev, temveč zahtevajo le to, kar jim gre po 6. členu ustave.

Vidi se, da Slovenci v Italiji živijo boljše in so zadovoljnejši, kot so bili pod fašizmom. Morajo pa se zelo truditi, trkati, prositi, sitnariti, predno jim rimska vlada kaj odobri. Še ena vinjeta o počasnosti italijanskih oblasti: Jeseni leta 1941 je Posebno sodišče za zaščito države uprizorilo v Trstu proti slovenski in hrvatski manjšini takoimenovan drugi tržaški proces.

IV. NA KAJ JE SLOVENSKA MANJŠINA PONOSNA

1. Slovensko šolstvo

Slovenci v Italiji so najbolj ponosni na svoje šole. V svojem spisu o Slovencih, dr. Sfiligoj podaja kratek pregled slovenskega šolstva na Primorskem in pravi:⁴⁰ Slovenci so vedno ljubili svoje šole in visoko cenili izobrazbo. Lep primer so naši in terski Slovenci, ki so leta 1866 glasovali za Italijo, ker so upali, da bo Italija obnovila njihovo avtonomijo, ki so jo nekoč uživali pod beneško republiko. Po plebiscitu so jih italijanske oblasti vprašale, česa si želijo. Odgovorili so, šole. Dobili so jih, toda italijanske... in še danes je tako. Beneška Slovenija je ostala brez slovenskih šol. Na Goriškem in Tržaškem pa so imeli Slovenci svoje šole že pod Avstrijo. Po letu 1918 so te šole kmalu izgubili. Da je to njihov namen so italijanske vlade pokazale že pred fašizmom, fašizem je le pospešil uničenje slovenskih šol. Po zlomu fašizma, leta 1943 so Slovenci začeli z delom za obnovitev svojih šol. To velja tako za ozemlje, ki je bilo pod nemško okupacijo, kakor tudi za ozemlje pod partizansko kontrolo.⁴¹ Po vojni so se slovenske šole pod anglo-ameriško upravo še posebno utrdile. „Višji vojaški šolski predstojnik za Italijo je izjavil, da ni nikjer v Italiji našel tako srčne in odločne zahteve po šolah kot ravno pri Slovencih... To kar imamo danes na Goriškem in Tržaškem je torej priboritev slovenskega ljud-

Pet mladeničev je bilo ustreljenih, 50 obtožencev pa je bilo obsojenih na dolgoletno ječo. Po propadu fašizma je namestniški dekret 27. julija 1944 razveljavil sodbe bivšega Posebnega sodišča. Nekaj let po koncu vojne pa je prišel iz Rima ukaz, naj se podvzame in zaključi proces še proti ostalim 11 obtožencem, ki jih leta 1941 fašistična policija ni mogla izslediti. To je bilo v času anglo-ameriške uprave in javno tožilstvo v Trstu se je sklicevalo na amnestijo in vrnilo spise Vrhovnemu sodišču v Rimu, ki je bilo prevzelo vse akte bivšega fašističnega Posebnega sodišča. Končno je dne 14. decembra 1971 Vrhovno kasacijsko sodišče razveljavilo sodbo fašističnega sodišča od 14. decembra 1941 in legalno oprostilo obtožence.⁴⁵ Treba je bilo čakati trideset let.

stva samega in njegovih voditeljev; po tolikih letih in sto in sto nastopih je šele leta 1961 rimska vlada uzakonila slovenske šole.“ Predno pa je prišlo do tega, je grozilo popolno uničenje slovenskih šol. Po osnutku, ki ga je bil pripravil minister Rossi, bi obstojali slovenski razredi le kot paralelke italijanskih šol, pod vodstvom italijanskih ravnateljev. Vsak otrok bi moral zaprositi za vstop v slovenske razrede: prošnje pa bi pregledovala in reševala posebna komisija s pretežnim številom italijanskih članov. Toda vse slovenske organizacije, tako kulturne kot politične, so se temu predlogu odločno uprle in izjavile „da ostanejo Slovenci raje brez šolskega zakona, kot pa da bi takšnega sprejeli“.

Vendar, predno je bil sprejet sedanji zakon, so Slovenci na Goriškem izgubili osnovno šolo v Trziču, Ronkih in Mirniku. Hud udarec za slovenske šole na Goriškem je bil izgon otrok slovenskih optantov iz slovenskih šol jeseni, leta 1949. Primorski Slovenci, ki niso hoteli živeti pod komunistično oblasjo, so izjavili, da je njihov občevalni jezik italijanski. Člen 19 mirovne pogodbe je namreč določal, da lahko optirajo vsi italijanski državljani, katerih občevalni jezik je italijanščina. Italijanske oblasti so dobro vedele, da je optiralo mnogo Slovencev. Toda, ker so izjavili, da je italijanščina njihov občevalni jezik, so jih registrirali za Italijane, in so morali po-

šiljati svoje otroke v italijanske šole. Nekateri dijaki so se „obrnili direktno na De Gasperija s prošnjo, da bi jim ministrstvo dovolilo vsaj končati že nekaj let obiskovano šolo. Niti on ni poznal milosti in je odgovoril negativno,“⁴⁵ zaključuje svoj pregled dr. Sfiligoj.

Novi zakon od 19. julija 1961, št. 1012, je končno le uzakonil slovenske šole, ki so obstojale na Goriškem in Tržaškem. Člen 2 določa, da so šole namenjene pripadnikom slovenske etnične skupine, ki so italijanski državljani, ali pa imajo stalno rezidenco na tem ozemlju. Slično kot Posebni statut tudi ta zakon določa, da morajo vse osebe, ki poučujejo, biti Slovenci in dobro obvladati slovenščino. Isto velja tudi za nadzorne organe. Diplome in spričevala slovenskih šol imajo isto veljavo, kot diplome in spričevala italijanskih šol. Ministrstvo za vzgojo pa bo določilo število stalnih mest (posti di ruolo) za učitelje in profesorje, kot tudi za nadzornike, direktorje, upravno osebje (tajnice) in pomožne delavce (snažilke, sluge id.). Šolsko skrbništvo bo razpisalo natečaj za učiteljska mesta na osnovnih šolah, na srednjih šolah pa ministrstvo za pouk.⁴⁶

Kot za vse otroke v Italiji, velja tudi za slovenske otroke obvezno šolanje do 14. leta starosti. Učenci obiskujejo osnovno šolo pet let, nato pa tri leta nižjo srednjo šolo; torej osem let obveznega šolanja. Obstojajo pa tudi otroški vrtci. Na Goriškem je 6 slovenskih otroških vrtcev, 18 osnovnih šol, nižja srednja šola, učiteljske in višja klasična gimnazija. Na Tržaškem pa je 27 otroških vrtcev, 38 osnovnih šol, 9 nižjih srednjih šol, učiteljske, višja realna gimnazija in pa trgovska akademija.⁴⁷ Osnovne šole nadzorujejo tako imenovani didaktični ravnatelji. Vsak ima pod svojim nadzorstvom nekaj šol. Na Tržaškem je 38 osnovnih šol razdeljenih na pet didaktičnih ravnateljstev, ki imajo svoje sedeže pri Sv. Ivanu, Sv. Jakobu, na Opčinah, v Dolini in v Nabrežini. Vsi didaktični ravnatelji in vse osnovne šole so podrejeni šolskemu nadzorniku za slovenske šole pri šolskem skrbništvu v Trstu. Podobno organizacijo imajo tudi slovenske šole na Goriškem, ki so podrejene goriškemu šolskemu skrbništvu. Nižje in višje srednje šole so imenovane po slovenskih zaslužnih možeh. V tržaški občini se nahajajo sledeče nižje srednje šole: Ivan Cankar pri Sv. Jakobu, Sv. Ciril in Metod pri Sv. Ivanu, Fran Erjavec v Rojanu, Srečko Kosovel na

Opčinah, Fran Levstik na Proseku, ena na Katinari in ena pri Sv. Križu (ti dve nimata imen). Šoli Simon Gregorčič in Igo Gruden pa sta v dolinski in nabrežinski občini. Višje srednje šole v Trstu pa so: višja realna gimnazija France Prešeren s klasičnimi vzporednicami in trgovska akademija Žiga Zois, obe po pet let ter učiteljske Anton Martin Slomšek, ki traja štiri leta. Učenci morajo dovršiti osnovno in nižjo srednjo šolo, da se lahko vpišejo v višjo srednjo šolo.

Za šolske zgradbe osnovnih in nižjih srednjih šol mora skrbeti občina, za zgradbe višjih srednjih šol pa pokrajina. Slovenci imajo nove zgradbe za večino šol tržaške občine. Pri Sv. Ivanu je nova zgradba za vrtec, osnovno in nižjo srednjo šolo ter učiteljske v ulici Caravaggio; v ulici Guardiella pa sta trgovska akademija in realna gimnazija s klasičnimi vzporednicami dobili pred nekaj leti tudi dve novi zgradbi, ki ju je sezidala pokrajina. Novi zgradbi imata tudi nižji srednji šoli na Opčinah in v Nabrežini. V načrtu sta bili še novi zgradbi za nižjo srednjo šolo na Proseku in v Dolini.⁴⁸ Le v središču mesta je še bila stiska s prostorom; to pa velja za vse osnovne šole, tudi italijanske. Tako so leta 1968 otroci še vedno imeli pouk 3 dni dopoldne, 3 dni pa popoldne. Šole prejemale za nabavo učnih knjig in pripomočkov tudi finančno pomoč. Coloni je posebno poudaril, da uživajo slovenski učenci v vsakem pogledu isto finančno pomoč kot italijanski

Na Tržaškem in Goriškem vzdržujejo Slovenci tudi domove, v katerih stanujejo revni študentje. Jugoslavija vzdržuje dva dijaška domova, enega v Gorici in drugega v Trstu. Žal sta ta domova namenjena predvsem otrokom titovskih staršev. Slovenski duhovniki vzdržujejo Alojzijevišče v Gorici, salezijanci pa Marijanišče na Opčinah. Dijake sprejemata tudi sirotišče Zavod sv. Družine v Gorici in dom šolskih sester v Trstu.

Usoda slovenskega Alojzijevišča v Gorici je lep primer usode mnogih drugih slovenskih ustanov, kakor tudi usode tamkajšnjih Slovencev. Leta 1892 je bilo ustanovljeno Društvo Slovensko Alojzijevišče, ki je odprlo zavod, v katerega se je vpisalo 36 dečkov. Leta 1912 je bil zavod razširjen in je dajal streho in hrano številnim dijakom. Med prvo svetovno vojno je bil do tal porušen. Po vojni so se goriški Slovenci takoj lotili dela in zgradili novo, večje posloje in zavod je začel s svojo lastno šolo.

Po nastopu fašizma je leta 1930 goriški prefekt Dompieri družbo Alojzijevišče razpustil, zgradbo pa zasegel. Pozneje je poslopje prodal vojnemu ministrstvu, ki ga je uporabilo za vojašnico. Leta 1945 je ZVU na prošnje Slovencev vrnila poslopje in zavod je ponovno začel z delom. Ko pa je leta 1947 Gorica zopet prišla pod Italijo, so se težave ponovile. Demokratska Italija je zaplenila poslopje, češ, da je lastnina italijanske države. Privolila pa je, da je društvo Alojzijevišče vzelo v najem del svoje lastne zgradbe, za kar mora plačevati najemnino. Toda pogodba bo potekla leta 1974 in nihče še ne ve, če jo bodo italijanske oblasti obnovile. Tako ima leta 1972, ko društvo slavi svojo 80-letnico, pred seboj bodočnost polno negotovosti.⁵²

Kot smo že omenili, je šolski zakon določal, da se uredi stalnost osebja na osnovnih in srednjih šolah. Na osnovnih šolah v Trstu je bilo potrjenih 110 stalnih mest in tako je 110 ljudskošolskih učiteljev doseglo stalnost. Strokovni izpit in natečaj je vršil v slovenskem in italijanskem jeziku pred posebej za to imenovano komisijo. Večina profesorjev na srednjih šolah pa je bila leta 1968 še vedno samo začasno nastavljena. Delijo pa se slovenski profesorji v tem pogledu na tri skupine: take, ki so opravili natečaj na italijanskih šolah in imajo tam svoje stalno mesto (di ruolo), nato pa so dodeljeni slovenski šoli; drugi, nestalni, spadajo v tako imenovan poseben stalež (quadro speciale) in so nastavljeni vsako leto posebej. Ker so le začasno nastavljeni, se njihova plača ne veča z leti in nimajo sigurnosti. Tretji so stalni (di ruolo) profesorji, katerih je le malo, ker ministrstvo za pouk še ni določilo končnega števila stalnih profesorskih mest (kateder) in zato večina začasno nastavljenih profesorjev ni mogla opraviti strokovnega izpita in natečaja. Samo profesorji, ki imajo stalna mesta, uživajo pravice, kot so državna pokojnina, bolniška oskrba in popust na železnica.

Najresnejši problem, ki grozi obstanku slovenskih šol, je padanje števila slovenskih učencev. Intervjuvanci in anketiranci so navedli za to različne razloge. Dr. Sfiligoj pravi o tem: „Stalni pritisk laškega šovinizma z napadanjem in zasramovanjem naših šol, osebni pritisk na posameznike, gospodarsko ekonomska odvisnost slovenskih delavcev in pa tudi uslužbencev od italijanskih gospodarjev, pomanjkanje šolskega zakona in končno tudi velika brezbržnost

in neznačajnost mnogih slovensko dobrostojećih družin, so bili in so deloma še glavni vzroki padanja števila učencev na šolah.“ Poseben problem je tudi profesorski zbor, ker je med njimi zelo malo poklicnih profesorjev. Nadomeščajo jih pravniki, inženirji, duhovniki in visokošolci. Vendar se z leti položaj tudi v tem boljša. Problem na Goriškem so tudi taki slovenski učitelji, ki se nikoli niso učili slovenščine, ker so diplomirali na italijanskih šolah. „Sovražniki slovenske šole so potem tudi tisti kvarni elementi slovenskega rodu, ki so se potujčili, celotno ali pa po duhu in prepričanju, pa jih prilike prinesejo na slovensko šolo. Ne čutijo slovenski in ne ljubijo šole. Dogaja se celo to, da nekateri slovenski učitelji in profesorji, nameščeni na slovenski šoli, pošiljajo svoje otroke v italijansko šolo.“⁵³ Dr. Drago Legiša v svojem članku v *Mostu* pa meni, da je fratelanca glavni vzrok padanja števila otrok v slovenskih šolah.⁵⁴ „Tisti Slovenci — in ni jih bilo malo — ki so se ob resoluciji Informbiroja leta 1948 vključili v Vidalijevo komunistično partijo, so s svojim korakom dokazali, da sta jim bili takrat bolj pri srcu usoda stalinizma in rušenje Titove Jugoslavije kot skrb za narodni obstoj ter razvoj.“ Ta resolucija je zadala „hud in dejansko nepopravljiv udarec slovenski narodni rasti na Tržaškem.“ Škodljive posledice se kažejo na raznih področjih, najbolj pa na šolskem področju. V šolskem letu 1947-48, to je tik pred informbirojevsko resolucijo, je bilo vpisanih v osnovnih šolah na Tržaškem 4.165 učencev. Štiri leta pozneje, v šolskem letu 1951-52 pa samo 2.309 otrok. Število se je torej v štirih letih zmanjšalo za 1.856 učencev, kar je 44,57%. Število učencev je padalo predvsem v delavskih predelih mesta, kjer živi največ slovenskih volilcev komunistične stranke. Naslednja tabela to jasno prikazuje.

Osnovna šola	Število učencev v šolskih letih		
	1947-48	1951-52	1966-67
Sv. Ana .	293	151	28
Škedenj .	199	118	18
Sv. Ivan .	291	145	54
Sv. Jakob	321	159	38

Italijani so že začeli očitati Slovencem, da so privilegirani, ker imajo več učiteljev

kot otrok. Ko so se slišale te opombe tudi v deželnem svetu, je nanje odgovoril dr. Štoka: Take trditve so smešne. Res pa je, da imajo Italijani svoje osnovne šole v obmejnih slovenskih vaseh le za enega, dva ali tri učence, katerih starši so zaposleni pri obmejnih prehodih. Slovenci tudi še vedno nimajo na tržaški univerzi stolice za slovenski jezik in literaturo. To bi bilo nujno potrebno, da se lahko vzgoji novi rod profesorjev za slovenske srednje šole. Sedaj morajo študentje v Padovo ali v Jugoslavijo, če hočejo študirati slovenski jezik in literaturo, čeprav ima Trst svojo univerzo. Slovenci bi tudi rabili kmetijsko strokovno šolo, za katero prosijo že nekaj časa.

Jeseni, leta 1968 so bili mnogi Slovenci razburjeni, ker so slovenski starši dobivali pismena vabila italijanskih šol, naj vpišejo svoje otroke v italijanske šole, kljub zagotovitvi šolskega skrbništva, da se to ne bo zgodilo. Določeno je bilo, da ne sme nihče pošiljati sličnih vabil. Slovenske šole so se tega sklepa držale, italijanske pa ne.

Vsi slovenski intervjuvanci so se strinjali, da je glavna pomanjkljivost šolskega zakona v tem, ker ne velja za videmsko pokrajino, kjer Slovenci še vedno nimajo svoje šole. Vendar pred kratkim, kot poroča tržaško *Gospodarstvo*, je društvo Ivan Trinko začelo s tečajji slovenskega jezika v poslonju italijanskega učiteljišča v Špetru Slovenov v Beneški Sloveniji.⁵⁵ Dopisnik ugotavlja, da se bo tako 100 let no ustanovitev učiteljišča v Špetru Slovenov, končno prvič zaslišala tudi slovenska beseda v tem poslopju.

2. Politične stranke

Slovenci v Italiji se zavedajo, da si bodo priborili največ manjšinskih pravic s pomočjo svojih političnih strank. Člen 49 italijanske ustave namreč pravi, da „imajo vsi državljani pravico, da se svobodno združujejo v političnih strankah“ ter preko njih vplivajo na zakonodajo vseh stopenj: občinsko, pokrajinsko, deželno in državno.

Z ozirom na politično delovanje se slovenska manjšina deli na dve skupini. Prva nekomunistična, je mnenja, da bodo Slovenci največ dosegli preko svojih lastnih političnih strank. Komunisti in socialisti, v družbi, pa menijo, da so slovenske politične stranke prešibke, da bi lahko kaj do-

segle v rimskem parlamentu in v senatu. To lahko dosežejo le velike vsedržavne stranke, ki so pripravljene podpreti slovenske manjšinske zahteve. Poglejmo si torej podrobnejše politično organiziranost slovenske manjšine v tržaški, goriški in videmski pokrajini.

Na Tržaškem so se vse nekomunistične stranke in skupine združile v Slovensko skupnost. Ta je nastala kot koalicija Slovenske katoliške skupnosti (SKS), Slovenske demokratske zveze (SDZ), Slovenske krščansko socialne zveze (SKSZ) in Skupine neodvisnih Slovencev. Vsaka izmed ustanovnih organizacij je imela svoje predstavnike v skupnem odboru Slovenske skupnosti. Pri volitvah nastopa Slovenska skupnost s svojo listo in dobiva okoli 7.000 glasov.

Slovenska katoliška skupnost je nastala, ko se je del članstva odcepil od SKSZ, ker se ni strinjal s politiko dr. Engelberta Besednjaka. Na občnem zboru leta 1968 je spremenila ime v skladu s koncilskim priporočilom in sedaj se imenuje Slovensko ljudsko gibanje (SLG). Ta katoliško usmerjena politična stranka je najaktivnejša skupina v Slovenski skupnosti. Med dolgoletnimi voditelji so dr. Teofil Simčič, ing. Milan Sosič, dr. Matej Poštovan, do čim predstavlja deželni svetovalec dr. Dražgo Štoka že mlajšo generacijo.

Slovenska demokratska zveza je najstarejša slovenska politična stranka. Ustanovljena je bila januarja 1947, da združi vse nekomunistične sile. Nekaj časa je predstavljal tržaške liberalce in katolike, dokler se zadnji niso odcepili in organizirali SKSZ. Čeprav je bila ustanovna skupina Slovenske skupnosti, danes ni več njen član. Predsednik dr. Branko Agneletto, sin ustanovitelja in dolgoletnega voditelja dr. Josipa Agneletta, tajnik Rudolf Marc in ing. Boris Sancin so izstopili iz Slovenske skupnosti. Nekaj članov jim je sledilo, večina pa je ostala v Slovenski skupnosti pod vodstvom Saše Rudolfa.

Slovensko krščansko socialno zvezo (SKSZ) so organizirali leta 1949 katoliško usmerjeni člani SDZ, ko so izstopili iz zveze. Nekaj let pozneje se je stranki pridružil dr. Engelbert Besednjak, ki je takrat prišel iz Jugoslavije. Del članstva ni soglašal z vodilno vlogo in novimi smernicami dr. Besednjaka in je ustanovil Slo-

vensko katoliško skupnost, ki se danes imenuje Slovensko ljudsko gibanje. Po smrti dr. Besednjaka so vodilne osebnosti: devinski župan dr. Drago Legiša, ki je tudi urednik glasila *Novi list*, dr. Mitja Bitežnik in dr. Oton Berce.

Skupina neodvisnih Slovencev je četrta ustanovna skupina. Mala liberalna skupina ni nikoli samostojno nastopala v politiki. Dr. Franc Tončič je bil njen dolgoletni voditelj. Danes pa jo vodi mlajši rod, z dr. Jožetom Škerkom na čelu. Po letu 1968 je član Slovenske skupnosti tudi Slovenska narodnoobrambna skupnost, ki jo sestavljajo „laično-demokratsko“ usmerjeni pri-⁵⁶staši.

Poleg Slovenske skupnosti pa obstojata še SDZ in Slovenska levica, ki je bila ustanovljena nekaj let po razpustitvi titovske Neodvisne socialistične zveze. Slovenska levica deluje prvenstveno za narodne pravice slovenske manjšine. Zato si je tudi obdržala svobodo, da podpre pri volitvah tiste slovenske kandidate, ki bodo po njenem največ storili za slovensko manjšino. Tako so pri zadnjih parlamentarnih volitvah, 7. maja 1972, podprli Slovenca Albina Škerka, kandidata PCI, ker je imel edini med Slovenci možnost, da bo izvoljen za državnega poslanca. Med vodilnimi osebnostmi so pisatelj Boris Pahor, Vekoslav Spanger, profesor Ubald Vrabec in drugi.

Vsi drugi Slovenci so organizirani v italijanskih strankah. Najmočnejša slovenska skupina je v Komunistični partiji Italije (PCI). Koliko Slovencev v resnici predstavlja, je težko ugotoviti. Po preferenčnih glasovih, ki jih prejmejo slovenski kandidati in po številu glasov, ki jih je partija prejela v slovenskih volivnih okrajih, je mogoče le približno izračunati, koliko glasov so dali Slovenci tej stranki.⁵⁷ Verjetno lahko rečemo, da od 10.000 do 15.000 Slovencev glasuje za to stranko, ki torej dobi največ slovenskih glasov. Ti glasovi večinoma predstavljajo stare kominformiste. Manjše pa je število tistih, ki so se, po razpustitvi titovske Neodvisne socialistične zveze, pridružili PCI.

Večina slovenskih članov sprejema asimilacijo kot nekaj naravnega. Toda manjši del, ki se je temu uprl — dr. Karl Šiškovič je bil med njimi — je bil obdolžen nacionalnega šovinizma. Italijanska komunistična partija je navadno kandidirala enega Slovenca za državnega poslanca. Leta 1964 je bila izvoljena dolgoletna voditeljica slovenskih kominformistov Marija Bernetič,

leta 1968 pa je bil izvoljen Albin Škerk. Isti je kandidiral za poslanca tudi 7. maja 1972. Prejel je 6.798 preferenčnih glasov in bil edini Slovenec, ki je bil izvoljen.⁵⁸ Med drugimi voditelji slovenskih komunistov na Tržaškem sta še Dušan Lovriha, župan v Dolini in Miro Kapelj, urednik tržaškega *Dela*.

Italijanska socialistično stranka (PSI) je druga po številu slovenskih glasov. Okoli 1.500 Slovencev glasuje zanjo. Stranka predstavlja takozvane Nennijeve socialiste. Še pred parlamentarnimi volitvami leta 1968 pa se je PSI združila z Italijansko socialno-demokratsko stranko (PSDI) in obe sta nastopili pod novim imenom Enotna socialistična stranka (PSU). Vendar po nekaj letih se je sodelovanje razbilo in letos (1972) sta pri državnih volitvah nastopili ločeno, vsaka s svojim starim imenom. Velika večina Slovencev voli PSI, dočim PSDI prejme le nekaj glasov. Večino slovenskih socialističnih glasov prejema PSI šele po letu 1962, to je po razpustu titovske politične stranke (NSZ). Najbolj znana slovenska voditeljica PSI sta Dušan Hreščak, ki je član tržaškega občinskega sveta in odbora ter ga že poznamo po debati s Pahorjem, in Dušan Košuta, ki je pri zadnjih volitvah (1972) prejel 990 preferenčnih glasov, vendar ni bil izvoljen za poslanca.

Seveda ne smemo prezreti števila onih Slovencev, ki dajejo svoje glasove za independentiste. To je bila politična skupina, ki je branila neodvisnost STO, danes pa je politični anahronizem po mnenju večine intervjuvancev. To gibanje vodijo tržaški Italijani — Trieštini. Med njimi ni nobene ugledne slovenske politične osebnosti, vendar iz enega ali drugega vzroka dobe pri vsakih volitvah okrog 2.000 do 3.000 slovenskih glasov. Nekaj slovenskih glasov, 300 do 600, pa dobijo tudi italijanski krščanski demokrati (DC). Najmanj, vendar tudi nekaj glasov, dobi Italijanska socialistična stranka proletarske enotnosti (PSIUP). Ta pro-maoistična stranka je leta 1968 imela dva slovenska kandidata. Vita Jercoga in Vladimirja Mervija, ter je na podlagi preferenčnih glasov prejela 70 do 110 slovenskih glasov. Vito Jercog je leta 1972 ponovno kandidiral za poslanca, pa ni bil izvoljen.

Naslednja razpredelnica nam pokaže, da je leta 1968 volilo na Tržaškem od 21.286 do 28.226 Slovencev ter koga so ti volili.

Slovenski volilci na Tržaškem 1968

Ime stranke	Slovenski glasovi	
	najmanj	največ
Slovenska skupnost	7.816	7.816
Italijanska komunistična partija (PCI)	10.000	15.000
Enotna socialistična stranka (PSU)	1.100	1.700
Independisti	2.000	3.000
Italijanska soc. stranka proletarske enotnosti (PSIUP) .	70	110
Krščanski demokrati (DC)	300	600
Število vseh volivcev	21.286	28.226

Na Goriškem je položaj sličen. Vse nekomunistične Slovence predstavlja goriška Slovenska demokratske zveza (SDZ), ki jo vodi goriški starosta in soustanovitelj dr. Avgust Sfiligoj. Vsi drugi Slovenci pa so člani italijanskih političnih strank. SDZ je na Goriškem okvirna organizacija, kot je to bila SDZ tudi na Tržaškem predno se je razcepila. Sestavljena je iz katoliško mislečih članov Slovenskega ljudskega gibanja ter iz Slovenske demokratske skupnosti (SDS), ki združuje „laično-demokratske“ pristaše. Tu gre za ljudi, ki so bili pripadniki predvojnega liberalizma, ki so smatrali protikomunizem in narodno obrambo za bolj važni nalogi, kot borbo proti „klerikalizmu“, dočim je SDZ v Trstu ostala liberalna stranka starega kova. Slovensko ljudsko gibanje v Gorici ima isti program kot v Trstu. Zaradi nasprotovanja starejših pa se je Slovenska katoliška skupnost v Gorici preimenovala v SLG šele na občnem zboru aprila 1970, dve leti pozneje kot v Trstu. Priznan starosta te skupine je dr. Kacin, ki je bil tudi med ustanovitelji katoliških političnih in prosvetnih organizacij. Pri deželnih volitvah nastopa goriška SDZ skupaj s tržaško Slovensko skupnostjo. Pri goriških upravnih volitvah dobi navadno okoli 3.000 glasov. Na zadnjih takih volitvah, 7. junija 1970, je SDZ iz-

volila enega predstavnika v goriški pokrajinski svet in dva v občinski. SDZ ima tudi svojega župana v Števerjanu.⁵⁹

Slovenci na Goriškem so tudi včlanjeni v Italijansko komunistično partijo (PCI), ki dobi okoli 2.000 slovenskih glasov, v Italijansko socialistično stranko (PSI), ki prejme od 3.500 do 5.000 glasov in v Italijansko socialistično stranko proletarske enotnosti (PSIUP), za katero glasuje 200 do 500 Slovencev. Slovenski levičarji so leta 1970 izvolili dva Slovence v goriški pokrajinski svet in so imeli v rokah tudi upravo ostalih dveh slovenskih občin, Sovodenj in Doberdoba. Pri parlamentarnih volitvah, 7. maja 1972, je od Slovencev prejel Andrej Jarc na komunistični listi največ preferenčnih glasov — 905. Marko Waltritsch na socialistični listi (PSI) 888 glasov, Vladimir Gradnik pa 200 glasov na socialdemokratski listi (PSDI). Nobeden od teh ni bil izvoljen.

Iz rezultatov upravnih volitev se jasno vili, da so na Goriškem slovenski socialisti številnejši od komunistov; ravno nasprotno kot na Tržaškem. Nekaj Slovencev pa tudi na Goriškem voli krščansko demokracijo in druge manjše italijanske stranke. Iz sledeče tabele je razvidno, da je na Goriškem od 8.525 do 11.175 slovenskih volivcev.

Slovenski volilci na Goriškem 1968

Ime stranke	Slovenski glasovi	
	najmanj	največ
Slovenska skupnost	3.025	3.025
Enotna socialistična stranka (PSU)	3.500	5.000
Italijanska komunistična stranka (PCI)	1.800	2.700
Italijanska soc. stranka proletarske enotnosti (PSIUP) .	200	450
Število vseh volivcev	8.525	11.175

Vseh slovenskih volivcev na Tržaškem in Goriškem pa je od 29.811 do 39.401.

Pokrajina	Slovenski glasovi	
	najmanj	največ
Tržaška	21.286	28.226
Goriška	8.525	11.175
Skupno število vseh volivcev	29.811	39.401

Z dokajšnjo gotovostjo lahko torej rečemo, da je slovenskih volivcev okoli 36.000. Od teh odpade na Slovensko skupnost in goriško SDZ le 10.841, okrog 25.000 glasov pa dobijo italijanske stranke.

Tudi videmski Slovenci imajo po ustavi pravico, da postavijo svojo volilno listo. Vendar zato jim manjka narodne zavesti in tradicije narodnega političnega delovanja. Šele leta 1970 je bila prvič vložena slovenska lista v Naborjetu v Kanalski dolini. Drugače pa nastopajo le poedini Slovenci kot kandidati na italijanskih listah, pa še ti navadno ne dobijo dovolj preferenčnih glasov, da bi bili izvoljeni. Letu 1968 je kandidiral Paolo Petricig na listi komunistične partije in prejel 953 preferenčnih glasov ter dosegel le deseto mesto. Za krščansko demokracijo je kandidiral Giuseppe Specogna, prejel je 6.999 preferenc, bil na dvanajstem mestu in prvi neizvoljen. Giorgio Cumer pa je kandidiral na listi PSIUP, prejel 269 preferenc, bil na šestem mestu in tudi ni bil izvoljen.

Za zaključek pa še citat slovenskega anketiranca, ki z nekaj besedami mojstrsko oriše slovenske politične skupine. „Komunistični blok, ki je tudi daleč najbolj številni, je ohranil svojo staro ideološko togost, ki je blizu stalinizmu, socialisti zaradi objektivnih razmer hitro kopnijo, katoliški blok pa se je po koncilu demokratično razslojil v bolj konservativno in progresivno orientirane katoličane, liberalci so skopneli v ideološko in politično neživljenjsko grupacijo, na politično obzorje pa so prodrli demokratični socialisti s Slovensko levico.“

5. Slovenska kultura na Tržaškem

Kot politična tako zavisi tudi kulturna dejavnost predvsem od vitalnosti Slovencev samih. Slovenski listi in društva so dovoljeni po ustavi, razlikujejo pa se po svetovnem nazoru slično kot politične stranke. Čeprav se časopisi in revije, ki izhajajo v Trstu, čitajo tudi na Goriškem in kakšen

izvod pride celo med Beneške Slovence in čeprav je časopise in revije, ki izhajajo na Goriškem in drugod, možno dobiti tudi v Trstu, bomo ločeno obdelali najprej tržaški tisk, nato goriški in na koncu še videmski.

V tržaški pokrajini izhajajo dnevnik, dva tednika, štirinajstdnevnik in nekaj priložnostnih listov. *Primorski dnevnik* je edini slovenski dnevnik v Italiji. Izhajati je začel maja 1945 kot glasilo OF. Po razkolu leta 1948 je ostal v rokah titovcev, ki ga še danes urejajo, zato tudi zagovarja jugoslovansko socialistično linijo in prejema podporo iz Jugoslavije. Zadnji čas (1968) je hotel postati glasilo vseh Slovencev v Italiji, toda v svojem pisanju ni priznaval obstoj katoliške skupnosti in njenih organizacij (SLG in drugih). Leta 1968 je imel dnevnik samo interim urednika, ker je šel dolgoletni glavni urednik ing. Ivan Renko v pokoj; sedaj pa ima gotovo že novega urednika. *Gospodarstvo* je prvotno izhajalo trikrat na mesec, danes pa je tednik. Letos (1972) je že petindvajset let, odkar izhaja kot neodvisen list za gospodarstvo, dobiva pa baje podporo tudi iz Ljubljane. Urejuje ga dr. Lojze Berce. Poleg strokovnih člankov prinaša tudi kratke novice o političnem delovanju slovenske manjšine v rubriki Na političnem obzorju. Tednik *Novi list* je ustanovil dr. Besednjak leta 1952 in je glasilo Slovenske krščanske socialne zveze. Nekateri pravijo, da je dr. Besednjak dobival iz Jugoslavije subvencijo za list. Sedanji urednik je dr. Drago Legiša, podpira Slovensko skupnost. Štirinajstdnevnik *Delo*, glasilo italijanske komunistične partije, je namenjeno slovenskim članom. Njegov urednik je Miro Kavelj. *Demokracija*, glasilo Slovenske demokratične zveze, je začela izhajati že leta 1947 in je najstarejši nekomunistični list na Tržaškem. Najprej je izhajala kot tednik, danes pa izhaja le priložnostno. Po potrebi izhaja tudi *Slovenska skupnost*, glasilo istoimenske politične organizacije.⁶⁰

Poleg redno izhajajočih časopisov imajo Slovenci v Trstu svojo oddajno radijsko

postajo Radio Trst — Trieste A, ki oddaja vsak delavnik od 7. ure zjutraj do pol dvanajstih zvečer. Ob nedeljah pa začne z oddajo uro pozneje. Slovenska radijska oddaja ne prinaša le novic in glasbe, temveč je tudi važen činitelj pri širjenju slovenske kulture. To velja posebno za Radijski oder, ki je začel s svojim kulturnim delom leta 1946 pod Zavezniško vojaško upravo, pod imenom Radijska igralska družina. Ta se je pozneje preimenovala v sedanji Radijski oder. Duša vse organizacije in vsega dela je bil in je še profesor Jože Peterlin. Radijski oder je leta 1966 — za dvajsetletnico — izdal brošuro *20 let Radijskega odra*, ki prikaže zgodovino in delo Radijskega odra v dvajsetih letih svojega obstoja.⁶¹ Slovenci bi radi dobili tudi reden program na italijanski televizijski postaji.

V Trstu izhajajo tudi štiri revije, en dijaški in dva otroška lista ter dve priložnostni publikaciji. *Mladika* je družinsko literarna revija, ki izhaja že 16 let (od leta 1957) in jo ureja profesor Jože Peterlin. *Most* je revija mladih katoliško usmerjenih sil, ki govore o dialogu z Italijani, o pokoncilskem etosu in o manjšinskih problemih. Izhaja od leta 1964. Duša vsega je docent na tržaški univerzi dr. Aleš Lokar, ki ima ob sebi skupino požrtvovalnih sotrudnikov; med njimi so urednik Vladimir Vremec, Stanko Janežič, Boris Podreka, Marjan Rožanc in drugi. Že mnogokrat omenjeni *Zaliv* izdaja Slovenska levica, njegov spiritus agens pa je Boris Pahor. Revija, ki se predvsem zanima za narodno obrambna vprašanja ter za manjšinske probleme ne le Slovencev, temveč tudi drugih narodnih manjšin v Italiji in Evropi, je začela izhajati leta 1966. Leta 1971 pa so začeli ljudje blizu *Primorskega dnevnika* z izdajanjem nove revije *Dan*, ki jo urejuje Miroslav Košuta. Dijaki izdajajo od leta 1949 *Literarne vaje*, *Galeb* in *Pastirček* pa sta otroška lista. *Galeb* izdajajo levičarji za svoje otroke od leta 1954, *Pastirček* pa je začel izhajati takoj po vojni kot otroški verski list, ki ga urejata dr. Jože Prešeren in Dušan Jakomin. Vsako leto izide tudi *Jadranski koledar*, ki je pisan v titovskem duhu. Priložnostno, vendar vsaj vsak mesec, izhaja *Naš tednik*, glasilo slovenskih dušnih pastirjev; Slovensko gledališče pa od leta 1945 izdaja ob priliki premier in predstav svoj *Gledališki list*.

Ko govorimo o slovenski kulturi v Italiji, se moramo ustaviti vsaj ob dveh velikih kulturnih ustvarjalcih. Oba sta očja

tržaška rojaka. Boris Pahor, rojen v Trstu leta 1913, se je že pred drugo svetovno vojno udejstvoval na literarnem polju s črticami in novelami, ki jih je priobčeval v *Mladiki* in *Dejanju*. V prvi je uporabljal psevdonim Jožko Ambrožič, dočim je objavljajl v Kocbekovem *Dejanju* pod svojim pravim imenom. Naj naštejemo le njegova glavna dela: najprej je izdal zbirko črtic *Moj tržaški naslov* (1948), nato kratki roman *Vila ob jezeru* (1955), za tem pa *Mesto v zalivu* (1955), *Nomadi brez oaza* (1956), *Onkraj pekla so ljudje* (1958), *Kres v pristanu* (1959), *Na sipini* (1960), *Parnik trobi nji* (1964), *Nekropola* (1967), *Odisej ob jamboru* (1969) in *Skarabej v srcu* (1970).

Alojza Rebulo, rojenega 1924 v Šempolaju pri Trstu, mnogi smatrajo kot enega najspodobnejših, če ne največjega slovenskega romanopisca po drugi svetovni vojni. Čeprav zelo tesno priklenjen na svojo domačo grudo, Trst in morje, je vendar tudi izrazil samostojno sodbo o človekovi duhovni aktivnosti od antike do danes v sledečih delih: *Devinski sholar* (1954), *Vinograd rimske cesarice* (1956), *Klic v Sredozemlje* (1957), *Senčni ples* (1960), *V Sibilinem vetru* (1948) in *Gorje zelenemu drevesu* (1971).

Med pesniki je treba omeniti Vinka Beličiča in Stanka Janežiča, ki sicer nista po rodu tržačana, ustvarjata pa na tržaških tleh ves čas po drugi svetovni vojni ter ju moramo prištevati med tržaške ustvarjalce. Naj navedemo še osebno meditacijsko prozo Irene Žerjal-Pučnikove in pisatelja dram Josipa Tavčarja. Sem spada še cela vrsta drugih imen, posebno mlajše generacije, ki pišejo v tržaške, zamejske in zdomske revije; nekateri pa objavljajo svoja dela tudi v Sloveniji.⁶²

Tudi kulturno-prosvetno življenje je zelo razgibano; društva pa so, prav tako kot tisk, svetovnonazorsko pobarvana. Vse levičarske prosvetne organizacije so članice Slovenske kulturne gospodarske zveze (SKGZ), ki je centralna ali krovna organizacija ne le za kulturno-prosvetne, temveč tudi za gospodarske organizacije. V SKGZ, ki so jo ustanovili titovci po razpustu svoje politične stranke, Neodvisne socialistične zveze, je bilo leta 1967 včlanjenih 23 različnih organizacij iz tržaške, goriške in videmske pokrajine.⁶³ Predstavniki teh organizacij so tvorili glavni svet SKGZ, ta pa je na občnem zboru izvolil svoj izvršni

odbor. Čeprav to organizacijo danes podpirajo bivši titovci in bivši kominformisti, imajo titovci še vedno glavno besedo v izvršnem odboru. Ko je njen predsednik, Boris Race, skušal doseči od italijanskih oblasti, da bi SKGZ imela izključno pravico predstavljati slovensko manjšino in govoriti v njenem imenu, se je Slovenska skupnost temu odločno uprla.

Med kulturno-prosvetnimi društvi sta največji in najdelavnejši dve zvezi, Slovenska prosveta in Slovenska prosvetna zveza. Slovenska prosveta združuje katoliško usmerjene člane, pripravlja prosvetne večere, predavanja, pevske nastope in vzdržuje knjižnice. Centralna organizacija ima svoj sedež v Trstu, v ulici Donizetti 3; deluje za svoje člane v samem mestu, obenem pa povezuje vse druge katoliške prosvetne organizacije na Tržaškem. Sem spada tudi Društvo slovenskih izobražencev, ki združuje slovenske intelektualce. Najbolj znani prireditvi katoliško mislečih Tržičanov so tradicionalni „tabori“ in študijski dnevi v Dragi. Tabore prireja Slovenska prosveta vsako leto na Repentaboru. To so neke vrste slovenski kulturni festivali, kjer nastopajo narodne noše, pevski zbori, prosvetni igralci pa pripravijo nekaj kratkih prizorov ali recitacij. Vse izzveni v narodnoobrambnem duhu. Študijske dneve pa organizira Društvo slovenskih izobražencev.

Zgodovina poletnih študijskih dni v prosti naravi za izobražence in visokošolsko mladino sega nazaj v predvojne dni. Po vojni so slovenski katoliški izobraženci na Tržaškem nadaljevali s takimi dnevi na Repentaboru, vendar so to bila bolj slučajnostna srečanja. Od leta 1966 pa se vsako leto zbirajo slovenski intelektualci vseh prepričanj v Dragi. Sergij Kocjančič opiše ta, prej skoro nepoznani kraj, na poetski način: „V smeri Bazovica — Pesek se skoro na isti točki, kjer so bili ustreljeni štirje sinovi slovenskih mater zaradi zvestobe slovenstvu, odcepi cesta v Drago, vasico na robu zelene Istre. Kot bi po nevidnem naključju spomenik padlim kazal smer slovenskih izobražencev brez razlike mejá in prepričanj, naj se sestanejo in naj preverijo narodno zavest in pot v bodočnost.“ Tam predavajo strokovnjaki domačini, gostje iz Slovenije, Koroške in prekomorskih dežel. Študijskih dnevov se navadno udeleži okoli dvesto izobražencev, med njimi prevladujejo mladi, za katere

pomeni Draga „nenadomestljivo polje za nabiranje idejnih in človeških izkušenj ter torišče za izmenjavo mnenj in ideološko izgrajevanje.“ Predavanja Društvo slovenskih izobražencev natisne kot *Draga*.⁶⁴ Inicijator in organizator obeh pomembnih narodnokulturnih prireditev, taborov in študijskih dnevov v Dragi, je dolgoletni kulturni delavec profesor Jože Peterlin.

Zelo delavni so tudi cerkveni pevski zbori, ki nastopajo na mnogih prosvetnih prireditvah, prirejajo pa tudi svoje samostojne koncerte. Združeni so v Zvezi cerkvenih pevskih zborov pod vodstvom dr. Zorka Hareja.

Slovenski komunisti in socialisti imajo Slovensko prosvetno zvezo, ki služi sličnim namenom kot Slovenska prosveta, le da je laična in versko indiferentna. Kot članica SKGZ prejema podporo iz Ljubljane. V Trstu imajo tudi svoje lastno Slovensko gledališče, kjer igrajo poklicni igralci slovenske in svetovne drame, prevedene v slovenščino. Gledališče dobiva podporo od italijanske vlade in dežele ter iz Slovenije. Narodna in študijska knjižnica zbira vse krajevne časopise in revije, vse revije in časopise, ki jih izdajajo Slovenci, ali ki pišejo o njih. Danes je to najbolj bogato založena knjižnica v zamejstvu in zdmostvu. Ljudska knjižnica pa je namenjena slovenskim tržaškim čitateljem. Slovenska Matica skrbi za glasbeno izobrazbo in prireja koncerte. Vse štiri organizacije so članice SKGZ.

Za dijake obstojata dve organizaciji: Dijaška Matica, ki je članica SKGZ in Slovenski kulturni klub, ki druží katoliško misleče študente. Sindikat slovenske šole je strokovna organizacija slovenskih učiteljev in profesorjev.

S socialno pomočjo se bavijo tri društva: Slovensko dobrodelno društvo, ki ga je ustanovila Slovenska demokratska zveza; njegov dolgoletni predsednik je Rudolf Marc. Oopenski dekan, msgr. Marijan Živic je leta 1948 organiziral Slovensko karitativno društvo ali SLOKAD. V središču mesta deluje Slovenska Vincencijeva konferenca, ki jo vodi ravnateljica dr. Lavra Abram. Zadnji dve dobrodelni ustanovi vodijo katoliško misleči člani.

Zelo razgibano je športno življenje, od nogometa do višinske telovadbe in plezanja po skalah. Skoraj vsaka vas ima svoje športno društvo, večina je združenih v centralni organizaciji Bor. Duša vse športne aktivnosti je profesor Bojan Pavletič.

Za fante in dekleta obstojajo tudi Sloverški katoliški skavti in skavtinje: komunisti in socialisti (SKGZ) pa imajo svoje tabornike. V Boljuncu, Dolini, Ricmanjih in Borštu imajo športno organizacijo Bor. Poleg teh so še: Dom v Rojanu, Sokol v Nabrežini, Gaja v Padričah, Vesna pri Sv. Križu in Primorec na Proseku.⁶⁵ Zadnje društvo ima tudi nekaj italijanskih članov. Vsa športna društva prejemaajo deželno finančno pomoč.

Pred drugo svetovno vojno so fašisti požgali ali zaplenili več slovenskih narodnih domov.⁶⁶ Najbolj znan je požig slovenskega narodnega doma v središču Trsta, blizu današnjega trga Oberdan. Zgradba je bila poznana tudi kot Hotel Balkan. Pri londonskih pogajanjih, leta 1954, je jugoslovanski poslanik zahteval, da Italija povrne povzročeno škodo. Istega dne, ko je bil podpisan Memorandum o sporazumu, je italijanski ambasador Manlio Brosio poslal pismo jugoslovanskemu poslaniku Vladimirju Velesbitu, v katerem mu je sporočil, da bo italijanska vlada preskrbela v Rojanu ali v katerem drugem predmestju poslopje, ki ga bo slovenska skupnost lahko uporabljala za dom kulture. Prav tako bo prispevala denar, da se sezi da in opremi dom kulture v ulici Petronio v Trstu. Tudi narodni dom pri Sv. Ivanu bodo italijanske oblasti vrnile Slovence, da ga uporabljajo kot dom kulture. S tem pismom se je italijanska vlada obvezala, da bo vsaj deloma povrnila storjeno škodo.

Že pred londonskimi razgovori so titovci začeli misliti na gradnjo novega kulturnega doma v ulici Petronio 4. Pripravljalni odbor je začel z delom 18. januarja 1951 in 7. februarja je 37 zastopnikov raznih titovskih organizacij izvolilo stalni Odbor za zgraditev slovenskega kulturnega doma. Dr. Jože Dekleva je postal predsednik izvršnega odbora za gradnjo. Tudi v Ljubljani in Clevelandu, v Združenih državah, sta se ustanovila odbora za zbiranje prispevkov; ljubljanskemu je predsedoval Ivan Regent, clevelandskemu pa Mihael Lah. Ko je leta 1954 italijanska vlada obljubila, da bo prispevala 500 milijonov lir, so začeli z zidavo in 5. decembra 1964 je bil Kulturni dom slovesno otvorjen. Stal je milijardo lir. Italija je torej prispevala polovico, drugo polovico pa so zbrale titovske organizacije, ki so prejele znatno denarno pomoč tudi iz Jugoslavije. Kulturni dom je last društva Dom, člana SKGZ. Nova zgradba ima sodobno opremljen oder in dvorano.

kjer nastopa Slovensko gledališče ter razne manjše prostore, kjer se lahko sestajajo druga društva.⁶⁷

Ob otvoritvi Kulturnega doma, je profesor Jože Peterlin, idejni vodja katoliške prosvete na Tržaškem, zapisal te tehtne misli: „Če je ta velika palača res kulturni dom vseh Slovencev na Tržaškem, potem je njegova otvoritev velik dogodek za narodno manjšino. Žal, tega praznika niso občutili tedaj še vsi Slovenci enako. Italijanska vlada je namreč izročila denar za gradnjo te velike palače ustanovi, v kateri niso Slovenci vseh političnih prepričanj, ampak samo enega, ti pa niso pokazali pripravljenosti, da bi priznali pravico do te narodne imovine (vsi namreč pravijo, da je to narodna imovina), vsem Slovence. Pripravljeni so dati v uporabo te prostore vsem slovenskim organizacijam in ustanovam, kot je pač mogoče dobiti v uporabo kateri koli prostor. Vse skupine in struje brez izjeme so govorile, kako je potrebno, da se okoli novega Kulturnega doma strnejo vsi Slovenci. Žal, do te strnitve do zdaj ni prišlo. Vendar se zdi, da ima ključ do tega sodelovanja v rokah edino sedanji lastnik, ki pač mora priznati, da ne predstavlja vseh Slovencev.“ Profesor Peterlin nakaže sledečo rešitev: „Z večjo širino, z resnično predanostjo kulturnemu delovanju, ki bo posvečeno samo narodni manjšini, s pogumnim dialogom in poštenim priznanjem drug drugega in njegovega deleža v narodnem občestvu, bi bilo na morda mogoče razbiti začarani obroč kulturnega nesodelovanja med nami.“⁶⁸

Namesto obljubljenega kulturnega doma v Rojanu, so Slovenci dobili Kulturni dom na Opčinah, ki je tudi lastnina društva Dom in torej SKGZ. Narodni dom pri Sv. Ivanu je še vedno v italijanskih rokah. Upravlja ga Enal, družba, ki je prevzela noslonja bivšega fašističnega Dopolavora. Italijanska vlada je v glavnem izpolnila svojo obljubo, dobili pa so vse titovci. Poleg domov imajo titovci ledo poslopje v ulici Geppa, kjer je sedež Slovenske prosvetne zveze, Narodne in študijske knjižnice ter SKGZ.

Tudi katoliške organizacije imajo svoje domove. Bili so zgrajeni s požrtvovalnim delom slovenskih duhovnikov in z denarnimi prispevki, ki so jih zbrali člani in članice. Marijina družba Marije milostlive je zgradila lep Marijin dom v središču Trsta, v ulici Risorta 3, ki je bil slovesno otvorjen oktobra 1969. Družba je ena naj-

starejših Marijinih družb za slovenske žene in dekleta v Trstu. Ustanovljena je bila 1899. Prostor za prvo stavbo, so članice kupile leta 1912. Hiša z dvorano, ki so jo na tem prostoru zgradile, je služila do leta 1967, ko so se članice odločile, da sezidajo novo zgradbo.⁶⁹ Stara dvorana je bila tudi prvi prostor, kjer so se, po drugi svetovni vojni, vršili prvi katoliški prosvetni večeri in predavanja. Članice Marijine družbe v Rojanu so si zgradile lep dom v ulici Cordaroli 29, pri Sv. Ivanu pa je bil leta 1968 še v gradnji. V Bazovici imajo katoliške organizacije Slomškov dom, v Dolini pa župno dvorano. Na Opčinah so slovenski salezijanci povečali zavod Marijanišče; slovenske šolske sestre pa so si sezidale novo provincialno hišo pri Sv. Ivanu, v ulici Delle Docce 34.

4. Kultura na Goriškem in Videmskem

Tednik *Katoliški glas*, ki izhaja v Gorici, je edini časopis, ki ga imajo katoliško usmerjeni Slovenci v Italiji. *Slovenski Primorec*, ki je bil njegov predhodnik je začel izhajati v Gorici kmalu po drugi svetovni vojni, pa je moral okoli leta 1948, na škofijski pritisk, spremeniti svoje ime v *Katoliške glas*. V Gorici ima svoj sedež tudi goriška Mohorjeva družba. Vsako leto izda *Mohorjev koledar* in nekaj knjig. Njen predsednik je msgr. dr. Franc Močnik. Sedež vse katoliške publicistične dejavnosti pa je Katoliško tiskovno društvo, ki ga vodi Ivan Eržen. Slovenski komunisti in socialisti ne izdajajo v Gorici nobenih svojih listov. Poleg tržaških časopisov in revij pridejo v Gorico tudi *Goriška srečanja*, ki izhajajo onstran meje v Novi Gorici, Kaplje pa iz Idrije.

Med levičarskimi kulturno-prosvetnimi organizacijami, ki so včlanjene v SKGZ, je treba predvsem navesti Slovensko prosvetno zvezo, ki združuje krajevna prosvetna društva v Gorici in po okoliških vaseh. Taka krajevna prosvetna društva so: Oton Župančič v Štandrežu, Danica na Vrhu sv. Mihaela, Jezero v Doberdobu, Briški grič v Števerjanu, in Prosvetno društvo v Sovodnjah. Omeniti moramo še Ljudsko knjižnico in Glasbeno šolo v Gorici ter občinsko knjižnico v Doberdobu. Pevska zborata v Ronkih in Dolu-Poljanah.

Zveza slovenske katoliške prosvete (ZSKP) združuje slovenske katoliške organizacije. Njen dolgoletni predsednik je Kazimir Humar. Zveza sama prireja ljudske

drame, pevske in koncertne nastope ter akademije večjega obsega, ki bi bile preveliko breme za posamezna društva. Enak program, le v manjšem obsegu, imajo krajevna društva. V Gorici so zelo delavni društvo Mirko Filej, moški pevski zbor Mirko Filej ter mešani zbor Lojze Bratuž. Oba zbora sta med najbolj znanimi pevskega katoliškega akademskega društva (SKAD), ki združuje univerzitetne študente in diplomirance ter prireja znanstvena predavanja iz kulturnega, socialnega in gospodarskega področja. V Števerjanu deluje društvo F. B. Sedej. L. 1970 sta bili del tega društva tudi glasbeni skupini Ansambel Lojzeta Hladeta in Fantje iz Britofa. Števerjan je posebno znan po svojem tradicionalnem prvomajskem slavlju. Društvo v Štandrežu pa priredi vsakoletno poletno slavje. Omeniti je treba še pevsko društvo Podgora v istoimenskem kraju in Katoliško društvo Hrast v Doberdobu.⁷⁰ Mnogo je tudi cerkvenih pevskega zborov. Lahko rečemo, da so Primorski Slovenci znani po pevskega zborih. Ljubijo slovensko pesem in polagajo v petje vse svoje težave, razočaranja, kot tudi svoje upe in veselje.

Slovenski učitelji in profesorji so včlanjeni v Sindikat slovenske šole v Gorici. Z dobroteljnostjo se peča, poleg sirotišča Zavod sv. Družine, ki ga vodijo slovenske šolske sestre in ki skrbi za kakih 70 otrok, tudi titovsko Podporno društvo za Gorico (SKGZ). Med športna društva spadajo katoliški skavti in skavtinje, športni klub Brda, Olimpya in Slovensko planinsko društvo, ki je član SKGZ.

Veliko je prosvetnih domov, vendar so jih morali Slovenci sami zgraditi. Noben se ne da primerjati s Kulturnim domom v Trsu; vsi so manjši in skromnejši. Katoliški dom v ulici XX Settembre je osrednji sedež vseh slovenskih katoliških organizacij v Gorici. Krajevna prosvetna društva pa imajo svoje župnijske domove v Štandrežu, Števerjanu in Doberdobu. Dom v Števerjanu je bil slovesno otvorjen 19. marca 1969, v Doberdobu pa 30. marca 1970.

Malo lahko povemo o videmskih Slovencih. Levičarji izdajajo od leta 1951 štirinajstrednevnik *Matajur*, ki je član SKGZ; slovenski duhovniki pa tiskajo v Vidmu *Dom*, ki ga ureja požrtvovalni Mario Laurencig, župnik v Štoblanku. Beneško-slovenski duhovniki izdajajo v Belgiji *Trinkov*

koledar, ki objavlja nekaj člankov v knjižni slovenščini, nekaj pa v beneško-slovenskem narečju, tako, da ga lahko berejo tudi starejši ljudje. Zaradi tega ga domačini ljubijo, kar se vidi iz njega razširjenosti po vsej Beneški Sloveniji.

V Čedadu je Prosvetno društvo Ivan Trinko, ki so ga ustanovili levičarji in je član SKGZ. Predsednik je Izidor Predan, tajnik pa dr. Viljem Černi. Omeniti je še treba mešani pevski zbor iz Lješe v Benečiji in cerkveni pevski zbor iz Ukev v Kanalski dolini. Beneški izseljenci so združeni v Društvu slovenskih izseljencev, v Švici pa so ustanovili kulturno društvo Emigrant, ki ima okoli 1.000 članov.

5. Cerkev in Slovenci

Slovenci v Italiji živijo v treh škofijah: tržaški, goriški in videmski. Meje teh škofij se v glavnem krijejo s političnimi mejami, le občini Devin-Nabrežina in Zgonik spadata cerkveno pod goriško škofijo, politično pa k tržaški pokrajini.⁷¹ V vseh treh škofijah lahko slovenski duhovniki mašujejo in pridigajo v slovenskem jeziku. V tržaški in goriški škofiji se poučuje tudi verouk v slovenskih osnovnih in srednjih šolah kot obvezni predmet.

V tržaški škofiji so Slovenci udeleženi tudi pri škofijski upravi. Msgr. dr. Lojze Škerl je škofov vikar za slovenske zadeve in stolni kanonik. Med častnimi kanoniki so msgr. Ivan Omersa, msgr. Natal Silvani in msgr. Marijan Živic. V škofijskem duhovniškem svetu, ki šteje 25 članov, so štirje Slovenci. Dva Slovenca, msgr. dr. Škerl in laik, profesor dr. Jože Seražin, sta nastavljena v škofijskem semenišču, zadnji, da poučuje slovenščino. Slovenski župniki in kaplani učijo verouk na slovenskih osnovnih in nižjih srednjih šolah; msgr. Škerl, Viljem Žerjal in Lojze Zupančič pa so profesorji verouka na višjih srednjih šolah.

Škofijska sinoda je leta 1959 razdelila škofijo na štiri mestne dekanije in eno izvenmestno. Vse mestne dekanije imajo italijanske župnike. Izvenmestni ali openski dekanat pa je slovenski; od šestnajstih župnij je štirinajst slovenskih. V mestnih dekanatih imajo Slovenci 10 središč, kjer se vrši služba božja v slovenskem jeziku. V središču Trsta sta slovenski maši pri Sv. Antonu novem in včasih tudi v kapeli doma Marijine družbe v ulici Risorta 3. Slovenske maše so še v starih predmestjih

ki so včasih imela slovensko večino: Rojan, Barkovlje, Sv. Ivan, Sv. Jakob (dekanijska cerkev in župniji sv. Janeza Boska ter Žalostne Matere božje), Marija Magdalena in Škedenj. Vse te župnije imajo slovenskega kaplana ali pa pride maševat slovenski redovnik. Slovenska maša je tudi v Miljah pri sv. Barbari in v Zavljah. Pod openski dekanat spadajo slovenske župnije: cerkev sv. Jerneja na Opčinah, Sv. Križ, Prosek, Kontovel, Bazovica, Katinara, Trebče, Repentabor, Dolina, Pesek-Gročana, Boršt, Ricmanje, Boljunec in Mačkoblje. Dekan openskega dekanata je častni kanonik, msgr. Marijan Živic, ki je istočasno bazoviški župnik in upravlja še župnijo Pesek-Gročana. Po stanju iz leta 1971 je bilo v tržaški škofiji 35 slovenskih duhovnikov, od teh 27 svetnih, 8 pa redovnikov. Slovenski duhovniki imajo svojo stanovsko organizacijo, Slovensko duhovno zvezo, ki je bila ustanovljena 1947 in Duhovniško samopomoč. Slovenske šolske sestre imajo svojo provincialno hišo pri sv. Ivanu in zavod sv. Marte v Marijinem domu, v ulici Risorta 3. Poleg tega so v Trstu še Marijine družbe za dekleta in žene v ulici Risorta 3, pri sv. Ivanu in v Rojanu. Vse tri družbe imajo tudi svoje Marijine domove. Na slovenski radijski postaji Trst A, je vsako nedeljo verska oddaja Vera in naš čas, za katero skrbi Stanko Zorko.

Eden intervjuvancev opiše tržaške cerkvene razmere takole: „V verskem oziru nismo prikrajšani. A kadar gre za kaj političnega pa nastopi tudi kurija. Tako, na primer, piše ob zadnjih volitvah (1968) *Vita Nuova*, glasilo kurije, da zaradi izgubljenih šovinističnih slovenskih glasov Krščanska demokracija ni dobila v Trstu senatorja. Manjkalo je le nekaj tisoč glasov. Če bi katoliški Slovenci glasovali zanj, bi ga lahko dobili. Ne pove pa, da demokristjanski kandidat ni hotel obljubiti, da bo podprl v senatu uzakonitev slovenskih manjšinskih pravic.“ Eden anketirancev pa pravi: „Italijanska cerkvena oblast spoštuje slovenske manjšinske pravice prav tako malo, kot država, če ne manj... Slovensko bogoslužje, za katerega se Slovenci nimamo zahvaliti tukajšnji hierarhiji, ampak koncilu, je bilo uvedeno v zadovoljivem obsegu,“ kar se tiče tržaške škofije.

Goriška nadškofija je razdeljena na šest okrožij ali con. Oba slovenska dekanata — devinski in štandreški — skupno s slovenskimi duhovniki, ki živijo v Gorici, se-

stavljajo slovensko cono. Msgr. Ivan Kre-
tič je njen predsednik. Slovenci imajo tu-
di dva stalna kanonika, msgr. Srečka Gre-
gorca in msgr. dr. Rudolfa Klinca. V du-
hovniškem svetu, ki šteje 24 članov so
sicer le štirje Slovenci, več pa jih je v
raznih škofijskih uradih.

V devinski dekaniji je pet slovenskih
župnij: Devin, Nabrežina, Mavhinje, Šem-
polaj in Zgonik. Na ozemlju devinske de-
kanije sta v zadnjih letih nastali dve ita-
ljanski župniji, pri Timavi in v Sesljanu,
ki sta cerkveno priključeni italijanski de-
kaniji v Trziču. V Štandreški dekaniji pa
je deset slovenskih župnij: Doberdob,
Jamlje z Dolom, Gabrje z Vrhom sv. Mi-
haela, Rupa s Pečjo, Sovodnje, Štandrež,
Podgora, Pevma, Šmaver in Števerjan. V
mestnem okrožju je trinajst župnij in v
vseh živijo tudi Slovenci. Slovenska služ-
ba božja pa je le v stolnici, pri sv. Igna-
ciju na Travniku, pri sv. Vidu na Placuti,
v domu Marijinih sester na Corso Italia
120, v Zavodu sv. Družine in pri sv. Iva-
nu. Brez domačega duhovnika so Sloven-
ci v obrobni italijanski župnijah: Mir-
nik, Krmin, Moša, Ločnik, Ronki, Trzič
in Štaracan.

Vseh slovenskih duhovnikov v škofiji
je 41, vključno dva redovnika. Nekateri

delujejo v italijanskem delu škofije, drugi
so izven škofije in nekaj celo izven Italije.
Vseh redno delujočih je le 24 in 2 redov-
nika. Povprečna starost je 59 let, najmlaj-
ši ima 43 let. Kot v tržaški, tako tudi
v goriški škofiji ni slovenskega duhov-
niškega naračaja.

Na Goriškem je mnogo verskih družb
in katoliških organizacij. V Gorici je Slo-
venska deklška Marijina družba, Sloven-
ski tretji red, Apostolstvo sv. Cirila in Me-
toda ter Apostolstvo molitve.

V videmski škofiji pa so razmere zelo
žalostne. Pred nastopom fašizma je bilo v
videmski škofiji 59 slovenskih župnij po
seznamu, ki ga je napravil pokojni Anton
Cuffolo, župnik v Lazah.⁷² Danes je na
teh župnijah le 15 slovenskih župnikov,
dve imata poleg italijanskega župnika se
slovenskega kaplana, v eni živi slovenski
župnik v pokoju, ena pa ima samo sloven-
skega spovednika. Na 59 slovenskih žup-
nijah je torej le 19 slovenskih duhovni-
kov. Vsaj 13 slovenskih duhovnikov pa de-
luje po italijanskih in furlanskih farah.
Profesor dr. Martino Qualizza je profesor
verouka v malem semenišču, dočim delu-
jeta Emilio Battistig in Franc Cicigoj v
Švici med izseljenci. Naslednja tabela na-
zorno pokaže to stanje.

Slovenske župnije v videmski škofiji

Dekanati	Župnije pred fašizmom	Župnije s slov. duhovniki 1971	Od slovenskih duhovnikov je			
			župnikov	kaplanov	spovednik	župnik v p.
Špeterski	24	13	11	2		
Čedadski	7	1			1	
Nemski	11	2	1			1
Tarčentski	5	—				
Huminski	1	—				
Moženski	3	—				
Trbiški	8	3	3			
Skupaj	59	19	15	2	1	1

Pred fašizmom so torej bile slovenske
župnije v sedmih dekanatih. Danes so slo-
venski župniki le v treh, v eni pa je le
slovenski spovednik. V špeterskem deka-
natu je enajst župnikov in 2 kaplana v
sledenih župnijah: Ažla, Kravar, Dreka,
Lesa, Mrsin, Matajur, Oblica, Svet Lenart
Slovenov, Špeter Slovenov, Šteblank, Sred-
nje, Trčmun in Gorenji Trbilj. Od časa do
časa pa imajo slovenski župniki slovensko
bogoslужje še v Arbeču, Črnem vrhu in

Topolóvem. V čedadskem dekanatu je na
Stari gori slovenski spovednik. V nemskem
dekanatu je v Platiščah (Plestiščah) slo-
venski župnik, v Viskorši pa le župnik v
pokoju. V trbiškem dekanatu v Kanalski
dolini so trije slovenski župniki in sicer v
Ukvah, Zabnicah in v Rablju (Predilu). V
tej dekaniji je nad Zabnicami znana božja
pot Sv. Višarje, ki jo vsako leto obiše
mnoho slovenskih romarjev. Oskrbuje jo
župnik iz Zabnic.

Ker v videmski pokrajini ni slovenskih šol, poučujejo slovenski duhovniki verouk privatno v cerkvah. V župnijah, kjer ni slovenskih duhovnikov, tudi ni slovenskega verouka. Dr. Sfiligoj pravi: „Slovenskega duhovnika, ki govori in uči slovenski jezik, gledajo postrani svetne in cerkvene oblasti, ker si na tihem žele, da se Slovenci asimilirajo in pozabijo na svoj jezik.“ O razmerah v videmski škofiji pa pravi: „Tam je slovenski duhovščini nasprotna že sama škofija in mnogi laški nestrpni in nacionalistično navdahnjeni duhovniki, ki mrzijo vse, kar le diši po slovenskem. Res je, da je dovoljen pouk slovenščine v škofijskem semenišču v Vidmu in da tudi poučujejo slovenske semeniščnike, toda kakšno vrednost pa ima vse to, če pa kurija ne namešča med slovenske prebivalce slovenskih duhovnikov.“

6. Gospodarstvo

Dežela Furlanija — Julijska krajina je znana po pomorstvu, trgovini, industriji in kmetijstvu. Za Trst in tržaško pokrajino je morje, s pomorskim prometom, pristaniščem in ladjedelnicami, glavni vir tržaškega bogastva. Težka industrija, ki igra veliko vlogo, je tudi delno odvisna od morja, kot ladjedelnice, rafinerije in podobno. Okoli teh velikih podjetij so razvrščene manjše industrije in obrtniške delavnice, ki žive v ozki povezanosti s težko industrijo. Sem spada mizarstvo, steklarstvo, ključavničarstvo, usnjavstvo, tapetništvo, vrvarstvo in cela vrsta drugih panog, ki preskrbujejo ladjedelnice z opremo za ladje. V teh velikih podjetjih bomo našli Slovence večinoma le kot delovno silo. Polovica slovenske manjšine pripada delavskemu razredu (51%), ti pa žive po večini na Tržaškem. Slovenci so tudi lastniki manjših podjetij in delavnic, vendar teh Slovencev ni veliko.

Mnogo Slovencev se peča s kmetijstvom, saj pretežni del kmetov na Tržaškem, Goriškem in v Beneški Sloveniji sestavljajo Slovenci. V okolici Trsta in Gorice se veliko Slovencev bavi z vrtnarstvom, cvetličarstvom in sadjerejo, kar jim prinaša lep dohodek. Vinogradništvo lepo uspeva na Tržaškem in deloma na Goriškem. V repentaborski občini pridelujejo daleč naokoli znan teran, števerjan pri Gorici pa slovi po briškem vinu, vendar glavni pridelek briškega vina ali brijca pride z Brd, ki so v Jugoslaviji. Zelo važne

panoge so tudi živinoreja, mlekarstvo in deloma čebelarstvo. Tržaški in goriški kmetje so večinoma kmetje-delavci. Dostikrat dela oče v tovarni, mati in otroci pa na kmetiji, ali pa oče obdeluje kmetijo, otroci pa delajo v tovarnah. Vendar vsa družina še vedno živi skupaj in se člani-delavci vozijo na delo.

Slovenci so tudi trgovci, obrtniki in gostilničarji. Bavijo se s trgovino na debelo in na drobno, z uvozom in izvozom. Trst, pa tudi Gorica veliko zaslužita od jugoslovanskih kupcev. Pri tej trgovini bi bila lahko slovenska manjšina boljše udeležena. Vendar indirektno imajo tudi Slovenci od tega korist. Revija *Most* je leta 1970 izračunala, da jugoslovanski kupci povprečno potrošijo v Trstu najmanj sto milijonov lir na dan.⁷³ To je dve milijardi in pol lir na mesec, kar bi približno odgovarjalo dohodku (plačam), ki bi ga prinašala tovarna, ki bi zaposlovala 25.000 ljudi, kar je že veliko podjetje tudi v mednarodnem merilu. Slovenci so zaposleni tudi v uradih privatnih podjetij; v javnih uradih pa slovenska manjšina ni zadovoljivo zastopana, kot bomo pozneje videli. Vsak ima popolno svobodo, da si izbere poklic po svoji želji in vsak si lahko pridobi obrtno ali trgovsko dovoljenje, vendar so tudi izjeme. Tržaška kreditna banka npr. leta 1968 še ni imela pravice do kreditnih poslov z inozemstvom. Banko so ustanovili titovci in jo še danes upravljajo. Druge slovenske gospodarske ustanove na Tržaškem, ki so članice SKGZ, so: Slovensko gospodarsko združenje, Kmečka zveza Trst in Zavarovalnica kmečke živine Lonjer. Slovensko gospodarsko združenje je strokovna organizacija, ki združuje slovenske obrtnike, trgovce in gostinska podjetja. Kmečka zveza je krovna organizacija za krajevne slovenske kmetijske strokovne organizacije. Gospodarske ustanove, ki so pa neodvisne, ali pa jih vodijo katoliško misleči ljudje, so: Obrtno-kmečka posojilnica na Opčinah, Kmečka hranilnica v Nabrežini in Družba za kmetijstvo in živinorejo v Trebčah. Obstojajo pa tudi nabavne in prodajne zadruge.

Na Goriškem so članice SKGZ sledeče gospodarske ustanove: Kmečka zveza Gorica, Goriška nabavna in prodajna zadruga in Kmečko-delavska posojilnica Doberdob. Izrazito katoliški ustanovi sta Katoliško tiskovno društvo in Katoliška knjigar- na. V Gorici pa so še: Kmečka banka, Knjigarna Carducci, Tiskarna Budin in

Tiskarna Lukežič. V Števerjanu imajo demokrati Kmečko-delavsko zvezo, v Sovodnjah pa Posojilnico.

Med Beneškimi Slovenci so gospodarske razmere zelo slabe. Svet je gorat in hribovit, kmetije niso modernizirane in slone na naravnem gospodarstvu, ki dela zase, za preživljanje družine, in ne za trg. Glavni dohodek sta živinoreja in drvar-

stvo, to pa ni dovolj za preživljanje. Zato je mnogo očetov hodilo na sezonsko delo v Belgijo, Nemčijo in Francijo. V zadnjem času pa se izseljujejo cele družine in to v takem številu, da je precej vasi že popolnoma zapuščenih. Marij Lavrenčič je objavil leta 1966 v *Mostu* sledečo statistiko o upadanju prebivalstva v osmih občinah Nadiške doline.⁷⁴

Upadanje prebivalstva v Nadiški dolini

Občina	Prebivalci		
	leta 1951	leta 1965	razlika
Dreka	1.385	842	516
Grmek	1.742	1.020	772
Podbonesec	3.735	2.846	889
Sv. Lenart	2.200	2.089	111
Špeter Slovenov	3.082	2.372	710
Sovodnje	2.077	1.620	457
Srednje	1.883	1.425	421
Skupaj	16.077	12.214	3.863

(Tabela je vzeta iz revije *Most*, št. 12, str. 180, vendar računsko ni točna.)

Dr. Drago Štoka je leta 1968 dvakrat, 5. julija in 29. novembra, zahteval v svojem govoru v deželnem svetu, da se napravijo potrebni koraki, da se odpravijo vzroki izseljevanja in da se izseljevanje ustavi. Strokovna šola za kmetijstvo, ki bi se specializirala v cvetličarstvu, sadjereji, vrtarstvu, čebelarstvu in drugih panogah, bi bila začetek, da se kmetijstvo modernizira. Vladimir Vremec pa je nakazal celoten program, kako bi se dalo pomagati Beneškimi Slovencem in jih zadržati doma:⁷⁵ Kmetijstvo naj se omeji na živinorejo in pridelovanje sira. Slično kot v Avstriji in Švici, naj se pospešuje kmečki turizem. Kmetje naj pripravijo eno ali več sob za turiste, ki želijo preživeti počitnice na kmetih, da se v naravi in miru odpočijejo. Pripraviti je treba tudi steze za sprehode

in izlete v gozdove, za zimo pa smučišča. Mlečne izdelke in predmete domače obrti bi lahko prodali turistom. S tem bi se oživila domača obrt, ki je bila nekoč razširjena med Beneškimi Slovenci. Država in dežela bi morali poskrbeti za dobre ceste, da bodo gorske vasice povezane s furlansko ravnino in z glavnima središčema, Vidmom in Čedadom. Razvoj nove industrije okoli teh dveh mestnih središč bi omogočil vaščanom gorskih vasic, da bi se lahko vozili na delo v tovarne, slično kot v Trstu in Gorici. S takimi reformami bi imeli Beneški Slovenci zaslužek doma. Ugodnosti tehnološkega napredka in urbanističnega življenja bi prišle tudi v domove njihovih oddaljenih gorskih vasic. To bi zmanjšalo, če že ne preprečilo, izseljevanje.

Toledo, Ohio, dne 21. julija 1972

DC ali **PDC**: Democrazia cristiana, ali Partito democrazia cristiana (Krščanska demokracija ali Krščanska demokratska stranka)

GMA: Governo militare alleato (Zavezniška vojaška uprava).

Informbiro: Informacijski biro (obveščevalni urad evropskih komunističnih partij od 1947 do 1953; naslednik Kominterne)

ISTAT: Istituto centrale di statistica (Generalni statistični inštitut) v Rimu

Kominform: Komunistični informacijski biro; pomeni isto kot Informbiro

KPH: Komunistična partija Hrvatske

KPJ: Komunistična partija Jugoslavije

KPS: Komunistična partija Slovenije

KP.STO: Komunistična partija Svobodnega tržaškega ozemlja

KPSZ: Komunistična partija Sovjetske zveze

MSI: Movimento sociale italiano (Italijansko socialno gibanje)

NSZ-USI, ali samo **NSZ** ter **USI**: Neodvisna socialistična zveza — Unione socialista indipendente

OF: Osobodilna fronta

PCI: Partito comunista italiano (Italijanska komunistična partija)

PDC: glej DC

PNOO: Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor

PSDI: Partito socialista democratico italiano (Italijanska socialno-demokratska stranka)

PSI: Partito socialista italiano (Italijanska socialistična stranka)

PSIUP: Partito socialista italiano di unità proletaria (Italijanska socialistična stranka proletarske enotnosti)

PSU: Partito socialista unito (Enotna socialistična stranka)

SDS: Slovenska demokratska skupnost

SDZ: Slovenska demokratska zveza

SIAU-UAIS, ali posebej **SIAU** in **UAIS**: Slovansko italijanska antifašistična unija — Unione antifascista italo-slava

SKAD: Slovensko katoliško akademsko starešinstvo

SKGZ: Slovenska kulturno gospodarska zveza

SKS: Slovenska katoliška skupnost

SKSZ: Slovenska socialna krščanska zveza

SLG: Slovensko ljudsko gibanje

SLOKAD: Slovensko karitativno društvo

SNOS: Slovenska narodno-obrambna skupnost

STO: Svobodno tržaško ozemlje

TLT: Territorio libero di Trieste (Svobodno tržaško ozemlje)

UAIS: glej SIAU-UAIS

USI: glej NSZ-USI

ZSKP: Zveza slovenske katoliške prosvete

ZVU: Zavezniška vojaška uprava

OPOMBE

1. Zanimivi knjigi o Beneških Slovencih sta: Dr. Metod Turnšek, *Od morja do Triglava: Narodopisni zapiski iz slovenskega obdobja*, druga knjiga: *Od idrijskih, nadiških in tarčinskih Slovencev do Režijanov*, Trst 1954; in H. Špekonja, *Rod za mejo: Zgodovinska in socialna slika Beneške Slovenije in Režije* (brez kraja in časa izdaje).

2. Sergio Coloni, "Questionario relativo alla minoranza slovena in Italia, residente nella ex zona A del T.L.T. e nel resto d'Italia" (Vprašanja o slovenski manjšini v Italiji, ki prebiva v bivši coni A STO in drugje po Italiji), Trst, 1968. (Tiptkano.)

3. *Documenti di vita italiana* (Dokumenti o italijanskem življenju), leto IV, št. 28 (marca 1954), str. 2169-2174. Revija izdaja Centro di documentazione della Presidenza del Consiglio dei ministri della Repubblica italiana (Center za dokumentacijo predsedništva ministrskega sveta italijanske republike).

4. Članek "L'Italia e il T.L.T." (Italia in STO), *Documenti di vita italiana*, IV, št. 28, str. 2157, navede isto število (39.145) Slovencev. Kot vir uporablja *Bollettino statistica G.M.A.* (Statistično poročilo ZVU), 3, 7-8 (avgust 1953).

5. *Le Problème de Trieste: Réalité historique, politique et économique* (Problem Trsta: zgodovinska, politična in ekonomska stvarnost), Trst, 1954, tabela D. Brošuro je izdal: Comité de liberation nationale de l'Is-

trie (Odbor narodne osvoboditve Istre). Schiffrerjeva članka v reviji *Trieste* pa sta "Orientamenti politici degli elettori sloveni" (Politična usmerjenost slovenskih volilcev), št. 10 (nov.-dec. 1955), str. 11-12; in z istim naslovom št. 14 (jul.-avg. 1956), str. 12-13. Prvi članek je podpisal Actor Spectator.

6. Podatki so vzeti iz spisa „Slovenci v Italiji“, ki ga je dr. Sfiligoj napisal leta 1964 za *Glas kanadskih Srba*. (Tiptkan.)

7. Dr. Sfiligoj je verjetno imel v mislih članek v *Documenti di vita italiana*, omejevanje v opombi št. 3, pa se je zmotil pri številu, ali pa je bilo število 29.000 Slovencev objavljeno še v kaki drugi vladni publikaciji.

8. Bogdan Berdon, „O asimilaciji tržaških Slovencev“, *Most*, št. 15 (1967), str. 123.

9. *Trieste Handbook* (Priročnik za Trst), prepared by the Information Division of Allied Military Government, British-United States Zone, Free Territory of Trieste (ki ga je pripravil Informacijski oddelek Zavezniške vojaške uprave britansko-ameriške cone Svobodnega tržaškega ozemlja), druga popravljena izdaja, Trst, 1950, str. 18.

10. Istituto centrale di statistica, *10° censimento generale della popolazione 15 ottobre 1961*, vol. III: *Dati somari per comune*, fasc. 32: *Provincia di Trieste* (Centralni statistični inštitut, 10. splošno ljudsko štetje 15. oktobra 1961, knjiga III: sumarični podatki po

občinah, št. 32: Tržaška pokrajina), Rim, 1965 glej dodatek Dati per lingua d'uso (Podatki o uporabnem jeziku).

11. Samo Pahor, „Ustroj slovenske manjšine na Tržaškem“, *Zaliv*, št. 5 (1967), str. 5-6.

12. O tem piše Bogdan Berdon v delu omenjenem v op. 8 in v „Naši življenjski interesi, naši miti, fraze in navlake“, *Most*, št. 11 (1966), str. 67-77; ter Drago Legiša, „Za enotnost v raznolikosti“, *Most*, št. 12 (1966), str. 135-139.

13. Članek je bil ponatisnjen v *Zalivu*, št. 18-19 (1969), str. 120-126.

14. „Slovenska levica“, *Zaliv*, št. 5 (1967), str. 3-4.

15. Dušan Hreščak, „O ustanovitvi slovenske socialistične stranke“, *Zaliv*, št. 6-7 (1967), str. 103-107.

16. Boris Pahor, „O slovenskem socializmu“, *Zaliv*, št. 8-9 (1967), str. 163-170.

17. Isti, „Naše stališče“, *Zaliv*, št. 16-17 (1969), str. 51-55.

18. Alojzij Geržinič, *Pouk v materinščini — da ali ne?* Buenos Aires, 1972, str. 130-136.

19. Bogdan C. Novak, *Trieste 1941—1954*, str. 202-239.

20. „Memorandum of Understanding between the Governments of Italy, the United Kingdom, the United States and Yugoslavia Regarding the Free Territory of Trieste“, datiran v Londonu, 5. oktobra 1954, in objavljen v *Department of State Bulletin*, št. 31 (18. oktobra 1954), str. 556-561. Memorandum je objavljen v angleškem in srbohrvatskem jeziku tudi v knjigi Janka Jerija, *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni: tri faze diplomatskega boja*, Ljubljana, 1961, str. 359-370.

21. Člen 21, drugi odstavek mirovne pogodbe pravi: „Italijanska suverenost nad površino, ki sestavlja Svobodno tržaško ozemlje, kot razmejeno zgoraj, bo prenehala, ko stopi v veljavo ta pogodba.“ Mirovno pogodbo citiram po uradni francoski izdaji v štirih jezikih: *Traité de paix avec l'Italie, 1947; Treaty of Peace with Italy, 1947; Mirnij dogovor s Italijej, 1947; Trattato di pace con l'Italia, 1947* (Mirovna pogodba z Italijo), Paris, 1947.

22. Carlo Schiffrer, *Il confine orientale d'Italia* (Italijanska vzhodna meja), Riv. 1958, povzetek iz *Bollettino della Società geografica italiana* (Poročilo italijanskega zemljepisnega društva), št. 11-12 (1958).

23. Komisarjev dekret z dne 29. oktobra 1954 je objavljen v zbirki: *Codice della Regione Friuli-Venezia Giulia* (Zbirka zakonov Dežele Furlanija-Juljska krajina), ki sta jo sestavila A. Rizzoli in S. de Paoli ter tiskana v Morciano di Romagna, 1966, sr. 2105. Zbirko zakonov bom citiral kot *Codice*.

24. *Ibid.*, str. 2106, 2107.

25. Schiffrer, *Il confine*, str. 6: Livio Paladin, *Commento allo Statuto della Regione Friuli-Venezia Giulia* (Razlaga statuta dežele Furlanija-Juljska krajina), Udine, 1964, str. 6.

26. Deželni statut je objavljen v *Codice*, str. 87-114; in v Paladinovi knjigi *Commento allo Statuto*...

27. Meyer, Kaindl, Pirchegger, *Geschichte und Kulturleben Oesterreichs* (Zgodovina in kultura Avstrije) 3. knjiga: *Von 1792 bis zum Staatsvertrag von 1955* (od 1792 do mirovne pogodbe 1955), 5. popravljeno izdajo pripravil Anton Adalbert Klein, Dunaj, 1965, str. 437-438.

28. *Constituzione della Repubblica italiana* (Ustava italijanske republike). Ustavodajna skupščina jo je odobrila na zasedanju 22. decembra 1947, začasni poglavar države jo je razglasil 27. decembra 1947, v veljavo pa je stopila 1. januarja 1948. Natisnjena je v *Codice*, str. 5-53.

29. I. Kosmina, „Manjšina v italijanskem ustavnem sistemu“, *Zaliv*, št. 6-7 (1967), str. 64-68.

30. Glej Novak, *Trieste 1941—1954*, str. 418-455; in Jeri, *Tržaško vprašanje*, str. 261-289.

31. Besedilo Posebnega statuta je objavljeno v angleškem in srbohrvatskem jeziku v Jeri, *Tržaško vprašanje*, str. 363-307; ter v italijanskem jeziku v Paladin, *Commento allo Statuto*, str. 199-201. Paladin nima seznama z italijanskimi in slovenskimi šolami in v členu 4, točka c, drugi odstavek, je izpuščen stavek: „Italijanske in jugoslovanske oblasti se bodo potrudile, da zagotove, da bodo v takih šolah poučevali učitelji, ki imajo isti materin jezik kot učenci.“

32. Uvod in trideset členov Splošne deklaracije človeških pravic se lahko najde v vsakem priročniku Združenih narodov. Glej npr. *Worldmark Encyclopedia of the Nations: United Nations* (Worldmarkova enciklopedija narodov: Združeni narodi), 3. izd., New York, 1965, str. 74-75. Slovenski prevod prvih 29 členov je objavil Peter Urbanc v *Klicu Triglava*, št. 394 (10. aprila 1972), str. 8.

33. Pravilnik je objavljen v Jeri, *Tržaško vprašanje*, str. 375-379, v italijanskem in srbohrvatskem jeziku. Oba jezika imata uradno veljavo.

34. Zakon o slovenskem šolstvu z dne 19. julija 1961, št. 1012 je tiskan v *Codice*, str. 2199-2202.

35. *Codice*, str. 87-114.

36. Kosmina, *Zaliv*, št. 6-7, str. 66-67, 68, Paladin, *Commento allo Statuto*, str. 13-15; *Codice*, str. 7, 87, op. 1.

37. Dr. Avgust Sfiligoj; Uvod k razpravi v goriškem občinskem svetu naslovljen na župana komendantorja Michela Martino, brez datuma (okoli 1968). Tipkan rokopis.

38. Prefekt Agostino Candolini je poslal pismo župniku Giuseppeju Cramaru v Antru (Landarju), občina Pülfero (Podbonesec). O tem glej brošuro „Emendamenti al Disegno di legge sulle istituzioni scolastiche con lingua d'istruzione slovena nel territorio di Trieste e nelle provincie di Gorizia e di Udine“ (Popravki k zakonskemu predlogu o šolskih ustanovah s slovenskim učnim jezikom na tržaškem ozemlju in v goriški in videmski pokrajini) (brez kraja in letnice), str. 8. Brošura je ciklostirana.

39. Literatura o problemu italijanske suverenosti nad STO-jem je navedena v *Codice*, str. 2047-2049; glej tudi Novak, *Trieste 1941-54*, str. 346.

40. Glej članek dr. Franca Tončiča v *Trieste*, št. 10 (1955), str. 8-9.

41. Janko Jeri, „Pred šestnajstimi leti rešeno vprašanje“, *Sodobnost*, XIX (1971), št. 5, str. 531.

42. Schiffrer, *Il confine orientale*, str. 5-6; Bogdan Novak, „Pravni vidiki meje med Italijo in Jugoslavijo“, *Most*, št. 31-32 (1971), str. 58-62.

43. Izvajanja dr. Draga Štoke so povzeta iz sledečih dokumentov: „Govor v deželnem svetu: 5. julija 1968“, ciklostirana kopija; „Izjava ob proračunskem glasovanju 29. novembra 1968“, ciklostirana kopija; govor v deželnem svetu ob proračunu in obračunu 22. decembra 1963, ciklostirana kopija; in „Govor ob srečanju narodnih manjšin v Italiji 4. januarja 1969“, tipkan rokopis. Vsi dokumenti so v italijanskem jeziku.

44. O tem glej *Codice*, str. 100.

45. *Svobodna Slovenija*, 24. februarja 1972.

46. Sfiligoj, „Slovenci v Italiji“.

47. O organiziranju šol na ozemlju pod nemško okupacijo glej Geržinič, *Pouk v materskih inštitucijah*.

48. Alcide de Gasperi je bil italijanski poslanec iz tridentinske pokrajine v dunajskem parlamentu pred prvo svetovno vojno. Pozneje pod fašizmom je živel v Vatikanu. Po drugi svetovni vojni je bil poznani voditelj krščanske demokracije in dolgoletni ministrski predsednik.

49. „Legge 19. luglio 1961, n. 1012: Disciplina delle istituzioni scolastiche nella provincia di Gorizia e nel territorio di Trieste“ (Zakon z dne 19. julija 1961, št. 1012: Ureditev šolskih ustanov v goriški pokrajini in za tržaško ozemlje), *Codice*, str. 2199-2202.

50. Za Tržaško se podatki ne ujemajo. Coloni omenja 28 otroških vrtec, Štoka pa le 27. Vsi se strinjajo, da je 38 osnovnih šol. O nižjih srednjih šolah pa se podatki zopet razlikujejo. Štoka navaja le skupno število vseh srednjih šol, ki je po njegovem 15; Coloni pa našteje 7 nižjih srednjih šol ter nato imenuje višje srednje šole; iz *Cerkev na Slovenskem: Letopis 1971* (Ljub., 1971, str. 359) pa je razvidno, da je na Tržaškem vsaj 9 nižjih srednjih šol. Spisek obstoječih šol na Tržaškem iz leta 1954, ki je bil pridan Memorandumu, pa daje sledeče podatke: 23 otroških vrtec, 37 osnovnih šol, 8 strokovnih šol, nižja srednja šola, višja realna gimnazija, učiteljske in trgovska akademija.

51. Podatek je iz leta 1968. Ni mi znano, ali sta bili poslopji dograjeni.

52. *Svobodna Slovenija*, 11. maja 1972.

53. Sfiligoj, „Slovenci v Italiji“.

54. Drago Legiša, „Za enotnost v raznolikosti“, *Most*, št. 12 (1966), str. 135-139.

55. *Gospodarstvo*, 21. aprila 1972.

56. Ker dr. Bratuž ne omenja niti dela SDZ, ki je ostal v Slovenski skupnosti, niti skupine neodvisnih, je možno, da je SNOS nova organizacija le prve, ali pa obeh skupin.

Lahko pa je le neke vrste obrambna organizacija za vse Slovence, kar je po dr. Bratuževem opisu najbolj verjetno. Seveda so to le ugibanja. Glej dr. Andrej Bratuž, „Politična slika goriških in tržaških Slovencev“, *Zbornik Svobodne Slovenije* za 1970, str. 205.

57. Franc Mljač, „Volilni izidi političnih in deželnih volitev maja 1968“, *Most*, št. 20 (1968), str. 170-76. Podatki o volitvah leta 1968 so vzeti povečini iz tega članka.

58. Vsi podatki o parlamentarnih volitvah 7. maja 1972 so povzeti po *Gospodarstvu*, 12. maja 1972.

59. Vsi podatki o upravnih volitvah 7. maja 1970 so povzeti iz članka dr. Bratuža v *Zborniku Sv. Slovenije* za 1970, str. 206.

60. Podatki o slovenskem kulturnem delovanju slone vsi na informacijah prejetih od intervjuvancev in anketirancev. Primerjal in izpopolnil sem jih s podatki pravkar izdanega dela Jožeta Pogačnika, *Slovensko zamejsko in zdmsko slovstvo*, Trst, 1972. Po Pogačnikovi knjigi naj bi začel izhajati *Novi svet* leta 1954, *Demokracija* pa 1955. Zadnji podatek je sigurno napačen.

61. *20 let radijskega odra: 1946—1966*, Trst, brez datuma.

62. Pogačnik, *Slovensko zamejsko in zdmsko slovstvo*, str. 47-59, 92-124; o Pahorju in Rebuli je izveček tudi v *Zalivu*, št. 30-31 (1971), str. 214-239.

63. Bogdan Berdon v svojem članku „Kdo dejansko predstavlja slovensko manjšino“, *Most*, št. 16 (1967), str. 239-240, našteje sledeče organizacije, ki so bile članice SKGZ leta 1967: Slovenska prosvetna zveza, Slovensko gospodarsko združenje, Kmečka zveza Trst, Kmečka zveza Gorica, Glasbena Matica, Dijaška Matica, *Primorski dnevnik*, Slovensko gledališče, Narodna in študijska knjižnica, Ljudska knjižnica Trst, Slovensko planinsko društvo Trst, Kulturni sklad, Goriška nabavna in prodajna zadruga, Podporno društvo za Goriško, Odbor za zgraditev Kulturnega doma, Slovensko planinsko društvo Gorica, *Matajur*, Prosvetno društvo „Ivan Trinko“ Čedad, Slovenski taborniki na Tržaškem „Rod modrega vala“, kmečko-delavska posojilnica Doberdob, Slovenski fotoklub „Lovro Košir“, Zavarovalnica goveje živine Lonjer.

64. *Draga 1968: Predavanja študijskih dni v Dragi pri Trstu*, Trst, 1968, str. 121, 126.

65. Iz anketnih odgovorov ni razvidno ali so nazadnje naštetá društva samostojne organizacije ali pa so članice Bora.

66. Lavo Čermelj, *Slovenci in Hrvatje pod Italijo med dvema svetovnima vojnama*, Ljubljana, 1965, str. 246-253. Knjiga je izšla najprej v angleškem jeziku leta 1936 (*Life and Death Struggle of a National Minority*) in leta 1938 še v francoščini (*La minorité slave en Italie*). Knjigi sta bili ponovno natisnjeni po vojni, leta 1945 v angleščini in leto pozneje v francoščini. V slovenščini pa je to prva izdaja.

67. *Kulturni dom v Trstu: Slavnostna otvoritev 5. decembra 1964*, Trst, 1964.

68. Jože Peterlin, „Začarani obroč kulturnega nezodelovanja“, *Most*, št. 4 (1964), str. 178—180.

69. X. Y. Trst, „Marijin dom v Trstu“, *Zbornik Svobodne Slovenije* za leto 1970, str. 207-208.

70. Poročila o članicah ZSKP se med seboj razlikujejo. Dr. Sfiligoj poroča leta 1968 v odgovoru na anketo o sledečih članicah: Slovensko katoliško društvo v Števerjanu, Slovensko katoliško društvo v Pevmi, Slovensko katoliško društvo „Lojze Bratuž“ v Gorici, pevska zbornica Mirko Filej (moški) in Lojze Bratuž (mešani) (oba v okviru Slovenskega katoliškega društva „Lojze Bratuž“) ter Slovensko katoliško akademsko društvo. Možno je, da so medtem nastale spremembe. Jože Jurak v svojem članku „Razgibano prosvetno življenje na Goriškem“ *Zbornik Svobodne Slovenije* za 1970, str. 196, pa navaja sledeča društva: „V to zvezo so vključena prosvetna društva „Mirko Filej“ iz Gorice, „J. Abram“ iz Pevme, „Francišek B. Sedej“ iz Števerjana, štandreško društvo in „Hrast“ iz Doberdoba, potem cerkveni pevski zbor iz Podgore in moški zbor „Mirko Filej“ iz Gorice ter SKAD, to je Slovensko katoliško akademsko društvo.“ Dalje v tekstu pa omenja še goriški pevski zbor „Lojze Bratuž“. *Svobodna Slovenija*, 30. marca 1972, je priobčila poročilo iz Gorice o občnem zboru ZSKP in našteje sedem članic: Društvo „F. B. Sedej“, Katoliško kulturno društvo Hrast iz Doberdoba, društvo v štandrežu, društvo „Podgora“, SKAD iz Gorice, društvo „M. Filej“, zbornica „Bratuž“. Iz vsega sledi, da morda „J. Abram“ iz Pevme ne obstoja več, ter da sta se združila zbor „Mirko Filej“ in prosvetno društvo istega imena. Lahko pa je v katerem poročilu kaj po pomoti izostalo.

71. Podatki so v glavnem vzeti iz *Cerkev na Slovenskem*, str. 355-391.

72. Naštete so župnije, ki so imele do nastopa fašizma slovenskega župnika. Seznam je naredil pokojni Anton Cuffolo, župnik v Lazah (Martin Čedermac) (Podčrtane župnije ki imajo še danes slovenskega duhovnika).

Špeterski dekanat: Landar, Ažla, Bršče, Kozica, Kravar, Dreka, Arbeč, Laze, Lesa, Mrsin, Črni vrh, Matajur, Oblica, Ronac, Svet Lenart Slovenov, Speter Slovenov, Stoblanek, Srednje, Sovodnje, Trémun, Topolovo, Gorenji Trbilj, Gorenji Barnas, Dolenji Barnas.

Čedadski dekanat: Čanebola s Podvrato, Čela, Stara gora, Kodermaci, Podklap, Mažerole, Prapotno.

Nemski dekanat: Malina, Subid, černej, Viskovša, Tipansko Brezje, Krnice in Kanalič, Platišče (Plestišča), Vižont, Porčinj, Prosnid, Tipana.

Tarčentski dekanat: Podbrdo, Brdo, Ter, Učja, Zavrh.

Huminski dekanat: Fljepan.

Moženski dekanat: Ravenca, Osojani, Stolbica.

Trbiški dekanat: Lipalja ves, Naborjet, Ovčja vas, Ukve, Zabnice, Trbiž, Rabelj, Bela Peč. (Po *Cerkev na Slovenskem*, str. 381, 383-390.)

73. „Koliko denarja pustijo v Trstu jugoslovanski kupci?“ *Most*, št. 25 (1970), str. 46-47.

74. Marij Lavrenčič, „Gospodarsko-socialni položaj Beneške Slovenije“, *Most*, št. 12 (1966), str. 179-181.

75. Vladimir Vremec, „Kratek pregled razvojnih možnosti v Benečiji“, *Most*, št. 23-24 (1969), str. 184-188.

Slovenska narodna politika in komunizem

Komunistična revolucija in prihod komunistične partije na oblast je nedvomno eden najvažnejših dogodkov slovenske politične zgodovine. Danes, ko nas od konca vojne loči že skoraj trideset let, se pač lahko hladno in stvarno poglobimo v vprašanje, koliko je ta zgodovinski prelom ugodno vplival na dosego starodavnih slovenskih političnih ciljev, koliko pa je te cilje odri-nil na stranski tir. Za popolno sliko tako zahtevnega predmeta bi bila seveda potrebna podrobna, izčrpna analiza, ki bi pokazala vse idejne in praktične, pozitivne in negativne činitelje in težnje. To seveda v kratkem eseju ni mogoče. Omejiti se moramo na nekatera poglavitna vprašanja.

Zedinjena Slovenija

Najvažnejša točka časovno sploh prvega političnega programa, ki je nastal leta 1848, torej tudi v revolucionarni dobi, je zahteva po zedinjeni Sloveniji. Z njo so Slovenci, takoj ko so vstopili v politično življenje kot subjekt, postavili osnovni življenjski pogoj za svoj narodni obstanek. Ena izmed raznih formulacij te zahteve, ki se med sabo razlikujejo le po jezikovni in stilistični plati, se glasi:

„Da politiško razkrojeni narod Slovencev na Kranjskim, Stajerskim, Primorskim in Koroškim kakor eden narod, se tudi v eno Kraljestvo z imenom Slovenija sklene, in da ima za-se svoj zbor.“

Uresničila se ta zadeva takrat ni, a pozabljena ni bila nikoli. Kadar so bili časi razburkani, je vedno planila na dan. Živa je bila tudi na Goriškem in Tržaškem. Ljudstvo je Zedinjeno Slovenijo zahtevalo na taborih v Šempasu 1868 in v Dolini 1878. Ob polomu Avstrije leta 1918 je bila dosežena le deloma. Primorska in Koroška, torej tretjina Slovencev ni bila priključena Jugoslaviji. Druga svetovna vojna bi bila morala dovršiti, kar je ob koncu prve še ostalo odprto.

se in zapadne zaveznike že davno pred koncem vojne. Zaradi razmeroma ugodne lege med Alpami in Jadranskim morjem je na tem ozemlju najboljši naravni prehod iz Severne Italije v Srednjo Evropo in obratno. Zato niti za zapad niti za vzhod ni vseeno, kdo ga ima. Zapadni zavezniki so že med vojno skušali v načelu urediti to nelahko vprašanje. Maršal Alexander, vrhovni poveljnik zavezniških sil v Sredozemlju, je prve dni julija 1944 povabil maršala Tita na razgovor v svoj glavni stan ob jezeru Bolsena v Srednji Italiji. Dejal mu je, da se bodo anglo-ameriške in jugoslovanske čete v doglednem času gotovo srečale nekje ob severni obali Jadranskega morja. Zaradi vojaških operacij in zaradi uprave bo treba določiti demarkacijsko črto med njimi. Domenila sta se za neko zelo nejasno črto, ki naj bi tekla od Reke proti severu. Reko naj bi upravljala jugoslovanska vojska.

V februarju 1945 so bili o tem vprašanju drugi razgovori, in sicer v Beogradu. Tito je pristal na to, da se bo za tržaško področje ustanovila angloameriška vojaška uprava. Zaradi prometnih zvez z Avstrijo, katero bodo v glavnem zasedli zapadni zavezniki, je Alexander zahteval nadzorstvo nad vsem ozemljem, ki leži zapadno od jugoslovansko-italijanske meje iz leta 1939. Tito pa je postavil pogoj, da mora ostati v funkciji civilna uprava, ki bo ob zavezniški zasedbi poslovala na spornem ozemlju. Vojna še ni bila končana. Tito je še potreboval zavezniško pomoč ter je pod pritiskom razmer sprejel pogoje zaveznikov. Naredil pa je vse, da bi se tem dogovorom vzela vsaka vsebina. Začel je tekmovati z zavezniki, kdo bo prej prišel v Trst. Poslal je svoje čete iz Dalmacije in Hrvatskega Primorja proti Reki in Trstu. Dejansko so dospele v Trst in Gorico dne 1. maja; torej prej kot zavezniki. Novozelandski oddelki, ki so prišli po morju, so se izkrcali dne 2. maja popoldne, Amerikanci so dosegli Trst 3. maja. Ljubljano in ostalo slovensko ozemlje so Titovi

Bodočnost Primorske in Koroške je zanimala Slovence in Jugoslavijo, a tudi Ru-

oddelki pustili kar ob strani, ker to ozemlje ni bilo sporno.

Takoj ob prihodu jugoslovanske vojske v Trst je civilno oblast prevzel PNOO (Primorski narodnoosvobodilni odbor). V vladno palačo na Velikem trgu (Piazza Unità) je vkorakal njegov predsednik pisatelj France Bevk. V Gorici pa je zasedel vladno palačo (prefekturo) Jožko Štrukelj.

PNOO se je z odlokom z dne 5. junija 1945 proglasil za „najvišjo zakonodajno in izvršno oblast v Slovenskem Primorju in Trstu.“ Že prej pa je z odlokom z dne 12. maja 1945, torej le nekaj dni po zasedbi, razdelil Primorje na tri dele, namreč na goriško okrožje, tržaško okrožje in avtonomno mesto Trst. Dober teden pozneje (odlok z dne 21. maja 1945) je določil ozemlje posameznih okrožij. Goriško okrožje „obsega vso prejšnjo goriško pokrajino in vse slovensko ozemlje videmske pokrajine (Čedadski, Tarčentski in Trbiški okraj).“ S tem revolucionarnim enostranskim odlokom je anektiral tudi dele videmske pokrajine; jugoslovanska vojska jih je imela zasedene. Na vseh teh odlokih sta bila podpisana France Bevk kot predsednik in dr. Bogdan Breclj kot tajnik.

Do tu je bila igra jugoslovanskih činiteljev vojaško in politično smotrna, spretna in učinkovita. Jugoslovanske čete so na zahodu in na severu zasedle vse slovensko ozemlje do jezikovne meje. Stoletni sem slovenske narodne politike je bil uresničen, res sicer samo začasno. Zedinjena Slovenija je bila tu, prvič v zgodovini. To stanje je bilo treba samo ohraniti.

Tedaj so se pa začele težave. V Sredozemlju je nekaj mednarodnih političnih točk, za katere so se zanimale tudi zelo oddaljene velesile. Sem spadajo Dardanelske ožine, Sueški prekop, Gibraltar, a tudi pristanišči kot Solun in Trst. Vsa vprašanja okoli teh občutljivih točk so se reševala po nekih posebnih načelih, med katerimi načelo narodne pripadnosti prebivalstva ni imelo mesta. Odločale so politične in gospodarske koristi velikih držav. Reševanje tržaškega vprašanja bi bilo treba diplomatsko dobro pripraviti; potrebno je bilo imeti veliko voljo do kompromisnih zaključkov in še večje potrpljenje. Zmaga v vojni še ni bila zadosten argument za pozitivno rešitev tako zamotane zadeve.

Ker je Trst zanimal tudi zmagovite velesile, je maršal Alexander vztrajal, da se sprejeti dogovori držijo. Prometne zve-

ze z Avstrijo so bile le izgovor. Imel bi jih bil lahko tudi preko Benetk. Važno je bilo, da bi Trst v jugoslovanski upravi ne prišel pod vpliv sovjetske Rusije. Zato je Alexander pritiskal, da so se dogovori izvršili vsaj v bistvenih točkah. Sredi maja je v dnevnem povelju očital Titu, da se hoče polastiti Julijske krajine in dela Koroške z orožjem in vojaško zasedbo. „Taka akcija spominja na Hitlerja, Mussolinijev in japonski način,“ je zapisal precej grobo in netaktno. Ni pomislil, da je Hitler zasedel nenemško Češko, Mussolini neitalijansko Albanijo in Japonci del neja-panske Kitajske.

Potreben je bil nov dogovor. Julijsko krajino so razdelili v dva pasova: pas A in pas B. V pasu A, ki je prišel pod zavezniško upravo, je simbolično ostalo nekaj tisoč jugoslovanske vojske, ki pa ni imela nobene izvršne oblasti. Nastanjena je bila na Krasu v vaseh okoli Komna in deloma v spodnji Vipavski dolini.

Dne 11. junija so jugoslovanske čete zapustile Trst in ves pas A. Takoj nato se je ustanovila zavezniška vojaška uprava, ki je pokazala pripravljenost, da prizna obstoječe slovenske upravne organe. Tako je bil v Gorici na prefekturi potrjen Jože Štrukelj (26. junija), na goriški občini pa dr. Karel Rutar (4. julija). Potem je ZVU izdala dne 11. avgusta splošni ukaz št. 11, ki je urejal krajevno upravo.

Ob tem ukazu se je izvršil usodni prelom. Položaj in pogled v bodočnost sta nujno zahtevala kompromisno politiko. Nosilec oblasti v pasu je bila ZVU. Politična zgodovina in izkušnja sta pasivno rezistenco vedno odsvetovali. Kdor protestira z odsotnostjo, nima nikoli prav. Biti je treba zraven, morda kaj požreti, a soodločati, soustvarjati razmere. Danes vidimo, kam nas je pripeljala brezkompromisna miselnost tistih vročih dni. Sodelovanje z angloameriškimi zavezniki bi pomenilo stalno prisotnost pri javni upravi, velik delež pri ustvarjanju novih razmer v mestih in na deželi. Kaj vse bi se lahko napravilo v Trstu! Dokaz za to sta slovensko šolstvo in slovenska radijska postaja, ki sta pozitivni in trajni sad sodelovanja med Slovenci in zavezniki. In to sta le dve področji javnega življenja.

Kompromis pomeni deliti oblast s kom drugim. Ta drugi je bil v Trstu CLN (Comitato di liberazione nazionale — Narod-

noosvobodilni odbor), ki so ga sestavljali krščanska demokracija, liberalci, socialisti, republikanci in akcijska stranka (partito d'azione). Predsednik CLN je bil duhovnik don Edoardo Marzari. V ozadju je bila masonerija. CLN je v avgustu 1945 začel izdajati dnevnik „La voce libera“; glavni urednik je bil mason prof. Vittorio Furlani.² Masonerija je v Trstu že davno pred prvo svetovno vojno vodila ves protislovenski boj.

Računati je bilo treba tudi s stališčem PCI (Partito comunista italiano — Italijanska komunistična partija). Vse kaže, da so internacionalizmu italijanskih komunistov preveč zaupali. Razočaranje je sicer prišlo kaj kmalu, a bilo je že prepozno. Na petem kongresu PCI je dne 29. decembra 1945 Togliatti izjavil: „Mi smo vedno trdili, da je Trst italijanski. — Delavci v Trstu so zavzeli stališče, ki je naklonjeno priključitvi mesta jugoslovanski zvezni državi; zašli so torej v nasprotja z našo rešitvijo“.³

Z vsem tem niso računali. Zato so odbili vsako sodelovanje z ZVU na osnovi splošnega ukaza št. 11.³ ZVU se je torej za slovenske zadeve morala nasloniti na tiste redke Slovence, ki so bili pripravljeni sodelovati.

Za kompromis so jugoslovanski komunisti postali pripravljene v drugi polovici leta 1946. Vršili so se sestanki med predstavniki SIAU (Slovensko-italijanska antifašistična unija), OF in Komunistične partije Julijske krajine na eni strani ter med strankami bivšega CLN na drugi strani. Predmet razgovorov je bila uprava Samostojnega tržaškega ozemlja (STO), ki ga je predvidevala mirovna pogodba z Italijo, podpisana 10. februarja naslednjega leta. STO je bil jasen kompromis. Trst naj postane samostojna država: ne dobi naj ga niti Italija niti Jugoslavija.

Pogajanja, začeta pred koncem leta 1946, so se nadaljevala tudi po podpisu mirovne pogodbe. Za 9. junija 1947 je bil sporazumno določen sestanek med zastopniki obeh taborov, a zastopnikov italijanskih strank (CLN) ni bilo; telefonično so sporočili, da ne pridejo.⁴ Čutili so se dovolj močne in imeli so svoje načrte, kot se je pokazalo pozneje. SIAU in Komunistična partija Julijske krajine sta kasneje spet hoteli začeti in nadaljevati pogajanja s strankami bivšega CLN. Odziva ni bilo. Politični in diplomatski avtobus

je bil zamujen. Odločilni vpliv na upravo v Trstu je ohranila italijanska desnica.

Naslednje leto se je položaj za Slovence na Tržaškem še poslabšal, in sicer zaradi znane kominformovske obsodbe jugoslovanske komunistične partije. Za to resolucijo sta glasovala tudi P. Togliatti in P. Secchia, delegata Italijanske komunističke partije (PCI). Vodstvo PCI je potem to obsodbo potrdilo soglasno in brez pridržkov.⁵ Jugoslavija je neznanski moralni, politični in gospodarski pritisk vzdržala. Na Goriškem in Tržaškem pa so bile posledice v narodnem pogledu strahotne. Komunistična partija STO se je razcepila. Italijanski pravoverni del partije je potegnil za sabo veliko Slovencev. To se je takoj občutilo pri vpisovanju v osnovne šole.

Slovensko šolstvo

Kaj bi se bilo dalo leta 1945 doseči pri ZVU, kaže najbolj nazorno primer slovenskega šolstva. Ob začetku vojne leta 1939 ni bilo na tem ozemlju niti ene slovenske šolske ustanove od otroškega vrtca do srednjih šol. Slovensko ljudstvo si je takrat želelo šol v domačem jeziku bolj kot vsakdanjega kruha. Prav zaradi besnega fašističnega uničevanja vsega, kar je bilo slovensko, se je slovensko prebivalstvo ob zlomu Italije v septembru 1943 skoraj stodstotno pridružilo partizanski borbi. Povod je bil torej izrazito nacionalen. Na prste bi bil tedaj lahko preštel tiste, ki partizanstva niso odobraval, ker so v ozadju videli komunistično diktaturo.

ZVU se je takoj ob prevzemu oblasti v svoje roke začela zanimati za slovensko šolsko vprašanje. V avgustu 1945 je na šolskih predveditoratih v Trstu in Gorici imenovala zastopnike OF za vodilne funkcionarje, a ti so imenovanje odklonili. Nato so bili imenovani drugi, ki so odgovornost za obnovo in organizacijo slovenskih osnovnih šol sprejeli ter začeli delati. V veliki večini so to bili ljudje, ki so se pred partizani umaknili iz Slovenije. Ko so bili izdani odloki za ustanovitev šol ter se je začelo vpisovanje, je komunistično vodstvo prve dni hotelo bojkotirati vstop v slovenske šole. Tistim osebam v vodstvu OF, ki so zaukazale bojkot slovenski šoli, se niti od daleč ni svetlikalo, kaj je našemu narodu takrat pomenila domača šola, katero je bil razbesneli fašizem vzel dvajset let

poprej. Ljudstvo je šolo želelo in zato bojkot ni mogel uspeti. Držal je le nekaj dni. Prve dni po začetku vpisovanja se je v Gorici v tri srednje šole vpisalo okoli deset dijakov. Potem se je nenadoma premaknilo. V nekaj dneh se je v Gorici vpisalo 768 učencev, in sicer 510 v nižjo srednjo šolo, 159 v gimnazijo in klasični licej ter 99 na učiteljske. Pritisk staršev je bil tako močan, da se je vodstvo OF moralo vdati in bojkot preklicati.

Enak položaj je bil tudi v Trstu.

Organizatorji teh življenjsko tako potrebnih in zato uspešnih šol so se znašli med dvema ognjema. Na eni strani so jih strahotno napadali komunisti, ki so organizirali tudi neštete ovire, da bi onemogočili poslovanje teh šol. Na drugi strani so bile stranke CLN, med njimi tudi Krščanska demokracija, ki so napravile vse, da bi slovenske šole uničile. Laži in psovke so kar deževale. Slovenske šole so bile „absurd“. To besedo je človek slišal ali bral ob vsaki priliki in nepriliki.⁶ Pohvaliti je treba angloameriške oficirje, ki so v glavnem vzdržali na začrtani poti.

Bolj kritičen je bil položaj po resoluciji kominforma. Mnogo Slovencev je zapustilo jugoslovansko usmerjeno komunistično partijo in pristopilo k Vidaliju, ki je vodil italijansko kominformistično frakcijo. Posledice so se pokazale še tisto jesen ob vpisovanju v slovensko osnovno šolo. Vidaljevi pristaši so podtalno agitirali za vpis slovenskih otrok v italijansko šolo. Naslednje številke so v tem pogledu zelo zgovorne. V šolskem letu 1947-48 je bilo v vse slovenske osnovne šole na Tržaškem vpisano 4165 otrok. Eno leto po kominformovski resoluciji (1949-50) je število padlo na 3388 otrok. V letu 1950-51 se jih je vpisalo 2284. Tržaško ozemlje je bilo takrat še pod ZVU.

Danes je stališče vseh levičarskih strank nasproti slovenskim šolam odločno pozitivno. Kdo pa bo popravil storjeno škodo?

Umreti hočejo

Odkar so se Slovenci zavedeli svoje narodne individualnosti, so smatrali jezik in z njim povezano narodnost za veliko vrednoto. V borbi za jezik se je izvršilo vse velikansko delo za narodni prepoved in napredek, in to največkrat v hudih, skoraj neznošnih časih. To stalno trdovratno pri-

zadevanje je temeljilo na prepričanju, da je cilj vsakega naroda, tudi majhnega naroda, da se ohrani, da se naravno in svobodno razvija ter izpopolnjuje in da svojim članom nudi vsako možnost kulturnega, gospodarskega in političnega napredovanja. Še danes dobro denejo besede kot: „Jezik ni samo občevalno sredstvo, ampak je tudi velika duhovna dobrina.“ (Karel Mauser)

Vse zgoraj omenjeno velikansko delo je bilo opravljeno z namenom in živo željo, da bi naš narod živel, in v neporušnem upanju, da bo živel. V hudih časih, pod grozotnim pritiskom narod ni hotel umreti. Tudi v tistem delu naroda, v katerem je bila zavest že skoraj ugasnila, namreč pri beneških Slovencih, so se vedno znova pojavljali moške z živo zavestjo o pripadnosti k slovenstvu. Pokojni pesnik Ivan Trinko je večkrat pravil, da so ga v srednji šoli zmerjali s „ščavo“. Ob tej psovki se je zavedel, da je nekaj drugega kot psovalci, da pripada drugemu narodu. Postal je slovenski pesnik, pripovednik, publicist in filozof.

Danes se zdi, da nekateri hočejo vse postaviti na glavo. V Ljubljani je bil 12. maja 1969 razgovor o predmetu „Slovenski narod danes“.⁷ Udeležilo se ga je deset oseb. V razgovoru je Božidar Debenjak z obžalovanjem omenil, da v slovenskih diskusijah „znova in znova nastopa teza o nujnem odmrtnju naroda“, da smo pravzaprav majhni in „kako bi bilo najbolje, da sami čimprej končamo s svojim obstojem, ker s svojo partikularnostjo samo oviramo procese svetovne integracije. Na srečo na našem posvetovanju takih tez ni bilo, v naši javnosti so bile pa že velikokrat izrečene. Nacionalno življenje je bojda luksuz in ga je torej treba v imenu nekih ekonomskih procesov spraviti s sveta.“ Iz tega izvajanja izhaja mnenje nekaterih ali morda mnogih, naj slovenski narod umre, ker je majhen.

S tezo o smrti slovenskega naroda se lepo sklada Kermaunerjev slavošpev Karlu Deschmannu, ki ga pisec zaključil takole: „Zato zahtevam našo vsesplošno rehabilitacijo Karla Deschmanna.“⁸ Ne moremo si predstavljati, da nerodni pisec Deschmanna in njegove uničujoče vloge v slovenski politični zgodovini ne pozna. Nepoznanje bi ga sicer osmešilo, a vendar tudi nekoliko opravičilo. Deschmann ni bil eden izmed mnogih slovenskih razumnikov, ki jih je

življenje zaneslo med Nemce ter so utonili ter brez sledu izginili v nemških množicah. Ne! Karl Deschmann (Dragotin Dežman) se je iz slovenskega narodnjaka, pesnika in državnega poslanca skoraj čez noč prelevil v zagrizenega Nemca ter je nekaj manj kot trideset let kot voditelj kranjskih Nemcev krčevito delal proti vsemu, kar je bilo na Kranjskem slovenskega. Bil je duša velenemške protislovenske politike na Kranjskem. Ker je bil inteligenten in zelo izobražen, je bil toliko nevarnejši. Bil je proti zedinjeni Sloveniji, proti slovenskim šolam ter za to, da se Slovenci utope med Nemci. Kermaunerjeva zahteva po rehabilitaciji Karla Deschmanna ima torej retroaktiven značaj, sega za sto let v preteklost. Po njegovem bi bili Slovenci morali umreti že takrat.

Razveseljivo pa je, da se je proti Tarasu Kermaunerju dvignil val ugovorov. Krepko je udaril po njem Lojze Ude v dvomesečniku „Prostor in čas.“ O Kermaunerjevih člankih pravi Ude na splošno, da so vsebinsko zgrešeni in neznanstveni. Po podrobni, stvarni analizi Dežmanovega dela in tega članka pa vzklikne: „Le v kakšno publicistično džunglo smo zašli na Slovenskem in to zelo po zaslugi takih publicistov, kakor je Taras Kermauner!“

Preberimo še nekaj misli iz članka enega izmed urednikov mariborskega visokošolskega lista „Katedra“: „Združevanje nacionalistov je hujše kot združevanje zločincev... Tudi v Sloveniji že večkrat poudarjajo nacionalizem, vsaj v zadnjem času, čeprav nacionalisti še točno ne vedo, kaj bi radi... Delujejo od zadaj, to je zahrbtno, saj zavijajo parole o samobitnosti slovenskega naroda v parole, ki spominjajo že na čisti nacionalizem... Odločiti se torej moramo, ali pustimo društvom, ki se povezujejo z zamejskimi Slovenci, da bodo nedopustna in da bodo molče kričala o nekem novem socializmu, ki naj bi izviral baje iz Amerike, Londona, Münchna, Trsta, ali pa se odločimo za pristno sodelovanje s tujimi narodi brez lastnih nacionalistov.“¹⁰ Te besede so, če pustimo ob strani neverjetno zmedo pojmov, nevednost ter nemogočo slabo slovenščino, nedvomno odsev razpoloženja v nekem delu slovenskih visokošolcev. Kdor zagovarja slovensko narodno samobitnost, je nacionalist in kot nacionalist je hujši od zločincev. Kaj bi na to rekel pokojni cerkljanski učitelj

Viktor Jereb, ki je pred nekaj leti umrl na Opčinah pri Trstu? Jereb je v septembru postal prvi partizanski šolski nadzornik na Cerkljanskem. V oktobru 1943 je poslal šolam začasni učni načrt in pismo, ki dokazuje, kaj je našim ljudem tedaj pomenila slovenska šola. Vredno je, da ga ob neužitnem čvekanju visokošolske „Katedre“ objavimo v celoti:

„Tovariši in tovarišice!

Po petindvajsetih letih najhujšega suženjstva, ko je velik del naše dežele svoboden in se sovražnik že zvija v poslednjih krčih, se odpirajo po naših vaseh ljudske šole in se postavljajo temelji novemu šolstvu na Primorskem.

Naša mladina, ki so jo toliko let „vzgajali“ tujci, vas čaka s hrepenečim srcem, da ji prinesete toplo besedo v domačem jeziku. Izruvatvi bo treba mnogo plevla, ki ga je zasejal sovražnik, stalo vas bo mnogo truda, preden boste ustvarili narodne šole v pravem pomenu besede in vpejljali našo mladino v novi red. Prva dolžnost vsakega učitelja je, da v tesnem sodelovanju s starši vzgaja svoje učence v narodnem duhu, duhu socialne pravičnosti in demokratičnih načel, to je v duhu OF slovenskega naroda.“¹¹

Sedaj pa skoči na dan vprašanje: ali je bil zamejski Slovenec Viktor Jereb nacionalist in zločinec ali pa morda le normalen slovenski učitelj, kateremu je narodna zavest zdrav atribut duševno zdravega človeka?

Nam pa se še vedno in kljub vsemu upira verjeti, da je uničenje slovenskega naroda končni cilj komunistične politike. Kako se je že glasilo tisto, kar smo v vojnih letih stalno slišali in brali: Svobodo narodu! Ali samo svobodo, da umre?

Trst pod Italijo

Čeprav ne spada strogo pod naš naslov, je vendar poučno pogledati, kakšno usodo je doživljal in doživlja Trst v Italiji, kako Italija izpolnjuje obljube, katere so dali Tržačanom odgovorni možje. Ministrski predsednik De Gasperi je bil nedvomno odgovoren človek na odgovornem mestu. Svoje odgovornosti se je tudi zavedal. Dne 10. junija 1949 je tik pred občinskimi volitvami govoril na Velikem trgu (Piazza Unita) v Trstu. Po poročilu dnevnika „Il giornale di Trieste“ ga je na trgu poslušalo 150.000 ljudi. No, na Veliki trg in v najbližjo okolico gre kvečjemu

15.000 ljudi. Omenjeno poročilo je torej neskončno pretirano, a naj bo. Če je poslušalcev bilo 150.000, je ministrski predsednik osebno dal obljube osebno navzoči nadpolovični večini vsega tržaškega prebivalstva. Obljube so torej toliko bolj obvezne.

Iz dolgega govora predsednika De Gasperija navajam tiste stavke, ki vsebujejo obljube za bodočnost Trsta.

„Meščani! Bratje iz Trsta in Istre! Bratje iz Italije!... Prisotnost podpredsednika vlade Saragata, ministra za trgovsko mornarico, vam potrjuje našo obvezo, da bomo poskrbeli za porast tržaškega pomorstva in industrij. Kar pa zadeva pristanišče in mesto sploh, potrjujem, kar je vlada v oktobru izjavila v parlamentu: Ko bo Trst postal sestavni del italijanske države, bomo napeli naše moči, da bo postal svobodno in gostoljubno središče za vse gospodarske, industrijske in pomorske potrebe, in sicer najprej sosednih držav, a tudi vsake druge države, ki bo hotela gospodarsko uporabljati to pristanišče.

Prijatelji, to je pogoj za industrijsko in pomorsko bodočnost Trsta, z upravičeno, sakrosanktno brambo italijanstva in naše kulture.“¹²

Po tako javno danih, gromovitih obljubah enega najresnejših italijanskih državnikov povojnega časa bi človek zares pričakoval razcvet tržaškega pristanišča in mesta. V petindvajsetih letih bi se bilo moralo prebivalstvo ako ne podvojiti vsaj znaj znatno povečati. In promet v pristanišču bi bil tak, da bi morale mnoge ladje čakati zunaj na morju, da bi prišle na vrsto in pristale ob pomolih. Kako pa je v resnici? Prebivalstvo se vsako leto poveča ali pa tudi zmanjša za nekaj desetina duš (priseljenci in novorojenci — umrli in izseljenci). In pogled na pristanišče s katere koli okoliških višin, na primer od Ferlugov ali pa z Napoleonove ceste zgovorno priča o skrbi vlade za tržaške brate. Pristanišče je namreč največkrat prazno. Le včasih zaide sem kaka večja ladja kot

po pomoti. Promet stalno pada. Letošnji junij je bil za deset odstotkov manjši kot v juniju lani.¹³ Da potolažijo nepotrpežljive Tržačane, gradijo že nekaj let tako imenovani sedmi pomol, ki je požrl že desetine milijard lir. Vlada in dežela sta prav letos v juniju spet nakazali enajst in pol milijarde lir za ta pomol, ki ga spremlja nesreča od vsega začetka. Graditi so ga začeli na slabo izbranem mestu: morskodno se je pod veliko težo usedlo; ni vzdržalo. Morali so menjati prostor.

V juliju se je z vprašanji mornarice in ladjedelnic bavil tudi tržaški občinski svet. Župan je tožil, da vlada ne drži obljub, da zapostavlja Trst, da tržaške ladjedelnice ne dobivajo več naročil za velike ladje in pristaniške naprave. „Il piccolo“, ta najhujši zagovornik italijanstva, je poročilo o tej občinski seji dal naslov „Vedno težje sence se zgoščajo nad usodo pomorstva in ladjedelništva.“¹⁴

Dve pristanišči: Koper in Capodistria

Pa tudi sedijo včasih v rimski vladi strokovnjaki in pol za reševanje tržaških vprašanj. Tak strokovnjak izvedenec je Giuseppe Machiavelli, odvetnik iz Genove, v letih 1968 in 1969 podtajnik za trgovsko mornarico. Tednik „Il corriere dei trasporti“ je letos 5. junija objavil razgovor z njim. Ob tej priliki je Machiavelli dal o težavah tržaškega pristanišča izjavo, ki zasluži, da ostane ovekovečena v letopisih. Dejal je: „Trst mora tekmovati v neugodnih pogojih, kar zadeva tarife, z jugoslovanskimi pristanišči, ne samo s Kopro, temveč zlasti s Capodistria.“ Kljub malenkostni razdalji treh ali štirih kilometrov zračne črte med Trstom in Kopro, mož ni vedel, da sta Koper in Capodistria le dve imeni za isto mesto. In tak strokovnjak je skoraj eno leto soodločal o Trstu in njegovih problemih.

Zgodovina ne plačuje vsako soboto, a dolžna ne ostane nič.

OPOMBE

¹ Glej osmrtnico v dnevniku „Il piccolo“ dne 4. avgusta 1965.

² „Noi abbiamo sempre affermato l'italianità di Trieste. Gli operai di Trieste hanno preso un atteggiamento favorevole all'annessione della città allo Stato federale jugoslavo, entrando quindi in contrasto con la nostra soluzione.“ L'Unità, 30. decembra 1945.

³ Primorski dnevnik, 22. avgusta 1945: An-

tifašistična unija Julijske krajine izjavlja, da ne more sprejeti nobene odgovornosti za delo „krajevne uprave“, ki je odrejeno s splošnim ukazom št. 11 Zavezniške vojaške uprave in zato ne more dajati nobenih predlogov za imenovanje v organe krajevne uprave, kot so določeni v tem ukazu. Nekaj dni pozneje (26. avgusta) je tudi mestni osvobodilni svet za Trst poslal polk. Bowmanu odklonilno pismo.

⁴ Il Lavoratore, 12. junija 1947 in Primorski dnevnik, 13. junija 1947.

⁵ L'Unità, 29. junija 1948: „Po poročilu tovarišev Togliattija in Secchia o zadnji seji informbiroja komunističnih partij je vodstvo Komunistične partije Italije soglasno, popolno in brez pridržka odobrilo odločbe informa biroja, ki izhajajo iz resolucije o razmerah v Komunistični partiji Jugoslavije, katero je sprejel informbiro.“ — „La direzione del Partito comunista italiano, udito il rapporto dei compagni Togliatti e Secchia sulla recente riunione dell'Ufficio d'informazione tra i partiti comunisti, esprime all'unanimità la propria approvazione completa e senza riserva delle decisioni dell'Ufficio d'informazione, quali risultano dalla risoluzione sulla situazione esistente nel Partito comunista della Jugoslavia approvata dall'Ufficio d'informazione stesso.“

⁶ Navedel bom samo nekaj cvetk iz te nečedne gonje: „La voce libera“ je 23. junija 1947 zapisala, da je slovenski pouk v srednjih šolah absurd (L'assurdo dell'insegnamento medio sloveno). „Il lunedì“ (Ponedeljek, teden, ki je izhajal v Gorici) je dne 8. decembra 1947 objavil iz Krmina, kjer je bila takrat številna slovenska osnovna šola, dopis z naslovom: E un'assurdità la scuola slovena. (Slovenska šola je nesmisel.) „L'emancipazione“, ki je izhajala v Trstu, je 13. junija 1947 postavil trapasto trditev, da hočejo Slovenci v Trstu dobiti več šol, kot jih imajo v Ljubljani (Si tenta di dare a Trieste più scuole slovene che a Lubiana.) Istotam očita brihtni pisec Slovincem, da pošiljajo v srednje šole otroke iz zelo oddaljenih krajev (da luoghi lontanissimi), kot da ti nimajo pravice do obiska srednje šole, ali celo iz pasa B (o addirittura della zonaB), kot da na meji ni bilo nobene kontrole.

⁷ Zapisnik razgovora je objavila revija „Anthropos“, časopis za sodelovanje humanističnih ved, za psihologijo in filozofjo. Ljubljana, 1969, str. 101—128.

⁸ Taras Kermauner: Je Dežmanov primer potreben rehabilitacije? „Problemi“, januar 1970.

⁹ Taras Kermauner in Dežman. Maj-junij 1972 str. 327—332.

¹⁰ Citirano po „Zalivu“, Trst 1969, str. 208

¹¹ Primorski dnevnik, 3. julija 1970.

¹² Il giornale di Trieste, 11. junija 1949: „Cittadini! fratelli di Trieste e dell'Istria, fratelli d'Italia!... La presenza del vicepresidente Saragat, ministro della marina mercantile, vi conferma il nostro impegno di provvedere all'incremento della marineria e delle industrie triestine, e circa il porto e la città in genere confermo quanto il Governo dichiarò in ottobre dinanzi al parlamento: Quando Trieste diventera parte integrante dello Stato italiano, noi tenderemo le nostre forze perchè esso diventi centro libero ed ospitale per tutti i bisogni economici, industriali e marittimi, prima di tutto dei paesi vicini e anche di ogni altro paese che abbia interesse ad utilizzare economicamente questo porto.

Questa, amici miei, è la condizione dell'avvenire marittimo e industriale di Trieste, con la difesa legittima, sacrosanta dell'italianità e della nostra cultura.“

¹³ Il piccolo, 1. avgusta 1972.

¹⁴ „Ombre sempre più pesanti si addensano sulle sorti della marineria e della cantieristica.“ Il piccolo, 15. julija 1972.

¹⁵ Il piccolo, 10. junija 1972: „Tuttavia Trieste si trova a dover competere con i porti jugoslavi, non solo Koper, ma specialmente Capodistria, in condizione di sfavore per le tariffe.“

Primorski Slovenci v boju za svoje pravice

V razdobju zadnjih dveh let lahko beležimo veliko novih premikov v prizadevanju primorskih Slovencev za doseg končne ureditve njih zakonitih in po ustavi zajamčenih pravic. V ta okvir se uvrščajo gotovo vse akcije političnih in kulturnih sil slovenske manjšine v Italiji, ki po več kot dvajsetih letih obstoja republike in demokracije ni še dejansko zaščiten, kot bi morala biti.

V ta namen sodijo predvsem dejavnosti političnih faktorjev, ki so med samo slovensko manjšino opozorili na odločno potrebo po dokončni juridični ureditvi vseh njenih problemov. V tem smislu je najprej umestno spregovoriti nekaj besed o pravnem položaju manjšin na splošno v okviru italijanske države. Šesti člen ustave pravi dobesedno: „Republika ščiti s posebnimi določili jezikovne manjšine.“ S tem je prav sama „magna charta“ demokratične italijanske republike, nastale iz boja proti fašizmu, slovesno kodificirala načelo manjšinske zaščite. Kot znano so v Italiji tri politično mišljene narodne manjšine (pri tem ne štejemo vrste jezikovnih otokov raznih ladinsko-provensalsko-katalonskih izvorov): nemška, francoska in slovenska. Nemška manjšina živi v Južnem Tirolu (pokrajina Bozen) in jo ščiti že sporazum Gruber-De Gasperi iz leta 1946, nato pa še vrsta ustavnih določil, ki sta jih italijanska vlada oz. parlament izglasovala v okviru tkzv. „paketa“ norm za dejansko uveljavitev manjšinske zaščite. Francozi v dolini Aosta imajo tudi celo vrsto norm, ki jamčijo njihovo jezikovno in administrativno samoupravo, to zlasti po členih deželnega statuta in že republiške ustave same (praktično jim ustava jamči tudi izvolitev lastnih parlamentarcev).

Nekoliko drugače je z juridično zaščito slovenske manjšine. Mirovna pogodba sicer to predvideva, a dejansko je pravna zaščita veljavna samo za Tržaško ozemlje po londonskem Memorandumu iz leta 1954, medtem ko za Gorico veljajo le nekateri državni zakoni (n. pr. šolski in za imena), medtem

ko Beneška Slovenija nima niti tega. Seveda je vse to nepravdo in diskriminacijsko stanje povzročilo, da so se slovenske politične sile že vsa leta po vojni sem zavemale za dejansko in pravno zaščito celotne slovenske manjšine v Italiji. To še bolj od ustanovitve samoupravne dežele Furlanije-Julijske Benečije leta 1963, ko so vsi Slovenci v Italiji združeni v novi upravni enoti in je s tem dana možnost zahteve poenotenja političnega ravnanja z manjšino samo. Deželni statut sicer v 3. členu pravi, da „...dežela ščiti etnične in kulturne karakteristike prebivalstva ne glede na jezikovno pripadnost“, vendar do sedaj nima še deželna oblast dejanske moči za manjšinsko zakonodajo. To si predvsem lasti osrednja rimska vlada in zato so vsi napor obrnjeni na Rim! V deželi smo Slovenci dosegli ie — in to po vztrajni borbi poslanca Slovenske skupnosti — priznanje uradnega naziva „Slovenci“ in ne več čudnega atributa „nosilci posebnih interesov“...

V tem smislu je prišlo letos do formalne predstavitve zakonskega osnutka za zaščito slovenske manjšine od strani osrednjih slovenskih političnih organizacij v Trstu in Gorici. Slovenska skupnost v Trstu, Slovenska demokratska zveza v Gorici ter Slovenska demokratska zveza v Trstu so v začetku letošnjega leta predložile poslanski zbornici ter senatu svojo peticijo s priloženim osnutkom zakona (44 členov), ki predvideva celotno zaščito slovenske narodne skupnosti v Italiji. Parlament je zadevo že vpeljal v potreben tir, seveda pa je nato vsa stvar obstala zaradi razpusta parlamenta ter razpisa novih volitev. Omenjene politične organizacije pa so novemu parlamentu že poslale celotno peticijo v pretres. Naj pri tem omenimo, da sta se SDZ in Slovenska skupnost pri tem poslužile čl. 50 ustave, ki omogoča posameznemu državljanu, da v obliki peticije na parlament predloži zakonski osnutek. To pa so morale slovenske politične demokratične sile narediti zato, ker nimajo lastnega predstavništva v rimskem parla-

mentu. V svojem zakonskem osnutku pa med drugim predvidevajo tudi pravico do posebnega parlamentarnega zastopstva za manjšino.

Za objektivnost moramo še pripomniti, da sta osnutki zakona za slovensko manjšino vložili tudi socialistična in komunistična stranka. Vendar sta oba osnutka nepopolna in ne zadoščata v vsem potrebam slovenskega prebivalstva. Vsekakor pa bo vsak osnutek lahko odobren le ob resnični politični volji Krščanske demokracije, od katere demokratični Slovenci pričakujejo, da bo — čeprav ne v obliki globalnega zakonskega osnutka — pozitivno rešila glavne probleme slovenske manjšine, kot so v predvolilni dobi, pa tudi prej, zagotovili njeni najvišji državni predstavniki.

Pri tem pa lahko beležimo nekaj pomembnih mejnikov v političnem življenju slovenske manjšine v Italiji v letu 1972. V mislih imam najprej obisk skupne slovenske delegacije, ki je obsegala predstavnike vseh Slovencev v Italiji od marksistov do katoličanov, pri predsedniku italijanske vlade. To je bila sploh prva uradna slovenska delegacija na pogovoru s kakim vladnim načelnikom v Rimu. Takratni ministrski predsednik Emilio Colombo je v nagovoru delegaciji dal nekatere pomembne načelne izjave o manjšinah sploh. Med drugim je priznal, da narodne manjšine predstavljajo obogatitev večinskega naroda, da je vlada proti asimilaciji manjšine itd. Izrekel je tudi politično voljo vlade za postopno reševanje vseh manjšinskih problemov Slovencev v Italiji.

Tudi novi ministrski predsednik Andreotti je imel slike s kvalificiranimi predstavniki slovenske manjšine. Že predno je postal predsednik vlade, je pismeno sporočil tajniku SDZ v Gorici (kot načelnik krščansko-demokratskih poslancev), da bo njegova skupina v zbornici pozorno pretresala zakonski osnutek SDZ-Slovenska skupnost. Ko je bil v volivnem obdobju na obisku v Trstu in Gorici, je Andreotti sodeloval tudi delegacijo Slovenske demokratske zveze v Gorici in zastopstvo Slovenske skupnosti v Trstu, katerima je zagotovil, da imata vlada in večinska stranka politično voljo za pozitivno ureditev perečih slovenskih problemov.

Ob lanski izvolitvi novega predsednika republike so prej omenjene slovenske stranke predstavile državnemu poglavarju glavne potrebe naše manjšine. Predsednik

Giovanni Leone je v svojih odgovorih zagotovil svoje zanimanje pri vladi in parlamentu.

Vse te in podobne izjave najvišjih državnih in vladnih predstavnikov nas lahko navdajajo z upanjem na pozitivno bodočnost, čeprav si ne smemo delati iluzij. Brez lastnega odločnega in dejavnega zadržanja tudi v tem ne bomo prodrli. Seveda si kot pripadniki manjšine lahko želimo tudi bolj angažirane politične podpore od strani matične države, in to kljub odločnemu nasprotovanju političnemu režimu, ki doma vlada. Vseeno pa ostane matična država nekak porok za varstvo nad njenimi manjšinami v zamejstvu, in v toliko lahko tudi mi zahtevamo njeno podporo. V vsem ostalem pa hočemo ostati idejno in politično neodvisni, saj moremo le v svobodni in pravični družbi doseči vse tiste pravice, ki nam pritičejo po naravnem in pozitivnem zakonu.

Letos smo imeli v Italiji parlamentarne volitve, v jeseni so na vrsti tržaške občinske volitve, prihodnjo pomlad pa nas čakajo deželnozborske volitve. Jasno je, da demokratični Slovenci nastopamo s samostojno slovensko listo z lipovo vejico na vseh volitvah, na katerih zmoremo upati na lastno izvoljeno predstavništvo. To velja za upravne volitve (občina, pokrajina) ter za deželni zbor. Drugačna pa je zadeva s političnimi ali parlamentarnimi volitvami. Tu zaradi posebnosti v volilnih okrožjih (Trst je zase, Gorica z Vidmom — Pordenone — Belluno spet zase) ter zaradi previsokega „kvoruma“, ki ga predvideva obstoječi volilni zakon, ne moremo sploh upati na izvolitev poslanca ali senatorja. Zato smo se tudi letos na Gorškem odločili, da podpremo tiste sile (praktično Krščansko demokracijo z dopustitvijo glasu za socialne demokrate), ki imajo posluš za naše zahteve, obenem pa jamčijo odločno demokratično usmeritev države. Na Tržaškem so sicer dvakrat prej predstavili tudi za parlament — seveda le simbolično — slovensko listo; letos pa so ubrali tudi oni pot podpore glavni demokratični stranki — KD. Vse to pa so narekemale ne samo naše specifične manjšinske potrebe, ampak tudi splošni položaji v državi, saj je šlo pri teh volitvah za demokracijo ali diktaturo.

Pri tem navajam samo odlomka iz izjav obeh osrednjih organizacij iz Trsta in Gorice. Slovenska skupnost v Trstu med drugim v volilnem proglasu poudarja: „...svet

Slovenske skupnosti že sedaj opozarja svoje člane in volivce na izredno važnost bližnjih volitev za demokratično življenje v Italiji. To namreč terja od vsakega zrelega državljana, da odda svoj glas tistim kandidatom, ki jamčijo ohranitev in razvoj demokratičnega političnega življenja ter uresničenje socialnih reform in si tako stvarno prizadevajo za reševanje perečih vprašanj slovenske narodnostne skupnosti ter zavračajo kakršne koli nazadnjaške, fašistične in totalitaristične težnje.“

Iz izjave SDZ v Gorici pa posnemamo naslednje:

„Krščansko demokracijo Slovenci že poznamo kot stranko, ki nam je do tu že marsikaj pozitivnega priskrbel in v njej vidimo jamstvo za ohranitev in okrepitev demokratičnih svoboščin v državi. — Pričakujemo pa, zlasti po zadnjem srečanju s predsednikom vlade, da se bo ta stranka v bodoče še odločneje zavzela za dokončno rešitev vseh naših vprašanj.“

Tudi v „Glasu Slovenskega ljudskega gibanja“ (SLG) iz Trsta in Gorice beremo v tem smislu različne izjave, ki prav z vidika političnega realizma pozivajo k podpori širšim demokratičnim silam, obenem pa se s tem ne odpovedujejo samostojnemu slovenskemu nastopu, kadarkoli je le-ta možen. Tako beremo v tej posebni številki biltena SLG: „V vrstah Slovenskega ljudskega gibanja je bila nedvomno zelo živa ideja o potrebi po samostojnem nastopu in gotovo je organizacija naredila vse, kar je mogla, da bi do tega prišlo. Ko pa je bilo jasno, da je postala taka pot za politično izbiro neizvedljiva, je tudi SLG skušala realistično zavihati rokave in si v drugem okviru postaviti identične cilje z drugimi sredstvi: dosego priznanja naših manjšinskih pravic in garancije za njih čim boljše konkretizacijo. Po teh vodilnih smernicah je nato steklo vse nadaljnje delovanje goriškega SLG, ki je hotelo predvsem ne za vsako ceno podpreti to ali ono stranko, temveč mimo najširših jamstev

doseči vsaj glavna zagotovila v tem smislu...“

Tržaško SLG pa pravi v svojem proglasu istotam:

„...Posebno mi Slovenci smo in bomo proti vsaki diktaturi; preveč gorja smo prestali v svoji preteklosti zaradi diktatur! Odklanjamo torej vse politične skrajnosti, ki bi nas hotele utesniti v toge politične sisteme: hočemo tudi v bodočnosti ostati politično prosti. Hočemo imeti možnost tudi v bodoče združevati se svobodno ter izreči o vsaki javni zadevi svoje mnenje. To je neodtujljiva pravica vsakega človeka. Proti tej pravici pa so vsi skrajni desničarji, fašisti pa tudi komunisti in druge skupine skrajnih levičarjev... Zanje ne more dati glasu noben resnični demokrat.“

Iz teh nekaj citiranih izjav in dokumentov lahko razumemo, zakaj letos na političnih volitvah ni bilo samostojne slovenske liste, čeprav bi gotovo to bila srčna želja vseh zamejskih Slovencev. Če nam bodo v bodoče dani drugačni pogoji in bodo obstajale objektivne in konkretne možnosti za izvolitev slovenskega parlamentarca, ne bo nikarih pomislekov glede postavitve samostojne slovenske liste.

— — —

Slovenska politika v zamejstvu je predvsem narodno-obrambnega značaja. Obenem pa ne more mimo dejstva, da ne sme dandanes nihče nevtravno gledati na razkrajajočo ofenzivo totalitarnih ideologij proti demokratičnemu redu in civilnemu družbenemu obstoju. Zato tudi velika večina zamejskih Slovencev v Italiji vidi le v spoštovanju osnovnih krščanskih in humanih vrednot predpogoj za njen nadaljnji napredek, za plodovit razvoj skupnosti in posameznika v okviru medsebojne strpnosti in spoštovanja. V tem pa samo nadaljuje s tisočletno tradicijo slovenske zgodovine, ko so se osnovne vrednote slovenskega naroda kljub viharjem ne samo ohranile, ampak tudi v ognju prekalile in obnovljene zaživele.

Gorica, julija 1972.

Dr. Milan Komar, Argentina: Osebne vezi in borba
Dr. Ljubo Sirc, Anglija: Protislovja samoupravljanja
Dr. Ludovik Puš, ZDA: Ameriška demokracija in dolar
† Dr. Celestin Jelenc: Kako je nastala Osvobodilna fronta
Dr. Tine Deželjak, Argentina: Slovenski narod in simboli njegove narodnosti
in državnosti
Dr. Oton Ambrož, ZDA: Trikot: Moskva-Peking-Beograd

RAZPRAVE DOKUMENTI PRICEVANJA

Osebna vez in borba

Pričujoča razmišljanja so napisana v spomin na mladega slovenskega fanta Francija Mramorja, avtomobilskega mehanika po poklicu, ki je bil eden najrednejših udeležencev filozofskega krožka, ki ga je v Slovenskem domu v Carapachayu vodil pisec teh vrstic. Kratka in huda bolezen nam ga je vzela, ko je bil v polnem razmahu svojih mladih sil, vedno nasmejan, vedno poln dobre volje in volje do dobrega. Na carapachayskih sestankih smo tudi obravnavali vprašanje inkomunikacije, krize osebne stika, razumevanje med očeti in sinovi, učitelji in učenci, med vrstniki ipd. Vendar med nami je bil stik, je bila komunikacija in razumevanje, zato nam je Francijeva huda in nenadna smrt zasekala tako skelečo rano, ki se le počasi celi.

1. Martin Heidegger govori v svoji znani zbirki esejev „Holzwege“ in sicer v prvem delu, posvečenem izvoru umetnin, o resnici, ki se more razvijati le v borbi: v borbi med jasnostjo in zastrtostjo, med tem, kar nemški filozof imenuje v svojem pesniškem jeziku svet (Welt) in tem, kar imenuje zemljo (Erde). Borba pa, kot jo Heidegger pojmuje ne odpira prepadov med nasprotniki, ampak je „notranja vez medsebojne pripadnosti med tistimi, ki se bore.“ Borba je torej vez, stik; celo več, notranja vez in notranji stik.¹ Popolna oddaljenost onemogoča borbo. Popolna oddaljenost je popolna indiferenca. Notranja vez, ki je značilna za borbo, pa ni nujno ljubezen, je lahko tudi sovraštvo. Medsebojno sovraštvo, ki prihaja iz srca, ki je simbol človekove notranjosti. Vendar je sovraštvo vedno manj notranje kot ljubezen. Predmet sovraštva sam je vedno zopern, tuj, ne-naš. Prizadene nas, boli nas v notranjosti, a notranje ga ne privzamemo. Ravno nasprotno pa se godi pri ljubezni: predmet ljubezni je vedno notranje privzet. Borba ljubezni bi bila potemtakem borba, ki nas v notranjosti najgloblje zajema.

Je vsaka notranja vez nujno borba? Morda bi bilo bolj točno zastaviti vprašanje takole: je vsaka notranja vez vedno nujno borba? Vedno ne. Ne razumemo „vedno“ kot „v vsakem primeru“, ampak kot „nepretrgoma“. Notranja osebna vez, stik, ki je stik med srci, se nikdar ne more prav uresničiti brez borbe. Cenene in složne vezi so redkokdaj resnične, še manj pa globoke.

Zakaj je tako?

Vez, ki nas tukaj zanima, je vez med resničnimi bitji. Resnična stvarnost pa ni

prozorna, lahko umljiva ali lahko obvladljiva, skratka, je globoka in to pomeni, da je nikdar ne moremo čisto izčrpati, čisto pregledati in tako spraviti pod svoj nadzor. To hitro užali naše samoljubje in iz njega izvirajočo oblastiteljnost. Če popustimo samoljubju, izgubimo pravi stik s stvarnostjo; a če hočemo za vsako ceno obdržati pravi stik z resnično stvarnostjo, se moramo boriti proti samoljubju in spoznavni in čustveni oblastiteljnosti.

Takole pravi Hegel: „Kadar človek hoče razumeti neko stvar, mora odmisлити vse druge zadeve, ki se na tisoče prerivajo v njegovem duhu, svoje tekoče interese, dá, celo svojo lastno osebo, da se lahko preda le stvari sami. *Pozornost zahteva, da spravimo s pota lastno uveljavljanje in se prepustimo stvarnosti*: dva momenta, ki sta potrebna, da naš duh lahko učinkovito deluje.“² Sodobni francoski filozof Louis Lavelle, ko razmišlja o ravno istem vprašanju, pravi, da se mora človek, ki išče resničnega stika s stvarnostjo, takorekoč izbrisati pred njo („s'effacer devant l'objet...“) in dodaja s skoraj istimi besedami kot Hegel: „Pravo spoznanje ne povzdigne samoljubja, ki bi rado vladalo nad stvarnostjo, da bi jo usužnjilo, ampak se odreka samoljubju in se sklanja nad svetom polno občudovanja in učljivosti.“ „Kajti spoznanje je vez s stvarnostjo, ne pa kaka zmaga ali poraz.“³

V tej zvezi bi lahko navedli tudi misli Schelerjevega učenca in prijatelja Paula Louisa Landsberga o borbi: „Povejmo takoj na začetku, da se kategorija borbe ne istoveti s področjem sovraštva ali pa nasprotstva. Govorili smo o borbi pri delu, ko se borimo proti silam narave, kar nikakor ne pomeni sovraštva niti nasprot-

stva. Pa še nekaj več: ljubezen sama odkrije resnico ljubljene osebe samo v neki vrsti borbe. Popolno osebno dejanje ljubezni ima v sebi neko napadalnost, neko čustveno naperjenost, ki nam končno omogoči izkusiti resnični značaj ljubljenega bitja: trčimo ob njegovo notranjo trdnost, ki postavi na laž našo domišljijo. Kdor se ni ljubeče boril s svojim Bogom, ni izkusil realnosti svojega Boga. Lahko ga še jemlje za neki odsev svoje lastne imaginacije. Zveza ljubezni med osebami je bolj polariteta kot enota. Ljubezen, ki ni izkusila trenja in udarcev, s katerimi se razodene *drugo, tako in ne drugačno bitje*, bo ostala romantično čustvo, zaprto v lastni jaz. Ljubezen postane realna in učinkovita vez dveh samostojnih in neponovljivih oseb, kadar je prav taka borba pokazala obema, da imata oba samosvoje bitvanje.⁴⁴

2. Sodobni človek prerad gleda na stvarnost, kot da bi šlo za lahko gnetljivo gmoto, ki jo je moči poljubno oblikovati v smislu prej zasnovanih načrtov in obrazcev. Ne vidi jasno, kakor pravi lieški profesor filozofije Marcel De Corte, da je stvarnost „po svojem bistvu različna, mnogoterna, da se upira poštettju, merjenju, enoličenju, da ima v sebi neko neprodinost in skrivnostnost, ki nudi odpor človekovemu umu, kateri neprestano zapada, kot je rekel Bergson, skušnjavi zapeljive matematične jasnosti ali, točneje povedano, popolne prozornosti, lastne čistim idejam, katerih logično in subjektivno strukturo bi rad vsilil stvarjem.“⁴⁵ Na tem mestu bi kdo lahko stavil ugovor, ali tako učljivo in radoznalo zadržanje do stvarnosti ne vodi morda v pasivnost, ki ubija dejavne sile, ki so v človeku. Marcel De Corte takole odgovarja na ta pomislek: „Ta objektivizem, ki sloni na spoštovanju do stvari, še daleč ne pospešuje neko zgolj trpno obnašanje pred dejansko stvarnostjo, ampak, ravno nasprotno, budi mnogoternost duha, ko postavlja človeka v vedno drugačne položaje, mu ostri čut za konkretno dejanstvo in mu bogati življenje. Ker si želimo stvari v njihovem bitju samem in jih imamo kot take radi, bujna radodarnost dejanske stvarnosti odkriva množico vrednot, ki ustrezajo množici želja, zagonov, teženj, čustev in hopenj, čudovito čvrstih in čudovito raznolikih.“⁴⁶

Ta živi stik s stvarnostjo se ne more razvijati brez borbe ali boljše rečeno, ta

živi stik je v velikí meri narejen iz borbe. Če te ne-sovražne in ne-nasprotujoče si borbe ni, ni stika.

Kaj sledi iz tega?

3. Iz tega sledi, na kar smo že na začetku razmišljanja namignili, da preveč zložne, zgodne in cenene vezi navadno niso ne žive, ne prave, niti morda niso vezi in da je v tem dejstvu morda treba iskati, če ne glavnega, pa vsaj enega izmed glavnih vzrokov današnje strahotne krize osebnih stikov in vezi. Pred kratkim umrla italijanski esejist in kritik Nicola Chiaromonte, razpravljajoč o isti temi, citira Jacquesa iz romana „*Été 1914*“ francoskega pisatelja Roger Martin du Gard, ki spríóo takih zlaganih površnih vezi vzklikne: „To je babilonsko prekletstvo! Ljudje iste starosti, istega načina življenja, istih prepričanj, si lahko ves dan domišljajo, da se menijo med seboj, popolnoma prosto, brez vsakih pridržkov, ne da bi se kdaj res srečali, niti za trenutek... Neprodinri. Vzoredno bežeči.“⁴⁷ Potrošniško površno pojmovani pluralizem in z njim združeni širokost in strpnost, vodijo navadno v tako splošno mimobežnost. Za potrošniško lažno kulturo je značilno, da je v njej potrošna dobrina nekak vzorec vseh drugih dobrin. Potrošna dobrina pa je po svojem bistvu lahko dostopna. Treba je samo denarja, pa jo lahko kupimo, imamo, porabimo in vržemo proč. Ni treba zanjo študirati, žrtvovati se, moralno se izpopolnjevati: potrošna dobrina je nezahtevna, je vsakomur na razpolago in vsakdo je lahko njen absoluten gospodar. Kratko in negloboko sožitje s potrošno dobrino ne zahteva nobene borbe, ker ne nudi nobene možnosti razvoja, razmaha ali rasti.

V tem pogledu bi rekli, da je za potrošniško miselnost značilna *neka nebitvena neborbenost*, neka površna prilagodljivost in nezahtevnost, neko polzenje po vseh dobrinah, ki se pri njih potrošniški človek ne ustavlja, ampak drsi naprej k drugim novostim, ki jih sproti uvaja moda, katero je treba ubogati „*sicut cadaver*“. Če smemo tako reči, potrošniške dobrine nimajo „osebnosti“, nimajo kake zahtevne narave, kakega globljega smisla ali bistva, ki ga ne bi bilo moči videti že na površini. Zato od človeka ne zahtevajo pravzaprav ničesar, nobenega osebnega napora, nobene posebne bistrosti ali razboritosti, nobene pravičnosti ali uravnovešenosti, nasprotno, vse te stvari so potrošniškemu

mišljenju in čutenju v napoto. Človek naj se bori kot proizvajalec, ko izdeluje dobrine in služi denar, svet potrošnje kot tak pa je svet ne-borbe.

Če bi se ta miselnost omejila samo na potrošne dobrine v ožjem smislu besede: na živila, obleko, hišne predmete, orodja, osebna prometna sredstva ipd., ne bi mogli še govoriti o človeškem, moralnem in socialnem neredu. Če pa se ta miselnost razširi na kulturne in duhovne dobrine, pa to predstavlja težek nered, pravo človeško izprevrženost. Kadar je neki pisatelj „vržen na trg“, kot da bi bil kak nov produkt, kadar mu reklamna kampanja ustvari čez noč ime in o njem govore vsi: tisti, ki so ga v stanju razumeti in tisti, ki ga niso, tisti, ki jih utegne kot tak zanimati, in tisti, ki jim je le za novost, potem je konec kulture in se začne kulturna industrija. Kadar proces gre še globlje in postanejo predmet reklamne manipulacije duhovne vrednote, svetovnonazorni zajemi, pojmovanje človeka, moralne norme, vzgojna načela, celo verska vprašanja ipd., takrat postane potrošniška miselnost sredstvo najhujšega razkroja. Duhovne vrednote so „lansirane“ in čez čas „likvidirane“ kot kakršna koli druga moda. Ritem izpreminjajočih se novosti onemogoči vsako resnično znanje, samostojno mišljenje, čustveno ravnovesje in s tem vsako osebno rast. Pravi ne-razmah, ne-razvoj, ne-napredek, ne-smisel, ki se tiransko vsiljuje kot obvezen razmah, razvoj, napredek in smisel.

Radi bi podčrtali sledeče smiselne zveze: kar nas notranje ne prizadene, nas v resnici zelo malo prizadene; kar ne more biti predmet globljega vživljanja, ker nima globine, ker je plitvo, ne zahteva globine z naše strani, to se pravi, plitvina „ex parte objecti“, plitvina „ex parte subjecti“; kar nam notranje ni važno, za to se ne borimo: splošna plitvost ne potrebuje borbe; borbene sile, ki so jih sholastiki imenovali „irascibilia“, pa zato ne umrejo, niti se ne zmanjšajo, ampak se nevarno nabirajo v prostornih kletih našega duha: kjer ni pametne borbe, izbruhne nasilje. Čeprav se morda čudno sliši, nasilje ni borba in borba ni nasilje. Nasilnežu se ne ljubi boriti, on bi rad hitro zmagal. Borba je zanj nezanimiva, on v bistvu ne išče vezi ali stika, ampak nadzora in gospodovanja. Potrošniška miselnost nujno vodi v nasilje. Dokaz: mladinsko nasilje v

visoko razvitih družbah, kjer se zdi, da vse življenje postaja le vrsta priveskov industrijskega sistema.

4. Na tej višini našega razmišljanja se nam nastavlja logično vprašanje: je sploh možna borba brez realizma? In pa, ali ni sploh vsa borba „borba za realnost“ (lutte pour le réel), kot je dejal Emanuel Mounier?⁹ Naš odgovor je: borba brez realizma ni borba, je nasilje. Kadar ni realizma, to se pravi, zanimanja za dejansko stanje stvarnosti in s tem za vse razloge in smisle, ki tičijo v dejansko obstajajočih stvareh in položajih, kadar zanima le lastna zamisel, ki jo hočemo vtisniti dejanski stvarnosti, in nam je zato vsaka stvarna struktura, vsak dejansko obstajajoči red, vsak globlji smisel, ki stoji za dejstvi, samo ovira, ki jo moramo premagati, se borba spremeni v simplicistično vtiskovanje naših vzorcev v neko snov, ki bi morala biti mehka, pa je nasprotno trda in je zato treba z večjo silo pritisniti in zlomiti njen odpor. V tem pa ravno obstoji nasilje. Zato je nasilje nekako neločljivo od racionalističnega in apriorističnega mišljenja. „Oblikovati snov v smislu Ideje“ je bilo geslo liberalnega prosvetljenstva. Znotraj takega mišljenja se misel več ne hrani s smislom dejansko bivajočih stvari, ki ga človek odkriva v večkrat trudapolnem spoznavanju, v odkrivanju stvarne resnice in njenih možnosti, v realističnem podrejanju objektivnemu redu, ki za vernega človeka ni na koncu koncev nič drugega kot red stvarstva, božji red pričujoč v ustvarjenih rečeh. Misel, ki izgubi stik s stvarnostjo, se sama sebe konstruira in projicira in akcijo, ki ni sodelovanje z božjim redom, pričujočim v stvareh, ampak njegovo posiljevanje. „Misel postane imaginarna oblika akcije, akcija pa imaginarna oblika misli.“¹⁰ Skrajno, a vseskozi dosledno filozofsko utemeljitev takega mišljenja najdemo pri nemškem idealističnem mislecu J. G. Fichteju (1762—1814), ki je v skladu s svojim geslom: „Ne dejstva, ampak dejanja!“ učil, da dejanske stvarnosti sploh ni, temveč je vse samo dejanje duha, ki v neprestanem razmahu deluje in ustvarja; to pa, kar v vsakdanji govorici imenujemo stvarnost, je le podzavestna projekcija duha, katere namen je z ovirami podžigati zagon duha in njegove uredničitve. Tako imenovana „dejanska stvarnost“ po Fichteju nima nobenega smisla v sebi, zato duhu ni treba izgubljati časa z

odkrivanjem stvarnega reda, ko vendar gre le za obvladano oviro in premagano mejo, s čemer se duh osvobodi „sužnosti stvarnem“; kajti realizem ni nič drugega kot to: „sužnost stvarnem“. Posledice take filozofije so daljnosežne: zanikan je vsak naravni red in z njim naravno pravo, zanikana je moralna dobrota, pri kateri je „prava mera“ utemeljena v dejanski stvarnosti, zanikana je resnica, ki obstoji v skladu spoznanja z objektivnim stanjem stvari. Duh išče svoj red, svojo pravico in svojo resnico sam v sebi. Duh je edini ustvarjalec.

To se pravi človeški duh, vsako predhodno božje stvarjenje je zanikano. Te filozofije ni zamislil šele Fichte, on jo je le izdelal do popolne izrecnosti, on je imel pogum izvesti zadnje posledice iz premis, ki so bile pričujoče že v racionalizmu in empirizmu 16. in 17. stoletja, v vsej tisti filozofiji, katere skrita vzmet je bilo prvenstvo delovanja nad motrenjem. Realizem namreč predpostavlja prvenstvo motrenja nad delovanjem: najprej je treba videti, kako stvari stoje, kakšen je njihov red in smisel, ker sicer ne bo naše delovanje imelo stvarne podlage, kajti človek ni stvarnik sveta, on samo sodeluje s stvarjenjem, ki je božje, vsako sodelovanje pa zahteva na prvem mestu upoštevanje tistega, s čemer sodelujemo, to se pravi motrenje. Zato pravi že prej navedeni Paul Louis Landsberg: „Nesposobnost metafizičnega idealizma razumeti podrobno izkustvo dejanske stvarnosti je enaka njegovi nesposobnosti razumeti borbo in delovanje. Zato delovanje in borba zanj sovpadata z dialektiko idej in z mislijo, ki se progresivno determinira samo sebe; zato delovanje, v smislu takega dualističnega obrazca, ni nič drugega kot aplikacija neke ideje na določeno snov, s katero ta ideja nima nič skupnega, kar privede do resničnih nesmiselnosti.“¹¹ Radi bi podčrtali izraz „s katero ta ideja nima nič skupnega“, kajti pri realističnem delovanju, prepojenem z učljivim motrenjem dejanske stvarnosti, načrt dela, ki ga vršimo, ni tuj snovi, na katero ga apliciramo, ampak njej soroden, še več, globoko soroden, saj je po eni strani sad stvarne pozornosti in po drugi orodje vedno tesnejšega sodelovanja z dejanskim redom.

5. Brez realizma pa tudi ni stika. Kajti če nas že od prvega najbolj notranjega zadržanja svarnost kot taka ne zanima, ne bomo nikdar prišli do nje. Zato vse tisto,

kar smo povedali o borbi in realizmu velja tudi o stiku in še posebej o osebnem stiku, zakaj osebna svarnost je še zlasti zahtevna v tem pogledu: vsako nezanimanje in nespoštovanje pomeni pri njej zgrešitev poti, streljanje mimo cilja in zato nemožnost stika. Rekli smo, da je Fichte imel pogum, da je izvedel do skrajnih posledic mišljenje, ki se je pojavilo že dosti pred njim. Dostaviti moramo, da se tudi po Fichteju isto godi. Mnogi žive iz globinskega duha in razpoloženja, ki mu je Fichte dal točno formulacijo, pa se to formulacijo bojijo priznati, ker jih je strah iti v globino in videti jasno ter sprejeti težo zadnjih odločitev, ki nas končno veljavno opredelijo. Pol prejšnjega in velik, prevelik del našega stoletja delujeta, izhajajoč iz Fichtejevih zajemov. Prvenstvo delovanja nad motrenjem izhaja iz dejanskega. Čeprav ne vedno zavestnega idealizma in vodi v idealizem.¹¹ Strahotna kriza osebnega stika, ki je ena žalostnih značilnosti našega stoletja (Glej v literaturi primere kot Joyce, Kafka, Musil, Moravia, Camus, Sartre, v kinematografiji Bergmann, Fellini, Antonioni) izvira predvsem iz omenjene globinske filozofije.

Realizem pa s svoje strani nima smisla, če ni oprt na kreacionizem, na priznanje božjega stvarjenja, kajti le v tem primeru so stvari vredne spoštovanja, vredne resničnega zanimanja, če so polne skritega smisla, polne božje ustvarjalne misli, če so postopoma umljive in naš um razsvetljuje, ker so bile pač umno zasnovane po Stvarniku, ki je Luč sama. Praktični ateizem, ki se obnaša, kot če Boga ne bi bilo, se nujno prevaja v nezanimanje in nespoštovanje do stvari in nas neopazno oddaljuje od notranje doživetega realizma ter približuje idealističnim pozicijam. Kako se hočemo tedaj ujeti z drugo in drugačno stvarnostjo? Resnično ujeti, tako da je možno medsebojno prenikanje in da drug za drugega predstavljamo možnost bivanjskega razmaha in uresničitve. „Kajti človek ni stvarnik vesolja, niti ni vzrok svoje lastne narave, zato se ne more razvijati normalno, če se ne prilagaja redu dobrin, ki jih odkriva. Te dobrine in njihova hierarhija ga silijo, da jih prizna, „veljajo“ same po sebi in „veljajo“ zanj ter njihova „veljavnost“ je norma za njegovo delovanje.“¹² Zunaj dejanskega reda in njegovih dobrin za človeka ni razmaha. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da brez res-

ničnega stika z dejansko stvarnostjo in v prvi vrsti z osebno stvarnostjo drugih ljudi, ni razmaha. Vprašanje stika je vprašanje razmaha. Odtod strahotna eksplozivnost, ki se skriva za krizo osebnega stika. Sile, ki ne najdejo poti v pravi razmah, izbruhnejo v nasilje. Kjer ni realistične borbe, tam se nujno pojavi nasilje. Borba pa je predvsem, kot smo že rekli, borba za stvarnost, „lutte pour la réel“. Za lastno stvarnost in popolnost, ki je stvarno uresničenje, za stvarnost in uresničenje bližnjega, za vedno večje doumetje vsega, kar biva in za vedno večjo udeležbo na njem. Spoznati stvarnost in ljubiti jo pomeni, kot pravi prelepi sholastični rek, „fieri aliud in quantum aliud — postati drugo kot drugo“. Resnični obrazec edino možne odprtosti. „Človeško delovanje ni nič drugega kot vrednotenje podatne in osebne globine človekove, v smislu odnošajev, ki vežejo vsako osebo z vsemi ostalimi bitji. S tem delovanjem si človek skuša priličiti vrednote, ki jih vsebujejo druga bitja, obogatiti se z njimi, uživati jih.“¹³ Notranji smisel stvari in z njim združene vrednote so božji odblesek v stvareh, nekak živ znak Stvarnikove pričujočnosti v njih. Zato so stvari sredstva, ki nas vodijo do Boga, če smo globoki, če pa smo plitvi, se iz sredstev spreminjajo v ovire.¹⁴ Zato globina ni kak privilegij za intelektualce ali celo razkošje in gizda samo za nekatere, ampak je pravica in dolžnost vsakega človeka. Kdor poplitvuje, ta razčlovečuje, ta trga iz človeškega obličja božjo podobo in sličnost. In ker govorimo o osebnem stiku: dva človeka se ujemata, če gresta v globino.

6. Stik s stvarnostjo, bodisi spoznavni, ki je vedno se izpopolnjujoča resnica, bodisi hotenjski in čustveni, ki je vedno se izpopolnjujoča ljubezen, vključuje borbo, ker ni lahek, ampak pogosto težak. Stik s stvarnostjo in še posebej osebni stik je „bonum arduum“, kot so rekli stari sholastiki. „Bonum arduum“ ni v izvornem pomenu besede isto, kar se danes v španščini reče „bien arduo“ ali v italijanščini „bene arduo“. „Arduus“ namreč ne pomeni v prvi vrsti „težak, težaven, mučen“, ampak „strm, visok, pokončen“.¹⁵ Zato bi bil točen prevod „strmo dobro“, ker ne merimo samo na težave in muko, ampak tudi na rast, dviganje in izpopolnjevanje. V današnji dobi splošnega „horizontalizma“ tak „navpični“ pojem samo moti. To je žalost-

na, nečloveška in razčlovečujoča dediščina prosvetljske morale in vzgoje.

Razsvetljenstvo je bilo slepo za zlo v svetu. Če ga je že moralo videti, ker je bilo preveč vidno in se ga ni dalo tajiti, ga ni jemalo preveč resno, zlasti pa ne preveč nevarno, tako da se ne bi dalo z njim na kak način „pogajati“ in „botati“. Moralno življenje se je pod vplivom razsvetljenstva spremenilo v neko nerealno navivnost in neheroično netveganje. Vzgoja je postala sproščen postopek, „razvoj“ brez večjih zapletljajev, težeč v neki „vegetativni“ razmah, kjer svoboda obstoji samo v odsotnosti mnogih ovir, ne pa tudi v globinskem odločanju, kjer zaradi greha uporni človek vedno lahko reče „ne“ resnici, pravici in stvarnemu redu sploh. Resnica in pravica se za razsvetljsko nadahnjena meščana sami uveljavljata, ne da bi bilo treba človeku boriti se za to, izpostavljati se nevarnosti, tvegati škodo, rane ali celo smrt. Resnica, pravica, ljubezen in pa borba so v prosvetljskem obzorju definitivno ločene kot medsebojno popolnoma tuje resničnosti.

Spričo povedanega se ne moremo izogniti izpraševanju vesti: ko trpimo zaradi inkomunikacije v družini, v skupnosti, v tovariških odnošajih, kaj nas boli, inkomunikacija kot taka ali cena, ki bi jo morali zanjo plačati, to se pravi, potrpežljiva borba, brez katere ni stvarnega stika? Imamo občutek nepremagljive fatalnosti moderne življenja, ki dela naše bivanje vedno bolj brezosebno, epidermično, kjer resnični osebni stiki vedno bolj plahné. Pomislimo ostro in globoko, ali res vidimo, da je ta fatalnost nekaj objektivno nespremenljivega, ali pa je le logičen zaključek naše potrošniške miselnosti, ker smo tudi „strmo dobrino“ resničnega osebnega stika vzeli kot potrošniško dobrino, ki je vsakomur dostopna. Kriza osebnega stika je velika in bo še večja. Množična občilna sredstva npr., komunicirajo samo vesti in podatke, kar se tiče osebnih vezi, bi pa zaslužile — vsaj taka, kot so danes — ime inkomunikacijskih sredstev.

Splošna tehnikacija in racionalizacija družbenega življenja uvajata nove oblike ne-stika, telesne bližine in duhovne odsotnosti v tovarnah, pisarnah, stanovanjskih hišah, zabaviščih, avtobusih, vlakih. Moderni kolektivizem je maksimalna izolacija. Komunikacija ljudi je komunikacija src. Rešitev težav je v spreobrnjenju srca.

¹ Martin Heidegger, Holzwege, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1950, str. 51.

² Enzyklopaedie, 448, Zusatz.

³ La Conscience de Soi, Grasset, Paris, 1933, str. 32, 33, 34.

⁴ Problèmes du personnalisme, Editions du Seuil, Paris, 1952, str. 111/112.

⁵ Philosophie des moeurs contemporaines — Editions Universitaires, Bruxelles, str. 204.

⁶ Navedeno delo, str. 201.

⁷ Credere e non credere, Bompiani, Milano, 1971, str. 110.

⁸ Traité du caractère, Editions du Seuil, Paris, str. 337.

⁹ Nicola Chiaromonte, navedeno delo, str. 160.

¹⁰ Landsberg, navedeno delo, str. 112.

¹¹ Skoraj se nam zdi odveč pojasniti, da pri tem ne mislimo na moralni idealizem, ki gre za vzori, za ideali, ampak za metafizični in spoznavni idealizem, ki mu je vse ideja, misel, dejanska stvarnost pa nič ali pa samo plod misli.

¹² Louis de Raeymaeker, Philosophie de l'être, Louvain 1947, str. 254.

¹³ Ravno tam.

¹⁴ Primerjaj Sv. Tomaža Akvinca: „... creaturae quantum est de se, non retrahunt a Deo sed in ipsum ducunt — ...ustvarjena stvari, kolikor od njih zavisi, ne oddaljujejo od Boga, ampak vodijo k Njemu...“ „Sed quod avertat a Deo, hoc est ex culpa eorum qui insipienter eis utuntur. — To pa, kar odvraca od Boga, se zgodi po krivdi tistih, ki jih *plitvo* rabijo.“ I, q. 65 a 1 ad 3m.

Podobno Tomaž Kempčan: „Si rectum cor tuum est, tunc omnis creatura speculum vitae, et liber sanctae doctrinae esset. Non est

creatura tam parva et vilis, quae Dei bonitatem non repraesentet. — Če je pravo tvoje srce, tedaj bo vsaka ustvarjena stvar ogledalo življenja in knjiga svetega nauka. Ustvarjena stvar ni tako malotna in ničvredna, da ne bi predstavljala dobrote božje.“ II, 4, 1.

Primerjaj globoko misel enega najprisrčnejših sodobnih tomistov, pred nekaj leti umrlega katalonskega filozofa Jaumeja Bofilla i Bofilla, profesorja za metafiziko na barcelonski univerzi: „*Transcendir*, doncs, el pla de les realitats medials no és altra cosa que *constituir - les formalment en tals*“. Obra filósófica, Barcelona, 1967, str. 249. (Iti preko posredujočih stvarnosti ni nič drugega kot formalno imeti (vzeti) jih kot take.“ To se pravi, kadar se preko stvari bližamo Bogu. Jih vzamemo (vidimo) v njihovi najtočnejši resnici. One so prav to, nič drugega.)

Dodajmo še misel kardinala Daniélouja: „Sólo hay un problema. Uno solo. Y el problema es éste. Todas las cosas están hechas para conducirnos a Dios. De hecho, la mayor parte de las cosas nos apartan de El. La única cuestión es hacer que las cosas que nos apartan de Dios se conviertan en medios de conducirnos a El. Aquí está toda la cuestión. Somos nosotros, por el mal uso que hacemos de las cosas, quienes las transformamos en obstáculos entre Dios y nosotros; y, por tanto, el problema es simplemente transformar esas realidades mismas, que son las de nuestra vida cotidiana, de obstáculos en medios. Toda la vida espiritual consiste en eso.“ Escándalo de la verdad, Madrid, Libros del monograma, p. 217, 219.

¹⁵ Primerjaj: Dr. Fran Bradač, Latinsko-slovenski slovar, Ljubljana, 1955, str. 52; Walde-Hoffmann, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1938, p. 64.

Protislovja samoupravljanja

Po Titovih nastopih v oktobru 1972 in njegovih izjavah, da je vse, kar se je v Jugoslaviji godilo od l. 1952 naprej, zgrešeno, seveda ni več jasno, kakšna bo zanj naprej usoda samoupravljanja. Vendar se je kljub temu vredno pomuditi pri stanju, ki ga je samoupravljanje doseglo, in razčleniti probleme, na katere je naletelo. Pri tem se bomo oprli na Kardeljevo razpravo „Protislovja družbene lastnine v sedanji socialistični praksi“, ki je najprej izšla v zborniku „Teorija in praksa samoupravljanja v Jugoslaviji“, založba Radnička štampa, Beograd, 1972, nato pa v slovenskem prevodu kot brošura pri Državni založbi Slovenije. Ta študija na več kot sto straneh je rezultat občutka, da je s samoupravnim sistemom nekaj narobe. Pisana je v slogu, ki jo napravlja skoro nerazumljivo, posebno ker je močno pomešana z marksistično terminologijo.

To je pravzaprav velika škoda, ker ne bo Kardeljevo pisanje dostopno tujcem, med katerimi se mnogi navdušujejo za samoupravljanje, ne da bi vedeli, da so se v Jugoslaviji pokazale v tem sistemu težave, ki jih morda sploh ni mogoče odpraviti, vsekakor pa ne lahko. Prav zato bi marsikom koristilo, če bi mogel prebrati, kaj piše o samoupravnih protislovjih glavni jugoslovanski ideolog.

Kardelj je v bistvu v tem spisu precej iskren, kar zadeva napak, in iznajdljiv pri njihovem reševanju v besedah. Ga pa zelo omejuje doktrina, ki se ji je ne samo zapisal, temveč očitno popolnoma obvladuje njegovo mišljenje. To je prav tista strašna stvar pri marksistih — da se ne morejo osvoboditi marksističnih kategorij, dasi se kažejo vedno bolj brezplodne.

Preokret v samoupravljanju

Osnovna teza marksizma je, da je zasebna lastnina na proizvodjalnih sredstvih — ko tehnika doseže visoko stopnjo razvoja — vir vsega zla. Zato si marksisti obe-tajo najneverjetnejše stvari od odprave take zasebne lastnine — pričakujejo ne

samo, da se bo produkcija razmahnila, temveč celo da na pr. ne bo več kriminala in prostitucije.

Ker obenem marksizem — vsaj v prvotni obliki — trdi tudi, da je tržišče anarhično, so povsod ob zmagi komunistične revolucije uvedli državno lastnino in centralizirano planiranje. Samo pričakovanih posledic ni bilo. Izkazalo se je, da je diriganje vsega gospodarstva iz centra nemogoče, če že ne zaradi drugega, ker je nemogoče zbrati vse podatke in razdeliti podrobne naloge, kar v tržiščnem gospodarstvu opravijo cene, dasi morda ne s 100 odstotno popolnostjo. Rezultat centralnega planiranja je bil ogromen napor, a malo koristi v obliki zadovoljevanja človeških potreb.

Do tega rezultata so prišli povsod — odtod reforme po vsej Vzhodni Evropi. V Jugoslaviji so reforme prišle prej kot drugod zaradi Stalinovega napada na Tita in izključitve jugoslovanske partije iz kominforma. Kaže, da je Djilas, Kidriču in Kardelju uspelo Tita prepričati, da je najboljši odgovor Stalinu uvedba „delavskih asociacij“, ki je o njih govoril že Marx. Tako je bilo uvedeno samoupravljanje, ki pa seveda ni moglo funkcionirati, dokler ni bilo decentraliziranja v obliki tržišča.

Trg, samoupravljanje in socializem

Glavna prednost trga je, da ne potrebuje podrobnega usklajanja gospodarstva iz centra, marveč se država lahko omeji na splošno gospodarsko politiko, predvsem na vzdrževanje ekonomskega ravnotežja s finančnimi ukrepi. V okviru tega posamezna podjetja lahko povsem samostojno razberejo iz cen, po kakšnih izdelkih je povpraševanje in na kakšen način jih je najcenejše proizvajati. Cene namreč odražajo razpoložljive količine dobrin in proizvodjalnih sredstev glede na potrebo po njih.

Prav zato, ker se je količinsko planiranje iz centra pokazalo kot zelo neučinkovito, so predvsem v Jugoslaviji, pa tudi drugod v Vzhodni Evropi vsaj poskušali

uvesti trg in cene. Da bi tržišče delovalo, je po drugi strani potrebno, da nekdo opravlja podjetniško funkcijo, to se pravi, da na cene reagira z usmerjanjem in razvijanjem produkcije. Tako reagiranje je posebno važno, dokler kaka dežela gospodarstvo še razvija. Podjetniki morajo predvsem vnaprej odločiti, katere proizvode bodo ljudje potrebovali in kako jih je mogoče najcenejše izdelati. Odločitve morajo biti vnaprej, ker traja nekaj časa, da so zgrajene potrebne naprave, medtem ko mora njihova produkcija biti v skladu s povpraševanjem, dokler je mogoče z njimi proizvajati. Zaradi tega odločanja vnaprej, predvsem pri investiranju pa tudi sicer, sta s podjetniškimi odločitvami zvezana negotovost in tveganje.

Negotovosti in tveganja s planiranjem ni mogoče odstraniti, razen če planiramo tudi porabo, to se pravi ljudem predpišemo, kaj naj kupujejo. Centralni planer ima sicer mogoče boljši pregled nad celotnim gospodarstvom, toda nima pojma, kako stvari stoje v posameznih podjetjih in podrobno v posameznih gospodarskih panogah. To podrobno znanje je potrebno, da bi odločili, kako bomo posamezne dobrine izdelovali, da bodo kar najcenejše: koliko bomo uporabljali kapitala in koliko bomo zaposlili delavcev in podobno.

Če torej podjetnik izbere produkt, po katerem je zares povpraševanje, in najcenejši način proizvodnje, dela njegovo podjetje z dobičkom, če ne, dela z izgubo. Dobiček in izguba imata vsaj tri vloge: prva vloga je, da kažeta, kdaj neko podjetje dela prav in kdaj ne. V tej vlogi sta popolnoma nenadomestljiva, ker doslej nismo našli nobenega sredstva učinkovitega usmerjanja produkcije razen tržišča. Druga vloga je, da nagrajata tiste, ki podjetja vodijo dobro, in kaznujeta tiste, ki jih vodijo slabo. Tretjič iz dobičkov izhajajo finančna sredstva za investicije.

Moralisti včasih nasprotujejo tržišču. češ da temelji na materializmu in sebičnosti, ker da ljudje delajo v njem zaradi dobička. Pri tem se koncentrirajo na drugo vlogo in izpuščajo prvo in tretjo. Materialistično je seveda, če kdo dohodke, ki jih ima iz izkupička, porabi za luksus. Vendar je težko vedeti, koliko smemo pričakovati, da bodo ljudje storili, če za to sploh ne bodo nagrajani. Nekateri ljudje bi vsekakor vedno delali že iz človekoljubja, toda vsi nikakor ne bi. Zato ima tudi nagrajanje vlogo, kar v Vzhodni Evropi povsod ugotavljajo.

Do neke mere je to v nasprotju z marksizmom, ki med drugim pričakuje, da bo odprava zasebne lastnine na proizvodjalnih sredstvih ljudi docela spremenila, tako da sebičnosti sploh ne bodo poznali. V praksi se je pokazalo ravno narobe, da so pod komunističnim režimom ljudje postali še bolj sebični, ker je potrošnih dobrin na razpolago sorazmerno manj zaradi slabega sistema.

Komunisti sami so se ravno zato začeli vračati k tržišču, ker je toliko učinkovitejše. Sovjetski matematični ekonomist Kantorovič je izračunal, da bi učinkovitost sovjetskega gospodarstva lahko povečali za 30 odstotkov, če bi uporabili tržiščne elemente.

V Jugoslaviji je bilo tržišče uvedeno in je v celoti nadomestilo centralni plan. Obenem so podjetja prenesli na delavce, ki naj bi kot celota nastopali kot podjetniki. Kot podjetniki bi morali tudi biti udeleženi na dobičku in biti odgovorni za izgubo. To bi seveda pomenilo, da plača dveh delavcev, ki delata isto v dveh podjetjih, ki različno uspevata, ne bi bila ista. To je v nasprotju s socializmom, ki zahteva plačilo po delu. Med ljudmi, ki razumejo gospodarstvo, tudi podjetništvo velja za delo, celo za zelo pomembno delo, toda komaj je mogoče reči, da je vsak delavec v velikem podjetju udeležen pri podjetniškem upravljanju.

Samoupravno tržišče v zagati

Dolgo vrsto let je bilo samoupravljanje močno omejeno: predvsem so morala podjetja plačevati državi (investicijskemu fondu) ali bankam obresti na kapital, ki so ga uporabljale. Za nekatera podjetja je bila to velika obremenitev, ker so od prejšnjega planskega sistema podedovale velike količine slabo vložnega kapitala in so nanj morale plačevati enake obresti kot na neučinkovito vloženi kapital. S prvo odločitvijo, investirati, delavci niso imeli nobene zveze in so mogli občutiti le kot krivico, če so zaradi plačevanja obresti na slabe investicije imeli manjše dohodke.

Kot Kardelj pravi, so zaradi takih in podobnih neupravičenih vplivov na delavske dohodke, skušali „izenačiti pogoje gospodarjenja“, in sicer z državno intervencijo. Toda državna intervencija v položaj ni vnesla reda, temveč še večjo zmedo, ker je, kot trdi Kardelj, „voluntaristična“, kar pomeni samovoljna, brez vsake resnične osnove.

Obenem seveda državna intervencija izključuje ali okružuje tržišče, kar spet pov-

zroč, da decentralizirano gospodarstvo ne more funkcionirati, ker temelji na ekonomski odgovornosti v vsakem podjetju, ekonomske odgovornosti pa brez tržišča ni.

Naslednji korak v drugi polovici šestdesetih let je bil, da so ukinili plačevanje obresti na kapital vložen v podjetja in odredili, naj delavci v podjetju sami določajo, kako se dohodek, ki ga podjetje ustvari, deli. Ta „rešitev“ je seveda vodila v nove krivice: kakor je nepravilno, da mora podjetje, ali če hočemo delavci, plačevati obresti na kapital, od katerega nimajo nobenega haska, tako je narobe tudi, če ima podjetje na razpolago kapital, za katerega ničesar ne plača. Nobenega dvoma namreč ne more biti, da dobro vložen kapital povečuje dohodek podjetja.

Tej dilemi se je mogoče izogniti le, če odgovornost za vsako gospodarsko odločitev pade na tistega, ki jo sprejme. Ako investira ena organizacija, podjetje pa vodi druga, bi moralo podjetje priti iz rok ene v roke druge ne po „knjižni ceni“, t. j. preprostem seštevanju izdatkov za investicije, temveč po ceni, ki jo opravičuje pričakovani dohodek ali dobiček podjetja. Ker pa je „pričakovanje“ povsem subjektivno, more taka cena nastati samo na tržišču kapitala, t. j. na borzi. Prav zato, ker v jugoslovanskem samoupravnem sistemu živo občutijo potrebo po takem ocenjevanju vrednosti kapitala, je bilo govora o tem, da bi morali organizirati tudi kapitalni trg, kar pa je seveda v pogojih „družbene lastnine“ težko izvedljivo.

Dejstvo, da podjetje ustanovi ena organizacija, vodi ga pa druga, ni edina težava. Pripadnost organizacijam je povsem nključna. Delavcu ni treba ničesar plačati, da bi bil nastavljen v podjetju z veliko kapitala, ki je dobro vodeno. Nastavitev zavisi od vseh mogočih okolištin, vendar delavce v uspešnem podjetju spravlja v privilegiran položaj v primerjavi z delavci v slabem podjetju. Delavci te razlike močno občutijo, tako da celo Kardelj govori o tem, da lahko ena skupina delavcev izkorišča drugo.

V kapitalističnem tržnem gospodarstvu delavske plače v bistvu niso odvisne od uspešnosti podjetja. Podjetje mora delavcem plačati, kar je trenutno mezda za njihovo vrsto dela. Podjetje, ki dobro dela, bo lahko ponudilo nekoliko boljše plače, da bi delavce privabilo, podjetje, ki dela slabo, bo delavce izgubljalo.

Končni problem, ki je nanj naletelo samoupravljanje, je, kako razdeliti dohodek podjetja na osebne dohodke in sredstva za

nove investicije. Tudi tu je bilo v šestdesetih letih rečeno, naj imajo samoupravni delavci popolno svobodo odločanja.

V zasebno gospodarskem podjetju iz kupačka plačajo; prav kakor v samoupravnem, surovine in polizdelke kupljene drugje, nato pa tudi splošno raven osebnih dohodkov in obresti na kapital, kar ostane je dobiček, ki pripada lastnikom podjetja, najbolj pogosto delničarjem. Velik del dobička se porabi za nove investicije, ker po eni strani podjetja dobiček v ta namen kar obdržijo, kar navadno pospešuje tudi davčni sistem, po drugi pa so delničarji institucije (zavarovalnice in podobno) in posamezniki, ki velik del svojih osebnih dohodkov prihranijo in spet vložijo, ker so njihovi dohodki veliki ali pa so zelo varčni.

V samoupravnem podjetju ni razlike med povračilom za delo, dohodkom od kapitala in dobičkom. Vse naj bi pod imenom čistega dohodka razdelili delavci preko svojih samoupravnih organov. Ni težko razumeti, da bodo delavci želeli, naj bi kar največ tega čistega dohodka dobili oni sami v obliki osebnih dohodkov. K temu jih žene dejstvo, da so delavski osebni dohodki v Jugoslaviji še zelo nizki, pa tudi lastninska ureditev. Kar ostane v podjetju za investicije, postane „družbena lastnina“ in je za delavca osebno izgubljeno, posebno če ga podjetje odpusti, kar se mora včasih nujno zgoditi.

Tako so delavci vse preveč delili, kar je vedlo do velikih razlik med osebnimi dohodki delavcev, ki so delali isto, in pa do pomanjkanja sredstev za investicije.

Kardelj in podjetništvo

Kardelj dobro vidi, da je nekje napaka, ki kvari delovanje samoupravljanja na način, kakor so si ga jugoslovanski komunisti zamislili. Ne vidi sicer vseh omenjenih zapletov, vendar razume, da je, „dokler bo trg ostal trg, treba računati s tem, da bo dohodek delavne organizacije, temeljne organizacije združenega dela, ali bruto dohodek na delavca normalno večji v dejavnostih z višjo organsko sestavo proizvodnih sredstev“ (str. 65). To se mu zdi tako samo po sebi razumljivo, da je zelo skeptičen glede na rezultate raziskavanj, ki dokazujejo s statističnimi podatki, da razlika v osebni in skupni potrošnji med posameznimi podjetji niso tolikšne, da bi morali biti zaradi tega zaskrbljeni. Kardelj izrecno pravi (str. 67): „Težko je verjeti, da bi se ljudje zaradi svoje razredne zavesti ali patriotizma odrekli večji osebni potrošnji, če jim tako

dovoljuje njihov dohodek. Če sprejmemo to razlago, potem bi stanje v zvezi z omenjenimi razlikami bilo bolj posledica ideološkega in političnega pritiska kakor pa dosedanjih ekonomskih odnosov, temelječih na samoupravnem razpolaganju z dohodkom. Hipertrofirana prisotnost takih pritiskov pa gotovo ni pozitiven faktor v razvoju in funkcioniranju ekonomskega sistema.“

Toda medtem, ko Kardelj jasno vidi zvezo med dohodkom in kapitalom, ki je podjetju na razpolago, se zdi, da ne vidi povsem, v čem je podjetniška funkcija. Zavrne sicer predlog, naj bi izenačili „pogoje poslovanja“ in s tem izenačili dohodke, in trdi, da se to ne more zgoditi, dokler ni „odmre trg“, kar bo pa trajalo še dolgo časa. Toda po drugi strani očitno ne razume potrebe po trdni zvezi med uporabo kapitala in njenimi rezultati.

Kardelj govori o tem, da so v samoupravljanju potrebni sposobni in visoko kvalificirani „managerji“, vendar taki, ki bodo znali biti ne samo zelo samostojni v svojem strokovno-poslovnem odločanju, temveč tudi zelo odgovorni do združenih delavcev. In ti managerji ne smejo biti „vršilci dolžnosti“ lastnika kapitala ali predstavniki kolektivnega lastnika, kakor se izraža Kardelj. Videti je, kot da to pomeni, da podjetniške funkcije ne opravlja nihče. Toda Kardelj pravi, da lastnina izgine, funkcije lastnine pa ostanejo. Težava je, da s tem preneha tudi sankcija, ki v zasebno-lastninski družbi obstoja proti lastniku kapitala. Če ta svoje funkcije opravlja slabo, izgubi lastnino. To ne velja ne za upravljalce, ne za tiste, ki jih volijo in bi naj jim oni biti odgovorni, t. j. delavce. Eni in drugi lahko podjetje zapustijo in gredo drugam, potem ko so se slabi rezultati njihovega vodstva pokazali.

Na sredstva, ki jih upravljajo namreč niso na noben način vezani, oziroma niso ne v dobrem ne v slabem vezani bolj kot pod kapitalizmom, ko se za sredstva mora brigati lastnik. Lastnina nad investiranimi sredstvi je namreč družbena. Kardelj ostro kritizira tiste, ki pravijo, da „družbena“ lastnina ne pomeni sploh nič, ker družba na splošno ni organizirana, medtem ko more lastninske pravice izvajati le posameznik ali skupina ljudi, ki ima pravno določene organe. Marksisti seveda pravijo, da lastnina ni samo odnos do stvari, ampak predvsem odnos med ljudmi. Toda ta formulacija še ne rešuje vprašanja, kdo naj

pravzaprav odloča o investicijah in kdo naj jih upravlja.

Kardelj govori o tem, da družbena lastnina pomeni, da imajo vsi delavci pravico upravljati vso družbeno lastnino in da pri tem vsakega delavca omejuje samo pravica vseh drugih delavcev. Končno pride na to, da imajo ne toliko pravico kot dolžnost sredstva podjetja kot „dobri gospodarstveniki“ upravljati vsi, ki v tem podjetju delajo.

Ko pa pride do tega, da bi si iz dohodka podjetja, kot pravi Kardelj, „prisvojili“ del za svojo osebno potrošnjo, poseže vmes druga „inštanca“.

Samoupravni sporazumi

Ravno zato, da bi opravičili to omejitev razpolaganja delavcev z dohodkom, je Kardelj napisal svojo dolgo razpravo. Trdi, da je bilo zgrešeno, ko so govorili, da se država po uvedbi samoupravljanja ne sme več vmešavati v gospodarjenje, ker je nujno potrebna državna politika (planiranje) in zavestna akcija socialističnih društvenih sil, „predvsem pa revolucionarne avantgarde delavskega razreda“.

Toda poleg tega je tudi potrebno, da delavci „družbeno lastnino“ upravljajo skupno, t. j. da v bistvu vsi delavci odločajo o vseh podjetjih. Vsaj tako argument izzveni. To skupno odločanje, naj bi imelo obliko „samoupravnih sporazumov“, ki bi jih sklepali delavci med seboj. Seveda je nemogoče, da bi delavci v resnici karkoli sklepali med seboj, ker jih je veliko preveč in je tako sklepanje treba organizirati.

Sklepanje je končno dobilo obliko dogovarjanja med gospodarsko zbornico, v kateri so organizirana podjetja, sindikati, v katerih so organizirani delavci, in vlado oziroma izvršnim svetom. Položaj je torej tak, da se med seboj pogajajo in dogovarjajo tri organizacije, ki so formalno vse tri izvoljene od delavcev. Ne samo to, gre za dokaj zapletene odnose in statistične podatke, tako da končno morajo osnutek dogovorov sestaviti strokovnjaki v raznih univerzitetnih institutih.

Trditev, da delavci sklepajo te sporazume med seboj, je torej fikcija. Sestavljajo jih univerzitetni profesorji, podpisujejo pa organizacije, ki so jih delavci sicer formalno izvolili, vendar z njimi nimajo veliko več neposredne zveze, kot na pr. z vlado. V bistvu bi bilo prav vseeno, če bi sporazume izdajala država kot zakone ali uredbe. Močno dvomim, da delavci občutijo vrhove da-

našnjih sindikatov kot bližje kakor so jim politiki v vladi.

Ti „sporazumi“ od zunaj vnašajo pravila v podjetje, ki določajo, kako morajo oni v podjetju ravnati z dohodkom. Kardelj se brani primerjave teh sporazumov s tarifnimi pravilniki, vendar je komaj mogoče reči, da so kaj drugega. Kardelj sedanjim sporazumom tudi očita, da so preveč formalistični, češ, da uporabljajo koncepte kot obračunske plače in podobno. Ni verjeti, da se bo to lahko spremenilo.

Drugače povedano, stvarnost je spet pokvarila visoko leteče komunistične ideje. Naj si bo lastnina kakršna koli, med delavce in ljudi na splošno ni mogoče razdeliti več celotno proizvod in od tega je vsekakor treba nekaj ohraniti za družbene ali državne potrebe in investicije. Današnji sistem omogoča le, da se del dobička razdeli delavcem. Dasi je del dobička, ki ga je mogoče razdeliti zelo majhen, vendar nastanejo razlike v delavskih dohodkih in vtis, da eni delavci „eksploatairajo druge“, kar celo vodi do stavk.

Čeprav to dejansko ne spremeni ničesar formalno o upravljanju družbene lastnine odločajo samo delavci v podjetjih, ne pa ljudje, ki poklicno delajo izven podjetij, n. pr. zdravniki, učitelji in seveda zasebni kmetje, ki so še vedno skoro polovica prebivalstvo. Ali ti niso del družbe? To pomeni formalno privilegiranje vseh tistih, ki delajo v podjetjih. Kardelj to občuti in se zavzema za to, da bi tudi ljudje izven podjetij bili vključeni v te sporazume.

„Managerji“

V šestdesetih letih so se tudi v Jugoslaviji pojavili sociologi, ki skušajo na znanstveni način raziskovati družbene odnose, in sicer ne samo formalno-pravne odnose, temveč dejanske odnose moči. Kardelj v brošuri napade sociologe, ki so začeli raziskovati socialno stratifikacijo, to je razlike v načinu življenja različnih slojev v socialistični Jugoslaviji. Očita jim, da skušajo nadomestiti razrede s sloji in celo govoriti o „novem razredu“. Marksisti namreč trdijo, da obstoje razredi in neenakopravnost samo, dokler je zasebna lastnina na proizvodnih sredstvih, nato pa izginejo. Zato jih moti, če kdo raziskuje razlike v „potrošnji, premoženju, razlikah v življenju itd.“, ko zasebne lastnine ni več oziroma je omejena do neznatnosti.

Toda sociologi so se lotili tudi raziska-

vaj razmer v podjetjih in prišli do sklepa, da pravni predpisi še zdaleč ne odražajo dejanskega razmerja moči v njih. „Managerji“ imajo namreč v resnici ogromno moč, kar v podjetju vsi občutijo, toda ta moč je dejanska, ne pa pravno utemeljena. Sociologi pravijo tej moči „nelegitimna“. „Managerji“ naj bi bili pravno odgovorni delavcem, v resnici so pa vsaj posamezni delavci njim podrejeni, tako da lahko med „managerji“ in delavci nastanejo spori.

Sociološko bi se reklo, da je situacija konfliktna, sistem, v katerem nastaja, je pa nekonflikten, tako da ne more reševati sporov, ki nastajajo. V jugoslovanskih podjetjih ni na pr. postopka za reševanje pritožb, ker obstaja fikcija, da so delavci gospodarji in se zato ne morejo pritoževati proti samim sebi. Toda ne samo, da imajo „managerji“ ogromno dejansko moč in delavci lahko zaidejo v spor z njimi, posamezen delavec lahko zaide tudi v spor s skupnostjo delavcev ali skupina delavcev z drugo skupino. Za reševanje takih nasprotij ni postopka, ker velja fikcija o delavski solidarnosti. Kardelj sam pravi, da bi bila stavka nesmiselna, če bi bili odnosi socialističnega samoupravljanja „idealni“, a taki pač niso. Naštevava vse mogoče ozire, v katerih odnosi niso popolni, tako tudi možnost, da „posamezne grupacije ali sloji v združenem delu izsiljujejo zase prednosti, ki se ne ujema z občutkom pravičnosti, ki vlada v zavesti delavnih ljudi“. Kardelj vendar trdi, da te stavke niso stavke, do kakršnih pride pod kapitalizmom. Razlika naj bi bila v tem, da stavke v samoupravljanju niso nujne, ker je mogoče rešiti navzkrižja, zaradi katerih do njih pride, v okviru demokratičnega mehanizma samoupravljanja. To je gola trditev, ki ni z ničemer utemeljena. Tudi v okviru kapitalizma je mogoče konflikte rešiti na miren način, kolikor obstojajo splošno sprejeta pravila. Takih splošno sprejetih pravil pa tudi v samoupravnem socializmu ni, kakor bomo še videli.

Do konflikta torej more priti med delavci samimi, pa tudi med delavci in managerji. Toda managerji imajo pri tem pravno mnogo šibkejši položaj, kot je njihova dejanska moč. In zato, pravijo sociologi, socialistični managerji pogosto reagirajo bolj nervozno in napadalno kot kapitalistični, ki delajo v okvirju, v katerem je dejanska moč mnogo boljše usklajena s pravnimi predpisi in je zato legitimna. Lahko bi dejali, da je v samoupravnem socializmu veliko

govora o tem, kaj naj bi storili in kako naj bi ukrepali delavci, ki po teh receptih delati in ukrepati ne morejo, ker jih je preveč in ker nimajo potrebnega znanja in informacij.

Mnogo jugoslovanskih ekonomistov in sociologov se ujema v tem, da podjetja v resnici vodijo managerji-direktorji, ki imajo pa pravno zelo omejene kompetence. Od managerjev in njihove sposobnosti in volje do dela je v resnici odvisen uspeh podjetja. Toda njihova učinkovitost ni pravno direktno povezana z ekonomskimi stipulansi, čeprav v praksi pogosto sebi prisvajajo materialne prednosti celo ob pritrjevanju delavcev.

Ne samo to, da managerji niso naravnost stimulirani, marveč jih tisti, ki se obešajo za ideologijo, namesto da bi se potrudili razumeti dejanske razmere, pogosto občutijo kot nesocialističen element in skoro proglašajo za razredne sovražnike. Kardelj govori o „subjektivističnih hajkah na direktorje in managerje“, ki so brezplodne, ker odločuje sistem ne pa subjektivne lastnosti ljudi. Vsaj marksisti na to prisegajo.

Medtem ko Kardelj tako piše, se je v zadnjem času (jesen 1972) začela prav tako „hajka“ pod vodstvom Tita samega. Tito je namreč začel ofenzivo proti razlikam v dohodkih, proti „prepadu“, ki baje nastaja med bogatimi in revnimi. Kako se to ujema s Kardeljevo kritiko sociološke raziskave „stratifikacije“, ni jasno. Ne ujema se niti ne s klasiki marksizma, ker Engels pravi, da je enakost zajamčena s tem, da odpravimo zasebno lastnino na proizvodnih sredstvih, medtem ko je vsaka zahteva po enakopravnosti, ki gre delj kot to, buržuazni predsodek.

Tito sam se v preteklosti ni ravno preveč brigal za enakost. Predvsem on sam živi bolj luksuzno, kot so si kdaj mogli privoščiti jugoslovanski kralj in kapitalisti. Preden so začeli managerji služiti nekoliko bolje, pogosto ob odobravanju delavcev v podjetjih, ki jih dobro vodijo, je bilo v Jugoslaviji boljše življenje omejeno na partijske voditelje, oznovce in višje oficirje. Zakaj se torej Tito toliko razburja, ko se višji standard širi na nove sloje, predvsem na tiste, ki bogastvo ustvarjajo z uspešnim upravljanjem podjetij?

Titu je najbrž globoko v kosteh občutek, da privilegiji pripadajo samo partijskim ljudem, ne pa ljudem, ki strokovno vodijo podjetja in neposredno dvigajo standard. Ti ga morda spominjajo celo na kapitaliste,

ki so opravljali podobne koristne funkcije, in so jih komunisti pregnali, ker so si utvarjali, da je voditi podjetje malenkost, tako da vodstveno delo lahko opravlja vsakdo, ki zna računati, kakor se je izrazil Lenin. Tito verjetno napada managerje, tudi iz demagoških razlogov, ker misli, da bo s tem pridobil v sedanji politični krizi široke sloje, ki jim še vedno ne gre preveč dobro. Upa, da bodo iz zavisti do managerskega malega luksuza z njim, ki uživa luksuz brez vsake meje.

Tretji razlog za Titovo jezo na managerje je morda, da ga jezi njihova samostojnost. Ljudje, ki se ukvarjajo z dnevnimi problemi, nimajo veliko razumevanja za ideološke fantazije, marveč postajajo vedno večji realisti in pragmatiki. To seveda Titu ni prav, ker ne kažejo dolžnega spoštovanja do njegovega vodstva in modrosti.

Za konec tega dela torej lahko rečemo, da samoupravni sistem temelji na fikcijah, ker ne upošteva ne dejanske moči, ne potrebnega znanja in sposobnosti, in zato povzroča konflikte, ki jih ni mogoče rešiti.

Dohodek po delu

Marksisti zagotavljajo, da bo odprava privatne lastnine omogočila delitev narodnega dohodka med delavce po načelu „vsakomur po njegovem delu“. To bi veljalo tudi za jugoslovansko samoupravljanje, kar potrjuje Kardelj, ko pravi, „da proizvod oziroma dohodek skupnega združenega dela pripada vsem, ki delajo, v sorazmerju načelno vzeto, s količino in kvaliteto dela, ki so ga vložili v družbeni proizvod.“

Kardelj sam razlaga, zakaj je vstavil beseda „načelno“: predvsem zato, ker del dohodka mora iti za državne izdatke. Nato zaide v zapleteno modrovanje, ki ga končuje takole: „Zlasti si delavec ne more neomejeno prisvajati osebnega dohodka, to je, ne more za osebne dohodke izločevati več, kakor pa mu pripada po merilih za količino in kvaliteto dela, ki jih bodo skupno — kdaj pa kdaj tudi s konflikti — določali delavci v združenem delu s samoupravnimi sporazumi in družbenimi dogovori ob morebitnih dodatnih družbenih regulativnih ukrepih, a vendar na podlagi objektivnih ekonomskih nujnosti in pa solidarnosti med delovnimi ljudmi.“

„Načelno“ je Kardelj vstavil tudi, ker sploh ni nobenih objektivnih meril za delitev po delu. Nihče ne ve, koliko je objektivno delo čevljarja vredno v primerjavi

z delom zdravnika ali cestnega delavca. Razmerje med njihovimi dohodki lahko določi samo trg. Imeti moremo le subjektivne predstave, koliko so razne vrste dela vredne, toda tako predstavo ima vsak svojo, tako da poskus določitve, koliko naj bo plača, prav lahko vede do konflikta tudi pod socializmom. In pod kapitalizmom je danes, ko sindikati skušajo izsiliti večje plače s stavkami, spor, ki se kaže kot spor med kapitalisti in delavci, v resnici pogosto spor med različnimi skupinami delavcev.

Kardelj sam pravi, da končna delitev po delu ni objektivna, temveč temelji na „družbeni konvenciji“. V bistvu torej plačilo za delo odreja država, ker odločanje vseh delavcev ni nič drugega kot odločanje državnih organov ali organov podobnih državnim — sindikatov in gospodarskih zbornic. Po Kardelju ni mogoče doseči absolutne „pravice“ v delitvi po delu in ni sistema, ki bi mogel sam po sebi preprečiti kršitev enakopravnosti in pojav nesocialističnih odnosov v praksi.

Tako imenovana delitev po delu pravzaprav ni nič drugega, kot delitev, kakor se komu zdi, da jo pravičnost zahteva. Takih mnenj je lahko nešteto in ni nobenega postopka, ne demokratičnega, ne nedemokratičnega, po katerem bi jih bilo mogoče vskladiti. Še hujše kot to: medtem ko jugoslovanski komunisti iščejo ključ za delitev po delu, načelen ali drugačen, se vedno bolj oddaljujejo od prvotnega namena samoupravljanja, namreč od tega, da bi gospodarske enote lahko poslovale samostojno. Za to bi bilo predvsem potrebno, da bi podjetja imela visoke dohodke, če so uspešna in proizvajajo po nizki ceni, kar ljudje rabijo in narobe. To lahko stori samo trg. Toda tržna delitev ni delitev po delu, temveč delitev po zakonitostih materialne proizvodnje, ko se proizvod dela realizira z menjavo na trgu (str. 66).

Vendar Kardelj (str. 78) spet priznava, da je v praksi težko ali skoraj nemogoče objektivno razmejiti del dohodka, ki je rezultat dela kolektiva, od tistega dela dohodka, ki je rezultat posebnih pogojev na trgu, in bi bilo celo nesmiselno. Tako torej prihaja do sklepa, da delitev po delu ni mogoča. Ker ni mogoča delitev po delu, bi človek mislil, da tudi ni mogoče meriti presežnega dela (ali presežne vrednosti), ker je to po marksistični zamisli sorazmerno delu za stopnjo enako v celem gospodarstvu. Kljub temu Kardelj govori o tem, da se presežno delo tako pretaka med

delovnimi organizacijami, da dohodek posameznega kolektiva ne moremo obravnavati samo kot rezultat njegovega lastnega dela, temveč se v njem izraža tudi vpliv skupnega družbenega dela. Kako se to družbeno delo odraža v dohodku kolektiva, seveda ne vemo, tako da ostanemo brez kriterija delitve po delu med posamezniki in med podjetji, medtem ko je tržna delitev napačna, dasi bi seveda radi vedeli, ali neko podjetje posluje uspešno ali ne, to se pravi, proizvaja stvari, ki jih ljudje potrebujejo, in ima zato dobiček.

Posledica je očitna zmeda, ki jo je kriva tako imenovana „znanost“ marksizma s svojo, v praksi neuporabno delovno teorijo vrednosti. Še hujša postane zmeda, ko se Kardelj loti vprašanja upravljanja kapitala, ali, kakor pravi, pod vplivom marksistične terminologije, „minulega dela“.

Marx je utemeljil ves svoj nauk na tem, da kapital ničesar ne proizvaja, tako da za njegovo uporabo ne more biti nobenega plačila. Obresti so samo del presežne vrednosti, ki si jo kapitalisti prisvajajo. Zato so se vse socialistične države od začetka izogibale računanja donosov na kapital ali računanja cene kapitala. Poslej se je marsikje, ne samo v Jugoslaviji pojavilo vprašanje obračunavanja obresti, kar je seveda tiho priznanje, da kapital prispeva k produktivnosti in je s tem tudi vir vrednosti.

Kardelj govori o dohodku „ustvarjenem na podlagi razpolaganja z minulim delom“ (str. 94). Dalje poudarja, da je treba nagraditi napor, da bi se dosegla večja produktivnost dela“ (str. 86), kar ni nič drugega kot plačilo za hranjenje, to je zbiranje kapitala. S tem priznava proizvodnost kapitala in odstopa od temeljne marksistične ideje, ki je seveda v praksi neuporabna. Na tem prav nič ne izpremeni, ko imenuje „minulo delo eno izmed meril živega dela“, ker so delavčevi osebni dohodki udeleženi v donosu kapitala na podlagi upravljanja z njim.

Ko razpravlja o potrebi vlaganja kapitala, ki ga prihrani eno podjetje v drugem podjetju, opravičuje zaračunavanje obresti za kapital, češ da je to cena, ki bi jo delavci zaračunali tudi sebi, če bi kapital vložili v svoje podjetje. Takemu gledanju na ceno se v ekonomiji pravi „oportunski stroški“, vendar je novost, da z njimi argumentira marksist. Kardelj seveda trdi, da kapital ostane družbena last, tudi če kako posamezno podjetje do-

biva zanj obresti. To je formalizem, ki se igra z besedami. Prav nič važno ni, kako se kaki stvari pravi, dokler je dejanski odnos isti. Najsi bo kapital lastnina podjetja ali ne, podjetje zanj dobi plačilo. Seveda Kardelj pravi, da v samoupravljanju kategorije kot kapital, presežna vrednost in presežno delo izgube svoj razredni značaj. To je spet obračanje besed: ker je po marksistično razredna razlika samo med lastniki proizvodjalnih sredstev in proletariatom, seveda po definiciji razredni značaj izgine, ko se odpravi privatna lastnina. Toda kaj zato, če vsi problemi ostanejo in se človekova narava ne spremeni (str. 34).

Nato se Kardelj spet ustraši svoje lastne hrabrosti, ker je dopustil ceno za uporabo kapitala, in pravi, da je vendarle izkoriščanje tujega dela, če je cena vloženega kapitala previsoka. Ne pove pa, kdaj naj bi bila cena previsoka, ne kdo naj bi odločil o tem.

Zaključek

Kardelj dvakrat poudarja, da je nujno potreben „konsistenten sistem pravic in dolžnosti delovnih ljudi v združenem delu in upravljanju proizvodjalnih sredstev in dohodka“. Takega sistema doslej ni, oziroma se neprestano spreminja, ker voditelji sami ne vedo, kaj bi radi.

Hočejo delitev po delu, ki sploh ni mogoča, ker nihče ne ve, kako naj bi delo

merili. Želijo učinkovitost, ki jo lahko prinese samo trg in konkurenca, pa potem v trg hočejo vnesti domnevne elemente delitve po delu, ki delovanje trga ovirajo, ne pripeljejo pa gospodarstva prav nič bližje idealni delitvi, ker je ni. Ker delavci, kolikor oni odločajo o razdelitvi dohodka na investicije in osebne dohodke, ne prihranijo dovolj, mora o razdelitvi odločati delavski razred v celoti, kar odločitev vrača v roke centralnih oblasti. Hočejo učinkovito investiranje, toda nočejo nagraditi tistih, ki odločajo o investicijah, če so rezultati dobri, ker bi to bilo po marksizmu izkoriščanje.

Najbolj preprosta rešitev bi bila, da bi sprejeli tržne odnose in njihove posledice, nato pa z davki razdelitev spreminili, kolikor se ne bi ujemalo z mislijo jugoslovanske vlade o pravičnosti. Za uspešno vodenje podjetij bi bilo tudi nujno potrebno, da bi ločili med plačilom za delo, plačilom za kapital in dobičkom, kar je sedaj vse pomešano. Vodjem podjetij bi morali dati ustrezne pravice, da bi zares podjetja mogli upravljati na trdni podlagi.

Vse to bi bilo preprosto, če bi se bili jugoslovanski voditelji pripravljani ravnati po zdravi pameti namesto po zastarelem marksizmu. Ni pa upanja, da bi se marksisti odpovedali svoji navidezni pravici do oblasti, ki jo terjajo, češ da so v posesti znanja, kako se svet obrača, prav zato, ker so marksisti.

Ameriška demokracija in dolar

Nobena ustanova ali akcija v človeški družbi, ki jo je zamislil in ji dal funkcijsko vsebino in obliko človek, ne nosi pečata popolnosti. Prej ali slej se izkaže, da še tako idealno in skrbno sestavljen osnutek v praksi pokaže tu in tam slabost, nedostatek, kajti človeška družba, ki ji je namenjen, je živ organizem, ki se v gotovih okoliščinah spreminja, prilagaja; zgodi se celo, da se kdaj hipoma v svojem razvoju preobrne (npr. revolucija).

To velja predvsem za načrte političnega zbiranja ljudskih množic in vladanja nad njimi. Churchill je bil brez dvoma med največjimi političnimi voditelji zgodovine demokratičnega procesa, pa je nekoč izrekel značilno krilatico, da je demokracija slaba, vendar najboljša. Hotel je podčrtati slabosti in pomanjkljivosti demokratičnega političnega reda, v isti sapi pa je ugotovil, da boljšega ni.

Demokratična tradicija v Ameriki (pod nazivom Amerika, ameriški imamo vedno v mislih Združene države, čijih prebivalci se redno tudi sami tako kličejo) ima po vsem svetu sloves najbolj svobodoljubne demokracije, ki jo je še mogoče tolerirati, preden bi se spremenila v popolno svojevoljnost in razkroj znosnih družbenih odnosov. Kdor ni rojen v tej deželi in pozna iz lastnihkušenj demokratične svoboščine po drugih deželah, zlasti v Evropi, se mora večkrat prijeti za glavo, kaj vse se lahko govori in piše v Ameriki celo o visokih in najvišjih predstavnikih, vključno prezidentu, ne da bi javna oblast trenila z očesom. Konstitucija te dežele, slavno znana kot vzor in model pristne ljudske vladavine, še bolj pa edinstvena listina pravic (Bill of Rights) jamčijo toliko osebne in kolektivne svobode, kolikor jo pač urejena in zakonito podzidana družba še more brez škode prenesti.

Pri razmišljanju o tej situaciji pride človek nehote do zaključka, da Amerikanez iz svojega bistva ven ne verjame v uspešnost omejevanja ali celo kratenja svobodnega izražanja in ravnanja, čeprav je to trenutno škodljivo in kvarno za druž-

bo in demokracijo. Njegovi življenjski modrosti je primešanega nekaj Voltairejevega nauka, da je človek po naravi dober (ne pa slab, kot uči nauk o izvirnem grehu) in Freudovih psihoanalitičnih podmen o skritih silah v človeku, ki jih ne more brzdati in zatorej zanje ni odgovoren. (Sigmund Freud je tu zelo češčena veličina!) Na taki bazi zgrajeno pojmovanje kaj naravno pride do logičnega sklepa, da naj se škodljivi pojavi v javnem življenju ne zatirajo z drastičnimi ukrepi oblasti, ampak se prepustijo družbi, ki je sama po sebi dobra in zdrava, da jih paralizira, okrnjuje in končno onemogoči in izloči. Težko je izreči objektivno sodbo, koliko je k takemu procesu pripomoglo zdravje in jakost družbe, koliko pa tajno delovanje ustanov državne varnosti, ki ima razpredene svoje niti do zadnje koč v deželi.

Na takem temelju in v takih okoliščinah cvete ameriška demokracija.

Struktura ameriškega demokratičnega sistema

Ameriška ustava, ki bo kmalu dosegla starost 200 let, se v zelo važnih določbah razlikuje od ustav po drugih deželah, razen od tistih, ki so svoje konstitucije kopirale po ameriški, kar v veliki meri velja zlasti za republike v Južni Ameriki. Toda stara je resnica, da kopija nikoli ne doseže po svoji vrednosti originala. Demokratični ustroj Združenih držav je prej ko slej svojevrstno edinstven. Toliko neomejene moči kolikor jo ima v rokah ameriški prezident, ima verjetno malokateri državni poglavar na svetu. Ko se je dovolj pogrel v Beli hiši in zbral okrog sebe jato osebnih svetovalcev po svobodni izbiri, so tudi velike in važne odločitve čisto njegove. Ne vpraša ne svoje stranke, ne kabineta in niti ne kongresa za mnenje in predlog. Njegova politična moč ne izvira ne iz stranke, ne iz kongresa, pač pa iz ameriškega ljudstva (people), ki ga je svobodno ad personam izvolilo za prezidenta. 123

Ustava mu daje zelo široke kompetence, ki mu jih v marsikaterem primeru ne more omejiti niti kongres niti najvišje sodišče.

Kot znano, ameriški ustavni sistem nameroma deli vrhovno federalno (national) oblast v tri veje: upravno (administration), zakonodajno (congress) in sodno (supreme court). Nič ni izrednega ta delitev, najdemo jo pri mnogih modernih državah. Kar je izredno je to, da je vsaka branža samostojna, neodvisna, kar so ravno hoteli očetje ameriške ustave. Kongres v normalnem zakonodajnem procesu ne more vreči prezidenta in njegove vlade, pa naj še tolikrat glasuje proti njegovim predlogom. Prezydent, na drugi strani, ne more razpustiti kongresa, čeravno mu je ta očitno nasproten. Najvišje sodišče je popolnoma stabilna ustanova za interpretacijo ustave in reševanje sporov iz ustavnih določb; njegovi člani so nepremakljivi.

Ameriški prezydent je istočasno vrhovni predstavnik, suveren svojega naroda in šef vlade (ministrski predsednik), vse v eni osebi. Po svoji volji in izbiri nastavlja tajnike (ministre) za posamezne departmente, imenuje na izpraznjena mesta (radi smrti ali prostovoljnega odstopa) člane najvišjega sodišča, izbira in razporeja ambasadorje in celo vrsto visokih uradnikov v federalni vladi. To delajo ministri, predsedniki tudi drugod, a je zanje težak posel radi križajočih se strankarskih interesov. Takih težav on ne pozna, kajti edino kontrolo nad tem ima senat, ki imenovanja potrjuje za navadno večino. Zavrnitev je zelo redka, vendar se je v zadnjih letih ponovno primerila pri kandidatih za najvišje sodišče, ko je senat odklonil Johnsonu kandidata Fortasa za šefa najvišjega sodišča in Nixonu celo dva kandidata za članstvo v tej ustanovi. Tu so senatorji najbolj občutljivi, ker gre za to, kakšna generalna atmosfera bo vladala v deželi pri ustavnih sporih: ali permisivno liberalna, ali bolj zategnjeno konservativna (Law and Order).

Čisto posebne sorte je ameriški kabinet (vlada), ki jo ljudstvo redno imenuje administration. Pravzaprav ni nikaka vlada po ustaljenih pojmih, ampak le ducat v probleme svojega resora zakopanih tajnikov, ki nimajo rednih sej vlade, kjer bi se problemi poedinih departmentov usklajevali na skupno vladno politiko in bi tajniki o važnih vprašanjih odločali skupno z glasovanjem. Kaj takega ameriški prezydenti ne prenesejo! Seveda ne vsi enako

Nekateri so polagali nekaj važnosti na sodelovanje kabineta pri odločbah prezidenta, večina med njimi pa je kabinet vidno omalovaževala in globoko degradirala.

Tipičen zgled takega neupoštevanja kabineta nudi Nixonova administracija. Vse niti se stekajo preko prezidentovih „svetovalcev“ v Beli hiši in tu se dela vsa vladna politika, ki jo potem člani kabineta vsak v svojem področju izvajajo po navodilih iz Bele hiše (bolj prav: po direktivah tajnega kabineta v tej hiši, ki ga tvorijo prezidentovi svetovalci, ki niso podvrženi potrditvi senata in ne dolžni odzvati se pozivom na zaslihanje in pričevanje pri kongresnih odborih). V taki konstelaciji vladnega aparata leži vir skoraj neomejene prezidentove moči. Na zunaj fingirajo osebe slovesno instaliranih in potrjenih ministrov, v resnici pa vlada prezydent s svojim štabom svetovalcev v Beli hiši.

Časopisje tu pa tam kritično komentira prezidentovo zgoraj omenjeno „samovoljo“, kadar se ta le preveč očitno manifestira (so že padle ostre besede, da je diktator), a ljudje časopisno kritiko berto ter razlagajo po svoje. Poročevalci velikih listov so iz ocenjevanja ljudskega sentimenta skoraj vedno prišli do sklepa, ki bi se dal navesti takole: „Dečko (guy) v Beli hiši je bil na svoje mesto izvoljen; ne vtičajmo se sedaj v njegov posel, ampak ga pustimo, naj na svoj način vodi narod in Republiko. Pri prihodnjih volitvah bomo pa videli, kako bo.“

Javna protestna zborovanja po vseučiliških kampusih in protivladna razgrajanja po ulicah se zdi, da niso premaknila prezidentove linije niti za inčo recimo glede njegove vojne politike v Vietnamu. Celotni protesti kongresa in razne resolucije ga niso vrgle s tira. Dovolj jasen dokaz, kakšno ogromno moč ima vsakokratni prezydent, če se je hoče posluževati. Kadar je pritisk le prehud in ulica le preveč hrupna, se mož v Beli hiši pokaže na televiziji in narodu pove, da se v svojih odločbah opira na „molčečo večino“ (silent majority), ki njegove ukrepe odobrava. Problem je rešen in on gre naprej po svoji poti. Nixon na taki poti uspeva, ker je brezobzirno užmikan politik. Johnsonu je spodletelo in je padel. O kakem diktatorstvu torej ni govora, pač pa o veliki oblasti Bele hiše, ki daje, spretno in v ugodnih okoliščinah uporabljena, prezydentu zunanji videz kakega srednjeveškega potentata. In to v načistejši demokraciji!

Ameriški kongres (poslanska zbornica in senat) je bil doslej do znatne mere produkt — dolarja. Zlasti velja to za senat, kjer pravijo da v njem sedi več kot polovico milijonarjev. Zbornica (House) je v tem oziru boljša — bogatinom ne diši toliko kot senat, ker so v Zbornico volitve vsako drugo leto, dočim traja mandat v senatu 6 let, razen tega pa je tudi bolj reprezentativen za ljudi, ki imajo vsega dovolj in jim gre le še za čast in političen vpliv. O tem bomo podrobneje govorili kasneje in si stvar objektivno ogledali, saj je ravno v tej točki jedro tega sestavka, posebno še zato, ker igra dolar tudi pri izvolitvi prezidenta dominantno vlogo.

Ogrodje volivnega postopka

Ko tole pišem, (julij 1972) je Amerika sredi volivnega vrvenja in prerivanja, komu naj se zaupa vodstvo najmogočnejše države na svetu za dvestoletnico njene neodvisnosti (1776). Z ozirom na to obletnico dobivajo sedanje volitve prezidenta posebno pomembnost, deloma tudi volitve dela senatorjev. Bolj kakor ponavadi se zato rej vključujejo v volivni proces razni sektorji in sile ameriškega družbenega in gospodarskega sistema, ki vsak na svoj način hočejo odločati, kateri možje naj stojijo ob krmilu njihove mogočne državne barke. V tem razvoju je do sedaj igral dolar svojo nečedno, škodljivo, vendar zelo učinkovito vlogo.

Dvostrankarski sistem je v Ameriki toliko star kot neodvisna Republika. Vsi poskusi uveljaviti poleg republikanske in demokratske stranke še tretjo ali četrto stranko, so se izjalovili, čeravno so bili „populisti“ konec minulega stoletja zelo blizu uresničenja. Saj obstoja nekaj majhnih strank tudi danes, a nobena se sama ne more toliko uveljaviti, da bi politično kaj pomenila. (Npr. v New Yorku imamo lokalno liberalno stranko, na katere listi je bil zadnjič izvoljen Lindsay za župana, a nacionalno nič ne pomeni; imamo konservativno stranko, ki je spravila v senat Buckley-a, a na federalni gladini nima moči in se je Buckley priključil republikancem; bolj na široko je organizirana komunistična stranka, pa se ne more nič uveljaviti, čeprav postavlja svoje kandidate.)

Politični sestav dveh strank rodi svojevrstne situacije in povzroča razplete, ki jih pri večstrankarskem stanju — kakor

smo ga vajeni — ne zasledimo. Tu ob dveh strankah ni nobene možnosti za javno, še večkrat pa skrivno, pogajanje za razne koalicije: gre kakor v odprtem dvoboju za zmago ali poraz, pomoči tretjega ni. Zato je tudi atmosfera političnega boja svojevrstna, ozračje je bolj jasno in bolj vroče. Pri tako znatnem poseganju dolarja v politični volivni proces se zdi, da je ta sistem najboljši, najbrž edino dober, sicer bi bogatejši igrali s strankami in njihovimi odnosi kakor igrajo na borzi.

Volivni postopek je bistveno enak na vseh stopnjah voljenega javnega zastopstva, od občine, prek okrajev (county) in države (state) do federalne Republike (United States of America). Zato bo zado-stovalo, če si ogledamo bolj podrobno le volivno proceduro prezidenta, ki je veljavna v manjšem obsegu za vse druge javne predstavnike.

Prezidenta volijo na zelo kratko dobo 4 let. Ustanovni očetje Republike so tako kratek rok zapisali v ustavo s prozornim namenom, da je toliko moči, kolikor so jo prisodili prezidentu, treba omejiti na ozek čas: če bi bila kdaj izbira slaba in bi ga prezident lomil v škodo naroda (kar se je že zgodilo), bo njegovega vladanja hitro konec, ker bo pri prihodnjih volitvah padel. Odličnemu prezidentu pa sploh niso omejili vladanja in je bil lahko zopet in zopet izvoljen vse do Franklina Roosevelta, ko se je izkazalo, da je tudi v tem oziru treba postaviti mejo. Senatorji in poslanci se volijo brez vsake omejitve. Nekateri kongresniki so izvoljeni več kot 20 krat in imajo na ta način v Housu skoraj domovinsko pravico.

Kako se pri volitvi prezidenta začne?

Takole proti koncu tretjega leta njegove vlade začne politična temperatura rasti in potem se dviga hitreje in hitreje. Že pred prvimi primarnimi volitvami (v New Hampshireju sredi zime) je visoka Primarne volitve v več ko polovici držav so preiskusni kamen za bodočo nominacijo kandidata ene in druge stranke na bližajoči se konvenciji, kjer se določi strankin kandidat za prezidenta. Na njih se pomerijo med seboj politični možje iste stranke, večidel senatorji in guvernerji držav, ki so se odločili potegovati se za to najvišje mesto v Republiki (in sedaj menda na svetu). Teh presidentskih aspirantov je včasih več, včasih manj, v tekmo notencialno lahko vstopi vsak. Letos jih je bilo pri demokratih spočetka kar 10, po-

tem so pa drug za drugim odpadali kakor zakrnelo sadje, ko so uvideli, da ni zanje izgleda in so se posušili denarni viri.

Volivna kampanja v tej deželi je od vsega početka pa prav do volitev obsežna, temeljita in naporna. Tukaj se vse „prodaja“ s podrobno izdelano, artikulirano in kar pretirano vsiljivo reklamo, pa naj gre za razno robo ali pa za politične kandidate. Prezidentski aspirant prepotuje sam vse glavne kraje v vsaki državi, kjer se je odločil na primarnih volitvah potegovati se za naklonjenost volilcev s svojimi tekmeči. Razen tega je zelo važno, da ima čim boljši volivni aparat z dobro poslušajočimi uradi in kar moč obširno armado čim boljših propagandistov. Vse to so zelo drage stvari. Stroški naraščajo z vsako državo, kjer vstopi za primarne volitve; preden jih ima po dobrih treh mesecih za seboj kakih 10, so se nakopičili na visoke zneske. Kdor ima sam dovolj denarja in petične politične prijatelje, ki zanj krepko posežejo v žep, gre v tem oziru dobro.

Toda pri prezidentskih volitvah je primarno delo po državah šele pripravljalni del na poti v Belo hišo. Tu se iz volivnih rezultatov nabirajo strankini delegati, ki bodo na konvenciji glasovali za tistega med tekmeči, ki si jih je zagotovil. Primarne volitve so torej uvod v nominacijo. Tisti prezidentski aspirant, ki si je nabral največ delegatov, ima največ izgleda, da bo na konvenciji nominiran za uradnega strankinega prezidentskega kandidata vendar z večino delegatov nominacija ni zagotovljena, razen če si jih je nabral toliko, da ima absolutno večino. To pa se ne primeri zlepa, pač pa se kdaj naključno, da doseže nominacijo kandidat, ki na primarne volitve sploh ni šel, ker niso obvezne.

Za nominiranega oficialnega kandidata se po konvenciji začne drugi in glavni del kampanje. Dolga je, zdi se, da predolga, saj traja malo manj kot 4 mesece, pa je tudi utrudljiva in težka, zraven pa draga, ker se razteza na vso deželo. Na nji kandidat razlaga ljudstvu svoj program in se spoprijemlje s proti-kandidatom nasprotne stranke (ali kdaj tudi tretje stranke). Ves čas je na poti širom republike, ima nešteto govorov, konferenc, sestankov, obiskov, stikov s tiskovnimi predstavniki, dostikrat se tudi pomeša med množico za stiskanje rok, na kar Amerikanec veliko da. Uspeh kampanje znatno zavisi od dobre organizacije in sposobnih in zvestih sodelav-

cev. Vse to stane kopico denarja, ki mora biti na razpolago, sicer bi se stroj ustavil.

Ali vse to, kar smo našteali glede kampanje in njenih stroškov, v naši dobi televizije še daleč ni vse! Kandidat, ki se na široko hoče volivcem učinkovito predstaviti in jim vsaj kratko napovedati svoj politični program, mora večkrat, najbolje ponovno na televizijo. Slike pa so urnebesno drage zlasti tu v Ameriki. Za oddajo ene minute je treba plačati strašno vsoto, ki dostikrat preseže 100.000 dolarjev. Televizija je začrtala političnim kampanjam povsem nove dimenzije glede stroškov. *Dolarju so na široko odprli vrata v obdobje obširne, odločujoče dominacije nad volivnim razvojem*, ki jo bo zelo težko učinkovito zajeziti — če jo bo sploh mogoče, da ne poplavi celotnega procesa.

Da se važnost te točke primerno poudrta, navajam pisanje resnicoljubnih vodilnih tukajšnjih časopisov, da je Nelson Rockefeller v zadnji kampanji za guvernerja države New York potrošil več kot 5 milijonov dolarjev za oddaje na televiziji. On jih je lahko, ker jih ima. Za prezidenta Nixona pa časopisi trdijo, da so njegovi nastopi na televiziji v kampanji l. 1968 stali republikansko stranko nič manj kot 22 milijonov. Nixon sam teh milijonov ni imel, a spravila jih je za njegovo izvolitev skupaj njegova stranka, kjer so z malimi izjemami zbrani vsi ameriški milijonarji. Koliko bi milijonarji plačali Nixonu za propagando na televiziji v tekoči kampanji l. 1972, je stvar ugibanja, vendar se slišijo glasovi, da bi ne mogla biti morda dvojna od one l. 1968.

Kaj vse to pomeni in kam vodi?

Najbrž bolj kot kje drugje so ameriški bogataši po poslovnem in trgovskem načelu uglašeni na princip *quid pro quo*, se pravi, dam, da daš. Vsi pomembni prispevki za prezidentskega kandidata njihove stranke so kalkulirani (Amerikanec pravi: *businesslike*) na to, kolik bo dobiček za gotov izdatek. Ta shema velja v manjšem obsegu tudi za gmotno podpiranje senatorjev, kongresnikov, guvernerjev itd. Seveda morajo po volitvah prezident in člani kongresa volivne prispevke tako ali drugače vračati. Način in oblika vračila sta zelo pestri: pri prezidentu v odločbah uoravnega značaja, pri kongresu, v zakonodaji, pri obeh pa zlasti v zadevah obdavčenja, raznih popustih in javnih podnorah, pri carinskih in uvoznih predpisih, ki koristijo bogatemu sloju in tako naprej.

Javna tajnost je, da cela vrsta najbolj bogatih ljudi ne plačuje skoraj nikakega davka. To stanje je osrednja točka sedanjega volivnega boja.

Ker demokratska stranka zbira v svojih vrstah predvsem srednji in nižji sloj ter bolj malo izrazito bogatih ljudi, se z republikanci ne more meriti v financiranju vedno večjih stroškov kampanj, ki jih blazno poganja v višino televizija. Dočim so republikanci gladko pokrili volivne stroške l. 1968, je demokratom preostal dolg 9 milijonov, ki ga niso mogli vrniti do danes. Tako stanje je sprožilo pri demokratskih članih kongresa zakonski predlog, naj v bodoče celotne volivne stroške za federalne ustanove krije federacija na ta način, da od davka vsakega davkoplačevalca odtegne 1 dolar v ta namen, zraven pa določi omejitve za uporabo radia in televizije v volivne propagandne namene.

Republikanci so zoper tako rešitev financiranja volitev odločno nastopili, ker glede na svoje izvrstne denarne vire nočejo pristati na uravnovešeno denarno podporo federacije in se odpovedati lastnemu zbiranju sredstev. Iz Bele hiše jih je v tem podprl prezident Nixon, nakar je ideja načrta, ki bi zelo učinkovito zajezil vmešavanje in vpliv privatnega denarja bogatih ljudi na demokratični potek volivnega procesa, končno veljavno propadla. Toda močna zavest nuje pri članih kongresa, da je še pred volitvami v tekočem letu treba najti in uzakoniti neko regulacijo izdatkov na televiziji in vzporedno omejiti in odkriti javnosti privatne prispevke, ni propadla.

Na splošno so oboji, demokrati in republikanci, uvideli in priznali, da je z vključitvijo radia in televizije v volivni proces zelo grozeče narasla nevarnost, da se ameriška demokracija po nepazljivosti odgovornih političnih ljudi sprevrže v enostaven „business“, trgovanje in kupčevanje. Tako je tu namreč močan učinek televizije na volivce, da bi si kandidat, ki bi mu bil z bogatimi viri omogočen neomejen dostop do televizijske propagande, izvolitev takorekoč kupil. Nič ne pomaga onpravičevanje, da je navkljub televizorju volivec še vedno svoboden, da voli kogar hoče. Tu so zadaj vsi mogoči psihološki učinki, ki jih rodi spretno in strokovnjaško montirano prikazovanje kandidata, vztrajno ponavljanje gotovih gesel, ki preračunano uživajo in še marsikaj drugega, češar je televizija zmožna.

Če bi kdo v to resnico dvomil, bi mu

bilo treba le predočiti obseg, ki se ga poslužuje, in ogromne stroške, ki jih za televizijsko reklamo žrtvuje ameriško podjetništvo in trgovstvo vseh vrst. Ogromne milijarde gredo v ta namen, televizijska podjetja od tega živijo in bogatijo. Gledalec na videz nič ne žrtvuje, slike se vrtijo pred njegovimi očmi — zastoj. V resnici pa ne zastoj! Business ima s točnimi statistikami preračunano, da se mu dobra reklama na televiziji bogato izplača: plačuje jo pa gledalec, ki se da premotiti, da to in ono res potrebuje (čeprav mu dejansko ni nič treba), in da bo vse dobil po znižanih cenah. Zlasti velika podjetja poznajo moč televizije in zgovorno potrjujejo tezo, da je tudi v volivnem postopku ta medium neprecenljive vrednosti za zmago.

Nevarnost, da bi prek televizije (pa še tudi s pomočjo drugih dragih volivnih propagandnih metod) demokracija podleгла dolarju, je ostala očita prezidentu, senatorjem in poslancem. Uvideli so, da je vendarle treba nekaj učinkovitega ukreniti, da se tak razvoj političnega življenja prepreči, čeprav utegne biti trenutno v škodo „bogati“ stranki.

Kampanjska reforma za zaščito demokracije

Da se je kljub odporu svojih bogatih članov ameriški kongres odločil ugrizniti v to kislno jabolko in odobriti prvo večjo reformo o volivni kampanji od l. 1925, je gotovo moral imeti pred očmi tole sliko položaja: leta 1952 (ko je bil prvič izvoljen v Belo hišo Eisenhower) so znašali vsi volivni stroški okoli 140 milijonov. Šestnajst let kasneje so na volitvah, ki so poverile vodstvo Republike Eisenhowerjevemu podpredsedniku Nixonu (l. 1968), stroški narasli že na okoli 300 milijonov in je bilo za politične oddaje na televiziji in radiu porabljeno 70% več kot pri prejšnjih volitvah l. 1964 (Johnson). Pred očmi so tudi imeli dejstvo, da za več kot polovico kampanjskih stroškov sploh ni bilo nikakega poročila, vedeli so za vznemirljive podatke, da je več kot 90% kampanjskih prispevkov prišlo od manj kot 10% prebivalstva. Ti statistični podatki govorijo dovolj jasno, da nekontrolirano financira volitve prezidenta neznatna manjšina bogatih podjetij in posameznikov, ki dobro vedo, zakaj svoj denar „investirajo“. Celo najbolj zakrknjene bogate protivnike zakonite reforme v kon-

gresu, imajoče v mislih denarne zadeve lastne izvolitve, so zgornje številke utišale. Trudili so se le doseči, da bi bil zakon čim širokogrudnejši in da bi imel dovolj nejasno stilizacijo, ki bi jo bilo mogoče na razne načine tolmačiti in obiti.

Zakon omejuje izdatke volivne kampanje na televiziji in radiu ter določa točno navedbo virov, od koder so prispevki prišli. Določa tudi, do katere višine smejo kandidati za zastopstvo volivcev v federalnih ustanovah uporabljati svoja lastna sredstva v volivnem boju. Tako je kandidatu za poslansko zbornico (House) dovoljeno porabiti le 25.000 dolarjev lastnega denarja, kandidatu za senat 35.000, za kandidata pa 50.000 dolarjev. Na ta način naj bi se onemogočilo kakem bogatinu, da bi volitve „kupil“.

Na javnih občilih (oglasil v časopisju, televizija, radio itd.) je dovoljeno porabiti največ 10 centov na volivca, in to velja za zvezne, državne in lokalne volitve. Po zakonitvi volivne pravice za one, ki so dopolnili 18 let, bo v vsej zvezni Republiki nekako 140.000.000 volivcev (po približni kalkulaciji). Torej bo kandidat za kandidata mogel računati na okroglo 10 milijonov stroškov za javna občila, in ta znesek po zakonu ne bo smel biti prekoračen. Pri prejšnjih volitvah l. 1968 smo videli, da je republikanski kandidat Nixon samo za televizijo porabil 22 milijonov. Sedaj pa zakon predpisuje, da se za televizijo in radio sme od zgornjega zneska (10 cent. na volivca) porabiti samo 60% (torej po naši kalkulaciji 6 milijonov). So torej že pošteno pristigli denarna sredstva za kampanjo, samo če bodo paragrafi zakona tudi pošteno držali in stali pokonci, ne postrani. Potem bo vloga dolara na volitvah učinkovito zmanjšana, vpliv velikega kapitala na volivni izid močno omejen, demokracija pa bo izšla okrepljena in pomlajena.

Seveda je vprašanje, kot rečeno, ali ne bo vsemogočna oblast dolarja v tej deželi postavila paragrafe zakona na glavo in se — v bolj prebrisani in subtilni obliki in metodi — uveljavljala naprej. Zakon predpisuje, da mora biti vsak prispevek ali izdatek nad 100 dolarjev naveden v periodičnih poročilih o volivnih izdatkih, ki jih je vsak kandidat za javno mesto dolžan predlagati v osrednjih uradih zbornice in

senata. Navesti mora točne podatke o darovalcu in višini njegovega prispevka. Ti podatki morajo biti razmnoženi in javnosti na razpolago, da bodo volivci lahko točno poučeni o višini denarnih prispevkov pri posameznih kandidatih in tudi o njihovih virih, preden grejo na volišče. V tej točki pa je čisto določno čutiti šibkost in pomanjkljivost kampanjskega zakona, saj nič ne specificira, kako naj se taka poročila sporočajo javnosti. In se je zgodilo nedavno tega, da se je The New York Times javno in bridko pritožil, kako se postopek obveščanja javnosti očitno komplicira in določba zakona o razkrivanju prispevkov in izdatkov sabotira. List se sprašuje, kako naj informacije dosežejo javnost. Povprečen volivec vendar ne bo naročil kopij poročil v uradu zbornice ali senata, ampak se bo zanesel na časopisje in na posebne javne poslovne organizacije, da bodo poskrbele za potrebno informacijo.

Potem pa Times pripoveduje, kako je pristojni poslanec v zbornici (House) z očitnim namenom, da bi obstruiral tozadevno določbo zakona, naročil predstojniku urada, kjer se poročila zbirajo za razmnožitev in razdelitev, naj ceno za vsako kopirano stran zviša od 10 centov na 1 dolar. Predvideva se, da bo v poslanih približno en milijon strani teh poročil. Tako visoka cena za kopirano stran bo domala onemogočila časopisom in nepridobitvenim javnim organizacijam, da bi si nabavili poročila. Ali je smisel zakonite odredbe v tem, da poročila obležijo v predalih kongresnih osrednjih pisarn? Ste videli, kako spretno se zakon sabotira z administrativnimi ukrepi, ki v zakonu samem niso določeni?

Ameriški „business“ ima širok sloves, kako se skozi lukne in luknjice v besedilu zakonov davčnega in gospodarskega značaja smiselno jedro lahko uspešno brskira in kako je mogoče skozi te luknje izmuzniti se raznim obveznostim, ne da bi javna oblast mogla do živega.

Toda to so le aplikacije na skušnje preteklosti. Upati je, da bo v primeru kampanjskega zakona ameriška javnost dovolj čuječa z ozirom na slabe skušnje iz prejšnjih časov. Od take čuječnosti je v prvi vrsti odvisno, ali bo moč dolarja v demokratičnem procesu dovolj obrzdana. Potem se bo demokracija sprostila v pravo, pristno ljudsko voljo in bo Amerika ostala svetilnik demokratičnih svoboščin za ves svet.

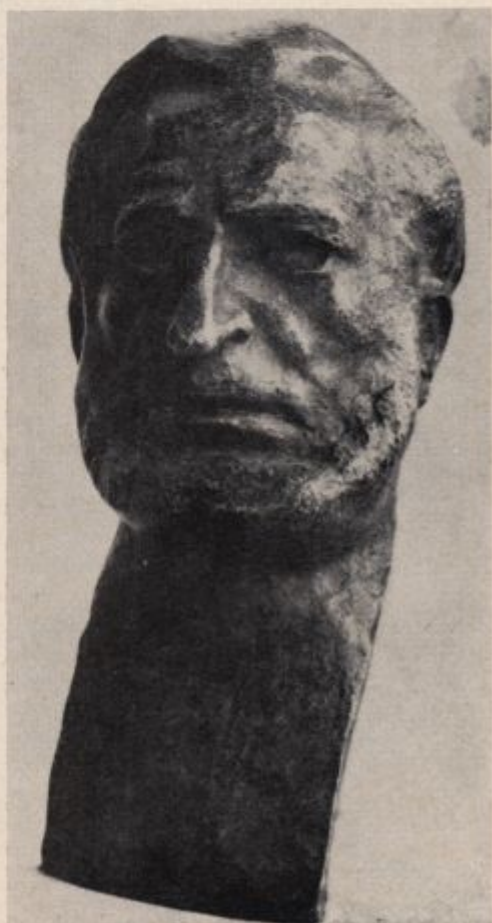

France Gorše
Razpelo
detail - oreh 1970

France Gorše
Orfej - detail
žgana glina 1972

France Gorše
Lastni portret
bron 1971

France Ahčín
Materinstvo
žgana glina 1972

France Ahčín
Kariatida
bela kovina 1972

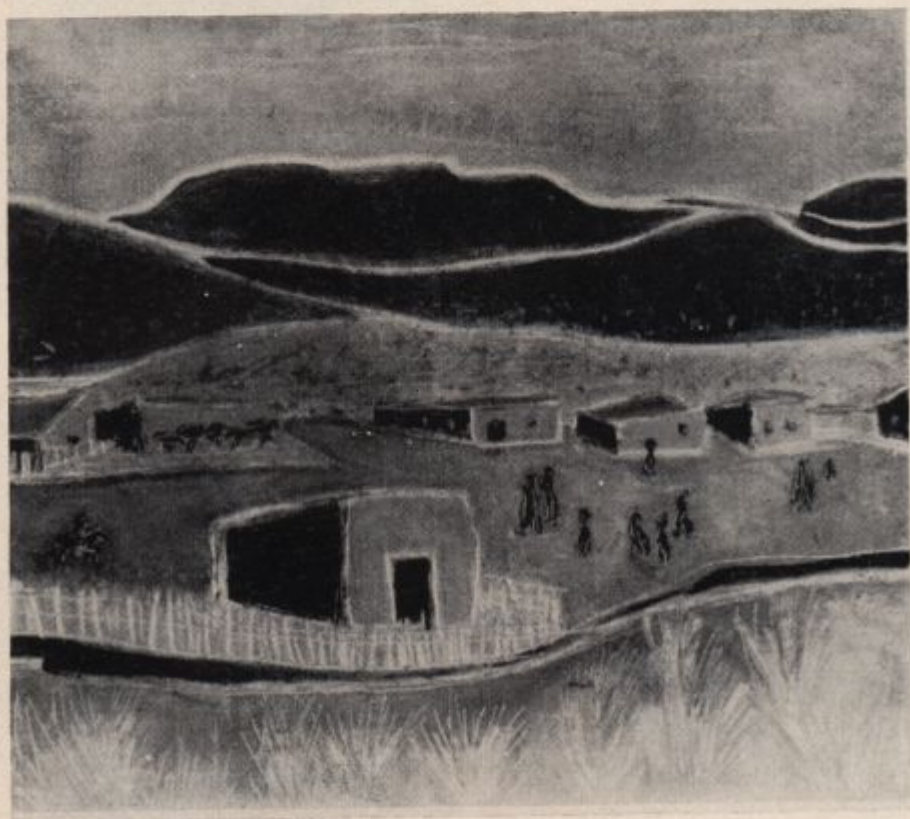

Bara Remec
(Quebrada Humahuaca)
Večer
olje 1972

Bara Remec
Belén
olje 1972

Bara Remec
Rože
olje 1972

Ted Kramotc
Zitno polje
olje 1972

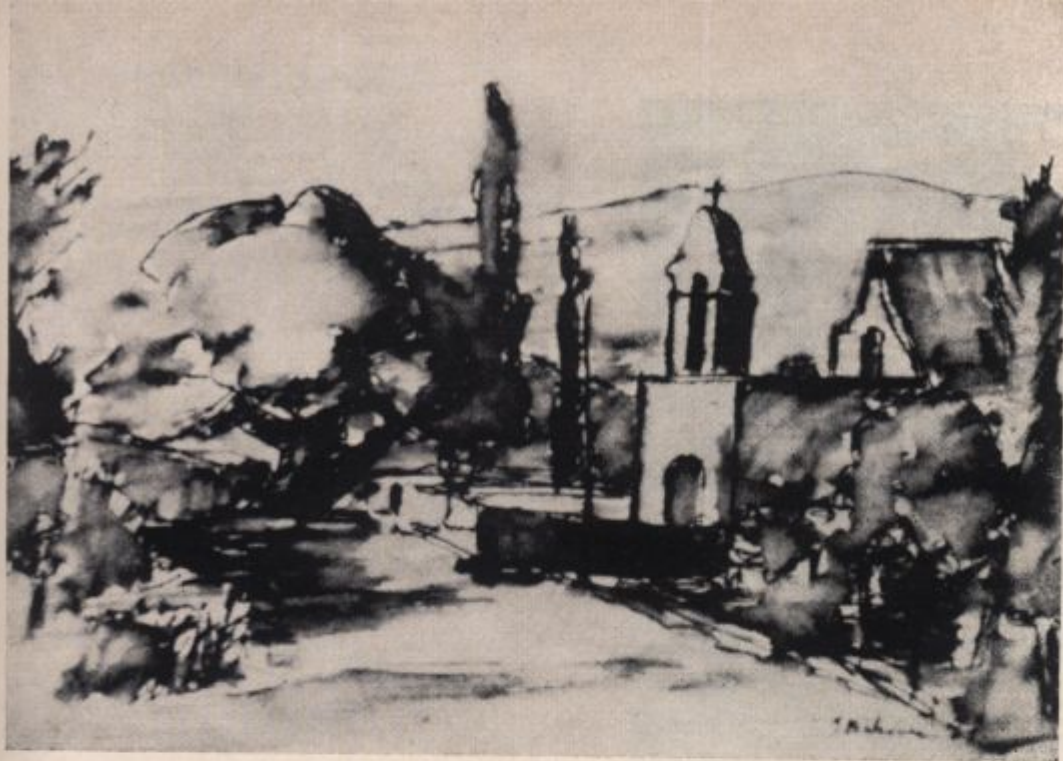

Ted Kramole
Bodeča neža
olje 1972

Ted Kramole
Sončne rože
olje 1972

Ivan Bukovec
Kapela v Dolores
olje 1972

Ivan Bukovec
Capilla del Monte
olje 1972

Ivan Bukovac
Martin Fierro
lesorez 1971

Metka Žirovnik
Caracas
lesorez 1972

Kako je nastala osvobodilna fronta

Dr. Celestin Jelenc je umrl v Buenos Airesu 12. aprila 1968 v 85. letu starosti. V domovini se je politično udeleževal kot pristaš Socialno demokratske stranke, Med okupacijo in revolucijo je odločno kazal svoje protikomunistično prepričanje in je aktivno sodeloval v ilegalnem odporniškem gibanju. Tudi v emigraciji je bil vse do zadnjega delaven. Dr. Jelenc je bil eden najboljših poznavalcev slovenske politične zgodovine, kar dokazujejo njegovi članki in spisi. Bil je izredno razgledan mož.

Članek, ki ga tu objavljamo, je dr. Jelenc izročil uredništvu Zbornika kakih dve leti pred smrtjo s pripombo, da še ni za objavo, ker ga bo izpopolnil. Pa tega ni storil, prehitela ga je smrt. Objavljamo članek, kakor ga je napisal, kot doprinos k izpopolnitvi resnične podobe naše zgodovine.

S škofom Rožmanom sem osebno prvič govoril več kakor leto dni po pogrebu Ivana Hribarja in sicer ob priliki razgovora ali ankete, kaj bi se dalo storiti, da bi se zaustavila anarhija, ki jo je povzročila tako imenovana Osvobodilna fronta v Ljubljanski pokrajini.

V teku leta se je izkazalo, da italijanska okupacijska oblast, niti civilna, niti vojaška, nista sposobni, da bi vzdrževali javno varnost v deželi.

Iniciativo za to anketo je dal prejšnji ban dr. Natlačen. Sestavil je tudi seznam okoli 20 oseb ne glede na strankarsko pripadnost niti ali so nasprotniki ali simpatizanti OF, o katerih je mislil, da bi mogli kaj priporočiti, kako bi se dalo preprečiti nadaljnje divjanje in strahovanje OF in partizanov, ne da bi prišlo do državljanske vojne med Slovenci samimi.

Takrat so se namreč po zgledu št. Jošta nad Vrhniko tudi po drugih krajih že začele ustanavljati vaške straže, ki so po deželi prevzemale svojo samoobrambo v lastne roke, ker od poklicanih oblastnikov niso dobivali nobene zaščite.

Da bi anketa ne imela strankarskega značaja, je dr. Natlačen naprosil škofa, naj kot nevtralna osebnost in takrat največja moralna avtoriteta v Ljubljani skliče to anketo.

Ne bo odveč, če posežemo nekoliko nazaj in si pri tej priliki pokličemo v spomin dogodke in dejstva, ki so dovedli do pojavnosti Osvobodilne fronte.

Do 22. junija 1941, ko je Hitler nenadoma napadel Sovjetsko zvezo, so komunisti povsod in tudi pri nas mirovali in so samo napadali Francijo in Anglijo, da sta

začeli to vojno iz imperialističnih namer. V resnici sta pa drugo svetovno vojno po medsebojnem dogovoru izzvala Hitler in Stalin. Zadnje dni avgusta 1939 sta sklenila prijateljsko in nenapadalno pogodbo. Dogovorila sta se, kako si bosta razdelila Poljsko. Hitler je tudi dovolil Stalinu, da si je lahko prilastil tri male miroljubne baltske države: Estonijo, Latvijo in Litvo. Na Hitlerjevo priporočilo je tudi Romunija, ki se je bila takrat s pristopom k „protikominternski“ pogodbi že podvrgla Nemčiji, Stalinu „prostovoljno“ odstopila Besarabijo.

Ko je Stalin na ta način že v teku leta 1940 kot nekak Hitlerjev tihi družabnik spraval pod svojo oblast že vse, kar mu je Hitler v prvotnem dogovoru pripoznal, je skušal doseči še nadaljni sporazum, kako si bosta razdelila še vso jugovzhodno Evropo. Zato je pozimi od 1940 na 1941 noslal v Berlin Molotova, da bi sklenil s Hitlerjem še nadaljnji dogovor. Vendar do sporazuma ni prišlo.

Zakaj ni prišlo do sporazuma, je Hitler pojasnil v obširnem memorandumu, ki ga je izdal istočasno, ko je začel vojno s Sovjetsko Rusijo. Pri dotičnih pogajanjih je Stalin predlagal, da mu Hitler prepusti še ostalo Romunijo, Bolgarsko in Turčijo. *Jugoslavije Stalin takrat sploh ni zahteval in jo je prepuščal Hitlerju na milost in nemilost.*

Hitler mu je bil pripravljen prepustiti Romunijo in Bolgarsko — ne pa Turčije. Zaradi Turčije takrat ni prišlo med njima do sporazuma. Nedosežen sporazum med dvema takima despotoma pa neizogibno pomenja vojno.

Ob Hitlerjevem napadu na Sovjete dne 22. junija 1941 je Stalin istega dne poslal vsem komunističnim strankam v Evropi in tudi komunistični stranki v Jugoslaviji depešo, da je ta „verolomni“ napad Nemčije na Sovjetsko zvezo naperjen zoper svobodo in neodvisnost vseh narodov in da je obramba Sovjetske zveze tudi obramba vseh narodov, ki jih je Nemčija že okupirala. (Estonije, Latve in Litve se seveda ni spomnil!) Naročal je, naj se povsod ustanavljajo enotne narodne fronte proti fašizmu in nacizmu in za obrambo narodov, ki jih je fašizem že podjarmil. *Posebej pa je izrecno poudaril, da gre v sedanji etapi samo za osvoboditev izpod fašističnega podjarmljenja, ne pa za socialno revolucijo.*

Tega naročila so se disciplinirano držale vse komunistične stranke v Evropi in so v vseh od Hitlerja zasadenih državah kolikor toliko sporazumno sodelovale z osvobodilnimi gibanji vseh drugih strank, zlasti v Franciji, pa tudi v Italiji.

Edinole v Jugoslaviji se komunistična stranka pod Titovim vodstvom ni držala Stalinovega naročila in je začela svojo akcijo v resnici samo z edinim namenom, da se izključno sama polasti oblasti in uvede komunistično diktaturo v Jugoslaviji.

Dosego tega namena ji je ne samo olajšala, temveč naravnost omogočila Paveličeva ustanovitev „nezavisne hrvatske države“. Ustašem pripada tudi žalostno prvenstvo, da so prvi, takoj po Veliki noči 1941 uvedli v ozemlju Jugoslavije krvav terorističen režim.

Tudi komunisti sami priznavajo, da je Stalin tudi v teku vojne večkrat brezuspešno od njih zahteval, da se sporazumejo z generalom Mihajlovičem in da se podrede jugoslovanski vladi, ki je bila takrat v Londonu.

Stalinovo nezaupanje do Tita izvira že od začetka vojne leta 1941. Razumljivo je tudi, da je Tito postal ošaben, ker je s svojim načrtom, da proti izrecni Stalinovi volji takoj uvede komunistično diktaturo v Jugoslaviji imel uspeh in je vrh tega dosegel še to, da je s svojim zatrevanjem o „demokratičnosti“ partizanskega gibanja v Jugoslaviji ukanil tudi Churchilla.

Ne more se reči, kakšne bi bile danes razmere v Jugoslaviji, če bi se bil Tito držal Stalinovih navodil in bi med vojno sporazumno sodeloval z generalom Mihaj-

levičem in z morebitnimi drugimi osvobodilnimi gibanji. Ker pa sta obe strani, pri nas tudi Vaške straže in naši domobranci, dokazali toliko vojaških vrlin, prenašanje trpljenja, vzrajnost, osebno hrabrost in preziranje smrti, kakor jih ne more pokazati uporniško gibanje v nobeni drugi okupirani državi, bi lahko pričakovali ob primernem času tako veličasten splošen narodni upor, da bi ga občudoval ves svet, kar bi imelo tudi svoj vpliv pri določanju mej in drugih mirovnih pogojev v naš prid ob sklepanju miru. Prav gotovo pa bi nam bilo prihranjeno toliko gorje, toliko izgub na življenjih in na premoženju.

Glede svojega cilja se torej OF ni držala Stalinovega naročila. Glede poto in sredstev za dosego cilja, da takoj upostavi komunistično diktaturo v Jugoslaviji, pa se je natančno ravnala po boljševiških načelih in nauk, ki so se jih tudi komunisti iz naših krajev naučili v Moskvi.

Ta načela: ateizem, zaničevanje vsake morale kot slabosti in nečlovečnost, ki so jih komunisti zanesli tudi v naše kraje, da so jim služila tudi pri nas, ko so z ropom, požigom, umorom, zahrbtnimi atentati, z lažjo in goljufijo ustanavljali svojo komunistično diktaturo, so nam tuja načela ker niso nastala pri nas niti ne v evropskem svetu, temveč so se rodila v rusko-tatarski stepi.

Revolucionarni katekizem

Obstoji zgodovinski dokument, v katerem so ta načela prvič javno priporočana vsem revolucionarjem. To je Revolucionarni katekizem, ki sta ga že leta 1869 sestavila in med ruskimi revolucionarji razširila Sergej Nečajev in Mihael Bakunin. Ko je prišel glas o njem v Evropo, je vzbudil tudi med evropskimi revolucionarji splošno zgražanje. Pa tudi med Rusi je s svojo podlostjo in besnostjo naletel na odpor vseh človeško mislečih in čutečih ljudi. Dostojevskemu pa je dal snov za njegov veliki roman Besi.

Za zgled nekaj navodil iz tega revolucionarnega katekizma.

„*Točka 14.* Revolucionar mora živeti v sredi sedanje družbe z namenom, da jo razruši. Najti mora dostop v vse kroge, v srednje in višje stanove, v prodajalno trgovca, v Cerkev, v plemiške dvorce, v uradniške in vojaške kroge, med znanstvenike, v policijo in v samo carsko palačo.

Točka 15. Vso ničvredno družbo je treba razdeliti v razne kategorije. Prva kategorija je obsojena na smrt brez usmiljenja.

Sestavi se spisek ljudi v vrstnem redu, kakor morejo biti škodljivi za izid revolucije, zato, da prvi poginejo pred drugimi.

Točka 16. Pri sestavi vrstnega reda se ne kaže ozirati na osebno malopridnost teh ljudi niti ne na nejevoljo, ki jo njih malopridnost vzbuja med ljudstvom. Njih malopridnost je sprva lahko revoluciji celo koristna, ker pospešuje sovražno razpoloženje ljudstva proti obstoječemu režimu.

V prvi vrsti je treba iztrebiti močne in inteligentne ljudi, ki so posebno nevarni revolucionarni organizaciji in ki more njih nasilna in nenadna smrt zadati režimu čim več strahu.

Točka 17. Druga kategorija obsega prav tiste malopridne ljudi, ki se jim je prvotno pustilo življenje, da so s svojo malopridnostjo pospeševali sovražno razpoloženje ljudstva proti vladi.

„Točka 14. Revolucionar mora živeti v cejsnje število neumnih ljudi, ki razpolagajo z bogastvom, z vplivnimi zvezami in oblastjo. Treba jih je izrabljati na vse načine in si jih postaviti v službo z izkoriščanjem njih osebnih slabosti in njih skrivnih grehov. Na ta način postanejo njih vpliv, njih zveze in njih bogastvo močna pomoč revolucionarni organizaciji.

Točka 19. Četrta kategorija obsega domišljave politike in liberalce vseh vrst. Revolucionarju je dovoljeno konspirirati v njih družbi, kakor da odobrava njih program, in se delati, kakor da jim je slepo vdan, dočim jih v resnici zaslužuje, se polašča njih tajnosti in jih za vselej kompromitira z namenom, da jim prepreči umik in z njih posredovanjem seje zmedo v državi.

Točka 20. Peta kategorija obsega doktrinarce, idejne zanešenjake in konspiratorje, ki s praznimi besedami delajo revolucijo. Treba jih je priganjati k nevar-

nim izjavam, kar ima za posledico ali njih propad ali popolno pridobitev za revolucijo.

Točka 21. Šesta zelo važna kategorija obsega ženske. To kategorijo je treba razdelitev v tri podkategorije.

Prva podkategorija obsega nečimrne, lahkomišelnne in neumne ženske, ki se dajo uporabljati kakor 3. in 4. kategorija moških.

Druga podkategorija obsega nesebične in požrtvovalne ženske, čeprav še niso naše. Izrabljajo se lahko tako, kakor 5. kategorija moških.

Tretja podkategorija obsega ženske, ki so popolnoma naše, ki so popolnoma sprejele naš program. To so naše tovarišice, ki jih moramo ljubiti kakor naš najdragocenejši zaklad, ker brez njih ne moremo izhajati...“

Po tem prav tako premišljenem kakor podlem načrtu se je ustanavljala OF. Pri-povedovali so, da se je v njej združilo 18 političnih skupin. Med njimi so bile tudi skupina bivših ministrov, senatorjev in banov, „dve“ skupini oficirjev, takih „ki so kralju zvesti“ in takih „ki kralju niso več zvesti“, skupina „narodnih“ dam, ki so se še predvčerajšnjim pri belem kofetu solzile same vdanosti do kraljeve hiše. V OF so drli vsi prejšnji vsem strankam dobro znani politični špekulanti, mal-kontenti in kverulanti, zlasti pa vsa delo-mržna, nevoščljiva in osvetoželjna sodrga, ki se je nekaj nabere na dnu vsakega na-roda. Žal se ji je pridružil tudi precejšen del idealne, dobroverne in neučakane mla-dine, ki je verjela lepim in zapeljivim be-sedam.

Prav to idealno mladino so komunisti skušali najbolj korumpirati in ji onemo-gočiti vrnitev v dostojno človeško družbo s tem, da so ji dajali v izvrševanje najbolj podla dela.

Prepuščamo bralcem, ki se še iz lastne vednosti spominjajo, kako se je po vstopu Sovjetov v vojno, v Sloveniji začela pojavljati OF, v katero kategorijo bodo postavljali posamezne, v slovenski javnosti zna-ne osebe, ki so vstopale v OF.

Slovenski narod in simboli njegove narodnosti in državnosti

Da takoj povem: nimam namena pisati v tem članku razprave o značaja, psihologiji in kulturni podobi slovenskega naroda, o tem, kakšne so njegove značilnosti, ki ga ločijo od drugih narodov in ga zato delajo samosvojega, temveč bi hotel v bežnem pregledu podati razvoj te dveh bistvenih prvin, ki sestavljata slednji narod: kako smo Slovenci rastle v zavest enotnega imena in jezika, in predvsem v enotnost prostora, na katerem nam je živeti. Posebno ta zadnji pogled, ki naj pokaže, kako sam ta življenjski prostor tuje sile razkosavale po svojih načrtih, kako so nas ovirale pri rasti v politični narod in kako smo tudi že s svojimi lastnimi silami hoteli urejati sam svoj položaj v svetu kot narod. Razvoj samo v teh dveh poteh v narod in državo — od začetka do danes — hočem ilustrirati tudi s simboli naše narodnosti, ki sta slej ko prej zastava in himna; ter državnosti katere zunanji emblemi je grb. Pa tudi tega zadnjega ne s stališča heraldika, grboslovca, temveč s stališča zgodovinarja, ki ga zanima tudi ta problem, ki sedaj ravno v emigraciji postaja nejasen.

I. ZAVEST ENOTNOSTI IMENA IN JEZIKA

Slovenci smo se naselili na današnjem ozemlju po l. 568 do 600 po Kr., kamor smo prišli pod skupnim imenom praslovanskega plemena *Slovenov*.¹ Toda ker je prvo politično središče imelo svoj sedež na — po keltsko imenovanem — Krnskem gradu na sedanjem Gosposvetskem polju, so dobili ti prišleci pri sosedih ime *Karantanci*. Važen latinski spis iz časa sv. Cirila in Metoda govori o Pokristjanjenju Bavarcev in Karantancev. Istočasno pa se je ozemlje, naseljeno predvsem izven Karantanije s Slovenci, že imenovalo tudi Slovenija (Sclavinia). Nekajkrat se oba naziva imenujeta skupno, na pr. Carantanos atque Sclavos (Frankovska kronika), kar postane še sosa sinonim in oznaka za Slovence sploh. Zelo verjetno pa je, da bi se Slovenci imenovali Karantanci, da je obstajala slovenska karantanska država, ali pa vsaj določ časa Velika Karantanija, ki je nosila že ime „regnum Carantanorum“ (vojvodina!). Karlman, vnuk Karla velikega, in njegov sin Arnulf sta se podpisovala Rex Carantanorum — Kralj Slovencev.² Tako pa je to ime ostalo samo za Korošce (Kärnten). Ponekod imenujejo Slovence Karantance še prav do zadnjega, na pr. še Karl Marx v svojih pismih o avstrijski revoluciji l. 1848.³ Od XI. st. prevladuje za to jezikovno skupnost ime Slovenci (nemško Windische).

Jezik sam je bil ob naselitvi v te kraje še skoraj prav tak, kot so ga govorili tudi drugi Slovani, recimo Makedonci pri Solunu. Zato sta imela sv. Brata tak uspeh s svojim slovanskim bogoslužjem, ki je bil vsem ne samo razumljiv, ampak celo domač. O Brižinskih spomenikih, napisanih pred tisoč leti (972—1030) gre še danes spor o tem, ali je to še praslovanščina ali že slovenščina, ali celo slovaščina. Prof. Grivec je mnenja, da je osnova že novo slovenska, z mnogimi praslovanskimi oblikami ter slovaškimi lokalizmi.⁴ Gotovo je, da se je slovenščina, kot jo poznamo danes, začela pojavljati kot samostojen jezik, svojsko različen od praslovanščine, nekako okrog leta 1000, torej pred nekako tisoč leti.

V fevdalni dobi, ko so Slovenci kot podložno ljudstvo služili nemški „gospodi“ po raznih grofijah, kneževinah itd. in so se te dediščine zaokroževale v močnejše ozemeljske prostornine, ki so se že pojavile kot dežele Kranjska, Koroška, Štajerska, Primorska, Istra itd., so nepismeni ljudje govorili jezike svoje okolice, pokrajin, tako kranjsko, štajersko, koroško „špraho“ ter se je izgubila zavest enotnosti jezika. Zaradi slabih medsebojnih zvez (goratih predelov, globokih dolin, slaba prometna sredstva...) je vsak kraj govoril na svoj način, ter se je na tako

majhnem ozemlju razvilo 46 dialektov, kot v nobenem drugem slovanskem jeziku, kakor jih je dognal prof. Ramovš.⁵

Ko se je Trubar odločil, da bo poskusil prvič slovenščino tudi pisati in celo tiskati, je bil v zadregi, v kakšnem od teh dialektov naj piše. Sam pravi: „Ta slovenski jezik se povsod glih in v eni viži ne govori, drigače govore... Kranjci, drigače Štajerci... da, celo v eni vasi drigače v mnogih besedah in naglasih...“⁶ Dobival je nasvete, naj piše v hrvaščini, ker bi imela s tem knjiga odprto pot do Carigrada... Ko bi Trubar sledil temu nasvetu, bi ne bilo slovenske književnosti, ne slovenskega naroda, zlili bi se s kajkavci v eno jezikovno in nato narodno skupnost. Tako pa je Trubar z ozirom „na preprosto ljudstvo, ki govori slovenski jezik“, vzel za osnovo — po najnovejših ugotovitvah — centralno slovensko govornico v Ljubljani, ter že s tem usmeril naslon razvoja slovenskega knjižnega jezika k slovenskemu političnemu središču, kar je bilo izrednega pomena za naš narod. Trubar je videl enotnost slovenščine v vseh teh fevdalnih deželah, njegovi sodelavci pa celo sorodnost slovenščine z vsemi slovanskimi narodi, kar je oboje poudaril Bohorič, ko je tiskal v prvi slovenski slovnici (1584) na začetnih straneh grbe vseh treh slovenskih dežel nato pa tri slovanske alfabete (latinico, glagoljico in cirilico) ter očenaž v šestih slovanskih jezikih (slovenščini, hrvaščini, češčini, poljščini, srbsčini in lužickosrbščini). Po nemških polihistorjih je slovenščina prišla že tudi v antologije antičnih prevodov biblije (Hutter) in v slovarje svetovnih jezikov (Megiser). Protestanti so celo imeli svojo tiskarno v Ljubljani.⁸

V protireformacijski dobi se je pozabilo na to protestantsko delo v slovenskem jeziku s slovanskim poudarkom, saj so celo zgodovinarju Valvazorju bili znani le trije slovenski protestantski tiski izmed 60, kar jih je v 50 letih izšlo.⁹ Zopet je prevladala pokrajinska državna zavest nad jezikovno, slovenski jezik je postal spet „kranjščina, štajersčina...“

Šele Linhart je v svojem nemškem pozikusu slovenske zgodovine nanovo oživel karantansko narodno in jezikovno enotnost Slovencev. Toda slovenščina kot oznaka za enotni jezik v teh deželah je bila znanstvenikom še nepoznana, zato Jernej Kopitar svoje prve moderne, nemško pisane slovenske slovnice ni naslovil slovnico slo-

venskega jezika, ampak „Slovnica slovanskega jezika, ki se govori na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem“. Tako je opisal jezik — do tedaj brez enotnega imena — teritorialno, da ga je lahko predstavil kot nov — slovenski jezik (1808). Vodnik, pa tudi Kopitar (z Dunaja preko Zoisa na Marmonta v Ljubljani)¹⁰ sta uspela, da je Marmont sprejel za drugi deželni jezik v francoski Iliriji namesto predlagane mu „dubrovniščine“ slovenščino, katere obstoja ni poznal.

Stolica slovenskega jezika na liceju v Ljubljani, pa pozneje v Gradcu in v bogoslovju v Celovcu, je širila zanimanje za slovenščino, toda „črkarska pravda“ (1825 do 1833 je to enotnost razbijala celo v grafiki, pisavi. Po čudni usodi smo Slovenci tiskali svoj jezik v sedmih pisavah: v gotici, bohoričici, celo z laškimi in madžarskimi črkami, z „metelčico“ in „danjčico“ in končno s husitsko-ilirsko gajico, splošno priznana šele l. 1847. Celotak pesnik kot Prešeren je opeval „lepoto kranjščine cele“, Vraz pa je s Štajercem uskočil k Ilircem, oz. Hrvatom. Enotnost slovenščine je bila „v krizi“. Lepo je odkril v letošnjem Meddobju dr. F. Žebot pomembnost sestanka 2. februarja 1832 v Možberku¹¹ Kranjca Prešerna, Štajerca Slomška in Korošca Jarnika za zopetno vpostavitve enotnosti jezika. Prešeren je iz „kranjskega pevca postal “slovenski” pesnik, ki je zavestno, in to z metafizičnim razlogom odklonil jezikovni ilirizem: „pustimo rasti do žetve, kar nam je Gospod (To Pan) dal...“ Njegove Poezije iz l. 1846 so slovenstvu vse dozdej nepremagljiv temelj za obstoj in individualnost slovenskega jezika, ki ga je Prešerenova umetnost dvignila na svetovno gladino. Toda kljub temu trdi slovenski politični zgodovinar dr. Lončar, da še do srede XIX. stoletja nismo Slovenci imeli „ne svojega skupnega imena, ne skupnega jezika“.¹² Še vedno smo živeli kot prebivalci v provincialnih deželnih mejah in govorili v deželnih „šorahah“. Šele jezikoslovcem noznejših let, kakor tudi revijam in časnikom ustavne dobe je uspelo, da se je ustalil knjižni jezik, ki je združil vse dežele v eni pisavi in enotnosti. Pleteršnikov slovar je spomenik slovenski jezikovni individualnosti in dozorelosti. Ta se je uvrstila tako jugoslovansčini po l. 1870, kakor tudi ruščini kot knjižnemu jeziku... pa tudi novoilirščini pred drugo svetovno vojno, ko je bilo v načrtu celo „zlitje“ sloven-

ščine, hrvaščine, srbščine in bolgarščine v en jezik. To drugo novoilirsko nevarnost je zavrnil tedaj pisatelj Ivan Cankar z besedami: „Najbolj gnusni, res gnusni... pa se mi zde ljudje, ki čisto brez vzroka in povoda spravljajo v zvezo s političnim vprašanjem še slovenski jezik. Kar ponujajo ga... Če radikalnost zahteva, da pade slovenščina, tedaj — hvaležno odklanjam to radikalnost...“¹³ Med prvo vojno je dozorelo politično jugoslovanstvo, toda tudi najvišji polet slovenske besede, kakor ji je himno zapel Župančič:

*Alfa in Omega. Beseda, tajna moč,
...vrzi se do nebes!*

To ni bil več boj za „individualnosti slovenskega jezika“,¹⁴ ampak že njega

zmagoslavje. Potrditev enotnosti jezika, ki priča o zavestnem narodu.

Toda že naslednji verzi izražajo dvom v dokončnost tega boja:

*Več ne zajdi nam! Sedaj in vekomaj!
Beseda v molk noči zabresti nam ne daj.*

Slovenska jezikovna enotnost naroda je utrjena z univerzo, Akademijo in vsjo kulturno rastjo, ter je ne motijo več ne meje, ne delitev naroda na razne države (razen morda — koroških „vindišerjev“, ostankov tisočletne raznarodovalne nemške politike), ne na razne kontinente. Tudi nepoznejše „jugoslovenstvo“, ne sedanje „socialistično internacionalstvo“ ne more podreti te najtrdnjše oznake slovenske narodnosti: skupnega, enotnega, svojskega slovenskega knjižnega jezika.

II. ZAVEST ENOTNOSTI PROSTORA IN NJEGA OBVLADANJE

1. Od naselitve do leta 1848

Slovenci smo ob svojem prihodu naselili 72.000 km² ozemlja s 150—200.000 ljudmi. Nismo pa vzdržali pritiska od zahoda (Bavarci, Franki) in vzhoda (Obri, Madžari) ter pozneje s severa (Nemci), kar nam je skrčilo kompaktni etnični obseg za 2/3 na sedanjih 25.000 km².¹⁵

Začetek državne ureditve teh prvotnih Slovanov vidimo v Samovi¹⁶ državi od Baltika do Jadrana (623—660), v katero so bili vključeni tudi Karantanci (630) s knezom Valukom. Toda dočim je bila Samova država „plemensko rodovnega značaja“, je bila karantanska kneževina, ki je edina preživela Samovo tvorbo, že organizacija višjega reda; „v njej smemo gledati najstarejšo pravo slovansko državno tvorbo, kar jih poznamo po virih“, pravi prof. B. Grafenauer.¹⁷ Prišli smo v razvoj do neke evropske polfevdalne države z dedno dinastijo,¹⁸ ter smo tudi sprejeli kot prvi izmed Slovanov krščanstvo kot državno vero (744) s pokristjanjenjem kneževičev.¹⁹ Odvisnost od Bavarcev je bila rahla: bolj prisiljeno zavezništvo kot podložništvo, ki je dovoljevalo lastne slovenske kneze. Šele l. 823 — po uporu — so Nemci postavili Karantaniji nemške grofe za gospodarje. Odslej so bili Slovenci kolonija nemških fevdalcev.

Spomin na našo nekdanjo državno samostojnost in demokracijo je ostal ustoli-

čevanjski obred, ki se omenja že v IX. stoletju (Conversio).

Za časa sv. Cirila in Metoda je slovensko državno neodvisnost dosegel tudi na skrajnem vzhodu Kocelj, sin Slovaka, knez slovenskih podanikov v Panoniji ob Blatnem kostelu. Toda ta je z Metodovim izgonom izginil iz zgodovine in madžarski naval je pregazil te panonske Slovence. „Madžarski vdor (955) med Severne Slované (Čehe, Slovake) in Slovence, je razdelil te narode, vendar je bil na drugi strani za Slovence naravnost „rešilen“, pravi prof. M. Kos, „kajti nemški vdor v Panonijo in v Podonavje je bil tako silen, da bi stisnil alpske Slovence in jih izoliral od ostalega slovenskega debla kot suho vejo.“²⁰

Ostala je samo še neke vrste široka slovenska pokrajinska samouprava z lastnim parlamentom, sodstvom in lastno vojsko med Slovenci na skrajnem zahodu v Benečiji; o njej pravi dr. Podstenar, „da pomeni že tisočletno tradicijo, o kateri ne vemo, kdaj se je začela; končala pa jo je Napoleonova okupacija Benečije l. 1797.“²¹

Omenjene slovenske delne državne samostojnosti niso nikdar zajele vseh Slovencev. Vse celotno slovensko ozemlje je obsegalo pozneje v X. stoletju le Veliko Karantanijo „Regnum Carantanorum“, ki pa je bila nemška fevdalna posest. Iz nje so se razvile preko posameznih gosposčin dežele: Štajerska, Kranjska, Koroška itd.

Se enkrat je bil pozneje napravljen poskus, da se za stalno združijo severni Čehi in Slovenci pod češkim kraljem Otokarjem II. Premislavcem. Ta je celo vkorakal v Ljubljano (1270). Toda v bitki z Rudolfom Habsburškim, majhnim švicarskim grofom, pravkar izvoljenim za nemškega cesarja, je Otokar (l. 1278) izgubil državo in življenje. Ko je zmagoviti Rudolf Habsburški poklonil te slovenske dežele svojemu sinu Albrechtu v upravo, so prišli Slovenci pod oblast nemških Habsburžanov (1282).

Odslej je vodila usodo Slovencev *Habsburška dinastija*. Ta je razbila slovenski teritorij na sedem kronovin (Koroško, Kranjsko, Štajersko, Goriško-Gradiščansko, Trst, Istro in Beneško Slovenijo) ter jih povezala med seboj kot bistvene sestavine Vzhodne marke, t. j. Österreich — Avstrije. Tako je slovenski teritorij postal sedemkrat upravno razdeljeni del nemške države, tesno povezan v jedrno skupino nerazdružljivih avstrijskih dednih dežel. Kot take so bile izpostavljene neoviranemu germaniziranju, nikdar soudeležene pri odločanju svoje usode, ne v časih fevdalizma, ne deželnih stanov, ne cesarskega absolutizma. Postali so tako Slovenci le podložniška plast, tipični „narod brez zgodovine“, z močno zavestjo — deželne pripadnosti. Izgubljala se je enotna slovenska zavest.

Slovenski reformatorji so šele spet poudarili pripadnost prebivalcev vseh teh dežel eni višji narodni celoti, ki jo je Trubar tako lepo pozdravil: „Lubi Slovenci!“ Kot tak vseslovenski teritorij je označil vse dežele, kjer se govori „kajkavsko“. Ni mu šlo za kakšno spremembo meja, toda za celotnostni pogled na te dežele kot teritorij enega naroda, ki govori en jezik. Zato je treba ne glede na deželne meje ustanoviti eno reformatorsko cerkev — ne ordengo „kranjske“ Cerkve, ampak „slovenske“ Cerkve. Najpomembnejšo knjigo — Dalmatinovo Biblijo — so založile vsi tri slovenske dežele skupno.

Pač na se je nepričakovano pojavila politično državniška misel za časa slovensko-hrvatskega velikega punta l. 1573, ko so kmečki unorniki zahtevali za slovensko-hrvatski (kajkavski) teritorij do Jadranskega morja neke vrste *lastno cesarsko namestništvo* v Zagrebu.²² To naj bi predstavljalo neposredno unravno zvezo te dežele s cesarjem brez posredništva plemi-

ških deželnih stanov. Toda to idejo je Hrvat Ambrož Gubec — s simbolnim imenom „Matija“,²³ verjetno po analogiji na kralja Matjaža — plačal s kruto farso v Zagrebu: za pustno nedeljo 1573 so ga vozili po zagrebških ulicah našemljenega v maškaro kmečkega „kralja“, s konjsko uzdo kot krono na glavi, končno pa so ga razčetrverili s konji. Edino tu je primer, da je ljudstvo hotelo biti soudeleženo pri političnem upravljanju svoje zemlje.

V nadaljnjih stoletjih se je izgubil spomin na staro karantansko državo, na protestantsko vseslovensko kulturno delo in tudi na politični pomen kmečkih uporov, na katere se je gledalo kot na socialne upore, vredne obsodbe (Trubar, Valvazor itd.).

Spomin na Karantanijo je skušal osvežiti šele Tomaž Linhart v svoji nemško pisani zgodovini Versuch einer Geschichte... (1788, 1791), ki naj bi podala zgodovino Slovencev do frankovskega podjarmljenja. Tu je podal gledanje na Slovence kot celoto. Vmes pa je pridal tudi misel, da bi „Avstrija morala biti slovenska država kot Rusija, ko bi bilo — v državoznanstvu v navadi, da se imenuje vsota združenih moči, na katerih počiva vladarska moč države, po njeni največji homogeni sili“.²⁴ Toda ta stavek je cenzura črtala, pomeni pa, kakor ga poznamo danes, prvič izraženo misel o potrebi, da se Avstrija preuredi v slovansko državo.

Preporod narodne zavesti se je pričel v tem času zlasti kot misel na obnovev kulturnega dela po vzoru protestantov. Oče Pohlin je ponatisnil Bohoričevo slovnico, začel plodno preporodno delo, ki ga je spopolnjeval Vodnik. Kumerdej pa ga je razširil v zavest slovanstva. Prvi je navezal stik z Rusi. Kopitar pa je proti Rusiji zagovarjal avstro-slavizem, t. j. naj Avstrija postane zaščitnica Slovanov, zlasti balkanskih, ter naj se na Dunaju osnuje Slovanska akademija.

Tedaj pa je hipoma *prenehala* za večino Slovencev — habsburška oblast: francoski cesar Napoleon je okupiral slovenske dežele in ustanovil od Dubrovnika do Lienza v Tirolah *Ilirske province* v pomenu nekakega podkraljestva. Ta nova država je razbila zgodovinske meje dežel. Središče pa ji je postala — Ljubljana. Vodnik je navdušeno pozdravil to državo s slovensščino kot deželnim jezikom in slovenskim šolstvom do univerze. Bolj kot Napoleonu pa velja Ilirija oživljena — sloven-

ski zgodovini, ki je vstala nanovo v obliki stare, po tedanjem mnenju slovanske Ilirije.²⁵

Ta nova država, za katero so se našli Slovenci še malo pripravljeni, je imela velik politični pomen, ni pa zajela vseh Slovencev. Izven Ilirije so ostale še južna Štajerska ter vzhodna Koroška s Celovcem, kakor tudi Prekmurje, ki je bilo pod ogrsko krono. Po Napoleonovem porazu pred Moskvo, so l. 1813 odšli Francozi iz Ilirije in vse slovenske pokrajine so prišle zopet pod Avstrijo.

L. 1815 sta Avstrija in Prusija sklenili Nemško zvezo, katere člani naj bi bile vse nemške pokrajine. Kot dedne kronovine Avstrije so v to Nemško zvezo vključili kot nemške dežele vse slovenske pokrajine v Avstriji; njihov osrednji nemški sedež je bil v Frankfurtu in zastava črno-rdeče-zlata. Tako so Slovenci — kot nezgodovinski narod, ki ni mogel razpolagati sam s seboj — bili včlanjeni v ta višji izrazito nemški sklop.²⁶

Avstrija v svoji notranji ureditvi kljub temu ni mogla preko tradicije francoske Ilirije, ter je zato ustanovila avstrijsko *Kraljestvo Ilirijo*. Preden je bilo ustanovljeno, je cesar Ferdinand iskal predlogov za novo ureditev meja. Svetovali so mu, naj združi v eno upravno telo deželi Kranjsko in Koroško ter okrožja goriško, tržaško, reško in karlovško... K tem predlogom je dodal 25. V. 1815 baron Stift še to: „Morda bi bilo najbolj pametno vključiti v ljubljanski gubernij še slovensko Štajersko južno od Drave.“²⁷

Ko bi tedaj dvorna pisarna sprejela ta predlog — kot ga ni — bi tako uradno brez sodelovanja Slovencev, od vrha dol, dobili upravno enoto iz slovenskih dežel v Avstriji. S cesarskim patentom z dne 3. 8. 1816, ki je izšel tudi v slovenščini, je bilo tako ustanovljeno avstrijsko Kraljestvo Ilirija brez Štajerske, toda s celotno Beneško Slovenijo in s hrvatskim pasom od Trsta do Reke. Ko pa so l. 1822 prešli hrvatski kraji pod Ogrsko, so bili slovenski kraji razen Štajerske in seveda ogrskega Prekmurja, upravno združeni v eno enoto Ilirijo. Čeprav je bilo to novo Kraljestvo državnopravno pravilno ustanovljeno in razglašeno, se vendar ni v celoti realiziralo ter je formalno tudi prenehalo l. 1849, dasi je cesar nosil v svojem naslovu vse do razpada monarhije naslov *kralja Ilirije*.²⁸ Toda vse do konca Avstrije se je za to skupino dežel uporabljal tudi

naziv *Avstrijsko ilirsko Primorje* (Küstenland). Uveljavila pa se je nova delitev na cerkvenem polju, kjer je goriški nadškof postal „*metropolit Ilirije*“.²⁹

Malo se ve, da Francozi niso opustili misli na neko državo „od Valone do Gorice“ v tradiciji Napoleonove Ilirije. Ključni položaj v tej državi je imela Črna gora. Rusija je podpirala črnogorske vladike — kneze Njegoše, da preko njih pride na Jadran. Zato sta Francija in Anglija zamislili kneževino črnogorskega plemena Vasojevičev (kandidat Nikola Radonjić), da bi z njihovo pomočjo držala carsko Rusijo v stran od Jadrana: zato „nova država od Valone do Gorice pod protektoratom — Turčije.“ Kakor je kazno, so Črnogorci ubili kneza Radonjića (1844), da so preprečili ta protiruski avanturistični načrt.³⁰

Vsekakor pa sta francoska in avstrijska Ilirija vplivali na Slovence, da se je okrepila zavest enotnosti slovenskega jezika (omenjeni sestanek v Celovcu 1832; in enotnosti ozemlja. Ta zadnja najbolj v Jovana Koseskega odi „Slovenija presvitlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu Pervimu ob veselim dohodu njih veličanstva v Ljubljano“, l. 1844, kjer se prvič (Lončar) uporablja *ime Slovenija* za celokupni teritorij, kjer prebivajo Slovenci. L. 1846 je nato poslovenjeni Kočevar Kozler narisal Zemljevid slovenskega ozemlja, ki je odslej postal temeljni dokument naše kompaktne naseljenosti. Zemljevid, ki ga je Avstrija smatrala pozneje za izdajalskega, in ga prepovedala, ni smel iziti l. 1852 niti pod imenom Zemljevid Kraljestva Ilirije, češ, da takega kraljestva ni. (Gestrin — Melik 130)

V tem času je zanimiva zasnova poljskega emigranta Adama Czartoryskega nekakšne vrste *evropske federacije*, ter je zlasti za Balkan predlagal ustanovitev nacionalnih držav južnih Slovanov, ki bi bile pod francoskim vplivom, pa tudi angleškim, toda neodvisne od Avstrije in Rusije.³¹ Ta poljski grof je zamislil Srbijo kot tisto silo na Balkanu, ki naj bi združila okrog sebe druge južne Slované. Gaj, ki je bil v zvezi s Czartoryskega poslanecem Zachom (in Gajev prijatelj je bil Vraz), je govoril l. 1843 o „srbskem carstvu pod Karadjordjevići“. Po tem nasvetu se ustvarja nov center združevanja južnih Slovanov v Srbiji, ki ga je prevzel minister Garašanin v svoje „Načertanije“ (1844), toda se ni naslonil na Fran-

cijo in Anglijo, temveč na — Rusijo. Slovencev sploh ne jemlje v poštev, temveč vsebolj le pravoslavne južne Slovane, predvsem pa Slovane v Turčiji. Odslej je na vidiku problem Srbije z dvema različnima tendencama: ali naj ona pritegne avstrijske Slovane k sebi pod protektorat Rusije, ali naj se jim Srbija pridruži v federativno Avstrijo. Kopitar na pr. je veroval in želel drugo variacijo v smislu svojega protiruskega avstroslavizma.³² Odslej so se Obrenovići nagibali k Avstriji, Karadjordjevići k Rusiji.

2. Od prvega narodnega programa do osvoboditve od Nemcev

V tak čas je padla revolucija na Dunaju marca 1848, ki je pomenila tudi za Slovence: pomlad naroda. Prvič so prišli v javnost narodne in politične zahteve, ki jih stavljajo — *Slovenci sami*. Prvič posežejo *aktivno* v urejanje javnih zadev. Cesar Ferdinand je razglasil prvo avstrijsko parlamentarno ustavo in razpisal prve volitve. Slovenski študentje na Dunaju so ustanovili svoje društvo Slovenijo — Miklošič, Kozler, Dežman, Globočnik itd. — in poslali spomenico na kranjske deželne stanovne, naj zahtevajo — kot predstavnik najbolj slovenske dežele:

1. Da se politično razkropljeni narod Slovencev na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem... kakor en narod v eno kraljestvo z imenom Slovenija zedini in da ima zase svoj zbor.

2. Da ima slovenski jezik v Sloveniji popolnoma tiste pravice, katere ima nemški jezik v nemških deželah.

3. Da bode naša Slovenija obstojni del Avstrijskega in ne Nemškega cesarstva.

To je prvi slovenski politični program: *Zedinjena Slovenija*, iz l. 1848.³³

Ko se je zbral v tem letu revolucionarni zbor slovanskih predstavnikov v Pragi na Slovanski kongres (zastopnik Slovencev je bil podpredsednik kongresa pesnik Stanko Vraz), je kaplan Oroslav Čaf poslal kongresu predlog, naj zahteva za Slovence Kraljestvo Slovenija in središče skupne vlade naj bo Ljubljana.

O tem kraljestvu daje pisec Politične zgodovine Slovencev dr. D. Lončar pripombo: „Ta beseda nima državnopravnega

značaja, ker se ni zahtevala slovenska država, ampak le kronovina, ki so ji dali to ime, ker so jo sploh hoteli nekako imenovati, a jim je bilo vseeno, naj se zove kakor koli.³⁴ Aleš Ušeničnik je tudi mnenja, da „Zedinjena Slovenija pomeni nacionalno avtonomijo“ (Um die Jugoslavien), France Dolinar pa, da „je jurist Miklošič, ko je rekel „kraljestvo“, imel v mislih države kot češko, ogrsko, hrvaško kraljestvo“. Dolinar na tej premisli gradi raznejši razvoj „slovenske državnosti“, ki se kaže kot propadanje in ne rast, kakor pri Ušeničniku, v zavest „lastne državnosti z Jugoslavijo“.³⁵

Dasi je l. 1848 Slovence zelo razgibalo, in so se pobirali podpisi za Zedinjeno Slovenijo, vendarle ta zahteva ni zajela vsega naroda. Ni se še zavedel v celoti, temveč le v majhni plasti izobražencev, svojih pravic in dolžnosti, svoje enotnosti. Pač pa je zavrnil z abstinenco vsenemški parlament v Frankfurtu, pripadnost k Nemčiji. Ta se je tedaj pokazala kot prvoborniteljica za *nemški most na Jadran*, kajti sepanje po Trstu je proglasila za „casu belli“ za Nemčijo; in ker „slovensko ozemlje loči Nemce od Jadrana, zato zanje ni diskusije o njehovi pripadnosti k Nemčiji vse do konca monarhije“.³⁶

V ustavodajnem parlamentu v Olomoucu so prvi slovenski državni poslanci nihali med novo ureditvijo Avstrije v federacijo po zgodovinskih kronovinah ali po naravnem pravu narodnih skupin. Ta parlament je bil že blizu sprejetja federativne ureditve. Bil je izdelan načrt, kako naj bi se Avstrija preuredila v pet narodnostnih skupin: v nemško, češko, poljsko, italijansko in — *slovensko* prav v smislu Zedinjene Slovenije.³⁷ Tedaj pa je mladi 18-letni novi cesar Franc Jožef I. razpustil parlament in uvedel zopet vsenemški absolutizem. Po uvedbi novega parlamentarnega življenja po l. 1861 Slovenci še niso imeli toliko razvite zavesti teritorialne skupnosti, da bi l. 1866 preprečili plebiscitarno odcepitev Beneške Slovenije od oslavljenega teritorija Slovencev v Avstriji. L. 1867 na je dualistična ureditev Avstrije v dvojno Avstro-Ogrsko monarhijo za vedno nodrila vse težnje po federaliziranju države po narodnostnem principu. In glasovali so zanj tudi Slovenci.

Vendar kljub temu to leto pomeni za Slovence začetek obvladanja vsaj enega dela svojega lastnega teritorija. Dobili so

namreč pri prvih organiziranih volitvah večino v kranjskem deželnem zboru. Dr. Zarnik je tedaj ponosno zapisal: „Zdaj šele moremo dihati. Zdaj šele smemo reči, da je slovenski narod v resnici na svetu, da se zrelo politično giblje in da nismo več samo narodopisni pojem.“³⁸

Toda prava zahteva po zedinjenju slovenskega teritorija v eno upravo pa je prežela narod šele za časa taborov (1868 do 1871), ko je idejo Zedinjene Slovenije prevzel tudi kranjski deželni zbor (1871). Narod je našel svoje središče in skupni politični cilj. Hotel je odslej zavestno sodelovati pri upravi svojega teritorija in dobiti vladno nad njim.

Dobiti vladno nad ozemljem pa je želela težnja k — državnosti.

Ta težnja je šla odslej z roko v roki z naporu južnoslovanskih narodov za doseg osamosvojitve, narodne svobode in sameupravnosti.

Že Cafova zahteva na Slovanskem kongresu v Pragi je terjala „bližnji savez z južnimi brati“. Načrt kongresa je izdelal Fr. Zach, že omenjeni posrednik med Srbi in Czartoryskim, ki pa je sedaj predvideval pristop Srbije v Avstrijsko federacijo.³⁹ Podpredsednik Stanko Vraz je bil tudi določen za slovenskega pooblaščenca za srbsko narodno skupščino.⁴⁰ Odposlanec Slovencev na zagrebškem saboru je bil dr. Kočvar, ki je tam izjavil, da „brez Hrvatske Slovenija nima obstanka in ne bodočnosti!“⁴¹ Pa tudi Hrvati so se približevali Slovincem, ko je isti sabor zahteval „ozko povezanost z drugimi južnoslovanskimi deželami“ (namreč s slovensko Slovenijo in srbsko Vojvodino). Odposlanec srbskega ministra Garašanina Matija Ban pa je sedaj delal za „jugoslovansko kraljestvo v Avstriji“, pri čemer pa se Slovenci ne omenjajo...⁴² Vsekakor: terjalo in začelo se je tesno sodelovanje z južnimi Slovani v Avstriji in celo izven nje. Lončar smatra slovenski program leta 1848 za „minimalni“ in naslonitev na južne Slované „maksimalni“ program, ko bi — govoreno z današnjim slovarjem — morda imenovali stvari ravno obratno.

Po veliki zmagi nemškega orožja nad Francozi l. 1871 se je razbohotil pruski pangermanizem, ki je ustanovil *nemški imperij* brez Avstrije in deloma proti njej, ker je težil k pripojitvi vseh članic Nemške zveze k temu rajhu. Tedaj se je go-

vorilo celo o razpadu monarhije v korist Veliki Nemčiji. In ta Velika Nemčija je bila strah vseh slovanskih narodov v Avstriji, zato so si Slovani želeli Avstrijo. Levstik si je predstavljal katastrofalno razdelitev Slovenije v primeru razpada monarhije takole: „Slovenci bi bili brez milosti izgubljeni, katerim bi nemško žrelo odtrgalo Koroško, Gorenjsko in Štajersko zemljo, da bi se torej otela samo dolenska stran pod Ljubljano...“⁴³

Spričo te bojazni je razumljivo, da se je razplamtela močna vera, da je narodu rešitev samo ali v naslonitvi na „ruskega strica“, ali pa na južnoslovanske sosedje. Tako je nastalo vse polno načrtov, kako se rešiti vsenemškega pritiska in agresivnosti, ki je silila na jug in na vzhod.

Znani so načrt *carske* Rusije, ki je hotela imeti protektorat nad balkanskimi pravoslavni Slovani kot njih zaščitnica proti Turkom. Toda po etnografski razstavi v Moskvi l. 1867 je njen panslavizem dobival že militaristično imperialistični značaj, kar se je najbolj videlo iz knjige Danilevskega l. 1871 Rusija in Evropa, kjer ne gre samo za nadvlado nad Slovani, temveč tudi nad Romuni, Ogri in Grki. Torej za ves Balkan od Dardanel do Jadrana: zveza narodnih federacij z Rusijo na čelu.⁴⁴ Grašanin je delal odslej na osvobojenju južnih slovanov s Srbijo kot jedrom, škof Strossmayer pa z Zagrebom kot središčem avstrijskega jugoslovanstva, ki pa je bil v zvezi tako s srbskim izvenavstrijskim jugoslovanstvom kakor ruskim.⁴⁵ Kvaternik pa je snoval neodvisno hrvatsko državo s Slovenci kot „planinskimi Hrvati“, s francoskim in poljskim vplivom za emancipacijo od Avstrije, kar je plačal v vstaji potem z glavo. Pojavila se je ideja Podonavsko-balkanske federacije tako pri Madžarih in pri Hrvatih. Vse polno poizkusov rešiti se vsenemške agresivnosti, v kateri so se Slovenci bolj bali ponemčenja, kakor na pr. pomadžarjenja. L. 1870 je pisal Jurčič: „Precej brez premisleka smo pripravljene udati se tistemu, ki nas zedini, na jugoslovanstvo nasloni in ponemčenja reši.“⁴⁶ Na Jugoslovanski konferenci v Sisku l. 1870 je bila že sprejeta „realna unija z Ogrsko vključena s Slovenijo, Slovenija je v njej čisto avtonomna in ravnopravna“, je pisal A. Tomšič Jurčiču.⁴⁷

Taki obrambi proti pangermanski nevarnosti se je pridružil še odpor proti ita-

lijanski iredenti, ki se je razmahnila l. 1861 po ustanovitvi združenega italijanskega kraljestva. Ta se je usmerila na Trst in k osvojitvi obeh bregov „našega morja“ (mare nostrum), to je Istre in Dalmacije. Tako je Slovenija padla med dva kamna, ki sta jo menderala načrtno in vztrajno na svoji poti v Trst, k temu oknu Srednje Evrope v svet.

Slovenski možje so imeli nenehno pred očmi ta boj za Trst in okolje. Ker so vedeli, da z narodnostnimi gesli naravnega prava ne bodo v vsenemški Avstriji nikdar dosegli Zedinjene Slovenije, so se omejili na *zgodovinsko pravo*, ki ga je Avstrija poudarjala, in z njim skušali doseči vsaj obseg nekdanjega Kraljestva Ilirije, kateremu naj bi se pridružila južna Štajerska. Ko ne naravno ne zgodovinsko pravo ni kazalo uspeha, so iskali nujno povezavo na zunaj, da z naslonitvijo na druge sorodne sile izvojujejo oblast nad svojim življenjskim prostorom, ki jim je bila zanikana. Ruski vpliv, ki je bil v sedemdesetih letih močan, je kmalu ponehal, ker se na Rusijo ni bilo zanesti — pri različnih kombinacijah z južnimi Slovani Slovence niso jemali nikdar v poštev! O Rusiji je rekel Zarnik: „Hladnokrvno je pripravljena ponuditi nas Bismarcku za dober grižljaj kje na vzhodu... Za zdaj se morajo južni Slovani omejiti le nase in na svoje delovanje.“⁴⁸ Od I. jugoslovanskega kongresa v Ljubljani, ki je omenjal tudi zvezo s Slovani izven države, pa vse do razsula monarhije — o kateri je Jelačić, ki jo je l. 1848 rešil, že leta 1850 rekel, „da ne bo več trajala kot 25 let“⁴⁹ so vse slovenske politične stranke iskale rešitev od zunaj. Zlasti še v prvih letih XX. stoletja, ko so Hrvati in Srbi v Reški in Zadrski pogodbi (1905) prišli do soglasja, da so „en narod“, Slovenci pa l. 1912, da so „Hrvati in Slovenci en narod“, s čimer se je našla formula *enega troimenskega naroda: Slovenec-Hrvat-Srb*. Slovenci so pristali poleg svojega narodnega prava kot na osnovo svojih zahtev celo na *hrvatsko zgodovinsko pravo*, kajti hrvatski sabor iz l. 1712 je sklenil, da bo priznal „personalno unijo samo tistemu habsburgovcu, ki bo vlada! tudi slovenskim deželam“⁵⁰ Ustvarjen je bil mit *eneza* južnoslovanskega naroda, ki so ga socialisti razširili še na Bolgare, pa tudi dr. J. E. Krek.⁵¹

Tik pred vojno so bile vse stranke na jugoslovanskem stališču, zlasti še po

aneksiji Bosne in Hercegovine (1908), ki je pomnožila slovanski življenj v monarhiji. To je dalo zoreti misli o južnoslovanskem *trializmu* v Avstriji, t. j. južnoslovanski državi, povezani z Avstrijo kot sedaj Ogrska, po personalni uniji. Slovenci, tako dr. Šušteršič kakor dr. J. E. Krek, so videli v tej ideji edino narodno rešitev. Nasprotno pa je srbski dvor videl v njej največjo oviro za združenje južnih Slovanov v mejah Srbije. Nosilec *trializma* je bil prestolonaslednik Franc Ferdinand — o katerem je Hitler v Mein Kampfu napisal, da so „z njim Slovani ubili svojega najboljšega prijatelja“.⁵² Toda bolj kot njegova smrt, je pospešila prvo svetovno vojno borba za *Balkan* med Nemčijo in Rusijo. pa tudi borba za *Jadran* med Italijo in Avstrijo.

Malo so znana tajna pogajanja med Italijo in Avstrijo ob začetku vojne l. 1914 za to, da Italija ohrani svojo nevtralnost. Avstrija je Italiji obljubila Tirolsko ter slovensko ozemlje ob Soči, „dobrohotno“ debato o Gorici, umakniti se iz Trsta, ki naj bi postal samostojno mesto z italijansko upravo ter pogovor o dalmatinskih otokih. Razbila so se pogajanja samo zaradi tega, ker so Italijani hoteli izvedbo mejnih sprememb še med vojno, takoj. Avstrijci pa so jih obljubljali po vojni. Zato je Italija šla k zaveznikom l. 1915, ki so ji z Londonskim paktom — v soglasju s carsko Rusijo — nudili isto toliko. Argentinski diplomat, ki ta pogajanja razkriva,⁵³ pravi, da bi „*dobila z nevtralnostjo prav to, kar potem s svojimi ogromnimi žrtvami ob Soči*“. Za Rusijo kot za Avstrijo je bilo slovensko ozemlje samo predmet barantanja vse do razpada, saj vemo za izjavo min. Seipla med vojno, da tudi, če se bo ustvarila Jugoslovanska država v monarhiji, ne bo v njej Trsta z okolico, in vemo tudi iz zadnjega cesarjevega manifesta l. 1918 o dekretiranju te države, da je iz nje izvzet Trst z okolico. „Okolico“ pa lahko predstavlja še polovico Kranjske.

Slovenci so se dobro zavedali te velenemške nevarnosti, ki je že l. 1877 prekovala, da v „nekaj desetletjih Slovencev ne bo več.“⁵⁴ Ob začetku vojne — spomladi l. 1915 — je imel mladi dr. J. Adlešič v okviru Slov. kat. starešinstva predavanje o nemških načrtih, dobiti vse dežele od severnega rta do Bagdada v svojo neposredno oblast. Slovence, Čehe in

istrske Hrvate bi Nemci ločili od ostalih Slovanov ter jih vtaknili v Notranjo Avstrijo in jih nato ponemčili.⁵⁴ Zato so l. 1917, ob odprtju parlamenta, nastopili z *majniško deklaracijo 30. maja* in izjavili svojo odločno težnjo „po združenju Slovencev, Hrvatov in Srbov v eno samostojno, vsake tuje oblasti prosto državo po habsburško dinastijo“.⁵⁵ Istočasno pa je Jugoslovanski odbor v emigraciji vodil boj za popolno odcepitev teh narodov od Avstrije in je na Krfu skoraj istočasno sklenil ustanovitev skupne države s Srbijo. Ena legitimna, druga revolucionarna pot za doseg združenja v Jugoslaviji, bodisi v monarhiji, bodisi izven nje. In ta boj je šel za doseg osvoboditve vseh jugoslovanskih narodov, z vključitvijo slovenskega, torej je šlo istočasno za Zedinjeno Slovenijo, nekako v smislu in tradiciji „maksimalnega programa“ iz leta 1848.

Malokomu je znano, kako so v Argentini gledali na južnoslovanski problem med vojno l. 1916/17. La Nación je že 10. 9. 1916 pisala o reviji New Europe v Londonu, da se bori „za Jugoslavijo pod Habsburžani“. Leto pozneje 27. 6. 1917 pa je v istem listu opisal Olindo Malagodi južnoslovanski položaj takole med drugimi: „Nezavisno od metod, ki jih uporabljajo, bodo ‚zarotniki‘ v primeru, da zmaga Antanta, zahtevali, da se ustanovi Jugoslavija kot svobodna država, s tem, da se Srbiji doda Bosna in Hercegovina, Hrvatska in Slavonija. V primeru pa, da zmaga Avstrija, se bo ustanovila pod habsburškim žezlom južnoslovanska država z aneksij, Srbije in Črne gore. V obeh primerih pa bo šla borba Italije za posest Trsta in Dalmacije“.

Na vsak način: Italijanske zahteve so tu omenjene v obeh primerih, prav kakor smo videli pri pogajanjih l. 1914/15. In v nobenem primeru se ne omenja Slovenija kot del nove Jugoslavije. Določena je za klavno žrtev.

Avstrija sama je mrzlično iskala rešitve. Na eni strani so bili Velenemci, ki bi Slovane najraje iztrebili. Poslanec dr. Verstovšek je pri zadnjem zasedanju avstrijskega parlamenta navajal govor poslanca Wichtla v Slovenski Bistrici junija meseca — par mesecev pred razsulom —, ki je grozil Slovincem: „Ustanovitev Jugoslavije se mora na vsak način preprečiti. Nam je nevarnejša kot Čehi, ker sega daleč tja na Balkan in ima direktno zvezo z Rusi-

jo... Preprečiti jo moramo mi Nemci, ki gradimo Veliko Nemčijo. Ako bi se Avstrija uredila kot država narodov, bi se njena moč izvanredno ojačila in bi se skušala izviti iz objema svojega ljubimca Prusa. To moramo Nemci preprečiti. Jugoslovane moramo porazdeliti na sedem vetrov. Največ — in sicer Slovence in Hrvate — morajo dobiti Nemci, nekaj Slovencev bomo dali Italijanom. Dokler pa se ti načrti ne izvrše, je treba jugoslovanski rod decimirati. Sredstva: nemške šole, vojna in — malo živil, ali z drugimi besedami — glad“.⁵⁶

Predsednik vlade Hussarek je sicer zamislil Avstrijo kot zvezno državo štirih držav: Ogrske, Poljske, Hrvatske, Galicije in Avstrije. Ta zadnja bi obsegala Češko in slovenske dežele, ki so jih smatrali za nemške, imele pa bi svojo narodno avtonomijo. Hussarekov novi predlog, da bi deli dežel, kjer prebivajo Slovenci, postali člani jugoslovanske države v monarhiji, je bil ignoriran.

Od vsepovsod same nevarnosti.

Italija in Trst z zaledjem ter nemški most na Jadran sta bila glavni vzrok, da je slovenstvo iskalo rešitve v jugoslovanski obliki. Dr. Korošec je 16. 10. 1924 govoril v Ljudskem domu v Ljubljani: „Vsi trialistični načrti so izpuščali dosledno Slovenijo iz točne opredelitve področja... to je bila velika nevarnost za Slovence... kajti Nemci so bili interesirani na prehodu do morja... Bila je potrebna naslonitev na Hrvate, da bi skupno z njimi šli v katero koli novo kombinacijo...“⁵⁷

To iskanje najboljše rešitve za Slovenijo je označil škof Jeglič v svojem dnevniku 29. sept. 1918 — ki pa ni citiran v dr. Jagodičevi monografiji o njem! — takole:

„Kaj pa Avstrija? Zdi se, da razpada... V Jugoslaviji je pa takole: zagotovljena je. Le to se ne ve, če jo dobimo v Avstriji ali zunaj Avstrije. Naši slovenski politični krogi nagibajo na protiavstrijsko rešitev. Vendar parola vodilnih krogov je: nobene državnopravne izjave, čakajmo rešitve na mirovnem kongresu, kakor zahteva ena Wilsonovih točk, ki jih je avstrijska vlada sprejela. Ako bo rešitev protiavstrijska, bomo v Jugoslaviji vsi Slovani na jugu, tudi Srbijanci in Črnogorci... Moj Bog, kaj bo?“⁵⁸

Vprašanje Slovenije je bilo vedno na

tehtnici. Več kot narodno avtonomijo ji Avstrija ni nudila in tudi je ni pustila v — trialistično Jugoslavijo. Toda 1. oktobra — po zopetni otvoritvi parlamenta — je dr. Korošec tudi tako avtonomijo, ki bi jo zdaj dali, odklonil: „Z avtonomijo bi se morda zadovoljili pred vojsko; sedaj je prepozno. Mi zahtevamo popolno svobodo ali pa naj nas zadene smrt!“⁵⁹ To je bila torej borba na življenje in smrt z velenemštvom, in z Avstrijo, ki se ni znała in mogla izviti iz njegovih klešč.

Končno se je Avstrija odločila za federalizacijo države v „zvezo narodov“ in Karel je poveril za to nalogo dr. Lammascha. Tedaj je bilo, ko je dr. Korošec izjavil tudi cesarju: „Veličanstvo, prepozno“. Cesarjev manifest z 18. okt., ki je ustvarjal trializem, je izvzel iz njega Trst z okolico, ki bi dobil poseben statut. Tudi v Avstriji bi bila Slovenija okrnjena.

In 22. oktobra je škof zapisal: „Avstrije ni več... Jugoslovani hočejo imeti samostojno neodvisno državo...“

Dr. Korošec pa je 25. oktobra že bil na poti v Pariz, da zavaruje slovenske meje predvsem proti Italiji, in da se dogovori s srbsko vlado o ustanovitvi nove države, ter da doseže priznanje kot zavezniška sila, čemur sta se upirali Italija in Srbija.

29. oktobra 1918 je bil dan, ko je prenehala odvisnost slovenskega naroda od Avstrije, pod katero je bil čez 600 let, in je dosegel osvoboditev od Nemcev sploh po tisočletnem zatiranju, utesnjevanju in uničevanju enotnosti slovenskega jezika, razkosavanja teritorija ter zanikavanja pravice do oblasti na lastnem življenjskem prostoru.

„Ta dan — 29. oktober — je največje dejanje v zadnjem tisočletju“ — je napisal zgodovinar dr. Milko Kos, „pomemben tako kot samo še pokristjanjenje Slovencev in prva slovenska knjiga“.⁶⁰

*

Za konec poglavja lahko damo tole sintezo.

Po letu 1870 je bila največja nevarnost za Slovence rastoče velenemštvo s svojim germaniziranjem Avstrije, z grajenjem mostu na Trst in s težnjo k Bagdadu preko Balkana. Proti tej sili je gradila carska Rusija svoj vpliv preko Srbije v Avstrijo.

ne brigajoč se za Slovenijo. Tako bi naše slovensko ozemlje v obeh načrtih postalo „predmet spora med obema silama“, toda za Nemce „izven diskusije pot na Trst preko naše zemlje“. Spomladi l. 1918 je govoril v Ljubljani Poljak Skrabek: „Proti vsenemškemu programu postavljamo mi slovanski program: proti nemški Mittel Europi slovansko Srednjo Evropo: od Gdanska do Trsta!“⁶¹ Masarykov načrt je bil že l. 1915 organizirati male narode med Nemčijo in Rusijo v „najbolj važno središče bodoče Evrope“, naperjeno proti eni in drugi velesili. Neke vrste poznejšega Medmorja. To je prišlo do izraza 1918 leta, ko so Poljaki zasedli Gdansk, Lužiški Srbi oklicali svojo republiko, in je bil na mirovni mizi resen načrt koridorja med Južnimi Slovani in Slovaki ter Čehi preko Gradiščanskih Hrvatov. Tretja povezava severnih in južnih Slovanov po Samu in Otokarju. Gradila se je slovanska srednja Evropa v svetovnem merilu. Slovanski Balkan. Ne Zedinjena Slovenija. Ta je bila vključena v balkansko rešitev, ki jo je Krek gledal centralistično: „Tri načela nas morajo voditi v bodočnost: en narod, en vladar, ena država od Beljaka do Soluna, ter mnogo, mnogo svobode“.⁶² Ko se je kralj Peter Karadjordjevič vozil iz Švice v Beograd, da zasede prestol, so mu na postaji na Dunaju 23. 6. 1903 klicali slovenski študentje: „Živel jugoslovanski kralj!“ In eno leto pozneje (1904) so v Zagrebu isti, ko so odhajali na Petrovo kronanje v Beograd in potem v Beogradu, klicali Petru I.: „Živijo slovenski kralj!“⁶³ Zwitter piše o tem razdobju: „Ta politika, ki sloni na nacionalnem načelu, je za Slovence hkrati tudi jugoslovanska politika“.⁶⁴ Mi bi lahko to sodbo obrnili: Jugoslovanska politika v tem času je bila hkrati tudi slovenska! Zato za 29. oktober ne moremo govoriti o „odsotnosti slovenstva“, pravilneje bi bilo: o slovanski in zlasti jugoslovanski formi slovenstva, v današnjem žargonu: *po formi jugoslovansko, po vsebini — aloboko slovensko*. Ali kakor je zapisal Aleš Ušeničnik: „Nekoč so temu rekli Zedinjena Slovenija, sedaj se mu pa reče Jugoslavija“.⁶⁵

Sin zadnjega avstrijskega cesarja Karla IV. in bivši prestolonaslednik dr. Oto Habsburg, ie rekel l. 1972 v Münchenu: „Avstrija je propadla, ker je bila ieča. nestvor za njenih devet narodov“.⁶⁶ Eden teh narodov, kateremu ni pustila samostojnega političnega in kulturnega razvoja, je

slovenski narod. Ta je to ječo razdrl, ter vstopil v svobodo, v kateri naj bo odslej soudeležen in odgovoren sam za svojo usodo.

III. SIMBOLI SLOVENSTVA, SAMOSTOJNOSTI IN PODLOŽNOSTI

1. ZA ČASA SLOVENSKE SAMOSTOJNOSTI

Za najstarejšo dobo slovenske samostojnosti nimamo nobenih poročil o zastavi, himni ali grbih Slovanov ali karantanskih knezov. Na znanih slikah ustoličevanja karantanskih knezov, kot na pr. Frohmüllerjevi v Celovškem dvorcu, obdaja obred številna vojska s praporci, zastavami in ščiti, na katerih so grbi, toda vse to je iz časov ustoličevanja fevdalnih tujih grofov, in še ta znamenja so verjetno izmišljena. Meni ni znan noben tak simbol, ki bi ga uporabljali slovenski karantanski knezi.

Pač pa je zanimiva obredna pesem, ki jo je narod pel v sprevedu, okrog knežjega kamna po izvolitvi kneza in ga z njo pospremil nato — v krščanskem času — v gosposvetsko cerkev. Zapis o tej pesni imamo v dveh zbirkah nemških zakonov Schwabenspiegel iz XIV. in XV. st. — toda napravljenih po starejših predlogah — iz fevdalnega časa, v katerem pišeta oba približno enako tole:

*„in ga (kneza) peljejo k nekemu kamnu, ki leži med Glaneggom in gostincem pri cerkvi naše Gospe in ga peljejo trikrat okrog tega kamna in tudi pojejo vsi, mažhni in veliki, žene in možje, skupaj svoj slovenski kyrieeljon, to je slovensko pesem, in hvalijo s tem Boga in Stvarnika, da je njim in deželi dal gospoda po njihovi volji...“*⁶⁵

O tej pesmi sem pisal v Svobodni Sloveniji in Zborniku Svobodne Slovenije pod naslovom Gosposvetska hvalnica,⁶⁶ kjer sem citiral nemški original tega zapiska, kakor ga analizira v svoji obširni monografiji o ustoličevanju prof. Bogo Grafenauer. Tu naj poudarim, da so tako imenovani „Kyrieeljoni“, najstarejše katoliške cerkvene pesmi, nastale iz litanjskih prošenj, iz katerih so se potem razvile neke vrste narodne cerkvene himne, kakor na pr. pri Čehih svetovaclavski koral, ali prošnja Gospodine pomiluj ny, pri Poljakih Bogorodzica in podobno. (Beseda „ky-

In ta je 29. oktober sprejel za svoj narodni praznik in ga kot takega tudi praznoval prva leta na način državnik praznikov.⁶⁷

rieleison“ je pri nas znana v besedi „kerlejš“, s katero so v Škofji Loki imenovali križ v dolini, kamor so prinesli s hribov mrliča in odkoder ga je potem duhovnik pospremil na pokopališče. Tudi hrvaško ime „Kerleža“ je ostanek te besede, kakor mi jo je razlagal prof. M. Murko.)

Na podlagi tega poročila v Schwabenspiegelu in na podlagi slovenske narodne pesmi iz tega in poznejšega časa je prof. Ivan Grafenauer odkril⁷⁰ ritem in poetično izražanje ter je rekonstruiral to pesem v staroslovenščini tistega časa takole:

*Čast in hvala Bogu Vsemogontjemu
iže stvori nebo i zemljon;
da dal jest nam i našej drželé
knenz i gospod po našej volji,
kyrieleison!*

V novoslovenskem prevodu se glasi:

*Čast in hvala Bogu Vsemogočnemu,
ki je ustvaril nebo in zemljo
in dal nam in naši deželi (= državi)
kneza in gospoda po naši volji,
kyrieleison.*

Nikjer ni rečeno, da je to „državna“ himna starih Karantancev, toda zaradi slavnostne priložnosti in obrednosti ob ustoličevanju njihovega državnega poglavarja, jo smemo smatrati za himno državniškega značaja.

Melodija nam ni ohranjena. Ker bi nam mogla nadomestiti staroslovensko himno, sem l. 1968 naprosil skladatelja prof. Jožeta Osano, da jo je uglasbil v slogu X. st., kar je tudi storil, in je skladba v dveh inačicah — za ljudsko enoglasno in zborovsko izvajanje — obelodanjena v omenjenem Zborniku S. S.

2. V DOBI FEVDALNIH GOSPODOV

Kako pa je bilo v poznejših stoletjih nemškega fevdalnega gospodstva, je treba pogledati samo v Romana Pavlovčiča Zgodovinski atlas Slovenije (Založba SKA,

1960), kjer je samo na str. 23 priloženih 40 grbov slovenskih mest v barvah, med tekstom pa vse polno grbov raznih dežel, škofov, gradov in fevdalnih gospodov. Ta panorama grbov nam jasno kaže, da smo bili vsa ta stoletja samo podaniki tuje cerkvene in svetne gosposke in nemških fevdalnih gospodov in notranjeavstrijskih habsburških dežel.

Nas ta hip zanimajo trije grbi iz tega fevdalnega časa: a) grb Slovenske krajine, b) Vojvodine Kranjske in c) Celjskih grofov.

a) Grb Slovenske krajine

Tega je zadnji čas posebej opisal Vinko Mirt⁷¹. Windische Mark (= Slovenska krajina) je obsegala današnje Dolenjsko in Belokrajino, toda brez Turjaka in Ribnice, ter je nastala iz nekdanje Savinjske marke. Češki kralj Otokar Premysl se l. 1275 imenuje že „Dominus Marchae“. L. 1374 je tudi ta Krajina pripadla Habsburžanom po dedni pogodbi z goriškimi grofi. Rudolf IV. Ustanovitelj (dunajske univerze, Novega mesta = Rudolfovo, itd., ki je povzdignil tudi Kranjsko v vojvodino) je že nosil v svojem naslovu „Herr auf der Windischen Mark“. In prav v ta čas heraldiki postavljajo postanek tega grba (glej stran 169, št. 1), ki je: „na zlatem polju črn klobuk, okrašen z rdečimi prepletanimi vrvicami, ki se končujejo v šopih“. Znanstveniki, tudi nemški, pišejo: „grb se je vedno smatral, da predstavlja slovenski klobuk“. Mislim, da sklepa Mirt prav, ko smatra, da gre za tisti slovenski klobuk, ki se omenja že pri ustoličenju karantanskih knezov v Schwabenspieglu: „in posadili so mu na glavo siv slovenski klobuk s sivo klobučno vrvico...“ V mlajši Otokarjevi Avstrijski rimani kroniki pa stoji: „tudi mu je dovoljeno nositi na glavi koničast klobuk, sive zunanosti... kakršnega so v zadnjem času nosili na Koroškem — en konce vrvice mora prosto viseti“.

Zakaj bi Slovenska krajina ne imela v grbu slovenskega klobuka? S tem se ne označuje kakšna posamezna družina, ampak verjetno značaj cele pokrajine, ki je bila poleg Kranjske vsa slovenska.

Poleg Gosposvetske hvalnice je ta siv koničast klobuk verjetno starodavna ostalina iz časa ustoličevanja karantanskih knezov, ki ga omenjam zato, ker se bom k njemu še povrnil pozneje.

b) Grb Vojvodine Kranjske

L. 828 ustanovljena Posavska grofija se je l. 955 obnovila z imenom Kranjska. Bila je pozneje v zvezi s Karantanijo in Savinjsko marko. L. 1364 jo je Rudolf IV. povzdignil v Vojvodino. Kakor Slovenska marka je bila tudi Kranjska izrazito slovenska pokrajina. Njen grb je bil:⁷² na srebrnem polju (belem) moder orel z razpetimi krili, na oprsju ima šahirano belordečo prepono (ščitnik), ki je podobna polmesecu, glavo ima orel obrnjeno v bojni poziciji z odprtim kljunom in rdečim jezikom proti desni, kremplji so rdeči (slika št. 2). Po l. 1364 ima na glavi tudi vojvodinsko krono. Tako je Kranjska postala posebna „kronovina“ v sklopu dednih pokrajin Notranje Avstrije.

c) Grb celjskih grofov

O celjskih grofi, ki izhajajo iz gradu Žovnek nad Braslovčami, so nekateri mnenja, da so slovenskega rodu, celo iz Heminega, ter da so tudi kot celjski znali slovensko.⁷³ Bili so l. 1341 povišani v celjske grofe in so postali najmočnejši fevdalci na slovenski zemlji, povezani z ženitvami z najvišjimi vladarskimi rodbinami Evrope, saj je Herman I. imel za ženo hčerko ogrsko-nemškega cesarja Sigismunda. Celjanke so bile na poljskem dvoru Jagielloncev, tudi na bosanskem; iz najmočnejše hrvatske družine Frankopanov je bila žena Friderikova; hčerka srbskega despota pa žena zadnjega grofa Ulrika, ki je bil namestnik mladoletnega ogrskega cesarja. Zavzemali so banska mesta na Hrvatskem in v Slavoniji in bili med najvišjimi ogrskimi plemiči. Postali so državni knezi, enaki Habsburgovcem in smeli kovati svoj denar. Bili so največji tekmeči Habsburžanov s težnjo, širiti svojo oblast na Balkan... Njihov grb (slika št. 3) je bil razdeljen na dve polovici oz. na štiri polja: na dveh na modrem ozadju po tri šestokrake zvezde; dve zgoraj, ena spodaj na drugih dveh; na rdečem polju dve beli progji, kombinacija žovneške in vovberške plemiške rodbine. Grb mesta Celja (št. 4) je bil samo na modrem polju tri zlate zvezde. Celje je postalo mesto l. 1451.

Ti trije grbi iz srednjega veka fevdalcev na slovenski zemlji so važni zategadelj, ker je vsak po svoje vplival pozneje na formiranje slovenskih simbolov narodnosti in državnosti, kakor bomo videli.

3. FRANCOSKA IN AVSTRIJSKA ILIRIJA

Napoleonove Ilirske province (1809-1813) niso imele svojega grba. Slovenski polk vojakov, ki je šel z Napoleonom nad Moskvo, je šel pod francosko zastavo.

Pač pa je avstrijska Kraljevina Ilirija (1816-1849) imela svoj grb:⁷⁴ na rdečem polju zlata ladjica z vesli (galeja), z državnim jabolkom, križem in vihrajočo zastavo na prednjem koncu ladje (slika št. 5). Ta grb je bil vnešen tudi v večji grb Avstro-Ogrske monarhije, kjer je ostal do nje konca.

4. SLOVENSKA NARODNA ZASTAVA

Leto 1848 je nam obenem z zahtevo po Zedinjeni Sloveniji prineslo tudi prvi simbol slovenske narodnosti: slovensko narodno zastavo,⁷⁵ tisto, kateri je 65 let pozneje napisal Oton Župančič tako pristržno ugan-ko:

*Mavrica na tri pramence:
Bog živi vse Slovence!* (Štv. 5 a)

Kranjski grb iz leta 1364 je bil znova potrjen 31. oktobra l. 1836 kot grb Kranjske dežele. Barve grba so postale deželne barve najbolj slovenske kronovine, zato so jih tudi Slovenci v obrobni deželah spontano sprejemali kot znamenje slovenstva. Tako je bila pot slovenskim študentom, ki so l. 1848 razmišljali, kakšne barve naj si izberejo za simbol slovenstva, že pripravljena (Žebot). Zato sta nato Peter Kozler, risar Zemljevida slovenskega ozemlja iz l. 1846, ter Anton Globočnik te barve izbrala za narodno zastavo. Jelenc navaja anekdoto, da so kranjski študentje vrgli cesarici v odprto kočijo šopek belo-modro-rdečih nageljnov in se je ona prestrašila, misleč, da so to storili francoski revolucionarji. Pa so jo potolažili, da so vrgli študentje iz Kranjske rože v kranjskih barvah. Pripominja pa: „Slovaki in Slovenci so z zaupanjem gledali na daljne ruske barve, malo so se menili za kranjske!“ Pojavile so se te barve najprej na kokardah študentov, potem pa kot slovenske (imenovane tudi slovanske) zastave med ljudstvom, ki jih je začelo izobešati ob slavnostnih priložnostih. Tistega leta ustanovljene Narodne garde, ki so imele namen ohranjati red pred ev. revolucionarnimi dejanji (kot na pr. v Ljubljani

napad na ižanski grad itd.) v slovenskih mestih, niso bile zgolj slovenske, nasprotno, zelo mešane, in je bilo poveljevanje nemško Na Štajerskem pa so bile Narodne garde naravnost nemškutarske, kot poroča Fr. Ilešič.⁷⁶ In ti gardisti so si izbrali kot svoj znak zlato-modro-rdečo kokardo, vzeto iz barv grba deželnih stanov, fevdalnih in nemških. Slovenski gardisti so hoteli imeti deželne barve, nemški gardisti pa stanovske. Začel se je boj za barve, ki je pomenil že nacionalni boj. Nemci so protestirali proti „slovanskim“ barvam, celo nasilno preprečevali izobešanje zastave. V Mariboru so preprečili Nemci izgrede samo na ta način, da so tedaj, ko so slovenski dijaki hoteli razobesiti v zvoniku ob nemški še slovensko zastavo, nemško sneli. Ko so 6. avgusta 1848 imeli novo mašo v št. Rupertu pri Ptuj, je 23 slovenskih študentov hotelo slovesno razviti zastavo na hribu Ostrovcu pri sv. Urbanu; nesli so jo tja po ovinku skozi Ptuj, a so se prav narodni gardisti škandalizirali, kako morejo nositi slovensko zastavo skozi nemško mesto. Kljub temu so jo slovesno razvili na Ostrovcu. V Ljutomeru je prišlo do hujših prizorov. Študentje so hoteli z zastavo počastiti dr. Preloga v Križevcih. Nemci so jih napadli, dr. Prelog se je s skokom iz prvega nadstropja rešil pred divjaki, ki so nato raztrgali to „pasjo zastavo“ in zastavonošo skoraj pobili s krikom: „Ubijte pse!“ Več tisoč slovenskih kmetov je nato šlo nad Ljutomer, zahtevajoč opravičilo. Nemci so se opravičevali. Nato pa so Slovenci šli v zvonik, raztrgali nemško zastavo in izobesili slovensko ter prisegli Nemcem maščevanje, če se kdo dotakne zastave: „V prah in pepel razvržemo trg!“

V Šent Lenartu pri Ormožu so ovadili oblastem tamkajšnjega učitelja Jakoba Čagrama, ker je hodil po vasi, „odet v slovenske trakove“...

Članom Narodne garde je bilo sicer dovoljeno nositi tudi belo-modro-rdeče kokarde, vendar so jih Nemci prepovedali nositi slovenskim članom v Mariboru. V Ljubljani pa so se prav zaradi take prepovedi pri Narodni gardi Slovenci pritožili naravnost na ministrstvo notranjih zadev.

Ministrstvo je rešilo⁷⁷ pritožbo tako, da „hoče sprejeti željo, če ne vsesplošne, pa velike večine vse kranjske dežele in še posebej Narodne garde, da se smejo posluževati starih deželnih barv (bele-modro-rdeče) — ne pa stanovskih —, kot narod-

nih barv v korist javnega reda in miru.“ Besede deželnih barv so v izvirnem pismu celo podčrtane.

Dunajska vlada je torej pred več kot sto leti dovolila slovenske narodne barve, ker se je bala upora in nerada Slovencev, če jim ne ugodí. Tako ogorčenje so pokazali dogodki v Ljutomeru. Ob tej rešitvi pa so ljubljanski Nemci kar pihali od jeze, Slovenci pa so ta odlok proslavili z baklado po mestu in z godbo, kajti: to je bila ena prvih slovenskih zmag nad Nemci, doslej na Kranjskem vsemogočnimi.

Po tej ministrski rešitvi so imeli Slovenci še večjo korajžo pokazati svojo „slovansko“ zavest. Slovenija je dne 29. sept. 1848 poročala — kakor citira dr. Fr. Ilešič — tole iz Ormoža:

„Kmetje ormoškega okoliša, razjarjeni zaradi zaničevanja njihove narodnosti ter prebujeni od gorečih rodoljubov, so v začetku septembra 1848 poslali na vse strani poziv, ki se glasi: Slovenci, pridite dne 17. sept. v Ormož; tu na zvoniku bomo razvili slovansko zastavo, za cesarja in pravico, ki nam jo je on podaril. Napovedane nedelje se je velika množica kmetov po zgodnji maši zbrala pred cerkvijo. Zavlada je popolna tišina, ko je zastavonoša Kardinal, sicer lastnik mlina v Puščicah, razvil slovansko zastavo. Na glavi je imel rdečo čepico. Nato je množica od župne cerkve krenila na trg in pela: Živio, milí Ferdinand! Živio Radecki! Živio ban Jelačić! Živeli domorodci! Vsi Slavjani! — Ves dan se je ljudstvo svetlega obraza gibalo po trgu sem in tje, zvečer pa se je zbralo na plesišču. Nemčurji so imeli ves dan in vso noč okna zaprta, „kot da bi tisti dan čista kuga ali kolera po Ormožu klala“. — Tako je Ormož mogel doprinesti svoj pionirski prvoborski delež k slavi in časti slovenske zastave prav zaradi cesarskega dovoljenja.

Dopisnik Drave v Slav. Zentralblätter je pozival slovenske poslance v državnem svetu, naj sprožijo vprašanje glede zasramovanja slovenske zastave v Ptuju, Ljutomeru in v Ormožu.⁷⁸

Ta narodna zastava je potem v letih taborov — in v času najhujšega germanizatorskega pritiska — vihrala z vseh mlajev in cerkvá široke slovenske domovine, pripeta na prsih fantov in deklet, vihrala v rokah šolske mladine in prešla v resnično last slovenskega ljudstva, ki je tako z njeno pomočjo zorelo v narod.

F. S. Finžgar je na prvem slovenskem

dijaškem shodu l. 1891 kot abiturient govoril tele navdušene verze o slovenski zastavi,⁷⁹ štirideset let po njeni razglasitvi kot narodnega simbola:

*Če pa razdor sovražna zloba
sejala bi med nas, pa dvignite
trobojni prapor v blišču vi pred nami,
pod katerim sloga trdno nas objami,
da vragu strah zada slovenska moč,
zaupno v prapora le geslo zroč,
v svetlo geslo nam miru in sprave:
Naprej zastava slave!*

5. SLOVENSKA NARODNA HIMNA

Slovenci smo l. 1848 dobili narodno trobojnico, nismo pa še imeli narodne himne, to je pesmi, ki bi postala neke vrste naša budnica. Ta naj bi nas budila v narodnostni boj in nas predstavljala, kadar bi s pesmijo hoteli poudariti svojo slovensko narodno zavest. Take himne se rode na različne načine: načrtno, ko se od vrha dol napiše besedilo in predpiše kot himna, ali od spodaj navzgor, ko nekdo napiše besede, ne vedoč, da jih bo narod prevzel za svoj najgloblji izraz domoljubnega čustva. Tako se je zgodilo s slovensko himno.⁸⁰

Pesnik Simon Jenko, iz Mavčič na Sorškem polju tostran Save, in skladateli Davorin Jenko, iz Cerkelj onostran Save, — nič sorodnika med seboj — sta ustvarjavca naše narodne himne. Skupaj sta živelá na Dunaju koncem petdesetih let prejšnjega stoletja. Davorin Jenko je bil vodja Slovenskega pevskega društva na Dunaju, kjer so peli večinom študentje. Na koncerte pa so prihajali tudi drugi Slovani, južni kakor severni. Davorin je bil pevovodja in tudi skladatelj več pesmi, ki jih je potem kot prve izvajal njegov zbor. Nekoč je naprosil Simona Jenka, naj mu napiše tekst za kakšen marš, koračnico, ki bi jo rad uglasbil. Napisal je Naprej zastava slave in mu jo izročil l. 1860. Simon ni čakal, da jo bo Davorin uglasbil, temveč jo je kot novo pesem priobčil še istega leta v Janežičevem Glasniku v Celovcu. Bila je to navadna vojaška pesem, ko se vojak poslavlja od ljubice in matere, ker gre v boj, kamor ga kliče domovina, za bojno zastavo, ki mu je zdaj več kot mati in več kot ljubica, pomeni mu čast in slavo! Vojaški marš, ki bi se lahko razlagal tudi kot avstrijski patriotični marš, če ore za domovino-Avstrijo, ki kliče tudi Slo-

vence v boj, če bi ne poznali Jenkovega domoljubja. Nič ni vzbudilo v Davorinu sozvena in ni mogel napisati melodije zanj.

Bilo pa je 16. maja 1860, ko je Davorin zavil v dunajsko kavarno in vzel v roke dunajski nemško liberalni list Die Presse, ki je bila zelo protislovansko orientirana. In tu je bral v listu prav napad na slovenski narod. Njega kot Slovenca je to pisanje do dna razburilo, pustil je „Prešo“ in šel ven. Tedaj pa mu je padla v glavo Jenkova Naprej zastava slave! in z mislijo takoj tudi melodija, ki jo je tako dolgo iskal. Nastala pa je v hipu, ko je besedo „slave“ spremenil z veliko začetnico v „Slave“, torej: zastava slovanstva in ne „slave“-glorije! Navdušenje mu je zalilo srce, našlo je melodijo in on je vstopil v Pratru v kavarno in jo takoj zapisal. Tako je nastala melodija *veseslovanske budnice* iz besedila navadnega vojaškega marša!

Takoj prihodnje dni jo je začel vaditi s svojim zborom. Kmalu nato jo je njegov zbor izvajal prvič 22. oktobra 1860 na neki slovanski prireditvi, kjer je pesem vžgala

„kakor grom trobente“... Sam pravi: „Njeni glasovi so elektrizirali občinstvo tako, da odobravanja ni hotelo biti ne konca ne kraja. Takoj nato se je pesem raznesla po vsem Slovenskem in je postala malone narodno blago. A tudi ostali slovanski narodi so jo brzo sprejeli in med njimi se je istotako udomačila kakor pri Slovencih. Posebno Čehi in Hrvati niso pozabili pri slavnostnih prilikah na to navduševalno himno.“

Tako smo dobili Slovenci svojo himno, panslovansko. Pod zastavo *Slave* gremo v boj za *slovensko domovino*, ki nam je več kot mati in ljubica. V sodobnem žargonu bi rekli: *panslovanska v formi, slovenska v vsebini!*

6. GRB

Grba Slovenija pod tisočletno nemško okupacijo ni imela, ker ni obstajala kot realni upravni teritorij, temveč samo kot ideal.

IV. V KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

1. V DRŽAVI SRBOV, HRVATOV IN SLOVENCEV

Po čudni usodi Slovenci v novi državi nismo rešili Zedinjene Slovenije. Preveliko zaupanje v Wilsonovo samoodločbo narodov in v pravičnost velikih narodov do malih, vezanost velesil z Londonskim paktom in intrige srbskih politikov z vplivom na njihovega eksponenta S. Pribičevića v Narodnem vječu, so uničile Korošček Zenevski pakt, ki je ustvaril dualistično državo, in pripeljale do zedinjenja 1. decembra 1918. S tem zedinjenjem smo sicer zaustavili prodiranje Italijanov proti Ljubljani, toda slovenska državnost, ki bi bila po sodbi univ. prof. dr. I. Tomšiča možna, se ni ustvarila.⁸¹ Izgubili smo celo Primorsko in Trst, izgubili Koroško s plebiscitom, dobili pa le Prekmurje, potem, ko je že skusilo komunistično madžarsko vladno Bela Kunc in preživelo edinstveni poizkus ustvariti slovensko suvereno oblast z Mursko republiko 29. maja 1919, ki pa je trajala samo do 4. junija.⁸² V Državi SHS pa so razmere spet pripeljale do boja za „avtonomijo Slovenije“ proti centralizmu, ki pa je zmagal z Vidovdansko ustavo 28. junija

1921. leta. Slovenija, kar se je je rešilo v Jugoslavijo, je razpadla v dve oblasti. Kljub vsemu pa, naj je bil režim že kakršen koli, je Slovenija vendarle znala ohraniti neko zavest enotnosti tudi v očeh drugih narodnosti v državi. Vendarle: bili smo provinca brez deželnega zbora, toda s svobodnim kulturnim razvojem.

V tako državo smo prinesli tudi svoje narodnostne simbole.

a) Slovenska narodna himna

Slovenci so prinesli v novo državo svojo narodno zastavo in himno. Toda besedilo himne same Naprej zastava slave novim spremembam ni več ustrezalo. Kakor je bila melodija učinkovita, besedilo ni bilo primerno za slavnostne nastope, najmanj pa za narodne praznike v cerkvi. Menda je bil celo razpisan natečaj za novo besedilo. Tako je napr. Ivan Pregelj — kot vem iz njegove ostaline, napisal takole *Slovensko himno*:⁸³

*Bog ohrani, Bog blagoslovi
brate Slovence, hčere Slovenke,
bedne v robstvu, bedne v svobodi,
sveto je naše slovensko ime!*

*Bog ohrani, Bog blagoslovi
našo zemljo, naše nebo,
naših Velikih vedre zibeli,
naših Večjih tihe gomile,
naših Najvišjih sveti spomin!*

*Bog ohrani, Bog blagoslovi
naše sveto slovensko ime!*

Istotako je Pregelj poskusil že tedaj prenesti slovansko budnico *Hej Slovani*⁸⁴ v slovensko budnico na naslednji način:

*Hej, Slovenci, nova sila, nova moč v nas
klije,
vsako verno, bratsko srce za svobodo bije:
živi, rasti duh slovenski, bodi živ v vekove,
ni nas strah, če pekel bruha proti nam
gromove!*

*V strašni noči naj viharji zabesné nad
nami,
pokaj skala, dob se lomi, zemlje drob se
drami:*

*bratje, mi stojimo trdno za pravice svete,
črna zemlja naj pokoplje izdajice klete!*

Spominjam se, da so tedaj podobne poskuse delali tudi Sardenko, pa Baloh in drugi, toda to bi moral raziskovati kdo doma „na terenu“; meni je samo na tem, da zabeležim poizkuse, ko je Jenkov Naprej kot besedilo za himno že doživljal svojo krizo. Saj vemo, da je že Cankar par let prej izrazil o njem svojo sodbo, da je „neokusna koračnica“.⁸⁵

Toda kljub novim poizkusom je ostal Naprej še vedno naša narodna himna.

b) Slovenska državna himna

To ni himna Države Slovenije, temveč kako naj se slovensko poje srbska narodna himna Bože pravde... ki se je tedaj pela v naših cerkvah (ker se Naprej ni mogel!) pri uradnih slovesnostih. Spominjam se, da smo tedaj peli (ne vem, v čigavem prevodu) tako-le:

*Pravde Bog, ki si propada
varoval nas vse doslej,
čuj molitve, bodi nada,
bodi spas nam še naprej.*

*Z močno roko vodi, brani
i v bodočnosti naš brod!
Bog nam varuj, Bog nam hrani
kralja našega in rod!*

Bili so poizkusi, kako bi se ohranila melodija, pa besedilo poslovenilo ne samo

suženjsko in napol kot gornji primer, temveč tudi vsebinsko v slovenskem duhu. Pregelj je na melodijo Bože pravde, napisal *Jugoslovansko himno*:⁸⁶

*Bog vsedobri, blagoslovi,
čuvaj naš slovenski rod,
Ti v bodoče mu obnovi
slavnih dedov slavno pot.*

*Ti ga vodi, trikrat sveti,
zate lil je svojo kri,
daj mu slave vek živeti
za stoletje sužnjih dni!*

*Bog vsesilni, blagoslovi
zemljo v združenih mejah,
Ti za veke v nas obnovi
bratsko slovo vragom v strah!*

*Brani pokoj zemlji širni,
čuvaj nam domovja last.
Ti razmnoži narod verni
nam na dobro, sebi v čast!*

Kakor vidimo, je Pregelj razumeval zedinjenje kot zaščito Slovenije, zato je za petje te himne v Sloveniji prvo kitico posvetil Slovincem, drugo pa zedinjenju v Jugoslaviji.

Toda tako iskanje novega besedila na stare napeve je bila samo ena pot k slovenski državni himni. Druga je bila s poslovenjenjem srbske in hrvatske narodne himne, katerima bi se dodala slovenska. Prevod Bože pravde sem že podal. Sedaj naj pokažem, kako je Sardenko priredil hrvatsko himno *Liepa naša domovino*:⁸⁷

*Blagoslov naj se razliva
v tvojih poljih in lesovih,
Bog ljubezni naj prebiva
v tvojih selih in domovih.*

*V božjem dihu, v božjem stvarstvu
tvoja ladja mirno plava.
Mir s teboj po vsem vladarstvu,
Tvojim sinom večna slava!*

Bolj kot prevod in priredba, je to dopolnitev Mihanovičeve pesmi, toda gotovo posrečena in lepa, čisto sardenkova.

Rešilo pa se je vprašanje jugoslovanske državne himne tako, da se je pela v originalnih jezikih začetek srbske Bože pravde, nato del slovenske Naprej in del hrvatske Liepa naša domovino ter za konec spet Bože pravde.

Pri tej priložnosti naj omenim slovenski delež pri vseh teh treh narodnih him-

nah jugoslovanskih narodov: slovensko sta ustvarila Simon in Davorin Jenko, hrvatsko je napisal Mihanović, uglasbil srbski častnik Runjanin, toda popularnost je dobila, ko jo je za moški zbor priredil Slovenec Lichteneger, organist pri sv. Marku v Zagrebu; srbsko pa je uglasbil isti Slovenec Davorin Jenko, tedaj kapelnik narodne opere v Beogradu. Ta je uglasbil himno po zgledovanju na avstrijsko himno Bog ohrani, Bog obvari, ki jo je uglasbil Haydn, baje tudi slovenskega porekla...

c) Državna zastava

Ker Slovenija ni vstopila v Državo SHS kot država, temveč samo kot državni narod, ni dobila zastave Države Slovenije, temveč je prevzela za simbol svoje državnosti jugoslovansko državno zastavo. Pač pa je narodna zastava imela veljavo tudi državne, ter se je lahko izobešala tudi pri državnih slovesnostih, ter je jugoslovanska zastava modra-bela-rdeča visela le z državnih uradov.

d) Državni grb

Slovenski narod ni imel svojega narodnega grba, ker pač ni imel omejenega teritorija, ki bi bilo priznано kot državno-pravna enota. Ko pa je bila razglašena država SHS, je nastalo vprašanje: odkod vzeti slovenski grb za oznako *državnega naroda*, sestavnega dela države SHS, v državnem grbu? In tu so nastale težave.

Do l. 1941 smo imeli *tri* slovenske državne grbe.

Prvega je takoj po Zedinjenju dala dinastija Karadjordjevičev vdelati v svoj *družinski grb*. Za heraldičen simbol Slovenije je vzela — kranjski deželni grb. orla. Nimam ga pri rokah in ga ne morem reproducirati.

O državnem grbu je sklepala prva seja vlade 7. decembra 1918. S srbskim in hrvatskim je bilo lahko, toda s Slovenci je nastal problem. Predvsem zato, kot pišejo Službene novine št. 229 z dne 14. okt. 1922, „ker grba Kranjske Slovenci niso hoteli, ker je to grb njihovih *zatiralcev*, temveč so si izbrali na modrem polju belo peterokrako zvezdo z belim polmesečem.“ Ta grb je bil — drugi — odobren na seji 28. II. 1919 in nosi med drugimi tudi podpis dr. A. Korošca (slika št. 6).

O vsem tem poroča v kratki študiji Pavle Borštnik v Taboru⁸⁸ na podlagi

uradnih dokumentov, ki jih je dobil iz ljubljanske Univerzitetne knjižnice.

Omenjeni drugi grb je vsekakor „ilirski“. Kakor vemo, francoska Irilija ni imela ne svoje zastave ne svojega grba. Pač pa so stari hrvatski heraldiki odkrili grb *stare* Ilirije, o kateri so mislili, da je bila slovanska. Tako priobčuje že Ritter-Vitezović l. 1701 ta psevdoirski grb. V še starejšim „grbovniku“, na pr. Paliničevem iz konca XVI. stol. je narisana,⁸⁹ kakor ga vidimo na sliki št. 7: šestokraka zvezda nad polmesečem. Doba Gajevega ilirizma je poživila ta emblem in izbral ga je ban Jelačić za svoj plemiški grb, katerega je koval potem tudi na novce. Morda je tisti, ki je izbiral ta grb Slovenije, poudaril povezanost s francosko Ilirijo kakor tudi zvezo l. 1848 z banom Jelačićem ter našim narodnim programom tega leta. Kako pa je iz šestokrake zvezde nastala petokraka, mi ni znano. Toda ta grb ni bil nikdar uzakonjen, ker država še ni imela ustave. Veljal pa je do 14. okt. 1922, ko je bil razglašen nov grb po novi ustavi.

V ustavni borbi, ko se je odločal emblem države v parlamentu, se je bila v slovenski publicistiki živahna debata o njem. Dr. Mal je nastopil proti polmeseču kot turškemu simbolu, ki nima nič skupnega s Slovenci, razen „da so trpeli pod surovo silo turškega meča“.⁹⁰ Zavzemal se je za sintezo štajerskega in kranjskega grba, namreč v smislu: orel in lev, končno pa predlagal tri celjske zvezde. Pred parlamentom je ta predlog zagovarjal 18. 2. 1921 poslanec A. Sušnik. Proti njemu je govoril istrski poslanec dr. Laginja, naj ostane stari grb s polmesečem, ker bi bil obenem tudi simbol jugoslovanskih državljanov *muslimanske* vere. Pri glasovanju vidovdanske ustave 28. junija 1921, je bil izglasovan jugoslovanski državni grb, v katerem predstavljajo Slovenijo: *tri šestokrake zvezde in pod njimi bel polmeseč* (št. 8).

Ta grb je *uradni* grb, uzakonjen 14. oktobra 1922, ki predstavlja v skupnem jugoslovanskem grbu *Slovenijo*. O tem ni dvoma. Iz poročila P. Borštnika pa ni razviden vrstni red zvezd: ena zgoraj in dve spodaj, ali dve zgoraj in ena spodaj. Izvirnika Ustave pa nimam, da bi se prepričal o upravičljivosti menjavanj teh konstelacij, ki so pogostne. Toda iz realiziranih državnih grbov je vidno, da je na njih ena zvezda zgoraj, dve spodaj, dočim je polo-

žaj celjskih (mestnih) zvezd prav nasproten: dve zgoraj in ena spodaj.⁹² (št. 9 in 4)

Zakon o tem grbu nosi podpis ministra Pucija.

2. OD USTAVE LETA 1921

a) V letih novega ilirizma — „jugoslovenarstva“

Kakor rečeno, je takoj po sprejetju Vidovdanske ustave s centralistično ureditvijo države tisti del Slovenije, ki se je rešil v novo državo, bil razdeljen na dve oblasti, dve županstvi — Ljubljansko in Mariborsko —, ter se je tudi znova začel boj „za individualnost slovenske kulture“, kot se je zahtevala v Deklaraciji slovenskih kulturnih delavcev,⁹³ pa tudi v politični opoziciji večinske stranke. V nevarnosti je bila celo slovenska univerza in jugoslovenstvo je prevzemalo znova tudi pisatelje ter jih navdajalo z malodušnostjo. Celó Župančič je zanihal, da mu je Pregelj očital: „In naj mi, ki smo manjši, verujemo v njegovo Našo besedo?!“ Uradna težnja je bila: zedinjenje tudi jezikov v enotni jugoslovanski jezik, kar je isti Pregelj ironiziral z epigramom: „SHS-jezik“ — umej! „Slovenac jesem!“ pevaj odslej!“ V tem času — 1924 — je kot svoj čas Prešeren in pozneje Cankar — bil Pregelj tedaj tisti kulturni delavec, ki je z dozda najtršimi besedami obsodil to kulturno ilirstvo in politično omahovanje zaradi maloštevilnosti Slovencev in razkosavanja slovenske enotnosti z besedami:

„Zato, ker le šteješ in rajtaš, te kolnem, Dvanajsti, kakor Učenik v najsvetejši človeški svoji uri: hudič! hudič! hudič!“⁹⁴

Ko se je ob desetletnici nove države spremenil režim, sta mariborski veliki župan in ljubljanski sklicala simbolno skupno sejo, da sta tako manifestirala težnjo za zopetno zedinjenje vsega slovenskega teritorija v eno pokrajinsko upravo.

Z uvedbo kraljeve diktature (1929) je tendenca „ujedinjevanja“ dobivala še večje poudarke s programom: ena država, en vladar, en jezik, en narod! Prepovedana so bila vsa gibanja, organizirana na plemenski podlagi in verski osnovi. Tako je pod to prepoved prišla tudi slovenske narodna zastava, ki potem do konca leta 1941 ni bila javno dovoljena. Ustava se je spremenila in država je razpadla sedaj v ba-

novine, imenovane po rekah, ne narodih, ua, celo namenoma v razbitje enotnosti slovenskega prostora, kajti Bela krajina je pripadla — Savski banovini, Hrvatski. Tedaj se je govorilo o Društvu slovenskih likovnih umetnikov kot društvu dravobanski umetnikov, in spominjam se, da je bil v izvestju gimnazije v Kranju napravljen poizkus, pisati izmenoma slovenščino v latinici in — cirilici.⁹⁵

Toda slovenska zastava se je nenadoma pojavila v javnosti — ob 60-letnici dr. A. Korošca, ko so ga v Unionski dvorani ovili v slovensko zastavo in ji priredili ovacije. Še istega leta je dr. Korošec napisal svoje Punktacije (Silvestrovo 1932, oz. 1. januarja 1933), ki imajo danes ime *Slovenska deklaracija*,⁹⁶ in v kateri se znova podčrtavajo temeljne pravice slovenskega naroda, ki so — zedinjenje vsega etničnega prostora v eno upravo, narodna individualnost, ime, zastava, finančna in kulturna svoboda, socialni red — „po svobodnem sporazumu s Srbi in Hrvati ustanovitev države ravnopravnih edinic, katerih eno teh edinic naj tvori Slovenija.“ Z današnjimi termini govorjeno, bi bila to konfederacija, zveza držav v Jugoslaviji.

Tragično pa je, da prav dr. Korošec po umoru kralja Aleksandra ni mogel spremeniti — četudi je bil notranji minister — centralističnega ustroja države naravnost, zaradi trdnega sklepa regentskega sveta, da ustavo ne bo spreminjal, dokler ne prevzame vladarstva mladoletni prestolonaslednik. Zato je samo po taktičnih ovinkih težil k uzakonjenju slovenske samostojnosti. Tako je prav on pripravil — kljub oviram Ustave — hrvatsko-srbski sporazum l. 1939, ki naj bi pripeljal do prav takega samostojnega položaja tudi Slovenijo, kar je izrazil s trdno prepričanimi besedami ameriškemu poslaniku Lane-u: „Slovenija bo dobila kmalu statut, kot ga ima Hrvatska.“⁹⁷ Veroval in delal je za realizem v državi s popolno svobodo v vseh pogledih za slovenski narod, kakor da bi hotel ponoviti svojo odločitev iz 1. okt. l. 1918: „Ne zadovoljimo se več z narodno avtonomijo, hočemo popolno svobodo!“ Zato je l. 1938 lahko zapisal kot poslanico Slovencev ob 20-letnici države: „Ne v zaton, v novo življenje gre Slovenija!“⁹⁸

Za to razdobje uradnega jugoslovenarstva bi rad pokazal na neki simbol naše narodnosti in državnosti v smislu Slovenske deklaracije, ki je zelo zakrit in le

malokomu razodet. Diktatura je prepovedala tudi slovensko Prosvetno zvezo, prav tako tudi Orla, ter sankcionirala izključno Sokola, katerega častni pokrovitelj je bil prestolonaslednik Peter. V Ljubljani so nato ustanovili „slabokrvne slovenske fante“, kot jih je imenoval slovenski emigracijski list.⁹⁹ Toda ti niso bili tako slabokrvni: nosili so posebno uniformo, ki jo je zamislil arh. Plečnik v sporazumu s prof. dr. M. Kosom, najboljšim poznavalcem slovenskega srednjega veka, da po navodilu prof. E. Tomca, bivšega tajnika Orlov, vzame motive za novi kroj iz historičnih oblačil slovenske starodavnosti. In tako so se vsi trije — kot mi je pravil prof. Tomec sam — odločili za „sivi slovenski klobuk“, kakor so ga nosili Slovenci-svobodnjaki pri ustoličevanjskem obredu v Karantaniji. Kosov brat slikar Gojmir Kos je tedaj slikal — po naročilu bana dr. Natlačen — reprezentativno Ustoličenje za bansko palačo, ter je upodobil ta zgodovinsko dokazani klobuk na glavah slovenskih mož. Ta podoba in uniforma slovenskih fantov imata skupen izvor: *simbolizirati karantansko slovensko svobodo*. V času neslovenske ustave se je na ta način poudarila zahteva po staroslovenski svobodi, lahko rečemo celo, po *državnosti*. „Nismo mogli povedati tega javno,“ mi je

rekel prof. Tomec, „ker bi bilo to kršenje ustave in bi nam mogli kroj prepovedati kot zastavo, prišel pa bo čas, ko bo treba povedati, kaj so ti slovenski fantje *simbolizirali* s svojimi „sivimi klobučki“.“

Ob tej priložnosti naj poudarim še enkrat pomen Mirtovega članka o slovenskem klobuku kot grbu Slovenske krajine, zlasti še, ker mi Mirt privatno tudi potrjuje ta notranji smisel novega kroja slovenskih fantov.¹⁰⁰

Kako po ovinkih je vodil dr. Korošec iz jugoslovenstva v pravo slovensko državno zavest kljub prepovedi vsega slovenskega, tudi zastave, je dokaz to, da je stal ponosno v Ljubljani Ilirski spomenik po Plečnikovem načrtu, ki ima na vrhu *grb Slovenije*, morda edini javni slovenski grb zunaj skupnega jugoslovanskega državnega grba, in to v vrstnem redu *celjskih zvezd*, to je: dve zgoraj ena spodaj, in ne kakor v državnem grbu: ena zgoraj in dve spodaj (Št. 10). Postal je tako prototip toliko naših poznejših grbov.

Tudi se je l. 1937 obnovilo v uredništvu Slovenca gibanje, da se poudari spet pomen 29. oktobra poleg 1. decembra, to je: osvoboditve poleg zedinjenja, ter naj se redno slednje leto napiše o tem neuzakonjenem in protizakonitem tihem „prazniku in pectore“ slavnostni uvodnik. Prve-

Gojmir Anton Kos: Odlomek iz Gosposvetskega ustoličenja, ki ga je naročil ban dr. Natlačen za bansko palačo. Opozarjamo na slovenski klobuk

Zbrcovanje dr. Korošca na taboru pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah leta 1938.
Opozarjamo na klobuke „Slovenskih fantov“

ga je nato napisal urednik pisatelj Lojze Ilija in o tem sklepanju in pomenu napisal po 20 letih svoj spomin.¹⁰¹

Leta 1938 pa je bil velik mednarodni mladinski tabor Zveze fantovskih odsekov, ki so se ga udeležili Čehi, Poljaki, zahodnoevropske mladinske organizacije, katerega pokrovitelj je bil prestolonaslednik Peter, in se ga je osebno udeležil namestnik Pavel ter predstavniki vlade... Na njem so bile predpisane pesmi, ki „naj se pojejo v sprevidu in sploh na taboru“; himna nekdanjih Orlov: Dvignite, Orli! dana v program kot „fantovska pesem“ ter Hej, Slovenci!¹⁰²

V tem sprevidu so stonali strumno slovenski fantje s klobučki stare slovenske svobode in državnosti...

b) *Se podtalna graditev Zedinjene Slovenije*

V Jugoslaviji je bilo poleg uradnega urejanja položaja Slovenije tudi še več neuradnih poizkusov rešiti narodnostno vprašanje v državi. Ne mislim tu na kraljevo grožnjo o amputaciji prečanskih krajev, kar bi vodilo v novo Veliko Srbijo, pri čemer bi Slovenija padla v območje Hrvaške, ali pa kakega izmed sosedov. Mislim bolj na paktiranje dr. Mačka tik pred sklepanjem sporazuma s predstavniki

ki Italije¹⁰³ za revolucionarno spremenitev položaja, pri čemer bi Slovenijo doletela ista usoda kot pri amputaciji. Dr. Maček je ta pogajanja izrabljal za pritisk na Beograd, s katerim je še med pogajanja sklenil Blejski sporazum l. 1939. Resneje pa je nadaljeval pogajanja Pavelić s Cianom, s katerim se je pogodil za revolucionarno nastop v Jugoslaviji l. 1940 in bi ob uspehu zadela Slovenijo usoda, kakor bi jo dočile skupno Italija in Hrvatska. Slovenija bi bila priključena Hrvatski z avtonomijo po „svojih željah, ostala pa bi pod Hrvatsko, dočim bi Italija imela nadzorstvo nad trboveljskimi rudniki“. Taka Hrvatska bi bila zamišljena kot jez proti nemškemu vplivu. Mislim pa pred vsem na podtalno delovanje komunistične partije Slovenije (KPS), ki je od vsega početka delala za razbitje Jugoslavije in za samoodločbo narodov, kar naj prinelje do Zedinjene Slovenije po — komunistični podobi.

Pri tej podobi Slovenije moramo imeti pred očmi nekaj njihovih načel.

Po Marxovi teoriji je „nacionalizem proizvod kapitalizma“, zato komunizem ne misli nacionalistično, tudi če govori z nacionalističnimi gesli. Lenin jasno pravi: „Proletariat nima takega pogleda na na-

rodnost kot buržuji, ampak ostane sovražnik slednjega nacionalizma.“¹⁰⁴ Toda prav Lenin je posebej poudarjal nacionalistično tezo o „samoodločbi naroda“ in „pravici ustanovitve samostojne države slednjemu narodu“. Toda to geslo mu je, kot je obrazložil drugje, „lahko neobhodno in koristno sredstvo v borbi ljudskih množic za odstranjenje oblasti buržujskih vlad“,¹⁰⁵ to je: kapitalističnih, kar je enako — nacionalističnih. Drugod spet pove: „Kdaj in kako se bo kak narod odcepil od drugega in ustanovil svojo samostojno državo, oz. kdaj in kako dolgo in do katere stopnje bo ta država obstajala kot neodvisna država, je odvisno od tega ali ta ustreza interesom razrednega boja proletariata za socializem“.¹⁰⁶ Krleža je l. 1937 napisal kot komunist:¹⁰⁷ „Mi ne bomo pustili, da se samoodločba naroda spremeni v rokah reakcionarjev v propagandno sredstvo, kako bi buržujski razred ustvaril sebi novo tržišče, kar bi nas pripeljalo naravnost v kontrarevolucijo.“

Če imamo to pred očmi, bi nas taka „samoodločba naroda“ v komunističnem konceptu ne pripeljala v samostojno *suvereno neodvisno* državo, ampak — po besedah M. Djilasa — „največ v *kulturno in administrativno avtonomijo*“,¹⁰⁸ v sklopu višje komunistične enote seveda.

V svoji analitični študiji¹⁰⁹ o sovjetskem pojmovanju samoodločbe naroda sem prišel do zaključka: „Samoodločba naroda do odcepitve v sferah kom. vpliva je samo vaba za zatirane in polkolonialne narode, naj začno z nacionalističnimi revolucijami. Teh se potem polasti proletarska diktatura, da jih nikdar več ne izpusti iz jeklenega objema — sovjetskega imperializma. te jedrne sile svetovne komunistične revolucije.“

S tega stališča moramo gledati na različne sporazume komunističnih strank naših sosedov Nemcev in Italijanov s KPJ in KP Slovenije pri ustvarjanju z njihovim sodelovanjem samostojne Zedinjene Slovenije.

V začetku l. 1933 — kmalu po Koroščevi Slovenski deklaraciji — sta sklenili KPI (Italije) in KPJ (Jugoslavije) sporazum glede skupnega nastopanja italijanskih in slovenskih komunistov v Julijski Krajini.¹¹⁰ Malo preje l. 1931 sta če ustanovili list Delo kot skupno glasilo KPJ in KPI. Zdaj sta torej to „frate-

lanzo“ okrepili s sporazumom, po katerem zahtevata za manjsine: „samoodločbo“... osvoboditev vseh zatiranih narodov v Jugoslaviji in v Italiji. Za to je treba ustvariti zvezo narodno-revolucionarnih sil obeh manjšin z delavskim razredom zatirajočih narodov.“ Komunistični znanstvenik, ki poroča o tem sporazumu, pravi, da je „prvenstvene važnosti v njem antifašistična skupna akcija proti fašizmu obeh narodov pri neposrednem stiku z njim v Julijski Benečiji.“ Podoben sporazum se je pozneje — l. 1935 in 1937 — še ponovil med KPI in KPJ za „enotno akcijo za odstranitev neljudskih vlad v obeh državah.“ Vmes pa se je aprila 1934 napravil še sporazum z KPJ, KPI in KPA (Avstrije) za „zedinjenje slovenskega naroda v teh treh državah.“ „Priznava se mu pravica do samoodločbe naroda in odcepljenja od imperialističnih držav... Komunisti vladajočih narodov — srbskega, avstrijskega in italijanskega — bodo svojo borbo v slovenskem vprašanju osredotočili v borbo s svojo lastno buržuazijo za brezpogojno in hitro zedinjenje slovenskega naroda... za polni uspeh in zmago nad sovražniki in zatiralci.“ Iz vseh teh izjav je jasno, da gre za sovjetizirano Zedinjeno Slovenijo, ki bi dobila narodno avtonomijo v sklopu s sovjetizirano Avstrijo in Italijo, oz. s sovjetiziranim Podonavjem... po načrtih Kominterne, kajti arbiter in vodja teh „mednarodnih“, boljše medpartijnih sporazumov, je bil delegat Kominterne Italijan Ercoli, to je Togliatti. Taka Zedinjena Slovenija s pristankom Italijanov in Avstrijcev, naših dednih narodnih sovražnikov, bi predstavljala predvsem sovjetski vdor v Srednjo Evropo pod suverenostjo in po načrtih Kominterne. Še od daleč bi to ne bilo ustvarjanje narodne „suverene“ države Slovenije.

Himna take Zedinjene Slovenije je bila že tedaj — Internacionala. Internacionala so leta 1940 poslali v Slovenijo v več tisoč izvodih. Njena zastava: rdeča zastava internacionalnega proletariata, KI, kar se je pokazalo l. 1932, ko so v Ljubljani študentje sneli na univerzi slovensko zastavo in jo nadomestili z rdečo! Njen grb: srp in kladivo, in njen pozdrav: stisnjena pest.

Slovenski udeleženci mednarodnih brigad v Španiji naj bi bili avantgarda teh podtalnih borcev za sovjetizacijo zedinjene Slovenije.

V. MED OKUPACIJO

1. „NARODNO-OSVOBODILNA“ BORBA

Z uničenjem Jugoslavije je sledilo tudi uničenje Slovenije kot državno administrativnega organizma pa tudi kot naroda. Hitler je dal nalog v Mariboru: „Napravite mi to deželo spet nemško,“ in začel sistematično izseljevati slovenski živelj ter pokrajino priključil kot sestavni del svojemu Rajhu, kot je bil od nekdanj načrt Veliko Nemcev. Natančno tako, kot je preokoval nekoč Levstik. Še slabše, kajti tisti del Slovenije, ki je ostal „nekaj pod Ljubljano“, je vzela Italija. Prekmurje je padlo pod Madžare. Tako je bila Slovenija spet docela razdeljena in podeljena pod tuje oblastnike. Italija si je prav tako priključila Ljubljansko pokrajino v kraljestvo Italijo, le da ji je dala neke vrste avtonomijo. V Nemčiji je Slovencem bila določena hitra iztrebitev, v Italiji počasna priprava na naseljevanje italijanskega življa v ozadju Trsta.¹¹¹

Uničenje buržujne države, predvsem njene vojske, je prišlo kot naročeno komunistom, ki jih po njihovi lastni izjavi ni bilo več kot 6455 in SKOJA 12 800 torej okrog 1/10%.¹¹² V Sloveniji samo nekaj stotin. Po dogovoru Stalin-Hitler so se vrnili iz francoskih taborišč španski borci, kar je omogočilo vojaško organizacijo po zgledu in s cilji mednarodnih brigad. Ta peščica poklicnih komunističnih revolucionarjev, plačancev Kominterne, je iz disidentov raznih strank, ki niso nikdar vsi skupaj pri volitvah dobili več kot 4%, iz bivših ministrov in karieristov osnovala Protiimperialistično fronto, naperjeno proti zahodnoevropskim kapitalistom. Vse do 21. junija 1941 se ni uprla okupatorjem. Šele po napadu Hitlerja na Stalina, je dozorela „revolucionarna situacija“, in je po komunističnih mednarodnih obveznostih do kominterne Tito pozval partijce v boj za pomoč matični državi Sovjetiji. Tudi je hotel izpolniti Leninovo zapoved v takem položaju: imperialistično vojno spremeniti v državljansko. Obenem pa tudi Marxovo, da je istočasno „osvoboditi“ delavske mase meščanskega kapitalizma. Protiimperialistična fronta je dobila ime Osvobodilna fronta. Ves ta odpor, ki je nastal „za tuje interese“, je vodila KPJ oziroma KPS, kar danes nihče več ne taji. OF je postala samo orodje za hegemonijo

KP. Ta je imela tudi v rokah vso oboroženo silo partizanske vojske. Na zunaj je bil odpor videti nacionalni odpor proti okupaciji, boj Slovanov proti Nemcem, v resnici pa je bilo to, kar je eden glavnih propagatorjev tega odpora, Djilas, rekel: „Ta vojna, kakor je bilo videti, ni bila vojna Slovanov proti Nemcem, temveč borba svobodoljubnih narodov proti fašizmu.“¹¹³ Kaj pa je „fašizem“ v slovarju komunistov? Socialistični predsednik Britanije Atlee je rekel: „Vse, kar ni komunistično“. Tako je bila tudi „narodno osvobodilna borba“ boj proti *ne-komunistom*, navezana na usodo Sovjetske zveze, njena vojska za njenimi mejami in v njeno pomoč, za kar jih je pozval kot poveljnik vseh sil Kominterne Stalin 3. julija 1941.

To so znana dejstva, ki sem jih opisoval svoj čas v brošurici Začetki kom. revolucije v Sloveniji, zato jih tu posebej ne dokumentiram.

Ker je bila država uničena in je šla v NOB borba za drugačno vsebino v bodočnosti, so se spremenili tudi emblemi, ki naj jo simbolizirajo.

a) *Himna partizanov*

Revolucionarna borba je dobila socialni značaj, komunistični. Iz Moskve pa so razglasili tudi Slovansko vzajemnost s Slovanskimi kongresi, ki naj dobe čim več pomoči iz slovanskih dežel. Ni to oživitvev starega romantičnega panslavizma, temveč novega imperialističnega, ki pomeni nič več kot samo: pomoč *Slovanov* Sovjetski zvezi, med vojno spet Rusiji, v njeni najtežji uri. Toda slovenska narodna himna Naprej zastava Slave, kakor tudi je panslavistična, ni več ustrezala in se je redko kdaj pel v partizanih. Čas in borba sta zahtevala novih budnic. Prava himna partizanov je bila *Internacionala*, nastala v borbah pariške Komune l. 1871. Kot je ta komuna bila prva realizacija marksističnih idej in največja predhodnica Leninove oktobrske revolucije, je bila tudi predhodnica slovenske narodno osvobodilne borbe, ki je bila samo po formi nacionalistična, po vsebini pa marksistično-leninistično-stalinistična:

*Vstanite, v suženjstvu zakleti,
zatirani človeški rod!*

*Zdaj pravda naša v borbi sveti
poziva nas od vsepovsod.*

*Ta svet krivičnosti razbijmo,
da več ne bo za njim sledú;
nato si novi svet zgradimo
svobode, bratstva in miru.*

*To bo naš odločilni,
zadnji boj za boljše dni,
za internacionalo
žrtvuj, če treba, kri.*

Sicer so se pele španske pesmi iz mednarodne brigade, ruske pesmi, in nove domače, med katerimi je največji sloves dobila Borova (Pavšičeva):

*Razpnimo čez ves svet vešala,
naš bog so rop, požig, umor.
Divjajte, kri je zakričala,
glavó je dvignil v nas upor.
Hura! Rdeči pionirji!
V temelje, oboke
bombe, ekrazit!
Jutri rdeči inženirji
skozi slavoloke,
novi svet gradit!
Partizan! Ruši! Razdiraj!
Hura!...*

Na prvi pogled je to slovenska inačica Internacionale. Prave uzakonjene himne pa slovenski partizani niso imeli.

b) Partizanska zastava

Zastava je dobila spremembo s tem, da so ji pripeli v sredo veliko rdečo sovjetsko peterokrako zvezdo, kar jasno simbolizira sovjetiziranje Slovencev. Velika sovjetska zvezda (Št. 23 a) na najvišjem stolpu Kremolja, je kot sonce za vse partije sveta. Kot krščanski križ predstavlja vse kristjane, tako ta zvezda simbolizira komuniste. Tako ta zastava predstavlja Slovenijo v komunistični sferi. Na vsak način sovjetizacijo naroda. (Št. 11)

Morda še bolj kot ta „slovenska“ zastava, pa se uporablja v partizanih rdeča zastava internacionalnega socializma, še bolj pa rdeča zastava s srpom in kladivom, zastava K. I. (Št. 12). In ker je bila partija srčika in gonilna sila OF, je ta zastava imela celo prednost pred nacionalno, kajti Tito je vekrat poudaril, da se je boril kot internacionalist in ne kot nacionalist v tej vojni.¹¹⁴ Da so partizani dali v vstaji 22. julija prednost socialni revoluciji pred nacionalno, je videti v tem, da so 20-letnico revolucije v Ljubljani praznovali z izobešanjem zgolj rdečih zastav,

kakor je videti iz barvaste fotografije v reprezentativnih albumih Slovenije.¹¹⁶

Pa tudi v tem, kar priča Kazimir Humar: „Na Primorskem so slovensko trobojnico zamenjali partizani z rdečo zastavo, da ne bi žalili italijanske tovariše“¹¹⁷

Tudi zastava priča torej o tem, kakor zaključuje K. Humar: „da partizanom slovenstvo ni bilo cilj, tudi Jugoslavija jim ni bila močno pri srcu... le Stalin in Sovjeti.“

c) Partizanski grb

NOB je zamislila svoj grb, s katerim so pečatili svoje publikacije in časopise, namreč tri vrhove in nad njimi črke OF, to je: Triglav in nad vsó domovino OF. Pozneje je črka OF izginila in je njeno mesto zavzela — rdeča zvezda. (Št. 13 in 14)

č) Državna zastava

Ker pa je bil Narodno osvobodilni boj samo del jugoslovanskega osvobodilnega gibanja, je obenem z rušenjem stare buržajske uprave gradil postopoma s proletarskimi brigadami in „ljudskimi“ odbori, ki so samo k nam preneseni boljševiški „sovjeti“, novo državno upravo pod geslom „bratstva in edinstva.“ Dve lepi besedi, ki pa označujeta prikrito dve komunistični načeli: *internacionalizem* med delavskimi razredi vseh narodov, ne samo jugoslovanskih treh, ter *edinstvo*, ki je — v sovjetski jezik prevedena „ljudska demokracija“, ali natančneje „demokracija centralizem“ ali še bolje „proletarska diktatura“, najboljša pa „diktatura partije“. Zato je ostala stara jugoslovanska zastava, kateri so dodali sovjetsko zvezdo, ki pomeni njeno sovjetsko upravljanje. (Št. 15). Sovjetske zvezda je blestela tudi s čepic, „titovk“, narejenih nalik čepicam španskih prostovoljcev. O tej sovjetski zvezdi pravi hrvaški Župančič pesnik Vladimir Nazor:

*Z Dona, z Volge in z Urala
pod nebo se je pognala
in na čepice nam pala
zvezda je rdeča.¹¹⁸*

V opombi k pesmi v slovenski čitanki pa je pripisano: „Rdeča zvezda peterokraka je podoba pet celin sveta, združenih v enotnosti, bratstvu in ljubezni.“

Tu je podan pravi internacionalni pomen rdeče zvezde in Titovega gesla.

Za narodnjake pa so si izmislili o pe-
stanku te zastave prelepo legendo:

„Takole se je rodila zastava naše do-
movine: V eni izmed tolikih bitk proti
okupatorjem in njih hlapcem je padel
smrtno zadet zastavonoša naše narodne
vojske in v poslednjem krču je pritisnil
zastavo z vsemi petimi prsti na svoje okr-
vavljene grudi. Po smrti je pustil na za-
stavi — odtise svojih pet krvavih prstov.
Še istega večera je ta dogodek navdahnil
mlado belgrajsko študentko, da je narisala
narodno zastavo z rdečo zvezdo, ki naj
predstavlja prelito kri na njej in skico
izročila Titu. In ta veliki sin naše domo-
vine, maršal Tito, jo je proglasil za uradno
zastavo Narodno osvobodilne vojske.“¹¹⁹

d) Državna himna

Jasno, da je z državo propadla tudi
državna himna Jugoslavije. Zlasti pa še
pri partizanih, ki so imeli namen „uničiti
stari jugoslovanski nestvor“, kakor se je
izrazil Kidrič, in zgraditi novo ljudsko de-
demokratsko republiko. Na obeh skupščin-
skih sestankih v Bihaču in Jajcu, 1942 in
1943, so peli vsem Slovanom skupno himno
Hej Slovani! S tem se je karakterizirala
osnovna državna misel: bratstvo in edin-
stvo v smislu moskovskih Slovanskih kon-
gresov.

Če je bil že tedaj tekst posebej prire-
jen na to staro budnico *poljske* vojaške
mazurke, katere besedilo je spesnil *Slovak*
Tomašik v češki Pragi v pivnici, ne vem.
O poznejšem tekstu bom še govoril.

Državna himna Hej Slovani pa ni bila
peta tako v prazno, kajti računati je bilo
proti koncu l. 1944 z gotovostjo na fede-
racijo Jugoslavije z Bolgarijo, tedaj prav
tako ljudsko republiko. Že v Jajcu je bila
prihodnja Jugoslavija mišljena resnično kot
federacija šestih narodov — Slovencev,
Hrvatov, Srbov, Črnogorcev, Macedoncev
in muslimanov, zdaj bi se jim pridružili še
Bolgari. M. Pijade bi l. 1945 potoval v
Moskvo, da bi se tam sklenila Južnoslo-
vanska federacija, pred katero bi postavili
zaveznike že kot izvršeno stvar. Toda
zadnji hip pred proglasitvijo sta fede-
racijo preprečili Anglija in Sovjetska zveza,
čeprav je Stalin nanjo že pristal.¹²⁰

Ustvarila bi se tako južnoslovanska fe-
deracija sovjetiziranih republik kot pred-
stopnja za federacijo držav Balkana s Sov-
jetsko zvezo.

e) Državni grb

Ne vem, če je državni grb nove Jugo-
slavije eksistiral že po Jajcu 1943. Logič-
no bi bilo, da se izbere grb šele potem,
ko je nova država že zgrajena in priznana.
To pa ni bila do pomladi l. 1945, oz. šele
po volitvah decembra l. 1945.

2. ČETNIKI

Mihajlovićevo gibanje je bilo ozrazito
jugoslovensko v smislu še vedno veljavne
centralistične ustave. Četniki so vzdrževali
idejo kontinuitete oblasti in kraljeve av-
toritete. Predstavljali so edino skupino voj-
ske, ki ni kapitulirala 17. aprila 1941. leta
ter je bila sploh prvo odporiško gibanje
proti Hitlerju v Evropi, kar je M. dalo
sloves heroja in ga obdalo z legendo. Mi-
hajlovič je bil minister londonske vlade
in četniki so bili kraljeva vojska v domo-
vini.

Mihajlovićeva napaka je bila, da je stal
spočetka na strogo centralističnem jugo-
slovanskem stališču, bil pod vplivom Srb-
skega kluba, kar najbolj sovražno razpolo-
žen proti Hrvatom ter je smatral za eno
svojih najvažnejših poslanstev uničiti usta-
ško Hrvaško ter si morda priboriti celo
srbski koridor do Slovenije preko Like.¹²¹
Ker pa je imel prav tako Poglavnik načrt
iztrebiti srbski živelj do Drine, starodavne
meje hrvatstva, je prišlo do srbsko-hrvat-
skega pokolja, ki je eno najstrašnejših
epizod druge svetovne vojne. Z Mihajlo-
vićem so sodelovali tudi Hrvati, predvsem
Dalmatinci, jugoslovansko usmerjeni, pa
tudi Slovenci, zlasti častniški zbor prejšnje
armade. Pod vplivom socialističnega poli-
tika Topalovića je M. v selu Ba sprejel janu-
arja l. 1944 federativno ureditev države.¹²²

Kot kraljeva vojska v domovini je upo-
rabljala seveda vse stare državne in na-
rodne simbole v vsej čistosti: zastavo,
državna himno in grb. Slovenski četniki
so razobešali tudi slovenske zastave poleg
jugoslovanskih in njihov poveljujoči jezik
je bil slovenski. Kobariški četniki so l.
1944 v Kobaridu slavnostno razobesili po
25 letih spet slovensko zastavo, s solzo v
očesu je to slovesno dejanje izvršil pesnik
Joža Lovrenčič.¹²³ Tudi Zmagoslavovi št-
ajerski četniki so slavnostno razobesili slo-
vensko zastavo in peli himno Naprej za-
stava slave.¹²⁴

3. VIŠARSKO SLOVENSTVO

Z Jugoslavijo med okupacijo ni hotelo več računati gibanje za „višarsko slovenstvo“, inspirirano od prof. L. Ehrlicha že pred vojno. Ta se je postavil takoj ob razpadu na stališče, da je Jugoslavija propadla in da se Slovenija mora postaviti sama na svoje noge, ustvariti podtalno vlado in voditi že med vojno slovenski narod v pripravi za zedinjenje in samostojnost po vojni ter za svobodno zbiranje povezav tako pogodbeno z Jugoslavijo kakor s svetom.

Njihova spomenica med vojno maja 1943 Narod sredi Evrope si je vzdela za motto poročilo iz pariškega Le Tempsa iz leta 1919, kjer člankar opisuje, kako bi hotela Nemčija s priključitvijo Avstrije obkoliti Češkoslovaško in zabiti klin med severne in južne Slovane. Nemško-madžarska zveza je bila eden vzrokov prve svetovne vojne. — Zato je predvidevalo to gibanje povezavo držav ležečih med nacistično Nemčijo in komunistično Rusijo kot „obramben kordon malih držav“, misel, ki jo je snoval že Masaryk, in kakor jo je pozneje prevzel poljski Intermarium v Rimu.¹²⁵

Grb tega gibanja je bil: samostojni slovenski grb — tri celjske zvezde in bel polmeseč — brez jugoslovanskega okvira.

Mirko Javornik osporava heraldično vrednost tega grba, češ, da je samo „artiistični domislek arh. Gajška za ljubljansko Stražo v njenem romantičnem samoslovenskem obdobju brez kake heraldične zgodovinske veljavnosti“.¹²⁶ Pozablja pa, da je to uzakonjen grb Slovenije po parlamentu l. 1921 in da je čisto logično, da se uporablja sedaj po uničenju Jugoslavije sam zase.

4. VATIKAN, U. S. A. IN LONDON

V Zedinjenih državah je tedaj tudi šlo okrepljeno gibanje avstrijskega prestolonaslednika dr. Otta Habsburškega za ustanovitev neke Podonavske federacije večinoma katoliških dežel, imenoma Avstrije, Madžarske, Slovenije in Hrvatske, da se te države tako zavarujejo proti boljševizaciji. Srbski listi so pisali, da jih je v tem podpiral tedanji vatikanski sekretar kardinal Pacelli, poznejši papež Pij XII.¹²⁷ V tej misiji je bil tudi kardinal Spellman v Vatikanu. Jugoslovanski poslanik pri Va-

tikanu dr. J. Smodlaka piše v beograjski Politiki, da je bil poslan avgusta l. 1944 od vrhovnega štaba partizanskih čet v Vatikanu Edvard Kocbek k papežu Piju XII., da „bi izpodbijal prizadevanje slovenskih klerikalcev za akcijo ustanavljanja podonavske federacije s Slovenijo“.¹²⁸

Predsednik Roosevelt je izjavil, da je za konfederacijo v Jugoslaviji v smislu treh posebnih in popolnoma samostojnih držav. Tako je iz najnovejših arhivov znano, da je že l. 1943 rekel osebno kralju Petru, „naj ustvari tri posebne države namesto ene in naj bo on na čelu obnovljene Srbije.“ To svojo misel je sporočil leto pozneje Churchill, ko sta ustvarjala Šubašičevo vlado s pritiskom na kralja: „Smatram, da bi to možnost, kar sem pred letom govoril s kraljem, imeli tudi vi v mislih, če nova vlada ne uspe. Osebno bi sicer bolj želel Jugoslavijo, toda tri posebne države s posebnimi vladami v balkanski konfederaciji bi mogle rešiti mnogo težkoč.“¹²⁹ Pet mesecev pozneje pa je z Rooseveltom govoril kardinal Spellman (7. septembra 1944) o jugoslovanskih razmerah in je kardinal pozneje izdal, da „je Roosevelt proti obnavljanju Jugoslavije v korist Hrvatske in Slovenske države. Churchill pa je za status quo“.¹³⁰

V Londonu sta tedaj snovala češki predsednik Beneš in podpredsednik jugoslovanske vlade v begunstvu, oz. podpredsednik Hrvatske seljačke stranke dr. Juraj Krnjević podoben Intermarium, kakor smo ga že omenili. On piše: „Z Benešom mislimo na sestavo in ureditev Srednje Evropske konfederativne zajednice, ki bi se raztezala od Krkonošev do Jadrana z Avstrijo in z demokrasko Madžarsko.“¹³¹ Protiutež sovjetizirani konfederaciji Balkana Kolikor vem iz ust dr. M. Kreka, so Slovenci odklonili vsako povezavo z Avstrijci in Madžari.

5. VSE DEMOKRATIČNE STRANKE ZA DEMOKRACIJO

Vse demokratične stranke v domovini so ostajale — v podzemlju — na *kontinuiteti države*, toda ne na *kontinuiteti predvojnega centralizma*. Največji uspeh medvojnne povezave vseh demokraskih strank je ta, da so že jeseni 1941 izdale skupen dokument, v katerem izjavljajo, da so za obnovo „razširjene kraljevine Jugoslavije, katere samostojen in ravnopraven del boji

Slovenija na podlagi narodnostnega načela...¹³² Torej tudi liberalna stranka, ki je 20 let vztrajala na centralizmu, je pristala na federacijo. Te demokratične stranke so imele svoje protiokupatorske vojaške formacije: Slovensko, Sokolsko in Narodno legijo, ki so bile ustanovljene za ilegalno borbo proti okupatorju pa so pozneje sodelovale tudi pri protikomunistični borbi pri Vaških stražah in v Domobranstvu kot ilegale. Priznavale so se Mihajlovičevemu gibanju, k njegovi kraljevski vojski v domovini z vsemi slovenskimi narodnimi simboli; tudi njih poveljujoči jezik je bil slovenski.

6. SLOVENSKO DOMOBRANSTVO

Pr eden omenim odnos Slovenskega domobranstva do slovenskih narodnih in državnih simbolov, moram omeniti to, da nemški hitlerjanski nacizem v razmerju do slovanskih narodov po stalingradskem porazu koncem leta 1943 ni bil več tisti, kot l. 1939 ob napadu na Poljsko. Kako je tedaj sodil Slovane, je dokaz Hitlerjev nastop proti Slovincem: „Napravite mi to deželo nemško!“ Ni dovoljeval na pr. vojaških formacij za borbo proti komunizmu, boječ se, da se bo orožje obrnilo proti njemu, v čemer je sodil prav. Toda v letu 1943 je že dovoljeval rusko Vlasovsko, pa tudi ukrajinsko protikomunistično obrambo. Ukrajinski vojaški strokovnjak štabni oficir ing. Jorge Tys-Krojmaluk opisuje ustanavljanje ukrajinske narodne vojske s pomočjo Nemcev. Računali so, da le tako lahko pridejo do orožja, ki ga bodo rabili ob propadu Nemčije proti vdoru Rdeče armade. Nemci so jim dali orožje šele, ko so že bili — slabi. Ukrajinci so želeli nositi na rokavih grb samostojne Ukrajine iz l. 1918. Toda Nemci — tedaj je pri tem sodeloval tudi SS general Globočnik (s „č“) — jim niso dovolili ukrajinskega državnega grba, temveč samo — regionalnega: galicijskega; drugi diviziji spet grb druge pokrajine. Ukrajinci so sprejeli tudi to, kajti — najvažnejše zanje je bilo, priti do zarodka poznejše lastne narodne vojske.¹³³

Zastava in grbi

Analogen primer je bil tudi z našim domobranstvom. Nemci so dovolili *slovensko zastavo*. Novembra 1943 je po 13 letih

prepovedi čista slovenska zastava spet zaplapolala na čelu spreveda po ljubljanskih ulicah in se pojavila kot kokarda na kapah slovenskih vojakov. Na rokavih pa se niso pojavile tri celjske zvezde s polmesečem, uzakonjenim slovenskim grbom, ampak — nekdanji *orel kranjske dežele* pri domobrancih Ljubljanske pokrajine, pri Primorskih varnostnih stražah pa — *galejica z jadri na morju*, grb nekdanje avstrijske Ilirije, oz. Jadranskega primorja, kakor se je tudi imenovala. Zmagalo je regionalno načelo, kot pri Ukrajincih: Kranjska, Primorska in ne Slovenija (št. 16 in 17).

Če poznamo odločitev istega generala Globočnika glede narodnih in pokrajinskih grbov pri Ukrajincih, ne moremo pritrditi mnenju Mirka Javornika, da je veljaven in heraldično ter zgodovinsko opravičen „edino le tisti grb vojvodine Kranjske kot edine celotne slovenske dežele v sklopu cesarske Avstrije, katerega je potem prevzelo slovensko domobranstvo med vojno kot splošno našega“.¹³⁴

Himna pri domobrancih

Kakor pri partizanih, so bile v navadi pri domobrancih na novo zložene in za njih borbo prilagojene pesmi, ki so dobivale značaj nekakšne predstavnice njihovega poslanstva. V tem pogledu se je priljubila pesem *Oče, mati, bratje in sestre...*, ki je sicer skromna pesem glede teksta, pač pa privlačna melodija. Toda nobena domobranskih pesmi ni dosegla značaja himne. Ta je slej ko prej ostala narodna Naprej zastava slave!, ki se je pri domobrancih pela, kakor spričuje v anketi o slovenski himni pisatelj Tone Svetina, ko ji očita, da že zaradi tega „ni primerna za sedanjo slovensko himno, ker je zastarelo že besedilo... sicer pa so jo kot himno prepevali med NOB tudi domobranci“.¹³⁵

7. ZEDINJENA SLOVENIJA V NOVEM REDU

Zanimivo je, da je že l. 1943 Pavelič posredoval Slovincem Hitlerjevo zamisel, naj se Slovenci provizorno priključijo neodvisni Hrvatski Državi, pozneje bi se pa lahko osamosvojili.¹³⁶ Hitler je nato ponudil svojo Zedinjeno Slovenijo v novem redu, o kateri pravi publicist Peter Klepec v tržaškem zborniku Tabor, ¹³⁷ da „še

nihče ni ponudil take Zedinjene Slovenije doslej.“ Dr. Bajlec pravi, da je načrt take Zedinjene Slovenije videl na mizi generala Rupnika ob pogajanjih z Narodnim odborom,¹³⁸ Miloš Stare pa je javno izjavil, da je v začetku leta 1944 prišel k njemu župnik Merkun in prinesel več izvodov osnutka ustave slovenske države, ki naj bi jo omogočil Hitler. Merkun je Staretu predlagal, da naj kot predstavnik SLS nujno skliče sestanek tajnega vodstva SLS, vse dosegljive senatorje in poslance, ki naj sprejmejo in pošljejo v Berlin spomenico, v kateri prosijo za ustanovitev slovenske države Zedinjene Slovenije, na osnovi osnutka ustave, ki ga je imel s seboj. Merkun je zatrjeval, da general Rupnik soglaša s tem načrtom in ga podpira. Stare je Merkunov predlog odločno zavrnil kot sramoten. Raztrgal je vse osnutke in jih v navzočnosti Merkuna zakuril v peči.^{138a}

Tudi neodvisni politiki v domovini so ga odklonili. Le kdor je veroval v Hitlerjevo zmago, je moral biti vesel te ponudbe, kajti obsegala bi gotovo Trst, Primorsko in morda celo Beneško Slovenijo, seveda pa brez Spodnje Štajerske in Koroške. Nekdanja avstrijska Ilirija v novi izdaji. Toda — provizorni, dokler bi bili Nemci — slabi.

Hitler ni v Mein Kampfu nikdar določil, kakšen naj bi bil „novi red“ po vojni. O tem je pisal Rauschnig v knjigi Hitler mi je rekel samo nasplošno, maršal Goering pa je v pismu italijanskemu tajniku fašija Farinacciju malo pred padcem fašizma sporočil načrt, po katerem bi najprej razdelili nemško evropsko federacijo na sedem federativnih edinic, in bi Slovenija, ker ni nikjer imenovana, prešla v federativno edinico, v kateri bi bila še Nemčija, Poljska, Švica in Italija, dočim bi Hrvaška in Srbija spadali v vzhodno področje. Pozneje pa je reduciral teh sedem edinic v tri sfere: latinsko, germansko in slovansko. „Zahodni Balkan“ (pod katerim razumem Slovenijo in Dalmacijo) bi padel pod latinsko sfero, dočim bi Hrvaška, Srbija, Ukrajina itd. prišli pod slovansko sfero.¹³⁹

8. NARODNI ODBOR ZA SLOVENIJO

Omenjal sem že skupno izjavo dveh največjih tradicionalnih strank v Sloveniji, ki sta jo poslali jeseni 1941 v London in

katero je odobril tudi tamkašnji slovenski odbor. Na osnovi sporazuma vseh demokratičnih strank je izšla l. 1944 tudi misel na nujnost ustanovitve Narodnega odbora za Slovenijo, z namenom, da pripravi vse, kar je potrebno, da nas zahedni zavezniki ob koncu vojne, ki se približuje, ne dobe na „drugi strani barikade“. Tako se je zgodilo po prvi svetovni vojni, ko zavezniki „deklaracijskega gibanja“ niso priznali za „vojskujočo se zavezniško moč“ kot so Češko, in smo zato utrpeli take izgube meja. Če hočemo dobiti izgubljene kraje nazaj, se moramo znajti ob koncu vojne med zmagovalci. Vse podtalne stranke in ilegale so verovale v zmago zahodnih zaveznikov in v skorajšnji poraz Hitlerjevega Rajha in z njim utopije Novega reda. Zato so začele po svojih poverjenikih zbirati podpise za ustanovitev medstrankarskega foruma, ki bi imel demokratično legitimacijo za predstavnika naroda ob prihodu zmagovalcev. Nad 300 oseb, ki so v javnem življenju nekaj predstavljale kot poslanci, župani, predsedniki in tajniki organizacij, gremijalnih, kulturnih, industrijskih itd. pa tudi posamezniki kot na pr. škof Rožman in drugi, je podpisalo to listino. Tako je dozorela je seni 1944 izjava Narodnega odbora, podpisana na narodni praznik 29. oktobra, v kateri zahteva NO, kot zastopnik javnega mnenja na podlagi etnične samobitnosti in narodnostnega načela... tako federativno državo, da bodo narodne države kot sestavni deli imeli tako področje, da bo izvrševala osrednja zvezna oblast le tiste naloge in imela le tiste prerogative, ki so ji z zvezno ustavo izrecno priznane in izvzete iz pristojnosti in oblasti narodnih držav.^{139b} Ta NO je nato 3. maja sklical skupščino svojih poslancev in javnih delavcev in slovesno razglasil

„državo Slovenijo

za vse ozemlje, kjer prebivajo Slovenci“.^{139b}

Da se izrazi to novo stanje, je bilo treba ustvariti nove simbole.

Simboli slovenske narodnosti so ostali isti, kakor so bili: zastava, himna in grb.

Treba pa je bilo ustvariti simbole, ki bi predstavljali Slovenijo kot državo.

Da je NO resno mislil Zvezo držav, katerih ena bi bila tudi Slovenija, naj

podam sedaj dokaze, da smo Slovenci tedaj imeli že himno, zastavo in grb države Slovenije.

Himna Države Slovenije

Začetkom aprila leta 1945 se je oglasil pri meni v Ljubljani ilegalno dr. Albin Šmajd, tedaj glavni organizator, tajnik NO, in me prosil, na napravim nujno himno Države Slovenije, ki jo misli NO oklicati. Naprej zastava slave bi ostala *narodna* himna, toda *državna* naj bi bila taka, da bi imenoma predstavljala Združeno Slovenijo in imenovala Boga, da bi se lahko pela tudi v cerkvah pri slavnostnih državnih opravilih, kot na pr. Bože pravde. Napisal sem verze, ki naj bi ustrezali tej zamisli in jih dal v uglasbitev prof. Joži Osani. Ta je pesem uglasbil, mi jo zaigral na orgle in nato dal tekst in note vodniku domobranske godbe, da se pripravi za slavnostni dan.

Na dan 3. maja dopoldne pa me je dr. Šmajd še posebej prosil za nekaj takega, da se bo lahko „takoj že jutri“ pelo po ulicah kot „šlager“. Takoj sem zložil popevko in šel z njo k skladatelju, svojemu prijatelju. Ni mu bil všeč tekst. Rekel je: „Nekaj lahkega mora biti, da bi se pelo; recimo takole...“ In zaigral je neko novo melodijo po tipkah, kakor ga je tisti hip navdihnila. Všeč mi je bila, ter sem sedaj skladal jaz besede na porajajočo se melodijo. Nastala je „*Popevka 3. maja*“, priobčena še tisti večer v slavnostni številki Slovence za 4. maj. Brez not seveda, ker melodijo naj bi pretežno širili radio in zvočniki. To ni bila državna himna, temveč — „šlager“ za na ulico...

Pa tudi *državna* himna je bila že pripravljena, v tiskarni že postavljena in celo zlomljena. Toda zaradi vdora nemškega častnika v tiskarno, kateremu je bilo javljeno, da se nekaj ilegalnega pripravlja, smo zadnji dve strani odložili „za drugi dan“ — na eni njih je bila Himna, ter v naglici dodali 3. in 4. stran, postavljeno že popoldne, da se ni zavlekel izid lista, ki so ga ljudje že pričakovali. Himno smo odložili za drugi dan.

Dotični, ki je drugi dan prišel v tiskarno, je mogel najti postavljeni tekst nove državne himne Slovenije, in če ga ni uničil, ga je morala dobiti v roke nova oblast.

Jaz sem tekst in note rešil s seboj na Tirolsko (Lienz). 13. maja sem bil v Lien-

zu in se udeležil procesije k Fatimski Mariji v Thurnu. Tam je lepo pel slovenski improvizirani zbor, ki ga je vodil frančiškanski regens chori frančiškanske cerkve v Ljubljani. Po procesiji sem njemu izročil skladbo s prošnjo naj nauči ljudi vsaj v emigraciji peti nesojeno slovensko državno himno. Obljubil mi je. Toda že čez par dni se je kot eden prvih beguncev vrnil v Ljubljano.

Tekst mi je izpadel iz spomina. Že pred leti sem se obrnil na p. Romana Tominca, naj vpraša dotičnega regens chori, pa nisem dobil nikakega odgovora. Lani sem se obrnil na prof. dr. Franceta Steleta, ki pa mi je odgovoril 29. aprila letos (1972), da je „frančiškanski regens chori, ki te zanima, pred par leti umrl“. Torej je bil tedaj, ko sem pisal p. Romanu, še živ in bi lahko povedal, kaj je storil s skladbo.

Obrnil sem se nato na prof. Jožeta Osano, ko je bil še v Buenos Airesu (sedaj je v Kanadi), če ima skladbo in če ve, kaj se je z njo zgodilo, pa mi je dal pismeno naslednje pričevanje:

Buenos Aires, 9. 8. 1963.

„Na Vaše pismo bom skušal kar naj-natančneje odgovoriti.

Kar se tiče ideje, napraviti novo melodijo — ker mislim, da imate Vi original — in tekst napisan ali vsaj se ga spominjate — se mi zdi zelo primerna in umešna, kajti jaz sem smatral vedno mojo melodično idejo zgolj skico, ki bi jo bilo treba do dobra obdelati, da zadobi svojo dokončno obliko. Jaz se spominjam ideje na sploh in z besedilom v roki bi verjetno brez težave obnovil melodično linijo. Vzrok, zakaj se nisem posebej bavil ves ta čas s to idejo, pa ni bilo pomanjkanje melodije, marveč odgovor, ki mi ga je dal dirigent domobranske vojaške godbe Leskovar, da sicer vzame partituro, da jo primerno instrumentira, da pa je državna himna podvržena vedno natečaju, in samo izbrana po tem postopku se more vzeti v poštev. Jasno mi je bilo, da je bilo v tem odgovoru precej užaljenega samoljubja, in iz tega razloga nisem hotel več govoriti z njim o tej točki. Po „osvobojenju“ — tako so mi komentirali — so ga ustrelili.

Na Vaša vprašanja Vam odgovarjam po vrsti številsk naslednje:

1. Zdi se mi, da je moralo biti koncem marca ali v začetku aprila, a nikakor ne par dni pred 3. majem.

2. *Melodijo sem Vam igral — v kolikor se spominjam — v aložjeviški kapeli v aprilu dopoldne, okoli pol dvanajste ure na tamošnjem harmoniju. Načina komponiranja ne morem popisati, ker se melodijo predstavi kot celota. Tudi ne vem, v katerem trenutku sem jo napisal. Spominjam se le, da sem jo skušal večkrat peti po poti po mestu, ker sem hotel da bi bila lahka za petje, kot je navada pri ljudskem petju, t. j. da ni težav, če poje množica, kjer ljudje vedno eni zadržujejo, in drugi hite, in slabo intonirajo; in pa da bi bila lahka za spomin in učinkovito veličastna. Velika kopica zahtev, ki ne vem, v koliko sem jih mogel doseči, ker nisem mogel tega preizkusiti v praksi.*

3. *Kar se domobranske godbe tiče, mislim, da ni mogoče ničesar več napraviti.*

4. *Doma nimam niti osnutkov niti kopij, ker sem vse iz razumljivih razlogov uničil. Edine kopije, ki so ostajale, so bile tri: eno sem izročil Vam, eno drugo Leskovarju, in tretjo, ki sem jo uničil pri odhodu.*

Mislim, da sem odgovoril, kar vem jaz.

Vdani Jože Osana l. r.“

Še en dokaz hranim: *France Dolinar* mi je pisal 20. decembra 1947 iz Rima v Trani, kjer sem bil tedaj v bolnišnici: „Spominjam Vas na Vaši obljubljeni pesmi. Eno — bo predlog za himno — bi rad takoj, ker bi bil Osana pripravljen besedilu „sekirice“ priložiti. *On se motiva tretjemajske himne še spominja.*“ Ta tretjemajska himna je himna Države Slovenije, kajti Popevčico 3. maja je uglasbil drug komponist in se je v Italiji tedaj že splošno pela.

Nisem si zapomnil besedila himne. Drži pa: v imenu NO jo je naročil tajnik dr. A. Šmajd, besedilo sem napisal jaz, in skladbo prof. J. Osana. Aprila 1945.

b) Zastava Države Slovenije

Slovenija naj bi imela dve zastavi: narodno in državno. Barve bi ostale iste: belo—modro—rdeče.

Dr. Fran Bajlec, član Narodnega odbora za Slovenijo, je v imenu NO stopil k arh. prof. Jožetu Plečniku s prošnjo za ustvaritev državne zastave. Dobro je poznal mojstra Plečnika, saj je bil nekaj časa

njegov učenec, in pri Plečnikovi cerkvi v Bogojini v Prekmurju je imel veliko besedo. Dr. Bajlec mi je pripovedoval o tem obisku:

„Še prej kot sem šel k Plečniku, sem stopil k dr. Steletu, da ga poprosim za nasvet, kaj naj bi dali v grb Slovenije. On je bil za Knežji kamen kot simbol naše suverene oblasti. Nisem mu povedal, da grem k Plečniku, ker smo tedaj delali vse konspirativno. Plečnik je poslušal mojo prošnjo, in mi je obljubil, da bo prav rad ustregel. Prav rad je še enkrat poudaril in verujem, da je govoril iskreno. „Samo — za enkrat naj ostane še tajno, dokler je tako...“ Ko sem mu omenil, da bi rad tudi grb in da je nekdo predlagal gospodarski knežji kamen, se je razživel o heraldiki: „To ni heraldični element. Je zgodovinski dokument, toda v heraldiko ne spada, kakor ne spada srp in kladivo. V heraldiko spadajo kozmični motivi, sonce, zvezde, luna, pa morje. Kako mogočna je zastava Združenih ameriških držav! Same zvezde kolikor držav, pa barvne ploskve. Zvezde so lep element za grb kakor za zastavo. In motiv je naš. Pesem poje o zvezdah, ženske kleklajo zvezde, na zibkah je zvezda! In morje! Morje, ladja in zvezde, kako lep motiv! Tudi mesec, čeprav ne vem, zakaj naj bi bil v slovenskem grbu. Če naj pomeni, da smo premagali Turke in zdaj naše zvezde sijajo nad njegovim porazom, dobro, pa naj bo. V heraldiko spadajo živali in mitične stvari.“ Tako mi je govoril, in vmes začel skicirati grb; nekaj takega: kolikor dežel, toliko zvezd, recimo šest, sedem... Grba mi ni izrisal, le med pogovorom skiciral. Ko sem kmalu nato spet šel k njemu, je imel že narejene tri osnutke za zastavo. Dveh se spominjam, enega ne več. Kombiniral je s križi in zvezdami, pa motivi oficialnega slovenskega grba. Saj te skice, kot sem jih skiciral, so podobne, ampak tistih medsebojnih razmerij, kot jih je ustvaril Plečnik, ne podajajo, še manj seveda barv. Pri seji NO so z zadovoljstvom gledali lepe izrisane osnutke in so se zvečine odločili za zastavo s križi. „Slovenija ima en velik križ, pa še polno malih!“ je rekel Plečnik, ko mi ga je izročil. Osnutke sem pokazal tudi škofu Rožmanu. Ta je bil šele vesel zamisli! Skice sem nato izročil nekemu gospodu, ki pa je v emigraciji že umrl. Ne verjamem, da bi jih vzela s seboj.“

Ko sem dr. Bajleca prosil, naj mi da pismeno pričevanje o Plečnikovi ustvaritvi

državnega grba in zastave Slovenije, mi je poslal naslednje pismo:

„Skice slovenske zastave, ki si mi jih pokazal, so zelo podobne onim, ki jih je napravil arh. Plečnik po naročilu Narodnega odbora. Plečnikovi originali so imeli izredno lepa razmerja in čudovite barve. Napravil nam jih je prav rad, kakor je sam rekel, in se morajo še nekje nahajati, ker ne verjamem, da bi se zgubile. Tebe in Tvoje najlepše pozdravljam.“

*Tvoj dr. Franc Bajlec, l. r.
La Reja, 27. 1. 1973.*

To so skice št. 18 in 19.

c) Grb države Slovenije

O grbu izpoveduje dr. Bajlec:

„Grba mi arh. Plečnik ni izrisal. Pač pa ga je skiciral med pogovarjanjem v dveh variantah: prvi naj bi bil tak, kot ga je postavil na Ilirskem spomeniku, drugi

pa šest zvezd, ki naj simbolizira Zedinjeno Slovenijo. Bila sta torej zamišljena vsaj dva predloga“ (št. 20).

O vseh teh simbolih in emblemih pa NO še ni odločal, vse je imel samo pripravljeno za čas, ko bi prevzel oblast.

Dr. Bajlec je že leta 1962 omenil v javnosti obisk pri škofu Rožmanu, kateremu je pokazal „štiri osnutke za slovensko državno zastavo, ki mu jih je napravil arh. Plečnik“ in učinek, ki ga je napravil s tem pri škofu. „Resnično sem vesel, da NO v teh težkih časih ni pozabil Boga, vesel sem pa tudi, da ste se v teh težkih časih obrnili na Plečnika in da je Plečnik osnutke tudi naredil.“ (Vestnik, 1962, 94).

Drži zopet: v imenu Narodnega odbora je zaprosil član NO dr. F. Bajlec prof. arh. J. Plečnika za zamisel slovenske državne zastave in grba. Arh. Plečnik je izdelal nekaj osnutkov za zastavo v dokončni obliki še pred 3. majem, o grbu pa je med govorjenjem samo skiciral dva predloga.

VI. PO LETU 1945

A) LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA

1. V DOBI STALINIZMA

Po umiku domobranske in četniške vojske prek Soče in prek Drave k zahodnim zaveznikom, kjer so predale orožje vojski AA, je Maribor zasedla bolgarska komunistična vojska v sklopu Tolbuhinove Rdeče armade, Ljubljano pa IV. armada partizanov dne 10. maja. Z njo je prispeila tudi prva vlada Demokratično ljudske republike Slovenije, ki se je ustanovila 5. maja v Ajdovščini z Borisom Kidričem na čelu.

Mesec dni pozneje — 5. junija — se je prvič pojavil z balkona ljubljanske univerze predsednik maršal Tito, kjer je med drugim napovedal vrnitev domobrancev iz za meje in njih pomor: „Ta peščica beguncev ne bo nikdar več videla naših čudovitih planin, naših cvetočih polj. Če bi se to vendarle zgodilo, bo trajalo zelo kratek čas. Vsak, ki bi si drznil od zunaj razdirati naš patriotizem. ...si bo razbil glavo. Tako so propadli vsi računi z nekimi izdajalci, ki so pobegnili...“¹⁴⁰ Istočasno pa je v Ljubljani podpredsednik E.

Kardelj govoril sovjetskemu veleposlaniku Sadikovu tele besede:

„Mi bi želeli, da Sovjetska zveza gleda na nas kot na predstavnike ene izmed bodočih sovjetskih republik in ne kot na pripadnike druge države, sposobne, da samostojno rešujejo vprašanja; in na KP Jugoslavije kot na del Vsesovjetske KP (boljševiške), to je, da naše razmerje gledamo iz perspektive, da bo Jugoslavija v bodoče postala sestavni del Sovjetske zveze. Zato bi želeli, da nas kritikujete direktno in odkrito, da nam svetujete, usmerujoč notrunjo in zunanjo politiko, kamor je potrebno.“¹⁴¹

Po teh dveh izjavah je popolnoma jasno, zakaj se je borila NOV ves čas okupacija: za *sovjetizacijo* jugoslovanskega ozemlja s sovjetskimi metodami množičnega obračunavanja z nasprotniki.¹⁴² Taka posledica je bila 12.000 pomorjenih slovenskih domobrancev in par stotisoč hrvatskih pliberških žrtev; vseh v tistem kratkem razdobju po vojni pa 700.000 pobitih, ki jih sovjetski pisatelj Ilija Ehrenburg šteje Titu v „dobro“.

Jugoslavija je tako v l. 1945 postala sa- 161

telit Sovjetske zveze, posebej še stalinizma v njej, saj ji je bila SZ vzor v vsem: tako je na pr. Mladinska revija pisala tedaj: „našemu ljudstvu so vzor junaki socialističnega tekmovanja v SZ stahanovci“¹⁴ in je bila njena Ustava skoraj doslovnoprepisana iz Stalinove ustave SZ iz leta 1936.¹⁴⁴

Razmerje Jugoslavije do Sovjetske zveze je bilo prav tako kot razmerje posameznih socialističnih republik v Jugoslaviji do Beograda: razmerje direktne podrejenosti. Prvim so dajali navodila iz Moskve, drugim iz Beograda. „Bratstvo in edinstvo“ v obeh smereh. Idealna konfederacija II. zasedanja AVNOJa v Jajcu 1943, je ostala samo na papirju, stvarno pa je vladal „demokratski centralizem“, diktatura KP.

Kako se je to razmerje kazalo v simbolih narodnosti in državnosti v Sloveniji?

a) Himna

LR Slovenija slej ko prej ni imela svoje himne. Narodne namreč. Pele so se pri svečanostih partizanske pesmi iz „osvobodilnega“ boja, ruske in španske imitacije, sporadično tudi Naprej, ne kot slovenska nacionalistična pesem, bolj kot budnica slovanstva, zastava Slave, kar je bilo v tisti dobi spet „moderno“, saj je Vseslovenski kongres zboroval prvič po vojni v Beogradu. Tedaj so vsi Slovani imeli isti cilj, ki ga je izrazil k. 1947 češki Gottwald: „Nam vsem Slovanom je cilj, da se združimo z Veliko Sovjetsko zvezo na čelu.“¹⁴⁵

Slovenska narodna himna je postala ista kot državna, namreč Hej Slovani v novi priredbi hrvatskega pesnika Vladimira Nazorja in v prevodu Mile Klopčiča, ki se v prvih dveh verzih glasi nad vse značilno:

*Hej Slovani svet se trese z Volge do
Triglava,
kakor Visla, kakor Jadran, valovi nam Sava.
Živi, živi duh slovanski, živel ti boš večno,
naj preti peklensko brezno, ti nas vodiš
srečno.*

*Z ruskih step veliki Stalin kliče zmagovito,
z naših se gora odziva mu tovariš Tito...
Mi stojimo neomažno kakor te planine,
naj preklet bo izdajalec svoje domovine!*¹⁴⁶

Ta pesem je postala nekakšna narodna in državna himna obenem. Kdor pa je ho-

tel dati poudarek na socialistično revolucijo, je pel Internacionalo, ki je imela prav takšno veljavo in pomen.

b) Zastava

Isto kot s himno, je bilo tudi s slovensko zastavo: kdor je hotel dati poudarek na narodno-osvobodilno borbo, je izobešal narodno trobojnico s sovjetsko zvezdo. Kdor pa na socialistično revolucijo, pa rdečo zastavo s srpom in kladivom. Ali tudi le rdečo. Kot rečeno: Samo te zadnje zastave so visele na pr. za proslavo 20-letnice revolucije v Ljubljani.

c) Grbi

Med revolucijo so pečatili „akte“ s tremi emblemi: 1. trije vrhovi, nad vsemi črki OF; potem 2. trije vrhovi v podnožju z morsko gladino in s sovjetsko zvezdo nad vsem; ali pa tudi le 3. srp in kladivo. Prvi dve sta predstavljali OF, drugi pa KP, ki ima nadvlado na vsem.

Nas predvsem zanima uradni grb LR Slovenije.

Tega predstavlja venec žitnega klasja spletenega v dveh kitah, ki pa je na vrhu odprt, da da prostor rdeči sovjetski zvezdi. V sredini venca je slovenski simbol: trije triglavski vrhovi v podnožju z gladino Jadrana. To je grb LR Slovenije (št. 21).

Važen je ta okvir klasnega venca, ki obdaja slovenski simbol. Prav tak venec obdaja tudi grb FLR Jugoslavije: v sredini plamen s sedmimi plapolajočimi zublji; petimi močnejšimi in dvema manjšima, kar predstavlja — pet republik in dve avtonomni pokrajini (št. 22).

Važno je, da imajo take vence tudi grbi drugih satelitskih republik. Matica vseh teh pa je grb Sovjetske zveze: venec prepletenega klasja s sovjetsko rdečo zvezdo na vrhu, v sredini pa je sonce, ki obseva vso zemeljsko oblo. V kite klasja pa je vpleten trak, na katerem je v dnu napisan v ruščini stavek: Proletarci vsega dežel, združite se! Nato se ta klic v vseh jezikih narodov, ki sestavljajo republike SZ, vzpenja po traku navzgor (še. 23).

Je kot magistrale sonetnega venca.

Iz tega grba izvirajo in se vanj povračajo vsi venci grbov sovjetskih satelitov. Tudi FLR Jugoslavije in LR Slovenije, kakor Romunije, Bolgarije itd.

Pač najlepša, naravnost grafično nazorna ilustracija Kardeljevim besedam, ki

je že v naprej l. 1945 resigniral na kakršno koli samostojno upravljanje zveznih in republiških držav. Te zadnje so bile s centralo povezane še posebej z geslom: internacionalizma in proletarske diktature.

Vse to se razbere iz emblemov in gesel tega prvega razdobja po vojni do l. 1948, oz. do nekako 1950, ko se je dopolnilo nasilno izobčenje Tito proti njegovi volji iz tega vzhodnega bloka po odločbi Stalina samega. Tistega Stalina, ki je bil Djilasu „sonce naših dni“ in „živi oplojeni marksizem-leninizem“¹⁴⁷ in so po Titovem pričevanju njegovi borci umirali „s Stalinovim imenom na ustnicah“. In po čigar metodah — s strelji v tilnik — je moril Tito razorožene domobrance. Drži: ta Stalin je brcnil z ždanovskimi škornji Tita iz Varšavskega pakta — ni se mu Tito uprl, dokler mu niso pomogli zahodni „imperialisti“, ki so ga rešili tudi — med vojno.

Stalin je tudi igral veliko vlogo pri izgubi Koroške: preden je začel Molotov hliniti mednarodno podporo naši stvari, je že Stalin avstrijskemu predsedniku Rennerju predal Koroško Avstriji prvič¹⁴⁸ in še drugič¹⁴⁹ za 50 milij. reparacij. Pa tudi za Trst se je pobotal za našim hrbtom v našo škodo.¹⁴⁹ Ponovila se je izdaja iz leta 1915 in vnovič potrdilo Zarnikovo prerokovanje o ruskem barantanju za našo zemljo za „grižljaj drugje“.

3. PO LETU 1948

Ob izgonu Tita iz Kominforma se je tudi — himna spremenila. — Izpustili so stavek, kako „kliče Stalin in se mu odziva Tito“, ter so spet začeli peti staro verzijo Hej Slovani! Videti je tudi, da se je bolj uporabljala Internacionala za oznako državne himne, kajti Koledar Prešernove knjižnice za l. 1952 ima na prvi strani poleg podobe predsednika republike Tita lepo celostransko tiskano Internacionalo, ki v tem primeru predstavlja državno himno.

Vtis imam, ko gledam to menjavanje himen, da — kakor ni rešeno nacionalno vprašanje, tako ni zadovoljivo rešeno vprašanje himne. Kako naj „ljudski demokrati“ prisilijo neslovanske manjšine na pr. Albance, Madžare, Nemce... da z navdušenjem pojejo panslovansko himno. Hej Slovani! To bi bilo proti komunistični samoodločbi narodov! Tudi ima Hej Slovani še to pomanjkljivost, da je prav ista melodija

tudi — državna pesem Poljske države. Ko je bil predsednik Poljske Gomulka v Beogradu, je godba zaigrala najprej poljsko himno Ješče Polska... nato pa jugoslovansko Hej Slovani! ki sta — obe enaki! Med diplomati, pravijo, je zavladalo začudenje: ista državna himna za dve različni državi!

To so čutili tudi upravitelji Jugoslavije.¹⁵⁰ Kmalu v začetku vladanja so razpisali načrte za najboljšo državno himno Jugoslavije, ki naj bi izražala „nezlomljivo bratstvo in edinstvo jugoslovanskih narodov, ljudsko republiko kot državno obliko tega bratstva in edinstva, ustvarjalno vero v razcvet naše države, njenega gospodarstva, kulture itd.“

Prispelo je kar 600 besedil, nagrado je dobil Čedomir Minderović, ki je dal daleč najboljše besedilo, kajti II. in III. nagrada sploh nista prišli v poštev.

Tako je FLRJ dobila uradno besedilo, skladatelji pa so bili mnenja, da ni primerna za uglasbitev. Med tem je prišel spor s Kominformom in tudi besedilo ni več ustrezalo. Prišlo je več novih predlogov, med njimi na pr. Kardeljev, naj se uporabi za himno II. stavek iz Beethovnovе Pete simfonije... Pesnik Oskar Davčo in skladatelj Aleksander Obradović sta zložila novo besedilo, ki pa se je pelo le ob 20-letnici Avnoja II (1963) pozneje nikdar več.

L. 1968 so spet razpisali natečaj za državno himno, tokrat za melodijo brez teksta. I. nagrade ni dobila nobena skladba, II. pa števil. 22262. Nje avtor je bil dolgo časa neznan, končno se je le oglasil Makedonec Hristikov. Poslušali so jo v parlamentu, oddajale so jo že neoficielno radijske postaje, končno pa so ugotovili, da spominja preveč na neko špansko melodijo. Ni izvirna. Tudi bi ne bilo prav, da se sprejme za državno himno melodija, ki je dobila le II. nagrado, in tretjič ne gre, da bi se himna diktirala od zgoraj, ko obstajajo razsodišča celo za navadne pevke. Državo je veljalo 170.000 dinarjev za dosego napeva, zdaj naj bi veljalo še enkrat toliko za tekst. Zveza jugoslovanskih skladateljev je imela že 118 sestankov, kjer so razpravljali o državni himni; glavni tajnik se navdušuje za to, da bi bila jugoslovanska himna — brez besed, ker bi to „večnacionalni državi še najbolj ustrezalo“.

Tako je faktično Jugoslavija država, ki nima svoje ustrezne državne himne ter še vedno trpi — ker ni boljše — himno

Hej Slovani, enako poljski himni z besedilom, ki je že zdavnaj preživeto in katero „pokopavajo že 25 let“, kot pravi publicist Feri Žerdin.

a) Nova slovenska himna

Kakor nima FSRJ svoje svojske državne himne, tako je nimajo niti posamezne narodne republike. Po sprejetju amandmanov dobivajo narodne republike svojo državno veljavnost, kakor je bila zasigurana v ustavi. Po njih naj bi se ustanovila konfederacija narodnih držav v Jugoslaviji. Zdi se, da Slovenija ne išče k svojim narodnim simbolom posebne paralelne simbole države Slovenije, kakor NO 3. maja, temveč naj bi bila sedanja zastava in grb ista, kot so. Gre le za spremembo narodne himne Naprej, ki naj bi jo nadomestila nova himna z veljavo narodne in državne slovenske himne obenem.

Tako je na pr. list Delo oktobra 1970 razpisal anketo o novi slovenski himni.¹⁵¹ Iz te posnemamo samo par značilnosti. Pisatelj Ukane Tone Svetlin je proti Napreju že zato, ker „so jo med narodno osvobodilno borbo prepevali tudi slovenski domobranci“. J. Vidmar dvomi, če „Naprej služi današnjemu času“. F. Šetinc je proti temu, da bi nacionalistična himna Naprej bila „himna socialistične Slovenije“. Jaša Zlobec pa vztraja trdno še vedno pri — Internacionali. Glasbeniki so bolj naklonjeni melodiji Napreja: Marijan Lipušček jo hvali. Politiki kakor na pr. Marijan Javornik so enostavno za Naprej, kajti „doslej se še nobenemu ni posrečilo ustvariti kaj boljšega“.

Dasi je po zagrebških dogodkih decembra 1970 prišlo do zopetne krize v narodnostnem vprašanju Jugoslavije, ki je federalizacijo države zavrlo in grozi s povrnitvijo novega centralizma, vendar v SR Sloveniji gre debata o novi slovenski himni naprej in se bliža zaključni fazi. Izvršni odbor republiške konference SZDL — Socialistična zveza delovnega ljudstva kot „najširše družbeno politične organizacije delovnega ljudstva je 21. oktobra 1972 začel postopek za javno razpravo o slovenski himni.¹⁵² Določili so poseben odbor pod predsedstvom Toneta Fajfarja, katerega člani so še: dr. Cvetko, J. Globačnik, Samo Hubad, M. Javornik, Mile Klopčič, M. Poljanšek, dr. M. Potočnik, S. Pregl, M. Vodopivec in J. Gašperšič. Ta odbor je iz stotin predlogov izbral tri tekste z

melodijo, namreč: Naprej zastava slave (besede: Simon Jenko, glasba Davorin Jenko), Zdravljica (besede Prešeren, glasba stanko Premrl — namreč besede: živé naj vsi narodi, ki hrepené dočakat dan... itd.) ter Naša zemlja (besede Mile Klopčič, glasba Marijan Kozina). Ta ni znana, zato jo podajamo (je iz prvih poveljnih let).

*Dolga stoletja ječali smo sužnji,
tujec nam hotel je vsiliti oblast.
V boj pohiteli pod Titom smo družni,
v boj za pravico, prostost in čast.
Zdaj so resnica postale nam sanje,
prsto ustvarjamo nove si dni.
Mimo je naše trpljenje vsakdanje,
zdaj si urejamo svet sami.*

Refren:

*Naša zemlja, zemlja draga,
tebi smo v ljubezni svoji vdani.
Nihče več te ne premaga,
vsak z življenjem ti prostost ubrani.*

Javna razprava naj bi trajala od 5. novembra 1972 do 1. februarja 1973, ko se bo odločilo. Kako? Če bi izbirali mi, bi izbirali med prvima dvema in tam bi se odločili verjetno za Prešernovo Zdravljico. Na noben način pa ne za Našo zemljo, kajti že v zasnovi je nevarnost, da bo treba slej ko prej menjavati ime, kakor se je zgodilo s Stalinovim v Hej Slovani. Rešiti pa bi se dalo tako, da ti Naprej ostal, kar je — narodna himna, Zdravljica pa — državna! Toda odločitev se bo izvršila v SR Sloveniji.

B) V EMIGRACIJI

Po razglasitvi Države Slovenije 3. maja 1. 1945 se je Narodni odbor skupno s slovensko narodno vojsko in protikomunističnim ljudstvom umaknil iz domovine pač zaradi vdora Rdeče armade v Jugoslavijo in njenega prodiranja proti zahodu ter zaradi popolne podpore Angležev in Amerikancev partizanski vojski. Dasi protikomunistična vojska ni bila premagana, se je prav tako umaknila pred novim zunanjim političnim položajem, ki so ga ustvarile velesile proti volji narodov Jugoslavije, vlade v exilu in kralja, ki se je vdal pritisku svojih zaveznikov, stopil v paktiranje s Titom preko Šubašiča in bil izigran. „Splošno je znano, da sem dal pristanek na sporazum samo na zahtevo

Velikih zaveznikov,"¹⁵³ je rekel kralj v svojem prvem govoru po vojni. Eno leto potem je pa tudi Churchill moral priznati, da je napravil „največjo napako v tej vojni, da je podpiral Tita“.¹⁵⁴ Toda mi smo bili žrtvovani, kakor so bili žrtvovani tudi Poljaki, ki so se tako častno borili ob rami z zahodnimi zavezniki, pa so v zahvalo dobili prav to kar mi: emigracijo. Pot je vodila v taborišča, iz taborišč — vojski v smrt, civilom v —svet. In zdaj smo protikomunistični Slovenci inmigranti vseh celin, toda vedno in vedno še tesno povezani z usodo — slovenskega naroda. In borba za njegovo svobodo in rešitev iz nove totalitarne okupacije je še vedno smisel in cilj njihovega bivanja v tujini.

Najsi gredo skupine v tej težnji po različnih potih, cilj jim je isti: resnična zapadno evropska osvoboditev naroda. Narodni odbor si je l. 1972 v poslanici postavil svojo pot in cilj, priznavajoč „republiko Sloveniji pravico vstopa ali izstopa v vsako zvezo držav... toda prepričan je, da je danes v interesu ne le slovenskega naroda, ampak tudi drugih narodov in republik v Jugoslaviji, da vsi ohranijo sožitje v skupnosti. Obsoja razbitje Jugoslavije... in v okviru Združene Evrope vidi nove možnosti za ustvaritev boljše slovenske bodočnosti“.¹⁵⁵ Jasneje pa je izpovedala krščanska demokracija (SLS) v Programu l. 1954: „SLS stremi... da bi se slovenski narod ves združil v slovenski državi“.¹⁵⁶

Druga skupina si je v Rimu istočasno ustanovila Akcijski odbor za slovensko državo, skušala v času Svobodnega tržaškega ozemlja pripraviti pot Sloveniji pod pokroviteljstvo Zveze narodov. Po l. 1954 pa je ta ideja iluzorna. Ostala pa je ideja slovenske države z več ali manj jugoslovanskim okvirom, ko si en del želi „narodne sprave“, drugim pa je „zveza zgolj z Jugoslavijo na najnižji stopnji zaželjenosti“.¹⁵⁷ tretja pa — najmanjša, a najglasnejše kliče urbi et orbi svoj „Jugoslaviam esse delendam...“¹⁵⁸

Vsem pa so skupni slovenski narodni simboli.

a) Slovenska himna

Slovenska himna je bila slej ko prej Naprej zastava slave. Peli so jo kot begunci po taboriščih, pojo jo inmigranti po vseh kontinentih obenem s himno svoje nove države, kadar praznujejo slovesne pri-

ložnosti. Istočasno pa se je že čutilo, da bi potrebovali novo besedilo. Ta potreba se je pojavila že v Italiji, v Rimu. V pogovoru s Francetom Dolinarjem sva se menila o potrebi nove himne, pa tudi o pomanjkanju pri Slovencih take himne, kakor jo imajo Poljaki — cerkveno-poljske, recimo v Kochanowskega Bože, coš Polske, ki jo Poljaki vedno pojo pri slovesnih obredih v cerkvih. 20. decembra 1947 mi je pisal v Trani, kjer sem se nahajal v vojaški bolnišnici:

„V razgovoru sem Vam omenil primerenost cerkvene pesmi za narod — po analogiji tistega poljskega koralca, ki ga Poljaki pojo po maši. Sam sem se poskusil z nekakšnim besedilom, ki ga pošiljam Vam v pregled in popravek, oz. boljše kot konkretni primer, kako si jaz tisto pesem predstavljam z željo, da bi boljšega pobudil pri Vas:

*Dal si pred stoletji dedom v lastnino,
v posest vekovno našo domovino,
daj, da še prihodnim rodom bo ostala,
vsekdar se slovenska bo (držela) zvala*
(= država!)

*To Gospod narodov, pred sovragi brani,
nam zemljo očetno, sinom hrani!*
itd.“

Svobodna Slovenija je l. 1948 — za stoletnico Zedinjene Slovenije — priobčila mojo predelavo tega Dolinarjevega osnutka pod naslovom: *Slovenska himna* (za petje v cerkvi)¹⁵⁹ :

*Pradedom našim dal si pred vekovi
Slovenijo za vekovito last.
Naj v veke jo dedujejo sinovi
vso združeno, slovensko ime in čast.*

*Slovenijo, Gospod narodov, brani!
Pradedno zemljo našim sinom hrani!*

*Sloven svobodno volil je v davnini
iz ljudstva kneza, z njim šel pred oltar,
Otroci Božu, Domovini sini,
nikomur hlapci — klic naš bo vsekdar!*

*Slovenijo, Gospod narodov, brani!
Svobodo dedno našim sinom hrani!*

*Pred tisočletjem s krsta sveto vodo
sprejel si v Cerkev nas za Kristov rod,
Kot dedi zvesti naj sinovi bodo —
z Marijo Kristus naj kraljuje tod!*

*Slovenijo, Gospod narodov, brani!
Krščansko vero sinom našim hrani!*

Te tri kitice so napravljene po predlogi Dolinarjevi, četrto pa sem dodal iz svojega za petje v emigraciji:

*Brez Domovine tavamo v tujini,
da rešimo krvavih jo strahov.
Naj vrnemo se zopet k Domovini
in z nami Ti in božji blagoslov!*

*Slovenijo, Gospod narodov, brani!
Nam vrni jo in sinom našim hrani!*

To naj bo samo en primer, kako priti do neke narodno-cerkvene himne, kot nadomestek staroslovenskega korala, ki so ga Karantanci imeli, pa se ni ohranil v naš čas.

Pa tudi Društvo Slovencev je tisti čas spočelo neko akcijo za nov tekst slovenske narodne himne, o kateri pa je napisal dr. C. Jelenc l. 1956: „Pred nekaj leti se je v naši emigraciji podvzel poskus, da bi dobili boljšo himno, vendar se poskus ni obnesel.“

Toda l. 1967 — za narodni praznik — mi je dr. Miha Krek pisal iz Clevelanda: „*Prosim pa spet in spet: Ti in Osana, ali Ti in Puš, napišite slovensko narodno in državno himno.*“ Torej sredi največjih očitkov o Krekovi omahljivosti in malovernosti v slovensko stvar, on misli na sodobnejšo narodno himno, pa na Slovenijo kot državo, ki naj dobi čimprej svojo marseljezo.

b) Zastava

Obema prvima dvema skupinama so slovenski emblemi sveti, zlasti slovenska zastava (brez sovjetske zvezde) in na proslavi državnega praznika 29. oktobra 1966 v Buenos Airesu je Narodni odbor razglasil ta dan za

*„dan slovenske zastave“.*¹⁶⁰

„Sedaj že nad 20 let v domovini slovenska zastava, ranjena in omadeževana z rdečo zvezdo, oznanja dobo s krvjo zadane svobode in tiranstva v državi. Na naš narodni praznik Slovenci, ki živimo v svobodi, znova poudarjamo: Edinole čista, belo-modra-rdeča trobojka brez vsakih drugih oznak in navlak je naša edina narodna in državna zastava, ki naj nas in ves narod vodi v dan nove svobode v demokratičnem redu.“

In pesnik Mirko Kunčič je k temu prazniku napisal pesmico:¹⁶¹

*Mavrico pisano sklatil
si je z neba naš rod,
ko je oznanjala zarjo
novega dne mu na pot.*

*Bela je, modra, rdeča,
našemu rodu svetinja,
v vetru drhti kakor plamen,
vsa nas na dom spominja.*

Jeremija Kalin je za to priložnost spezil deklamacijo o slovenski zastavi, ki začinja:¹⁶²

*Bilâ je beseda, ki je slovensko govorila,
bilâ je barva, ki je slovensko zavpila:
belo modro rdeči prâmen je
naše rešilno znamenje!*

*Le vkup, le vkup iz vseh sedmih kronovin,
sleherni Slovenec je le ene Enote sin:
Zedinjene Slovenije!*

*Bodi zdrava
Njena zastava!*

Konča pa:

*Pozor!
Stojimo pod zastavo
SLOVENIJE!
Ljubezen, Čast in Slavo
dajmo vsemu, kar v mavrici njeni je:
Boj naših dedov, smrt očetov, sinov
bodočnost!
Naša vedna vsepričujočnost!
Ovijaj naša srca, plapolaj čez naše
glave —*

slovenska zastava:

Zastava slave!

c) Znova slovenski grb

Vsa emigracija je odhajala v svet s prepričanjem, da je grb Slovenije — tri celjske zvezde in polmesec — edini legalizirani slovenski grb. O njega heraldični vrednosti ali o vzniku ni nihče razmišljala. To trdnost pa je zrahljal članek podpredsednika Jugoslovanske socialistične stranke dr. C. Jelenca pod naslovom Slovenski simboli l. 1956.¹⁶³ V članku je govoril o slovenski zastavi, himni in grbu. V sestavku o grbu odločno zapiše: „*polmesec ne spada k slovenskemu grbu*“. Nato navede historiat grba ter omenja dogodke ob debatah za Vidovdansko ustavo l. 1921. „SLS (= Slovenska ljudska stranka) je predlagala kombinacijo kranjskega in štajerskega grba. Socialisti niso pokazali nobene

iniciative. Obveljal je predlog Slovenske demokratske stranke (SDS) in nje poslanca dr. Vekoslava Kukovca, ki je predlagal grb celjskih grofov: tri zlate šestokrake zvezde. Z ozirom na zahtevo muslimanov se je potem temu besedilu (tekstu ustave m. o.) dodal še spodaj bel polmeseec. Polmeseec v Vidovdanskem grbu nima torej nobene zveze z grbom Slovenije. Je samo spomin na kravjo kupčijo, ki sta jo sklenila Mehmed Spaho in Nikola Pašić.“

Tako dr. C. Jelenc, ki ve to gotovo iz ust kolege dr. Kukovca, celjskega advokata in poslanca, ki je bil tedaj minister za socialno politiko.

Znano je, da je tedaj v skupščini šel boj za muslimanske glasove in da jih je Pašić snubil na vse načine in jim ponujal protiusluge, če glasujejo za njegovo ustavo. In bila je res sprejeta z glasovi muslimanov. Ustava je bila nato sprejeta brez udeležbe večine Hrvatov, pa tudi Slovencev, kajti dr. Korošec je s svojimi poslanci pred glasovanjem zapustil dvorano. Verzija, da je med drugimi pogoji za glasovanje muslimanov bila tudi obljuba sprejetja polmeseca v grb, je zelo verjetna.

Toda zamotanejši postane problem, če pogledamo debato časa.¹⁶⁴ Dr. J. Mal je v Slovencu priobčil par predlogov o novem grbu, ki naj združi kranjski in štajerski (Orla in Leva); ker bi to zahtevalo dve polji, predlaga zato samo celjske zvezde. Odločno pa je nastopil proti polmeseču; prosil je, naj ne bi predstavljal Slovenije, ker nima nobene zveze s Slovenci, razen da so trpeli pod surovo silo turškega polmeseča. V zbornici je v imenu SLS govoril prof. A. Sušnik, ki je „skoraj dobesedno ponovil Malove argumente in predlagal tudi tri celjske zvezde“. Kot pravi dr. Jelenc, je tudi dr. Kukovec predlagal tri celjske zvezde. Sprejet pa je bil za Slovenijo grb: tri šestokrake zvezde in polmeseec.

V dr. Malovi knjigi Slovenci v desetletju 1918—1928, pa opisuje dr. Hohnjec član ustavnega odbora SLS, boj za ustavo kjer na str. 236 piše: „Kar se tiče grba je za slovenski del tega vladni načrt predložil: Na modrem ščitu peterokraka zvezda in pod njo beli polmeseec. Isto je predložil tudi Protičev ustavni načrt. Mi (SLS m. o.) pa smo predložili, da se vzame za podlago našega grba starodavni grb slavni celjskih grofov: tri zlate zvezde na modrem polju, pod njimi pa polmeseec. Ta naš predlog je bil sprejet.“

Da bi skupščina sprejela predlog opozicije, ki je še s protestom zapustila dvorano, in ne predloga vladne stranke? Da bi se dr. Hohnjec, ki je pisal članek bolj po virih kot spominih in je spis izšel pod redakcijo pisca najbolj ostrih ugovorov proti turškemu polmeseču v slovenskem grbu, po sedmih letih motil in bi urednik-zgodovinar tega ne opazil?

Zanimivo je tudi, da minister dr. Kukovec ni podpisal akta o končni določitvi grba, ampak minister Pucelj.

Ne vem si razlagati dejstva drugače, kakor z balkansko lokavostjo Pašičevo: SLS je poudarjala to, da se na grbu povežeta kranjski in štajerski grb. Hipotetično si predstavljam, da je pristala na štajerske celjske zvezde in kranjski ščitnik (polmeseec). Toda ta prepona bi morala biti šahirana belo-rdeče. Po enem letu (14. oktobra 1922) je izšel dekret o končni podobi grba; priloženo je bilo 5 skic, kako so hoteli vnesti kranjsko šahovnico v prepono, pa so zaradi prenatrpanosti, „načičkanosti“ to, kot pravi akt 229/1922, izpustili. Kranjski ščitnik je tako postal — bel polmeseec. In bel polmeseec pod zvezdo je stari bosanski grb, kakor je vidno iz št. 24. Tako je Pašić zadovoljil „Kranjce“, katerih predlog je bil sprejet, in bosanske muslimane. Pravim: to je moja hipoteza. Rešiti se pa v tujini ne da.

Spričo pričevanja dr. Jenedca, v kate-rega verodostojnost ni dvomiti, se je emigracija delila v dve skupini, ki različno upodabljata grb Slovenije: na pr. NO je izdal značke brez polmeseča, prav tako ga nima Vestnik (št. 25), dočim pa ga uporablja Slovenska država, Tabor itd. in je tudi v brezjanski kapeli v Washingtonu.

Še eno prednost ima grb brez polmeseča: da se da estetsko lepše upodobiti, kakor s polmesečem, ki nekajkrat — ob nespretnosti risarja — lahko da neokusno, naravnost odurno podobo (št. 26).

Obeh grbov slabost pa je ta: celjski grofje so bili nemška rodbina (Mal), po najnovejših ugotovitvah pa celo madžarski magnati (B. Grafenauer), ki bi verjetno osvajali slovanski Balkan za Madžare, ne pa ustvarjali južnoslovansko državo ali celo slovensko, — so torej upravičeni predstavljati slovenski državni simbol?

Pa so v emigraciji še drugi grbi, ki so kombinacija obeh grbov: nekdanjega slovenskega v jugoslovanskem grbu ter sedanjega partizanskega. Tako je pred-

vsem avstralski krog emigracije sedanje embleme SR Slovenije preustvaril v svoj slog: tako n. pr. revija *Misli*, kjer so nad tremi vrhovi Triglava tri šesterokrake celjske zvezde. Originalen in estetsko zelo posrečen pa je grb Slovenije v naslovu Vestnika Slovenskega društva v Melbournu v Avstraliji, ki je vpodobljen kot pika

SKLEP

Tako sem dal kratek pregled razvoja Slovencev v narod samo v pogledu, kako je prišel do svojega skupnega imena in knjižnega jezika; kako do zavesti skupne pripadnosti enemu narodu v sedmih kronovinah in kako so mu tuji oblastniki krojili politično usodo po svoje. Ko se je zavedel obstoja kot etnografsko enotna narodna skupnost, sem sledil, kako je on sam iskal na političnem polju svojo državno organiziranost v različnih povezavah in ciljnih, in kako še danes teži po svoji najvišji dopolnitvi, ki je: biti na svoji zemlji svoj gospod. Pravi temeljni prilastki za bistvo naroda so slej ko prej še vedno: ime, teritorij in oblast.

Ni ga Slovenca, ki bi si ne želel te slovenske polnosti. Toda pota do nje so različna in način in povezave s sosedi in z Evropo tudi. Sin velikega kiparja Meštrovića, prof. dr. Mate Meštrović je nekoč v Hrvatski Reviji napisal na račun Hrvatov: če hočemo priti do samostojnosti, moramo jemati v račun razmere med svetovnimi velesilami, v kolikor gredé v naš tok, nato razmere v Evropi in sosednih državah, potem med nami samimi in šele nato podvzeti svojo pot. In v takem postopnem treznem pridobivanju pozicij je postavil za zgled — Slovence. Res po taki poti so šli naši odgovorni ljudje tako dr. Korošec doma kakor tudi dr. Miha Krek v tujini. Nič zato, da so prvega imenovali „drobtinčarja“ in „oportunista“, drugega pa „slabiča“, vendar sta oba imela isti cilj, ki je nas vseh: slovenska država. Toda dobro zavarovana in podprta. Ne viseča v zraku ali negotovosti. Tveganost ni vse, več je odgovornost. In dr. Miha Krek mi je tedaj, ko so ga najbolj napadali, da izdaja ta slovenski idea! pisal 24. oktobra 1967: „Napravi mi Ti... in ta in ta... himno države Slovenije!“

Danes je v domovini slovenstvo zopet v notranji in zunanji krizi. Pod geslom „brat-

na črki „i“ in predstavlja: polmesec in tri velike celjske zvezde ter dve manjši v taki razvrstitvi, da predstavljajo ozvezdje Južni križ. Tako ta emblem lepo simbolizira — emigrantsko Slovenijo na južni zemeljski polobli, pa vendarle v zvezi z matično predkomunistično Slovenijo (št. 27 in 28).

stva in enotnosti“ se v večnacionalni državi poudarja integracija na osnovi razredne proletarske zavesti, ki ima prvenstveno v hierarhiji vrednost. Individualnost slovenskega jezika je s tem ogrožena. Poudarjanje narodne zavesti je danes označeno na splošno za „šovinizem, malomeščanstvo, ki vodi do izpodkopavanja enotnosti naših narodov“, v protirevolucijo. Zato nevarno in „protidržavno“.

Še bolj pa gre borba za naš teritorij in za njega obvladanje. Stojimo pred važnim prelomom, ko se nam obetajo premiki tudi v tej smeri. Vse polno novih rešitev se nam ponuja. Je tu federacija „samopravnih republik z demokratičnim centralizmom“, t. j. z diktaturo Zveze komunistov kot nosilec „enotnosti“. Je tu načrt teritorialne podele na „fifty fifty“. Potem konfederacije držav v „demokratični alternativi“. Pa zopet razbitje Jugoslavije in odcepitev. Na drugi strani invazija po Brežnjevljevi doktrini; težnja po suverenosti v Slovenski državi in po Združeni Evropi...

Vsi ti premiki v katero koli smer bi spremenili položaj Slovenije in nje simbole.

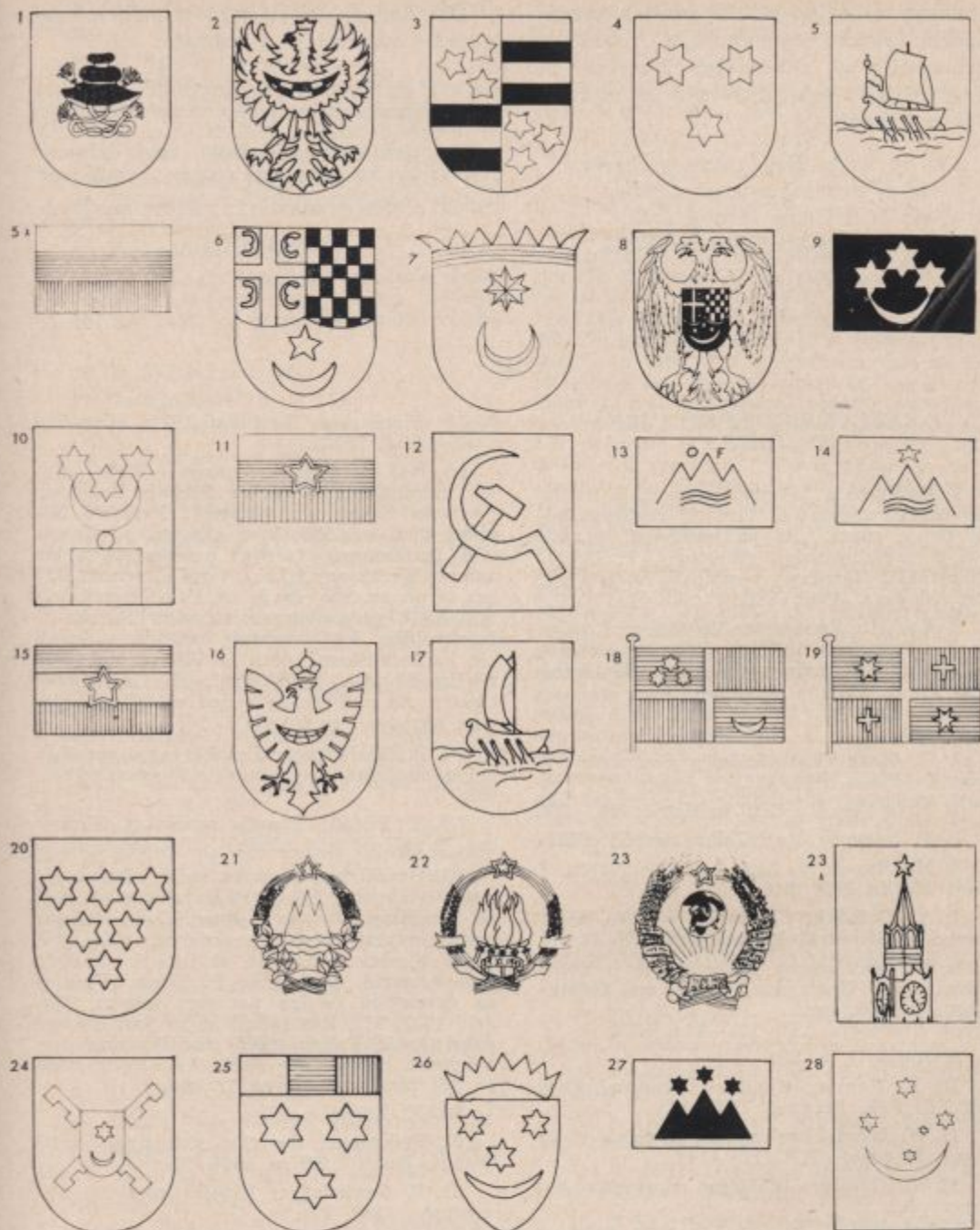
Toda je še drugo vprašanje.

Hotel sem povedati le to, da so v domovini tam, kjer smo bili mi, poznejši emigranti, že l. 1945. Saj nimajo še niti himne svoje Slovenske države, četudi v sedanji obliki neke provincialne vlade s kulturno avtonomijo, in to zelo enostransko!

Tudi emigracija je nima v svojem duhu in po svojem srcu. Živi pa iz narodne zavednosti stoletnega Napreja. Toda kljub temu ima himno, kot bi je boljše ne mogla imeti. Le zaveda se je ne, pa je stara več kot tisoč let!

Slovenija v domovini nima himne, emigracija tudi ne, — in vendar jo imamo že — tisoč let! In boljše ni mogoče imeti. Zakaj bi ne bila himna svobodne države

GRBI IN ZASTAVE. 1. Grb Slovenske marke. 2. Vojvodine Kranjske 3. Celjskih grofov. 4. Mesta Celje. 5. Avstrijskega kraljestva Ilirije. 5a. Slovenska trobojnica iz leta 1848. 6. Grb Slovenije 1919—1922. 7. Psevdo-grb pred-slovenske Ilirije. 8. Jugoslovanski grb po Vidovdanski ustavi 1921. 9. Slovenski grb (Vidovdanska ustava). 10. Plečnikov slovenski grb na ilirskem (Napoleonovem) spomeniku v Ljubljani. 11. Partizanska slovenska zastava z rdečo zvezdo. 12. Srp in kladivo na partizanskih zastavah in praporih proletarskih brigad. 13. Znak OF med okupacijo. 14. Isti proti koncu okupacije. 15. Državna zastava FLR Jugoslavije. 16. Grb domobrancev v Ljubljanski pokrajini. 17. Varnostnih straž na Primorskem. 18. Plečnikov načrt (L) za zastavo Države Slovenije (1945). 19. Plečnikov načrt (II.) za isto zastavo. 20. Plečnikov načrt grba Države Slovenije. 21. Grb LR Slovenije. 22. FLR Jugoslavije. 23. Sovjetske zveze. 23a. Sovjetska zvezda na stolpu Kremlja. 24. Grb Bosne v amsterdamski „Geografija Blaviana“ 1669. 25. Značka Narodnega odbora za Slovenijo v emigraciji. 26. Slovenski grb na naslovi strani poljske brošure „Slovenia“ (Rim 1946). 27. Značka avstralske Slovenije — kombinacija z grbom SR Slovenije. 28. Isto — kombinacija s slovenskim grbom v kraljevini Jugoslaviji (ozvezdje: južni križ). Opomba: Grbi niso risani s heraldičnega stališča (ozn. barv), temveč zgodovinskega (stilizirano).

Slovenije tista, kot je bila za časa karantanskih knezov, ustoličenih v svobodi in demokraciji od slovenskega ljudstva, in ki bi se lahko pela prav tako kot zahvala tudi kot prošnja:

*Čas in hvala Bogu vsemogočnemu,
ki si ustvaril nebo in zemljo,
da bi dal nam in naši državi
kneza in gospoda po naši volji.*

Dal Bog, da bi jo nekoč zapeli, kot so jo naši svobodnjaki v zahvalo:

*da si dal nam in naši državi
i kneza in gospoda po naši volji.*

in pri tem vzdignili visoko svoj državni grb, ki naj bi bil knežji kamen ali kar koli v zvezi z našo pradavno in nanovo oživljeno

SVOBODO.

VIRI

I. ZAVEST ENOTNOSTI IMENA IN JEZIKA

1. Kaj beseda „Sloven“ pomeni, je še danes odprto vprašanje. Vsaj 20 različnih teorij mi je znanih, ki pa večinoma izvajajo ime iz predslovenskih etimologij. T. Lehr—Splawinski: *Razprawy y szkice z dziejow kultury Slowian*. 1945, 131.
2. Kos M.: *Zgodovina Slovencev od začetka do reformacije*, 1933, 81. Poljuden sestavek F. Žebota: *Naše narodno ime, Ameriška domovina* 20. X. 1970.
5. F. Ramovš: *Kratka zgod. slov. jezika* 1936, 113.
3. C. Marx: *Revolución y contrarrevolucion*, La Plata 1946, 136.
4. F. Grivec: *Sv. Cyril in Metod*, 1963, 183.
5. F. Ramovš: *Karta slov. narečij*, 1935.
6. M. Rupel: v *Zgod. slov. slovstva*, I. Slov. Matica 1956, 213.
7. A. Slodnjak: *Slovensko slovstvo*, 28. J. Toporšič: *Slovenski knjižni jezik*, II, 21.
8. Die slowenische Reformation v Trofenikovi zbirki *Geschichte, Kultur und Geistesleben der Slowenen*. lovcu. Meddobje XII, 125—144, 1972.
9. Rupel: l. c. 259.
10. M. Ibrovac: *Kopitar i Francuzi*. Zbornik Fil. Fak. Beograd, 1952, 120.
11. F. Žebot: *Prešeren in Slomšek v Celovcu*. Meddobje XII, 125—144.
12. D. Lončar: *Politična zgodovina Slovencev*, 10.
13. I. Cankar: *Zbrani spisi XIX*, 1936, 22.
14. O tej „borbi za individualnost slovenskega jezika“ je pod istim imenom napisal posebno razpravo prof. dr. I. Prijatelj, katerega pa nimam pri rokah in samo opozarjam nanjo.

II. ZAVEST ENOTNOSTI PROSTORA IN NJEGA OBVLADANJE

15. Morda ni nezanimivo, če omenim v dokaz te razprostranosti, da je še dandanes na tem izgubljenem ozemlju trinajst gorá s slovenskim imenom višjih kot Triglav. Dušan

Čop v *Planinskem Vestniku* 1971. (Poročilo v SS 13. 4. 1972).

16. Naj ob Samu imenujem obširno poljsko monografijo o njem: Gerhard Labuda: *Pierwsze panstwo slowianskie, Panstwo Sromona, Poznan 1949*, kjer obravnava obširno tudi „karantansko teorijo“ o njem, da je bil namreč Karantanski knez, torej slovenski. Odloči se pa za tezo, da je bil Samo zromanizirani Kelt, galoroman, rojen blizu Parizu. V najnovjšem času vzdržuje mnenje o Samu kot karantanskem knezu še Vili Hajdik, *Novi list* 23. dec. 1970. Prof. B. Grafenauer smatra „ta problem še vedno odprt“ (*Zgodovina narodov Jugoslavije* I, 165).

17. B. Grafenauer: *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev* 1952, 505.

18. S. Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. Poročilo v *Slov. Državi*, I. 4. 1964.

19. Hrvati so se pokristjanili večinoma že prej, toda njihov knez Višeslav pa šele l. 800. In ker štejejo — po srednjeveškem običaju, pokristjanjenje naroda po krščenju vladarjev, imajo Slovenci prednost, ki jim jo priznava tudi hrvatski zgodovinar P. Tijan (*Proceso de formación de las naciones eslavas*, Madrid 1952, 27). Kot zadnji so se med Slovani pokristjanili Poljaki (966) in Ukrajinci (sv. Vladimir 989), oz. Rusi. Okrog l. 1000 so bili torej vsi Slovani kristjani.

20. M. Kos o. c. 87.

21. Podstenar: *Boj slov. manjšine v krški škofiji*. Zbornik SS za 1968, 22.

22. B. Grafenauer: *Kmečki upori na Slovenskem*, 1962, 221.

23. B. Grafenauer: *Kmečki upori ... v knjigi Od kmečkih uporov do slovenske državnosti*, 1970.

24. A. Slodnjak o. c. 66.

25. I. Grafenauer: *Vodnikova Ilirija oživljena — slavospev slovenski zgodovini*, Dom in svet, 1917, 84.

26. F. Zwitter: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*, 1962, 85.

27. F. Erjavec: *Koroški Slovenci*, zv. 8, 563.

28. F. Erjavec, o. c. 571.

29. F. Gestrin-V. Melik: *Slovenska zgodovina 1972—1918*, 1966, 44.

30. Glas Kanadskih Srba, 9. 9. 1972, Toronto.

31. F. Zwitter: o. p. 68.

32. M. Ibrovac o. c. 122/3: „Saj Donava bo na obe plati naša do Černiga morja...“ „Pravijo, da so Moskali v Belgrad stopili, to meni ni prav... uns fällt Bulgarien, Serbien und Bosnien seiner Zeit selbs zu...“

33. Faksimile v Malovi zgodovini slovenskega naroda, 759, 785.

34. D. Lončar o. c. 17.

35. F. Dolinar: Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918, Zrenja in uvidi II, Bs. As. 1971. Ta citira Ušeničnika na str. 21.

36. F. Zwitter o. c. 94.

37. Gestrin-Melik, o. c. 117.

38. Gestrin-Melik o. c. 150.

39. F. Zwitter o. c. 99.

40. F. Ilešič: Vraz, slovenski pooblaščenec za srbsko narodno skupščino 1848.

41. V. Bogdanov: Društvene i političke borbe u hrvatskoj 1848/9, Zagreb 1949, 216.

42. F. Zwitter o. c. 96—98.

43. I. Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina. V. Opombe (D. Kermavner) 549.

44. W. Giusti: Storia del panslavismo, Roma, 18.

45. I. Bogdan: Strossmajer i njegovo doba. Hrvatska revija 1955, 227—264.

46. F. Dolinar: Sedanji momenti slovenstva, Sij, 30. 6. 1969.

47. Prof. I. Prijatelj v pismu meni 25. 4. 1927 v prošnji, da mu v Dunajski drž. biblioteki ekscerpiram „Wandereja“ in „Patriota“ iz tega časa za njegovo študijo o slovenskem, slovanskem in južnoslovanskem vprašanju pri Slovencih na prelomu 60 tih in 70 tih let (1928), ki je tudi nimam.

48. I. Prijatelj, o. c. 549.

49. F. Zwitter o. c. 115.

50. J. Bučar: Zgodovina novega veka, 1923, 61.

51. D. Lončar o. c. 115.

52. Hitler Mein Kampf, izdaja 1933, 69.

53. Nestor Garrico: El enigma de la guerra V. El error de Italia, Bs. As. 1917.

54. Gestrin—Melik o. c. 193.

54. a J. Dolenc, Zbornik SS za 1959, 81.

55. O dogodkih med prvo svetovno vojno pišejo T. Debeljak: Pot k prvi slovenski vladi, Bs. As. 1968, Fr. Dolinar o. c. (Odsotnost slovenstva) ter J. Pleterski: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1972 (ta zadnje monografije nisem imel v rokah).

56. Slovenski Narod, 19. 7. 1918.

57. Amer. Dom., 2. 11. 1959 (po stenogr. zap.).

58. Duhovno življenje, Bs. As., 1938, 22.

59. Koledar Mohor. družbe za 1920, 80.

60. M. Kos (imam citat brez vira).

61. Osservatore Romano, 13. 3. 1947. Tudi

Masaryk: Nova Evropa 1918. Tej knjigi je pridejan zemljevid nemške „poti na Bagdad“.

62. D. Lončar o. c. 115.

63. L. Ude: Slovenci in jugoslovanska ideja v letih 1903—1914, Most, 1969.

64. F. Zwitter o. c. 147.

65. Citat pri Dolinarju o. c. 21.

66. Sij, 1972, šte. 10.

67. Glasilo K. S. K. J. v Sev. Ameriki (Amerikanski Slovenec) prinaša 16. nov. 1921 poročilo iz Slovenije pod naslovom: 29. oktober se ne bo več praznoval: „Predsedstvo pokrajinske uprave za Slovenijo objavlja: zadnji dve leti se je praznoval s slovesno službo božjo dan narodnega osvobojenja, dasi ta dan ni sprejet med državne praznike, ker se praznuje 1. dec. kot državni praznik narodnega ujedinjenja. Z ozirom na itak precejšnje število državnih praznikov se 29. oktober odslej ne bo več praznoval.“ To se pravi, da se je doslej — do Vidovdanske centralistične ustave — praznoval 29. oktober kot oficialni praznik s slovesno mašo, katere so se udeleževali predstavniki oblasti. Po tem dokazu morada ne bo odveč, da ob tej priložnosti citiram glosu D. F. K praznovanju 29. oktobra v Glasu SKA 28. XII. 1968: „V dejanskem zgodovinskem kontekstu je zelo težko govoriti, da bi bil ta dan federalističen v nasprotju s centralističnim 1. decembrom. Še teže je trditi tradicijo tega praznika v preteklosti. Zato strelja mimo cilja tisti, ki se brez zgodovinske argumentacije postavlja na moralistično-profesionalni piedestal in se sprašuje o nekih „samoslovenskih posameznikih“, ki da zanikavajo tradicijo 29. oktobra kot narodnega praznika. Ali zgodovine nočejo poznati, ali pa jo namenoma potvarjajo?“

III. SIMBOLI SLOVENSTVA, SAMOSTOJNOSTI IN PODLOŽNIŠTVA

68. B. Grafenauer: Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, 173.

69. Svobodna Slovenija, 22. II. 1969. — Zbornik SS za I. 1969, 241.

70. I. Grafenauer: Narodno pesništvo, Narodopisje Slovencev II, 33.

71. M. Mirt: Nepoznan slovenski grb. Koledar DM za I. 1972, 109—144.

72. J. Mal: Grb in barve dežele Kranjske, Ljubljana, 1936.

73. B. Pistivšek: Ob 500 letnici zadnjega Celjana, Zbornik SS za I. 1956, 281. — A. Rebula, Zaliv, maja 1972. — M. Kos, o. c. 124. — J. Orožen: Zgodovina Celja II, 16.

74. F. Erjavec: Koroški Slovenci, 8. zv. 566/7.

75. O slovenski zastavi je bilo v zamejstvu in zdomstvu že nekajkrat pisano. Tako: Roman Pavlovčič, Zbornik SS za I. 1955, 59. Rado Bednarik: Slovenska zastava, Novi list 11. jun. 1964. F. Žebot: Slovenska zastava, Ameriška Domovina, 29. okt. 1971. C. Jelenc: Slovenski simboli, Svobodna beseda, III. str. 1, 1956.

76. F. Ilesič: Narodno življenje v Slovenskih goricah v l. 1848/9 v knjigi Od kmečkih uporov do slovenske državnosti, 1970. Po njem jemljem podatke v naslednjih odstavkih.

77. Original ministrskega odloka je v Malovi Zgodovini 787.

79. Gledališki list, 1950/1, 295.

80. V. Smolej: Ljudstvo poje, Mohorjevo koledar za l. 1962, Celje, 156—160.

IV. V KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

81. Poročilo: Sij 15. 12. 1969.

82. J. Titl: Murska republika 1919, Murska Sobota 1972.

83. I. Pregelj, Moj svet in moj čas, Bs. As. 1954, 180.

84. I. Pregelj o. c. 180.

85. I. Cankar, Zbrani spisi XVI, 1933, 96.

86. I. Pregelj o. c. 180.

87. Koledar Družbe S. M. za 1928.

88. P. Borštnik, Slovenski grb (kratka študija), Tabor 1967, 7—15.

89. S. M. Traljić: Palinićev bosanski zbornik (Zbornik Hist. Inst. Jug. Akademije, Zagreb, 1954, 171.).

90. C. Puntar: Za naš slovenski grb, Sij, 15. avg. 1972. V marsičem dopolnjuje Borštnikov članek. Ta navaja tudi Malov citat.

92. Pa so še druge spremenljivosti tuintam. Tako npr. mi je dr. M. Brezigar pokazal svojo dijaško knjižico II. državne gimnazije v Ljubljani iz l. 1929, ki ima spredaj tiskano Odobreno od min. l. 1922, tiskovina sama pa ima podtisk — tri *peterokrake* zvezde in bel polmeseč.

93. F. Erjavec: Avtonomistična izjava slov. kult. delavcev leta 1921, Zgodovinski zbornik SKA, Bs. As. 1958.

94. I. Pregelj o. c. 198.

95. I. Dolence piše v Loških razgledih 1969, 266, da je kralj Aleksander ponudil prijatelju dr. A. Novačanu bansko mesto v Ljubljani za časa diktature, pa se nista sporazumela v vprašanju slovenskega jezika. „Znaš, Antune, ovaj vaš jezik slovenački — to treba pustiti, to više ne vredi... treba da radimo za jugoslavenski jezik.“

96. Zbornik SS za l. 1963, 27 (J. Krošelj)

97. Sij, 31. okt. 1972.

98. Ob dvajsetletnici banovine, 1938.

99. Slovenska država l. 1. 1967.

100. 19. nov. 1972 mi je pisal Mirt: „Tuči mi je bilo poznano, da je arh. Plečnik napravil načrt za uniforme slov. fantov. To mi je l. 1935 ali 36 zaupal sedanji univ. prof. dr. Komar... morda mi ne boste verjeli, toda hotel sem to primeru s klobuki in kroji SF navesti v omenjenem spisu. Ker je Koroška Mohorjeva družba v prvi vrsti namenjena Koroščem... sem v čistopisu to opombo izpustil...“ Navajam to pismo, ki potrjuje verodostojnost mojega pogovora s prof. E. Tomcem.

101. Uvodnik, ponatisnjen v Slovenski poti, VI, 48—50 (1958).

102. Tiskani program je izšel v slovenščini s francoskim pozdravom pod naslovom Mednarodni mladinski tabor Zveza fantovskih odsekov v Ljubljani od 26. do 29. junija 1933. Concours International Ljubljana—Yugoslavie. Strani 64.

103. G. Ciano: Diario, 1952, od 9. marca 1939 dalje se nanaša na pogajanja z Bombellesom, v l. 1940 pa s Pavelićem. L. 1959 pa so izšli tudi uradni zapiski o teh pogajanjih s Pavelićem I dokumenti diplomaciji italijani, kjer je tozadevni pogovor z 23. jan. 1940 v III. zv. 162—164. O tem zadnjem je poročal R. Smersu v Vestniku 1954, 238.

104. G. Staruchenko: El principio de auto-determinación de los pueblos y las naciones.

105. Citat v Naša Reč, jul. 1972.

106. Citat v Slovenski državi l. dec. 1966.

107. Citat v reviji Front, 5. 5. 1972.

108. Glas Kanadskih Srba 20. 4. 1972.

109. Samoodločba narodov v Sovjetski zvezi od Lenina do Brežnjega, Zbornik SS za l. 1969, 61—84.

110. Putevi revolucije. Institut historiju radničkog pokreta, Zagreb 1964, 3-4, 177. Odtod imam podatke o teh sporazumih med KPJ—KPI—KPA.

V. MED OKUPACIJO 1941—45

111. Od začetka okupacije do konca 1942 sem pisal dokumentarno v brošuri: Začetki komunistične revolucije v Sloveniji, Svobodni pogledi I, 1968, 53.

112. Putevi o. c. 1964, 252.

113. Djilas: Borba slovenskih naroda za mir i demokraciju, Republika 1947, 1.

114. Tito: Politički izveštaj KPJ 1943, 89: „Danas nas napadaju tako užasnim klevetima, da smo nacionalisti, to jest da nismo internacionalisti...“

116. Ljubljana, album v zbirki Slovenija, 1964, 8.

117. K. Humar, Koledar Gor. M. D. 1972, 81.

118. Slovensko berilo za nižje razr. sred. šol (brez letnice, toda iz prvih let po vojni), 8.

119. Kalendar jugoslovanskih izseljenika, Buenos Aires, 1946, 27.

120. Ameriška domovina (Slovenija), 2. 3. 1950.

121. S. Hefer: Croatian Struggle for Freedom and Statehood, Bs. As. 1959, 166.

122. Ž. Topalović: Pokret narodnog otpora u Jugoslaviji, Pariz, 1958, 84.

123. Izjava njegovega sina, četnika na Primorskem.

124. Matica mrtvih, 3. zv. 91.

125. Narod sredi Evrope (Razprave o srednjeevropskem vprašanju s posebnim ozikom na Slovence. Priredil dr. Borut Bober

(= dr. C. Žebot), Ljubljana 1943. — P. Verbič: Prof. Ehrlich in slovenstvo, Smer v slov. državo 1972, 30. 5. — C. Žebot: Ob 25 letnici prof. Ehrlicha, Amer. domovina, 26. 5. 1972.

126. Sij, 1971, šte. 15.

127. Glas kanadskih Srba, 1972, 20. 4.

128. Sij, 1972, šte. 11.

129. Naša reč, dec. 1972, 7 (br. 240).

130. R. L. Cannon: Cardinal Spellman story, The Tablet, 22. 6. 1962, str. 289. Deslovo: He opposes the resurrection of Yugoslavia and favours an independent Croat and Slovene State. Churchill is for the status quo antes.

Po najnovjših podatkih iz arhiva ZDA (FREUS 1944, vol. IV. p. 1353—1355), piše min. Stetnius 29. 4. 1944 o tej zadevi: „Dozdaj ni stvarnih podatkov, da Britanci, podpirajoč elemente, ki so v nasprotju s Srbi, delajo zavestno za odcepitev Hrvatske in Slovenije v korist neke nove skupine držav v Podonavju“ (Citat v Glasu Kanadskih Srba 12. do 26. 10. 1972).

131. M. Martinović: Mukotrpn rad dr. Krnjevič za vrijeme rata u Londonu, Kalendar Hrvatski Glas za 1955, 66—79. Poročilo tudi v Glas sv. Antuna, 14. 4. 55.

132. Saje, Belogardizem, 1952, 193.

133. J. Tys, Krojmaluk: Guerra y Libertad, Bs. As. 1961, 40.

134. Sij, 15. sept. 1971.

135. Anketna o slovenski himni, Delo, 21. 10. 1972. — L. 1946 ali 1947 sem napisal pod psevdonimom za Amer. domovino članek Dve himni, v katerem sem primerjal dve pesmi iz časa okupacije: Borovo Razpimo in domobransko Stopi zdaj na plan ter na podlagi njih označil ideologijo obeh nasprotnikov.

136. Duhovno življenje, 1944, 13.

137. Peter Klepec: Slovenski položaj 1951, Tabor, Trst, 1952. — Domovina, Trst, 1952, 15. 3.

138. Osebna izjava dr. F. Bajleca meni.

138a. M. Stare: Leto 1945 — usoden mejnik. Zbornik SS za l. 1965, 217.

139. H. Bernard—G. A. Chevallez—G. Ghevrens—J. de Lanna y: Hitos y enigmas de la II guerra mundial, „Daimon“, 224.

139a. Koledarček slovenskih emigrantov 1946, 43.

139b. Prvi slov. parlament v Ljubljani 3. maja, Zbornik SS 1965, 380.

VI. PO LETU 1945

140. Tito-Broz: Graditev nove Jugoslavije, I. Ljubljana 1948, 27.

141. Pisma CK KPJ in pisma CK SKP/b, Beograd 1948, 41.

142. R. Lacoste: La conspiración del silencio acerca de la masacre de Katyn, El burgués, jan. 1973, 32. Tu omenja, da je ohranjen film katynskega umora, ki ga je dal snemati Beria, da je potem poslal film Mao-Tse-Tungu, da se pri sovjetski tehniki strela v tilnik nauči hitre množične likvidacije nasprotnikov. In Vukmanović-Tempo, pravi v svojih spominih, da so jugosl. partizani delali revolucijo po kitaiskem zgledu. Kitajci pa po Stalinovem. Ta film so kazali izbranceem na poslaništvu v Londonu, Parizu in tudi Varšavi.

143. Mladinska revija 1946, 338.

144. B. Lazič: Titov pokret i režim u Jugoslaviji, primerjava obeh ustav, 169—214.

145. Osservatore romane, 13. 3. 1947.

146. Partizanski napevi, Ljubljana, junij 1945.

147. M. Djilas: Članki 1941—1946, 30.

147a. V. Dedijer: Izgubljeni boj J. V. Stalina, 1948—53, Ljubljana 1948, 239.

148. Argentinisches Tageblatt, LXI, šte. 191, 308.

149. Sij 1972, šte. 4.

150. Naslednje podatke povzemam iz članka Feri Žerdina Vsak po svoje himno poje, ki ga imam v izrezku brez navedbe časopisa in letnice. Zdi se mi, da je iz Tovariša, čas pa po amandmajih 1970. leta.

151. Sij, 21. 10. 1971.

152. Delo, 12. nov. 1972.

153. Koledarček slov. emigrantov za 1946, Rim, 72.

154. W. Churchill, The Tablet 5. 1. 1946.

155. Poslanica NO, Sv. Sl. 8. 6. 1972.

156. Program Slovenske krščanske demokracije, New York, 1954, čl. 1.

157. Pot v slovensko državo, 1958, 38. Isti list piše 15. 2. 73: „Jugoslavija — zgodovinski spaček.“

158. Sij v slovensko svobodo, rubrika „esse delendam...“

159. Slovenska himna, SS 15. maja 1948. Pesem sem podpisal s Pe. Ka. (ne z običajnim J. K., Jeremija Kalin), ker ni v celoti moja, ampak je prepešnjena predloga.

160. Proglas praznika slovenske zastave, SS 27. 10. 1966; Zbornik SS 1967, 279.

161. M. Kunčič: SS 20. 10. 1966.

162. Zbornik SS za l. 1967, 80.

163. Svobodna beseda, šte. 1, 1956.

164. Debato posnemam — po že spredaj omenjenih glavnih virih P. Borštnika in C. Puntarja. V zrezki z njimi še: TDjr: O našem grbu (Mladinska vez, junija 1959), Slovenska Madona (Klic Triglava, april 1972), M. Javornik: Slovenska kapela in „slovenski“ dnevi v Washingtonu, Sij 1971, šte. 15 in 13. Dalje: Sij 1972, šte. 9, „esse delendam...“ in šte. 10, (Naši narodni simboli).

Trikotnik: Moskva - Peking - Beograd

Dr. Oton Ambrož, poklicni časnikar in politični izvedenec, ki živi v New Yorku, je v založbi Speller & Sons, Publishers Inc., v New Yorku leta 1972 v knjižni obliki izdal temeljito študijo o ozadju sovjetsko-kitajskega spora pod naslovom: Preusmeritev svetovnih silnic in se v njej dotaknil tudi vrste problemov celotnega komunističnega tabora, ki mu pripada tudi današnja Jugoslavija.

Uredništvo Zbornika je naprosilo dr. Otona Ambroža, da za Zbornik priredi iz svojega obilnega gradiva o komunističnih problemih študijo, ki se nanaša na jugoslovanski komunistični režim. Pod zgornjim naslovom jo tu objavljamo.

Uredništvo

V važnih zadevah zunanje politike sta si Jugoslavija in Sovjetska zveza bliže druga drugi kakor v zadevah notranje politike. Simpatijo, ki jo je Jugoslavija pokazala do Prage v krizi leta 1968, je treba jemati kot izjemo. Ni namreč mogoče primerjati vročih polemik med Jugoslavijo in Stalinom vsled sovjetskega gospodarskega in vojaškega pritiska pred dvajsetimi leti ter polemičnega tona v jugoslovanskem tisku, s katerim je obsojala, skupno z večino komunističnih partij, sovjetski nastop proti Češkoslovaški preko Varšavskega pakta. Šlo je dejansko bolj za „družinsko zadevo“, v katero so bile vpletene komunistične partije ne pa vlade. Meddržavni odnosi v sovjetskem bloku niso bili prizadeti. Važno je namreč, da je „Sovjetska zveza še naprej tenkovestno ohranjevala tekoče gospodarske zveze z Jugoslavijo, vključno pošiljanje vojaškega materiala, s katerim si je ta država večinoma oborožila svoje sile.“¹ Titoizem v strogem pomenu besede je umrl s Stalinom. Dasi so bili medpartijski odnosi začasno razburkani, pa med vodstvom obeh partij ni nikdar prišlo do popolne prekinitve odnosov.

Titu se je posrečila politika dobivanja orožja iz Sovjetske zveze in finančne pomoči iz ameriških ustanov. Prav lahko je razumeti, zakaj je žel uspehe v obeh primerih. Ker Jugoslavija trguje s Kubo in Severnim Vietnamom, spada med države, ki ne morejo dobivati direktne ameriške pomoči.

Tito je tudi zelo aktiven v skupini držav, ki tvorijo tkim. tretji svet. Njegova politika nevezanosti med bloki bi bila opravičljiva, toda dvomljivo je, če more

sploh kateri komunistični vodja voditi tako politiko. Imel je sicer priložnost igrati važno vlogo v svetovni politiki, toda v trenutku krize, kakor je bila npr. tista leta 1968, ni imel nobene podpore s strani nevezanih držav. Dasi Jugoslavija ni bila direktno ogrožena, je dobila podporo od NATO, organizacije, ki jo isti jugoslovanski komunisti napadajo. Na 5. kongresu poljske komunistične partije je Gomulka kritiziral Jugoslavijo, da vodi „politiko tkim. nevezanosti... v varnem zavetju enotnosti držav Varšavskega pakta.“²

Kakšni so sovjetsko-jugoslovanski odnosi, najbolje dokazuje moskovski Komunist.³ Jugoslovanski komentatorji so se pritoževali, da za Sovjete v Jugoslaviji ni ničesar več prav. Jugoslovanski socializem (komunizem) sicer ni dvomljive vrednosti. Ali je morda nova varianta socializma tkim. samoupravljanje? Tudi to še ni bilo pojasnjeno. Vodilna vloga Zveze komunistov, fragmentacija enotne, „vse-ljudske“ posesti in drugi problemi naj ne motijo Sovjete. Jugoslovanska propaganda je vse-kakor uspešna in prav lahko je razumeti, da na Zahodu napačno razumejo apologetično naravo njihovih dokazovanj ter smatrajo jugoslovanske komuniste za spreobrnjenca, medtem ko se le-ti niso nikdar dejansko odpovedali komunizmu. V Jugoslaviji sami tega dejstva pač nihče ne zanika.

V Jugoslaviji so na dnevnem redu dolge debate o tej zadevi. Kardelj sam je ponovno izjavil, da nove variante ni, pa naj Sovjeti trdijo, kar hočejo. Jugoslovani sami so imenovali te nove ideje in formulacije „smešno improvizirane.“

V splošnem jugoslovanski tisk in radio neprestano napadata politiko zahodnjakov, ne da bi doslej naletela na primerno reakcijo. Na drugi strani pa so ista obveščevalna sredstva zelo občutljiva, kadarkoli se pojavi o Titovem režimu kaj negativnega predvsem v Sovjetski zvezi, pa tudi v drugih komunističnih državah. Sovjeti pa na drugi strani godrnjajo, kadar Jugoslovani pripisujejo raznim svojim novostim mednarodni pomen. Storiijo vse, da Titove ambicije prikrojijo na svetovnem pozorišču njegovim praviim meram.

Po dvajsetih letih izkušenj z delavskim samoupravljanjem v Jugoslaviji ostajajo vplivni gospodarski kompleksi v večini centralizirani ali deloma prenešeni na republike. Moč delavskih svetov pa je na drugi strani močno okrnjena. Sovjeti so označili samoupravljanje za anarho-sindikalizem, neko vrsto zlorabe delavske kontrole podjetij. Preprečili so razširjenje takega sistema v Češkoslovaški. Vsekakor je pretirano označiti ga za „likvidacijo socialistične države“ in trditi da vodi v personalizem in kapitalistično degeneracijo. Dejansko je Jugoslavija najboljši dokaz za nasprotno. Sovjetom pa seveda pomeni samoupravljanje varianto delavske opozicije.

„Razdržavljenje“ gospodarstva smatrajo za trajen povratak v Novo Gospodarsko Politiko (NEP), ki je bila Leninov začasni umik, ki mu ga je narekovala gospodarska nujnost. Sovjeti se bojijo med seboj tekmujočih industrijskih podjetij ter so vedno pripravljene na državno intervencijo.

Resnejše narave so težave, ki nastajajo med narodnostmi in manjšinami, ki jih je v preteklosti tajna policija enostavno zadržala. V tem pogledu je bila nekaj novega jugoslovansko-bolgarska polemika glede Macedonije, v ozadju katere se je vsekakor skrivala tudi ruska roka. Jugoslovanski velika zadolženost na Zahodu, stotisoči delavcev na delu na Zahodu ali pa brezposelnost doma, vse te slabosti Sovjeti pripisujejo gospodarski reformi in „tržni anarhiji“. Neka sovjetska revija, ki navadno navaja mnenje zunanjega ministrstva, je očitala Titu, da izpodkopa enotnost komunističnega sveta. Podobne napade na Jugoslavijo so objavile tudi druge sovjetske revije.

Tem sinhroniziranim polemikam so od časa do časa sledile poteze zaupanja. Jugoslovani so sicer skrbno beležili sovjetske

kritike, niso se pa z njimi spuščali v teoretično protidokazovanje. Zavračali so sleherni proti-sovjetizem in včasih celo hvalili „prvo deželo socializma“. In zgodilo se je celo, da je končno neka sovjetska revija priznala, da „je seveda mnogo zanimivega in pozitivnega v ideji samoupravljanja in v jugoslovanskem načinu izpeljave te ideje.“⁴

Človek se sprašuje, kaj je bil pravzaprav namen teh polemik, ko je Kardelj, manj kot mesec dni po češkoslovaški invaziji, izjavil, da se Jugoslovani prav gotovo niso obnašali tako zato, ker da bi hoteli zavzeti protisovjetsko stališče ali da bi se bili odločili vstopiti v NATO. Poudaril je: „Vedno smo se zavedali velike mednarodne vloge Sovjetske zveze v svetu. Zato smo bili vedno pripravljene podpirati sleherno njeno potezo ali politiko... To bomo delali tudi v bodoče.“⁵

Toda polemike so se nadaljevale. Neki sovjetski komentator pa je vseeno izrazil svoje „obžalovanje nad pomanjkljivostmi prijateljske države“ in „težavami našega bratskega ljudstva“. To njegovo pisanje je vsekakor treba smatrati za „razumljivo zaskrbljenost nad prijateljem“, kajti sovjetski tisk „prepoveduje napade na jugoslovanske vodje in na Zvezo komunistov“. Toda jugoslovanski tisk še vedno „zastrepnja ozračje prijateljstva in sodelovanja.“

Sovjeti trdijo, kakor je to trdil Gomulka, da „varnost Jugoslavije ni zagotovljena le z njenimi lastnimi oboroženimi silami, temveč z obstojem, v sedanjih okoliščinah, takšne močne protimperalistične sile kakor je Varšavski pakt“. Rusi godrnjajo, kadar Jugoslovani govorijo o okupaciji Češkoslovaške. Prav tako jim ni všeč, da Jugoslovani propagirajo svoj model kot „edinstven primer za splošno uporabo“ ali da s satiričnimi opazkami polnijo svoje opise potovanj po Sovjetski zvezi ali pa da publicirajo Solženicinov „Prvi krog“. Vse to sovjeti smatrajo za proti-sovjetske ideološke izpade.⁶

Medtem je mednarodna komunistična konferenca tiho pritrdila Moskvi. Jugoslovansko vodstvo je zato znova potrdilo svojo željo in pripravljenost za vzdrževanje „odnosov in sodelovanja s Sovjetsko zvezo in drugimi socialističnimi državami, ki naj se razvijejo v skladu z načeli, izraženimi v beograjski in moskovski deklaraciji leta 1955 in 1956.“

Na tiskovni konferenci, ki je sledila proslavam 25-letnice komunistične Jugoslavije, je Tito izjavil, da njegova država 175

gradi socializem kakor katera koli druga država sovjetskega bloka in da ideološko pripada temu bloku, dasi ne skupnosti (sodrujestvo) socialističnih držav, ki jim je Moskva naložila omejeno suverenost. Dejal je tudi, da bi bilo sedaj primerno, da Jugoslavija preneha dramaturgizirati zadevo in da naj „rajši pomirjuje stvari in zagotovi čim boljše sodelovanje v mednarodnem delavskem gibanju.“ Glede invazijske psihoze je dejal, da Sovjetska zveza nima nobenega razloga za takšno akcijo v Jugoslaviji in da tudi on sam vanjo ne verjame. Istočasno je namignil na možnost, da bi morda Jugoslavija lahko spadala v neko „sivo cono“ izven socialističnega sveta.⁷

Junija 1956, ob svojem prihodu v Stalingrad, je Tito iskreno mislil, ko je v prisotnosti Hruščeva izjavil, da „mora v vojni in miru Jugoslavija korakati z ramo ob rami s sovjetskim ljudstvom proti skupnemu cilju, cilju socialistične zmage.“⁸

Po poročilih tiska je maršal G. D. Žukov, takratni obrambni minister, šel še korak dalje in napravil vtis, da je bil sklenjen tudi sporazum o medsebojni podpori. Govoreč v navzočnosti Tita je namreč dejal, da se bosta Jugoslavija in Sovjetska zveza v sleherni bodoči vojni borili z ramo ob rami.⁹

Nekaj let pozneje je na partijski konferenci v Zagrebu decembra 1959 Tito dejal, da je v vseh važnih zunanje-političnih problemih Jugoslavija „stala na strani Sovjetske zveze in podpirala iniciative Hruščeva.“¹⁰

Na drugi strani pa je sovjetski zunanji minister Gromiko na zasedanju Vrhovnega sovjeta decembra 1960 izjavil, da Rusi z zadovoljstvom ugotavljajo, da so pogledi Sovjetske zveze in Jugoslavije na temeljna vprašanja sedanjega mednarodnega položaja identični in dodal, da „sovjetska vlada upa, da se bo sodelovanje med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo še okrepilo.“¹¹

Tokijski dnevnik Asahi Šimbun je na drugem koncu sveta navajal Tita, da je dejal, da ni razlik med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, kar tiče končnih ciljev pri gradnji socializma: razlike obstojajo samo v metodah in v njunem odnosu do, kakor ga je on imenoval, komunističnega tabora.¹²

Julija 1962, ko je jugoslovanska parlamentarna delegacija obiskala Moskvo, so jugoslovanski komunisti dobili uradno priznanje za svojo pravovernost. Predsednik sovjetske poslanske zbornice, Ivan V. Spiridonov, je izjavil, da jugoslovansko ljud-

stvo pod vodstvom Zveze komunistov „gradi socialistično družbo, katere končni cilj je komunistična družba.“¹³ To je štiri leta pozneje potrdil tudi Kardelj sam, ko je znova vodil takšno delegacijo v Moskvo. Govoreč o sovjetsko-jugoslovanskih odnosih je izjavil, da so temeljni cilji narodov Jugoslavije in Sovjetske zveze identični, se pravi graditev socializma ali komunizma, kar pomeni, da med njima obstaja tudi širok temelj skupnih interesov in potreba po sodelovanju in skupni akciji.¹⁴

Istočasno je za rdeče Kitajce „Jugoslavija prenehala biti socialistična dežela.“¹⁵ Pekinški delegat Čao Ji-ming je na 10. kongresu italijanske KP septembra 1962 celo trdil, da je bil „v Jugoslaviji vzpostavljen kapitalizem“, kar je izzvalo bučen smeh med navzočimi, ki so zadevo vsekakor poznali drugače. Sovjetsko-kitajski konflikt je tudi tu prišel do izraza.

Ponovna omemba beograjske deklaracije iz leta 1955 (ki je bila podpisana med obiskom Kruščeva v Beogradu) je bila v ideološkem pogledu važen dogodek za končno skupno izjavo, ki je bila izdana ob koncu obiska predsednika prezidija vrhovnega sovjeta L. I. Brežnjeva v Beogradu.¹⁶ Deklaracija je poudarila nevmešavanje v notranje zadeve „iz kakršnih koli razlogov, bodisi gospodarskega, političnega ali ideološkega značaja, ker so vprašanja notranje organizacije različnih družbenih sistemov in različne oblike družbenega razvoja izključna zadeva posameznih držav.“¹⁷

Ta načela so bila znova potrjena v moskovski deklaraciji leta 1956 ob priliki Titovega obiska v Sovjetski zvezi in sicer še posebej:

„Ker vemo, da so poti družbenega razvoja različne v različnih državah in razmerah, da raznolikost oblik družbenega

razvoja krepi njegovo moč in izhajajoč iz dejstva, da je sleherni tendenca vzpostaviti svoje poglede poti in oblik družbenega razvoja tuja obema podpisnicama, sta obe strani sklenili, da naj sodelovanje temelji na popolni prostovoljnosti in enakosti, na prijateljski kritiki in na tovariški izmenjavi pogledov na sporne zadeve med našima partijama.“¹⁸

Obe deklaraciji sta se nanašali samo na Jugoslavijo ter nista bili model za druge socialistične države, za katere velja izključno sovjetski model socializma.

Pozneje se je po oktobrskih (leta 1956) nemirih v Vzhodni Evropi Moskva povrnila

na ta dogovor. V govoru pred 7. kongresom bolgarske KP junija 1958 je Hruščev znova potrdil prvo resolucijo Kominforma iz leta 1948, s katero so obsodili Jugoslovane kot nacionalistične desviacioniste. Dodal pa je, da bi bilo prav ohraniti žarek upanja.

Moskva je večkrat priznala veljavnost teze različnih poti v socializem in komunizem. Toda, to je formalno nasprotovalo tako moskovski izjavi leta 1960 — ki je bila zadnji kitajsko-sovjetski kompromis — in programu sovjetske KP, ki obsoja takšne različne poti. S tega stališča okupacija Češkoslovaške vsekakor ni presenečala.

Istočasno so rdeči Kitajci poudarjali tudi drugo resolucijo Kominforma iz leta 1949, ki je označila Jugoslovane za „imperialistične agente“, resolucijo, ki so jo sovjeti zamolčevali po Stalinovi smrti.

Govoreč o sovjetsko-jugoslovanskih odnosih je Hruščev pred Vrhovnim sovjetom¹⁹ ignoriral protijugoslovansko deklaracijo iz leta 1957 in izjavo iz leta 1960. Nasprotno, zatrjeval je, da morajo ti odnosi temeljiti na politiki, potrjeni na 20. in 22. kongresu sovjetske KP ter nadaljeval: „Reči moram, da so koraki, ki so jih nedavno jugoslovanski komunisti in njihovi voditelji podvzeli v notranji in zunanji politiki, odstranili gotove stvari, ki so bile zmotne in škodljive graditvi socializma v Jugoslaviji.“ Napovedal je zblizanje in enotnost vsega mednarodnega komunističnega gibanja.

V istem govoru je Hruščev razložil različne poti v socializem in komunizem s temi besedami:

„Razumljivo je, da med nami ne more biti popolnega sporazuma glede vseh problemov, na katere naletavajo komunistične in delavske partije v svojem boju za rekonstrukcijo nove družbe. Različnih interpretacij konkretnih vprašanj socialistične graditve in različnih prijemov za reševanje teh problemov ne smemo zavreči... Takih komunistov ne smemo smatrati za kriveverce.“

To dokazuje, da Tito nikdar ni bil pravi heretik, ki bi bil zavrgel svojo komunistično vero. Moskva je proglasila urbi et orbi, da ga nihče ne sme smatrati tudi ne za razkolnika ter se teh načel v sovjetskem bloku trdno držijo.

Sploh bi bilo težko najti dobre razloge, da bi označili jugoslovanski komunizem za krivoverski. Pojma krivoverstvo in krivoverec sta v tem slučaju tako zgodovinsko

kakor etimološko neprikladna. Identiteta „dogme“ in materialistične vere med jugoslovanskim in sovjetskim komunizmom je nesporna. Imata tudi isti skupni cilj. Razlika med njima je samo v sredstvih. Nasprotno od sovjetov, jugoslovanski komunisti ne priznavajo „ene same poti v raj“, kakor jo izpoveduje „tretji Rim“.²⁰ Ko so bili izgnani iz Kominforma, so se napravili krepostnike in ustvarili majhen, prehodni razkol, ki je bil nato pozdravljen. Tako so Hruščev in njegovi nasledniki priznali Jugoslavijo za socialistično državo in Zvezo komunistov za bratsko partijo.

Francoska vlada je bila med prvimi, ki je stvarno gledala na ta dogajanja in je v svoji novoletni poslanici leta 1964 takratni predsednik De Gaulle vključil Jugoslavijo med „komunistične totalitarne režime, ki še vedno zatirajo zaslužnjene narode“.

Nove razmere so bile razvidne na 23. kongresu sovjetske partije spomladi 1966, kjer je bila Zveza jugoslovanskih komunistov prvič uradno zastopana po tedanjem podpredsedniku republike Aleksandru Rankoviću. Med enajstimi tujimi vladajočimi partijami, ki so bile prisotne na kongresu, ni bilo nobene razlike. To je tem bolj značilno, ko ugotovimo, da se 22. in 21. kongresa ni udeležila nobena jugoslovanska delegacija, medtem ko so na 20. kongresu Titovo poslanico samo brali. Enak privilegirani položaj je bil rezerviran jugoslovanskim komunistom na slavnostnem sestanku v Kremlju ob priliki Leninove stoletnice štiri leta pozneje, ko je predsednik prezidija vrhovnega sovjeta Nikolaj Podgorny pozdravil dr. Vladimirja Bakarića posebej med predstavniki vladajočih partij. To se je ponovilo tudi na 24. kongresu.

Jugoslovanskim komunistom se je posrečilo revidirati Zgodovino sovjetske KP, katere trditve imajo avtoritarni značaj, da je natisnila novo verzijo minulih sovjetsko-jugoslovanskih odnosov. Avtorji, z akademikom Borisom Ponomarjovim, tajnikom centralnega komiteja sovjetske KP na čelu, so zapisali, da so različni koncepti jugoslovanske KP in (razburkani) meddržavni odnosi globoko skrbeli skupnost socialističnih držav, da si je treba priznati nekatere napake. Kominformskih resolucij Zgodovina več ne omenja, kakor tudi ne programa Zveze komunistov, ki je bil prej sporna točka.

Kakor je bilo pričakovati, so se polemike med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo dokončno ustavile spomladi 1969. Odnosi

so se znova zboljšali, zlasti ker je postal za sovjete boj proti kitajskemu dogmatizmu mnogo važnejši. Kljub temu so se od časa do časa ponavljale splošne sovjetske kritike revizionizma in desničarskega oportunističnega, ki so jih vse Jugoslovani obračali nase. Kot izjema pravila je Planovoje hoojaistvo, revija sovjetske osrednje planske komisije (gosplan) zapisala, da jugoslovanski tržni socializem revidira bistvo marksistično-leninističnega gospodarstva. Beograd pa s svoje strani od časa do časa napada Brežnjevo doktrino omejene suverenosti.

Teze Leninove stoletnice so imele namen, kakor so to trdili jugoslovanski komunisti, „definirati sovjetski model socializma kot edino pravilen“ in v zvezi s tem zavreči različne poti v socializem. Položivši tako Lenina in leninizem na Prokrustovo posteljo sovjetskega sistema trdijo, da je bil že Vladimir Iljič nasproten samoupravljalškemu sistemu in svobodni igri tržnih zakonov.²¹

Enakost ali podobnost sovjetsko-jugoslovanskih pogledov

Ko mu je bila dana čast, da je govoril pred Vrhovnim sovjetom kot tuj gost pet let po njegovem „glavnem sovražniku“ Maoacetungu, je Tito zatrdil, da „bosta Jugoslavija in Sovjetska zveza izboljšali medsebojne odnose kolikor je mogoče... Naši pogledi so enaki ali zelo blizu drug drugemu... V kolikor gotovi nesporazumi še obstojajo, jih bomo odstranili s konstruktivnim sodelovanjem.“ Dodal je, da se „v temelju strinja z izjavami tovariša Hruščeva o sovjetsko-jugoslovanskih odnosih.“²²

Jugoslovanski predsednik je moral biti silno zadovoljen, da je imel privilegij formulirati svojo zvrst komunizma sovjetski publikli v govoru delavcem tovarne za traktorje v Volgogradu (bivšem Stalingradu).²³ To je bil njegov mejnik legitimnosti.

Veljko Vlahović, kot predstavnik Zveze jugoslovanskih komunistov na šestem kongresu nemške KP, je bil med svojim govorom deležen burnih ovacij, kar se je prvič zgodilo po letu 1948.²⁴ Obsojajoč napade kitajskega delegata je predsednik kongresa Paul Verner pripomnil, da Jugoslavija zvesto služi stvari socializma. Zveza jugoslovanskih komunistov je dokončno vzpostavila medpartijske odnose s sovjetsko partijo.²⁵

Treba je dodati, da je na istem kon-

gresu Hruščev v svojem govoru sprejel Kardeljevo tezo, da socialističnega ali komunističnega sistema ni nujno istovetiti s sovjetskim vojaškim blokom. Tako more Jugoslavija ostati spoštljiv član komunističnega sveta, ne da bi sodelovala v Varšavskem paktu. Po jugoslovanskem mnenju je treba ta pakt smatrati za „naravno obrambno reakcijo proti ustvaritvi Atlantskega pakta“. Dejansko je bil NATO „naravna obrambna reakcija“ na Stalinove napadalne načrte, njegovo železno zaveso in njegovo napadalno politiko. V svojem govoru tovarniškim delavcem blizu Beograda je Tito dejal, da sovjeti nosijo breme težkih žrtev za obrambo ne samo sebe, temveč vsega socializma, se pravi tudi komunistične Jugoslavije.

Več let so na Zahodu živeli v iluziji, da je Titov komunizem drugačen od komunizma sovjetskega bloka. Jugoslovanski predsednik sam je zavrgel takšno tolmačenje, ko je v istem govoru dejal:

„Trditve nekaterih ljudi, da bi mi imeli posebno vrsto socializma z nacionalnimi karakteristikami, ki bi bil sprejemljiv celo za nesocialistične države, nas ne prepričajo. Za nas so taki izrazi simpatij brez vrednosti. Mi hočemo resnično socialistično družbo in hočemo vzpostaviti odnose, ki so prikladni socialističnim državam.“²⁶

Takratni zunanji minister Koča Popović je poudaril sodelovanje z drugimi socialističnimi državami kot glavni namen zunanje politike komunistične Jugoslavije. Skupna ideologija s temi državami predpostavlja enake poglede na koeksistenco in zunanjo politiko na splošno. Dva meseca pozneje je na peti plenarni seji Centralnega komiteja Tito izjavil, da jugoslovanska zunanja politika „ne more škodovati stvari socialističnih držav in delavskemu gibanju na splošno. Zavedati se moramo, da smo del tega gibanja in da ne stojimo zunaj njega... Ko pravim, da stopamo ob stran anti-dogmatskim šolam v mednarodnem komunističnem gibanju, določam tako naše mesto, naše dolžnosti in mednarodne dolžnosti Zveze komunistov Jugoslavije v mednarodnem delavskem gibanju.“²⁷

Dvomesičnik Medjunarodna Politika je zapisal, da je Varšavski pakt, nasprotno od NATO, regionalnega in obrambnega značaja. „Proces razkroja Atlantskega pakta je nezadržan. Pravi namen ohranjanja ameriške prisotnosti je postal razviden komur koli. Emancipacija Evrope od ameriškega vpliva je na pohodu.“ Ta proces bi

bilo mogoče pospešiti z razpustom Varšavskega pakta.²⁸

Nekateri diktatorji Tretjega sveta so bili Titovi najtesnejši prijatelji. Ko so izgubili oblast zaradi izključno notranjih zadev njihovih držav, je Tito v centralnem komiteju jugoslovanske KP napadel „imperialistične sile“, zlasti ZDA, da ogrožajo jugoslovansko neodvisnost, dasi je bilo znano, da je resnica ravno nasprotna. Uporabljaajoč to kot pretvezo za svoja pro-sovjetska potovanja v Moskvo in Budimpešto v podporo Arabcem, je Tito podal novo formulacijo za politiko nevezanosti, ki jo je rešil zaradi svoje povezanosti z Moskvo. Takrat je imenoval politiko aktivne in mirne koeksistence boj proti „imperializmu“. Podobne izjave so dajali tudi drugi člani centralnega komiteja s pojasnilom, da bo mogla biti politika nevezanosti zmagovita samo v slučaju, če se bodo nevezane države povezale s sovjetskim blokom.²⁹

Titovo stališče pred invazijo Češkoslovaške je pravilno ocenil profesor Mosely v nekem članku, v katerem pravi: „Titova naraščajoča tendenca vedno večjega približevanja sovjetski politiki je deloma odsev njegove pojemajoče vrednosti tako v Kremlju kakor pri vodjih Tretjega sveta.“³⁰

V svoji zunanji politiki je Romunija, članica Varšavskega pakta, zavzela neodvisno stališče. Vendar pa je partijski vodja predsednik Ceaucescu izjavil, da se bo v slučaju vojne Romunija borila na strani drugih socialističnih držav, ne glede na to ali bo Varšavski pakt obstajal ali ne. Ni dvoma, da isto velja tudi za Jugoslavijo.

Dr. Viktor Meier, bivši vzhodnoevropski dopisnik Neue Züricher Zeitung, je priznana avtoriteta na tem področju. On trdi, da se Jugoslavija zanaša na moč Sovjetske zveze kakor tudi drugih držav sovjetskega commonwealtha. Njegov pogled na Varšavski pakt je prožnejši. Albanija je formalno izstopila iz pakta s protestom, da je naperjen proti njegovim članicam. Meier meni, da se vsi strokovnjaki med seboj strinjajo in da samo uradni krogi ohranjajo „shematičen način pogleda na ta pakt“, zanikajoč mnoga neizpodbitna dejstva. Postavil je ta-le vprašanja:

„Zakaj, če je nekoč prevladujoč sistem komunistične enotnosti v procesu novega formiranja, ne bi bilo komunistični Jugoslaviji določeno trdno mesto v novem sistemu socialistične enotnosti, enotnosti, ki bo verjetno pozneje dobila svoje ime? In zakaj naj bi se Sovjetska zveza politično in

vojaško angažirala manj v evropski državi devetnajst milijonov ljudi, kakor v kateri koli drugi, in še to v državi, ki leži na strateško važnem področju ter ima kljub vsemu še gotov vpliv v svetu, da bi ohranila njen komunistični značaj, kakor je n.pr. poskušala to storiti na Kubi?“³¹

Za izvedbo starega carističnega načrta razširitve ruskega vpliva na toplo Sredozemlje in velikega sovjetskega načrta, da bi iztisnila ameriško Šesto floto iz tega dela Evrope, Moskva računa na jugoslovansko podporo. Beograd pa ima svoj radarski sistem povezan z Varšavskim paktom.³²

Jugoslovanski komunisti so zavrgli tkim. „teorijo o enaki razdalji“ in zato ne merijo ameriške in sovjetske prisotnosti v Sredozemlju z istim merilom. Nasprotno, prišli so na dan z idejo atlantizacije njegovih obal, ker je „sovjetska vojaška prisotnost v tej coni danes koristna in potrebna spričo napadalne aktivnosti imperializma.“³³

Glasilov sovjetskih oboroženih sil je leta 1967 predvidevalo vedno večji razvoj sodelovanja med obema vojskama:

„Jugoslovanska ljudska vojska in sovjetska vojska, ki sta se med drugo svetovno vojno borili z ramo ob rami, ohranjata tesno sodelovanje in prijateljstvo tudi v miru. Tako je bila jugoslovanska vojaška delegacija prisotna na skupnih manevrih vojsk in mornaric Bolgarije, Romunije in ZSSR, ki so bili meseca avgusta ter tudi na manevrih na Dnjepru meseca septembra. Mornariška delegacija pod vodstvom sovjetskega admirala S. G. Gorškova je obiskala Jugoslavijo leta 1967. Admiral M. Jerkovič, pomočnik jugoslovanskega obrambnega ministra, je vodil jugoslovansko pomorsko delegacijo na povratnem obisku Sovjetski zvezi. Skupina rečnih ladij črnomske flote je napravila letos prijateljski obisk v Novem Sadu.“³⁴

Kaj pa glede absurdne kitajske trditve, da je Jugoslavija „poseben oddelek ZDA“? Kakor smo zgoraj pokazali, pravilo, da v vseh važnih mednarodnih zadevah sovjetska in jugoslovanska zunanja politika hodita z roko v roki, neizpodbitno drži ter so ga ponovno potrdili vsi važni sovjetski in jugoslovanski činitelji. „Enakost in skupnost pogledov“ je našla izraza v skupni sovjetsko-jugoslovanski izjavi 30. junija 1965, po sestanku med Titom in sovjetskimi voditelji,³⁵ ki jo je znova potrdil Brežnjev septembra 1971.

Ko je bivši zunanji minister Marko Nižezić obiskal svojega sovjetskega kolego A. A. Gromika leto dni pozneje, sta oba z zadovoljstvom ugotovila, da „sedaj obstajajo vsi pogoji za nadaljnji vsesplošni razvoj in krepitev bratskega prijateljstva in sodelovanja med ZSSR in SFRJ.“³⁶ Sestanki te vrste so bili istočasno prikazani kot proti-kitajske poteze.

Sodelovanje med obema državama je postalo neizpodbitno. Iskreno in medsebojno prijateljstvo je bilo vzpostavljeno v zadnjih letih režima Hruščeva. Celo „bombažnih krogel, ki te zadenejo pa te nikdar ne ranijo“, da uporabimo Enver Hodžovo metaforo, ni Moskva več metala, kakor je to delala prej, da je deloma klonila pod kitajskim pritiskom. Bombažne krogle je Moskva, seveda, spet metala med češko-slovaško krizo. Vse pa je imelo značaj povesti s srečnim koncem, „kakor novela, v kateri morata ljubimca premostiti mnogo ovir, predno končno padeta drug drugemu v objem, združena za vedno,“ kakor je komentiral Slobodan Š. Stanković, glavni jugoslovanski analitik radija Svobodne Evrope v Münchenu. Dejansko jugoslovanska zunanja politika ni drugo kakor „koristna refinacija sovjetske zunanje politike“.³⁷ Med njima je sklenjen nepisan dogovor glede „ameriških napadalnih akcij“ in uporabe gesel komunistične propagande. Jugoslaviji je dodeljena posebna svetovna misija komunističnega agenta med nevezanimi državami.

Kar tiče tkzv. narodno osvobodilnih vojn, moremo govoriti o identičnosti pogledov med Jugoslavijo in drugimi komunističnimi partijami. Režim dejansko dolguje svoj obstoj tej vrsti vojskovanja. Jugoslovani podpirajo take **vojne bodisi neposredno ali posredno**, kot dobri komunisti, zlasti v alžirskem slučaju. To dokazuje, da se Kitajci znova motijo.

V komunističnih državah so meddržavni in medpartijski odnosi med seboj povezani in zato močno vplivajo drug na drugega. Medpartijski odnosi so bili znova vzpostavljeni med jugoslovansko, sovjetsko in vsemi drugimi vladajočimi partijami. Sklenile so roke „v boju proti imperializmu“ in „da bi z vsemi sredstvi podpirale ljudska osvobodilna gibanja“, kakor stoji v izjavi sovjetskih in jugoslovanskih vodij iz leta 1965. Na drugi strani pa se je Tito v svojem poročilu 9. kongresu Zveze komunistov pritožil nad „zastojem in nazadovanjem našega sodelovanja na področju političnih

in partijskih odnosov“ s petimi komunističnimi državami.

Tito sam trdi, da se istoveti s svetovno komunistično zaroto. Na splošno ista komunistična strategija velja tudi za jugoslovanske komuniste, razlikuje se samo v taktiki. Tito je zavrgel mit o nekem krivo-verskem jugoslovanskem socializmu in poziva na pravi marksistično-leninistični sistem, čigar cilj je komunizem.

V Jugoslaviji se istočasno tudi zavedajo, da je režim odvisen od usode socializma (komunizma) v svetu, kajti po njihovem programu je jugoslovanski socializem del svetovne družbene spremembe.³⁸ Delegacija Zveze komunistov se je jeseni 1965 v Moskvi temeljito seznanila „z izkustvi sovjetske organizacije, partijske in ideološke aktivnosti in z uspehom sovjetskega ljudstva pri graditvi materialnega in tehnološkega temelja komunizma“.³⁹ Toda kljub temu ostaja jugoslovanski poseben odnos do Rusije odvisen v neki meri od zmožnosti ohranjanja svojih zahodnih in nevezanih stikov.

V drugi polovici junija 1968 je delegacija sovjetske KP obiskala Jugoslavijo na povabilo centralnega komiteja Zveze komunistov. V skupnem poročilu so poudarili, da so predstavniki Zveze in sovjetske partije razpravljali o problemih krepitve sodelovanja in se sporazumeli o konkretnem načrtu za bodočnost.⁴⁰

Odgovarjajoč posredno jugoslovanskim komunistom, opravičujoč okupacijo Češko-slovaške, je Pravda zapisala: „Kadar neka socialistična država zavzame ‘nevezano stališče’, ohranja svojo narodno neodvisnost dejansko prav zaradi moči socialistične skupnosti in predvsem Sovjetske zveze kot vodilne sile, ki vključuje tudi moč svojih oboroženih sil.“ To je vsebina omenjene Titove izjave o sovjetskih oboroženih silah, ki podpirajo ves socialistični (komunistični) commonwealth. Če ne bi bilo sovjetskega nuklearnega ščita, bi se manjši komunistični vodje počutili mnogo manj varne. Ostaja pa dejstvo, da je Jugoslavija ohranila tradicionalni koncept suverenosti v nasprotju s sovjetskim stališčem.

9. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije marca 1969 se ni udeležila nobena vladajoča komunistična partija, razen romunske. Drugače je bilo na 8. kongresu Zveze, ki so mu prisostvovalе vse partije sovjetskega bloka. Na 9. kongresu tujim partijam ni bilo dovoljeno povzročati zmešnjavo z

nasprotujočimi mnenji. Drug razlog njihove odsotnosti je bilo njihovo različno stališče do raznih problemav v Zvezi sami. Tito je izjavil, da so te razlike prehodne in ponovil željo ohranjanja dobrih odnosov s Sovjetsko zvezo in drugimi socialističnimi državami. Kongresna resolucija o mednarodnih odnosih je zavrгла idejo mednarodnega komunističnega glavnega stana ali ideološkega monopola katere koli partije.

V svojem govoru v Vrhovnem sovjetu je zunanji minister Gromiko poudaril važnost izboljšanja odnosov z Jugoslavijo:

„Potrebno je poudariti, da Sovjetske zveza daje velik pomen razvoju odnosov s socialistično Jugoslavijo, dasi se ti odnosi niso vedno razvijali zadovoljivo. Prepričani smo, da privrženost ljudstev ZSSR in Jugoslavije idejam socializma in njihovim skupnim interesom v razširjenju stikov ustvarja predpogoj za nadaljnji razvoj sovjetsko-jugoslovanskih odnosov. In mi smo v vsem za to.“

Ta politika je bila potrjena tudi med obiskom Gromika v Beogradu septembra 1969. Našli so kompromis: sovjeti so znova formalno potrdili beograjsko deklaracijo iz leta 1955. Tokrat so dali poseben poudarek načelom spoštovanja suverenosti, enakosti in nevmešavanja v notranje zadeve. Jugoslovani pa so pristali „pozabiti preteklost“ in se zavezali, da ne bodo znova načenjali slučaja Češkoslovaške (Titova tiskovna konferenca v Kranju). Sovjetska in jugoslovanska zunanja politika sta se ujemale kakor vedno. V svojem govoru v Zagrebu teden dni pozneje je Tito govoril o razvoju prijateljskih odnosov in o visoki ravni sodelovanja s Sovjetsko zvezo in z drugimi vzhodnoevropskimi socialističnimi državami. Sledila je izmenjava partijskih študijskih delegacij.⁴¹

Proselitizem z nevezanostjo

V zgoraj omenjenem govoru v Beogradu je Tito po svoji vrnitvi iz Moskve podal obširnejšo razlago pomena jugoslovanske zvrsti nevezanosti. Dejal je, da je povedal moskovskim voditeljem, da Jugoslavija uživa dobro ime med ljudstvi v Aziji in Afriki in da to koristi ne samo Jugoslovanom in tistim državam, temveč tudi „naprednemu gibanju in vsemu miroljubnemu svetu“. V komunističnem žargonu to pomeni širjenje komunistične ideje in pridobi-

vanje sopotnikov. Kardelj je razvil isto idejo v svoji izjavi, ki jo je dal Tanjugu.⁴² Dejal je, da bo s pomočjo nevezanosti komunizem mogel zavladati po vsem sveta mnogo hitreje.

Tretjo konferenco državnih in vladnih poglavarjev nevezanih držav v Lusaki v Zambiji septembra 1970 sta pozdravila Čuenlaj in Kosygin. Moskva in Peking sta se morala zadovoljiti z resolucijami sprejetimi v skladu z njihovimi politikami, ne glede na njihove razlike.

Na potovanjih po Afriki in Aziji sta se Tito in Kardeuj močno potrudila in preučila celotno politiko nevezanosti, da sta jo čim bolj približala sovjetski liniji. Kardelj je v Moskvi v govoru o politiki nevezanosti uporabljal pridevek „takoimenovana“, kakor da bi se hotel opravičevati sovjetski publiki. Takoj je tudi pojasnil, da ta politika ne pomeni nevtralnosti v sedanjem svetovnem boju „socialističnih, naprednih, demokratskih in miroljubnih sil“, temveč je „njegov neločljiv in bistven del“. ⁴³ Nihče ne dvomi, kaj v komunističnem smislu te sile predstavljajo.

Po obisku predsednika Kosygina v Kairu je Pravda zapisala, da je politika nevezanih držav velikega pomena v boju socialističnega commonwealtha.⁴⁴ Neki jugoslovanski komentator je istočasno poudaril, da ima Sovjetska zveza enake ali zelo podobne poglede na važne mednarodne probleme kakor veliko število nevezanih držav. Zato je bilo razumljivo, da je madžarski partijski vodje Janoš Kadar po obisku pri Titu v skupni izjavi pozitivno ocenil to vrsto nevezanosti.

Med češkoslovaško krizo so jugoslovanski komunisti poudarili, da so sovjetski vodje hvalili politiko nevezanosti v Egiptu in v Indiji. Navajali so Kosyginove izjave po vrnitvi iz omenjenih držav, da to gibanje predstavlja veliko silo v boju proti kolonializmu in imperializmu in da služi krepitvi varnosti, miru in sodelovanja med državami. Pozneje je pomočnik sovjetskega zunanjega ministra N. P. Firjubin v New Delhi počastil nevezane države z izjavo, da predstavljajo važen dejavnik v konsolidaciji sveta. Dolga leta so Jugoslovani zvesto služili sovjetski stvari v teh državah. Njihovo glasilo je zapisalo: „Koliko naporov je naša Zveza in posebej še tovariš Tito potrošila tako doma kakor zunaj (zlasti v tkzv. 'tretjem svetu'), da je odstranila nerazumevanje in pomankanje zaupanja do socializma v sovjetski obliki!“ ⁴⁵

Jugoslovani širijo ideološki proselitizem v razvijajočih se državah z nasveti, „naj se otresejo kapitalizma s titoizmom“. Demokratski senator William Proxmire iz Wisconsin je dejal, da Tito identificira to vrsto nevtralnosti z zmago komunizma nad svobodo.⁴⁶

Po beograjski konferenci nevezanih držav je Reporter zapisal: „Jugoslovanski režim je napravil največjo uslugo komunistični stvari, ko je vskladil marksistično formulo z naravno protikolonialno reakcijo.“ Razpravljajoč o tej zadevi, prof. Milorad M. Drašković, član Hooverjevega inštituta za vojno, revolucijo in mir na Stanfordski univerzi, ugotavlja, da je Titov režim „na vseh ravneh napravil vse, da slabi postojanke Zahoda po vsem svetu... Prepričani so (jugoslovanski komunisti), da tako na svoj, neodvisen način pomagajo nezadržnemu pohodu človeštva v komunizem.“⁴⁷

Praktični dokaz te politike je bil jugoslovanski doprinos v sklad afriških osvobodilnih gibanj v Dar-es-Salaamu v Tanzaniji, kakor so objavili na ministrski konferenci Organizacije afriških držav v Addis Abebi februarja 1967.

Ko je že večina bivših kolonij postala samostojna, so jugoslovanski komunisti formulirali novo teorijo o gospodarskem neokolonializmu ter jo začeli širiti po vsem svetu. To je sedaj novo orožje komunističnega dela sveta v njegovem boju proti Zahodnim silam, vključno proti ZDA. Tito sam je na univerzi v Nairobi februarja 1970 izjavil, da so „protektionsistična in diskriminacijska dejanja teh sil bistvo neokolonializma.“ V zvezi z obstoječo razliko med razvijajočimi se in razvitimi deželami pa je zvaril nov pojem tehnološkega kolonializma.⁴⁸

Mnoge razvijajoče se dežele so podvržene trem vrstam komunistične infiltracije: sovjetske in njenih satelitov, rdeče kitajske in jugoslovanske. Vse gredo za istim ciljem, dasi si včasih v svojih akcijah pridejo navzkriž. Od časa do časa Sovjeti in Jugoslovani koordinirajo svoje akcije v boju proti Kitajcem. Neki jugoslovanski komentator je ponovno poudaril, da se „v Pekingu posebno močno trudijo ‚reševati‘ nove neodvisne države in osvobodilna gibanja v Afriki, Aziji in latinski Ameriki ‚pred jugoslovanskimi intrigami‘.“⁴⁹

S svojo socialistično propagando v razvijajočih se državah in s širjenjem komu-

nističnih idej po vseh kontinentih jugoslovanski komunisti učinkovito pomagajo svetovnemu komunizmu zlasti s tem, da okoli sebe zbirajo nevezane države, pa naj te sprejemajo socialistično vero ali ne, vse z namenom, da se ne bi kdaj ti narodi spremenili v potencialne zaveznike Zahoda.

V uvodu v knjigo Jugoslovanski komunizem, ki jo je napisal bivši jugoslovanski diplomat dr. Karel Zalar, senator Thomas Dodd piše, da Tito kot potujoči misijonar po nevezanih in novih samostojnih državah „mnogo več koristi svetovnemu komunizmu, kakor pa bi, če bi izgledal moskovski komunist.“ Jugoslovanski komunisti resno jemljejo Leninovo tezo povezanosti med komunisti in bivšimi kolonialnimi narodi proti Zahodnem svetu.

Govoriti moremo tudi o izvozu titoizma v mnoge dežele, ker Tito v gotovih primerih daje svoje nasvete nekaterim vladam ne samo na področju zunanje politike, temveč tudi v povsem notranjih zadevah. Njegove „strokovnjake“ je najti vsepovsod. Po uradnih podatkih je v zadnjih letih nad tisoč jugoslovanskih delegacij potovalo širom sveta. „Sleherni poskus prikazati v celoti namene, raznolikost in zlasti jakost izmenjav in sodelovanja med Zvezo komunistov, Socialistično zvezo in drugimi družbeno-političnimi organizacijami ter naprednimi strankami in gibanji v drugih deželah, bo ostal nepopolen,“ je zapisala Borba, glasilo jugoslovanske komunistične partije. Tito sam je izjavil, da je Jugoslavija doslej izdala posojil v višini 650 milijonov dolarjev razvijajočim se deželam in da več tisoč jugoslovanskih strokovnjakov deluje v Afriki in Aziji.⁵⁰

Jugoslovanski partijski program je glede možnosti graditve socializma zunaj komunističnih držav povsem jasen. Pravi: „Mišljenje, da imajo komunistične partije monopol nad slehernim gibanjem, ki vodi v socializem in da se socializem izraža samo v njih in preko njih, je teoretično nepravilno in praktično zelo škodljivo.“⁵¹ Tako uči tudi Djilas. V enem svojih 19 člankov, v katerih je leta 1953 zmedel titoiste, je zavrgel „dogmatično in birokratsko teorijo, da so samo komunisti živa sila socializma.“ V tem geslu je videl Stalinovo teorijo o komunistih kot „svečenikih in stražnikih socializma.“⁵²

Komunistične partije imajo seveda politični monopol v vseh državah, kjer imajo oblast. To je bistvo diktature proletariata. Po jugoslovanski teoriji pa v državah, kjer

komunisti še ne vladajo in v katerih gibanjih v socializmu vodijo levičarske, dasi ne-komunistične stranke ali pa koalicija takih strank, takšen monopol začasno ni primeren. Vladajoče stranke morajo seveda v teh primerih biti protikapitalistične in protiimperialistične, se pravi nastrojene proti Zahodu. Jugoslovani smatrajo staro sovjetsko stališče za škodljivo rasti socialističnih sil v nekomunističnih državah.

Medtem so tudi Rusi spremenili svoje mnenje in premostili prepad med teorijo in prakso. Še bolj kakor prej Hruščev, današnje sovjetsko vodstvo priznava nepravoverni arabski, afriški in azijski socializem, ki ga včasih imenuje „leninizem brez razrednega boja“. Dr. Meier je sicer skeptičen nad uspešnostjo jugoslovanskega proselitizma v razvijajočih se državah, dasi so nekateri levičarski režimi v teh državah sprejeli titoistično doktrino za model, ki ga skušajo prilagajati svojim deželam.⁵³

Naraščajoče poslabšanje odnosov med Moskvo in Pekingom je vsekakor pripomoglo k izboljšanju odnosov med Moskvo in Beogradom. Ker kaže, da se Moskva in Peking zaenkrat ne bosta pobotala, ima nevarnost, ki grozi Rusiji, velik vpliv na moskovsko-beograjske odnose. Kitajci dejansko očitajo sovjetom, da so se v odnosu do jugoslovanskega revizionizma obrnili za 180 stopinj. Poleg tega trdijo, da je to dobro premišljen poskus ustvariti razkol v mednarodnem komunističnem gibanju.

Odgovarjajoč na sovjetsko odprto pismo so Kitajci obrnili svoje vprašanje na star problem: „Ali je Jugoslavija socialistična dežela?“⁵⁴ Sovjeti, kakor tudi vse druge komunistične partije, razen kitajskega „tabora“, so seveda odgovorili pritrdilno. To je vsekakor bolj prepričljivo kakor kakršni koli drugačni dvomljivi poredki nekaterih zahodnih krogov. Če resnično verujejo, da v Jugoslaviji režim vzpostavlja svobodno gospodarstvo, potem niso dojeli narave jugoslovanskega komunizma.

Kitajsko uradno stališče ie, da oblast komunistične partije v Jugoslaviji postopoma degenerira, ker da se je odpovedala diktaturi proletariata in odzela vodilno vlogo sama sebi. Govorijo o „narodni buržuaziji“, ki je dobila kontrolo države v svoje roke, kakor so imeli navado govoriti o stari kitajski kasti, ki so jo obtožili, da je prodala državne interese tujcem.

Vodilna v'oga Zveze komunistov

Tudi po izgonu iz kominforma so se jugoslovanski komunisti smatrali za najboljše komuniste. Čutili so se vzvišene nad vsemi drugimi tovariši, vključno nad sovjeti, da ne govorimo o kitajskih „levičarskih pustolovcih“.

Na maksističnem simpoziju v Stanfordu je prof. Adam Ulam, pisec Titoizma in kominforma, izrazil mnenje, da titoizem ni posebna ideologija, temveč poseben zgodovinski moment. V uradnem življenjepisu Dedičar piše o Titu, da je leta 1952 dejal, da titoizem ne obstaja kot posebna ideologija in da jugoslovanski komunisti niso ničesar dodali marksizmu-leninizmu.⁵⁵ Pozneje so seveda spremenili svoje mnenje in trdijo, da so to teorijo obogatili.

Po mnenju dr. Jana Libracha, bivšega poliskega diplomata in pisca knjige o sovjetski zunanji politiki, ni bistvenih doktrinarnih razlik med jugoslovanskimi in drugimi komunisti, temveč je vsa zadeva podobna bizantinskemu dialektičnemu triku. Opozarja na dejstvo, da je Tito zaključil peti partijski kongres, tri tedne po prvi kominformski resoluciji, z vzklikom „Živijo Stalin!“ Če bi Stalin hotel imeti kompromis, bi ga mogel dobiti za nizko ceno še eno leto po resoluciji.⁵⁶

Iz programa Zveze komunistov in vseh ostalih dokumentov je razvidno, da Jugoslavija gradi socializem kot prvo stopnjo komunizma. Zato so v državi ustvarili družbeno lastnino nad vsemi osnovnimi produkcijskimi sredstvi, razpečevanjem in denarnim prometom, izvemši lastnike majhnih posestev ter majhne obrtnike, gostilničarje, trgovce in lastnike tovarnjakov, katere vse priznavajo kot ideološko sprejemljive izjeme.

Država je podvržena režimu diktature proletariata. V praksi to pomeni diktaturo Zveze komunistov, odnosno točneje, njenege izvršnega odbora in predsedstva. Z drugimi besedami, gre za monopol komunistične partije, totalitarno vladanje partije in državne birokracije, ki si sama izbira vodstvo, ne glede na vodoravno rotacijo. Kakor v drugih komunističnih državah, tudi ta režim označevalcem razmer izgleda kot neke vrste perpetuum mobile. Neki kritični govornik si je na zadnjem federalnem kongresu delavskih sindikatov dovolil izraziti idejo o vertikalni rotaciji vodstva — za spremembo.

Tu so v Ghani dali komunistom dobro lekcijo: „Ljudstvo na oblasti ne sme poskušati samo sebe ohranjovati na oblasti, kakor da bi bila le-ta njegova last,“ je izjavil brigadir Akwasi Afrifa, eden predsedniških delegatov, ko so v državi vzpostavili parlamentarno demokracijo.

Zveza komunistov igra vlogo predstraže in je prisotna v vseh političnih odločitvah. Jugoslovansko komunistično vodstvo je dejanski gospodar države in družbe in kontrolira praktično vse. Partijski program jasno določa, da morajo komunisti sedeti na ključnih položajih v državni upravi in jo trdno držati v svojih revolucionarnih rokah.

Program je jasen in odkrit glede jugoslovanskega notranjega položaja in problemov. Priznava, da je „sovražnik socializma“ še „vedno važna sila v družbenem življenju“ države in da „antagonistične sile (se pravi 'razredni sovražnik') še niso dovolj oslabiljene, da bi prenehale biti nevarne“ režimu. Zato jugoslovanski komunisti „ne morejo odložiti orožja razrednega boja, diktature proletariata in vodilne vloge Zveze komunistov“. V svojem boji proti silam, ki „še vedno silijo... k vzpostavitvi kapitalizma ali birokratskega državnega kapitalizma“ se jugoslovanski komunisti „nenehno borijo proti slehernemu izpodkopavanju svoje politične oblasti, ki ga poskuša buržujska proti-revolucija“.⁶⁷

Diktatura komunistične partije in partijsko vodstvo države sta posledica mononola partijske oblasti in vse dotlej, dokler bo ta monopol obstajal, ni mogoče v naravi komunističnega režima pričakovati nobene bistvene spremembe, kajti vsa rotacija aparatčikov je vodena od zgoraj in samo odseva voljo vodstva.

Zato navodila, ki so bila izdana za reorganizacijo Zveze, niso spremenila teh osnovnih načel. V navodilih stoji, da „značaj sam in razredna družbeno-politična vsebina državne oblasti ostajata v bistvu nespremenjena: vse dotlej, dokler bo država nenadomestljivo sredstvo za realizacijo in zaščito socialnih potreb delavskega razreda in socializma s pomočjo organizirane politične sile in prisilstva, ostaja diktatura proletariata bistvo države. Je sistem oblasti, ki garantira družbeno nadvlado delavskega razreda in njegovih dolgoročnih interesov v socialistični preobrazbi družbe“. Zato ostaja diktatura proletariata, se pravi Zvezino vodstvo nedotakljivo. Na splošno

ta dokument bolj razgalja napake preteklosti, kakor pa daje napotke za njihovo preprečitev v bodoče.

Samoupravljalni sistem „ne pomeni, da jugoslovanski komunisti opuščajo odgovornost nad državno politiko“. Zveza ohranja svojo vodilno vlogo kot „ideološko-politična predstraža delavskega razreda“.⁶⁸

Tito je v svojih govorih večkrat potrdil to dejstvo. Poudaril je, da vodstvo Zveze ni okrnjeno; nasprotno, njena vloga bo še dolgo naraščala. Ponovil je, da se Zveza ni odpovedala svoji „vodilni vlogi“ in dodal, da je bilo napačno, da niso izgnali tistih, ki so trdili, da partija izginja. Nato je nadaljeval: „Komunisti so z nami v (federalni) skupščini in v vseh organizacijah; določajo zunanjo in notranjo politiko... Demokratični centralizem je tudi danes še zelo važen in nujen v sedanji fazi.“ Ob neki drugi priliki je Tito dejal, da v njegovi državi še niso obračunali z razrednim sovražnikom.⁶⁹

Zahodni tisk je poročal, da je Brežnjev Titu pisal pismo, v katerem skuša vplivati nanj glede nekaterih točk v navodilih. Pravda⁶⁰ je dvakrat opozarjala, da socializem ne more rasti brez vodstva komunistične partije. Nekateri jugoslovanski teoretiki so to osporavali, toda niso imeli opore v vodilnih krogih. Če je bila sovjetska intervencija sploh potrebna, pa je bil odpor proti njej več kot minimalen; po zgledu starega jugoslovanskega pregovora: „Ni težko poriniti žabe v mlako.“

Po študentovskih demonstracijah v Beogradu in drugih univerzah leta 1968 sta predsedstvo in izvršni odbor Zveze komunistov izdala nova navodila za družbo, ne da bi spremenila svoje stališče. Zahteva po političnem pluralizmu, se pravi, večpartijskem sistemu, je bila v kali zatrta. Še odločneje kakor kdaj koli prej so tudi potrdili stališče o prepovedi obnove zasebnih podjetij.

V pismu Titu so beograjski študentje zapisali, da so zaprepaščeni nad „ogromnimi družbenimi in gospodarskimi razlikami“ v jugoslovanski družbi. V letakih, ki jih je podpisala Združena študentska mladina Jugoslavije, so pozivali državljane, naj „nadomestijo in odpravijo avtokracijo Zveze komunistov in njen monopol nad celotnim političnim, kulturnim in gospodarskim življenjem naše države in naroda“.⁶¹

Statut Zveze in jugoslovanska ustava sta uzakonila rotacijski sistem tkzv. izvoljenih organov oblasti. Podoben sistem so Rusi opustili po svojem 23. kongresu. Sistem je predvideval spremembo na partijskem vodstvu s periodičnimi menjavami v partijskih in vladnih organih na vseh ravneh. To seveda ni učinkovalo na stabilnost in oligarhično kontrolo vrhovnega partijskega ideokratskega vodstva, ki ima dejansko vso oblast nastavljanja in odstavljanja izključno v svojih rokah. Vrhovno vodstvo partije ima formalno pravico neprestanih čistk aparatčikov.

V komunističnih deželah je vedno obstajala neke vrste rotacija med partiji, toda sistem je vedno ostal nedotaknjen. Vsi pa, ki imajo izkušnje s komunističnim sistemom, niso nikdar naleteli na slučaj, da bi te ali one programske spremembe vodile postopoma v liberalizacijo ali demokratizacijo režima.

Vsa dejanja in politične akcije jugoslovanskih komunistov temeljijo na tkzv. znanstvenem marksizmu-leninizmu. V svojem programu to dejstvo definirajo kot učenje osnovnih zakonov razvoja narave, družbe in idej (dialektični in zgodovinski materializem). Titoisti so dodali svoji praksi marksizma-leninizma nekatere elemente iz pred-marksističnega, utopičnega „neznanstvenega socializma“, ki so si jih izposodili od Proudhona, Saint-Simona in Sorela. Za zaščito svoje partije navajajo Lenina: „Ne mislimo, da Marx in marksisti vedo za pot v socializem v vseh konkretnih slučajih.“ Nočejo pa, da bi jih kdo smatral za nacionalne komuniste, vzdevek, ki so jim ga nadeli zaradi njihove kritike konceta vesil, politične hegemonije in enakosti med socialističnimi deželami. „Nacionalni komunizem je v resnici komunizem, ki nazaduje.“ pravi Djilas.⁶² Na drugi strani pa je romunski predsednik Nikolai Ceaucescu izjavil, da ni ne nacionalnega ne internacionalnega komunizma. Komunizem je, po njegovem, istočasno nacionalen in internacionalen.⁶³

Jugoslovanski komunisti imajo tudi svoja pravila za medsebojne odnose med posameznimi komunističnimi partijami. Pravi, da morajo taki odnosi temeljiti na popolni enakosti, brez vsiljevanja tujih doktrin ali prakse in brez vmešavanja v notranje partijske zadeve. Zanimivo je, da je podobna načela zagovarjal tudi Čuenle na 22. kongresu sovjetske partije. To je

mogoče dialektično razložiti kot enotnost v nasprotovanju...

Jugoslovanom pomeni sodelovanje med komunističnimi partijami „popolnoma nov kvalitativen faktor v formiranju politične in ideološke enotnosti“.⁶⁴ Na sovjetsko-mongolskem vrhunskem srečanju januarja 1966 so poudarjali nujnost „strogega ohranjanja“ avtonomije in nevmešavanja v zadeve drugih partij. Na 23. kongresu sovjetske partije je glavni tajnik Brežnjev znova poudaril načelo avtonomije in enakosti v medpartijskih odnosih. In ob Titovem obisku v Bukarešti aprila 1966 sta Romunija in Jugoslavija odločno podprli „neodtujljivo pravico“ vseh ljudstev do samostojnega odločanja svojih usod in zaščite načel o narodni suverenosti, nevmešavanja in enakosti. To je bilo izzivanje moskovskega gospodstva, toda po češkoslovaški krizi je njegova vrednost dvomljiva.

Djilas meni, da ni bistvenih razlik med posameznimi komunističnimi državami. Pravi: „Oblike režimov ali lastnine, kakor tudi idej se zelo malo ali nič ne razlikujejo v komunističnih državah. Ne morejo se mnogo razlikovati med seboj, ker imajo enako naravo — totalno avtoriteto.“⁶⁵ Ta avtoriteta v Jugoslaviji je „podobna diktaturi nad proletariatom“, je zapisalo glasilo nezadovoljnih marksističnih filozofov v Zagrebu.⁶⁶

Sistem socialističnega samoupravljanja

Kitajci trdijo, da je v letih 1945/1968 Jugoslavija dobila za šest milijard pomoči od „imperialističnih sil“.⁶⁷ Obstajata dve nasprotni si mišljenji o upravičenosti pomoči komunističnim državam. Bismarkova izjava, da si ne moreš kupiti svojega sovražnika, kar najbolje velja za ta slučaj.

Dr. Meier, predstavnik več zahodnonemških časopisov v Washingtonu, D. C., dvomi nad modrostjo te politike, ki kakor da potrjuje, da je Zahod sprejel marksistično doktrino, da ekonomski temelj določa politično nadstrukturo. Zagrebška skupina marksističnih mislecev trdi, da je mogoče to geslo aplicirati samo na razvoj v kapitalistični družbi, toda ne v socializmu.

Sovjeti so v začetku sumničili zahodno gospodarsko, tehnično in vojaško pomoč Jugoslaviji. Toda kmalu so se prepričali, da to pomoč v Jugoslaviji uporabljajo za „gradnjo socializma“ in da Jugoslovani Severni Ameriki ne dajejo nobenih kon-

cesij, „ne političnih ne drugih“. V tej zvezi je Tito pikro dejal: „Tovariš Hruščev neprestano ponavlja, da ni mogoče graditi socializma z ameriškim žitom: mislim, da tisti, ki vedo, kako to delati, to lahko delajo, toda tisti, ki tega ne znajo, ne bodo znali graditi socializma niti s svojim lastnim žitom.“⁶⁸

Po mnenju dr. Zalarja je pomoč, ki jo je takrat Jugoslavija dobivala z Zahoda, v glavnem iz ZDA, znašala približno 200 do 250 milijonov dolarjev letno. Ta vsota je odgovarjala približno polovici ali pa celo dvema tretjinama jugoslovanskega proračuna.⁶⁹

Dvojna narava problema pomoči komunistični državi odseva iz odgovora, ki ga je dal senator Dodd: „Ne morem razumeti, kako pomagamo ljudem, da bi postali svobodni, s tem, da delamo njihove tirane vedno močnejše.“⁷⁰ Brezpogojna pomoč je, po mnenju švicarskega strokovnjaka za vzhodnoevropske zadeve Ernesta Halperina, sedaj člana Tehnološkega instituta v Massachusetts, škodljiva: 1. zadržuje prehod Jugoslavije na Zahod in 2. povsem onemogoča tak preobrat. Lenin je nekoč cinično pripomnil, da si kapitalisti, ki pomagajo boljševikom, sami sebi pripravljajo vrv za obešenje. Toda, kljub ogromnim vsotam, ki so jih doslej potrošili, je ta vrv še vedno slaba.

Jugoslovani trdijo in so to mnogokrat ponovili, da so jim ZDA „dolžne“ pomagati. Razlog za to navajajo velike izgube, ki so jih utrpeli v vojni proti Hitlerju. Jugoslovanske izgube med vojno so bile v resnici velike. Toda treba je vedeti, da gre večina izgub na račun divjanja državljanske vojne, v kateri so komunisti zvesto sledili Leninovemu navodilu, da je treba vojno proti tujcu sprevreči v državljansko vojno in revolucijo, ki naj ji sledi komunistična nadvlada.

Po mnenju Jana Libracha bi jugoslovanski režim, kljub reformam, težko preživel svoje gospodarske pretrese, če ne bi dobil masovne ameriške pomoči, ki so jo v Beogradu smatrali za čudežno. Librach meni, da brez te pomoči komunistični režim ne bo obstal.⁷¹ Jugoslovanski slučaj potrjuje mnenje Jurija Sokolskega, ki ga je zapisal v starem *Journal-American*, da je današnji komunizem bolj tehnika, kako obdržati oblast, kakor pa način življenja. Prav tako je logično mnenje drugega vzhodnoevropskega diplomata, Jurija Damiena,

da jugoslovanski komunizem podpirajo z denarjem ameriški davkoplačevalci.

Bivši vodja ameriške misije pri jugoslovanskih partizanih, Charles Tayer, je zagovarjal gospodarsko pomoč Jugoslaviji z mnenjem, da ima sleherni nagib jugoslovanskih komunistov proč od marksizma vpliv na druge vzhodnoevropske države. Beograjska reakcija na to mnenje je bila, da „če Amerikanci verjamejo Tayerju, se bodo kesali... Kongresniki, ki verjamejo Tayerju, bodo razočarani...“⁷²

Kitajci napadajo Jugoslovane zaradi njihovega revizionizma na gospodarskem polju, ker da le-ti poskušajo racionalizirati komunistični gospodarski sistem. To sedaj delajo v ZSSR in v nekaterih drugih komunističnih državah, toda Jugoslovani so šli v tej smeri dlje kakor drugi. Namen teh gospodarskih reform v Vzhodni Evropi je dati nekaj avtonomije posameznim podjetjem in vzpostaviti neke vrste tržni mehanizem. Tako je ta problem označil Luigi Longo na 11. kongresu italijanske komunistične partije. Da se rešijo, komunistične partije hočeš nočeš prevzemajo gotove ukrepe kapitalizma.

Librach je označil jugoslovansko gospodarstvo kot čudno mešanico vladnega planiranja, partijske kontrole in napol svobodnih podjetij. Jugoslovanski partijski program definira svojo gospodarsko politiko takole: „Sedanji družbeni plan določa osnovno razmerje med družbeno proizvodnjo in delitvijo, predpostavljajoč v tem razmerju svobodno iniciativo gospodarskih podjetij pod tržnimi pogoji in nekaterimi usmerjajočimi ukrepi države.“⁷³ Jugoslovanskega trga, kakor pravi program, ne vlada „anarhija“, kakor da se to dogaja v kapitalističnih državah. Toda zakoni ponudbe in povpraševanja ter konkurence so dovoljeni, dasi močno okrnjeni. Zaradi precejšnje industrializacije se Jugoslavija smatra za „srednje razvito državo“.

Marksizem-leninizem je gospodarska doktrina 19. stoletja. Ko je prenehal Stalinov teror, je izeubila vitalnost v vseh komunističnih državah. Gospodarski revizionizem je neke vrste eksperimentiranje in nihče ne ve, kako se bodo delna opustitev centraliziranega gospodarskega planiranja, vpeljava motiva dobička, konkurenca in decentralizacija zunanje trgovine — vse to so jugoslovanski grehi v kitajskih očeh — prilagodili komunističnemu gospodarstvu. Vseh teh ukrepov pa, kljub temu da

se oddaljujejo od komunističnega gospodarstva, ni nikakor treba smatrati za temeljite novosti. Kitajci dejansko tudi Ruse obtožujejo, da prehajajo v kapitalizem, kakor obtožujejo Jugoslovane istega greha.

V petindvajsetih letih komunističnega režima v Jugoslaviji je ta država, odnosno njen novi razred živel razkošneje, kakor pa so mu dopuščala sredstva, vse to zaradi svoje megalomanije in obilnih podpor z Zahoda. To je priznal tudi bivši podpredsednik federalnega izvršnega sveta (vlade) Boris Krajgher v samem parlamentu. Dejal je, da je obseg javne potrošnje (43 odstotkov narodnega dohodka) večji v Jugoslaviji kakor v visoko razvitih državah ter je pozval na omejitve.⁷⁴

Ob uvedbi gospodarske in družbene reforme julija 1965 so vse državljane pozvali k zadrženju pasov, da bi tako vzpostavili primerno socialistično tržno gospodarstvo.

Jugoslavija kakor tudi druge vzhodnoevropske države trpijo zaradi dogmatskega apliciranja zastarele marksistične teorije, ki ji sledi slabo upravljanje gospodarstva.

Kitajci pripisujejo preveliko važnost sistemu delavskih svetov. Imenujejo jih „izredno reakcionarno geslo“, s katerim se hoče Jugoslavija identificirati.⁷⁵ Očitajo Jugoslovanom, da je njihovo gospodarstvo v rokah birokratov, ki se v njihovih očeh le nekoliko razlikujejo od aparatčikov. Ko so Jugoslovani vpeljali te svete v tkim. družbenih tovarnah kot temelj njihovega družbeno-političnega reda, so menili, da odgovarjajo njihovi socialistični veri. Kardelj je nekemu ameriškemu strokovnjaku izjavil, da je leninizem samo skupek idej in metod, zbranih iz ruskega izkustva. Jugoslovansko izkustvo pa je, kakor meni Kardelj, drugačno.⁷⁶

Strokovnjaki na Inštitutu za politične vede na beograjski univerzi so zbrali izbor osnovnih misli Marxa in Engelsa o družbeni lastnini in pravicah proizvajalcev. Prof. Vranicki je navajal Lenina, Buharina, Rozo Luxemburg in italijanskega komunističnega teoretika Antona Gramscija, da zagovarjajo delavsko samoupravljanje. Kot enega izmed zgodovinskih dokazov Jugoslovani navajajo celo pariško komuno, ki je, kakor oni trdijo, vzpostavila gospodarsko-politično zvezo med direktnimi proizvajalci in proizvajalnimi sredstvi.⁷⁷ Marx je hvalil samoupravljanje tistih proizvajalcev, medtem ko je Lenin v svojih pravih delavske kontrole, ki jih je izdal no-

vembra 1917, smatral vsako tovarno in vsako vas za proizvajalno-potrošniško komuno, ki rešuje probleme proizvodnje z direktnim upravljanjem delovnega ljudstva. Socialistična država je bila zanj, tako trdijo Jugoslovani, vsota proizvajalno-potrošniških komun.

To je bila takrat ruska teorija. Toda, ko so „osvobojeni“ ruski delavci leta 1920 hoteli obdržati kontrolo tovarn, je Lenin osebno ukazal poboj delavcev in mornarjev v Kronstadtu. To je bil konec ideje delavskih svetov v sovjetskih tovarnah.

Ko so to idejo jugoslovanski komunisti obnovili, so ruski marksisti protestirali proti titoistični teoriji, da je delavsko samoupravljanje dogma v marksističnem smislu, ki veže vse socialistične države (objazatednoj dlja vseh stran zakonomernostju). Obtoževali so Jugoslovane, da takorekoč dvomijo nad veljavnostjo socializma v ZSSR. Rusi so v tem videli neko vrsto nacionalnega komunizma ter so obtožili titoiste, da „gojijo nekatere anarho-sindikalistične ideje.“⁷⁸ Toda z industrijsko reformo leta 1962 so v vsaki sovjetski tovarni ustanovili stalno produkcijsko konferenco s sodelovanjem delavskih kolektivov. Istočasno je bilo določeno, da mora vloga in odgovornost krajevnih činiteljev v gospodarski upravi postopoma naraščati.⁷⁹

Hruščev je nato delavsko samoupravljanje pohvalil. Smatral ga je za „napredek“, če je vpeljan vzporedno z Leninovim načelom o enotnem vodstvu (jedinonačalje),⁸⁰ se pravi, če tovarniškega direktorja nadzoruje partija ali pa od partije voden delavski sindikat, tkim. trikotniški sistem. Gomulka je za poljski primer izjavil, da so delavski sveti oblika delavske demokracije v sistemu diktature proletariata. Toda zanikal jim je značaj organov delavskega razreda.⁸¹

Sistem, ki je veljal na Kitajskem pred kulturno revolucijo, so imenovali „odgovornost tovarniškega vodstva pod skupnim vodstvom partijskega odbora.“ Glavni odločujoči faktor je bil partijski tajnik, medtem ko je bil tovarniški direktor odgovoren za izpolnitev načrtov in izpeljavo sklepov. Tako so se Kitajci skušali izogniti sovjetskemu razkolu med partijo in manažerskim razredom. Sedaj so tovarne na Kitajskem pod vojaško kontrolo.

Jugoslovanski delavski sveti se ne razlikujejo od delavskih svetov v drugih komunističnih državah. Polni so dialektičnih nasprotij, se pravi, so v opreki s stvarno-

stjo. V teoriji naj bi delovali svobodno. V praksi pa jih kontrolira Zveza, ki močno krči svobodo samoupravljanja. „V nekaterih podjetjih sta samoupravljanje in demokratska praksa samo stena, za katero je vloga samoupravljanja zreducirana na formalnost,“⁸² piše neki jugoslovanski teoretik.

„Demokratski centralizem“, se pravi partijsko vladanje od vrha do tal, slabi sleherno samoupravljanje. Ker tudi politična oblast izdaja vse preveč ukazov in navodil, je prej omenjeni kitajski strah neutemeljen.

Neki drugi jugoslovanski teoretik trdi, da izkoriščanje človeka po človeku, glavna komunistična obtožba sistema svobodnega gospodarstva, ne izgine z uspešno socialistično revolucijo, ki ji sledi komunističen prevzem oblasti. Trdi, da se produkta odvišne vrednosti dela, se pravi po Marxu, dela akumulacije kapitala, ki ga prisluži delavec, za katerega pa ni plačan, polasti posebna družbena skupina („novi razred“), ki ne sodeluje v delovnem procesu. Ta prilastitev se zgodi brez izrecne privolitve delavcev, ustvarjalcev narodnega dohodka. To pomeni, da se izkoriščanje v komunističnih državah nadaljuje. Djilas iz lastnega izkustva ve, da so komunisti izumili v dvajsetem stoletju najmodernejšo tehniko izkoriščanja človeka po človeku.

Po mnenju Jugoslovancev so razmere za delavce v drugih komunističnih državah mnogo slabše, kakor so v Jugoslaviji. Profesor beograjske univerze Svetozar Stojanović piše: „V takšnem (socialističnem) sistemu trpi delavski razred najhujšo obliko podvrženosti in izkoriščanja. Nima samo nobene besede v upravljanju proizvodnje, temveč je tudi brez tistih pravic, ki si jih je delavski razred priboril v buržujsko-demokratskem sistemu. V državnem socializmu člani delavskega razreda ne morejo svobodno menjati dela niti se organizirano pogajati.“ Socialistična revolucija je v teh državah degenerirala v novo „izkoriščajočo razredno družbo.“⁸³ To so seveda Djilasove ideje, ki ni prerok v svoji deželi.

Profesor Ulam primerja vse te spremembe v Jugoslaviji psu, ki si lovi svoj lasten rep. Član londonskega Študijskega centra za jugoslovanske zadeve Desimir Tošić pa povzema vpliv reform na delavsko samoupravljanje takole: „Ni nobene prave soudeležbe delavstva pri upravljanju in nobenega pravega vpliva delavstva na jugo-

slovansko gospodarstvo. Tudi ju ne bo vse dotlej, dokler bo držalo načelo 'demokratskega centralizma', se pravi komunistične diktature, v jugoslovanski družbi.“⁸⁴

Nasprotno od kitajskega „Tretjega komentarja“

Kitajci tudi očitajo Jugoslovancem greh, da so opustili kolektivizacijo poljedelstva. To obtožbo morejo naperiti tudi na Poljsko. Gomulka je videl v sovjetski kolektivizaciji korenine Stalinove nezakonitosti, katere rezultat je bilo uničenje milijonov kmetov v sovjetski Rusiji.⁸⁵ Kolektivizacija v Jugoslaviji se je izmaličila zaradi odločnega odpora kmetov, ki so takrat predstavljali več kot tri četrtine prebivalstva. Režim je bil končno prisiljen razpustiti večino kolektivnih posestev, tkim. kmečko-delavskih zadrug. Kakor na Poljskem, tako je tudi v Jugoslaviji danes okoli 85 odstotkov orne zemlje v rokah posameznih kmetov. Industrializacija je močno skrčila kmečko prebivalstvo, toda tudi še danes je skoro polovica prebivalstva zaposlenega v kmetijstvu.

Jugoslovanski partijski program vsebuje obljube, da ne bo novih razlastitev zemlje. Dasi socializacija zasebne zemlje ostaja cilj partije, je treba to doseči s pregovarjanjem.⁸⁶ Po komunističnem prevzemu oblasti je bila izpeljana temeljita agrarna reforma, s katero so omejili zasebna posestva na 25 arov orne zemlje. Mnogo kmetov se je zato vključilo v splošne poljedelske zadruge. Ker te zadruge ne morejo neomejeno podeljevati posojil posameznim kmetom, je nagib za včlanjanje izginil. Kmetje se namreč včlanijo v zadruge zaradi svojih lastnih koristi.

Na začetku so predvidevali velik porast v socialističnem sektorju poljedelstva. Tito je izjavil, da bo za ta privilegirani sektor potrebnih 1,2 do 1,7 milijonov arov orne zemlje. Pozval je kmete, naj ne trošijo časa in se čim prej včlanijo v zadruge in ustvarijo velike kmetijske komplekse. Dve leti pozneje je obljubil nadaljno konsolidacijo in ekspanzijo socialističnih odnosov v poljedelstvu in v vasi.⁸⁷ Politika režima je bila razširiti socialistični sektor in skrčiti zasebni. Tudi danes je zasebna kmetijska posest smatrana samo za začasen izhod. Štetje leta 1969 je izkazalo, da je v zadnjih desetih letih nad dva milijona arov socialistične zemlje prešlo v zasebno posest.

Zasebni kmetje v Jugoslaviji nimajo lahkega položaja. V letih industrializacije je na desetisoče največ mladih kmečkih ljudi zapustilo podeželje. Višji davki in diskriminacija v cenah ter drugi ukrepi so bili podvzeti, da bi prisilili ostale pridružiti se socialističnemu sektorju. Samo zaradi splošnega kaosa in padca produkcije je bil režim prisiljen ublažiti svoje metode. Tito je izjavil: „Nikdar seveda nismo zanikali in tudi sedaj ne zanikamo, da imamo namen socializirati poljedeljsko proizvodnjo. Socialistično preoblikovanje države more trajati deset ali več let; kar je važno, je to, da se neprestano gibljemo v začrtani smeri.“⁶⁵

Cilj režima je socializacija najmanj 50 odstotkov orne zemlje. Ker za ta cilj vedo tudi Kitajci, se jim ni treba bati za jugoslovansko kolektivizacijo poljedelstva.

Moskovski Komunist zavrača kitajsko mnenje in piše, da poljski postopni način socialističnega preoblikovanja poljedelstva odgovarja današnji socialistični stvarnosti. To velja tudi za Jugoslavijo. Ker se totalna kolektivizacija poljedelstva ni posrečila v skoro nobeni komunistični državi, je Moskva prišla do spoznanja, da mora vzeti v poštev globoko navezanost kmeta na zasebno last zemlje. Zato sedaj komunistični režimi gledajo na kolektivizacijo kmetijskih posestev kot na dolgoročni načrt.

Po kitajskih informacijah je v Jugoslaviji ok. 115.000 samostojnih obrtnikov. Dovoljen jim je obstoj, ker z javnimi uslužnostmi niso mogli prevzeti njihove vloge. Vendar partija in njeni delavski sindikati sovražno gledajo nanje.

Po jugoslovanskem partijskem programu imajo samostojni obrtniki, ki jih je še vedno ok. polovica od nekdanje celote, malo možnosti za obstoj. Predvidena je bila njihova postopna likvidacija s posebnimi gospodarskimi in upravnimi ukrepi. Toda to stališče se je, kakor kaže, v zadnjem času spremenilo. Gospodarska reforma je povzročila nepredviden razvoj. Mnogo delavcev je ostalo brezposelnih. Srečnejši so dobili odpravnine, s katerimi so si postavili lastne obrtniške obrate.⁶⁶

V svoje „Tretjem komentarju“ Kitajci ne nasprotujejo drugim oblikam jugoslovanskega sistema, ki je vsaj na videz različen od drugih komunističnih sistemov. To ima svoj razlog. Kljub zelo kompliciranemu dvozborničnemu sistemu na krajevni ravni in petzborničnemu sistemu na republiški in federalni ravni, volilni sistem,

z nekaj redkimi izjemami, izgleda kakor enokonjska tekma, z od partije določenimi kandidati, dasi je, kakor na Poljskem, več kandidatov, kakor sedežev. Tkim. parlamentarne volitve so bile v obeh državah leta 1965. V Jugoslaviji je bilo 64 kandidatov za 60 praznih sedežev v federalni zbornici in 452 kandidatov za 327 sedežev v šestih republiških zbornicah. Na Poljskem je bilo od 617 kandidatov izvoljenih le 459. Najvažnejše pri tem je, da partijski veljaki nikdar ne izgubijo, se pravi, so vedno izvoljeni. Leta 1967 se je v Jugoslaviji 81 kandidatov potegovalo za 60 sedežev v federalni zbornici (sedaj imenovani družbeno-politični zbornici) in 428 kandidatov za 325 sedežev v republikah.

Narodni in manjšinski problemi so v Jugoslaviji vedno potiskani v ozadje. Pred izgonom Rankovića, takrat jugoslovanskega podpredsednika, so bili močno povečani. Narodna nasprotstva, antagonična ali ne, da uporabljamo maoistični jezik, se kažejo v skriti obliki kot konkurenčni gospodarski interesi med republikami in narodnostmi.

Medtem ko v ruski in kitajski komunistični praksi pot v komunizem za nerusko in nekitajsko prebivalstvo pomeni rusifikacijo in sinifikacijo, tak način socializiranja Jugoslavije ni tako jasno razviden. Toda jugoslovanskim oblastnikom se ni posrečilo zadovoljiti aspiracij narodnosti in manjšin v skladu s svojim geslom o bratstvu in enotnosti. Obstoječa nasprotstva zato vodilni komunisti prikazujejo kot razredni boj ter ljudi, ki zahtevajo enake pravice, označujejo za razredne sovražnike, kar je zelo resna obtožba v komunistični deželi.

Donald Brook, komentator pri radiju Svobodna Evropa v Münchenu, je strnil na marksističnem simpoziju v Stanfordu kontradikcije, se pravi, osnovne gospodarske in politične probleme, v štiri kategorije: 1. tiste, ki se tičejo narodov; 2. probleme razvitih in nerazvitih republik; 3. antagonizme med tehnokrati in aparatčiki in 4. antagonizem med bivšimi partizani in mlajšo generacijo. Kakor je bil izjavil dr. Bakarić, bivši šef hrvaške partije, so te kontradikcije tako resne, da če ne bodo odstranjene, obstaja nevarnost „konca socializma, konca Jugoslavije in konca nas vseh.“⁶⁷

Velika kontradikcija je obstajala znotraj partije same. Njen vir je bila „partija v partiji“, ki jo je predstavljala Rankovićeva skupina tajne politične policije. V

proglasu na članstvo je Zvezno predsedstvo objavilo, da bi njen nadaljni obstoj pomenil ideološki razkroj, razenotenje in razpad socialistične skupnosti.⁹¹

Ta skupina je imela svoj glavni stan v Srbiji. Zavzemala se je za politiko trde roke in srbskega gospodstva nad drugimi narodnostmi. Absolutna oblast, ki jo je imela nad dve desetletji, se je spreminjala v absolutno korupcijo. Sistematična likvidacija stotisočev protikomunistov po koncu vojne ni bila nikdar omenjena v javnih kritikah. Od vseh teh grozodejstev je bilo pozneje razgaljeno samo preganjanje albanske manjšine v Kosovski avtonomni pokrajini.

Za bodoče so tajni policiji določili „samo uničevanje notranjih in zunanjih razrednih sovražnikov.“ Tajna policija je bila postavljena pod vladno kontrolo, po sklepih centralnega komiteja partije na Brionih leta 1966.

Država je bila osvobojena silovitega pritiska tajne policije, vendar še vedno vlada tkim. „socialistična zakonitost“, se pravi, zakoni so okrnjeni s partijskim monopolom prav tako, kakor večina drugih zadev. Tajna policija je prekrasila partijo do takšne stopnje, da bi jo bilo treba očistiti vseh elementov, ki ne spadajo v samoupravljalni sistem.

Ustavne spremembe so okrepile pravice republik in narodnosti, avtonomnih provinc in manjšin. V ZSSR je nejasnost novega partijskega programa povzročila dolge debate med sovjetskimi akademiki za in proti pravemu federalizmu. Mnogo krajevnih vodij v šestih sovjetskih republikah je bilo v zadnjih letih izključenih. Zaradi kitajsko-sovjetskega razkola so se razbohotile sredobežne sile. Značilno je tudi, da je ta konflikt pripravil sovjetski režim do tega, da je dal prednost gospodarskemu razvoju vzhodnih področij. Na 23. partijskem kongresu so pozivali na neke vrste zблиžanje (sблиženje).⁹²

Kljub partijskemu monopolu se Jugoslavija (in Češkoslovaška) spreminja v federacijo bolj, kakor je Sovjetska zveza kdaj koli bila. Šest jugoslovanskih republik je dobilo priznanje držav, temelječih na suverenosti njihovih narodov. Tretja revizija ustave je ustvarila kolektivno državno predsedstvo in poskuša harmonizirati različne politične poglede med narodi. Toda kljub vsem spremembam državno predsedstvo ni odgovorno federalni skupščini ter je močnejše od nje.

Kitajci v svojem „Tretjem komentarju“ ne omenjajo federalne skupščine. Ustanovitev ustavnega sodišča je sicer novost v komunistični državi, nima pa to sodišče nobenega učinka na sistem. Preveliko važnost dajejo na Zahodu tudi pisanju in izjavam nekaterih marksističnih profesorjev in teoretikov, ki često delijo Djilasove ideje, toda njihove besede nimajo nobene teže.

Zunaj partije in njene množične organizacije Socialistične zveze ni dovoljena nobena politična opozicija. Doktrinarna enoličnost je najstrožje uzakonjena.

Slučaje nepričakovanih stavk, ki jih tam imenujejo prekinitev dela, tolerirajo. Ne more pa jih seveda dovoliti noben sindikat, ker vse kontrolira partija. Poleg tega je brezposelnost dosegla takšen obseg, da je bil režim prisiljen pristati na veliko emigriranje na Zahod. Nobena druga komunistična država ne sledi v tem oziru jugoslovanskemu zgledu.

Med Kitajci in Jugoslovani verjetno ne bi prišlo do nobenih besednih spopadov, če si ne bi rdeča Kitajska najprej izbrala za svojo tarčo jugoslovanske revizioniste, namesto da bi naravnost napadla „kliko Hruščeva“ in njegovih naslednikov. Kljub temu so Jugoslovani nasprotovali načrtu Hruščeva o izključitvi Kitajske iz svetovnega komunističnega gibanja. Oni, kakor druge komunistične partije dobro vedo, da bi taka odločitev oslabil njihovo moč v odnosih z Moskvo, ki je bila dejansko prisiljena nadomestiti svoje ukaze s posveti.

Jugoslovanski komunisti so kitajsko politiko sodili stvarno. To je npr. razvidno iz naslednjega odstavka iz vodilnega beograjskega dnevnika: „Azija in ves svet stojita pred sanjami hegemonije, ki bodo na dolgo dobo škodile tudi Kitajski sami. V svojih poskusih vsiliti svojo voljo vsem, se bo Kitajska lahko znašla sama, izolirana in z zvezanirvi rokami. Ne smemo pozabiti,“ nadaljuje dnevnik, „da se Azija ni borila proti imperializmu zato, da bi postala plen Kitajske ali katere koli druge velike sile.“⁹³

Po češkoslovaški invaziji je Jugoslavija začela igrati nevtralnno vlogo v kitajsko-sovjetskem sporu. Kljub temu je smatrala spopade na reki Ussuri za „težko tragedijo, ker se je tam prvič zgodilo, da je prišlo do oboroženega spopada med dvema socialističnima državama.“

Kljub temu, da so odpravnika poslov v Pekingu in Beogradu nadomestili z ve-

leposlanikoma in po desetih letih podpisali novo trgovsko pogodbo, je ostal odnos med Jugoslavijo in Kitajsko zadržan. Na proslavah obletnice ustanovitve kitajske partije je namreč bila prebrana poslanice „neke jugoslovanske marksistično-leninistične organizacije“, v kateri označujejo Titov režim za „režim odpadnikov in skritih izdajalcev“, maršala samega pa za „jugoslovanskega Liu Šaoči-ja“. Organizacija obtožuje Zvezo komunistov krivo narodnih neenakosti ter gospodarske in politične odvisnosti od „imperialističnih“ sil, zlasti in pred-

vsem od ZDA. Zato je treba v Jugoslaviji zgraditi novo marksistično-leninistično partijo, da „bomo tako s silo odstranili revizionistično odpadniško kliko.“

Beograjska reakcija je bila silovita. Poslanico so označili za odkrit poskus vmešavanja v notranje zadeve države. Primerjali so jo z resolucijami kominforma ter jo označili za „težak udarec bodočim odnosom“,⁹⁴ dasi so se na meddržavni ravni izboljšali. Peking je Jugoslaviji ponudil celo „odločno podporo“ proti zunanjemu napadu.

V I R I :

1. The New York Times, 19. oktobra 1968.
2. Trybuna Ludu, 12. novembra 1968.
3. Ju. Georgiev: „Jugoslavija: 'Novi variant socializma?'“, Komunist, št. 15, oktober 1968, str. 82-97.
4. D. I. Chesnikov, „Obostrenje idejno-političeskoj borbi i sovremeni filozofskii revizionizm“, Voprosi filosofii, december 1968; Meždunarodna žizn, 1/1969; S. Titarenko, „Borba V. I. Lenina proti anarho-sindikalizma“, Pravda, 4. marca 1969; P. Kostin, „Gosudarstvenaja vlast i samoupravljenje pri socializme“, Sovjetskoje gosudarstvo i pravo, februar 1969; A. G. Titov, „Razgrom nati-partijnoj grupi demokratičeskoje centralizma“, Voprosi istorii KSSS, 6/1970; O. Vasilev, „Nesostojateljnost ekonomičeskijh koncepcij anarho-sindikalizma“, Ekonomičeskie nauki, 5/1970; Politika, 5. marca 1960 in 4. junija 1970.
5. Borba, 20. septembra 1968; iz govora v Novi Gorici.
6. V. Feodosijev, „O čem šumit jugoslovskaja pressa“, Sovjetskaja Rosija, 5. aprila 1969.
7. Borba, 15. novembra, Politika, 1. decembra 1968.
8. Radio Moskva, sovjetska domača oddaja, 11. junija 1956, Tito govori v ruščini; Borba, 12. junija 1956.
9. The New York Times, 12. junija 1956.
10. Review of International Affairs, Beograd, 16. decembra 1959.
11. Borba, 24. decembra 1960.
12. Tanjug v angleščini, 25. oktobra 1961.
13. Radio Moskva v srbohrvaščini, 2. julija 1962.
14. Politika, 30. oktobra 1966.
15. Peking Review, št. 38, 21. septembra 1962. „The Infamy of Modern Revisionism“ v People's Daily, 17. septembra 1962.
16. „Postoje povoljni uslovi i prijateljski uzajamni interesi za dalje širenje ekonomske, političke, naučne, kulturne i drugih vidova saradnje medju dvema zemljama“, Borba, 5. oktobra 1962.
17. Ibid., 3. junija 1956.
18. Politika, 21. junija 1956.
19. „Sovremenoje meždunarodnoje položenje i vnešnaja politika Sovjetskovo Sojuza“, Pravda, 13. decembra 1962.
20. Nekateri odstavki tega poglavja so vzeti iz primerjave med programoma sovjetske in jugoslovanske partije, objavljenih v East-Central European Papers, 1962.
21. Christian Science Monitor, 20. decembra 1962; Politika, 17. decembra 1969 in 16. februarja 1970; Radio Zagreb, 23. decembra 1969; Istorija Komunističeskoj Partii Sovjetskovo Sojuza, tretja, popravljena izdaja, 1969, str. 555.
22. „Stvaraju se realistički odnosi i poverenje“, Borba, 14. decembra 1962.
23. Radio Moskva, Tass v ruščini za Evropo, 10. decembra 1962.
25. Washington Post, 19. januarja 1963.
26. Borba, 30. decembra 1962.
27. Politika, 24. marca in 19. maja 1963.
28. Medjunarodna Politika, 3. nov. 1966.
29. Borba, 2. julija 1967.
30. Philip E. Mosely, „The Kremlin and the Third World“, Foreign Affairs, oktober 1967, str. 74.
31. Viktor Meier, „Yugoslav Communism“ v Communism in Europe, Zv. 1, str. 79/80.
32. C. L. Sulzbergerjevo poročilo, The New York Times, 31. decembra 1967.
33. Borba, 19. februarja 1968.
34. Krasnaja Zvezda, 21. decembra 1967.
35. Borba, 2. julija 1965.
36. Izvestja, 2. junija 1966.
37. The Reporter, 28. septembra 1961, str. 23.
38. Yugoslavia's Way, str. 233, XIX.
39. D. Sevyan: „Prazdnik socialističeskoj Jugoslavii“, Pravda, 29. novembra 1965.
40. Politika, 29. junija 1968.

41. Sergej Kovalev: „Suverenitet i internacionalne objazanosti socialističeskih stran“, Pravda, 26. septembra 1968; Tass, 10. julija 1969; Radio Moskva v srbohrvaščini, 6. septembra; Vjesnik, 11. oktobra 1969.
42. Tanjug, 5. decembra 1962.
43. Politika, 30. oktobra 1966; Tass, 8. septembra in NCNA, 7. septembra 1970.
44. I. Beljajev, E. Primakov: „Obščije vzgliadi, vzajemnoe doverie“, Pravda, 20. maja 1966; Radio Beograd, domača oddaja v srbsčini, 20. maja 1966.
45. Politika, 18. septembra; Komunist, 19. septembra 1968.
46. Congressional Record, 6. junija 1962, str. 9134.
47. Milorad M. Drašković in Adam Bromke: United States Aid to Yugoslavia and Poland, Analysis of a Controversy, str. 97, 96.
48. Janez Stanovnik, „Socialistički elementi u ekonomskom razvoju nerazvijenih zemalja“, passim; „Zemlje u razvoju u svjetskoj privredi“; Dj. Jerković, „Legitimate Defense of the Threatened“, Review of International Affairs, Beograd, 20. aprila 1962; The New York Times, 19. februara 1970.
49. Obren Miličević, *ibid.*, str. 61.
50. Komunist, 15. februara 1968, str. 20; Titov govor v Prištini, Borba, 27. marca 1967.
51. Yugoslavia's Way, str. 54.
52. Milovan Djilas: „Subjektivne snage“, Borba, 27. decembra 1953.
53. Viktor Meier, *op. cit.* str. 51/52.
54. Peking Review, št. 39, 27. septembra 1963, str. 14/27.
55. Dedijer, *op. cit.*, str. 432.
56. Jan Librach: The Rise of the Soviet Empire, str. 303, 310.
57. Yugoslavia's Way, str. 122, 118, 235-6.
59. *Ibid.*, 5. septembra 1966, govor v Murški Soboti; *ibid.*, 29. marca 1967, govor v Peći; *ibid.*, 27. marca 1967, govor v Prištini.
60. Neue Züricher Zeitung, 15. mar. 1967; Pravda, 20. in 27. februara 1967.
61. Politika, 14. junija; Borba, 9. junija; Vjesnik, 6. junija 1958.
62. The New Class, str. 190.
63. East European Magazine, junij 1963, str. 48.
64. Foreign Policy Bulletin, Beograd, 31. januarja 1963.
65. Djilas, *op. cit.*, str. 174.
66. Praxis, september 1967.
67. Hsinhua, v angleščini, 9. junija 1968; Wall Street Journal, 4. junija 1971.
68. Titov govor v Labinu, Borba, 16. junija 1958.
69. Yugoslav Communism, str. 294.
70. Congressional Record, 7. julija 1967, str. 9185.
71. Librach, *ibid.*, str. 305.
7. Jurij Gustinčić, Politika, 18. okt. 1967.
73. Yugoslavia's Way, str. 154.
74. Review of International Affairs, Beograd, 25. avgusta 1965, str. 368/369.
75. Izvlečki iz predavanja na latinsko-američkem seminarju v Medellinu v Kolumbiji, decembra 1964.
76. George F. Hoffman in Fred Warner Neal, Yugoslavia and the New Communism, str. 171.
77. „O radničkom samoupravljanju“, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, št. 2/3, 1957, str. 377/368; Historija marksizma, str. 48, 304, 317, 420; Jože Goričar: „Radničko samoupravljanje u svetlu znanstvenog socializma“ Arhiv, kakor zgoraj, str. 177.
78. A. P. Butenko, „Nacionalni komunizam — ideološki oružje buržoazii“, Voprosi filosofii, Moskva, št. 6, 1958, str. 10.
79. Program of the CPSU, adopted by the 22nd. congress on October 31, 1961, Supplement to the New Times, Moskva, št. 48, 29. novembra 1961, str. 32, 36, 37.
80. Borba, 22. avgusta 1963.
81. PAP, Varšava, v ruščini, 16. maja 1957.
82. Vljako Begović, „Ostvarivanje prava radničke klase u privrednim organizacijama“, Komunist, Beograd, 2. aprila 1964.
83. Praxis, Zagreb, Januar/Februar 1967, str. 34, 35, 37.
84. Desimir Tošić: „Workers' Control in Yugoslavia — Fact or Fiction?“, Free Labour World, september 1966, str. 20.
85. The Hunge of Fate, Churchill's Memoirs, str. 498/99.
86. Yugoslavia's Way, str. 130, 141, 212.
87. Radio Beograd, domača oddaja, 13. novembra 1961; *Ibid.*, 30. avgusta 1963.
88. Radio Beograd, v srbohrvaščini, 1. aprila 1967.
89. Yugoslavia's Way, str. 143; Politika, 18. junija; Vjesnik u srijedu, 12. julija 1967.
90. Radio Zagreb, domača oddaja, 24. marca 1966.
91. „Rukovodstvima i članovima SKJ“ označeno kot „dokument trajne vrednosti“ Komunist, 14. junija 1962.
92. Grey Hodnett, „The Debate over Soviet Federalism“, Soviet Studies, 4/1967, passim.
93. Aleksander Nenadović, „Svi zajedno ili sve za Kinu“, Politika, 3. oktobra 1965.
94. Oslobođenje, Sarajevo, 24. marca; Borba, 17. oktobra; Peking Review, št. 45, 7. novembra 1969.

V domovanju snežnih viharjev, Jure Skvarča

Everest, Jure Skvarča

Slovenska steza, Vojko Arke

Ilustracije so odtisi z lesorezov Andreja Makeka

NASI GORNIKI

V domovanju snežnih viharjev

POROČILO X. SLOV.-ARGENTINSKE ODPRAVE NA JUŽNI

CELINSKI LED 1970-71

*Sem h goram v vas hodil,
sem ljubil vrhé...*

Prijetno oktobrsko dopoldne. Na naj-severnejšem argentinskem petrolejskem področju Campamento Vespucio se skozi okno tihotapi v majhno sobico oster vonj po lapaču. Ves nasproti ležeči hrib je pogozden z njim.

Sončni žarki segajo prav do mizice in mi s svojo igrivostjo ne dajo, da bi se zbral in napisal članek. Zavest, da sem dokončal meritve, zaradi katerih sem več-raj službeno prispel v ta oddaljeni kot, me zavaja v lenobno nedejavnost.

Pomaknem se ven na klopico in se mimogrede še osvežim z oranžado. Seveda, že doma sem vedel, da bom moral tu odvišni čas izkoristiti za pisanje. Tako sem obljubil gospej urednici tega poglavja, ki me že tri mesece pesti za to poročilo. Pa kar ne gre. Težko se je na mah znajti od tod, s skrajnega severa te dolge dežele, pa malone ne skrajni jug. Prisilim voljo, odrinem zagozdo, ki mi brani zdrkniti nazaj v čas in prostor ter začnem končno vendarle brskati po spominu, premagovati zemljepisne razpetine.

Dolga je, dolga od tele moje klopice pa tja na jug Kordiljere. Tisoč petsto kilometrov do Buenos Airesa in še kakih dva tisoč tristo km naprej, v ravni črti. Po ovinkastih poteh je pa precej več do južnega Kontinentalnega ali Celinskega ledu v argentinski Patagoniji.

Na jugovzhodnem robu Upsale, najrazsežnejšega ledenika te prazgodovinske celinsko-ledeniške formacije, sameva napol dograjena kočica iz fibrocementnih plošč. Prvotno je bila začasno zavetišče raziskovalni komisiji argentinskega letalstva. Zdaj poteka že malone deset let, odkar je opuščena in razpada. Nam gornikom pa je še vedno več kot dobrodošlo zatočišče. Le težko je pristopiti do nje. In tudi nevarno.

Posebej, kadar je zavita v patagonsko neurje in brije prosluli beli veter njene osamele stene.

Če sem rekel, da nudi planincu dobrodošlo zavetje, naj še povem, da je tamkaj včasih bivanje vse prej kot zabavno ali prijazno. Kadar zagospodari zunaj vseobsegajoča sivina, se le-ta zajé tudi v kočico, v vse, kar in kdor je v njej, prav do kosti in srca se zagrizi, kadar se razpoteza iz dneva v dan.

Tudi one dni na primer se je Mario že ne vem kolikič dvignil in pogledal ven:

„Zmeraj enako!“ je zamrmral, kot da bi bil na ves svet nejevoljen „vse je sivo v sivem, še za ped daleč ne vidiš v tem preklemskem metezu!“

„Samo volkovi še manjkajo...“ je domotožno ugotovil Richard: Pokrajina mu je podobna domovinskim poljskim stepam.

Nato sta oba znova zlezla v spalne vreče.

Kaj vem, koliko dni je že preteklo, odkar ždimo v tem našem matičnem taborišču ob stičišču vznožij Cerro Campana in Cristal. V notranjosti Kontinentalnega ledu smo popolnoma odrezani od sveta. Mi pa vihar in njega rohnenje. Ko bi se nas le za trenutek usmilil vsaj košček nebesne modrine, ali drobci sonca!

V takem prelevamo na kupe stvari. V glavnem pa: Se bo vreme uneslo? Bomo mogli doseči naš letošnji cilj? Kadar gre že na hudo, se vprašam: Kaj smo pravzaprav prišli spet iskat semkaj? Dogodivščine? Uspehe? Zadostitve gonu po novih odkritjih? Ne vem! Gotovo ne slave! Nemara pa nas je napotila v led le želja po snidenju z gorami, po vasovanju v njih stenah in vrhovih? Da, nemara. Če je tako, kaže potrpeti...

Vendar nas čezdalje bolj zajema tesnobno občutje jetnika. Tem bolj, s čim

večjo furijo stopnjuje naš ječar, beli vihar, svojo zmagoslavno himno po pokrajini. Prav v drobovje nam seje nemir.

Sprva smo še duhovičili, se kratkočasili s tem ali onim, si pripovedovali take in onake smešnice, se spominjali dogodivščin iz prejšnjih odprav. Nato se lotimo resnejših debat. In nazadnje nam zmanjka motivov za vsakršen razgovor...

Kako smo pravzaprav prišli na ta kosček ledu, kjer letos razgraja eno najbolj razburkanih poletij izza zadnjih dvajset let? Tako vsaj nam zatrjuje Masters, dolgoletni naseljenec patagonski, rodom Anglež.

A kako ne bi! Saj nas že deset let zapored žene v tole gorovje. Kot ptice selivke. Ko pride njih čas, gredo čez drn in strn na svojo pot. Enak nemir in gon se oglašča v nas, kadar začenja poletno sonce iztiskati buenosairesčanom potne srage in žehti iz ostenja nebotičnih stvorov, da ti sapo jemlje! Takrat nas domotožje po poraslih pobočjih, po skalni in ledeni steni, celo po zasilnem brlogu, v sneg zgrebenim ali v led izkopanem, kar sproži na pot proti jugu.

Tako smo tudi v letošnjem poletju organizirali v Buenos Airesu Deseto slovensko-argentinsko ekspedicijo na Kontinentalni led 1970-71, v objem teh čarnih gora. Res, ni se moči ustavljati njih klicu! Tudi bele lise na zemljevidu, prekrizane z značko „neraziskano“, mrzlično vabijo v svoje skrivnosti.

Celinski led zapadno od jezer Viedma in Argentino naj bi bilo tudi letos naše raziskovalno področje. Gorniška dejavnost bi zajela dva sektorja:

prvič, dostop do grebena Risso Patrón in ogled možnih smeri na njega glavni, še ne preplezani vrh, ki leži ob temnih vodah Pacifika, ob fjordu Falcón, razburkanemu od grmečih ledenikov, ki strmo padajo v njegove globine;

in drugič, gorska veriga Mariano Moreno zahodno od jezera Viedma, s še mnogimi nezavzetimi gorami. Znana nam je že od lanskega leta, ko nam je izpodletel prvi poizkus in nas je prav presneto pestilo, preden smo se nazadnje le izmotali iz viharja.

Spravili smo torej skupaj najboljši razpoložljivi material, izbran s spoznanji dolgoletnih skušenj na tem področju. Tudi hrano smo kupili v Buenos Airesu, a táko, da je prikladna patagonskim razmeram.

In, ah! seveda, skoro bi bil pozabil omeniti družbo, ki bo letos delila lepe in hude ure na odpravi:

Richard Czerniawski, diplomiran kemik na Oxfortski univerzi, poljskega porekla. Ima gorniške izkušnje že iz Evrope; 29 let

Mario Serrano, žendarmerijski poročnik, naš znani soplezalec na južnih turah; 24 let

Peter Skvarča, geofizični inženir, veterar s Kontinentalnega ledu, eden najboljših plezalcev v topli in mrzli skali v Argentini; 27 let

Jurij Skvarča, elektronski inženir, vodja odprave, dolgoletni obiskovalec gora na celinskem ledu; 29 let

Mimogrede naj še omenim, da nas je do Mastersove estancije spremljala še Silvija, moja žena.

Ne bom na dolgo opisoval potovanja iz Buenos Airesa na jug. To je dolgočasna vožnja po enolični in zaprašeni argentinski pampi. Po treh dneh in treh nočeh vožnje smo se z dvema avtomobiloma pripeljali v Calafate, naselje ob južni obali Argentinskega jezera in se zato imenuje tudi vasica kar Lago Argentino. Šteje dobrih tisoč duš, nekaj zakotnih krčem in kar je še takega, pa Upravo narodnega parka za to področje — to je vse. Od tod pelje pot še kakih 50 km do zaliva Punta Bandera, od koder je onkraj jezernega rokava ležeča estancija Cristina, last našega starega znanca in dobrega prijatelja Percivala Mastersa, dosegljiva le še z barko.

Zeleni topoli že od daleč oznanjajo, da se bližamo obljudenemu kraju. To je prijazen kotiček v zadnjem zahodnem zalivu velikega jezera. Veselimo se svidenja z Mastersom. Vse ekspedicije zadnjih šestih let je tudi on nadzoroval in nam pomagal z dobrimi in skušenimi nasveti; podprl nas je pa tudi materialno, če je bilo potrebno.

Na njegovi estanciji sta zaposleni dve čilenski družini, Mansilla in Barrio. Čilence dobite po Patagoniji vsepovsod. Opravljajo najbolj preprosta dela kot 'peóni', težaki, zidarji, drvarji ipd. V času striženja ovac — na jugu rede po estancijah tisoče in tisoče glav drobnice — se čilenski peóni združijo v skupine 'comparsa' in hodijo od estancije do estancije. Tam strižejo volno in jo stlačijo v bale 'fardos', katere odpeljejo nato lastniki s

tovornjaki v obmorska mesteca Santa Cruz, San Julián ali Río Gallegos. Tu jih nalože na ladje in razvozijo po vsem svetu. Striženje ovac se prične v mesecu decembru in traja vse do marca.

Pri Mastersu smo naleteli prav na to opravilo. Mladi Masters (šteje 65 let, njegov oče pa je prekoračil devetdeseto) prepusti skrb za to dejavnost kar nadzorniku in vneto kramlja z nami o vsem mogočem. Vselej se na estanciji razvesele našega prihoda. Malokdaj zajde kdo semkaj proti koncu sveta. Z nami je tu še skupina štirih fantov iz Bahía Blanca. Preplezati nameravajo Cerro Pintado (2.500 m), katerega sta pred tremi leti osvojila brat Peter in mladi Barrio kot zaključek ene naših odprav.

Nam pa se že mudi pripravljati tovore. Ne kaže zgubljeni časa.

Samotni dnevi

Na malem skalnatem otočku, ki štrli na robu ledenika Upsala, smo namenili postaviti matično taborišče ob vznožju gora Campana in Cristal. Nekaj razlomljenih desk, petrolejski sodi in napol razdrta kočica pričajo, kot sem že povedal, da je bilo tu nekoč oporišče za letalske vaje na področju Kontinentalnega ledu. Tri dni smo se otepal s 40 kilskimi nahrbtniki, preden smo jih pritovorili do tod. Pristopanje k tej napol podrtiji je res pravi križev pot: prečkanje deročih rek in skritih močvirij, križanje sotesk z vsemi njihovimi topografskimi značilnostmi, ki nudijo svojsko romantiko očem, ne pa nogam, in končno še vzpon po ledeniku.

Hvalabogu! si oddahnemo in polni pričakovanj in dinamičnih hotenj za silo uredimo našo bazo. Kadar se umika utrujenost, jo hitro spodriva dobra volja. A topot ne za dolgo! Že kar spočetka nam v pozdrav zaigra svojo uverturo snežni vihar. Kar na mah je butnil v nas. Zli urok? Znanilec težav?, mi švigne v misel. A kako bi si mogel misliti, da je to resnična uvertura v poletje najneznosnejših vremenskih razmer v zadnjih dveh desetletjih.

Že po sebi nestalno patagonsko vreme kronično otežkoča gorniško dejavnost. Te objektivne težave rastejo v geometrični progresiji paralelno s padanjem vremenskega indeksa pod normalo. Ko bi bili vedeli, da ne bomo ves čas našega bivanja tu gori dočakali niti enega celega lelega dne — stavim, da bi jadrno pobrali šila in kopita in skušali drugod vleči našo dreto.

A tega nismo vedeli in zaenkrat ni kazalo drugega, kot utaboriti se kolikor moči znosno v bajtici. Zunaj naletuje in naletuje. Naj le, za nocoj. Utrujeni smo in ležemo k počitku. In mislimo, da se bo počitek raztegnil in zajel vse okrog nas. V snu čujem, da nekdo bdi. Zdrmam se in vidim, da je v bajti vse mirno. Le zunaj je vse budno. Tuli in piska, da je kaj. In rine skozi špranje v kočo. Veter in sneg, vse kbarti. Neopazno se dviga bela plast nad vrečami — in zjutraj je tudi znotraj kočice vse pobeljeno.

Tako gre iz dneva v dan. Vsako jutro se skobacamo iz spalnih vreč z varljivo slutnjo, da je Kontinentalni led obsijan z jutranjimi žarki vzhajajočega sonca. Saj kaže, da zunaj vseokrog blesti. Pa se izkaže, da je le odsev snežink, ki plešejo okrog kočice. Ob vsakem vstajanju enako razočaranje! Debela plast oblakov siplje sneg in ne da soncu, da bi sprožilo svoje žarke navzdol. Kake tisoče metrov nad nami pa se vse koplje v blesteči jasnini.

Dneve za tem se vendarle posreči kakemu majcenemu žarku izmotati se iz snežnega oklepa in zarisati sončno liso v sneg. A že trenutek kasneje se razpoka zapre in mali uhajač mora znova nazaj, da ne moti skladja sivega vserezsežja.

Neskončno dolgi so dnevi in strahotno enolični. Kmalu se naveličamo govorjenja. Iz lepenke napravimo igralne karte in šahovske figure. Nekaj časa se zamotimo s tem. Potem nam zmanjka štrene. Za razgovor, za igro, za vse. Kuhamo, jemo, spimo. In čakamo, čakamo. Vmes buljimo tiavdan ali drug v drugega — in iščemo dlako v jajcu. Na srečo je ne najdemo — in vzdušje ostane v ravnovesju. Saj bi ga mogla porušiti že majcena dlačica, kaj šele dlaka!

Proti sklopu Mariano Moreno

28. januar. Skozi špranje se svetlikajo snopi sončnih žarkov.

„Lepo vreme!“ Na moj vzklik so ostali trije koj na nogah. Po enem mesecu — prvo sončno jutro! Zadnji oblaki zginjajo za grebeni proti Pacifiku. Skoraj ne moremo verjeti: Sinje nebo nad nami, krog nas pa se iskrijo snežni kristali.

Hitro smo nared. Požirek toplega kaka in nekaj keksov za zajtrk. Mrzlično pripravljamo opremo in hrano za pohod.

Nekaj zgubljenih oblakov se še prekonicuje proti zahodu. Prav tako! Mi na čutimo, kako mehko nas božajo sončni

žarki po licih in z užitkom se predamo njih objemu.

Načrt je že izdelan. Prereševali smo ga dodobra v dolgih viharnih dneh.

Peter in Richard prevzameta zahodni cilj: napotiti se morata proti gorski verigi *Risso Patrón*, prečkati Celinski led v širini 60 km in dospeti skoro do Pacifika.

Medtem jo mahneva Mario in jaz proti severozahodu do verige *Mariano Moreno*, ki nama je znana že od lani.

Srečno pot! — in obe snežni patrolji se počasi oddaljujeta od skalnega otočka. Vedno bolj vsaksebi peljejo smučine. Nazadnje se le še črne pike zgublajo v daljavi.

Prekrasna panorama nama blaži trdo pot. Za nama ostajata na vzhodu Cerro Cristal in Campana; na jugozahodu Don Bosco, Murallón, Bertrand, Cono in veriga Roma z vrhom Vivod. Pred nama pa raste najin cilj — sklop *Mariano Moreno*.

Počasi napredujeva po ledeni planjavi vse bolj proti severozahodu. Neskončno daleč, že na obzorju ob Pacifiku se še vedno kopitlja par oblakov. Ko bi le hoteli še ti zaostankarji izginiti, utoniti v ocean.

Bela širjava se nadaljuje tja proti severu. Midva pa kot dve naznatni zrcni, tako majceni v tem mogočnem stvarstvu. Kako nepomembna se počutiva — in sila neboljena. Le kak od narave podarjen intermezzo nama vrne nekaj samozavesti. Tam daleč se izza oblakov na primer impozantno vzpenjata Cerro Torre in Fitz Roy, princa naše Patagonije. Njima v pozdrav velja najin radostni vzklik.

Samo Cesare Maestri pozna vrh gorske špice Torre. In samo on ve za bridke ure, ki jih je moral živeti tam v steni, kjer je zgubil svojega soplezalca Tonija Eggerja. Ko je plezal navpične ledene stene, vdrugič, bi nakljub vsemu svojemu temeljitemu znanju in tehniki ne uspel, če ga ne bi spremljalo čudežno dvotedensko lepo vreme — edinstven primer v Patagoniji. To je bila oddolžitev za prestano gorje ob prvem poskusu Dva tedna patagonskega sonca! Kakšno razkošje...!

Iz teh sončnih spominov me zdrami občutje nekakega nasprotja. Ogledam se in nekaj časa traja, da dojamem stvarnost: rahle meglice se pomalem nabirajo na obzorju in dolge štrene so se pričele risati na nebu.

Moj Bog! Ja ne bo lepo vreme zdržalo le nekaj ur! Hitiva, kar se da.

Še pol pota ni za nama, ko se zbudi rahel vetrič in začne vrtničiti novozapadli sneg. Črta oblakov nad Pacifikom se veča in njih temna senca čezdalje dlje tiplje po belem ledovju...

Postaneva. Kam zdaj? Naprej v takem ne bo šlo. Saj je čezdalje bolj mrko. Morda je pa le mimobežen prevrat! Bi šla naprej?

Nakrat naju sunek vetra spodnese iz ravnovesja, da se kot pijana opotečeva in loviva spet trdno na noge. Kaže, da bo šlo zares!

Nazaj pa le ne greva! Le umakneva se proti vzhodu do skalne stene, kjer bova poiskala kako zavetje.

Na vzhodni strani, ob skalni steni, pričneva v primerni snežni strmini v zavetrju kopati luknjo — iglu — ki nama bo kar dobro zavetišče. A kmalu se ne vidi nikamor več. In tudi mraz krepko pritiska. Nama pa ni k mari in še čutiva ga ne, ko kopljeva kot za stavo. Sneg je trši kot po navadi in borba z njim naju greje, da je kaj! Šele ob enajstih ponoči lahko razprostrevata spalne vreče in zlezeva vanje. Na ledeni polički brni medtem plinski kuhalnik; iz male ponvice na njem uhajata prijeten in pomirjujoč vonj po juhi. Vzporedno s toplo hrano se ogreva tudi najina dobra volja, čeprav zunaj na vse kriplje vrši in pred vhodom je nametlo že za dobršno kopico snega.

Naslednje jutro je podobno včerajšnjemu. Bela planjava se koplje v jutranjem soncu, na zahodu pa skriva temna proga oblakov svoje tajne namere. Vse kaže, da bo tudi popoldne podobno včerajšnjemu. Vendar sva danes bliže najinemu cilju in morda se le uvremeni. Vsekakor morava priti danes do vzhodja *Mariano Moreno*. Kot magnet naju vleče tja: vsaj južni greben bi rada preplezala.

Znova drse najine smučiči proti zahodu. Veter se unese in popoldan je bolj mirno. Vreme pa je nestalno. Nad vrhovi ob Pacifiku se kobalijo oblaki: ni jim zaupati. Vendar so za enkrat še dovolj daleč, nemara nama puste do večera pristopiti do vzhodja. Sicer sva primerno izdelana, a kakih posebnih težav nisva imela med potjo.

Čeprav se nama upira, ne kaže drugače: treba bo skopati ledeni brlog tudi za to noč. Prekrasni večerni zahod nama pomaga premagovati utrujenost.

Tako, luknja je dovolj velika! In potem obsediva, kot okamenela. Večerni in scenator nama je pripravil čudovit prizor.

Ostenja Fitz Roya in Cerro Torre so si nadela slavnostno toaleto, vso oranžno-škrlatno, kot da se namerjajo z žarnim soncem vred v svate. Vse se pretaka v simfoniji barv. Prešerno pirovanje le počasi tone v mrak.

Morda bo pa le jutri lepo.

V belem peklu

Nisva imela sreče. Snočnja režija je bila le igrivi uvod v dramatski nastop praprin. Že okrog polnoči se je od nekod pripodil veter dobrega kalibra. Do jutra 30. januarja je ves Celinski led postal prizorišče divje orkanske orgije. Nič ne veva, kaj še bo in kako dolgo. Obstanek v tem neznatnem zavetišču naju v takih okolišnih lahko ugonobi. Kaj, če bi tvegala umik, preden se do kraja ne raztogoti tale divja jaga?

Vem, umik pomeni 40 kilometrov borbe z belim vetrom, osvajanje koraka za korakom, prodiranje meter za metrom skozi razbrzdane sile, po razčlenjenem terenu, v podrobnostih zabrisanem z brezsenčno belino, polno neopaznih pasti, pomeni — umik v smer brez vsakršne vidne orientacijske točke.

Vendar ne kaže oklevati. Na vzhodu so še vidni rahli obrisi grebena, pred katerim stoji letalska bajtica, naš rešnik. Pred par dnevi sem jo zmerjal z napol podrtijo. Ne! Danes mi je prava palača. Ko bi le že bila v njej! Na pot tedaj!

Korajžno usmeriva smučine proti grebenski črti. Če nama ta kažipot ne ugasne, bo kar šlo. A ne traja dolgo in že naju je zagnil vihar. Naju in vse naokrog. Tudi grebensko znamenje onkraj vzhodnega ledeniškega brega. Pomagava si s kompasom. Saj ni prvič, da se znajdem v snežnem plesu in v borbi z viharjem.

Že res, a čezdalje bolj spoznavam, da se s tako divjo vihro le še nisem spopade! Vidljivost je skoro nična. Veter vleče — kot zmeraj — od Kordiljere na vzhod. To je vsaj nekak nadomestek za smerokaz, čeprav po drugi plati topot nama ne kaj prida uslužen: pot naju vodi zdaj proti jugu. Vztrajno naju veter zanaša na vzhod in kar naprej morava popravljati smer po kompasu. Z nožem bi rezal sivino, tako rosta se obeša po zraku. Nič, prav nič, na kar bi oslonil pogled, na kar bi oprl varnost smeri.

Čezdalje težje in napornejše prodirava skozi veter. Na vse kriplje nama daje z

desne. Komajda se mu postavljam v bran. Od časa do časa se stopnjuje v sunek. Z vso silo butne v naju, da bi nas spodnesel. Včasih nekako čutiva, kdaj se bo zaletel. Takrat zapičiva palice globoko v sneg, se razkoračeno opreva s smučmi v tla in tako zavarovana čakava. Sprva veter narašča bolj in bolj. Nato sledi trenutek premora. Tedaj se še trdneje pritisneva v tla. Koj za tem naju divje oplazi glavni sunek. Kadar sva tako pripravljena, ga res zdrživa. Potlej opletava naprej skozi vihar. Le paziti morava, kdaj se pripravlja napad, da sva mu kos. Bo že šlo.

Nakrat pa se je le zgodilo. Nisem kaj takega še doživel, pa tudi ne verjel, da bi se komu drugemu to primerilo. Veter se je spet navil v fortissimo. Sodim, da se je zagnal v naju s kakimi 200 km na uro. Kot dva dojenčka naju je zgrabil v svoje naročje, dvignil s smučmi in nahrbtniki vred s tal, zanesel v stran in naju nekje z vso najino ropotijo zalučal kot dve prazni vreči k tlom. Obležal sem kot upijanjen. Zaman sem skušal spraviti se na noge. Če sem hotel vstati, me je vsakokrat veter spet potisnil k tlom kot neubogljivega paglavca, ki se hoče po sili izmuzniti na potep.

Slišal sem že od nekaterih plezalcev, kako jih je beli veter dobesedno prenašal po Celinskem ledu. Nisem jim verjel. Take zgodbe sem imel za ledeniško latovščino. Zdaj plačujem z dokazi, nejeverni Tomaž.

Saj mi je kar dobro tu na tleh v mehkelem snegu. Veter zgublja nad menoj svojo tiransko oblast. Utrujen sem; in zaspan. Kaj, če bi kar takole malo počil? Ure dolgo se že boriva s tole belo pošastjo in resnično sem že zdelan. Samo malo bi zaspal. Potem bi šlo lažje naprej skozi divjo deželo viharjev. Kdo je že kaj pravil o deželi viharjev? Od kod imam to definicijo? Da, že vem: Erik Shipton, znani himalajski raziskovalec, je pred leti prečkal prav po tejle planjavi Kontinentalni led. Svoja spoznanja je potem opisal v knjigi Dežela viharjev. Kako je zadel, da bolje ni mogel s tem naslovom!

Tole naprezanje spomina me malo zbistri in zdrami. A kaj sem že hotel preč tem? Da, spočiti se in za kake trenutke zaspati, vsaj zadremati. Kje? Saj nimam spalne vreče! Kako to? Tako mehko ležim. Na čem? A, v snegu! Seveda, v snegu. Zato je tako mehko. Le zakaj me v snegu ne zebe? Otipljem se. Ves sem mrzel. Torej me le zebe. Vsaj moralo bi me. Napeto

pomislim, kaj je s tem nesmisлом. In spoznam, da ni treba veliko, pa zgubiš občutek za hlad v mrazu, kadar si utrujen. Toplo se zaziblješ v nezavest, ko te snežna odeja pokriva v večni sen.

Medtem je vihar reduciriral za kake desetine metrov svojo hitrost. Težko, pa vendar se skobacava na noge in se prebijava naprej. Precej pogosto se znajdeva zopet v snegu. Brez posebnih predpriprav ali opozoril naju zažene tja v tla in popelje kamorkoli. Vneto popravljava smer pohoda po kompasu. Slepo ga ubogava, tudi kadar se nama zdi, da skače on iz tira. Saj razumeva, da sva le midva tako zelo zemljepisno zmedena.

Z vseh plati brije v naju. Polna sva vetra, snega, mraza, pekla. V zraku se vrtinčijo snežne mase, midva z njimi vred. Le kako, da še zmoreva brodirati skozi tole belo goščo! Zdaj zaslutim, kako zelo visi človek na življenju. Kako se ga z vso silo nagonsko oklepa. Saj bi sicer že popustila v tej najini borbi z neenakim nasprotnikom. Res je to samo nagonski boj za obstanek. Kajti razumsko ne moreva v taki utrujenosti in borbeni zavzetosti več dojeti smisla za življenje ali smrt, tudi ne čustvene vezanosti do ljudi in stvari. Sva le še dva topa robota v službi življenjske sle.

Po dvanajstih urah muk in trpljenja bolj zaslutiva kot ugledava najin nunatak z rešno bajtico. Zdaleč že kličeva — v prazno. Nič ne nama ne vrne pozdrava. Petra in Richarda torej ni v koči...!

S tesnobno zaskrbljenostjo se zgrudiva v bajti k počitku. Še dolgo odriava misel sen, ko blodi za pogrešanima tovarišema. Eden njiju je moj brat.

Naslednji dan vihra čarovniški ples zdržema naprej. Kljub temu se vsake pol ure prebijem do roba skal in skušam s pogledom prodreti skozi belino, do koder bi ugledal kako tolažilno znamenje. Nič. Ničesar ni videti. In nikogar. Čezdalje bolj sem zaskrbljen. Nemir me goni sem in tja do noči. Potem ležem, a skoro vso noč ne morem zatisniti očesa. Vsak šura, vsak sunek mi zbudi upanie. Ob vsakem pišu se mi dozdeva, da prihajata. Včasih si celo domišljam, da slišim saženje v mehkem snegu. Ves veder skočim pokonci. Pa se le vihar norčuje iz mene s svojimi noteravskimi šalami.

Ves naslednji dan hodiva z Mariom do roba skal sem in tja pa spet nazaj. Kot da bi onima dvema s tem hotela pomagati:

do našega zavetišča, jima olajšati pohod, ali celo prepričati vihar, naj bo vsaj malo usmiljen. Neurje pa ne poneha. Do teme hodiva ogledovat. Petra in Richarda ni od nikoder. Ničesar ne moreva storiti zanj. Samo čakati.

In to je najhuje.

Druga noč je do pičice enaka prvi. Le da so mi živci napeti že do skrajnosti. Ne vem več, če fantaziram bede ali v snu.

Komaj se zdani, sva spet na obrobju in se ves dan skoro ne premakneva z opozovališča. Že tretji dan nama poteka v hrepenečem pričakovanju. Ves sem pola nemira in skrbi. Rezka bolečina se mi zajeda v dušo. Zdaj tudi razumsko vem, kaj je življenje in dojem njega vrednote.

Nakrat pa — tam, glej! Dve temni pikici v dozdevno neskončni dalji! Sta ali nista? Resnično — premikata se! Počasi, zelo počasi se bližata.

Jočem od ganotja in veselja! Da sta le tu!

2. februarja je v mali kočici spet živahno in veselo. Povratnika pripovedujeta, da je Richarda napadla snežna slepota. Tri dni sta preždeli v ledeni luknji, preden si je toliko opomogel, da sta zmogla naprej. No, zdaj smo spet vsi skupaj in kljub vsemu prestanemu, kljub vsestranski utrujenosti — veselo zapojemo v zahvalo srečnemu izidu.

Z Mariom si tovariša natančneje ogledava. Jai, kako jima je beli veter zdelal obraze! Nato se domisliva, da jima morava kaj nostrčiti. Saj od veselja ne veva, kie in kaj naj začneva. Litre in litre tonleza čaja jima pripravljava. Vse soroti nospraviva. Ko si za silo privežeta dušo, se začne iz Petra trgati povest zadnjih dni.

Pristopanje k Risso Patrón

Ko ju je zajel prvi dan vihar, sta se vrnila do kočice. Naslednje jutro sta šla znova na pot. Proti večeru ju je neurje prisililo bivakirati v ledeni luknji, katero sta še utegnila skopati, a komaj tolikšno, da sta se za silo sede stisnila vanjo. Še to nizko vzpetinico sta komaj našla in ni bilo kam več kopati, ko sta zluknjala do vrha. Tako stisnjena v do skrajnosti omejen zaščitni prostor, sta preždeli noč in naslednje popoldne. Do tod sta premagala že kakih 35—40 km ledene planjave. Samo 20 jih je še pred njima do vnožja njunega cilja. Čim se uvremeni, bosta vzela spet pot pod noge.

In sta jo res vzela pod noge popoldne — le da nazaj proti vzhodu. Vihar se je s svojim belim vetrom razbohotal tu prav tako kot na najinem severnejšem sektorju. Njun bivak je bila bolj kotanja kot zaresno zavetišče in spričo naraščajoče vremenske razbesnenosti, jima tu ni bilo več obstanka. Vsak čas ju bo zasulo. Na vsak način morata priti do varnejšega zavetja.

Nastopila sta torej tak križev pot, kot midva z Mariom na umiku z Morena. Temu terenu manj vajeni Richard se je seveda težje privajal takim nenavadnim zahtevam. Saj je to zanj povsem nekaj novega, Celinski led v tako viharni izdaji. Čeprav ni vzpetin, ki bi jih bilo treba premagovati, vsaj ne znatnih, ustvarja ta ledeniška reka svoje samolastne probleme. Veter npr. znosi sneg v brazde, mraz jih strdi, vihar z zahoda obrije v obliko nožev platnice, kar tvori potem med enim in drugim nožem (tako se te brazde imenujejo) male kotanjice. Le-te so dobro vidne v sončnih dneh, ko nanje opozarjajo sence. V viharju pa je vse samo sivo ali vse samo belo. Nič ne gre v tretjo razsežnost. Vse je samo dolgo in široko. Nič ne gre v višino ali nižino. Precejšnja skušenost je potrebna, da se izogneš nastavljenim pastem. Ubogi Richard se res ni mogel kar na lepem udomačiti z njimi. Tako je bil kar naprej na tleh. Komaj se je skobacal na noge, ga je že spodnesel drugi nož. Na vse načine si je skušal pomagati: sprva je dolžil smučke in si jih snel. Morda bo šlo tako lažje, je menil. Ko to ni rodilo zaželenega uspeha, je snel sončna očala, češ, zaradi njih ne vidim. Kasneje je to neprevidnost moral boleče plačevati. Svoje so pripomogli k tej neboljlenosti še neznosni sunki vetra, ki jim nič in nihče ne stoji na pravem mestu. Vse hočejo prestaviti in namestiti po svoje.

Richard je z neverjetnim potrpljenjem in vdanostjo prestajal te preizkušnje. Peter pa je že veterani tudi v patagonskem vetrovju. Tako sta se mučno prebijala skozi snežni vihar do večera. Okrog osmih zvečer Richard dobesedno ni mogel več. Na srečo sta naletela na dovoljšno vzpetino, da sta si tam skopala razmeroma udoben brlog. Tudi sicer bi kazalo počakati na nekaj vidljivosti, saj niti približno nista vedela, če hodita v pravo smer ali morda prav v nasprotno. Kompas jima je odnovedal. Verjetno se je kako pokvaril med mnogimi padci.

Tako, tukaj bosta razmeroma varno čakala uvidevnejših ur, se spočila in naspala. Tako vsaj sta se namerila. A človek obrača in sam vrag včasih obrne (prost) po narodnem pregovoru). Še preden sta si voščila lahko noč in sta še pretresala možnosti ali nemožnosti za naslednji dan, so se že začeli kazati obrisi za to noč. Richarda je začelo peči v očeh. Potem so se pocedile prve solze iz njih. Ko si ga je Peter ogledal, je opazil, da oči čezdalje bolj otekajo. In pa Richardov obraz! Moj Bog, mar je tudi moj tak? Tako zaripel, razoran, naguban, zaraščen, razpokan, ves kot osteklenel — je pomislil Peter.

In potem se je začelo. Bolečine namreč. Kaj bi mogel drugega, kot streči bolnemu prijatelju, s čemer pač ima na razpolago. In to je bore malo: Izmenjavanje obkladkov na očeh. Robec, namočen v toplo vodo. Kadar je odpovedal kuhalnik, je grel vodo na sveči. Tako vso noč, ves naslednji dan, spet vso noč in dan. Hudo je bilo, hudo. A Richard se je tudi zdaj izkazal. Težko je prenašal, res, kdo ne bi! A ves čas možato in ni padla ne besedica nejevolje ali očitka med njima. Kljub temu, da se je zunaj z naraščajočo silo zdržema podil vihar po ledu. Nič ni kazalo na skorajšnje izboljšanje.

Ni bilo lahko Petru. Tudi njemu ne. Kot vodnik na tem sektorju odprave in tudi kot skušenejši plezalec se je čutil nekako soodgovornega za Richarda. Tolažil se je z zavestjo, da taka snežna slepota, kot je zdaj zadela Richarda, traja dva do tri dni — če ne pride kaj vmes.

No, vsaj tu ni peklenšček vtaknil svojih parkljev vmes. In tako sta se tretji dan, ko so Richardu jele oči spet služiti in se je medtem vihar vsaj malo unesel, toliko, da sta lahko tvegala pohod, sta se torej znova onrtila, zlezla iz luknje in začela spet krhati nože. Kakih 20 km ju je ločilo od tele kočice. Počasi sta jim odjedala kos za kosom.

Takrat sva ju z Mariom zagledala in in meter za metrom spremljala, dokler si nismo s preprostim objemom (in z nekaj sramežljivo skrivanimi solzami) povedali, kako nam je bilo hudo in kako dobro nam je zdaj, vsem.

Novo delovno pozorišče

4. februar. Jutro je lepo, ne daje pa občutja stalnosti. S skušnjo pridobi človek

nekak instinkt za vremenske pojave v danem okolju. Na posebej hudo pa le ne kaže naš instinktivni vremenokaz. Zato se vseeno odločimo za gorniško dejavnost. Počitniški dnevi se nam iztekajo. Že mesec dni nas klesti tod okrog vremenska muhavost, ne da bi mogli zabeležiti kaj drugega, kot nove skušnje v borbi z naravo in njenimi opodi. Vsak, še tako kratek zapik velja izkoristiti.

Zastavili si bomo bližje delovno področje, od koder bo lažji umik v bazo, če nas bo spet preganjala huda ura. Severno od našega matičnega taborišča se razpozteza gorska veriga *Mascarello*, zahodno od južnega rokava jezera Viedma. Čeprav jo italijanski pater De Agostini omenja v svoji knjigi Patagonski Andi, češ, da jo je od daleč videl in imel to za dovoljšnje opravičilo, da ji je nadel gornje ime, je vendarle to gorovje še povsem neraziskano. Nekaj let za De Agostinijem je ob zahodnem robu te verige prečkal glaciolog John Mercer. V notranjost pa se ni podal. Pač pa je potem pripovedoval Mastersu, ko je počival nekaj dni na njegovi estanciji, da je tam videl huemule, patagonske srnjake, ki se redkokdaj pojavijo v Kordiljeri.

Snežni vrhovi tega gorskega sklopa obroblija dolino, v katero se stekajo droče reke. Katero teh gora bomo skušali osvojiti. Po večini ne predstavljajo gore kot take na tem delu Celinskega ledu kake posebno težavne planinsko-tehnične probleme ob vzponu. Izkušen plezalec v skali in ledu zmore podvig z relativno gotovostjo, če ubere pravo smer. Po navadi zahtevajo le nekaj umetne pleže, sem pa tja kak klin ali stremena, stene so dovolj razčlenjene za primerne prijeme. Kak nepričakovan previs in podobno seveda lahko komplicira delo in prizadene čas. Pod samim vrhom večkrat tudi preseneti kak gobast stolp, ki zasoli končno etapo podviga. A dobro vzklajena naveza ne obupa in se tudi ne omaloduši. Trd oren pa predstavlja dostop na področje in pristopanje k vznožjem, nadalje rekovno izredno neprijazne vremenske razmere in zaradi neraziskanosti nepoznanje delovnega območja. K temu je dodati še neobljudenost daleč naokrog in torej navezanost skupine na lastne možnosti.

Težave naravnih danosti na Celinskem ledu, kot sem jih opisal v tem poročilu za našo deseto odpravo, se v glavnem pojavljajo prav vsako leto, čeprav v različni

inačicah, ki ostajajo vselej v sestrski povezavi. Zato zahteva gorniško delovanje na Kontinentalnem ledu res dobro usposobljenje od planinca-plezalca v vseh tehnikah in tudi telesno ter duševno in živčno zdržljivost. Kdor je zasledoval letna poročila o naših odpravah v Zborniku, se je lahko že nekoliko udomačil z značajem te gora, ki vzbujajo v svetovnem gornškem svetu trenutno največ zanimanja.

Za današnje dejavnost smo z ozirom na bližino vznožij in razmeroma prijazno vreme spet določili dve ciljni smeri. Vzhodni obronek prevzameta Peter in Richard. Zahodnega pa Mario in jaz. Pristopanja bo za kakih 10 do 15 kilometrov.

Cerro Anders

Odrinili smo zjutraj ob osmih, vsak v svojo smer. Na zahodu države se pozno dani in tudi pozno temni. Peter in Richard sta pristopila do deviške gore na vzhodnem grebenu verige in se zarila v njena pobočja. Vreme se je že popoldan spet skisalo. Začele so se poditi megle krog vrhov, objemati njih ostenja in jemati vidljivost. Pleža v skali, snegu in ledu je bila zato utrudljiva in nekoliko tvegana. Posebej v ledeni steni, ki ima v svojih zadnjih stotih metrih precej naklona. Na srečo pa vsaj vetra ni bilo v steni, čeprav se je vreme kar naprej slabšalo. V poznem popoldnevu sta dosegla vrh in ga pozdravila z argentinsko, poljsko in slovensko zastavo. Gori pa sta dala ime *Cerro Anders* (2.600 m) v spomin Richardovemu rojaku, vojskovodji iz druge svetovne vojne.

Cero C. A. B. in Cero Cacique

Z Mariom sva bila zadolžena, kot sem že povedal, z zahodnimi vrhovi. Pristop je bil precej utrudljiv. Naguban led, potem grušč. Ta preklemski grušč! Kako ga sovražimo planinci! Vsaka skala nam je ljubša od te drobnjadi. Nedorolno leži zalvaljeno naokrog, gorniku pa včasih malone dušo izpije.

Dva vrhova sva vzela na piko. Do sedla jima je skupna stena, kakih 300 do 400 metrov visoka. Vsa ledena. Sedlo se potem razpotegne v greben proti vzhodu in zahodu v dva vrhova. Vzhodni je za nekaj malega višji od zahodnega. Do stene pa je pobočje deloma zasneženo, deloma poledelelo. Zato se že kar kmalu naveževa. Skušava pohiteti. Dopoldanska sončna svetloba tone v popoldan, vse bolj v brezizrazno

brezbarvnost. Ob vstopu v steno podvojiva previdnost. Sproti razvozljujeva plezalne probleme in nama še kar uspeva to prizadevanje. Na sedlu zavijeva najprej na vzhod in se po grebenu razmeroma lahke vzpenjava na nekaj sto metrov višji vrh. Tik pod njim zraste pred nama gobasti stolp. Ni ga več kot za deset metrov v višino. Vendar naju ta ledeni stražar primora v umetno pležo, v stremena, za kar mu zabijeva tri kline v grbo. Končno sva na vrhu. Krstiva ga za *Cerro C. A. B.* (2.700 m) na čast *Clubu Andino Bariloche*. Tovariško si seževa v roke in se začneva naglo spuščati proti sedlu.

Ne kaže posebno lepo. Zato si le kratko oddahneva, nekaj založiva in naskočiva zahodni vrh. Da bi le zdržalo do vrha, čeprav megleno. Za enkrat je še mirno, kolikor je sploh kdaj mirno tod okrog. Včasih se meglovje odpre in pokaže okrog ležeče vrhove, ki zvedavo spremljajo najino pležo v vrh. Nekje na sredi pa naju je že začel spremljati veter. Zdržno prav do vrha, kjer nima pregrad in je že začel nanašati v naju z gore pobrani sneg. A res nama ta njegova nagajivost ne gre do živega. Vajena sva hujših sprejemov.

Objameva se z Mariom na vrhu in si vzajemno čestitava. Z ljubeznijo zatakeneva v vrh cepine, nanje obesiva plezalne vrvi in zaveževa zastavici, slovensko in argentinsko. Veselo zaplapolata svoje barve v pozdrav gori, ki sva ji pravkar postela pobratima in vsemu gorovju in ledovju daleč naokrog v obvestilo. Spoštljivo podariva goro rajnemu g. *Robertu Petričku*, predsedniku Slovenskega planinskega društva od ustanovitve in ji dava ime *Cerro Casique* (2600 m). Kasike pomeni v indijanskem narečju poglavar plemena. In tako smo klicali planinci in planinski prijatelji naševa dobrega in požrtvovalnega predsednika, gospoda Roberta.

Veter je vsaj megle razpodil in čeprav je sonce za oblaki, vidiva na zahod prav dobro *Risso Patrón*, ki se nam je letos izmuznil v vihar. Nič zato. Saj gora čaka, potrpežljivo čaka; če treba, tisoč let! Koga bo pričakala ta? Kdaj?

Dolgo ne moreva več ostati na vrhu. naju opozarja veter. Hitro napraviva nekaj posnetkov. Potem se znova opraviava, naveževa, zajuckava pozdrav in pričneva sestopati. Zdaj naju že podi vihar. Previdno vstopiva v steno in jo srečno dodelava. Pod njo se razveževa, da bo šlo hitreje navzdol, saj se že temni.

Ni še napravil Mario tri korake, ko se udre pod njim snežna plast. Namesto *Maria* sem naenkrat zagledal na mestu, kjer je pravkar še stal on — zevajoče brezno, ki mi je požrlo tovariša. Le njegov krik presenečenja odmeva iz globine. Kot kača se je izmuznila še vrv in izginila za njim v prepad. Da ne bo sam. Jaz pa sem ostal tako nebogljen o samljen na varnem.

Ob vsej nezgodi je imel fant — in jaz z njimi vred — vendarle nekaj sreče: zagodil se je dobrih deset metrov niže. Še dokaj varno lahko ždi tam, le da ne more ne gor ne dol. Položaj je skrajno neroden. Poskus za poskusom se mi izjalovi. Ne morem in ne morem ga spraviti ven. Kam naj navežem vrv, mar v sneg! Ne vem, kako se on počuti tam doli. Vsekakor lahko mirno počiva medtem, ko se jaz že dve polni uri mučim z njim, preden se mi posreči potegniti ga iz nesrečne razpoke s pomočjo dvojne vrvi.

Ondesel je le nekaj prask in novo skušnjo.

Po enajsti uri zvečer se privlečeva izdelana do baze. Šele okrog polnoči se z *Andersa* vrneta tudi *Peter* in *Richard*, ki sta imela daljše in nerodnejše pristopanje.

Poglavje zase bi bilo, opisati pripetljaje in prizadevanja, preden se nam je posrečilo odriniti z *Mastersove* estancije. Njegova barka je imela neko okvaro in ni bila plovna. Kako čez jezero?

Dva tedna nas je stalo, preden smo lahko odrinili na drugi breg. Lotili smo se vseh možnosti, pa se ni nobena obnesla. Po *Mastersovem* amaterskem radiu smo celo dosegli, da sta dve vojaški letali petkrat poskusili pristati in nas rešiti iz te nenavadne konfinacije. Kot že ves čas med letošnjo odpravo, je tudi zdaj, ob že zaključeni gorniški dejavnosti gospodarila nad nami vremenska muhavost. Vsak poskus pristanka je letalom izpodletel. Zdaj zaradi zračnih vrtincev, potem zaradi nenadnega viharja, drugič zaradi česa drugega, skratka, ni bilo načina, da bi mogli odleteti. Pol meseca je trajalo, da smo se vkrkali v medtem popravičeno ladjico.

Resnici na ljubo naj priznam, da nam je v jedru ljubše pluti čez jezero kot leteti. Je nekako bolj v stilu gornikovega odnosa do planinske dejavnosti tak odstop z delovišča. Celo vztrajna svojeglavost letošnjega poletnega vremena ima nekaj zase. Zdaj, ko je vse prestano, bi skoro rekel, da je tudi v tem nekaj čar.

Kljub vsemu smo osvojili tri deviške vrhove in jih lahko dodali k že zajetni skupini preplezanih med našimi odpravami na Kontinentalni led. Vračamo se vsi zdravi, s spomini na lepa nepozabna doživetja.

Sanjavo se oklepajo naši pogledi oddaljujočih se snežnih vrhov. Kako tesno so čutimo povezani z njimi! Kot da spadamo

drug k drugemu. V dolgoletnem občevanju s stvarmi se človek naveže nanje s povsem osebnim odnosom. Gora pa zame ni stvar. Tudi ne njene stene in ne njeni vrhovi. So živa narava in se po Stvarnikovi volji vzajemno dopolnjuje s človekovim življenjem.

Polne blaženega miru so nam duše, ko zavija barka proti obali.

TRETJA ARGENTINSKA ODPRAVA NA HIMALAJO

TTE. I^o FRANCISCO IBAÑEZ 1971

STVARJENJE PO INDIJSKIH VIRIH

BRAHMA je začetek in konec vsega.

Je kakor krog: Vse pričenja in vse končuje v isti točki.

Ko že ni bilo ne časa ne prostora, je z enim samim udarcem ustvaril štiri elemente in jim dal njih varuhe:

AGNI — duh ognja in plamenov

VAZU — vodnik tulečih orkanov

VARUNA — gospodar oceanov

PITHIVI — domačin brezen in prepadov

V prozorno posodo je zaprl skrivnostne kali, ki brste v hotenje in gone, v zmožnosti in kreposti, v bol in veselje, v dobro in zlo, v življenje in smrt.

Truma njegovih pomagačev pa je v odsotnosti Brahme zmešala vse te prvine in usvarila — svet:

zakrnel, sploščen na polih, z zasneženimi gorami in pekočimi puščavami, z gorečo gmoto v notranjosti in z nepreglednimi oceani na površini;

na svetu revno, napuhnjeno človeštvo z mislijo na boga in z najnižjimi strastmi.

NAŠ SVET!

Takrat je nastala tudi Himalaja, vsa čista in bela, zadnje zatočišče dobrih bogov.

Visoki vrhovi, zakriti s temnimi meglami in večnim ledom kraljujejo nad zelenimi dolinami.

Na valovih sveta reke Ganges pa se ziblje simbolični cvet lotosa.“

Tako mi je v miru svojega prepričanja razložil svečenik-brahmin in zapomnil sem si njegovo povest.

ČLANI ODPRAVE

Héctor Cativo Tolosa, polkovnik, vojaški vodja odprave

Nestor Azuaga, stotnik, plezalec

Juan M. Llavar, podporočnik, plezalec

Mario Serrano, podporočnik, plezalec

Juan B. Barrientos, narednik plezalec

Edmundo Burgos, narednik, šef kuhinje

Guillermo Robles, narednik, radiotelegrafist

Sócrates Martínez, narednik, radiotelegrafist

Carlos Comezaña, civilni vodja odprave

Dr. José M. Iglesias, zdravnik

Jorge Aíkes, plezalec

Sergio Fernández, plezalec

Omar Pelegrini, plezalec

Jorge Peterek, plezalec

Alfredo Rosasco, plezalec

Jurij Skvarča, plezalec

Guillermo Vieiro, plezalec

Ulises Vitale, plezalec

Jorge Vitón, plezalec

Zadnji teden v mesecu maju.

Ko sem zvečer kot ponavadi odprl svojo korespondenco, sem v enem pismu bral:

Vodstvo tretje argentinske odprave na Himalajo — Polkovnik Cativa Tolosa...

Sprva si nisem pomogel od začudenja. Bral sem znova in še enkrat znova. Res, uradno sem bil povabljen k udeležbi kot član-plezalec na himalajsko odpravo.

Kolikokrat sem premišljeval v tišini šotora med našimi odpravami na Kontinentalni led, kako čudovito mora šele biti ekspedicija na Himalajo! Bral sem epopeje najslavnejših odprav v najvišje pogorje sveta. Everest (8848 m) se mi je zdel nekaj tako veličanstvenega in nedosegljivega za navadnega smrtnika, med katere se prištevam. In potem potovanje že samo po sebi v Indijo Koromandijo, spoznavanje krajev in navade tujih ljudstev! Zame je bilo vse to še za sanje preveč predrzna pravljica.

Zdaj pa tale ponudba! Pokazal sem pismo ženi. Vedel sem, ne bo ji preveč po godu. Prepričan sem bil, da bo nasprotovala. Bila je v drugem mesecu pričakovanja. Videl sem, kako jo je ob branju novica neprijetno presenečala. Potem je odložila pismo in mi po kratkem premisleku svetovala, naj le sprejemem, češ, taka prilika se zlepa na ponovi! Poznala je mojo gorniško zavzetost.

Prva možna ovira je torej sama od sebe popustila. Ostaja pa še problem službe na ministrstvu in na univerzi. Dovoljenje za petmesečni dopust ne bom zlahka izposloval.

Koj naslednji dan sem se javil na vojaškem poveljstvu. Sprejel sem povabilo in povedal, da je moj pristanek vezan na problem službe. Razložili so mi načrt dela za priprave in ko sem v naslednjih dneh stežka a ugodno opravil še svojo službeno zadevo, sem vedel, da gre zares.

Pri dokončni izbiri članov je prišlo do prave borbe v vodstvu pripravljalne komisije, kateri sta načelovala Gerardo Watzl, svoječasni član vrhunske naveze z Bertoncliem v Ibañezovi odpravi na Dhaulaghiri, in polkovnik Héctor Cativa Tolosa: prvi kot predsednik C.A.B.A. (Club Andino Buenos Aires) in predstavnik civilnih gornikov, drugi kot vojaški delegat.

Zaradi tega nesmiselnega prerekanja so zažubili pravi občutek za stvar in pri izbiri niso vpoštevali nekaterih najboljših planincev. Spor se je še zaostрил zaradi

H. L. Fonrougea. Vojska se ga je sprva branila: njegovo obnašanje med služenjem vojaškega roka ni bilo zadovoljivo. Trma-sto pa je vztrajal s Fonrougem Watzl, ki je svoje stališče opiral na njegovo tehnično usposobljenost v pleži. Ostali planinci se kljub temu nismo potegovali zanj, ker smo vedeli, da je za tak podvig poleg plezavskih skušenj potrebno še nekaj, čemer se pravi gorniško tovarištvo, v čemer pa Fonrouge ni kazal kaj prida obdarjenosti.

Moj brat Peter bi moral biti po svojih sposobnostih in opravljenih gorniških storitvah ter zaslugah za argentinsko planinstvo vpoštevan kot prvi plezalec. Na eni izmed sej pa je prav Fonrouge z nečedno spletko dosegel, da so Petra črtali z liste. Pravo ozadje takega sklepa je bilo samo ljubosumje na sposobnejšega tovariša. Da so ostali nasedli intrigi, imam za veliko krivico, ki bi se v gorniških krogih nikdar ne smela primeriti. Predvsem, ker je tako ravnanje daleč od ustaljenega gorniškega etosa, je pa tudi na škodo poteku in uspehu podviga.

Na eni izmed sej sem ponudil svoj umik: namesto mene naj bi šel Peter. Ta predlog ni bil sprejet. Ni šlo za enega člana več ali manj v odpravi — le Peter naj bi ostal doma, čeprav je bil v prvi izbiri vpoštevan kot nepogrešljiv.

Sicer se je pa ta spodrslijaj vodstvu kaj kmalu maščeval. Že v Buenos Airesu je Fonrouge prizadejal organizatorjem vsemogoče glavobole, si lastil najrazličnejše pravice in prednosti, ukrepal in ravnal vse po svoji glavi in volji. Ko se ni za časa pojavil z nami v Katmanduju, ga je vodstvo dokončno izključilo iz moštva. Prišel je sicer za nami, ko smo že imeli postavljeno bazo. Menil je, da se bo tako ognil opravičilo med dostopom, a se je moral od tam vrniti nazaj domov. Po Everestom mi je sam Cativa Tolosa (ki prej nas civilnih gornikov ni poznal) po-tožil svojo zmoto, češ, od vsega početka bi bil moral vključiti Petra in opustiti Fonrougea. A po toči zvoniti je prepozno in Peter je medtem že moral pogoltniti grenko servirani zalogaj.

Čas je hitel neznansko hitro in zelo smo se morali podvizati z zaključnimi pripravami. 11. julija sta odpotovala v Evropo Cativa Tolosa in Vieiro, da dokupita tam nekaj opreme, predvsem čevlje in kisikove aparate. Par dni za tem sta jima sledila dr. Iglesias in stotnik Azuaga. 26. julija pa smo ob pol dveh popoldan odleteli z letališča Ezeiza še ostali člani. Polet je

šel čez Frankfurt, in tri dni pozneje, 29. julija smo se v dopoldanskih urah sestali vsi v New Delhi, glavnem mestu pravljíčne Indije.

Indija Koromandija

V pičlih treh dneh smo se torej znašli na drugem koncu sveta.

New Delhi šteje 4 milijone prebivalcev. Moderni del mesta je pozidan z novimi stavbami in razkošnimi vilami. Vse mesto je odeto v zelenje, ki v tropski klimi bujno uspeva. V evropskem delu mesta so ceste široke, obdane z modernimi poslopji, v glavnem s poslaništvu in konzulati. V sredini mesta pa je vsepolno trgovin, nameščenih v presenetljivo majhnih lokalih.

Povsem drugačno podobo kaže staro mesto (Old Delhi). Ulice so ozke, umazane, smrdljive. Trgovska krama je naložena pred trgovinico na nizkih policah. Trgovec čepi pred vhomom in kriče ponuja svoje blago. Sploh opravlja vse čepé. Klepeče čepe, kupca streže čepe, za ceno se pogaja čepe, blago očudaje čepe in čepe spravljaja zelene rupije v leseno skledico pred seboj. Taka poza je v vsej Indiji povsem samoumevna in naravna. Na cestah, v templjih, doma, v lokalih, vsepovsod sedijo, počivajo in opravljajo večino del čepe. Radoveden sem, koliko časa bi kdo nas potrpel v taki drží. Vse je samo navada.

Državni jezik v Indiji je indu ali tudi hindu, se pa še vsepovsod uraduje, piše in govori angleško. Pač ostalina britanskega kraljevanja. Poleg tega govore v deželi še 14 domačih jezikov in več kot 500 narečij. Kdo bi se v tem znašel in spoznal!

Vernost je v ljudstvu zelo utrjena. Uravnava jim življenjsko držo, politično usmerjenost, družbeni položaj, družabne odnose in ves način življenja sploh. Najbolj razširjena vera je še vedno hinduizem ali brahmanizem. Zasega okrog 80% prebivalstva; 10% je mohamedancev, 6 milijonov sikhsov — sekta nekdanjih fevdalcev stare Indije, podjarmljenih 1848 od Angležov, in poleg teh še kopica manjših sekt.

Dan po prihodu sva z Mariom Serranom šla na ogled po starem mestu. Zvedavo sva si ogledovala po trgovinicah svojsko orientalsko blago in izdelke vseh vrst. Kričeč napis v hindu in angleščini oznanja, da je med trgovinice zašla tudi restavracija: nekaj miz in klopíc, to je vse. Pa cel roj muh, ki se spreleta po hrani.

Po ulicah je vse tako zagneteno, da

se komaj še prerivava naprej. V gneči med svetimi kravami, ki se prosto sprehajajo po mestu — kot se božanstvom spodobi, med trgovci, ki kriče ponujajo svoje blago in starim avtom, ki tuli na vse kriplje, je nemogoče kaj slišati in se sporazumeti, pa če bi obvladal vseh petstotero indijskih narečij.

Skozi gnečo zagledam nek napis in gručo ljudi. Prerineva se do tja. Na umazano leseno steno je nabit lepak, ki v angleščini razodeva, da je tu zdravniška ordinacija. Kar na prostem mizica, na mizici polno knjig in revij, ki jih sicer nihče ne bere, a zdravja potrebnim pa le pričajo o silni modrosti zdravnikov. Reklama je učinkovita, saj ima kar dovolj pacientov. Bolnika preiskuje kar zunaj, vpričo ostalih, in vsem je tako prav. Morda sva ima celo za nekaj boljšega ta, ki se je dal preiskati; kaj bi se tedaj drenali notri v zatohlih prostorih!

Tudi nekaj starih templjev je še v starem mestu. Nameril sem se, enega obiskati. Moral sem se sezuti, pustiti čevlje pred vhomom, za vrat pa so mi nadeli umazano štolo. Tako opremljen in usposobljen, stopiti v brahmansko božjo hišo, sem se nekoliko v strahu pomaknil v notranji prostor. Verniki so hodili od oltarja do oltarja, ponujali božanstvom hrano in mrmrali svoje molitve. Res je, vsak po svoje Boga moli. A da le še moli!

V soparini tropske klime, začinjene z otipljivo vlago v tem letnem času, z neverjetno cestno nesnago in odgovarjajočimi vonjo (beri smradi), je obstanek pravi pekel.

Ves čas našega bivanja v New Delhi smo stanovali v hotelu Ashoka, eden najboljših državnih hotelov v mestu. Cena za prenočnino brez hrane je znašala okrog 8 dolarjev na dan. Sicer pa za Evropejca, oziroma tujca sploh, ni izbire. Poleg hotelov prve kategorije so le še zakotne beznice, kjer človek niti ni varen življenja, pač pa izpostavljen nevarnosti desetinaam nalezljivih bolezní. Te uspevajo v Indiji kot gobe po dežju. Hotelov srednje kategorije ni. Kljub odličnosti našega hotela, pa je bila hrana za nas le prepikantna, preveč eksotična za naš okus.

V New Delhi smo spoznali indijskega poročnika Ahluwalia. V indu-pakistanski vojni je dobil strel v hrbtenico in ostal onesposobljen za vse življenje. Kot invalid se premika samo na vozičku. Svoj čas je pripadal elíti indijskih gornikov. Leta 1965 je z ostalimi osmimi soplezalci stal 207.

na vrhu Everesta! Iz svojihkušenj nam je rad svetoval to in ono, kar vse smo na terenu lahko s pridom koristili.

Delovni dan nam je potekal na argentinski ambasadi, kjer so nam dali na razpolago prostor za urejanje naše opreme, hrane in ostalega materiala. To smo opravljali precej lagodno, saj smo morali kak teden dni čakati, da se izteče birokratski postopek uradnih opravil. Izposlovati smo morali dovoljenje za tranzitni prevoz moštva in prtljage čez Indijo do Nepala, opraviti pečatenje prtljage in podobno. Trgovsko podjetje TATA nam je celo dalo na razpolago tri tovornjake in majhen avtobus za prevoz tovora in moštva do Katmanduja.

Šele ta vožnja tisočih kilometrov preko severne Indije mi je pokazala deželo v njeni pravi luči. Predvsem preseneča ogromno število prebivalstva. Po cestah se premika ob vsakem času — bogvedi kam in zakaj — vsepolno Indijcev; najsi bo podnevi ali ponoči. Niti pedenj zemlje ni neobljudene. Če ne pohajajo po cestah, čepe ljudje pred svojimi kočicami iz blata ali pa obdelujejo nepregledna riževa polja.

Cesta, po kateri smo potovali, je bila precej slaba, voznik pa še slabši. Na cesti sami ni prostora za dva avtomobila. Če se srečata, se mora eden nujno izogniti v blato. Naš voznik je drvel kot za stavo, da nas je včasih kar zona obhajala. Pa je zmeraj nekako zvozil, tudi v kočljivih okoliščinah. Enkrat se mu je pa le posrečilo: Zaletel se je v tovornjak — in preden smo utegnili premisliti, kaj se je zgodilo, smo se znašli v jarku. Videz je kazal, da je kraj neobljuden. A preden je minilo par minut, se je zbralo okrog nas vsepolno zijal. Njim v čast bodi povedano, da so nam nazadnje, ko so se dovolj nagledali, tudi pomagali, da smo se z njihovim sodelovanjem lahko izmotali iz jarka.

Indija in Nepal sta deželi, znani po veliki množini nalezljivih bolezni. Kuga, kolera, malarija, tifus, in še polno drugih so na dnevnem redu. Celo čista voda je nosilec bacilov. Na poti si nismo mogli sami kuhati hrane. Brez jela pa tudi ne gre. K vragu s pomisleki! In že prvi dan nas je lakota nagnala v zakotno gostilnico. Če zdrže to hrano Indijci...! A previdnost je vendarle mati porcelankište (narodni rek!). Naročili smo torej kuhana jajca in namesto vode — Coca-Colo...

Ves dan nas je zalivalo monsunsko deževje. O polnoči smo po 18 urni vožnji prišli v Lucknow. Poiskali smo „najboljši“

hotel, ki pa je daleč zaostajal za Ashoka v Delhiju. Prostori, omejeni z bambusi, v njih pogradi. In nič več. Lucknow je zelo staro mesto. Za časa angleških podkraljev je bila tu ena najvažnejših vojašnic v severni Indiji.

Naslednji dan nismo mogli naprej. Sveta reka Ganges je prekoračila bregove in preplavila vse ceste. Dva dni smo čakali. Voda pa ni hotela upasti. Kazalo je celo, da bo poplava trajala več tednov. Zato smo na večernem posvetu sklenili, da se pomaknemo proti jugu do Benaresa in nadaljujemo od tam naprej z letalom.

Benares, ali Varanasi za Indijce, je njih sveto mesto. Meka za hinduiste. Tudi intelektualni center. Buda je vse svoje življenje pridigal prav tu. Leži ob sveti reki Ganges. Poleg stalnih prebivalcev ima mesto vedno na milijone romarjev. In zaradi njih — brez števila templjev in pagod. Znano pa je tudi po svojih tekstilnih izdelkih, predvsem po svili.

Varanasi, Varanasi — sveto mesto! Množica ljudstva se preliva po cestah. V jutranjih urah se hodijo očiščevati v sveto reko, na bregovih pa opravljajo pogrebne obrede. Nato truplo zažgo in ga spuste v vodo. Obenem prinaša vodni tok na vejnatih splavih nove in nove mrliče, ki jih reka počasi zanaša v Indijski ocean.

Bolniki se potopijo do pasu v vodo in tako čakajo čudežnega ozdravljenja — ali pa hitrega konca.

7. avgusta odletimo iz Benaresa v Kathmandu, glavno mesto Nepala. Čez teden dni pridejo za nami še naša prtljaga in dva tovariša, ki bosta v Benaresu nadzorovala postopno natovarjanje, kot bo pač prostora v tovornih letalih.

Kathmandu je prijazno mestece. Legenda pripoveduje, da je to dolino pred davnim časom zalivalo veliko jezero, obdano z vseh strani z visokimi grebeni Himalaje. Buda pa je iz prijaznosti do prebivalcev dežele napravil razpoko med gorami in jezero se je izteklo po sveti reki Ganges v Indijski ocean. Kjer je bilo prej jezero, je nastala kotanja, vsa zarasla z zelenimi polji in tropskim rastlinjem.

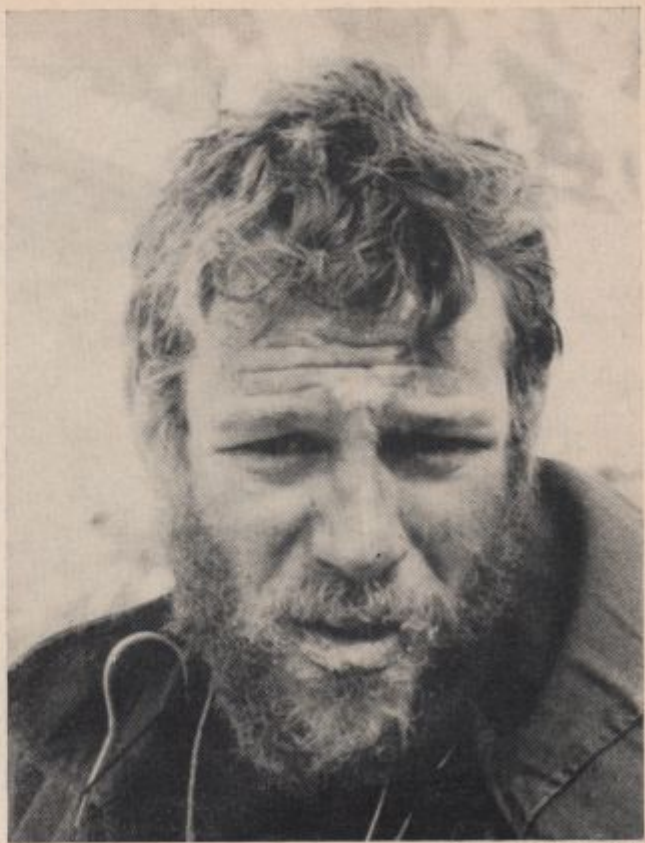
Tako pravi legenda. Dolina Kathmanduja pa je tudi v resnici bujno poraščena z rastlinstvom. Zeleni grički se razprostirajo okrog mesta in vsepolno vasic je razsipanih naokrog. Riževa polja, koruzni nasadi in vsakršno zelerje se bohota v tej baje jezerni kotanji.

Ob robu mesta teče rečica Baghamati.

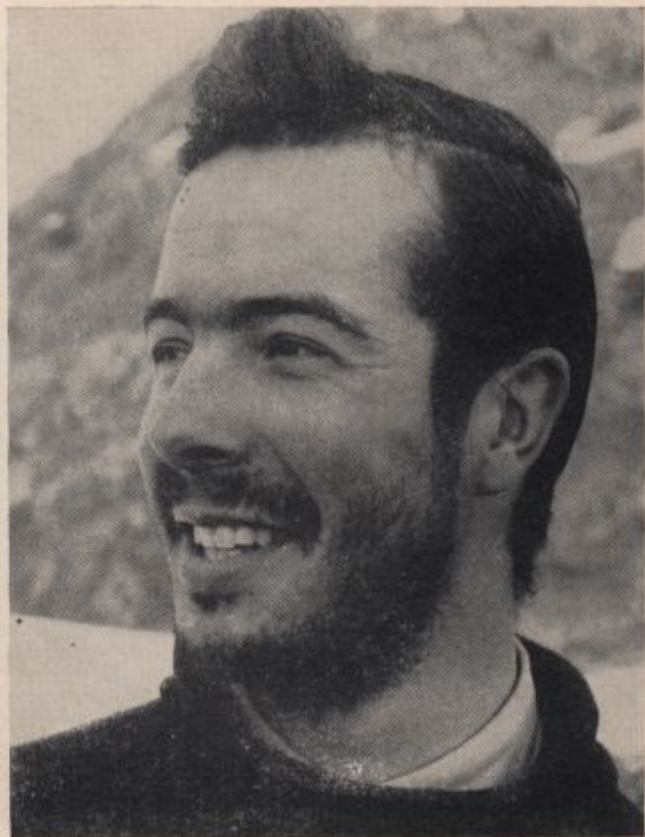
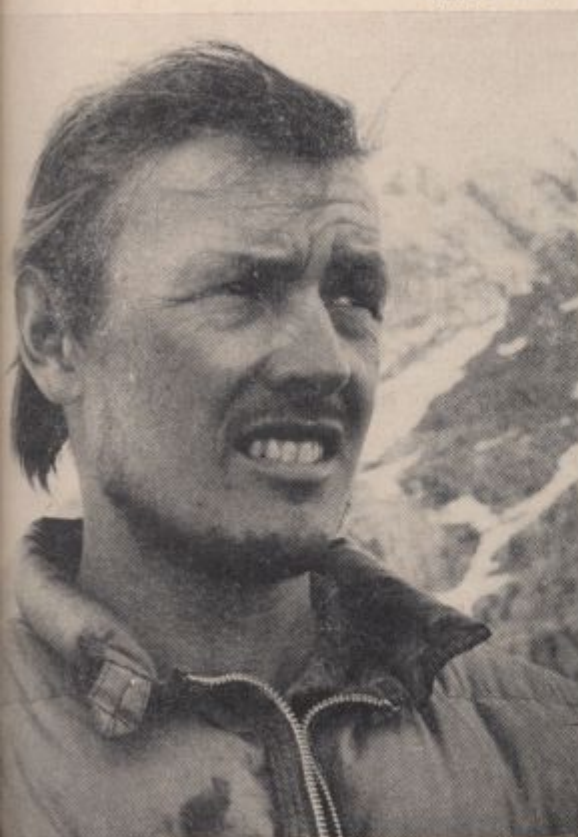
er Skvarča

Richard Czerniawski

Jure Skvarča

Mario Serrano

Na robu ledenika Upsala, zadnj ledenik Moyano
Al borde del Glaciar Upsala, el noto el Glaciar Moyano

V steni ledeniske gore
En la pared de hielo

Na vrhu Cerro Casique 2.600 m; zadaj Riso Patrón
La cumbre del Cerro Casique 2.600 m; al fondo, Riso Patrón

Mario Serrano na vrhu Cerro C. A. B. 2.700 m
Mario Serrano en la cumbre del Cerro C. A. B. 2.700 m

Opušćena aeronautična koča daje ekspedicijarjem zasilno, a dobrodošlo zatočište
El abandonado Refugio Aeronáutico brinda actualmente un bienvenido — aunque precario — amparo a los expedicionarios a las tempestuosas montañas heladas

Fitz Roy in Cerro Torre z zahoda
Fitz Roy y Cerro Torre vistos desde el Oeste

Cerro Casique 2.600 m, osvojen v spomin Robertu Petričku, predsedniku Slovenskega planinskega društva v Argentini; zadaj Cerro C. A. B. 2.700 m, tako imenovan v priznanje Clubu Andino Bariloche. Oba prvenstvena vzpona so opravili člani X. slovensko-argentinske odprave na Celinski led 1970-71.

Cerro Casique 2.600 m conquistado en memoria del presidente del Club Andino Esloveno en Argentina, Robert Petriček; en segundo término, Cerro C. A. B. así denominado en honor del Club Andino Bariloche. Las primeras ascensiones a ambas cumbres fueron realizadas por los miembros de la X. Expedición Argentino-Eslovaca al Hielo Continental 1970-71.

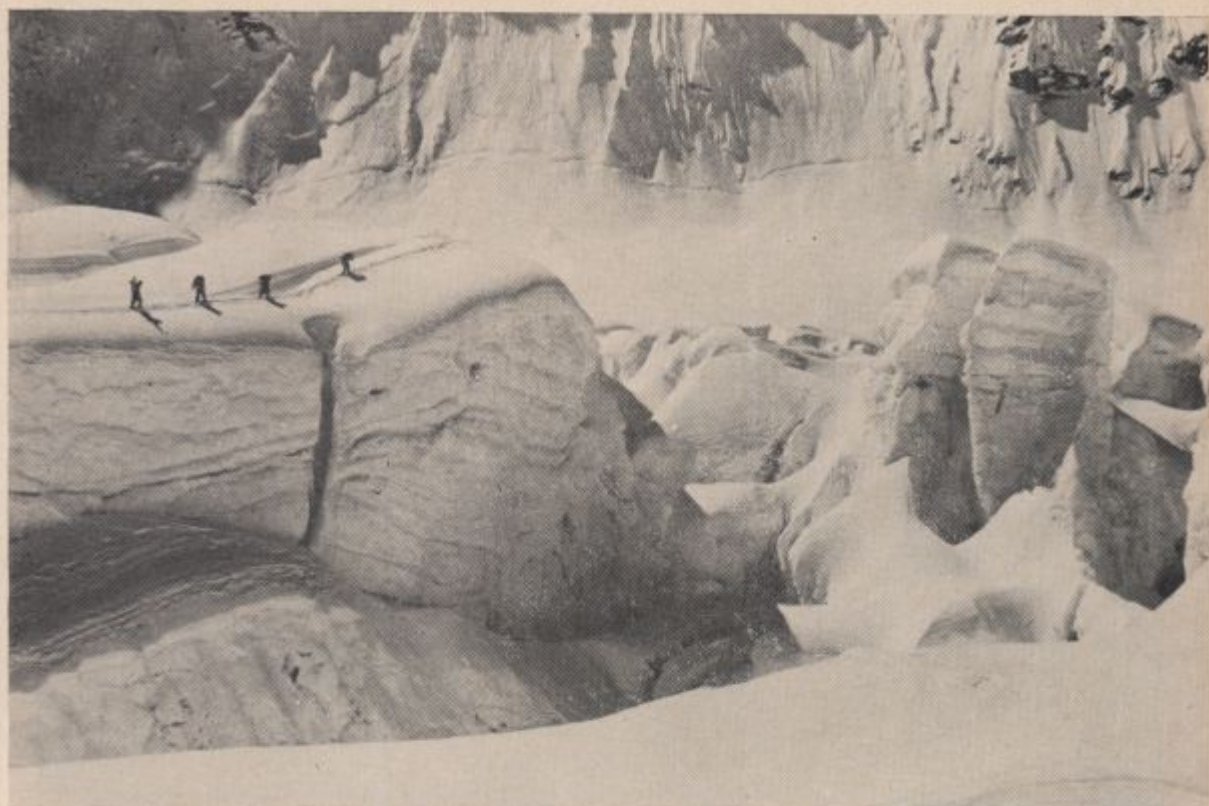

Aluminijast most čez razpoko na Lednem slapu v pogorju Everest
Puente de escalas de aluminio tendido sobre las grietas en las Cascadas Glaciares del Everest

Ana Dablam, indijska sveta gora; na sprednjem vrhu budistično znamenje čorten
Ana Dablam, la montaña sagrada india; en la cumbre delantera, la señal budista chorten

Skupina šerp med taboriščema I in II (6.300 m) v pobočjih Everesta
Un grupo de sherpas subiendo hacia el campamento de altura II en las laderas del Everest

Mont Everest 8.848 m, pogled s Kalapatarija
Mont Everest 8.848 m visto desde Kalapatari

Cerro Anders, s 5.600 m, zavzet od X. slovensko-argentinske odprave na Celinški led
1970-71 v spomin poljskega vojskovodji Andersu

Cerro Anders, 5.600 m, conquistado por la X. Expedición Argentina, Eslovéna, al
Hielo Continental 1970-71, en memoria del general polaco Anders

sveta reka za Nepalce. Ob njenih bregovih zažigajo na posebnih ploščah mrličje pravtako, kakor ob reki Ganges.

Mesto je polno templjev in pagod. Tudi romarska vasica Patan (3 km iz mesta) ima neverjetno mnogo svetišč in znamenj (stupa ali čorten). Iz vse dežele prihajajo semkaj verniki, da z rižem in vodo počaste bogove.

Svoj lastni tempelj Bagdaon imajo celo opice. Kriče se veselo podijo po templjih in razvalinah.

Deset dni smo se pričkali v Kathmanduju s carino, preden smo lahko prevzeli našo prtljago. Uradnih papirjev nič koliko! Vendar nismo stali ta čas križemrok. Urejali smo prtljago in začeli izbirati šerpe.

Za 14. avgust je določen odhod. Čaka nas pohod 280 km do vznožja Everesta ob stalnih monsunskih nalivih. Zdaj se bo torej pričelo naše resnično pristopanje k orjaku naših snov — in konec je mojega zvedavega doživljanja pravljične Indije Koromandije, kjer se cedita med in mleko in lahko Aladin pričara s svojo čarobno svetilko vsako željo v izpolnjenje.

Do matičnega taborišča

Lamasangu je izhodišče karavan, namenjenih pod Everest. Mala vasica ob bregovih reke Sunkhosi. Tam nas je že pričakoval podsirdar Karma s svojimi šerpami in nosači — kuliji.

Predpis določa, da pritiče nosaču tovor po 30 kg in dobe za to dnevno vsak po pet nepalskih rupij (približno pol amer. dolarja). Lotili smo se tedaj razdeljevanja prtljage na posamezne tovore. Nihče od nas ni imel dotlej skušnje s takim pravilom in ne z indijskimi nosači. Delo nam je šlo bolj počasi izpod rok in tudi precej nesmotrno. Kuliji so odhajali sproti, čim so dobile posamezne skupine svoje tovore. Od jutra do poznega popoldneva smo jih odpravljali. Tako se je zgodilo, da je bila prtljaga po vsebini porazdeljena precej križem kražem. Mudilo se je, pa nismo utegnili načrtno paziti na to podrobnost. Saj bi s takim postopkom zavlekli odhod za en dan. Kasneje se nam je ta spodrsljaj kruto maščeval. Z dobro organizirano karavano bi kaj kmalu pridobili prvotno „izgubljeni“ dan. Tudi smo se uštelj glede števila kulijev. Mislili smo, da bomo ves prenos lahko brez težav zmogli s štiristotimi. Najeti smo jih morali 600.

Ob devetih dopoldan je pričela tudi kuhinja svoj pohod proti Tulo Paičar.

Do popoldan se je zvrstila, kot sem že omenil, vsa karavana. Spotoma sem opazoval nosače. Tovor oprtijo na hrbet, vendar tako, da je vsa teža prenešena na čelo in tilnik preko jermena, s katerim je ves tovor povezan. Oblečeni so v ponošene cunje — kratke hlače in srajca z žepi, to je vse. Hodijo vedno bos, tudi po snegu in ledu. Redkokateri njih ima copate, čevljev nihče.

Enkrat smo podarili enemu njih čevlje, da bo lažje hodil po grbastem terenu, pa da ga ne bo zeblo. Rad jih je vzel mož, na široko so se mu raztegnila usta v smehljaj, lepo se je zahvalil in čevlje vidno zadovoljen — oprtil čez rame. Prigovarjali smo mu, naj jih vendar obuje, zato jih je dobil. Spočetka ni hotel veliko razumeti, končno nam je pa le izdal svojo skrivnost: „Če bodo obnošeni, jih bom težje prodal!“ Sicer se pa lažje krečejo bos kot obuti in so proti mrazu, kamenju in drugi napoti doobra utrjeni.

Ženske se pokrijejo z ruto iz debelega blaga. To jim verjetno poleg drugega tudi oblaži pritisk jermena na čelo. Teža tovara je za vse enaka, tako za moške, kot ženske in celo otroke: po 30 kg na glavo. Le da si naprtijo ženske vrh tovara še kake svoje brklarije in pogosto si okomatajo še majhne otroke.

Ves dan smo hodili v neprestanem deževju in se dvignili za 1.800 m višine. Zadnja skupina je prispela v taborišče šelapozno ponoči.

Monsunski dež je svojevrstna zadeva. Ni nam prizadejal kakih temperaturnih težav, saj je mlačen, kot je mlačen zrak, in ni nas mrazil. Pač pa nas je spral prav do kože. Ne nepremočljiva oblačila, ne dežniki, ne kakršna koli drugačna obrambna sredstva mu niso kos. Že nekje najde kako odprtino, špranjo ali vzrel, da se pritihtapi do človeka. In potem se vse lepí po telesu od močč. Ni prijetno hoditi v takem. Zvečer je treba potem razobešati to močevino za sušenje. Včasih se utegnejo stvari posušiti, včasih pa tudi ne, kakor nanese. In tako si zjutraj človek nadene suho ali mokro oblačilo, kakor pač nanese.

Naslednji dan smo se odpravili že navsezgodaj. Karavana kulijev se je napotila proti šere, 2.700 m nad morjem. Do tja vodi ozka stezica med riževimi polji in raztresenimi vasicami. Pot ni dolga, pač pa precej strma. Poleg tega gre najprej 2.000 m navzgor in se potem spusti doli do Čanari Khola.

Ves ta dan in mnogo naslednjih smo bili žrtve krvoočnih — pijavk. Ta mala živalica se vsesa v kožo in pije pije kri, dokler se ne razpoči. Zavarovali smo se in povsod zadelali odprtine na obleki. Pa se je nepridiprav prisestal skozi obleko vate. Spuliti se ni dala, je zelo spolzka in si poleg tega raje pusti odtrgati glavo, kot da bi spustila svojo žrtev. A tudi proti takim napadom je človek izumil obrambo: dotakneš se sovražnika s prižgano vžigalico ali cigareto, pa takoj popusti. Da da, za kaj vse je poraben tobak!

Poleg pijavk so nam ta dan tudi kuliji skuhal eno svojih. Deževje ni ponehalo in na lepem so se spomnili, da kljub drugačni vajenosti, topot ne morejo naprej v dežju brez plastičnih pokrival. Na vsak način so hoteli priti do čelad. Bogve za kaj bi jih bili v resnici uporabili! Z njimi na glavi gotovo ne bi zdržali dolgo. Prav zares so se uprli. Po dolgem parlamentiranju sem in tja, jih je končno umiril in prepričal o nesmiselnosti njihove zahteve zvezni nepalski oficir. Stotnik Pal Naranjan nam je bil od nepalskih oblasti dodeljen prav za take primere, ki jih je tudi največkrat znal urediti in nas rešiti iz mučnih in zamudnih situacij. Bil je res odličen dečko. Postal nam je kakor član naše odprave. Ko smo se ob zaključku vračali v Argentino, je bil iskreno ganjen in prepričan sem, da smo pustili tam dobrega prijatelja.

Karavano vodi sirdar, vodnik kulijev in šerp (šerpa je plezalčev spremljevalec-nosač). Njegova naloga je, najeti po poti nove kulije, izplačati in odsloviti tiste, ki se vračajo. Šerpe in himalajski nosači so včlanjeni v svoji stanovski organizaciji. Le-ta določa vse podrobnosti njihovih odnosov do planinskih odprav, tako npr. težo tovara, višino plače, čas izplačil in obračunov, problem opreme, hrane ipd. Če vpoštevam delovne in pridobitne razmere v njihovi deželi, moram reči, da imajo svoje koristi kar dobro zavarovane. Kljub temu skušajo seveda zmeraj še postrani kaj pribarantati. Skušnja pa nas je izučila: ne enim ne drugim, ne šerpam ne kulijem ne kaže kaj podarjati: če jim ponudiš prst, zagrabijo celo roko — in jo težko izpuste!

Vsi naslednji dnevi do naselja Namče Bazar, to je do 27. avgusta, so nam sproti kazali nov obraz. Čeprav nas je monsun močil dan in noč, smo navdušeno občudovali zmeraj novo tropsko vegetacijo. Čim

više smo se vzpenjali, tem bolj sveže je postajalo, tem bolj svojsko himalajsko vzdušje je kazalo okolje. Kakšno obilje vsakovrstnega rastlinja! Vasice so tako preproste in enostavne, da s svojim izgledom prav nič ne motijo arhitekture naravnega stvarstva. Taborili smo izven naselij, na že vnaprej določenih krajih, a če le mogoče v bližini obljudenih, da so si šerpe in kuliji lahko nakupili vse potrebno. V bližini Namče Bazarja smo že opazili ob bregovih rek ali na pobočjih gričev tipične terase riževih nasadov.

Ko smo prišli do Jumbesi, so nas šerpe opozorili, da je to zadnja vas v nižini (tudi: višina je le relativen pojem) in obenem stopili na tla njihove dežele — Sola Khumbu, dežela šerp. Hiše so že bolj imenitne: so zidane in imajo izrezljana lesena okna. Ob poti smo čezdalje bolj pogosto srečevali budistična znamenja in molilne mlinčke. Ljudje so tu zelo verni.

Dan pred prihodom v Namče Bazar smo končno vprve zagledali — zdaleč seveda, pa vendar — cilj našega hrepenenja: kakih 80 km v ravni črti se je izza obdajajočih ga vrhov na SV vzpenjala vrhna piramida Everesta. Molče sem se zazrl vanj. Orjak, ki se zaveda svoje mogočnosti in ve, da ga zlepa nič in nihče še na vekov veke ne bo spodnesel z njegovega vrhunskega prestola. Vladar, vreden svojega dostojanstva.

Končno smo prišli do Namče Bazarja, kjer je doma večina naših šerp. Utaborili smo se za dva dni. Kot že ime samo pove, je tukaj tržišče, kamor prinesejo ob sobotah trgovci iz vse pokrajine svoje blago in kramo na prodaj. Sobota je praznični dan za šerpe in pridejo tudi iz drugih krajev na ta sejm. Vasica Namče šteje le kakih 50 hiš in do 300 prebivalcev. Ima policijsko postajo, pošto in samostan. Poštno poslopje je zakotna luknja z leseno mizico. Tu uraduje poštni upravnik, ki omejuje svoje delovanje na razpečavanje pisem. Prinaša in odnaša jih poštar-tekač. Enkrat ali dvakrat na mesec teče v Kathmandu in nazaj. Tako nekako so opravljali v starih predkolumbijskih časih „poštno službo“ časki davnim Inkom. A ob vsej primitivnosti kar v redu deluje tale himalajsko-poštarska zadeva.

Poleg živil in domače robe, kupiš lahko v Namče Bazarju tudi najmodernejšo — gorniško opremo mednarodnega izvora. Ob povratku povečini prodajo odprave ali prepuste šerpam svojo odsluženo opremo. Saj

se ne izplača tovoriti jo nazaj čez pol sveta. In tako se šerpe prelevijo v trgovce. Mi smo iz teh zalog nakupili nekaj plinskih posod, iz domačih pa petrolej, kolikor so nam ga nosači po poti deloma izgubili, deloma pokradli, ali da se nedolžnejše izrazim, narobutali.

Tu smo lahko zredčili število nosačev-kulijev. V Namče smo najeli jake, tibetansko govedo, ki v tem gorskem predelu izvrstno služi kot tovarna žival.

Tyangboče (3.867 m nadmorske višine) je naš naslednji cilj. Lesena kočica s streho iz cinkaste pločevine nam služi kot zatočišče. Zgradil jo je Edmund Hillary, zmagovalec Everesta, in jo podaril samostanu. Ta kočica je zdaj vsem odpravam zavetišče, le lamam — budistovskim duhovnikom — je treba nekaj malega plačati, pa je stvar urejena. Tyangboče je samostan s kakimi desetimi hišicami, v katerih prebivajo lame. Poleg stoji še šolsko poslopje. Tudi tega je dal zgraditi Hillary v zahvalo za zmagoviti vzpon. Samostanu načeluje otari-lama. Vanj se je preselila duša prejšnjega opata in ga s tem osposobila za opatovanje. Tako vsaj so nam zatrjevali lame. In pa da je to čista resnica, saj jo vsakokrat čisto natančno preverijo. No, oni že vedo, kako se taki stvari streže. Zakaj jim tedaj ne bi verjeli!

Tu smo zdaj razdelili šerpam še drugi del opreme. Prvega smo jim dali ob početku približevalnega pohoda. Tako nas je vezala pogodba. Po le-tej jim tudi pritiče do pičice enaka oprema kod članom odprave. Po teh določenih smo se točno ravnali. Že prejšnje dneve pa smo opažali nekako nezadovoljstvo in nerganje med nekaterimi šerpami, tudi pri podsirdarju Karmi. Končno je izbruhnilo na plan in prišlo do krize. Karma in nekateri šerpe so odločili, da ne gre karavana naprej, dokler ne plačamo šerpam po tisoč dodatnih nepalskih rupij (okoli 100 dolarjev). S tem denarjem da si morajo dokupiti boljšo opremo, češ, naša da je slaba, nezadostna. Varnost, zdravje itd. da jim je več vredno kot vse drugo in bla bla bla. Nič nismo mogli opraviti pri vsej naši južnoameriški zgovornosti. Tule Tibetanci nas mimogrede uženejo v kozji rog — ali pa v jakov, ki jim je bližji. Seveda, na jake se pa mi ne spoznamo. In tako smo morali popustiti in izplačati vsem 23 šerpam po tisoč dodatnih rupij. Radovedno smo čakali na imenitno opremo v kateri se

bodo pojavili. Pa tudi za ta užitek so nas opeharili. Niti eden od triindvajsetih si ni kupil za izsiljeni denar niti enega kosa nove opreme. Ves čas jim je naša odlično služila, pravtako kakor nam samim. Podsirdarja Karmo pa smo seveda takoj odslovili. Vsaj tega zadoščanja si mož ni mogel privoščiti, da bi se bil zadnji smejal na račun svoje uporniške iznajdbe.

V tej višini smo že morali začeti z načrtnim višinskim aklimatiziranjem. V ta namen smo določili desetdnevni postanek v Tyangboče. Le skupina Peterek, Vitale-Vieiro, Vitón, Pelegrini in radiotelegrafist Robles so se napotili s 15 šerpami naprej, da postavijo matično taborišče in prično z delom na ledenem slapu, ki je prva ovira proti vrhu Everesta.

Kolikor nismo bili ostali zaposleni z urejanjem prtljage in pripravami za nadaljni pohod, smo trenirali za zdržnost ori vzponih v razredčenem višinskem ozračju. V ta namen smo opravili nekaj tur na vrhove do 5.000 m. Večkrat pa smo obiskovali samostan in lame. Tako so nas enkrat povabili na slavni tibetanski čaj. Postrežejo ga kot dobrodošlico dobrovidnim gostom. Takemu dokazu naklonjenosti se seveda nismo mogli odreči. Poleg tega me je obred resnično zanimal. A le, dokler nisem čaja pokusil. Začnjen je s soljo in žaltavim maslom (kar je zanje poslastica!) iz jakovega mleka. Vonj in okus sta tako intenzivna, da mi je šlo na slabo že, ko sem skodelico dvigal k ustom. In ko sem z vso svojo najboljšo voljo gostiteljem na čas premagal odpor in pogoltnil požirek, toliko da ga nisem pri priči izbljuval. Morda mi je pomagal trening v pleži, da sem lahko discipliniral in ukrotil svoj želodec. Vsaj takrat in tam. Se mi je pa zato ves teden potem maščeval, da sem hodil okrog kot polit petelin.

Pred slovesom so nam lame uprizorili enega svojih obredov. Nadeli so si posebna obredna oblačila in piskali in trobili na obredne piščali in lesene trobente, po več metrov dolge. Njihove melodije so tipično orientalsko monotone.

26. septembra smo se poslovili in ubrali pot proti matičnemu taborišču. Od Roblesa smo sprejeli radijsko sporočilo, da je čelna skupina bazo že postavila. Zdaj čakajo boljših vremenskih razmer, da bi lahko pričeli z delom na ledenem slapu.

Potem, ko smo pustili za nami gozdno mejo, smo že prvi dan prišli v Periče. Samo šopi višinske trave se še skrivajo za

kamenjem, kjer najdejo nekaj zaščitne sence. Smo 4.240 m nad morjem, kjer ni več sledu o bujni tropski rasti. Periče je planinska vasica s kamnitimi kočicami. Semkaj priženejo šerpe poleti svoje črede jakov in jim sledijo od pašnika do pašnika. Prebivajo v teh kamnitih kočicah. Kakor naše planšarice in planšarji po stanih. Jaki so aklimatizirani do pet — celo šest tisoč metrov nadmorske višine. Neredko se poleti premikajo čez gorske prelaze v takih višinah črede te govedi, ko iščejo primerne paše.

Za naslednjo noč smo se utaborili v Lobuže (4.930 m). Zelenja že skoraj ni več opaziti.

Tretji dan pa smo že v Gorak Šep (5.160 m), od koder je samo še dan pohoda do matičnega taborišča. Vendar smo odmerili tu dva dni postanka, da si utrdimo aklimatizacijo. Odtod se že vidijo vrhovi okrog Everesta, na zahodu stožčasti vrh Pumori, potem Linstren in na vzhodu grebenasti Nuptse.

Ves zadnji dan smo se vzpenjali po ledeniku Sola Khumbu in prišli zvečer do matičnega taborišča, ki so ga postavili ob vznožju ledenega slapa na 5.400 m nadmorske višine.

V borbi z goro

Čelna skupina je medtem že postavila vmesno taborišče na sredi ledenega slapa v višini 5.800 m. Od tam naprej so Peterk, Vitale, Vieiro in Vitán začeli odpirati pot do taborišča I (6.100 m). Le počasi je delo napredovalo. Vsa odprava se je začela premikati in vsak član je imel določeno svoje delo.

Prve dni je bilo treba najprej opremiti taborišče I in postavljati aluminijaste mostove (v obliki lestev) čez razpoke. Oprema, šotori, hrana so pod našim nadzorstvom in s pomočjo šerp romali iz baze v taborišče I.

Ne da bi hotel kratiti priznanja posameznikom, ne bom navajal vselej imena za posamezne storitve ob otvoritvi smeri in naslednjih dejavnostih, ko je vsak dal iz sebe, kar je mogel in je vsak postavil celega moža. Na taki odpravi je napredovanje odvisno od sodelovanja vse skupine in ne od posameznika. Pragtako je uspeh, kolikor koli ga odprava doseže, zmaga vseh in ne samo tiste naveze, ki odnese slavo zadnjih metrov.

Glede zahtevnosti ledenega slapa so

mnenja različna. Objektivne težave so predvsem snežni in ledeni plazovi, stalno premikanje ledenih gnot in brezštevila razpok. Ogromni ledeni bloki, nagrmađeni drug na drugem, se stalno premikajo navzdol. To je ledena reka v počasnem a stalnem toku. Kakor spreminjajo valčki in valovi površino vodne gladine, tako se spreminja v svojem toku tudi ledena reka, najsi bo ledenik ali ledeniški slap. Razpoke se pojavljajo zdaj tu zdaj tam, zdaj ozke, pa spet široke, da ne moreš čeznje in jih je treba na daleč obiti. Včasih so plitve, največkrat pa globoke. Zato smo morali našo smer stalno spreminjati, kakor je pač muhasta narava ravnala z razpokami.

Vstop se je pričel po levem robu ledenika do približno polovice slapa. Nato je smer prečkala na nasprotno stran med zmešnjavo ledenih blokov in razpok ter nazadnje vodila po strmih ledenih grebenih, kjer so bile razpoke še bolj široke kot drugod. Aluminijaste lestvice so izborno služile za mostove čeznje. Sestavljali smo jih iz trimetrskih delov in jih zavarovali s stalnimi vrvmi. Najdaljši most je prečkal razpoko v širini 10 metrov.

Vsa smer je bila poleg tega zaznamovana z rdečimi zastavicami ob nevarnih prehodih. Povsod drugod so kazale pot rumene zastavice.

Že blizu taborišča I nam je ledena stena zaprla pot. S šestmetrsko navpično lestvijo je bil prehod rešen. Onkraj te stene je teren razbit, močno naklonjen in posejan z ostrimi grebeni. Po precej nornem vzponu sledi nekaj oddiha po planjavi, potem še zadnji napor po grebenu med dvema razpokama in že se odpre ravnica, na kateri je bilo postavljenih 12 šotorov.

Višinsko taborišče I.

Od baze pa do taborišča I je višinska razlika 750 metrov. Med obema smo imeli vmesno skladišče za hrano, opremo in vse drugo. Ta vmesni del je poln nevarnosti. Zato je primeren nujen nasvet, da se tam ne prenočuje. V zadnji japonski odpravi se je led pod šotorom udrl in je šest šerp s šotorom vred izginilo za vedno v globino. Nekajkrat smo sicer tudi mi prenočili tod, a je bilo to močno zgrešeno in bi se kaj lahko znova tragično končalo.

Vsi smo bili v odličnih zdravstvenih in fizičnih kondicijah. Le Barrientos se je kmalu po prihodu v višinsko I začel slabo počutiti. Pollaščala se ga je večja utrujenost kot ponavadi, grlo pa je imel povsem

izsušeno. Moral se je s šerpami vrniti v matično taborišče, kjer mu je zdravnik Iglesias odredil popolni počitek. Vendar se mu je zdravje slabšalo in začel je kazati znake pljučnice. Zdravnik je odločil takojšnji prevoz v Kathmandu. Po radiu smo zaprosili za helikopter in po dveh ponesrečenih poizkusih je res v tretje pristal v Gorak Šep, dan hoje od matičnega taborišča. Bolnika je prenesel tja v košu eden naših šerp. Čez čas je Barrientos popolnoma okreval.

V tej zvezi naj še omenim, da nas je prevoz s helikopterjem, ki je last nepalskega kralja, veljal 1.600 dolarjev.

Dotod je torej šlo vse lepo izpod rok in napredovali smo po predvidenem načrtu. Potlej pa nas je začela zasledovati smola. Ponavadi dopušča vreme gorniško dejavnost v pomonsunski dobi še dva meseca, v septembru in oktobru. Letos pa take dobe ni bilo. Koj po deževju smo imeli le teden dni lepega vremena. Potem pa nas je že zagnil beli vihar. Komaj smo utegnili postaviti taborišče II na planjavi pred Everestom in Lhotsejem (6.500 m), nam je 6. septembra že sneg zasul vso dotlej odprto pot.

Teden dni pozneje se je sicer vreme zboljšalo, a le za toliko, da smo mogli postaviti taborišče III (6.900 m) pod steno Lhotseja in sčistiti prejšnja pota. Nato se je gora spet zavila v vihar. Mnogi smo ostali po snežnih zametih odrezani od baze skoro dva tedna.

Višinsko taborišče III se nahaja pod steno Lhotseja. Kadar veliko sneži, je tam stalna nevarnost snežnih plazov. Vedeli smo to, zato je bilo navadno to taborišče vrazno, kadar je močno snežilo. Če pa se je kdo utrujen vračal iz višin, je vendarle skoro vedno tam prespal.

7. oktobra je snežni plaz to taborišče zasul! Sam Bog je hotel, da ni bilo tiste dni nikogar tam, ne nas plezalcev in ne šerp.

Ko se je vihar polevel, smo začeli znova odpirati smer, nologati mostove in urejati nove nrehode. V taborišču III smo našli skoraj vso opremo in ga znova postavili na bolj prikladnem prostoru.

11. oktober. Vsi se priganjamo k delu. V težkih okolnostih postavimo taborišče IV v steni Lhotseja (7.600 m). Strupen ledeni veter teži delo. Temperatura pade zjutraj do -35°C . Od III do IV smo postavili 300 m stalne vrvi, skoraj povsod čez gladko ledeno steno.

Naslednje dni so naveze zamenjavale svoje položaje: One iz višjih taborišč so sestopile v nižje, da se odpočijejo in okrepe, na njih mesto pa so se vzpele naveze iz nižjih postojank.

Medtem je bilo vse pripravljeno za postavitev petega višinskega taborišča. Stalo naj bi na Južnem sedlu (8.000 m). Doseže se ga s prečkanjem stene v Lhotse do Rumenege pasu, od tam pa vodi Ženevski greben prav do Južnega sedla, ki leži med vrhovoma Everesta in Lhotseja.

Dve navezi, Peterek — Vidale, Vieiro — Vitón, sta bili s šestimi šerpami že pripravljene, da gredo na Južno sedlo, ko se je razbesnela nova vihra nad Everestom. Taborišča so ostala osamljena, dostop iz enega v drugega ni bil možen, med seboj smo se lahko obveščali le s pomočjo malih radijskih oddajnikov-sprejemnikov.

Ko je vihar minil, smo potrebovali celih devet dni, preden smo znova odprli zametena in uničena pota ter vzpostavili zvezo med taborišči. Aikes in Comesaña sta se morala vrniti v bazo zaradi pričetka ozeblin in sta se tako izognila zlim posledicam.

Na Everestu se je pričela zima.

Na zborovanju v taborišču II smo sklenili, spremeniti taktiko. Spričo danih razmer moramo opustiti dosedanji način vzpona ob množičnem sodelovanju. Postopni premik vsega moštva v čezdalje višja taborišča z vso potrebno opremo in prtljago vred je zamudna zadeva. Zima nam bo pa vsakčas zaprla himalajska vrata. Nekaj malega možnosti se nemara še obeta tipičnemu alpskemu hitremu naskoku.

Začele so nam primanjkovati nekatere vrste živil, pravitako so nam ostale le še pičle zaloge plina za kuhalnike. Zato so ostali zgoraj le štirje plezalci s šestimi čerpami, vsi ostali smo se umaknili v matično taborišče.

Od 20. oktobra naprej ni veter več odnehal, mraz pa je zmeraj bolj pritiskal. Vse težje in težje je postajalo obstajati v višinskih taboriščih, posebno ker smo morali štediti s plinom.

Za poslednje tveganje sta bili določeni dve vrhunski navezi: Peterek — Vitale in Vieiro — Vitón. V taborišče II pa smo bili dirigirani še Pelegrini, Rosasco, dr. Iglesias in jaz, kjer naj bi čakali pripravljene, da vskočimo ali jim priskočimo v kateremkoli trenutku na pomoč, če bi bilo to potrebno.

V tem smislu so se začeli odgovarjajoči 213

premiki. Vieiro je z enim šerpom spravil dva šotora in plinske tube v višinsko V. Nato se je umaknil v III.

Čelna vrhunska naveza je 29. oktobra dosegla taborišče IV in naslednji dan, 30. oktobra, sta bila Peterek in Vitale na Južnem sedlu (8.000 m).

Ta dan nismo imeli nikakršnih novic z Južnega sedla. Računali pa smo, da bo 1. novembra stopila čelna naveza na najvišji vrh, na streho sveta. Z daljnogledi smo ves ta dan stikali po vrhnji steni Everesta. Vsak kotic smo sto in stokrat pretaknili. Nič. Ničesar nismo mogli iztakniti. Vsaj nič takega, kar bi moglo biti podobno našim plezalcem. Samo beli kolobarčki snega so skakljali sem in tja, kamor jih je pač vrtinčil veter. Vse živo jih je bilo v steni. Le človeka med njimi — ne.

Z upadanjem dneva postajamo zmeraj bolj — kaj? Napeti? Malodušni? Kaj vem! Čakamo pač. Ko bi le že enkrat mogli iztisniti iz sprejemnika vsaj besedico! A to ropotalo ostaja nemo, ko je najmanj treba.

Šele proti večeru se nam je posrečilo ujeti one na Južnem sedlu. Sporočajo nam, da imajo gori že ves čas orkan, ki da jim je natrgal en šotor. Zjutraj sta hotela Peterek in Vitale nadaljevati vzpon proti vrhu, pa so se jim šerpe uprli, češ, v takem ne gredo naprej. Sama se nista mogla oprtiti z vso opremo. S šerpami pa je tako, da naleti oprava kdaj na izredno utrjene, zdržljive in sposobne plezalce med njimi (Tensing naprimer, med drugimi), a to so bolj redki dobitki. Zaenkrat so sklenili, počakati, kakšno vreme bo jutri. Morda...

A ta „jutri“ jim je do kraja strgal, podrl in uničil en šotor, vihar se pa ni polegel. Ko je spodaj vodstvo preudarilo položaj na sedlu, so vrhunske naveze ukazali umik. Kaj drugega ni kazalo.

V zelo težkih okoliščinah je še isti dan — 2. novembra — vsa skupina sestopila do taborišča III, kjer sem jih do kraja izčrpane srejal in zanje poskrbel po gorniški navadi.

Tako se je končal naš poskus vzpona na Everest v pomonsunski dobi.

Obrobne pripombe

Morda bo kdo pripomnil češ, pa bi le tvegali še zadnji poskus in z nekaj napora vrh zavzeli.

Da, morda bi ga res lahko. Ali pa tudi ne. Tveganje bi bilo izzivalno, zmaga negotova, morda predraga — če je celo ne

bi zamenjal kak žalostni poraz. Človekovo življenje je vrednota, ki je ne moreš meriti s še tako mogočnim, impozantnim ledovjem in ostenjem. Gora pa je vekovna pojava v naravi. Tudi Everest. Morda pride še čas, ko se bomo celo mi lahko vrnili zmagoviti z njegovega vrha. Ali pa kdo drugih. Vsekakor človek-gornik. Prigode kot so naprimer Hillary — Tensing ali samotni Herman Buhl, so izjemne, v danih razmerah enkratne.

Dodam še nekaj pojasnil in podatkov, ki utegnejo zanimati.

Odprava je veljala 109 milijonov takratnih pesov, ko je veljal dolar ok. 450.-- pesov. Od tega je prispevala malone vse, to je sto milijonov, vojska. Ostalih devet je izposloval C.A.B.A. (Club Andino Buenos Aires) pri Ministrstvu za socialno skrbstvo, referat za šport, s posredovanjem tedanjega ministra Manrique-ja.

Glede članov odprave: čeprav je bilo nekaj prerekanj in izmenjav ostrega besedičenja, kar vse je v tako veliki, medseboj nevajeni skupini in v utesnenih razmerah razumljivo in skoroda neizbežno, moram reči, da smo v splošnem delali družno, skupinsko, s potrebno delovno zavzetostjo in s čutom odgovornosti.

Radijska zveza je — če izvzamem nekaj atmosferskih motenj — odlično delovala. In to ne samo v medtaboriščnih zvezah; vsako noč smo lahko govorili z domačimi naravnost v Buenos Aires.

Delo v kuhinji je po mojem menju še najmanj hvaležno. Že zaradi neskončnih priprav, preden lahko kaj skuhaš. Možnosti so precej omejene, zato pa okusi jedcev zelo raznovrstni. Že res, da je kakovost hrane včasih malo šepala in daleč zaostaja za prvovrstno, kar je povzročilo nerganje nekaterih izbirčnežev. V danih razmerah pa je upravičenost sitnarjenja dvomljiva. Zato trdim, da se je šef kuhinje, narednik Burgos, kar odbro odrezal.

Oprema je bila v splošnem dobra. Nekateri pomanjkljivosti so pri tako velikih odpravah neizbežne in so se kazale tudi pri naši.

Tako smo naprimer argentinske čevlje Marasco lahko uporabili le med približevalnim pohodom. Pa še tu se niso posebno dobro obnesli.

Na ledu in v snegu do taborišča II smo poizkusili s plastičnimi dvojnimi čevlji znamke Dolomiti. Dotod je šlo z njimi pre-

cej dobro. Za večjo višino pa niso primer-
ni. Odlično pa so nam v višinah služili
trojni čevlji (drug v drugem) nemške
znamke Loya-Triplex.

Prav dobro uporabna so bila oblačila
s puhom, izdelana v Argentini.

Tudi šotori so bili domač argentinski
izdelek. Zelo dobri, le vhod je bil nekam
neroden.

Odlične vrvi, cepine in dereze smo na-
kupili pri Sporthaus Schuster, Nemčija.

Aluminijaste lestve za mostove preko
razpok so bile izdelane posebej za to od-
pravo v Buenos Airesu. Zadostile so vsem
pričakovanjem.

Kisikovi aparati so bili francoske izde-
lave. Tank je tehtal 6 kg in je vseboval
kisika za pet ur dihanja po liter na mi-
nuto, ali za dve in pol uri po dva litra na
minuto itd. Ob zaklopkah se je nabiral led.
Dvakrat je pri tlakomerih celo prišlo do
eksplozije, ko je ledeni oklep nenadoma
odpadel in je brizgnil ven močen curek ki-
sika.

Vsekakor smo si s to skušnjo pridobili
mnogih spoznanj o boljši ali slabši uporab-
nosti tega in onega dela opreme, kaj velja
zboljšati, kaj dodati. V glavnem pa je bila
odprava dobro organizirana in dobro vo-
dena, kar rad poudarjam.

Slovenska steza

ZGODBA Z NAHUEL HUAPIJA

Ob zori je pokrivala pusta sivina jezersko deželo. Oblaki so se motali ob pobožju gora in zakrivali vrhove. Kazalo je, da je veter odšel na počitnice in sivo bele megle so leno posedale po najvišjih obronkih jezerskih gozdov.

Dolino je obsijala bleda, puščobna svetloba. Kolovozi za Villa Catedral so se pritipali iz teme in zehali v belkasto dolgočasje. Preko starih udrtih kolesnic so se ugrezale v peščena tla stopinje gorskih čevljev, šopi rastlinja med obema širokima sivima progama pa so kazali sledove mačeta in brezobzirnih udorov težkih gozeric.

Leno se je vlekel kolovoz ob vzhodni strani planjave, včasih gole in travnate, večji del pa porastle s ščavjem in bambusom. Prekoračil je hudourniški potok ob novem mostišču iz debelega drevesa, potem se je vzpel v breg in hitel naprej po planoti, pokriti z gostim rastlinjem. Nekaj gričev z drevjem in goščo se je stiskalo na levi in zakrivalo jezero Gutierrez, na desno se je porastla strmal počasi dvigala v podnožja severnega Catedrala. Poljska pot je prečila potočna korita, v katera so drvarski vozovi s svojimi visokimi kolesi izrebrli globoke luknje in utesnjene kotanje, še zdaj v jeseni polne blata, in že se je spustila preko dveh klancev na spodnjo, malce širšo ravnico, na kateri je usihalo zaspano jezerce; bolj kot se je bližala širokemu grabnu gorskega potoka Van Titter, ki izpira vse osrednje doline catedralskega pogorja, bolj so izginjale kolesnice in onstran udrtih rančev nekdanje drvarske naselbine se je kolovoz izpremenil v ozko stezo, ki je še nanrej sestopala in slednjič odbrzela navzdol proti gutierrskemu jezeru.

Malo preden je stara gozdarska pot zdrknila v strme udrtine potočne struge, se je od nje odcepila širša izseka, šinila med grmovjem navzgor ob robu strmih reber, plazečih se v hudourniško globel.

Na tej stezi je izgledalo vse nekam sveže in novo: udarci mačeta so se še dobro poznali na nizkih bambusovih šteljih, ki so kukali iz zemlje; dolgi trsti koligujeja so komaj orumeneli in oprazeni od poletnega sonca, ležali mrtvo in nebogljeno po grmovju vzdolž izhojene poti. Malo više, kjer se je začel gozd, so se poznali sledovi sekire in žage, ki sta utirali prvo sled skozi džunglo. Odžagana debela mrtvih dreves so kazala široke kolobarje, kjer si lahko sešteval v rasteh dolga leta njihovega življenja, včasih pa je tudi kako mlajše, še godno drevesce moralo pasti, ker je oviralo človekovo prodiranje v osrčje catedralskega pogorja. Potem spet je sekala sveža brazgotina v prastari breg, lopate in krampi so izravnali ozko poličko v strmino. Peščena prst se je že davno posušila in se izpremenila v sipki prah, vendar je bilo očitno, da je vse delo komaj nekaj tednov staro. Preko šumeče vode Van Titterja so vodila podrti drevesa na južno stran potoka, steza se je vila pod lenginimi drevesi in mimo velikih hľadov, ki so jih krepke roke spravile na rob poti, spet podrti drevo čez potok in izkopane serpentine v bregu, potem pa je nova „picada“ olajšana zadihala v položnejšem gozdu, ki ni zahteval hujšega dela kot odstranjevanje suhih in preperelih debel, ostankov stoletnega umiranja in oživljanja pragozda.

Že tretjič je steza prebredla Van Titter, zdaj na ploskih in skrbno razstavljenih kamenjih, ki so v jesenski suši ponujali varne stopinje. Ob spomladanskem rohnenju hudournika je prehod nudilo staro, podrti in razsušeno deblo mlace više ob potoku. Visoke krone leng so zakrivalo soncu pogled na temno zarezo v zeleni odeji gore in po dveh klancih se je začel duh po dimu mešati med sveže, mokro ozračje pustega jutra.

V gozdni dolini med obema strmima pobočjima je pripeljala pot do velikanskih

skal, ki jih je bogve kdaj močan potres stresel z vrhnjih grebenov ali pa jih je nekoč privlekel ledenik iz zgornjih krnic in zatrepov. Okrog teh skal so stoletja nanesla prsti in zasejala gozdno rastlinje. Preko podrasti so brstela, rastla, se stara in umirala lengina drevesa, in s svojimi estanki dajala hrano novim rodovom. Zdaj je mračno, sivo nebo škililo skozi lengine krone na skalnati nadzidek, ki je zakrival pod naravnim ostrešjem velik zaveten prostor. Na zunanjem robu votline, ki je izgledala kot večja špilja ali brlog, so nažagana drevesa stala drugo poleg drugega kot bi podpirala skalnati napušč. V resnici pa so nudila samo močno zavetje planinski družbici, ki je v naravnem zavetju, varna pred vremenskimi muhami, preživela noč.

Pred nenavadno planinsko kočjo je gorel ogenj in na dveh ploskih kamenjih je stal nad plamenom aluminijast čajnik. Okrog ognja je opletal dolg, suh fant z razmršenimi lasmi. Nasil je zanemarjeno vetrovsko in raztrgane delovne hlače. Obut je bil v izgubljene gojzerice, ki jih je zavezal z grobo vrstico, kakršno uporabljajo trgovske firme za zavijanje velikih paketov. Gibal se je nemirno okrog ognja, nabiral suhljad in spravljaj skupaj okleščke, ki so ostali od tesanja opažnih debel zasilne stene. Nenadoma je prenehal z delom in sunkoma stopil k ognju, kjer se je pod pritiskom pare pokrovka čajnika začela dvigovati. Naglo in nemirno je stresel v vrelo vodo nekaj ščepecv ruskega čaja in zaklical proti zavetju v trdi in tuji izreki:

„Marta, zajtrk je gotov“.

„Takoj“, je prišel dekliški odgovor iz votline.

Fant je stresel brez posebnega občutka za mero in varčnost sladkor v čajnik. Pomešal je rjavo vodo z vejico najbližjega ormovja in nalival kar brez cedila vročo nježo v dva aluminijasta, ukrivljena in stolčena lončka.

Izza lesene ograde se je prikazalo malce zaspano, a vendar živahno dekletko. Z lončkom in vrečico hrane v roki. Njen svetel pulover in temne hlače so bile malce zmehčkane, ker je očitno pravkar zlezla iz spalne vreče, a oba kosa obleke sta bila ro v vsej verjetnosti sneta iz omare prejšnj dan, ko se je lastnica odpravljala na izlet in si naredila svežo in zlikano planinsko obleko.

Fant se je skoraj zadirčno obregnil ob gibko dekletko, ki se je že motala okrog

ognja in razkladala na širok štor običajne jutranje poslastice: kos kruha, lonček marmelade in košček surovega masla.

„Kje pa je Marta? Mar še vedno dremlje“.

„Kar malo počakaj, Vladko. Takoj pride“.

Tudi njena španščina je zvenela tuje, način pa, kako je izgovorila fantovo ime, je pričal, da ji gre slovenska beseda še dosti težje z jezika kot pa Cervantesova zvočna govorica.

„Ali si prinesla svoj lonček, Trudi?“ — je spet osorno in sitno vprašal in stopical okrog ognja.

„Seveda“. Odgovorila je naglo in neženirano, vrgla nagel pogled na dva pripravljena lončka s toplo pijačo, zagrabila kos časopisnega papirja in z njim prišla vročo ročko čajnika. Previdno je potegnila čajnik z ognja in skrbno nalivala gorki zajtrk v svoj čisti, emajlirani lonček. Pomešala je čaj z aluminijasto žličko in nesla požirek tekočine do ustnic.

„Takoj sem vedela, da bo dovolj sladko. Vsi vemo, da ne varčujem s sladkorjem. Samo prevroče je.“

Vladko je ni poslušal. Oprezal je proti opaženi luknji. Trudi, ki ni imela kaj početi, dokler se čaj ne shladi, se je ozirala proti nebu.

„Vreme ni dosti prida. Misliš, da je v takem mogoče plezati Stolp?“

Fant je slišal, da se za debli v votlini nekaj premika in nervozno je čakal, kdaj se vendarle prikaže druga spremljevalka na plan. Vendar je ujel Trudino vprašanje, ki ga je razdražilo, da je bruhnil odločno:

„Nič ne skrbi. To je moja stvar. Vetra ni nobenega in smer poznam na pamet, tako da me megla ne moti.“

Še ko je govoril, se je Marta prikazala iz zavetišča. Bila je malo večja od Trudi, prav tako skrbno in čedno oblečena, a njen obraz je kazal skoraj otroške poteze, svetli lasje pa so ji padali v dolgih kodrih na rame. Oči so se ji nakremžile v zaspanem nasmehu, ko je Vladko z naglo kretnjo zagrabil enega pripravljenih lončkov, ji skoraj skočil nasproti in ji ponudil čaj.

„Pij, zjutraj se kaj gorkega prileže.“

Marta je poskusila srkniti požirek, a si je opalila ustnice na aluminijastem robu.

„Prevroče je“, je nerodno povedala.

„Prinesi svoj lonček in prelij čaj vanj“, jo je poučila praktična Trudi in dostavila

v nemščini. „Emajlirana posoda se ne se greje tako močno“.

Vladko se je za trenutek zdrznil. Motil ga je jezik, ki ga ni dobro razumel in očital si je, da je njegova nerodnost povzročila malo jutranje neugodje. Zasukat se je na petah in odšel v zavetje.

Za ograjo iz otesanih debel so ležale na tleh štiri spalne vreče. Iz zadnje „bolse“ je zdehal Hans ter pozorno ogledoval Vladka, kako spravlja plezalno orodje v obrabljeni nahrbtnik.

„Kakšno vreme je zunaj?“ je vprašal.

Vladko je vedel, da je Hans ujel sestrično vprašanje, vendar je uporno trdil: „Čisto znosno. Nekaj megle brez vetra.“

„Tukaj smo docela zaprti od vseh strani“, je menil Hans. „A na grebenu ne bo prijetno in tudi mirno ne, če je zunaj oblačno“.

„Kar lepo drži jezik za zobmi in spi naprej.“ Skoraj revsnil je na prijatelja. „V slabših prilikah sem že plezal Stolp.“

„Pa ne z dvema dekleti. Ponavljam, da je pametno, če grem z vami. Kot drugi v navezi ti dajem zanesljivo varstvo in če je ravno potrebno, lažje potegneva dva eno punco kvišku kot ti sam.“

Vladko je s silo zadrgnil nahrbtnik.

„Že včeraj zvečer sem ti rekel, da hočem plezati sam. Naukov tudi ne potrebujem in v Stolpu ne bom prvič“. Pogoltnil je še nekaj razdraženih besed, ki jih je imel že na koncu jezika, ter z vihravim korakom stopil iz zavetja. Brez besed je stresel v svoj lonček čaja kupček osvenih kosmičev ter naglo pospravil zajtrk s pomočjo lesenega okleščka. Medtem sta dekleti mirno jedli in izmenjali nekaj španskih in nemških besedi. Vladko je treščil zadnje požirke v grmovje in zalučal piskerček ob ognjišču na tla.

„No, ali gremo?“

„Samo še trenutek“, je prosila Marta in začela pospravljati. Trudi je vzela oba lončka in odšla k potoku, da ju oplakne. Marta je odnesla preostalo kramo v zavetišče in se vrnila s svojim nahrbtnikom. Vladko ji je ugovarjal:

„Hrano in vetrovko ti nesem jaz, drugega ne potrebuješ. Lažje boš hodila brez bremena. Do Stolpa bomo potrebovali več kot dve uri, precej strmo je in dosti grušča“.

Dekle je za hip pomislilo in mu izročilo nekaj zavitkov. Vetrovko je ovilo okrog pasu. Hotela je pačakati na Trudi, ki se

je vračala od potoka, a Vladko je že neučakano krenil po stezi navkreber. Marta je postala, a na prijateljčino besedo, da takoj pride, je stopila za fantom.

Trudi je v zavetišču oprtala nahrbtnik in si nadela svojo volneno kapo. Brat jo je pozorno gledal, ko se je pripravljala.

„Ne počenjajte neumnosti. Če vidiš, da so prilike slabe, obrni,“ je rekel po nemško.

„Brez skrbi, Hans. Saj nisem nora“
Odhitela je za tovarišema.

Nekako ob istem času je gruča planincev šarila okrog starega avtobusa pred zgradbo andinskega kluba v središču spečih Bariloč. Litvanec Johny je prenašal vedra vode in jih vlival v hladilnik. Štefan je nakladal na vozilo sekiro in kramp. Rino je še zadnjič pregledal orodje, ki ga je stlačil v nahrbtnik. Boris je nekaj iskal in nergal. Njegova mala, suha postavica se je živahno smukala po prostorih kluba in po zanemarjenem vrtiču, kjer je bilo v nizki uti vskladiščene nekaj šare.

Grega je klečal na tleh in preklinjal: zadrgo na čevlju, ki se mu je raztrgala. Nekje je iztaknil košček vrvice in krpal okvaro. Kot po navadi, se mu je mudilo, domišljjal si je, da mora urediti še sto stvari, pa ga taka zoprna malenkost zadržuje! Za seboj je zaslišal slovenski pozdrav s tujim naglasom; srečno je zavezal pentljo in se okrenil. Zagledal je starega prijaznega zdravnika švicarskega porekla v planinskem odelu.

Grego sta pojava razumnega prijatelja, ki je zelo cenil slovensko podjetnost, in njegov slovenski pozdrav udobrovoljila. Hrupno je odzdravil in se dvignil. Potem je začel z vnemo razlagati, da je steza zdaj že dosegla svoj cilj in jezerce v osrednji catedralski krnici. Pravil je z velikim navdušenjem, da je predvsem Vladkova zasluga. Saj je fant že pred desetimi dnevi odšel v goro z obljubo, da se ne vrne, dokler ni steza prebita do konca. Ta uporna odločitev je spravila še druge omahljivce k delu.

Živahni pripovedovalec je brkljal po svojem nahrbtniku in hitel praviti, kako ga je Vladko obiskal pri opoldanskem kosilu. Prikolovratil je v delovnih cunjah in s svojim neskončno izdelanim nahrbtnikom. Grega se je čudil:

„Kam pa ti.“

„Na Catedral grem. Povej Dinku, da sem tam zgoraj in da delam.“

Vladko je čutil vedno nekaj ljubosumnja nasproti dosti spretnejšemu tovarišu in rad ga je zbedel. Vedel pa je tudi, da je Dinko s sezono zaključil in da nima kaj prida opraviti.

„Kaj pa nosiš v malhi?“

„Ovsene kosmiče, sladkor in mleko v konzervi. Zgoraj je menda še nekaj makaronov. Dosti ne bo, a od lakote ne bom umrl.“

Odhitel je na avtobus.

Zgled je neutržljivo vlek. Tedne in mesece je pomenila slovenskim planincem steza obvezen predmet razgovorov ob srečanjih v vasi, ob večernem posedanju v kavarni ali v bajti na Anasagasti, ob kosilu v Veneti. Še pri poklicnem delu jih je dostikrat zapeljala, da so se predajali njenim potrebam in zapostavljali zaslužek. Steza je postala bolezen, ki je vsakega izmed njih drugače grabila.

Dinko je najpreje mencial in se izgovarjal, ko mu je Grega ponovil Vladkovo naročilo. Potem pa je našel Janeza, ki še nikoli ni sodeloval, a je bil pripraven človek. Zmenila sta se in odšla za tri dni v hosto. Naslednji teden je pustil Štefan svojo delavnico in jo zaprl. Odrinil je pomagat Vladku. Po vasi se je o tem seveda govorilo in obe nedelji se je nabralo dokaj prostovoljcev, ki so pomagali zaključiti delo.

Grega je obesil nahrbtnik na rame in stopil na vegaste stopnice avtobusa. Zrinil se je na majav sedež in se udobno namestil. Doktor v črni švicarski kapi je prisedel.

Johny je zlezal na šoferski sedež in vžgal motor. Obrnil se po avtu, pregledal obraze in vprašal, kdo še manjka.

„Frenk in Andrej“, je naglo ugotovil Grega.

Štefan je menil, da sta verjetno pri maši.

„Dobro“, je odločil Litvanec, „gremo ponju“.

Ko so dospeli do klanca pod bariloško leseno kapelico, so se ljudje pravkar usuli iz cerkve. Frank in Andrej sta bila med prvimi.

„Alo, brž, gremo“, je kričal Litvanec in trobil. Tovariši so mu pomagali, fanta sta vritekla, skočila na avto in ob splošnem razoraianju je šofer pritisnil na plin. stara koreta se je zagnala in odrzela skozi ^{našle} ulice v smeri Villa Catedral.

Vladko je hodil prehitro in dekleti sta zadrževali. Obe sta bili vajeni izletov, gora

in vzpon jima nista delala preglavic. A z ognjevitim plezalcem le nista mogli držati koraka. Saj je veljal za najbolj neugnana in najbolj zanesenega andinista bariloške planinske družbice. Znano je bilo, da je prišel iz Pampe Linde do tronadorske kočice s težkim nahrbtnikom na plečih v štirih urah. Povprečen turist je za isto pot računal najmanj osem ur in samo izredno nagli in iskušeni hribovci so mogli znižati to normo za kaki dve uri.

„Ne naprezaj se preveč“, je rekla zmeraj uravnotežena Trudi prijateljici. „Če bomo res plezali, bomo moči še potrebovali. Naju bo že počakal, saj tudi zanj ni koristno, da tako divja.“

Vladko se je ustavil sredi izsekanega grmovja in iskal z očmi preko doline, ob kateri se je vzpenjala izseka. Vrhove so zakrivali oblaki, vendar je na severnem grebenu sililo iz sivine še nekaj stolpičev in skal, da se je njegova bujna fantazija lahko igrala z njimi, jih oblikovala v sanjske figure in jim dajala bajeslovna imena. Potem mu je pogled zdrsnil v bližino in se naslajal na kupih odsekanega vejevja med živo in žilavo goščavo. Lepo delo -- temeljito opravljeno predvsem po njegovi zaslugi!

Ali ni slednjič stekla steza prav samo in izključno radi njega?

Vladku je Grega pisaril v Buenos Aires, da so „bratje“ na nekem sestanku sklenili, kako bodo zgradili Slovensko stezo. Nekaj so menda tudi hodili na ogled, a resnično se nobeden ni lotil dela, dokler ni njega prineslo v Bariloče. Namuznil se je ob spominu na tisti pomladni večer v hiši zdravnika Lojzeta. Zjutraj ga je dolgočasni patagonski vlak pricjazel pod Ande. Ko so se Dinko, Andrej in on krepčali za zdravnikovo mizo z različnimi dobrotami, pa je udaril v družbico z energično kretnjo:

„Kaj še vedno niste začeli? Dobro, danes o polnoči je maša, po maši bo gotovo kak avtobus do Puerta Morena. Od tam grem na Catedral in začnem zjutraj delati, pa če gre kdo z menoj ali ne!“

Pomagalo je. Spravil je presenečene prijatelje v hudo zadrego. Obotavljali so se in izgovarjali, a slednjič so se vsi odločili, da bodo pomagali. Grega je takoj teklen ključ smučarske kočice, Dinko je nesel že kupljene mačete nabrusit Štefanu in Andrej je spravil skupaj nekaj hrane. Res se ne spominja več, zakaj in kako je bila tista nočna maša. Menda so imeli v

fari misijon ali nekaj podobnega. Na vsak način je njemu jako prav prišla. Sicer oó koncu maše niso mogli nikjer iztakniti avtobusa, ki bi jih peljal v Puerto Moreno in lenobe so se udajale mislim na udobno in zgodnje spanje. Takrat pa se je izprsil Grega: "Če smo že vse pripravili, bomo tudi šli. Jaz plačam taksi." Rečeno — storjeno. Iz Puerto Moreno so v poldrugi uri primahali v Villo in ob štirih zjutraj legli na prične smučarskega doma. Drugo jutro so se že pred osmo podili po drvarskih kolovozih. Dinko, ki je teren najbolj poznal, je vodil in odločil, kdaj bodo zasekali prve sledi v goščo nad potokom Van Titter. Seveda, je zafrkljivo mislil Vladko, Dinko tiči prav v catedralskem hotelu in tam nekaj dela. O prostem času, ki ga ima na pretek, pa hodi jahat s hotelirjevo hčerko po planotah med Villo in gutierrškim jezerom. Dobre konje imajo v hotelu. Kako ne bi torej poznal vsakega kota in kotička! In vedno hoče biti prvi! No nič hudega, saj brez njega bi sam ne začel. Cagavec je, kot vsi bratje, ki raje govorijo kot pa delajo.

Vendar vraga, kje hodijo punce?

Prav kot že večkrat te dni, se je zdrnil in skoraj mu je začelo presedati, da se je brez pravega vzroka začel zanimati za Marto. Občutil je to hipno zaletelost kot neke vrste kaprico, vendar je bil pripravljen, predati se trenutku. Ob nezadostni hrani in trdem delu si je nenadoma zaželel poleg steze in vrhov še nečesa drugega, čemur bi lahko posvetil drobec pozornosti. Povsem zaverovan v sebe in svoja hotenja, se je komaj brgal zato, če dekletu njegovo nerodno dvorjenje kaj omeri. Ponudil ji je, da jo pelje na težki catedralski Stolo in sprejela je z donadanjem nekaj, kar bi ji dalo zapeljivo čast pred vsemi prijateljicami. A prosila ga je tudi, da vzameta s seboj plezanja bolj večšo Trudi in tako se mu je izjalovila namera, da jo prav samo popelje na samotno šnico.

Izza okleščenege vejevja se je prikazala Trudina volnena kapa. Vladko je zažutil na svojem obrazu prvo deževno kapljo, vendar se je naglo okrenil in s hitrim korakom nadaljeval pot navkreber.

Johny je ustavil staro ronotuljo pred zaprto smučarsko kočo. Planinci so razložili prtljago in se ubadali z neprijetnim opravilom, kako naložiti in navezati na lastna telesa vse, kar so privlekli s seboj, in kar bodo v gori potrebovali. Litvanec

je še vprašal, kdaj naj jih pride zvečer iskat in obračal avto nazaj proti vasi. Brez odlašanja se je družbica napotila po kolovozu. Takoj se je razcepila v manjše skupine, ki jih je družil enako hiter korak. Nobene potrebe niso čutili, da hodijo skupaj, saj so vsi poznali vsako ped poti. Za delo pa je kar prav prišlo, če so nekateri lahko že pol urice prej zgrabili. Razdalja med čelom kolone, kjer so napredovali Frenk, Andrej in Rino ter repom, koder je hodil Grega v spremstvu švicarskega doktorja, se je naglo večala. Vendar tudi zadnja straža ni ravno zamujala časa in krepko premikala noge po prašni poti. Fantje so se ozirali v motno nebo in si skoraj želeli kratke plovice, ki bi orosila nadležni prah. Pa je samo sem in tja padla kaka kaplja, ki ni zmočila ne vetrovk ne razsušenega kolovoza.

Grega je že premagal prvi, lenobni odpor telesa, ki se je podal enakomernemu ritmu premikanja. Hoja mu je resnično prijala. Odkar se je zjutraj zbudil, ga je ves čas prešinjala prijetna zavest, da je zdaj slednjič njegova zamisel „slovenske steze“ postala otipljiva resnica. Ta ugodni občutek ga je spremljal, ko je zjutraj spravljal skupaj potrebno ropotijo, ob brezpomembnem razgovoru v avtobusu in zdaj na maršu po pampi nad gutierrškim jezerom. Še misliti se mu ni dosti ljubilo in samo včasih je izmenjal kak stavek z doktorejm, ki je že tako slovel kot redkobeseden človek. Čutil je lagodnost enakomernih gibov nagle hoje. Prah, ki so ga dvigale gojzerice, pa se je mešal med vlažni zrak in rezko dražil nosnice.

Tam, kjer se je steza za ranči zožila, se mu je ostrost mišljenja začela vračati. Ko je zapustil drvarsko stezo in zavil na slovensko „picado“ je roj misli in podob napolnil prejšnjo udobno praznino, prav kot je svež in krepek gozd nadomestil enolično rastlinje spodnje pampe. Njegov pogled je skoraj ljubeče otipaval odsekane veje, razmetane bambusove trse in premaknjena debla, lenobni jutranji prijetni občutek pa se je razblinil v kopico drobnih spominov. Vsak korak in vsak ovinek sta mu kaj novega povedala in ti drobci so pletli dolga zgodbo onravljenega dela. Vedel je, kod je brati sledove krepke Bavdaževe roke in kie je zagrabil mladi branievec tisto nedeljo, ko so oba pretentali da sta prišla pomagat. Škoda da sta samo enkrat sodelovala, zlasti Bavdaževa moč bi jim tudi kdaj drugič prav prišla!

Malo više je Grega prav dobro poznal drevesa, ki sta jih spravila s poti Rino in Jožko. Italijanski Tirolec, ki ga je usoda zanesla v njihovo družbico, se ni nikoli naučil nobene slovenske besede, pa je vendar povsem pripadal slovenski skupini. Z njimi je živel in delal kljub jezikovnim razlikam. Zdaj je drvel tam nekje daleč spredaj in predno bo Grega dospel do zavetišča, bo Rino že vihtel sekiro bogve kje v goščavi pritlikave lenge pod cathedralskim jezerom!

Bregovi, padajoči v tesni Van Titterja, so se močno utesnili. Kjer se je steza ugrizla v strmal, je zahtevala dokaj izkopavanja in premetavanja prsti in grušča. Dosti uric dela je bilo vloženih v ozko ploščad, ki je zdaj nudila udobne stopinje. Grega je prav dobro poznal zmedo prvih debel, ki je nekoč pokrivala ta breg. Spravili so jih s pota tako, da so jih žagali ali pa jih prožili doli v strugo. Gregi je še brnelo po ušesih grmenje velikega suhega drevesa, ki se je najbolj upiralo. Dolgo so ga podstavljali, klestili in izpodkopavali, dokler se ni s hruščem in truščem odpeljalo navzdol v globoko strugo.

Ko je sestopil do potoka in ga prečil po podrtem drevju, mu je v spominu odmevalo Jožkovo kričanje in zabavljanje drugih delavcev, ki so nestrnega dolgina hoteli poučiti, kako bi isto delo na drugačen način bolje opravil. Onkraj mostu, kjer se gozd položi, sta v močvirnatem potočku garala Vladko in Hans, dan pozneje ko sta se vrnila z dolge patagonske odprave in ob kamnitem parobku so nekoč taborila buenosaireška dekleta, ki so jih „bratje“ prepeljali, da bi občudovala njihov zanos in energijo. Gregi so ostali v spominu črni lasje, pravilen obraz in dolge trenalnice temnooke profesorice risanja, ki je govorila o umetnosti in veri.

Drugi prehod čez potok je uredil Štefan. Drevo je viselo precej visoko nad vodo, vzbujalo je nekaj vrtočlavice, a je ležalo na varnem pred spomladanskimi naraslimi vodami.

Ko sta previdno zlezla čez most in zavila onstran v serpentine, se je Grega ozrl v redkobesednega doktorja. Njegove stare roke so nekoč pomagale v tem odseku in še nekateri starejši gospodje andinskega kluba so tisti dan sodelovali. Malo više, v položnem gozdu, kjer oko rado išče rdeče jagode, je pred dvema meseci srečal Dinka in Štefana. Vročala sta se z markirania prve gazi, vzpela sta se malo

više po dolini Van Titter, videla, kaj jih še čaka in Štefan je malodušno obupaval: „Preklete boš še sekal, če hočeš do jezera.“

Ta spomin je Grego spodbodel, da je v malo položnejšem gozdu hitreje stopil. Ugibal je, če je Štefanu, ki se motovili tam nekje pred njim, ta mali dogodek tudi ostal v glavi ali ga je pozabil. Zavedal se je pa, da je zanje vse delo na stezi sestavljeno iz takih majhnih, morda brezpomembnih doživljajev, a da skupek teh majcenih drobcev pomeni trden urez v pragozd in v njihovo življenje v jezerski deželi.

V gozdu je bilo skoraj mračno, a zrak je postal bolj suh. Višina je spreminjala drobno pršenje v redke snežinke, ki so se raztapljale na gorkejšem rastlinstvu in suhi zemlji brez sledu. Rahla padavina še vedno ni nič zalegla v poslednjih minutah dolgega suhega poletja. Vendar so zakrite gore že naznanjale prihod zime brez običajnega praga deževne jeseni.

Ko sta Grega in doktor pozdravila Hansa pred zavetiščem, sta Štefan in Boris od vseh strani strokovnjaško ogledovala zasilno steno in se ukvarjala z načrti, kako bi se dalo izpremeniti začasni bivak v resnično planinsko kočico. V tem zavetju je sredi poletja vedril zdravnik Lojze, ko ga je zalotila nenadna nevihta. Spremljal je svojo sestro, uršulinko, in še neko drugo nuno po grebenih Cathedrala in neurje jih je ujelo v zgornjih krnicah ob jezerih. Z veliko srečo so se prebili skozi goščo pritlikavih leng, kjer še ni bilo nobene steze, in še z večjo srečo so odkrili brlog pod veliko nagnjeno skalo, kjer jih je nabrana suhljad rešila negotovega, mrzlega in mokrega tavanja po deževni in temni noči. Ko je steza dosegla votlino, je ta postala priljubljeno zavetje vseh, ki so že v soboto popoldne odrinili na Cathedral. Štefan je kraj začel imenovati Skalca, kar so tovariši iz andinskega kluba prevajali v Piedrita.

Grega je natočil nekaj čaja, ki ga je skuhal Hans in povprašal po Vladku. Hans je razložil, da je šel prijatelj plezat na Stolb in godrnjal, kakšna nespamet je takšna tura v takem vremenu.

„I. Vladko je napravil podobne plezarije v še slabših prilikah,“ je poskusil tolažiti Grega prizanesljivo. Grel si je roke nad ognjem in se oziral za snežinkami, ki so drsele iz sivine. Pa je slabo naletel:

„Dobro, če gre sam, me dosti ne briga,“ je butnil Hans nevoljno. „A če gre z mojo sestro, me zadeva zanima.“

Grega si je naredil sandwich, pomislil da Hansa ne skrbi samo sestra, temveč tudi Marta, ki ji je Tirolec rad posvetil nekaj pozornosti. A odrinil je vse take nepotrebne domneve in se z zalogajem v roki pridružil Štefanu in Borisu. Skupaj so pogruntali, da bi bilo potrebno izravnati svet pod Skalco in okrog nje in zgraditi sprednjo steno z vrati in okni.

Petrolejski sod, kot jih ima državne petrolejska družba, bi lahko služil za peč. Jožku, ki je tam v službi, moramo naročiti, da se prihodnje poletje pobriga za tako pločevino,“ je menil Boris.

Najpridnejši in najhitrejši delavci so že odhiteli s krampi in lopatami navzgor. Drugi so še posedali po krceljih in zaključevali malico. Vsi so se zavedali, da so danes zadnjikrat na delu, ker bo prihodnje dni gore zametlo. Pozimi bodo prav gotovo ob večerih, kadar ne bo tekel smučarski pomenek, premlevali načrte, kako izgraditi in izpopolniti njihov izbrani kotiček v catedralskem pogorju do kraja. Še so malce posedeli, potem so vzeli orodje in odrinili na posel. Samo stari doktor je s preudarnostjo zrelega človeka počasi pripravljaj zakasnelo malico.

Vladko je kar naprej rinil kvišku v breg in melišče. Ob jezeru jih je zavila megla in snežinke so se podile v divji pesmi piša. Trudi je predlagala, naj se vrnejo, a Vladko je zatrjeval, da piha veter samo in izključno na tem znanem burjastem okrajku in da bo v višinah vreme boljše. Razglabljal je še, da morda vrhovi silijo iz megle in da bodo imeli na Stolpu sonce. Zadnjega še sam ni verjel, a jezilo ga je, ker mu je vreme pokvarilo namero, da se izkaže pred Marto in jo pripelje nekam, kamor je še od moških plezalcev malo kateri pristopil.

Onkraj jezercerca je mrzaz prevladoval. Snežinke so postale gostejše. Nič več se niso topile in bel puh je začel prekrivati rastline in kamenje. Z grebenov je brilo ledeno in zimsko. Čevlji so bredli po sluzastem „mallinu“, zadnje drobne cvetke so tonile v belem prahu. Ko so obšli velikansko skalo sredi krnice, komaj spoznavno na nekaj metrov daljave v sivkasti tančici, je sneg padal že gostejši in udarjal s silo ob njihove obraze. Vendar je Vladko energično krenil v breg po suhi strugi proti

spodnjim žlebovom strmine, ki vodi do podnožja Stolpa. Dekleti sta zaostali za njim.

„Mislim, da je prav, če se vrnemo,“ je tiho dejala Marta.

„Seveda. Hoditi do Stolpa v takem vremenu je nesmiselno,“ je odvrnila Trudi. „Pokličí ga in mu povej, da ne marava naprej.“

Mlajše dekle je napravilo še nekaj korakov, dobro je čutilo bičanje snega in vetra v razgreto lice. Potem se je ustavilo.

„Vladko!“ je zaklicala fantu, ki je že stal na prvem klančku med zadnjimi šopi pritlikave lenge, pokrite z nekaj milimetri snega.

Obrnil se je in tudi on obstal.

„Gremo nazaj! Vreme je vedno slabše in v takem nočeva plezati.“

Zbodlo ga je, na tihem se je jezil na Trudi in ji prisojal vso odgovornost za umik. Glasno pa je rekel:

„Zgoraj je morda jasno. In ta oblak, ki zdaj stresa sneg, se bo umaknil.“

„Saj ni samo en oblak. Vse gore so zaprte, vreme se je docela pokvarilo,“ je podprla Trudi tovarišico. „Na Stolpu mora biti divje, da še ti ne bi mogel plezati, kaj šele midve.“

„Res nočeš gori, Marta?“ je poskusil zadnje sredstvo trmasti plezalec. „Izgubila boš edino priložnost, da preplezaš Stolp.“

Marta je obmolnila. Toda Trudi se je že obrnila in potegnila tovarišico za seboj. „Nobenih izgledov za tvojo priložnost ni,“ je zaklicala. „Treba je pač odnehati, če jasno uvidiš, da ni možnosti.“

„Ne bodi nora,“ je tiho rekla prijateljici po nemško. „Nihče danes ne prepleza Stolpa.“

Začeli sta se vračati in Vladko je ostal sam zgoraj v bregu. Vedel je, da je umik edina pametna odločitev, pa je vendar vse gorelo v njem. Tisti trenutek bi najraje zalučal debelo skalo za dekleti. Poznal je vsak oprimek na Stolpu, prav kot Trudi je natančno vedel, da je plezarija tam gori v teh okoliščinah nemogoča. In vendar ga je prav to nemogoče dražilo in vabilo.

Ko sta dekleti izginili v megli, je slednjič tudi on obrnil. Že se je trudil preusmeriti svoje misli drugam. Njegov nespetni pohod proti catedralskemu Stolpu ga je odtegnil delu na stezi. Seveda bi bilo neskončno lepo, če bi se znašel koncem popoldneva z „brati“ in drugimi tovariši iz andinskega kluba in bi na vprašanje, kje je hodil, odgovarjal z navidezno brez-

briznostjo: „Eh, na Stolpu smo bili,“ Martine oči pa bi ga občudujoče božale. Zdaj ko vse to žalibog ni mogoče, pa se be vrnil na delo, poslednjič zagrabil za sekiro in lopato, ter pokazal, kako je on, samo on, prignal delo na Slovenski stezi do srečnega kraja!

Od Skalce do iztoka jezerca je z vso ihto delalo kakih deset fantov. Čistili in širili so ozek prehod, ki ga je Vladko vsekal v goščo in z njim zaznamoval novo stezo. Večji del poti je že zadobil dokončne oblike, na drugih odsekih pa je bilo treba še podreti kako krivenčasto deblo ali izkopati nerodno koreniko. Štefan in Boris sta se ustavila z žago pri debelem čoku, ki je oviral prehod, Grega je odšel z mačete naprej proti potoku. V hosti nizkega drevja je srečal dekleti.

„Že nazaj?“ je malomarno vprašal.

„Seveda. Saj ni vremena,“ je rekla Marta. Zdaj so snežinke tudi na stezi postale bolj goste.

Grega je stopil na stran in pustil tovarišicama prosto pot navzdol. Na stezi je sicer videl še nekaj ovir, a ker sta se tam pošteno gibala Frenk in Andrej, je nadaljeval vzpon. Prehitel je Dinka in Petra ter slednjič zagledal Rinota in Vladka že blizu potoka. Poskušala sta izravnati strmi breg, ki je padal v strugo in živahno sta vihtela kramp in lopato. Vladko se je še posebej razgrel, ker je hotel iztisniti iz sebe vso nevoljo, razdraženost in neumno misel na Marto.

„Dobro udrihata,“ je pozdravil Grega in se spravil z vso odločnostjo nad grmovje. Ko se je zasopel, si je dovolil malce odmora.

„Onstran potoka je še vse tako kot prejšnjo nedeljo, kaj ne?“ je vprašal Vladka.

„Da, za leto se moramo zadovoljiti s tem, da je na oni strani gaz izsekana. Prihodnje poletje jo lahko izboljšamo.“

Vladko je delal živahno in sunkovito. Skril je nekam vase slabo voljo in prijatelja ga nista nič izpraševala, ker na Stoip sploh nista mislila.

Pridno so delali nekaj ur. Vse bolj je snežilo in plazeče lenge so postajale belo noškrobljene. Kadar je kdo odsekal vejo, je stresel po rokah in obleki nekaj prgišč svežega snega. Mudilo se jim je, radi bi dovršili še danes ves odsek do potoka. Vse bliže so slišali Dinkov in Petrov glas, poravnali so dovolj zemlje in strmi skok v

potok se je izpremenil v položen sestop. Dinko je krepko zajodlal v snežinke in zaklical:

„Mislim, da smo za danes opravili. S Petrom greva dol.“

Grega je pomencal ledene roke in dihnil v premrle prste. Grebel je z rezilom po kaši blata in krepko mahal po poslednjih koreninah, ki so še ovirale stopinje. Rino je odložil lopato in prižgal cigareto. Ogledoval je pobočje nizkega grmovja nad seboj.

„Onstran potoka, kjer je zdaj izsekana steza do jezera, je preveč strmo za konje,“ je rekel. „Ako se kdaj zgradi koča ob jezercu, bo treba speljati boljše pot čez tole strmino.“

Vladko je pritrdil:

„Letos je dovolj, da smo prebili vso progo. Izboljšave za konje in tovore pridejo pozneje na vrsto.“

„Kdor gre plezat, lahko spi pod Skalco,“ je dostavil Grega. „Do jezera prideš zdaj brez vsakega mikastenja z goščo, naprej pa je tako vse odprto, ker gozda ni več.“

Naložil je na rame kramp in vzel svoj mačete. Vladko je zavihtel na ramo lopato. Z ročaja se je cedil na njegovo umazano in raztrgano obleko lahen curek blatne vode. Zapršil se je proti Skalci. Grega je hotel za njim, a ga je Rino ustavil.

„Počakaj, da pokadim cigareto.“

Spet je odložil orodje, stisnil roke v žep in togo strmel v metež, ki se je razdivjal po vsej gori. Navdajala ga je prijetna trudnost, kot bi si hotel dobra odpočiti od vse poletne delavnosti, vse tiste zagnanosti, ki je privedla delo do srečnega konca. Čisto ob robu zavesti se mu je ponovno porodila misel, da bi brez Vladka, ki je pravkar izginil v meglo, dela morda niti ne začeli, prav gotovo pa ne zaključili. Sledila je natančnejša in ostrejša ideja, da so vsi „bratje“ krepko zagrabili in pošteno garali. Slednjič si je še domislil, da morda nihče ni tako srčno želel kot prav on, da se slovenska „picada“ napravi in da je vztrajno sodeloval od začetka do konca.

Rino je mirno kadil in razglabljal o kočici, ki naj bi jo zgradili pod Skalco. Njegove zamisli so se skladale s tistimi, ki sta jih razglabljala Štefan in Boris. Verjetno so vsi trije fantje že večkrat skupaj premlevali načrte. Torej kaže, da bo prihodnje poletje spet živahno na Ca-

tedralu. Skozi snežno meglo je Grega videl, kako se premikajo konji po stezi, nosijo tovore in kako raste lesena stena Pod skalco. Dolga leta bo kočica lahko dajala zavetje plezalcem in izletnikom.

Rino je zagnal cigaretni ogorek v sneg. Naložila sta orodje in sestopila po snežni brozgi med belo goščavo. Skozi goste snežinke sta še komaj razločila močvirnato dno vantitterske doline.

Zbornik 1965: Dr. Milan Komar, dr. Karel V. Truhlar DJ, dr. Franc Zajdela
Zbornik 1966: Vojimir J. Bratina, Franja Golobova, France Gorše, Bara Remec
Zbornik 1967: Dinno Bertonec, dr. Jože Jančar
Zbornik 1968: Dr. Tine Debeljak, Karel Mauser, dr. Ljubo Sirc, dr. Jože Velikonja
Zbornik 1969: Ivan Žužek DJ, dr. Alojzij Šuštar, dr. Franc Mihelič
Zbornik 1970: Juri Janez Skvarča, Peter Skvarča

Dr. Rudolf Čuješ
Dr. Enij Alojzij Fonda
Andrej Majcen SDB
Dr. Janez Janež

**SLOVENSTVU V ČAST
NARODU V PONOS**

Dr. Rudolf Čuješ se je rodil v Celju 14. junija 1916 leta, kjer je opravil ljudsko šolo (5 razredov), nadaljeval v Slovenjem Gradcu in vstopil na klasično gimnazijo v Mariboru. Tam je maturiral leta 1935. Univerzo je končal v Ljubljani s pravno diplomom leta 1939, nadaljeval pa študije v emigraciji v Gradcu, kjer je doktoriral iz političnih ved (doctor rerum politicarum) l. 1947, s specializacijo v sociologiji z disertacijo „Ehe und Familie“ (Zakon in družina). Zdaj je profesor sociologije na St. Francis Xavier University v mestu Antigonich v Novi Škotski (Nova Scotia). Poročil se je l. 1943 z Vladimiro Požun, rojeno v Šmarjah pri Jelšah, diplomiranko filozofske fakultete v Ljubljani ter ima dve hčerki: Marjeto (roj. 1945) in Marijo (roj. 1954). Je pisatelj socioloških razprav in aktivni združni delavec.

Obrnili smo se nanj z nekaj vprašanji o njegovem življenju in kako je prišel do sedanjega svojega poklica. Odgovoril je:

„Prvi dve leti mojih gimnazijskih študij sta šli mimo mene brez posebnega vpliva. Šolo nisem imel posebnih težav, toda odlikoval se z redi tudi nisem. V tretji gimnaziji sem si postavil za cilj, da ne bom delal male mature, kar je pomenilo, da sem moral imeti v vsakem predmetu vsaj prav dobro. Nogomet se je moral tako umakniti knjigam. Ne samo, da se je to poznalo pri redih, tudi pri profesorjih sem si pridobil dobro ime. V peti in šesti gimnaziji sem požiral literaturo, po štiri ali pet knjig na teden. Začel sem brati tudi nemške knjige, čeprav sprva nisem vsega razumel; med temi knjigami so bili tudi Bratje Karamazovi v nemščini. Knjižnice seveda niso imele dovolj knjig zame, toda profesor Richter mi je dajal svoje knjige. Večinoma sem jih jaz prebral, preden jih je on sam. V sedmi in osmi gimnaziji sem se vrgel na družboslovje, verjetno vsaj delno pod vplivom socialnih krožkov ter akademij, ki smo jih imeli na Jožefovo v Mariboru; na njih sem tudi začel svojo govorniško kariero, delno pod vplivom knjižic Naša pot, ki sem jih sam pomagal prodajati med gimnazijci. Ko sem se seznanil z večino slovenskega družboslovja, mi je prof. Richter posodil pravkar izišlo delo dr. J. Messnerja Die soziale Frage. Po naključju smo imeli za maturo pri nemščini socio-ekonomski tekst. Vsi ostali, tudi najboljši med odličnjaki, so imeli težave s prestavo, zame pa je bila igrača. Prevod je baže vzbudil pozornost nadzornika dr. Ozvalda.

Na univerzo sem se vpisal na klasiko. Po mnenju „starin“ je bilo tam najlažje diplomirati. Meni sicer ni bilo za to, da mi ne bi bilo treba veliko študirati, toda za cilj sem si postavil, postati profesor sociologije na gimnaziji. Dr. Korošec je namreč v nekem govoru omenil, da bo sociologija kmalu uvedena kot predmet v gimnazije.

Ker sem vedel, da je bila stolica za sociologijo na filozofski fakulteti nezasedena, sem hotel izbrati najmanj zahtevno stroko, da bi porabil razpoložljivi čas za privatni študij sociologije. Medtem so prišli novi profesorji na klasiko, ki so bili bolj zahtevni. Ker sem stanoval v Cirilovem domu, kjer je bilo znatno število bivših študentov mariborske klasične gimnazije, ki so me poznali, sem bil že po nekaj tednih povabljen v konzorcij Straže v viharju. Moj prvi prispevek je bil nekoliko predelan sestavek, ki sem ga napisal že v Mariboru in je bil takoj natisnjen v prihodnji 7 številki. Tako sem postal nekaj izvedenec za družboslovje in za družboslovna vprašanja. Dr. Ehrlich si je prizadeval dvigniti naše ambicije na vseučiliške stolice. Tako sem se odločil presedlati na pravo, kjer je predaval sociologijo dr. E. Spektorski. Poleg predavanja na pravni fakulteti sem obiskoval tudi predavanja dr. Ahčina na teološki fakulteti. Kot večletni urednik Straže v viharju sem bil veliko v Jugoslovanski tiskarni ter imel mnogo stika z dr. Ahčinom, ki mi je tudi večkrat posodil katero svojih knjig, pravtako z dr. Kuharjem. Ko je uspelo dr. Ehrlichu dobiti večjo vsoto denarja za knjižnico v Cirilovem domu, smo prosili dr. A. Ušeničnika za nasvet, katere knjige naj si nabavimo za družboslovje. Priporočal nam je zlasti Maksa Webra. Če se ne motim, je bila naša knjižnica edina, ki je imela eno njegovih del v Ljubljani.

Ko so prišle v veljavo nove določbe za doktorat na pravni fakulteti, sem hotel doktorirati z disertacijo v skupini, ki je vključevala družboslovje. Pripravil sem dve seminarski nalogi (ena je bila „Max Weber kot sociolog“) ter končal predpisana predavanja. Med tem sem poleg drugega napisal pregled družinskih doklad v različnih državah ter prestavil Code social. Na univerzi sem tudi dobil nagrado za esej „Socialno zavarovanje gospodarsko samostojnih“, ki bi skoraj končal v košu, ker sem ga predložil na polovičnih straneh in na tankem papirju.

Za službo sem nameraval prositi pri Uradu za zavarovanje delavcev. Tam pa je bil pogoj odslužen vojaški rok. Prijavil sem se za vojsko in bil poslan v Sarajevo, kjer me je doletel razpad države in nemško vojno ujetništvo. Pa celo tam mi je uspelo dobiti v roke francoski učbenik nacionalne ekonomije.

Zadnje leto pred odhodom k vojakom sem predaval družboslovje v šoli za učiteljice gospodinjstva v Marijanišču ter v šoli Delavske Zbornice.

Študije sem obnovil pozno jeseni l. 1945 na vsučilišču v Gradcu. Velik vpliv name je imel prof. dr. Hans Ribl, ki je bil Spannov učenec. Poslušal sem tudi dr. Radakovića na filozofski fakulteti, dr. Mokre pa je prišel šele, ko sem končal študije in sem začel misliti na izselitev, ker ni kazalo, da bi mogel najti primerno zaposlitev v Avstriji. Na univerzi sem imel mnogo stika s profesorjem in pozneje dvakratnim rektorjem dr. Antonom Tautscherjem, kjer sem bil skoraj družinski član. Pri iskanju snovi za disertacijo sem slučajno odkril Guardianijevo delo Der Gegensatz. Njegovo enantiološko nasprotje sem porabil za teoretični temelj svoje disertacije. Dr. Tautscher me je povabil tudi k predavanju dr. L. Gabriela, profesorja filozofije na dunajski univerzi, ki je medtem objavil svojo „Integrale Logik. Die Wahrheit des Ganzen“ (Herder, 1965). V študentovskem DP taborišču v Gradcu sem imel v semestralnih nočitnicah serijo predavanj iz družboslovja in ekonomije in serijo predavanj o družini.

V Kanadi, kamor sem prišel v avgustu 1948, sem začel kariero kot gozdni delavec. Kljub naporom oseb kot msgr. Markle in drugih, mi dolgo ni uspelo priti do zaželenega cilja. Šele jeseni 1961 sem dobil ponudbo za učno mesto v Antigonishu, v Novi Škotski, ki je znan po celem svetu kot eden prvih severnoameriških središč socialne akcije (bolj organizirani začetki v letih gospodarske depresije). V tem oziru se počutim skoraj kot doma — dr. Coady je takorekoč druga izdaja našega Janeza Evangelista Kreka.“

Prav tu, kjer bi se za nas začelo najvažnejše vprašanje, kako s tako visokega mesta vpliva na svoje slušatelje kot strokovnjak in kot Slovenec, je dr. Čučič pretrgal svoje osebno poročilo: „Sem v časovni stiski in smo sredi izpitov.“ In tu nam pride zato prav članek, ki ga je napisal V. Mauko dr. Čučiču ob petdesetletnici v Slovensko državo (1. junija 1966), kjer dopolnjuje njegovo delo v Kanadi takole:

„Ni bil samo gozdni delavec, delal je na železnici, pri postavljanju hiš, izučil se je in začasno popravljal industrijske radijske in televizijske postaje, poučeval je tudi na radio in televizijskem kolegiju. Kot velikemu zadrugarju in ljubitelju idej, ki jih je tako uspešno v Sloveniji uveljavljal dr. J. Ev. Krek, je končno dobil zaposlitev v pisarni in kasneje na terenu kot preglednik Ontario Credit Union League, kjer je prišel v stik z voditelji drugih etničnih skupin, tako da je postal znana osebnost na polju združnega gibanja. Poklican je bil in nastavljen kot redni profesor za sociologijo na Sv. Fr. Ksaverija univerzo v Antigonish. Na tem Coadievem zavodu, kjer so slušatelji iz vseh mogočih afriških, azijskih in južnoameriških dežel, vzgaja nove nosilce združne ideje, ki bodo — kot je videti — tiste rešitvene bilke, ki bodo lahko v teh novih prebništvih se narodih rodili zaželeni sadovi in rešitve. Njegov dom v Antigonish je shatališče vseh mogočih ras in narodnosti. Pred leti je vse počitnice prostovoljno delal na otokih Britanske Vzhodne Indije, potoval od kraja do kraja, od otoka do otoka ter pomagal domačinom pri organizaciji njihovih kreditnih zvez.

Centrala kreditnih zvez v Novi Škotski je založila njegovo knjižico o J. Ev. Kreku v angleščini, on sam na tudi niše članke v kanadske časopise in revije, predava med drugim na socialnih katoliških konferencah širom Kanade in Združenih držav, njegovi članki o sociologiji so objavljeni ne le v ameriških, ampak tudi v slo-

venskih časopisih in revijah v Kanadi in Argentini ter se redno udeležuje sestankov sociologov in univerzitetnih profesorjev.

Bil je glavna gonilna sila pri izdaji *This is Slovenia*, ki jo je založila Slovenska Narodna Zveza v Kanadi in izdala organizacija Research Centre for Slovenian Culture, katere predsednik je. Do njegovega odhoda v Antigonish je vodil Slovenski razgovorjalni klub, ki je prirejal sestanke na akademski višini, in mu je bil ustanovitelj in gonilna sila.

V. Mauko konča svoj članek o dr. Čuješu: „Iz izkušnje vem, da je srečen v svojem elementu sociološkega delovanja in mu je dejansko vse drugo delo zgolj v oreme, ki ga pa voljno opravlja, ker tako mu velevata „moškost, stan in ideja.“

Dr. Čuješ je izdajatelj Slovenske države v Torontu; v l. 1953—55 je bil predsednik Krekove posojilnice prav tam; je direktor Nova Scotia Credit Union League od 1963. Je član več znanstvenih društev kot so: Canadian Sociology and Anthropology Association, Le Centre international de Recherches et d'Information sur l'Economie Publique et Cooperative (C.I.R.I.E.C.), Inter-University Committee on Canadian Slavs, National Council on Family Relations. V Novi Škotski je tudi član Svetovalnega odbora za družinsko vzgojo, član uredniškega odbora Member of the Editorial Board of the Canadian C.I.R.I.E.C. Review.

KNJIGE:

Skupno z V. Maukom, *This is Slovenia*, Toronto, 1958;

Minidjanissidog dawag-nca = Contribution of the Slovenes to the sociocultural development of the Canadian Indians. Antigonish: St. Francis Xavier University Press, 1968.

Pamfleti in brošure, ki jih je objavila Nova Scotia Credit Union League; Catholic Social Doctrine and Credit Unionism.

Cooperation, the basic social process.

His Story (življenjepis Janeza Ev. Kreka).

OBJAVLJENE RAZPRAVE V REVIJAH:

Social progress and the common good, v *Industrial Relations Seventy Years After Rerum Novarum*, Ottawa, 1962.

Social Philosophy for the Age of Socialization, v *Socialization and Human Progress*, Ottawa, 1963.

Contribution of Slovenes to the Socio-cultural Development of the Pre-Charter Canadians, the Canadian Indians, v: *Slavs in Canada*, vol. II, Ottawa: Inter-Univ. Committee on Canadian Slavs, 1968.

Fisherman's Cooperatives in Nova Scotia, v: *Canadian C.I.R.I.E.C. Review*, Montreal, vol. 2, No. 1, 1969.

Fishermen's Cooperatives in Nova Scotia, v: *Cooperative Economy Series*, 1; izdala Canadian International Centre of Research and Information on Public and Cooperative Economy (C.I.R.I.E.C.), Montreal.

Multi-problem Families in Antigonish and Guysborough Counties. Annual convention of the American Catholic Sociological Society, Montreal, August 30, 1964. Razmnoženina.

The Image of a Progressive Community ter Socio-cultural Characteristics of Families Served by the Prince County Welfare Agency from November 16, 1964 until November 15, 1965. Summerside, P.E.I.; Seminar on Our Social Problems in Prince County, September 16—17, 1966. (Razmnoženina).

Family Life Education — Cooperation of Home and School, Ottawa; The Vanier Institute of the Family, Novembre 1968. Razmnoženina, tudi v francoskem prevodu.

The involvement of Canadian Slavs in the cooperative movement in Canada, v: *Slavs in Canada*, vol. III, Ottawa, 1971.

The Swedish approach to cooperative democracy, v: *Canadian C.I.R.I.E.C. Review*, vol. 4, No. 1, 1971.

SLOVENSKE PUBLIKACIJE:

Pravda o dialektičnem materializmu, Čas 1939—40, str. 289—294.

Sodelovanje — temeljni družbeni proces, Buenos Aires (Ponatis iz Slovenske poti X — 3/4, 1963).

Socialna filozofija za dobo socializacije, Buenos Aires (Ponatis iz Slovenske poti XI, 1966).

Socialni delavec ter Oče indijanskega slovstva, v: Tone Zrnec, Po Baragovi deželi, Toronto, 1969.

Poleg tega piše ocene za razne liste, predvsem za kanadsko revijo The Canadian C.I.R.I.E.C. Review, ki ji je on sourednik, kjer objavlja ocene v Nemčiji izišlin zadružniških monografij. Prav tako za slovenske liste (Slovenska država) in revije (Meddobje, Glas SKA) itd.

Slovenski rojak profesor dr. Enij Alojzij Fonda je v brazilskem znanstvenem in univerzitetnem svetu upoštevana in znana osebnost. Odlikuje se po naravni danosti intelekta in po vneti dejavnosti v svoji stroki. Iz svojega življenjepisa nam je poslal, žal, le skope podatke. Iz le-teh posnemamo:

Rodil se je v Trstu 27. januarja 1927 kot sin slovenskih staršev. Otroško dobo je preživel v vasi Lokev na Krasu. Leta 1941 je zapustil rodni kraj in šel študirat humanistične vede v Italijo na znani zavod Collegio di san Patrizio di Missioni Estere v mestu Abbazia di Masio (Alessandria) pod takratnim vodstvom očetov Palotincev iz nemške province Presv. Srca Jezusovega.

Leta 1947 je bil premeščen v Nemčijo, kjer je študiral neotomistično filozofijo in nauk Cerkve do leta 1951. 24. maja istega leta je prišel v Brazil. Tu je izstopil iz kongregacije in se posvetil študiju klasične filologije. Leta 1957 je naredil na Pontificia Universidade Católica di Sao Paulo (Brasil) licenciature iz klasične književnosti ter nato poučeval latinščino na odličnih katoliških zavodih.

Ko je doktoriral kot prvi promoviranec iz književnosti po petdesetih letih fakultetnega obstoja, mu je vlada države Sao Paulo ponudila leta 1961 regenco za stolico latinskega jezika in književnosti na Fakulteti za filozofijo, znanost in književnost v Assis, Sao Paulo. Tu je bil leta 1971 imenovan za titularnega profesorja iste stolice. Postal je tudi vicedekan te fakultete, član njenega fakultetnega sveta in eksaminator za doktorske izpite iz filologije in zgodovine.

Je ustanovitelj in prvi doživljenjski prefekt inštituta *Archivum Generale Postarum Brasiliensium*.

V Brazilu se je dr. Fonda vključil v sožitje in sodelovanje s slovensko emigrantsko skupnostjo izza druge svetovne vojne in ostaja zvest svoji rodni narodnosti in načelom, čeprav ga je že v mladih letih usoda zanesla med tuji življenj in v tuji svet.

SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE

1. *Sintese Orgânica do „Itinerarium Aetherae“*. Faculdade de Filosofia, Ciências e Letras de Assis, 1966, 190 strani.
2. *Poesia Novilatina no Brasil: Pe. Pedro Sarneel, C. M.* Faculdade de Filosofia, Ciências e Letras de Assis, 1973, 160 strani. Knjiga izide v avgustu 1973.

3. *Corpus Poetarum Latinorum Brasiliensium*. Serises C, vol. II, zvezki I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII. Izdal inštitut Archivum Generale Poetarum Latinorum Brasiliensium, Assis, 1972/73.
4. Pred izidom:
A arte dentária em Roma Antiga (zgodovina odontologije), 120 strani.

ČLANKI V REVIJAH

1. *O centão poético na Literatura Latina*. Revista de Letras, F. F. C. L. de Assis, 1964, vol. V, str. 125—148.
2. *A Doutrina da „Pluralidade dos Mundos“ na Antiguidade Clássica*. Revista de Letras, F. F. C. L. de Assis, 1966, vol. VII, str. 105—120.
3. *A Fisiologia do amor e a Paixão Amorosa em Lucrecio*. Revista de Letras, F.F.C.L. de Assis, 1966, vol. VIII-IX, str. 106-126.
4. *Origenes Epicuristas do Ateismo Ocidental*. Revista de Letras, F. F. C. L. de Assis, 1967, vol. X, str. 43—59.
5. *Eusebio Jerônimo, Critico Literario*. Revista de Letras, F. F. C. L. de Assis, 1967, vol. XI, str. 64—81.
6. *A Diáspora Judaica em Roma das Origens até Nero (I)*. Revista de História (Universidade de S. Paulo), 1969, št. 79, str. 39—50.
7. *A Diáspora Judaica em Roma das Origens até Nero (II)*. Revista de História (Universidade de S. Paulo), 1970, št. 81, str. 37—49.
8. *O Padre Poeta Prudêncio do Amaral redescoberto*. Revista do Institute De Estudos Brasileiros, Universidade de S. Paulo, 1971, št. 19, str. 97—108.
9. *Padre José de Anchieta, Poeta Novilatino*. Revista de Letras, F. F. C. L. de Assis, 1972, vol. XIV, str. 20.

V rokopisu ima še druge članke, ki bodo objavljeni v Brazilu med letom 1973. Poleg tega je avtor cele vrste ocen o zgodovinskih in književnih delih.

V Sao Paulo pa sedaj sodeluje pri ustanavljanju za slovenstvo zanimive institucije *Archivum Heraldicum Brasiliense-Slovenicum*.

Dva izmed mnogih

Če upoštevamo številčno razmerje med narodi, pritiče na polju misijonskega delovanja Slovencem brez dvoma zajeten delež. In če bi merili vnemo in dosežke, bi zasledili po vseh misijonskih deželah globoke brazde, ki jih orje v tujinah slovenski ustvarjalni um ob požrtvovalnem in nesebičnem izpričevanju človekoljubja, kot ene naših osnovnih svojín.

Poleg kulturnih, političnih, gospodarskih, športnih in drugih veljakov, ki se v svetu odlikujejo slovenstvu v čast in narodu v ponos, moramo šteti tudi misijonarje. V viden poudarek temu stališču smo za to poglavje izbrali dva predstavnika, duhovnika in laika, ter naprosili predsednika Slovenske misijonske zveze, superiora Baragovega misijonišča, lazarista g. Ladislava Lenčka za podatke. Njuno delovanje je opisal v svojem prepričljivem pripovednem slogu in je ta zgodba prisposodba vseh nešteti, ki jih ustvarjajo najsi bodo znani ali anonimni slovenski misijonarji in misijonarke, laiki in redovniki po vseh celinah sveta.

Uredništvo

Andrej Majcen SDB

23. maja 1972 je državna oblast Južnega Vietnama podelila solezijancu Andreju Majcenu odlikovanje za njegovo socialno delo.

On je sicer misijonar, poslan oznanjat evangelij; a evangelij ljubezni, ki uči in dobrote deli. Misijonar Majcen že nad 37 let v deželah Azije osrečuje s Kristusovo dobroto.

Mariborčan

Rodil se je pred 68. leti v Mariboru, tam je študiral in postal učitelj. Dvajsetleten je vstopil k salezijancem v Ljubljani, na Rakovniku je študiral poleg drugega tehnične vede. Bogoslovje je verjetno študiral v Turinu. V duhovnika je bil posvečen leta 1933.

Odprlo se mu je široko polje duhovniško vzgojnega dela za dvig moške mladine, tudi doma. Toda s Cerkvijo in Družbo je začutil sveti nemir in soodgovornost za posredovanje Kristusa in njegovih nadnaravnih bogastev mladini velikega sveta. Zato je prosil predstojnike, naj ga pošljejo v misijone, in zgodilo se je tako.

Na Kitajsko

Leta 1935 je odšel na Kitajsko. Hong-Kong je bila njegova prva postaja. Od tam je šel v hribe pokrajine Yunnan na pomoč misijonarju Jožefu Kerecu, ki je tam zgradil in organiziral veliko tehnično šolo. Tri leta sta skupaj delala.

A ko se je v gorski škofiji s središčem v Čaotungu tamkajšnji domači škof Cheng l. 1949 odpovedal, so poslali tja kot apostolskega administratorja Slovenca Jožefa Kereca SDB in nelahko breme vodstva kunminske tehnične salezijanske šole je padlo na ramena misijonarja Majcena. Poleg sobratov drugih narodnosti mu je bil nekaj časa v pomoč salezijanski bogoslovec Stanko Pavlin SDB, nekaj časa tudi prekmurski brat Štefan Meolič, pa tudi bivši kitajski misijonar Andrej Prebil CM se je nekaj časa tam uglabljal v skrivnosti kitajskih pismenk.

Zavod je obsegal ljudsko in srednjo šolo za notranje in zunanje gojence, obrtno šolo za čevljarje, krojače, mizarje in tiskarje ter mladinski dom za ostalo mladino. Ko je bil zavod na vrhuncu vzpona, je v njem dobivalo vzgojo do 2000 mladih Kitajcev, od katerih je bilo 350 notranjih gojencev.

Rdeča revolucija

Leta 1951 pa je tudi Južno Kitajsko in Majcenov misijon zagrnil rdeči val komunistične revolucije.

Kako je naš Majcen vse to doživljal na svojem kraju, razvidimo nekaj iz njegovega pisma v Argentino:

„Pod novo oblastjo smo imeli nekaj časa še nekam mir s samo notranjimi težavami, ki so nam prihajale od strani nekaterih zmedenih učencev in učiteljev našega zavoda. A sedaj se zdi, da tudi policija začneja svoje delo med nami. Dolgotrajna zasliševanja o denarju o vzgoji, o delu in veri utrujajo živce. Nasprotno pa se je med gojenci kar malo pomirilo. Morda zato, ker so v komiteju zavoda večinoma katoličani, celo predsednik... Tudi v pisarni

rdečega vzgojnega urada imamo še kakega starega prijatelja. Krščanski nauk imamo lahko samo še izven šolskega pouka.

Zadnje dni smo morali prestati veliko ponižanja in nereda radi nekaj besed našega ekonomista, ki je skregal nekega učitelja, zakaj je s silo odprl vrata, razbil ključavnico in vrata sama. Brž so organizirali ljudsko sodišče z vso oblastjo in sobrata sodili. Javno je moral priznavati svoje grehe, v prvi vrsti tiste, ki jih ni naredil. Moral je prositi oduščanja vse gojence in ves kitajski narod... To vam je bil direndaj: letaki, slike, karikature, mitingi, inšpekcije... vse zaradi upravičene besede nediscipliniranemu učitelju. Namen vsega je kajpada bil, zmanjšati ugled našega zavoda pri ljudstvu, oblatiti nas. Mnogi otroci in ljudje so jokali nad tako krivico, a nihče ni upal v javnosti nastopiti za obtoženca, kajti slaba bi mu predla. Potrpeljena potrebujemo na cente. Izprosite nam ga s svojimi molitvami od zgoraj!“

Izgnan

Kaj se je zgodilo 7. g. Majcenom kasneje, izvemo iz pisma mons. Kereca. Leta je namreč kot apostolski administrator prišel 15. oktobra 1950 iz Čaotunga v glavno mesto pokrajine Kunming na škofovsko konferenco, a so ga rdeče oblasti internirale v zavodu našega Majcena. O njem tedaj mons. Kerec tole piše:

„Ubog gospod Majcen je bil obsojen že 29. aprila; proti njemu so morali težko pričati celo tisti, katere je z največjimi dobrotami obdajal. Revež se je 16 let mučil in se silno žrtvoval, da je tisoče kitajskih mladeničev dvignil na kulturno stopnjo in jim pomagal do večje mere riža in, kar je največ vredno, do luči svetega evangelija. Sedaj pa ga tožijo, da so gojenci zaradi njega izgubili toliko časa pri molitvi in službi božji, namesto da bi jim v tem času pomagal do še višje znanosti... Naprtili so mu toliko izmišljotin in satanskih iznajdb, ki jih je samo ta rdeči sistem zmožen. Tudi on še ne ve, kakšna sodba je bila izrečena nad njim. Ker jo mora potrditi najvišja oblast, kajti lokalne oblasti ne morejo ničesar same izrekat proti tujcem. Zato bo šel tudi on jutri v zapor. Pa je popolnoma vdan v voljo božjo.“

Obsodba je prišla, kakšna, izvemo iz pisma sobrata Stanka Pavlina SDB iz Hong Konga 18. oktobra 1951:

„Že nekaj dni je v Makau, portugalski koloniji, kake tri ure od nas, slovenski mi-

sijonar salezijanec Andrej Majcen, ki je prišel iz Kunminga. Pri nas v Hong Kongu je bil kake tri tedne in mi je pravil o Kunmingu, mons. Kerecu, dr. Janežu in sestrah v Caotungu. Kaj vse so morali pretrpeti! Kot veste, sta bila mons. Kerec in Majcen internirana skupaj, vsak v svojem prostoru. Majcenu se je sčasoma internacija nekoliko izboljšala, ko so mu dali poučevati ruščino na neki gimnaziji blizu našega zavoda. Po zaslišanju in ljudski sodbi so ga izgnali iz Kitajske.“

Misijonar Majcen pa pravzaprav ni bil „izgnan“ iz rdeče Kitajske, vsaj kakor sam pravi v intervjuju, objavljenem v ljubljanski „Družini“ štev. 13, l. 1972, a vsekakor primoran zapustiti svoj misijon. O tem piše v pismu, objavljenem na str. 217 „Katoliških misijonov“, letnik 1952:

„Zadnje dni avgusta sem nenadoma dobil dovoljenje za odhod. Odpeljal sem se z avionom v nekdanjo prestolico Čunčin, kjer so mi pobrali vse fotografije ter vse kitajske spominčke, kakor tudi moje kitajske diplome. Čakal sem dva tedna, kajti vse rečne ladje na tej najdaljši kitajski reki so bile rezervirane za vojaštvo. Iz hotela nisem smel na cesto. Končno mi je policija kupila listek 4. razreda za parnik v Houken. Dvajset misijonarjev — katoliških in protestantskih — nas je bilo med 400 potniki te ladje. Med seboj nismo smeli govoriti. Po par dnevih smo dospeli v center Kitajske, Hauken. Tu smo zopet vzeli spalne vozove brzovlaka, ki nas je malo manj kot v dveh dnevih hitre vožnje pripeljal v mesto Kanton. Skoraj v vsakem vagonu so bili zvočniki, ki so nam zabijali v trde butice dobrote novega paradiza. Znova zasliševanje, preiskave, itd. na raznih uradih. Zmučeni smo legli zadnjikrat na rdeči Kitajski spat, a ni bilo mogoče zatisniti oči. Drugi dan po poldnevni vožnji v vlaklu smo dospeli na mejo. Ves denar, ki nam je ostal, smo odposlali nazaj našim kitajskim sobratom, kajti iz Kitajske ne smete odnesti niti enega dolarja. K sreči je bil na drugi, honekonški strani sobrat Poletti, ki nam je naložil vožnjo do Hong Konga in pa — steklenico dobrega piva, ki ga že dolgo nisem pokusil. Tako sem na dan žalostne Matere božje došel v Hong Kong. Začasno sem tu v Makao, kjer po malem počivam, spovedujem in mladim nadebudnim Kitajcem vtepljem v glavo francoščino. Povsem varni se pa tudi tu ne počutimo, kajti rdeči vlada je le 20 minut stran od našega zavoda. Žalostno je videti vsak dan zmučene

obraze škofov in raztrganih misijonarjev, ki prihajajo od onstran iz ječ in priporov ljudskih sodišč. Nekateri so mnogo trpeli...“

V Vietnam

Iz Makao je odšel Majcen l. 1952 v Hanoi, glavno mesto tedaj še celotnega Vietnama. Tam je prevzel delo v takoimenovanem „Mestecu Kristusa Kralja“, naselju, ki ga je za mlade fantovske sirote ustanovil škof Seitz. Kmalu je vsa ta ustanova z nad 450 fanti padla povsem na rame našega misijonarja, in to v najtežjih razmerah indokinske vojne. Sredi leta 1954 je že zaskrbljen zapisal:

„Po padcu Dien Bien Fuja in ob takem poteku ženevske konference res ne vem, kako dolgo bomo mogli tu ostati. Kam bomo s temi stotinami mladine, ki se je pokazala tako sprejemljiva za vse dobro v tem zdravem okolju? Med njimi so prave angelske duše. Ciboriji se praznijo, apostolat fantov med fanti raste... Kako hudo je, ko ni dovolj domačih duhovnikov! Mi tujci bomo težko ostali v deželi kaj dalje časa. Misijonarji se šele zdaj v polni meri zavedamo, kako moramo za vsako ceno rešiti vsak duhovniški poklic, ki se pojavi med domačinsko mladino. Tudi med našimi tu jih je mnogo. Zato sem že poslal enega od sobratov dol! v Saigon, da tamkaj pripravi vse potrebno zanje. Neka dobra francoska gospa nam je v ta namen tamkaj darovala zemljišče treh hektarjev. Na njem mislimo v začetku postaviti kake zasilne barake. Ako se bodo pa razmere ustalile in bo mogoče nadaljevati delo, pa kaj stalnejšega. Seveda tudi tam ne bomo čisto varni, a vsaj umik od tam je lažji, kakor pa od tu, iz Hanoja.“

Ko je Ženevska konferenca 1954 razdelila Vietnam na dva dela, je Majcenu tedanji apostolski delegat svetoval, naj se skupaj z deškimi mestom umakne na jug, kar 1.200 km daleč. Majcen sam pravi o tej odgovorni selitvi „Mesteca Kristusa Kralja“ takole:

„Ta pot ni bila lahka. V začetku sem komaj verjel, da bom mogel spraviti nad 400 fantov tako daleč v tistih razmerah. Pa je le šlo. Francoska vojska nam je dala na razpolago 25 letal, in tako nam je uspelo naložiti celo postelje in najnujnejše zaloge hrane. Potem smo vse skupaj preložili na tovorniake in se prebijali skozi džunglo do lovske kočice nekdanjega vietnamskega kra-

lja. Poleg nje je bila še velikanska lopa za sušenje kave. To je bilo vse. Živeli smo dobesedno medopicami in kačami. Vlada nam je dala nekaj prgišč riža, da smo se preživeli. Počasi smo si toliko opomogli, da smo kupili kos zemlje in pričeli zidati delavnice. Svoje fante sem hotel najprej izučiti kake obrti, da bi imeli zagotovljeno zaposlitev in s tem preživljanje. Ko se danes oziram nazaj, komaj verjamem, kakšne začetne težave smo morali premagovati. Med selitvijo smo izgubili skoraj vse. Nekaj tovarnjakov je izginilo v džugli in z njimi so odšli dragoceni dokumenti.“ (Družina, 13. 1972.)

Med Kitajci v Hong Kongu

A Majcena je čakala že druga odgovornost. Poklicali so ga v Hong Kong, kjer je bil postavljen za ravnatelja velikega zavoda, ki je bil poln sirot, pa tudi poln dolgov, kakor se sam izraža. Imel je na skrbi 30 sobratov in 2.000 mladine, večinoma sirot iz begunskih kitajskih družin. Potreba po vzgoji domače duhovščine mu je vedno lebdela pred čmi. Božja Previdnost sama mu je takorekoč predložila delo zanje in ga v tem delu tudi posebno blagoslavljala. V pismu oktobra 1955 piše:

„Priplula je ladja iz Vietnama, ki nam je pripeljala naše prve vietnamske aspirante. Ko sem bil še v Hanoju, so me prosili za vstop v našo redovno družbo. A bilo je neznansko sitnosti, preden so vse uredili. Zdaj so po dolgem „vandranju“ vendarle prišli. Osem jih je, trije pa še vedno čakajo v vietnamskem Saigону na potne liste. Čenrav aspirantata tukaj več nimamo, so jih vendar meni poverili, da bi jih vsaj malo priučil angleščini in kitajščini. Nekateri med njimi so iz imenitnih družin, a večini je vojska roditelje pobrala. Zdaj so v resnici prave sirote brez očeta in matere.“

V Južni Vietnam

A njegovo delovanje v Hong Kongu je bilo razmeroma kratko. Proti koncu leta 1956 so ga poslali nazaj v Vietnam, v Saigón, kjer je začel svojo poslednjo, do današnjih dni trajajočo misijonsko dobo. Spet mu je bilo skrbeti za tiste fante, ki jih je privedel iz Severnega Vietnama in kateri se po dveh letih še niso povsem uredili. Piše: „Veliko je še treba urediti in me čaka težko delo. Poleg tega imamo še eno ustanovo v Govap, kjer sem tudi za ravna-

telja in kjer imamo nekaj naših večjih fantov.“ Poleg tega se je misijonar v Južnem Vietnamu takoj oklenil dela za vzgojo domačega klera, zlasti družbenega naraščaja. Zanje je med drugim našel primeren kraj v 300 km oddaljenem Dalatu. Kot ravnatelj in provincialni delegat je bil tako Majcen odgovoren za tri važne salezijanske ustanove v Južnem Vietnamu. Vse mu je lepo uspevalo, kajpada ne brez težav. Težko delo in mnogolike skrbi, vse to mu je razrahljalo zdravje in je po 23 letih dotedanjega misijonskega, kaj burnega življenja leta 1958 odšel v Italijo na okrevanje. Ob vrnitvi leta 1959 je postal vodja salezijanskega aspirantata in se je tudi že začel pripravljati na vodstvo novicijata, ki naj bi z njim začeli naslednje leto. O tem svojem delokrogu poroča koncem 1959 takole:

„Tu pri nas, pod mojim vodstvom, zorijo bodoči vietnamski duhovniki. Hvala Bogu, naraščaja je veliko, kakih 100; tako lažje izbiramo, da pridejo res najboljši značaji do cilja. Živimo seveda še vedno zelo revno in v barakah, kjer manjka najpotrebnejšega za redni pouk. Vsi gojenci bodo morali delati tudi državne izpite. V maju bi radi odprli novicijat; do tedaj je treba bodoče novince temeljito pripraviti, duhovno in umsko.“ (KM, 241, 1960). V njegovem delu za vzgojo vietnamskih salezijancev so ga ves čas podpirali dobrotniki iz zamejstva in izseljenstva. Leto za letom je misijonar tako mogel vzgojiti po kakih 10 novih vietnamskih salezijancev, bratov in klerikov. Dragoceni prispevki k pokristjanjenju dežele!

Rdeči spet pritiskajo

Razmere v Južnem Vietnamu so se pa začele obračati na slabše. Po razdelitvi Vietnama na dva dela so bili v Južnem Vietnamu stalno na delu rdeči partizani. Po državnem udaru, ki je odstranil cesarja Bao Daija in postavil za predsednika republike mladega katoličana Ngo Dinh Diema, ki je v času svojega vladanja pokazal veliko osebno zanimanje za salezijansko delo med mladino in je Majcenove ustanove tudi obiskal, je v deželi naraščala napetost. Predsednik vlade Diem je radi komunistične nevarnosti morda započel s preveč diktatorskimi posegi, kar je povzročilo tudi v protikomunističnih vrstah odpor, kateremu je sledil nov državni udar. Predsednik in njegovega tudi vplivnega brata so ubili. Nova vlada je sicer obljub-

ljala izboljšanje razmer, a komunisti so vedno bolj pritiskali ter smo danes pred tem, da prevladajo tudi v Južnem Vietnamu, kljub vsej vsestranski pomoči Severne Amerike.

V takih, ne ravno ugodnih razmerah se je torej razvijalo ta čas Majcenovo apostolsko delovanje. Septembra 1964 je misijonar obhajal 60-letnico rojstva. Tedaj je odločno zapisal: „Jaz ostanem tu, dokler se bo dalo. Položaj ni ravno rožnat. Premišljujemo, kam na varno bi spravili naše poklice. V Kanadi bi jih sobratje radi sprejeli, pa kako jih poslati ven na tako dolgo pot?“ (KM 52, 1965) Kot vemo, kljub silno razvneti vojni med Severnim in Južnim Vietnamom se še do danes niso nikamor umaknili. Majcen je tedaj sprejel v vzgojo še fante iz deške kaznilnice, dvajset po številu.

V skrbeh in težavah je misijonarju tu in tam posijal tudi kak topel, svetel sončni žarek. V veliko tolažbo mu je bilo, ko je izvedel, kako kljub komunističnemu zatiranju vere eden kitajskih sobratov v Kunmingu na Kitajskem lepo in zvesto duhovniško deluje. Srečne trenutke je doživljal tudi ob množičnih, čeprav dobro pripravljenih krstih domačinov gorskih rodov. Naprej in naprej pa mu je bil v uteho velik porast aspirantov in novincev za njegovo družbo in Cerkev božjo. O tem piše sredi leta 1966:

„Danes sem začel novo šolsko leto za en razred gimnazije naših aspirantov, ki so prišli po večini iz Saigona. Naš ravnatelj aspirantov ni vedel, kaj bi napravil ob tolikih prošnjah za vstop v aspirantat. On jih je sprejel 60 in jaz 60, ostalih 130 smo va morali odkloniti in reči: ni prostora. Tudi druga semenišča v deželi so na istem. Vidite, kako lepa je ta naša dežela Vietnam, kjer je toliko velikodušnih fantov, ki bi se radi posvetili Bogu, in kako dober duh vlada v vietnamskih katoliških družinah!“

V letu 1967 je šel Majcen v Hong Kong na duhovne vaje ravnateljev salezijanskih zavodov v Aziji. Tam se je spet srečal s sobratoma misijonarjema Gederjem in Pavlinom.

Junija 1968 je bilo že petnajst let njegovega delovanja v Vietnamu. O tem je sam napisal v goriški „Katoliški glas“ z dne 11. junija 1968 tole:

„Te dni praznujem petnajsto obletnico svojega prihoda v Vietnam, ki je obenem petnajstletnica dela salezijanske družbe v

Vietnamu. Bil sem prvi salezijanec, ki je prišel v to deželo na delo. Začelo se je v Hanoju. Ko premišlujem to petnajstletno dobo, moram res hvaliti Boga za izredno pomoč. Ko sem bil v Hanoju, so strojnice prasketale in topovi grmeli okrog naše ustanove; danes grme tam okoli Saigona. Vedno v nevarnosti, pa vedno naprej in zopet naprej pod Don Boskovo zastavo.“

Smrtno nevarna bolezen

Ko vojne razmere niso mogle zmanjšati delavnosti neumornega misijonarja, bi kmalu smrt radi boleznimi pretrgala nit njegovega življenja. Težko je obolel na neke vrste črni kugi. Že je pisal svojim sodelavcem v izseljenstvu nekako poslovilno pismo. A hvala Bogu, po dveh tednih zdravljenja se je bolezen obrnila na bolje in čez naslednjih štirinajst dni je bil že spet na delu. Še več, provincialno vodstvo ga je spoznalo celo za dovolj krepkega, da mu je 25. maja 1970 poverilo vodstvo velike tehnične šole v Govapu v Saigonu s skoraj tridesetimi sobrati in stotinami študentov. O tem poroča misijonar na 119. strani „Katoliških misijonov“ leta 1971 sledeče:

„Tako je sem se vrgel na delo. Imamo trirazredno nižjo in trirazredno višjo tehnično šolo z raznimi odseki, potem pa še trirazredno obrtno mizarško šolo. Poleg 120 aspirantov imamo tudi zunanje dijake, katoličane in nekatoličane. Vpisanih imamo že zdaj kakih 500, koliko jih bo točno ob začetku pouka, bomo šele videli. Včeraj so bili izpiti za novopriглаšene. Bilo jih je okrog 440, a sprejeti v prvi razred jih bomo mogli kvečjemu 100. Celotni ravnatelj vseh državnih tehničnih šol je poslal svojega nečaka na našo šolo študirat, češ da je veliko boljša od njegovih. Večina mojih sodelavcev so sobratje in to večji del bratje laiki, po večini moji bivši novinci, ki so že precej tehnično izobraženi, nekateri pa se še izpopolnjujejo, mnogi celo v tujini... Pa boste rekli: ta naš misijonar vzgaja tehnike, mi ga imamo pa za misijonarja. A odločno Vam zagotovim, da ob vsem tem tehničnem izobraževanju ne pozabimo na duhovno formacijo, hoteč dati Vietnamu ne le dobre tehnike, ampak tudi in pred vsem krščansko delavno elito, ki naj bi bila prežeta s Kristusovim evangelijem in krščanskim socialnim naukom. Živeti Kristusa-delavca! Tu nam naši sobratje laiki krasno pomagajo.“

Julija 1971 je Majcen doživel veseli dan novih maš dveh svojih gojencev — Vietnamcev, ki nikakor nista bila šele prva sadova njegovih vzgojnih prizadevanj. Število vietnamskih salezijancev je šlo že v 100 in je bil čas misliti na samostojno vietnamsko salezijansko provinco. O tem piše aprila 1972:

„Naša največja težava je v prizadevanju, da se odločimo od hongkonške province, ki je kitajska, in postanemo samostojna salezijanska vietnamska provinca. Tu nas je že okrog 100 salezijancev domačinov, med njimi so tudi duhovniki, po večini moji bivši gojenci. Imamo že svoj novicijat, filozofsko in teološko katedro, pripravljalnico za duhovniške in redovniške poklice, srednje in tehnične šole, pa še druge ustanove, poplajševalnice, sirotišnice... Za zdaj smo dosegli „vizitorijo“, se pravi, da bomo gmotno in glede osebja še nekaj časa odvisni od materne kitajske province v Hong Kongu, sicer pa se bomo lahko glede dela ravnali po naših potrebah in spoznavah.“ Sam se pa z zdravjem ne pohvali preveč: „Posebno zdrav nisem. Kajti tista operacija kuge na nogi se le ni docela posrečila: zastaja mi obtok krvi, desna noga mi zateka, korak mi postaja težak. Dogovarjali smo se, da bi odložil vodstvo tega velikega tehničnega instituta in ga naprtil mlajšim ramam, sam bi pa prevzel predstojništvo naše bogoslovne šole v Dalatu.“

Razmere v deželi so postajale med tem vedno težje radi vedno hujše vojne. Tedaj je misijonar obhajal 20. obletnico delovanja v Vietnamu, a bil že 37 let v misijonih.

Odlikovan

Ob dvajsetletnici njegovega dela v deželi ga je južnovietnamska vlada odlikovala v priznanje in zahvalo njegovemu delu za tehnično in moralno vzgojo mladine.

Misijonar pa je radi težke bolezni in zanj nezdrave klime v Govapu pri Saigону

potreboval oddiha in nato spremembo klime v drugem delokrogu. Zato je šel najprej v Evropo, drugič v svojem dolgotrajnem misijonarjenju. Pred odhodom so mu predstojniki, sobratje in gojenci priredili slovo, pri katerem so poudarili, da je naš rojak ustanovitelj tako cvetočega vietnamskega salezijanskega misijona.

Počitek v Evropi

V Evropi se je predvsem odpočival v Italiji; bil je tudi v avdijenci pri sv. očetu. Obiskal je po 38 letih tudi domovino ter zamejske rojake. Povsod je imel predavanja, ki so globoko odjeknila in mu pridobila nov krog sodelavcev z molitvijo in darovi.

Spet na delo

Če je kdo mislil, da se misijonar radi že dolgotrajnega dela v misijonih, radi zrahljanega zdravja in radi vojnih strahot ter neposredne rdeče nevarnosti v Južnem Vietnamu ne bo več tja vrnil, se je zmotil. Že je spet na delu, in sicer v najljubšem mu in tudi najuspešnejšem ter najvažnejšem delokrogu, pri vodstvu vzgoje novih vietnamskih apostolov v okviru salezijanske družbe. Kakor je bilo predvideno že pred njegovim odhodom v Evropo, so mu predstojniki naložili skrb za salezijanske bogoslovce v Dalatu, v kraju, ki je nad 1.000 m visoko nad morjem in z zelo zmerno klimo. Sredi globoko duhovnega dela in v zdravem podnebnju se mu bosta duh in telo dvignila še višje in še za nove osvojitve za Kristusa.

Ne ve se, kaj prinese bližnja bodočnost tako dragemu mu Južnemu Vietnamu. A eno vemo o misijonarju Majcenu, ker sam poudarja in tudi tako ravna: Ves vdan in zaupen v božjo Previdnost bo delal za vietnamsko ljudstvo, dokler mu bo mogoče, pa naj pride, kar hoče.

Misijonar Majcen je eden največjih dosedanjih in sedanjih slovenskih misijonarjev, največjih ne le po zunanjih delih, ampak tudi po svoji osebnostni duhovni veličini.

22. letnik „Katoliških misijonov“, prvi njih letnik v izseljenstvu, ki je maja 1948 začel izhajati v Buenos Airesu, prinaša na strani 16 tole poslovilno besedo tedaj odhajajočega laičnega misijonarja dr. Janeza Janeža:

„28. maja sem se peljal z velikim transportom naših mladih ljudi proti Pliberku. Ob izročitvi sem se rešil s skokom v rženo njivo. Uro pozneje je odpeljal vlak to mladino v smrt; na kolodvoru je nastal molk, moje misli so pohitele nazaj in naprej. Spomnil sem se, da sem istega dne 8 let prej končal svoje študije, da sem kot študent in zdravnik želel v misijone. Ob tretji obletnici rešitve odhajam tja, kjer naši misijonarji in sestre že dolgo vrsto let požrtvovalno in uspešno misijonarijo. Odhajam z željo, da bi moja pomoč njim bila najlepši dokaz zahvale za rešitev, obenem pa najlepša molitev in spomin tistim, ki so morali ob tej obletnici v smrt.“

Idealni misijonski zdravnik

„Katoliški misijoni“ so v isti številki v poročilu o odhodu dr. Janeža na Kitajsko tole zapisali:

„Je pa ideal misijonskega zdravnika —

katoliški zdravnik, in če mogoče, praktično katoliški, apostolski. Misijonski zdravnik naj bi bil ne le v svojem poklicnem udeleževanju, ampak z vsem srcem in vso dušo predan misijonu, v katerem deluje, in njegovemu poslanstvu. Idealni misijonski zdravnik kot zdravnik preiskuje in zdravi telesa in se bori za telesno življenje pacientov, kot misijonar-apostol pa razmišlja, govori, dela in moli in se žrtvuje za duše poganov, se z ramo ob rami z misijonarji-duhovniki vred bori za duhovni procvit misijona. Kako dragocen je vsakemu misijonu tak idealen misijonski zdravnik“

Dr. Janež je danes po skoraj 25 letih lahko resnično vesel te tedanje svoje izjave 25 let nepretrganega, nesebičnega, nad vse požrtvovalnega dela v misijonih je zgovoren dokaz najčistejšega namena, najtreznejšega gledanja, najmočnejše volje in najvišjih idealov odpovedi iz ljubezni do Boga in do sočloveka, iz katerih se je izjava porodila.

„Katoliški misijoni“, ki so zapisali tiste skoraj drzne besede o idealnem misijonskem zdravniku, kakor je o njem do tedaj misijonska akcija samo sanjala, so danes prav tako lahko zadovoljni ob doživljanju najlepše realizacije tega ideala.

Tudi v očeh velikega sveta

Pred seboj imamo lansko junijsko številko odlične italijanske jezuitske misijonske revije „Popoli e missioni“. Na straneh 39 do 43 je objavljen članek „Iz Lotanga žari evangelij“. In k poldrugo stran veliki večbarvni sliki dr. Janeža, ko operira, je napisano: Ena od 3000 letnih operacij, ki jih opravi dr. Janez Janež; za bolnišnico Sv. Marije v Lotungu je bil in je dr. Janež njen življenjski sok. Članek je sestavljal neki Nereo Venturini, ki je dr. Janeža, njegovo delo in bolnišnico Sv. Marije v Lotungu na Formozi osebno doživel in jih ne le stotisočim bralcev čudovite italijanske jezuitske misijonske revije, ampak celo nam, njegovim rojakom, šele prav predstavil. Članek je namreč prav lepo prevedel v slovenščino v Italiji živeči slovenski salezijanec Tone Vode SDB in ga objavil v dveh številkah „Katoliškega glasa“, ki izhaja v Gorici za slovensko zamejsko Primorje, avgusta 1972. leta. Prevod znamenitega članka je ponatisnila v dveh delih tudi naša „Svobodna Slovenija“. Lepše in popolnejše in verjetno pravilnejše pojave dr. Janeža in njegove vloge pri razvoju in misijonskem poslanstvu bolnišnice v Lotungu pač ni mogoče opisati, kvečjemu bi se morda ta ali oni podatek o njem mogel malce popraviti ali izpopolniti.

Strokovna pripravljenost

Tu naj le v krajši obliki, pa iz našega slovenskega stališča spregovorimo o tem izrednem primeru slovenske navzočnosti v svetu.

Dr. Janež se je rodil 14. januarja 1913 v Dolskem pri Ljubljani in bo torej drugo leto slavil svojo 60-letnico. „Katoliški misijoni“ ob njegovem odhodu pišejo, da je študiral na klasični gimnaziji v Ljubljani, dočim „Popoli e missioni“ navajajo, da je študiral pri salezijancih v Ljubljani; doktor sam bo gotovo o priliki rad razjasnil, kako je res bilo. Italijanska revija tudi omenja, da je po gimnaziji šel v semenišče z željo, da bi postal duhovnik, a da se je potem premislil in študiral zdravništvo v šoli znamenitega kirurga dr. Blumauerja na medicinski fakulteti v Ljubljani in postal spreten kirurg. „Katoliški misijoni“ pravijo, da se je izpopolnil v Zagrebu in v Gradcu, kjer da je maja 1937 promoviral, torej bi bila prihodnje leto tudi 35-letnica njegovega doktorstva. Gotovo po navedbah dr. Janeža samega „KM“ na-

vajajo še, da je nastopil službo na I. kirurškem oddelku ljubljanske javne bolnišnice, kjer je položil izpit za specialista kirurgije, in da je bil na specialnih študijah na klinikah v Beogradu.

Domobranski in begunski zdravnik

Mladi zdravnik je brž rasel v znamenitega kirurga. Ob nastopu druge svetovne vojne in ob pojavu OF, ki je zlorabljala težak položaj slovenskega naroda za nadvlado komunistične peščice nad katoliško večino, se je dr. Janež brez oklevanja znašel na strani odločnih protikomunistov. Zato je s posebno ljubeznijo bdel nad ranjenimi protikomunističnimi borci in ga imajo domobranski krogi v najlepšem spominu. Protikomunistom, ki so se umaknili v začetku usodnega maja iz domovine, se je pridružil tudi on in je deloval kot zdravnik v raznih taboriščnih bolnišnicah Avstrije. Od tam ga poznajo in radi imajo tisoči današnjih slovenskih izseljencev.

Prišlo je nesrečno vračanje domobrancev in nekaterih civilistov v roke komunistov. Dr. Janež je bil v prvem transportu. Kako se je rešil s skokom v žito, kako je v tistih trenutkih v srečanju z božjo Ljubeznijo obljubil posvetiti svoje življenje misijonom, je sam povedal zlasti v pismu, ki ga je pisal obiskovalcu slovenskih misijonarjev, župniku Vinku Zaletelu. Ker je bil dogodek odločilen za dr. Janeževo misijonsko delovanje, to Zaletelovo poročilo podajamo, kljub temu, da je bilo že nekajkrat objavljeno.

Rešen — za druge

Vinko Zaletel piše leta 1970:

„Včasih je en dan ali ena ura odločilna za vse življenje, za dr. Janeža je bil to 28. maj 1945, torej prav pred 25. leti. Ko sem ga obiskal na Formozi, ni bilo časa govoriti o podrobnostih, zato sem ga prosil, naj mi vsaj ob priložnosti natančneje opiše svojo rešitev. Letos prav na Veliko noč si je za „počitek“, ko ta dan ni operiral, vzel toliko časa, da je opisal tiste dneve. Ni napisal za javnost, ampak le zame, saj pravi v pismu: „Strašno nerad imam pisanje o sebi, zoprna mi je javnost...“ Dr. Znem pa si objaviti nekaj stvari iz pisma (pretepsti me ne more, ker je predaleč), ker je zanimivo, poučno in dopolnjuje to, kar sem o njem že napisal v knjigi.

Dr. Janež je bil civilist, ni bil v kaki vojaški ali politični skupini. Kot zdravnik

je spremljal domobrance z avtom Rdečega križa, kjer je imel zdravila in nekaj instrumentov. Piše mi, kako je nekoč na Vetrinjskem polju klečal na golih tleh, v obeh rokah imel instrumente in nekemu ob sončni luči operiral roko. Znanka iz Amerike mi je pripovedovala, kako ji je on v taborišču rešil življenje.

Ko so Angleži kolono z domobranci, nekaterimi civilisti in dr. Janežem izročili pri pliberškem kolodvoru partizanom, sta dr. Janež in šofer skočila za hišo v njivo; šoferja je dobila neka partizanka in ga odgnala na vlak, kamor so že spravili domobrance, dr. Janež pa se je še mogel skriti v rži. Ko je ležal 6 ur nepremično v smrtnem strahu na njivi, je premislil, da je prav ta dan obletnica njegove doktorske promocije, da bi moral z drugimi v smrt, da je tako „uradno“ njegovo življenje končano. Če se reši, mu bo življenje podarjeno, in je obljubil, da ga bo posvetil misijonom, bolnikom in vsem potrebnim.“ (KM 1970, 277 in sl.)

Zaletel nato citira dobesedno nadaljnje dr. Janeževo pripovedovanje, kako se mu je godilo prve dni po rešitvi. Vsaj to naj omenimo, da je bil on prvi, kateremu so preostali, za izročitev določeni begunci le verjeli, da gredo transporti partizanom v roke in da je s tem stotine rešil smrti oziroma strašnih preskušanj.

Dr. Janež se je torej rešil. Božja Previdnost je imela z njim pač svoje velike načrte in on se ji je dal na razpolago, da si še niti ni dobro vedel, kako in kaj. Vedel je le eno: Prvo pametno priliko, ki se mu ponudi za v misijone, bo pograbil. Ista božja Previdnost je še marsikaj drugega ukrenila, da doseže z dr. Janežem svoje načrte. V „KM“ 1948, str. 18 beremo:

V izseljenstvo

„Ko se je apostolski administrator msgr. Jožef Kerec SDB v letu 1946 mudil v Rimu, je tam tedaj bivajočemu uredniku „Katoliških misijonov“ med drugim izrazil željo po slovenskemu zdravniku za misijonsko bolnišnico v Čaotungu, ki je v lasti in vodstvu slovenjebistriških šolskih sester. Morda si je tedaj msgr. Kerec mislil, da je s tem pač izrazil svojo „pobožno željo“, ki pa še zlepa ne bo postala resnica. Toda že po nekaj mesecih je prejel od urednika „Katoliških misijonov“ sporočilo, da se je za Kerecev misijon javil dr. Janež.

A hoteti v misijone in priti v misijone

(zlasti v tedanjih neurejenih povojnih razmerah) — to je dvojje. Kdo bi popisal vse težave, ki jih je bilo treba skozi dobo dveh let premagovati, da je uspelo dr. Janežu priti do cilja! In koliko vztrajnosti je bilo treba vsem, ki so se za to tudi trudili. Še duhovnik in redovnica, zlasti če sta begunska Slovenca, takorekoč brezpravna, težko dosežeta danes misijone, kaj šele laik.

A z božjo pomočjo je šlo. Dr. Janež je šel čez hribe in doline iz Avstrije v Rim, in ker mu tam ni bilo obstati, iz Rima v Argentino. Tačas je poslal msgr. Kerec za pot potrebni denar, uredništvu „Katoliških misijonov“ pa je uspelo doseči tudi za dr. Janeža takozvani misijonski potni list in kitajski vizum.“

V Argentino je dr. Janež prišel dne 4. decembra 1947 in bil do odhoda na Kitajsko nočni zdravnik v ambulanti ministrstva javnih del na Barrio Perón. Kadar je le mogel, je skočil na tedanje središče novodošlih beguncev na Víctor Martínez 50, v Buenos Airesu, kjer je s svojo hudomušnostjo in duhovitostjo dvigal duhove.

Prišel je dan slovesa. „Katoliški misijoni“, letnik 1948 v julijski številki na str. 59 o tem poročajo sledeče:

„Nedelja, 23. maj 1948, je bil dan, ki ga je naredil Gospod, dvakrat Gospodov dan. Po skupni slovenski maši v kapeli marianistov na Caballito v Buenos Airesu smo se zbrali v posebej okrašeni avli kolegija. Urednik „Katoliških misijonov“ je prvi stopil na za to priliko prirejeni oderček in obrazložil najprej vlogo zdravnika na katoliškem misijonu in kako smo Slovenci dobili prvega misijonskega zdravnika v osebi dr. Janeža. Nato je odhajajočemu misijonarju blagoslovil misijonski križ in mu ga izročil z željo, naj bi bil njemu kot misijonskemu zdravniku simbol in pobuda misijonskih žrtev, poganskim bolnikom pa spoznanje ljubezni Kristusove, ki misijonarja k žrtvovanju priganja.

V imenu „Društva Slovencev“ se je roslovil od dr. Janeža predsednik Miloš Stare. Poudaril je, kako je dr. Janež ne le odličen zdravnik, specialist, ampak tudi vzoren Slovenec, ki je vedno živel z narodom in se žrtvoval zanj. Tudi v misijone gre kot zastopnik slovenskega naroda.

Gospodična Majerjeva Marica je gospoda doktorja pozdravila v imenu slovenskih deklet s tople besedo, s šopkom rdečih nageljnov, povezanih s slovenskim trakom, in pa z obljubo, da bodo molile in žrtvovale zanj in za njegovo delo.

Tudi slovenski dušni pastir g. Orehar je povzel besedo in dr. Janežu voščil božjega blagoslova na misijonsko pot.

Končno je spregovoril še misijonar sam. Stal je pred nami v novi luči. V vsakdanjem življenju smo ga bili navajeni poslušati kot duhovitega šaljičca, ob katerem zlepa nisi vedel, ali gre zares ali za šalo. To pot smo pa vsi čutili v njem globoko resnobo človeka, ki se zaveda veličine poti in žrtve, ki jo nastopa. Ob njegovih besedah nihče ni mogel podvomiti več o vzvišenem namenu odhajajočega. Dejal je, kako je kot zdravnik vedno gledal in iskal le v delu za bližnjega v službi Boga svojo edino življenjsko srečo. Poklic misijonskega zdravnika mu bo pa to edino srečo že neskončno pomnožil.

Vsa slovesnost je navzoče globoko ganila: ob izvajanjih dr. Janeža pa se nam je ganotje zaiskrilo v očeh. Bili smo do dna prevzeti od veličine trenutka: ne toliko bridkost, vse bolj ponos, veselje ter vse blage želje so enako prevevale srca vseh in nas v hipu povezale v eno družino bratov in sestra, poslavljalajočih se od najdražjega.

Iz dna duše smo za zaključek vsi zapeli himno „Hvala večnemu Bogu“, v zahvalo za novega misijonarja.

Naslednji popoldan so dr. Janeža spremlili na ladjo njegovi najozji prijatelji iz vrst tukajšnjih „starih“ in „novih“ Slovencev. S šopkom v roki je prihitela k slovesu tudi mala Metka inž. Brodnikova. Namesto mame pa je odhajajočemu napravila križec na čelo gdč. Petelinova. V poznih popoldanskih urah je ladja dvignila sidro in nam odpeljala dr. Janeža, da ga pripelje Kitajcem.“

Na Kitajsko

Kako je sam misijonar doživljal tedajno prelomnico svoje življenjske poti, je izrazil v prvem pismu z misijona v Čaotungu. Predolgo je, da bi ga ponatisnili. Ladja ga je peljala preko Atlantika mimo Rtiča Dobre nade, Singapurja, Sajgona, kjer so se povsod dolgo ustavljali, preko Hong Konga v Šanghaj, kjer je teden dni preživel v družbi zdaj že pokojnega misijonskega brata Cirila Verdnika CM, potem pa je z letalom poletel v Kunming, kjer je bil gost Andreja Majcena SDB. Tam se mu je pot še najdalje zataknila, radi pomanjkanja prometnih sredstev. Pet tednov je moral čakati, končno ga je poročal proti cilju francoski generalni kon-

zul, ki je šel z ženo tjakaj — na počitnice. Po 600 km dolgi gorski vožnji, a po 11 mesečnem celotnem potovanju iz Buenos Airesa v Čaotung, se je znašel v družbi msgr. Kereca in prijaznih slovenskih sester ter kitajskega ljudstva, kateremu je od tedaj naprej posvetil vse svoje moči, vso svojo ljubezen.

Kako so dr. Janežu potekali prvi meseci življenja in dela v misijonu, je opisal g. Majcen, ki je prišel iz Kunminga v Čaotung na posvetitev nove cerkve sv. Jožefa pri malem semenišču. V svojih vtisih poroča o dr. Janežu tole:

„Kakor sem dobil vtis, je msgr. Kerec najbolj ponosen na svojo misijonsko bolnišnico, ki je poznana že daleč naokrog. V lepem, higiensko grajenem poslopju delujejo sedaj 4 slovenske sestre in dve kitajski istega reda in še kakih šest novinkdomačink. Za primarija pa je naš prvi slovenski misijonski zdravnik dr. Janež. Komaj dva meseca je tu, pa ga že pozna vsa dežela. Od jutra do večera sprejema paciente, ki se kar ne morejo zvrstiti, in spretno suče svoj operacijski nož. Ljudje ga kličejo „Tin hao“, kar pomeni: odlični, s čimer hočejo izraziti, da takega zdravnika še niso imeli.“ (KM 1949, str. 26, sl.)

Slovenska bolnišnica v Čaotungu

V Čaotungu je delo v bolnišnici z dr. Janežem hitro naraščalo. Sam pravi: „Prej pri nas niso nič operirali; v komaj petih mesecih smo imeli pa že okrog 300 operacij.“ Dr. Janež je pa začutil potrebo zlasti po dvojem in je o tem pisal „Katoliškimi misijonom“:

„Trenutno imamo v bolnišnici starega kitajskega duhovnika, ki le še svoje stare dni preživlja in komaj s težavo mašuje. Če ne bo slovenskega duhovnika, bomo primorani, to važno nalogo duhovniškega sodelavca v bolnišnici prepustiti italijanskim kamilijancem. Kogar poleg duhovništva veseli tudi malo medicine, bo našel tu lepo zabavo in dvakrat koristno delo. Prosim vas, gospod urednik, vzemite stvar resno in poiščite nam duhovnika, ki mu ne bo žal, če bo semkaj prišel.

Druga stvar je pa rentgen. Protestanti imajo v svoji bolnišnici dva in jira je to še edina propaganda proti naši bolnišnici. Drznem si vas vprašati: Ali bi se pri misijonskih prijateljih ob priliki lahko izvedla kaka akcija v ta namen? Če bi bilo kaj izgledov, mi bi si tu v ta namen že kje izposodili potreben denar, samo da g-

nam misijonski prijatelji potem počasi pomagajo vračati." (KM, 1949, 88-89 str.)

Dr. Janežev rentgenski sklad

Uredništvo KM je tedaj započelo med naročniki in rojaki sploh nabirko za takozvani dr. Janežev rentgenski sklad. Glede druge zadeve, poslati tja slovenskega duhovnika za kurata, je tudi pozvalo: „65 slovenskih duhovnikov je samo v Argentini, kdo od njih se javi za kurata v slovenski bolnišnici v Čaotungu?“ Gotovo bi se izmed izseljenjskih duhovnikov odzval ne le eden, če ne bi grozila vedno bolj rdeča nevarnost. Glede rentgena pa se spominjamo in se v KM lahko zazna, da je akcija vzbudila veliko pripravljenost od strani številnih izseljencev-beguncev, ki so bili dr. Janežu iz taboriščnega življenja toliko hvaležnosti dolžni, pa tudi od vseh ostalih, ki jim je bilo razumljivo, da zdravnik-kirurg brez rentgena še daleč ne more tega, kar zmore z rentgenom. Pri nekaterih se je pa na drugi strani dvigal pomislek, pač radi negotovosti tudi za misijon v Čaotungu in dr. Janeža, koliko časa bo mogel še obstati spričo rdečega prodiranja. Tem pomislekom so KM odgovorili: „Uredništvo denarja, ki se bo stekalo v dr. Janežev rentgenski sklad, itak ne bo kar na slepo poslalo na Kitajsko, ampak bo dr. Janeža najprej le obvestilo, da bo on z nabrano vsoto lahko računal in bo rentgen nabavil ter z njim delal... Če bi v najslabšem primeru rdeči rentgen zajeli, bi zajeli tudi „dolgi“, s katerim ga bi dr. Janež kupil, dočim bo kritje zanj ležalo varno v ZDA.“ (Glej KM 1949, 118.)

Res je dr. Janež rentgen nabavil in ga šel osebno v spremstvu s prednice in kitajskega služabnika iskat v Kunming. Samo potovanje tja je trajalo 8 dni sredi velikih težav. S težavo so tudi za prevoz rentgena čez hribe in v že nevarnih okoliščinah našli v Kunmingu avtomobil ter končno aparat srečno pripeljali v misijon.

K vsemu temu berimo še odstavek iz tedanjega pisma dr. Janeža, pisanega v Kunmingu:

„Z naglico se nam tu približuje „osvoboditev“. Hiteti moramo domov, da se zveze ne pretrgajo. Morda bo potem pisanje nemogoče, vsaj nekaj časa. Ne vemo bodočnosti. Mislite na naš rentgen, saj bo posojilo v vsakem primeru treba vrniti. Junan je na bolnišnicah zelo reven in ne verjamem, da bi novi oblastniki imeli interes na ukinitvi tega malega, kar je sto-

rjenega. Vse, kar storimo za bolnišnico, ne storimo radi nas, zato se tudi nismo ozirali na čas, ki je pred nami. Ko smo vse mogoče študirali pred odločitvijo, sem predlagal, naj bo naše vodilo: moliti, kot da jutri umrjemo, delati, kot da bomo večno živeli...“ (KM 1949, 155.)

Pod kitajskimi komunisti

Dr. Janež je prav predvideval, kar zadeva rdečo nevarnost. Gotovo mu ni bilo lahko ponovno srečanje s komunisti, od katerih je komaj nekaj let prej ušel. A na zunaj prve čase ni bilo nič tako „strašnega“, kot lahko razvidimo iz poročila dr. Janeža samega z dne 12. decembra 1949:

„V zadnjem pismu sem Vam pisal, da je padlo pod rdeče mesto Weiling, kake tri dni hoda od nas. 4. decembra je bila lepa nedelja. Kar nam po maši prestrašeno pridejo povedat, da po mestu vse vojaštvo nosi rdeče zvezde, da so povsod „mitingi“, da smo že „osvobojeni“, itd. Kaj se je zgodilo? Naš nacionalistični general je po vsem mestu dal nalepiti razglas, v katerem javlja, da so bili oni vedno za narod, da radi naroda nočejo vojske, da hočejo mir, da bodo od tega dne le Peipingu pokorni in da bo vsakdo izgubil glavo, kdor bi si skušal kaj prisvajati.

Opoldne me je radovednost gnala v mesto na ulico, s fotoaparatom v roki. Videl sem zvezde namesto kitajskega sonca, videl šolsko mladino, ki je pod komando profesorjev korakala z zvezdami po mestu in na vzklik profesorjev odgovarjala, videl sem otroški vrtec v sprevedu, videl uradnike in ostale javne uslužbenke, ki so prav tako korakali in vzklikali. Ostalo ljudstvo pa je molče gledalo in si svoje mislilo.

Proti večeru sem se vrnil v bolnišnico. Med večerjo pritečejo in mi v eni sapi pripovedujejo, da je bolnišnica polna komunistov in da hočejo zdravnika. Stopil sem mednje: bili so sami moji znanci, prejšnji oficirji in vojaki, vsi v rdečih zvezdah; sami sebi so se smejali... Prinesli so težkega ranjenca. Ko smo ga vprašali, kako je bil ranjen, je izjavil, da se je stepel s komunisti, a nosilci so dejali, da se je z nacionalisti, končno je ranjenec izjavil, da sam ne ve, s kom se je pravzaprav kaval. Dobil je strele v trebuh in v roke. Takoj smo ga na rentgenu pregledali in pripravili vse potrebno za operacijo. Zakrpali smo mu čreva, ranjena s strojnico, našli zanja spet prostor v trebuhu in ga lepo nazaj zašili ter mu danes že dobro gre.

Tako sem preživel svoj prvi dan v tukajšnjem rdečem rajju.

Ker sem trenutno edini zdravnik v bolnišnici, imam precej dela. Zaenkrat nas nove razmere v ničemer ne motijo pri delu. Toda prerok ne maram biti, Bog ve, kaj nas čaka. Mi moramo le svojo dolžnost storiti vsak na svojem mestu. V srcu smo mirni...“

Pol leta kasneje misijonar piše: „Novi so nas pridno obiskovali, a brez pikrih ali čaljivih besed. Pač pa vedno bolj čutimo gromotne težave nad seboj. A v bolnišnici še kar vozimo, ker nas še niso tako močno obdavalili. Drugače je z msgr. Kerecem! Nima miru, vedno so nad njim in mora dajati riž in spet riž. Ljudje so se precej spremenili, trgovine ni, denarja ni in še marsičesa ni. Nekaj časa so imeli uslužbenci bolnišnice precej ur rdeče šole, a sedaj je kar prenehala, ne vem, zakaj. Zabave in šal ne manjka, vse vkup je pa precej pomešano z grenčico.“ (KM v DŽ, 1950, str. 487 sl.)

V avgustu leta 1950 je Slovenski misijonski odsek v Buenos Airesu organiziral „Veliki srečolov dr. Janeževega rentgenskega sklada“. Tako nabirka, ki so jo podprli tudi nekateri prijatelji iz ZDA in Kanade, kakor srečolov, sta lepo uspela in je bila dosežena vsota 1.000 dolarjev, ki smo jo obljubili (ki pa je kajpada dosegla komaj četrtino stroškov nabave in instalacije aparata). Dr. Janež je bil za požrtvovalnost rojakov zelo hvaležen in je takole pisal: „Mesec avgust je in končana bo akcija za naš rentgen. Naj se ob zaključku akcije v imenu nas vseh lepo zahvalim vsem darovalcem, ki so se nesebično odzvali. Naš rentgen je v nekaj mesecih pregledal že nad 1000 bolnikov in številnim pomagal k zdravju. Moralna opora, ki ste nam jo s to akcijo dali, je še več vredna kot denar, ki ste ga žrtvovali.“

Kot vidimo iz dr. Janeževega pisanja, so dr. Janež in sestre pri delu v bolnišnici uživale še precej prostosti, a težke razmere so začele delo same ovirati: zmanjkovalo je zdravil in ostalih sredstev. Dr. Janež dodaja v enem svojih pisem tudi naslednji vznemirjajoči znak vedno večjega slabšanja položaja:

„Pred kratkim smo v neposredni bližini doživeli „šentjernejsko nedeljsko jutro“, ki ga je moralo na svoji koži občutiti nekaj sto zdravih mladeničev, ki so po sosednjih ulicah in njivah onemogli... Med njimi ni manjkalo naših bolnikov. Zvečer

so jih na drogovih nosili mimo mojega okna v končni mir... Odprl sem mrežo na oknu hrošču, ki je zašel v sobo, in ga spustil v svobodo; naj hrošč živi, če ljudje ne smejo...“

Izgon

Pogumni misijonar se je moral počasi sprijazniti z mislijo, da prav dolgo pod rdečimi ne bo mogoče več delati. Dne 23. decembra 1950 že piše: „Od mojega zadnjega pisma do danes je zavel popolnoma drug veter. Razlogov za to spremembo ni iskati tu, ampak zunaj, stvar je načrtna, ukazana... Msgr. Kerec je šel po opravkih na konjičku v Kunming. To je bilo pred tremi meseci, pa še ni izgledov, da bi se smel vrniti. Je kakor jetnik pri g. Majcenu, ki tudi preživlja s svojim zavodom temne dni... V vsej provinci se je začela gonja proti tujcem. Strašnega govorjenja, groženj, in namigavanj ni manjkalo. Začeli so se dnevni popisi belcev, po trikrat na dan, razni obiski, neznani obrazi, ki so se spotikali nad cerkvijo ob bolnišnici, nad Bogom samim. Ni bilo dne, ko bi dve uri v miru preživeli. Ko ni bilo drugega več, so nam prišli popisovat kokoši, race in druge domače živali... A še vlečemo naprej naš misijonski voziček in ga bomo vlekli, dokler bo le količkaj šlo. Osebnost proti nam nima nihče ničesar, a imamo tri slabe lastnosti. belci smo, katoličani in misijonarji! Povrh tega pa še ljubosumnost radi našega lepega dela in dobro urejene in oskrbljene bolnišnice... Neredko sem slišal, da ima belec, ki pride v deželo, le dvoje na izbiro: deželo in ljudi ali vzljubiti ali zasovražiti. Če občuti zadnje, naj pri priči odide. Jaz imam Kitajsko in Kitajce rad in dežele ne bi rad zapustil. Če bi moral iti, bi vedno skušal nazaj priti.“ (KM, 163, sl.)

Za hip je skozi naraščajočo temo le spet posijalo sonce. KM na strani 277 letnika 1951 prinaša dr. Janeževo pismo pod naslovom: V Čaotungu je spet bolje: „Po strahovitih napadih, katere smo kar dobro prestali, je sledil denarni napad. Pred novim letom smo prejeli poziv, plačati visoko vsoto v treh dneh. Ljudje se zelo boje, da bi nas izgubili, zato so nam kar sami prišli ponujati brezobrestna posojila in smo zahtevano vsoto v redu plačali... Za novo leto so nam najvišji predstavniki rdečit poslali voščila... Izgleda, da so spremenili taktiko, in po nemirnih tednih zopet kot

prej vozimo.“ Dr. Janež poroča, da so se prišli celo opravičevati radi nekih sumenj in preiskav...

Misijonar dr. Janež je bil omenil, da je bil msgr. Kerec v Kunmingu interniran. O tem nam je monsignor tudi sam iz internacije pisal. O dr. Janežu se izjavi:

„Dr. Janež nam je res čudovita pomoč. On me sedaj tamkaj bolje zastopa kakor bi mogel kak duhovnik. Praktično je ves misijon v njegovih rokah, vse na tihem lepo vodi in me o vsem sproti obvešča. Njegova zgodba bo ena najlepših strani v slovenski misijonski zgodovini. Njegova beseda je v veliko oporo in tolažbo ujetim duhovnikom, redovnicam in kristjanom, njegov zgled drži kvišku naše osebje v bolnišnici, v semenišču in na misijonu. Kot zdravnik je potreben tudi rdečim in ima zato bolj prost dostop vsepovsod. Molim in žrtvujem zanj, da nam ga Bog ohrani v tej svobodi gibanja in delovanja.“ (KM 1951, str. 340)

Še 1. avgusta 1951 dr. Janež poroča iz Čaotunga, da imajo zelo veliko dela. Tisto pismo pa zaključuje:

„Delo misijonov je okrnjeno do skrajnosti. Mi še vlačimo — zaenkrat ne še omejeni v delu kot misijonarji-duhovniki. Bolniku damo, kar imamo in kar znamo. Naše sestre poslavljajoče se preko čela pokrižajo s koščkom vate, namočenim v blagoslovljeno vodo, in so navzoči prepričani, da jim dajejo kako posebno zdravilo za zemsko življenje...“

A konec misijonske bolnišnice v Čaotungu je bil neizbežen in je lepega dne tudi nastopil. Iz pisma msgr. Kereca marca 1952 zvemo, da so 10. januarja tega leta obkolili bolnišnico, naredili preiskavo in zaprli sestre in zdravnika. Po enem in pol mesečnem zaporu so jih odvedli v Kunming. Istočasno so izginili prav vsi inozemski misijonarji iz province oziroma škofije. Naše sestre in zdravnika so tu pod stražo odvedli v zapor na škofiji.

Sam dr. Janež pa nam piše o tem iz Hong Konga dne 31. maja:

„Morda pričakujete dolgih storij o dogodkih v Čaotungu. Prefektura je uničena, vsi tujci že izven Kitajske, nas so za nekaj mesecev zaprli in končno obsodili z izgonom. Ne bom o vsem tem mnogo pisaril, ker se mi gnusi obujati spomine na svinjarije, katerih so le rdeči banditi zmožni. Kar se je zgodilo z našo domovino, se je zgodilo z ogromno Kitajsko, v kateri je bil čaotunski misijon le kapljica v morju...“

Žele, da bi odšli misijonarji v svetu o njih lepo govorili... Mi tega ne moremo, ker so z nami postopali skrajno nečloveško! Po končanem zaporu sem vprašal sestro, ki je poskusila že rdeči zapor v domovini, če je doma bilo hujše, in mi je rekla: Kitajski zapor je bil pač stokrat hujši! — Ta izjava veliko pove in ni treba izgubljeni besed nad rdečim nečloveškim početjem. Kaj bi šele lahko rekla sestra prednica, ki je kot prednica bila deležna največ sovrašтва in najhujših duševnih mučenj! Naj Bog ve za vse, kar so počeli z nami, in njemu naj bo potoženo, ne ljudem!“

Dr. Janež je bil ob zaključku svojega dela v Čaotungu hvaležen msgr. Kerecu in sodelavkam, šolskim sestram, in je to izrazil v istem pismu takole:

„Hvaležen sem monsignorju in sestram, da so me sprejeli v svoj misijon, da sem živel v prelepah skrivnostih misijonskega življenja, da sem smel biti deležen tega dela ljubezni do bližnjega! Poleg tega so mi bili vsi ves čas osebno tako dobri, kot le slovensko srce zna biti.“ (KM 1952, 288 sl.)

Msgr. Kereca, šolske sestre in dr. Janeža so bili obsodili na izgon na sam Veliki četrtek 1952. V nekaj dneh so jih iz škofijske hiše v Kunmingu v oboroženem spremstvu odvedli na kolodvor. Pred odhodom vlaka je straža izginila in oni so se po več mesečnem dušnem in drugem trpljenju oddahnili ter brez kakih novih težav prišli v Hong Kong, to angleško kolonijo pred vrati Kitajske.

V Hong Kongu

Dr. Janež piše iz Hong Konga: „Počivam, uživam velikodušno gostoljublje salezijancev in včasih prebiram knjige. Med temi imam tudi Sodobno kirurgijo. V njej avtor med drugim tudi tole piše: „Lord Moynihan je rekel: kirurg mora imeti orlovsko oko, žensko roko in levje srce. Sam pa bi dodal še: Osebnost, ki v bolniku vzbuja upanje in zaupanje.“ Podpisani misijonski zdravnik misli, da morda ne bi bilo napačno k vsemu temu dodati še vero v Boga, pa je potem tako kot sem čital, ko sem na univerzi vzel v roke prvo kirurško knjigo, v kateri pravi Garre: Medicinac je najsrečnejše bitje na svetu; Boga vidi po stvarstvu sprehajati se in sme njim slaviti nedeljsko jutro stvarjenja!“ (KM 1952, 289)

Dr. Janež bi pač mogel tedaj zaključiti

svoje misijonarjenje, kakor so ga toliki drugi, ki so jih rdeči iz Kitajske izgnali. Msgr. Kerec zaključuje svoje zadnje pismo iz Kitajske, iz Hong Konga: „Jutri odhajam z Gederjem in sestrami v Rim in nato v Francijo“ (KM 1952, 286). In so res odpotovali. Geder se je potem vrnil v Hong Kong in še sedaj tam živi. Mons. Kerec pa v naslednjih vrsticah pravi: „Naš misijonski zdravnik je pa že na novem misijonu, ves vesel in srečen, da se njegov misijonski poklic nadaljuje na Kitajskem.“

Kakor poroča v svojem članku Nereo Venturini, sta si dve skupini italijanskih kamilijancev prizadevali, da bi šel z njimi v novi delokrog, oni, ki so ustanavljali postojanko v Siamu, in oni z namero, iti spet med begunske Kitajce — na otok Formozo, kamor se je umaknil Čangkajšek z vojsko in številnimi civilisti. Ker so oni za Formozo prej uredili vse potrebno za odhod, se je dr. Janež njim pridružil.

S kamilijanci na Formozi v Lotungu

S tem se je začela nova, daljša, kmalu že dvajsetletna doba dr. Janeževega misijonskega življenja, spet polna žrtvovanja, a tudi povsem mirnega in blagoslovljenega delovanja, katerega obzorje se je šele zadnje čase za dr. Janeža začelo nekoliko mračiti.

S kamilijanci se je dr. Janež spoznal v misijonu Kerečeve škofije, kamor so na monsignorjevo vabilo tudi oni prišli in so vodili v Čaotungu gobavsko zavetišče, kake tri dni hoda pod Čaotungom pa bolnišnico s 60 posteljami.

Na Formozi je tja odšla skupina z dr. Janežem prevzela že obstoječo malo bolnišnico v mestecu Lotung na severu otoka ob morju. Ta bolnišnica naj bi jim bila izhodišče in temelj za njihovo bolničarsko in misijonsko delovanje. Kako je dr. Janež tamkaj začel, nam pove njegovo prvo pismo od tamkaj, kaka dva meseca po prihodu v kraj:

„Tu sem malo časa, a je povest že dolga, vesela, a tudi grenke primesi ne manjka. Našel sem tu toliko dela, kot še nikdar in nikjer v življenju. Včasih imam tudi no 10 operacij na dan. Operacije tu človeka zelo zmučijo, ker je že izven operacijske sobe vročina zelo huda, zadušljiva, kaj šele v operacijski sobi, ki ni klimi primerno zidana in urejena in od človeka med operacijo dobesedno pot lije. Pred kratkim sem zvečer operiral težak primer. Po zad-

njem šivu kože se mi je v glavi zavrtilo in sem se zvalil po tleh. Ko sva bila oba z bolnikom v redu, sem še tri ure nadaljeval z operiranjem. Že v prvem mesecu sem dvema bolnikoma po dvakrat dal kri — na žalost sta oba umrla, pa tudi sicer čutim pomanjkanje krvi, ker se v vročini ne da veliko jesti in se kri ne nadomešča dovolj hitro. Poleg tega pa nisem več mlad, kostni mozeg se stara.“ (KM 1952, 392)

Blagoslov rentgenskega sklada

Kako je božja Previdnost lepo vodila tudi tistih 1000 dolarjev, nabranih med rojaki za dr. Janežev rentgenski sklad, vidimo iz nadaljnjega pisanja v istem pismu:

„Janežev rentgen“ je vzdignil mnogo prahu. Rentgen je bil kupljen in tudi z bolnišnico vred izgubljen. Pozneje sem Vam radi denarja pisal to in ono. Ta teden sem bil v Tajpeju in v dobri uri rešil problem. Prevzeli smo privatno bolnišnico z malim japonskim rentgenom. Pred dvema tednoma je aparat odpovedal in postal neraben. Poslati bi ga bilo treba na Japonsko... Te dni sem šel v Tajpej radi aparata. Videl sem, da delo v bolnišnici ni možno brez njega in da število bolnikov pada, ker ni rentgena, oziroma smo začeli bolnike pošiljati na rentgen drugam, a se niso več vračali. Tu ima skoraj vsak privatni zdravnik rentgen. Videl sem, da novega kamilijanci trenutno ne morejo kupiti, ker se itak padli v velike dolgove, poleg tega pa z vso naglico zidamo nov del bolnišnice, spet z dolgovi... Po kratkem premišljevanju sem naredil sklep in ga tudi izpeljal. Šel sem k škofu in mu svoj načrt povedal. Dejal sem, da bi rad kupil nov rentgen, da imam denar v Ameriki in da bi rad kje dobil posojilo. S škofom sva dobra prijatelja. Šel je nekam za pet minut in mi prinesel 1000 ZDA dolarjev ter naslov, kamor naj bi se denar iz ZDA poslal. Naslov spodaj prilagam. Takoj sem odšel v trgovino in za 1100 ZDA dolarjev kunil nov rentgen, katerega bomo te dni montirali in začeli rabiti. Jaz sem torej rentgen kupil, 100 dolarjev sem dodal iz svojega, rentgen je moj in sem ga dal na razpolago bolnišnici...“

Dr. Janež še dodaja: „Mislim, da sem storil prav in tako s tem denarjem že dva rentgena kunil, denar na še vedno ostaja last Slovenske misijonske zveze, pa najsi ga plačajo enkrat meni ali Vam. Tudi če denar za rentgen vrnejo meni, jaz de-

narja nočem in ga bom Vam poslal; če bi pa jaz umrl, vedite, da imajo kamilijanci Vaš naslov in naročilo, Vam ga poslati.“

Kajpada so dr. Janežu misijonski delavci odgovorili, da je odlično ravnal in da je on edini lastnik vsote in da rentgen mirne duše lahko podari bolnišnici.

Dr. Janež — življenjski sok bolnišnice Svete Marije

To dr. Janeževo pismo je jasen izraz skromnega začetka v novem dr. Janeževem delokrogu. Kaže tudi, kako je bila že v začetku iniciativa za razvoj bolnišnice v Lotungu v veliki meri na dr. Janeževi strani. Tudi nam da slutiti veličino njegove osebnosti: Ni bil ne duhovnik ne redovnik, pa se je predal vsega razvoju misijonske bolnišnice z brezmejno, nesebično požrtvovalnostjo na eni strani, na drugi strani pa z izredno strokovno usposobljenostjo. Vsi priznavajo, da je predvsem sad dr. Janeževega dela čudoviti razvoj „Marijine bolnišnice“ v Lotungu in posredno tudi razvoj misijonskega apostolata kamilijanecv v njim odrejenem delu Lotunga in okolice.

Rast gorčičnega zrna

Že imenovani očividec njegovega dela, člankar Nereo Venturini v reviji „Popoli e missioni“ takole karakterizira delo in vpliv dr. Janeža:

Dr. Janež je silno delaven, na leto opravi kakih 3000 operacij vsake vrste. Dela naglo, strastno, velikodušno; pri tem mu z enakim navdušenjem pomaga dr. Remo. Kadar je treba za kakega bolnika krvi, se ona dva sama ponudita. Zato ju je taiwanska vlada 1963 skupaj odlikovala. Postelja bolnika, ki ga odpustijo, se ne utegne ohladiti, ko jo že zasede nov bolnik. To je samo znamenje, kako delo silno pritiska, ni pa znamenje, da ne bi imeli pravega čuša za odgovornost, kajti če povprečno računamo, ostane vsak bolnik le 14 dni v bolnišnici. In kar se tiče kirurške dejavnosti dr. Janeža, vedo statistike povedati, da mu na tisoč operirancev le trije umro, to je manj kot v ameriških bolnišnicah.

Ti izredni uspehi prinašajo dr. Janežu, da ga vsa Formoza visoko ceni in spoštuje. Tudi „First Commercial Bank“, prav zato, ker vidi, kako bolniki iz vseh strani otoka derejo v Lotung, rada posoja kamili-

jancem, kadar potrebujejo kapital za nabavo novih zemljišč ali za zgraditev novih poslopij. S svojim zastojnim delom dr. Janež pomaga revežem, da priznajo resničnost evangeljskega nauka, ki ga neposredno oznanjajo kamilijanci. S svojimi grožnjami, da bo pobral šila in kopita, dr. Janež pomaga, da se prebrodijo notranje težave, ko kamilijanski predstojniki skušajo po evropsko reševati izvenevropske zadeve. Velik je tudi njegov doprinos pri reševanju težavnega administracijskega vprašanja: nuditi zdravniško oskrbo neštetim ubožnim bolnikom in hkrati dajati uslužbencem primerno plačo, ki naj bo v skladu s socialno pravičnostjo.“ (Katoliški glas, 10. avgusta 1972.)

Danes stoji namesto male pritlične hišice, v kateri je dr. Janež s kamilijanci pred 20 leti začel delati, velikanski zdravstveni center s številnimi modernimi objekti in napravami. „Popoli e missioni“ takole popisuje ta neverjetni razvoj:

„Leta 1952 ima leseni zdravstveni zavodič prostora za 35 postelj. Leta 1954 so sezidali kirurški oddelek s 100 posteljami. Naslednje leto postavijo na noge notranji oddelek, ki začne delovati s 30 posteljami v prvem nadstropju. Leta 1959 se z bolnišnico združi sanatorij, ki stoji na griču Wan Shan, 5 km od Lotunga in je bil last Rdečega križa. Od leta 1961 deluje tudi drugo nadstropje notranjega oddelka. Naslednje leto zgradijo kapelo in končno uredijo tudi hišo za redovnike, ki doslej niso imeli primerne kotečke, kjer bi se v tej vlažni tropski vročini mogli zbrati in svobodno zadihati. Leta 1963 poderejo staro leseno poslopje in sezidajo novo, ki se mu ni treba sramovati pred drugimi oddelki. 150 bolniških obiskov na dan je samo še daljni spomin, kajti številke nenehoma in hitro rastejo. Leta 1964 odprejo bolničarsko šolo, iz katere pride vsako leto kakih 50 diplomiranih bolničark. Doslej jih je diplomiralo po štirih letih resnega študija in dela, nekaj nad 400 in so povsod zelo cenjene in iskane, bodisi na Taiwanu bodisi v tujini (Avstraliji, Nemčiji, Braziliji), povsod bi jih radi imeli. Leta 1967 bolnišnico in šolo še povečajo. Letos bo dobilo bolničarsko diplomu kakih 100 deklet.“ (Katoliški glas, 3. avgusta 1972.)

20 let na Formozi

Dr. Janeža življenje v bolnišnici povsem zaposli. Ko je bil še v Čaotungu, je mogel še razmeroma precej poročati; od-

kar je v Lotungu na Formozi, piše le v telegramske slogu pisana pisma, raje prilaga fotografije in številne skioptične slike. A tako malo piše gotovo tudi iz skromnosti, kajti če bi hotel pisati vso resnico, bi moral veliko pisati o svojem bistvenem poseganju v razvoj bolnišnice in misijona okrog nje.

Zlasti malo piše zadnje čase, odkar so Združeni narodi zamenjali nacionalistično Čangkajškovo Kitajsko na Formozi s celinsko, rdečo, Maocetungovo. Kljub slovesu, ki ga dr. Janež uživa tako med ljudmi kot med oblastmi, je tamkaj vendarle še vedno — tujec in tujce zdaj tamkaj zelo kontrolirajo. Naš rojak ne bi rad, da bi bolnišnica in njegovo delo radi kake neprevidnosti dopisovalcev trpela kako škodo in nikakor ne bi bil rad spet primoran zapustiti svoj ljubljenski misijonski delokrog.

25 let življenja za Kitajce

Njegovi najnovejši pismi sta z dne 15. avgusta in 5. decembra 1972. Za zaključek te zgodbe o prvem slovenskem misijonskem zdravniku navajamo nekaj izvlečkov iz njiju. Le-ti nazorno označujejo smer dr. Janeževega življenja in njegovega misijonsko-zdravniškega delovanja.

Dne 15. avgusta piše:

„Človek, ki dela in živi v razmerah kot jaz, doživi mnogo... a je pametneje molčati. Če bo šlo vse po sreči, bo prihodnje leto mimo 25 let mojega dela v kitajski deželi in takrat se bom zježil ter skušal za 25-letnico za KM kaj spominov na ta leta napisati. Z menoj je v vsakem pogledu vse v redu, zdrav sem in mnogo delam. Delo je nezmanjšano, še povečuje se in v nobenem letu moj operacijski register ni zabeležil toliko operacij kot letos. Vprašanje je le, kako dolgo bom zdržal — a to ni v mojih močeh. Nebo naj odloči!“

In iz pisma z dne 5. decembra:

„V redu sem prejel Vaše pismo. Vidim, da ste navdušeni nad pisanjem tiste italijanske revije. Sam sem šele pred nedavnim dobil revijo v roke, niti polovico nisem prebral, sem se zježil in jo raztrgal. Nisam rad, da o meni pišejo in še vse narobe. Piše, da sem želel postati duhovnik, mama pa je želela, da postanem zdravnik... ravno obratno! Piše, da sem želel v Avstriji študirati, a da se mi želja ni nikdar spoznala... Študiral sem dejansko v Gradcu in imam doktorsko diplomu graške univerze z dne 28. maja 1937... Dva patra sta prišla za par tednov na otok in bila nekaj časa tudi v Lotungu, menda sta italijanska jezuita. Prišla sta iz Rima in sta me med operiranjem fotografirala in sem jima med tem to in ono rekel. Kdo jima je o meni podatke dajal, ne vem, morda moja operacijska sestra kamilijanka, ki mi že 15 let pomaga v operacijski sobi in je šla celo moje domače obiskat v Ljubljano. Sam nisem hotel žrtfiovati prostega časa, da bi z njima govoril. Celó zelo sem ju prosil, naj o meni nič ne pišeta in sta mi to obljubila... V L'Osservatore Romano malo bolj dostojno piše o vsem. Lepo prosim, da ne pisarite več o meni, ker nima smisla, da me delate velikega, ker nisem nič drugega kot običajen delavec v bolnišnici. Če sem kdaj kaj pisal za KM, sem to storil radi vas, da bi vam na kak način povrnil, ko ste mi pomagali na Kitajsko. Seveda na se je v teh 25 letih zgodilo na moji poti mnogo več, kot sem sem in tja v pismih zapisal. Najlepše v človekovem življenju itak vsak sam zase hrani in tega je na moji dosedanji življenjski poti ogromno! Ne verjamem, da bi na kak dopust mislil in se šel po svetu kazat — a nihče ne pozna bodočnosti — moje življenje je tu in za bolnike. Za bodočnost imam samo eno željo: med delom bi rad naredil tisti veliki korak z zemlje v večnost...“

Uredniški odbor: Uvod
Članki o dr. Korošcu v Zbornikih Svobodne Slovenije
Dr. A. N., Dr. Anton Korošec
Januš Golec, Spomini
I. j., Dr. Korošec in tiskarna sv. Cirila v Mariboru
Jožko Krošelj, Spomini na dr. Korošca
Jože Košiček, Moji stiki z dr. Korošcem
Dr. Rudolf Hanželič, O dr. Korošcu
Dr. Albert Kramer, Ob smrti dr. Korošca
Dr. Anton Korošec, Mladostna liturgična doživljanja

DR. ANTON KOROŠEC OB STOLETNICI ROJSTVA

12. maja 1972 je minilo 100 let, kar je bil rojen dr. Anton Korošec. Slovenski izseljenci smo hoteli za ta jubilej izdati knjigo o tem doslej nedosegljivem, z izrednimi sposobnostmi obdarjenem politiku in državniku, ki je skoraj pol stoletja odločilno posegal v slovensko javno življenje in je nad 25 let bil nesporen vodnik in usmerjevalec usode slovenskega naroda. Oldočilno je vplival, da smo Slovenci v Jugoslaviji svoje narodno življenje na vseh področjih dvignili do višine, s katero se lahko ponašamo.

Dobra 4 leta pred stoletnico rojstva Dr. Korošca so se dr. Rudolf Hanželič, prof. dr. Vinko Brumen in Miloš Stare dogovorili, da začno z zbiranjem gradiva za knjigo, ki bi predstavila osebnost dr. Korošca. Pobudo je dal dr. Hanželič. Delo ni bilo lahko. Mnogo dokumentov in sipsov je bilo med vojno in revolucijo v domovini uničenih, pa tudi od ohranjenega nam v zdomstvu skoraj nič ni dostopno. Zato bi največ gradiva za knjigo o Korošču mogli dobiti le od ljudi, ki so s Koroščem osebno občevali in sodelovali. Teh pa je vedno manj ali so že zelo v letih. Najhuje pa je, da sta prav v tem času umrla dva moža, ki sta bila dolga leta v najtesnejšem stiku z dr. Koroščem, njegov najožji sodelavec dr. Miha Krek in njegov dolgoletni osebni tajnik Jožko Krošelj. Krošelj je umrl 31. oktobra 1969 in dobrih 14 dni za njim je odšel tudi dr. Krek. Ker kljub mnogim dopisom in prošnjam tudi od drugod ni bilo pričakovanega odziva in sodelovanja, je splahnelo upanje, da bi za stoletnico Koroščevega rojstva mogli o njem izdati njega vredno knjigo.

Naj bo to poglavje skromno nadomestilo za knjigo, obenem pa nadaljevanje člankov in razprav, ki so jih o osebnosti in delu A. Korošca za Zbornik Svobodne Slovenije doslej napisali razni avtorji. V tem poglavju objavljeni članki pa bodo skupaj s prejšnjimi mogli bralcem vsaj približati mogočno politično osebnost dr. Antona Korošca.

Uredniški odbor

ČLANKI O DR. KOROŠCU V ZBORNIKIH SVOBODNE SLOVENIJE

- Prva številka pomeni letnico, druga pa stran Zbornika
- Ahčin dr. Ivan — Spomini na dr. Korošca ob 10-letnici njegove smrti — 1950 — 97
- Ahčin dr. Ivan — Ob 40-letnici majniške deklaracije — 1958 — 16
- Biserjan Jurij — Dr. Anton Korošec — 1966 — 177
- Brajevič Vinko — Ob smrti dr. Korošca — 1966 — 223
- Dolenc Ivan — Krek in Šušteršič — 1959 — 66
- Dolenc Ivan — Glosa k prvi slovenski vladi l. 1918
- Filipič dr. Andrej — Iz socialne in politične zgodovine Slovenije — 1. 1964 — 149,
2. 1965 — 12
- Grubišič Pavel — Dr. Korošec v internaciji 1966 — 202
- Grubišič Pavel — Tuzla — najtežji dnevi Koroščeve internacije — 1966 — 210
- Jeglič dr. A. B. — Ob času Majniške deklaracije — 1957 — 23
- Košiček Jože — Dr. Korošec v dunajskem parlamentu — 1970 — 47
- Košiček Jože — Dve interpelaciji dr. Korošca in tovarišev v avstrijskem parlamentu
med prvo svetovno vojno — 1970 — 54
- Krek dr. Miha — Dr. Anton Korošec — 1951 — 69
- Krek dr. Miha — Ob 20-letnici smrti največjega slovenskega državnika dr. Antona
Korošca — 1961 — 66
- Krek dr. Miha — Iz življenja in dela dr. Antona Korošca — 1961 — 75
- Krek dr. Miha — Atentat na Stjepana Radića — Resnica o ravnanju dr. Korošec
— 1969 — 85
- Krošelj Jožko — Dr. Korošec in Hrvati — 1961 — 87
- Krošelj Jožko — Dr. Korošec v skrbi za izseljence — 1962 — 140
- Krošelj Jožko — Borba za konkordat in dr. Korošec — 1966 — 181
- Krošelj Jožko — Dr. Korošec v Vrnjački banji — 1966 — 205
- Krošelj Jožko — Dr. Korošec — Sporazum s Hrvati in Slovenci — 1969 — 103
- Margaretić fra Vlaho — Moje srečanje z dr. Korošcem na Hvaru — 1966 — 213
- Marolt Marijan — Dr. Korošec in kultura — 1966 — 215
- Pešelj dr. Branko — Dr. Vladko Maček in Slovenci — 1965 — 91
- Hustrirana priloga iz življenja dr. Korošca — 16 strani, ob 20-letnici njegove smrti,
Zbornik 1961

Dr. Anton Korošec

Rodil se je 12. maja 1872 v Biserjanah pri Sv. Juriju ob Ščavnici. V ljudsko šolo je hodil najprej doma, potem pa v Ptuj (1883/84). Gimnazijo je obiskoval v Ptuj (1884/85) in Mariboru (1885/92). Bil je v bogoslovju v Mariboru (1892/96); posvečen je bil že 25. julija 1895 kot tretjeletnik. Bil je kaplan na Sladki gori pri Ponikvi od 5. avgusta 1896 do 1. marca 1897, nato pa v Marenbergu do 30. aprila 1898, študijski prefekt v dijaškem semenišču v Mariboru do 5. junija 1902 (nadaljnega službovanja Biografski leksikon ne navaja). Postal doktor bogoslovja 11. julija 1905 v Gradcu.

Politično delo v Avstriji

Korošec je bil izrazito politično usmerjen in nadarjen človek. Kot četrtošolec je postal član tajnega dijaškega društva. Kot srednješolec je sodeloval pri dijaškem listu v dij. semenišču in pisal v „Slovenskega gospodarja“. Ko je bil bogoslovec, se je seznanil z Jan. Ev. Krekom; pisal je v listu bogoslovcev „Lipica“ sociološke članke; pisal je že tudi v ljubljanskega „Slovenca“. Literat ni bil nikoli. 1894 je bil predsednik društva mariborskih bogoslovcev „Slomšek“, a je prav zaradi nasprotovanja literatov v društvu moral odstopiti. Po letu 1898 je sodeloval tudi pri nemški „Südsteierische Post“ pri političnem pregledu.

1. maja 1898 je postal urednik „Slov. gospolarja“; v nekaj letih je dvignil število naročnikov od 1700 na preko 4000.

Okoli 1900 se je tudi na Štajerskem začutil vpliv Mahničevega načelnega boja. Mladi duhovniki (Korošec, Kovačič, Jerovšek) so ustanovili politični list „Naš dom“, ki je izhajal vsakih 14 dni. Nekaj časa ga je urejeval Korošec. „Naš dom“ je izhajal v 10.000 izvodih; pozneje je dosegel naklado 17.000 izvodov. Postal je glasilo katoliškega mladinskega gibanja na Štajerskem. Korošec je skliceval politične shode ter zahteval ustanovitev katoliške sloven-

ske kmetijske stranke. Zlasti odločno je to storil na ustanovnem občnem zboru katoliškega političnega društva v Slovenski Bistrici 9. junija 1901.

Jeseni 1902 je Korošec kandidiral v deželni zbor v okraju Ljutomer—Ormož—Gornja Radgona. Izvoljen ni bil; proti njemu je bil tudi škof Napotnik. Korošec in prijatelji so sedaj še poglobili delo pri Mladeniških in Dekliških zvezah, ki so imele svoje središče v pododboru Slov. krščanske socialne zveze v Mariboru.

28. maja 1906 je bil Korošec v nadomestnih volitvah po smrti posl. Žičkarja (ta je umrl 27. septembra 1905 na Dunaju) izvoljen v državni zbor kot poslanec pete kurije. Dr. Korošec je dobil 19.153 glasov, njegova nasprotnika Rebek 2.807 in nemškutar Wratschko 7.065 glasov. „Grazer Tagblatt“ je takrat pisal, da je dr. Korošec pri štajerskih Nemcih najbolj osovražena oseba. (F. Erjavec: Zgodovina kat. gib. 133). V dunajskem parlamentu je ostal do konca vojne in monarhije 1918.

Istega leta (1906) so se štajerski Slovenci načelno-politično ločili. Skupina liberalnih Slovencev je ustanovila Narodno stranko za Štajersko (jeseni 1906); krščansko borbena Slovenci pa so najprej izpremenili dotedanji pododbor SKSZ v samostojno Slovensko krščansko socialno zvezo za Štajersko (dne 29. novembra leta 1906); predsednik je postal dr. Anton Korošec. SKSZ se je silno razmahnila. Na občnem zboru dne 25. junija 1913 je SKSZ imela 154 društev in 57 mladeniških in 70 dekliških krožkov. 21. januarja 1907 so na kat. štajerci ustanovili svojo politično stranko z naslovom „Slovenska kmečka zveza za Štajersko“. Meščanstvo je bilo namreč po večini ali liberalno ali nemškutarsko. Predsednik nove stranke je postal Roškar, v odboru je bil tudi Korošec. Nova stranka je začela z intenzivnim političnim in gospodarskim delom. Njene uspehe kažejo volitve v državni zbor. Prve volitve s splošno volilno pravico so bile 14. maja 1907. Izvoljenih je bilo pet članov SKZ za

Štajersko: Korošec, Rožkar, Benkovič, Pišek in Ploj; in dva liberalca (Roblek in Ježovnik). Prvi so dobili 29.700 glasov, liberalci pa 12.156. Zadnje volitve v dunajski državni zbor so se vršile v juniju 1911. SKZ je dobila vseh sedem kmečkih mandatov in 28.761 glasov; liberalci 10.851 glasov, socialisti 3.350 glasov, nemškutarji pa 5.224 glasov. Pri volitvah v štajerski deželni zbor v maju 1909 je SKZ dosegla tudi velik uspeh. Izvoljen je bil v splošni kuriji tudi dr. Korošec, ki je postal predsednik Slovenskega kluba v deželnem zboru. V decembru 1909 je zahteval združitev slovenskega dela Štajerske in Koroške z ostalimi slovenskimi pokrajinami v eno upravno celoto. Ker je nemška večina krivično postopala proti Slovincem in ni kazalo, da bo v doglednem času prišla k pameti, je dr. Korošec začel z ostro obstrukcijo, ki je skoraj onemogočila delo deželnega zbora. V tem času je dr. Korošec priboril Slovincem gospodarsko šolo v Sv. Jurju ob južni železnici.

Delo v državnem zboru

V državnem zboru je bil dr. Korošec podpredsednik Slovenskega kluba in pozneje Hrvatsko-slovenske zajednice. Nastopal je v odsekih, zlasti v proračunskem, in v plenumu. V maju 1913 je dr. Korošec v kritiki ekspezeja min. predsednika grofa Stürgkh-a podal izjavo za federalizacijo monarhije. Večkrat je bil član avstrijske delegacije na Dunaju in Budimpešti.

V delegacijah je bil dr. Korošec v teh letih (to sem ugotovil; verjetno je bil vsako leto, a mi manjkajo podatki. Te podatke sem vzel iz Erjavčeve knjige „Zgodovina katoliška gibanja na Slovenskem“):

Oktober 1908: Dr. Šušteršič in dr. Korošec sta v delegacijah ostro nastopila proti brutalnemu nastopu vojaštva in proti vladni pristranosti ob septembrskih dogodkih v Ljubljani (str. 171).

November 1912: Dr. Korošec je v delegacijah izjavil, „da se bodo začele oči Jugoslovanov obračati na centrum izven monarhije, če se ne ugotovi njih zahtevam“ (str. 204). V delegacijah sta bila dr. Korošec in dr. Šušteršič.

Marec 1914: V delegacijah sta bila dr. Korošec in dr. Šušteršič (str. 216).

13. novembra 1917: Za kranjskega delegata je bil izvoljen dr. Korošec namesto dr. Šušteršiča. Dr. Korošec je 13. decembra

ožigosal preganjanje Jugoslovanov med vojno (str. 229).

4. marca 1914 je dr. Šušteršič odložil predsedstvo Hrvatsko-slovenskega kluba, ker je zaradi svoje oportunistične politike začel izgubljal zaupanje obrobni Slovencev. Za predsednika je bil na njegovo mesto izvoljen dr. Korošec. Kot bister in odločen politik se je izkazal, ko je po več kot dveletnem zastoju političnega življenja v vojnem času takoj po smrti cesarja Franca Jožefa I. sklical 28. novembra 1914 v Gradcu sejo kluba, na kateri so sklenili tesnejše sodelovanje s Čehi. Pomladi naslednjega leta je bil sklican parlament. 29. maja 1917, to je dan pred otvoritvijo, so se vsi jugoslovanski poslanci združili v Jugoslovanski klub in izvolili za predsednika dr. Korošca. Jugoslovanski klub je takoj sklenil dati posebno državnopravno izjavo. To izjavo — zgodovinsko „majniško deklaracijo“ — je dr. Korošec prebral 30. maja 1917 na prvi seji parlamenta. Deklaracija je sprožila silno narodno gibanje, ki se je izlilo v jugoslovansko navdušenje.

8. oktobra 1917 je v št. Janžu umrl dr. J. Ev. Krek. Na njegovem grobu (13. oktobra) so govorili dr. Korošec, Stanek in Dulibič. Dr. Korošec je ob odprtem grobu vzkliknil besede iz evangelija, ki so takrat pomenile sintezo narodnega čustvovanja: „Dvignite glave, kajti bliža se vaše rešenje!“ Medtem je dozorel razkol v SLS, ki je jasno izbruhnil 13. novembra 1917, ko je večina Jug. kluba izvolila v delegacijo dr. Korošca, čeprav je bilo prej vodstvo stranke za to funkcijo določilo dr. Šušteršiča. Dr. Šušteršič je izstopil iz kluba ter hotel stranko razbiti, kar pa se mu ni posrečilo. Za predsednika reorganizirane SLS je bil 27. decembra 1917 izvoljen prelat Andrej Kalan, za načelnika Vseslovenske ljudske stranke pa dr. Korošec.

Delo Jugoslovanskega kluba je od deklaracije dalje obstajalo v uveljavljanju slovenskih in hrvatskih zahtev. Z majniško deklaracijo je dr. Korošec začel velikopotezno in nenavadno premočrtno politično akcijo za združitev vseh Jugoslovanov v enotno državo. Ta akcija ima sledeče mejnike: Majniška deklaracija — Narodni svet — Narodno veče — Ženevski nakt.

Ko je v juniju 1917 padla Clam-Martinicova vlada, je cesar Karel vabil Korošca, naj vstopi v novo Seidlerjevo vlado, a klub je to odklonil. Jugoslovani so s Čehi vred prešli v ostro opozicijo. Pomladi 1918

so se začeli po vsej Sloveniji veliki ljudski tabori za deklaracijo; kot govornik je povsod nastopal dr. Korošec. Korošec je raztegnil svoje delo tudi v Dalmacijo, na Hrvaško, v Bosno. Dosegel je, da so 3. marca 1918 sprejeli deklaracijo tudi Hrvatje in muslimani, a v bolj radikalni obliki, brez dostavka o „habsburškem žezlu“.

Narodni svet

Da bi pripravil forum za prevzem oblasti v ugodnem trenutku, je dr. Korošec po mnogih pripravah ustanovil 16. avgusta 1918 Narodni svet ter postal njegov predsednik. Na ustanovnem zborovanju so bili navzoči delegati Slovenske ljudske stranke, Jugoslovanske demokratske stranke, Jugoslovanske socialno demokratske stranke, političnega društva „Edinost“ v Trstu, političnega in gospodarskega društva za Istro in Katoliškega političnega društva za Slovence na Koroškem. Načelnik Jugoslovanskega kluba dr. Korošec je orisal temeljno organizacijsko osnovo Narodnega sveta, iz katere so napravili pravilnik sledeče vsebine: „1. Naš namen je, da se za Slovence, Hrvate in Srbe, ki živijo v monarhiji, ustanovi skupni Narodni odbor, kjer bodo po medsebojno dogovorjenem proporcju zastopani vsi politični činitelji, ki na temelju edinstvenosti jugoslovanskega naroda hočejo izvojevati samostojno jugoslovansko državo. 2. Za Slovenijo in Istro se osnuje Narodni svet, čigar namen je, delovati za zedinjenje jugoslovanskega naroda v samostojno državo in čigar delokrog je, sklepati in odločevati v vseh zadevah, ki jih v Narodnem svetu zastopani činitelji priznajo za skupne. 3. Skupne zadeve v smislu 2. so razen skupnega vrhovnega smotra še: a) Obramba in pospeševanje skupnih kulturnih zadev; b) obramba in gojitev skupnih gospodarskih interesov ter zavesti gospodarske osamosvojitve; c) reprezentacija naroda in pospeševanje narodnih koristi na zunaj, dogovorno s parlamentarno delegacijo; d) vprašanja, ki se tičejo narodne časti in discipline. Dokler ne dosežemo glavnega namena, smatra N. s. še za nalogo: a) Skupno delo za popolno ravnopravnost našega naroda v šolah; b) varstvo narodnih manjšin, uvedba manjšinskega dela in boj za narodno šolstvo; c) uveljavljenje našega jezika v vseh javnih uradih in podjetjih.“ (Slovinci v desetletju 1918-1928, str. 145-46).

Policija je naslednji dan zaplenila v časopisih Koroščevo poročilo o nalogah Narodnega sveta.

Na tem ustanovnem sestanku se je konstituiralo predsedstvo Narodnega sveta z dr. Korošcem na čelu. Drugi člani predsedstva so bili: prelat Andrej Kalan, Franc Smodej, prof. Bogumil Remec, dr. Gjurjo Červar, dr. Poščič, dr. Albert Kramer, dr. Josip Jerič, dr. Lovro Pogačnik, Ivan Hribar, Ivan Kejžar in dr. Josip Wilfan.

Dr. Korošec je potem ustanovil pokrajinske odseke Narodnega sveta, in sicer:

11. sept. za Trst;
13. sept. za Goriško;
19. sept. za Koroško;
26. sept. za Štajersko.

Ustanovil je tudi celo vrsto odsekov (prometni, administrativni, gospodarski, kulturni in drugi odseki), ki naj bi pripravili vse potrebno za prevzem oblasti.

Narodno Veče

Ustanovitev Narodnega sveta za Slovenijo in Istro je bila šele prvi korak na poti do uresničenja zahtev majniške deklaracije. Treba je bilo osnovati tudi skupni forum za vse Slovence, Hrvate in Srbe, ki so živeli v avstrijski ali ogrski državni polovici. Predsedstvo Narodnega sveta je na sejah 29. avgusta in 7. septembra to vprašanje preštudiralo ter je pooblastilo predsednika dr. Korošca, naj takoj odide v Zagreb in naj pridobi za to vprašanje Hrvate in Srbe, zlasti pa hrvatsko-srbsko koalicijo, ki je v tej zadevi do takrat stala ob strani. Ker so se dogodki na bojiščih razvijali zelo hitro (26. septembra je kapitulirala Bolgarija), je predsedstvo Narodnega sveta 27. septembra pooblastilo dr. Korošca, naj da pristanek za ustanovitev Narodnega veča, tudi če hrvatsko-srbska koalicija ne pristopi in tudi če ne pristopijo socialisti, bosanski muslimani in vojvodinski Srbi in Hrvatje.

Dr. Korošec je svojo nalogo odlično rešil. Sestal se je s hrvatskimi in srbskimi voditelji, redigirali so statut, določili ključ za razdelitev mandatov in sklicali zbor delegatov vseh političnih strank in skupin iz Slovenije, Istre, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Dalmacije in Ogrske: manikali so samo zastopniki hrvatsko-srbske koalicije in frankovci. Zbor delegatov, ki je bil prvi in zadnji, je trajal dva dni. Med strankami je bil dosežen sporazum glede

statuta in razdelitve mandatov, storjen je bil tudi načelni sklep, da naj se Narodno veče takoj ustanovi. Tako so koalicijo postavili pred skupno voljo vseh drugih skupin. Istočasno so izvolili šestčlanski odbor za pogajanje s koalicijo. V njem so bili dr. Korošec, dr. Mate Drinković, dr. Živko Petričić, dr. Srgjan Budisavljević, dr. Matko Laginja in dr. Joco Sunarić. Koalicijo

so pri pogajanjih zastopali: Svetozar Pribićević, dr. Dušan Popović, Večeslav Wilder, dr. Edmund Lukinić in dr. Ivan Ribar. Pogajanja so uspela. 12. oktobra je koalicija na svoji plenarni seji sklenila pristopiti k Narodnemu Veču, ki je tako postalo resnično politično predstavništvo vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov avstroogrške monarhije.

Statut Narodnega Veča se glasi:

„1. Narodno veče za narod S.H.S. v Zagrebu je politično predstavništvo vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki žive v Hrvatski-Slavoniji z Reko, v Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Trstu, na Kranjskem, na Goriškem, Štajerskem in Koroškem, v Bački, Banatu, Baranji, Medjimurju in v ostalih krajih jugozapadne Ogrske.

2. Skupni temeljni program „Narodnega veča“ je: Zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v narodno, svobodno in neodvisno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, urejeno na demokratskih načelih. Vsa vprašanja, ki so v zvezi s temi temeljnimi načeli, se smatrajo za nesporno skupna vprašanja „Narodnega veča“. Poleg tega odloča „Narodno Veče“ o vseh vprašanjih, ki jih priznavajo v „Narodnem veču“ zastopani odposlanci za skupna.

3. Organizacija „Narodnega veča“ temelji na teritorialnem principu, t. j. vsaka izmed naših pokrajin pošlje v „Narodno veče“ po enega odposlanca na okroglo vsakih 100 tisoč prebivalcev. Kranjski, slovenskim delom Štajerske, Goriške in Koroške ter Trstu pripada skupaj 14 poslancev, Istra dobi 3, Dalmacija 7, Hrvatska-Slavonija z Reko 28, Bosna-Hercegovina 18, Jugoslovani na Ogrskem 10 odposlancev. Vsi izvoljeni člani hrvatskega sabora v Zagrebu, bosenskega sabora v Sarajevu, drž. zbora na Dunaju ter vseh deželnih zborov prej navedenih dežel, ki sprejmejo načela tega pravilnika, imajo, kolikor že itak niso izvoljeni člani „Narodnega veča“, pravico udeleževati se plenarnih sej veča. Vrh tega pa imajo člani hrvatskega sabora v Zagrebu, bosenskega sabora v Sarajevu in državnega zbora na Dunaju pri plenarnih sejah skupaj pet glasov, odnosno po pet odposlancev z aktivno in pasivno pravico.

4. Organizacije, ki pristopajo k „Narodnemu veču“ in ki zastopajo razne narodne stranke in politične skupine v posameznih pokrajinah, so dolžne prepustiti sorazmerno število odposlancev tudi onim narodnim strankam, ki sedaj eventualno ne pristopijo k „Narodnemu veču“, a prosijo naknadno za sprejem. Naravno, da more tu iti samo za stranke, ki stoje na stališču narodnega edinstva Slovencev, Hrvatov in Srbov in neizpodbitne pravice samoodločbe našega naroda, kakor je to označeno v zagrebški resoluciji z dne 3. marca 1918. O sprejemu sklepa „Osrednji odbor Narodnega veča“.

5. „Narodno veče“ deluje: a) v skupnih sejah, ki se sestajajo redno vsake 3 mesece ter na poziv „Osrednjega odbora“ po potrebi, ali pa na predlog najmanj 15 članov „Narodnega veča“. V tem poslednjem slučaju se mora sestati seja najkasneje 14 dni potem, ko je predsedništvo dobilo obvestilo. Plenum voli „osrednji odbor“ (člane in namestnike) ter mu določa smer dela. b) „Osrednji odbor“ šteje največ 30 izvoljenih članov. Z dvema tretjinama glasov more „Osrednji odbor“ kooptirati največ še 10 članov z istimi pravicami. „Osrednji odbor“ sklicuje plenarne seje „Narodnega veča“, vodi poslovanje „Narodnega veča“, predstavlja ga na zunaj, določa poslovnik in podobore „Narodnega veča“, sprejema njih poročila in se posvetuje o njih, imenuje poverjenike, rešuje spore med raznimi pokrajinskimi organizacijami in skupinami, daje v skladu z zastopniki odnosnih zastopov smer postopanju parlamentarnih skupin v splošno narodnih vprašanjih, nabira sredstva in jih upravlja ter izključuje posamezno

člane, ki pa imajo pravico priziva na „Narodno veče“, toda brez odločilne moči. Po izvolitvi se „Osrednji odbor“ konstituira in izvoli predsedništvo, ki vodi posle „Osrednjega odbora“. Predsedništvo „Osrednjega odbora“ je hkrati tudi predsedništvo „Narodnega veča“.

6. V plenarnih sejah „Narodnega veča“ in „Osrednjega odbora“ se sklepa z dvetretjinsko večino glasov navzočih članov. Za „Osrednji odbor“ je potrebno, da je navzoča nadpolovična večina članov in njih namestnikov. Za plenarno sejo „Narodnega veča“ zadostuje, da je navzoča tretjina članov s pravico glasovanja, treba pa je, da so ti člani pravočasno povabljeni. V postopanju na priziv proti izključenju posameznega člana „Osrednjega odbora“ ne glasujejo oni člani „Osrednjega odbora“, ki so se udeležili glasovanja o izključenju.

7. Pravilnik se more izpremeniti samo v plenarni seji „Narodnega veča“ v navzočnosti vsaj polovice članov.“

17. oktobra je bila prva seja Osrednjega odbora Narodnega veča. Na tej seji je bil izvoljen za predsednika dr. Anton Korošec. Dva podpredsednika sta bila dr. Ante Pavelić in Svetozar Pribičević. Ta dva sta v poznejši letih obstoja Jugoslavije zastopala centrifugalne tendence. Zato nam njuna prisotnost na vodilnih mestih Narodnega veča da slutiti politično in diplomatsko mojstrstvo dr. Korošca, ki je sijajno izrabil položaj in ju prisilil, da sta vsaj začasno pristopila k delu za gradnjo Jugoslavije. Za tajnika Narodnega veča so bili določeni dr. Mate Drinković, dr. Ivan Lorković in dr. Sergjan Budisavljević.

S tem je bilo zaključeno delo za ustanovitev skupnega političnega predstavništva vseh avstroogrskih Jugoslovanov.

Ko danes človek pregleduje tiste dogodke, mora priznati, da je Ivan Hribar postavil pravilno trditev, ko je rekel: „Pod imenom „Narodnega veča“ ustanovil se je takoj po njihovem zaključku (to je: po zaključku pogajanj; moja opomba) dne 8. oktobra 1918 oni narodni odbor, ki si ga je želel ljubljanski „Narodni svet“. In tako je tudi tokrat bila Slovenija, ki je dala iniciativo za ustanovitev skupnega — sedaj revolucionarnega — narodnega fora ne samo Hrvatov in Slovencev, temveč vse trojice enega naroda.“ (Ivan Hribar: Moji spomini. II. del: Oslobojevalna doba. Ljubljana 1928, str. 278). Nesporni in splošno priznani voditelj Slovenije pa je bil ujedinjenje od majniške deklaracije do ženevskega pakta.

takrat dr. Anton Korošec, ki je osebno vodil vse politično delo za osvobodjenje in

Ni pa smelo ostati samo pri začetku: treba je bilo izrabiti dinamično razpoloženje jugoslovanskih narodov. Povod za

to je dal cesarski manifest avstrijskim narodom z dne 16. oktobra 1918, ki je napovedal preosnovo monarhije v zvezno državo. Ta manifest južnih Slovanov ni zadovoljil. Jugoslovanski parlamentarni klub ga je odklonil že 16. oktobra. Vmes je še prišel 18. okt. Wilsonov odgovor Avstriji na mirovno ponudbo. Zato je Narodno veče 19. oktobra objavilo, da odklanja cesarski manifest in da prevzema vodstvo narodne politike v svoje roke:

„I. Zahtevamo zedinjenje celokupnega našega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem njegovem etnografskem teritoriju, kjer naš narod danes živi, brez ozira na katerokoli pokrajinske in državne meje, v eno samo edinstveno in popolnoma suvereno državo, urejeno po načelih politične in ekonomske demokracije, ki vsebuje v sebi odpravo vseh socialnih in gospodarskih krivic in neenakosti.

II. Zahtevamo, da bo na bodoči mednarodni mirovni konferenci zastopan naš narod enotno po svojih posebnih odposlancih.“ (Slovenci v desetletju 1918-1928. Članek dr. Josipa Jeriča: *Narodni svet*, str. 151/152).

Dr. Korošec je potem na čelu delegacije Narodnega veča odpotoval 23. oktobra na Dunaj, kjer so se 23. in 24. oktobra vršila posvetovanja z delegacijo češkega Narodnega izbora o novem položaju.

Naslednjega dne (25. oktobra) pa se je dr. Korošec napotil v Švico in Pariz, da napravi še zadnji korak na poti, na katero je stopil 30. maja 1917 z deklaracijo. Hotel je stopiti v stik s srbsko vlado in zaključiti delo za zedinjenje Jugoslovanov iz Avstrije in Srbov iz Srbije in Črne gore. Spremljala sta ga dr. Matko Čingrija, drž. poslanec in dubrovniški župan, in dr. Gregor Žerjav.

V Ženevi se je najprej sešel z ondi bivajočim Lazo Markovićem. Takoj pa je povabil na razgovor Pašića in Trumbića. Trumbić se je brž odzval. Popisal je Korošcu spore med Jug. narodnim odborom in Pašićem. Od Pašića pa dolgo ni bilo glasu. Zato je Korošec 4. novembra izročil zavezniškim vladam noto, v kateri je zahteval, da priznajo Narodno veče v Zagrebu kot vlado za Jugoslovane bivše monarhije, te Jugoslovane kot zavezniški narod in jugoslovanske dobrovoljce za edince jugoslovanske vojske. 5. novembra je prišel Pašić s šefi srbske opozicije (Trifković, Drašković, Marinković) in Trumbić z nekaterimi člani Jugoslovanskega odbora. Dr. Korošec je imel razgovor najprej s Trumbićem, ki mu je ponovno pojasnil prejšnje dogodke in razmerje s Pašićem. Nato je Korošec obiskal Pašića, ki je zahteval, da naj Srbija zastopa vse Jugoslovane; vzel bi samo nekaj zastopnikov Narodnega veča v nekakšno komisijo za zunanje zadeve pri srbski vladi. To je bil bolj privaten preliminaren razgovor. Pri uradnih razgovorih, ki so se pričeli 6. novembra, sta Korošec in Trumbić zahtevala predvsem mednarodno priznanje Narodnega veča; za skupne zadeve pa naj se ustanove skupna ministrstva. Na to je Pašić pristal šele, ko je Drašković predlagal skupno vlado 17 ministrov za Srbijo in za Jugoslovane bivše monarhije in se je Pašić zbal, da ne bi ostal v manjšini pred združeno opozicijo in prečani. K odločitvi so silili tudi Francozi. Zato je 7. novembra Pašić sprejel Koroščev in Trumbičev predlog ter z noto dne 8. novembra v imenu srbske vlade priznal Narodno veče za zakonito vlado Jugoslovanov bivše monarhije in Trumbića za njenega zastopnika pri zaveznikih.

„U ime kraljevske srbske vlade čast mi je izvesti Vas, da ona priznaje Narodno veče u Zagrebu kao zakonitu vlado Hrvata, Srba i Slovenaca, koji žive na teritoriju austro-ugarske monarhije, i da sam danas uputio notu vladama Francuske, Engleske, Italije i Severnim Sjedinjenim državama američkim moleči ih, da i one sa svoje strane priznaju Narodno veče u Zagrebu kao zakonitu vlado jugoslovanskih zemalja bivše austro-ugarske monarhije.“ (*Sloveneci v desetletju 1918-1928*. Članek dr. Josipa Hohnjeca: *O ustavi naše države*, str. 303.)

Nato so sestavili skupno vlado 12 ministrov in objavili vse sklepe v tako zvani „ženevski deklaraciji“ (glej Zbornik 1961, str. 72-73).

Žal da Pašić ni mislil resno z ženevskim dogovorom. Podal je ostavko vlade in s tem ženevski pakt izigral. Nato je sestavil novo vlado, ki menda ni bila več vezana na dogovor. Vsaj Pašić se ni čutil moralno vezanega na dano besedo.

Dr. Korošec je iz Ženeve odšel v Pariz (13. novembra). Hotel je doseči priznanje nove jugoslovanske države. Obiskal je Clemenceau-ja, zun. ministra Pichon-a, Wilsonovega zaupnika House-ja, ameriškega, angleškega in italijanskega poslanika, dr. Beneša in druge. Pichon mu je povedal, da je Pašić demisioniral.

Nato se je Korošec vrnil domov. Poti je imel zaradi razmer zamude. V Veroni je moral čakati n. pr. dva dni. V Ljubljano je prišel 2. decembra. Medtem se je izvršilo zedinjenje treh držav (1. ozemlja pod Narodnim Večem, 2. Srbije in 3. Črne Gore) v novo državo SHS. V Beograd je dr. Korošec prispel 4. decembra. Začela so se pogajanja za sestavo koncentracijske vlade, ki je bila imenovana 20. decembra 1918.

Od tu naprej navajam čisto skeletno nekaj dogodkov v kronološkem redu do 1. 1939. Navajam tudi vse jugoslovanske vlade od decembra 1918 do februarja 1939 (po knjigah: *Sloveneci v desetletju 1918-1928* in *Spominski zbornik Slovenije*). Za poznavalca razmer se tudi iz tega ogrodja kaže nihanje raznih tendenc v jugoslovanski notranji politiki; prav tako odseva iz tega državniško in politično delo dr. A. Korošca.

1. vlada *Stojan Protić*

20. decembra 1918 do 15. avgusta 1919 — koncentracijska vlada: dr. Korošec podpredsednik; 2. aprila 1919 imenovan za ministra za prehrano in obnovo zemlje.

2. vlada *Ljuba Davidović*

16. avgusta 1919 — 18. februarja 1920 — koalicijska vlada.

3. vlada *Stojan Protić*

19. februarja 1920 do 16. maja 1920 — koalicijska vlada: dr. Korošec minister za promet, Ivan Roškar, ministar za kmetijstvo. Od 15. do 27. aprila 1920 je bila splošna železničarska stavka po vsej drža-

vi; organizirali so jo komunisti. Dr. Korošec je železničarje mobiliziral. Prišlo je do dogodkov na Zaloški cesti v Ljubljani. Stavka je bila zlomljena.

4. vlada *dr. M. R. Vesnić*

17. maja 1920 do 31. decembra 1920 — koalicijska vlada; dr. Korošec minister za promet, dr. Vekoslav Kukovec, minister za socialno politiko. 18. novembra 1920 so bile volitve v konstituanto. Od 38 slovenskih poslancev je dobila SLS 14 (relativno največ) in 57.174 glasov (36.1%) od 158.297 oddanih glasov.

5. vlada *Nikola Pašić*

1. januarja 1921 do 15. decembra 1922 — koalicijska vlada. 28. junija 1921 je bila sprejeta vidovdanska ustava.

6. vlada *Nikola Pašić*

16. decembra 1922 do 1. maja 1923 — samoradikalna vlada, 18. marca 1923 so bile volitve v narodno skupščino. Od 26 slovenskih mandatov jih je SLS dobila 21; glasov pa je dobila 107.976 (60.5%) od 173.577 oddanih glasov. Dr. Korošec je lahko izjavil, da govori v imenu slovenskega naroda.

7. vlada *Nikola Pašić*

2. maja 1923 do 26. julija 1924 — samoradikalna vlada.

8. vlada *Ljuba Davidović*

27. julija 1924 do 5. novembra 1924. Dr. Korošec podpredsednik in minister za prosveto.

9. vlada *Nikola Pašić*

6. novembra 1924 do 17. julija 1925 — vlada narodnega bloka. Dr. Gregor Žerjav minister za gozdove in rudnike. — 8. februarja 1925 volitve v narodno skupščino. Od 26 slovenskih mandatov jih je SLS dobila 20; glasov pa je dobila 105.303 (56.8%) od 186.967 oddanih.

10. vlada *Nikola Pašić*

18. julija 1925 do 7. aprila 1926 — koalicijska vlada z radičevci; 18. novembra je Radić postal prosvetni minister.

11. vlada *Nikola Uzunović*

8. aprila 1926 do 31. januarja 1927 — koalicijska vlada, rekonstruirana 15. in 29. aprila. Ivan Pucelj minister za kmetijstvo. 26. decembra zopet rekonstruirana.

12. vlada *Nikola Uzunović*

1. februarja 1927 do 16. aprila 1927 —

koalicijska vlada. Dr. Fran Kulovec, minister za kmetijstvo; D. Sernec, minister za javna dela; dr. A. Gosar, minister za socialno politiko.

13. vlada *Velja Vukičević*

17. aprila 1927 do 20. septembra 1927 — koalicijska vlada. 10. julija 1927 sklenjen blejski volilni sporazum med V. Vukičevićem in dr. A. Koroščem. 11. septembra 1927 so bile volitve v narodno skupščino. Od 26 slovenskih mandatov jih je SLS dobila 20; glasov pa je dobila 106.247 (59,9%) od 177.255 oddanih.

14. vlada *Velja Vukičević*

21. septembra 1927 do 23. februarja 1928 — koalicijska vlada. Dr. A. Gosar, minister za socialno politiko.

15. vlada *Velja Vukičević*

23. februarja 1928 do 11. julija 1928 — rekonstruirana koalicijska vlada. Dr. A. Korošec notranji minister. 20. junija je Puniša Račić streljal v skupščini.

16. general *Hadžić*

je 12. julija dobil mandat za sestavo nevtralne vlade, a ga je 23. julija vrnil.

17. vlada *dr. Anton Korošec*

(Korošec je bil prvi prečan ministrski predsednik). 27. julija 1928 do 2. januarja 1929 (po drugih virih do 30. decembra 1928) — vlada četvorice: Korošec, Vukičević, Davidović, Spaho; Korošec tudi notranji minister. 29. dec. je dr. Korošec podal ostavko zaradi Davidovičevega izstopa iz vlade.

18. vlada *Petar Živković*

6. januarja 1929 do 5. januarja 1932. Razpust parlamenta in ukinitve vidovdanske ustave. Korošec minister za promet do 5. avgusta 1929; nato je prevzel ministrstvo za šume in rude; 28. septembra 1930 je demisioniral in izstopil iz vlade. Na njegovo mesto je prišel inž. Dušan Sernec kot minister za gozdove in rudnike.

19. vlada *Petar Živković*

5. januarja 1932 do 4. aprila 1932. Dr. Kramer, minister za trgovino; Ivan Pucelj, minister za socialno politiko in narodno zdravje.

20. vlada *dr. Vojislav Marinković*

od 4. aprila 1932 do 30. junija 1932. Nespremenjena Živkovičeva vlada; samo predsednik drugi. 8. maja je bila prosla-

va 60 letnice dr. Antona Korošca. V Ljubljani so bile velike demonstracije proti vladi in vzkliki „Živel dr. Korošec!“ Proslave po deželi so bile prepovedane.

21. vlada *dr. Milan Srškić*

1. julija 1932 do 4. novembra 1932 Ivan Mohorič, minister za trgovino in industrijo, Ivan Pucelj, minister za socialno politiko, dr. A. Kramer, minister brez portfelja.

22. vlada *dr. Milan Srškić*

5. novembra 1932 do 27. januarja 1934. Ivan Pucelj, minister za socialno politiko, dr. A. Kramer, minister brez listnice, Mohorič odpadel.

Pod to vlado je bila 31. decembra 1932 izdana v Ljubljani „slovenska deklaracija“ (vladna stranka jo je imenovala „separatistične punktacije“), ki pravi:

1. Slovenski narod je danes razdeljen in razkosan na štiri države, na Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Njegova osnovna zahteva je, da se zedini v eno samo politično enoto, ker se mu more le na ta način ohraniti eksistenca in zagotoviti splošni napredek.

2. Glavnemu delu slovenskega naroda, ki živi v Jugoslaviji, je postavljena naloga, da na tem idealu neprestano dela do končne ustvaritve.

3. Iz teh razlogov si mora slovenski narod v jugoslovanski državi priboriti tak samostojni položaj, ki bo neprestano služil kot privlačna sila za vse ostale dele naroda, živeče v drugih državah. V ta namen je potrebno: a) narodna individualnost, ime, zastava, etnična skupnost, finančna samostojnost, politična in kulturna svoboda; b) radikalno socialno zakonodavstvo, ki mora osigurati življenjske interese in harmonično razvijanje vseh potrebnih in produktivnih poklicev, posebno kmečkega in delavskega razreda.

4. Za dosego tega cilja je potrebno, da si mi Slovenci, Hrvati in Srbi zgradimo po svobodnem sporazumu in to na demokratski bazi državo ravnopravnih edinic; eno teh edinic naj tvori Slovenija.

5. Tako sestavljeno državo zahteva tudi KDK in radikalna stranka odnosno je ne izključujeta. Mi Slovenci se pridružujemo tem sklepom in želimo, da sodelujejo za dosege teh ciljev vse stranke in vse

struje tako doma kakor tudi v vsej državi.“

28. januarja 1933 je iz Ljubljane odpotoval dr. Anton Korošec v Vrnjačko banjo, kjer je bil konfiniran.

27. septembra 1933 je upravno sodišče v Celju razveljavilo odlok banske uprave, s katerim so bili konfinirani dr. Korošec, dr. Kulovec, dr. Natlačen in dr. Ogrizek.

7. oktobra 1933 je Državni svet v Beogradu to sodbo razveljavil in potrdil odlok banske uprave.

9. oktobra 1933 so bili trije sodniki upravnega sodišča v Celju upokojeni (predsednik dr. Ivan Vrtačnik in sodnika dr. Henrik Steska in dr. Ivan Likar).

23. vlada *Nikola Uzunović*

27. januarja 1934 — 18. decembra 1934. Dr. Fran Novak minister za socialno politiko. 21. oktobra 1934 so bili dr. Korošec, dr. Kulovec, dr. Natlačen in dr. Ogrizek oproščeni konfinacije.

24. vlada *Borivoj Jevtić*

18. decembra 1934 do 20. junija 1935. Dr. Drago Marušič, minister za socialno politiko in narodno zdravje.

25. vlada *Milan Stojadinović*

24. junija 1935 do 21. decembra 1938. Dr. A. Korošec, minister za notranje zadeve.

19. avgusta 1935 se je prijavila notranjemu ministru nova politična organizacija „Jugoslovanska radikalna zajednica“, ki so jo sestavljali srbski radikali, SLS in bosanski muslimani. Njen program pravi med drugim: „Stranka je za narodno in državno edinstvo, za edinstvo teritorija in za enotno državljanstvo ter bo to idejo propagirala in zastopala. Toda pri tem delu bo imela v vidu, da so teritoriji, iz katerih je naša država sestavljena, živeli v preteklosti svoje posebno življenje ter so v teku dolgih dob pridobili svoje posebne navade, administrativne, politične in druge. Da bi se razvila in jačala zavest o državnem in narodnem edinstvu ter čim boljše in modreje izenačile in zmanjšale razlike, ki nam jih je pustila v dediščino dolga in neenaka preteklost, smatra stranka, da temu služi ona politična metoda, ki na tem poslu dela postopoma in premišljeno, da se ne uporabljajo preživele metode, ter da se na ta način ne ustvarjajo

čustvovanja. Spoštovanje treh imen našega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev in njihova ravnopravnost, spoštovanje priznanih ver, kakor tudi obojih pismenk, spoštovanje tradicij, vse to se mora zaščititi, ker se bo na ta način razvijalo medsebojno spoštovanje in cenjenje v narodu.“ — „Stranka smatra načelo samouprave širokih obsegov kot najboljši sistem za ureditev državne uprave v smislu narodovih želj in potreb. Državno upravo je potrebno tako organizirati, da se bo poedinim krajem dala možnost, da bodo mogli urejati svoje lokalne potrebe, administrativne, gospodarske, finančne in kulturne ter druge, v kolikor so vezane na poedine kraje, a na način, ki ne bo dovajal lokalne uprave v nasprotje z državo, z njenimi cilji in potrebami.“ — „V verskem pogledu bo stranka zastopala načelo spoštovanja svobode veroizpovedi in se bo trudila, da se izvede razumna razmejitev med cerkvijo in državo v soglasju s priznanimi veroizpovedmi in s spoštovanjem državne suverenitete.“ (Spom. Zbornik Slov., str. 102/103).

1. junija 1936 je bil v Beogradu I. kongres JRZ. Za predsednika glavnega odbora je bil izvoljen M. Stojadinović, za prvega podpredsednika dr. A. Korošec, za drugega podpredsednika dr. Mehmed Spaho.

26. vlada Milan Stojadinović

21. decembra 1938 do 3. februarja 1939. Dr. Miha Krek, minister za zgradbe. Franc Snaj, minister brez listnice.

16. januarja 1939 je bil dr. A. Korošec izvoljen za predsednika senata.

3. februarja so odstopili minister Spaho, Kulenović, Cvetković, Krek in Snaj, češ da „so v vladi različna naziranje glede ureditve vprašanja našega sporazuma s Hrvati in da predstavlja vlada v sedanjih sestavi zapreko za ureditev tega važnega vprašanja“ (Spom. Zbornik Slov., str. 107). Zaradi tega je dr. Stojadinović odstopil.

27. vlada Dragiša Cvetković

5. februarja 1939 (do 27. marca 1941).

Dr. Miha Krek, minister za zgradbe. Franc Snaj minister brez listnice.

16. februarja je predsednik Cvetković prebral vladno deklaracijo. Vlada pravi, da se je sestavila „s posebnim poslanstvom, da se loti ureditve in konsolidiranja notranjih razmer“. Na tej poti je po mnenju vlade „eno izmed glavnih vprašanj nedvoumna ureditev razmer v naziranju, ki obstoji že 20 let pri bratih Hrvatih o osnovnih načelih naše državne politike. Stojč na načelu, da se morajo med nami ustvariti trajni boljši in trdnjši odnosi glede sodelovanja v državnem življenju na temelju popolne enakopravnosti, in upoštevajoč pri tem važne momente naše zgodovinske preteklosti, misli kr. vlada, da mora biti sporazum s Hrvati kot hrvatsko vprašanje njena jasna in odločna politika. Zato morajo biti že priprave za to veliko pot takšnega značaja, da bodo odločno pustile ob strani vse metode preteklosti, ki so ta najvažnejši notranjedržavni problem z raznim taktiziranjem oddaljile od njegove prave ureditve.“ Tako upa vlada „ustvariti čvrst temelj za novo orientacijo naše notranje politike“, in želi, „da se v atmosferi vzajemnega bratskega razumevanja in strpnosti lotimo urejanja te zgodovinske naloge.“ (Spom. Zbornik Slov., str. 107/108).

Dr. A. Korošec — zadružnik

Dr. Korošec se je po Krekovem vzoru veliko bavil z zadružništvom, ker je vedel, da je gospodarska neodvisnost podlaga za politično prostost. Dr. Krek je bil predsednik zadružne zveze do svoje smrti 8. oktobra 1917. Nato je bil za predsednika izvoljen dr. Korošec, ki je zavzemal to mesto vsaj do 1928.

14. junija 1919 se je v Beogradu osnoval Glavni zadružni savez, h kateremu so pristopile vse slovenske zadružne zveze. Za predsednika je bil izvoljen dr. A. Korošec. V začetku 1931 je bil izvoljen za honorarnega profesorja za zadružništvo na kmetijski fakulteti univerze v Beogradu; predavati je začel v letnem semestru 1931.

*Nastop dr. Antona Korošca v politični
javnosti*

Od leta 1848 naprej so bili Spodnji Štajerci-Slovenci v neprestanih bojih za svoj narodni obstanek. Ta borba je postala posebno huda po letu 1867, ko je bila dana ustava in so prišle z njo razne volitve. Še pri tako neznatnih volitvah so morali stati slovenski možje na straži in braniti pravice slovenskega naroda. Zaradi tega so morale stopiti v ozadje vse druge različne političnega mišljenja. Slovence na Spodnjem Štajerskem je ločila le narodna zavednost in nezavednost. Druga načela, gospodarska ali prosvetna, si niso mogla priboriti prave veljave, ako niso imela na sebi znaka, da so obramba proti nemškemu navalu. Teh razmer niso bili krivi ne slovenski kmetje in ne razumniki.

Nekdaj so bili Slovenci na Štajerskem tretjina vsega prebivalstva. Ker so bili v manjšini, so se mogli samo braniti. Močnejši nemški narod jim je hotel vzeti narodnost in je prihajal kakor volk v ovčji preobleki. Slovenci so morali stati na straži za svoje svetinje. Bili pa so zelo odvisni od nemškega kapitala. Iz tega se je rodilo narodno odpadništvo, ki so ga imenovali nemškutarstvo. Zaradi vsestranske premoči nemštva je bila za Slovence edina rešitev — sloga.

Na Spodnjem Štajerskem je bila duhovščina od nekdanj narodno zavedna. V dobi narodnega prebujenja so stopili duhovniki v prve vrste obrambe slovenstva. Sčasoma se jim je pridružila slovenska inteligenca in med temi so prednjačili slovenski advokati, ki so bili za duhovniki edini neodvisni stan.

Pri deželnozborskih volitvah leta 1867 so na Spodnjem Štajerskem Slovenci prodrli z vsemi svojimi kandidati v kmečkih okrajih. Do ločitve duhov je prišlo mimo-

Januš Golec je bil dolgo let urednik Slovenskega gospodarja v Mariboru. Pričujoči članek objavljamo iz rokopisa njegovih spominov. — Uredništvo.

grede leta 1873, ko so liberalni mladostrovenci postavili tudi na Štajerskem v celjskem in ptujskem okraju svoje kandidate. Po tem letu so štajerski Slovenci vse do Koroščevega nastopa v ljutomerskem okraju leta 1902 pri vseh volitvah nastopali složno.

Pred dr. Korošcem sta zastopala spodnještajerske Slovence na Dunaju in v Gradcu duhovnika dr. Leopold Gregorec, dekan in župnik v Novi cerkvi, ter Josip Žičkar, dekan in župnik v Vidmu. Od laikov pa so bili obče znani voditelji Franc Robič, posestnik v Limbušu, Ivan Roškar, kmet pri Sv. Jurju v Slov. goricah, dr. Miroslav Ploj, odvetnik v Ptuj, dr. Franc Jurtela, odvetnik v Ptuj, dr. Franc Rosina, odvetnik v Mariboru, dr. Ivan Dečko, odvetnik v Celju, dr. Juro Hrašovec, odvetnik v Celju.

Dr. Korošec — prvič kandidat

Mladi kaplan Anton Korošec je bil pozvan leta 1898 od knezoškofa dr. Mihaela Napotnika v Maribor za prefekta v dijaško semenišče. Mesto semeniškega prefekta je bilo nekako združeno z uredništvom tednika „Slovenski gospodar“. Korošček prednik je odšel iz Maribora za župnika v Rogoško Slatino.

V službi urednika je Korošec stopal po stopinjah svojih prednikov. Njegov glavni uredniški cilj mu je bila sloga med Slovence in borba proti nemškutariji, ki jo je propagiral list „Štajerc“, katerega je finansiral Josef Ornig v Ptuj. Odgovorni urednik Slovenskega gospodarja pa je bil tedaj Boštjan Ferk. V tistih časih je bilo zelo težko kolebati s članki in noticami tako, da ni zašel odgovorni urednik na zatožno klop, pred poroto, ki je imela redno nad dve tretjini nemškutarjev. Vseh teh tožb se je nabralo že za štiri mesece zarora. Med prestajanjem kazni je bil odgovorni urednik Avguštin Janša. V tem času je bil pravi urednik Korošec. Toda

Janša ni bil mož kakor njegov prednik Ferk. Klican na sodišče, je izdal pravega pisca Korošca. Tako je prišel Korošec pred sodišče. Dne 12. septembra 1901 je bil obsojen na 6 tednov zapora. Obtoženca je zagovarjal dr. Franc Rosina. Korošec se je zagovarjal v slovenskem jeziku. Tožilec dr. Nemanič je prijemal obtoženca ne toliko kot pisca, ampak kot duhovnika. Radi teh izpadov javnega tožilca je odločno ugovarjal pred sodnim zborom obtoženi Korošec. Obtoženi je vložil pritožbo zoper sodbo. Zadeva se je zavlekla tako dolgo, da je sodba padla pod amnestijo in je bila kazen spremenjena v globo.

Spodnještajerska slovenska mladina se je v teh letih začela organizirati v mladeniških in dekljskih zvezah, za njo je bil ustanovljen 16. junija 1901 list Naš dom, kot priloga Slovenskega gospodarja. Opirajoč se na uspešno delo Našega doma je mladi urednik Korošec poskusil volilno srečo pri volitvah v deželni zbor dne 4. novembra 1902. Slovenski gospodar je dne 23. oktobra 1902 objavil pod naslovom „volilno gibanje“, da je dr. Rosina za volilni okraj Ljutomer-Ormož odpovedal svojo kandidaturo in tedaj je prvič nastopil kot kandidat Korošec. Volitve so bile 4. novembra. Zmagal je Ivan Kočevar s 70 glasovi, Korošec je dobil 44 glasov.

Dne 6. novembra 1902 se je Korošec v Slovenskem gospodarju zahvalil: „Vsem volilnim možem, ki so pri deželnozborskih volitvah dne 4. novembra v Ljutomeru oddali za mene glasove, in vsem onim rodoljubom, ki so delali v prilog moje kandidature, se tem potom najiskrenejše zahvaljujem. Maribor dne 5. novembra 1902. Anton Korošec.“ Nikjer pa ni bilo objavljeno, kdaj in kdo je postavil Korošca za kandidata. Najbrž v tem okraju pri teh volitvah ni več držala sloga in je prevzel Korošec v zadnjem hipu kandidaturo.

Prva volilna zmaga Korošca

Kadarkoli je Korošec doživel kak neuspeh v političnem ali gospodarskem delovanju, je skušal vsekdar dognati vzrok, zakaj je spodletelo. Tako je bilo tudi ob propadu njegove prve kandidature. Zavedal se je, da je zgubil bitko pri volitvah v deželni zbor zaradi ljudske nezavednosti. To nezavednost je bilo treba iztrebiti s temeljito izobrazbo.

Dne 21. maja 1903 je napisal za Slovenskega gospodarja: „Naša izobraževalna društva“. V tem članku je poročal, da se je na drugem slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani ustanovila „Zveza katoliških nepolitičnih društev“ in da se je za Štajersko izvolil poseben odbor, ki bo taka društva organiziral. Zaupno zborovanje voditeljev nepolitičnih društev in mladeniškega gibanja na Štajerskem je bilo 14. maja 1903 v Mariboru. Sklicatelj je bil Anton Korošec, ki je v uvodnem govoru dejal, da se ne bo društveno življenje javljalo samo v splošnem navdušenju, ampak v poučevanju po določenem načrtu. Po teh društvih hočemo ljudstvo rešiti iz nezavednosti in zaspanosti.

Program je določil pripomočke za govore na veselicah, za poučna predavanja v društvih, za gospodarska predavanja in za zanimanje za javno življenje naroda.

Izvoljen je bil poseben odbor: predsednik je postal Anton Korošec, tajnik Fr. Gomilšek, blagajnik Fr. Žebot.

Dne 21. junija 1903 je bil prvi mladeniški shod na Ptujski gori. Zbralo se je okrog 800 mladeničev. Po cerkveni proslavi je bilo zborovanje, na katerem je bil glavni govornik Anton Korošec. Primerjal je pomlad v naravi in pomlad, ki se je začela v slovenskem narodu na Štajerskem, in ki naj jo jamči trojna zavednost: zavest vere, narodna zavednost in stanovska sloga.

Drugi veliki mladeniški shod je bil pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah. Tu se je zbralo nad 1.500 mladih ljudi. Nemškutarji so znali doseči, da po cerkveni proslavi niso imeli nikjer prostora za zborovanje. Zato so mladi z narodnimi zastavami odšli peš v Št. Lenart, kjer pa so jim policaji zapovedali, da morajo zastave zvititi. Tako zvitim zastavam so priredili ovacije in prepevali narodne pesmi. S pesmijo Naprej zastava slave so odšli na Poličev vrt in tam zborovali. Prvi je govoril Franc Gomilšek, nato Anton Korošec in za njim Ivan Roškar.

Tretji majniški shod je bil dne 16. avgusta 1903 v Petrovčah. Prišlo je nad 1000 mladih ljudi. Predsedoval je zboru petrovški župan, govorili pa so mladi govorniki iz vse Savinjske doline.

Po teh treh velikih shodih mladine je bila takorekoč ustanovljena garda Antona Korošca, na katero se je lahko zanesel.

Dne 27. septembra 1905 je na Dunaju

umrl Josip Žičkar, državni in deželni poslanec. Treba je bilo poiskati naslednika. Dne 15. oktobra 1905 je imelo Kat. politično društvo za kozjanski okraj zbor, kamor so povabili Antona Korošca, ki je navzočim v obširnem govoru pojasnil politično stališče in program. Na tem zboru je bil soglasno določen za kandidata. Tega zbora se je udeležil tudi dr. Evgen Lampe, ki je govoril o skupnih zadevah vseh Slovencev.

Na zboru političnega društva v Vidmu 5. novembra je hotel dr. Korošec pridobiti tudi člane tega društva in jim govoriti o političnem položaju ter o programu svoje politike v bodoče. Nekaj navzočih je Korošca med govorom motilo in tudi predsednik zbora mu je nagajal, zato je Korošec utihnil. Drugi govorniki niso hoteli govoriti, udeleženci so se začeli prerekati, prišlo je do burnih prizorov. Korošec je odšel, z njim pa tudi vsi navzoči kmetje. Sicer pa je bilo še časa do volitev.

Dne 10. maja 1906 je Slovenski gospodar objavil oklic: „Volilci! Skoro iz vseh krajev naše Spodnještajerske prinašamo danes izjave političnih društev, v katerih so se izrekla, da bo naš kandidat dr. Anton Korošec, urednik v Mariboru. V uredništvo prihajajo pozivi, naj vendar začnemo z agitacijo za dr. Korošca, ker ga ljudstvo želi za svojega poslanca. Vsak naših bralcev je zadnja leta ponovno bral o neštevilnih shodih, na katerih je on govoril. V našem listu je vedno deloval na to, da se naš kmet pouči kolikor le mogoče o svojem stanovskem vprašanju, da se združi in se tako združen lahko postavi v bran svojim sovražnikom. Najbolj pa ga priporočajo strastni napadi nemških, nemškutarških in liberalnih listov, kateri vidijo v njem svojega hudega nasprotnika. G. dr. Korošec že dolga leta deluje v politiki slovenskih kmetov, njemu so znane vse težnje, ki danes žulijo kmeta. On se je pa tudi resno rečal z delavskim vprašanjem in vemo, da se bo tudi z vsa vnemo notrudil zastopati koristi delavcev. Vsak volilec torej zaniši 29. maja 1906 na volilni listek: Dr. Anton Korošec, urednik v Mariboru“.

Da bi pri volitvah zmagal, je dr. Korošec pozival somišljenike, da naj prirejajo volilne shode, ki jih ni treba prijavljati oblasti. Na večje shode je šel Korošec sam. Tako je bil 29. aprila 1906 pri sv. Benediktu v Slov. goricah. Govoril je tudi v Bra-

žicah, pri Sv. Lovrencu, v Slov. goricah, v Čadramu pri Konjicah, v Celju, pri Št. Jurju ob Taboru, v Šoštanju itd. Dne 24. maja 1906 je Slovenski gospodar objavil zadnja navodila za volitve in pozival volilce: Edini narodni kandidat je dr. Anton Korošec. Dne 29. maja 1906 so bile volitve. Dr. Anton Korošec je dobil 19.153 glasov, liberalec Ivan Rebek v Celju 2.807 glasov, nemškutar Wratschko 7.065 glasov. Dr. Korošec je bil 7. junija 1906 sprejet v skupni klub „Slovanska zveza“. Svoj prvi govor v parlamentu je imel dne 20. junija kot glavni govornik za obrtno reformo.

Zmaga dr. Korošca je vzbudila silen boj njegovih nasprotnikov. V vsakem liberalnem listu je bil kak napad na dr. Korošca, ki se je pa tega tako navadil, da je večkrat rekel, ako ni bilo tisti dan nobene napada, da je tak dan izgubil.

Kot poslanec se je dr. Korošec brigal za pravice Spodnjih Štajercev. Kadar se je mudil v domovini, ni ostal v Mariboru, hodil je po deželi in je posebno rad obiskal tiste kraje, ki jih je prizadela kaka nesreča. Sam si jih je ogledal in pomagal; skrbel je, da je bila škoda ocenjena in da so dobili prizadeti pomoč.

Dne 30. septembra 1906 je sklical dr. Vekoslav Kukovec v Celje svoje pristaše na ustanovni shod nove stranke. Cilj te stranke je bil boj zoper klerikalizem.

Slovenski gospodar je šele 1. novembra 1906 zavzel odločno stališče zoper to novo stranko, ki bo rušila slogo štajerskih Slovencev v korist nemškutarjev. Pozval je kmete k slogi in delu za močno organizacijo Kmečke zveze. Dr. Korošec je držal na močnih vajetih dva bodoča stebra Kmečke zveze deželnega poslanca Ivana Roškarja iz Slovenskih goric in Franca Pišeka iz Slivnice pri Mariboru.

Ustanovitev Slovenske kmečke zveze

Dne 21. januarja 1907 je bila tudi formalno ustanovljena Slovenska kmečka zveza v Mariboru v Narodnem domu. Ustanovnega občnega zbora se je udeležilo nad 500 odposlancev iz vse Spodnje Štajerske. Govorili so sami kmetje. V prvi odbor so bili izvoljeni: Ivan Roškar kot predsednik, podpredsednika sta bila Koren in Josip Vrečko, blagajnik je bil Franc Pišek iz Slivnice, zapisnikarji pa so bili Cerjak, Žebot, Galunder in dr. Ivo Benkovič, v odbor pa so bili tudi izvoljeni dr. Anton Korošec, dr. Franc Jankovič in drugi. Sklepne be-

sede na tem ustanovnem zboru Kmečke zveze je imel dr. Korošec, ki je rekel: „O znamenitih osebah se vse pove, kaj delajo in kam gredo. Naša zveza je tudi znamenita organizacija. Treba je torej povedati, kaj želimo in mislimo v tem trenutku. Kmečko vprašanje mora ostati v ospredju naše politike. To hočemo posebno poudariti. Mir in slogo hočemo imeti, zato hočemo imeti v zvezi verske in narodne ljudi. In v tem smislu bomo tudi postopali pri državnozbornskih volitvah. Predlagam, da se sklene izdati sledeče obvestilo:

„Spodnještajerski slovenski kmetje, zbrani na ustanovnem zboru Slovenske kmečke zveze, slovesno izjavljajo, da kljub vsem gonjam zadnjega časa trdno in nepremično vztrajajo na dosedanem verskem in narodnem programu spodnještajerskih Slovencev. Istotako slovesno izjavljajo, da bodo povsod in z vsemi silami delovali za svoje kmečke pravice in koristi ter pozivajo vse dobromisleče rojake na Spodnještajerskem, da podpirajo težnje katoliškega slovenskega kmečkega stanu po zboljšanju njegovega položaja. Naročajo odboru, naj strogo pazi na to, da bodo pri prihodnjih volitvah kandidatje za državni zbor priznali brezpogojno kmečki program ter se ozirali na versko in narodno mišljenje slovenskega kmeta.“

Ker so se bližale volitve v državni zbor, je Kmečka zveza sklicala zbor zaupnikov dne 7. februarja 1907, kjer so udeleženci sklenili, da bo Kmečka zveza postavila svoje kandidate. Ta sklep je izzval po celem Spodnjem Štajerskem veliko odobravanje. V vsakem okraju je Kmečka zveza sklicala zaupen shod, ki je izbral kandidata. Tako je bil dr. Anton Korošec izbran v volilnem okraju Šmarje — Rogatec — Kozje. Pri državnozbornskih volitvah 14. maja 1907 je bil dr. Korošec zopet izvoljen. V času volilnega boja je dr. Korošec stanoval na domu urednika Januša Goleca, ki se je spominjal, kako so tudi žene in dekleta posegale v volilni boj za dr. Korošca. Njihov mlin ob Buči je bil zadnjih 14 dni pred volitvami najživahnejši agitacijski lokal. Mlinarju Francu je morala vsaka stranka, ki je prinesla v mlin, obljubiti, da bodo vsi moški volili dr. Korošca. V vasi Št. Peter pod Sv. gorami na je dr. Korošec zadel na hude nasprotnike. Ko je dr. Korošec sklical volilni shod pri Drogeniku, so ves prostor zasedli liberalci in nemškutarji in se je bilo bati, da pride do sponada. Tedaj pa je pridirjala na zborni prostor neka

gospa, žena trgovca Juga. Prijela je za roko dr. Korošca in ga povabila, naj gre z njo iz tega prostora. S Korošcem so šli tudi vsi njegovi prijatelji. Podali so se v župnišče, kjer so v miru zborovali.

Dne 4. junija 1907 so se poslanci, ki so bili izvoljeni pri volitvah 14. maja, zbrali v Ljubljani in so ustanovili Slovenski klub, da bi solidarno nastopali v državnem zboru. Slovenski klub si je izvolil za predsednika dr. Ivana Šušteršiča, za podpredsednika pa dr. Antona Korošca.

Ko je dr. M. Ploj, ki je sicer kandidiral na listi Kmečke zveze, pozneje odstopil in se pridružil liberalcem, je bila s tem zapečateni usoda slogaštva na Spodnjem Štajerskem in ločitev duhov se je izvršila po kranjskem vzoru na dva tabora: katoliškega in liberalnega.

Kmečki tabor v Celju je bil dne 6. februarja 1908. Na zbor je prišlo nad 1000 ljudi, navzoči so bili vsi poslanci Kmečke zveze z dr. Korošcem na čelu. Glavni govornik je bil Ivan Roškar kot predsednik Kmečke zveze, za njim pa je nastopil dr. Korošec in dejal, da je sprava s političnimi nasprotniki na Štajerskem še mogoča, toda le tedaj, če sprejmejo program Kmečke zveze. Kako živahno je delovala Kmečka zveza, je pokazalo poročilo, da je imela tekom enega leta 186 zborovanj.

Nova organizacija mladine. Dr. Korošec je bil tudi predsednik Krščanske socialne zveze, ki je bila centrala izobraževalnih društev. Odločil se je, da bi se ustanovila Zveza slovenske mladine. V to zvezo naj bi vstopile že obstoječe mladeniške zveze. Zveza slovenske mladine naj bi dobila svoj odbor. Ustanovni zbor je sklical dr. Korošec za dne 8. junija 1908 v Ljutomer. Po končani službi božji so imeli zborovanje na Vaupotičevem vrtu. Zbor je začel dr. Josip Hohnjec kot podpredsednik Slovenske krščanske socialne zveze; pozdravil je dr. Janeza Ev. Kreka, dr. Korošca, ki je prinesel pozdrave poslancev, združenih v Slovanskem klubu na Dunaju.

Glavna govornika pa sta bila dr. Krek in Karel Verstovšek. Pred zaključkom zбора so bile volitve in je bil za predsednika izvoljen Franjo Žebot, ki je tudi takoj prevzel predsedstvo zбора. Urednik „Našega doma“ Janez Ev. Kociper je na tem zboru ponudil svoj list kot glasilo nove mladinske organizacije.

Dne 5. julija je bila proslava sv. Cirila in Metoda pri Sv. Trojici v Slovenskih

goricah, kjer so prvič videli uniformo telovadne organizacije. Prišel je načelnik zveze telovadnih odsekov na Kranjskem, Vojteh Jeločnik in je povedal, da so se ločili od Sokola in si naredili ime Orel. Povabil je štajersko mladino, naj se udeleži velike slavnosti 26. julija 1908 v Škofji Loki, kjer bosta nastopila že dva štajerska odseka skupaj z ostalimi in sicer iz Celja ter iz Trbovelj. To zborovanje je vodil dr. Krek, navzoč pa je bil tudi dr. Korošec.

Na nedeljo 2. avgusta 1908 je bil mladeniški shod pri Sv. Roku v Šmarju. Pri cerkveni slovesnosti je pridigal dr. Korošec, zbor zunaj cerkve pa je vodil in bil glavni govornik Fr. Žebot.

Na Sladki gori pa je dne 9. avgusta bil dekliški shod, ki se ga je udeležilo do 1.500 mladenk. Cerkevni govor je imel bivši kaplan na Sladki gori dr. Korošec in je tudi vodil popoldne zborovanje, katerega je pripravil Fr. Gomilšek.

Prvi posavski mladeniški shod je bil dne 23. avgusta 1908 v Vidmu. Udeležilo se ga je okrog 600 mladeničev. Govornik je bil Fr. Žebot. Savinjčani so se zbrali na shodu v Nazarjih na naslednjo nedeljo. Zbor je vodil dr. Hohnjec.

Pri Sv. Križu tik Slatine je bil 8. septembra 1908 zbor mladenk, prišlo jih je nad 1000, glavni govornik je bil Fr. Gomilšek.

Dne 20. septembra 1908 je bil zbor mladeničev v Poljčanah, ki ga je vodil dr. Hohnjec, glavni govornik pa je bil Fr. Žebot.

Predsednik S.K.S.Z. dr. Korošec je sklical za dne 23. novembra 1908 v Celje občni zbor, ki se ga je udeležilo nad 400 delegatov raznih katoliških društev. Dr. Korošec jih je pozdravil: „Dejstvo je, da smo na Spodnještajerskem najmočnejša organizacija nepolitičnih društev, imamo ideale, navdušenje in pogum! Zato napredujemo, zmagujemo in se držimo gesla: Naprej!“ Dr. Hohnjec je podal poročilo o delovanju včlanjenih društev, ki jih je bilo nad 100, vodstvo je v teku enega leta imelo 12 sej in je razposlalo društvom 1302 dopisa. Društva sama pa so imela v preteklem letu 159 prireditev, 61 poučnih predavanj, 4 socialne tečaje. V Mariboru je bila ustanovljena osrednja knjižnica, ou narodni meji pa še posebej 7 knjižnic.

S.K.S.Z. je v tem letu prevzela v svoji delokrog tudi narodno obrambno delo ob vsej slovensko-nemški meji. „Südmärk“ je namreč tisti čas začela s posebno ak-

cijo odkupovanja slovenskih zemljišč, kamor je naselila Nemce. Zato je bilo treba slovensko ljudstvo s posojilnicami osvoboditi od nemških denarnih zavodov. Dotlej se je posrečilo že pri 132 hišah, da so jih rešili iz kreppljev nemškega kapitala. Osnovan je bil poseben sklad za obmejne Slovence, prodali so nad 20.000 kolkov „Obmejnim bratom v pomoč“. Fr. Žebot je poročal o delovanju Zveze slovenske mladine, ki je imela 9 velikih prireditev in zajemala nad 10.000 mladeničev.

V novi odbor so bili izvoljeni vsi dotedanji odborniki, na čelu dr. Korošec.

Dr. Anton Korošec kot urednik

Ko je propadlo spodnještajersko slogaštvo, so se množili napadi liberalnih in tudi nemškutarskih listov na dr. Korošca kot urednika Slovenskega gospodarja in Našega doma. Dr. Korošec je uvidel, da se ne more proti tolikemu napadanju braniti in pozitivno pisati samo v dosedanjih časopisih. Zato je predlagal, da je KTD začelo izdajati „Stražo“, ki je izhajala trikrat tedensko. Začela je izhajati 1. marca 1908. Tako je imel dr. Korošec tri časopise na razpolago. Ko je stopil v uredništvo Slovenskega gospodarja, ni bilo skoro nič dopisnikov in tako je bila njegova prva skrb, da si je poiskal sotrudnike. Razumljivo je, da je pri takem začetnem položaju moral sam veliko pisati in je moral biti pri tem zelo previden, ker so kar prežali nanj, da bi ga mogli postaviti pred sodišče. Na obširnem polju časnikarstva je bil dr. Korošec kaj sposoben člankar in polemik, za kake črtice ali povestne podlistke pa splon ne. Nikoli ni objavil v listih kake črtice ali božične povesti.

Ko je postal dr. Korošec šef uredništva treh listov v Cirilovi tiskarni je razpogal z več uredniki. Pod dr. Korošcem kot šefom ni bilo delo lahko. Dobro je znal podrejenim urednikom odkazati delo, za katerega je ta ali oni bil sposoben. Slaba je bila vsem časnikarjem v Cirilovi, ako je bil njihov šef slabe volje zaradi političnih homatij ter neuspehov. V takih časih si je stresel jezo nad uredniki in jim je metal v koš vse, kar so napisali in so se morali lotiti dela znova. Pa takele burje in viharji niso bili dolgotrajni. Posijalo je njih dnevi je rlačeval urednikom jedi in pijače in je bilo za časopise vse dobro, kar zopet sonce na Koroščevo obraz in tedaj ga je bila sama medena dobrota. V sonč-

je kdo napisal. Za to veliko razliko med dr. Koroščevimi viharinami in sončnimi dnevi so vsi njegovi uredniki dobro vedeli. ob nevihtah in hudih urah so molče potrpeli, dobro vedoč, da se bo g. šef kmalu umiril in potem mu bodo zopet dobra deca, katero je treba razveseliti in prikleniti nase z vsemi mogočimi darili in želodčnimi dobrotami.

Dr. Korošec je bil mojster v razdeljevanju dela. Prihajal je vedno z novimi idejami in načrti, katere je hotel uresničiti v svojih listih in jih vreči v javnost v podporo svoje politike, gospodarstva in prosvete med mladino. Spodnještajerske slovenske kmete je v najkrajšem času spravil v Kmečko zvezo. Postal je mu zvesti, da bi šli za Korošcem v še tako hud bojni ogenj. Mlade pa je navezal nase po mladeniških in dekliških organizacijah. V zlati knjigi dr. Koroščevih sodelavcev bodo ostala zapisana imena: dr. Anton Jerovšek, dr. Josip Hohnjec, Franc Gomilšek, dr. Anton Medved, Janez Vreže, Franc Schreiner, dr. Franc Kovačič, dr. Jančič, dr. Franc Lukman in mnogi drugi.

Dr. Korošca je krasila nad vse hvalevredna čednost potrpežljivosti s časopisnimi sotrudniki in dopisniki. Ni metal poslanih dopisov v koš. Vsak za časopis mu neslani spis je popravljaj in ga pil tako dolgo, da je bil primeren za objavo. Dopisnik večkrat svojega dopisa niti prazno spoznal ni, ko ga je čital tiskanega, a je bil vendar njegov ter ga je veselilo, dr. zato enkrat začetega dela ni več opustil ampak je nadaljeval in se tako tudi sam izpopolnjeval po receptu, katerega mu je dal urednik s popraviljem. Na tak način si je dr. Korošec vzgojil po vseh okrajih dopisnike, ki so mu ostali vse življenje zvesti. Dr. Koroščevi mladeniči in mladerke niso smeli samo neustrašeno govoriti na shodih, ampak so tudi pisali v liste, da je bilo veselje. Ti sotrudniki so bili navadni kmečki ljudje z osnovnošolsko izobrazbo, katero so si znali spopolniti z branjem časopisov in knjig. Takega urednika šefa, kakor je bil dr. Korošec, je imela Cirilova samo enega in nobenega drugega. V primeri z drugimi dr. Korošec ni veliko sam pisal, pač pa je znal vzgojiti druge, da so pisali. V tem je bil posebno velik!

Dr. Korošec in abstinenčno gibanje

V dobi pod staro Avstrijo se je začelo abstinenčno gibanje. Za to organizacijo so

se vneli posebno na Kranjskem, kjer so izdajali svoje lastno glasilo „Piščalka“, na katero sta včasih nekoliko čudno piskala takozvani vodeni Kalan in mali dr. Leopold Lenard. Štajerci so prišepali za kranjskimi abstinenti precej pozneje. Ta organizacija ni mogla na vinorodnem Spodnještajerskem pognati globokejših korenin. Vodilni možje pri nas so bili za treznostno gibanje, abstinenco pa so imeli za pretirano in se niso ogrevali za njo. Koj ob pojavi omenjene struje se je oklenil stroge abstinence obče znani profesor dr. Franc Kovačič. Bil je nekak kvartalni abstinent. Kadar ni pil in kadil, je bil stalno slabe volje. Ako je videl, kadar je bil v abstinenčnem stanju, kakega prijatelja s kozarcem v roki, ga je že ozmerjal za pijanca. Pri dr. Kovačiču je zdržala popolna abstinenca le nekaj mesecev, nato je zopet pil in pušil smotke in bil znosne volje.

Dr. Kovačič je v stanju popolne abstinence zahteval od dr. Korošca, da ogreje za to idejo po svojem časopisju celotni Spodnji Štajer. Dr. Korošec se je Kovačičevi zahtevi smejal in mu je odločno rekel, da tega nikakor ne bo storil, ker je on za zmerno uživanje alkoholnih pijač ne pa za popolno zdržnost, ki je prenapetost in pri nas ne bo obrodila sadov. Pokazal mu je starejšega urednika Lojzeta, ki je bil vdan prekomernemu uživanju alkohola. Rekel je dr. Kovačiču, da mu ga posodi za tajnika pripravljalnega odbora za abstinenčno gibanje. Če Lojzeta spreobrne, bo tudi sam spremenil svoje stališče glede stroge abstinence. Po tej izjavi se je dr. Kovačič lotil Lojzeta. Kaj je dr. Kovačič obljubil Lojzetu, da je na mah opustil pitje, ni znano. Res pa je, da je ta prevzel tudi tajništvo v odboru. Nekaj mesecev nato je bil ustanovni občni zbor društva abstinentov. Kot govornika sta prišla Kalan in Lenard iz Ljubljane, dr. Kovačič pa je vodil zbor kot predsednik. Dr. Korošec je pozval urednika Fr. Žebota in L. Kemperla, naj kaj storita, da se občni zbor ne bo mogel vršiti. Ni pa jima dal kakih podrobnih navodil. Ta dva pa sta si zamislila skoro malo zlobno zamisel in sta se lotila Lojzeta, ki je bil tajnik pripravljalnega odbora. Odpeljala sta ga v gostilno v Narodnem domu in ga napojila. Potem na sta peljala zopet nazaj v dvorano, kjer je bilo zborovanje. Alkohol, katerega se je dotedaj že precej časa zdržal, je deloval v njem vedno huje in huje. V takem njegovem stanju se je zborovanje začelo.

Dvorana je bila polna, tudi Ljubljana sta bila videti zadovoljna. Program je lepo potekal. Nič se najbrže ne bi zgodilo, če bi dr. Kovačič na koncu zborovanja ne rekel: „Naš sedanji tajnik Lojze mi ne bo zameril, ako ga vpričo polne dvorane vprašam: G. Lojze, povejte nam zdaj, kako se počutite, ko že dobra dva meseca niste pokusili opojne pijače?“ Lojze je ta poziv razumel, nikakor pa se ni mogel dvigniti s stola. Zbral je vse moči in se nato pognal kvišku. Vsled zaleta je odletel izpod njega stol, omahnil je vznak in se položil s predsednikovo mizo po tleh. Priskočili so mu na pomoč, ker so mislili, da ga je zadela kap. Ko pa so ga dvigali, so videli, da je do onemoglosti pijan. Zborovalci so se zakrohotali in začeli razhajati. Do volitev odbora sploh ni prišlo. Dr. Kovačič je zvedel, kdo je Lojzeta zapeljal, najbrže pa nikoli ni vedel, da je imel prste vmes dr. Korošec. Ta dogodek vsaj prijateljstva med dr. Korošcem in dr. Kovačičem ni skalil.

Volitve v deželni zbor v letu 1909

Splošna skupina je imela volilce delavce, viničarje, hlapce in take posestnike, ki niso plačevali 10 K direktnega davka. V mariborskem okrožju sodnih okrajev je bil kandidat dr. Korošec. V celjskem okrožju pa Franc Pišek. Volitve so bile za to skupino 7. maja 1909. Za skupino kmečkih občin so bile volitve 17. maja, dne 24. maja pa za skupino trgov in mest. Dr. Korošec je dobil 90% glasov, socialisti pa 10%.

Vseslovenska ljudska stranka

Dne 17. oktobra 1909 je bila v Ljubljani ustanovljena Vseslovenska ljudska stranka. Na tem ustanovnem zboru je bilo navzočih okrog 4.000 zborovalcev iz vse Slovenije. Od nekdanje je bila želja vsakega narodno čutečega Slovenca, da izginejo meje med deželami, v katerih prebivajo Slovenci in da se ustvari ena upravna celota, Združena Slovenija. Z ustanovitvijo Vseslovenske ljudske stranke je bil storjen velik korak do Združene Slovenije. Iz tabora te stranke je vedno donela zahteva po Združeni Sloveniji.

V hotelu Union so bili na odru zbrani vsi slovenski državni in deželni poslanci, vsi zastopniki slovenskih nepolitičnih organizacij, bili pa so tu tudi zastopniki Češke in Hrvaške. Zboru je predsedoval dr. Janko Brejc, vodja koroških Slovencev.

Zbor je začel dr. I. Sušteršič. V častnem predsedstvu so bili za Čehe Vaclav Kotlar, za Hrvate Stjepan Radić, za Štajerce dr. Korošec, za Goričane prof. Ivan Berbič, za Tržačane pa A. Čok. Dr. Korošec je na tem zboru izjavil sledeče: „Štajerci so se od Kranjcev marsikaj naučili. Naučili so se predvsem jasnosti v načelih, ciljnih in odločnosti v nastopu. Bili smo na vaši strani, ko smo se borili za zmago. Bili smo vselej zavezniki vaših poslancev in to tudi ostanemo. Združeni v bojih za blagor našega naroda upamo, da bomo združeni tudi v zmagah“. Dr. Krek je nato v svojem govoru utemeljeval, zakaj se ustanavlja Vseslovenska ljudska stranka. Po njegovem govoru je dal predsedujoči dr. Brejcu predlog na glasovanje, katerega so vsi navzoči sprejeli. Stranka je takoj ustanovila centralno vodstvo in določila izvršilni odbor.

Slovenska kmečka zveza je pa ostala tudi naprej, bila je sestavni del nove stranke.

Obstrukcija v deželnem zboru v Gradcu

Slovenski poslanci v Gradcu so imeli težko borbo, da so odvrčali od svojega naroda prehud pritisk davčnega vijaka. Tudi niso mogli pokazati kakih uspehov v primeru nesreč, glede prometnih zvez, kmetijskega šolstva... Zato so se odločili, da bodo začeli delati na to, da dobijo samopravo slovenskega dela Štajerske. Ta borba bi bila pa dolgotrajna, zato so morali poslanci v deželnem zboru poseči po posebnem sredstvu, po obstrukciji pri seji za deželni proračun. Slovenski gospodar je dne 10. februarja 1910 objavil proglas na narod, v katerem so poslanci pojasnili, zakaj so segli po tem načinu borbe. Prepričali so z govori in predlogi, da ni bilo mogoče sprejeti proračuna. Proč od Gradca, je bilo v kratkem povedano, kar so poslanci deželnega zbora povedali svojim slovenskim volilcem, zakaj so priredili obstrukcijo. — V tem letu so bile tudi nadomestne volitve za okraje Marenberg, Slovenjgradec, Soštanj in Gornji grad, kjer Kmečka zveza še ni imela svojega državnega poslanca. Volitve so bile 4. julija 1910 in je zmagal dr. Karel Verstovšek.

Ustanovitev „Slovenske straže“

Edini slogaški most, ki je doslej vezal slovenski krščanski tabor z mladoliberalci, je bila Družba sv. Cirila in Metoda. Bila

je to narodno obrambna organizacija, skrbela je predvsem za dobro šolstvo na me- jah. Ustanavljala je osnovne šole ter vzdr- ževala na njih narodno prekaljeno učitelj- stvo. Razpolagala je s precejšnjim kapita- lom. Družbo je vodil odbor, ki je bil vsako leto voljen na glavni skupščini društva. Na Spodnjem Štajerskem je prvi začel ru- šiti slogaštvo dr. V. Kukovec v Celju. Ko sta prišla na voditeljska mesta še dr. Gregor Žerjav in Albert Kramer, je bilo konec sloge tudi v tem društvu. Ta dva sta znala izriniti iz odbora vse starejše člane slogaše in jih nadomestiti s svojimi ljudi- mi. Zato je bilo razumljivo, da so dne 11. maja 1910 ustanovili v Ljubljani Slo- vensko stražo. Ustanovni zbor je bil v Unionu. Tam je govoril dr. Šušteršič, da bo novo društvo nepolitično in bo delo- valo po načelih škofa Slomška: krščanska ideja in zvestoba do domovine. Predsednik Slovenske straže je postal prvobornitelj ko- roških Slovencev Franc Grafenauer, pod- predsednik župan Thaler iz Št. Ilja. V os- talem je bilo v vodstvu 8 odbornikov iz Kranjske, 6 iz Štajerske, 2 iz Goriške, 3 iz Koroške, 1 iz Trsta in 1 od Dijaške zveze. Prvo delo Slovenske straže je bila dogra- ditev in blagoslovitev Slovenskega doma v Št. Ilju, ki se je izvršila dne 8. septem- bra 1910. Okoli opoldneva je pripeljal v Št. Ilj poseben vlak s Kranjskega z zasta- vami in godbami, Orli v kroju so tu prvič nastopili. Navzoč je bil tudi dr. Korošec s poslanci. Dom je blagoslovil dekan Alojz Čížek, nato pa je bilo zborovanje, govoril je prof. Evgen Jarc. Nemška fakinaža je skušala sicer motiti prireditve, pa je bilo navzočih 40 orožnikov in so se jih bali. Pri- reditev je veličastno potekla.

Največja zmaga dr. Korošca

Slovenska enota v dunajskem parla- mentu je 23. marca 1911 sklenila, da ne bo dopustila, da bi se sprejel začasni dr- žavni proračun do 31. marca. Že 24. marca so začeli z obstrukcijo. Čehi so izjavili, da prenehajo z obstrukcijo, ako se izpelje preosnova ministrstev in se preneha s so- vražnim postopanjem proti Slovanom. Mi- nistrski predsednik teh zahtev ni sprejel, raje je razpustil državni zbor in so bile razpisane nove volitve.

Dne 31. marca 1911 je naslovilo 17 po- slancev SLS na narodni proglas, v katerem so pojasnili, zakaj je prišlo do razpusta, kako so branili pravice naroda in da jih

je treba posebno še po novih volitvah vzeti v zaščito. V proglasu je bila izrečena tudi zahvala zastopnikom hrvatskega naroda, ki so bili s poslanci SLS enih misli, ravno tako pa tudi zastopnikom čeških kmetov. Proglas je končal z besedami: „Štiri leta našega dela in boja so minila. Čisto smo ohranili zastavo SLS, ki ste nam jo izro- čili v varstvo. Krepila nas je zavest, da uživamo vaše zaupanje in da je boj za dušni in gmotni blagor našega naroda svet boj. Zvesta sebi, zvesta ljudstvu, ki je ustanovljena zanj, pojde SLS v nove boje in k novim volilnim zmagam!“

Volitve so bile razpisane za dne 13. junija, eventualne ožje volitve za 20. ju- nija 1911. Dr. Korošček volilni okraj je bil Šmarje — Rogatec — Kozje.

Najvplivnejši v tem okraju je bil de- kan Tomažič, zato je dr. Korošček šel k njemu. Z njim je šel oče urednika Januša Goleca. Tu pa se je dr. Koroščeku zgodilo, česar se ni nadejal. V Kozjem se je namreč naselil zdravnik dr. Franc Jankovič. Ta je postal izredno priljubljen in vpliven v vsem okraju, bil pa je tudi zelo dober go- vornik. In tako sta se dr. Jankovič in de- kan Tomažič sporazumela, da bi Jankovič kandidiral v tem volilnem okraju. Nekaj je bilo vzrok tudi to, da se je dr. Korošček brigal za skupne zadeve, manj pa za svoj volilni okraj. Nekaj takega je izvedel tudi od Tomažiča. Kako se je to končalo med njima, ni Korošček nikomur pravil. Dejstvo je, da se je vrnil dr. Korošček iz Kozjega naravnost obupan v vinograd svojega pri- jatelja Goleca, kjer je bilo vse priprav- ljeno za gostijo, gost pa je sedel tih, glo- boko zamišljen si je podpiral glavo.

Bila pa je tam navzoča Pepca Robek, imenitna veleposestnica v Št. Petru in botra Golečevim otrokom. Ta je sedela nas- proti Koroščeku in ga zbudila iz njegovih črnih misli: „Gospod doktor! Glavo pokon- cu! Vse bo dobro. Sedite z nami za mizo, bodite dobre volje, saj boste še dovolj po- čaščeni od svojega ljudstva.“ Dr. Korošček pa ji je odvrnil: „Kaj ste vi, dobra mami- ca, prerokinja, da mi napovedujete zlato bodočnost, ko pa moja sedanost niti že- lezna ni?“ Ona pa mu je odgovorila: „Vi sami ste rekli, da je v ženah več daleko- vidnosti kakor v moških, dobro si zapom- nite, kar sem danes povedala.“

Dr. Korošček je ubogal in sedel za mi- zo. Pričela se je vesela gostija. Robekova je vodila novostitev in da bi bilo veselje še bolj razposajeno, so dr. Koroščka progla-

sili za zelenega carja, ki je moral voditi skupno zabavo.

Rajanje se je raztegnilo pozno v noč. Prekinil ga je domači mlinar Franc, ki je vstopil in povedal dr. Korošču, da se je treba pripraviti na odhod, ako hoče ujeti vlak v Mestinju. Pri slovesu je bil dr. Korošec dobre volje in je priznal, da odhaja v levje žrelo, ko gre v Maribor. Tu se je moral prijaviti za edino še prosto kandidaturu za volilni okoliš Celje—Vranksko. Seveda o tem, zakaj dr. Korošec ni več kandidiral v Kozjem, pač pa v celjskovranskem volilnem okraju, časopisi niso ničesar poročali, niti ne nasprotni časopisi, ki so stalno vohunili za njim. Videti je bilo tako, da je dr. Korošec prepustil sigurno mesto drugemu, sam pa se je podal na najbolj nevaren teren. Vidno ni dr. Korošec nikdar pokazal kake nejevolje napram Tomažiču ali dr. Jankoviču. Res pa je, da od tedaj ni šel nikdar več v Kozje.

Dne 18. aprila 1911 je Slovenski gospodar objavil na prvi strani: „Zaupniki celjskovranskega volilnega okraja so proglasili dr. Korošca za svojega kandidata.“ Ta objava je izšla v posebni izdaji Slovenskega gospodarja. Ker so ga soglasno postavili za kandidata, je dr. Korošec v redni številki Slovenskega gospodarja 20. aprila objavil, da se poslavlja od dosedanega svojega volilnega okraja, da se vsem zahvaljuje za zaupanje, da naj bi zavest istega političnega mišljenja še nadalje vzdrževala med vsemi vez dosedanega medsebojnega prijateljstva: „Vodimo letos KZ na celi črti do sijajne zmage!“

Vest, da je dr. Korošec kandidat za Savinjsko dolino, je presenetilo vso javnost. Celje je bilo vendar središče mladoliberalnega gibanja. Za Celjem je bil še žalec mogočna trdnjava liberalcev. Koroščeva kandidatura v tem okraju je veljala za skrajno drznost, katero je bilo treba streti in za vsako ceno onemogočiti izvolitev mladega klerikalnega generala. Vsak dr. Korošček shod ali zborovanje je bilo treba preprečiti, zato so organizirali dve skupini mladih žalčanov. Ljudje so jim rekli: Pikel-Pukl banda. Na razpolago je banda imela vozove in bicikle, da so se mladi lahko vozili okrog. Liberalci so sklenili dr. Korošču tako podkuriti, da ne bo nikdar več pogledal v Savinjsko dolino. Ta naklen bi gotovo tudi uspel, ako bi se dr. Korošec držal že ustaljenih načinov agitacije. Pri tem mu je pomagal njegov prijatelj žalski kaplan Franc Schreiner. Načrt

je bil sledeči: V časopisju in po plakatih so bili napovedani shodi dr. Korošca v določenih krajih. Niso pa bili tam, pač pa so z ustno agitacijo sklicali ljudi čisto v drug kraj, kjer so mirno zborovali. Pikel-Pukl banda je hitela seveda tja, kjer so bili shodi najavljeni. Člani mladeniških in dekliških zvez so bili dr. Korošču stalno na razpolago. Volilci pa so spoznali, da hoče Franc Roblek kot Korošček protikandidat prodreti le z nasiljem in že to je odbijalo volilce od njega. Navdušenje za dr. Korošca so stopnjevale še dekleta in žene, ki so Pikel-Pukl bando sprejemale z mačjo godbo in jo preganjale iz krajev, kamor so pridirjali na „shod“, ki ga ni bilo. Dr. Korošec pa niti enkrat ni trčil na te rogovileže in je povsod mirno zboroval. Popolnoma v temi pa je ostalo, kdo je bil dirigent posrečenih Koroščevih shodov.

Česar spočetka ni nihče pričakoval, se je uresničilo dne 13. junija. Dr. Korošec je bil izvoljen. V poslansko sedlo so ga dvignili agitatorji in posebno agitatorice, dekleta in žene. Veselje v vrstah KZ je bilo neopisno in dolgotrajno. S tem je padla zadnja trdnjava liberalcev na Spodnještajerskem. Posrečena agitacija v tej volilni borbi je bila dr. Korošču vedno v živem smolinu in rad je pripovedoval o njej. Vrlim Savinjčanom pa je ostal trajno hvaležen. Pri teh volitvah 13. junija 1911 so bili tudi v drugih volilnih okrajih izvoljeni poslanci KZ. Državni zbor je bil sklican za 17. julij 1911. Slovenski poslanci, izvoljeni na programu SLS, so se povezali na Dunaju s hrvaškimi poslanci stranke prava, pridružili so se še Dalmatinci in tako so ustanovili Hrvatsko-slovenski klub, kateremu je predsedoval dr. Ivan Šušteršič, podpredsedniki pa so bili: dr. Korošec, in dva Hrvata dr. Dulibić in dr. Spinčić.

Ob izbruhu prve svetovne vojne

Takoj ob začetku prve svetovne vojne so Nemci začeli preganjati slovensko duhovščino. Na Štajerskem so aretirali 18 duhovnikov in jih odpeljali v Gradec. Zaradi najstrožje cenzure ni bilo mogoče o tem kaj pisati. Voditelj Slovencev dr. Korošec je bil med vsemi najbolj osovražen in Nemci so zahtevali, da ga zaprejo in obsodijo zaradi veleizdaje. V časih najhujšega divjanja mariborskega glavarja je bil dr. Korošec stalno v Cirilovi tiskarni, tudi na hrani in stanovanju, ker je bil prepričan, da ga bodo aretirali. To bi glavar Weiss

tudi storil, ako bi dr. Korošec ne imel poslanske nedotakljivosti. Sam dr. Korošec pa tudi ni bil tako nepreviden, da bi šilil na ulico. Tako je ostalo več mesecev. Ko je vihar preganjanja duhovnikov ponehal in so bili aretirani izpuščeni, je dr. Korošec zapustil Cirilovo tiskarno in se je zopet naselil v svojem stanovanju v dijaškem semenišču.

Dokler je živel cesar Franc Jožef, parlament ni bil sklican. Avstrijska vlada se ga je bala. Težko bi mu dajala odgovor zaradi nasilja in zaradi neznosnih rekvizicij, kakor tudi zaradi vojnih posojil. Šele po smrti cesarja Franca Jožefa, 21. novembra 1916, so se pojavili klici po parlamentu. Dr. Korošca in dr. Kreka je spravila iz prisilnega mirovanja vojna napoved Romunije Avstriji. Golec Januš se je tedaj mudil v bolnišnici, ki je bila v mariborskem moškem učiteljskišču. Ko je že lahko zapuščal posteljo, je zahajal v dijaško semenišče k dr. Korošču na razgovor. Dne 27. avgusta 1916 je tamkaj našel tudi dr. Kreka. Izpraševala sta ga, kako je Romunija vojaško močna. Njemu so bile te prilike znane, ker je bil med vojno na fronti ob romunski meji. Kako bo, če bi Romunija zasedla Madžarsko? Ali bi Nemčija pomagala Avstriji? Tedaj je rekel dr. Krek: „Tone, v Avstrijo je pri kraju. Sedaj moramo mi Slovenci nekaj podvzeti s Hrvati in Srbi, da bo svetovna javnost vedela, da spadamo Jugoslovani med odločilne faktorje. Jutri zutraj se podava iz Maribora.“ Po nekaj dnevih se je dr. Korošec vrnil, dr. Krek pa se je odpeljal v Ljubljano. Zgodilo pa se je, česar nihče ni pričakoval: Nemški maršal Mackensen je iznenada napadel Romunijo in ji zažal občuten poraz. Dr. Korošec ni dal nobene izjave, kaj sta se dogovorila z dr. Krekom na Pohorju.

Dne 9. maja 1917 je bil v Mariboru posvet zaupnikov KZ iz vseh okrajev Štajerske. Na tem posvetovanju je dr. Korošec podal sliko političnega položaja in naglasil, da je nujno, nastopiti složno z vsemi člani parlamenta v Jugoslovanskem klubu. Ravno tako bo potrebno povezati se s Čehi in Poljaki. Tudi doma je treba vse

slovenske štajerske stranke združiti v močno narodno falango. Avtonomija strank ostane, njihovi programi tudi, iščemo pa skupnega dela v skupnih zadevah naroda.

Majniška deklaracija

Dne 29. maja 1917 so poslanci na Dunaju ustanovili Jugoslovanski klub. Dr. Korošec je postal predsednik tega kluba. V parlamentu je najprej 30. maja 1917 govoril hrvatski, nadaljeval je slovenski, končal pa v nemščini. Njegova izjava je dobila pozneje oznako „majniška deklaracija“. Glasi se:

„Poslanci, zastopani v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da na podlagi narodnostnega principa in hrvaškega državnega prava zahtevajo združenje vseh dežel monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojno, vsakega tujega vladarstva prosto, na demokratični podlagi zgrajeno državno tvorbo pod žezlom habsburške lotarinške vladarske rodovine, ter da bodo za uresničenje te zahteve svojega enotnega naroda zastavili vse svoje sile. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali delovanja državnega zbora.“

Drugi dan je imel cesar Karel prestolni govor. Dr. Korošec je k temu govoru izjavil: „Da se je v prestolnem govoru zelo izrazito poudarjala avstrijska pripravljenost za mir, bo našlo pri narodih hvaležen odmev. Jugoslovani upajo kljub poudarku, da se morajo ustavni in državno pravni temelji javnega življenja izpopolniti na Češkem in tudi na jugu monarhije na način, ki bo odgovarjal jugoslovanskemu stališču.“

Deklaracija je napravila na vse globok vtis.

Takoj pa so nastopili proti tej deklaraciji Nemci in spodnještajerski nemškutarji. Začele so se grožnje, češ da so to izdajalci Avstrije.

Dne 12. junija 1917 je imel dr. Korošec ponoven govor v parlamentu. Začel je govoriti slovenski:

„Obilo je v tej vojni teklo slovanske krvi. Občudujemo junaštvo in vztrajnost naših bratov junakov, a obžalujemo žrtve. A ti potoki krvi niso tekli zastonj, temveč, da nam vzklije iz njih boljša bodočnost svobode in združenja. Mi poslanci smo služabniki te misli našega naroda, nje izvršitev nam je dolžnost. Brez ozira na pleme, govorico in vero smo se združili v enem klubu, da tako pokažemo svetu soglasnost našega združenega naroda. Ko govorim prvi v

imenu naroda, ne zabim klicati narodu, naj se združi! Prišle bodo grožnje, za njimi sladke vabe, kakor se je to že zgodilo, da bi nas odvrnile. A ne damo se!

Perzijskega kralja Darija je spominjal vsak dan suženj, da se spomni svojih sovražnikov. Mi pa se vsak dan spominjamo nešteti bratov trpinov, kateri so radi svojega narodnega prepričanja morali po krivici v ječo. Naše sočutje jim ostane. V prvi vrsti pa velja to tovarišu Grafenauerju. Upamo, da se vrata ječe odpro, da bo prišel med nas branit svoj zapuščeni koroški narod."

(Nadaljeval je v nemščini). „Prva naša želja je skorajšnji mir. Skupno z našim cesarjem želimo miru, takega miru, ko bodo narodi sami odločali svoje bodočnost. Mi ne delamo zaprek miru. Če je kaka ovira pri kakem zavezniku, kličemo vladi, da je njena prva dolžnost, da se upošteva dobrobit države.

Drugo, kar zahtevamo, je, da se varuje ustava. A vlada jo namerava prelomiti. Nevarno je to. Avstrijstvo ministrskega predsednika je — nemštvo! Vlada, ki avstrijstva ne pozna, naj gre! Po vseh državah se družijo vse stranke v vladah. Pri nas narobe. Enemu narodu se priznavajo vsi privilegiji, drugemu narodom samo trpljenje. Častni možje in žene so bili tepeni, obešeni, streljani. Cele mesece so sedeli in niso videli sodnika. Tisoči naših junakov so prelihi kri za domovino. Mi jih obžalujemo, vemo, da te šrine niso zastonj.

Mi kličemo: proč od nemške birokracije. Vladi, ki vzdržuje to nemško birokracijo, ki istoveti nemške koristi z avstrijskimi, ne moremo slediti. Pokazati smo zvestobe dovolj, zato pa tudi zahtevamo, da upošteva vlada zahteve vseh narodov. Enakopravnost nas vseh je naš edini cilj. Vojna je poklicala vse narode v boj. V zakopih ni razlike med narodi, pri davkih je ni, enakost veje tu. Zato hočemo enakost tudi v političnem življenju!

Iz vladnih izjav, iz prestolnega govora čujemo le o nemških zahtevah, 'i naj odgovarjajo državnemu interesu. Toda, gospoda, ali na jugu ni nobenega vprašanja? Kaj pa z Adrijo? Kdaj bo rešena? Mogoče, ko bo dr. Gross zadn: nemško šulverajnsko šolo ustanovil v Dalmaciji? Ali ko bo Dobernig ponemčil zadnjega Korošca? In bo postavil Wolf most do Adrije? Kaj bo z Bosno, Hercegovino, Hrvatsko, Dalmacijo in slovensko zemljo? Naša deklaracija vam odgovarja na to!

Nočemo tujega jarma. Hrvati, ki imajo v kraljevini to edino samoodločevalno pravico, da smejo sklepati o pasjem davku, nočejo čuvaica (bil je tedanji hrvaški ban). V Bosni in Hercegovini nočejo tujstva, Dalmacija, ki se bori, mre in gladuje pod vlado tujcev, in uboga Istra, ki umira pod vlado tujcev. Celi otoki so že izumrli!

Zedinjeni in svobodni hočemo biti! In ali se še predrznete imenovati naše stremljenje izdajstvo? Ne in ne! Če pa ga hočete imenovati, vam povem, da imate premalo vešal, da bi ugonobili nas in našo misel! Edini in združeni smo s svojim narodom. Tovarišem Čehom in Poljakom smo ponudili roko za združeno delo. Rečem vam, ostanite nam zvesti, kakor se bomo tudi mi zvesto borili za vaše zahteve!"

Po majniški deklaraciji

Nemci so bili v Avstriji tako navajeni na vladanje, da so se imeli kot edine za to poklicane, če tudi jih je bila v Avstriji samo ena tretjina. Posebno so se Nemci imeli za edine poklicane vladati v času vojne. To je skušal tudi tedanji predsednik grof. H. Clam Martinic. Parlament pa si ni več pustil vezati rok.

Vlada je padla in 23. junija 1917 je nastopila nova vlada pl. Seidlerja, ki pa je bila uradniška in prehodnega značaja, da

je sprejela proračun in da je podaljšala mandate poslancev do 31. 12. 1918 in da bi izpeljala nove volitve.

Ko se je ta vlada predstavila parlamentu, je podal dr. Korošec sledečo izjavo: „Parlament je bil tri leta obsojen k onemoglosti in molčanju. Danes imamo vlado, katera pravzaprav nima druge naloge, nego da čaka preuredbe monarhije, katero mora izvršiti predvsem parlament. Notranjepolitičen položaj je popolnoma spremenjen. V tem političnem položaju smatrajo Jugoslovani za najvažnejše, da po-

kažejo svojo zvestobo s tem, da dovolijo sedanji vladi najpotrebnejše. Toda to bodo storili v trdni zavesti, da bo tudi država vedela za nas in da pripravljamo vlado, ki bo vzela v svoj program preureditev monarhije. Samo zaupanje v bodočnost narekuje Jugoslovanom njihovo sedanje stališče. Rane, ki so bile vsekane Jugoslovanom v tej vojni, so težke in globoke. Morje solz in krvi se razliva čez jugoslovanske pokrajine. V tem, za jugoslovansko ljudstvo tako težkem času pa hočejo zastopniki Jugoslovanov pokazati ljudstvu, da niso do zadnjega trenutka opustili upanja v izboljšanje razmer. Upanja, da se bližajo Jugoslovani trenutku samoodločbe in svobode in da se bližajo s trdnimi koraki svobodni združeni domovini. Naloga vlade bo, da odstrani vse ovire, ki nasprotujejo preureditvi monarhije. Vlada ne sme pod nobenimi pogoji odlagati rešitve vprašanja o prehrani, istotako tudi ne sme niti trenutka čakati, da se ustavijo vse vrste protizakonitih preganjanj na jugu naše monarhije. Vlada mora na znotraj pripraviti mir med narodi. Ta notranji mir je brezpogojni pogoj za končni mir med narodi. Iz tega razloga so se odločili Jugoslovani, da glasujejo danes za proračunski provizorij. Postaviti pa morajo slovesno izpoved, da ostanejo trdni in neomajni v boju za svobodo samoodločitve jugoslovanske domovine.“

Dne 6. julia 1917 je dr. Korošec vložil posebno interpelacijo obsegajočo 86 strani zaradi preganjanja koroških Slovencev med vojno. V interpelaciji so vpisane vse podrobnosti strašnega preganjanja in trpljenja na Koroškem, kjer je bil zaprt tudi poslanec Fr. Grafenauer, ki je bil nato izpuščen iz zapora.

Dne 30. avgusta 1917 je dr. Seidler zastavil novo vlado, v katero je sprejel tudi enega Slovenca in sicer dr. Ivana Žoglerja in dva Poljaka, izostali pa so Čehi in Rusini.

Tudi tej vladi so Jugoslovani povedali, da vztrajajo na svoji majniški deklaraciji.

Dr. Korošec med Hrvati

Prve dni septembra 1917 je imel dr. Korošec posvetovanja v Zagrebu in v Sarajevu. Njegov obisk je strahovito razburil Madžare. Madžarski tisk je pisal: „Kje je hrvaški ban, kje je zagrebški državni pravnik, da še ni aretiran jugoslovanski poslanec dr. Korošec, ki na madžarski zem-

lji v Zagrebu organizira upor in napravlja veleizdajalske poskuse proti politični in teritorialni integriteti ogrske države. Ako ti ne znajo izpolnjevati svojih dolžnosti, kje je ogrska vlada, katera ne da aretirati, v verige vkovati dr. Korošca, tujega državljanca? Ako uide dr. Korošec nazaj v Avstrijo, ga je madžarska vlada izpustila iz svojih rok. Kaj dela dr. Korošec v Zagrebu? Nič drugega, kakor da hujska Hrvate, da se odtrgajo od krone sv. Štefana in da kot samostojna dežela vstopijo v avstrijsko federalistično državno zvezo. Nihče naj nikar ne reče, da Koroščevo delovanje v Zagrebu ni zlačin veleizdaje proti teritorialni integriteti ogrske države. Tudi madžarski in hrvaški kazenski zakon bi ga kvalificiral za zločin. Če pa se to Korošču posreči, potem imamo samo en odgovor: potem se bo Ogrska postavila na stališče čiste personalne unije.

Septembrska resolucija

Znamenit je bil dan 15. september 1917, ko so v Ljubljani podpisali sledečo resolucijo: „Podpisani zastopniki Slovencev izjavljamo, da se solidarno pridružujemo državno pravni deklaraciji Jugoslovanskega kluba z dne 30. maja 1917. Po našem živem prepričanju je bodočnost habsburške monarhije mogoča le na načelu resnične svobode narodov, a bodočnost našega naroda le na načelu združenja Slovencev in Hrvatov in Srbov, ki prebivajo v naši monarhiji. Oboje, svobodo in edinstvo pa more našemu narodu zagotoviti in ohraniti le samostojna, na načelu samoodločbe narodov zgrajena jugoslovanska država pod žezlom habsburške dinastije. Zato zahtevamo, da se čimprej izvede to jugoslovansko edinstvo in se v tem oziru zanašamo na očetovsko naklonjenost habsburške krone, ki je v kratki dobi svojega vladanja tolikokrat dokazal svojo pravičnost nasproti svojim narodom.“ Sledijo podpisi: Dr. Anton Bonaventura Jeglič, knezoškof ljubljanski, prelat Andrej Kalan, stolni kanonik dr. Josip Gruden, za SLS dr. Ivan Šušteršič, za narodno napredno stranko: dr. Ivan Tavčar in dr. Karel Triller; za slovensko katoliško delavsko demokracijo: Miha Moškerc, Franc Vidic, Anton Žnidaršič. Socialdemokratska stranka deklaracije ni podpisala, zahtevala je neke spremembe, vendar je v glavnem soglašala. Ko je dne 26. septembra 1917 predsednik vlade dr. Seidler predstavil parlamentu svojo

vlado, je tudi dejal, da je on sam sprožil vprašanje avstrijske ustave. Ustanovil je poseben ustavni odsek, ki bi naj te spremembe pripravljaj. Vse spremembe pa naj bi po njegovem bile le k okviru dežel. Zato je Jugoslovanski klub stopil v najstrožjo opozicijo proti tej vladi.

Smrt dr. Janeza Ev. Kreka

V času, ko se je dr. Korošec mudil na političnem potovanju v Zagrebu in Sarajevu, je dr. Krek šel z istim namenom v Dalmacijo. Zagrebške Novine so glede dr. Krekovega potovanja v Split poročale, da je dr. Krek tako nevarno zbolel, da ne more s postelje, da bi se odpeljal na Dunaj. Slovenec pa je objavil, da je vsaka nevarnost pri dr. Kreku izključena. Dejansko pa je dr. Krek močno trpel na poapnenju žil, na poti v Dalmacijo pa se je še prehladil. Da bi se v miru zdravil, je šel k svojemu prijatelju župniku Bajcu v Št. Janž na Dolenjskem. Imel je hud pljučni katar, zlatenico in razširjenije srca za 2 cm. Dne 8. oktobra so ga obiskali prijatelji iz Ljubljane in je bil v družbi še kar živahen. Težko pa je šel po stopnicah v svojo sobo. Okrog desete ure se je šel dr. Lovro Pogačnik poslovit. Ko sta z župnikom Bajcem stopila v sobo, je dr. Krek ležal vznak na tleh ob zofi z odprtimi očmi gledajoč proti nebu, roke sklenjene na prsih. Skočila sta k njemu, ker je še bilo nekaj življenja v njem, sklicala sta družino in domači kaplan Skubic je umirajočemu dr. Kreku podelil sv. maziljenje. Dr. Kreku je dr. Pogačnik zatisnil oči. Njegova sestra, ki mu je v Ljubljani gospodinjila, je prav ta dan odpotovala in se veselila svidenja z bratom, posebno, ker ji je voznik na postaji rekel, da se njen brat dobro počuti. Hudo je bilo, ji to tako dopovedati, da tudi nje ni zadela kap. Celo noč je prečula pri mrtvem bratu in molila. Njegov pogreb je bil v Ljubljani dne 13. oktobra iz škofijskega dvorca na pokopališče pri sv. Križu. Na grobu mu je govoril dr. Korošec.

Odstop dr. Ivana Šušteršiča

V prvi polovici novembra 1917 je izstopil iz Jugoslovanskega kluba dr. Ivan Šušteršič in sledil mu je kranjski poslanec Franc Jaklič. Jugoslovanski klub je dne 20. novembra 1917 dal sledeče pojasnilo: „Izvolitev poslanca dr. Korošca delegatom za Kranjsko je bila poslancu dr. Šušter-

šiču v povod, da je izstopil iz kluba. V obrazloženje tega koraka navaja, da je izgubil zaupanje do raznih klubovih članov, zlasti pa do klubovega načelnika. Temu nasproti izjavlja Jugoslovanski klub, da je v splošno narodnem interesu smatral za neobhodno potrebno, da v sedanjem izredno resnem času klubovo politiko posebno tudi v delegacijah vodi načelnik in je zato z veseljem pozdravil ponudbo kranjskih poslancev, ki so svoj delegacijski mandat stavili načelniku na razpolago. Za to upoštevanje splošno narodnih interesov izreka klub svojo zahvalo vsem tistim kranjskim poslancem, ki so oddali svoje glasove dr. Korošču. Obenem izreka tudi klubovemu načelniku svoje popolno zaupanje v prepričanju, da bode tudi v naprej kakor doslej odločno in nesebično zastopal klubovo stališče“.

Dne 27. decembra 1917 se je zbrala v Ljubljani vsa Slovenija na zborovanje SLS. Zaupniki so prišli od vseh strani slovenske domovine. To zborovanje je dokazalo, da dr. Šušteršič niti na Kranjskem ni imel v ljudstvu zaslombe. Zborovanje je vodil ljubljanski prelat Andrej Kalan. V uvodnem govoru je razložil povod in namen zborovanja. V času, ko so se Nemci združili, da krepkejšo nastopijo proti Slovanom, v času, ko Jugoslovanski klub tako izvrstno deluje, delajo nekateri razdor. Ko je govornik omenil zasluge Jugoslovanskega kluba, so zborovalci priredili dr. Korošču burne ovacije. Svoj govor je zaključil: Združeni moramo biti, zvesti jugoslovanski domovini in zmaga bo naša.

Ko so sprejeli razne resolucije, so izvolili za načelnika SLS prelata Kalana. Po volitvi se je oglasil k besedi dr. Korošec:

„Vsakokrat, kadar je imela SLS v Ljubljani zborovanje, smo prihiteli tudi štajerci, da se izrečemo z vami solidarne. A odkrito lahko povem, da nikdar ni sledilo našemu potu na Kranjsko toliko src s svojo vero in svojim navdušenjem kakor baš danes, ko obhajate prerojenje SLS. Ko je nastal razdor, se od štajerskih Slovencev nikdo ni pomišljajal niti trenutek, kam naj stopi, ampak od prvega do zadnjega, po bregovih in dolinah smo stopili vsi na ono stran, ki jo danes vidimo tukaj kot rekonstruirano SLS. Moje veselje je danes tem večje, ker vemo, da ste sicer nekoliko glav izgubili, da ste pa postali vsled tega enotnejši, nam bližji in zato tudi milejši. Mi vemo, da dobi prva beseda, ki stoji v

naslovu naše stranke, sedaj velik pomen in zato obmejni Slovenci vriskamo od veselja, ker vemo, da bomo našli v Slovencih na Kranjskem vedno oporo in pomoč in tudi nasvete, kadar jih potrebujemo. Mi mnogokrat potrebujemo ravno tolažbe. Vi veste, kako se nam je godilo npr. v začetku svetovne vojne. Kam naj li gledamo, če ne na Kranjsko, če ne semkaj, kjer vendar vladajo v deželi Slovenci neomejeno. Zato smo veseli, da je zdaj zmagala v tej stranki čista slovenska narodna struja. V imenu Slovencev štajerskih vam čestitamo k tej zmagi in vam sporočamo pozdrav in najiskrenejše želje na vašem procvitu.“

Po zaključku shoda zaupnikov kranjske SLS se je vršil občni zbor Vseslovenske ljudske stranke. Med viharnim odobravanjem vseh navzočih je bil soglasno izvoljen za načelnika dr. Anton Korošec. Po občnem zboru je imel centralni izvršni odbor takoj sejo in je sklenil, da stopi v dogovor z vsemi strankami, ki stoje na stališču jugoslovanske deklaracije, glede osnovanja Narodnega sveta.

Majniška deklaracija zmaguje

Slovenski gospodar je dne 10. januarja 1918 objavil poziv: „Slovenci, na delo za samostojno jugoslovansko državo!“ Povsod se izjavljajo za to državo občine, okrajni zastopi, duhovščina, možje, žene, fantje in dekleta. Podpise pošiljajo na naslov uredništva Straže v Maribor, kamor so pošiljatve kar deževale, ljudje so bili siti vojne, rekvizicij in nasilja. Ni čuda, da je prišlo zaradi tega celo do uboja. Ptujsko glavarstvo je razpisalo prisilno oddajo žita in v vasi Formin niže Ptuja so pobrali skoro vse žito. Toda glavarstvu se je zdelo sumljivo in je bilo mnenja, da so Forminčani žito poskrili in odredilo 3. januarja novo rekvizicijo. Vodil jo je Wiederwohl, poleg njega pa so bili navzoči še dva civilista in trije vojaki. Ko so se ti približali vasi, so zadeli na neko skupino ljudi, ki so bili oboroženi s sekirami, vilami in koli. Ne da bi prišlo do kakega prepira, je bil ubit Wiederwohl. Udaril ga je neki Ludvik Muršič, ki je bil vojak na dopustu, z ročico večkrat po glavi. Ta Muršič pa je bil slaboumen in so ga odpeljali v Gradec v bolnišnico. Zaradi tega uboja se ni nikdar zagovarjal. Drugi so sicer prišli na sodišče, vendar so bili obsojeni le zaradi grožnje, ne pa zaradi uboja. V ptujskem okraju so nemškutarji imeli do

tedaj zelo velik vpliv med kmeti, zdaj pa se je tudi v tem okraju vse ljudstvo odločilo za majniško deklaracijo.

Za 4. februarja 1918 je bil sklican občni zbor KZ v Celju. Nemški mestni magistrat pa je to zborovanje prepovedal in ga utemeljil, da se je bati nemirov. Načelstvo KZ je brzojavno ugovarjalo tej prepovedi na naslov cesarske namestnije v Gradcu. Cesarski namestnik grof Clary pa je potrdil ukrep celjskega magistrata. Zaupniki KZ so kljub temu prišli in so zasedli dvorano pri Belem volu in vse ulice od postaje do hotela. Poslanec Pišek je ljudi miril in jim pojasnil, da je shod prepovedan, bodo pa kmalu zopet prišli skupaj in jih bo kot listja in trave. V dvorano je prišel celo celjski župan dr. Jabornec in grozil Pišek, ljudje pa so mu vpili, naj govori slovenski, saj je slovenske rodovine. In je res začel govoriti slovenski. Ljudje so postajali vedno bolj korajžni, začeli so prepevati narodne pesmi. V dvorani sicer ni bilo zborovanja, bilo pa je po vseh celjskih ulicah.

Na svečnico 1918 je bilo zborovanje v Ptuju, vodil ga je poslanec Mihael Brenčič. Na shod je prišel tudi urednik „Štajerca“, nemškutar Karl Linhart z 12 vojakov. Brenčič je govoril nad eno uro in vsi navzoči so se slovesno izjavljali za majniško deklaracijo. Za Brenčičem pa je hotel govoriti tudi Linhart, kar pa mu navzoči niso pustili in so zbor zaključili s pesmijo.

Nemci na Spodnještajerskem so hoteli v času med 13 in 15. februarjem 1918 pri samem cesarju vložiti protest zaradi majniške deklaracije. Pa v teh dnevih niso bili sprejeti. Zato so poskušali na ta način, da so zvijačno zvalili župane na okrajni zastop, naj pridejo in prinesejo s seboj štampiljke, češ da gre za omejitev rekvizicij. Podpisati pa so morali izjavo proti majniški deklaraciji. Ker se je to v Ptuju posrečilo, so hoteli enako storiti tudi v Mariboru. Tu pa je prišlo dovolj zavednih slovenskih županov, ki so najprej zahtevali, da se mora slovensko razpravljati in so to tudi dosegli. Predlagali so posebno deputacijo, ki bi šla h cesarju. Ko pa so volili te zastopnike, so slovenski župani izvolili dva slovenska župana in nobenega Nemca. Ko so Nemci predlagali, da bi šla večja deputacija, sta ta dva izvoljena odposlanca izjavila, da bosta na Dunaju itak šla v Jugoslovanski klub in bodo državni poslanci šli z njima. Tako pa seveda ni prišlo do

nobene izjave in tudi do nebene deputacije iz Maribora.

Dne 23. in 24. marca 1918 je bila v Ljubljani veličastna manifestacija za majniško deklaracijo. Slovenske žene in dekleta so izročile dr. Antonu Korošcu nad 200.000 podpisov za majniško deklaracijo. Dr. Korošca sta pričakali na postaji in ga v imenu velike množice pozdravili gospa Franja dr. Tavčerjeva in Cilka Krekova. Sprevod je šel nato po mestnih ulicah na magistrat, kjer je dr. Tavčar, mestni župan, pozdravil dr. Korošca. Na zahtevo ljudstva je dr. Korošec govoril z balkona mestne hiše. Zvečer je bil prijateljski sestanek v hotelu Union. V nedeljo, dne 24. marca ob 11 uri pa je v dvorani tega hotela bila slovesnost, ko so žene in dekleta izročile 200.000 podpisov dr. Korošcu, da soglašajo z njegovim delom za Jugoslavijo.

Manj slovesno, pa zato bolj bojevito je bilo zborovanje dne 7. aprila 1918 v št. Janžu pri Dravogradu. Iz vseh dolin Drave, Mislinje in tudi iz Labudske doline ter s koroških planin so prišli Slovenci na ta zbor. Posebno veliko je bilo tudi Slovencev iz Koroške dežele. Ko pa je začel dr. Korošec govoriti, so videli, da je med zborovalci več skupin Nemcev, ki so začeli dr. Korošca zmerjati z veleizdajalcem. Slovencev je bilo kakih 2.000, Nemcev pa okrog 200. Ko so začeli Nemci groziti s palicami in segati v žepe po kamenje, da bi ga metali v dr. Korošca, je zavrelo v ljudeh. Dr. Verstovšek je pomirjal ljudi, toda vse posredovanje ni pri Nemcih nič zaleгло. In tedaj je zadonel mogočen klic: Ven z Nemci. Nemci so začeli rohneti in napadati, kmetje pa so se zagnali proti njim in jih izrinili iz dvorane. Zunaj so pograbili planke pri ograji, drva na skladišču in gnali Nemce kilometer daleč. Nemška ofenziva je bila strta. Dr. Korošec je nadaljeval svoj govor, dokler ni bil shod oblastno razpuščen. Zborov reditelj, dr. K. Verstovšek je pozval ljudi, da glasujejo, če so za Jugoslavijo, na kar je zadonel junaški klic „Živela deklaracija, živela Jugoslavija.“ Zapeli so še pesem Hej Slovenci in se razšli.

Zadnji poizkus borbe proti majniški deklaraciji

Cesarski namestnik grof Clary v Gradcu je že odstavil štiri okrajne glavarje in iskal nove, tedaj pa so se oglasili Slovenci in zahtevali: Med slovensko ljudstvo slovenske uradnike. Nemškutarji in Nemci pa so

poskusili še to, da so zbrali številno deputacijo, ki naj bi izročila samemu cesarju protest zoper majniško deklaracijo. Sprejeti so bili dne 25. maja 1918. Pred cesarjem so govorili deželni glavar Koroške, ptujski mestni župan, kočevski dekan Erker, ljubljanski Nemeč Pammer in drugi. Posebno glasen je bil urednik „Štajerca“ K. Linhart. Ko se je vrnil z Dunaja, pa je dne 3. junija umrl nagle smrti. Njegovo zadnje delo proti Slovincem je bilo, da je izdal poseben letak, ki so ga širili med vojaki, da bi tako slovenske vojake nahujskali zoper ljudstvo.

Medtem so Slovenci kar naprej manifestirali za Jugoslavijo. Tako je bil veličasten shod -7. marca 1918 v Žalcu, kjer je zborovalo nad 7.000 ljudi. Na tem shodu je govoril dr. Korošec, za njim pa dr. Vl. Ravnikar in zastopnika Hrvatov ter Srbov. Resolucije so zahtevale splošen mednarodni mir, pravico samoodločbe narodov.

Ravno tako je bil veličasten tabor Slovencev in Hrvatov na Bizeljskem ob Sotli. Za dr. Korošcem je govoril zastopnik Hrvatov dr. Živko Petričić, v imenu Srbov pa Milan Popović. Dr. Korošec je govoril zelo borbena. Tu so mu izročili lovorov venec, v katerem so bile vpletene slovenske, hrvatske in srbske zastavice. Na zborovanju je bil tudi glavar dr. Neuwirt, ki pa je bil pri ljudeh priljubljen, ker je bil objektiven in tudi pravičen pri rekvizicijah. Po končanem shodu je celo šel z vsemi v župnišče. Prepovedan pa je bil shod v Trbovljah, najavljen za dne 19. maja 1918. Kljub temu se je zbralo k temu zborovanju nad 10.000 ljudi, v glavnem rudarjev. Tu so govorili vsi vprek in demonstrirali za majniško deklaracijo. Ta prepoved je še bolj podžgala ljudi, kakor pa bi jih shod, če bi se vršil.

Ravno tako je bil prepovedan shod, ki naj bi se vršil na Telovo 1918 v Družmirju pri Šoštanjju. Dekleta pa so kljub temu napletla vencev in fantje so postavili mlaje, povsod so bile izobešene slovenske zastave. Ljudje so prihiteli skupaj. Vlada je poslala v Družmirje 30 orožnikov, ki so z nasajenimi bajoneti hodili okrog, in to je ljudi še bolj razkačilo, zato je dr. Verstovšek odločno zahteval, da naj odstranijo oborožene orožnike, kar je zastopnik okrajnega glavarstva storil, da ni prišlo do krvoprelitja.

Ravno tako je bil prepovedan tabor pri Sv. Petru na Medvedjem selu, ki bi se naj vršil 7. julija 1918. Ljudje so pre-

pevali in se razgovarjali, kako to, da Slovenci nimajo praviče zborovati, dočim Nemci zborujejo, kakor hočejo.

Na Vranskem bi naj bil shod dne 23. junija 1918, pa je bil tudi prepovedan. Prepovedan je bil tudi shod v Št. Jurju ob južni železnici.

Dne 23. junija 1918 je odstopila vlada dr. Seidlerja. Cesar Karl je poveril sestavo nove vlade baronu Hussareku. Pri svojem nastopnem govoru je sicer rekel, da bo pravičen do vseh narodov. Dr. Korošec je na ta govor podal izjavo, da novi predsednik vlade ni preklical nemškega kurza vlade, ker je obdržal vse prejšnje ministre. „Slovenskim poslancem je zabranjeno, da se z volilci svobodno razgovorijo. Vojaštvo in žandarji jim to branijo. Česopisna cenzura nam ne dovoljuje, da bi razpravljali o najbolj nujnih vprašanjih. Slovenske uradnike odstavljajo in nastavlajo nemške. Toda čim bolj je narod zatiran, tem bolj hrepeni po svobodi. Misel zedinjenja vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov je že objela vse plasti našega naroda. Pozdravljam tudi izjavo naših tovarišev v hrvatskem saboru, ki so tudi od svoje strani povedali odkrito mnenje Hrvatov in Srbov. Zahvaljujem se tudi Srbom in Hrvatom in muslimanom v Bosni ter

Hercegovini, ki so kljub hudemu pritisku zvesto vztrajali na misli, da mora dobiti zedinjeni narod Slovencev, Hrvatov in Srbov lastno državno življenje. Vsako vlado bomo presojali po tem, kako stališče zavzema napram osvobojenju jugoslovanskega naroda. Podpirali bomo le tisto vlado, ki nam prinese mir, kruh in popolno svobodo.“

Ustanovitev Narodnega sveta v Ljubljani

Dne 16. avgusta 1918 je bil ustanovljen. Imel je 50 članov, ki so bili iz raznih strank. Za predsednika je bil izvoljen dr. Korošec. V zvezi z ustanovitvijo Narodnega sveta je bilo odkritje spominske plošče dr. Kreka na župnišču v Št. Janžu na Dolenjskem. Na to slovesnost so prišli zastopniki Čehov in Poljakov, pa tudi Hrvati in Srbi. Dne 26. septembra 1918 je bila v Mariboru pod predsedstvom dr. Korošca skupna seja SKZ in JDS, na kateri je bil ustanovljen pokrajinski odsek narodnega sveta za Štajersko. Dne 28. septembra je imel ta Narodni svet svojo prvo sejo.

Dne 17., 18. in 19. oktobra 1918 je imelo Narodno veče v Zagrebu svoje prve seje in je izdalo proglas o zedinjenju Srbov, Hrvatov in Slovencev. Predsednik Narodnega veča je bil dr. Korošec. Dne 26. oktobra 1918 pa je dr. Korošec odšel v Švico.

Dne 21. septembra 1918 je poslal deželni predsednik za Kranjsko notranjemu ministru na Dunaj naslednje zaupno poročilo:

„Kakor je Vaši ekselenci znano, je spiritus rector (vodilni duh) v vprašanju ustanovitve jugoslovanske države slej ko prej državni poslanec dr. Korošec. Dokler bo le-temu mogoče, da neovirano prihaja v osebni stik s tukajšnjimi merodajnimi krogi, se pač ne bo posrečilo, da se gibanju in agitaciji zastavi pot... Kar se tiče mojega predloga za izgon dr. Korošca iz Kranjskega, ga je Vaša ekselenca dne 26. junija zavrnila. Ako bi bilo mogoče, da pritegne dr. Korošca vojaški dušnopastirski službi in na ta način podredi vojaški jurisdikciji, bi se s tem njegovemu, državi škodljivemu vplivu napravil konec...“

Isto zaupno pismo je tudi poročalo na Dunaj notranjemu ministru o „pogubnem vplivu“ škofa Jegliča, ki je tudi ves vnet za majsko deklaracijo. Zato naj škofa z Dunaja „z vso strogostjo trdo primejo...“

Dr. Anton Korošec in Tiskarna sv. Cirila v Mariboru

Življenjski podatki

Anton Korošec je bil rojen dne 12. maja 1872 v Biserjanah v župniji Sv. Jurij ob Ščavnici (danes: Videm ob Ščavnici). Tam je obiskoval ljudsko šolo, nato je šel v gimnazijo v Ptuj, kjer je bil v letih 1884 do 1885. To leto pa je vstopil v dijaško semenišče v Mariboru. Tudi bogoslovje je študiral v Mariboru, za duhovnika je bil posvečen dne 25. julija 1895 kot tretjeletnik, nato je ostal še eno leto v bogoslovju.

Kot kaplan je služboval na Sladki gori od 5. avgusta 1896 do 28. februarja 1897, v Radljah od 1. marca 1897 do 29. aprila 1898.

Dne 30. aprila 1898 je postal prefekt v dijaškem semenišču v Mariboru, kar je ostal do 5. januarja 1902. Ves ta čas pa je že sodeloval v uredništvu listov, ki jih je izdajala Tiskarna sv. Cirila. Od leta 1902 in do svoje smrti je ostal član uredništva Slovenskega gospodarja in drugih listov; to je bila njegova edina redna zaposlitev in si je zato dajal vsako leto potrditi, da je član uredništva in časnikar.

Za doktorja bogoslovja je bil promoviran v Gradcu 11. julija 1905.

Častni kanonik lavantinske škofije je postal 25. julija 1935. Umrli je dne 14. decembra 1940 v Beogradu, pokopan je bil v Ljubljani dne 17. decembra 1940.

Imel je sledeča svetna odlikovanja: Karadžorževa zvezda I. in II. stopnje z lento

Beli orel I. stopnje z lento;

Sv. Sava I. stopnje z lento;

Jugoslovanska krona I. stopnje z lento;

Bolgarska krona I. stopnje z lento

Slovaška krona I. stopnje z lento;

Grško: Sv. Odrešenika I. stopnje z lento

Češko: Belega leva I. stopnje z lento;

Romunsko: Romunska zvezda I. stopnje z lento;

280 Madžarska: Zvezda I. stopnje z lento;

Zlati zaslužni križec jug. gasilske zveze
Odlikovanje ameriškega rdečega križa.

Njegovo delo v Tiskarni sv. Cirila

Kot kaplan je bil stalen dopisnik v Slovenskem gospodarju. Kot prefekt v semenišču je bil istočasno član uredništva Slovenskega gospodarja. Podpisoval se je z znakom -o-. Svoj prvi članek v Slovenskem gospodarju dne 12. maja 1898 je podpisal: Pismo mladega urednikoviča.

Na občnem zboru Katoliškega tiskovnega društva v Mariboru dne 12. septembra 1898 je bil Anton Korošec izvoljen v odbor. Ta dan je bil izvoljen tudi za preglednika računov. Takoj se je osnovala skupina mladih, v katero so spadali poleg Korošca še dr. Franc Kovačič, Franc Gomilšek, pozneje pa se je pridružil dr. Anton Jerovšek. Na tej seji je Gomilšek predlagal, naj Tiskarna sv. Cirila kaj stori za proslavo 100-letnice rojstva škofa Antona Martina Slomška, naj se poberejo drobtine o njem, dokler še živijo ljudje, ki so ga poznali. Zato je odbor že na naslednji seji dne 23. septembra 1898 sklenil založiti VI. knjigo Slomškovih zbranih spisov, to je Pridige osnovane; knjiga je izšla v letu 1899.

V tem času je izhajal v Tiskarni sv. Cirila tudi nemški list Südsteierische Post, ki pa je bil stalno pasiven, zato so mladi začeli boj, da bi se list ukinil. Ustanovil se je poseben odbor, ki bo za list skrbel. Načelnik tega odbora je bil dr. Ivan Mlakar, urednik pa Franc Šegula.

Na seji dne 12. oktobra 1900 je bilo predloženo, da podjetje dobi ravnatelja in sicer Šegulo. Dr. Mlakar pa je bil proti. Tudi je očital uredništvu Slovenskega gospodarja, da je ukinil cerkveno prilogo. Dr. Martin Matek je protestiral, ker je postal Slovenski gospodar samo naroden, posebno da je napačen predlog, ki ga uredništvo ponavlja: Proč od Gradca! Ta očitke je meril na urednika Korošca. Odgo-

vorni urednik Avg. Janša je sedel 4 mesece, kar so sedaj očitali. Na seji 23. decembra 1900 je Gomilšek v imenu mladih poročal, kako se širi list Štajerc, glasilo nemškutarjev. Janša je pisal škofu pismo, da mu KTD noče plačati 14 zapornih dni. To kazen je prestal zaradi članka urednika Korošca. Za mladino so ustanovili nov list Naš dom. Na občnem zboru KTD dne 15. julija 1901, ki je bil pri Šramelnu (to je bila tedaj znana gostilna), se je Korošec oglasil s kritiko in sicer najprej kot preglednik računov, nato pa glede organizacije vodstva tiskarne: da se naj nastavi nadzornik v tiskarni, poseben agent za naročila dela, da bodi vsako leto občni zbor. Naš dom je bil popolnoma v rokah mladih članov KTD, urednik mu je bil dr. Kovačič.

Na seji 5. decembra 1901 je urednik Südsteierische Post, Šegula, izjavil, da ne bo izdajal tega lista. Sklenili so, da ga bo izdajalo KTD in na seji dne 16. decembra 1901 so predlagali tri urednike, Korošca, Zidanška in Šegulo. Zmagal je Korošec. Dr. Jerovšek pa je sestavil oklic za Naš dom. Tako so mladi imeli v rokah že vse časopise, ki jih je izdajala Cirilova tiskarna. Borbeni pa so bili tako, da so imeli kar naprej tožbe.

Na seji 2. oktobra 1902 je Korošec poročal, da je bil obsojen na 6 tedenski zapor, da pa mu je cesar izpremenil zapor v globo 1000 kron. Ob tej seji se tudi prvič omenja, da so mladi prekrstili Südsteierische Post v Südsteierische Presse.

Na seji 29. dec. 1902 so urednika Korošca opozorili, da ne sme slovenskih poslancev v preostrih besedah napadati in naj tudi ne napada slovenskih učiteljev. Korošec se ni nič branil, pač pa so mladi pritiskali na to, da se je tiskarna tehnično izboljševala.

Na občnem zboru 28. julija 1904, ki je bil v Katoliškem delavskem domu, je Korošec poročal, da je Slovenski gospodar dosegel naklado 8.000 izvodov, Naš dom pa 16.000 izvodov. Korošec ni bil odslej več v nadzorstvu KTD, pač pa v ožjem odboru. Ker je bil urednik vseh treh časopisov, so ugotovili, da je preobremenjen. Zato je dr. Kovačič na seji dne 6. oktobra 1904 predlagal, da je nujno, nastaviti ravnatelja tiskarne, ki bi sprejemal pošto, naročila, vodil glavno knjigovodstvo, nastavljal in odstavljaval stavec ter bil urednik Südsteierische Presse. Na tej seji je bilo tu-

di prvič predloženo, da KTD kupi hišo od lastnice Pöschl. Korošec pa je predlagal, naj bi Slovenski gospodar dobil večji format.

Na seji 13. marca 1905 je Korošec lahko poročal, da je prva božična priloga v letu 1904, ki jo je sestavil sam, pridobila toliko naročnikov, da list krije vso izgubo Našega doma in Südsteierische Presse. Odbor mu je zato priznal 100 kron posebne nagrade.

Odbor KTD se je začel pogajati s škofom, da bi dovolil dr. Jožetu Somreku sprejeti mesto ravnatelja v tiskarni. Šel na seji 23. maja 1905 je bilo to vprašanje rešeno. Dr. Jerovšek pa je pri tej seji odločno izjavil, da je Südsteierische Presse največja cokla za gospodarski napredek tiskarne. Korošec je predlog, da se list ukine podprl, ter je izjavil, da ne moremo niti versko niti narodno prosto delovati, dokler izdajamo ta list. Dr. Mlakar mu je dal prav, kajti list je imel samo 300 naročnikov.

Zelo odločilna je bila seja 5. junija 1905, ko je dr. Somrek predložil pogoje za ravnateljsko mesto, ki bi ga nastopil šele z novim letom, med tem pa bi šel v inozemstvo na prakso. Stavec Leskovar, ki je dotlej pomagal Korošču, je moral na orožne vaje, njegov namestnik pa je postal Gostinčar. Na tej seji so končno sprejeli pogoje lastnice hiše Pöschl in jo kupili za 29.000 goldinarjev.

Dr. Korošec je med tem promoviral v Gradcu za doktorja bogoslovja in bil sedaj še bolj vpliven pri KTD. Dokaz za to je poseben zapisnik seje z dne 1. septembra 1905, ki ga je sestavil dr. Korošec. Na tej seji je bilo s tremi glasovi proti dvema sklenjeno, da se nemški list Südsteierische Presse z novim letom opusti. Sklep seje je bil nato objavljen na seji 5. oktobra 1905, na kateri so obravnavali predlog delavstva v tiskarni, da gre vsem, ki so že 4 leta v tiskarni nastavljeni, 12-dnevni plačan dopust. Dr. Korošec je predlagal, naj odbor temu načelno ne nasprotuje in se je tako postavil na stališče delavcev. Zelo ostra je bila debata glede nemškega lista. Dr. Mlakar je pri tem priznal, da je prva leta deficit krila subvencija vlade, ki jo je prinašal Schmid. Ko je ta umrl, je subvencija prenehala, vendar ima list kljub izgubi svoje poslanstvo, da z njim lahko povemo vladajočim svoje želje, ker slovenskih listov ne čitajo. Temu pa

je dr. Korošec ugovarjal, da pri namestnji v Gradcu čita slovenske liste dr. Seydl, da aktualnih verskih vprašanj list dostikrat ni mogel, včasih tudi ni smel obravnavati. Največja ovira pri tem nemškem listu, pa je bilo to, da v ta list nihče ni pošiljal prispevkov, posebno ne poslanci. Dr. Jerovšek je še pripomnil, da ima dr. Korošec kot urednik še to težavo, da se lahko pri najboljši volji zameri g. škofu. Dr. Kovačič je sedaj odločno nastopil in zahteval, da se nemški list več ne izdaja, če pa ga kdo hoče imeti, naj ga izdaja na svoj račun, ne pa na račun KTD. Ta predlog dr. Kovačiča je dal predsednik na glasovanje, ki je pokazalo, da je bilo 5 članov za ukinitve lista, 3 pa za to, da se list še nadalje tiska. Da bi se to napeto stanje v odboru izravnalo, je dr. Korošec predlagal, naj se skuša ustanoviti poseben konzorcij, ki naj začne misliti na novi list. Predlagal je tudi, da bi v uredništvo napeljali telefon vsaj za hišo.

Na naslednji seji dne 30. oktobra 1905 je predsednik poročal, da je o sklepu glede ukinitve nemškega lista poročal na konzistorialni seji g. škofu, ki je na to odgovoril, da je dr. Somreka dal na razpolago zaradi uredništva nemškega lista, ne pa za to, da bi postal ravnatelj tiskarne. Dr. Korošec je zato predlagal, naj se škofu pisмено pojasni, da je KTD mislilo predvsem na ravnateljsko mesto, ki bi ga naj dr. Somrek zasedel, naštejejo se naj razlogi, zakaj se naj Südsteierische Presse ukine. Dr. Jerovšek pa je hotel vedeti, kaj je resnice na govoricah, da bo za nekatere, ki so glasovali za ukinitve tega lista, to imelo slabe posledice. Predsednik mu je odgovoril, da mu o tem ni nič znanega, vendar sam ni hotel podpisati pisma, s katerim je KTD škofu pojasnilo svoje stališče.

Dr. Somrek je bil med tem že v inozemstvu na praksi in je z Dunaja poslal poročilo ter načrt za nemški dnevnik, ki bi se imenoval „Marburger neueste Nachrichten“. Predsednik je k temu načrtu pripomnil, da se mu zdi neizvedljiv, dr. Korošec pa je predlagal, da KTD za sedaj tega ne more sprejeti, s tem pa ni rečeno, da bi dr. Somrek ne smel pozneje svoje misli uresničiti. Dr. Mlakar je ponovno poskušal nemški list ohraniti in je ponudil jamstvo za 2.000 kr, če bi bil list deficiten. Dr. Jerovšek je nato zahteval pisμένο jamstvo, ki ga mora KTD prejeti do 15. decembra za odplačilo dolga v znesku

2.000 kron, obenem pa, da se dovoli, da je dr. Somrek urednik in obenem tudi ravnatelj Tiskarne sv. Cirila. Ta predlog je bil soglasno sprejet. Na tej seji se je nato ugotovilo, da je bil dr. Korošec že od leta 1898 dalje član uredništva in da je prejemal letne plače 2400 kron, vsakih pet let pa povišico letnih 300 kron, da se mu zagamči pokojnina iz podjetja, če postane pri tiskarni nesposoben za delo. Pokojnina pa bi znašala: po 10 letih 1.200 kron, po 15 letih 1.400 kron, po 20 letih 1.600 kron, po 25 letih 1.800 kron, po 30 letih 2.000 kron, po 35 letih 2.200 kron, po 40 letih službe pa 2.400 kron. Isto velja tudi za ravnatelja tiskarne. Leta v dušeskrbju se jima štejejo v službena leta. Ustanovi se posebni pokojninski sklad, v katerega plačuje sam 2% plače, tiskarna pa 3%.

Ta obveznost KTD je prešla pozneje tudi na podjetje Tiskarne sv. Cirila in je tako imel dr. Korošec stalno odprto službeno mesto in se je njegova odstotnost, ko je bil politik, štela samo kot brezplačen dopust. Zato pa si je dr. Korošec dajal stalno potrjevati, da je član uredništva Slovenskega gospodarja, vse do svoje smrti.

Na seji dne 29. januarja 1906 je dr. Korošec predlagal, da bi sprejeli ponudbo slovenskih tehnikov v Pragi, ki bi radi Slovenskemu gospodarju prilagali list „Slovenski tehnik“. Predlog je bil sprejet, vendar z omejitvijo, da plača KTD samo pošt-nino. Ker se je bližala 40-letnica Slovenskega gospodarja, je dr. Korošec predlagal, da bi se izdala slavnostna številka, kar je bilo sprejeto. Glede priloge „Slovenski tehnik“ pa je bilo na seji dne 2. junija 1906 sklenjeno, da se ne bo več prilagal, ker pošiljajo samo 5.000 izvodov, tako ni mogoče vsem številkam Slovenskega gospodarja istega prilagati, poleg tega pa list ni primeren za kmete.

Somrakov nemški dnevnik od 1. januarja 1906 je postajal vedno bolj pasiven in zato je odbor dne 13. avgusta sklenil, da list 16. avgusta 1906 preneha, ako se do tega dneva dolg ne plača. Končno so se sporazumeli, da se list tiska najdalje do 10. septembra 1906. Na tej seji je dr. Korošec predlagal, da bi naročili korespondenco „Piusvereina“, ki je posredoval politične in druge novice.

Tiskarna sv. Cirila je bila edino slovensko podjetje v Mariboru, ki je nosilo tudi slovenski napis. Na zahtevo magistrata odbor ni hotel odstraniti slovenskega napisa, pač pa se je zoper to pritožil. Pri-

tožba pa je bila zavrnjena in je zato magistrat dal slovenski napis nasilno odstraniti.

Ravnatelj dr. Somrek je hotel doseči, da bi Slovenski gospodar izhajal trikrat tedensko, vendar se je odbor na predlog dr. Korošca odločil proti temu načrtu, češ da ostani kakor je, to je tednik, naj pa Naš dom ne bo več priloga Slovenskega gospodarja, pač pa naj izhaja samostojno vsakih 14 dni. Ker je bil medtem dr. Korošec dne 29. maja 1906 izvoljen za poslanca 5. kurije v avstrijski državni zbor, je na tej seji izjavil, da bo sam poskrbel za namestnika, če bo kot poslanec odsoten. Ker pa je ravnatelj vztrajal na tem, da naj bi Slovenski gospodar, posebna izdaja, izhajal še dvakrat tedensko, so na to pristali, vendar so že na naslednji seji dne 22. decembra 1906 sklenili, da se ta posebna dvakratna izdaja v tednu ustavi, ker so mladi zahtevali, da se za tak sklep skliče posebna seja. Dr. Korošec pa je opozoril, da se je osnovala nova „Narodna stranka“ liberalcev, ki bo najbrž prej ali slej imela svoj dnevnik, zato je treba odločiti nekaj posebnega. Slovenski gospodar naj ostane tudi v prihodnje list za kmete, za nekmečke sloje pa je treba čimprej začeti izdajati list, ki bi izhajal vsaj trikrat na teden. Naš dom naj se zopet prilaga Slovenskemu gospodarju in naj bo ilustriran.

Izvoljen je bil poseben pododbor, ki naj bi pripravil predloge do prihodnje seje. V ta pododbor so bili izvoljeni: Dr. Korošec, dr. Kovačič in dr. Somrek. V imenu tega pododbora je na seji 13. februarja 1907 poročal dr. Kovačič, da so vsi edini v tem, da je za nekmečke ljudi potreben poseben list, toda če bi začeli z dnevnikom, je treba računati letno s 30.000 kron deficita. Kdo naj to krije? Poleg tega tiskarna tudi tehnično še ni opremljena za tisk dnevnika. Zato je dr. Korošec stavil samostojen predlog, da naj za časa volitev izhaja Slovenski gospodar trikrat tedensko in za te stroške on jamči, da bo zbral med kandidati 2.000 kron, kar je bilo sprejeto. Na tej seji je bilo tudi sklenjeno, da se poleg papirnice, ki je že v obratu, zaprosi tudi za koncesijo knjigarne. V članstvo KTD sta bili na tej seji sprejeti tudi dve ženski in sicer Marija Krener in Neža Pajdaš.

Na občnem zboru dne 4. julija 1907 so bila sestavljena nova pravila Tiskarne sv. Cirila, ustanovil se je tiskovni sklad za dnevnik, Naš dom pa se je preusmeril iz političnega lista proti „Štajercu“ v domač

družinski list, vendar je ostal priloga Slovenskemu gospodarju. Dr. Korošec je bil na tem občnem zboru znova izvoljen v odbor, vendar se naslednje seje dne 5. avgusta 1907 ni mogel udeležiti, ker je že odšel v Bohinjsko Bistrico na glavno skupščino Družbe sv. Cirila in Metoda. Pač pa je bil navzoč na seji dne 3. septembra 1907, kjer je grajal, da se premalo varčuje v podjetju. Ostali odborniki pa so zahtevali, da mora biti namestnik urednika dr. Korošca zmožen človek, na kar je dr. Korošec odgovoril, da sam stalnega urednika namestnika ne more plačevati, če pa se posreči dobiti zmožnega tajnika za Kmečko zvezo in SKS Zvezo, bi bil ta tajnik obenem urednik namestnik. Za to tajniško mesto je pridvidel Franca Schreinerja, dobrnskega kaplana, zato so dr. Korošču naročili, naj se z njim pogaja. Na tej seji je bilo dokončno sklenjeno, da se list Südoesterreichische Stimmen ustavi. Blagajnik je ta sklep pismeno javil predsedniku dr. Mateku, ki pa je dne 7. septembra zaradi tega odstopil. Ta odstop je sicer ostal in suspenso, toda dne 16. septembra je bivši predsednik vrnil podpredsedniku dr. Kovačiču vse spise KTD. Konzorcij lista je odplačal 2.000 kron na račun dolga, obenem pa sporočil, da list ustavi. Dr. Matek ni sedaj vztrajal na odstopu.

Ker je bil dr. Korošec odsoten, se ni mogel udeležiti seje dne 19. novembra 1907, ko so ponovno razpravljali glede listov in uredništva, zato je poslal predsedniku posebno pismo, v katerem je predlagal za Naš dom urednika Franca Gomilška. Ker pa je bil ta preveč oddaljen in ne bi zmožel dela, so izvolili dr. Janeza Kocipra, kornega vikarja, za urednika, ki pa si naj pridobi Gomilška za glavnega sotrudnika. Glede gospodarske priloge Slovenskemu gospodarju je dr. Korošec predlagal, naj bi naročili „Kmetovalca“ in ga prilagali. Odbor pa je bil za lastno prilogo, toda dr. Kovačič je ponovil predlog dr. Korošca, ki je pisal: „Taka priloga ne bi nikdar mogla dajati kaj tako dobrega kakor „Kmetovalec“. Predlog je bil: Če dobijo Kmetovalca za 4.000 kron, se sprejme. Končni sklep je bil: Če dobimo Kmetovalca 9.000 izvodov za 3.500 kron, se sprejme. Ta predlog pa ni bil uresničen. Pač na so na tej seji ponovno razpravljali o listu, ki naj bi izhajal trikrat tedensko, ako bi imel tak konzorcij, ki bi odgovarjal za plačilo. Predsednik pa je poročal tudi o dopisu Zveze slovenskih odvetnikov, ki je poslala

KTD sestavljeno posebno vlogo na c. kr. sodišče zaradi nasilne odstranitve slovenske napisne table na tiskarni sv. Cirila

V letu 1908 se dr. Korošec sej KTD ni udeleževal, ker je bil stalno v političnem delu. Takoj v januarju tega leta je bila v tiskarni stavka, ki pa se je po nekaj dnevih uredila sporazumno z organizacijo stavcev. V tem letu je Mestni svet v Mariboru z dne 22. julija števil. 18713 zahteval, da se mora dvojezični napis odstraniti in sme biti samo nemški napis. Mestni svet se je skliceval na cestni red z dne 15. marca 1882 števil. 1430, češ da tiskarna za tak napis nima dovoljenja. Če ga sami ne odstranijo, ga bo policija po preteku 24 ur. Ravnatelj dr. Somrek je skušal s posredovanjem doseči preklic te odločbe, zato je vložil prošnjo, da se dovoli tak dvojezični napis. Njegovo postopanje pa ni bilo pravilno; moral bi se pritožiti, da cestni red iz leta 1882 ni več v veljavi, poleg tega pa je podjetje registrirano pri Okrožnem sodišču pod imenom. „Tiskarna sv. Cirila“. Prek sodišča je uspelo, da so obdržali dvojezični napis.

Ravnatelj tiskarne dr. Josip Somrek je odstopil, kar se je sprejelo v vednost na seji dne 20. avgusta 1909. Razpisali so sedaj mesto ravnatelja in je vložilo prošnjo 5 prosilcev. Izvoljen je bil Fr. Krančič, duhovnik tržaško-koprske škofije. Toda ta ni dobil od cerkvene oblasti dovoljenja, zato je zaprosil za mesto kaplan v Zibiki Anton Kovačič, ki ga pa KTD ni mogel sprejeti. Na seji 8. avgusta 1911 je bil za ravnatelja imenovan dr. Anton Jerovšek, za urednika pa je bil nastavljen Franc Žebot.

Dr. Korošec se je pojavil zopet na občnem zboru KTD dne 15. septembra 1913, kjer je branil poslanstvo Našega doma, da vodi mladinski pokret. Kljub svoji stalni odsotnosti je bil dr. Korošec izvoljen kot odbornik KTD.

Vse do leta 1916 ni zapisnikov sej, zaradi vojske, kakor je zapisano. Na zapisniku seje dne 12. oktobra 1916, ki se je je udeležil tudi dr. Korošec, kateri je stavil predlog, da se Glasnik Srca Jezusovega tiska na najboljšem papirju, takoj po vojni pa se naj ustanovi leposlovnih list.

Na seji dne 22. decembra 1916 je dr. Korošec zahteval, naj ravnateljstvo takoj misli na rotacijski stroj. Povedal je tudi, da se zbira konzorcij, ki bi izdajal list v nemškem jeziku in bi zastopal interese slovenske in hrvaške skupnosti, če bi ga tiskarna prevzela. Nihče ni bil proti.

Na seji 11. maja 1917 je dr. Matija Slavič predlagal, naj se odbor obrne direktno na dr. Korošca, da se dobi koncesija za knjigarno.

Na seji dne 19. oktobra 1917 je bilo potrjeno, da so dokupili za novo tiskarno, ki se bo imenovala Tiskovni dom, veliko zemljišče pri frančiškanski cerkvi za 265.000 kron, da so to sklenili samo 4 člani odbora in sicer predsednik, dr. Korošec, dr. Lukman in ravnatelj dr. Jerovšek. Tiskarna je postala centrala za zbiranje podpisov za majniško deklaracijo.

V letu 1918 je bila Tiskarna sv. Cirila sedež Narodnega sveta, kjer so bile seje v uredniški sobi. General Maister je v svojem spisu „Naš Maribor“, ki je bil delno objavljen v Slovenskem gosopodarju 1. novembra 1928, zapisal tole: „Dne 29. oktobra 1918 je bila seja Narodnega sveta v Cirilovi tiskarni, ki sem se je tudi jaz udeležil.“ V pismu, ki ga je general Maister poslal Tiskarni sv. Cirila, pa je dejal: „Kadar bo kdorkoli pisal zgodovino Maribora in štajerskih Slovencev, bo moral imenovati Tiskarno sv. Cirila za glavno narodno trdnjavo. Naravnost odločilne važnosti pa je bilo njeno sodelovanje ob prevratu leta 1918.“

Vse do leta 1921 ni nobenih zapisnikov sej.

Na občnem zboru 30. maja 1921 je bil dr. Korošec ponovno izvoljen v odbor. Dne 23. junija 1921 je prevzel poseben konzorcij list Slovenski gospodar. V tem konzorciju je bil tudi dr. Korošec. Leta 1922 je bilo sklenjeno kupiti rotacijo, toda ni je bilo mogoče kam postaviti, zato je niso naročili. Na občnem zboru 12. junija 1924 je bil dr. Korošec ponovno izvoljen v odbor, ki je obravnaval posebno dogodek, da je dne 11. februarja 1924 Orjuna razbila tiskarske stroje.

Dne 16. septembra 1925 je bila ustanovljena tiskovna zadruga Tiskarna sv. Cirila. Član zadruga je bil tudi dr. Korošec in je imel 250 deležev.

Ob smrti dr. Antona Korošca

Dne 14. dec. 1940 je zaplapolala črna zastava na hiši Tiskarne sv. Cirila in v izložbi se je pojavila slika dr. Antona Korošca v črnem okviru s palmo in rdečimi nageljni. Ljudje so se zbirali pred to podobo in glasno vzdihovali: „Kaj bo zdaj z nami? Kaj bo s Slovenci? Kaj bo posebno z nami štajerskimi Slovenci?“

V redni številki Slovenskega gospodarja dne 18. decembra 1940 je bil na prvi strani objavljen sledeči članek:

† Dr. Anton Korošec.

V žalost se je zavila Slovenija. Izgubila je svojega največjega sina v sedanjosti. V soboto dne 14. decembra, ob 7. uri zjutraj, je prenehalo biti plemenito srce dr. Antona Korošca, našega narodnega voditelja. Kako ne bi mati plakala nad izgubo takšnega sina! Saj je dr. Korošec Slovenijo ljubil nad vse. Ona je bila cilj njegovih želja, njegovih teženj, njegovih naporov. Za njo je govoril, za njo pisal, za njo delal, za njo se mučil, za njo trpel. Slovenija je bila prva briga in edino veselje njegovega življenja. S Slovenijo žaluje vsa Jugoslavija. Dr. Korošec ni bil samo slovenski, marveč tudi jugoslovanski politik. Obstoje, razvoj in napredek naše narodne jugoslovanske države mu je bil tem bolj pri srcu, ker je bil do dna duše preverjen, da je usoda Slovencev tesno povezana z Hrvati in Srbi ter da je obstoj našega naroda najboljše in morda edino zagotovljen v močni jugoslovanski državi. Zato je bile njegove iskrene ljubezni in požrtvovalne skrbi deležna tudi Jugoslavija.

Vse svoje velike državniške sposobnosti je voditelj Slovencev postavil v službo naši skupni državi, ki bo zlasti v zanetih in nevarnih razmerah sedanjega časa težko utrnele njegovo izgubo. Temu preneničanju je dal izraza najpristojejši činitelj v državi knez-namestnik Pavle, ki je po smrti Koroščevi ob 11. uri prispel v sobo, v kateri je voditelj Slovencev izdihnil svojo dušo, ter globoko presunjen stoječ ob njegovem mrtvem telesu vzdihnil: „Njegova izguba je velika izguba! Z njim nisem izgubil samo velikega državnika, temveč tudi dobrega osebnega prijatelja.“

Očeta slovenskega naroda ni več med nami. Šel je od nas naš prvi boritelj in zaščitnik, zagovornik naših pravic, branitelj in dobrotnik vseh tlačanih, trpečih, ubogih. Mar je čudno, da je nedopovedna žalost zaiela slovenska srca? Mar je čudno, da so solze zalile oči, tisočerim in tisočerim? Mar je čudno, da je na ustnicah tisočerih v teh dneh plavalo vprašanje, bodisi izgovorjeno, bodisi nemo: „Kaj bo z nami?“ Žalost je upravičena, toda imeti mora svoje meje. Ne sme se prevreči v malodušje.

Dr. Korošec ni poznal malodušja, bil mu je nasprotnik. Vedro, brez vse črno-

glednosti je zrl v svet in v našo slovensko bodočnost. Kdor bi se vdal malodušju, bi se pregrešil zoper spomin dr. Korošca. Bog Slovencev ne bo zapustil. Kakor nas je ohranil do sedaj, bo za nas vodil brigo ter nam pomagal tudi v bodoče. Mal narod smo, pa nam je Bog dal velike može. Dal nam je škofa Slomška, dal dr. Kreka, dal dr. Korošca. Vsi so prerano zapustili svoje ljudstvo. In vendar se niso popolnoma ločili od njega. Njihov duh plava nad nami oživlja joče, bodreče in tolažeče. Njihova molitev spremlja žvljenjsko pot našega naroda in njegove države. In v tem smislu kličemo: Slava spominu dr. Korošca! Živela Slovenija! Živela Jugoslavija!

V isti številki so izšla mrtvaška oznanila lavantinskega stolnega kapitlja, Mestne občine Maribora, ker je bil častni član mariborske občine, Tiskarne sv. Cirila (kjer je bil član uprave in uredništva njenih listov), Spodnještajerske ljudske posojilnice (kjer je bil njen soustanovitelj in član uprave do smrti). Tej številki Slovenskega gospodarja je bila priložena še posebna številka „Življenjsko delo dr. Antona Korošca“ z ilustracijami.

Mestni svet občine Maribor je imel posebno žalno sejo. Dr. Franc Sušnik, ravnatelj učiteljskega doma v Mariboru, je imel na tej seji govor, v katerem je med drugim rekel. „Maribor je dr. Koroščev politični rojstni kraj in Tiskarna sv. Cirila je dr. Koroščev politični rojstni dom, kjer je urejeval Slovenskega gospodarja. Še letos, 1. decembra, je bil na časnikarskem koncertu v Ljubljani kot urednik Slovenskega gospodarja in je imel stalno tudi zadnja leta to izkaznico.“

V božični številki Slovenskega gospodarja pa je bil obširno popisano njegov pogreb.

Razni dogodki iz njegovega življenja

Na njegovem domu. Ko je bil dr. Korošec minister, je prišel nekoč v Maribor, ko so domači v Biserjanah ravno pospravljali repo na njivi. Ko nas je sestra dr. Korošca zagledala, ni nič rekla, tudi nas ni pozdravila in ne povabila v hišo. Dr. Korošec jo je začudeno gledal, ko pa je videl, da je zelo slabe volje, je rekel spremljevalcem: „Nič ne pomaga! Vsak naj si eno repo izpuli in jo je, ker ni videti, da bo še kaj drugega.“

Ko smo se začeli sklanjati na njivo, je 285

sestra rekla: „Pojdimo v hišo, bom že povedala.“

Ko smo vstopili, je dejala: „Kar si ti minister, pa res ne bomo mogli več shajati!“

Dr. Korošec je hotel vedeti, kaj se je zgodilo. In sestra mu je takoj prinesla davčno položnico: „Lani sem plačala 200 din davka, letos kar desetkrat več zahtevajo!“

Položnica se je res glasila na nad 2000 din. Ko smo si jo ogledali, sem pogledal še na drugo stran, kjer je bil račun za nakazilo in sem se na ves glas zasmel. Ugotovil sem, da je Koroščeva sestra ostala iz prejšnjega leta dolžna 4 din, to leto pa je znašal predpis davka 203 din. Uradnik pa je sešteval ti dve vsoti tako, da je najprej napisal 203 din in nato k tej vsoti pripisal 4 din, tako je dobil znesek 2034 din, ki ga je vpisal na sprednjo stran položnice. Ko sem pojasnjeval, so se drugi smejali, dr. Korošec pa je ostal resen. Takoj je naročil Marku Kranjcu, ki je bil tudi z nami, da mora to položnico drugi dan nesti v Ljubljano na finančno ravnateljstvo h g. Povaleju, da bo videl, kako uradniki na davkarijah seštevajo. Tudi sestra se je zdaj pomirila in nam postregla.

Ob Slomškovih dnevih 1936 je posebni odbor zbiral po vsej Sloveniji podpise na prošnjo za Slomškovo beatifikacijo. Ko je bilo zbranih že okrog 400.000 podpisov, je bilo sklenjeno, da se ti podpisi slovesno izročijo mariborskemu škofu s posebno listino, ki jo naj v imenu slovenskega naroda podpiše dr. Anton Korošec. To častno nalogo je zelo rad sprejel, vendar je bil ta dan zelo nemiren, ne da bi povedal, zakaj. Tik pred podpisom listine na odru ob stoletnici na Slomškovem trgu pa je pripomnil ravnatelju Francu Hrastelju, ki je bil z njim v imenu pripravjalnega odbora, zakaj ni nič preskrbljeno za varnost. Hrastelj mu je odgovoril, da so varuhi v civilu, kar pa ga ni pomirilo. Ko je prišel trenutek, da bi podpisal pergamentno listino, mu je Hrastelj ponudil pero in držal listino, tedaj pa mu je rekel: „Držite me za roko.“ To je Hrastelj storil, ne da bi okolica to opazila. Fotograf pa je tudi ta trenutek posnel. Ko je dr. Korošec pregledal fotokopije, je izrazil željo, da bi se ta fotografija ne objavila. Zato je tudi pripravljani odbor ni nikjer objavil. Fotokopije pa so dobili tudi v Ljubljani iz Beograda in Družinska pratika za leto 1937

je to sliko objavila. Ko se mu je Hrastelj ob prvi priložnosti oprostil, da Pratika ni dobila slike iz Maribora, pač pa iz Beograda, mu je dr. Korošec povedal, da je dobil grozilno pismo, da bodo storili njemu, kakor so 6. marca v Skupščini predsedniku vlade dr. M. Stojadinoviču.

Beograjske demonstracije proti konkordatu Jugoslavije s katoliško Cerkvijo. Ko se je pripravljala konkordat Jugoslavije s katoliško Cerkvijo, so nekateri nestrpnosti v Beogradu z demonstracijami poskušali to preprečiti in se jim je tudi posrečilo. Dr. Korošec je bil v vladi in je želel vedeti, ali slovenski narod pričakuje, da bo zaradi tega podal ostavko. Da bi se o tem prepričal, je telefonično povabil večje število svojih znancev v Beograd na razgovor. Med temi je bil tudi Franc Hrastelj. Ko se je ta pripeljal v Beograd in si na postaji vzel taksi, je takoj načel s šoferjem razgovor o konkordatu, češ da je novinar in bi rad o tem kaj izvedel. Šofer mu je na široko razlagal, da je prišel iz Rima neki konkordat, ki hoče dobiti vlado v roke in pokatoličaniti vse pravoslavne, da se bodo morali na novo krstiti in poročiti. Seveda je Hrastelj na razgovoru to povedal in predlagal, da zaradi take nepoučenosti in morda tudi namerne zlorabe nepoučenosti pravoslavnih nikakor ne gre, da bi odstopil. Vsi navzoči so soglašali, da dr. Korošec ostane v vladi. Zvečer pred odhodom iz Beograda je dr. Korošec vse povabil na večerjo in je bil razigrano razporejen.

Pri dr. Korošču na kosilu. Ko je bil ravnatelj Hrastelj nekoč v Beogradu po uradnih poslih kot finančni referent mestne občine Maribora, da bi Hipotekarna banka dala mariborski občini dolgoročno posojilo 16.000.000 din, s katerimi bi občina odplačala svoj dolg pri Mestni hranilnici v Mariboru in ji tako pomagala do likvidnosti, se je oglasil tudi pri dr. Korošču in mu povedal, v kakem položaju se nahaja Mestna hranilnica in vsi denarni zavodi v Mariboru, ko ne morejo ljudem izplačevati niti malih zneskov njihovih vlog. Poročal mu je, na kak način je le uspel, da su mu zagotovili to veliko posojilo. Nič ni nadlegoval, naj posojilo dajo, želel je le vedeti, zakaj ga ne dajo, ali je morda gospodarsko stanje Mestne občine Maribor tako slabo? Rekli so mu, da dobro poznajo finančno stanje mariborske občine,

ki je vzorno, dobro in močno. Hrastelj pa je nadalje izpraševal, zakaj pa potem ne dajo posojila, pa mu je tajnik Hipotekarne banke odgovoril, da zaradi tega ne, ker so na meji. Hrastelj je vstal v znak protesta in vprašal: „Torej vi ne verujete v stabilnost naših državnih mej?“ Tajnik mu je seveda hitro odgovoril: „Verujemo!“ Hrastelj mu je pa takoj nato rekel: „Potem pa dajte posojilo!“ Tajnik se je nasmejal in dejal: „Pridite jutri zjutraj!“ Ko je Hrastelj drugo jutro prišel v banko, mu je tajnik sproščeno dejal: „Dobite posojilo 16.000.000 din.“

Dr. Korošec je bil tega sporočila zelo vesel, dejal je, da se mora to počastiti. Bila sta sama pri kosilu v uti na vrtu hiše, kjer je stanoval. „Zdaj boste pa nekaj jedli, česar morda še niste.“ Na mizo je prišel kaviar. „Veste,“ je dejal dr. Korošec, „moj prijatelj Spaho je bil v Romuniji in mi ga je prinesel.“ Hrastelj ga je zajel s kavino žličko, dr. Korošec pa kar z veliko in se veselo smejal.

Dr. Korošec pri pogrebu dr. Jerovška
Ko je dr. Ant. Jerovška, ravnatelj Tiskarne sv. Cirila zadela koncem leta 1932 kap, zaradi katere je po nekaj dnevih umrl, je podravnatelj Tiskarne sv. Cirila obvestil tudi dr. Korošca, ki je prišel na pogreb, ne da bi prej javil. Govorniki za pogrebne svečanosti so bili že določeni. Mestni župan dr. Alojzij Juvan bi naj govoril pri hiši Tiskarne sv. Cirila, dr. Leskovar pa pri slovesu na Tržaški cesti, ker so truplo prepeljali v Slov. Bistrico. Dr. Leskovar pa je govor odpovedal, ker je on želel govoriti pri hiši. Neljubega nesporazuma ni bilo možno urediti. Tedaj pa se je pojavil dr. Korošec v Mariboru. Podravnatelj Tiskarne sv. Cirila je takoj prihitel k njemu in mu predložil, da bi naj on govoril pred Tiskarno sv. Cirila. Ko se je branil, da na to ni pripravljen, mu je bilo pojasnjeno, zakaj bi bilo to nujno potrebno. Končno je prevzel to dolžnost in je govoril. Svoj govor je začel z besedami: „Pojdite k dr. Jerovšku“ in nadaljeval, kako so v vseh gospodarskih vprašanjih hodili k pokojniku po nasvete in pomoč in s koliko modrostjo je pokojni dr. Jerovšek ureje-

val razna gospodarska vprašanja raznih podjetij, občine, denarnih zavodov in tudi privatnikov, kako je po njegovi osebi Tiskarna sv. Cirila bila na tak način ne le kulturni center Štajerske, pač pa tudi visoka šola umnega gospodarstva. Ker je torej dr. Korošec prevzel nase dolžnost prvega govornika pri hiši, je bil s tem zadovoljen tudi dr. Leskovar. Dr. Alojzij Juvan pa je kot govornik, kar mu je bilo tudi prav, izpadel kot govornik, kar mu je bilo tudi prav.

Zadnji obisk dr. Korošca v Tiskarni sv. Cirila. Poleti 1939 je vodstvo Tiskarne sv. Cirila sklenilo, da nabavi novo rotacijo. Zato je dokupilo sosednje prostore in jih prezidalo. Treba je bilo dobiti še potrebne devize, ki jih je dodeljevala Narodna banka v Beogradu. Ravnatelj tiskarne je bil v tej zadevi večkrat v Beogradu, vendar mu ni uspelo dobiti švicarskih frankov za nakup. Ko pa se je prvega septembra 1939 začela vojna, tudi na to ni bilo več misliti. Ostala je samo ena možnost, da kupi rotacijo v Nemčiji, od koder pa so tudi telegrafično sporočili, da imajo samo še teden dni časa, da jamčijo nabavo rotacije, za katero so se pogajali. Tiskarna sv. Cirila je zato telegrafično naročila rotacijo v Nemčiji. Medtem je v letu 1940 prišel dr. Korošec nekoč v Maribor in se je oglasil tudi v Tiskarni sv. Cirila. Zanimal se je, kako je z rotacijo in pripovedoval, s kako težavo so svoj čas iskali rotacijo. Čudil se je, da je uspelo isto naročiti v prvem tednu vojne. Ko si je ogledal vse prostore, je zaželel dobro srečo in se očitvidno poslavljaj od nekdanjega uredniškega prostora, kjer je leta in leta delal. In ni dočakal, da bi Tiskarna sv. Cirila dobila rotacijo, ki je prišla šele marca meseca leta 1941. Montiranje rotacije je bilo končano 5. aprila leta 1941, drugi dan, dne 6. aprila pa se je začela vojna med Nemčijo in Jugoslavijo. Prve odtise velikonočne številke Slovenskega gospodarja je sicer v ponedeljek rotacija natisnila, vendar jih ni mogla več razpošiljati. V četrtek, dne 10. aprila pa je ravnatelja že aretirala Gestapo in ga odpeljal v Gradec. Rotacijo so Nemci demontirali in jo predstavili v bivšo mariborsko tiskarno, kjer je še sedaj v obratu.

Moji stiki z dr. Koroščem

Stoletnico dr. Koroščevega rojstva gre ni rejstvo, da ta velikan našega naroda, ki mu je bil dolga desetletja vodnik, nima življenjepisa, kakor ga imajo veliki možje vseh narodov.

Njegova nenadna smrt nas je presenčila par mesecev pred napadom naših sovražnikov, ki so razdelili slovensko zemljo na tri kose in takoj pokazali svoj namen: izbrisati slovenski narod s površja zemlje, česar se je dr. Korošec vedno bal in vse storil, da bi do tega ne prišlo. Smrt mu je prihranila ta trenutek grenkobe.

Takoj po dr. Koroščevi smrti je bilo sklenjeno, naj se kar čim prej izda v obširni knjigi njegov življenjepiš. Zbiranje tvarine, redakcija in vse potrebno, da bi bila knjiga vredna imena moža, ki mu je bila pisana, je prevzel dr. Ivan Ahčin, takrat glavni urednik Slovenca in brez dvoma mož, ki mu je dr. Korošec vse zaupal in ki ga je poznal kot malokdo ne le kot politika, ampak tudi kot človeka z vsemi njegovimi odlikami in slabostmi. Vem, da je imel zbranega mnogo: izrezke iz časopisov, fotografije, prispevke ljudi, ki so dr. Korošča in njegovo delo dobro poznali in dr. Ahčin sam je že veliko napisal, kar je bilo že zrelo za tisk.

Koncem leta 1941 se je dr. Ahčin umaknil iz Ljubljane, da si reši življenje. Bil je med prvimi na listi rdečih krvnikov. Rokopisa ni vzel s seboj v negotovo tujino, ampak ga je izročil zanesljivi osebi, da ga ohrani na kakem varnem kraju. Od tedaj naorej menda nihče ne ve, kje bi mogla sedaj biti ta dragocena tvarina, ki jo bo skoro nemogoče nadomestiti. Če so jo dobili novi gospodarji v roke, vemo, kaj so storili, saj so jim bile celo dr. Koroščeve kosti v grobu v napotju.

Tudi v zamejstvu je bilo že več poskusov, da bi začeli na novo z delom. Prezgodnja smrt dr. Ahčina, ki je delo nanovo pričel, je bila vzrok, da je delo zaspalo.

Zadnje čase je bilo zopet nekaj novih poskusov, ki so se pa izjalovili zlasti iz razloga, da je vedno manj možnosti dobiti

dovolj tvarine in pričevanj iz dobe, ki bo od nas kmalu oddaljena že pol stoletja, da bi knjiga mogla predstaviti Slovencem moža, ki jim je toliko pomenil, v taki obliki, da bi knjiga lahko služila poznim rodovom kot zanesljiv vir za spoznavanje časa in ljudi, ki so živeli v dr. Koroščevi dobi.

Vendar misli na knjigo ne smemo opustiti. O dr. Korošču, čigar ime se v domovini sme zapisati le kot psotka, je bilo v zamejstvu v teku teh 25 let marsikaj napisanega. Bilo bi lahko napisanega mnogo več. Iz neznatnih pa mnogoštevilnih zapisov, spominov in od drugih sporočenih podatkov bo enkrat le mogoče sestaviti mozaik dr. Koroščevega življenja in dela. Morda bo taka oblika življenjepisa imela še večjo veljavo.

Izmed ljudi, ki so imeli priliko kaj več biti v stiku z dr. Koroščem, nas je pri življenju že malo. Njegovi najbližji so že vsi pomrli, par nas še životari iz druge garniture. Tudi jaz sem med njimi.

Dr. Korošča sem prvič osebno videl avgusta meseca 1918 v vlaku, na poti proti Dunaju. Imel sem kot vojak dolžnost, kontrolirati na postaji Lipnica nad Mariborom, da bi ne vstopali v vlak begunci iz bližnjega taborišča Wagnerja. V moji četici je bilo par tovarišev iz Maribora, ki so Korošča poznali. Pozdravili smo njega in še par poslancev, on nam je pa prijazno zamahnil z roko rekoč: Še malo, pa bo konec.

Leta 1922 so me poslali za kaplana v Cerknico, v razmere, ki so bile vse prej kot rožnate: Par kilometrov od fare je bila italijanska meja. Vse je tihotapilo: moški, ženske, celo otroci. Denarja na pretek! Gostilne polne! Cerkev prazna, društvenega življenja: nič. Politično je bila Koroščeva stranka na tleh: od 1100 volilcev je Korošec dobil 111 glasov.

Naslednje leto 1923. sredi hude zime, so bile druge volitve. Organizirali smo vrsto sestankov z zaupniki, po vaseh,

po poklicih in razgibali ljudi, da so komaj čakali, kdaj bo prišel govorit dr. Korošec. Ker je bil volilni okraj Logatec vezan z radovljiškim okrajem, je bilo dvomljivo, če bo zmagal kandidat Koroščeve stranke. Zato smo dosegli v Ljubljani, da so nam „poslali“ dr. Korošca. Zjutraj ob 7 je govoril dobro uro na Blokah, ob 11 dopoldne poldruho uro v Starem trgu, ob treh popoldne pa v Cerknici. Ljudi se je kar trlo. Ves premražen se je na „bagerlu“ pripekljal iz 20 km oddaljenega Starega trga po strašni snežni brozgi in ves prehlajen in napol hripav. Omeščali smo mu grlo s šilcem brinovčeka in toplim čajem pa je začel. Mirno. Nič ni kričal, stotine oči je bilo uprtih vanj. Videlo se je, da ljudje kar požirajo njegove besede. Nič ni zmerjal svojih nasprotnikov, nič ni obljubljal in ne grozil. Ljudje so njegove besede kar požirali. Volivni uspeh je bil nepričakovan. Število njegovih volivcev se je povečalo za nad 500 odstotkov.

Naslednje, takozvane „orjunaške volitve“ je Korošec dobil celo v Ljubljani, pri nas na deželi pa je njegova stranka že brez vseh skrbi računala z večino in z vedno večjim številom glasov. Korošca za te volitve nismo več potrebovali.

Ko sem prišel na Jesenice, sem mislil, da se bom lahko otresel neposrednega političnega dela, a ni bilo tako. Res je bila tam vrsta inteligentnih in preiskkušenih političnih delavcev, kakor Markež, poznejši jeseniški župan, oblastni poslanec Arnež in cela vrsta drugih, ki so znali v „rdečih“ Jesenicah z močnim uradniškim kadrom, ki je bil v vrstah „naprednih“ strank, ohraniti večino in dati temu močnemu delavskemu središču slovensko in krščansko lice. Korošec že ni prihajal na shode SLS. Ni bilo potrebno, kakor pri volitvah leta 1923. Do tedaj so bile Jesenice rdeče — posledica povojne dobe — tako, da so rdeči metali s silo na cesto tovarniške delavce, ki se jim niso hoteli podati. V to sršenovo gnezdo je prišel govorit dr. Korošec. Rdeči so se pripravili, da mu shod onemogočijo in da ga poženejo. Takratni jeseniški kaplan Gabrovšek je za vse to pravočasno zvedel in ukrenil vse potrbeno, da je Koroščev nastop uspel in da je ta dogodek pomenil preokret v jeseniškem javnem življenju. Gabrovšek je bil kmalu nato imenovan za tajnika SLS, ki je tedaj zelo trpela zaradi pomanjkljivega tehničnega vodstva, bolezen, ki jo je Gabrovšek

temeljito pozdravil, sam sebi pa nakopal bolezen, ki mu je pomagala do prezgodnjega groba.

Na Jesenice in sploh v gorenjski kot je Korošec rad prihajal na oddih. Prve čase le na kratke izlete v družbi svojih prijateljev, ki jih je vedno povabil za kratek obisk v župniščih ali na domovih svojih pristašev. Tako je na Jesenicah izvohal mene, kjer sem nekaj let po Gabrovškovem odhodu nastopil svoje mesto, potem ko smo se po petih letih službovanja v Cerknici eden drugega „naveličali“. Dr. Natlačen in dekan Fatur sta stopila k škofu Jegliču in ta mi je enostavno ukazal, naj stopim na Gabrovškovo mesto. Nerad sem ubogal. Gabrovška je namreč dr. Korošec „nagnal“.

Večkrat se je Korošec kregal nad nami, češ, da le zabavljamo čez Srbe, poznamo jih pa ne. Zakaj nihče ne potuje po Srbiji? Gabrovšek je ene svojih počitnic porabil, da je prepotoval Srbijo, zlasti Macedonijo, ki je v tisti dobi bila povod hudih sporov med nami in Bolgarijo. Dal si je pri notranjemu ministristvu napraviti primerne legitimacije in priporočila, da je bil varen pred oblastniki in žandarji v onih krajih. Ko se je vrnil, je v Slovincu napisal po resnici, kar je videl na lastne oči in kar so mu pripovedovali macedonci in albanski ljudje, državljani druge vrste. Pa je bil ogenj v strehi. Pri neki avdienci kralj Aleksander besen vrže tiste številke „Slovenca“ na mizo in kriči: „Ti si moj minister, tvoji ljudje pa tako pišejo o moji zemlji in moji politiki.“ Kadar se je Korošec razjezil, je to znal narediti zares. Pismo, ki so ga dobili veljaki stranke v Ljubljani je bilo polno ukorov zaradi različnih pomanjkljivosti v vodstvu, ki jih je Korošec počasi kopicil in čakal primerne trenutke, da izbruhne. Gabrovškovo pisanje je bil tak povod. Pismo je končalo z dilemo: ali gre on, ali pa jaz! Gabrovšek je komaj čakal, da bi se po nečloveškem garanju umaknil v mirnejše življenje, zato mu je bila ta prilika kar dobrodošla. Brez dvoma bi se dala najti kaka bolj dostojna in hvaležna oblika za njegov odhod, a on ni zameril. Z vsa vnemo je deloval od tedaj naprej pri centrali slovenskih združenih organizacij in tudi v politiki: saj je bil član „štirinajstovnice“, pozneje do začetka vojne državni poslanec za Notranjsko in med vojno se je boril za pravice Slovencev v inozemstvu, dokle

mu zahodni „zavezniki“ niso onemogočili vsak stik z domovino.

Na to nehvaležno mesto so pahnili mene. Če sem še pri življenju, se moram zahvaliti dekretu, ki je po 6. januarju 1929 ukazal razpust vseh strank tudi SLS, ker je bila na verski in „plemenski“ podlagi osnovana in kot taka nasprotna ideji „jugoslovanskega narodnega edinstva“. Zanimivo je, da sem kot tajnik stranke dr. Korošca videl le dvakrat: prvič, ko sem se mu šel predstaviti, drugič pa ob priliki načelstvene seje stranke, ki jo je on vodil in jaz zapisoval. Naročila, ukore in podobno je tajnik vedno dobival po posrednikih. V uradne prostore stranke ni prišel nikdar. V Ljubljani je K. vedno stanoval v Marijanišču, enako kakor v Mariboru ter je vestno plačeval najemnino za oboje. Tja je navadno klical ljudi, s katerimi je hotel govoriti, tam so se zbirali vsi, ki so čakali dobrot njegove do razsipanja darežljive roke, tam si je lahko privoščil uro potrebnega počitka. Radodarnost Koroščeva ni poznala meje. Če je bil aktiven minister portfeljev, ki so imeli dispozicijske fondе, jih je do zadnje pare razdelil v koristne namene. Sam sem nekajkrat razdelil šop kuvert s tisočaki za vse mogoče ustanove in ljudi, ki so ga pomoči prosili. Sam ni imel nikdar premoženja. Vsa njegova imovina je bila skromna stara hiša v Belgradu, ki si jo je kupil, da je imel kam iti, ko je bil v Belgradu. Menda je dal zanjo 60 tisoč dinarjev, to se pravi okoli tisoč dolarjev, pa so mu celo to očitali nasprotniki, češ, da z ljudskim denarjem kupuje palače po Belgradu.

Moj stik s Korošcem je bil pogostejši potem, ko sem likvidiral razpuščeno stranko. Nekaj časa je sedel Korošec v Živkovičevi vladi na posebno željo kraljevo, toda to mesto je prevzel le, da bi omogočil svoji razpuščeni stranki, da se dobro pripravi na dolgo dobo diktature. Stranka je iskala vseh mogočih pretvez, zlasti združništva in kmečko-delavskega strokovnega gibanja, da je ostala v stiku s svojimi ljudmi v mestih in zlasti na podeželju, kjer so nekateri vaški mogotci hoteli izrabiti čas diktature v svojo korist in se ji brezpogojno udinjali. Vsak dan je bil pritisk na Koroščeve ljudi hujši in odpor vedno močnejši.

Za Koroščevo 60-letnico je cela dežela pokazala svojo zvestobo njemu in svoj odpor proti diktaturi in njenim hlapcem.

Nad tisoč kresov je za Koroščevo rojstni dan gorelo po slovenskih gorah, zaplapolale so prepovedane slovenske zastave, tisočglave množice so se zbrale na prepovedana zborovanja, da tako proslavijo rojstni dan svojega voditelja. Takrat je režim zares pritisnil. Uprizoril je zloglasni belgrajski proces, v katerem so bili nekateri politiki, pa tudi preprosti kmečki fantje obsojeni na hude zaporne kazni, ki so jih odsedeli v zloglasni kaznilnici v Sremski Mitrovici, kamor so zapirali „protidržavne elemente“: komuniste, opozicionalne Srbe, pristaše dr. Mačka in njega samega in Koroščeve ljudi.

Dr. Korošca, dr. Kulovca, dr. Natlačena in dr. Ogrizka je režim poslal v internacijo na jug države. Korošec je bil interniran najprej v Vrnjački banji v Srbiji, nato v bosanski Tuzli, kjer je nevarno obolel in zaradi tega bil poslan v pregnanstvo na otok Hvar. Ni dvoma, da je bil dr. Korošec tiste čase najpopularnejša osebnost doma in v tujini. Vladi je bilo silno neljubo, da zunanji svet o tem govori.

V Sloveniji se je na Koroščevo nasvet ustanovila takoimenovana „štirinajstorica“ zaupnih ljudi, ki naj bi odločali o strankinih zadevah, če bi vodilni ljudje stranke ne bili prosti in dosegljivi. Sej štirinajstorice se je Korošec vedno udeleževal, če je bil v Sloveniji. Za časa njegove internacije je pa bil vedno možen stik z njim, tako, da je bil o mnenju in sklepih štirinajstorice vedno obveščen in v dvomu, kaj storiti, vedno naprošen za nasvet ali odločitev. Za potovca med Ljubljano in Korošcem sem bil mnogokrat naprošen jaz. Imel sem prosto vožnjo na železnici kot časnikar in moji delodajalci so mi širokogrudno dovolili, da na škodo svojemu delu v tiskarni pomagam pri tem poslu.

Te poti so postale vse bolj pogoste, čim se je videlo, da je diktatura doživela polom in da iščejo primerno pot, da bi izšli iz zagate. Obiskovalcev je imel na Hvaru več kot dovolj. V Vrnjački banji in v Tuzli je bil zastražen, da skoro ni bilo mogoče do njega, na Hvaru pa je bil že bolj prost. Njegova oblast je bil okrajni načelnik, ki mu ni delal nikakih neprilik. Svobodno se je gibal po mestu in okolici, smel je s čolnom do Kamenitih otokov, tkim. hudičevih otokov, sprejemal je lahko prijatelje, obiskoval znance — in postal osebnost, ki jo je vse spoštovalo.

Nekateri obiski so mu bili dobrodošli. Novic o svojih ljudeh v Sloveniji je bil vedno vesel. Imel je pa vedno nad seboj tudi nadlego obiskovalcev, ki so prihajali k njemu od vseh strani s predlogi, načrti, pripravljeni posredovati zanj, obljubljujoč zlate čase, če Korošec zine eno samo besedo v korist režimu. Pa niso ničesar dosegli. Korošec ni maral klepetulj. Večkrat je tožil, da si ne upa v družbo, kajti vsi ga začno izpraševati o vsem in njegovi odgovori, navadno potvorjeni, povzročajo njemu prenekatero težavo. Take klepetulje je na Hvaru povabil na sprehod po mestu, razkazoval sloge starih hiš, značilnosti balkonov in zlasti dimnikov. Znano je, da je v mestu Hvaru vsaka hiša imela izredno zanimiv dimnik, arhitektonično okrašen in gotovo drugačen kot katerikoli njegovih sosedov. Nekoč so mu ljubljanski prijatelji, mislim za Veliko noč, poslali tak dimnik, narejen seveda v Ljubljani in znotraj je bila obešena cela zaloga kranjskih klobas, gnjati in suhe slanine. S ponosom je svojim prijateljem razkazoval ljubljanski „rajfenk“ in dal pokušati njegovo vsebino.

S političnimi novicami in njihovimi pri-našalci je bil do skrajnosti previden. Ljubosumno je branil svoj položaj interniranca in ni hotel storiti prav ničesar, kar bi pomenilo, da se je ponižal ali celo spreobrnil.

Nekoč sem tovoril na Hvar novico, da g. Stojadinović želi nujno vedeti, kakšno stališče bi zavzel Korošec, če bi bila Stojadinoviću in njegovim pristašem dana možnost, sestaviti novo vlado. Od desetih zjutraj, ko sem prišel, pa do štirih popoldne, ko je parnik odhajal, je premleval to vprašanje. Prosil sem, da mi odgovor napiše. In ga je napisal! En sam stavek: Sporočite gosopodu S., da je Korošec v internaciji na Hvaru! Dal mi je to pisanje s pripombo: Če mi ima kaj povedati, naj pride on sem! Pa ga takrat ni bilo. Korošec je dobro slutil, da še ni prišel čas za take pogovore.

Kako je bil vesten, kadar je bilo treba ukreniti nekaj, kar je bilo narodu v korist ali preprečiti, kar bi utegnilo škodovati, smo videli pri sestavljanju „slovenske deklaracije“, ki so ji nasprotniki hoteli dati prezirljivo ime „punktacije“. Na nekem sestanku štirinajstotrice v Gabrovškovem stanovanju, je dr. Korošec poročal o položaju v

državi, ki je vsak dan bolj trpela pod nesrečno roko diktature in omenil, da so srb-ske stranke in Hrvati že dali svoje izjave, ki so v političnem svetu doma in v tujini zbudile veliko zanimanja. Povsod se je govorilo in v inozemstvu pisalo o polomu Živkovičeve politike. Le par listov v Parizu in Londonu je za dober denar še hvalilo kraljevo politiko in njegovo idejo o državnem narodnem edinstvu. Bila je javna tajnost, da so ta ugodna pisanja le dobro plačani oglasi jugoslovanske vlade.

Dr. Korošec je ob tej priliki omenil nujnost naše slovenske deklaracije. Naročil nam je, naj vsakdo izmed nas napiše vsaj točko, če ne popolne formulacije te deklaracije in naj se po enem tednu zopet sestanemo. Na tej seji smo vsak svoje mnenje povedali, nazadnje pa on potegne iz žepa na skromnem koncu papirja napisano svojo formulo deklaracije. Pojasnil je točke, ki bi morebiti bile komu nejasne ali premalo drzne, potem je pa poslušal mnenje navzočih. Brez vsake poprave je bil Korošev tekst deklaracije sprejet in vsi navzoči smo ga podpisali. V kratkem času je na finem japonskem papirju natiskano besedilo deklaracije preplavilo vso deželo in seveda sprožilo nov val preiskav, preganjanj in nove krike o naši protidržavnosti v vsem režimskem časopisju.

Drug dokaz Koroševe previdnosti je bil trenutek, ko je diktatura, videč svoje neuspehe, sklenila vrniti se na parlamentarna tla, toda na neomajni podlagi državnega in narodnega edinstva. V ta namen se je ustanavljala nova, tej tezi odgovarjajoča politična stranka: Jugoslovanska Radikalna, Kmečka Demokracija — J.R.K.D. V to stranko je bil povabljen tudi opozicionalec dr. Korošec. Kraljevim emisarjem je odgovoril, da ne more dati nikakega odgovora, ker mu je po obstoječih zakonih prepovedano sestati se s svojimi bivšimi političnimi prijatelji. Še isti dan je z dvora prišlo sporočilo, da naj se Korošču ne stavijo prav nikake ovire, če se v prihodnjih dneh hoče sestati v Sloveniji s svojimi prijatelji. Korošec je to priliko temeljito izrabil. Organizirali so mu sestanke zaupnikov v Mariboru, Celju in Ljubljani. Ni manjkalo niti enega od povabljenih. Mene je Korošec spulil kar mimogrede po telefonu: „Ali me morete danes in jutri spremljati na Štajersko?“ „Lahko.“ „Dobro, danes z opoldanskim brzovlakom greva v Maribor.“ In sva šla. Najprej na oddih v dr. Schaubachov

vinograd, nato pa na Koroščevo stanovanje v malem semenišču.

Drugo jutro sva pomaševala, po zajtrku pa naravnost v Cirilovo tiskarno, kjer je bil zaupniški zbor polnoštevilno navzoč.

Korošec je v jasnih potezah podal poročilo o tem, kaj se dogaja v Belgradu in o tem, kaj nameravajo v bodočnosti. Predložil je navzočim z vso jasnostjo, v čem bi bile koristi za stranko in Slovenijo, če bi vstopile v stranko, ki se pripravlja, drobtinice ki bi jih dobili, zlo ki bi onemogočili, zgubili bi pa pravico, da bi v imenu stranke smeli kaj zahtevati za svoj narod in svoje ustanove verskega in kulturnega značaja. Podčrtal je pa z vso resnostjo, kaj nas čaka, če vstop v novo stranko odklonimo: „Diktatura bo padla z vso težo po nas. Čakajo nas preganjanja, preiskave, ječe, odpusti iz služb, ponižanje na stopnji državljanov druge vrste. Prišel sem vas vprašat, ali smo zreli, da vzdržimo vse gorje, ki nas čaka, ako vabimo odklonimo, ali smo že naveličani trdega kruha opozicije, da se brez vsega vdamo nastavljeni vabi.

Prosim, da vsakdo od navzočih jasno pove svoje mnenje. Zapisnikarja sem pripeljal s seboj. Vsaka izjava bo za poznejše čase dokaz, kako smo znali misliti v težkih trenutkih narodnega življenja.“ In sem pisal: ime za imenom, izjavo za izjavo. Razen dveh oklevajočih, so prav vsi odločno izjavili: ne! Korošec je še enkrat ponovil, da naj se vsi zavedajo, kaj jih čaka, nato se je pa smeje poslovil od vseh, rekoč: „Saj sem vedel, da boste tako sklenili. Hvala vam!“

Isti prizor se je ponovil v Celju na zborovanju hranilnice, kateri je patriarhoval prof. Cestnik.

Par dni nato je bil sestanek v Ljubljani v Unionu. Rezultat je bil prilično povsod isti, čeprav se je v Ljubljani videlo, da nekateri strankini prvaki opozicijo le z nevoljo prenašajo in komaj čakajo, da bi se vremena zjasnila. Pa so morali še dolga leta čakati, da so se pričela jasni, popolnoma pa se niso, je prej vse zgrmelo na kup, iz katerega so začeli izvirati potoki krvi.

V političnih izjavah je bil Korošec vedno kar pretirano previden in kratkobeseden. Skušnja ga je izučila, ko so tolikokrat njegove izjave zlobno tolmačili. Da časnikarjev je bil vedno prijazen, potrpežljiv, šegav, če hočete. Da pa bi kdo od čas-

nikarjev dobil od njega kakršnokoli izjavo ali celo intervju, se pa ni zgodilo.

Važen dogodek v Koroščevem političnem življenju je bil umor kralja Aleksandra v oktobru leta 1934. Štirinajstotica me je poslala h Korošču po navodila. Dva dni predno je ladja pripeljala kraljevo truplo v Split in potem vlak preko Zagreba v Belgrad, sem bil na Hvaru. Korošec je bil zaskrbljen in nervozen. Kaj naj stori? Kot bivši ministrski predsednik, bi moral brzojaviti sožalje dvoru in vladi. Kot interniranec ni hotel storiti. Storil pa je potezo, ki je njega vredna: Zaprošil je na glavarstvu za dovoljenje, da sme iti zputraj ob petih, ko bo ladja mimo Hvara peljala kraljevo truplo, na pomol v pristanišču, da tam kot jugoslovanski državljan pozdravi mrtvega kralja in pomoli za njegovo dušo. Čez par ur nato je že prišlo povabilo iz Belgrada, naj se osebno udeleži sprejema kraljevega trupla v Splitu.

Vsa elita jugoslovanskega političnega, gospodarskega in kulturnega življenja je bila zbrana na pomolu, da sprejme mrtvega kralja. Bili so navzoči vsi bivši ministrski predsedniki, generaliteta, cerkvene oblasti, pravoslavne in katoliške in vse prebivalstvo Splita, ki je na kilometre daleč zasedlo obalo in čakalo na mimohod ob katarfalku. Ko se je pojavil dr. Korošec, je zašumelo med množico. V vrsti bivših ministrskih predsednikov je stal dostojanstveno, spregovoril je s sosedi par pozdravnih besed in nič več. Hotel je pokazati, da je interniranec, kar pa v resnici ni bil več. Splitski ban mu je sporočil, da ga pričakuje vlada na pogreb v Belgradu. Odšel je na Hvar, da pobere svojo prtljago in naslednje jutro zgodaj je bil že v Splitu, ol koder se je s „pospešenim“ vlakom odpeljal v Zagreb in nato v Belgrad. Na tej vožnji sem ga spremljal. Rezervirali so mu en kupe. Nastanila sva se in začela dolgočasno celodnevno vožnjo do Zagreba. Cel vlak je že vedel, kdo se vozi! Neprestano se je pomikala vrsta potnikov mimo najinih vrat in vsakdo je zvedavo pogledal notri, da bi od blizu videl Korošča. Prijatelj v Splitu so mu kot popotnico dali košaro dobrot: ocvrte piščance, salame, sira, sadje, črno kavo, steklenice splitskega vina. Ko je prišel apetit, sva dobrote načela, po starem načelu: pol jaz, pol ti! To našim gledalcem ni šlo v glavo! Kmalu sem zvedel zakaj! Po okrepcilu sem Korošču „ukazal“ naj leže k počitku, sam sem se

pa umaknil v sosednji kupe. Malo postrani so me gledali, končno se pa le eden okorajši. „Vi gospod stražnik imate pa res srečo. Najbrž še noben jetnik ni z vami delil po bratovsko dobrote, kakor Korošec!“ Imeli so me za policajca, ki Korošca „žene“ nekam drugam. Ko sva spet bratovsko delila malico, sem mu razložil, za kaj in za koga me imajo. Neznansko mu je bilo všeč, da je imel tak mir! Nazadnje nam je vse pokvaril frančiškanski gvardijan iz Grčaca, ki se je vozil v istem vlaku. Prav ponižno se mi je približal in poprosil, če mu dovolim, da pozdravi svojega velikega prijatelja Korošca. Milostno sem mu dovolil, pod pogojem, da ne govori prav ničesar o politiki, kar je sveto obljubil. Mož ni molčal in predno smo bili v Karlovcu, je cel vlak vedel, kako stvari stoje. V Zagrebu sem se od svojega „jetnika“ poslovil in odšel domov, Korošec pa proti jugu. S tem je bilo moje „potovstvo“ končano. Zapustil sem aktivno delo v politiki in se posvetil tisku.

Na novem mestu mi je bilo dano mnogo prilik, da sem prišel v stik z dr. Korošcem, bodisi v Ljubljani, oziroma v Sloveniji, bodisi v Belgradu, kjer sem zaradi naših lastnih tiskarskih podjetij, deloma pa kot zastopnik društva tiskarnarjev, moral večkrat v centralo, kjer so nam krojili pravico in rezali kruh. Ob takih prilikah smo imeli navado, pustiti v tajništvu ministrstva vizitko kot pozdrav in da minister ve, da se ta ali oni nahaja v bližini. Tako sem storil tudi jaz, na dr. Krekov nasvet, češ, Korošec bo nejevoljen če zve, da si bil tu in se nisi oglasil. Imeli smo seje tiskarnarjev in založnikov. Šlo je za nabavo papirja, barvo, za carinske davke in podobno. Dopoldne smo sejali v Industrijski zborovalnici, popoldne pa na magistratu. Ura je bila že sedem in bili smo pri koncu seje, ko plane ves zasopel v zborovalnico žandar: Ali je tu to in to lice? To „lice“ sem bil jaz. Hiti človek božji! Išče te notranji minister, ves nervozen in slabe volje. Mora biti nekaj posebnega! Potisne me v avtomobil in dirjamo po zasneženih in razmočenih cestah v ministrstvo. Od vrat do Koroševe predsobe so me podajali iz rok v roke, da bi ne zamudil niti trenutka. Pahnejo me v ministrovo pisarno! „Kaj pa je, gospod minister, tako nujnega!“ „Nič.“ mi odgovori. „hotel sem se vam le zahvaliti za vizitko in pozdrav!“ „Pa zato vendar ni treba mobilizirati vašo oborože-

no silo!“ „Hotel sem se prepričati, če more notranji minister s svojimi žandarji ujeti v Belgradu kakega Kranjca! Zdaj, ko smo vas aretirali, grešite z menoj na večerjo.“

Nekoč sem že precej pozno, po sihtu, prešteval pred ljubljansko stolnico kamne, ki so mejili svetno in duhovsko posest, pa se ustavi ob meni avtomobil in Korošec v njem. Kaj pa delate? Kamne štejem! Boste nadaljevali jutri, danes greste z menoj! Kam? Boste že videli. Vstopim in oddirjamo na Črnuče k Rogovilcu. V gornji sobi je bila pripravljena miza, iz kuhinje se je čutil vonj po kolinah. Hočem vas za pričo, da sva samo midva prišla pravčasno. Osem je, pa še nikogar ni. Pa so začeli „kapati“ eden za drugim. Najprej dr. Natlačen z gospo z le par minutami zamude, pa je bil vendar okregan, nato vrhovna sodna oblast z gospo, nato še ta in oni in nazadnje dr. Lukman in dr. Slavič, dva iskrena Koroščeva prijatelje in sodelavci pri prebujanju slovenskega štajerja. Za vsakega zamudnika je imel pripravljeno dobrohotno zbadljivko. Ko je vstopil dr. Lukman, izredno molčeč in resen mož, dr. Korošec vzdihne: Zdaj je pa našega razgovora konec, Lukec bo vse prekričal. Ko primaha prelat Slavič, ga že sprejme Korošec s pozdravom: Seveda zadnji in vedno počasi, kakor pri prestavljanju starega testamenta.

Korošec je imel rad take in podobne domislice. Naj omenim, kaj je nekoč „zagodel“ dr. Ahčinu. Bilo je tisto leto, ko Korošec ni bil minister, senat, čigar predsednik je bil, je bil za katoliško in pravoslavno Veliko noč pa na počitku. To priliko je porabil dr. Korošec, da je „izginil“. Nihče ni prav vedel, kam se je podal. Na Veliko sredo pa dobi dr. Ahčin nujno brzojavko. „Pridite takoj! Hotel ta in ta! Amalfi. Koro.“ Ahčin pa v največjem delu za velikonočno številko lista. Hočeš nočeš, pograbil je svoj kovček in še isti dan odrinil proti jugu. Uredniki so se potrudili, da je bila velikonočna številka Slovenca kakor „pušelj“. Drugi dan dopoldne se Korošec in Ahčin sestaneta v Amalfiju. Na vprašanje, kaj je tako nujnega, Korošec resno odgovori: „Dolg čas mi je bilo, pa mi je prišlo na misel, da bi tudi vam malo oddiha prav prišlo, jaz bi pa imel koga za tovarišijo.“ Korošec je bil silno „scrkljan“ človek. Dolga leta že so mu ustregli vsako željo, predno jo je izrekel.

Njegova okolica je vedela, kateri časopis mu je treba kupiti, katero obleko pripraviti, katero srajco in kravato izbrati! Zlasti glede srajc in kravat je bil pravi strokovnjak. Ugajalo mu je, če smo ga pohvalili, da je izbrano oblečen, kar je res bil, in sam je znal biti kar krut, kadar je ozmerjal svojega uradnika ali znanca, ki se ni znal primerno obleči. Ahčin je dr. Korošca „oskrboval“, kakor je vedel, da bo prav in da njegov „varovanec“ ne bo imel nikakih težav in neprijetnosti. Z Amalfija sta se preselila v Neapelj, od tam na Capri, nato v Rim in končno v Firence. Ahčin je bil mož, ki ni mogel videti denarja. Za to njegovo slabost je vedela cela vrsta ljubljanskih pijavk, ki so si po prvem v mesecu kar kljuko podajali v Ahčinovi pisarni. Manj kot stotaka on ni dajal! S skromno denarno zalogo se je podal na pot in plačeval: tu taksi, tam časopise, drugod vstopnine, tam spominčke, tako da je pri zajtrku v Firenci moral priznati Korošču, da je „suh“. Korošec se navihano nasmeje in pravi: „Jaz sem tudi „suh“. Hitro na vlak in domov, da nas ne pošljejo domov po odgonu.“

Dvakrat je zaradi moje navzočnosti postal Korošec besen. Enkrat je svojo jezo stresel nadme, drugokrat sem pa jaz povzročil, da so pred njim trepetali drugi. Mene je nekoč nadrl na mile „viže“ v veži senata, kateremu je takrat predsedoval. Domenjena je bila avdienca za 10. uro dopoldne. Ko je ura na železniškem ministrstvu bila deset, sem bil jaz na mestu. On me je pred svojo pisarno čakal že dobrih pet minut prej in vsevprek robantil nad Ljubljancanom, gospodom, ki pusti čakati predsednika senata in pride kadar se mu zljubi. Vse to je razlagal uslužbenecem, ki so zvedavo čakali, kaj bo! Zadnji del njegovega rohnenja sem slišal in takoj obrnil ost. „Gospod predsednik, klicajte me za deseto uro! Lahko slišite, da ravno zdaj bije deset. Če vam ni prav, lahko grem.“ Odšel sem po stopnicah proti izhodu. „Pridite nazaj!“ „Ne!“ Poslal je za menoj nekaj slug, ki so me skoro s silo privedli v Koroščevo pisarno. Mirno sem čakal, da je bila nevihta mimo. Ko umolkne, mirno vprašam, čemu toliko strel in grmenja. Pa mi vrže pod nos šop papirjev, bila je spomenica, ki jo je takrat ustanovljeni novi konzorcij Slovenca, Slov. doma in Domoljuba poslal vodilnim političnim osebnostim glede pisanja teh listov, poudar-

jajoč, da listi niso glasilo stranke, da jo pa bodo podpirali, kakor so jo vedno. Obenem pa je spomenica omenila nekatere težave, ki so včasih nastajale, če so se politiki hoteli vmešavati v način urejanja listov. Korošec je to vzel kot afront proti njemu in ker sem bil jaz prvi izmed podpisnikov, ki mu je prišel pred oči, sem moral nositi teže dneva. Po se je kmalu pomiril in sva dobro uro govorila o mnogočem. Uslužbenci kar niso mogli verjeti, da se bo nevihta tako mirno končala.

Drugič sem bil pa le povzročitelj nevihte, ki so jo pretrpeli drugi. To je bilo, ko je bil Korošec prosvetni minister. Slovenski učitelji so pripravili moderno novo izdajo abecednika za prvi razred osnovnih šol. Vse je bilo pripravljeno za večbarvni ofsetni tisk. Začetek šolskega leta se je bližal, Belgrad pa knjige ni odobril. Bila je „verska in plemenska“, ker je bil notri omenjen Božič in jaslice in ker je imela par odstavkov o lepotah slovenske zemlje. Zakon iz časov, ko so trgali odstavke slovenskih pisateljev iz šolskih knjig, je bil še vedno v veljavi.

Javim se v avdienco. Preskoči celo vrsto čakajočih in me pokliče. Razložim mu, kaj nas tišči in pristavim, da nam bo zelo neprijetno, če nam pod njegovim ministrovanjem iz njegovega ministrstva pride odlok, ki nam prepove natis tako lepe in dobre učne knjige.

„A, tako! Bomo videli!“ To so bile njegove fraze, kadar je bil „nakurjen“. V hipu je pričel klicati k sebi tajnika, kabinetnega šefa, načelnike, odgovorne in neodgovorne ljudi pri Prosvetnem svetu in z ostrim glasom ukazal, da mora biti knjiga v teku ene ure odobrena, brez vsake pripombe, in če treba, bo odlok on sam podpisal. In zgodilo se je tako. Še isti dan sem sporočil v Ljubljano, da s tiskom lahko prično in knjiga je bila za začetek šolskega leta že v rokah mladine, zadnji dar Koroščev slovenski mladini.

Sto let je minilo od Koroščevega rojstva. Triintrideset let je, kar nas je zapustil. Bil je naš narodni velikan. Ljudje, ki danes uničujejo njegovo dediščino, se še mrtvega boje. Niti njegovim kostem niso privoščili miru. Znamenje, da je bil velik, velik v svoji ljubezni do naroda, velik v svojem poštenju, v svoji dobroti, v svoji ljubezni do svobode in pravice. Njegov spomin ne bo pozabljen. Mi moramo jamčiti za to.

O dr. Antonu Korošcu

Napišem naj nekaj spominov na enega naših največjih mož, dr. Antona Korošca. Srečaval sem se z njim pogosto že od mojih deških let pa tja do njegove smrti. Mnogo mi je on sam pripovedoval, nekaj njegovi najožji prijatelji. V tem opisu se omejim le na stvari, ki jih verjetno drugi ne bodo omenjali.

Korošec kot človek

Dr. Korošec je bil po svoji naravi preprost in skromen, a znal je biti tudi visok gospod, kadar so okolnosti tako narekivale. Rad je imel svoje domače; od svoje mladosti je živel in garal za svoj narod; bil je strog, zahteven do sebe in drugih, miren, preudaren in pogumen v težkih trenutkih, radodaren, zlasti do študentov, sinovsko vdan Cerkvi, ves razigran v družbi svojih prijateljev, ki jih je imel morda le zelo malo in še te skoro le med duhovniki, med katerimi se je počutil najbolje.

Bil je skromen, preprost

To je kazal že v načinu hoje, razgovora, v vsem vedenju in načinu življenja. Svoje dneve oddiha bi najraje preživel kot nepoznan, preprost človek kje med preprostimi hribovci; in je to zlasti v mlajših letih naredil pogosto, ko je peš prepotoval skoro vso našo slovensko zemljo. Prelat Matija Slavič mi je n. pr. pripovedoval, kako sta s Korošcem „raziskovala“ naše lepo Pohorje. Nako roč sta preživela v preprosti hiši blizu Ribnice na Pohorju. Nihče ju ni poznal, ker sta bila v civilni obleki, in še ta najbrž ni bila niti malo gosposka. Kajti ko sta prosila za prenočišče, ju je mati gledala malo nezaupno in jima je šele po daljšem pomisleku odkazala prenočišče na senu pod streho hleva. Ko sta si še uredila „postelje“ brez rjuhe in koca, zaslišita, da v hiši molijo rožni venec. Korošec pravi Slaviču, da vendar ne gre, da bi onadva smrčala, ko drugi molijo. Zlezla sta dol, vstopila v hišo in

skupno z drugimi odmolila molitev. Hišna mati je zdaj postala zaupna, celo naklonjena. Svojemu sinu naroči, naj gre on na seno, sobo pa je odkazala njima. Naslednje jutro sta vstala zgodaj in prosila mleka za zajtrk. Pred odhodom je Korošec skrivaj položil pod krožnik tisoč dinarjev, kar je bilo takrat velik denar. Na poti sta kratko obiskala župnika v Ribnici ter nadaljevala pot. Šele ko je gospodinja hiše, kjer sta prenočevala, pospravljala mizo, je odkrila denar; bila je prepričana, da sta gosta pozabila; zato je stekla do župnišča in tam župniku pojasnila, kaj se je zgodilo, da je pod krožnikom našla „strašen“ denar, ki sta ga gotovo pozabila dva moška, ki sta pri njih prenočila. Župnik jo vpraša: „Pa veste, kdo sta bila ta dva moža?“ in pojasni: „Eden je bil minister dr. Korošec in drugi rektor univerze dr. Slavič.“ Žena se je ob tej vesti sesedla na tla in samo neutolažljivo jadikovala: „In jaz sem ju poslala prenočit na seno v hlev...“

Kot minister je imel vedno na razpolago železniški salonski voz. Pa ga v svoji skromnosti, mislim, ni nikdar uporabljal, niti ko je bil kaj bolehen in bi mu prišel zelo prav. In ni mu bilo všeč, če se je kak drug slovenski minister vozil v salonskem vozu.

Svoje domače je imel zelo rad. Če je le mogel, je za kako uro obiskal svojo rojstno vas Biserjane, domačega župnika, svojo rojstno hišo z družino svoje sestre. A kot je bil sam skromen, je hotel, da ostane, sicer snažen, lep, a vendar skromen tudi njegov dom. Zato je on, tako radodaren, svoje domače denarno le malo podpiral. Prav radi tega mu sestrin mož ni bil najbolj naklonjen.

Živel je za svoj narod

Že od svoje mladosti. Kot bogoslovec sem prebral zapisnike sestankov „Slomška“, to je organizacije mariborskih bogoslovcev. Posebno pozornost so mi vzbudili sestanki tistih let, ko je bil bogoslovec in tudi

predsednik „Slomška“ mladi Anton Korošec. Že takrat je svojim tovarišem najraje govoril o socialnih, kulturnih, verskih, političnih in gospodarskih problemih slovenskega naroda, in govoril je jasno in globoko, kot človek, ki temeljito študira probleme. Kot mlad kaplan, zlasti še v svojih mariborskih letih, se je ves predal konkretnemu delu: organiziral, predaval, pisal je članke na debelo.

Kdor je preprost in ima tako rad svoj narod, je nujno iskren in zahteven do sebe in drugih; tak je bil dr. Korošec do smrti. Bil je sila iskren; nikdar se ni laskal nikomur; vsakemu je v tej ali oni obliki povedal resnico, a je enako tudi od drugih zahteval, da so bili iskreni do njega; gorje tistemu, ki si je hotel pridobiti njegovo naklonjenost s hvalisanjem; za vedno sta končala.

V službi je bil zelo zahteven do sebe in drugih. Mnogi ga v tem niso razumeli; videli so v tem neko potezo gospodovalnosti in ne znak prepričanja, da se more narodu služiti le s skrajno iskrenostjo, vestnostjo in požrtvovalnostjo, skratka le z globokim čutom odgovornosti v vsem. Naj podam le nekaj zgledov njegove zahtevnosti.

Sam šef prosvetnega ministrstva mi je pripovedoval naslednje: drugi prosvetni ministri so često zanemarjali svoje dolžnosti in tako izgubljali avtoriteto pred svojim osebjem; če je kateri prestavil le kakega vratarja od enih vrat k drugim, so že godrnjali; Korošec pa meče iz službe razne šefe, pa nihče ne bevske besede; a je med vsemi na ministrstvu, ki največ dela, ki je vedno prvi v svojem uradu, ki na drobno pozna ves aparat; takoj ob osmih začne klicati šefe v svojo pisarno in vsak mu mora izročiti na drobno izdelano poročilo o svojem resoru. Nikdar ne kliče po nekem vrstnem redu; zato morajo vsi brez izjeme biti od osmih na svojem mestu z že izdelanimi poročili. Pred nekaj dnevi se je zgodilo — mi je pripovedoval — da neka šefinja ni bila ob uri v svoji pisarni, ko jo je klical Korošec; eden njenih uradnikov jo takoj telefonsko obvesti; ko ona to zve, takoj kliče zdravnika in pošlje na ministrstvo zdravniško spričevalo, češ da je bolna.

Drugi primer: Naš celjski gimnazijski ravnatelj kljub ponovni prošnji ni mogel dobiti z ministrstva nekega dokumenta in me prosil, naj ga dobim jaz preko Korošca; ko temu povem, za kaj gre, vzame majhen

listič in s svinčnikom napiše, naj dokument takoj najdejo. V družbi enega svojih uradnikov me pošlje v poslopje z arhivom. Ko tam pokažem listič s Koroščevim naročilom in podpisom, je vse zamrgolelo; več se jih je vrglo na delo in v kratkem času je bil dokument v mojih rokah.

Ob neki priliki je Korošec ob določeni uri nameraval potovati z velikim županom Schaubachom; šofer je zamudil le nekaj minut. Korošec ostro reče velikemu županu v navzočnosti nas vseh: jaz bi ga na vašem mestu pri priči odpustil; nima druge dolžnosti kot to, da je točen; naj vsaj to vestno spolnjuje.

Kot notranji minister je prosto razpolagal z visokimi vsotami denarja. Vprašali smo ga, če od tega kaj daje raznim časopisom, agencijam, na primer na Hrvaškem, da bi si pridobil njih naklonjenost. Skorje je bil užaljen zaradi vprašanja. Resnobno je odgovoril: dokler sem minister, morajo pisati vsi po resnici in pravici, četudi jini nič ne dam; kaj bodo pisali o meni, ko ne bom več minister, me pa nič ne briga. A je tudi dodal: res lahko svobodno razpolagam s težkimi milijoni, a imam napisano vse do zadnjega dinarja, kam gre denar; nikdar mi nihče ne bo mogel očitati, da sem kaj pridržal zase ali potrošil za neprave namene.

V težkih trenutkih je bil miren, preudaren, pogumen

Zelo težkih trenutkov v političnem življenju Korošca ni manjkalo. Omejim se le na tri težka razdobja: železniška stavka, konkordatski boj ter strelji v parlamentu in Radičeva smrt.

Ko je Korošec prevzel železniško ministrstvo, so razne ekstremistične struje iz sovraštva do njega kot duhovnika, začele prirejati nemire, na nekaterih krajih se načrtno povzročali hude zamude vlakov ter s tem povzročali velike težave v prometu. Korošec se odpravi na tajno potovanje z voznim redom v rokah; in če je kje vlak obstal brez upravičenega razloga več, kot je bilo določeno, je šel v pisarno šefa postaje, zahteval pojasnitev, in če te ni dobil, je pokazal svojo ministrsko legitimacijo in pri priči šefa odpustil iz službe. V par dneh je bil red vzpostavljen. V Ljubljani je obiskala Korošca v Marijinišču železniška delegacija in mu stavila nesprejemljive zahteve; Korošec delegaciji mirno a odločno

pove: vi meni revolver na čelo, jaz vam bajonet na prsi, ter jih odslovi in stavke je bilo konec.

Konkordat, ki je bil izdelan, je bil zelo ugoden za katoliško Cerkev. Zato se mu je odločno uprla vsa pravoslavna cerkev, ki je imela v državi večino. Škofje so šli na ulice, vsepovsod so se organizirale velike protestne manifestacije; zlasti v Beogradu ter netile sovraštvo do Korošca. Da bi pokazal, da se ne boji in da ima položaj trdno v rokah, je ob večernih urah delal kratke sprehode peš tam, kjer je bilo največ ljudi, ali pa se je prikazal v loži gledališča. Tako tudi Belgrajčani niso vzele teh protestov tako tragično in so se umirjali. Odstopil je od konkordata šele, ko so se skoro vsi hrvaški škofje s Šarićem na čelu, iz političnih razlogov, postavili proti konkordatu.

Strelji v parlamentu in Radićeva smrt. Vse to je Korošca, ki je vedno bil iskren prijatelj Hrvatov, zelo bolelo in je storil vse, da bi to tragedijo omilil in zmanjšal. Ko so padali strelji in so se drugi ministri poskrili pod klopi, je on ostal zravnčan in le opazoval, če bi bil ranjen kak diplomatski zastopnik, da bi se takoj opravičil. Ko se po atentatu pojavi v njegovem ministruvstvu atentator z željo, da bi z njim govoril, Korošec le pokliče policijo, da ga zapre.

V tem ozračju je bil Korošec dejansko v nevarnosti, da tudi sam postane žrtev kakega atentata, zlasti ko je bli ministrski predsednik; a on se ni veliko brigal za to. Od časa do časa je mirno hodil po ulicah Belgrada. Sam sem ga ob neki priliki spremljal: gledal je izložbe, se šalil in mirno pozdravljaj ljudi okoli sebe. V Celju ga je bril mlad brivec, znan kot hud komunist. Koroščevo prijateljstvo so ga svarili, češ vsaj v tej politični napetosti naj išče drugega brivca; on se je pa smejal in odgovarjal: brije me pa le dobro in me bo še bril. Celo pogodbo je napravil z njim, češ, če bo kdaj prišel v Celje v nedeljo, ko so brivnice zaprte, ga bo telefonsko klical iz Laškega, kjer je brivec živel.

Bil je izredno radodaren do revežev, predvsem do dijakov

Gotovo bo kdo drugi opisal Koroščevo radodarnost v Beogradu do raznih revežev: često je bil radi tega čisto „suh“ in prosil posojila svoje noslance, ki so mu spočetka posojali, pozneje pa le zelo neradi, ker je

več razdeljeval in si sposojal, kot si je mogel ohraniti v spominu, in tako mnogim na vračal.

Naj se omejim le na njegovo radodarnost do študentov. Bil jim je pravi oče; nanje je najbolj mislil, njim največ daroval. A ni dajal poedincem, ampak raje organizacijam za revne in potrebne člane. Zlasti je močno podpiral študentovsko kulturno in študijsko udejstvovanje o počitnicah na raznih tečajih. Teh se je tudi osebno udeleževal, če je le mogel; s študenti se je rad razgovarjal, debatiral, nikdar ni laskal, raje je dobrohotno pokregal, vedno z željo, da bi jim kazal pot resnice, dolžnosti in odgovornosti pred njimi samimi, narodom in zgodovino. Nikdar ni govoril o strankarski politiki ali kakih zakulisnih političnih bojih, ampak le o politiki kot skrbi in žrtvi v službi naroda in države. Naj omenim le nekaj takih sestankov.

Skupina srednješolcev se je zbirala nekaj časa okoli urednika Terseglava. Na njegovo pobudo so hoteli govoriti tudi s Korošcem, ki je bil menda takrat socialni minister. Povabili so tudi mene. Zbrali smo se v neki večji sobi Jugoslovanske tiskarne. Nisem slutil, za kaj gre. A takoj v začetku je Terseglav začel s kritiko, skoro z izzivalno in žaljivo; enako je bilo njegovo vedenje: pred nami in Korošcem je poležaval in posedal na mizo; mene je grela in če ne bi bil tam kot eden najmlajših, mislim, da bi skočil na Terseglava in ga vrigel iz sobe. Korošec pa ves čas in kljub vsemu popolnoma miren in skromen ter je dobrohotno odgovarjal in razlagal; pridobil si je simpatije vseh. A videlo se je, da ga je način zelo bolet, ker se je ob koncu skoro brez besed poslovil od Terseglava.

Sestanek z akademiki. Mnogi med njimi so hoteli biti vsevedni in inštruktorji doktorija Korošca; kritizirali so na debelo vsevprek njegovo „zavoženo“ politično delo ter ga klicali na zagovor v Ljubljano. Odzval se je. Na debelo so mu naštevali napake in dajali nasvete za reševanje raznih družbenih vprašanih. On jih mirno poslušal, in ko so se več ali manj izčrpali, jih mirno vprašal: ste morda preštudirali te in te knjige najbolj znanih sodobnih znanstvenikov o vprašanjih, ki ste jih načeli na sestanku? Mučen molk; nihče ni preštudiral ničesar. Nato jim zonet mirno priznal, da so ta vprašanja zelo težka, da jih je študiral nadrobno in se o njih posvetoval z mnogimi, iskal rešitve in pri tem delal tu-

di napake, in da v marsičem ni jasnosti niti enotnosti niti med največjimi specialisti. Priporočil jim je v študij nekaj knjig, jim izročil par tisočakov, da si jih kupijo ter končal: Gospodje, ko boste preštudirali te avtorje, mi sporočite, pa bom zopet prišel med vas in bomo nadaljevali z debato. Seveda ni bilo več sestanka, ker nihče ni študiral. Temeljito a fino je zavezal jezike domišljavim kritikastrom, a si pridobil simpatije ostalih navzočih.

Sestanek ljubljanskih bogoslovcev pri Svetem Joštu. Povabili so tudi mene kot predsednika društva Slomšek mariborskih bogoslovcev. Sešlo se je veliko seminaristov in njih profesorjev. Središče je bil Korošec: živahen, zgovoren, vesel. Rad je z nami delal izlete, iskal gobe po bližnjih gozdovih; se razgovarjal o raznih problemih in debatiral po predavanjih. Spomnim se samo tega, da je bil med vsemi učerimi najbolj preprost in jasen v besedi a tudi dobrohotno piker, če je bilo treba. Ko se je na primer govorilo o apostolatu med študenti in mladino na splošno in so se nekateri izgovarjali, da je delo težko, ker ni za to niti potrebnega lokala niti „tajnika“, je kar čisto iskreno zafrknil, češ, kjer je duh apostolata močan, se lahko veliko napravi tudi brez tega.

Spor med Stražo in KA ga je zelo bolel. Želel je doseči edinost, sodelovanje, pa ni šlo. Ko sva se ob priliki zopet razgovarjala o tem, sem ga prosil, naj poskuša doseči vzajemnost; pa mi je skoro hud z bolečim glasom odgovoril: „Pa kaj naj napravim? Ali naj Tomcu in Ehrlichu glave odšraufam?“ Rad je imel oboje in jih podpiral.

Študentje na Brdcah: v Celju so bili predeli manj zdravi; zato je bilo med revnimi študenti precej bolehnih. Na prošnjo staršev in študentov sem dobil od škofa dr. Rožmana v najem za precej let zapuščeni grad Brdce pod Mozirsko planino. V počitnicah je bil na razpolago študentom za razne tečaje in letovanja. Izven počitnic pa za nedeljska zborovanja mladine okoliških župnij. Seveda je bilo treba mnogo popraviti, napeljati elektriko itd. Precej mojih profesorskih plač je šlo v ta namen. Ob priliki sem govoril s Korošcem in ga prosil, naj nam kupi veliko plahto za čez slamo na skupnem ležišču. Ozmerjal me je, češ nekdam smo študentje spali kar na slami, sedanji razvajenci pa hočejo vse bolj „nobel“; plahto je pa le kupil.

Skozi vsa leta so na počitnicah vso ekonomijo, tudi kuhinjo, vodili osmošolci. Dnevni red je bil: zjutraj na umivanje v Savinji, telovadba, maša, zajtrk, izlet, kosilo, kopanje, malica, predavanja, večerja, pevske vaje in petje, šale, razgovori, ob desetih spat in ni bilo več besede do zjutraj. Ko se je kdaj kazalo slabo vreme, so osmošolci z višine ugotovili, če je bil kak kmet v stiski radi dela na polju ali sušenju; v tem primeru je vse hitelo pomagati; zato nas je ljudstvo imelo zelo rado; vsega smo imeli dovolj. Revni študentje niso plačali nič; čim premožnejši je bil kdo, tem več je moral prispevati. Ves denar skupno s seznamom, koliko je kdo prispeval, sem dal ekonomu (samo on in jaz sva to vedela) z naročilom: s tem moramo shajati toliko dni; plačaj vse sproti. Jaz sem bil le študent med študenti; enako drugi profesorji, ki so bili z nami. Takoj prvo leto je bil gospodarski polom. Ekonom ni plačeval sproti, jaz sem se zanesel, in ko sem po kakih petnajstih dnevih vprašal, kako smo s financami, ugotovim, da se ni plačevalo sproti; študenta pošljem takoj poravnat račune; vse je izdal; študentje so morali takoj sporočiti domov, da se vrnemo prej, ta in ta dan. Korošec je bil slučajno prav takrat v Celju, povpraševal je za naše letovanje, zvedel za polomijo in dal g. opatu Juraku par tisočakov. Ko se zaskrbljen vrnem s študenti, češ kako bom zdaj uredil dolgove, mi opat smeje izroči še nekaj več kot je bilo zgube. Tak je bil Korošec do študentov, kadar je videl njih resno zaposlenost.

Korošec — duhovnik

Do smrti se je počutil najboljši v družbi duhovnikov. Pripovedoval nam je, kako je kot mlad kaplan obiskoval daleč naokrog svoje sobrate in če se je pozno v noč vračal s kakega potovanja in šel mimo župnišča, je skoro vselej zbudil sobrate, da je z njimi izmenjal svoje misli ali pa vsaj kratko poklepetal.

Tudi pozneje, ko je bil že profesor na bogoslovju v Mariboru, je rad pomagal po župnijah ob nedeljah, žegnanjih ter prevzemal tudi misijone, to zlasti z znanima „gromovnikoma“ monsinjorjema Vrežetom in Jerovškom; svoje nagajivosti in hudomušnosti ni mogel premagati niti ob takih prilikah; sam je pripovedoval, da so ti trije dajali misijon menda v Jeretini; pozno v noč so kramljali z župnikom; Korošec se

pa kmalu po večerji oprostí, češ da se še mora pripraviti na govor; zmakne lepo napisan govor Vrežetu, ga parkrat prebere. Drugi dan je po programu govoril najprej Korošec in takoj za njim Vreže, ki je moral v spovednici poslušati Korošca, kako točno pridiga to kar si je on bil pripravil. Njegova morda edina prijateljstva, so skoraj vsa iz njegovih mariborskih let, menda vsa izključno duhovniška, razen gornjih dveh še Lukman, Slavič, Tomažević; in ta so bila trdna do njegove smrti.

Ko je bil še v Beogradu, je zlasti rad prihajal v duhovniško družbo v Celje; shajali smo se v opatiji, kjer smo imeli vsi hrano; tu se je počutil kot doma, vesel, zgovoren pozno v noč. Iz obzirnosti nismo hoteli načenjati političnih vprašanj, ker smo vedeli, da drugod ni maral govoriti o njih, češ da je politike sit čez glavo; a pri našem omizju v opatiji nas je skoro redno šaljivo okregal, češ vprašajte me vendar kaj o politiki. Nam je tudi razložil, zakaj drugod ne mara govoriti o tem, češ kolikokrat je že skupil, ker se je takoj o tem govorilo javno in se celo napačno razlagalo njegove besede; za nas pa da je prepričan, da bomo vedno vse ohranili popolnoma zase; in smo res.

Nekega poldneva nenapovedan vstopí v našo obednico in nam pove, da ga pošilja knez Pavle k Živkoviću v Rogaško Slatino. Bilo je v počitnicah menda 1935-36, ker so odkrili, da zopet pripravlja udar, in Korošec naj v Pavlovem imenu to prepreči. Bil je precej nervozen. Malo da se bo spočil — imel je namreč v opatiji ob mojem stanovanju svojo stalno sobo in nam naročil, naj ga čakamo po večerji, da nam bo povedal, kako je opravil. Čakali smo ga precej časa z buteljkami najboljšega vina in delali naklepe, kako bomo skušali to noč čim več izvleči iz njega. To nalogo naj prevzame katehet Lukman, ki ga je imel Korošec še posebno rad. Ob desetih pade v obednico ves razigran in nam pove: na smo ga; dal bo mir. Potem nam je na dolgo pripovedoval, kako sta si dajala, se prizkušala in pila. In z užitkom je pil tudi z nami; celo zaplesali smo. Ko se je Lukmanu zazdelo, da je najbo'i razigran in zgovoren, mu je naglo zastavil vprašanje: kdaj bomo imeli volitve? Ni še končal vprašanja, in že se je Korošec na debelo zasmel, nam pokazal osla in rekel: a mislite, da me boste ujeli? Tako razigran je bil skoro do polnoči; poslovi se in me povabi, naj ga spremljam v Ljubljano in

drugi dan na Brdo k Pavletu. Še danes ne morem razumeti in si ne odpustiti, kako sem mogel vabilo odkloniti, češ da imam naslednja dva dni sestanek z vodstvom fantovske organizacije pri lazaristih. Umolknil je in videl sem, da mu ni bilo prav nič prav. Odpeljal se je sam s svojim avtom.

Skoraj vselej, ko je prišel v Celje, je najprej maševal; pri njegovi maši je bilo veliko ljudi; tudi jaz, če sem le utegnil; saj je bilo njegovo maševanje pravo versko doživetje: maševal je počasi, pobožno, mirno in tako dostojanstveno, kot je to zmoget le on.

Korošec in Cerkev

Bil ji je globoko vdan in poln spoštovanja do škofov. Nikdar ni dopustil zbijanja šal na njihov račun. Ob neki priliki je bilo v Rušah ob Dravi na godovanju zbranih precej duhovnikov; povabljen je bil Korošec, ki se je prav takrat mudil v Mariboru. Eden duhovnikov, starejši in večer šaljivec, je hotel zabavati sobrate z oponašanjem škofa Karlina. Čeprav je Korošec imel zelo rad šale (grobih ni nikdar dopustil) in užival ob njih, je takoj sobratu, svojemu dobremu prijatelju, povedal z vso odločnostjo: „vse stare ljudi, zlasti škofa, spoštujemo; prenehaj ali pa grem.“ In vendar škof Karlin ni maral Korošca. Zakaj? Ko je po Napotnikovi smrti šlo za imenovanje novega mariborskega škofa, je mariborski kapitelj imel svoje kandidate, same dobre Koroščeve prijatelje; in Korošec je bil takrat menda prosvetni minister in kot tak je imel po zakonu pravico soodločevanja pri izbiri škofa. Ko so ga o tem vprašali, je odklonil vsak zadevni vpliv, češ, gre za zadevo Cerkev; naj torej odloča Cerkev sama. Škofu Karlinu so pa natvezli, da je bil Korošec proti njegovemu imenovanju.

Ob neki priliki se je mudil v Mariborskem dijaškem semenišču škof Karlin, v kapeli pa je maševal dr. Korošec. Naglo sva se zmenila z ravnateljem dr. Mirtom, da bo on povabil škofa v obednico in ga tam zadrževal, jaz bom pa po maši prosil Korošca, naj pride takoj v obednico, ker da je tam škof; Korošec je bil vesel te prilike za spravo. Takoj je šel v obednico; presenečenega škofa spoštljivo pozdravi, napravi spoštljiv poklek in mu poljubi prstan. Škof pa je vstal in odšel. Korošca je to zelo zadevalo; pojasnil je Mirtu zadevo

imenovanja in ga prosil, naj vse pojasni škofu. Tako sta se lepo poravnala.

Nekaj časa je vladala napetost tudi med Korošcem in Vatikanom, a to po krivdi nuncija Pelegrinettija. Korošec je po svoji naravi bil preprost, silno iskren, naravnosten; studil se mu je vsak bizantinizem in klečeplastvo; Pelegrinetti pa je bil pristen Italijan. Že to ju je razdvajalo. Korošec je Pelegrinettija spoštljivo označil takole: „Je dober, pobožen duhovnik, ki bi bil lahko sijajen župnik kje na deželi, za diplomata pa ni.“ Naivno je namreč sprejemal vsemogoče napačne ali netočne informacije, tudi tiste o značaju Koroščevega dela, zlasti njegovega ravnanja ob konkordatski borbi; zato je v Vatikanu prikazal Korošca kot glavnega krivca za neuspeh konkordata. Tako je bil nagel in sila energičen papež Pij XI proti Korošču precej nerazpoložen in ga je klical na zagovor v Rim. Korošec obišče papeža brez talarja; takoj sta končala češ, naj pride v talarju. Dal si ga je naglo napraviti pri jezuitih in naslednji dan napravi nov obisk. Papež, prepričan o absolutni Koroščevi krivdi, začne z ostrimi očitki. Ko Korošec vidi ta papežev gnev, in prepričan, da je v takem vzdušju vsak miren razgovor nemogoč, mirno posluša, dokler se očitki niso končali; nato pa enako mirno in brez vsakega pojasnjevanja spoštljivo papeža pozdravi in odide k patru Prešernu, ki ga je tudi papež zelo upošteval. Njemu nadrobno obrazloži zgodovino konkordata in ga prosil, naj vse pojasni papežu. Tako se je uredila ta zadeva; nuncij pa je, kot se mi zdi, kmalu nato zapustil Beograd.

Korošec kot politik

Nikdar se nisem vtikal v strankarsko politiko; Korošca pa je ta gotovo odbijala. Zato nisva nikdar govorila o njej. On je živel le za ideje in za pravice svojega naroda. Gotovo bi se osebno počutil veliko srečnejšega med sobrati na kaki župniji, kar je tudi nakazal, ko je prosil za celjsko župnijo, pa mu je škof Karlin ni dal. Sem celo prepričan, da je bilo za njega, po svoji naravi tako iskrenega, pravičnega, poštenega, dobrohotnega človeka, politično in njegovo okolje, tako kot je bilo, le težko breme, ki ga je pač nosil, ker ni mogel najti uspešnejše poti za delo za narod.

Naj se omejim le na tri stvari v njegovem političnem delu: bil je do smrti prepričan, da bo mogel svojemu narodu njego-

ve pravice še najbolje varovati v okviru Jugoslavije, a urejene povsem drugače. Zato je branil njen obstoj do svoje smrti. Rad je imel Hrvate ter vedno branil njih pravice. Bil je po svoji naravi demokrat in zato proti vsaki, tudi osebni diktaturi.

Do smrti je branil obstoj Jugoslavije proti vsakomur, tudi proti kralju; to vem iz njegovih ust. Pripovedoval je: Ko so padli strelji Radiča, je kralj ves divji zagovarjal razbitje Jugoslavije. To je čisto jasno povedal vsem politikom, ki jih je klical k sebi, tudi Korošču. Ta mu mirno odgovori: „Veličanstvo, Vi tega ne boste napravili.“ Kralj ponovi svojo trditev; enako tudi Korošec. Kralj presenečen vpraša, zakaj ne. Korošec odgovori: „Ker ste prepametni.“ Kralj še bolj presenečen ponovi isto namero; Korošec zdaj mirno in odločno odgovori: „To niso Vaši načrti, ampak načrti dvorne kamarile.“ Kralj zbesni: „Kakšne kamarile?“ in začne nervozno prižigati cigareto za cigareto. Komaj prižge prvo, jo vrže na perzijsko preprogo. Korošec se pa mirno skloni, jo pobere in da na pepelnik. Tako se je ponovilo kakih petkrat. Kralj se je ob tem čutil razoroženega, ponižanega; oba se gledata nekaj časa molče in nato kralj položi roko na Korošca in mu že mirno pove: „Pope, Ti češ biti moj predsednik.“ Tako je Korošec postal predsednik vlade.

Nova nevarnost diktature je nastopila leta 1937. Tudi to vem iz dopisovanja z dr. Korošcem. V Celju smo takrat pripravljali znani „Fantovski dan“. Nenadoma dobim od Korošca pismo, naj skrbno pazimo, da tega dne ne bo nikjer slovenske zastave. Koroščevi nasprotniki so namreč prikazovali to prireditev kot izrazito separatistično, protidržavno. Kmalu prejmem od Korošca novo pismo še bolj poudarjeno. Zato smo iz naše centralne pisarne tedensko opazovali vse fantovske odseke v Sloveniji, naj vzamejo naše navodilo zelo resno, naj ne pride v Celje nobena skupina niti z najmanjšo slovensko zastavo ne. Ko so se bližali fantovski dnevi, smo opazili, da so nosili naši nasprotniki v Celju v svojih gumbnicah državne trakove. Sklepali smo, da hočejo s tem napraviti vtis: mi smo državotvorni, oni so protidržavni. Celjski vojaški velinik je že izrecno vsem vojakom prepovedal prisostvovati kakršni koli naši prireditvi. Zato smo takoj v Celju kupili v vseh trgovinah vse državne trobojnice, poslali smo jih kupit še v Ljub-

ljano. Dan pred slavnostmi smo jih razdelili med vse naše ljudi v Celju; na vse ceste, ki so vodile v Celje, smo poslali straže, ki so morale vsem vozilom odvzeti slovensko zastavo in dati državno. Zvečer nismo več videli državnih trobojnic v gumbnicah nasprotnikov. Vse skupine naših fantov — po vojaškem štetju nad deset tisoč — so dobile na svoje suknjiče državno trobojnico. Nadškofa Jegliča sem že na poti v Celje obvestil o nevarnosti in ga prosil, naj nosi tudi on državno trobojnico. Ni storil rad, tudi mnogi so se upirali, ker nismo mogli javno razkladati, zakaj je bilo to nujno. Šele na sam mladinski dan že med velikim zborovanjem — nad 12 tisoč mladine — pride notranji minister Korošec. Bil je še ves zaskrbljen in nervozen. Vrstili so se govori. Eden njih z vso jasnostjo podari našo zvestobo državi, vse povsod po mestu in na telovadnem prostoru so plapolale samo državne zastave. Leđ je bil prebit. Šele zdaj Korošec brzojavi Pavlu in opoldne dobimo sporočilo, da je kralj prevzel pokroviteljstvo nad prireditvijo. Popoldne nas je vojaško poveljstvo obvestilo, da se bo skupno z vojaki oficijelno udeležilo našega telovadnega nastopa. Telovadna prireditev je bila zares vrhunska. Oficirji niso mogli razumeti, da je kaj takega možno. Morali so o vsem poročati na poveljstvo v Beograd. Zmagali smo. Korošec je skoro jokal od zadošččenja, mladina pa je bila pijana veselja: čudoviti prizori! Da nam ne bi kdo očital, da smo se pripravljali z državnim denarjem, sem se zahvalil Korošču za obljubljeno državno podporo. Vse stroške smo krili sami.

Dr. Korošec je bil vedno odličen zagovornik hrvaških pravic. Vedno je branil Hrvate, ni pa vedno hvalil njih taktike. Ko so se pripravljale volitve leta 1938, so srbski krogi zelo pritiskali nanj kot notranjega ministra. Toda on nam je v Celju pri omizju z vso sigurnostjo povedal: „V Srbiji bo zmagala vladna stranka, na Hrvaškem Maček, ker imajo vsi javni organi naročilo, da spoštujejo in branijo voljo naroda.“ Zato sta ga oba velika Hrvata Maček in nadškof Bauer visoko spoštovala.

Dr. Korošču so nekateri očitali strankarsko diktatorstvo. Mislim, da je bilo doma malo tako demokratično razpoloženih politikov, kot je bil on. Razmere so ga pa mnogokrat silile k nekaki avtoritarnosti. Na primer: večina v državi je bila pravoslavna, že zato do nas nezaupna. Katoliška

večina v državi (Hrvatje) nas je naravnost sovražila. Med nami samimi (to je med Slovenci) je bila vedno močna skupina, ki nas je v Beogradu črnila na vsemogoče in nemogoče načine, da bi prišla v vlado; zato je bilo bistvene važnosti to, da je bilo naše slovensko zastopstvo elitno, do skrajnosti delavno, z globokim čutom odgovornosti. Vsega tega se pa brez močne roke ne bi moglo doseči niti med svetniki, še manj med ljudmi, ki so obdajali Korošca in sestavljali razne slovenske vodstvene skupine.

Koliko jih je bilo, ki se jim niti sanjalo ni o raznih zakulisnih borbah in spletkah v Belgradu, na Hrvaškem, Bosni in celo v Sloveniji, pa so hoteli, da se njihov glas prav tako upošteva kot Koroščeve, ki je temeljito poznal vse, kot morda nihče drugi v državi. Korošec je vzel vsako stvar nadvse resno, se na vsako nalogo temeljito pripravil. Znano je bilo, da se je vedno, ko je prevzel kako ministrstvo, takoj temeljito poučil o vseh načrtih, nalogah, težavah, tehniki dela, organizaciji itd., tako da se je takoj po nastopu osamosvojil in lahko vodil ministrstvo z vso avtoriteto.

Večkrat se je zgodilo, da je na kakem sestanku govoril o zaupni zadevi, pa se je naslednji dan govorilo o njej po cestah. Včasih se je zaradi pomanjkanja časa ali narave zadeve posvetoval z eno skupino, pa ga je zaradi tega napadalo devet drugih skupin. Tudi ni bilo redko, da ga je ena skupina hotela izigravati proti drugi. Zaradi vseh takih in podobnih dejstev se je res nekoliko oddaljil od mnogih, morda bil nepotrpežljiv, osoren ali avtoritaren. Pa često ni šlo drugače.

Koroščeva smrt

Zaradi novonastale moške gimnazije v Celju me je njen ravnatelj Bracko prosil, naj grem v neki nujni zadevi proti koncu jeseni 1940 v Beograd h Korošču. Sporočil sem mu, in dr. Korošec mi je določil uro in dan audience. Ko pridem v senat, me je tam čakal Koroščeve šef kabineta in mi sporočil, da je povsem nenadno prišel Korošca iskat Cvetković in da naj pridem naslednji dan dopoldne. Ko pridem, me zopet čaka isti z obvestilom, da je Korošca klical knez Pavle in da naj pridem dopoldne naslednjega dne, češ da ta dan ne bo sprejel nikogar drugega. Naslednji dan me je res sprejel. Navadno mi je prišel nasproti do

vrat in živahno pozdravil. Nato sva napravila skupno kratek „sprehod“ po kabinetu. Medtem me je zmerjal, spraševal in učil. Ta dan pa je ostal sedeč za pisalno mizo. Ko pridem da njega, se opre z rokama na mizo in se dvigne s težavo. Govoril je tiho, zdel se mi je kot ruševina. Večkrat je klical služabnika, da mu je prinašal vode, ki jo je počasi srkal in si močil ustnice. Nenadoma vzame v roke telefonsko slušalko in pokliče ministra Kreka. Začne mu obširno opisovati obupen politični položaj, potem mu je dajal navodila za bližnjo ministrsko sejo, katere se on ne bo udeležil. Ko tako govori o največjih tajnostih, se mi je zdelo, da moram ven; zato ga vprašam: „Gospod predsednik, ali naj grem ven?“ Odločno odgovori: „Tu ostanite.“ Nadaljeval je in videl sem, da je

položaj države obupen in on telesno in duševno skoro strtljiv. Videl sem, kako mu je hudo za državo. Do zadnjega jo je branil. Ko sva se poslovila — drugokrat me je spremljal do vrat in me do zadnjega često pestil, kregal in učil — tokrat se je pa zapet le s težavo dvignil ob mizi in mi podal roko za svoje drage Celjane. Ko sem bil že na cesti, bi se bil najraje vrnil, da bi ga prosil v imenu vseh Slovencev: „Čuvajte svoje zdravje, svoje življenje, ker kot nikdar ste nam zdaj potrebni za našo rešitev.“

Silno mučna mi je bila vožnja domov. Nisem se mogel iznebiti vtisa, ki ga je Korošec napravil name. V Celju pri mizi sem bil ob vrnitvi zelo redkobeseden. Najraje ne bi govoril o svojih vtisih. A moral sem povedati: Korošec nam bo umrl. In je res umrl nekaj tednov kasneje.

France Gorše: Dr. Anton Korošec, bron

Spomini na dr. Korošca

Naš pokojni voditelj ni pisal spominov. Jih tudi ni napisal in zapustil. Nihče ga ni mogel pripraviti do tega dela. Ni jih pač maral pisati. Samo ob trenutkih izredne razpoložnosti, močnega notranjega zadovoljstva nad uspehom po kakem ostrem boju in napornem delu za narodove koristi in pravice je svojim najbližjim sodelavcem, če je razgovor že na to nanesel, govedal kak odlomek iz svojega bogatega in plodovitega javnega udejstvovanja. Samo za trenutek se je pomudil ob kaki svoji življenjski postaji.

Za veliko srečo smatram okolnost, da me je poklicno delo zadnjih dvanajst let spravilo in privedlo v njegovo bližino. Tako sem lahko od blizu gledal in opazoval njegovo snovanje velikih zamisli, spremljal njegovo neprestano skrb za koristi naroda in njegovo budno čuječnost nad vsemi narodovimi dobrinami, moral izvrševati njegova najrazličnejša navodila, naročila in ukaze. Zato sem tudi marsikaj videl in zvedel, česar drugi niso mogli. In tako sem tudi lahko z njim ponovno govoril o njegovih spominih. Posebno zadnja leta njegovega življenja, ko me je z njim po tolikih letih vsakodnevnega občevanja in spremljevanja vezala že neka intimnost, ki jo je sam dopustil. Seveda do določene meje, preko katere pač nihče ni smel in mogel.

Prijeten in topel je bil Korošček dom v zadnjih letih. Stanovanje v ulici Kralja Milutina si je bil dal sam na svoje stroške popraviti, urediti in moderno opremiti. Poprej, ko ga državni posli niso toliko vezali na dolgotrajno bivanje v Beogradu in ko je še zahajal bolj med družbo, je bila njegova sobica bolj podobna stanovanju gimnazijca, kakor pa sobi ministra, narodnega poslanca, politika, državnika. V tesni sobici je bila ob steni čisto navadna železna postelja, njej nasproti so bile razvrščene tri omare, druga ob drugi, vmes je bila še majhna pisalna miza in ob postelji polica

s knjigami. Ta sobica je bila pravzaprav njegovo stanovanje. Pravico je pa imel še do uporabe salona, ki je bil takoj zraven sobice s starimi, že preperelimi fotelji, od katerih je imel že marsikateri tudi polomnjene noge. V predsobi je bil telefon in obešalnik za obleko in površnike. Od tu so vodila vrata v sobo, v kateri je spal stari Sremac, sorodnik istoimenskega srbskega dobrega književnika, in njegova žena, hodnik ob tej sobi pa vodi v kopalnico. Korošček hišni gospodar je v letih Koroščeve internacije umrl. Hiša je ostala njegovi ženi, ki jo lahko uživa do svoje smrti, nato pa postane po volilu last beogradske trgovske mladine. Na dvorišču je še manjša hišica s kuhinjo in dvema sobama in potrebnimi pritliklinami. V to hišico je pokojni Korošček po dolgotrajnih pogajanjih spravil svojo gospodinjo, tako da je imel potem na razpolago sam prvo hišo. Vse prostore je dal najprej temeljito očistiti, nato pa preurediti po svojem okusu. Iz sobe, kjer je imel prej spalnico, omare za knjige, pisalno mizo in omare z oblekami, je dobil lepo delovno sobo s kaminom, salon je ostal salon, dobil je samo novo pohištvo, nove fotelje in omare, iz prejšnje predsobe je nastala lična obednica, prejšnjo gospodarjevo spalnico si je pa dal preurediti v skromno spalnico z omaro za perilo in belo železno posteljo.

Prijetno stanovanje je bilo. Nič razkošja, toda vse lepo okusno opremljeno. V njem pokojni Korošček ni bil ne predsednik senata, ne minister, ne kak drugačen državni funkcionar, temveč človek. S stanovanjem je bil močno zadovoljen, saj je tedaj lahko sprejemal važne obiske tudi doma, kar prej skorajda ni mogel. Gotovo je tudi stanovanje precej vplivalo nanj, da se je v zadnjem času precej držal doma in je rajši klical znanca na pogovor in kozarec vina in mrzel prigrizek na svoj dom, kakor bi pa zahajal z družbo v javne lokale. Človek bi ne verjel, za kašne malenkosti se je ob takih prilikah zanimal. Na ulici je n. pr. opazil tega in tega. Zdelo se mu je, da

Avtor je napisal ta članek ob tretji obletnici dr. Koroščeve smrti.

ga tare težka skrb. Poizvedeti je bilo treba že naslednjega dne, kaj je z njim. In otroci! Ti so bili vedno Koroščeva velika skrb in ljubezen! Ugotoviti je bilo treba, če ima ta in ta družina, ki je imela več otrok, doma zadostno prehrano, potrebno perilo za otroke, ubutev in knjige za šolo. Kako bo kaj z obdaritvijo siromašnih slovenskih družin za Miklavža in za Božič? Kako deluje kaj društvo, kaj je s prosvetnimi predavanji, društvenimi prireditvami, kako posluje knjižnica? Po kateri knjigi ljudje najbolj segajo, zakaj v knjigarni še vedno ni dobiti te ali one knjige, koliko naročnikov ima Mohorjeva? Zakaj je bil dnevnik nekaj minut pozneje v trafiki kakor prejšnjega dne, zakaj je v listu ta novica na tem in ne na drugem mestu, zakaj list še nima te ali one novice. Z eno besedo: človek je moral biti na vse pripravljen in odgovarjati ter dajati pojasnila. Političnih vprašanj sploh ne omenjam, ker so tvorila vedno najvažnejši del vseh razgovorov.

Ob takih prilikah je povedal marsikaj, česar drugače ne bi bil storil. Če je opozarjal na kako važno stvar, na katero je bilo treba paziti in jo skrbno zasledovati ali zaupno o njej poizvedovati, je dostikrat pol v šali, pol zares zapretil, da me bo izročil upravniku mesta Beograda v varstvo za nekaj dni, če bi vsebina takih zaupnih naročil ali opozoril prišla v javnost. Dostikrat sem se mu smejal in dejal: „Zakaj mi potem sploh pravite te zaupne stvari, če se bojite, da o njih ne bom znal molčati?“

„Zato, da se boste vedeli pravilno ravnati in ne boste delali kakih neumnosti! In kakor sem dejal... jezik za zobe!“

Doma je bil navadno vedno zelo dobro razpoložen. Tu in tam so ga kaj razjezile ženske, gospodinja ali služkinja. Njenim nerodnostim se je navadno rajši smejal, kakor po jezil, ker jo je smatral skupno s seboj pred gospodinjo za „tlačeni narod“. In kadar v zadnji hišici ni bilo kaj v redu in je bilo ozračje bolj viharno, je Lizika vedno dobila od njega dobro nagrado s strogim naročilom, da tega gospodinja ne sme prav nič vedeti.

Take prilike sem večkrat izkoristil in mu sporočil stvari, katerih bi drugače ne mogel. S svojimi stvarmi ga nikdar nisem maral nadlegovati. Dobro sem se zavedal tega, da ga z raznimi lastnimi osebnimi prošjami ne smeš nadlegovati, če hočeš biti v njegovi bližini in uživati njegovo zaupanje. Kdor tega ni vedel ali ni hotel ra-

zumeti, je bil pri njem samo enkrat. Lahko si govoril za vse, samega sebe si moral zatajiti. Je pač tako bilo pri njem. In ob takih razgovorih doma sem ga večkrat nagovarjal tudi sam, kakor so to delali tudi drugi, da bi opisal dobo, ki jo je politično, gospodarsko in kulturno oblikoval. Dejal sem mu: „Poglejte, gospod predsednik, tako velik kos naše politične zgodovine je najtesneje, naravnost nerazdružno povezan z Vašim imenom. Sleherno važnejšo politično akcijo ste vodili, vsaki borbi za pravice naroda ste bili na čelu, doživljali ste toliko uspehov kakor nihče med Slovenci, povzpeli ste se na položaje, karšnih pred Vami še ni zavzemal noben Slovenec, in prizaneseno ni bilo tudi Vam ter Vas je marsikateri udarec zadel prav v sredino srca. Dostikrat tudi s strani, od koder ste to najmanj pričakovali in zaslužili.“

Sedel je v svojem naslonjaču ob desni strani okrogle mizice. Vijoličastosivkasti kolobarji dima dišeče havane so se vzpenjali pod lestenece. Molčal je in poslušal, nato je pa hitro odvrnil:

„Zakaj ne pijete?“

„Saj pijem, gospod predsednik!“

„Nikar se ne delajte lepšega svetnika pred mano, ko Vas pa poznam tako kot svojo srajco. Ko boste pa odšli od mene, boste obredli še vse gostilne do doma!“

Navadno sem krepko izpraznil kozarec dobre smederevke s slatino ali pa stare francoske črnine, ki jo je močno obrajal zaradi sladkorne bolezni. Dostikrat je imel v zalogi tudi izvrsten cviček. S temi dobrotami je gostu lahko vedno postregel.

„Tako je. Kaj bi se človek le pretvarjal!“

Natočil sem zopet oba kozarca. Ugnati se pa le nisem dal, čeprav sem vedel, da me bo zopet ob prvi priliki odpihnil kot nadležno muho. Pa sem kljub temu nadaljeval:

„Velik greh si nalagate sami, če ne boste tega storili. Če ne boste spominov napisali Vi, se bo pojavil kdo drug in bo zopet v čisto potvorjeni luči prikazal našo najzanimivejšo in najvažnejšo dobo.“

„V redu, v redu. Zato je še vedno čas. Ne vem, kaj se le vsi tako zaganjate v mene. In vsi bi radi bili moji varuhi in mi odkazovali delo. Saj nisem še star ded. Niti malo se ne čutim starca. Mlajši sem po duhu kakor vi vsi skupaj.“

„Priznam. Priznam.“

In res sem si v srcu moral priznati, da je duhovno mlajši od vseh nas in da nam

je odmerjal delo ter nas pošilja na pota kot mladec, sam seveda vedno med najdejavnejšimi za zgled vsem ostalim.

„Zaradi tega se ni treba prav nič razburjati. Za spomine je še vedno čas.“

Vedel sem takoj, da jih ne bo nikdar napisal. Če že ne iz globljih razlogov, že zaradi tega ne, ker si sam ne bo hotel nikar vzeti časa za to. Vendar je pa sam nadaljeval pogovor o tem vprašanju in dejal:

„Vsi vedo, da jih ne pišem. Na dvoru, politiki in vojska. Veste, ne pišem jih, ker preveč vem.“

Nič več mu nisem mogel ugovarjati. Dejal sem mu samo še to, da pač on sam najboljše ve in pozna razloge, da tega ne stori. Za trenutek je obmolknil, nato je pa izpregovoril samo še tole.

„Ne vem, kaj bi že bilo z menoj, če bi ne ravnal tako, kakor delam!“

Razumel sem tedaj, zakaj so mu bila tako široko odprta vrata in vse poti do vseh najglobljih tajen in skrivnosti. Sam je bil kot grob, kamor je pokopaval vse, kar je smatral, da je in mora za vse večne čase ostati tajna.

Bil sem zopet pri njem. Najprej me je malo oštel, zakaj mu še nisem bil pregledal pisalne mize in pobral že prebranih knjig in časopisov. Ob takih prilikah se je dobrovoljno jezil: „Ne razumem, kako more biti mlad človek tako brezbržen.“

Izgovarjal sem se, da ne morem vedno brskati po njegovi mizi, toda zagovor je malo zalegel. Kmalu se je „potolažil“ in je bil zopet dobrodušni gospod predsednik in se je kmalu zanimal zopet za vse. Za take razgovore je seveda moral biti človek dobro pripravljen, ker je to moral biti res razgovor in ne vpraševanje. Ko sem odhajal, mi je dal rokopis z besedami:

„To je lahko Vaše.“

Bila je spominska črtica „Mladostna liturgična doživljanja“. Dragocen spomin, ki ga imam od njega in na katerega sem se spomnil ob tretji obletnici njegove smrti. Nič ne bom zagrešil proti njegovi volji, če ga sedaj sporočim slovenski javnosti. To tem manj, ker danes ni več živ in se ni treba več držati njegovega strogega naročila, da je mogoče poročati o njegovi osebni njegovem delu in gibanju samo to, kar dovoli on sam.

„Po smrti pa lahko delate z mano, kar hočete.“

Sedaj se bliža že tretje leto, kar ga v

našo največjo nesrečo ni več med nami, kar ne čutimo več varne in zanesljive roke, ki bi nas vodila in branila. Za objavo spominske črtice torej ni nobene ovire.

Gotovo spada med najlepše stvari, kar jih je zapustil, ker je, kolikor se spominjam, edini spomin na njegova mlada leta, ki ga je opisal sam, spomin na telovsko procesijo pri Sv. Juriju ob Ščavnici v letih, ko je še brezskrbno tekal po biserjanskih ravninah in še ni bil odšel v srednje šole v Ptuj in Maribor. Napisati ga je moral v zadnjih letih svojega življenja. Skoraj gotovo pred kongresom Kristusa Kralja v Ljubljani leta 1939. Vrgel ga je na pisarniški papir, ki ga je uporabljal kot minister za notranje zadeve, deloma pa na polo navadnega pisarniškega papirja. Za članek je bil, kakor sem zvedel te dni od p. Metoda Turnška, naprošen od urednika „Božjih vrelcev“. Dr. Korošec je obljubil, da ga bo napisal, pozneje se je pa opravičil, da ga zaradi prezaposlenosti ne more. Pozneje ga je kljub temu napisal, ne pa tudi odposlal. Vsaj uredništvu tega lista ne. Kolikor poznam dr. Korošca, ga tudi ni dal prepisati. Na pismu in pisarniškem papirju namreč ni zaznamoval strani, kar je vedno delal pri govorih in člankih, katere je sam napisal, da se je strojepisna spoznala in strani ni zmešala. Kolikor sem sam zasledoval in po zatrjevanju njegovih osebnih prijateljev gg. dr. Lukmana in dr. Slaviča, kakor že tudi omenjenega g. p. Metoda Turnška, ki je bil z dr. Korošcem tudi v stalnih prijateljskih stikih, spominska črtica še ni bila nikjer objavljena ter je dragocen prispevek za spoznavanje tega izrednega slovenskega moža.

Črtica dr. Korošca predvsem prikazuje kot globoko vernega in otroško pobožnega moža. Samo tako je mogel prikazati ves čar telovske procesije na deželi ter naslikati razpoloženje preprostega, nepokvarjenega ljudstva, ko spremlja svojega Boga v procesiji po polju. In dr. Korošec je bil resnično zelo pobožen človek. S pobožnostjo se sicer nikdar ni razmetaval, nikdar ni z njo licitiral drugih, da bi se s tem prikupil ljudem, kakor so to delali marsikateri tisti, ki so dr. Korošču zamerjali kako „posvetnost“. Dr. Korošca je bilo treba opazovati samo pri maševanju. K oltarju je pristopal vedno tako zbran in pobožen, vse molitve je opravljal s tako otroško prisrčnostjo in zbranostjo, da je dostikrat pozabil na petje in je na vprašanje, če je bil s petjem zadovoljen, odgovoril:

„Sploh ne vem, kakšno je bilo petje. Pri molitvi sem bil zbran in se nisem oziral na petje.“

Saj ni čudno, ko je pa že v rani mladosti „občutil in se zavedal, da je med nami nošen, moljen, veličan neizmerni Bog.“

Molitev mu je bila res pogovor z Bogom. Z njo je pričel sleherno delo. V stanovanju je imel precej lepih umetniških slik. Bog je med njimi zavzemal vedno častno mesto. V svoji spalnici je imel nad posteljo obešen samo križ, nad zglavjem pa lepo Marijino sliko, gobelin, ki ga je dobil v darilo za god od prijateljske družine. In rožni venec ga je spremljal na vseh potih. Na potovanjih, na vsakdanji poti v ministrstva ali pa na poti v dvor. Prav povsod. Skrbno je vedno pazil, da mu ga je strežnik za gotovo spravil v žep obleke, ki si jo je izbral za dotični dan.

Značilen za dr. Korošca je tudi spomin na smrt, na „mememnto, ki ga duhovnik opravlja za mrtve po povzdigovanju.“ Spomin na smrt, ki mu je ostal živ od najnežnejše mladosti pa vse do zadnjega dneva in noči, ki jih je še preživel na zemlji. Čeprav o smrti ni rad govoril, je vendar nanjo vedno mislil. Mislil v trenutkih, ko je bil sam s seboj in je razmišljal o minljivosti in varljivosti vsega. Tako slave, moči, hvaležnosti ter vdanosti. Zato je imel sam s seboj vedno vse račune poravnane. Vsak trenutek pripravljen za odhod na večno potovanje. Posebno pa še v zadnjem času, ko je nekako že sam slutil, da se mu smrt vedno bolj bliža in ko se je ob večernih in nočnih urah že sklanjala nadenj in ga opozarjala, naj še hitro izkoristi preostali čas, da s svojimi deli pokaže svojemu narodu pot, po kateri naj hodi, da ne bo zabredel v pogubo in nesrečo.

In zvesti služabnik svojega naroda je svojemu ljudstvu, ki ga je nenehoma lju-

bil z vročo, globoko ljubeznijo, v delu, trpljenju, samoodpovedi preizkušenega moža, pa čeprav mu je bil za vse dobrine, za vse politične, kulturne, socialne in gospodarske pridobitve hvaležen ali ne, z odločno besedo dal še zadnji program, naj služi Bogu, narodu in domovini vedno in povsod!

Sredi tega nesebičnega, požrtvovalnega, z brezmejno ljubeznijo do vsega, kar je slovenskega, prepojenega dela, je omahnil in nas za vedno zapustil. Preden je pa odšel, je kot nesporni voditelj naroda svojemu ljudstvu hotel v kratkem času dati še vse to, česar mu pozneje ne bo več mogel. Bil je delaven, incitiven kakor sredi najboljših moških let. Nobena stvar mu ni bila pretežka, nobena ovira tako velika, da bi ga bila mogla zadržati, da ne bi začete delo dokončal, nobeno ugodje tako prijetno, da bi mu rajši podrejal skrb za svoj narod. Vse svoje sposobnosti je izkoristil, vse svoje bogate življenjske izkušnje je možko in krepko zastavil, samo da bi narodu zagotovil mir, slogo, srečo in blagostanje. In ga je povzdignil na tako višino, kakršne pred njim še nikdar ni bil dosegel. Pri tem ga je vodila samo ena želja, da bi se na tej višini, pri tej moči tudi obdržal potem, ko njega več ne bo, in si koval še lepšo bodočnost. Da bi nam pa bila pot do nje čim lažja, nam je zapustil tako bogato politično dediščino kakor pred njim še nihče med Slovenci.

In ko sedaj ob tretji obletnici zremo na razdejanje pri nas in okoli nas, bi bila dolžnost vsakogar, ki je bil na ta ali oni način pozvan v službo narodu, da poromi na njegov grob in pred njim, pred mrtvim voditeljem, položi račun o svojem delovanju ter o opravljanju dediščine, ki smo jo vsi od njega prejeli in smo vsi pred narodom in pred zgodovino zanjo tudi odgovorni!

Ob smrti dr. Korošca

V času, ko naš narod in naša država bolj kakor kdaj potrebujeta celih mož in preizkušenih politikov, je odšel v večnost dr. Anton Korošec. Z njim vstopa v zgodovino ena najbolj izrazitih osebnosti naše nedavne preteklosti in sedanosti, eden izmed onih, ki jim je bilo usojeno, da so na prelomu naše narodne zgodovine opravljali odločujoče naloge.

Z imenom dr. Korošca je ozko povezanih 25 let naše narodne zgodovine, 25 let razvoja našega slovenskega rodu, a tudi jugoslovanske nacionalne in državne misli, celo prvo obdobje naše mlade narodne države Jugoslavije. Končno sodbo o pomenu tega moža, o njegovih vrlinah in nedostatkih, njegovih pogreških in zaslugah bo izrekla zgodovina. Napredni, jugoslovansko orientirani Slovenci so bili nekdanj za časa skupnega narodnega napa za osvoboditev in zedinjenje povezani z dr. Korošcem v najožjem sodelovanju, pozneje pa dolga leta z njim v najostrejšem političnem boju. Ob njegovem mrtvem truplu so na mah umolkni vsi bojni glasovi in občutek, da je smrt dr. Korošca težka izguba za narod in državo, prevladuje vsako drugo čustvo.

Ko gledamo teh 25 let nazaj, v katerih je dr. Koroščevo ime stalo v ospredju premnogih političnih dogodkov, in merimo pot, ki jo je naš narod v tej kratki dobi prehodil, nam je lahko pozabiti premnoge stvari, izreke, akcije, poteze strankarskega šefa in dnevnega politika. Pred nami stoji lik moža, ki je bil na čelu jugoslovanskega odpora proti Avstro-ogrski monarhiji. In zopet ga vidimo v trenutku, ko izgleda jugoslovanska ideja v lastni državi izgubljen, v šestojanuarskem režimu, znova proglašati resnico o življenjskem pomenu jugoslovanske ideje za naš narodni obstoj. V času svetovne vojne je dr. Korošec iz regionalnega strankarskega politika dozorel v državniško višino. Sreča našega naroda je hotela, da se je takrat izoblikovalo intimno in dosledno prijateljsko sodelovanje med

njim in glavnim nosilcem brezkompromisne nacionalne jugoslovanske ideje dr. Žerjavom ter njegovim prijateljskim krogom. Takrat se je dr. Korošec izkazal pogumnega, odločnega bojavnika za uresničenje najvišjih nacionalnih idealov. Takrat se je dvignil visoko, kakor nikdar prej (tekst nečitljiv) v resničnega, od vseh priznanega voditelja ne le lastnega naroda, temveč daleč preko domačega okvira voditelja vsega jugoslovanstva, ki se je doma borilo za osvoboditev izpod avstrijskega jarma. Njegova izvolitev za predsednika Narodnega vijeća v Zagrebu je bila tudi formalna potrditev tega dejstva. Med vsemi politikmi bivše Slovenske ljudske stranke se je dr. Korošec prvi notranje osvobodil manjniškega okvira in se z vso iskrenostjo in odločnostjo zavzel za uresničenje narodnega in državnega edinstva Jugoslovanov. V tistih usodnih junških časih se je pripravljala tudi preobrazba politične strukture našega naroda in v javno življenje Jugoslavije je vstopil dr. Korošec z avtoriteto, ki bi mu bila omogočila popeljati Slovence v okvir novega državnega življenja na mnogo pozitivnejši, za državo in za naš slovenski narod mnogo pomembnejši način, kakor se je potem stvarno zgodilo.

Tako je slovensko politično življenje zopet v mnogočem krenilo v stare kolo-seke in dr. Korošec se je znašel na fronti, ki je vodila ne enkrat ljuto borbo z idejami, katerih zastava se je nekdanj nahajala ravno v njegovih rokah. Ko je šestojanuarski režim skušal celokupno naše državno in narodno življenje vrniti na osnovo državnega in narodnega edinstva, se je dr. Korošec vrnil k ideologiji, ki je notranje morda nikdar ni opustil. Vstopil je v vlado in njegovo ime se nahaja na vseh ukrepah šestojanuarske dobe, ki je hotela na ruševinah starih strankarskih formacij in njihovih regionalnih programov zgraditi močno jugoslovansko narodno politiko. Prišlo pa je potem drugače. Drugi vplivi so preokrenili njegovo

smer (nečitljive besede). V tej zvezi je zanimivo, da je vedno odklanjal avtorstvo za tako zvane „puktacije“. Nasprotstvo napram obstoječemu stanju je takrat dr. Korošca spravilo v konfinacijo. Ta se je sicer izvajala na način, ki je bil zanj zelo časten, a ga je vendar več kot poldrugo leto odtegnila javnemu življenju. Pozneje je bilo mnogo obračunavanja, kdo je kriv tega ukrepa proti enemu najbolj uglednih politikov v državi. Naj pri tej priliki poudarimo, da se dr. Korošec nikdar ni pridružil obtožbam, ki so bile v tem oziru naperjene proti domačim političnim nasprotnikom dobro vedoč, da so neosnovane.

V našem državnem življenju je pokojni dr. Korošec igral veliko vlogo. Splošne prilike so s svojo politično razcepljenostjo omogočale voditeljem dobro organiziranih, čeprav tudi manjšinskih strank soodlojučujočo vlogo v najrazličnejših kombinacijah. Bivša Slovenska ljudska stranka se je bila vrnila v Jugoslaviji zopet povsem na program in taktiko regionalnega enostranstva in si je morda baš zavoljo tega znala očuvati pozicijo formalne večinske stranke pri Slovencih. Kot šef te stranke je dr. Korošec opetovano v Beogradu zastopal tudi Slovence kot take in je prevzemal odgovornost za politično pozicijo slovenskega naroda v Jugoslaviji.

S prihodom dr. Milana Stojadinovića se je dr. Korošec s svojimi pristaši zopet vključil v okvir obče državne politične organizacije, ki je pod vodstvom svojega šefa leta 1938 skušala pod zastavo edinstva prepričati sporazum, ki je med tem bil po prepričanju vseh rodoljubov postal neobhodna državna in nacionalna potreba. Iz te situacije je dr. Korošec po volitvah izvajal posledice in se pridružil kombinaciji, katera je pod vodstvom dr. Dragiše Cvetkovića pripeljala do sporazuma z dne 26. avgusta 1939.

Dr. Korošec je v Jugoslaviji zavzemal najvišje položaje. Bil je nešteto krat minister, bil je predsednik vlade, predsednik senata, mož, katerega politična beseda je imela vedno veljavo in katerega osebnost je bila stalno v ospredju politične pozornice. Bil je na glasu odličnega taktika, moža, ki je malo povedal, ali katerega delovanje za kulisami je dostikrat odločilno vplivalo na razvoj političnih dogodkov. Med jugoslovanskimi politikami in državnikami mu bo za vedno pripadalo eno najodličnejših mest. Dičile so ga lastnosti, ki niso odlika vsakega politika. Bil je osebno skromen, v vsem svojem zasebnem življenju pošten, nedostopen vsaki materialni vabi, odločen in pogumen, človek, ki je v polni meri zaslužil ime moža. Med svojimi pristaši je užival nedeljeno zaupanje in čaščenje, ki mu je samemu bilo dostikrat neprijetno, a je dajalo njegovi politični osebnosti avtoriteto, kakršnih je malo v današnjih časih. Njegov simpatični način občevarjanja, njegovo optimistično gledanje na svet in življenje sta mu pridobila širok krog osebnih spoštovalcev in prijateljev, ki je daleč presegal okvir njegove stranke. Njegove zasluge v našem narodnem in državnem življenju daleč presegajo vse negativne strani njegovega delovanja in so mu vedno tudi pri političnih nasprotnikih ustvarjale spoštovanje in priznanje.

Jugoslovanski nacionalisti smo v najbolj usodnih časih našega narodnega življenja bili zvesti sobojevniki dr. Korošca, pozneje odkriti nasprotniki marsikaterega njegovega političnega dela. Ob njegovi krsti so umolknila vsa nasprotstva in ko pošiljamo mrtvemu sinu našega naroda zadnji pozdrav, se oddolžujemo njegovemu spominu z izpovedjo, ki jo najlepše obeležuje lapidarni stavek: Bil je zaslužen za jugoslovansko stvar!

Slava njegovemu spominu!

Gornji članek je bil objavljen kot nepodpisan uvodnik v napredno usmerjenem ljubljanskem dnevniku Jutro, v nedeljo, dne 15. decembra 1940, številca 294. Čeprav nepodpisan, je znano, da je avtor dr. Albert Kramer, vodja slovenske Narodno napredne stranke, preimenovane v decembru 1938 v Jugoslovansko nacionalno stranko in v Riccionih 1946 v Slovensko demokratsko stranko. Kot voditelja nasprotnih političnih mišljenj sta si bila dr. Kramer in dr. Korošec mnogokrat v ostri opoziciji. To pa ju ni oviralo, da ne bi bili njuni odnosi vselej skrajno korektni, celo prijateljski. Vzememo spoštovanje prihaja posebej do izraza z dr. Kramerjevimi prepričljivimi priznanji izredno zaslužnemu rajnemu političnemu kolegi. — Uredništvo.

Mladostna liturgična doživljanja

V moških letih je treba pisati programe, v starih letih pa spomine. Na stara leta se vračajo v spomin doživetja iz mladosti s posebno jasnostjo in razločnostjo. A bojim se, da ne tudi z objektivno točnostjo.

Neka otroška milina jih obdaja. Človek jih uživa z dopadljivostjo.

Mnogokrat premišljam, kako sem doživljal in pojmlil kot mlad dečko, preden sem odšel v srednje šole, svete obrede naše cerkve. Vzbudila se mi je želja, da to tudi napišem ter ako smatrate, gospod urednik, za umestno, predam tudi javnosti.

Kot najstarejši spomin nosim v svoji duši spomin na Telovo in na vse priprave za ta čudoviti praznik. Tu mi je Bog prvič pokazal krasoto svoje prirode, prvič sem videl cvetje na tratah, livadah in njivah, prvič sem ga privijal k svojemu licu in svojim ustom, srkal njegove vonjave v svoje prsi ter stegal svoje prste po njem, da ga naberem za liturgično uporabo.

Važnejše vloge so imele pri nas na ta dan deklice, kajti one so bile belo oblečene. Imele so venčke na glavi ter trosile pisano cvetje pred Najsvetejšim. In ker sem imel sestro približno iste starosti, zato sem skakal ž njo po biserjanskih ravninah in nabral božje cvetje za pot evharističnega Kralja. Zdi se mi, da modriž ni več tako moder, kakor je bil takrat, kokolj ne tako rdeč in marjetice ne tako bele, kakor v moji mladosti. Vse so se mi smehljale, vse so me prosile, da jih utrgam za vence nedolžnim deklicam, za trosenje in posipanje pred Bogom v hostiji, za okras na oltarjih, kapelah, oknih. Še danes jih vidim, kako se mi smehljajo in me prosijo: na stotine jih je bilo, v pisanih oblekah, rdeče, modre bele... saj nimamo imen za barve; zdele so se mi domače kot sestre in prijateljice. Kadar mislim na sv. Frančiška, kako je v božjem stvarstvu gledal samo sestre in brate, se spominjam na mlada leta, kako sem gledal naravo božjo pred Telovim.

Prvič sem zapazil na Telovo pri procesiji sv. Rešnje Telo v zlato blesteči monštranci, videl duhovnika v krasnih liturgičnih oblekah, čul neprestane cincin glasove ministrantovih zvončkov in občutil v srcu nežno in polno prazniško blaženost.

In deklice so šle pred Najsvetejšim, med njimi tudi moja sestra, bele v oblekah, rdeče v licih, kakor jablanovi cvetovi. Kadilo se je kadilo iz kadilnic, zvončki ministrantov so neprestano peli svoj cincin, možje v rdečih togah so nosili nebo in svetilke, nove, dišeče obleke so šumele, tisočeri koraki skromno in skrušeno stopajočega naroda so tihotno odmevali iz procesije, narod je hodil v vrstah pred nebom in za nebom, molil, pel. Vse, kar je gledalo oko in kar je čulo uho, vse to je veljalo Najsvetejšemu. Sreča in veselje sta mi polnila srce, občutil sem in se zavedal, da je med nami nošen, češčen, moljen, veličan neizmerni Bog.

Pri sv. maši sem v rani mladosti prvo in najbolj pazil na memento, ki ga duhovnik opravlja za mrtve po povzdigovanju. Ali sem zvedel med drugo deco, ali pa med odraslimi, da duhovnik pri tem mementu vidi duše (!) mrtvih, in zaradi tega sem sam s posebno pozornostjo opazoval, kako se odraža vse to, kar vidi, na njegovem obrazu.

Da je Najsvetejše nekaj, kar je vsega češčenja vredno, sem zgodaj spoznal, ko se je med največjo pobožnostjo dajal blagoslov z monštranco in ko je narod pri povzdigovanju pokleknil in se v skromni vdanosti trkal na prsi. Vsa nadaljnja spoznanja mi je dala že šola.

Bolj kot pri sv. maši, sem se zavedal pričujočnosti božje, kadar se je dajal, kakor je to vsako nedeljo navada v moji rojstni župniji, pred in po sv. maši sv. blagoslov in sem Ga videl v monštranci. Orele so zadonele v vseh svojih visokih in globokih, močnih in tresočih glasovih, gorele in trenetale so množične svečke in lučke, kadilo se je v gostih vijugah dvi-

galo pred oltarjem, ljudsko petje je odmevalo in napolnjevalo poslednji kotichek. Naenkrat pa so orgle utihnile, zvončki so za-

zvonili, narod se je začel klanjati in trkati na prsi...

Bog v monštranci nas je blagoslovil.

Posnetek z originalnega Koroškevega rokopisa, pisanega z barvnim svinčnikom

V mojih letih je treba pisati prognoze, v starih letih pa opozorila. Na stara leta se vračajo v upamne doživljanje iz nevednosti, s potrebno jasnostjo in razločitvijo. A bojim se, da se tudi z objektivno točnostjo

7 Odlomki iz dr. Koroškevega govora v dunajskem Parlamentu na 132. seji enaindvajsetega zasedanja, 28. decembra 1912.

...In še druga slika, kako postopajo z nami stranke. Trenutno gre za to, da bi dali Italijanom italijansko fakulteto in iščejo mesto, kjer naj bi ta fakulteta bila. Ne sme priti v Inomost, ker bi s tem bil v nevarnosti nemški značaj tega mesta; ne sme priti na Dunaj, kjer bi tudi bil v nevarnosti nemški značaj dunajskega mesta; mora pa — tako so odločile vse stranke — priti v Trst. Zakaj v Trst? Prosim, Trst je italijansko-slovensko mesto in Slovincem se seveda lahko da italijansko-slovensko fakulteto. Gospodje, po zadnjem ljudskem štetju — in štetja nismo v Trstu vodili Slovenci — je v Trstu 59.319 Slovencev (čujte!) in 118.959 Italijanov. Gospodje, v Trstu nimamo niti ene osnovne šole, ki bi nam jo vzdrževala mestna občina, nimamo niti ene srednje šole, ki bi nam jo dalo mesto, tudi ne gimnazije in ne realke, a v Trstu je 60.000 Slovencev in 118.000 Italijanov. In mi naj bi prenašali italijansko fakulteto v Trstu, ne da bi nam dali ne eno osnovno, srednjo, trgovsko ali obrtno šolo. Mar se res od nas zahteva, da bi to mirno prenašali?

...Na Stajerskem nas je pol milijona, predstavljamo tedaj tretjino celotnega stajerskega prebivalstva, kljub temu imamo v Deželnem odboru samo en glas, v Deželnem šolskem svetu pa sploh nobenega. (čujte! čujte!) Od 21 milijonov, katere izda Stajerska v gospodarske namene, odpade le slab milijon na Stajerske Slovence. (čujte! čujte!) Naši samostojni gimnazijski razredi v Celju in Mariboru ne smejo biti privedeni v samostojno gimnazijo zaradi veta nekaterih narodnostnih kričačev. Ne do voljuje se nam nobene strokovne, nobene nadaljne srednje šole, ker nemški veto vse to preprečuje. (Klic: meščanske šole!) Kaj pravim srednje šole? Ne dopušča se nam niti ene meščanske šole. Za 23 meščanskih šol, če se ne motim, moramo soplačevati, za to so slovenske davčne dajatve dobre, če pa zahtevamo eno samo šolo, je to že odvisna zahteva, imeti ne smemo nobene.

...In Koroška? Se mar kaj zgodi na Koroškem, kjer predsednik vrhovnega sodišča načelno izjavlja, da ne bo nobenega Slovence več pripustil v sodno službo (čujte! čujte!) in nam tega niti ni dejal tajno, na štiri oči, temveč javno, češ da tega ne more dopustiti, ker bi sicer obstajala bojazen, da bi se v bodoče mogle spremeniti jezikovne razmere na sodiščih, (čujte! čujte!); kjer se nam ne da nobenih šol; kjer teži vse za oviranjem koroških Slovencev tako v narodnostnem kot kulturnem in gospodarskem razvoju!

...Gospodje, rekel sem, da nam ni dobro, da stranke ne ravnajo dobro z nami. Da pa se ne boste motili, bi rad gospode opozoril, da zaradi tega vsekakor ne bomo postali sentimentalni. Vemo, da je politika borba in ravnali se bomo po starem bojnem načelu: Udarec za udarec, oko za oko. (živahno odobravanje. — Poslanec Zenker: Pridiga na gori bo pri tem slabo odrezala!) Gospodje! Poslužili se bomo vsakršnega orožja, ki nam je bilo podano v roke — kadar bo nam po volji, kjer bo nam po volji in kakor bo nam po volji, pa ne bomo dajali strankam. — gospodom naj bo to jasno — nikakršnega obračuna. Obračun smo dolžni dajati samo svojim volivcem. Naš narod stoji v strnjem množtvu za nami in to nam bo opora v boju, katerega smo pripravljani sprejeti, borbo z vsemi, ki nas zatirajo, najsi bodo Nemci, Madžari, najsi Poljaki ali Čehi; s katerekoli strani bi se pojavilo sovraštvo, bomo znali voditi boj.

310 ...Vlado imamo za eksponenta vseh faktorjev, ki stiskajo Južne Slovence ob steno (živahno odobravanje in ploskanje) in ki jim ne priznavajo njih pravic.

POSLANICA NARODNEGA ODBORA

SLOVENCİ V IZSELJENSTVU — Brazil

Kanada

ZDA

Argentina

SLOVENCİ V ZAMEJSTVU — Koroška

V SPOŠTLJIV SPOMIN

RAZGLEDI

Poslanica Narodnega odbora za Slovenijo

Narodni odbor za Slovenijo ob petinpetdesetletnici Majniške deklaracije, ob sedemindvajsetletnici odkar je prvi slovenski parlament oklical slovensko državo kot enakopravno edinico zvezne Jugoslavije in sedemindvajsetem letu naše politične emigracije ponovno poudarja, da je bil in bo naš skupni cilj vzpostavitev svobodne demokratične vladavine, ki naj nadomesti sedanjo diktaturo Komunistične stranke Jugoslavije.

Ko vztrajno spremljamo razvoj in dogodke v Jugoslaviji, odobravamo in podpiramo prizadevanja narodov in republik za pravičnejše medsebojne odnose na temelju popolne enakopravnosti. Obsojamo ravnanje vladajoče stranke, ki z nasiljem in centralizmom taka prizadevanja preprečuje in s tem povzroča pogubne ekstremizme in sovraštvo med narodi.

Temelj mirnega sožitja narodov Jugoslavije bo postavljen le tedaj, če bo imela vsaka narodna republika neokrnjene vse pravice svobodnega odločanja o svoji usodi na političnem, gospodarskem, verskem in kulturnem področju, razen tistih, katerim bi se zavoljo pravično urejene skupnosti prostovoljno in začasno odrekla.

Slovenski narod je po svobodni odločitvi stopil v državno skupnost s Hrvati in Srbi ter drugimi južnoslovanskimi narodi, ker je smatral to pot za najnaravnejšo in najvarnejšo. Kot suveren narod ima tudi danes in vedno pravico odločati o vstopu ali izstopu Republike Slovenije v vsako zvezo držav ter prizna to pravico vsem narodom, ki Jugoslavijo sestavljajo.

Prepričani pa smo, da je danes v interesu ne le slovenskega, ampak tudi drugih narodov in republik Jugoslavije ter da je za ohranitev miru na tem delu Evrope nujno potrebno, da si ohranijo sožitje v skupnosti.

Sele v svobodi in v duhu pomirjenosti bodo narodi in republike mogli s polno odgovornostjo odločati o obstoju skupnosti ali o ustanovitvi samostojnih narodnih držav.

Obsojamo nasilno razbijanje Jugoslavije, ki postavlja v nevarnost sedanje mednarodno priznane državne meje; prav tako obsojamo pozivanje na intervencijo Sovjetske zveze.

Poudarjamo, da slovenski narod gleda z zaupanjem v napore za oblikovanje in izgradnjo združene Evrope, v kateri hoče imeti naravno in enakopravno mesto. V evropskem okviru vidi tudi nove možnosti za ostvaritev svoje boljše bodočnosti.

Diktatura manjšinske Komunistične stranke v Jugoslaviji, ki brani le svoje interese in se bori predvsem za obstanek na oblasti, razvoj dogodkov v Jugoslaviji, nevarnost za nas neugodnih dogovorov med velesilami, so dejstva, ki nas kot narod neusmiljeno postavljajo pred negotovost in nevarnost tem bolj, ker je Republika Slovenija po zemljepisni legi najbolj izpostavljen del Jugoslavije in se čez njo križajo zanjo nevarni interesi sosedov in velesil.

V skrbi za bodočnost domovine Narodni odbor za Slovenijo pošilja Slovencem doma, v zamejstvu in v svetu tole

POSLANICO:

Slovenski narod se bliža novi zgodovinski prelomnici, ki jo bo preživel le, če bo znal pravočasno zediniti vse svoje sile za obstoj.

Toda kljub kritičnim trenutkom je narod razdvojen, brez vidne iniciative, kakor da pasivno čaka dogodkov.

Vendar vemo, da je narod živ in so vsi njegovi živi deli nujno med seboj povezani po skupni ljubezni do rodu, po krvi in tradiciji, kulturi in klicu bodočnosti! Čas je, da se pokažejo znaki slovenskega življenja povsod, doma in v svetu — kajti predmet naše skupne ljubezni — Slovenija — je v nevarnosti!

Ne državna oblika, ne družbena ureditev nista važnejši od naroda samega, saj sta le sredstvo za lažje sožitje v narodni skupnosti. Kadar gre za ohranitev naroda, mora vse drugo stopiti v ozadje. Žrtvovati je treba osebne ali skupinske interese, če zahteva to narodov obstoj.

So pa vrednote, katerim se odpovedati ne moremo in ne smemo. Ne moremo se odpovedati dolžnosti, ki jo imamo do zgodovinske resnice in ideala človeške svobode. Prepričani smo, da naroda ni mogoče reševati z lažjo in nasiljem; kajti nič stalnega in plemenitega ne more zrasti tam, kjer se trguje z resnico in svobodo.

Da bo mogoče zbrati vse sile slovenstva za odpor proti nevarnostim, ki nas čakajo, in združiti vse, ki verujemo, da smo Slovenci kot narod poklicani k življenju,

HOČEMO,

da se slovenski narod znotraj in zunaj meja Republike Slovenije reši pred duhovnim, političnim, gospodarskim in kulturnim propadom;

da slovenski človek raste v svobodi in politični enakopravnosti z vsemi narodi sveta;

da je Slovenec, kjerkoli na svetu, priznan za enakovrednega člana svojega naroda, ne glede na stan, vero ali politično prepričanje, s pravico in dolžnostjo do demokratičnega soodločanja o slovenski usodi;

da bo slovenski narod povezan svobodno, v razumevanju in slogi in ne pod silo diktature;

da je matična domovina Republika Slovenija res skrbna mati trpečih zamejskih bratov v boju za narodni obstanek in da jim daje moralno in materialno oporo brez ozira na njihovo svetovno nazorno gledanje, ne pa da jih ponižuje na stopnjo sredstva za širjenje komunistične ideologije;

da postanejo doba okupacije, odpor proti okupatorju, revolucija in protirevolucija, objektivno prikazan del slovenske zgodovine in ne več le propagandno geslo kamunistične partije, in

da se vrne vsem žrtvam revolucije dolžna čast.

V tej kritični uri kličemo Slovincem v Domovini in v Svetu: Storimo vse, da nas najde čas preizkušnje čuječe, da bomo v slogi in medsebojnem razumevanju mogli pokazati svojemu in tujemu rodu, da smo Slovenci vredni živeti kot svoboden narod in da to od zbora narodov tudi zahtevamo.

Tisti pa, ki dejansko imajo nad slovenskim narodom v domovini neomejeno oblast, katero so si sami vzeli s silo pred več kot četrto stoletja, naj vedo, da jim absolutna oblast nalaga tudi absolutno odgovornost za usodo in obstoj naroda!

V imenu padlih, ki so umirali z idejo svobodne domovine v srcu, jih rotimo in opozarjamo: Odgovorni ste za usodo Slovenije pred tisočstiristoletno zgodovino, pred narodom in lastno vestjo.

Če pa zaradi koristi manjšinske komunistične stranke ne morete ali nečete reševati slovenskega naroda, ne bodite ovira večini rojakov v domovini, ki to hočejo!

V času, ko je znova ogrožena svoboda slovenstva, ne iščemo maščevanja, marveč prosimo za razsvetljenje vseh, ki morejo slovenskemu narodu najti pot v mir, svobodo in rast. Prepričani smo, da zahteva ta pot hitrih in globokih odločitev, storjenih v ljubezni in spoštovanju do Resnice in do človeka, ki sta osnova in namen vsake družbe in naroda.

V maju 1972.

STARE MILOŠ,
predsednik Narodnega odbora za Slovenijo,
načelnik Slovenske krščanske demokracije — Slovenske ljudske stranke
Buenos Aires

Dr. Puš Ludvik,
tajnik NO
podpredsednik SKD-SLS
New York

Dr. MACJUS FRANJO,
podpredsednik NO
član izvršnega odbora SDS
Buenos Aires

člani NO:

Inž. BEVC LADISLAV,
predsednik Slov. dem. stranke — SDS
Napa, Californija

SEKOLEC FRANJO,
podpredsednik SKD-SLS
London

Dr. DEBELJAK TINE,
član načelstva SKD-SLS
Buenos Aires

SMERSU RUDOLF,
član načelstva SKD-SLS
Buenos Aires

MAUSER OTMAR,
član načelstva SKD-SLS
Toronto

URANKAR FELIKS,
podpredsednik izvršnega odbora SDS
Buenos Aires

MELAHAR JOŽE,
glavni tajnik SKD-SLS
Cleveland

Dr. URBANC PETER,
tajnik izvršnega odbora SDS
Toronto

Brazil

M. M.

Slovenci v Sao Paulo

Izseljeniško nedeljo je vpeljal že kardinal Agnelo Rossi l. 1968, Slovenci so se udeležili prvič te nedelje l. 1969 in sicer v cerkvi Kraljice Miru; istotako tudi l. 1970.

L. 1971 pa je nadškof mesta Sao Paulo Pavel Evaristo Arns določil za izseljeniške nedelje cerkev Presvetega Rešnjega Telesa, kjer je župnik g. Lojze Ilc. Zbralo se je veliko število tujih skupin, narodne noše vsake skupine so nudile pestro sliko, posebno pozornost je vzbujala slovenska skupina.

Kardinal Agnelo Rossi je l. 1968 vpeljal dan pobratenja, ki se je vršil za Veliko noč na stolnem trgu s slovesno mašo. K slovesnosti, ki se je vedno udeležil guverner s soprogo, je vabil tudi narodnostne skupine v narodnih nošah. Slovenci smo se teh slovesnosti trikrat udeležili. L. 1969 je

predsedoval slovesnosti še kardinal Rossi; v l. 1970 in 1971 pa že novi nadškof Pavel Evaristo Arns. Že kardinal Rossi in za njim nadškof Arns sta pri darovanju prejela od slovenskih deklet „žegen“. L. 1971 je Jožica Mestnik izročila guvernerjevi soprogi slovenski šopek. Guverner in vrhovni poveljnik vojske sta vstala, ona pa je Jožico objela. Slovenska skupina je šla potera na skupno kosilo.

25. januarja 1972 se je slovenska skupina odzvala vabilu na proslavo 418-letnice ustanovitve mesta Sao Paulo. Pri slovesni maši, katero je daroval nadškof mesta Sao Paulo, Pavel Evaristo Arns, je somaševalo 8 tujih duhovnikov, med katerimi je bil tudi župnik Slovencev. Prisotni so bili guverner s soprogo, nadalje župan mesta Sao

Nadškof v Sao Paulo med slovensko skupino ob 418-letnici ustanovitve mesta

Guverner Lando Natel med Slovenkami ob 418-letnici ustanovitve mesta.

Paulo s soprogo, vrhovni poveljnik vojske in kot častni gostje župani mest Čikago — Milan — Leningrad. Pri darovanju sta nesla Jožica in Tonček Mestnik v narodnih nošah kruh in vino. Po končani maši pa je 6-letna Rozana Hlebanja v narodni noši poklonila slovenski šopek guvernerjevi soprogi, katera je Rozano dvignila v naročje in jo poljubila.

Ob prihodu na trg je nadškof najprej pozdravil slovensko skupino. Ob izročanju darov je ob pogledu na slovenske otroke dvakrat vzkliknil: Ti pa so mi vedno zvesti! Po maši se je želel slikati s hrvatsko in slovensko skupino. Fotografu Mestniku pa se je priporočil za sliko.

Ko je bil nadškof malo pozneje imenovan za kardinala, mu je nadškofijski tednik „Sao Paulo“ posvetil del prve in zadnje stran. Na prvo stran zgoraj je postavil veliko (20x17) sliko, na kateri nadškof boža Tirbičevo deklico v narodni noši. Poleg nje se vidita še dva slovenska otroka.

Isti dan, v petek, 9. februarja, je drugi največji dnevnik, Folha de S. Paulo, prinesel na 2/3 strani 10 barvnih slik Slovenije in članek z naslovom: Slovenija, 170 km sonca v marcu in aprilu. — Slike predstavljajo Triglav, Piran i. dr. Naklada je okrog 270.000. Ob koncu je menda zmanjkalo barve in so nekateri izvodi v črno-belem.

Od 16. do 23. julija sta se vršila v Sao Paulo vzporedno dva kongresa katoliških

filozofov, narodni in mednarodni. Glavni predmet razprave je bil Pluridimenzionalni humanizem. Med 500 udeleženci je bilo zastopanih 17 narodnosti iz Amerike in Zahodne Evrope. Kongres je pripravilo Društvo katoliških filozofov Brazilije. Njegov član je tudi kapucin Mansuet Božič iz Vipave, ki je bil izvoljen za tajnika narodnega kongresa. Na obeh kongresih je imel tudi konferenco. Ko je nastopil na mednarodnem kongresu, ki se je vršil vedno popoldne, ga je predsednik kongresa, latvijski jezuit Stanislao Lađuzans predstavil: Imam čast predstaviti rektorja katoliške univerze p. Mansueta Božiča iz Slovenije. Tako je bila tudi Slovenija na kongresu neuradno zastopana.

16. avgusta je doktoriral iz ruske zgodovine na državni univerzi v Sao Paulo Niko Žužek, profesor katoliške univerze. V izpraševalni komisiji je bil tudi Slovencec dr. E. Al. Fonda, profesor na državni fakulteti v mestu Assis v državi Sao Paulo. Obrambne teze so se udeležili od Slovencev dr. Božič, ing. Andrej Kranjc, Žužkov prijatelji iz mladih let in sedaj kolega na isti univerzi, ter župnik slovenske fаре. Dr. Fonda je doktoranda predstavil kot svojega rojaka in prijatelja, nato pa povedal po slovensko pregovor: „Klobasa je klobasa, prijatelj je prijatelj, dolžnost pa je druga reč“ in prijatelja pričel trdo spraševati. Žužek je v returni obrambi teze pokazal izredno sposobnost, znanje in prisobnost du-

Prvo slovensko romanje v Ntra. Sra. Aparecida, 1972

ha. Dobil je soglasno najboljši red, bil proglašen za doktorja zgodovine in odtlej že ponovno klican v spraševalno komisijo za doktorande.

Prva slovenska župnija v Južni Ameriki

Na dan 22. oktobra 1971 je nadškof mesta Sao Paulo Pavel Evaristo Arns ustanovil posebno župnijo za Slovence v tem

mestu. Za župnika je bil imenovan g. Ludovik Ceglar, dosedanji kaplan slovenske kaplanije v Sao Paulo. Za sedež župnije je določil cerkev Presvetega Rešnjega Telesa, ki jo je zgradil ondotni župnik L. Ilc.

12. marca 1972 je nadškof osebno prišel razglasiti novo župnijo in ustoličiti prvega župnika.

Z župnikom so somaševali 4 slovenski

Slovenski duhovniki pri darovanju sv. maše na romanju v baziliko Ntra. Sra. Aparecida. Od leve: župnik Lojze Ilc, kapucin dr. Ivan Božič, župnik Ludvik Ceglar, kaplan Boris Zakrajšek

Sprejem pri nadškofu kardinalu Carlos Motta v Aparecidi, 13. 8. 1972

duhovniki: kapucin dr. Janez Božič, rektor katoliške univerze mesta Palmas v državi Paraná, župnik Lojze Llc iz Sao Paula, salezijanec Lojze Zver, vicerektor fakultete v Loao del Rei, država Binas Gerais, in Boris Zakrajšek, župnik v Salto Osorio v državi Parana.

Po objavi bule o ustanovitvi župnije in imenovanja župnika, je nadškof imel lepo pridigo in nato s slovesnim obredom ustoličil župnika. Slovesnosti se je udeležilo zelo veliko rojakov. Cerkveni zbor je lepo prepeval mašne, postne in Marijine pesmi. Narodnih noš je bilo 22. Nekaj Slovencev je bilo topot prvič pri maši v slovenskem jeziku, kot je to poudaril goriški „Katoliški zlas“. Je to prva slovenska župnija v Južni Ameriki. Po maši se je vršilo v župnijski dvorani slavlje v zahvalo nadškofu, ki je dal Slovincem župnijo. Nadškof je z zanimanjem sledil skioptičnim slikam o Sloveniji in o življenju Slovencev v Sao Paulo. Fantek in deklica v narodni noši sta mu pri tej priliki izročila slovenski album s slikami, nakar se je udeležil skromne pojedine.

Iz življenja nove župnije omenjamo te le dogodke:

Prva slovenska poroka

V večmilijonskem mestu Sao Paulo živijo Slovenci iz več krajev Slovenije, največ pa je goriških, nekaj tudi tržaških in be-

neških Slovencev. Največ jih je iz Renč. V času fašizma se je veliko mladih Renčanov priselilo v Sao Paulo, ker za nje ni bilo doma zasluga. S trdim delom so gospodarsko lepo napredovali. Danes imajo lepe domove. Še bolj pa morajo biti ponosni, da so svoje otroke pošiljali na srednje in visoke šole. Univerzo je končalo kakih 20 njihovih sinov in hčera. Med njimi so zdravniki, inženirji, arhitekti in pdb. Ena od njih poučuje na državni univerzi in se pridružuje šestim univerzitetnim profesorjem iz vrst novonaseljencev.

Po vsem tem ni čudno, da je prva poroka v slovenski župniji bila iz vrst tega rodu. 11. junija 1972 se je v župnijski cerkvi poročila zdravnica Daniela Batistič s Karlom Goldmanom. Njen pokojni oče je bil doma iz Renč, mati Frančiška roj. Boštjančič pa iz Slavine pri Postojni. Nevesta je želela, da ji pri poroki poje farni zbor, katerega vodi ing. H. Slivnik, podravnatelj velepodjetja Siemens v Sao Paulo. Po poroki so se svatje zbrali v župnijski dvorani. Veliko primorskih rojakov in njihovih otrok je bilo topot prvič na sedežu nove župnije. Še bolj razveseljivo je bilo to, da so stari in novi naselenci prvič skupno prepevali in se medsebojno spoznali. Med priimki nevestinih sorodnikov in znancev so bili zastopani zlasti priimki Arčon, Bele, Boštjančič, Mozetič, Rusijan, Uršič, Valenčič in drugi.

13. avgusta 1972 se je vršilo prvo uradno slovensko romanje v Nossa Senhora Aparecida. Neurando se je vršilo že l. 1964. Pred baziliko se je nabralo okrog 140 Slovencev, med njimi 22 narodnih noš, katere so vzbujole splošno pozornost. Pri slovesni maši, katero je daroval župnik Ludovik Ceglar, so somaševali še stirje slovenski duhovniki: dr. Janez Božič, rektor katoliške univerze mesta Palmas v državi Parana, župnik Lojze Ilc iz Sao Paula, salezijanec Lojze Zver, vicerektor fakultete v Sao Joao del Rei v državi Binas Gerais in župnik Boris Zakrajšek iz Salto Osorio v državi

Parana. Po končani maši smo bili sprejeti v posebni avdienci pri kardinalu Carlos Carmel oVasconcellos Motta. Na prisotne domačine je napravilo slovensko cerkveno petje velik vtis.

Tri srebrne poroke

8. oktobra 1972 je bil v mesečno slovensko mašo vključen obred treh srebrnih porok: Ing. Herbert Slivnik z go. Milko (sin Maks in hči Milena); Pepi Danev z go. Violeto (sinova Edi in Daniel); Dolfe Jančar z go. Agato (hčere: Sonja in Nežka, sinovi: Andrej Peter in Niko).

Po končani maši se je v župni dvorani veselo razživela slovenska družba.

Kanada

OTMAR MAUSER

Iz življenja in dela Slovencev

I.

Zajeti na široko utrip, ki poganja življenje Slovencev v Kanadi, je zelo težko. Prvič zato, ker je življenje po raznih slovenskih naseljih tako raznoliko in čedalje bolj hitro in zapleteno — in drugič — ker sega v toliko različnih krajev te prostrane dežele, kamor so se naši ljudje naselili, da je nemogoče objektivno popisati življenje, ki so si ga posamezna slovenska naselja ustvarila.

Slovenci v večjih središčih kot so Toronto, Montreal, Hamilton ali Winnipeg, so se organizirali okrog svojih lastnih župnijskih cerkva in dvoran, ki so nastale s prihodom povojnih beguncev v to deželo, obenem pa so se organizirale tudi samostojne svetne organizacije narodno-kulturnega, dobrotelnega, gospodarskega, družabnega ali športnega značaja, katere so povezovale naše ljudi in jih do neke mere varovale pred direktnimi tujimi vplivi, istočasno pa imele za posledice dokaj razgibano versko, narodno-kulturno in splošno družabno in organizacijsko življenje.

Manjša slovenska naselja so bila seve-

da v tem pogledu v marsičem prikrajšana. Številčno premajhna, da bi si ustvarila svoja verska središča, so morala pač na kak drug način skrbeti za slovensko skupnost, v kateri so iskali ljudje versko in narodno oporo in kulturno ter družabno izživljanje.

Obisk slovenskega duhovnika pred božičnimi in velikonočnimi prazniki je v taki majhni skupnosti izreden dogodek in ga vsi skušajo izrabiti v čim popolnejši meri. Ne samo, da za te ljudi pomeni duhovno preobnovo, temveč tudi preobnovo v narodnem smislu, saj se vsi verski obredi vrše v materinem jeziku. Ponekod jim je uspelo kupiti narodne domove, kjer se zbirajo na razne prireditve in na ta način skušajo nekaj slovenske kulture in domačnosti ohraniti svojim otrokom.

Pogoji za narodno in versko življenje Slovencev v Kanadi se zato razlikujejo po krajih in okolnostih, v katerih so se ljudje znašli.

II.

Ker sem želel, da bi to poročilo zajelo čim več slovenskih naselij v Kanadi, sem

se obrnil na razne ljudi in jih prosil, naj bi mi iz svojega kraja poslali nekaj važnejših poročil. Nekateri so to storili, drugi iz različnih razlogov niso odgovorili. To, kar sem sprejel, bom v tem poročilu uporabil, ne bom pa navajal imen poročevalcev, ker so nekateri izrecno tako želeli. Poročil nisem popraviljal, razen tu in tam kakšno manjšo pomoto, kar pa poročil ni v ničemer spremenilo.

Vsem, ki so se potrudili in iz svojih krajev poslali poročilo za Zbornik, se tem potom prav lepo zahvaljujem. Bralci po svetu bodo imeli lažji vpogled v življenje in delo Slovencev v Kanadi po njihovi zaslugi.

TORONTO, Ontario

Največje slovensko naselje v Kanadi je brez dvoma v Torontu. Tu so si rojaki pozidali dve cerkvi, si kupili svoj narodni dom ter več poletnih letovišč, imajo dva denarna zavoda in vrsto organizacij, ki redno skrbijo za versko, kulturno in narodno življenje Slovencev v tej resnično mednarodni kanadski metropoli.

Župnija Marije Pomagaj

Župnija Marije Pomagaj je bila prva slovenska župnija s svojo cerkvijo, katero so zgradili slovenski povojni politični in ideološki begunci v Kanadi. Prvih 11 let je župnijo vodil g. dr. Jakob Kolarič CM, ki je bil tudi njen ustanovitelj, za njim g. Andrej Prebil CM in sedaj g. Tone Zrnc CM.

Čeravno se je mnogo prvotnih župljanov odselilo iz mesta in tako iz župnije, je ta prva župnija še vedno močna in vplivna. Poleg župnika g. Zrneca skrbita za duhovne potrebe župljanov še dva duhovnika in sicer gg. Jože Časl ter Matija Balažič, ki je pred nekaj meseci pel novo mašo, potem ko je bil v cerkvi Marije Pomagaj na dan 17. junija od torontskega pomožnega škofa Francis Allena posvečen v duhovnika. V župniji sta nekaj časa delovala tudi gg. Ivan Plazar in Janez Jeretina. Oba imenovana gospoda sta bila premeščena v župnijo Brezmadežne v Novem Torontu.

Organizacijsko se ustroj župnije in dela v njej ni veliko spremenil. Zveza katoliških mož ima redne mesečne sestanke, združene s poučnimi predavanji, ter organizira vsakoletne duhovne vaje za moške in fante. Katoliška ženska liga prav tako na

svojih rednih sestankih obravnava aktualna vprašanja, ki se tičejo današnje moderne žene, organizira piknike, zajtrke ali kosila v dvorani in z dohodki tudi gmotno podpira župnijo. Za pomoč bolnim in revnim skrbi Vincencijeva konferenca, ki ji predseduje g. Janez Marentič. V njene namene so župljani darovali \$ 344.70, organizacija pa je poslala božični dar 14 osobam. Tudi misijonski krožek je zelo aktiven in se člani redno shajajo na sestankih in vsako leto pripravijo sedaj že tradicionalno misijonsko tombolo, ki vselej zelo dobro uspe. Mnogi slovenski misijonarji po Afriki in Aziji so bili že deležni darov tega misijonskega krožka. Pri fari nadalje deluje še Marijina družba, skavtska organizacija ter Mladinski klub. Seveda je tu treba omeniti še cerkveni pevski zbor, ki ga vodi g. Dušan Klemenčič, ter mladinski pevski zbor, katerega vodi g. župnik Zrnc.

Župnijske matične knjige so kazale ob zaključku leta 1971, da je bilo pri Mariji Pomagaj 82 krstov, 20 porok in 5 pogrebov. Za obrat župnije se je porabilo \$ 44.124.31, od dohodkov pa je ostalo v dobrem še \$ 317.83. V tej dobi se je odplačalo \$ 8.000.— cerkvenega dolga.

Druge novice od Marije Pomagaj

V cerkveni dvorani je bilo več lepo uspelih prireditev. Tako so župljani napelnili dvorano 9. januarja, ko se je predval slovenski film Kekec. Nekaj predfilmov na je kazalo zgodovinski oris skladatelja Jakoba Gallusa, umetnine slikarja Maksima Gaspariia ter folklorni motiv Kolednikov.

Zadnja nedelja v januarju je bila Baragova nedelja. Ob tej priliki so župljani darovali v prid Baragove zveze za stroške, ki jih zahteva proces \$ 469.—

G. dr. Anton Kačnik je 5. februarja pripravil in izvedel Prešernov kulturni večer. Recital je najbolj znane Prešernove pesmi in pred vsako podal kratko razlago. Za glasbene vložke je skrbela gđc. Silva Ovčiak.

Misijonar p. Jože Kokali je 9. marca v cerkveni dvorani govoril, kazal film in skulptične slike o misijonih v Zambiji, kjer tudi on deluje. Dne 12. marca je pri vseh mašah pridival in pozneje predaval na sestanku Zveze katoliških mož. Župljani so pokazali, da je med njimi misijonska miselnost še vedno močna.

V soboto, 18. marca in takoj naslednji dan, so župnijski mladinski pevski zbor

ri pod vodstvom g. župnika Zrneca pripravili vokalni koncert s sodelovanjem solistov in instrumentalistov.

Na cvetno nedeljo pa je v dvorani ves dan razstavljal svoje slike g. Božidar Kramolc. Istočasno je župnijska ŽKL nudila obiskovalcem razstave slovenske butarice, zajtrk, pecivo in kosilo.

Člani cerkvenega pevskega zbora so 5. aprila pripravili poslovilno gostijo svojemu članu Valentinu Batiču, ki je vstopil v Misijonsko družbo sv. Vincencija Pavelskega z namenom, da postane duhovnik. V slovo sta mu spregovorila g. župnik Zrnc ter pevovodja g. Dušan Klemenčič.

Sv. birma je bila v župniji Marije Pomagaj 8. aprila. Zakrament sv. birme je prejelo 29 otrok iz rok škofa Francis Allena. Otroke je na ta izreden dogodek v njihovem mladem življenju temeljito pripravil č. g. Jože Časl.

V maju in to na prvo nedeljo, je bila slovesnost prvega obhajila. Bilo je 31 prvoobhajancev. Otroke je na prvo obhajilo pripravil č. g. Jeretina s pomočjo staršev in katehistinj.

Skavtska organizacija je pripravila Materinski dan in ta dan pogostila matere ter jih obdarila s cvetjem.

Zaključek šolskega leta slovenske šole je bil 13. maja. K pouku je prihajalo 141 otrok, ki so bili porazdeljeni v pet razredov. Na splošno so bili uspehi učencev kar dobri.

Izreden dogodek za župnijo Marije Pomagaj je bilo seveda duhovniško posvečenje g. Matije Balažica dne 17. junija 1972. Posvetil ga je škof Francis Allen ob udeležbi številne množice in navzočnosti novomašnikovih staršev, ki so prišli iz Prekmurja, da so bili s sinom na ta pomembni dan.

Tudi „Caravan 72“, pri čemer tudi Slovenci sodelujejo s svojim paviljonom Ljubljana v cerkveni dvorani, je lepo uspel. O tem je posebna rubrika.

Č. g. Tone Zrnc, ki je bil imenovan vicepostulator pri zadevi za proglašenje Barage za svetnika, je s pomočjo g. Jožefa Silvaya pričel pripravljati film o Baragi ter o krajih, kjer je Baraga deloval. Film bo v barvah in zvočen, ter ga bo mogoče izdelati v mnogih izvodih, ter v angleškem in slovenskem jeziku. Brez dvoma bo to silno zanimiv in poučen film.

To je na kratko dejavnost in življenje v župniji Marije Pomagaj. Te in one stvari kot je miklavževanje, družabni večeri itd., bi se še dalo omeniti, pa je te-

ga že toliko, da je res brez potrebe ponovno o tem pisati. To in ono je bilo morda tudi nehoti spregledano, ker pisec ni vodil kronološkega pregleda o vsem, kar se je vršilo v okviru župnijske skupnosti.

Župnija Brezmadežne v Novem Torontu

Cerkev Brezmadežne s čudodelno svetinjo se nahaja zapadno od mesta Toronta v predmestju, ki se imenuje Novi Toronto. Praktično pa župnijski krog ne zajema le Slovence, ki žive v tem predmestju, temveč sega tudi na sever v Etobicoke, ter dalje na zapad v Mississauga, Port Credit prav do meje hamiltonske škofije.

Veliko Slovencev se je iz mesta preselilo na zapad in tako v novo župnijo. Tako je zadnja leta župnija Brezmadežne zelo porastla, kar se odraža tudi v večji aktivnosti. Seveda se pozna tudi pri kampanjah za odplačevanje dolga. Tako je v novembru 1971 v teku kampanje bilo nabranega nekaj nad 11.000.00 dolarjev. Odzvalo se je nad 480 župljanov, nekaj organizacij ter nekaj posameznikov izven župnije. Dolga je še vedno čez \$ 100.000.00.

Malica, ki je bila pripravljena ministrantom v cerkveni dvorani 9. januarje, je bila obenem tudi slovo od č. g. Ivana Jana, ki je bil imenovan za župnika pri slovenski župniji v Montrealu. Od g. Jana so se poslovili v imenu ministrantov Janez Pleško, v imenu farnih organizacij g. Cerar Franc ml., v imenu župljanov pa župnik č. g. Janez Kopač, in mu je želel najboljše uspehe na novem službenem mestu.

Generalni superior Misijonske družbe, č. g. James W. Richardson, ki je pred veliko nočjo opravljal svoje vizitacije, je obiskal tudi župnijo Brezmadežne in se zanimal za duhovni napredek obeh slovenskih župnij v Torontu. Ogleдал si je vse in bil zelo zadovoljen z vsem, kar je videl.

Za njim je prišel na obisk p. Jože Kokalj, S. J. in imel 19. marca vse pridige v cerkvi ter dva predavanja v dvorani.

Kmalu za njim je prispel iz Rima msgr. Ignacij Kunstelj. Vodil je duhovne obnove v raznih krajih, kjer žive večje skupine Slovencev, pri Brezmadežni pa je vodil duhovno obnovo na veliki teden. Obisk je bil boljši kot pretekla leta in na veliko noč je bilo razdeljenih čez 1000 sv. obhajil. Doslej v cerkvi Brezmadežne še ni bilo takega obiska.

V postnem času je bila izvedena kampanja za pomoč lačnim v svetu ter za to-

rontsko semenišče. Prostovoljci so nabrali \$ 2.600.00 v ta namen, istočasno pa pridobili veliko novih naročnikov za Božjo besedo.

Po veliki noči je župljan Marije Pomagaj in član tamkajšnega cerkvenega pevskega zbora g. Valentin Batič na belo nedeljo zjutraj, 9. aprila uradno začel svoj noviciat in prvič oblekel duhovniško obleko. Noviciat je delal do 18. junija v župnišču Brezmadežne, nato pa je odšel v Philadelphijo kjer bo noviciat nadaljeval z ostalimi pripravniki za Misijonsko družbo.

Nekaj novega je doživela cerkev Brezmadežne na dan 11. maja, ko so se povezali verniki vseh krščanskih cerkva v bližnji okolici in v procesiji obiskali cerkve različnih dominacij in sekt, kjer so jih dušni pastirji teh cerkva pozdravili in zmolili molitev za praznik Gospodovega vnebohoda. Procesija se je končala v cerkvi Brezmadežne, kjer je vse pozdravil župnik g. Kopač in govoril o prizadevanju za cerkveno edinost. Berilo pri tej slovesnosti je bral anglikanski laik, psalm na pel g. Valentin Batič. V znak sorave in bratske povezave so si navzoči odali roke in skupaj prejeli blagoslov. Pozneje so v dvorani ob okrepčilu vsi v priateliskem razgovoru razpravljali o problemih, ki so skupni vsem kristjanom.

Slovesnost prvega sv. obhajila se je vršila 14. maja. Cerkev sta Marijini sestri, ki v župniji delujeta, zares lepo okrasili. Prvoobhajancev je bilo 67.

Ena teh sester, Antida Tavčar, je bila odnoklicana, da nastopi mesto ravnateljice novink na Dobrovi. Vsi župljani jo bodo gotovo nagrešali, zlasti pa otroci, ker je vseh pet let, odkar je prišla, učila v slovenski šoli prvi razred.

Nova Marijina sestra Školastika Jerčić iz Montreala je v začetku avgusta nadomestila sestro Antido, ki je morala oditi v domovino na novo službeno mesto.

Župnijo je obiskala tudi vrsta duhovnikov. Tako se je nekaj dni mudil v Torontu n. Tomaž Podobnik, jezuit, ki je končal študije v Rimu. Nadalje č. g. Lojze Raik in č. g. Zdravko Posorelec C. M.

V začetku septembra je odšel v torontsko semenišče g. Marko Sebanc. Kot najboljši učenec v šoli je letos dobil štipendijo v znesku \$ 2.000.00. Daj Bog da bi mladi fant vztrajal in postal duhovnik.

Poseben dogodek pri fari Brezmadežne pa sta bili gotovo dve novi maši, in sicer

ponovitev nove maše č. g. Martina Dimnika iz Lethbridga, ter nova maša č. g. Matija Balažica, ki je sedaj kaplan pri Mariji Pomagaj v Torontu.

Druge novice iz župnije Brezmadežne

Organizacijska dejavnost se je zadnje čase nekoliko poživila in je v cerkveni dvorani vselej nekaj na programu. Različne cerkvene pa tudi druge organizacije skrbijo, da je dovolj družabnih prireditev, vmes pa tudi kulturnih, tako da je za vsakega nekaj. Omeniti je treba zlasti literarne večere ki jih je v okviru slovenske šole pripravilo ravnateljstvo. Obisk teh literarnih večerov je bil nepričakovano dober in je zlasti mladim ljudem koristilo, da so se jih udeleževali.

Med najagilnejšimi so članice Katoliške ženske lige, ki ob vsaki priliki pomagajo pri župnijskih prireditvah, da čim bolj uspejo, pa tudi njihova organizacija sama večkrat priredi lepo uspele prireditve.

Seveda tudi druge farne organizacije ne zaostajajo in vsaka po svoje skuša doprinesti k izboljšanju gmotnega stanja kakor tudi k globljemu duhovnemu življenju župljanov.

Slovenski dan

Letošnji XIII. Slovenski dan, ki se je vršil 30. julija 1972 na Slovenskem letovišču pri Boltonu, se je nekoliko razlikoval od preteklih. Prejšnji so bili večina posvečeni raznim znamenitim slovenskim možem ali pomembnim dogodkom v naši narodni zgodovini, letošnji se je odtrgal od te tradicionalne zamisli in posvetil glavno misel sedanjemu položaju slovenske kulture v tujini. Tema letošnjega dneva je bila „Slovenska kultura v pluralistični družbi“. Ta tema je bila izbrana predvsem zato, ker je v provinci Ontario prav sedaj postalo zelo aktualno vprašanje, kako naj različne kulture posameznih etničnih skupin, ki tvorijo prebivalstvo te province, žive druga ob drugi v harmoniji in ustvarjajo družbo, kjer bo multikulturalizem sestavni in gonilni del te družbe. V tem smislu je ontarijska vlada ustanovila „Heritage Ontario“ — forum, ki naj zajame vse etnične skupine in jim da možnost tesnejšega sodelovanja z vlado v vseh vprašanih kulturnega in socialnega napredka.

Glavni govornik dneva, g. dr. Viktor Antolin, je to temo sijajno obravnaval v svojem govoru, ki je bil sledeči:

Gospod predsednik, spoštovani gostje, Slovenke in Slovenci, Kanadčani!

Ko letos spet obhajamo Slovenski dan v Kanadi — v narodu, ki je mnogoličen v svoji enotnosti, mlad in dinamičen, pa globoko zakoreninjen v najboljšem kulturnem izročilu zahodnega sveta — razmišljajmo vsaj na kratko o svojem deležu in doprinosu k rasti kanadskega naroda. Ne mislim tu na naš dosedanji doprinos, temveč na naše naloge v sedanjosti in prihodnosti.

1) Bili smo deležni velikih dobrin tega naroda. Vsakdo, ki se naseli v Kanadi, doživi vzhičen občutek svobode v tej deželi. Vsi smo deležni njenega materialnega blagostanja. V neposrednem, osebnem stiku z ljudmi drugačnih narodnih izvorov smo jasno spoznali, kar smo prej le slutili: da so nacionalistična nasprotja stare Evrope nesmiselna, da zlahka živimo skupno življenje v medsebojnem spoštovanju in prijateljstvu. Kot Kanadčani imamo možnost, da dvignemo javno glas v protestu proti tiraniji v naši stari domovini ter tako pokažemo svojo solidarnost s Slovenci, ki trpe doma v nesvobodi.

2) Toda kako bi bolj določno orisali svoj položaj in nalogo kot Slovenci-Kanadčani?

Pred kakimi 20 leti so nekateri izražali mnenje, da smo Slovenci po narodnosti in kulturi, Kanadčani pa zgolj legalno, kot državljani te dežele. Ta teorija ni bila realistična in stališče, ki ga je izražala, ne čisto pošteno. Mi iz prve generacije vseeljencev smo se kulturno oblikovali doma. Toda človek ni nikoli dokončno „oblikovan“, temveč ostane vedno odprt — ali bi vsaj moral ostati, če hoče biti polno človečanski — novemu kulturnemu okolju, o čemer ga prejema nove vrednote, pa k temu tudi prispeva svojih vrednot.

Kanada ni le mreža gospodarskih, legalnih in političnih organizacij, ki bi se jim morali le na zunaj prilagoditi. Kanadčani so narod s svojo lastno skupnostjo, ideali in vrednotami, ki jih notranje sprejemamo in si jih priljučimo. K rasti tega naroda hočemo — in moramo prispevati svoj delež.

Vzporedno z mnenjem, — da biti Kanadčan za nas obstaja le v legalni vezi državljanstva — vzporedno s tem mnenjem je obstajalo drugo, ki ga je na čuden način dopolnjevalo. To mnenje ni bilo vedno

Dr. Viktor Antolin, slavnostni govornik na 13. slovenskem dnevu

izrecno izraženo, pa se je včasih vključno kazalo v dejanskem postopanju. Po tem mnenju ostane imigrant, ki je dobil državljanstvo, do smrti le vajenec v kanadskem načinu življenja. „Novo-kanadčani“ imajo do znatne stopnje odprte možnosti te dežele — a le do znatne stopnje. Šele drugi rod je sprejet kot resnično kanadski in je polno vključen v narodno življenje. Pogled, ki je izražen v takem zadržanju, je podoben onemu, ki je prevladoval v ZDA: da je ta velik narod le velik „melting pot“. V takem loncu se različne prvine zlivajo v novo, homogeno maso, ki bi poleg homogenosti imela tudi značaj sive enoličnosti.

Tej teoriji „topilnega lonca“ se je v Ameriki postavljala nasproti pogled na ameriški narod kot kompleks raznolikih manjšin. Narod, sestavljen iz samih manjšin...

3) Toda noben narod ne more biti le „topilni lonec“ — ali le kompleks manjšin.

Narod je skupnost ljudi, ki žive na skupnem ozemlju, imajo podoben način življenja in streme k uresničenju skupnih idealov, za kar morajo sodelovati v svobodi, pravičnosti in prijateljstvu. Polno razviti narod je politično organiziran v državi, v kateri državljani sodelujejo za ostvaritev skupne blaginje, ki vsebuje polnost človeških dobrin vseh članov: materialno blagi-

njo, moralno rast, estetske in intelektualne dobrine.

Narod ni le vsota različnih etničnih skupin. Narod tudi ni le vsota posameznikov, ki se bore vsak za svoje osebne koristi in pospešujejo koristi drugih le, kadar je to njim samim v osebno korist. Narod je skupnost, v kateri si vsi prizadevajo za skupno blaginjo, v tej skupni blaginji pa se morajo ostvariti osebne dobrine slehernega člana naroda.

Taka skupnost ne more postati — če naj ostane živa, ustvarjalna skupnost — homogena nada. Dopustiti in gojiti mora raznolikost v okviru skupnega načina življenja in v konkretnih oblikah, v katerih se uresničujejo skupni ideali.

4) Sleherni narod ima take raznolikosti — vsaj tiste, ki se nujno razvijajo zaradi raznolikosti ozemlja in nasledujočih zgodovinskih okoliščin. Kanadski federalizem je v veliki meri ustavni in politični izraz razlik te vrste.

Toda tukaj imamo v mislih diferenciacije v Kanadi, ki so izraz dejstva, da so v tej deželi skupine vseljencev različnih narodnih izvorov in kulturnih izročil.

Danes nihče več ne misli, da te razlike razdirajo. Zavedamo se, da nas bogate kot skupnost in kot posameznike.

Zdrava kontinuiteta v našem osebнем življenju zahteva, da ne zavrzemo starih dobrin, ko se vključimo v kanadsko narodno življenje. Nasprotno, temu življenju koristno prispevamo, če vanj vnesemo delež svoje dediščine. Človek, ki bi zanikal in zavrgel svojo narodno dediščino iz preteklosti in se le trudil priličiti se novemu, bi zagrešil nasilje nad samim seboj. Naposled se ne bi priličil kanadskemu življenju in ga obogatil, — temveč bi osiromašil v osebнем pogledu. Kanadskemu načinu življenja pa bi se prilagodil le s praznim zunanjim posnemanjem. Ravnal bi kot kdo, ki hoče presaditi rastlino v novo zemljo, pa ji spodreže korenine.

V tem pogledu menim, da smo v procesu vraščanja v kanadsko narodno življenje imeli srečo, da smo prišli prav v to deželo. Kdo od nas ne bi čutil težave, ko bi se hotel vključiti v francoski, nemški, italijanski narod? Kdo bi mogel pričakovati, da bi ga tam sprejeli kot čisto svojega? In kdo bi mogel reči z isto veselo trdnostjo — postal sem Francoz, Nemec, Anglež... kot moremo reči mi: postali smo Kanadčani?

Razlog za to niso le stara nasprotstva med sosedi, marveč je predvsem ta: tisti

narodi so stari, v njih bi se izgubili kot kaplja v morju, v njih je že vse oblikovano. Tu pa se zavedamo, da se bo naš doprinos poznal, ker smo se včlanili v narod, ki je mlad in sprejema s široko kretnjo vse doprinose brez ljubosumnosti in strahu.

5) Kako naj torej doprinesemo svoj posebni delež k tej kanadski raznoliki skupnosti?

Tako, da ohranjamo z ljubeznijo svoje lastne slovenske kulturne vrednote, jezik in pesem, umetnost in znanost, običaje in praznike.

Jezik, ker je izraz slovenskega duha in občevalno sredstvo med nami — ker nam odpira možnost povezave z drugimi vrednotami in njih priličenja.

Pesem — ker nas s posebno lepoto oživlja občutje povezanosti.

Umetnost, ker nam izraža na svojski način duha slovenstva in je obenem prispevek naših ustvarjalcev k temu duhu.

Znanost, ker nam odpira umsko obzorje, kot ga širijo naši ljudje.

Običaje in praznike, ker nam ob različnih življenjskih priložnostih obujajo spomin na vse te vrednote in nas utrjujejo v zvestobi do njih.

Toda jasno je, da naša naloga ni le, da z ljubeznijo ohranjamo take vrednote, marveč tudi, da jih množimo, da spremljamo njih rast v Sloveniji in ob tem rastemo tudi sami.

Ko opravljamo to delo in z njim seznanjamo druge Kanadčane tudi bistveno, prispevamo h kanadski kulturi.

Po drugi svetovni vojni se je silno razrastla mreža mednarodnih komunikacij, ki imajo za namen kulturne izmenjave med narodi. A v Kanadi imamo že zaradi raznolikosti izvorov Kanadčanov edinstvene priložnosti za kulturno izmenjavo, ki bi nas vse bogatila. Zdi se, da te priložnosti niso dovolj izrabljene.

6) Ob vsem tem delu pa smo tudi neposredno zavzeti za celotno kanadsko življenje. Ne zanimajo nas le problemi davkov, delovnega prava in gradnja cest. Udeleževati se hočemo vsega kanadskega življenja na vseh področjih v gospodarstvu in znanosti, v umetnosti in vzgoji. Hočemo biti živ del političnega življenja, kot aktivni državljani, odločeni, da sodelujemo pri ustvarjanju nogojev enakosti za vse in pravice v svobodi.

Smo torej in hočemo biti polnovredni Kanadčani, na ponosni na svoje slovenstvo, ki nam ni le častitljiva relikvija, marveč

Levo: častni gost, znani kanadski novinar Lubor J. Zink — Desno: vodja indijanske skupine James Skye iz rodu Onandaga govori Slovenščem v svojem rodnem jeziku

Spodaj:

Predsednik Društva Slovencev odvarja program. Spredaj stoje od leve gg.: Peter Markeš, član federalnega parlamenta Bruce Beer, novinar Lubor J. Zink, dr. Viktor Antolin, župnik pri Brezmadežni N. Kopač, N. Pogorelec CM; zadaj: predsednik DSPB Ciril Preželj, podpredsednik Slov. hran. Anton Seničar, Karol Mauser, zast. DSPB-Tabor Stane Pleško, Jože Mihevc

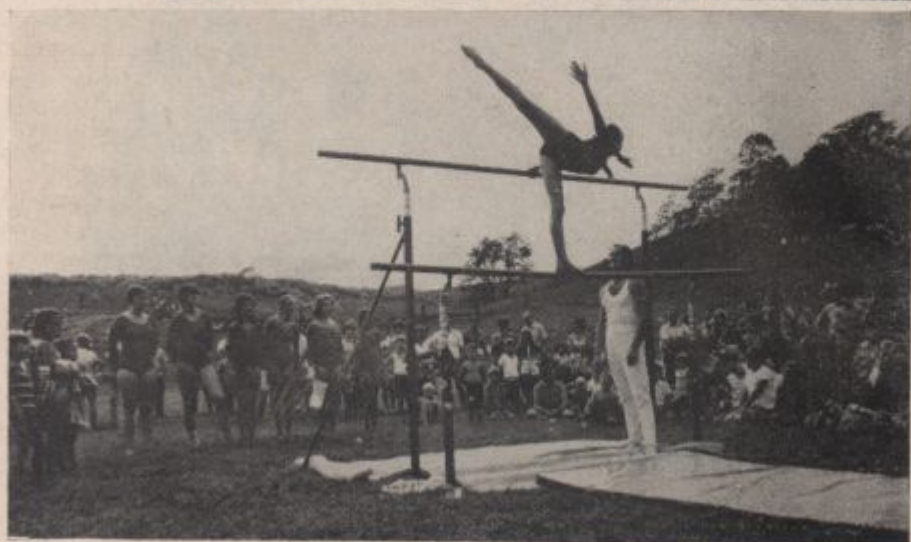

Folklorna
plesna
skupina
Biser

Dekliški
kvintet
pod
vodstvom
gdě. Babič

Članice
Slovenske
telovadne
zveze 327

živa dediščina. Varovati v ljubezni in razvijati to dediščino, je obenem bistveni del našega doprinosa Kanadi.

Dovolite mi še izraz osebnega čustva. Ko človek vidi zbrane na Slovenskem dnevu veterane slovenskega prizadevanja skupaj z mladino, ki se veselo vključuje v to delo, ga navda občutje radostnega ponosa.

Na misel mi pride beseda pesnika:

*„Iz roda v rod krvi gre tok,
iz roda v rod duh kaže pot.“*

Ponesimo tega duha, ki ste mu dali danes izraza in ga obenem pokrepili, ponesimo tega duha s seboj, da nas bo vodil v prihodnost.

V duhu koncepta Heritage Ontario so bili na XIII. Slovenski dan povabljeni tudi prvi Kanadčani Indijanci, ki so radi sprejeli povabilo. S svojimi slikovitimi nošami in plesi so med Slovenci vzbudili veliko zanimanje, zlasti med mladino ki jih je kar obsula, ko so nastopili.

Med gosti so bili predstavniki oblasti, drugi, ki se niso mogli udeležiti, so pa poslali pozdravna pisma. Na častni tribuni so bili tudi predstavniki slovenskih organizacij. Letos je sprejel vabilo g. Lubor Zink, znani žurnalist, ki se je rad odzval in bil med gosti.

Skrb za pripravo Slovenskega dneva je

nosilo Društvo Slovencev Baraga, sodelovale pa so še druge organizacije in posamezniki. Tako so nastopili pevci pevskih zborov „Vrba“ in „Majolka“ pod vodstvom g. Ignacija Križmana, nadalje nova folklorna plesna skupina „Biser“ pod vodstvom ge. Nežke Škulj, Dekliški kvintet iz Novega Toronta pod vodstvom gđ. Marije Babič, ter Slovenska Telovadna Zveza pod vodstvom ge. Lele Grmek v odsotnosti g. ing. Franka Grmeka.

Spored dneva je v slovenščini in angleščini vodil predsednik Društva Slovencev Baraga g. Otmar Mauser.

Vreme je bilo zelo lepo in udeležba zelo velika. V letovišni lopi je ves dan razstavljal svoje slike slikar g. Božo Kramolc, Slovenska pisarna pa je nudila slovenske knjige.

Slovenska letovišča

Ker vse več ljudi želi v vročih poletnih mesecih ven iz mesta in v pristo naravo ter vodo, si je že veliko rojakov kupilo „week-end“ hišice ali cottage kot jih tu imenujejo. Drugi obiskujejo letovišča, ki so nastala zadnja leta in sicer Slovensko letovišče pri Boltonu, ki je last slovenskih lazaristov, ali „Holiday Garden“ letovišče, ki ga upravlja skupina rojakov solastnikov. Tudi Prekmurci so si nedavno kupili svoje letovišče in ga opremili z najmodernejšimi

Plesna skupina Indijancev iz Six Nation's rezervacije kot gostje na 13. slovenskem dnevu, 1972

napravami za kopanje. So pa še druga letovišča, na katera pa naši ljudje le tu in tam zaidejo.

V poletni dobi ta letovišča igrajo veliko vlogo, da Slovenci ostajajo med seboj povezani in da se jim tudi v prosti naravi nudi ne samo zdravo razvedrilo, temveč tudi nekaj iz naše kulturne preteklosti ki je važna za našo narodno ohranitev.

Folklorna skupina Biser

Z izrednim veseljem smo sprejeli novice, da so mladi ljudje ustanovili novo folklorno plesno skupino in jo imenovali „Biser“. Skupino vodi in plese uči ga. Nežka Škulj. Do sedaj so uspešno nastopili na več prireditvah in sicer na Katoliškem dnevu, v cerkveni dvorani ob priliki Caravan 72, na XIII. Slovenskem dnevu, ter nedavno v Sudbury na tamkajšnjem letovišču ob priliki blagoslovitve križa. Ko bodo te vrstice že natiskane, bo za njimi tudi že samostojen nastop ki ga imajo v načrtu za 11. november 1972.

Lepo je videti mladino v narodnih nošah plesati narodne plesse. Daj Bog, da bi se čim več naše mladine navdušilo za to. Sedanjim članom skupine Biser pa naše najboljše želje, da bi ne opustili tega važnega kulturnega dela.

Caravan 72

Pod okriljem Metro Toronto Folks Arts Council (Odbora za ljudsko umetnost) se v Torontu že vrsto let vrši „Caravan“ pri čemer sodelujejo skoraj vse etnične skupine ki tvorijo prebivalstvo mesta Toronta. V svojih središčih, bodisi da so to župnije ali narodni domovi, te različne narodnostne skupine pripravijo razstavne paviljone s svojim narodnim blagom: ročnimi deli, narodnimi nošami, plesi, petjem, navadami in običaji; z vsem, kar jih dela to, kar so.

Tudi Slovenci so pripravili paviljon Ljubljana v cerkveni dvorani pri Mariji Pomagaj in obiskovalcem, katerih je bilo čez 8 tisoč, nudili sliko o Slovencih, njihovi deželi in kulturi. Med 44 paviljoni križem Toronta, slovenska Ljubljana ni zaostajala daleč za najboljšimi.

Ljudem, ki se trudijo, da se slovensko ime v tujini širi, moramo biti hvaležni. „Caravan“ je ena pot, po kateri nas tuje spoznavajo in ocenjujejo. Daj Bog, da bi se vselej našli ljudje, ki bodo pripravljeni opravljati kulturno tlako.

Pevski zbor „Vrba“

Pevski zbor Vrba se je rodil, ko je naša kulturna dejavnost po dvajsetih letih begunstva pričela pešati. Zbor je skupaj s pevci iz Hamiltona pripravil več uspešnih koncertov slovenske narodne in umetne pesmi v Slovenskem domu v Torontu, ter gostoval tudi drugje. Z lepim uspehom je zbor Vrba gostoval v Clevelandu, kjer so skupno s tamkajšnjim zborom „Slovenskih fantov“ izvedli koncert v splošno odobravanje številne publike.

Zbor od vsega početka vodi g. Ignacij Križman. Upajmo, da bodo pevci in pevke vztrajali pri tem važnem kulturnem poslanstvu.

Slovenski dom

Aktivnosti v Slovenskem domu se navadno prično šele z jesenjo, ko zunaj vreme ni več preveč prijazno. Seje, razni sestanki, tu in tam kaka svatba se vrši tudi med poletjem. Telovadna zveza tudi redno vadi vsak teden in mnogi prihajajo igrati namizni tenis.

V Domu pevski zbor Vrba vadi in vsako leto pripravi svoj koncert, Telovadna zveza svojo telovadno akademijo, druge organizacije pa svoje občne zборе, seje, slavnostne večerje ali zgolj družabne večere s plesom. Vse prireditve so bile dobro obiskane in odbor, kateremu trenutno predseduje g. Ciril Preželj, je skrbel, da so bili gostje vselej dobro postreženi.

Slovenski dom brez dvoma dopolnjuje vrzeli v močni torontski slovenski skupnosti in daje streho organizacijam, ki bi sicer bile na cesti ali pa se shajale na svoje sestanke po kletih domačih hiš, kot so to delali, ko so se prvi begunci v Torontu organizirali v društva.

Hranilnice in posojilnice

Na področju velike torontske metropole delujeta dva slovenska denarna zavoda, in sicer Hranilnica in posojilnica Janeza Evangelista Kreka, ki je bila prva ustanovljena, ter Hranilnica in posojilnica slovenskih župnij v Torontu. Druža je letos obhajala 15. letnico (1957 - 1972) in je bilo ob tej priliki v „Naši moči“, glasilu hranilnice, navedeno naslednje:

„Tretje petletje je naš vzpon navzgor še večji, razvoj še močnejši. Porast na kapitalu je v teh petih letih enak kot prej v desetih. Stevilka dva in pol milijona to

dokazuje. V vseh 15 letih so člani vložili na hranilne vloge (shares) \$ 7.524.350.00 in \$ 24.982.685.00 na čekovne račune. Posojilnica je v tem času izdala \$ 7.264.500.00 posojil. Vpisalo pa se je v 15 letih 2641 članov.“

„Člani vsak mesec zamenjajo približno za \$ 407.000.00 svojih osebnih čekov. Mesečne vloge na ta račun znašajo \$ 410.000.00. Do sedaj so člani dobili v obliki dividend, obresti, garancijskega fonda in rebato \$ 657.654.00.“

Čeprav je bilo ob ustanavljanju župnijske hranilnice nekaj bojazni, da bo prva Hranilnica in posojilnica Janeza Ev. Kreka zaradi tega trpela, je bil strah neupravičen, ker je bilo na občnem zboru te hranilnice dne 6. februarja 1972 razvidno, da tudi ta slovenski denarni zavod lepo napreduje in dobro služi svojemu članstvu. Ob teh milijonskih številkah iz poročil kreditnih za drug se človeku kar zavrti v glavi, navadno pa je tako, da kadar človek išče finančno pomoč pri ljudeh za to ali ono kulturno - narodno potrebo, težko dobi kak dolar. To ne smem trditi o Hranilnicah samih. Obe sta že večkrat podprli razne slovenske ustanove ali dale nagrade posameznim kulturnim delavcem, kar je samo hvale vredno. V gospodarskem pogledu oba zavoda sijajno služita Slovencem v Torontu in v številnih iz njihovih finančnih poročil se najboljše vidi delavnost naših ljudi ter njihovo skrbno varčevanje.

Protikomunistični borci

Kot po vseh večjih centrih, kjer so protikomunistični borci organizirani, tako tudi v Torontu delujeta dve krajevni organizaciji borcev: DSPB-Toronto, ter DSPB-Tabor. Obe organizaciji nadaljujeta ideološki boj proti komunističnemu režimu v domovini ter internacionalnemu komunizmu soloh. Vsako leto skupno pripravita speminsko proslavo za vse tiste, ki so v boju zoper komunizem padli ali bili zverinsko pomorjeni med revolucijo in po njej od strani komunističnih rabljev.

Ob priliki obiska jugoslovanskega komunističnega diktatorja Josipa Broza-Tita v Kanadi, sta obe organizaciji vložili oster protest pri kanadski federalni vladi in prav tako pri halifaški univerzi, ki je jugoslovanskemu diktatorju podelila častni doktorat iz prava.

Skupna bolečina in skupni interesi še

vedno družijo borce in želeli bi bilo, da bi med njimi prišlo do še tesnejšega sodelovanja tudi v drugih primerih, da bi tako res služili ciljem, zaradi katerih smo zapustili domovino, resnično svobodo narodu ter demokratični politični sistem, v katerem bo narod sam izbral svoje voditelje in ne komunistična partija.

Telovadna zveza

Pod dolgoletnim vodstvom g. inž. Franceta Grmeke, je Slovenska telovadna zveza gotovo ena tistih organizacij, ki vztrajno dela naprej kljub vsem težavam, pomanjkljivostim, neprilikom in drugim oviram, ki jih organizacija srečava na poti svojega delovanja. Leta so starejšim članom odvzela tisto prožnost, ki je potrebna za orodno telovadbo; mladi, razen nekaj izjem, nimajo tiste popolne predanosti, ki je potrebna izurjenemu orodnemu telovadcu, toda kljub temu prihajajo redno vsako sredo v Slovenski dom, kjer vadijo na drugo, bradlji in konju. Tudi dekleta se pridno udeležujejo in če se ne motim, številčno prekašajo fante. Zares je škoda, da se več mladih ljudi ne zanima za gimnastiko, ki je ena najlepših disciplin v športu. STZ je do sedaj nastopila na vseh Slovenskih dnevih, pripravila nekaj lepo uspešnih telovadnih akademij v Slovenskem domu, ter izvedla sedaj že tradicionalni vsakobitni „Moos banket“, kjer se servira izključno lovsovo meso, ustreljen od lovskega odseka STZ.

V zimskih mesecih prireja STZ za svoje člane smučarske tekme v Bancrofu, v sezonskem času pa lov na lose, zajce in druge divjad. Nekajkrat je Zveza organizirala turnir za namizni tenis. Člani v tej organizaciji so agilni skozi celo leto.

Društvo Slovencev Baraga

To društvo je nadaljevanje prvotne cerkvene organizacije, ki se je imenovala „Slovensko katoliško prosvetno društvo Baraga“, ustanovljeno pri župniji Marije Pomagaj. Ko jo je po prevzemu župnije č. g. Andrej Prebil razpustil, se je organizacija preimenovala v „Društvo Slovencev Baraga“ in pričelo delovati izven župnije kot svetna organizacija. Svoje mesto ima sedaj v Slovenskem domu, kjer se vrše tudi vse redne seje ter občni zbori in sestanki. Vsako leto ta organizacija s pomočjo drugih organizacij in posameznikov priredi

največjo slovensko narodno prireditelja na severnoameriškem kontinentu — Slovenski dan. Do sedaj je bilo teh Slovenskih dni 13, ki so vsi lepo uspeli in pritegnili velike množice Slovencev ne samo iz Toronta, temveč iz tako oddaljenih krajev kot so London, Sudbury, Batawa in drugod. Zadnji 13. Slovenski dan je sploh vzbudil veliko zanimanje zaradi Indijancev, ki so na tem dnevu nastopili.

Društvo Slovencev Baraga je dolgo vrsto let vodil g. Ivan Marn, neumoren javni delavec, sedaj pa je to mesto prevzel g. Otmar Mauser. Društvo z zaupanjem gleda v bodočnost, ker med mladino nastaja vse več zanimanja za kulturno udejstvovanje na en ali drug način in upa, da bo na prihodnjih Slovenskih dnevih še več mladine sodelovalo in da bodo ti dnevi postajali boljši in boljši.

Slovenski lovski klub

V Novem Torontu so tamkajšnji ljubitelji lova ustanovili Slovenski lovski klub v oktobru 1971. Ustanovni občni zbor so imeli v cerkveni dvorani Brezmadežne.

Tej novi organizaciji so se priključili mnogi, ki sicer ne delujejo po društvih, imajo pa veselje do lova. Tako ima lovski klub že čez 50 članov, ki so takoj prvi mesec po ustanovitvi pripravili banket za svoje člane in druge rojake. Ob tej priliki so udeleženci lahko med smrečjem na odru videli mogočnega medveda in lisico, trofeje neznanega lovca.

Lovski klub si je kupil že tudi večjo površino zemlje v severnem Ontariju, kjer imajo namen zgraditi lovske kočice, kamor bodo potem člani lahko v lovski sezoni hodili na lov in pustili vrvež in vsakdanje skrbi mestnega življenja za seboj vsaj za nekaj dni.

Slovenska pisarna

Na Manning Ave., že dolga leta posluje Slovenska pisarna, ki torontskim Slovincem nudi knjige zamejskih in zdomskih knjižnih založb in ima zastopstvo mnogih slovenskih časopisov in revij. Po želji naroča in po pošti pošilja knjige naročnikom v razne kraje širne Kanade.

Slovenska knjiga, z velikimi žrtvami izdana na tujem, ima posebno ceno v narodno-kulturnem pomenu in je silna škoda, da so naši ljudje zadnja leta tako opustili branje dobrih slovenskih knjig.

Zaključne misli

Kot je bilo že v uvodu povedano, je silno težko zajeti celotno življenje, ki se pretaka po slovenskih naseljih, zlasti ko v mnoge stvari pisec takega poročila nima zadostnega vpogleda ali čez leto ni pazno sledil vsem dogodkom in jih sproti beležil. Vem, da so nekateri kritizirali prejšnjega kanadskega poročevalca zaradi nekaterih pomanjkljivosti v njegovih poročilih in vem, da morda tudi to poročilo ne bo ustrezalo vsem, ki ga bodo brali, toda odmerjen čas mi ni dovolil, da bi se na dolgo in široko razpisal o tej ali oni organizaciji, tej ali oni organizaciji dal večji pomen in podobno, ker sem prepričan, da vsaka organizacija, kar jih imamo, opravlja važno poslanstvo v torontski slovenski skupnosti, če je tu omenjena ali ne. Pri tem predvsem mislim organizacije kot so Krščansko demokratsko društvo, Slovenska narodna zveza, izključno prekmursko društvo, Večerni zvon in druge. V kolikor so mi bili podatki na razpolago, toliko sem vsaj mimogrede lahko omenil. Nekatero moje prošnje za točnejša poročila o delovanju posameznih organizacij so pri odgovornih ljudeh na letela na gluha ušesa in so iz teh razgovorov gotovo ta poročila pomanjkljiva.

Želel pa bi, da bi se kdo posvetil samo zbiranju podatkov o dejavnosti Slovencev v Kanadi ter potem res v Zborniku podal kronološki pregled vsega, kar se med letom med kanadskimi Slovenci zgodi. Dekler se ne bo našel človek, ki bi tako delo prevzel, bodo poročila iz življenja in dela Slovencev v Kanadi ostala pomanjkljiva.

MONTREAL, Quebec

Slovenska šola

Slovenci v Montrealu so bili vseskozi agilni in lepo napredujejo pri svojem delu za versko in narodno ohranitev. Zlasti je razveseljivo dejstvo, da se je po štiriletnem presledku zopet pričela slovenska šola. To vanžo, a dostikrat zelo nehvaležno delo sta prevzeli dve poklicni vzgojiteljici in sicer gdč. Anica Horvatin in gdč. Marija Terenta.

Uspeh svojega dela sta učiteljici lahko pokazali z nastopom otrok ob priliki obiska sv. Miklavža, ko so se v dvorani zbrali starši in otroci, da praznujejo god dobrega svetnika. Učenci slovenske šole so se dobro izkazali in se z novim navdušenjem zavzei

za učenje materinega jezika. Ob priliki te prireditve se je sprožila tudi misel, naj se pri fari ustanovi misijonski krožek.

Župnijsko življenje

Ze tradicionalna izseljenska maša v cerkvi Notre Dame je bila to pot 2. januarja popoldne in ne ob polnoči na novega leta dan kot običajno. Maše se je letos udeležilo okrog 25 narodnostnih skupin. Približno isto število izseljenskih duhovnikov je somaševalo z montrealiskim nadškofom. Tudi Slovenci so bili močno zastopani, v narodnih nošah pa so bile le nekatere žene in dekleta. Gdč. Anica Horvat je med mašo prečitala slovensko prošnjo, ga. Marija Terenta pa je prinesla pri darovanju nadškofu v dar slovenski pušeljc.

V januarju 1972 je v vodstvu župnije sv. Vladimira prišlo do sprememb. Č. g. Andrej Prebil CM, ki je nasledil č. g. Stanke Boljka kot župnik v montrealiski slovenski župniji, je odšel na svoje novo službeno mesto v Argentino, na njegovo mesto pa je prišel č. g. Ivan Jan od župnije Brezmadežne v Novem Torontu, kjer je služboval kot kaplan.

Čeprav življenje v župniji ob takih spremembah nekoliko zastane, ker je treba nekaj časa, predno vse pride nazaj v normalen tir, toda ustavi se ne. Pred veliko nočjo so kar trije znameniti gospodje obiskali slovensko cerkveno občino. Misijonar p. Jože Kokalj je prišel in pridigal o potrebah misijonov ter ljudem tudi v dvorani nazorno prikazal s skioptičnimi slikami njegov misijon v Zambiji, ter potrebe za uspeh takega misijona. Tudi poučen film o Zambiji je predvajal, tako da si je vsak lahko ustvaril jasnejšo sliko pod kakšnimi pogoji morajo misijonarji delati med tamkajšnjimi domačini.

Dne 21. marca 1972 se je mudil v župniji vrhovni predstojnik Misijonske družbe č. g. Jakob Richardson, ki je Američanec, in se živo zanimal za delo v župniji. Na cvetni teden pa je vodil duhovne vaje in spovedoval msgr. Ignacij Kunsteli, ki je prišel iz Rima na daljši obisk v Kanado in Združene države.

Častiti sestri, ki delujeta v župniji, sta organizirali bazar 8. aprila, drugi dan pa je bilo skupno kosilo, katerega se je udeležilo okrog 150 oseb. Vsi dohodki od obeh prireditev so šli za potrebe župnije.

Otroci slovesne šole so se spomnili vseh mater 14. maja z lepo pripravljeno matersko proslavo. V prvem delu so nastopili

najmlajši s petjem in deklamacijami, v drugem delu pa so dekleta izvedle igrice Otroška ljubezen v režiji g. Antona Štibernika. Dohodki te prireditve so šli za slovensko šolo. Zaključek šolskega leta je bil 27. maja. G. župnik je vsem šolarjem razdelil spričevala, obe učiteljici pa sta jim pripravile nekaj poslastic in daril.

Prvo sv. obhajilo je letos sprejelo 24. otrok: 11 dečkov in 13 deklic. Zakrament sv. birme pa je sprejelo kar 57 otrok. Birnoval je škof msgr. Maurice Baudoux iz St. Boniface, Manitoba, ki se je z otroki tudi pred oltarjem slikal. Ker jih je bilo preveč, da bi se slikali vsi naenkrat, so se morali dvakrat. In sicer enkrat dečki in drugič deklice. Vsem pa bo to lep spomin ne le na prijaznega škofa, pač pa tudi na velik korak v njihovem mladem življenju, ko so bili potrjeni v Kristusove vojake.

Slovensko letovišče

Na letovišču se je prvo nedeljo v juniju pričelo z redno sv. mašo. Na ta dan je zaradi nestalnega vremena odpadla procesija, piknik, ki se je vršil popoldan, pa je kljub slabemu vremenu uspel in so gospodinje vse dobrote prodale, tako da so morali iz mesta pripeljati naknadno še klobase, ki so pa tudi kmalu pošle.

V poletni dobi se večina aktivnosti vrši na letovišču. Tako je bilo dne 25. junija 1972 ponovitev nove maše letošnjega novomašnika g. Matije Balazica v letoviščni lopi, ki je bila za to priliko slavnostno okrašena. Za vse montrealске Slovence je bilo to lepo doživetje, zlasti pa za ožje prekmursko rojake novomašnikove.

Na popoldanskem pikniku je vladalo veselo razpoloženje in se ljudje niso prej razšli, dokler jih ni pregnal dež.

Počitniški dom

Montrealiski Slovenci lahko zabeležijo lep uspeh z ustanovitvijo počitniškega doma. Slovenski visokošolci so organizirali in preskrbeli finančno podporo od federalne vlade, da se je ta sijajna zamisel lahko izvedla. Ves mesec je bilo v domu na počitnicah 25 otrok, na katere je pazilo 7 študentov in študentk. V domu pa so oddajali tudi sobe družinam, ki nimajo na letovišču svojih hišic ali šotorov. Vse na ima na skrbi g. Rudi Seliškar. Slovenska mladina po drugih naseljih si lahko vzame za zaled mladino v Montrealu, kako je treba doprinesati skupnosti.

Tako v Montrealu stari in mladi delajo, da bi si ustvarili čim tesneje povezano skupnost v kateri bo vsak, ki je pripravljen doprinesti svoj delež, imel svoje mesto.

HAMILTON, Ontario

Mesto Hamilton ima približno 310.000 prebivalcev, med katerimi je tudi mnogo Slovencev. Mesto je znano po težki industriji, zlasti je znana Steel Company, ki letno producira nad 6 milijonov ton različnega železa in jekla. Tudi Dominion Foundries izdelava približno 4,5 milijona ton jekla in železa. Poleg teh industrijskih kompleksov so še druge velike tovarne, ki zelo okužujejo zrak nad mestom in vodo v jezeru Ontario, na katerega obali je mesto grajeno.

Slovenci so se v Hamiltonu naseljevali še pred drugo svetovno vojno. To so bili ekonomski emigranti, ki so prišli sem z namenom, da si prislužijo določeno vsoto denarja, potem pa se vrnejo nazaj v rojstni kraj, kjer bi si uredili nekoliko udobnejše življenje kot so ga poznali. Toda te želje se mnogim niso uresničile in so tako ostali v tujem svetu. Po drugi svetovni vojni so se v prvih desetih letih v Hamilton pričeli naseljevati politični begunci in si ustvarjati novo življenje. Večina teh ljudi ima danes lepe družine in svoje domove, ki so jih s trdim delom prislužili. Zadnja leta pa so iz domovine spet pričeli prihajati ekonomski emigranti, ker doma ni bilo dovolj kruha in so bili prisiljeni iskati ga v tujini.

Emigranti so skušali ohraniti medsebojne veze in so večina tudi iskali zakonsko družico ali druga med Slovenci. Nekateri so našli osebno srečo s tujim dekletom ali fantom, pa potem nekako umrli za slovensko skupnost, ki se je pričela graditi.

Leta 1954 in pozneje so se večkrat oglašali slovenski duhovniki in obiskali nekatere Slovence, naseljene v tem delu železe. Leta 1958 je redno pričel prihajati med nas č. g. Andrej Prebil CM, vnel redno nedeljsko mašo za Slovence v cerkveni kapeli sv. Ane na Gage Ave., organiziral cerkveni pevski zbor, ter splošno pričel zbirati razkropljene hamiltonske Slovence v cerkveno občino. Ker je po naravi zelo ponižen mož in dostopen za vsakega, je med ljudmi kmalu našel dober odziv. Na žalost mu ni bilo dano, da bi svoje započeto delo v Hamiltonu nadaljeval. Odpokli-

can je bil v Toronto, kjer je bil nastavljen za župnika pri Mariji Pomagaj, prvi slovenski župniji v Kanadi. Vsem v Hamiltonu je bilo zelo žal, da nas je moral zapustiti.

V mesecu avgustu l. 1960 je prišel v Hamilton č. g. dr. Lojze Tomc in nadaljeval delo, ki ga je pričel g. Prebil. Ljudje so prihajali k sv. maši že kar v lepem številu in je nedeljska nabirka kmalu dosegla \$ 230.00. Pogoji za ustanovitev svoje lastne župnije s cerkvijo in dvorano so bili ugodni in l. 1961 so kupili zemljišče na 20 cesti za 24.000 dolarjev. Leta 1963 je slovenska cerkvena blagajna že imela naloženega v banki \$ 60.000. Na dan 31. avgusta 1963 so pričeli kopati za temelje novemu Slovenskemu domu s kapelo. Veliko ljudi je pomagalo prostovoljno pri raznih delih in dom je bil kmalu pod streho. Ob zidavi novega doma je denar v banki hitro kopal in treba je bilo dobiti posojila. Julija 1967 je bilo v banki 40.000 dol. dolga in na škofiji \$ 10.000, torej \$ 50.000 celotnega dolga, kar ni bilo veliko. Ker je bilo nujno da se stavba dokonča za uporabo za razne prireditve, je moral cerkveni odbor nujno preskrbeti nov kredit v banki. Dole je tako narastel na 150.000 dolarjev. To je postalo precejšnje breme za redne člane cerkvene občine, katerih je le okoli 200 z rednimi nedeljskimi kvvertami. Do 31. decembra 1971 je bilo odplačanega le \$ 2.000. Veliko lažje bi bilo, če bi se vsi Slovenci pridružili župniji, tako pa jih ena tretjina stoji ob strani in hodijo v angleške cerkve, nekateri pa sploh nikamor. Precej Slovencev je prenehalo sodelovati z župnijo že l. 1964, ker se jim je zdelo, da niso bili zadostno informirani o finančnem stanju župnije.

Druge novice od Sv. Gregorja Velikega

V decembru leta 1970 je g. dr. Tomc dobil dolgo pričakovanega pomočnika v osebi č. g. Ivana Doberška, ki je stopil k salezijancem in pel novo mašo v begunstvu. Mnogim Slovincem je znan še iz avstrijskega taborišča. G. Doberšek je prišel v Hamilton iz Trsta in se hitro uvedel v župnijske posle nove župnije.

Leto potem ko je g. Doberšek prispejal v Hamilton, se je prejšnji župnik g. dr. Lojze Tomc poslovil od svojih faranov in odšel v pokoj. Tako je za njim prevzel župnijske posle č. g. Doberšek, kateremu tu in tam pri dušnem pastirstvu pride pomagat g. dr. Ceglar.

Cerkveni odbor župnije Sv. Gregorija Velikega je na dan 27. marca 1971 pod vodstvom predsednika g. Janeza Šušteršiča priredil poseben večer akademskemu kiparju g. Francetu Goršetu. Ob tej priliki je slovenski umetnik razstavljal svoja najnovejša dela ter risbe, ki jih je pripravil za prvi del romana o škofu Baragu, ki ga je napisal pisatelj Karel Mauser.

O kiparju Goršetu sta na tem večeru govorila kar dva govornika in sicer župnik župnije Marije Pomagaj g. Tone Zrnc ter dr. V. Bratina.

Ob koncu leta vselej s silvestrovanjem zaključimo, pred pustnim torkom je tudi rustna zabava s krofi in drugimi dobrotami in tudi jurjevanje je odlično uspelo. Bilo pa je še več družabnih prireditev.

V nedeljo, 16. aprila 1972 je bila v dvorani izvedena lepo uspela Prešernova proslava. Velikega pesnika je recitiral g. dr. Anton Kačinič, gdč. Silvija Ovčjak pa je z glasbenimi vložki dala izvajanju globlji umetniški izraz.

Tudi bazar Katoliške ženske lige je zelo uspel in splošno vse prireditve te delavne ženske katoliške organizacije v naši fari.

Slovenska šola je 14. maja pripravila materinski dan z nastopom najmlajših, ki so osvojili navzočo publiko z dobro pripravljenim programom. Nastopili so pozneje tudi v Torontu na Katoliškem dnevu.

Ob zaključku učnega leta je slovenska šola 20. maja napravila izlet v botanični vrt, po izletu pa so bila v dvorani pri župniji razdeljena spričevala.

Isti dan se je vršil banket v spomin posvetitve cerkve in doma, katerega se je udeležilo precej slovenskih družin. Tudi ob tej priliki so nastopili otroci, ki jih je za te nastope pripravil g. Klinet.

Lena slovesnost v naši župniji je bilo prvo obhajilo naših otrok. Prvoobhajanjem smo pripravili tudi zajtrk in seveda fotografiranje je bilo veliko.

V soboto, 17. junija so se odpravili na izlet v Niagara Falls mašni strežniki, kjer so si ogledali velike slapove in druge zanimivosti, katerih tam ne manjka.

Tako življenje Slovencev v Hamiltonu teče, čeravno ne brez težav in problemov, pa vendar v krogu slovenske skupnosti. Bi skuša ohraniti čim več slovenske kulture in domače družabnosti.

Ker se je nekaterim zdelo potrebno, da se našim ljudem nudi tudi nekaj poletnega razvedrila v prosti naravi, so kupili 23 akrov zemlje ob 6 cesti blizu veleceste 401. S prostovoljnimi delom so zemljišče očistili, najeli nekaj strojev, da so skopali plavalni bazen, skozi katerega so napeljali potok, ki teče preko kupljenega zemljišča. Kmalu je bila zgrajena primerna dvorana, kjer se lahko tudi v dežju obiskovalci zabavajo. V Slovenskem parku tudi slovenski odbojkaši vadijo in so 22. aprila 1972 z različnimi drugimi društvi tekmovali v Peterborough, kjer so odnesli prvenstvo. Lep uspeh za hamiltonske Slovence.

Na letovišču je urejeno tudi igrišče za balinanje, nogomet in drugi šport. V poletni vročini pa je seveda voda tista, ki največ ljudi privabi v Slovenski park, kjer se v prijetni družbi pozabavajo in v vodi ohladijo.

Najnovejši dodatek so nova moderna stranišča, ki so tudi zadnja večja stavba, ki se bo še gradila. V glavnem bo letos vse dokončno urejeno, kar bo potem vsem, ki bodo Slovenski park obiskovali, lepo služilo.

Slovenski park je last 100 delničarjev, ki so večina slovenske družine iz Hamiltona, Burlingtona, Kitchenerja, Guelpha in druge okolice.

Slovenska podjetnost je tudi v uspehih hamiltonskih Slovencev vidna in otipljiva. Kier je namreč volja, tam se zapreke premagajo.

WINDSOR, Ontario

Zaradi ugodne klime in hitrega razvoja industrije — saj so v našem mestu zastopane kar tri največje industrije avtomobilov — je tudi dotok priseljencev vedno večji in mesto se vsako leto vidno širi.

Starih priseljencev je tukaj še 1/3 in ti vedo povedati kakšne težave so imeli, ko so prihajali v novo deželo. Dela ni bilo in jezika niso znali, kar je delalo njihov položaj še težji. Malo lažje je bilo za begunce, ki so pozneje prihajali sem z zagotovljeno službo pod obvezo, da bodo na tem delu ostali leto dni. Mnogi delodajalci so to pogodbo izkoristili in to ceneno delovno silo izkoriščali, kakor se je najbolje dalo. To je bil tudi razlog, da je vsak po enem letu te obvezne službe svoje delovno mesto zapustil in si poiskal novo službo v mestu.

Ker so Slovenci delavni ljudje, so si kmalu izboljšali svoj življenjski položaj in se gospodarsko opomogli. Otroci teh ljudi večina študirajo in marsikateri od njih zavzema prvo mesto v šolah pri študiju in pri športu. Ugodnost za višjo izobrazbo nudi v mestu univerza, ki se zadnja leta zelo hitro razvija in širi z novimi fakultetami, ki so opremljene z najnovejšimi modernimi pripomočki in so vse skupaj v enem delu mesta. Slušateljem univerza nudi tudi stanovanje in hrano in ker je študij mnogo cenejši tu kot v Ameriki, veliko Amerincev obiskuje našo univerzo kakor tudi mnogo študentov iz Srednje Amerike.

Zelo veliko naših ljudi je prišlo zadnja leta naravnost iz domovine, mnogi pa tudi iz Zpadne Nemčije, kjer so bili na sezonskem delu. Ti najnovejši priseljenci imajo večina vsi poklice in zato lažje najdejo delo, mnogi imajo tu sorodnike, ki jim pomagajo preko prvih težav, ostalim pa tu in tam rojaki pomagajo najti zaposlitev, stanovanje in družbo, kar je vse pohvale vredno. Najnovejši emigranti pa imajo še to ugodnost zadnjih nekaj let, da jim država plača toliko, da se lahko skromno preživljajo, med tem ko oni nekaj mesecev obiskujejo tečaj, kjer se učijo angleški jezik. Tjim pomaga, da hitreje obvladajo tukajšni jezik in tako preje najdejo primerno zaposlitev.

Kulturno življenje

Ko so se prvi priseljenci malo znašli in opomogli, so ustanovili društvo „Zvon“, da so se ob raznih prilikah zbrali. Pozneje so še ustanovili „Zvonček“ za mlajše in tudi pevsko društvo so imeli, katerega je zelo dolgo vodila gospa Debevčeva. Begunci so kulturno življenje poživili tudi z igralškimi nastopi in pri tem ugotovili, da jih je med njimi mnogo z lepimi talenti. S pomočjo vseh treh generacij so pred tremi leti kupili lastni Slovenski dom, da bo središče narodnega življenja nam in bodočim rodovom.

Slovencev je v mestu kakih 450. Osredno društvo, imenovano „Slovensko kulturno društvo Zvon“, je za predsednika ponovno izvolilo g. dr. Staneta Baha. To društvo prireja tradicionalne slovenske zabave kot so pustna zabava z maskami, vinska trgatav in silvestrovanje. Kulturni odsek društva pa navadno vsako leto pripravi materinsko proslavo in miklavževanje. Pri tem delu navadno pomagajo fantje in dekleta iz mladinske organizacije, ki

ji trenutno predseduje Marija Žagar. Nekatera teh deklet imajo zelo lepe glasove in nas večkrat razvesele s pevskim nastopom, za katere jih pripravi Marica Žagar. Tako je bila lanska materinska proslava pripravljena z zelo pestrim sporedom. Veliko naše mladine se uči razne instrumente in mnogi med njimi žanjejo lepe uspehe. Mladinska organizacija pa je pripravila prizor „Kmet in avtomat“, kar je bilo zelo dobro podano in so mnogi v svojih vlogah pokazali svoje talente. Tudi zapela nam je mladina pristrčno lepo. Letos so pa možje povabili žene na proslavo materinskega dne, kjer so jim postregli z večerjo, da jim ni bilo treba kuhati doma. To je bila dobra zamisel.

Mladinska organizacija vsako leto javno nastopa na mednarodnem dnevu in to vselej z lepim uspehom. Skrbno pripravijo ples v narodnih nošah in pevske točke ob spremljavi harmonike in tako širijo slovensko ime. Tudi slovenski „štant“ večkrat napravijo, parkrat pa so nam pripravili zelo doživeto sekanje pirhov v Slovenskem domu.

Športno udejstvovanje

Fantje so preko velikih ovir prišli do svojega nogometnega kluba in mu dali ime „Slovenski športni klub SLOVENIJA“, kateremu že drugo leto predseduje France Lebar. Nogomet igrajo že tretje leto. V nogometni sezoni igrajo v ESSEX AND KENT SOCCER LEAGUE (nogometna liga), v kateri so vključene tudi druge narodnostne športne skupine, v zimskem času pa prakticirajo in vadijo sami. Poleg nogometa gojijo tudi namizni tenis (ping-pong) ter šah. Dokončno so se tudi domeniili, da bodo na letnem letovišču Triolav zgradili prostor za kezanje za moške in ženske, kar bo gotovo mnogim v prijetno razvedrilo in zabavo v prosti naravi.

Versko in duhovno življenje

Za naše versko in duhovno življenje pa skrbijo slovenski lazaristi iz Toronta. Pred božičnimi in velikonočnimi prazniki imamo navadno tridnevni misijon ali duhovno obnovo. Od septembra 1970 naprej pa smo tako srečni, da imamo vsako četrto nedeljo v mesecu slovensko sv. mašo, ker pride med nas g. p. Bogolin Lenard, frančiškan iz mesta Detroit. Eno leto je bila ta mesečna maša v Slovenskem domu, sedaj pa se vrši v hrvaški cerkvi sv. Frančiška. 335

kamor zahaja precej naših rojakov k nedeljski sv. maši. Ta mesečna slovenska maša nas res poveže in druži v eno družino. Vselej se opaža nove obraze, kar je zelo razveseljivo. Precej jih pride tudi iz Detroita, zlasti starejših — privabi jih petje, ki je sedaj ljudsko — pozna pa se, da je med ljudstvom nekaj članov prvotnega pevskega zbora, ker so nekateri glasovi zelo močni in uglajeni. Petje vodi in igra na harmonij g. Jeraj, včasih pa igra tudi že njegov sin ali hčerka, kar je hvale vredno. Po sveti maši se zberemo v Slovenskem domu ob kavi in pecivu, katero pripravijo skrbne gospodinje. Tu se nam ponudi prilika, da se marsikaj prijateljsko pomenimo in medseboj še bolj spoznamo. Ta prilika se navadno tudi porabi, da se raznim jubilentom in godovnikom zapoje. Slovesnejše smo proslavili rojstni dan g. p. Bogolina. Lani ob taki priliki, je bila slovesnost zlatoporočencev Lojzeta in Frančiške Marn iz okolice Trebnjega, ki sta že nad 50 let v tej deželi in je gospod že dopolnil 80 let. Kljub visoki starosti se sam z ženo pripelje, za kar mu je res za čestitati. Tako lepo doživet je vselej ta najnovejši obred v slovensčini. Zadnje mesece se po tej slovenski maši snidenje v domu raztegne zaradi petja, ki kar noče in noče prenehati, ker bi poslušalci, zlasti starejši, še in še poslušali.

Za letošnji velikonočni misijon pa smo imeli veliko čast, pozdraviti med nami preč. g. Ignacija Kunstlja, ki nam je tako lepo po očetovsko govoril in v kratkem času obiskal zelo veliko rojakov, za kar smo mu vsi hvaležni. Misijon je bil zelo lepo obiskan.

Slovenski tisk in pomanjkljivosti

Med nami je dokaj bralcev slovenskega tiska, vendar bi bilo število lahko še večje. Do sedaj je tu okrog 40 naročnikov Božje besede. Letno se proda okoli 50 zbirk Mohorjevih knjig. Veliko je naročnikov Ave Maria. Tudi Ognjišče mnogi dobivajo. Manj na je naročnikov Ameriške Domovine, Slovenske Države ter ostalih slovenskih časopisov in revij.

Veliko dobrega je med nami — a odkrito povedano, tudi trenja — kar je tudi človeško. Če bi znali osebne stvari pozahiti in v javnem življenju skrajno stopiti kot družina v dobro nam vsem in našim mlajšim, bi se dalo še marsikaj storiti in bi ob uspehih delili srečo in zadovoljstvo. Ob takem premišljevanju človek pride do za-

ključka, da naši srenji manjka duhovnika, ki ne bi bil le posrednik med Bogom in ljudmi, temveč bi kot dober pastir zbral vse slovenske ovce in skrbel za njihov duhovni in telesni blagor.

LONDON, Ontario

Slovinci v Londonu smo raztreseni po vsem mestu in nas je tukaj naseljenih od 400 do 500. Edina organizacija, ki jo imamo, je „Slovensko kulturno in družabno društvo“, ki je bilo ustanovljeno, če se prav spominjam, leta 1959. Imamo svoj Slovenski dom, ki se največ uporablja za družabne prireditve s plesom, za miklavževanje in slične prireditve. Na kulturnem polju smo zelo revni in za otroke nimamo slovenske šole.

Preteklo leto smo Slovenci sodelovali pri mednarodni razstavi tu v Londonu in razstavljali različne slovenske izdelke. Razstava je zelo lepo uspela in je pri kanadčanih vzbudila veliko zanimanja.

V božični in velikonočni dobi, ko nas obiščejo slovenski misijonarji, se zberemo v cerkvi sv. Martina na Cathart St., kjer prisostvujemo cerkvenim obredom v slovensčini, kar je vselej lepo in globoko doživetje.

Škoda, da ni med različnimi slovenskimi naselji več družabne in kulturne povezave. Slovenstvo bi se dalj časa ohranilo v tej deželi.

KITCHNER WATERLOO in okolica

V Kitchner Waterloo in okolici kot Preston, Galt, New Hamburg in Guelph živi okoli 100 ali nekaj več slovenskih družin. Prihajajo pa tudi še rovi tu in tam. Vsi so se toliko gospodarsko postavili na noge, da so si kupili lastne domove. Leta 1960 smo ustanovili društvo „Sava“. Od začetka je kazalo, da bo društvo kar lepo uspevalo, potem na so Belokranjci ustanovili svoje društvo „Pled“ in s tem skoraj onemogeli naše društvo. Vednar se je društvo „Sava“ snet onemoglo pod predsedstvom Rafaela Turka, ki je bil tudi ustanovitelj in tudi sedaj leno napreduje pod vodstvom sedanega predsednika Rudija Murkota. Sava ima sedaj svoje zemljišče in imamo, da homo enkrat imeli tudi svoj Slovenski dom. V organizaciji imamo tudi lovski in šahovski odsek. Zlasti lovski je zelo dobro zastopan.

Leta 1960 nas je obiskal Vinko Cestnik iz Burlingtona in nas zainteresiral za neko zemljišče, katerega smo pozneje res z delnicami kupili. S prostovoljnim delom smo zemljišče očistili in ga spremenili v poletno letovišče. Ustanovili smo odbor pod predsedništvom Toneta Marušiča iz Hamiltona in krstili kraj za Slovenski park. Sedaj pa je že četrto leto predsednik g. Leopold Alič.

Na letovišču smo uredili kopališče in začasno dvorano za ples ali zatočišče v slabem vremenu. Za otroke smo uredili igrišče z več gugalnicami. Za odrasle smo zgradili dva prostora za balinanje, potem igrišče za odbojko, košarko in nogomet, za piknike pa smo zgradili raženj na električno kjer se lahko trije prašiči naenkrat pečijo. Prostora za parkiranje avtomobilov je tudi dovolj. Letos smo napravili tudi nova moderna stranišča. Navrtali smo tudi svoj vodovod in imamo na zemljišču dobro pitno vodo. Ker imamo vsi razne poklice, nam pri delu na letovišču zelo prav pride, ker nam ni treba najemati tujih ljudi in imeti nepotrebnih stroškov. Tako se v poletnih mesecih redno zbiramo v Slovenskem parku in prosti naravi, vzdržujemo medsebojne zveze in ohranjamo staro slovensko družabnost. Slovenski park je na zelo primerenem kraju, ker imamo vsi, oni iz Hamiltona, iz Guelpha in iz Kitchnerja enako daleč.

Slovinci, če se resno lotijo nečesa, lahko veliko storijo. Tudi mi skušamo po svojih močeh delati na tem, da bodo Slovenci iskali slovenske družbe.

SUDBURY, Ontario

Tudi Slovenci v Sudbury se z veliko vnemo trudijo, da bi se narodno ohranili. Tamkajšnje Društvo Slovencev že več let organizira razne prireditve in nastope, ki ne samo ohranjajo slovensko zavest med rojaki, temveč tudi širijo slovensko ime med tujci. Otroci iz Sudbury so že ponovno nastopali na Slovenskih dnevih v Torontu, letos pa so nastopili na Katoliškem dnevu, ki ga vsako leto priredita obe slovenski župniji.

Na svojem letovišču, ki ga imajo sudburški rojaki ob jezeru Wolf, pa so 20. avgusta 1972 blagoslovili križ, ki so ga tam postavili, kot izraz svoje vere, in da tudi pri igri ne pozabijo na Križanega Odrešenika. Sv. mašo in blagoslovitev križa je opravil č. g. Janez Kopač iz Toronta. Za kulturni del programa, ki se je vršil

popoldne, pa je skrbela tamkajšna mladina s svojimi nastopi, ter folklorna skupina „Biser“ pod vodstvom ge. Nežke Škuj iz Toronta. Ob tej priliki je bilo tudi več pozdravnih nagovorov gostov, ki so prišli od drugod.

Po končanem programu je sledila prosta zabava, na kateri so igrali „Končanovi fantje“. Lep in sončen dan je pripomogel, da je prireditev lepo uspela in rojake še bolj navdušila k še bolj vnetemu delu za skupnost, ki so si jo v Sudbury ustvarili. Daj Bog, da bo njihovo delo še naprej tako uspešno.

BATAWA, Ontario

Kot drugod po Kanadi, tako so se slovenski povojni begunci pričeli naseljevati v Batawo v letih 1948—49. Bilo nas je tedaj tukaj kakih 50—60, in če se ne motim, le moški. Pozneje je prišlo sem tudi nekaj deklet. V letu 1952 in pozneje pa so prišle za možmi tudi njihove družine. Nekateri iz taborišč, druge naravnost iz Jugoslavije.

Kmalu po prihodu v Batawo se je več fantov poročilo. Nekateri so pripeljali dekleta iz drugih krajev, nekaj pa jih je odšlo in so si našli zaposlitev, kjer so imeli dekleta.

Po nekaj letih, ko so se malo razgledali in priučili jeziku, jih je več odšlo v avtomobilsko industrijo v Oshawo, nekaj pa v Toronto.

V prvih letih smo imeli kar mešani pevski zbor, ki ga je vodil Drago Ložar. V zboru nas je bilo kakih 25. Nastopali smo večkrat na raznih krajih in tudi na radiu. Redno pa smo peli v cerkvi.

Nekaj let smo vzdrževali tudi slovensko šolo ter prirejali razne prireditve, kot so materinske proslave, miklavževanje in družabne večere.

Med obiskovalci, ki so nas prišli obiskat v Batawo, so bili med drugimi tudi uredniški škofovi dr. Gregorij Rožman, p. Odilo, č. g. Vinko Zaletel, č. g. Wolbang in drugi.

Sedaj je tu in v bližnji okolici le še 12 družin in nekaj samcev. Na splošno smo povezani in skušamo ohranjati naše slovenske tradicije. Skoro vsi smo naročniki raznih slovenskih časopisov in revij. Osem jih prejema Mohorjeve knjige. Radi na napravimo čez 100 milj dolgo pot, da obiščemo razne slovenske prireditve v Torontu.

Tudi Slovenci v Winnipegu so si ustvarili lepo skupnost, okrog svoje župne cerkve, kjer župnikuje č. g. Jože Mejač.

V letu 1971 so imeli vrsto prireditev in slovesnosti, na katerih so se Slovenci zbrali v velikem številu. Tako so otroci Slovenske šole pripravili in z lepim uspehom izvedli akademijo na čast materam in gledalce navdušili s svojim izvajanjem deklamacij, petja in drugimi točkami, učenci najvišjega razreda pa so uprizorili „Barago na oltar“.

Prvo obhajilo v letu 1971 je sprejelo le 12 otrok, katere je skrbno pripravljala na ta izreden dogodek v njihovem mladem življenju gđ. B. Babič in jih vodila. Po cerkvenih obredih so bili prvoobhajanci postreženi z zajtrkom, ki jim ga je v dvorani pripravila ga. A. Bedernjakova.

Zelo veliko število otrok pa je bilo dne 6. junija 1971 birmanih. Kar 36 jih je bilo, kar je res veliko. Na zakrament sv. birme so se otroci dolgo pripravljali. Slovesnosti so bile lepe in cerkev polna kot za Božič. Kardinal, ki je birmoval, se je zelo zanimal za versko življenje župnije, posebej pa se je zanimal za petje zbora in pesmi „Bele sveče so prižgane“ ter „V večnem žaru se blesteča.“

Pri slavnostnem kosilu v dvorani je bilo nad 200 ljudi. Kardinal je še naprej z zanimanjem povpraševal o Slovencih in se je zlasti čudil domačnosti in družinskemu vzdušju, ki je vladalo v dvorani. Birmancem je podpisoval molitvene knjižice in nekaterim deklicam v šali celo obljubil, da bo spet prišel, ko se bodo možile. Od Slovencev v Winnipegu je odnesel najlepše vtise.

„Folklorama 71“

Kot v Torontu vsakoletna „Caravana“, tako tudi v Winnipegu „Folklorama“ izraža kulturno raznolikost mestnih prebivalcev. Ker se je izkazalo, da je cerkevna dvorana premajhna za vse aktivnosti, ki so bile na programu lani, so organizatorji sklenili prenesti nekaj programa ven na prosto, nekaj pa v dvorano. Priprave za to prireditev so se zgodaj začele in prostor okrog cerkve, kjer naj bi se del programa vršil, je bil ves asfaltiran. (Sedaj na tem protoru lahko parkira do 40 avtomobilov.) Prostovoljci so zunaj napeljali električno razsvetljava ter zvočnike in okinčali prostor z venci in rožami, tako da je

bilo omizje zunaj zares privlačno. Tudi za ples je bil določen zunaj poseben prostor in dvorana je bila na razpolago le za razstavo, predvajanje filmov in skioptičnih slik.

Uradno se je Folklorama 71 pričela 15. avgusta. Že prvi dan je bil obisk zelo lep. Vse tja do 21. avgusta, ko se je Folklorama zaključila, je prevladovalo lepo vreme, tako da je bilo obiskovalcev slovenskega paviljona res veliko. Mnogo priznanja in pohval so bili deležni Slovenci za svoj trud. Petje mešanega pevskega zbora v narodnih nošah je posebno želo veliko priznanja. Zadnji večer so pevci pripravili koncert in moški oktet, ki je tudi izvedel nekaj točk, je žele navdušeno odobravanje. Z razstavo, filmi in skioptičnimi slikami pa je bila obiskovalcem prikazana naša domovina in njeni ljudje.

Tako je slovenska winnipeška skupnost dosegla sijajen uspeh ne le v kulturnem pogledu, temveč je to pot zabeležila tudi boljši finančni uspeh kot lani. Zahvala za to pa gre vsem požrtvovalnim ljudem, ki so s svojim delom pripomogli do tako lepega uspeha.

Druge novice iz Winnipega

Nedavno je „Slovenski klub“ praznoval 20-letnico svojega obstoja. Ob tej priliki so člani kluba kupili manjši kos zemljišča blizu mesta, katerega sedaj preurejujejo v poletno letovišče. Oddih v prosti naravi vselej krepi tudi duha in bo ta novi kos slovenske zemlje v Winnipegu dobro služil vsem našim ljudem v poletno razvedrilo.

Vse to je dokaz, da je slovenska skupnost v Winnipegu živa in delavna.

LETHBRIDGE, Alberta

Čas se potaplja v preteklost, kot bi se vrtil na filmskem traku, misel pa se vrača nazaj na žalostne, ter le od časa do časa zelo skopo odmerjene veesele spomine. Desetletja so že minula, odkar smo zapustili rodno zemljo, da si ohranimo življenje in v svobodi ostanemo zvesti načelom, zaradi katerih smo danes v tujini. Po težkih letih begunskega življenja v taboriščih, so se nam končno odprla vrata v svet in v novo domovino.

Leti 1948—49 so prispelle prve večje skupine slovenskih beguncev v okolico Lethbridgea na dveletno obvezno delo na plantaže sladkorne pese. Redke so bile družine,

ki bi po tej dveletni pogodbi še ostale na kmetijah. Večina se jih je preselilo v mesto, kjer so skušali dobiti primerne zaposlitve. Kakih 30 slovenskih družin se je tako naselilo v Lethbridgeu, kjer se je kmalu razvilo zelo živahno kulturno delovanje. Ustanovili so Slovensko društvo, katerega odbor je skrbel za različne prireditve kot so: žalne proslave, materinski dnevi, predavanja, zabavni večeri s plesom, pikniki, itd. Na žalost ta aktivnost ni trajala dolgo. Ker mesto v tistem času ni imelo omembe vredne industrije (prebivalci mesta so bili predvsem trgovci in upokojeni kmetje), mnogim ni nudilo primerne zaposlitve, in se je zato mnogo Slovencev odselilo drugam, predvsem v Toronto. Kulturno življenje je bilo z odhodom teh ljudi zelo prizadeto in omejeno, pozneje pa je na žalost popolnoma usahnilo. Upravičenega vzroka za to kulturno nedejavnost ni, ker nas je še vedno dovolj, manjka le požrtvovalnosti in volje.

V kulturno prizadevanje moram vključiti poizkus uvedbe slovenske šole. Na pobudo č. g. Andreja Prebila, je leta 1969 z vsjo požrtvovalnostjo g. prof. Janez Mahnič — ki tu poučuje na srednji, višji šoli — vpeljal slovenski pouk. Njegova želja je bila, da bi nekdo prevzel in poučeval nižje razrede, on sam pa srednješolce. Kljub temu, da je bilo med nami dovolj sposobnih ljudi, ki bi pri slovenski šoli lahko pomagali, se za to nihče ni zanimal. G. prof. Mahnič je sam poučeval kakih 20 učencev in vztrajal okoli 8 tednov, nakar je zaradi pomanjkanja pomoči moral to svoje delo opustiti. Tako je bilo onemogočeno nadaljevanje slovenske šole.

Kjerkoli po svetu je pot usode popeljala Slovence, je v njih srcih z njimi šla tudi globoka in trdna vera. Tako smo tu med Kanadčani znani kot člani globoko vernega naroda. Da je versko življenje med nami ostalo na tako visoki stopnji, gre zahvala slovenskim duhovnikom, ki so nas redno obiskovali. Prvi med njimi je bil pokojni č. g. p. Odilo Hajnšek, potem č. gg. Karel Wolbang, Martin Turk, Janez Tkalec, sedaj nam pa že vrsto let redno prinaša s svojo mehko besedo, dobrohotnostjo, skromnostjo in veselo naravo duhovne pomoči č. g. Jože Mejač. Pri vseh verskih obredih, ki so jih ti slovenski duhovniki ob priliki svojega obiska med nami opravili, je navadno preneval pevski zbor pod vodstvom Jerneja Hribarja (Hribarjev ata), ki je kot izkušen organist z izrednim veseljem igral na orgle. Neozdravljiva

bolezen ga je prezgodaj iztrgala iz naše srede.

Nova maša č. g. Martina Dimnika

Izredno slavje in ponos naši Lethbridgeski skupnosti je bila nova maša č. g. Martina Dimnika. Ni bilo sicer mlajev, opletenih z venci, tudi niso odmevali iz cerkvenega stolpa zvonovi, kot je bila to navada doma, toda tudi v skromnosti se igrali sreča in zadovoljstvo. Dne 26. junija 1971 je g. Martina na njegovo željo posvetil v duhovnika nadškof iz Winnipega, George Cardinal Flahiff, CSB, DD (iz reda sv. Bazilija, v katerega je vstopil tudi on sam.) Domači cerkveni zbor je lepo prepeval med posvečitvijo in sv. mašo. Berila sta brala bratranca novomašnika Jože Petrič in Tone Dimnik. Darila so nesti k oltarju novomašnikova mama Zorka, stari oče, teta Mici in stric Janez, ki je za to izredno priliklo priletel iz daljne Argentine.

Novo mašo je g. Martin bral 27. junija 1971 v župnijski cerkvi Marije Brezmadežne. Ko je v spremstvu duhovščine prihajal v cerkev, sta ga pred oltarjem pozdravila njegova sestrična Barbara in

Novomašnik Martin Dimnik

bratranec Marko z novomašniškim križem in lepim šopkom rdečih nageljnov. (Novomašniški križ je imel že dalj časa pripravljen stari oče.) Berila pri maši sta brala njegova najboljša sošolca. Pridigal mu je č. g. msgr. Keelen, kateremu je novomašnik kot deček ministriral. Darila so prinesli k oltarju novomašnikove sestrične Kati, Beti, Marta in Hedi. Pri novi maši je bilo prisotnih 25 duhovnikov, med njimi tudi dva slovenska in sicer č. g. Jože Mejač in č. g. Martin Turk.

Po cerkvenih obredih so se župljani zbrali v cerkveni dvorani k slavnostnemu kosilu. Ob tej priliki je med angleškimi govorniki pozdravil novomašnika v slovenščini g. Pavle Kveder. V jedrnatih besedah je opisal dolžnosti in obveznosti duhovniškega stanu, ter mu dajal poguma na življenjski poti, ki si jo je izbral. Novomašnik se je vsem zahvalil, ki so kakorkoli pripomogli, da je dosegel svoj cilj. Del njegovega govora je bil v slovenščini, v katerem se je zahvalil svoji materi, ki je s svojo vzgojo največ pripomogla, da je dosegel svoj duhovniški poklic in pa staremu očetu, za njegove napotke in opozorila.

Kar tri dni so trajale slovesnosti. Na večer pred praznikom apostolov sv. Petra in Pavla je bila pōnovitev nove maše v slovenščini. Kljub temu, da je Martin napravil le dva razreda slovenske begunske šole v taborišču Spittal, ostale študije pa vse v angleščini, obvlada slovenski jezik neverjetno dobro. Slavnostno je zadonela pesem „Novomašik bod' pozdravljen“, ko se je bližal k oltarju v spremstvu č. g. Mejača in č. g. Turka. Hribarjev ata, ki se je vneto pripravljaj na to novo mašo, na žalost ni dočakal teh slovesnosti in je pevski zbor vodil njegov sin Janez. Berila pri maši sta brala novomašnikova strica Janez in Tone, darila pa so prinesli strici: Janez, Jože, Štefan in Peter. Vsa slovenska srenja, kateri se je pridružilo precej Hrvatov, se je zbrala v lepo okrašeni cerkveni dvorani, kjer so jih čakale z dobrotami obložene mize. Ob tej priliki je pozdravil novomašnika č. g. Jože Mejač. V svojem govoru je med drugim živo obudil spomin na novomašnikovega pokojnega očeta in na njihova skupna dijaška leta. Njegov bratranec Stanko pa ga je presenetil z ganljivo lepo deklamacijo, katero je sestavila za to priliko novomašnikova teta č. s. Branka, usmiljenka v Beogradu. V imenu rojakov pa je podaril novomašniku lepo darilo Lovro Novak.

Pri vseh slovesnostih je bilo večkrat

opaziti od sreče do solz ginjenega Martínovega starega očeta, posebno še, ker je videl v svojem vnuku, kar je želel videti v svojem sinu, novomašnikovemu pokojnemu očetu, ki je bil ubit na Velikem Osolniku leta 1943.

Ostale novice iz Lethbridgea

Trdna slovenska kmečka korenina Dimnikov ata je 11. februarja 1972 dopolnil 84 let. Kljub težki operaciji pred štirimi leti, vodi vse svoje gospodinjstvo, za razvedrilo in telesno gibanje pa se vozi s kolesom. S sedaj že pokojno ženo sta 19. junija 1961 v krogu svoje številne družine obhajala zlato poroko. Kot zelo vpliven in aktiven javni delavec v domovini, se Dimnikov ata še danes zanima za vse svetovne novice, katere prebira v raznih slovenski časopisih.

Lepo starost uživa tudi Hribarjeva mama Tončka, ki je 13. junija 1972 obhajala svojo 80-letnico. Najstarejši med rojaki pa je bil Novakov oče, kateri bi 10. avgusta 1970 dopolnil 84 let, pa ga je Bog mesec dni pred njegovim rojstnim dnevom poklical iz te solzne doline. Kot predsednik mlekarske zadruge v Naklem in dober gospodarstvenik, je bil zelo znan in spoštovan. Tudi v Kanadi je v začetku predaval o gospodarstvu. Zadnja leta pa si je vedril življenje z ribolovom.

Dne 15. junija 1966 so otrpnila srca rojakov ob novici, da je prometna nesreča zahtevala življenje gospe Tončke Kveder. Ker je bila med ljudmi zaradi njene družabne in vesele narave zelo priljubljena, jo še vedno zelo pogrešamo.

Poleg zgoraj omenjenih počivajo iz naše srede v tuji zemlji še naslednji rojaki: Franc Kranjc, ubit v prometni nesreči 21. novembra 1953. Ludvik Govednik, staronaseličenec, umrl 20. decembra 1954. Marija Novak, umrla 27. aprila 1960; Janez Lovše, umrl 11. decembra 1960; Ana Božtežar, hčeka staronaseličenca, umrla 4. decembra 1961; Marija Dimnik, umrla 19. marca 1964; Ana Mrak, umrla 13. avgusta 1966; Ivan Plaušteiner, umrl 14. oktobra 1970 in Jernej Hribar, umrl 16. februarja 1970.

Gospodarsko smo uspeli, kulturno hiramo

Slovinci tu smo znani kot gospodarsko splošno dobro stoječi. K temu uspehu rojakov so pripomogle različne okoliščine. Družine, kjer sta bila mož in žena ali cele

več družinskih članov zaposlenih, so s trdnim delom in pridnim varčevanjem ter podjetnostjo kmalu toliko napredovali, da so si poleg svojega doma nabavili še eno ali več stanovanjskih hiš za oddajanje. Zanimivo je, da se je kmetijstva izmed beguncev oprijel in pri tem vztrajal le eden in sicer Valentin Mravlja.

Zato lahko zapišemo, da smo gospodarsko uspeli, kulturno pa smo shirali. Želeli bi bilo, da se zbudimo iz tega kulturnega mrtvila in obnovimo kulturne prireditve, ki nas bodo spet zbližale in tudi našo mladino pripeljale do tesnejših medsebojnih stikov.

S to željo zaključujem to moje poročilo iz Lethbridgea o življenju in delu naših ljudi v tem delu Kanade.

EDMONTON, Alberta

Tudi v Edmontonu so se Slovenci organizirali in pred 7 leti ustanovili svoj klub ter vseskozi živahno delovali. Ko se jim je ponudila prilika, da kupijo staro šolo s precejšnjim kosom zemlje poleg, so priliko iz-

koristili in šolo kupili. S požrtvovalnim delom in dodatnimi finančnimi stroški so k šoli še nekaj prizidali, tako da imajo sedaj svojo dvorano, ki jim zelo dobro služi za sobotno slovensko šolo, ter razne družabne in kulturne prireditve.

CALRGARY, Alberta

V Calgary rojaki niso hoteli zaostajati za onimi v Edmontonu. Kljub velikim težavam so se organizirali in ustanovili svoje društvo, v katerega se je vpisalo najsto družin in posameznikov. Tudi oni so kupili dvorazredno šolo, staro komaj 10 let za \$ 20.000. S prostovoljnim delom so jo preuredili v lepo dvorano, v katero lahko pride do 200 gostov. Ob priliki misijonskega obiska med tamošnjimi rojaki, jim je slovenski misijonar dvorano še blagoslovil, čeravno je bila uradna otvoritev šele nekaj mesecev pozneje.

Tako Slovenci povsod skušajo ohranjanje slovenska izročila in z velikimi žrtvami delajo, da bi svojim otrokom zapustili vsaj del bogate dediščine, ki so jo prinesli s seboj v tuji svet.

Del udeležencev med programom na 13. slovenskem dnevu

JOŽE MELAHER

Ob narodnem prazniku

Slovenski demokratični izseljenci, ki so šli po drugi svetovni vojni v svet, se vsako leto duhovno povežejo še trdneje ob dveh spominskih dnevih: na žalni dan v juniju, ko se spominjajo vseh slovenskih žrtev druge svetovne vojne, žrtev nacistične in fašistične okupacije in komunistične revolucije. S posebno bridkostjo pa hite na ta spominski dan njihove misli v strašne dni pokola slovenske narodne vojske, ko so komunisti pomorili dvanajst tisoč slovenskih mož in fantov in to brez sodbe, po končani vojni in po končani revoluciji.

Drugi veliki spominski dan pa je slovenski narodni praznik „29. oktober 1918“, ko se spominjajo izločitve slovenskega naroda iz okvira sovražne mu avstroogrske monarhije. Ta spominski dan je vsako leto njihov največji narodni praznik, ki ni samo vračanje v zgodovino, ne samo obnavljanje spominov, temveč v prvi vrsti poživljanje zavesti, da so vgrajeni v slovensko občestvo, da so njen živi del, čeprav živijo v tujini.

Tudi v Clevelandu je bila leta 1972, kakor vsako leto, proslava tega narodnega praznika v nedeljo, 29. oktobra, v Baragovem domu. V lepo pripravljeni dvorani se je razvijal skrbno pripravljen spored, ki ga je vodil g. Miro Odar. Slavnostni govornik je bil Jože Melaher, ki je med drugo svetovno vojno organiziral oborožen odpor proti nacističnim okupatorjem na Štajerskem. Ti so ga proglasili za „bandita“ in razpisali nagrado za njegovo glavo. Tudi komunisti so ga proglasili za „zločinca“ in ga iskali, da ga umorijo. Jože Melaher je sedaj član Narodnega odbora za Slovenijo in tajnik Slovenske krščanske demokracije — SLS. Njegov govor na omejeni proslavi v Clevelandu je močno dokumentaren, in ga objavljamo v celoti.

Uredniki

O zgodovinskem pomenu 29. oktobra 1918 k narodnemu prebujenju in zedinjenju slovenskega naroda smo že veliko brali in slišali, da je težko o tem povedati kaj novega. Prav je, da se o tistih pomembnih dogodkih leto za letom osvežuje spomin in se ga prenaša na mlajši rod. Sedaj pa smo že prešli v dobo, ko velika dejanja takratnih voditeljev slovenskega naroda niso več predmet zgolj navdušenih narodnih proslav, ampak jih sedanji zgodovinarji in politiki podrobno in kritično analizirajo za objektivno, kakor tudi neobjektivno oceno.

Pomanjkljivosti v že doseženih slovenskih narodno-političnih ciljih so se pojavile kmalu po 29. oktobru 1918 in še posebno po uradnem zedinjenju s Srbi in Hrvati v skupno državo 1. decembra 1918. Že takrat so slovenski narodni voditelji takoj čutili in ugotovili nevarnosti omejitve slovenskih narodnih zahtev po narodni in gospodarski samostojnosti v okviru zedinjene države.

Po 54 letih, ko zgodovinarji in politiki v miru pri pisalni mizi delajo zaključke po zapisnikih sej, po debatah na mirovnih pogajanjih in njih končnih sklepah ter raznih

drugih ohranjenih podatkih, ne da bi jim bili pri tem razmišljanju odmerjeni dnevi ali celo ure za važne odločitve in še brez preteče nevarnosti za pogubno usodo naroda v primeru, da vse propade zaradi napačnih sklepanj ali prenapetih zahtev — ja, tako je prav lahko trditi, da so slovenski voditelji leta 1918 zamudili čas.

Vse prerado se danes poudarja, kaj smo Slovenci leta 1918 zamudili, da nismo takrat dosegli popolne slovenske državne samostojnosti. Objektivni presojevalec pa mora dognati in priznati, da leta 1918 in še nekaj let pozneje niso bili za Slovence *samo* ugodni momenti za doseganje narodnih ciljev, ampak da smo bili tudi neprestano izpostavljeni veliki nevarnosti, da tik pred ciljem vse izgubimo in pademo še v večjo nesrečo ter odvisnost kot smo bili pred letom 1918 in še stoletja poprej.

Vsak politik, narodni voditelj, kakor tudi vojaški poveljnik, bi nujno zagrešil usodne napake, če bi na poti proti velikemu cilju spregledal nevarnosti v idealnem verovanju, da pravica mora zmagati. Celoten položaj je bil 29. oktobra 1918 še tak, da

bi dan razglasitve naše slovenske neodvisnosti bil samo utrinek naše slovenske narodne mahifestacije, ki bi ga mogel sovražnik v nekaj dnevih pomendrat. Kajti že čez en teden so Italijani na pohodu proti Ljubljani zasedli Vrhniko in samo slučajna navzočnost okrog 100 srbskih vojnih ujetnikov, ki so se skozi Ljubljano vračali domov, je pod pretvezo, da so jugoslovanska vojska, pod vodstvom podpolkovnika Švabića italijanske oficirje prestrašila, da so se takoj umaknili. Po premirju med Italijo in Avstrijo, podpisanim 3. novembra 1918, je bilo namreč Italiji prepuščeno vse v londonskem paktu obljubljeni ozemlje. Tudi za severno mejo še ni bila določena nobena demarkacijska črta. Ta del ozemlja — torej slovenski del, se je še vedno smatral za del premagane Avstrije, nova država SHS pa še sploh ni bila mednarodno priznana. General Maister je na svojo roko 1. novembra 1918 rešil Maribor in severno štajersko mejo. Slovenske meje so bile še skoraj pet let zatem izpostavljene sovražnikovim prekrškom. 29. novembra do 2. decembra 1921 so Madžari na 80 km dolgi fronti vpadli v Prekmurje, odkoder jih je pregnal nastop jugoslovanske vojske. Meja med Madžarsko in Slovenijo je bila dokončno določena komaj 10. novembra 1922. Za koroške meje je slovenska vlada koncem aprila 1919 začela ofenzivo naših čet, ki so jih Nemci s protiofenzivo vrgli iz vzhodne Koroške in ogražali celo sosednje štajerske kraje. Šele ko se je začela zanimati za Koroško osrednja vlada v Beogradu, ki se je odločila za močno vojaško akcijo, so z novo organizirano dravsko divizijo v Ljubljani 28. maja 1919 pod poveljstvom generala Smiljančiča začeli dobro pripravljeno ofenzivo, ki je v 10 dneh pripeljala našo vojsko do Gospočetovskega polja.

Nič na boljšem niso bili Hrvati. Glavni hrvaški zastopnik Trumbić je v težki situaciji 27. oktobra 1918 rotil Pašića, da dovoli priznanje avstrijskih Jugoslovanov, ker bodo sicer Italijani zasedli njihovo ozemlje in jim zaplenili vso vojno in trgovsko morarico. 4. marca 1922 so italijanski fašisti okupirali Reko. Hrvatje so morali iz mesta zbežati. Na poti proti Reki je bilo že 25.000 italijanskih vojakov, da zasedejo še več obale. Jugoslavija je iz okoliškega zaledja zbrala 140.000 mož, ki so Italijane ustavili.

Če upoštevamo vse te silno resne in nevarne okoliščine, ki so jih takratni slovenski in hrvaški voditelji bolj direktno dojeli in spoznali, kot jih moremo mi v naših

premišljevanjih po 50 letih, jim z očitki, da so zamudili čas, gotovo delamo krivico.

Vendar ni nič narobe, če si zastavlja mo vprašanja, zakaj leta 1918 slovenski voditelji niso postavili zahteve po samostojni slovenski državi na prvo mesto in na tem do skrajnosti vztrajali. Pri pregledovanju in ocenjevanju ravnanja naših slovenskih zastopnikov na Dunaju, v Parizu, v Ženevi, v Zagrebu, v Belgradu in v Ljubljani, povsod naletimo na očitvidno dejstvo, da so se naši voditelji zavedali, da so ob razpadu Avstro-Ogrske za Slovence ugodni samo narodno-politični pogoji, ki jih pa Slovenci sami absolutno ne bi mogli vojaško podpreti, da jih uveljavimo. Prepričani smo lahko, če bi dr. Korošec imel na razpolago 100.000 oboroženih slovenskih vojakov, bi že pri Majniški deklaraciji izpadla previdna formulacija „pod habsburškim žezlom“.

Odgovoren narodni voditelj mora pri svojem ravnanju vedno imeti živo pred očmi, kaj bi se zgodilo, če vse propade. Skrb in strah je moral biti silen. V Judenburgu so se že uprli slovenski vojaki in mnoge so zato že Avstrijci ustrelili. Na Koroškem so gorele slovenske hiše, 24. oktobra 1918 se je pri Tagliamentu v Italiji uprl slovenski gorski polk, 26 Slovencev je padlo v borbi z Nemci in Madžari, ki so jih prišli krotiti in kaznovati. Ta polk je 28. oktobra 1918 prisegel zvestobo Slovenskemu narodnemu svetu v Ljubljani. Stotine Čehov je viselo po drevesih. Ali si moremo misliti, da slovenske narodne voditelje takrat ni nič skrbelo, kaj bi se s temi ljudmi zgodilo, če bi ostali pod Avstrijo ali Italijo. Kaj bi se zgodilo z vsemi podpisniki Majniške deklaracije, kaj bi se zgodilo koroškim in Maistrovim borcem ter njihovim družinam, kaj bi se zgodilo s slovensko vodilno inteligenco? Ni treba nič upehovati, ker smo štajerski in koroški Slovenci po 22 letih to doživeli ob nacistični zasedbi.

Priložnosti, kakršne so bile 29. oktobra, oziroma leta 1918, se ne pojavljajo v mirni dobi. Nastajajo le, kadar se v vojskah ali no vojskah podirajo državne meje, razpadajo države in mora premaganec sprejeti voljo zmagovalca.

Slovenci smo imeli čas samo dobrih 20 let, da se v državi Jugoslaviji pripravimo na veliko preizkušnjo v drugi svetovni vojski. Prav ob začetku vojske, oziroma, ko je država Jugoslavija razpadla in smo s tem tudi Slovenci izgubili svobodo, so morali prevzeti slovensko narodno vodstvo že učen-

ci slovenskih voditeljev med prvo svetovno vojsko — dr. Janeza Ev. Kreka in dr. Antona Korošca. Ti novi slovenski voditelji se že imeli izkušnje o možnostih razvoja, napredka in ohranitve slovenskega naroda v okviru Jugoslavije. Imeli so tudi čas za presojo možnosti obstoja lastne slovenske države.

Vsi vemo in priznamo, da se v 23 letih obstanka Jugoslavije še niso uresničili načrti, za katere so slovenski voditelji leta 1918 upali in verovali, da jih bo Jugoslavija uresničila. Vendar so tudi v drugi svetovni vojski vsi slovenski narodni voditelji prišli do zaključka, da so zunanje nevarnosti za Slovence mnogo hujše kakor pomanjkljivosti v okviru Jugoslavije.

Ko sedaj pregledujemo dokumente iz prve svetovne vojske in jih primerjamo z dokumenti med drugo svetovno vojsko, ugotavljamo presenetljivo podobnost, namreč dejstvo, da se slovenski narodno-politični program bistveno ni nič spremenil. Celotni postopek organizacije narodno-političnega vodstva je skoraj do pičice enak v prvi in drugi svetovni vojski.

18. avgusta 1918 se je v Ljubljani ustanovil Narodni svet kot vrhovno slovensko narodno-politično vodstvo. V Narodnem svetu so bile zastopane vse večje slovenske politične stranke. 5. in 6. oktobra 1918 so v Zagrebu ustanovili Narodno veče Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je že 19. oktobra 1918 cesarju Karlu sporočilo, da je zahteva vsega našega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov v enotno, suvereno državo.

Poglejmo sedaj dokumente, kako so slovenski narodni voditelji nadaljevali enako narodno politiko v drugi svetovni vojski. S to primerjavo bomo lažje doumeli ravnanje naših voditeljev v prvi vojski in da najuglednejši slovenski predstavniki med zadnjo vojsko niso spremenili smeri slovenske narodne politike.

Kot so Slovenci v prvi vojski leta 1918 ustanovili Narodni svet, tako so tudi slovenske demokratične stranke 6. aprila 1941 ustanovile Narodni svet, da bi v kritični dobi nastopale enotno. Ko pa je bila 10. aprila proglašena Pavelčeva hrvatska država in so bile vse zveze z osrednjo jugoslovansko vlado pretrgane, je Narodni svet prevzel tudi začasno oblast v Sloveniji.

Po zasedbi Slovenije po treh okupatorjih so se septembra 1941 vse tri glavne slovenske stranke, to je SLS, JNS in Socialistična stranka zedinile za sledeči narodni program:

1. Obnovljena in razširjena Kraljevina Jugoslavija.

2. Samostojen in ravnopraven sestavni del Jugoslavije bodi svobodna Slovenija z vsem njej na podlagi narodnostnega načela pripadajočim gospodarsko in prometno zaokroženim ozemljem.

3. Notranja ureditev obnovljene Jugoslavije se mora izvršiti v soglasju vseh njenih sestavnih delov na podlagi enakosti pravic in dolžnosti na federativni osnovi.

4. V duhu polne enakopravnosti naj se v sporazumu z bolgarskim narodom izvrši združitev Jugoslavije in Bolgarije.

Ta program je bil sporočen dr. Kreku, ki ga je objavil v Londonskem radiju in dostavil angleški in ameriški vladi ter vsem članom jugoslovanske vlade.

24. novembra 1941 je bila v Ljubljani sestavljena daljša študija o problemu Slovencev pod označbo „Ehrlichov program“. Ta študija je bila dostavljena dr. Kreku v London. Dokument iz razumljivih razlogov ni podpisan, vendar je iz vsebine in drugih prilog jasno, da ga je napisal dr. Ehrlich. V točki 5. dobesedno piše: Ob razpadu Avstro-Ogrske je bila za Slovence edina rešitev priključitev k Jugoslaviji in značilno je, da je prav od severne meje prišel veliki voditelj Slovencev dr. Anton Korošec, ki je na svetovnem odru dunajskega parlamenta prebral jugoslovansko deklaracijo. V Slovincih je bila ideja jugoslovanske rešitve najbolj živa in najbolj živo občutena.

Istemu dokumentu je priključen slovenski program dr. Ehrlicha. V točki 3. pravi: Slovenija naj tvori s Hrvaško in Srbijo zvezo južnoslovanskih držav — Jugoslavije, tako, da bo mogla ta zveza priključiti tudi Bolgarijo. — Potem priporoča še obširnejšo federacijo slovanskih držav.

Šele v točki 5. programa dr. Ehrlich svetuje: Ako bi se brez naše krivde ne uresničile nobene zaželenih konfederacij, naj bo Slovenija samostojna država.

Ta slovenski program je dr. Krek 29. decembra 1941 dostavil angleškemu in ameriškemu zunanjemu ministrstvu in še na 12 drugih državnih zastopstev in sicer z označbo: „A Slovene Programme, suggested by professor M^{rs}. Ehrlich“.

Marca 1942 je bila ustanovljena v Ljubljani Slovenska zaveza, kot vrhovni tajni politični forum v domovini. Sestavljena je bila iz treh miselnih krogov: katoliškega, liberalnega in levičarskega. Član Slovenske zaveze je bil tudi zastopnik Draže Mihajlovića v Sloveniji. Vse delo Slovenske za-

veze je temeljilo na narodnem programu od septembra 1941.

Junija 1943 je angleška vlada zahtevala jugoslovansko deklaracijo od jugoslovanske kraljevske vlade. Dr. Miha Krek je bil 18. junija 1943 osebno pri kralju in mu direktno izročil državni program in postopek, kako naj se izvede.

Dr. Krek je predlagal: V svrhu očuvanja jugoslovanske države si je vlada postavila nalogo, da z vsemi sredstvi vzpostavi in ohrani popolno enakopravnost in sodelovanje Srbov, Hrvatov in Slovencev v vseh važnih državnih poslih. Vlada smatra, da bi federalistična ureditev Jugoslavije najbolj odgovarjala sedanjim željam Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Kot znano, tista vlada dr. Krekovega predloga ni sprejela, kar je za njo in vse demokratične sile v Jugoslaviji bilo usodno.

Približno isti program je kralju predložil tudi zastopnik Hrvatov dr. Šubašić.

Angleška politika do Jugoslavije se je začela naslanjati na Osvobodilno fronto.

20. decembra 1943 je delovno vodstvo SLS poslalo jugoslovanski vladi v Kairu sledečo daljšo spomenico:

1. SLS ostaja zvesta svojemu slovenskemu in jugoslovanskemu programu.

2. SLS odločno odklanja Narodni komitet osvobojenja Jugoslavije pod predsedstvom Josipa Broza Tita, ki se je v Jajcu proglasil za začasno jugoslovansko vlado. V tem komitetu vidi SLS zgolj ekspozituro Kominterne. Prav tako odklanja SLS tudi odbor jugoslovanskih narodov v Londonu pod predsedstvom dr. Furlana, ki je slepo orodje Kominterne.

3. SLS tudi v bodoče ne bo priznala netenega posameznika ali odbora, ki bi pri zaveznikih hotel predstavljati slovenski narod in bi to storil brez soglasja z dr. Miho Krekom kot predstavnikom večinske stranke slovenskega naroda in brez soglasja kr. jugoslovanske vlade. Prosimo kr. jugoslovansko vlado v Kairu, da tolmači to našo izjavo zaveznikiškim vladam v Angliji in Ameriki.

(23 podpisov)

V Sloveniji so se pojavile tudi druge kombinacije za bodočnost Slovenije. 7. oktobra 1943 je bil slovenskim zastopnikom dostavljen od zastopnika hrvatskega konzulata osnutek ustave za državno zvezo med Nezavisno državo Hrvatsko in Slovenijo, obenem z vabilom, da naj slovenski pred-

stavniki napravijo peticijo na Poglavnika, ki bi nato zadevo predložil Hitlerju v odobritev. Slovenci so seveda to ponudbo odklonili. Poglavnik dr. Pavelić je namreč po svojem odposlancu sporočil, da bi v tej državni zvezi severna meja Slovenije tekla ob železnici Grobelno—Rogatec. Prvega začasnega predsednika Slovenije bo postavil Poglavnik Nezavisne države Hrvatske, ki bo tudi vrhovni poveljnik slovenskih in hrvaških oboroženih sil.

Je pa bila v Ljubljani zelo aktivna slovenska skupina, ki je obsodila vodstvo SLS, da je ta predlog zavrnila.

Vendar zopet čujemo vprašanja in očitke, zakaj slovenski predstavniki v Londonu niso zahtevali samostojne slovenske države, saj je Jugoslavija dejansko razpadla in Hrvati že imajo svojo lastno državo.

O tem bi bila potrebna daljša razprava, v kratkem pa dokumenti nakazujejo sledeči položaj: V Londonu so bila zelo močna, vplivna in aktivna tudi italijanska in avstrijska zastopstva, ki so zbežala pred nacisti in fašisti. Vsi so imeli že stare in vplivne diplomatske zveze. Ko je jugoslovanska vlada na pobudo slovenskih zastopnikov zahtevala od angleške vlade jasno stališče glede italijansko-slovenske in avstrijsko-slovenske meje, je angleška vlada vedno to odločno odklonila. Predsednik vlade gen. Simović je nekoč na svojo roko preko radija povedal tozadevno jugoslovansko zahtevo. Dobil je močan ukor od angleške vlade. Maja 1943 je dr. Kuhar preko poljskega poslaništva zvedel, da se vršijo tajna pozajanja o kapitulaciji Italije. Takoj je opozoril dr. Kreka: Zopet postavljajo naše meje brez nas! — Dr. Krek je takoj protestiral na pristojnih mestih in zahteval slovensko prisotnost pri odločitvi meje med Italijo in Slovenijo.

Ko je leta 1943 dr. Beneš, predsednik Čehoslovaške, prišel iz Moskve, kjer se je udeležil konference zunanjih ministrov, je dr. Kreku sporočil, da so zavezniki sklenili ohraniti skunost jugoslovanske države.

Dr. Krek je v Londonu in Kairu mogel delovati za Slovence samo kot minister v jugoslovanski vladi. V tem položaju je izkoristil vse možnosti in priliko, da tujemu svetu predstavi Slovence. Na vseh večjih angleških univerzah je imel predavanja o Slovencih pred vladnimi in diplomatskimi zastopniki Anglije in drugih držav. Izdajali so knjižice in zemljevide, da

so tujo javnost seznanjali o slovenskem problemu. Angleška vlada je dr. Kreku dala na razpolago sredstva in stalne zveze z domovino. Vse to je propadlo v trenutku, ko je dr. Krek izpadel iz jugoslovanske vlade. Takoj so mu bila zaprta vsa vrata državnih ustanov, ukinjena so bila sredstva, prekinjen stik z domovino. Celo časopisi niso hoteli več objavljati njegovih poročil. Stanovali so v podstrešni sobici brez pohištva, sedeli na zabojih in na kolenih pisali pisma. Nikdo jih ni več kaj vprašal in ne poslušal.

Zadnji, obupen poskus rešiti Slovenijo, je dr. Krek podvzel novembra 1944, ko je posredoval Vatikanu vlogo škofa dr. Rožmana in v podporo škofovi prošnji, da Anglo-Amerikanci zasedejo Slovenijo, sprožil politično akcijo na pristojnih mestih.

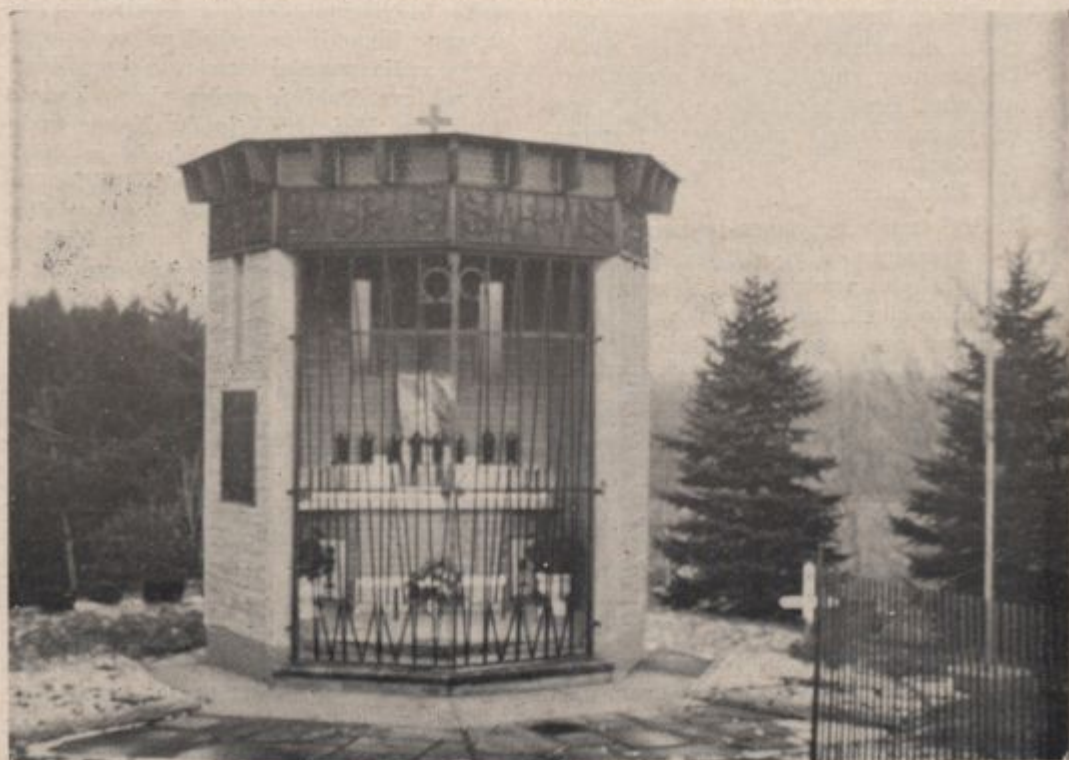
S tem bi zaključil premišljevanje o dobi okrog 29. oktobra 1918, o izkušnjah slovenskih voditeljev ob koncu prve svetov-

ne vojske in primerjanje slovenskega narodnega položaja v drugi svetovni vojski. Poznejši čas že spada v dobo emigracije in bi se vsako razpravljanje moglo tolmačiti politično pristransko, kar ne spada na proslavo narodnega praznika. Doba obeh vojsk pa že prehaja v čas, ko že druga generacija skuša dognati smer narodno političnih tokov in dejanj tistega časa.

Slovenski voditelji iz prve svetovne vojske, kakor tudi voditelji v drugi vojski, niso zapustili napisanih spominov. Oboji pa so nam zapustili ogromno spričevalo njihovega dela, ki bo poznejšim generacijam nepristranski dokaz, da so v danih okoliščinah po svoji najboljši vesti in odgovornosti storili vse, za kar so bili prepričani, da je najbolje za slovenski narod.

Brez njihovega dela in požrtvovalnosti ne bi imeli slovenskih narodnih praznikov, zato naj bodo naši narodni prazniki časten soomenik vsem velikim slovenskim rodoljubom.

Slovenska kapela z Brezjansko Marijo ob vhodu na Orlov vrh na Pristavi v Clevelandu

FRANC PERNISEK

Ob 25 letnici Društva Slovencev

Slovenski protikomunistični begunci

Slovenski ideološki begunci so se v prvih tednih meseca maja 1945. leta zatekli v Avstrijo. Po svojih narodnih predstavnikih so ob prehodu čez Dravo zaprosili angleško vojaško upravo za pravico azila.

Prvi val slovenskih beguncev je bil nastanjen v Jesuitenkaserni v Celovcu. Vsi nadaljnji in mnogo močnejši vali pa so bili utaborjeni na prostranem Vetrinjskem polju. Poleg civilnih beguncev tudi slovenska narodna vojska — domobranci.

Iz Jesuitenkaserni je 12. maja 1945. leta zjutraj odpotovalo na angleških vojaških kamionih v Italijo okrog 800 slovenskih beguncev.

Po izročitvi slovenske narodne vojske Titovim partizanom, je bila vrsta tudi na civilnih beguncih. Dne 31. maja 1945 se angleške vojaške zasedbene oblasti izdale ukaz, da mora 1. junija 1945 zjutraj biti pripravljenih 2700 slovenskih beguncev za transport v Jugoslavijo. Na postaji Podgorje naj bi bilo izročenih 1200, v Pliberku pa 1500 beguncev. Preplah med ljudmi je bil strahoten.

Taboriščni voditelj dr. Valentin Meršol in komandant taborišča major Barre, sta takoj po objavi povelja posredovala pri angleškem vojaškem komandantu v Vetrinju, naj bi se ukaz ne izvršil. Seveda je bil glede tega krajevni komandant brez moči. Nato sta se komandant begunskega taborišča major Barre in dr. Meršol odneljal na Militar Government v Celovcu. Sprejel ju je šef za preseljene osebe major Johnson. Po dolgem razgovoru in telefoniranju na razne nadrejene vojaške organe, je bil omenjeni ukaz preklican.

Ponoči in naslednje dni so ljudje v trumah zanuščali vetrinjsko taborišče in čez gore bežali v Italijo. To se je dogajalo vse do nastopa zime 1945. leta.

Dne 4. junija 1945 pa se je v Vetrinje prišel sam komandant 8. angleške armade feldmaršal Viscont Harold Alexander. Podrobno se je informiral o slovenskih beguncih, kdo so, od kod so in zakaj so tukaj. Razgovarjal se je z majoriem Barrejem in dr. Meršolom. Informiral se je o

slovenskih beguncih, zakaj so zapustili domovino, zakaj se nočejo vrniti in kaj se je zgodilo z vrnjenimi domobranci.

Po njegovem obisku, še na večer istega dne, je izšel „Nov armadni postopek glede Jugoslovanov veljaven v bodoče.“ Ta dokument nosi feldmaršalov podpis. V tretji točki tega postopka je bilo rečeno: „Vse te osebe se bodo smatrale kot preseljene osebe in bodo končno napotene v Italijo.“

D. Ps.

Begunci so postali D. Ps. (Displaced persons) — preseljene osebe in s to označbo so začeli težko življenje ljudi brez pravic, brezpravnih števil v milijonskem registru povojnih beguncev.

Za D. Ps. je obstajala prepoved sleherne politične dejavnosti. Kmalu se je začel lov na člane Narodnega odbora za Slovenijo, vsa mogoča zasliševanja beguncev zdaj po tej zdaj po oni komisiji. Angleška

Msgr. Janez Hladnik,
častni predsednik Društva Slovencev

vojaška policija (FSS) je bila pozorna predvsem na vplivne osebe med begunci. Ljudje brez pravic ne morejo ničesar zahtevati niti se pritožiti, lahko samo prosijo. Zanje velja načelo: „Pomagaj si sam in Bog ti bo pomagal!“

Težko življenje teh nesrečnih ljudi je klicalo po rešitvi. Imeli so samo eno željo: priti ven iz taborišč v normalno in človeka vredno življenje.

Misli vseh teh trpinov so bile osredotočene na osebi dr. Mihe Kreka, na katerega so od vseh strani začele deževati prošnje, naj jim pomaga odpreti pot v svet, v novo življenje. Dr. Krek je storil vse, kar je storiti mogel v takratnih razmerah 1945. in 1946. leta. Težko je bilo to delo. Po Rimu je hodi od enega poslaništva do drugega, prosil in priporočal slovenske ljudi za naselitev. Bile so države, ki so hotele sprejeti samo mlade, zdrave in krepke ljudi, v drugih je bilo neugodno podnebje, družbene razmere v nekaterih take, da bi bil zločin ljudi tja poslati. Od vseh je bila Argentina edina, ki je imela ugodne in zdrave življenjske razmere in ki bi sprejela vse naše ljudi, ne samo mlade in zdrave, ampak tudi številne družine in starejše, četudi bolehnje ljudi.

Meseca marca 1946. leta se je dr. Krek obrnil na slovenskega izseljenskega duhovnika g. Janeza Hladnika s prošnjo: pomagajte nam v Argentino! Ta mož je razumel prošnjo in se je z njemu lastno vnemo takoj vrgel na delo. Začela so se pota na Dirección de Inmigraciones in na Ministerio de Agricultura, pod katero je spadalo ravnateljstvo za imigracijo. Bilo je mnogo ljubeznivih pogovorov, dokaj načrtov, pa prav nič stvarnega. Mineval je že oktober 1946. leta in še ni bilo nobenega pozitivnega dejanja.

V tej skrbi se je g. Janez Hladnik zahteval k svojemu znanu, ki mu je že večkrat pomagal, k ministru za narodno zdravstvo g. dr. Ramonu Carillo. Ta gospod je Hladnikovi prošnji prisluhnil in obljubil, da bo g. Hladniku pripravil avdienco pri predsedniku republike gralu. Peronu. In res! 20. novembra 1946. leta je predsednik g. Hladnika sprejel. Sprejem je bil zelo kratek, ker je bil g. predsednik o vsej zadevi že informiran. G. Hladnik mu je oddal pripravljeno spomenico s prošnjo in željo slovenskih protikomunističnih beguncev: priti in se naseliti v Argentini! Na to mu je g. predsednik rekel: „Jaz hočem, da ti ljudje pridejo v Argentino.“ Predstavil je g. Hladnika svojemu dekanu in naročil, naj

vse zadeve z njim uredi. Tako je bilo z najvišjega mesta dano zagotovilo za prihod desettisoč slovenskih beguncev v Argentino.

Delo za vselitev se začne

Nekaj dni po tem sprejemu je g. minister Carillo osebno spremljal g. Hladnika na Dirección de Migraciones, kjer je g. Hladnik direktorju predložil in formalno uveljavil njegov „Socialni odbor“, ki bo imel na skrbi vselitev. Dobil je naročilo. 1. Naj predloži prvo skupinsko listo s 500 imeni in podatki oseb za vselitev v Argentino, in 2. da mora enak „Socialni odbor“ biti ustanovljen tudi v Rimu, ki ga mora potrditi tukajšnja direkcija za imigracijo. Ta odbor bo nosil odgovornost za slehernega prijavitelca. V Rimu je bil takoj ustanovljen Socialni odbor, ki ga je vodil dr. Miha Krek. Podobni pa so bili ustanovljeni tudi v taboriščih v Italiji in Avstriji.

Socialni odbor v Buenos Airesu je bil g. Hladnik sam. Imel je mnogo dela, pojavljale so se zapreke, izgubljala se je važna pošta, oglašali so se pomisleki, tako da je prišlo do pozitivnih rezultatov šele tedaj, ko sta 25. januarja 1947. leta stopila na argentinska tla prva slovenska novonaseljenca gg. Jože Košiček in Anton Grčman. Tedaj je tudi prišla prva lista s 500 imeni, ki jo je g. Hladnik takoj vložil in v treh dneh je bila že potrjena.

Ne bo odveč povedati nekaj besed o g. Janezu Hladniku. Prvo dejstvo, ki ga je treba ugotoviti je to, da je bil g. Janez Hladnik edini med 25.000 Slovenci v Argentini, ki se je zavzel z vso vnemo za begunce in jim olajšal prihod v deželo. In kaj je bil tedaj ta mož? Najprej kaplan v baziliki sv. Rože Limanske na avenidi Belgrano v Buenos Airesu; potem dušni pastir vseh slovenskih naseljencev v Argentini; zraven pa še izdajatelj, pisatelj, urednik, upravnik in nabiralec naročnin revije „Duhovno življenje“ in končno, za krono vse zaposlitve. „Socialni odbor“ za imigracijo beguncev.

Na ramenih tako zaposlenega človeka je ležalo silno breme imigracije slovenskih beguncev. Resnično je bil popolnoma sam. Na ustanovnem občnem zboru Društva Slovencev je to dejstvo takole pojasnil: „Delo za slovenske begunce se je začelo v Argentini šele koncem leta 1945 in začetkom 1946, ko so prišli prvi ključniki slovenskih beguncev v Italiji za pomoč. Do takrat slovenska kolonija v Argentini sploh ni bila pravilno informirana o dogodkih, ki

so se dogajali doma med vojno. Radi neinformiranosti in propagande komunistično usmerjenih slovenskih izseljencev se ni čuditi, da je stara slovenska kolonija v veliki večini zavzela napačno stališče do slovenskih beguncev. V začetku 1946. leta se je predsednik Pripravljalnega odbora na podlagi podatkov in prošnji moral tako rekoč odcepiti od stare slovenske kolonije, da se je mogel posvetiti delu za omogočanje preselitve slovenskih beguncev iz Evrope v Argentino.

G. Jože Košiček je prišel po želji in navodilih Socialnega odbora v Rimu, da z g. Janezom Hladnikom pripravi vse potrebno za prihod Slovencev v Argentino. G. Košiček mu je resnično bil velika opora in pomoč in je družno z njim opravljal številna pota po državnih uradih.

Za Košičkom in Grčmanom so v letu 1947 začeli prihajati v Argentino v majhnih skupinah tudi že prvi begunci iz taborišč v Italiji, iz taborišča Senegalia in iz Rima. Bili so v glavnem fantje in dekleta, tako da je število novih ob koncu leta 1947 doseglo število 87. Vsi ti so bili po izkrcanju postavljeni na — cesto. Prijeli so moški za težka dela na stavbah, dekleta pa so se udinjala za služkinje. Težke preizkušnje prvih tednov pa so v njih rodile spoznanje in prepričanje, da moramo v takem položaju drug drugemu pomagati in se žrtvovati. Samo na ta način bo mogoče laglje premagati začetne trdote in težave. Malo jih je bilo, pa so držali skupaj in se ob nedeljah shajali pri sv. maši za Prekmurce v Avellanedi, popoldne pa pri šolskih sestrah na Paternalu.

Klub slovenskih beguncev

Mož, ki je položaj novih naseljencev pravilno doumeval in presojal, je bil g. Tone Skubic. Bil je v rednem stiku z gg. Hladnikom in Košičkom po eni in z novimi po drugi strani. Ker je g. Hladnik še kar sam naprej vse delo za vseljivanje opravljal, so novi začeli pritiskati na Skubica, naj na nek način vse to delo organizira, ker tako ne more in ne sme iti. Vsi moramo pomagati in sodelovati. G. Skubic je sicer bil z njimi istega mnenja, pa ni mogel in ni hotel iti mimo g. Hladnika z organizacijo. Po predhodnem posvetu z g. Košičkom je obiskal g. Hladnika ter mu v odkritem in zaupnem pogovoru dopovedal, da za eno csebo delo postaja pretežko in bo v kratkem postalo praktično nezmogljivo. Treba pa

je takoj smotrno organizirati, ker novi so zaskrbljeni za nadaljni razvoj in potek naselitvene akcije. Zato je potrebno, da si privzame pomočnikov in sodelavcev, da ne bo na njem obstala vsa odgovornost.

G. Hladnik je ponujeno mu pomoč sprejel in 22. oktobra 1947. leta je prišlo do prvega sestanka pripravljalnega odbora Kluba slovenskih beguncev. Predsedoval mu je g. Janez Hladnik, sodelovali pa so Anton Skubic, kot tajnik, Adolf Zober blagajnik, gđ. Marija Petelin je imela na skrbi žene in dekleta. Pozneje so bili pritegnjeni še gg. inž. Jože Brodnik, dr. Milan Komar, č. g. Lado Lenček in nekateri drugi. Ta odbor se je takoj lotil dela, ki je dobilo nov zagon. Nujna potreba pa je postajala pisarna in vsaj skromno gostišče, kjer bi mogli novonaseljenci odložiti svojo culico in drugi dan oditi za delom. Hladnikov osebni prijatelj g. arh. Aurelio Vargas mu je dal v ta namen na razpolago svojo prazno hišo na ulici Austria 2703 v Buenos Airesu. Tako je nastal prvi slovenski begunski dom v Buenos Airesu.

Na vidiku so bili novi transporti. Meseca septembra 1947. leta je priplula v pristanišče ladja Tneuman in z njo 33 naših rojakov. Kam z ljudmi? Gostišče je že premajhno. Zadnje upanje je bil tajnik Komiteja za sprejem immigrantov g. Ferrari Zamudio. Njega je g. Hladnik pregovarjal in prosil, da bi Slovenci mogli prve dni po svojem prihodu v Argentino uživati ugodnosti immigrantnega hotela. G. Ferrari je prošnji ugodil in od tedaj naprej je bil ta hotel na razpolago tudi tisočem slovenskih immigrantov. Čeprav je bilo čez to ustanovo mnogo godrnjanja, je treba priznati, da je bila to res velika olajšava in ugodnost. Ljudje so imeli že prve dni hrano in posteljo, dobili so takoj osebne dokumente, mogli so si med bivanjem v hotelu poiskati delo in stanovanje, mnogi pa so dobili delo ponujeno že v hotelu. Bil pa je ogromna razbremenitev tudi za Klub oziroma za društvo.

Dne 1. novembra 1947. leta je bila na ulici Austria 2703 odprta Slovenska pisarna. Zopet je bil g. Tone Skubic, ki je pustil dobro službo in prevzel za boren honorar tajništvo Slovenske pisarne. Dne 7. decembra 1947 se je v Buenos Airesu izkrcalo 11 slovenskih immigrantov in sicer sledeči: gg. Jože Albreht, Ahlin, Metod Kraigher, dr. Janež, Niko Jeločnik, dr. France Mihelič, Drago Čater, Urh Kokalj (medicinec, ki je kasneje odšel v USA), Rigler in

Miloš Stare. Slednji je bil takoj pritegnjen k delu v klubu, ker je že v Rimu pomagal dr. Kreku v pisarni Socialnega odbora in je vse to delo in vprašanja dobro poznal.

G. Košiček je v septembru 1947. leta odšel na faro v Lanús. Buenosaireski kardinal Copello ni maral sprejeti več kot dva duhovnika v svojo škofijo. Da je dal mesto bolnemu tovarišu, se je Košiček umaknil v drugo službo, od koder mu je bilo nemogoče nadaljevati delo za naše ljudi prav v času, ko je bila sila največja. Po takratnih okostenelih predpisih je smel župnijo zapustiti le enkrat na teden, za par ur. Iz Lanusa je g. Košiček odšel leta 1948 v San Luis, kamor se je iz Italije preselilo slovensko begunsko semenišče, ki mu je tamošnji škof msgr. dr. Emilio Di Pasquo za nekaj let ponudil streho, dokler si ni semenišče oskrbelo svoje lastne strehe v Adroqueju.

Čeprav je klub pridno delal, storil vse, kar je mogel, vendar po svoji obliki ni več zadoščal. Bil je izhod za silo. Nastala je potreba po izraziti in trdni organizaciji drugačne oblike. G. Miloš Stare je predlagal organizacijo z rednimi člani, ki naj je vzdržujejo, s pravili, ki naj jih vsi člani spoštujejo in izpolnjujejo, z občnim zborom kot najvišjim društvenim organom in forumom, ki legitimno izvoli društveni odbor in je ta za svoje delo odgovoren in zato med ljudmi uživa vse drugačen ugled in ima vse drugačno avtoriteto kakor pa odbor, ki se je sam postavil in živi na račun drugih. Vendar take organizacije ni bilo mogoče uresničiti, dokler ni bilo v Buenos Airesu večjega števila novonaseljencev. Ker pa je bil v drugi polovici januarja 1948. leta predviden večji transport, so pohiteli s pripravami.

Dne 21. januarja 1948. leta je priplula v Buenos Aires ladja Santa Cruz z večjim številom slovenskih beguncev iz taborišč v Italiji. Sedaj pa je bil že dan pogoj za formalno ustanovitev novega društva slovenskih novonaseljencev v Argentini. Ko so bili še v emigrantskem hotelu, so vsi dobili novabilo, da naj prisostvujejo ustanovnemu občnemu zboru, ki bo 25. januarja 1948. Pri pripravah za občni zbor sta delala gg. Miloš Stare in Tone Skubic, ki sta pripravila društvena pravila in program. Ničesar nista naredila mimo in brez vednosti klubskega odbora in g. Janeza Hladnika. G. Stare se je posvetoval z g. Košičekom: priključil se je tudi g. Lado Lenček, ostali pa niso nasprotovali ustanovitvi društva.

Društvo Slovencev

Ustanovni zbor novega društva je bil v nedeljo 25. januarja 1948 popoldne v dvorani župnije Santa Julia na aveniji J. B. Alberdi 1195. Ob navzočnosti 110 slovenskih novonaseljencev je občni zbor začel in vodil predsednik Pripravljalnega odbora g. Janez Hladnik. Najprej je povedal, kaj in kako so doslej z delom dosegli za prihod slovenskih beguncev v Argentino. Delo se je odvijalo v dveh smereh: v delu za prihod rojakov v Argentino in v pripravah za občni zbor za novo predstavniško organizacijo slovenskih novonaseljencev v Argentini.

Do konca novembra 1947. leta so bile odobrene vse skupinske liste za begunce v Italiji in decembra 1947 so bile vložene liste za begunce v Avstriji. Po mnogih posredovanjih na zunanjem ministrstvu je bilo ugodno rešeno vprašanje izdajanja vizumov v Italiji in potnega lista. Priznan in sprejet je bil potni list Mednarodnega Rdečega križa. Doseženo je bilo dovoljenje, da se smejo slovenski imigranti takoj po izkrcanju za nekaj dni nastaniti v imigrantskem hotelu in da jim tam policija izstavi tudi osebne dokumente.

Za novo društvo so se pripravila pravila in klubski širši odbor je tudi potrdil kandidatno listo za novi društveni odbor. Vsem sodelavcem se je zahvalil za njihovo požrtvovalno delo, vse navzoče pa je pozval „naj si postavijo temelje organizaciji, ki bo gotovo v skupnosti korist vsem slovenskim beguncem.“

Občnemu zboru so bila predložena pravila prebrana in so bila soglasno sprejeta. Nekaj debate je bilo zaradi imena. Predlog Pripravljalnega odbora je bil, naj se društvo imenuje Društvo Slovenija, na predlog g. Heinricharja se je pa večina od 110. navzočih odločila za ime Društvo Slovencev.

Ker so pravila ustava organizirane skupnosti, ki se le redko spreminja, navadno le dopolnjuje, ne bo odveč, če na kratko omenimo, tole. V pravilih je namen novega društva označen z besedami:

1. Nuditi gospodarsko in moralno oporo;
2. zastopati koristi članov društva;
3. združevati vse Slovence v Argentini;
4. pomagati slovenskim beguncem pri vselitvi;
- in 5. gojiti verske, kulturne in narodne vrednote. Vse doslej je to ostalo nespremenjeno, čeprav so društvena pravila v 25. letih bila trikrat izpopolnjena. Prehodne določbe navajajo, da se „vsi posli dosedanjega Slovenskega socialnega odbora in

Pripravljalnega odbora Kluba slovenskih beguncev prenesejo na odbor Društva Slovencev“.

Ko je tako bilo ustanovljeno društvo Slovencev in so bila sprejeta društvena pravila, se je slovenska demokratična begunska družina g. Janezu Hladniku pristržno zahvalila za njegovo veliko in požrtvovalno delo. G. Lado Lenček CM, kot predsedujoči občnega zbora, je stavil tale predlog:

„Ko slovenski protikomunistični begunci ustanovljamo svojo begunsko organizacijo v Argentini, čutimo dolžnost, da izrečemo iskreno zahvalo g. Janezu Hladniku. Četudi sam ni begunec, je vendar pokazal toliko požrtvovalnost, ljubezen in skrb za našo usodo, da je in bo njegovo ime vedno povezano s slovenskimi begunci v Argentini. Da se vsaj skromno oddolžimo njegovemu velikemu delu, naj občni zbor imenuje g. Janeza Hladnika za častnega člana in za častnega predsednika ‚Društva Slovencev‘.

Da pa se uresniči naša želja, da bi g. Janez Hladnik tudi v bodoče s svojo požrtvovalnostjo stal ob strani slovenskim beguncem in s svojimi bogatimi izkušnjami bil v oporo novemu društvenemu odboru, predlagam nadalje, da je častno predsedstvo g. Janeza Hladnika zvezano s pravico udeleževanja odborovih sej naše begunske organizacije ‚Društva Slovencev‘.“ Ta predlog g. Lada Lenčka je bil sprejet z velikim navdušenjem.

Pri volitvah je bil izvoljen naslednji odbor:

Predsednik Miloš Stare, 1. podpredsednik ing. Albin Mozetič, 2. podpredsednik Jože Albreht, tajnik Tone Skubic, blagajnik Lado Lenček CM, gospodar inš. Avgust Vivod ter odborniki: dr. Bojan Ribnikar, ing. Jože Brodnik, Stanko Škrabec ter gđ. Marija Petelin. V nadzorni odbor: dr. Vinko Zorc, dr. Milan Komar in dr. Janez Janež. V razsodišče dr. Franc Mihelič.

Med letom 1948 so v odboru nastobile spremembe odnosno snopolnitve. Gospodar ing. Avgust Vivod je po izvolitvi odšel na službo v Comodoro Rivadavia, na njegovo mesto je bil imenovan za gospodarja Jožko Krošeli, v nadzorni odbor je bil najprej kooptiran 22. 2. 1948 Ruda Jurčec, po odhodu dr. Janeza Janeža v misijone na Kitajsko pa Anton Nose. Po prihodu v Argentino dne 1. 4. 1948 je bil kooptiran v odbor tudi dušni pastir Anton Orehar. Odbor je tedaj sprejel predlog, naj bi vsakokratni direktor dušnih pastirjev v Bue-

Miloš Stare,
prvi predsednik Društva Slovencev

nos Airesu bil obenem tudi stalni odbornik Društva Slovencev. Društveni tajnik Tone Skubic je iz zdravstvenih razlogov dal ostavko dne 29. novembra 1948.

Victor Martínez 50 — naš novi dom

Po občnem zboru pa se je dogodil drug, velik dogodek v zgodovini Društva Slovencev. Župnik pri sv. Juliji g. Ramón Figallo je po končanem občnem zboru Slovence popeljal v nove prostore, ki so bili župnijska last, pa jih je dal Društvu Slovencev brezplačno na razpolago. Bila je to kar prostorna hiša v ulici Víctor Martínez 50 v strogem središču mesta. To je bilo za Slovence nekaj tako velikega in pomembnega, da se danes čudimo dobroti božje Previdnosti, ki nam je po tujcu naklonila tak dar. Brez tega zatočišča, ki smo ga poimenovali Martinec, se ne bi mogla razmahniti organizirana delavnost slovenskih novonaselencev, kakršno poznamo danes. Društvo Slovencev ne bi moglo tako učinkovito zagotoviti premnogim obstoja, še manj na bi morale posamezne organizacije najti tako ugodno možnost za svoje delo na tem obsežnem prostoru argentinske prestolice.

V hiši na Martincu so dobile svoje prostore tudi vse nove kulturne, prosvetne in verske organizacije novih naseljencev ter uredništva njihovih listov. Tako ure-

dništvo in uprava „Svobodne Slovenije“, uredništvo in uprava verske revije „Duhovno življenje“ in pozneje verskega lista „Oznanilo“. Od tukaj sta delovali Sloverska dekliška organizacija ter Slovenska fantovska zveza, slovenski dijaki, akademiki in tukaj je imelo svoje sestanke Slovensko katoliško akademsko starešinstvo; Družabna pravda je tukaj imela svoje socialne tečaje. Na Víctor Martínez 50 je bila tudi Dušnopastirska pisarna.

Lahko rečemo, da tega ne bi bilo nikdar ali pa vsaj v takem obsegu ne, če ne bi imeli župnika Ramona Figalla. Tragična smrt je 4. aprila 1952. leta iztrgala faranom sv. Julije župnika in novi slovenski skupnosti izrednega dobrotnika, ki mu nikdar ne bo mogla poplačati njegovih dobrot. Z življenjem in delom tega duhovnika je povezan lep kos društvene zgodovine, zato je prav, da je njegovo ime in da so njegova dobra dela obsežna in ohranjena tudi v tem spisu.

Inmigracija slovenskih beguncev iz Avstrije

Novi odbor je čakalo težaško delo. Saj je bilo poslovno leto 1948—1949 leto množičnega vseljevanja slovenskih beguncev v Argentino, zlasti onih iz Koroške in iz Nemčije. Preden pa je bila vselitev kon-

čana, je bilo treba premagati še mnogo težav in premostiti mnogo zaprek.

Življenje slovenskih beguncev v Avstriji je bilo težko in trdo. Že neposredna bližina jugoslovanske meje je neugodno vplivala na zadržanje angleških zasedbenih oblasti do jugoslovanskih in posebej še do slovenskih beguncev. Naravnost obupen pa je postal njihov položaj potem, ko je bila 8. septembra 1948. leta na Bledu podpisana pogodba med Jugoslavijo in Anglijo o vračanju beguncev. Ta pogodba je v žarki luči pokazala, da so preseljene osebe (DPs) resnično ljudje brez pravic, drobiž v rokah močnih za poravnanje političnih mešetarij in kupcij, zoprno breme, ki se ga je za vsako ceno treba iznebiti.

Meseca oktobra in novembra so Angleži ponovno začeli z blokadami taborišč, z aretacijami in zapiranjem naših ljudi v taborišču za nacistične zločince v Wolfsbergu, z izgonom ljudi iz taborišč in s preseljevanjem iz rednih v prehodna taborišča. Vsakemu pa so dali v roko uradno podpisano izjavo, da se je z njim to zgodilo na zahtevo jugoslovanske zvezne misije. Začel se je strahoten pritisk za repatriacijo. Zasedbene oblasti so ukinjale taboriščno šolstvo, omejevale taboriščni tisk in obrok že tako borne hrane so še znižali in poslabšali. Preplah in stiska med ljudmi sta bila

Večina članov prvega odbora. Spredaj od leve gg.: II. podpredsednik Jože Albreht; častni predsednik Janez Hladnik, predsednik Miloš Stare, Marija Petelin; zadaj: gospodar Jožko Krošelj, I. podpredsednik ing. Albin Mozetič, tajnik Tone Skubic; blagajnik Lado Lenček CM, Anton Orehar

strašna in mnogi so z družinami vred zbežali v ameriško zasedbeno cono.

Skupinski spiski za slovenske begunce v Avstriji v tem času še niso bili odobreni. Novi odbor Društva Slovencev je z vso odločnostjo in naglico vse storil, kar je mogel, samo da bi vselitveni spiski čimprej bili potrjeni in podpisani in bi se s tem preganjanim sirotam odprla rešilna pot v Argentino. Po številnih posredovanjih pri in po vplivnih ljudeh se je zgodilo, da so bili slovenski spiski za Avstrijo in Nemčijo odobreni in podpisani dne 5. marca, 3. aprila ter 12. in 21. junija 1948. leta. Pa ni šlo gladko. Težke ovire so se pojavljale. G. Janez Hladnik je prišel v neprijeten spor z direktorjem emigracije. Neka skupina ljudi nam je zlonamerno začela povzročati težave v direkciji za inmigracijo. Položaj je postajal zelo težak, vsak dan težji. Predsednik društva Miloš Stare je v tej hudi stiski našel človeka, ki je imel sočutje s slovenskimi begunci, ki je razumel težak in odgovoren položaj predsednika Društva Slovencev do svojih sorojakov in je bil pripravljen pomagati in to z vso dobro voljo, iskreno in nesebično. Bil je to dr. Branko Benzon, hrvatski rodoljub, zdravnik, bivši vseučiliški profesor v Zagrebu. Prišel je v Argentino iz Španije, bil je v dobrih odnosih s peronističnim režimom in prijatelj dr. Ivaniševića, zdravstvenega ministra v takratni vladi. Dr. Benzon je bil v direkciji za inmigracijo kot doma. G. Stare ga je prosil za pomoč: ustregel je in to tako temeljito, da so vselitveni spiski bili vsi podpisani v rekordnem času.

Pozneje, ko so se politične razmere menjale, je dr. Benzon odpotoval v Venezuelo in ni še dolgo tega, ko je tam umrl. Naj bo v tem spisu tudi temu gospodu, dobrotniku slovenskih beguncev, ohranjen hvaležen spomin.

Glavno je bilo doseženo. Pojavile pa so se nove zapreke. V Avstriji sploh ni bilo argentinskih konzularnih zastopnikov. Sedaj se je začela borba za to. Društvo Slovencev je na zunanje ministrstvo naredilo prošnjo za postavitve vsaj dveh konzulatov v Avstriji. To je bila zelo težka zadeva, ki je terjala nešteto potov in posredovanj. Pa je še kar hitro uspela. Ustanovljen je bil generalni konzulat na Dunaju in konzulat v Salzburgu. Toda kateri begunec bo hodil skozi sovjetsko zasedbeno cono na Dunaj po vizum in odkod bo jemal denar za potovanje. Zopet je Društvo Slovencev 4. marca 1948. leta na zunanje ministrstvo

vložilo prošnjo, da bi argentinski konzul prišel kar v taborišča, kakor se je to že prakticiralo in dobro obneslo v Italiji, in tam z begunci vse potrebno uredil za inmigracijo v Argentino. Na podlagi te prošnje in posredovanja je bil nekako sredi junija 1948. leta imenovan argentinski konzul v Salzburgu, argentinski generalni konzul na Dunaju José Ramón Virasoro pa je sporočil, da bo osebno prišel tudi v taborišča zaradi izdajanja vizumov in ureditve vseh drugih zadev. Tako se je tudi zgodilo.

Pa zadeva še ni stekla. Pojavilo se je vprašanje plačila konzularne takse 49 dolarjev, ki bi jih moral plačati vsak begunec, pa jih ni imel. Z mnogimi posredovanji je bilo nazadnje tudi to vprašanje ugodno rešeno. Konzularno takso je za vsakega begunca plačala I. R. O. (International Refugee Organisation) Mednarodna organizacija za begunce. Ta je tudi vsakemu izdala poseben osebni dokument (Certificate of Identity), ki je imel priznanje in veljavo potnega lista. V začetku novembra 1948. leta so že vsi slovenski begunci v Avstriji imeli potni list in vizum za Argentino.

Emigracijo slovenskih beguncev iz Avstrije je bilo treba z vso silo pospešiti. Zato je Društvo Slovencev napravilo še posebno vlogo in jo poslalo na zavezniško vojaško upravo v Avstriji, na angleškega ministra za zasedbeno ozemlje lorda Pakenhama, na kardinala Griffina v Londonu, na avstrijsko vlado na Dunaju, na predsedstvo Mednarodnega Rdečega križa in na predsedstvo IRO. V teh vlogah je nudarjalo nevarnost, ki grozi slovenskim beguncem v Avstriji in njihovo željo, da bi se čimprej mogli naseliti v Argentini.

Poznejši dogodki so pokazali, da je bilo hitro postopanje Društva Slovencev popolnoma pravilno. Direkcija za inmigracijo je sredi leta 1948 sporočila, da „začasno“ ne sprejema več skupinskih listov za naselitev v Argentini. Ta odločba pa ni ostala „začasna“, ampak trajna.

Začelo se je množično preseljevanje slovenskih beguncev iz Evrope v Argentino. Prevoz do pristanišča in preko Atlantika je oskrbela in plačala IRO, kar pomeni veliko dobrotu za naše rojake, ki bi s svojimi sredstvi nikdar ne mogli priti preko morja.

V Argentino so sprva prihajali naši ljudje v neznatnih skupinah. V večjih množicah so začeli prihajati šele v letu 1943. Transporti so si takole sledili:

Dne 21. januarja 1948 je pripeljala

ladja Santa Cruz ..... 300 Slovencev
dne 29. marca ista .... 517 Slovencev

Sledile so ladje:

Empire Halverd	s	168	Slovenci
Steward	"	552	"
Olimpia	"	116	"
Steward	"	253	"
Sturgis	"	393	"
Bundi	"	241	"
Heinzelman	"	183	"
Olimpia	"	244	"
Ravello	"	145	"
Sturgis	"	305	"
Black	"	179	"
Holbrook	"	492	"
Zangfit	"	233	"

Poleg teh skupin, ki so štejele stotine novonaseljencev, je vsak mesec prišlo nekaj ladij, ki so pripeljale manjše skupine. Glavnina naših beguncev iz Italije se je preselila v Argentino v letu 1948. Koncem tega leta so prispeli sem že tudi prvi transporti iz avstrijskih taborišč. Tako je Društvo Slovencev v letu 1948 sprejelo 3.930 naših rojakov.

V letu 1949 pa so bili glavna skrb Dru-

otrok	do 14. leta	540	fantov	in 443	deklic	skupaj	983
mladine	od 15. leta do 20. leta	213	"	in 177	"	"	390
odraslih	" 20. " " 30. "	1111	mož	in 688	žensk	"	1799
"	" 30. " " 40. "	676	"	in 346	"	"	1022
"	" 40. " " 50. "	412	"	in 227	"	"	639
"	" 50. " " 60. "	181	"	in 133	"	"	314
"	" 60. " " 70. "	74	"	in 45	"	"	119
"	" 70. " " 80. "	8	"	in 6	"	"	11
"	nad 80. let	1	"	in 1	"	"	2
		3216	moških in 2066		žensk	skupaj	5282

V tem številu je zapopadenih 930 slovenskih družin, ki so imele 3439 družinskih članov. Ostali so samskega stanu.

Nad polovico slovenskih novonaseljencev je bilo kmetov, dobra četrtina obrtnikov, ostali pa so pripadniki drugih, predvsem intelektualnih poklicev.

Nastanitev in zaposlitev

S prihajanjem novonaseljencev pa je nastajalo težko vprašanje, kam z ljudmi. Društvo je storilo vse, kar je moglo, da bi ljudem pomagalo do stanovanja. Takrat je znašala mesečno najemnina za družinsko stanovanje od 300 do 400 pesov. Kdor je stanovanje najel, je moral vnaprej plačati

štva Slovencev rojaki, ki so prihajali predvsem iz Avstrije. Večji transport je prispel že v januarju 1949. leta z 232 begunci. Zelo močan in zadnji te vrste pa je prispel februarja 1949 in je z njim priplulo 725 rojakov. Skoraj vsak mesec pa so prihajale potem še manjše skupine. Zadnji slovenski begunci so prišli v Argentino meseca septembra 1949. leta. S tem je bilo naseljevanje slovenskih beguncev v Argentini in verjetno v vse južnoameriške države končano.

Po statističnih podatkih Društva Slovencev je prispelo od 25. januarja 1947 pa do 30. novembra 1949 v Argentino 4006 nad 18 let starih ljudi in 117 otrok oziroma mladine do 18 leta. Ker jih je nekaj prišlo tudi popolnoma privatno in se na Društvo Slovencev niso prijavili in tudi ne na IRO uradu v Buenos Airesu, sklepamo, da je bilo v Argentini 1950. leta 5.500 slovenskih novonaseljencev.

Starostna in poklicna razvrstitev

Po statističnih podatkih, s katerimi razpolaga Društvo Slovencev, se je leta 1951 v Argentini nahajalo 5282 slovenskih novonaseljencev od katerih je:

kavcijo, ki je znašala redno tri mesečne najemnine. Ljudje denarja niso imeli, pa tudi mlado društvo ga ni imelo.

Komunistična propaganda med staronaseljenci je bila močna. Parola med njimi je bila, ne dati in tudi ne posredovati stanovanj novonaseljencem. Vendar so mnogi staronaseljenci novim tudi v tem oziru mnogo in uspešno pomagali bodisi, da so jih vzeli v hišo, ali pa so jim pomagali najti stanovanje. Nekateri premožnejši pa so Društvu Slovencev posodili denar, da je moglo rojake podpreti tudi denarno, ko je šlo za položitev kavcije zlasti za najem velikih hiš, ki jih je Društvo Slovencev najelo za družine z mnogimi otroki, kot je hiša na Ramón Falcón 4158, v ulici Ne-

Društveni odborniki l. 1951. Spredaj od leve: Maks Osojnik, blagajnik Valentin Markež, II. podpredsednik dr. Bojan Ribnikar, predsednik Miloš Stare, Rudolf Žitnik, France Kremžar, tajnik France Pernišek; zadaj: Janez Maček, Janez Kralj, gospodar Andrej Krošelj, Jože Lesar, organiz. ref. Rudolf Smersu, dr. France Mihelič, I. podpredsednik ing. Albin Mozetič, dr. Anton Šimenc, Lovre Jan, kulturni referent Marijan Marolt

cochea 440 v Ramos Mejia, v ulici Ayacucho 125 v San Martín in še za nekatere. Zaposlilo je gg. Toneta Ravnika in Silvoča Hrovata, da sta sledila v časopisih oglase za prosta stanovanja in hiše, ki se oddajo v najem in tudi sicer ogledujeta in poizvedujeta za prazne hiše in stanovanja. V to stanovanjsko akcijo je krepko posegel tudi društveni blagajnik g. Lado Lenček, ki je iskal in zbiral v ta namen denar in tudi je sam osebno iskal stanovanja in mnogo pomagal zlasti družinam.

Ko govorimo o stanovanjskem problemu ne smemo pri tem prezreti dveh gospodov, ki sta zelo pomagala lajšati to stisko. Bila sta gg. Anton Orehar in Janko Mernik SDB. Lepo število otrok in mladine, fantov in deklet je po njuni prošnji in posredovanju bilo brezplačno sprejetih v razne zavode, kjer so se šolali in imeli vso oskrbo. Na ta način so bile mnoge družine zelo razbremenjene posebno v prvih in seveda tudi najtežjih mesecih.

Pri nastanitvi ljudi je Društvo Slovencev imelo pred seboj tale zelo važen vidik: *ne razdrobiti slovenske skupnosti, ampak jo utrjevati.* Ko že s tako muko iščemo stanovanj, je važno, da bi se naši ljudje naselili blizu skupaj. „Če bo tiščal vsak v svoj konec velemesta, se bo zabil versko, moralno in narodnostno. Ni ga sred-

stva, ki bi nas moglo povezati v eno, če bomo razkropljeni. Samo enakomisleči in požrtvovalni ljudje si bomo nudili življenje pod skupno streho.“ Tako je zapisala v članku „Stanovanj ni“ Sv. Slov. v števil. 2, z dne 15. januarja 1948. Priporočala je nakup parcel na dolgoročno odplačevanje, postavitve lesenih hišic na teh parcelah, najem cele hiše, ki naj jo zasede več družin i.t.d. Naši rojaki so se po tem navodilu tudi ravnali in rešitev stanovanjskega problema je bila uspeh skupnega napora in vzajemnega pomaganja. Najtežje probleme so imeli prvi transporti. Pa so si vsi našli streho. Ti so drugim, ki so bili na poti, že oskrbeli stanovanje. Tisti, ki so imeli kak denar, so tudi za druge založili, ki denarja niso imeli. Tako smo se v začetku stiskali in drenjali po več družin skupaj tudi v majhni hiši. V začetnih mesecih smo se mnogo preseljevali, ali kar je važno je to, da smo ostali skupaj. Enako so hoteli in storili tudi tisti rojaki, ki so kot večja skupina odšli v Mendoza, Córdoba in Bariloche. Tako smo posedli okolico Buenos Airesa: Ciudadelo, Ramos Mejía, San Justo, Morón, Castelar, San Martín, Munro in Carapachay, Quilmes in Lanús. Večina rojakov se je poslužila zelo ugodnih posojil Hipotekarne Banke in tako so v nekaj letih zrasle lepe in udobne slovenske hiše in lepa

strnjena slovenska naselja: Slovenska vas v Lanusu, Barrio San Nicolás v San Justo, Don Bosco v Ramcs Mejía in Castelar.

Duh skupnosti, požrtvovalnosti in vzajemnega pomaganja tistih prvih težkih mesecev je v nas ostal do danes in je ustvaril to, kar danes smo in na kar smo v resnici lahko ponosni.

Prvi odbor Društva Slovencev, ki mu je predsedoval g. Miloš Stare od 25. januarja 1948 do 12. oktobra 1952, je opravil delo zgodovinskega pomena ne samo za slovenske novonaseljence, ampak tudi za slovenski narod.

Če se ne bi s tako resnobo, neustrašno in nepopustljivo odočnostjo zavzel, da dokončno likvidira problem begunstva in pripelje v Argentino vse slovenske begunce, ki v to deželo hočejo priti, bi danes naši rojaki bili raztepeni po vsem svetu, živeli vsak zase v drugem koncu in za slovenski narod in njegovo stvar bi bili vsi ti tisoči ljudi brez najmanjšega pomena zgubljeni za vedno. Ti možje so postavili in utrdili temelje naše skupnosti, jo organizirali in ji dali življenje, ki je danes bogato v verskem, narodnem, kulturnem in gospodarskem udejstvovanju.

Potem ko je Miloš Stare pet let vodil Društvo Slovencev, ni na občnem zboru, ki je bil 12. oktobra 1952, več kandidiral za predsedniško mesto. Zaradi preobremenjenosti ni zmožl več. Za svoje preživljanje je opravljal delo na javnih gradbenih delih. Poleg vodstva Društva Slovencev je bil izdajatelj Svobodne Slovenije in predsednik njenega uredniškega odbora. Leta 1948 je začel izdajati Koledar Svobodne Slovenije, ki se je z leti razvil v Zbornik in najbolj reprezentativno knjigo naše emigracije. Postal je tajnik NO za Slovenjo, organiziral je delo Krščanske demokracije — SLS v Argentini, itd. Ni mu bilo lahko dobiti naslednika pri Društvu Slovencev. Po daljšem prigovarjanju je sprejel kandidaturu zelo sposoben in spoštovan dotodanji podpredsednik inž. Albin Mozetič. Ta je po izvolitvi na občnem zboru izrekel zahvalo Milošu Staretu, ki se je najbolj prizadeval, da je bilo Društvo ustanovljeno in ga je nato vodil pet let. Inž. Mozetič je v svojem govoru poudarjal velike žrtve, ki jih je Miloš Stare doprinesel za Društvo Slovencev, saj ga je od najskromnejših začetkov pripeljal do takega razmaha, da so danes lahko ponosni nanj vsi člani. Z vso predanostjo skupni stvari, z velikimi žrtvami je ves svoj prosti čas v zad-

njih letih posvečal Društvu Slovencev in skupnosti. Inž. Mozetič je naglasil, da je vse delo društva, ves njegov razvoj in vse njegove pridobitve in vse, kar poznamo po Víctor Martínez 50 v Buenos Airesu, tako tesno povezano z imenom Miloš Stare, da ju ni mogoče ločiti.

Inmigracija ločenih družin

Ob umiku meseca maja 1945. leta so se mnogi možje, ki so bili na različnih vojaških postojankah, daleč od svojih družin, morali tako naglo umakniti, da niso utegnili obiskati družin in jih vzeti s seboj. Tako so za nekaj let po sili razmer ostali ločeni. Bila je to velika bolečina za može tukaj in še večja za žene in otroke doma. Vedno in vedno so prosili Društvo Slovencev, naj jira na kak način pomaga do zopetne združitve. Društvo je poskušalo doseči intervencijo tukajšnjih oblasti, prosilo za pomoč Mednarodni rdeči križ in Medvladni odbor za begunce pri Združenih narodih. Proti vsemu pričakovanju je v Jugoslaviji okrog leta 1952 tudi v tem pogledu prišlo do močne odjuge. Vlada je dovolila izselitev družinam, ki so imeli svoje družinske glavarje v zdomstvu.

Tako se je mnogim našim rojakom v letih 1953 in 1954 izpolnila njihova najsrčnejša želja, da so se po dolgih letih prisilne ločitve zopet združili s svojimi ženami in otroki.

Pa ni šlo takoj vse gladko. Šlo je namreč za vprašanje financiranja prevoza družin. Možje denarja niso imeli. Mesec za mesecem so domov pošiljali pakete, da so se družine mogle preživeti. Mnogi so tudi že gradili hiše v upanju, če in kadar družina pride, ima že svoj dom. Razumljivo, da niso imeli denarja za prevozne stroške, ki so bili veliki. Tem ljudem je bilo treba preskrbeti v ta namen zadostno posojilo.

Z vso ljubeznijo in vnemo, pa tudi z vso odgovornostjo se je za to vprašanje zavzel msgr. Anton Orehar. Da pa je ta zadeva usnela, je v največji meri zasluga Mednarodne katoliške organizacije za inmigracijo (Comisión Internacional de Inmigración), ki ima svoj urad v Buenos Airesu. V tej organizaciji so zastopani katoliški nacionalni komiteji. Kot vrhovni dušni pastir slovenske kolonije v Argentini, je član tega odbora tudi msgr. Anton Orehar. In ta organizacija je preskrbela brezobrestno posojilo za 3 leta, ki so ga potem može vračali v mesečnih obrokih.

Društvo Slovencev se je za to zadevo zavzelo z vso močjo in sredstvi, ki jih ima na razpolago. Vsa pisarniška dela so bila opravljena v društveni pisarni. Društveni tajnik je vse prizadete obvestil, da imajo sedaj priložnost poklicati družino in da za prevoz lahko dobe ugodno posojilo. Bil je vsem prizadetim v pomoč z informacijami. z navodili, s sestavljanjem prošenj za posojilo, bil v stalnem stiku s pisarno Mednarodnega katoliškega odbora za imigracijo. Vodil je vse potrebno dopisovanje in obveščanje, izvrševal vsa potrebna posredovanja pri državnih oblasteh za imigracijo, spremljal novodošle družine ob prihodu v pristanišče, jim uredil carinski pregled in kontrolo pri državni direkciji za imigracijo, ter pomagal, da so vsi dobili potrebne osebne dokumente (Cédula de Identidad).

Mirno lahko trdimo, da so naši prizadeti rojaki — mnogi od teh niti niso bili člani društva — imeli s to zadevo izredno malo potov in dela, ker jim je društvena pisarna uredila vse, kar največ je mogla, samo da možje niso zgubljali dela in zaslužka.

Kdor se je za prihod svoje družine pravočasno potrudil, je svoj namen zelo lahko in enostavno dosegel. Slabše pa so našli tisti, ki so z zadevo odlašali, kajti 1955. leta so nastopile nepredvidene in težke zapreke. Do meseca februarja 1955. leta smo po posredovanju že omenjene organizacije dobivali posojila od CIME (Comite Internacional de Migraciones Europeas). Ta organizacija pa je 24. februarja 1955 nenadoma našim rojakom ukinila vse kredite in odpovedala tudi vsa že odobrena posojila, preklicala je tudi vse že plačane a neizrabljene vozne karte. Razlogi za tak ukrep niso bili ekonomskega, ampak političnega značaja. Niso hoteli financirati izseljevanja iz držav izza železne zaves.

Društvo Slovencev je takoj iskalo pomoč pri N. C. W. C. (National Catholic Welfare Conferenc — Narodna katoliška dobrodela konferenca). Po posredovanju g. dr. Mihe Kreka je N. C. W. C. v ta namen posojala denar vse do 27. septembra 1955. S tem dnem je nehala tudi ta pomoč N. C. W. C. V New Yorku je namreč izjavila, da za take namene nima razpoložljivih sredstev, ker mora vso finančno podporo dati beguncem na daljnem vzhodu — Koreja, Indokina in Vietnam.

Vendar je bilo za naše ljudi v glavnem to vprašanje še pravočasno in ugodno rešeno. Bile so to velike ugodnosti. S posredovanjem delegata msgr. Antona Oreharia

in s sodelovanjem in pomočjo Društva Slovencev je bilo prepeljanih v Argentino 41 družin s 147 družinskimi člani. Posojila pa so znašala 453.784 pesov takratne veljave.

Dne 20. februarja 1955 popoldne je Društvo Slovencev na Pristavi priredilo prijateljski sestanek v pozdrav vsem novodošlim družinam. Nabralo se je kar lepo število teh in njihovih svojcev, znancev in prijateljev. Popoldan je potekel v prijetnem razpoloženju.

V letu 1955 pa je Društvo Slovencev imelo opravka še z neko vrsto imigrantov, to je z najnovejšimi političnimi begunci iz Jugoslavije. Te je namreč sprejela v varstvo uradna ameriška organizacija USEP (United States Escape Program). Beguncem je nudila moralno in ekonomsko pomoč ter pravno varstvo. Vsem je plačala tudi vožnjo v prekomorske dežele, kamor so emigrirali.

Društveno sodelovanje s to organizacijo je obstajalo v tem, da je tem beguncem posredovalo vpostaviti zvezo s tukajšnjimi njihovimi sorodniki, da so jim ti preskrbeli delovno pogodbo, ki je bila pogoj za doseg vsoletnega dovoljenja in pa potrebno posredovanje na direkciji za imigracijo. Ko so prišli v Argentino, jim je posredovalo, da so dobili od USEP denarno pomoč, da so se mogli postaviti na noge. Manj kot 4.000 pesov takratne veljave ni nihče dobil.

Kulturno in prosvetno delo

Skrb vsake narodnosti v zdomstvu stremi za tem, da se ohranja in to čimdalje v rodove. Zato posveča vso skrb ustanovam, ki naj ohranijo narodni duh, goje narodni jezik in skrbe za kulturni dvig narodne skupine predvsem z narodnim šolstvom; če pa lastnega šolstva ne zmore, ustanavlja kulturne ustanove, ki naj primerno in učinkovito nadomeščajo narodno šolo.

Komaj so se naši rojaki usdli v svojih skromnih bivališčih, jih je Društvo Slovencev že povabilo na prve prireditve kulturnega značaja in se zanimalo za usodo študirajoče mladine, ki je v taboriščnih šolah in gimnazijah pričela s svojo duhovno in intelektualno formacijo. Ker večina naših dijakov ni imela šolskih spričeval priznanih po tukajšnji prosvetni upravi, so morali polagati izpite za vstop v argentinske srednje šole. V tem pogledu sta v imenu Društva Slovencev podvzemala korake pri argentinskih prosvetnih oblasteh po raznih kolegijih č. g. msgr. Anton Orehar

in dr. Franc Bajlec. G. Oreharju je zadeva uspela in že 15. avgusta 1948. leta je na društveni seji poročal, da se mu je posrečilo doseči možnosti, da bi naši študentje smeli polagati izpit čez 6. razred ljudskih šole, kar je pogoj za nadaljevanje študija. Društvena pisarna je potem obvestila o možnosti polaganja izpitov slovenske dijakke in jim tako omogočila nadaljevanje študija na srednjih šolah. V zvezi s tem je treba tudi omeniti, da je Društvo Slovencev preko Socialnega odbora v Rimu omogočilo legalizacijo spričeval tistim dijakom, ki so v času begunstva obiskovali v Italiji državne italijanske šole, ali pa vsaj na njih polagali izpite.

Slovenska ljudska šola

Dne 11. februarja 1949. leta je na seji društvenega odbora že bil razgovor o potrebi lastne šole. Ti razgovori so se potem na vseh sejah nadaljevali in iz razgovorov sta se izcimila dva stvarna predloga: msgc. Orehar je predlagal, da bi bilo treba star-

Člani prvega učiteljskega zbora. Spredaj od leve: Katica Kovač, Angelca Klanšek, Anica Šemrov, Mija Markež; zadaj od leve: Anton Kovač, Martin Mizerit, Aleksander Majhen

šem svetovati, naj otroke pošljejo v državne šole, na vzgojo otrok pa naj doma pazijo.

Drugi pa je bil predlog g. Lada Lenčka, ki je predlagal uvedbo nedeljskih popoldanskih šol po krajih: Paternal, Ramos Mejía in drugod. Na ta predlog je nato odbor prosil g. Oreharja, naj sestavi zadevno okrožnico staršem. Torej začetek slovenskih šolskih tečajev je bil tukaj. Dne 22. aprila 1949 je g. Orehar na društveni seji že poročal, da bo ob nedeljah popoldne na več krajih krščanski nauk za otroke, kjer bo tudi prilika za učenje in ohranitev slovenščine. K sodelovanju na teh tečajih je bilo takoj pritegnjeno slovensko učiteljstvo. Tem veroučnim uram je učiteljstvo priključilo še pouk slovenščine, slovenskega zemljepisa in zgodovine ter petja slovenskih pesmi. Ti tečaji so bili precej neorganizirani, odvisni od zasebne pobude posameznikov. Učitelji so pripravljali učno stvarino sami — vsak za sebe. Ni bilo potrebnih ne enotnih učnih pripomočkov. Pouk je tudi motilo vedno preseljevanje družin iz kraja v kraj. Po juliju 1949. leta so se razmere dosti izboljšale, ko je skrb za slovensko šolsko mladino v celoti prevzelo Društvo Slovencev. Delo je postajalo bolj enotno in smotno. Na podlagi izkušenj prvega leta, si je učiteljstvo že sestavilo učni načrt za celotno delo. Načrt je obsegal, kot že omenjeno, pouk slovenščine, slovenskega zemljepisa in zgodovine ter petja. Sproti nastajajoče probleme in težave je učiteljstvo že reševalo na rednih mesečnih konferencah. Ker pa se je še vedno čutilo pomanjkanje enotnih učnih pripomočkov, je učiteljski zbor začel izdajati šapirografiran šolski list z naslovom „Mladina“. Ta je izhajal na osmih straneh in je prinašal snov iz verouka, slovenščine, zemljepisa in zgodovine. List je izhajal v 150 izvodih in so ga otroci dobivali brezplačno, tudi tisti, ki zaradi oddaljenosti niso mogli obiskovati slovenskih tečajev. Stroške za izdajanje lista je krilo Društvo Slovencev. V letu 1951 je „Mladina“ prenehala izhajati. Vsega je izšlo 15 števil. Nadomestila ga je prva slovenska izseljenska čitanka za mladino „Naša Beseda“, ki jo je na pobudo Društva Slovencev izdala in založila Svobodna Slovenija. Sestavila in napisala pa sta jo gg. Aleksander Majhen in Martin Mizerit.

Pouk v slovenskih šolah se v naslednjih letih ni mnogo spremenil. Gotovo pa nomeni važen preobrat v skrbi za našo mladino ustanovitev „Mladinskega odseka“ v okviru Društva Slovencev, sedaj se mladinski

Ramoški šolarji se pred početkom vsake šolske ure postroje po razredih na dvorišču Slomškovega doma. Pred njimi voditeljica Slomškovega tečaja ga. Lenča Zupan-Malovrhova, v ozadju učitelj Marijan Hribar

odsek imenuje šolski odsek. Ustanovljen je bil 1952. leta. Odbor tega odseka sestavlja vse učiteljstvo, ki se ukvarja s poukom naše mladine. Odsek ima redno vsak mesec svoje seje. Na njih rešuje sproti vsa potrebna vprašanja, ki so v zvezi s poukom, ugotavlja spremembe, težave in podobno.

Tako je tudi podana možnost za uspešnejše in hitrejšje obveščanje Glavnega odbora o potrebah šolskega odseka.

Pouka v slovenskih tečajih ne smemo primerjati pouku nekdanj v domovini. Različna starost otrok — od petega do štiri-najstega leta — neenake sposobnosti otrok, oddaljenost od kraja pouka in še marsikaj pač niso ravno idealni pogoji za nekdanji način poučevanja.

Pouk v slovenskih tečajih se sedaj vrši v štirih oddelkih. Vsak oddelek obsega po dve šolski leti, skupaj 8 šolskih let, v katere so otroci porazdeljeni po starosti in sposobnosti. V nižji skupini se učijo otroci slovenskega pisanja in branja, deklamiranja in nudi se otrokom stvarni pouk, kolikor je potrebno za spoznavanje slovenskih velmož. Obe skupini gojita tudi petje slovenskih pesmi.

Seveda se v vseh tečajih poučuje tudi verouk v našem jeziku.

Otroci nižje skupine uporabljajo pri pouku učno knjigo „Naša Beseda“. Čitanka je sestavljena tako, da v kar najkrajšem času uvede naše otroke, ki že obvladajo

branje kasteljanščine, v branje in pisanje slovenskega jezika. Nudi pa tudi več kot dovolj branja, ki vzbuja in ohranja v otroški duši versko in narodno zavest. Čitanka je postala nekakšna „uradna“ knjiga slovenskih tečajev. Otroci višje skupine pa uporabljajo mladinski list „Božje stezice“. Čestokrat si morejo učitelji pomagati s prepisovanjem iz drugih čitank, ker ta dva učna pripomočka ne zadostujeta.

Delo slovenskih tečajev pa ni omejeno samo na štiri šolske stene. Otrok se hoče postaviti in tudi v tem oziru jim slovenski tečaji nudijo dovolj prilik. Na skoraj vseh proslavah, akademijah in podobnih prireditvah je sodelovala šolska mladina na ta ali oni način z največjim veseljem. Samostojno prirejajo tudi dokaj zahtevne mladinske igre. Tako tudi vsak tečaj priredi vsako leto zelo prisrčno proslavo za materski dan, očetovski dan in otroški dan, pojo pri skupnih mašah na začetku šolskega leta, za Alojzijevo in Slomškovo proslavo, ki sta postali že tradicionalni prireditvi tečajev, in pri prvem sv. obhajilu slovenskih otrok.

Da bi se mladina posameznih tečajev medsebojno spoznavala, da bi začutila in spoznala zavest in moč naše narodne skupnosti, prireja šolski odsek vsako leto skupee izlet vse slovenske šolske mladine. Udeležba je vedno skoraj stoo odstotna. Teh iz-

letov se radi udeležujejo tudi šoli že odrasli otroci, bivši učenci slovenskih tečajev. Za vse te izlete je Društvo Slovencev vselej dalo primerno podporo.

Med pojave, ki znatno ovirajo delo in zmanjšujejo uspehe v šoli, spada premajhna pozornost staršev za šolo. Če oni ne sodelujejo, se zato tudi otrok ne zanima dovolj, ali vsaj ne v taki meri, kot bi mogel in mora. So pa tudi taki starši, ki za šolo sploh nimajo zanimanja in otrok v slovenski šolski tečaj ne pošiljajo. Da bi premostil ta jarek, ki loči dom od šole, je šolski odsek Društva Slovencev začel organizirati in ima sedaj že redno vpeljane *roditeljske sestanke*. Vršijo se po naših krajevnih domovih. Na programu takega sestanka je vedno aktualno vzgojno predavanje, otroci nastopajo z deklamacijami, rajanjem in s petjem. Starši, učitelji in kateheti pa izmenjavajo svoje misli glede pouka, vzgoje, sodelovanja itd. Sestarek vodijo predsedniki krajevnih šolskih svetov, ki obstajajo povsod, kjer so slovenski šolski tečaji. Zanj je odbor Društva Slovencev pripravil poslovnik in po njem se pri delu ravna. Njihova skrb je materialna stran šole: skrbijo za primerne prostore, za učila, za vzdrževanje šolskih prostorov, skratka za to, kar šola za svoje delo in razvoj potrebuje. Zbirajo tudi mesečne prispevke za vzdrževanje, ker finančno breme postaja vedno večje.

V poslovnem letu 1962/63 je bil pri mladinskem odseku ustanovljen *svet vzgo-*

jiteljev. Vanj je učiteljski zbor povabil gospode, za katere je vedel, da se še prav posebej zanimajo za ta ali oni problem naše zdomske mladine. Ta svet je pomagal pri obravnavanju in odločanju smernic za pouk v slovenskih tečajih in pripravljal nove načrte za posamezne predmete.

Počitniška kolonija v Cordobskih hribih v počitniškem domu g. dr. Rudolfa Hanželiča se vrši od decembra 1962 že kar redno vsako leto za otroke slovenskih šolskih tečajev. Imajo za majhen denar 14 dni lepih počitnic. Poleg odlične materialne oskrbe, kopanja, nogometa in drugih športnih iger, so tudi duhovno preskrbljeni in zaposleni. Veliko se poje, ob nedeljah in praznikih imajo še razne prireditve, seveda se za vsak nastop kar v koloniji nauče. Med tednom gredo tudi na izlete na bližnje hribe. Kolonijo spremlja vedno nekaj učiteljev in če je le mogoče tudi vodja mladinskega odseka. Na kolonijo odhaja redno okrog 70 otrok. Za revnejše plača oskrbo Društvo Slovencev iz svojega socialnega sklada. Otroci se okrepljeni, zdravi, zagoreli in veseli vračajo s kolonije, katere geslo je „Res lepo je biti mlad“.

V poslovni dobi 1968/69 je bila uvedena v slovenske tečaje tudi sistematična *telesna vzgoja*. V ta namen je šolski odsek organiziral in financiral poseben telesno-vzgojni tečaj pod vodstvom profesorja za telesno vzgojo. V ta namen je šolski odsek pridobil 44 fantov in deklet kot športne vadi-

telje slovenskih otrok in naraščajnikov. Sedaj zelo dobro delajo v slovenskih šolah in v slovenskih domovih kot športni vaditelji.

V isti poslovni dobi so se že uporabljali štirje zvezki lepopisnice z berili za 1. in 2. razred, ki imajo vsega skupaj 132 strani in so bili natisnjeni v 1.000 izvodih.

Izšla je tudi čitanka „Živ-žav“ za 3. in 4. razred s 160 stranmi in v nakladi 1470 izvodov. Je bogato ilustrirana. V pripravi sta čitanki za 5. in 6. ter 7. in 8. razred ter morata vsak čas iziti.

Izdajanje učnih knjig so omogočili mecenarski darovi zdaj že pokojnega industrialca in velikega slovenskega rodoljuba g. Vigorja Domicelja in Slovenske hranilnice v Ramos Mejiji.

Kot zelo učinkovit pripomoček pri učnem delu je zaloga 1551 barvnih diapozitivov, vsi iz področja književnosti, likovne umetnosti, zemljepisa in slovenske zgodovine in pravljice slovenskega naroda: uporabo diapozitivov omogočajo trije skioptikoni in 24 gramofonskih plošč s slovenskimi pravljicami.

Dogodek 22 let našega slovenskega zdomskega šolstva v Velikem Buenos Airesu je bil seminar za učitelje, ki ga je organizirala Zedinjena Slovenija, zamislila in izvedla pa skupina mladih učiteljev pod vodstvom gđc. Terezike Prijatelj koncem decembra 1971. Mlade organizatorke, večina učiteljice v argentinskih in slovenskih osnovnih šolah, rojene že v Argentini, zato tudi absolventke slovenskih osnovnih šol in srednješolskega tečaja, so hotele zbrati

mlado učiteljstvo ob važnem vprašanju slovenskih šol, njihovi nalogi in problematiki. Prvotni načrt s tridnevnim programom so zaradi tehničnih ovir skrčile na tri popoldneve, kar pa ni bistveno prizadelo programa.

Izbrale so sledečo snov in predavatelje:

1. dan: Namen in cilj slovenske šole — g. Franc Sodja CM.
2. dan: Življenje in delo 22 let naše šole, gđc. Mija Markež. Metode učenja v naših šolah, ga. Majda Tomazin-Bukovčeva.
3. Dan: Šola — družina — skupnost, ga. Anica Kraljeva in g. Pavel Rant.

Snov so obdelovale najprej same in izdelale svoje zaključke. Po večernem predavanju, na katerega so bili povabljeni vsi, ki jih snov zanima, so med debato te zaključke prebrale in primerjale s predavateljevimi. Odlikovali so se po svoji globini, zrelosti in idealizmu udeleženk.

Za primerjavo, kako so slovenski tečaji v teku 25 let napredovali, zlasti od 1952. leta, ko je prišlo šolstvo v področje Mladinskega odseka Društva Slovencev, naj pokažemo dva primera:

Leta 1949 je bilo stanje slovenskih šolskih tečajev naslednje:

1. Buenos Aires, R. Falcón ...	46 otrok
2. Lanús	12 „
3. Florida	8 „
4. Ramos Mejía	41 „

Skupaj ... 107 otrok

Učenci slovenskih šolskih tečajev na izletu v Berazategui l. 1971

Iz letnega poročila, ki ga je na občnem šolski referent g. France Vitrih, posnema- zboru Zed. Slov. dne 19. marca 1972 podal mo za šolsko leto 1971/72 naslednjo sliko.

	otrok
1. Buenos Aires, Slovenska hiša, tečaj nadškofa Antona Bonaventure Jegliča	29
2. Bariloche, tečaj Jakoba Aljaža	16
3. Berazategui, tečaj Ivana Cankarja	7
4. Carapachay, tečaj Josipa Jurčiča	46
5. Castelar, tečaj dr. Franceta Prešerna	79
6. Mendoza, tečaj sv. Cirila in Metoda	24
7. Ramos Mejía, tečaj škofa Antona Martina Slomška	139
otroški vrtec	20
8. San Justo, tečaj Franecta Balantiča	109
9. San Martín, tečaj škofa dr. Gregorija Ražmana	110
10. Slovenska vas-Lanús, tečaj škofa Ireneja Friderika Barage	81
V desetih slovenskih šolskih tečajih je v letu 1971/72 bilo vseh otrok ...	660

V teh tečajih je poučevalo 58 učiteljev in učiteljic ter 8 katehetov.

Duša vsega dela je bil poklicni in odlično izvežbani šolnik in šolski nadzornik g. Aleksander Majhen, ki je zbral lepo število požrtvovalnih učiteljev in učiteljic ter katehetov. Vse delo so opravljali vsi vedno brez vsake nagrade. Od učiteljic poučujejo nekatere že nad 20 let: gdč. Kovač Katica, ga. Kovač Batageljeva Marjana, gdč. Klanšek Angelca, gdč. Markež Mija, gdč. Šemrov Anica, ga. Virant Janova Zdenka. Dolgo je poučeval tudi g. Aleksander Pirc.

G. Aleksandru Majhnu, ki je to delo organiziral in požrtvovalno vodil vse do nedavnega in vsem imenovanim ter neimenovanim učiteljem in učiteljicam ter vsem gg. katehetom je slovenska kolonija v Argentini za njihovo idealno, požrtvovalno, vzgojno in narodno delo dolžna vse priznanje, globoko spoštovanje in zahvalo.

G. Majhna Aleksandra je v delu nasledil g. France Vitrih, ki se šoli posveča z vso ljubeznijo in požrtvovalnostjo.

Otroški vrtec v Štomšljevem domu, Ramos Mejía, 1. 1972. Od leve 1. vrsta: Danijela Smole, Franci Miklavc, Kristinca Žnidaršič, Pavlek Golmajer, Pavlek Brula, Klavdija Nose; 2. vrsta: Veronika Mikelj, Alenka Žebre, Andrejček Koželnik; 3. vrsta: Silvica Bohinc, Lučka Poznič, Andrejka Mehle, Lilijanana Bohinc, gdč. Majda Holosan; 4. vrsta: gdč. Bernarka Opeka, Andrejka Vombergar, Marko Vombergar

To delo je iz leta v leto rastlo, se izboljševalo in spopolnjevalo. Je želo in danes žanje odlične uspehe. Naša mladina v šolskih tečajih dobi jasno in trdno krščansko in narodno vzgojo. Govori lepo slovenščino, zna pravilno slovensko pisati, lepo in gladko slovensko brati, navdušeno deklamira pesmi slovenskih pesnikov, z zanosom recitira na javnih in kulturnih prireditvah tekste slovenskih pisateljev, navdušeno prepeva slovenske pesmi in čeprav je že tukaj rojena, je slovensko zavedna, ljubi in spoštuje svoj narod, materino govornico in je na oboje ponosna.

„Naša mladina je zelena veja, na kateri sloni vsa naša emigracija. Če ta veja usahne, usahnemo vsi.“ Tako je na enem izmed društvenih občnih zborov izjavil g. Miloš Stare, ko je utemeljeval potrebo slovenske šole, za katero društvo žrtvuje eno šestino svojih dohodkov. Naše šole so za naš narodni obstanek v zdomstvu resnično življenjskega pomena. Po mladini bomo naše narodno delo nadaljevali in naše uspehe in pridobitve izročali zanamcem. Slovenska šola je vse do danes največja skrb Zedinjene Sloveinje, je dragocen biser, ki ga društvo skrbno varuje, neguje in ohranja.

Ob zaključku tega poglavja naj naš hvalni spomin objame dva pokojna učitelja gg. Martina Mizerita in Antona Kovača. Bila sta odlična in požrtvovalna šolnika, oba že od vsega začetka in sta do prerane smrti v delu vztrajala. G. Martin Mizerit je bil desna roka Aleksandra Močina, odlični pisec učnih in pripovednih sestavkov za mladino in je z veseljem in skrbno urejal „Božje stezice“, ki v tečajih nadomeščajo učno knjigo.

Srednješolski tečaj ravn. Marka Bajuka

Poročilo o srednješolskem tečaju objavljamo v posebnem članku, str. 380 tega Zbornika.

Slovenski dan

V delu za skupnost si odbor društva prizadeva, da ohranja in krepi slogo in edinost med slovenskimi novonaseljenci v Argentini. V tem pogledu je zelo pomembna prireditev „Slovenski dan“, po zamisli in na pobudo drugega društvenega predsednika inž. Albina Mozetiča.

Prvi „Slovenski dan“ je bil 22. aprila 1956. leta. To je bil v zgodovini slovenskih novonaseljencev brez dvoma velik in pomemben dan. Na pobudo Društva Slo-

Ing. Albin Mozetič, drugi društveni predsednik

vencev je ta dan združil k sodelovanju in skupnemu nastopu vse slovenske organizacije in društva, ki so z občudovanjem vredno vnelo sodelovala na tej prireditvi. Moralni uspeh tega dne je bil zelo velik, kajti pokazal je in dokazal, da edinost in sloga med nami in smisel za skupno delo niso prazne besede, temveč dejstva. Dokazal je, da je kljub bujni pestrosti organizacij in kljub različnim pogledom na to ali ono vprašanje, volja do skupnega dela med nami še vedno močna.

V letih 1957, 1958 in 1959 so bili v Slovenski dan vključeni tudi mladinski športni dnevi. V poletnih mesecih so člani krajevnih odsekov Slovenske fantovske zveze in Slovenske deklishe organizacije tekmovali za prvenstva v raznih športnih disciplinah, tako v odbojki, košarki, nogometu, telovadbi, šahu, ping-pongu. Zmagovalci so bili slavnostno proglašeni na Slovenskem dnevu, ko jim je predsednik Društva Slovencev izročil priborjene pokale. Ko pa so posamezni okraj začeli dobivati svoje lastne DOMEVE in se je družbeno življenje srenje koncentriralo tamkaj, so DOMEVI zajeli tudi mladinsko športno dejavnost v te prostore.

Slovenski dan se je uveljavil in prišel v tradicijo, ki jo je treba obdržati. Slovenski dan mora leto za letom na Belo nedeljo na Slovenski Pristavi v Castelarju združevati vse novonaseljene Slovence brez razlike njihovega političnega mišljenja.

Mladinski
športni
dnevi

Nastopi
folklornih
skupin
na
Slovenskih
dneh

Bogato in plodno je delo društva tudi na splošno prosvetnem področju. Ni namen te razprave opisovati podrobnosti, ampak poskuša v globalnem obsegu podati vsestranski opis društvene kulturne dejavnosti.

V društvu že od ustanovitve dalje obstaja kulturni odsek, ki ga vodi kulturni referent. Ta mora skrbeti za društveno kulturno delovanje, za koordinacijo vsega slovenskega kulturnega dela v slovenski koloniji in za pobujanje kulturnega udejstvovanja, tako gledališkega, pevskega, pisateljskega in drugih panog. Društvo je od vsega začetka to delo vršilo v bolj ali manj posrečeni obliki.

Priklicalo je v življenje gledališke družine, pevske zборе, pisateljsko družino in druge slovenske kulturne ustanove.

Ko so bili ustanovljeni pododbori Društva Slovencev po vseh strnjениh slovenskih naseljih v Velikem Buenos Airesu, je takoj vpeljalo kulturno-prosvetna predavanja. Ko pa so ti odbori prenehali z nastanki slovenskih domov, je društvo organiziralo predavanja v osrednji Slovenski hiši in po krajevnih domovih z aktualnimi predavanji in izbranimi predavatelji in s tem še danes nadaljuje.

Da bi se ljudje čim preje na lahek način, dobro in pravilno naučili kasteljansčine, je društvo naprosilo g. Riglerja, naj sestavi učbenik kasteljanskega jezika. Delo mu je zelo dobro uspelo. Leta 1953 je izšel tudi učbenik „Sam temeljito kasteljanski“. Izdalo in založilo ga je Društvo Slovencev. Učbenik sta pred tiskom pregledala dva jezikovna veščaka za kasteljansčino g. Jesús Fernández Beruette, ki je v

Slike na str. 364 so posnetki s tekmovanj za pokale DS v ciklu Športnih dni. Zgoraj: SFZ Lanús; od leve: Tone Burja, Ludvik Šmalc, Tine Draksler, Franc Papler, Franci Stanič, Ivan Rauh, Jože Černak, Franc Gerkmán, Stane Mehle; na sredi: predsednik DS ing. Albin Mozetič podeljuje pokale zmagovalcem, tu Ivanu Fajfarju za zmagovito pingpong moštvo iz Mladinskega doma Don Bosco, l. 1956; spodaj: tekma v odbojki med moštvi iz San Martina in Morona, leta 1962

Stran 365 na sredi: v okviru DS je dr. Milan Bano ustanovil prvo folklorno skupino v Argentini; tu njen nastop l. 1956 na Slovenskem dnevu; spodaj: folklorna skupina SDO in SFZ, od leve spredaj: Primož Benedičič, Martina Košir, Božo Vivod, Babi Maček, Boštjan Petriček, Marjana Hribar; zadaj: vaditelj Jure Vombergar, Franci Jarc, Jožica Lavrič, pomočnica vaditelja Tinka Vombergar, Alenka Jenko, Ciril Selan, Terezka Marn, Jožko Vombergar, Jožejka Debeljak, Tine Duh ml., Milica Hribar, Marija Babnik, Avgust Poglajen

to delo posvetil več sto ur časa in truda in za slovenščino g. dr. Tine Debeljak. Ko je bil g. p. J. F. Berruete vprašan, kaj mu za njegovo delo dolgujemo, je bil njegov odgovor: „Samo besedo hvala! Naj bo doprinos argentinskega duhovnika bratov Slovincem.“ Naj bo na tem mestu in ob tej pomembni priliki izrečena zahvala njemu in g. patru Juanu Bussoliniju DJ, ravnatelju Kozmično-fizičnega observatorija v San Miguelu, prov. Buenos Aires, ki je dal brezplačno na razpolago tiskarno omenjenega zavoda za natisk tega našega učbenika. Tehnična tiskarska dela je opravil g. Lojze Žužek, vsa strojepisna dela pa sta izvršili ga. Cirila Pernišek Žužkova in gdč. Zdenka Gornik.

Približno v istem času je izšel tudi Slovensko-kasteljanski slovar, ki ga je sestavil msgr. Janez Hladnik, izdalo ga je pa Društvo Slovencev in tiskala slovenska tiskarna "Córdoba".

Na pobudo Društva Slovencev je leta 1953 v Buenos Airesu izšel Kasteljansko-slovenski slovar, ki ga je zelo dobro in v kar dokaj bogati besedni zakladnici sestavil g. Janez Pekolj, izdal in založil pa ga je msgr. Janez Hladnik. Tiskala ga je tiskarna "Córdoba". Omeniti moramo, da je lično vezavo vseh omenjenih knjig izvršila knjigoveznica Herman Zupan v Buenos Airesu.

Društvena knjižnica

Pomembna kulturna ustanova Zedinjene Slovenije je tudi *Društvena knjižnica*. Ko so prišli v Argentino slovenski begunci iz taborišča Spittal na Koroškem, so s seboj pripeljali tudi taboriščno slovensko knjižnico, ki je štela nekaj nad 1000 knjig. G. pater Ciril Petelin cist., ki je bil od Socialnega odbora v Spittalu pooblaščen, da v njo razpolaga, jo je izročil Društvu Slovencev. To je bil temelj in začetek društvene knjižnice, ki je nekaj let shajala samo s temi knjigami. Ker denarja za nakup novih knjig ni bilo na razpolago, je zastarela in je interes med rojaki zanjo bil vedno manjši. Po smrti g. Pavleta Mašiča tudi ni bilo več večjega knjižničarja. Pod predsednikom g. Božom Stariho se začne za društveno knjižnico novo življenje. Najprej se je zanjo zavzela in jo preuredila ga. Marija Eiletzeva. Ko je predsednik uredil društvene finance, je bil na razpolago denar tudi za nakup novih slovenskih knjig.

V tej zvezi moramo omeniti še neko pomembno zadevo. G. prof. Lojze Horavt, ki

je društvu predsedoval od 30. novembra 1958 do 17. novembra 1963. leta, je hotel v okviru Zedinjene Slovenije ustanoviti in organizirati centralno zamejsko slovensko knjižnico, v katero naj bi pošiljali slovenski izdajatelji in založniki v zdomstvu vse svoje publikacije: knjige, revije in časopise. Odziv je bil tako malenkosten, da je društvo namero začasno opustilo. Čas za to še ni dozorel.

Radijska ura

Tudi na slovensko radijsko uro Društvo ni pozabilo. Miloš Stare je že v prvih letih organiziral nekaj desetih slovenskih radijskih oddaj v radijskih postajah „Excelsior“ in „El Pueblo“. Te oddaje so bile zlasti ob pomembnih dnevih: junijske proslave, 29. oktober, obletnice majniške deklaracije itd. Želje po stalni slovenski radijski uri pa zaradi finančnih težav tedaj še ni bilo mogoče izpolniti. Tudi glasbenega gradiva še ni bilo dosti na razpolago.

Čas je svoje doprinesel tudi za uresničitev te želje. Muzikalnega programa je sedaj dovolj na razpolago, slovenske šole, mladinske in druge organizacije zmorejo danes pripraviti lepe programe.

Danes imamo že toliko slovenskih premožnih podjetnikov in podjetij, da s propagando za svoja podjetja lahko financirajo slovensko radijsko uro.

To zadevo je vzel v roke Medorganizacijski svet. Na seji 21. avgusta 1970 je sklenil, da se za vodstvo slovenske radijske ure ustanovi poseben štiričlanski direktorij, ki ga sestavljajo predsednik Zedinjene Slovenije in po en predstavnik doma v Ramos Mejía, San Justo in San Martín. Za program skrbi kulturni referent Zedinjene Slovenije, direktorij pa skrbi za financiranje oddaj.

Oddaja se vrši že od oktobra 1969. leta vsako soboto. Ima mnogo poslušalcev, zlasti med slovensko mladino in slovenskimi staronaseljenci.

Spominske proslave — Slovenski vernih duš dan

Od meseca junija 1948 leta dalje Društvo prireja vsako leto na prvo nedeljo v juniju „Spominsko proslavo“. Ta proslava ima najprej namen počastiti spomin vseh naših žrtev sovražne okupacije, nacističnega nasilja in komunistične revolucije, da tako zadostimo zahtevi pravičnosti, ki ne dovoljuje, da se krivica dopušča brez ob-

Lojze Horvat, tretji društveni predsednik

rambe in da proslavimo moralno veličino zlasti tistih, ki so zavestno žrtvovali svoje življenje za krščansko in slovensko domovino. Ob spominu na te žrtve pa hočemo opomniti nas same in svet na posledke komunističnega nauka in sistema, ki se že nad četrto stoletja kažejo v naši domovini. S takim pietetnim dejanjem pa utrdimo in povežemo našo narodno skupnost, da še bolj uveljavi slovensko navzočnost v svetu, to zlasti takrat, ko dajemo tem proslavam večji in slovesnejši poudarek in društvo na proslavo vabi tudi druge narodnosti. Na teh proslavah sodelujejo slovenske organizacije, zlasti gledališke družine, pevski zbori, šole in mladinski organizaciji.

Posebno slovesne so bile te proslave za deset, dvajset in petindvajsetletnico naše narodne nesreče.

Za desetletnico vetrinjske tragedije je Društvo Slovencev priredilo veličastno proslavo v nedeljo, 5. junija 1955 v Teatro Smart na aveniji Corrientes v Buenos Airesu. Proslave so se udeležili vsi v Argentini živeči člani Narodnega odbora za Slovenijo, predstavniki vseh slovenskih kulturnih, socialnih, in verskih organizacij, številni rojaki iz vseh krajev Velikega Buenos Airsea ter lepo število argentinskih gostov in gostov drugih narodnosti. Vseh udeležencev je bilo nad tisoč. Proslavo je pripravil poseben odbor, kateremu je pred-

sedeval dr. Julij Savelli. Kot govornika sta sodelovala dr. Julij Savelli, ki je govoril v kasteljanščini kot namestnik odsotnega predsednika inž. Albina Mozetiča in Miloš Stre kot glavni govornik.

Režijo proslave je imel na skrbi Marijan Willempart, lepe slike za sceno je izdelal slikar Ciril Skebe, spremno besedo k slikam je napisal pesnik Adolf Škerjanec, recitirala pa sta besedilo Maks Nose in Tine Kovačič. Petje pa je bilo izvajano po Slovenskem pevskem zboru Gallus pod vodstvom dr. Julija Savellija; glasbeno spremljavo je oskrbel prof. Alojzij Geržinič.

Po spominski proslavi v gledališču je bila v baziliki Ntra. Sra. de la Piedad ob šestih zvečer sv. maša, katero je daroval direktor Anton Orehar, ki je imel med mašo spominski govor.

Tudi lična brošurica „Ob desetletnici“, ki jo je napisal dr. Marijan Marolt, opremil Hotimir Gorazd, izdalo pa Društvo Slovencev, je bila simpatično sprejeta. Besedilo je bilo slovensko in kasteljansko.

Proslava za *dvajsetletnico* je bila slovesna in skrbno pripravljena; tedanji predsednik društva Zedinjena Slovenija Božidar Fink je tej proslavi posvetil izredno pozornost in delo.

Skupni program je obstajal iz treh prireditvev in z izdajo dveh publikacij. Prof. Geržinič je napisal brošuro, ki jo je v kasteljanščini v 4000 izvodih izdalo društvo. Brošura, ki nosi naslov „Eslovenia, otra nación sin libertad“, na platnicah pa „Hace 140... hace 20 años“, daje sintetičen prikaz slovenske zgodovine, kulturne in politične, posebno pa prikaže dogodke iz najbližje preteklosti. Brošuro je umetniško opremil slikar Ivan Bukovec.

Publikacija je bila razposlana na več kot tisoč naslovov argentinskih osebnosti in ustanov pa tudi ustanovam po špansko govorečih državah. V Argentini so jo prejeli predsednik republike, ministri, sekretarji in njih pomočniki, predstojniki političnih in informacijskih organov, sodniki, univerzitetni profesorji, poslanci in senatorji, vsi škofje ter župniki v Buenos Airesu in okolici, vojaške osebnosti, veliko število knjižnic, časopisne redakcije, vzgojni zavodi itd. Po mirnem slogu, primernem obsegu in umetniško privlačni opremi je brošura vzbudila zanimanje in je na neslovenske bralce napravila močan vtis.

Druga posebnost je bil lepak, s katerim so se Slovenci prvič pojavili po Buenos Airesu. V barvah ga je izdelal arhitekt Jure

Božidar Fink, četrti društveni predsednik

Vombergar tako, da podoba predstavlja človeka svobodnjaka, ki se med prameni slovenskih in argentinskih narodnih barv dviga iz dna v svetlo svobodo. Ob podobi je bil napis: Los Eslovenos libres a los 20 años de exilio agradecen a la noble Nación Argentina su comprensión y hospitalidad. Bil je torej tudi izraz zahvale Argentini in Argentincem za novi gostoljubni dom. Lepak je visel sedem dni na vseh postajah železnic, nalepljen pa je bil tudi po mestu, na glavnih ulicah mestnega središča in po glavnih točkah okrog Buenos Airesa, kjer so večje skupine Slovencev. Tako je bilo tisočpetstokrat vidno slovensko ime za ljudstvo, ki za nas bore malo ve, ali pa nas zamenjava in pridaja k drugim slovanskim narodom.

Od prireditvev je bila prva sprejem časnikarjev, ki je bil prirejen v City Hotelu. Gostje in predmet našega zanimanja na sprejemu so bili poročevalci argentinskih časopisov, radijskih in televizijskih postaj in mednarodnih poročevalskih agencij. Slovenski udeleženci so predstavljali gostitelje in so bili na uslugo za informacije. Ob družabni postrežbi so časnikarji izvedeli za Slovence, saj smo bili nekaterim celo po imenu nepoznani. O nagibih jubilejnega praznovanja so bili poučeni v nagovoru predsednika Zedinjene Slovenije Božidarja Finka, z brošuro in štirimi razmnoženinami, ki so jim bili razdeljeni in katere so za to priliko napisali Ruda Jurčec, Pavle Rant in Miloš Stare. V istem prostoru je

bila v večjo informacijo še razstava slovenskega zdomskega tiska, ki jo je učinkovito pripravil dolgoletni zaslužni podpredsednik društva g. Robert Petriček. Po 20 osebah je bilo zastopanih 17 časnikarskih ustanov. Zunanji uspeh sprejema ni izostal: petnajstkrat se je bralo v buenosaireskih listih o Slovencih v skupnem obsegu besedila za kakih 700 vrst. O Slovencih in o jubilejnih prireditvah so večkrat poročale različne radijske postaje, dvakrat TV Canal 7 in tiskovne agencije. Radio El Mundo pa je prenašal 15 minutni intervju s predsednikom Zedinjene Slovenije.

Dne 6. junija 1965 je slovenska skupnost pred spomenikom argentinskega osvoboditelja Generala San Martina položila venec. Policijska oblast ni ob tej priliki dovolila nobenega nagovora pred spomenikom. Po položitvi venca so udeleženci odšli v stolnico k slovesni koncelebrirani maši za naše žrtve, katerih so se udeleženci ta dan — prvo nedeljo v juniju — spominjali. Mačan vtis je na opazovalce napravila množica, ki je napolnila stolnico, potem številno mladine in globok verski čut. Na slovenske rojake pa je močno vplival cerkveni nagovor pomožnega škofa msgr. Ernesta Segure, ki je nadomestoval obolevajočega nadškofa kardinala Antona Caggiana.

Zaključna slovesnost v vrsti prireditev je bila proslava 18. junija v dvorani zavalda La Salle. Na sporedu je bil kasteljanski in slovenski govor predsednika Zedinjene Slovenije Božidarja Finka, govor argentinskega odvetnika dr. Francisca Alberta Guida in prikaz odrske balade za igravca-solista, govorni zbor in plesno skupino „Obsojen sem bil“ po zamisli dr. Branka Rczmana in v režiji Nikolaja Jeločnika.

K prireditvi so bile povabljeni argentinske svetne cerkvene in vojaške osebnosti, kulturni delavci in časnikarji. Prireditve je bila nekaj novega ne samo zaradi javne afirmacije, ampak tudi po zamisli in izvedbi in je odlično uspela. Vseh udeležencev je bilo nad 1500.

Za spominsko proslavo ob *petindvajsetletnici* je prevzel skrb predsednik Zedinjene Slovenije Božo Stariha, ki je v to položil mnogo dela in skrbi.

Petega junija 1970. je prišel v Argentino častni gost društva „Zedinjena Slovenija“ slovenski zdovski pisatelj Karel Mauser. Na letališču Ezeiza so ga pozdravili predsednik društva Božo Stariha in številni prijatelji. Naslednji dan je v spremstvu šolskega referenta Aleksandra Mai-

hna obiskal slovenske šole v San Justo, Castelarju, San Martinu in Ramos Mejja. Isti dan je govoril na prosvetnem večeru Zedinjene Slovenije v nabitopolni mali dvorani Slovenske hiše.

Jubilejna spominska proslava je bila 7. junija 1970. v veliki dvorani Slovenske hiše. Odrsko suito „Kri in kamen — pričevanje za junij“ na besede Franceta Pappeža iz drame „Gozd“ in Alojzija Rebule „V Sibilnem vetru“ je napisal in režiral Nikolaj Jeločnik ob sodelovanju Frida Beznika, Alenke Beznikove, Maksa Borštnika, Bena Trudna in Francija Willemparta. Slavnostni govornik na proslavi je bil pisatelj Karel Mauser iz Clevelanda. Njegov miselno in vsebinsko globok govor je navzočo publiko tako prevzel, da je prekinila s tradicijo molka na teh proslavah in govornik je bil deležen silnih ovacij in ploskanja. Proslave se je udeležilo 1700 rojakov. Prisoten je bil tudi častni pokrovitelj teh jubilejnih proslav brigadni general Bartolomé E. Gallo.

V nedeljo, 14. junija, je bila v stolnici v Buenos Airesu spominska maša, ki jo je daroval primas Argentine kardinal Antonio Caggiano, koncelebrirali so slovenski duhovniki. Med mašo je imel kardinal lep spominski nagovor. Lep poudarek cerkveni svečanosti so dali združeni pevski zbori pod vodstvom Jožeta Omahna in s sodelovanjem G. Čamernika, poseben, bleisk

Božo Stariha, peti društveni predsednik

Petindvajseti spominski dan. Rojaki pred spomenikom argentinskega osvoboditelja José de San Martina med govorom predsednika NO g. Mišša Stareta

pa izredno številne narodne noše. Po sv. maši se je vsa slovenska skupnost zbrala pred spomenikom Osvoboditelja Generala San Martina na istoimenskem trgu. Predsednik Zedinjene Slovenije Božo Stariha je v spremstvu vseh odbornikov položil venec. Pred spomenikom sta govorila general B. E. Gallo in tajnik Narodnega odbora za Slovenijo Miloš Stare. Ganljiv je bil prizor najmlajših, ki so se s polaganjem rdečih nageljnov pred spomenik poklonili spominu 12.000 padlih domobrancev in borcev za svobodo. Istega dne zvečer je Karel Mauser odpotoval v Mendoza, kjer je zvečer govoril na tamkajšnji spominski proslavi.

Dne 19. junija 1970 je društvo z Med organizacijskim svetom priredilo v Našem domu v San Justu poslovilno večerjo pisatelju Mauserju.

Tiskovno konferenco — v okviru jubilejnih proslav — je Zedinjena Slovenija organizirala 26. junija 1970 v City Hotelu. Konferenci je predsedoval častni predsednik toletnih proslav, general B. E. Gallo, vodil pa jo je predsednik g. Božo Stariha. Namen konference je bil, prikazati Slovence v 25. letih njihovega udejstvovanja v Argentini, narodno tragedijo v letu 1945, pokol naših fantov in mož in vzrok našega zdomstva. Referat o tem je podal g. Pavle Fajdiga. Poleg tega je bila na tej

konferenci predstavljena pravkar izišla reprezentativna izdaja slovenskega prevoda največje argentinske pesnitve, Hernándezovega Martina Fierra. Referat o prevodu in izdaji je imel prof. Martin Duh ml.

Tudi ob teh proslavah so argentinski časopisi, televizija in radio mnogo poročali o Slovencih, Jubilejne proslave ob 25-letnici so se zaključile 7. novembra s koncertom združenih pevskih zborov. Veličastni koncert cerkvene pesmi je bil v Slovenski hiši, vodil pa ga je Jože Omahna.

Društvo pa je počastilo z lepimi proslavami tudi spominske smrtne dneve naših velikih mož: dr. Antona Korošca, škofa dr. Gregorija Rožmana, ravn. Marka Bajuka, prerano umrlega predselnika društva inž. Albina Mozetiča in druge.

Plakete v La Nación in La Prensa

Leta 1970 sta slavila stoletnico ustanovitve dva najpomembnejša argentinska dnevnika La Nación in La Prensa. Vodilne ustanove in predstavniki argentinskega javnega življenja so poleg običajnih čestitk izročali tudi spominske plakete. Na pobudo podpredsednika g. Roberta Petrička je tudi Zedinjena Slovenija kot predstavnik slovenske skupnosti v Argentini dala uliti dve spominski ploščici. Ob izročitvi je našo delegacijo za La Prensa sprejel z daljšim nagovorom ravnatelj in

glavni lastnik dr. Alberto Gainza Paz, za La Nación pa, v odsotnosti ravnatelja dr. Bartolomé Mitre-ja, njegov tajnik in trije uredniki. O teh obiskih je La Nación poročala s 1.500 besedami, La Prensa pa s tristoimi in z veliko štirikolonsko sliko.

Obiski

Obiski nekaterih osebnosti, ki jih naredijo svojim rojakom v tujini, so krepka poživila, da za daljšo dobo zopet vzdržijo in ohranijo svojo življenjsko moč.

Med take moramo šteti zlasti dva obiska škofa dr. Gregorija Rožmana. Prvič je prišel med Slovence v Argentino 12. oktobra 1950. leta in je ostal v Argentini pet tednov. Ves čas tega bivanja je bil gost Društva Slovencev, ki mu je v pozdrav priredilo lepo akademijo. Obiskal je vse kraje, kjer žive Slovenci po Argentini. Drugič je prišel 11. januarja 1952 in je med nami ostal do 10. marca 1952.

Pri vsakem obisku je v nas utrdil našo vero in podkrepil je tudi voljo po resnem globokem krščanskem življenju, ki je za našo narodno ohranitev nujno potrebno. Brez globoke vere ni narodne ohranitve. Mlačnost prinese hiranje in smrt. Vedno pa nas je tudi navduševal, da ohranjamo svojo narodno zavest, narodne vrline in tradicijo. Mladino je navduševal v domovinski ljubezni, ki naj se zlasti kaže v lepi slovenski materni govorici in v slovenski pridnosti in poštenju.

Prav tako so bili zelo pomembni obiski župnika Vinka Zaletela. Prvič se je mudil v Argentini od 19. julija do 23. septembra 1961. leta. Po vseh večjih slovenskih naseljih je predaval o življenju in delu koroških Slovencev, svoja izvajanja pa je pojasnjeval s prelepimi krajevnimi posnetki in slikami iz folklornega življenja in dela koroških Slovencev. Predavatelj je bil povsod ljubeznivo sprejet in naši ljudje ga ohranjajo v spominu kot nesebičnega in požrtvovalnega kulturnega delavca ter buditelja narodne zavednosti in slovenskega ponosa.

Mogočno manifestacijo živega slovenstva je pomenil obisk predsednika Narodnega odbora za Slovenijo dr. Mihe Kreka, ki je bil na obisku v Argentini od 26. oktobra do 11. novembra 1968 leta. Prišel je na proslavo 50-letnice prve slovenske vlade. Proslave so bile veličastne. Poleg tega je dr. Krek obiskal tudi vse slovenske domove in se mnogo pogovarjal z rojaki, z mladino in šolskimi otroci. Povsod je rojake bodril k vztrajnosti in zvestobi našim krščanskim in narodnim izročilom.

Obiski pisatelja Karla Mauserja od 5. do 19. junija 1970 in v aprilu 1972 so vžgali srca naše šolske in doraščajoče mladine. Obiskal je obakrat vse slovenske šolske tečaje in govoril mladini tako prisrčno, da so jo ob poslušanju njegovih besed oblivale solze radosti in ponosa, da so sinovi in hčere slovenskega naroda. Pa je govoril tudi prepričevalno in je mladino utrdil v

Zastopstvo društva Zedinjena Slovenija v uredništvu dnevnika La Prensa. Od leve: lastnik ravn. dr. A. Ganiza Paz, blagajnik ZS S, Mehle, Pavla Andrejak, 1. podpredsednik A. Majhen, Marjetka Stariha, predsednik Božo Stariha, Olga Sladič, 2. podpredsednik Robert Petriček

volji in vztrajnosti za delo v šolah in organizacijah. — Škoda, nepopravljiva škoda, da dveh močnih osebnosti, dveh prerokov, škofa Rožmana in dr. Kreka ni več med nami!

Socialno in gospodarsko delo

Od 25. januarja 1948. leta društvo skrbi za reveže. Ko ni bilo še nikjer nobene dobrodelne organizacije, revščina in tiska pa obilna in pretresujoča, je društvo iz svojih skromnih sredstev dajalo podpore vdovam, otroki, bolnikom, organiziralo denarne nabirke za pomoč bolnim beguncem v Evropi.

Na občnem zboru 12. oktobra 1952 je bil sprejet sklep, da Društvo Slovencev ustanovi dobrodelni sklad, v katerega člani vplačujejo po 1 peso na mesec; društvo pa priporoča, da tisti člani, ki morejo in želijo plačati več, plačajo kolikor morejo. Prispevek za dobrodelni sklad člani plačujejo obenem s članarino.

Podeljevanje podpore pa ni bilo smotno, ampak zgolj slučajno. Društvo revežev in pomoči potrebnih ni iskalo, ampak je pomagalo le tistim, za katere je odbor slučajno zvedel, da so pomoči potrebni. Revščina je po navadi skrita, in skrite revščine je bilo in je še med našimi rojaki precej. Te reveže je treba poiskati in odkriti.

Zato je bil v okviru Društva Slovencev ustanovljen Socialni odsek, ki ga vodi socialni referent, kateri skrbi za odkrivanje in podpiranje pomoči potrebnih rojakov, organizira obiskovanje po bolnicah osamljenih in zapuščenih rojakov. Skrbi tudi za koordinacijo dobrodelnega dela med društvom in slovenskimi dobrodelnimi organizacijami.

Odseku je za njegovo delovanje na razpolago društveni dobrodelni sklad, ki ga upravlja socialni referent po smernicah odbora. V ta sklad se stekajo tudi dobrodelni darovi in vsakoletni dobiček Sloveskega dne.

Druga pomembna podporna ustanova je *Posmrtninski sklad*. Na občnem zboru Društva Slovencev 11. decembra 1949 je bil na podlagi predloga Jožeta Lesarja sprejet naslednji sklep: „Vsi člani D. S. se zavežejo plačati ob smrti člana D. S. ki ima urejeno članarino, po en peso. Tako nabrana vsota se izroči rodbini (mož, žena, oče, mati, otroci, bratje in sestre) umrlega člana. Ako pa teh nima, se iz te vsote

prispeva h kritju pogrebnih stroškov. Zaradi lažjega poslovanja bo s 1. januarjem 1950 D. S. pobralo pri članih še prispevek za tri primere naprej.“ Izdelan je bil „Pravilnik o posmrtninskem skladu“, ki ga je naslednji občni zbor potrdil in sprejel. Seveda so zaradi razvrednotenja denarja nastale spremembe. Pogrebi so iz leta v leto dražji, zato se je ceni pogreba odgovarjajoče zvišal tudi posmrtninski prispevek in posmrtnina. Danes znaša posmrtnina 50.000 starih pesov. Ta se izplača svojcem rajnega, ki je plačeval polno članarino.

Svojcem oseb, ki niso plačevali polne članarine, ampak samo posmrtninski prispevek, se izplača posmrtnina v znesku 25.000 pesov. Isti znesek se izplača tudi za pogreb otroka. Družine plačujejo namreč posmrtninski znesek samo za enega otroka, zavarovani pa so vsi otroci družine. Seveda morajo biti vsi prijavljeni v posmrtninski sklad.

Vzajemna pomoč

Socialno skrbstvo v Argentini je bilo razmeroma dobro organizirano že ob našem prihodu. Vprašanje pa je bilo, kako pomagati ljudem tistih poklicev, za katere pokojninsko zavarovanje še ni bilo urejeno, itd. Čeprav v pogledu socialne zaščite ni bilo in ni nobene razlike med Argentinci in naseljenci, saj so vsi deležni enake zaščite, je vendar Društvo Slovencev že v 1948. letu mislilo na čisto slovensko bolezensko, starostno in posmrtninsko zavarovanje. Zbiralo je zadevne informacije od staronaseljenskih podpornih ustanov v južni in v severni Ameriki. Na podlagi študija teh ustanov, njihovih pravilnikov, zavarovalno tehničnih računov, na podlagi rezultatov zadevnih anket z novonaseljenci so Rudolf Smersu, Viktor Česnovar in France Pernišek pripravili izdelan osnutek pravil Vzajemne pomoči. Že tedaj pa so naglasili, da je izvedba načrta odvisna samo od članov. Če se jih bo priglasilo zadostno število, bo stopila v življenje, če teh ne bo, tudi vzajemna pomoč ne bo priklicana v življenje. Zadeva se je premelevala, preurejala, itd. a pravega zanimanja za njeno formalno ustanovitev ni bilo. Premalo je bilo zainteresov; tisti, ki so se priglasili, so bili le stari ljudje. Vzajemna pomoč je zato bila spravljena v pozabo. Danes so se razmere že toliko zboljšale in spremenile, da ima večina naših starih rojakov vsaj skromne pokojnine.

Normalno in koristno delo pa med nami opravlja društvo in „Posmrtninski in Socialni sklad“.

Skrb Društva Slovencev za osrednji slovenski dom

Hiša na Viktor Martínez 50 je postala pravo slovensko ognjišče. Ljudje so radi prihajali „na Martinca“, ker je bila ta hiša slovenska hiša, del pravega slovenskega življenja. Ob sobotah in nedeljah je primanjkovalo prostora, tako je bila obiskana. Ljudje so se počutili doma, sredi mrzle tujine je bila to topla slovenska domačija.

In vendar hiša ni bila naša in prej ali slej jo bomo morali zapustiti. Na to je mislil društveni odbor, ko je na seji poslušal ugotovitve predsednika g. Miloša Stareta, da je potreba po lastnem domu velika in če ne bi mogli v bližnji bodočnosti priti do doma, bi bilo pametno, kje v neposredni bližini sedanjih prostorov ob Aveniji Rivadavia kupiti vsaj stanovanje, ki bi služilo za seje in sestanke našim društvom. Odbornik g. Valentin Markež je dejal, da bo občnemu zboru predlagal, naj društvo takoj začne z akcijo za postavitev lastnega doma. Pri 1.000 članih, ki bi redno plačevali članarino, mirno lahko začnemo s tako akcijo. Na seji društvenega odbora 28. oktobra 1950. leta se je odbor zedinil za naslednji predlog občnemu zboru:

„Odbor društva Slovencev ugotavlja, da so sedanji društveni prostori na Viktor Martínez 50, katere nam daje g. župnik Figallo brezplačno na razpolago, samo začasni. Ni izključeno, da nam bo lastnik te prostore prej ali slej odpovedal. Zato je potrebno, da se odbor Društva Slovencev takoj začne baviti z vprašanjem lastnih prostorov. Novemu odboru se nalaga dolžnost, da posveti temu vprašanju vso pozornost in stori vse potrebno, da Društvo Slovencev čimprej pride do lastnega doma ali na do lastnih prostorov“. Na občnem zboru 12. novembra 1950. leta je bil ta predlog sprejet.

Sklep je bil tukaj, odbor je moral začeti z iskanjem. Misel je padla najprej na hišo v ulici Ramón L. Falcón 4158, ki jo je društvo imelo v najemu že od 1948. leta dalje. Lastnik g. dr. Maldonado je želel hišo prodati. Zahteval je zanjo 300.000 pesov. Hiša sama je bila ocenjena na 30.000 pesov, ostalo je šlo na vrednost zemljišča. Strokovniak je hišo in zemljišče ocenil na 260.000 pesov. Sveta je 1408 kvadratnik

metrov in je prišel po tej cenitvi kvadratni meter na 230 pesov. Pa so bili še drugi manjši načrti. V bližini Martinca v ulici Martin Gainza je bila na prodaj hiša. Prav tako so si odborniki ogledali drugo hišo na Aveniji Juan B. Alberdi. Nobena ni ustrezala. Vedno bolj je namreč postajalo aktualno vprašanje dvorane, ker so z najemanjem dvoran nastajale vedno večje težave. Vendar društvo misli na hišo na Ramón L. Falcón ni opustilo. Pojavljala se so vprašanja ubikacije, kredita, lastništva i.t.d. Pojavilo se je vprašanje, ali bo to dom Društva Slovencev in samo zanj, ali bodo imele v njem svoje zatočišče tudi druge organizacije. Na vsa ta vprašanja je na seji 9. decembra 1950 g. Stare formuliral tole stališče: „Začasni odbor kakor uprava sta razpravljala o tem in je povsod prevladalo mnenje, naj bi bil to dom vseh novonaseljenih Slovencev. Tudi naj bi se ustanovila posebna družba ali gospodarska enota z značajem juridične osebe, ki bi bila lastnica doma. Društvo Slovencev je pripravljeno imeti glavno iniciativo.“

Na isti odborovi seji je bilo tudi glasovanje za najetje posojila in sicer ali dolgoročnega pri državni hipotekarni banki, ali pa kratkoročnega in na višje obresti.

Po odklonitvi predloga za kratkoročno posojilo pa se je na tej seji razvil dolg razgovor, v katerem se je nakup hiše na Ramón Falcón preračeval z dobre in slabe strani. Dobra stran: odlična lega, lepi prostori in obširno zemljišče. Slaba stran: hiša je polno zasedena, najemnike ščiti zakon o stanovanjski zaščiti, ne ščiti pa društev in ustanov. Društvo lahko hišo kupi, vseliti vanjo pa se ne bo moglo, ker najemnikov iz hiše ne bo moglo spraviti. Zaključek razgovora je bil ta, da ima odbor od občnega zbora mandat za nakup klubskih prostorov, ki naj služijo društvenim namenom, ni pa na občnem zboru bilo odločeno, kaj in kje mora odbor kupiti. Med člani odbora vlada v tem pogledu soglasje in enodušnost. Nismo torej vezani ravno na Ramón Falcón. Lahko kupimo tudi kje drugje, če se nam ponudi ugoden nakup. Lastnik hiše g. dr. Maldonado je hotel na vsak način hišo prodati. Zadeva za najetje posojila se je vlekla brez pozitivnega rezultata. Zaradi najemnikov se Društvo Slovencev za nakup hiše ni moglo odločiti. Lastnik je hotel hišo prodati s posredovanjem poklicnih prodajalcev hiš in zemljišč. Ko si je predstavnik take družbe ogledoval hišo, je ob ugotovitvi, da v njej

stanuje 70 ljudi, takoj odšel, ne da bi si hotel stanovanjske prostore sploh ogledati.

Po takem stanju je lastnik g. dr. Maldonado po g. Janezu Hladniku sporočil Društvu Slovencev naslednje svoje predloge: 1. Sedanji stanovalci v hiši na Ramón L. Falcón 4158 naj se iz nje izselijo. 2. Če se ne izselijo, potem je treba narediti novo najemninsko pogodbo za dobo 5 let in najemnino zvišati za 30%. 3. Odgovor želi imeti v enem tednu.

Na seji dne 26. januarja 1952 je bil za g. dr. Maldonada sklenjen odgovor v tem smislu, da Društvo Slovencev z ozirom na obstoječi stanovanjski zakon ne more nič storiti. S hišo ima samo težave in bi se je rado zne bilo. Če g. dr. Maldonado ve za način in možnost izpraznitve hiše, naj to pove.

Po tem pa so se dogodki s to hišo obrnili v drugo smer, ker odbor Društva Slovencev ni več kazal zanimanja za to hišo in je bilo tudi težko misliti takrat na kako velikopotezno nabiralno akcijo, ker so rojaki gradili svoje lastne domove s krvavimi žulji in si od ust pritrgovali, da so kupovali gradbeni material. Namesto Društva Slovencev, ki je kot predstavniška organizacija slovenskih novonaseljencev v Argentini bila do tedaj nosilec akcije za zgraditev slovenskega osrednjega doma, je nastopilo Slovensko dušnopastirstvo pod vodstvom g. dir. Antona Oreharja, ki je 5. julija 1954 kupilo hišo na Ramón Falconu 4158 kljub temu, da je še bila polno zasedena in so bili najemniki še vedno deležni stanovanjske zaščite.

Koncem leta 1950 pa se je že pletel razgovor o Pristavi v Castelarju. Na prodaj je bila po zelo ugodni ceni lepa parcela, 26 m široka in 62 m dolga, na njej stara hiša, precej drevja, 15 minut pešhoje od postaje Morón in 100 m od asfaltirane ceste. Idealen prostor za športne igre za mladino, za velike družabne prireditve. Prodajna cena 65.000 pesov. Nekateri odborniki so to zemljišče ogledali in so bili na njim navdušeni.

Nakup je bil sklenjen na seji 15. januarja 1951. Dne 20. januarja je bila podpisana predkupna pogodba. Na meddruštvenem sestanku, katerega so se 20. januarja 1951 udeležili odborniki Društva Slovencev, zastopniki Dušnega pastirstva, člani mladinskih organizacij, Katoliške akcije, igralskih družin, pevskih zborov in Družabne pravde, so vsi ti z velikim zanimanjem poslušali poročilo g. Jožeta Lesarja

o tej zadevi, z odobravanjem so poročilo sprejeli, se navdušili za nakup in obljubili, da bodo sodelovali pri nakupu delnic po 200.— pesov, kar je za tiste čase bila lepa vsota. Obljubo so tudi izpolnili, zlasti mladinske organizacije, čeprav ne v toliki meri, kakor se je pričakovalo.

Podpis dokončne kupoprodajne pogodbe je bil izvršen 16. junija 1951. Ker tedaj ni bilo društva ali kake druge ustanove s pravno osebnostjo, so pogodbo podpisali gg. Miloš Stare, Jože Lesar, dr. France Mihelič in Janez Kralj. V pogodbi je odstavek, da podpisniki kupijo to posest za snujočo se gospodarsko družbo Edin (Editorial, Industrial S. A.). Po zamisli tedanjega odbora Društva Slovencev, naj Pristavo vodi, ureja in bo njena lastnica gospodarska družba Edin, katero bodo ustanovili delničarji sami, ki bodo tudi izvolili odbor.

Pristava je bila potrebna preureditve. Potrebno je bilo postaviti najnujnejše pokrite prostore, da bodo v njih lahko društvene in druge prireditve tudi ob slabem vremenu. Zadevni gradbeni načrt je izdelal g. ing. Jože Brodnik.

Do izvedbe vseh teh namenov in načrtov pa ni prišlo. Vzrokov za to je bilo več. Denarno akcijo za nakupovanje delnic je Društvo Slovencev ustavilo, ker je tedaj slovensko semenišče v San Luisu bilo postavljeno na cesto. Na hitro so kupili hišo v Adrogué. Denar so zbirali rojaki. Nabiralne akcije društvo ni hotelo motiti. Tudi niso vsi soglašali s programom po zamisli Društva Slovencev glede Edina in nerazpeččenju do njega se je stopnjevalo in doseglo višek dne 2. maja 1954, ko so tisti, ki niso soglašali z dotedanjim načinom upravljanja Pristave, odstavili dotedanji odbor in postavili novega. Novi odbor ni sprejel zamisli o ustanovitvi gospodarske družbe Edin in tudi ni sprejel ing. Brodnikovega načrta. Nejasnost in kolebanje v eno in drugo smer je trajalo nekaj let. Jasnost je nastopila šele tedaj, ko se je pojavil predlog, naj Društvo Slovencev za-prosi državno oblast za pravno osebnost in ko to dobi, naj se Pristava prepiše na Društvo Slovencev. Ker bi bila slovenskim rojakom okrog Prista le-ta zelo koristna, naj se njim izroči uprava.

Ko so okoličani, ali kakor jim pravijo, Pristavčani, vzeli v roke upravo, in pa novo poslopje ob vhodu, ki služi za šolo, za kulturne in verske prireditve, so vpe-ljali redno nedeljsko slovensko mašo; v

istem prostoru se vršijo tudi družabne prireditve. Ta stavba je bila narejena 1959. leta, omogočili so jo pa člani krajevnega šolskega odbora s solelovanjem in podporo staršev ter članstvo SFZ in SDO pod takratnim predsedstvom Jožeta Vodnika in Metke Železnikar. Pozneje je bil postavljen že dokaj velik zaprt galpon in urejeno otroško igrišče. In na pobudo „Pristavčanov“ je meseca maja 1966 nastalo tudi „Društvo slovenska pristava“, ki ima značaj slovenskega doma, je član Medorganizacijskega sveta in razvija živahno in plodonosno kulturno, socialno, športno in gospodarsko delavnost.

Društvo Slovencev se je preimenovalo v društvo „Zedinjena Slovenija“ in je pod tem imenom dobilo pravno osebnost. Da bi se olajšal in pospešil prenos lastništva Pristave na društvo, je 1966. leta Zedinjena Slovenija začela z akcijo, naj bi delničarji Pristave svoje delnice odstopili Zedinjeni Sloveniji. Ogromna večina delničarjev je to tudi storila in Zedinjena Slovenija je postala večinski in absolutni delničar. Tedanji predsednik g. Bežidar Fink je v to položil mnogo dela in skrbi zlasti še, da je s pravne strani bilo vse prav narejeno.

Sedaj je bilo treba pristopiti h končni likvidaciji družbe Edin ki formalno ni bila nikdar ustanovljena. Dne 9. decembra 1967 je bila likvidacijska skupščina na Pristavi v Castelarju ob 17.30 popoldne. Navzoči so bili podpisniki gg. Jože Lesar, Miloš Stare, Janez Kralj, za društvo Zedinjena Slovenija pa pr. predsednik Božo Fink, tajnik Valentin Selan in France Pernišek; navzoč je bil tudi delničar g. Jože Avguštin.

Za predsednika skupščine je bil soglasno izvoljen g. France Pernišek, ki je moral tudi narediti zadevni zapisnik. Skupščina je ugotovila, da je bila pravilno in pravočasno sklicana, da je absolutna večina delnic v posesti Zedinjene Slovenije, kar je g. predsednik Božidar Fink tudi na mestu dokazal, ugotovila je, da Pristava po ocenitvi strokovnjaka g. Stanislava Zupančiča predstavlja vrednost 5.150.000 pesov, in da vsaka delnica predstavlja vrednost 10.000 pesov.

Končno je skupščina ugotovila, da se družba Edin formalno ni nikdar ustanovila in trenutno ni nobene potrebe po njenem obstoju. Sklene se njen razpust in izročitev lastništva vsega premoženja društvu Zedinjena Slovenija. Pooblašča gg. Janeza Kralja, Jožeta Lesarja, dr. Franceta Miheliča in Miloša Stareta, da podpišejo prepis Pristave na društvo Zedinjena Slovenija, ki

nosi vse stroške prepisa in tudi vse morebitne terjatve, ki bi se po prepisu pojavile, in da dosedanji lastniki zato nimajo za morebitne terjatve nobene odgovornosti in obveznosti. Navzoči predsednik društva Ze dinjena Slovenija je izjavil, da ima polno močno pooblastilo, da prevzame v posest Pristavo in tudi vse obstoječe obveznosti.

Končno glasovanje je bilo v vsem soglasno in ob 19 so vsi navzoči podpisali zapisnik likvidacijske skupščine.

Prepis Pristave na Zedinjeno Slovenijo je bil izvršen 31. oktobra 1969. Za Zedinjeno Slovenijo sta prepisno listino podpisala predsednik g. Božo Stariha in tajnica gđc. Ivanka Krušič.

Na Pristavi se že gradi lep, moderen in velik dom, ki bo imel v pritličju velik gotinski salon, kuhinjo in nekaj manjših sob, v prvem nadstropju pa veliko dvorano z odrom in nekaj sobami.

Društvo Slovenska pristava zida ta skupni slovenski dom z lastnimi sredstvi in je za to gradnjo plačala že nad 5.000.000 pesov. Ves denar je bil pridobljen s pridnim in požrtvovalnim delom pristavske srenje.

Tako je Pristava prišla v posest slovenske skupnosti, ki jo predstavlja Zedinjena Slovenija. Novi dom ni samo za pristavsko srenjo grajen, ampak bo služil vsej slovenski skupnosti.

Reorganizacija Društva Slovencev in Zedinjena Slovenija

Kmalu po ustanovitvi Društva Slovencev so se že začele pojavljati težnje po preosnovi društva. Bilo je mnogo najbolj različnih mnenj in mnogo predlogov. Društveni odbor ni ostal gluha, ampak je temu razpravljanju prisluhnil in nekatere ljudi naprosil, naj izdelajo konkretne načrte za reorganizacijo. Eni so namreč hoteli, naj bi društvo bilo samo predstavniška organizacija, drugi so predlagali, naj se organizira v zvezo društev brez lastnega članstva, tretjim bi bilo všeč, da je društvo tudi kulturni usmerjevalec itd. Od vseh predlogov in načrtov je bil gotovo zelo stvaren predlog pok. prelata dr. Alojzija Opatja, vendar pa se tudi ta predlog ni uveljavil. Razmere so zorele in čas je svoje priresel. Pristavski problem in še pred tem razgovori o centralnem slovenskem domu so jasno pokazali, da društvo mora priti do pravne osebnosti, ker je drugače nesposobno začeti kakršnokoli resno gospodarsko akcijo in organizacijo. Tudi v tem pogledu

je čas svoje doprinesel. V prvih desetih letih ni bilo mogoče začeti postopka za pridobitev pravne osebnosti, ker med nami skoraj ni bilo naturaliziranih Argentinec, zakon pa zahteva, da mora biti v odboru organizacije s pravno osebnostjo najmanj 75% argentinskih državljanov. Tudi ta pogoj smo z leti dosegli.

Na občnem zboru Društva Slovencev 30. novembra 1958 je že bilo izglasovano pooblastilo odboru za pridobitev pravne osebnosti. Ker pa se redno dogaja, da oblastva zahtevajo razne popravke v predloženih društvenih pravilih, in da ne bi bilo potrebno za vsak tak popravek, ki bi ne bil bistvene važnosti, sklicevati izrednega občnega zbora, je odbor občni zbor prosil, da mu odobri naslednje pooblastilo:

„Pooblašča se odbor Društva Slovencev, da sme pri postopku za pridobitev pravne osebnosti na zahtevo oblasti napraviti spremembo pravil v vseh točkah, ki niso bistvene važnosti. Presoja pa o tem, kaj je in kaj ni bistvene važnosti, se prepušča odboru.“ Na tem občnem zboru je bil za predsednika izvoljen g. prof. Lojze Horvat, ki se je z vso vnemo lotil dela. Pomagala sta mu pri tem org. referent g. Božidar Fink, ki je strokovno in odlično izdelal vse potrebne tekste, in podpredsednik g. France Pernišek, ki je obiskoval državne urade.

Odbor je pripravil osnutek novih pravil. Najprej jih je oddal v pregled advokatu. Advokat dr. Cardenas je nasvetoval več popravkov in sprememb. Večjega pomena sta bili le dve.

1. Ime. Advokat dr. Cardenas je svetoval spremembo imena v tem smislu, da naj si društvo prevzame kako drugo ime in opusti ime „Sociedad Eslovena“ iz enostavnega razloga, ker obstaja že več društev s podobnim imenom. V primeru kake zapuščinske zadeve ali razprave ali kaj temu podobnega, bi utegnila nastati zmešnjava.

2. Doslej je bil direktor dušnih pastirjev član odbora Društva Slovencev. To je bilo v pravilih določeno s posebnim členom. Advokat je svetoval, da se ta člen iz pravil izloči.

Sporazumno z g. dir. Oreharjem se je to tudi izvršilo. Interno pa ta praksa še ostane, ker je v poslovníku določeno, da ima v odboru mesto tudi vsakokratni direktor dušnih pastirjev.

V društvena pravila je bilo namesto imena Društvo Slovencev sprejeto ime „Eslovenia Unida“ — po naše „Zedinjena Slovenija“. Nekateri člani so na 14. izrednem občnem zboru dne 16. oktobra 1959

imeli pomisleke proti novemu imenu. G. Miloš Stare je te pomisleke zelo stvarno in lepo zavrnil, ko je odgovoril „da ima ime Zedinjena Slovenija lep in velik pomen. To ime je staro nad 100 let in Zedinjena Slovenija je naš 100 let star ideal zavednih Slovencev. Vse naše kulturno in narodno politično delo vseh demokratičnih strank v Sloveniji je delalo od 1948. leta dalje za Zedinjeno Slovenijo. To je bil, je in tudi za bodoče ostane naš narodni ideal. Danes Slovenija ni še zedinjena, manjka ji še del Goriške in Tržaške, manjka ji še vsa Koroška in dokler bo en sam Slovenec zaradi svojega demokratičnega prepričanja in mišljenja moral bivati zunaj domovine — ni Zedinjene Slovenije. Zato ima to ime lep simboličen pomen in bogato vsebino. Zato ga ne smemo kar tako odklanjati temveč moramo samo najti skladje v prevodu.“ Odgovor g. Stareta je bil deležen navdušenega odobravanja in ime je bilo uzakonjeno.

Takoj po občnem zboru l. 1959 je upravni odbor Zedinjene Slovenije na pristojnem državnem uradu začel uradni postopek za pridobitev pravne osebnosti. Glavna pravosodna inšpekcija (Inspección General de Justicia) je spis odstopila Glavnemu ravnateljstvu vzajemne pomoči (Dirección General de Mutualidades), ki je spis držalo nad eno leto in je ugotovilo, da je Zedinjena Slovenija organizacija, ki spada v njegovo pristojnost, ker je bila mnenja, da je posmrtninska podpora, ki jo društvo daje, take narave, da se mora šteti za vzajemno pomoč. Zato je glavno ravnateljstvo zahtevalo, da se društvena pravila, pa tudi vse poslovanje prilagodi zahtevam zakona o organizaciji vzajemne pomoči. Po skrbni proučitvi tega zakona pa je upravni odbor spoznal, da bi pridobitev vzajemnega značaja društvu ne bila v prid in da bi celo ne ustrezala njegovi naravi in namenom. Zato je zadevni člen predloženih pravil spremenil v tem smislu, da se je odpravila vsaka omemba, ki bi mogla kazati na vzajemnostni značaj društva, obdržal pa je vendar socialni namen, a na podlagi dobrodelnosti.

Ko je bilo odpravljeno vrašanje vzajemnosti, je Glavna pravosodna inšpekcija začela reševati priznanje Zedinjene Slovenije kot navadnega civilnega društva. Po pregledu besedila pravil, ki ji je bilo predloženo, pa je ugotovila, da ne ustreza zahtevam za pravno formirano organizacijo in je zahtevala, da se predloži popolnoma novo besedilo.

Upravni odbor je sklenil, da se postopa

po tem navodilu in je naprosil organizacijskega referenta g. Božota Finka, naj sestavi novo besedilo pravil. Imenoval je tudi posebno komisijo, ki naj besedilo pregleda in da svoje mnenje upravnemu odboru. Komisijo so sestavljali gg. Lojze Horvat, France Pernišek, Robert Petriček, Aleksander Majhen, Miloš Stare, Rudolf Smersu, inž. Albin Mozetič in Božo Fink, ki je nosil teže dela. Na seji je komisija predloženo besedilo proučila, z nekaj spremembami odobrila in ugotovila, da so kljub veliko večji obsežnosti vsa glavna določila v bistvu enaka kot v prejšnjih pravilih in poslovniku. To besedilo je Glavna pravosodna inšpekcija sprejela kot ustrezno. Na občnem zboru dne 22. oktobra 1961 je upravni odbor dal mnenje, da je ravnal pravilno v smislu pooblastila občnega zbora z dne 30. novembra 1958. leta. Zato nova pravila za lastno področje tudi že veljajo ter jih je kot taka tudi pristojni državni urad sprejel.

Zato je upravni odbor predlagal občnemu zboru, da njegovo postopanje odobri, obenem pa naj naroči novemu odboru, da nova pravila, ko bodo tudi formalno potrjena v obeh jezikih, objavi na tak način, da bodo dostopna vsakemu članu.

G. France Pernišek v svojstvu člana komisije, ki je imela dolžnost pregledati besedilo novih pravil, ki so bila potrebna za pridobitev pravne osebnosti, je ugotovil, da v njih ni bistvenih sprememb in obsegajo v glavnem določila iz poslovnika kot npr. način plačevanja članarine, način vodenja sej in društvenega poslovanja sploh ter podobne zadeve, ki jih vsebuje društveni poslovník, po tukajšnjih zakonitih predpisih pa morajo take določbe imeti pravila. Na občnem zboru 1958. leta je bil upravni odbor pooblaščen, da prikroji društvena pravila zahtevam argentinske zakonodaje. Le če bi šlo za bistvene spremembe pravil, mora upravni odbor počakati občnega zbora. Ker torej pravila v svojem bistvu niso spremenjena, ampak samo dopolnjena in dopolnjena, je predlagal občnemu zboru, da ta potrdi nova pravila.

Predsednik g. Lojze Horvat je dal predlog takoj na glasovanje. Predlog je bil soglasno sprejet, proti ni nihče glasoval, prav tako se nihče ni vzdržal glasovanja.

Društvo „Zedinjena Slovenija“ je bilo priznana pravna osebnost z dekretom št. 1933 dne 28. februarja 1962. leta. Dekret je podpisal predsednik republike g. dr. Arturo Frondizi in minister Luis R. Mac Kay.

To je za društvo bil dogodek izrednega pomena in posledice bodo vidne šele v bodočih letih. Prestiž in ugled društva „Zedinjena Slovenija“ je s tem zrastel in se utrdil pri državnih oblasteh in pred svetem in pred rojaki.

Medorganizacijski svet

Od leta 1956 naprej smo začeli doživljati popolnoma nov pa vendar povsem razumljiv pojav. V okolici Velikega Buenos Airesa so začeli iz tal vstajati „Slovenski domovi“. V življenje jih je klicala potreba: naraščala je kulturna, družabna in športna aktivnost zlasti med mladimi ljudmi; rastle je število ukaželjnih šolarjev, a šole so se potikale po tujih zavodih in zasebnih hišah; pojavljalo se je vsak dan v večji meri blagostanje med rojaki in za skupne potrebe so imeli vedno večje razumevanje. Rojaki so se odločili, da začno z gradnjo „Slovenskih domov“, s slovenskim trdnjavskim pasom okrog Buenos Airesa, ki bo pas žarišča slovenske poštene tradicije, verske in narodne zavesti, slovenske kulturne občine. Signal je dal San Justo 21. 10. 1956; sledil mu je Lanús, ki je blagoslovil dom 20. 1. 1957; Carapachay je začel že leta 1960, dom so blagoslovili 3. 5. 1970; San Martín ni hotel biti med zadnjimi, dom so blagoslovili 13. 4. 1961; v Ramos Mejía 17. 9. 1961 in mala skupina slovenskih rojakov v Berazategui je z obudovanjem vrednim zanosom slavila blagoslovitev doma 29. 11. 1965.

Vsa ta veličastna dejanja kažejo močno življenjsko silo naših ljudi pa tudi na potrebo, da take krenke in samozavestne edince obstajajo in delujejo. V vseh primerih gre za idealne namene, ki imajo veliko skupnega z nameni društva „Zedinjena Slovenija“. S tem na je za društvo samo nastal poseben položaj, ki ga je njegov upravni odbor moral začeti proučevati in z veliko obzirnostjo in previdnostjo svoje delo pa tudi strukturo društva prilagajevati novim razmeram.

Ker ima Zedinjena Slovenija po nastanku in preteklosti, na tudi no določbah društvenih pravil nalogo „družiti in predstavljati slovenske demokratične begunce in izgnance in njihove svoje v Argentini“, je upravni odbor zlasti v poslovni dobi 1960/61 vzel v svoj delovni program posebej vprašanje edinosti in povezave naše skupnosti.

Najprej je bilo treba rešiti vprašanje Zedinjene Slovenije s krajevnimi domovi.

Ti so nastajali spontano, z izrednim zanosom in žilavostjo, zato pa tudi z močnim hotenjem po samostojnosti. To stvarnost je bilo treba sprejeti in teženje po krajevni samostojnosti tudi podpirati, ker se le v svobodi more uveljaviti zdrava iniciativnost in v vsej polnosti razvijati življenje vsake skupnosti. Vendar je pa treba posamezne pojave povezovati in „po dogovoru kanalizirati“, da se morejo dosegati skupni vrhovni cilji, pa tudi olajša delovanje posameznih edinic. Zato je bilo potrebno, da se Zedinjena Slovenija afirmira kot centralna organizacija, ki predstavlja in povezuje krajevne edinice in jim pomaga v nekaterih stvareh.

Po teh načelih se je našla rešitev, da vse obstoječe organizacije (Zedinjena Slovenija in krajevni domovi) delujejo kot samostojne formacije, vendar tako, da je Zedinjena Slovenija priznana kot matična organizacija s področjem subsidiarnega značaja. Možno in zaželeno je seveda dvojno članstvo, kot je tudi v državi dana dvojna pripadnost, državljanska in domovinska pripadnost občine. Želeti je torej, da se vsak naš rojak dejavno vključi v srenjo svojega kraja in v njej išče sebi in svojim dopolnila za tisto, kar v domovini da je vsakdanje življenjske okolje. Obenem pa naj vsakdo tudi zavestno in formalno pripada širši skupnosti in jo zlasti moralno pomaga vzdrževati, krepiti in razvijati posebno v teh časih, ko nam je vsem skupaj in vsakemu posebej edinost tako nujno potrebna. To stališče se je izoblikovalo in utrdilo na posvetih upravnega odbora Zedinjene Slovenije z zastopniki krajevnih domov. Po vsestranskem preudarjanju se je končno podpisalo med upravnim odborom Zedinjene Slovenije in vodstvi domov sledeči sporazum:

Dogovor

med društvom „Zedinjena Slovenija“ in krajevnimi domovi v Velikem Buenos Airesu o medsebojnem sodelovanju

V zavesti, da ima slovenska protikomunistična skupnost v zdomstvu previdnostno poslanstvo, shranjati in razvijati vse duhovne vrednote slovenstva, posebno tiste, ki so v domovini prezirane in zatirane in v hotenju, da se za ta namen ustvarijo in izkoristijo potrebni zunanji pogoji, od katerih osnovni je edinost in urejenost skupnosti, se po razgovorih med zastopniki in po razpravah v posameznih krajevnih skupinah sklene med upravnim odborom dru-

štva Zedinjena Slovenija v Buenos Airesu in vodstvom in organi krajevnih domov v njegovi okolici sledeči sporazum:

I. Upoštevaloč naravni razvoj življenja krajevnih skupin naše skupnosti, odbor društva Zedinjena Slovenija iskreno pozdravlja nastanek in delovanje organizacij teh skupin in izraža prepričanje, da so njihove čilnega pomena za skupnost. Ker se v teh organizacijah tako krepko izraža duh nesebične požrtvovalnosti in uveljavlja zdrava iniciativnost, odbor društva Zedinjena Slovenija izjavlja, da šteje vse organizacije krajevnih domov, ki podpišejo ta sporazum, za samostojne in v načelu neodvisne.

II. V zavesti, da je naši skupnosti treba osrednjega predstavništva navzven in navznoter, vodstva krajevnih domov pripoznavajo društvu Zedinjena Slovenija v Buenos Airesu značaj matične organizacije skupnosti, ki zaradi tega pomeni predstavništvo celotne skupnosti pred tujimi oblastmi, zunanjo vez posameznikov in skupin in trajnega pobujevalca iniciative vseh zdravih podjetij v skupnosti. Kot takemu in samo v tem obsegu gre društvu Zedinjena Slovenija prvenstvo pred drugimi ustanovami.

III. Ker so nekatera delovanja v skupnosti nujna v vseh posameznih edinicah in je za njihov uspeh ali pravo smer neizogibno potrebno osrednje vodstvo, vodstva krajevnih domov pripoznavajo društvu Zedinjena Slovenija izključno pristojnost v sledečih zadevah:

1. Vzgoja in nastavljanje učnih moči in učnih načrtov v šolskih tečajih.
2. Vodstvo vzgojnega prizadevanja za doraščajočo in odraslo mladino.
3. Koordinacija socialne pomoči.

IV. Ker so krajevni domovi splošna organizacija posameznih skupin, se ugotavlja, da je odpadla potreba po obstoju krajevnih odborov Zedinjene Slovenije v okrajih, kjer delujejo domovi. Vendar pa so podpisane organizacije sporazumejo v tem, da bo društvo Zedinjena Slovenija pri vsakem domu in po pristanku njegovega vodstva imenovala svojega zaunnika, ki bo vez med upravnim odborom društva Zedinjena Slovenija in vodstvom domov. Razen tega pa bo njegova skrb tudi pridobivanje članstva za društvo Zedinjena Slovenija in nabiranje članskih prispevkov. Zaupnik društva Zedinjena Slovenija bo v vsem spoštoval interes krajevnega doma, vodstvo doma pa ga bo po potrebi podpiralo v njegovem delu.

V. Zaradi lažje izmenjave misli in direktnega stika vodstev se do ustanovitve splošnega medorganizacijskega sveta ustanovi poseben svet, ki ga sestavljajo društvo Zedinjena Slovenija in po 4 pooblašteni zastopniki vsakega doma. Delovanje sveta ima posvetovalen namen v splošnih vprašanih skupnosti in imajo njegove ugotovitve le moralno veljavo. Svet zaseda najmanj dvakrat v isti poslovni dobi, sicer pa po potrebi in ga skliče in vodi predsednik upravnega odbora društva Zedinjene Slovenije. Zaradi urejenega poslovanja si svet sam sestavi poslovnik.

VI. Podpisana vodstva se obvezujejo v potrditev določil tega sporazuma oskrbeti potrebne splošne sklepe najvišjih organov svojih ustanov ob prvi priliki po podpisu in o tem nemudoma obvestiti upravni odbor društva Zedinjena Slovenija z organizacijskim dopisom, ki se bo priključil originalu te listine.

VII. Vsaka podpisana organizacija ima pravico vsak čas predlagati spremembo ali dopolnitev tega sporazuma, enostransko pa se sme odpovedati po sklepu vrhovnega organa prizadete organizacije le tedaj, kadar druga podpisnica ponovno hudo krši določbe tega sporazuma, ali če se toliko spremene razmere za eno ali več podpisnic, da bi v teh razmerah bil sporazum brezpredmeten ali vsaj v tej obliki očitno neprimeren.

Slovesni podpis tega dogovora se je vršil v Slovenski hiši dne 25. februarja 1962 in velja ta dan kot ustanovni datum za Medorganizacijski svet in se od tedaj redno shaja na redne seje, kjer se resno in temeljito pretresajo vprašanja slovenske skupnosti.

Tako je danes urejeno razmerje med našo osrednjo organizacijo in krajevnimi domovi, ki so žarišča naše narodne kulture, slovenske zavesti in ponosa, krščanskega idealizma in vere in mirno trdimo, da je idealno urejeno.

Tudi društveno administrativno poslovanje je smotrno in zgledno urejeno. Zedinjena Slovenija zaposluje danes pisarniško uradnico in knjižničarko. Društveno tajništvo pa točasno vodi prizadevni tajnik g. Vilko Čuderman, ki ima v društvu že 12 letne odborniške skušnje, od tega šest let tajništva.

Društvo Zedinjena Slovenija lahko s ponosom gleda na četrtstoletno zgodovino svojega obstoja in dela. Bogata in za našo

slovensko skupnost v Argentini zelo plodnosna doba.

Da se je moglo vse to izvršiti, je v glavnem treba uspehe pripisati najprej Bogu, ki je delo in rast društva očitno blagoslavljal in spremljal. Zato gre Bogu prva hvala in zahvala.

Društvo je imelo srečo, da je bilo na vodstvu vedno dovolj dobrih, sposobnih in požrtvovalnih ljudi, ki so ga vodili kot predsedniki in odborniki:

- g. Miloš Stare, od 25. januarja 1948 do 12. oktobra 1952;
- g. inž. Albin Mozetič, od 12. oktobra 1952 do 30. novembra 1958;
- v odsotnosti inž. Mozetiča ga je od 1. julija 1958 do 17. novembra 1958 nadomeščal 1. podpr. dr. Julij Savelli;
- g. prof. Lojze Horvat od 30. novembra 1958 do 17. novembra 1963;
- g. Božo Fink, od 17. novembra 1963 do 23. marca 1969;
- g. Božo Stariha, od 23. marca 1969.

Zvesto in uspešno sodeluje z vodstvom društva že od prvega leta ustanovitve delegat msgr. Anton Orehar.

V društvenem odboru pa so kot odborniki sodelovali gg. Albreht Jože, Arko dr. Vojko, Ašič Vital, Bano dr. Milan, Batagelj Marjana, Bečič Lovro, Bidovec Mara, Bitenc dr. Boris, Bitenc Stane, Brula Janez, Čof Emil, Čuderman Vilko, Koklič Alojzij, Čeč Vilko, Češarek Nande, Češnovar Viktor, Debeljak dr. Tine, Debeljak Vera, Dimnik Janez, Dobovšek inž. Jernej, Dobovšek dr. Jože, Dobovšek Pavlina, Eiletz dr. Leopold, Erjavec Lojze, Fajdiga Pavel, Gaser Miha, Glavan Tinca, Grohar Ignacij, Hribar Milica, Horvat Avgust, Jan Lovro, Jelenc dr. Celestin, Jemec Stane, Jesih Maks, Jonke Jože, Jurčec Ruda, Kastrevc Izidor, Keršič Rudolf, Klemenčič Ivan, Kokalj Vera, Kogovšek Franc, Komar dr. Milan, Kopač Ivan, Korošec Ive, Kovačič Martin, Kovačič dr. Miro, Kraj Ivan, Kralj Janez, Kranjc Janez, Kremžar Franc, Kremžar Marko, Krištof Franc, Krošelj Joško, Krušič Ivanka, Lenček Lado CM, Lesar Jože, Lipušček Silvo, Lobnik Franc, Loboda Marjan, Logar dr. Franc, Lužovec Janez, Maček Barbka, Maček Janez, Magister Albin st., Magister Milan, Majeršič Janez, Majhen Aleksander, Malovrh Avguštin, Markež Ciril, Markež Jože, Markež Valentin, Marn Marjana, Marolt Marijan, Masič Pavel, Mehle Stane, Mihelič dr. Franc, Mizerit Martin, Nose An-

ton, Nose Maks, Oberžan Stanko, Osojnik Maks, Pergar Franc, Pernišek Franc, Petelin Albin, Petelin Mimi, Petriček Boštjan, Petriček Robert, Pipan Alfonz, Prijatelj Ivan, Prijatelj dr. Ivan, Rant Pavel, Ribnikar dr. Bojan, Rome Jože, Smerski Rudolf, Šimenc dr. Anton, Škrjanec Adolf, Škulj Edi, Šmale Ludvik, Šonc Alojzij, Šparhakelj Janez, Tomazin France, Uršič Karel, Vadjal Ivan, Verbic Pavle, Vitrih Franc, Vivod inž. Avgust, Vivod Iva, Vivod prof. Tine, Vombregar arh. Jure, Voršič dr. Alojzij, Zajc Milan, Zorc dr. Vinco, Zupan Herman st., Žakelj inž. Jože, Žebre Janko, Žitnik Rudolf, Žnidar Ivan, Žužek Alojzij, Žužek prof. Božo, Žužek lic. Stane.

Hvaležno pa se moramo spomniti ob tem srebrnem jubileju našega skupnega društva tudi Republike Argentine, ki ne samo, da nam je pomagala in dala streho kruha in jela, ampak nam je dala tudi novo domovino, v kateri smo, čeprav tuji,

enakovredni Argentincem in le v taki svobodi, kot jo tukaj uživamo, je bilo mogoče razviti tako in tako veliko dejavnost naše slovenske skupnosti.

Hvaležnost in priznanje članom, ki so požrtvovalno in vztrajno sodelovali z društvom in ga podpirali. Slovenska skupnost je dala društvu delavce, ki so ustvarili našo vzorno organizirano skupnost. To je tudi dokaz njenega živega zanimanja za napredek društva.

Ko s hvaležnostjo, radostjo in ponosom zremo ob srebrnem jubileju našega društva Zedinjena Slovenija na plodonosno in uspehov polno preteklost, želimo, da bi dočakala tudi zlati jubilej. To se bo gotovo zgodilo, če bo ostalo še naprej na dveh trdnih temeljih: na krčanstvu in slovenstvu. Naj ji da Bog tudi v bodoče še veliko idealnih in požrtvovalnih delavcev. Zedinjena Slovenija naj raste, se krepi in razcveta in bogati na delih za slovensko domačijo v Argentini.

TINE DEBELJAK ml.

Slovenski srednješolski tečaj ravn. Marka Bajuka v Buenos Airesu

Eno izmed področij, na katerih je slovenska izseljenska skupnost v Argentini doživela največje uspehe, je gotovo slovensko šolstvo.

Precejkrat je bilo že opisano v Zbornikih in drugod delovanje naših osnovnošolskih tečajev, ki v raznih okrajih s požrtvovalnim delom naših učiteljev in učiteljic vzgajajo mladino v slovenski zavesti. Nikoli pa še ni bilo podrobneje opisano delo našega srednjega šolstva, ki nadaljuje delo osnovne šole in vzgaja našo mladino vzporedno z argentinsko srednjo šolo.

Trenutno imamo v Buenos Airesu tri slovenske srednješolske tečaje: tečaj v Slovenski hiši, njegov odsek v Slovenski vasi v Lanusu in pa Rožmanov zavod v Adroqueju. V tem članku bom obdelal le delo Slovenskega srednješolskega tečaja ravn. Marka Bajuka v Slovenski hiši v Buenos

Airesu in odseka v Slovenski vasi v Lanusu.

TEČAJ V SLOVENSKI HIŠI V BUENOS AIRESU

Zgodovina

V prvih letih naselitve je bila vsa mladina združena v organizacijah SFZ in SDO. Vendar se je kmalu pokazala potreba po posebni organizaciji, ki naj družijo dijake in dijakinje, zato sta se leta 1956 ustanovili ZSS — Zveza slovenskih srednješolcev, in DIO — Dijaški odsek SDO (Slovenska dekliška organizacija). Ti sta tedaj skrbeni za predavanja, izlete, povezovanje itd., deloma skupaj deloma posamezno. (O njihovem delu glej Zbornik 1960. str. 269—270)

Ti organizaciji sta priredili tudi več ciklusov predavanj, kakor tudi razne krožke. Iz enega teh je izšel ta tečaj.

V prvih mesecih poleti 1959 sta imela tak tečaj za srednješolce Milan Magister in Marko Kremžar o svetovno nazorskih problemih, slovenski literaturi in problematiki itd. Njuno mnenje je bilo, da vztrajata, četudi bo hodil na ta krožek en sam slušatelj. Res jih ni bilo veliko, zaradi pomanjkanja časa, vendar je tečaj vzbudil zanimanje.

Literarni krožek 1959—1960

Istočasno je začela izhajati v Buenos Airesu madinska revija Mladinska vez. Mladi študentje so bili povabljeni k sodelovanju, a se niso čutili dovolj podkovane v lepi in pravilni slovenščini. Zato se je skupina srednješolcev — na pobudo Roberta Petrička ml. (Franci Jarc, Milan Bevk idr.) — obrnila na Marka Kremžarja s predlogom, naj bi ustanovili literarni krožek pod njegovim vodstvom, kar je ta z veseljem sprejel.

Tako je Marko Kremžar začel v maju 1959 Literarni krožek, ki ga imamo za začetek našega tečaja. Vsako drugo soboto so se zbrali v Slovenski hiši dijaki in dijakinje — bilo jih je okoli 10, kjer jim je podajal Kremžar osnove slovnice, pred-

vsem pa so se vadili v pisanju. Vsako nalogo jim je Kremžar popravil, vrnil v izboljšavo, nato pa so bili najboljši spisi objavljeni v listu Mladinska vez pod zaglavjem Mlada žetev.

Prvo leto se je začelo maja in končalo novembra, enako kakor tudi leta 1960. Točnejših podatkov nimamo, ker se prisotnost ni kontrolirala. Iz ohranjenih zapiskov DIO vidimo, da je bilo zanimanje veliko, krožkarjev čedalje več, objavljenih nalog v Mladinski vezi veliko.

Takrat so težo tega krožka nosili študentje, ki so v Argentino prišli od doma po letu 1953.

Srednješolski tečaj 1961

Pri delu s krožkom je Kremžar opazil, da vsi sodelujoči ne obvladajo enako dobro slovenščine in da bi bilo dobro pritegniti tudi druge dijake, ki nimajo posebnih literarnih zmožnosti. Isto mnenje se je pokazalo tudi v debatah s krožkarji, zato je Kremžar sklenil, da krožek razširi v tečaj. Za pomoč in sodelovanje je pridobil člane Slov. kat. akademskega starešinstva, ki je tudi vzelo tečaj pod svoje okrilje.

Tako se je leta 1961 spremenil krožek v pravi tečaj, ki je v bistvu — sicer razširjen — še danes enak. Vsako drugo so-

Skupina članov DIO in ZSS, med njimi večina krožkarjev iz let 1959 in 1960. Krožkarji od leve prva vrsta: Milan Bevk, Alenka Jenko, Alenka Prijatelj, Franci Jarc, Boštjan Petriček; prva in zadnja v drugi vrsti: Alenka Kunčič, Jožejka Debeljak; zadaj: Robert Petriček ml., Rudi Ribnikar; članice DIO v drugi vrsti od druge naprej: Silva Žužek, Marija Krošelj, Alenka Savelli, Anka Savelli, Tinka Vombergar

boto se je začel pouk v Slovenski hiši ob 15.30 in končal ob 19.30. V štirih šolskih urah so se dijaki učili slovenščine, zgodovine, zemljepisa ter verouka. Uvedene so bile razrednice, kjer se je zapisovala udeležba in obdelana snov. Vodja tečaja je ostal Marko Kremžar.

Sem pa tja se je leta 1961 še sestajal Literarni krožek, ki pa je nato ob tečaju zamrl.

Med dijaki je vladalo veliko zanimanje, saj se jih je vpisalo spočetka 41, skoraj vsi aktivni člani ZSS in DIO, ki sta odselej naprej le družili dijake na izletih in drugih družabnih prireditvah, drugo njuno delo pa je prevzel tečaj.

1962—1963

Vsako naslednje leto se je tečaj razširjal za po en letnik. Leta 1962 je bil dodan drugi, leta 63 pa tretji letnik. Slovenščina se je poučevala v vseh treh, enako verouk, zgodovina in zemljepis v prvih dveh, v tretjem pa še svetovna književnost in človečanska vzgoja, to je vzgojna debatna ura o moralnih, svetovnonazorskih in drugih važnih problemih, ki je ostala na programu še do sedaj v zadnjem letniku.

Po treh letih je že izšla iz tečaja prva skupina mladih abiturientov. Večina teh je obiskovala že prej Literarni krožek in nato tri leta tečaja.

Proti koncu leta 1963 je Kremžar poimenoval tečaj po pred kratkim umrlem ravnatelju Marku Bajuku, početniku slovenskega šolstva v emigraciji, društvo Zedinjena Slovenija pa je sprejelo tečaj v svoje območje kot avtonomno ustanovo.

1964—1965

Leta 1964 je imel tečaj isti program. Ker je bilo delo tečaja bolj redno in večina tretješolcev še ni končala argentinske gimnazije (ki ima v učnem načrtu 5 let), je bilo zato sklenjeno, da se drugo leto doda še nov letnik, kar je bilo tudi izvršeno leta 1965. V četrtem so dobili nadaljevanje verouka in zgodovine, slovensko kulturno zgodovino in govorne vaje, ki so debatna ura o organizacijskem delu in narodnostnih problemih.

1966—1967

Leta 1966 je tečaj ostal pri enakem programu. Istočasno se je zaradi povečanega števila dijakov ustanovil tudi Svet staršev, ki je prevzel skrb za materialni

in izvenšolski del tečaja, obenem pa bil v pomoč profesorjem.

Istega leta se je ustanovil tudi odsek tečaja v Slovenski vasi, o katerem je pisano več v drugem delu tega poročila.

Tudi leto 1967 je potekalo na enak način kot prejšnji dve, le z eno razliko: Delo tečaja je že popolnoma urejeno in vzorejeno z argentinsko šolo. V prejšnjih letih so se vse začetne neskladnosti v starosti in šolanju izenačile in večina dijakov obiskuje iste letnike v našem tečaju in v argentinski gimnaziji. Zato tudi četrtošolci iz leta 1967 niso postali abiturienti, ampak so šli naprej v peti letnik.

1968—1969

S tem letom je tečaj postal popoln, dobil je pet letnikov. Istočasno pa je bila tudi izvedena prva večja sprememba učnega načrta v zvezi s prakso in dokončno razširitvijo. Tako je verouk v prvih štirih letnikih, enako tudi slovenščina; politična slovenska zgodovina od drugega do četrtega; zemljepis v prvem in drugem; v prvi pa še petje, v tretjem slovenska kulturna zgodovina, v četrtem svetovna književnost. V petem letniku pa so človečanska vzgoja, govorne vaje in priprava Almanaha.

Ta almanah je bil mišljen kot nekak dokaz, kaj so dijaki pridobili v tečaju, in da so sposobni za samostojno delo. Peti letnik je predvsem posvečen debati in se v njem zato ne ocenjuje.

Popolni srednješolski tečaj je vstopil v leto 1969 z istim programom. Edina novost je bila v načinu vodstva tečaja. Že od začetka Literarnega krožka je bil voditelj Marko Kremžar. Ta pa je bil mnenja, da je tečaj že toliko napredoval, da ne sme biti več odvisen od enega samega človeka. Zato se med profesorji vsako leto voli novega ravnatelja, ki pa sme biti izvoljen zaporedoma le dvakrat. Na prvih volitvah za leto 1969 je bil izvoljen Marko Kremžar.

1970—1971

Za leto 1970 je bil izvoljen za ravnatelja prof. Alojzij Geržinič. V učni načrt je bila uvedena druga reforma, ki obstoji v glavnem v tem, da se slovstvena zgodovina poučuje skupaj s politično in kulturno zgodovino kot en sam predmet, pri slovenščini pa se daje glavni poudarek na praktično delo z branjem in analizo del. Zato se nekateri predmeti poučujejo po dve uri skupaj.

Predmeti v prvem letniku so: verouk, petje in dve uri slovenščine (vaje, branje); v drugem: verouk, zgodovina (do Napoleona) in dve uri slovenščine (do Vodnika); v tretjem: verouk, slovenščina (do Cankarja) in dve uri zgodovine (do Jugoslavije); v četrtem: verouk, slovenščina in dve uri zgodovine (do danes, tudi izseljenska); v petem pa govorne vaje, gospodarski zemljepis, človečanska vzgoja in priprava almanaha.

Isti program je ostal leta 1971, pa tudi prof. Geržinič je bil spet izvoljen za ravnatelja.

1972

Za ravnatelja je bil izvoljen spet Marko Kremžar; učni načrt je ostal v glavnem isti, le namesto ene ure zgodovine v drugem letniku je bil prenešen zemljepis iz petega letnika.

Tega leta so bili za poskus ustanovljeni nekateri krožki, kot so astronomski, novinarski in šahovski. Za konec leta je bilo tudi organizirano taborjenje abiturientov v Bariločah, ki je dobro uspelo.

Profesorski zbor

To bi bila v kratkem podana zgodovina rasti tega srednješolskega tečaja. Kot vi-

dimo, je iz skromnih začetkov — literarnega krožka — zrastle veliko telo, ki šteje vsako leto okoli 150 dijakov. Tečaj se je vsako leto večal, večalo se je tudi število učnih moči. Eno izmed vodil tečaja je bilo tudi to, da mora vzgajati mladega dijaka čim več različnih vzgojiteljev, da tako pride čim bolj v stik s skupnostjo. Vsak letnik ima svojega razrednika, ki skrbi za razred, ves tečaj pa ima tudi svojega tajnika, ki je bil v letih 1965—66 Tine Debeljak ml. 1967—1970 inž. Avgust Vivod, od leta 1971 naprej pa ga. Naca Osterčeva.

Posebna skrb profsorskega zbora je bila tudi ta, da si zagotovi potreben naraščaj. Zato je z veseljem sprejemal v svoje vrste mlade moči, ki so končali gimnazijo v Adrogeju ali pa naš tečaj v Slovenski hiši in so bili voljni poučevati. To so Tomaž Kralj, lic. Franci Markež, inž. Žakelj Jože, prof. Tine Duh ml., prof. Elizabeta Mele Žuškova, prof. Terezka Marn Žuškova, gđc. Terezka Prijatelj, gđc. Terezka Osojnik.

V zgodovini tečaja je treba omeniti dva žalostna dogodka, ko sta dva mlada profesorja tragično izgubila svoje življenje. Profesor zgodovine Tomaž Kralj je v snežni nevihti ostal na Tronadorju v Bariločah leta 1966, prof. zemljepisa Jože Poznič pa se je ponesrečil z avionom, ko je pripravljal zemljevid Bariloč leta 1971.

Profesorji Srednješolskega tečaja v Slovenski hiši pri seji l. 1972. Od leve gg.: Pavle Rant, tajnica ga. Naca Osterc, Marijan Schiffner, Miloš Stare, msgr. Anton Orehar, ravnatelj Marko Kremžar, ing. Jože Žakelj, Franci Markež, ga. Terezka Marn Žuškova, gđc. Terezka Prijatelj, gđc. Terezka Osojnik, Tine Debeljak ml.

Vsi profesorji, ki so poučevali na tem tečaju, so naslednji:

Marko Kremžar (59—)
msgr. Anton Orehar (61—)
Alojzij Geržinič (61—71)
Ruda Jurčec (61—62)
Avgust Horvat (61—62)
Tine Debeljak ml. (62—)
Jože Poznič (62—70)
Tine Duh st. (62—64)
Pavle Rant (63—)
Simon Rajer (63—67)
Milena Jerebič Ahčinova (63—64)
Edi Škulj st. (63)
Zorko Simčič (63)
p. Alojzij Kukovica DJ (64—66)
Miloš Stare (65—)
dr. Jože Krivec (65—69)
Tomaž Kralj (65)
Elizabeta Mele Žuškova (67—69)
Terezka Prijatelj (68—)
Iva Pregelj Vivodova (68—70)
Tine Duh ml. (69)
Božo Fink (70—71)
Jože Žakelj (71—)
Schiffreer Marijan (71—)
Franci Markež (72—)
Terezka Marn Žuškova (72—)
Terezka Osojnik (72—)

Njim pa so še pomagali pri poučevanju gg. dr. Franc Gnidovec, g. Jure Rode, dr. Alojzij Starc, pri petju gđc. Anica Mehle, potem še gg.: Janez Zorec (astronomski tečaj), Stanko Jerebič (šahovski krožek), Tone Mizerit (novinarski tečaj) in pokojni Boris Kresnik.

Podrobnejšo sliko pouka v preteklih letih pa nam daje na str. 385 razpredelnica po letih, letnikih, predmetih in profesorjih.

Zaradi pomanjkanja časa — imamo za vsak predmet letno le kakih 16—17 šolskih ur — so te posvečene predvsem razlagi, branju, vajah, na koncu leta pa so izpiti, pri katerih pa se upošteva tudi sodelovanje dijaka čez leto.

Vsako leto se začne šolsko leto s skupno slovesno mašo, nagovorom ravnatelja in posameznih razrednikov. Za konec pa vsakoletni abiturienti organizirajo zaključno proslavo. Na to je vsako leto povabljen kak slavnostni govornik, je razdelitev nagrad, nagovor ravnatelja, zahvala in pozdrav abiturientov, predaja šolske slovenske zastave najboljšemu dijaku četrtega letnika, da jo varuje naslednje leto, predstavitev Almanaha, nato pa kot zaključna točka kak šaljiv prizorček in pa seveda predaja ključa.

Dijaki

Število dijakov, ki so obiskovali ta tečaj, je razvidno iz razpredelnice na strani 386. Prva številka je število fantov, nato število deklet, zadnja skupno število. Zaradi pomanjkljivih podatkov so šteti vsi, ki so se v razred vpisali, ne glede na to, koliko jih je med letom opustilo študij ali padlo. Takih je bilo prva leta več, zadnja pa čedalje manj. Drugi, padli, pa so vsi imeli možnost popravnih izpitov pred začetkom novega učnega leta. Lahko vidimo, da povprečno konča peti letnik nad 50% dijakov, vpisanih v prvi letnik, in da se ta procent z leti veča. Tudi so imeli pozneje vpisani dijaki možnost dohieteti svoj razred. Vedno pa je — razen v prvih letih okoli 1960 — vsak moral polagati izpite čez vse predmete nižjih razredov.

Tukaj podajam seznam vseh abiturientov našega tečaja. Leta 1963 so končali s tretjim letnikom, leta 1965 in 1966 s četrtrim, od leta 1968 pa s petim letnikom. Pri teh zadnjih je omenjen tudi naslov almanaha, ki so ga ti izdali:

Abiturienti

Krožkarji v letih 1959 in 1960

Milan Bevk	Matjaž Kunčič
Jožejka Debeljak	Tone Mizerit
Andrej Duh	Boštjan Petriček
Tine Duh ml.	Robert Petriček ml.
Tone Hočevnar	Alenka Prijatelj
Franci Jarc	Rudi Ribnikar
Alenka Jenko	Andrej Žužek
Alenka Kunčič	

Tečajniki

1963	Terezka Marn
Meta Duh	Tone Mizerit
Milica Hribar	Jože Mozetič
Katica Komar	Helena Osterc
Marija Komar	Boštjan Petriček
Jožica Lavrič	Jože Žakelj
1965	Snežna Osterc
Marija Fink	Terezika Prijatelj
Marijan Gorišek	Jože Ziherl
Marija Mehle	Janez Zorec
1966	
Kati Cukjati	Andrej Krivec
Slavko Devjak	Simonka Rajer
Marija Furlan	Marija Urbančič

1959, 1960 — literarni krožek: Marko Kremžar

I. letnik

1961 r Kremžar	ve Orehar sl Geržinič zg Jurčec ze Kremžar Horvat
-------------------	---

II. letnik

1962 r Kremžar	ve Orehar sl Duh st. zg Debeljak ze Poznič	ve Orehar sl Geržinič zg Jurčec Kremžar ze Horvat
-------------------	---	---

III. letnik

1963 r Kremžar	ve Orehar sl Škulj zg Debeljak ze Poznič	ve Orehar sl Duh st. zg Rant ze Rajer	ve Orehar sl Jerebič sv Geržinič čl Simčič Kremžar
-------------------	---	--	--

1964 r Kremžar	ve Orehar sl Kremžar zg Debeljak ze Poznič	ve Orehar sl Duh st. zg Rant ze Rajer	ve Orehar sl Jerebič sv Geržinič čl Kukovica
-------------------	---	--	---

Kratice

r ravnatelj
t tajnik
ve verouk
sl slovenščina
zg zgodovina
ze zemljepis
pe petje
sv svetovna književnost
kz slov. kulturna zgodovina
čl človečanska vzgoja
gv govorne vaje
al almanah

IV. letnik

1965 r Kremžar t Debeljak	ve Orehar sl Kremžar zg Debeljak ze Poznič	ve Orehar sl Krivec zg Kralj ze Rajer	ve Orehar sl Jerebič Krivec sv Geržinič čl Kukovica	ve Orehar kz Geržinič zg Rant gv Stare
---------------------------------	---	--	---	---

1966 r Kremžar t Debeljak	ve Orehar sl Kremžar zg Debeljak ze Poznič	ve Orehar sl Krivec zg Rant ze Rajer	ve Orehar sv Geržinič čl Poznič	ve Orehar zg Rant kz Geržinič gv Stare
---------------------------------	---	---	---------------------------------------	---

1967 r Kremžar t Vivod	ve Orehar sl Kremžar zg Debeljak ze Poznič	ve Orehar sl Krivec zg Mele ze Rajer	ve Orehar sl Krivec sv Geržinič čl Poznič	ve Orehar zg Rant kz Geržinič gv Stare
------------------------------	---	---	--	---

V. letnik

1968 r Kremžar t Vivod	ve Orehar sl Vivodova ze Poznič pe Prijatelj	ve Orehar sl Krivec zg Debeljak ze Kremžar	ve Orehar sl Krivec zg Mele kz Geržinič	ve Orehar sl Geržinič zg Rant kz Geržinič	al Rant gv Stare čl Poznič
------------------------------	---	---	--	--	----------------------------------

1969 r Kremžar t Vivod	ve Orehar sl Vivodova ze Poznič pe Prijatelj	ve Orehar sl Duh ml. zg Debeljak ze Kremžar	ve Orehar sl Krivec zg Mele kz Geržinič	ve Orehar sl Krivec zg Rant sv Geržinič	al Rant gv Stare čl Poznič
------------------------------	---	--	--	--	----------------------------------

1970 r Geržinič t Vivod	ve Orehar sl Vivodova sl Fink pe Prijatelj	ve Orehar sl Kremžar sl Kremžar zg Debeljak	ve Orehar sl Debeljak zg Geržinič zg Geržinič	ve Orehar sl Fink zg Rant zg Rant	al Poznič gv Stare ze Kremžar čl Poznič
-------------------------------	---	--	--	--	--

1971 r Geržinič t Osterčeva	ve Orehar sl Rant sl Rant pe Prijatelj	ve Orehar sl Fink sl Fink zg Žakelj	ve Orehar sl Schiffrer zg Geržinič zg Geržinič	ve Orehar sl Fink zg Debeljak zg Debeljak	al Kremžar gv Stare čl Žakelj
-----------------------------------	---	--	---	--	-------------------------------------

1972 r Kremžar t Osterčeva	ve Orehar sl Žuškova sl Žuškova pe Prijatelj	ve Orehar sl Schiffrer zg Osojnik ze Kremžar	ve Orehar sl Schiffrer zg Žakelj zg Žakelj	ve Orehar sl Markež zg Rant zg Rant	al Debeljak gv Stare čl Kremžar
----------------------------------	---	---	---	--	---------------------------------------

Leta	I. letnik	II. letnik	III. letnik	IV. letnik	V. letnik	Skupaj
1959	10					10
1960	15					15
1961	18					18
	<u>23</u>					<u>23</u>
	41					41
1962	9	11				20
	<u>22</u>	<u>12</u>				<u>34</u>
	31	23				54
1963	9	3	5			17
	<u>20</u>	<u>9</u>	<u>10</u>			<u>39</u>
	29	12	15			56
1964	11	8	4			23
	<u>17</u>	<u>19</u>	<u>7</u>			<u>43</u>
	28	27	11			66
1965	8	6	7	3		24
	<u>23</u>	<u>13</u>	<u>14</u>	<u>5</u>		<u>55</u>
	31	19	21	8		79
1966	11	7	3	2		23
	<u>15</u>	<u>11</u>	<u>10</u>	<u>6</u>		<u>42</u>
	26	18	13	8		65
1967	11	12	5	4		32
	<u>18</u>	<u>14</u>	<u>10</u>	<u>7</u>		<u>49</u>
	29	26	15	11		81
1968	9	9	11	3	2	34
	<u>27</u>	<u>16</u>	<u>14</u>	<u>10</u>	<u>4</u>	<u>71</u>
	36	25	25	13	6	105
1969	15	6	10	12	3	46
	<u>26</u>	<u>20</u>	<u>13</u>	<u>12</u>	<u>8</u>	<u>79</u>
	41	26	23	24	11	125
1970	5	14	7	8	8	42
	<u>25</u>	<u>24</u>	<u>20</u>	<u>13</u>	<u>12</u>	<u>94</u>
	30	38	27	21	20	136
1971	9	6	12	7	4	38
	<u>20</u>	<u>19</u>	<u>18</u>	<u>16</u>	<u>8</u>	<u>81</u>
	29	25	30	23	12	119
1972	15	9	5	10	6	45
	<u>30</u>	<u>23</u>	<u>15</u>	<u>17</u>	<u>14</u>	<u>99</u>
	45	32	20	27	20	144

1968	Helena Jeločnik Andrejka Dolinar	1963	1. Marija Osojnik 2. Elizabeta Mele 3. Jože Žakelj
Jože Dobovšek Neža Furlan Andrej Mele Irena Šušteršič	Almanah: <i>Med dvema svetovoma I</i>	1964	Ni podatkov
1969	Zofija Pograjc Niko Potočnik Anica Rode Milena Šenk	1965	1. Andrej Stanovnik 2. Andrej Mele 3. Simonka Rajer 4. Terezka Prijatelj
Pavla Andrejak Tomaž Debevec Martina Jeločnik Terezka Osojnik Cvetka Malalan Polona Osterc	Almanah: <i>Med dvema svetovoma II</i>	1966	1. Neda Vesel 2. Terezka Osojnik 3. Franci Devjak 4. Simonka Rajer
1970	Marijan Kopač Jožica Kržišnik Milan Marinič Jure Pintar Ivan Pipp Marijan Pograjc Metka Rajer Marija Tomažević Neda Vesel	1967	1. Marjetka Stariha 2. Marija Debevec 3. Cvetka Malalan 4. Andrej Mele
Maruška Cesar Minka Debevec Jelica Fajdiga Marija Geržinič Marija Gorišek Franci Klemenc Ivanka Kočar Mavricij Kočar Jožica Kopač Marija Kopač	Almanah: <i>Razpeta jadra</i>	1968	1. Marija Loh 2. Marjetka Stariha 3. Mimi Gorišek 4. Zofija Pograjc
1971	Marjetka Stariha Lovro Tomažević Kristina Zorko Marjana Zorko	1969	1. Marija Repovž 2. Marija Loh 3. Marjetka Stariha 4. Marija Debevec
Janez Belič Julka Furlan Ana Klanjšček Mirjam Klemenc Božidar Kocmur Irenej Markež Marija Mele	Almanah: <i>Samostojna svobodna Slovenija</i>	1970	1. Teodora Geržinič 2. Bernarda Fink 3. Marija Loh 4. Marjetka Stariha
1972	Mojca Obržan Lučka Pavšer Lojze Petek Martina Potočar Metka Potočnik Jožko Repovž Ema Urbančič Magda Zakrajšek	1971	1. Monika Pezdirc 2. Anica Groznik 3. Mirjam Jereb 4. Maruška Batagelj
Maruška Batagelj Franc Cukjati Marjeta Eiletz Pavel Fajdiga Roža Jerebič Nežka Kastelic Andrej Kočar Marta Korošec Peter Krajnik Marija Loh Ivanka Makovec	Almanah: <i>Slovenija v svetu</i>	1972	1. Stanko Smole 2. Marijana Kremžar 3. Helena Loboda 4. Mirjam Jereb

Učila

Pri učenju so profesorjem služile razne knjige, večji problem pa je pri učnih knjigah za dijake. Profesorji so si pomagali s tem, da so izdajali razna skripta, tako za zgodovino, zemljepis, slovstveno zgodovino, verouk itd. Pri zgodovini je služilo pomožno učilo Slovenski zgoledinski atlas, pri slovenščini pa Slovenska literatura iz Trsta. G. Zorko Simčič je izdal Obris slovenske književnosti kot pomožno učilo. Pozneje pa je prof. Geržinič izdal knjižico Svetovna književnost in pa Slovenci v preteklosti in sedanjosti za 2., 3. in 4. letnik, ki obsega vso literarno, politično in kulturno slovensko zgodovino. Za verouk

Nagrajenci

Od leta 1963 naprej so bili vsako leto nagrajeni najboljši dijaki vsakega letnika. Edino za leto 1964 ni podatkov. Ker se v petem letniku ne reduje, tudi ni nagrajenca. Nagrade so dobili:

1. letnik 1972

2. letnik 1972

3. letnik 1972

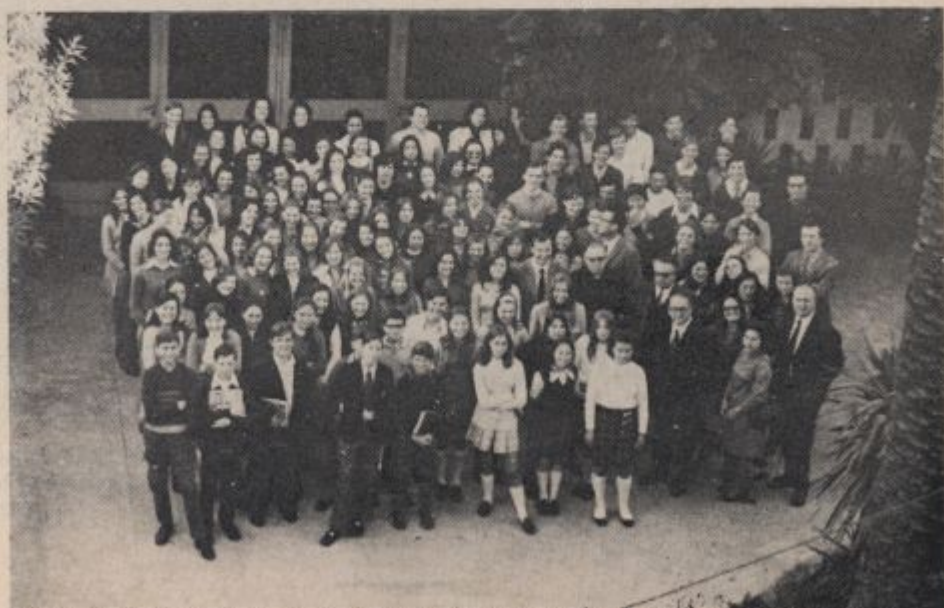
4. letnik 1972

5. letnik 1972

Večina dijakov
in profesorji
Srednješolskega
tečaja v Sloven-
ski hiši, 1. 1972

pa sta A. K. in A. O. izdala učno knjigo za prvi in drugi razred pod naslovom *Teme-lji* — Kristus.

Svet staršev

Delu v tečaju je v veliko pomoč Svet staršev, ki skrbi za mnogo stvari. Predvsem za red med odmori, opremo učilnic, snaženje, najemnino, malico, pa tudi za drugo izvenšolsko delovanje, zabave, izlete, končno proslavo, itd. Prva leta je uspešno vodila Svet ga. Pavlina Dobovškova, potem g. Pavle Rant in končno g. Lojze Dolinar s pomočjo drugih staršev. Vsaj dvakrat na leto pa je bil sklican sestanek s starši, kjer smo se pogovorili o raznih problemih s profesorji, pa tudi so bili naprošeni razni strokovnjaki za predavanja.

Bodočnost

Kot je videti, se število dijakov vsako leto veča. Zato ima tečaj namen v naslednjih letih po možnosti ustvariti paralelke vsaj v prvih dveh letnikih, kar bo možno v novem delu Slovenske hiše, kjer se zidajo posebni prostori za srednješolski tečaj. Tudi ima tečaj še naprej namen izdati šolska skripta, če ne kaj več. Kot vse kaže, je dotok novih učnih moči še za dolga leta zagotovljen. Tudi šola postaja vsak dan bolj stroga, zahteva čedalje več discipline, obenem pa nudi tudi čedalje več možnosti dijakom.

Gotovo je, da ta tečaj ne nadomesti prave slovenske gimnazije. Res pa je tudi, da je vsaj kot nekako dopolnilo slovenskim dijakom na tukajšnji gimnaziji, da ko se izpopolnjujejo v znanju drugod, se istočasno tudi v specifično slovenskem znanju in zavesti, da tako ohranijo — kolikor se da — stik s slovensko kulturo in skupnostjo.

K slikam na straneh 388 in 389:

1. letnik

Od leve: prva vrsta: Helena Starič, Ana Golob, Veronika Fajfar, Eizabeta Grum, Marija Žagar, Silvija Čamernik, Ana Jerebič, Silvija Škerlj; druga vrsta: Andrej Kocmur, Andrej Makek, Danijel Rant, Miha Skubic, Verena Krištof, Bernarda Kopač, Irena Rupnik, Lidija Čop; tretja vrsta: Veronika Hrovat, Marija Kristina Breznikar, Tonči Vesel, Irena Malovrh, Nuška Belič, Marta Urbančič, Kristina Jereb, Edit Nagode; četrta vrsta: Ivan Smole, Jože Furlan, Martin Dobovšek, Stanko Smole, Janika Pezdirc, Magdalena Lavrenčič, Neža Pucko, Lojzka Dimnik, Marjanka Lenarčič; levo zadaj: profesor verouka msgr. Anton Orehar.

2. letnik

Od leve: prva vrsta: Ivan Klobovs, Marko Skubic, Franci Starič, Martin Jeretina, Frido Klemenčič; druga vrsta: Monika Pezdirc, Rudi Potočnik, Miha Debevec, Alenka Rajer, Magda Klemenc; tretja vrsta: Lučka Zorčec, Magda Malalan, Nežka Lovšin, Irena Šeme, Mirta Rant, Marjanka Kremžar, Francka Klajnšek, Alenka Pograjc, Mari Kurnik, Marija Novak, Damijana Andrejak, Silva Kopač, Marija Dolinšek; levo: ravnatelj g. Marko Kremžar.

3. letnik

Od leve: prva vrsta: Jože Korošec, Irena Potočar, Helena Fink, Marija Krajnik, Metka Vasle, Robert Malovrh, Marija Čamernik, Tone Marin; druga vrsta: profesor zgodovine ing. Jože Žakelj, Darinka Zorec, Anči Kočar, Marica Malovrh, Irena Urbančič, Ani Marinčič, Helena Loboda, Marica Petek, Jaka Kocmur, profesor verouka msgr. Anton Orehar.

4. letnik

Od leve, prva vrsta: Helena Urbančič, Mimi Kočar, Alenka Belič, Mirjam Jereb; druga vrsta: Jože Cukjati, Marjana Stariha, Franci Osojnik, Mimi Vesel; tretja vrsta: Sonja Marinšek, Bernarda Fink, Ana Erjavec, Gabrijele Čamernik, Marjeta Malalan; četrta vrsta: Janez Golob, Boštjan Kocmur, Franci Schiffrer Jože Markovič, Marta Kopač; v ozadju: Magdalena Markež, Marija Dacar, Marjeta Markež, Tomaž Rant, Andrej Grohar, Peter Klobovs; levo: profesor zgodovine g. Pavle Rant.

5. letnik

Od leve: Lojze Petek, Andrej Kočar, Jože Repovž, Pavel Fajdiga, Franci Cukjati, Marjeta Eiletz, Magda Zakrajšek, Ivanka Makovec, Roža Jerebič, razrednik g. Tine Debeljak ml., Peter Krajnik, Martin Potočar, Maruška Batagelj, Ema Urbančič, Lučka Pavšer, Marta Korošec, Marija Loh, Mojca Obržan.

ODSEK V SLOVENSKI VASI V LANUSU

Zgodovina

Julija 1966 so se sestali tedanji ravnatelj tečaja Marko Kremžar, superior Baragovega misijonišča Ladislav Lenček CM in Franc Sodja CM. Namen sestanka je bil: ustanovitev podružnice tečaja v Slovenski vasi. Ravnatelj Marko Kremžar je z veseljem pristal na to, imenovan je bil za vodstvo Franc Sodja CM, zaslombo naj bi tečaju dalo Baragovo misijonišče, pomagali pa razni profesorji, vsaj za začetek tudi iz Ramón Falcona, da se ustvari kontinuiteta, in utrdi potrebna povezanost s centralo.

Pouk se je pričel sredi leta, 6. avgusta, zato je bilo treba skržiti program, da so profesorji v glavnem obdelali predpisano snov. Tečaj je otvoril Marko Kremžar.

Leta 1968 je na iniciativo Marka Kremžarja tečaj v Slovenski vasi dobil večjo samostojnost v vsakem pogledu. V to so sile razmere, različne potrebe, oddaljenost. Ostala pa je skupina v Slovenski vasi tudi naprej povezana in skuša vzdrževati vsaj zasilne zveze s centralo.

Seznam profesorjev po letih, letnikih in predmetih.

Leto 1966 — 1. letnik:

Jože Poznič, zemljepis
Dušan Šušteršič, zgodovina
Franc Sodja CM, slovenščina, verouk

2. letnik:

Zorko Simčič, zgodovina
Jože Poznič, zemljepis
Lovre Jan, gospodarski zemljepis

Leto 1967 — 1. letnik:

Jože Poznič, zemljepis
Dušan Šušteršič, slovenščina
Tone Gale, zgodovina
Franc Sodja CM, verouk

2. letnik:

Elizabeta Mele, zgodovina
Tone Gale, zgodovina slovtva
Lovre Jan, gospodarski zemljepis
Franc Sodja CM, verouk

3. letnik:

Ruda Jurčec, svetovna književnost
Dušan Šušteršič, slovenščina, človečanska vzgoja
Franc Sodja CM, verouk

Leto 1968 — 1. letnik:

Dušan Šušteršič, slovenščina
Tone Gale, zgodovina
Jože Poznič, zemljepis
Franc Sodja CM, verouk

2. letnik:

Dušan Šušteršič, slovenščina
Tone Gale, splošna zgodovina in zgodovina slovenskega slovstva
Franc Sodja, verouk

3. letnik:

Elizabeta Mele, zgodovina
Lovre Jan, gospodarski zemljepis
Dušan Šušteršič, slovenščina
Franc Sodja CM, verouk

4. letnik:

Ruda Jurčec, slovenska kultura
Tone Gale, zgodovina
Dušan Šušteršič, slovenščina
Franc Sodja CM, verouk

Leto 1969 — 1. letnik:

Dušan Šušteršič, slovenščina
Lovre Jan, slovenščina (literarne vrste) zemljepis
Franc Sodja CM, verouk

2. letnik:

Rudolf Drnovšek, slovenščina (2 uri)
Tone Gale, splošna zgodovina in zgodovina slovenskega slovstva

3. letnik:

Elizabeta Mele, zgodovina
Lovre Jan, gospodarski zemljepis
Dušan Šušteršič, slovenščina
Franc Sodja CM, verouk

Profesorji Srednješolskega tečaja v Slovenski vasi l. 1972. Od leve: Lado Lenček CM, Ignacij Glinšek, Ruda Jurčec, Franc Sodja CM, Dušan Šušteršič, Rudi Drnovšek, Tone Gale

4. letnik:

Ruda Jurčec, svetovna literatura
Tone Gale, zgodovina
Dušan Šušteršič, slovenščina
Franc Sodja CM, verouk

5. letnik:

Ruda Jurčec, svetovna literatura
slovenska kultura
Dušan Šušteršič, slovenščina
Franc Sodja CM, verouk

Leto 1970 — 1. letnik:

Rudolf Drnovšek, slovenščina
Lovre Jan, zemljepis
slovenščina (literarne vrste)
Franc Sodja CM, verouk

2. letnik:

Rudolf Drnovšek, slovenščina
Tone Gale, splošna zgodovina in zgodovina slovenskega slovstva
Franc Sodja CM, verouk

3. letnik:

ni obstajal

4. letnik:

Ruda Jurčec, svetovna književnost
Tone Gale, zgodovina
Dušan Šušteršič, slovenščina
Franc Sodja CM, verouk

5. letnik:

Ruda Jurčec, svetovna literatura
slovenska kultura
Dušan Šušteršič, slovenščina
Franc Sodja CM, verouk

Leto 1971 — 1. letnik:

Rudolf Drnovšek, slovenščina
Lovre Jan, zemljepis
slovenščina (literarne vrste)
Franc Sodja CM, verouk

2. letnik:

Rudolf Drnovšek, slovenščina
Tone Gale, zgodovina,
slovstvena zgodovina
Franc Sodja CM, verouk

3. letnik:

Rudolf Drnovšek, slovenščina
Tone Gale, zgodovina
Dušan Šušteršič, zgod. slov. slovstva
Franc Sodja CM, verouk

4. letnik:

ni obstajal

5. letnik:

Ruda Jurčec, svetovna literatura
slovenska kultura
Dušan Šušteršič, slovenščina
Franc Sodja CM, verouk

Leto 1972:

1., 2., 3. letnik isti kot l. 1971

4. letnik isti kot l. 1970

5. letnik ni obstajal

Učenci:

l. 1966 — 9 fantov, 7 deklet — skupaj 16
l. 1967 — 24 fantov, 12 deklet — skupaj 36
l. 1968 — 23 fantov, 10 deklet — skupaj 33
l. 1969 — 22 fantov, 14 deklet — skupaj 33
l. 1970 — 28 fantov, 12 deklet — skupaj 40
l. 1971 — 25 fantov, 16 deklet — skupaj 41
l. 1972 — 26 fantov, 14 deklet — skupaj 40

Dokončali so tečaj:

leta 1969: Barle Marija, Bokalič Janez,
Bokalič Mimi, Bokalič Vinko, Stanovnik
Andrej, Stanovnik Marija, Šušteršič
Miloš

leta 1970: Bokalič Jože, Glinšek Mari,
Krajnik Janez, Rot Andrej, Rot Peter,
Žitnik Janez, Žitnik Mari

leta 1971: Adamič Marijan, Drnovšek Eli-
zabeta, Glinšek Vinko, Gris Janez, Gris
Zorka, Stanovnik Franc, Šušteršič
Mirjam

Nagrade so dobili tile:

1969 — 1. letnik: Koprivnikar Magdalena
2. letnik: Petek Lojze
3. letnik: Drnovšek Elizabeta
4. letnik: Rot Andrej

1970 — 1. letnik: Sušnik Ani
2. letnik: Bokalič Miha
4. letnik: Drnovšek Elizabeta
5. letnik: Rot Andrej

1971 — 1. letnik: Drnovšek Monika
2. letnik: Glinšek Janko
3. letnik: Koprivnikar Magdalena
5. letnik: Šušteršič Mirjam

1972 — ni podatkov

Studijski program

Začel se je program, kot je bil v Sloven-
ski hiši. Kasneje so se morali prilagoditi
isti predmeti učencem in profesorjem tega
tečaja. Npr. zemljepis je leta 1968 celo v
tretjem letniku.

V letih 1969 do 1972 pa se je začel
usmerjati program tako, da je bila končno
dosežena sedanja oblika.

Vsi prvi štirje letniki imajo obdelavo
slovnice sistematično, da v teh štirih letih
obvladajo vse. To vodi Rudolf Drnovšek.

V vseh štirih letnikih je obdelava zgo-
dovine slovenskega slovstva, povezana s
študijem tekstov, bogatenje besednega za-
klada itd. To vodi v vseh štirih letnikih
Dušan Šušteršič.

Zemljepis je le ena ura v prvem letniku.
Zgodovina je v 2., 3. in 4. letniku.

Dijaki srednješolskega tečaja v Slovenski vasi od leve na desno; prva vrsta: Sušnik Anica, Jemec Anica, Hočevar Helena, Šmalc Marta, Šušteršič Janja, Koprivnikar Marija, Žitnik Joži; 2. vrsta: Močilnikar Jožet, Drnovšek Monika, Koprivnikar Anči, Koprivnikar Magdalena, Koprivnikar Martina, Čampa Jože, Kokalj Tone, Mehle Tone, Razinger Jernej, Cukjati Marko, Rot Pavle, Guzelj Mirko, Križ Marko, Igljč Dani, Glinšek Janko, Vilfan Marko, Mavrič Tomaž, Rot Viktor, Pregelj Oskar, Jan Branko; 3. vrsta: Leban Jurij, Bokalič Miha, Miklič Blaž, Barle Jaka, Muhič Janez, Jemec Anton, Osterc Andrej, Žitnik Fredi, Urbanč Lojze, Drajzibner Peter, Kunc Henrik

Svetovna literatura (samo 19. in 20. stoletje) kot okvir za poznanje slovenskega slovstva je po eno uro v 4. in 5. letniku.

Pregled celotne slovenske kulture je v 5. letniku. In tam je v načrtu pri slovensčini stilistika in pri verouku najbolj aktualna moralno-verska vprašanja.

Svet staršev

Prvi svet staršev se je ustanovil 1967 in deloval vse do leta 1971. V njem so bili Bokalič Vinko, Marija Glinšek, Zdenko Rot in Janez Stanovnik. V začetku šolskega leta 1971 je bil od staršev izvoljen novi odbor. Predsednica: Koprivnikar Marija, tajnica: Glinšek Marija, blagajničarka: Zajc Slavka, odborniki: Čampa Alojzija, Hočevar Majda, Drnovšek Rudolf. Ta odbor obstaja še danes.

Delo prvega odbora je bilo predvsem: določanje vpisnine, sodelovanje pri izletih, obiskih teatra in udeležbe pri sklepkih ob koncu leta.

Novi odbor je pričel s prirejanjem družabnih večerov in organiziral sklep šolskega

leta v Slovenski vasi. Prav tako je sodeloval pri izletih in obiskih prireditelj.

Na razpolago so bila skripta z Ramón Falcona. Dodana so bila še skripta zgodovine, ki jih je izdelal Tone Gale, uporabljana je bila do leta 1972 Slovenska čitanka, I. in II. del, izdan v Trstu. Od leta 1972 bo tečaj uporabljal tržaško Slovensko berilo. Za zemljepis je letos izdelal skripta Ignacij Glinšek.

Izkazalo se je, da je odsek prinesel dosti koristi. Iz Slovenske vasi bi verjetno hodilo na tečaj v centralo komaj 10% dijakov. Tako ga pa praktično obiskujejo skoraj vsi, ki študirajo v srednji šoli. Da ima tečaj svojo fiziognomijo in tudi učni načrt malo svoj, je razumljivo, ker so potrebe različne (n. pr. petja je že itak dovolj v vasi) in posebej zato, ker je več kot polovica dijakov iz Misijonskega zavoda, ki ima tudi svoj slovenski program, ki je po dokončni redakciji vsklajen s programom srednješolskega tečaja tako, da se ne ponavlja in da vsi dijaki, ki niso v Misijonskem zavodu, dobe dosti (oz. prav toliko kot na Ramón Falconu).

Spominska cerkev Marije Pomagaj v Buenos Airesu

Zidanje Slovenske hiše

Dne 10. julija 1962 smo blagoslovili prostor za stavbe in 7. maja 1965 prvo zgradbo, ki obsega dvorano z odrom, obednico in kuhinjo, pisarniške prostore za organizacije in uredništva. Nekatere smo doslej uporabljali tudi za sestanke in kot učilnice za ljudsko in srednjo šolo. V tem delu je tudi mala dvorana za večje sestanke. V prostoru pod odrom je bila kapela. Pokritega je bilo s tem 1394 kv. m.

Bogoslužni prostori Slovencev v Argentini

Slovenci, ki so prišli v Argentino po 1. svetovni vojni, so imeli svojo službo božjo v kapelah argentinskih samostanov na Paternalu in v Avellanedi.

Begunci po 2. svetovni vojni smo pa začeli l. 1948 službo božjo pri marianistin na Caballito, se v avgustu tega leta preselili k salezijancem v ulici Belgrano in Yapeyu. Od tam smo prišli 25. nov. 1956 v novo leseno kapelo na Kámon Falcón 4158, katero je z drugimi prostori vred ta dan blagoslovil rajni škof dr. Gr. Rožman. Ko smo začeli zidati na tem mestu, smo se za par mesecev morali spet seliti v zasilne prostore prednje stare hiše in od tam po zgraditvi dvorane v prostor pod odrom, kjer smo bili do vstopa v novo cerkev Marije Pomagaj.

Podoba spominske cerkve Marije Pomagaj

Zidamo jo kot spominsko cerkev vsem žrtvam med Slovenci v 2. svetovni vojni, ki so padali v revoluciji, na frontah, kot talci, bili pobiti po vrnitvi v Slovenijo od komunistov l. 1945, in onim, kateri so pomrli na cestah in v koncentracijskih taboriščih.

Zaradi stiske prostora je po načrtu nastala moderna dvoriščna stavba, ki pokriva 226,50 kv. m. Cerkev ima obliko pahljače, ki se zožuje proti oltarju, kateri tako res

postane središče. Za njim visi križ Kristusa v naravni velikosti, ki tako predseduje vsem opravilom v cerkvi. Na desni steni ob oltarja visi podoba Marije Pomagaj, delo rajnega slikarja Marjana Koritnika. Nekoliko dalje desno od oltarja je znižan strop in se tako izoblikuje kapela Najsvetejšega, katere središče je tabernakelj, z umetniško izdelanimi vrati, ki so pozlačena in posejana z rožami, katerih vsaka ima vložen kamen, ki je arheološka najdba iz indijanskih časov. Rože pomenijo milosti, katere prejemamo po Evharistiji. V tej kapeli je tudi monumentalni krstni kamen.

Na levi strani oltarja je 12 krat 5 m spominska stena z reliefom, ki predstavlja v svojih valovih vihar skozi katerega so žrtve morale iti, pred njim so 4 podobe angelov iz zvitega železa, ki peljejo duše h križu — Kristusu, h kateremu je vse usmerjeno. V to spominsko steno je vdolan križev pot, kar pomeni zvezo Kristusovega križevega pota in našega, kot sad prestanega trpljenja.

Ob levi strani sta dve moderni spovednici, ki sta pripravljena tako, da more spovedanec klečati ali sedeti.

Ob oltarju je trden ambon za besedno bogoslužje, na drugi strani za oltarjem pa dolga klopa, ki bo služila za sedeže mašniku in strežnikom.

Strop in stene so naškropljene z močnim barvanim cementom. Tla so pokrita z žganimi malimi keramičnimi ploščicami.

Osvetljena je cerkev z lučmi s stropa, posebej pa so osvetljeni križi, Marijina podoba in spominska stena. S čelne strani osvetljujejo cerkev barvna okna iz prosojnega akrilika, vdolana v žlezobeton. Prav taka okna so tudi v stropu nad oltarjem.

Prostora je v cerkvi za 250 sedežev. Kadar bo večja slovesnost, se bo občestvo v cerkvi zlilo v eno z ljudmi, ki bodo stali na dvorišču. Temu namenu služijo štiri velika steklena vrata na vsej čelni steni.

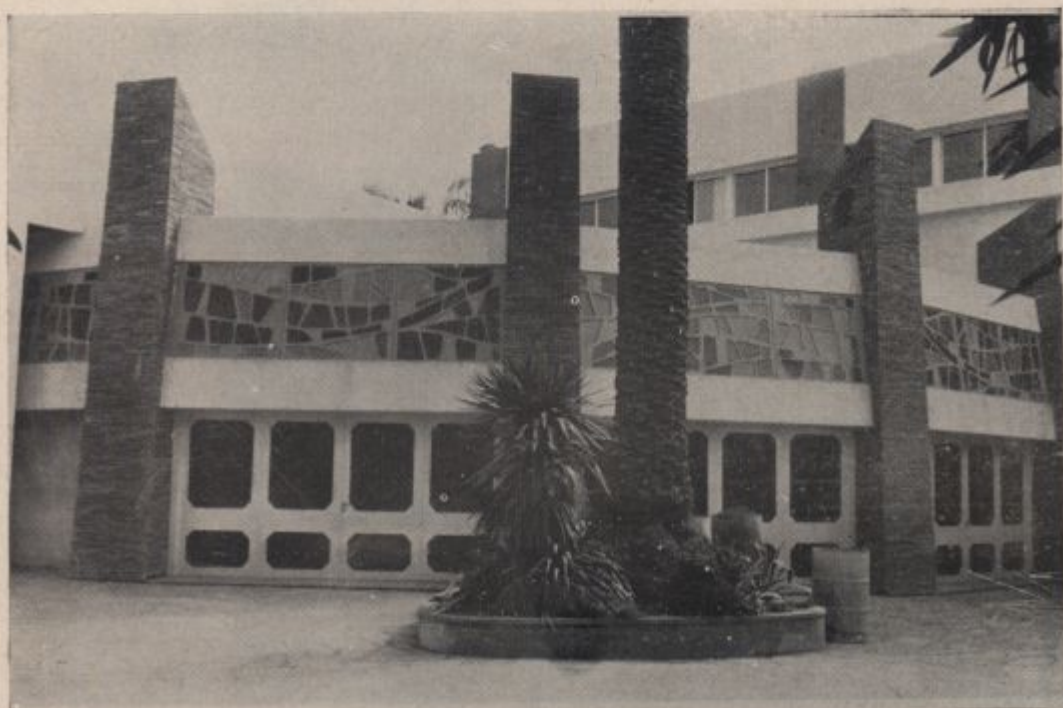
Pri oblikovanju cerkve je arhitekt hotel

Del nove stavbe Slovenske
hiše v Buenos Airesu.
Pogled s ceste ob zaključnih
gradbenih delih. V njej so
prostori za slovenski
osnovno- in srednješolski tečaj,
za čitalnico in hišnikovo stanovanje

Pročelje cerkve Marije Pomagaj
v Buenos Airesu.
Pogled z dvorišča

združiti slovensko čustvovanje in elemente dežele, v kateri cerkev stoj. Vse vzbuja vtis mirne svečanosti v vsej preprostosti elementov.

Vse načrte za cerkev je izdelal arh. Marjan Eiletz, ki vodi vse grajenje v Slovenski hiši. Z njim so sodelovali umetnica Bara Remec pri zamisli tabernakeljskih vrat, angelskih podob, krovičeka; arhitekt Jure Vombergar z izdelavo oltarja, tabernaklja, krstnega kamna, spominske stene, ambona in oken; kipar Ivan Bukovec je izdelal križ nad oltarjem in križev pot.

Ob cerkvi je zakristija s shrambo v 1. nadstropju. Do cerkve se pride po mogočno oblikovanem hodniku, ki je pokrit z lesenim stropom in prijetno razsvetljen.

Šolski prostori

Ob cerkvi so zgrajeni šolski prostori in druge pritikline. Pod vso stavbo je velika klet. V pritličju čakalnica in čitalnica. Po mogočnih stopnicah prideš v 1. nadstropje, kjer je hišnikovo stanovanje in 2 učilnici. V 2. nadstropju pa so 4 učilnice in konferenčna soba. S cerkvijo vred je v 1. delu pokritega 1054 kv. m. sveta. Če temu priključimo še dozidanih 1394 kv. m. l. 1965 v 2. delu, imamo danes vsega skupaj pokritega v Slovenski hiši 2448 kv. m.

Sredstva za zidanje

Zbiramo jih predvsem med rojaki v Argentini, pri zidanju nam je 1965 močno pomagala Caritas iz Nemčije, sedaj pa za

cerkev prispevajo tudi slovenski rojaki iz Sev. Amerike, Kanade in Evrope. Pri današnjih cenah v Argentini predstavlja sklop teh objektov vrednost okrog 320.000 dolarjev.

Leseni križ s Križanim je delo Ivana Bukovca

Notranjost cerkve
Levo klop, na
sredi oltar, nato
ambon in desno
krstni kamen

Slovinci v zamejstvu

Iz Primorske

Med zamejskimi Slovenci na Primorskem predvsem komunistično usmerjeni branijo stališče, da je politično udejstvovanje za zamejske Slovence najbolj uspešno, če sodelujejo in nastopajo v okviru velikih italijanskih strank. Zato naj Slovenci kandidirajo na listah teh strank in naj jih volijo. Take smernice daje zamejskim Slovincem tudi komunistični režim v Ljubljani.

Tržaški in goriški Slovenci, organizirani v Slovenski skupnosti pa branijo nasprotno stališče, ker so prepričani, da velike italijanske stranke branijo le svoje interese, ne pa pravice zamejskih Slovencev. Tudi so mnenja, da je za tiste Slovence, ki se vključijo v italijanske stranke, nevarnost asimilacije, a li da vsaj postopno postanejo narodno brezbrizni.

V dokazovanju nujnosti samostojnega nastopanja je dr. Drago Štoka, deželni svetovalec, izvoljen na listi Slovenske skupnosti, leta 1972 dejal med drugim:

„Tudi rezultati nam v tem dajejo prav. Brez odločne besede samostojne slovenske stranke bi tudi slovenski poedinci v državnih strankah nič ne pomenili. Brez odločnega boja v okviru samostojne slovenske

Deželni svetovalec dr. Drago Štoka govori na javnem zborovanju

politike bi ne dosegli v povojnem času tega, kar smo kot Slovenci dejansko dosegli, čeprav je bilo vzdušje vse prej kot nam naklonjeno.“

„Zato nam je vsem pri srcu pot slovenske samostojnosti, ki nas je rešila pred marsikakšno nevarnostjo, ki nam je prinesla nemalo dosežkov in ki je preprečila, da bi bili kot narod amputirani; narod je namreč lahko živ in celovit le, če se vsestransko izživlja: v politiki, kulturi, gospodarstvu. Narod brez samostojne politike je invalid. Postane folklorno-kulturna skupnost ohromelega ljudstva.“

Srečanje predstavnikov Slovenske demokratske zveze s predstavnikom italijanske vlade na sestanku Kršćanske demokracije v Gorici 11. 4. 1972. Od leve: dr. Avgust Sfiligoj, dr. Andrej Bratuž in predsednik vlade dr. Giulio Andreotti

Koroška v sliki

Slovenski grobovi na pokopališču Lienz so že izginili. Na posredovanje mons. J. dr. Jagodica so jih sicer prestavili ob vojaško pokopališče, pa ohranili skupni spomenik. Na njem piše: „Tukaj ležim, in čakamo vstajenja Bogu in domovini zvesti slovenski begunci 1945—46“

Jeseni 1972 je bil pogrom na dvojezične napisne table, najprej pomazanja, nato popolna odstranitev. Na sliki sta pomazana napisa Rinkole in Rute

Izhod iz ljubeljskega predora z avstrijske strani — vrata v naše zdomstvo

Ob 900-letnici krške škofije, slovensko romanje h Gospej Sveti, jeseni 1972. V ornatu celovski škof dr. Köstner, na levi naslovni nadškof nuncij dr. Jože Žabkar

V spoštljiv spomin

Dr. Miha Krek
Dr. Ivan Prijatelj
Jože Jonke
Dr. Ivan Kraljič
Janez Šest
Jože Jenko
Lojze Ambrožič st.
Jože Poznič
Dr. Franc Cigan
Dr. Vinko Zorc
Ing. Avgust Vivod
Zdravko Novak
Dr. Franček Prijatelj
Marijan Marolt
Ivan Avsenek
Franc Urh
Valentin Markež
Janko Hafner

Dr. Miha Krek * 1897 † 1969
predsednik Narodnega odbora za Slovenijo
načelnik SKD-SLS, bivši minister in poslanik

Eno stoletje v slovenski katoliški politiki

Val svobodomiselstva, ki je pred sto leti zajel Evropo in ki mu je podlegla tudi večina takratne slovenske inteligence, je povzročil vedno ostrejše napade na Cerkve in njen nauk, pa tudi vedno odločnejši odpor katoličanov, zlasti klera, proti svobodomiselni borbenosti. V obrambo Cerkve in vere so se po Avstriji organizirali katoličani v posebnih društvih.

Tako se je tudi za vojvodino Kranjsko leta 1869 ustanovila „*Katoliška družba za Kranjsko*“ v kateri so se združili v obrambo Cerkve Slovenci in Nemci. Predsedoval ji je Nemeec grof Wurmbrand.

Na slovenskem Štajerju in na Koroškem in Primorskem so se sporazumeli, da bodo v narodnostnem boju nastopali enotno ter se izogibali kulturnobojnih sporov. Tudi na Kranjskem je bilo več tovrstnih poskusov, pa so se izjalovili zaradi neopustljivosti svobodomiselnega krila v deželi, ki je bilo stoodstotno slovensko, pa je kljub temu bilo vladano po peščici Nemcev, katerim so se pridružili iz golega nasprotja proti katoliškemu krilu slovenski svobodomiselnici. Te razmere so bile povod, da so v Ljubljani ustanovili 26. januarja 1890 „*Katoliško politično društvo*“. Predsednik te politične ustanove je bil kanonik Karel Klun, državni poslanec in organizator takratnega katoliškega političnega, prosvetnega in gospodarskega gibanja. To društvo ni prišlo do pravega razmaha, ker je bil tudi v katoliških vrstah znaten del ljudi za politično spravo za vsako ceno.

Šele prvi katoliški shod l. 1892 je dal trdno idejno podlago in močno pobudo tudi slovenskemu političnemu gibanju. Ob priliki drugega katoliškega shoda l. 1900, ki je predvsem polagal temelje slovenskemu katoliškemu socialnemu, prosvetnemu, političnemu in gospodarskemu gibanju, in čigar duša je bil dr. Janez Ev. Krek, je že ob predpripravah na shod, 16. marca 1899 — bil izvoljen za načelnika katoliškega po-

litičnega društva dr. Ivan Šusteršič, ki je v tej dobi postajal že odločilna osebnost v slovenskem javnem življenju.

Leta 1905 je bila dovršena organizacija stranke do zadnje gorske vasi.

Na predlog dr. Šusteršiča in dr. Kreka so na zboru zaupnikov dne 27. novembra 1905 dali stranki njeno tradicionalno ime: *Slovenska ljudska stranka*.

Štajerska, Koroška in Primorje so imele politično svoja posebna pota. Šele 17. oktobra 1909 se je v Ljubljani zbralo 4000 zastopnikov iz cele Slovenije na ustanovni zbor „*Vseslovenske ljudske stranke*.“ Tudi tej organizaciji je načeloval dr. Šusteršič, podpredsedniki pa so bili dr. Brejc, dr. Gregorič in dr. Korošec. V letih pred prvo svetovno vojno je ta stranka popolnoma obvladala slovensko politično življenje in vse, kar je bilo s tem v zvezi.

Med vojno je nastal v okviru stranke znani spor med mladimi in starimi. V tem sporu je dr. Šusteršič videl, da je izgubil zaupanje svojih pristašev. Na seji izvršilnega odbora stranke, dne 22. novembra 1917, je zapustil stranko in ustanovil novo „*Slovensko kmečko stranko*.“

Mladi so v odgovor na to dne 27. decembra 1917 sklicali zbor zaupnikov SLS — in ob navzočnosti nad tisoč zaupnikov so sklenili nadaljevati s stranko. Za novega načelnika za Kranjsko je bil izvoljen prelat Andrej Kalan. Takoj nato pa se je vršilo zborovanje *Vseslovenske ljudske stranke*, kateri je načeloval dr. Anton Korošec, podpredsedniki pa so bili Grafenauer, Pogačnik in Fon, tajnik stranke pa je bil Bogumil Remec.

Prelat Andrej Kalan je bil izvoljen za predsednika Katoliškega tiskarskega društva, zato je odložil predsedstvo stranke za Kranjsko in na njegovo mesto je prišel kot namestnik dr. Lovro Pogačnik.

Od tedaj dalje preneha razlikovanje med SLS in VLS in dr. Anton Korošec je bil vodja politike Slovenske ljudske stranke vse do njegove smrti, 14. decembra 1940.

Po njegovi smrti je bil izvoljen na vodstvo stranke dr. Franc Kulovec, senator in aktiven politik vso dobo po prvi svetovni vojni. Pri bombnem napadu na Beograd 6. aprila 1941, je izgubil svoje življenje.

Po dr. Kulovčevi smrti je prevzel vodstvo stranke dr. Miha Krek, kateremu je

pripadla grenka naloga, boriti se za svoj narod v najtežjih okoliščinah in deliti z ostanki svojih somišljenikov četrto stoletja življenja izven domovine, oznanjajoč mrzlemu svetu naše gorje, naše zahteve in pravice, ter bodreč nas k enotnosti, moдрosti in optimizmu. Le prezgodaj je odšel od nas!

Teh velikih mož naše politične preteklosti ne smemo pozabiti.

K. k.

Dr. Miha Krek je bil rojen leta 1897 v Leskovici nad Škofjo Loko. Umrli je 18. novembra 1969 v Clevelandu. Po poklicu je bil odvetnik. V politično delo je vstopil l. 1921, ko je bil imenovan za pomočnika glavnega tajnika SLS dr. Kulovca. Leta 1923 je bil izvoljen v načelstvo in v izvršni odbor SLS. V vodstvu stranke, v katerem je ostal do smrti, je zavzemal vedno odgovorne položaje. V času dr. Koroščeve internacije (l. 1931) je po smrti ministra prof. Sušnika po nalogu dr. Korošca vodil posle načelnika. Leta 1935 je bil izvoljen za podnačelnika in leta 1940, po smrti dr. Korošca, za glavnega tajnika stranke. V tem svojstvu je odšel aprila 1941 kot član jugoslovanske vlade v inozemstvo. Po smrti dr. Kulovca (aprila 1941) je zopet prevzel posle načelnika. Na to mesto so ga koncem leta 1942 strankini zaupniki, bivši poslanci, senatorji, župani in predstavniki katoliških organizacij in ustanov v domovini v tajnih volitvah med okupacijo tudi formalno izvolili za načelnika SLS, „vse dotlej, da bodo možne volitve v svobodni Sloveniji“. Ker je užival kot preizkušen politik, dosleden in jasen v političnih konceptih, zaupanje tudi drugih demokratičnih slovenskih političnih strank, sta mu v času vojske iz okupirane domovine tudi Narodno-napredna in Socialistična stranka poslali pooblastilo, da ju zastopa v svobodnem svetu. Od leta 1946 je bil dr. Krek predsednik Narodnega odbora za Slovenijo.

Dr. Ivan Prijetelj

V soboto 20. decembra 1969 je umrl v Buenos Airesu ravnatelj Ivan Prijetelj.

Rojen je bil 20. decembra 1889 v Gori nad Sodražico in je po končani klasični gimnaziji v Ljubljani študiral prirodoslovje na dunajski univerzi. Zaradi vojne je moral študij prekiniti ter je bil poslan na fronte v severni Italiji, v Galiciji, nakar ga je vojna vihra zanesla skozi Srbijo v Carigrad in v Smirno, odkoder se je marca 1919 vrnil v domovino.

Vsa leta je delal v laboratoriju za raziskavo nalezljivih boleznih malarije in tifusa. Po vrnitvi je končal zadnji semester studija v Zagrebu in odšel na prvo službeno mesto kot profesor na kočevsko gimnazijo. Po nekaj mesecih je bil prestavljen na mariborsko klasično gimnazijo, odtod prav tam na učiteljske in nato dve leti kot ravnatelj novoustanovljene realne gimnazije v Mariboru ter končno leta 1939 na učiteljske v Ljubljani kot ravnatelj.

Dne 21. junija 1970 je v Argentini umrl Jože Jonke, znani mladinski in socialni delavec in idealist brez primere. Rojen je bil 29. maja 1901 v Ljubljani. Po nekaj letih srednje šole se je odločil za urarski poklic, ki ga je izvrševal v Ljubljani vse do svojega odhoda v begunstvo in ga je nadaljeval tudi v Argentini. Poročen je bil z go. Gabrijelo Tomc, ki je prišla pozneje za njim v begunstvo, po njegovi smrti pa se je preselila v Anglijo k hčerki Emiliji poročeni Novak.

Pok. Jonke se je že v zgodnji mladosti začel udejstvovati v mladinskih organizacijah. Bil je član orlovskega odseka v Trnovem. Pozneje je prevzel razna vodilna mesta

V Mariboru se je poročil z go. Kristino Rotovnik, tajnico v mariborskem poverjeništvu SLS. V družini se jima je rodilo devet otrok. Vsled avtomobilske nesreče tudi že umrl sin dr. Franček Prijetelj je bil izseljenski duhovnik med Slovenci v Mannheimu v Zahodni Nemčiji, od hčerk je s. Vera karmeličanka, dr. Marija zdravnica v Vietnamu, Kristina, Olga in Alenka so se poročile, Jože in Terezika pa končujejo študij na buenosaireski univerzi.

Pok. ravnatelj Ivan Prijetelj je v javnem življenju nastopal že kot dijak, akademik in posebno kasneje kot profesor, v prosvetnih in političnih organizacijah s predavanji in vodstvom mariborske Prosvetne zveze. Politično je bil član Slovenske krščanske demokracije — SLS ter je v njeni organizaciji za mesto Maribor vodil tajništvo. Lepo zaslugo ima za organizacijo študija na ljubljanskem učiteljskem posebej v času komunistične revolucije. Ob prihodu v begunstvo je organiziral in vodil slovensko šolstvo v begunskih taboriščih Monigo, Servigliano in Senigallia. Prav tako je bil on prvi, ki je vedno priganjal k ureditvi slovenskega šolstva. Dolga leta je bil predsednik Slovenskega katoliškega akademskega starešinstva in dokler je mogel, je zvesto sodeloval v odboru za Slovensko hišo v Buenos Airesu.

Skrben družinski oče, dober in iskren prijatelj, prepričan kristjan in požrtvovalen javni delavec, zaveden Slovenec je bil ravnatelj Ivan Prijetelj.

Zadnje počivališče ima na pokopališču v Boulogne Sur Mer pri Buenos Airesu.

Jože Jonke

v odborih orlovske organizacije in Zveze fantovskih odsekov. Leta 1935 je šel iz mladinskega na delavsko področje. V tem letu je namreč prišlo do preloma med marksistično in katoliško usmerjenimi delavci

v Jugoslovanski strokovni zvezi. Katoliški delavci so tedaj zapustili omenjeno zvezo in ustanovili Zvezo združenih delavcev, kateri je postal prvi predsednik pok. Jonke. Kmalu nato je postal član Delavske zbornice v Ljubljani in leta 1940 predsednik te zbornice, kar je ostal do italijanske okupacije.

V času italijanske in nemške okupacije je šla Zveza združenih delavcev v podzemlje in se posvetila protikomunistični propagandi. Jonke je bil tudi ustanovni član

Slovenske legije. Leta 1945 je emigriral v Rim, kjer je sodeloval pri ustanovitvi lista in pozneje tudi organizacije „Družabna Pravda“. Leta 1948 se je preselil v Argentino, kjer je do svoje smrti požrtvovalno delal pri Družabni Pravdi. Poleg tega je bil delaven funkcionar tudi pri Zedinjeni Sloveniji, pri Slovenskem planinskem društvu, boter Slovenskega doma v Carapachayu, član Zbora zaupnikov SKD - SLS in drugih organizacij.

Kanonik
dr. Ivan
Kraljic

Rojen je bil 14. avgusta 1898 v župniji Ig pri Ljubljani. Gimnazijo je končal v škofovih zavodih v št. Vidu nad Ljubljano. Služil je kot vojak v I. svetovni vojni in potem vstopil v semenišče v Ljubljani, kjer je bil posvečen v mašnika 29. junija 1922. Kot kaplan je služboval v Mirni in Šmarju pri Ljubljani ter pri št. Jakobu v Ljubljani, dokler ga škof dr. Gregorij Rožman ni imenoval za spirituala vsemenišču in l. 1942 za stolnega kanonika. Kot tak je bil stolni pridigar ob nedeljah, škofijski voditelj Marijinih družb, cenzor ter škofijski referent za KA, sodnik cerkvenega sodišča in duhovni vodja Kolodvorskega misijona. Dolga leta je bil spovednik v redovnih družinah. Leta 1945 je odšel v begunstvo z bogoslovci, bil profesor na slovenski fakulteti v Praglia in Briksnu, kjer je poučeval sholastično filozofijo. Iz Evrope je odšel v Sev. Ameriko, kjer se je naselil v San Franciscu v Kaliforniji. Tam je bil nekaj časa profesor, potem v dušnem pastirstvu, dokler ga ni rešila smrt velikega trpljenja zadnjih mesecev. Bil je neugnani borec proti zmoti komunizma z vso

ostrino duha in značaja, zraven pa silno karitativen za vse potrebne. Umrl je 9. septembra 1970 v San Franciscu, Kalifornija.

To je v kratkih besedah potek življenja dr. Ivana Kraljiča. Osebnost pokojnika pa je prikazal njegov sošolec in prijatelj g. Jože Košiček v spominskem članku po smrti v Svobodni Sloveniji z dne 24. septembra 1970, št. 38, s temi besedami:

Rajni g. kanonik je bil vedno in pred vsem duhovnik. Svoj poklic je moral braniti v lastni družini in ga prekaliti v skoro treh letih vojaške službe med prvo svetovno vojno, iz katere se je vrnil domov skoro popolnoma slep, tako da je moral čakati izboljšanje svojega vida eno leto in je šele potem vstopil v semenišče. Študiral je teologijo „na posluh“. Prislonil se je h kolegom, ki smo večkrat glasno razpravljali o lekcijah iz filozofije, biblije, dogmatike itd., pa je pri izpitih odnesel boljše točke kot mi. Že v gimnaziji je slovel zaradi izrednega spomina. Staretovo Občo zgodovino je že kot prvošolec ne le prebral, ampak jo je tudi znal tako, da je včasih celo profesorju zgodovine popravil med poukom kak „lapsus lingue“.

V duhovsko službo je šel temeljito izobražen in pripravljen za duhovno pastirstvo v težki povojni dobi. Poslali so ga v „sršenovo gnezdo“ v Mirno na Dolenjskem. Njegov stari župnik Vrankar mi je nekoč pripovedoval: „Ko sem prvič videl njegovo neznatno osebo in nerodnosti podobno skromnost, sem se bal, da ne bo za nobeno rabo. Po sem se hudo zmotil. Gospod Janez je svet in učen gospod.“ Dobro je povedal.

Z Mirne je bil poslan v Šmarje, kjer je bil več kot desna roka težko bolnemu dekanu Pešču, od tam pa k sv. Jakobu v Ljubljani, v župnijo, kjer so imeli kaplani

prav posebno težko stališče in je bilo treba velike modrosti in potrpljenja čez mero, da farno življenje le ne bi preveč trpelo. Tu je Kraljič nadaljeval teološke študije in jih zaključil z doktoratom. Bil je na tem, da po odhodu dr. Ujčiča na nadškofijsko mesto v Belgradu prevzame katedro moralne teologije na ljubljanski fakulteti, pa je božja volja hotela drugače: poslali so ga za spirituala v ljubljansko bogoslovje, to je za vzgojitelja bodočih duhovnikov. Moralno-ascetična vzgoja duhovnikov je tako važna, da najboljši vzgojitelj komaj doseže to, kar Cerkev od njega zahteva. Dr. Kraljič je to nalogo vestno izpolnil, najprej v Ljubljani, potem pa še par let v izseljenstvu. V Ljubljani je veliko truda in dela dal Katoliški akciji in vzgoji moških elit. Pred vsem pa je bila torišče njegovega dušnopastirskega dela spovednica. Tam je on znal biti svojim spovedancem res pravi vodnik na poti skozi težave življenja.

Ko je pri nas prišlo do ločitve duhov, on ni omahoval niti za trenutek. Ni se le odločil proti brezbožnemu komunizmu, ampak je s svojo trdoživo logiko storil, kar je le mogel, da bi bil narod rešen tega uničujočega zla.

Ko so v Ljubljani v zaplenjenem komunističnem arhivu našli seznam ljubljanskih duhovnikov, od škofa navzdol in pri vsakem „karakteristiko“, je bilo pri nekaterih dolge kolone napisanih stvari, pri dr. Kraljičevem imenu pa le en stavek: „Najbolj načelen in najbolj nevaren.“ So

ga dobro ocenili. In tak je ostal do poslednjega diha.

Leta 1945 je zapustil domovino, ne kot begunec, ampak kot spremljevalec svojega škofa, po sklepu stolnega kapitlja.

Ko je prišel v Združene države, je pričel križev pot 50-letnega duhovnika, ki v čeh mrzlih računarjev že ne pomeni veliko, razen da bo kmalu v breme Cerkvi, kot nadložen penzionist. Dr. Kraljiču so dali to čutiti ob vsaki priliki. Veliko, zelo veliko je moral potrpeti — in on je to znal. Njegov delokrog je bil spovednica. Tam je imel ogromno klientelo, tam si je pridobil veliko prijateljev in dobrotnikov, ki ga niso pozabili.

Zadnja leta je začel vidno pešati. Poleg skoro popolne slepote je veliko trpel zaradi odprtih nog in kazali so se jasni znaki skleroze.

Ko je bil l. 1968 v Buenos Airesu, smo videli, kako je oslabel. Celó njegov spomin, njegovo najsvetlejšo orožje, se je videlo, da rapidno peša.

Po nekaj tednih bivanja med nami se je vrnil v ZDA. Rekel je, da je bil v Argentini izredno zadovoljen. Rad bi se kar stalno naselil tu, pa ga je vleklo nazaj: „Če se vrnem, bom še marsikomu kaj pomagal.“

Razdajal je vse, kar je prislužil in kar so mu dobre duše poklonile. Duhovnikom je poslal stotine sv. maš za rajnega našega škofa Gregorija, ki ga je dr. Kraljič poleg prelata prošta Nadraha najbolj spoštoval.

Janez Šest

Rajni Šest je bil rojen 19. januarja 1913 v Kamenju, ki spada pod Bohinjsko Bistrico. Kot mlad fant je šel na Jesenice, kjer je dobil delo pri Kranjski industrijski družbi. Po zaslugi tedanjega kaplana Andreja Križmana (ki je sedaj župnik v Ekvadorju), začetnika novejšega katoliškega socialnega gibanja, se je včlanil v Zvezo združenih delavcev in kmalu v njej zavzel vodilno mesto. Ustanavljal je v gorenjskem kotu podružnice omenjene zveze, obiskoval delavska zborovanja, razlagal katoliški socialni nauk, pripravljaval delavske kolektivne pogodbe in razširjal katoliški delavski tisk. Med vojno in komunistično revolucijo se je pokazal kot odločen protikomunist. Ob koncu vojne je emigriral v Italijo, kjer je v Rimu skupaj z Andrejem Križmanom, Jožetom

Dne 20. septembra 1970 je v Argentini umrl Janez Šest, eden izmed vodilnih delavcev v novejšem katoliškem delavskem gibanju in eden izmed ustanoviteljev lista in organizacije „Družabna Pravda“.

Jonkejem, Maksom Janom in drugimi sodeloval pri požitvi katoliškega socialnega gibanja.

Leta 1948 se je pok. Šest preselil v Argentino, kjer si je izbral poklic carinskega posrednika. Njegovo stanovanje v bu-

Jože Jenko je zagledal luč sveta 15. januarja 1908. leta v Gornji Straži pri Novem mestu.

O pokojnem Jožetu bi lahko pisali precej strani — povedali pa bomo le glavno o njem.

Že mlad je deloval v prosvetnih društvih — bil je orel in pozneje slovenski fant. Po nižji gimnaziji v Krškem je še končal kmetijsko šolo in je bil član kmetijskega lista „Brazda“. Bil je tudi podstarešina gasilske župe; dobil je več odlikovanj in priznanj za svoja javna dela.

Doma je kot gospodar z go. Frido imel lep dom — gostilno in posestvo.

Ob začetku revolucije je Jože takoj vedel, da je O. F. krinka komunizma; uprl se ji je in prišel z družino v Novo mesto, kjer je bil domobranski častnik. Po razpadu leta 1945 se je Jože umaknil v gozdove in se dolgo skrival, dokler mu ni uspelo pobegniti iz Slovenije. Bil je taboriščnik v Italiji, prišel v Argentino in tu začel novo življenje. Ko si je ustvaril dobro upeljano podjetje, je poklical družino iz domovine. Delal je neumorno cele noči v borčevski organizaciji Tabor, najbolj pri srcu pa mu je bilo

nosaireškem okraju „Boca“ je postalo središče delovanja Družabne Pravde. Šest je bil vseh 22 let, kar jih je preživel v Argentini, odbornik Družabne Pravde in še raznih drugih organizacij. Rad je organiziral romanja in izlete Družabne Pravde.

Jože Jenko

slovensko Zavetišče, kamor je že bolan rad zahajal in tam prebil po cele ure sam.

Bolezen, kateri ni bilo več pomoči, ga je razjedala — vendar je še zbral svoje moči in šel v Vetrinje počastit padle bojevnike. Tam se je poslednjič srečal z 90 let starim očetom in sestrami. Ko se je vrnil, je slutil, da se bliža konec, čeprav je na Koroškem gledal proti Sloveniji in rekel: „Tam bi rad počival“. Vrnil se je k družini, kjer so se mu dne 18. decembra 1970 stekle ure plodonosnega življenja.

Lojze Ambrožič st.

V zadnjih desetih letih je smrt iztrgala iz naše srede vrsto agilnih in uglednih mož, ki so kot člani slovenske ideološke in politične emigracije s svojim vztrajnim in nesebičnim delom ohranjali žive ideje, na katerih naj bi se gradila boljša bodočnost našega naroda. Med te delavne može je gotovo spadal tudi pokojni Lojze Ambrožič st., ki je vsa leta, odkar sem ga poznal, gorel z neugnano silo za slovensko stvar, živel zanjo, in ji posvečal veliko svojih energij.

Ambrožičev oče — tako smo ga radi klicali — se je rodil 21. maja 1894 v Gaberjih na Dobravi pri Ljubljani. Kot kmečki sin Gregorija in Frančiške Ambrožič, je že v mladih letih spoznal, da življenje ni praznik, temveč trdo delo, in da človek

brez božje pomoči dostikrat ni kos težavam, ki jih sreča na svoji življenjski poti. Poleg učenosti, katero so mu posredovali učitelji na Dobravi, se je pokojni Ambrožič tako učil za življenje, ne da bi se predajal mladostnim sanjam, ki tako rade begajo mlade ljudi. Izkušnje, ki jih je doživljal v mladih letih, so mu oblikovale pogled na svet okrog njega in mu zato ni bilo težko najti njegovo mesto v tem svetu.

Ko je končal šolo na Dobravi, je nastopil službo v Zormanovi trgovini v Šiški, pozneje pa pri Zormanovem bratu na Starem trgu. Ko je izbruhnila prva svetovna vojna, so tudi njega vtaknili v vojaško suknjo. Boril se je v Galiciji in na italijanski fronti. Pri vojaki si je nakopal malarijo in bil zaradi nje dalj časa v bolnici na Dunaju. Po okrevanju je odšel v Maribor, kjer je njegov brat, znani n. Bernard Ambrožič, poučeval v šoli, ki so jo upravljali franči-

Novomašnikovo slavlje pri Ambrožičevih. Od leve: škof dr. Rožman, Ljubo Ambrožič, sin novomašnik, ga. soproga z vnučko

škani. V Mariboru pa ni ostal dolgo. Pot ga je zanesla na Koroško, kjer se je v Prevaljah zaposlil v konzumu kot trgovski pomočnik. A tudi tu ni ostal dolgo. Vrnil se je domov, kupil nekaj zemljišča in si postavil trgovino. Po očetovi smrti je podedoval tudi kmetijo in tako postal gospodarstvenik, ter kot tak tudi član različnih odborov. Bil je v občinskem odboru, šolskem odboru, cestnem odboru, bil aktiven član Orla in SLS ter drugih svetnih in verskih organizacij. Ta njegova vnema za delo v organizacijah ga ni zapustila vse do njegove smrti. Iz teh dolgih let aktivnega udejstvovanja v raznih organizacijah in ustanovah je zrastle veliko prijateljstev, katere je Ambrožičev oče gojil vseskozi in bil v rednih stikih z mnogimi starimi znanci in prijatelji po vsem svetu. Seveda si je v svoji vnemi za stvari, katere je smatral kot ideale vsakega poštenega in vernega Slovenca, nakopal tudi rasprotnike in med brezbožnimi komunisti tudi sovražnike. Toda to ga ni motilo in je le še z večjo vnemo delal povsod, kjerkoli je bila njegova pomoč potrebna. Ta njegova vnema za delo v organizacijah ga je spremljala do groba.

Leta 1928 je kot trezen in razgledan mož popeljal pred oltar in poročil Pečarjevo Heleno iz Črnuč, verno in delavno dekle.

Vihra druge svetovne vojne tudi njemu in njegovim ni prizanesla. Dogodki med okupacijo in komunistično revolucijo so ga še bolj utrdili v krščanskem prepričanju in se je odločno postavil na stran slovenskih rodoljubov, ki so se zoperstavili brezbožnemu in morilnemu komunizmu, kljub težkemu položaju pod tujo okupacijo. V eni od represalij, ki so jih Italijani izvedli nad slovenskim ljudstvom zaradi komunističnih aktivnosti, je bil tudi Ambrožič

aretiran in odpeljan z vsemi ostalimi moškimi. Mnogi od teh so končali v italijanski internaciji; drugi, med njimi tudi Ambrožič, so obsedeli v ljubljanskih zaporih. Po šestih mesecih je bil spuščen na svobodo in dokler se na Dobravi ni ustanovila Vaška straža, je ostal v Ljubljani. Po vrnitvi na Dobravo je živel pri dr. Pucu vse do konca vojne, družina pa je ostala na domačiji. Ob preobratu so skupno odšli v Avstrijo, bili v Vetrinju, Peggezu in končno v Spittalu na Dravi, kjer je kot zastopnik UNRE razpečeval UNRA pakete med begunce. Za emigriranje v Kanado se je prijavil s svojo družino potem, ko je njegov brat p. Bernard Ambrožič, ki je že preje prišel v Ameriko, našel sponzorja v osebi prevzvišenega škofa Websterja iz Londona. Ontaria v Kanadi. Ambrožičeva družina je prispela v Kanado 8. septembra 1948. Kmalu nato je nastopil službo oskrbnika na počitniški koloniji za revne in osirotle otroke, katero so upravljale sestre Karmeličanke, in kjer je ostal naslednjih 11 let. Kmalu po prihodu v Kanado je pričel bolehati za vodenico in bil nekajkrat v bolnici na operacijah. Skozi vse te preizkušnje je z velikim zaupanjem v božjo pomoč trpel in se v molitvah zatekal k Slomšku za priprošnje. Ko je po zadnji operaciji prišel iz bolnice čil in sorazamerno krepak in zdrav, je bil trdno prepričan, da mu je škof Slomšek izprosil zdravje. Še z večjo vnemo je delal v Slomškovi zvezi.

Potem ko je šel v pokoj in se preselil k sinu Jerneju, ki je kupil hišo, se je Ambrožič lotil pisanja. Pisal je že tudi preje, toda čas mu ni dovoljeval da bi se pisanju popolnoma posvetil. Tako so v tej obliki izhajali v Kanadski Domovini njegovi spomini pod naslovom „Obljuba dela dolg“.

Poleg tega je pisal še druga poročila, članke in priložnostne spise v razne liste in revije. Več let je pripravil vsakoletno poročilo o Slovencih v Kanadi za Zbornik Svobodne Slovenije ter si dopisoval z neštetimi prijatelji v vseh delih sveta. Vse to pisanje, v katero je vlil svoje srce in dušo, ga je silno poživiljalo po izjavah njegovih sinov, in prav ta vnema za javno delo mu je podaljšala življenje vsaj za 5 let. Jaz sam sem imel večkrat priliko videti, bodisi ko sva govorila po telefonu ali kadar sva se sešla na kakem sestanku, kako dobro je bil informiran o raznih stvareh, ki so se tikale naše emigracije in s kakšnim zanimanjem je sledil dogodkom ne samo v naši ožji skupnosti, temveč na splošno po vsem slovenskem svetu.

Vest o njegovi smrti me je iznenadila, ker je bila nepričakovana. Še sam, ko so ga odpeljali v bolnico — tako mi je pozneje

povedala njegova žena — je hotel vzeti z seboj dovolj papirja, da bi na bolniški postelji lahko pisal. Prehlad pa se je izkazal nevarnejši, kot je na prvi pogled izgledalo. Na rojstni dan sina Lojzeta, 27. januarja 1971, je okrog 10 ure zvečer nenadoma umrl, potem, ko mu je bolniški duhovnik podelil zakramente za umirajoče. Tako se je steklo v Scarborough splošni bolnici bogato življenje slovenskega moža, ki je ljubil svojega Stvarnika, ki je znal trpeti pa tudi delati in kot plamenica gorel za ideale slovenske povojne emigracije. Vsi, ki smo ga poznali in spoštovali, smo z njim izgubili iskrenega prijatelja, somišljenika in modrega svetovalca. Ni mu bilo dano, da bi dočakal svobode slovenskega naroda, katero je branil vse svoje življenje. Legel je v tujo kanadsko zemljo, da se po neutrudnem delu in dolgem potovanju spočije v raročju svojega Stvarnika.

Joze Poznič

V najlepših mladih letih, ko je njegovo delovanje v prid skupnosti in zlasti mladine obljubljal bogate sadove, je kot žrtev letalske nesreče v Bariločah umrl Jože Poznič. Rojen v Domžalah 28. februarja 1930 v družini devetih otrok, je obiskoval gimnazijo v Škofovih zavodih v Št. Vidu ter pozneje begunsko gimnazijo v Lienzu in Spittalu. Leta 1948 je prišel v Argentino, kjer je služboval pri raznih podjetjih, pa tudi študiral ter eden prvih diplomiral na slovenskem oddelku Ukrajinske univerze v Buenos Airesu. Z Alenko Prijatelj si je ustvaril družino, v kateri so se rodili trije otroci.

Njegovo delovanje v skupnosti je bilo izredno živahno. Vsa fantovska leta je bil delaven član Slovenske fantovske zveze, udeleževal se je tudi v študentovskih organizacijah, pri skavtih ter v Marijini kongregaciji in Katoliški Akciji. Bil je odbornik kreditne zadruga Sloga ter misijonski sodelavec. Od vsega početka je sodeloval pri listu „Mladinska vez“, pisal članke pod psevdonimom „Kajtimar Kdo“ in z listom še pozneje ostal v stiku kot mentor. Svojo ljubezen do slovenske mladine pa je zlasti kazal v srednješolskem tečaju v Buenos

Airesu, kjer je bil od začetka profesor zemljepisa, nato pa tudi razrednik. Mladini se je znal približati, jo navdušiti za lepote narave in za slovenstvo. Bil pa je tudi prav zato med mladimi študenti pa tudi profesorji zelo priljubljen.

Svojo ljubezen do narave in gorá je kazal zlasti v tem, da je neutrudno posvečal svoje moči v kartografiranju bariloških pogorij. Leta 1961 je v sklopu Mladinske vezi izdal zemljevid Bariloč, leta 1970 pa isti predel, tiskan v panoramski perspektivi v štirih barvah. Ko je v poletju 1971 delo nadaljeval, ga je v sredo 10. februarja 1971 doletela smrt. V ponedeljek 15. februarja ga je velika množica rojakov spremljala na pokopališče Villegas, kjer so položili v prerani grob mladega slovenskega idealista.

**Dr. Franc
Cigan**

V torek 23. februarja 1971 je po hudi boleznini umrl v Celovcu dr. Franc Cigan, eden tistih mož, ki so dolga leta odločilno posegali v življenje Slovencev na Koroškem in s svojim delom mnogo pripomogli k narodni in verski ohranitvi koroških rojakov.

Pokojni dr. Cigan je bil rojen 18. septembra 1908 v Žižkih pri Lendavi. Vstopil je v bogoslovje v salezijanski red in bil v duhovnika posvečen leta 1935. Deloval je kot vzgojitelj v raznih šolah, od leta 1957 pa je poučeval kot profesor petja in glasbe na državni gimnaziji za Slovence v Celovcu. Prav petje in glasba sta bila tisto polje, na

Rojen 17. julija 1893 v Ljubljani kot sin trgovca. Mati je bila sestra pisatelja dr. Ivana Tavčarja. Dijaška leta je preživel v ozračju protiavstrijskega odpora, ki se je širil med naprednim dijaštvom spričo aneksije Bosne in Hercegovine in krvavih dogodkov 1. 1908, ko sta padla dva dijaka pod streli avstrijske soldateske. To ga je pripeljalo v organizacijo preporodovcev 1. 1912, katerega ustanovni član je bil Zorc še kot srednješolec. L. 1913 je bil v delegaciji Preporodovcev, ki je šla v Beograd in navezala stike s srbsko mladino. Ideal jim je bil ustanovitev skupne države, Jugoslavije, ki bi zajela tudi avstrijske dežele. Po atentatu v Sarajevu so bili Preporodovci preganjani in tudi Zorc je prišel pred sodišče. Študiral je nato pravo na Dunaju, toda zaradi vojne je mogel doktorirati šele med prvimi doktorandi nove ljubljanske univerze 1. 1920. Bojev za slovensko Koroško se je udeležil kot artiljerijski kapetan, ter je bil tudi odlikovan. Po končanih študijah je služboval nekaj časa v upravni službi pri agrarni reformi, bil je sodnik v Ribnici, kjer se je poročil z Olgo Rudežovo iz znane

katerem se je pokojni predal delu z vsem srcem, zlasti pri mladini. Letna poročila Slovenske gimnazije od prvega letnika 1957-58 pa do zadnjega so priče dr. Ciganove marljivosti in napora. Nepozabne so bile vsakoletne Akademije, pri katerih je s tako vnemo sodeloval. V šoli so vsa njegova prizadevanja veljala skrbi, da bi mladina vzljubila pesem, da bi mladino zajela slovenska melodija. Dokazal je to svoje delo z nastopi celotnega gimnazijskega zbora z 250 pevci pri šolskih Akademijah.

V okviru zborovskega petja je zadnja leta svojega življenja dr. Cigan zlasti uspešno vodil pevski zbor Jakob Petelin-Gallus v Celovcu. Pokojni pa ni doživel med Slovenci zasluženega priznanja, več so mu ga dali nemški strokovnjaki ob nastopih in šolskih pevskih tekmah.

Tudi slovenska mladina v Argentini ima na dr. Cigana lep spomin, saj je uglasbil za njene organizacije mladinsko himno, ki se že več let prepeva na mladinskih prireditvah. In vsa ta mladina, na Koroškem in tudi širom sveta, bo ohranila dr. Cigana v trajnem in hvaležnem spominu, kot človeka, ki se ji je predal z vsem srcem in vsemi močmi.

**Dr. Vinko
Zorc**

preporodne družine še iz Prešernovih časov, graščakov Rudežev. Nato je stopil kot koncipient v Ljubljani, odprl pa odvetniško pisarno v Beogradu, ki jo je vodil do začetka vojne. Dr. Zorc je postal v Beogradu zelo pomembna osebnost, ki je imel tesne stike z vladajočimi krogi, tudi s slovenskimi voditelji. L. 1941 je bil mobiliziran kot rez. major. Kot tak je prišel v nemško

taborišče, iz katerega pa se je vrnil v Ljubljano, kjer se je pridružil protikomunističnemu gibanju in vodil dobre zveze z Mihajlovičevim štabom. Zato je bil vnovič aretiran in poslan v Dachau, iz katerega so ga rešili šele zavezniki. L. 1945 je prišel v Rim, kjer je sodeloval pri ustanavljanju Slovenske demokratske stranke, ki se je sestavila iz prejšnje Jugosl. nacionalne

V sredo, 28. julija 1971 je v Moronu pri Buenos Airesu umrl inž. Avgust Vivod.

Rodil se je v Ljubljani leta 1909 in preživel svojo mladost na Štajerskem, kjer je v Mariboru tudi končal gimnazijo. Študij je nadaljeval na univerzi v Ljubljani, kjer je l. 1936 diplomiral kot inženir za ceste in vodne zgradbe. Kot univerzitetni študent je bil član akademskega društva Zarja, kjer se je formiral v odločnega katoliškega slovenskega inteligenta.

Leta 1940 je napravil izpit za pooblaščenega inženirja. Služboval je najprej kot banovinski uradnik na odseku za ceste, nato pa je odšel v Kočevje, kjer je ostal do konca vojne. Tam je bil vodja okrajnega cestnega odbora, kjer je med drugim zgradil cesto k Novi štifti. Istočasno je bil upravnik Dijaškega doma in tudi zadnji predsednik Slovenskega prosvetnega društva na Rudniku.

Leta 1941 se je poročil z go. Ivo Pregljevo, učiteljico v kočevskem zavodu za slepo mladino. Rodila sta se mu v času vojne dva sinova, Božidar in Tine.

Med drugo svetovno vojno je v Kočevju preстал vso težo italijanske in nemške okupacije ter komunistične revolucije. Zvest svojim načelom, ni hotel pristopiti v OF, zato so ga pa komunisti neprestano ovajali vsaki oblasti, ki se je med vojno tolikokrat menjala v Kočevju.

Z zadnjim domobranskim vlakom se je umaknil iz Kočevja v Vetrinje, od tam pa odšel v Italijo. V begunskem taborišču Servigliano je bil februarja 1946 izvoljen za predsednika taboriščnega odbora. S tega mesta je veliko pomagal taboriščnikom, ki so se v težavah zatekali k njemu. Odločno je tudi nastopil proti propagandi za vračanje beguncev domov, kar mu je zlasti v taborišču Senigallia povzročilo težave z angleškimi taboriščnimi oblastmi. Taborišče je moral po incidentu z angleškimi taboriščnimi oblastmi v zvezi z izgonom 28 duhovnikov iz taborišča, zapustiti in oditi

stranke, Mlade Jugoslavije, Samostojne demokratske stranke in neodvisnih naprednjakov. Bil je ves čas v odboru, l. 1953 — že v Argentini — pa je postal njen podpredsednik, kar je ostal do smrti 11. junija 1971 v Luhanu. Pokopan je na pokopališču v Jauregiju. V Argentini je zapustil ženo, tri hčere, por. Kobi, Rus in Newland ter štiri vnuke in vnukinje.

Ing. Avgust
Vivod

v taborišče Bagnoli, kjer je postal sanitetni referent.

V Argentino je prišel leta 1948 in takoj postal gospodar v novoustanovljenem društvu Slovencev. Pozneje je z močno skupino Slovencev (50) odšel na jug v Comodoro Rivadavia na delo pri Shellovih petrolejskih poljih.

Leta 1954 je za njim prišla iz domovine njegova družina. Tudi v Comodoro Rivadavia se je poleg službe posvečal še skupnosti: pod njegovim predsedstvom je izredno uspel športni turnir ob priliki 25 - letnice športnega kluba Diadema Argentina.

Čez pet let se je z družino preselil v Buencs Aires, kjer je dobil službo v tovarni traktorjev Deca in si zgradil lasten dom v Moronu. Tam ga je zadela težka nesreča. Smrt sina Božidarja, ki je izgubil življenje na Tronadorju v Bariločah, ga je močno prizadela. Vrgel se je v delo. Izredno veselje je imel pri delu za mladino kot tajnik Srednješolskega tečaja in tajnik vaditeljskih tečajev za telesno vzgojo, ki jih vodi sin Tine, profesor na Visoki šoli za telesno vzgojo, kjer se je poživil v stiku z mladino in je lahko spet koristil bližnjim. Obiskoval je tudi slovenski oddelek ukrajinske univerze sv. Clementa.

Pokopan je na pokopališču v Moronu pri Buenos Airesu.

Zdravko Novak

28. novembra 1971 je umrl v Clevelandu Zdravko Novak, prosvetni delavec, protikomunistični borec in bibliofil. Rodil se je l. 1909 v Ljubljani ter tam dovršil ljudsko in trgovsko šolo ter je bil do konca vojne občinski tajnik v Vevčah. Kot tak je bil tudi v emigraciji tajnik raznih emigracijskih odborov ter vodja begunskih pisarn v Avstriji, odkoder se je preselil v Cleveland. Tam je bil ves čas uradnik Ohio Gear Company do smrti, ki ga je doletela v 63. letu. Zapustil je vdovo, tri otroke in 7 vnukov. Tak je njegov zunanji življenjski oris.

Toda Zdravko Novak je bil izredno marljiv, deloven in vesten prosvetni delavec ne samo v organizacijskem smislu, temveč tudi v kulturnem. Že doma se je uveljavljal kot režiser po ljudskih odrih ter priredil znano ljudsko igro Rožni venec, ki je šla čez mnoga slovenska ljudska gledališča. Tudi leposlovno se je uveljavljal že tedaj in si nabavil lepo knjižnico, ki je zdaj v osnovo vevški sindikalni organizaciji. Toda svojo delavnost je razmahnil šele v taboriščih in potem v Združenih državah. Sodeloval je pri vseh taboriščnih listih na Koroškem. Pri Mohorjevi družbi v Gorici je l. 1957 izdal povest Božje pota, l. 1959 Utrinki (kjer se je spominjal tudi 40-letnice Cankarjeve smrti) in v Clevelandu l. 1954 brošuro Ohranimo našo dediščino. Bil je sotrudnik vseh slovenskih emigracijskih časopisov, zlasti Ameriške domovine, kamor je napisal mnogo poročil o slovenskih družabnih in kulturnih prireditvah, zlasti pa o knjižnih pojavih v izseljenkem svetu. Tako je napisal čez 200 raznih črtic, — nekaj tudi v naš Zbornik — in tudi dramatizacijo Ustoličenje karantanskega kneza (Cleveland 1954), ki je doživela uglasbitev v kantati pokojnega dr. Cigana in velik uspeh na izvedbi v Celovcu.

Kot pisatelj je ostal na gladini ljudskega pripovedovanja, kot glosar kulturnega življenja pa je bil prizadeven publicist, marljiv kronist in vesten registrator kulturnih dogodkov.

Eno pa je bilo v njem res veliko in bo preživelo njegovo smrt in mu zapisalo ime v našo izseljensko zgodovino: *njegova ljubezen do slovenske knjige*. Iz te ljubezni je začel zbirati vse, karkoli je izšlo v naši emigracijski skupnosti. Z dopisovanji, prošnjami in mnogimi osebnimi materialnimi žrtvami je zbral morda najpopolnejšo emigracijsko slovensko knjižnico ter vestno zapisoval vse, kar je v naši skupnosti kdaj izšlo. Tako je leto za letom sestavljal natančno bibliografijo slovenskega emigracijskega tiska ter jo priobčeval v Zbornikih Svobodne Slovenije od l. 1956 od 1970. 25 let je zbiral slovenski tisk in 15 pregledov je napisal, kajti prvega (1956) je napisal za prvih deset let skupaj. To delo je ogromno in je presegalo napor enega človeka. Sam je pred smrtjo napisal v naš Zbornik (za l. 1970) zgodovino rasti te knjižnice, ki jo je krstil *Slovensko zdomska knjižnica*. Tožil je, da se mu hiša napolnjuje s papirji in ne ve, kam z njimi, toda „za afirmacijo slovenske politične emigracije, za študij slovenske zgodovine od l. 1945 dalje se mi je zdelo to zbiranje važno in mislim še danes, da ima to zbiranje velik pomen in predstavlja veliko kulturno vrednost naše emigracije“ (str. 253). Tragično za našo emigracijo je, da ta zbirka ni našla nikjer strehe med emigranti. Ponudil jo je zato Sloveniku v Rim in jo poslal tja, kjer so jo sprejeli. Tako je Slovenik dobil le študijsko knjižnico, ki je neprecenljive vrednosti tudi zato, ker je zdaj blizu domovine in na doseg slednjemu znanstveniku, ki se lahko pouči o slovenski emigracijski kulturni ustvarjalnosti, kadar bo čutil potrebo po njej. Seveda pa je Novak s tem darilom želel, da bi se zbirka dopolnjevala slednje leto in da bi nova uprava izdajala letna poročila kakor jih je delal on. In z otvoritvijo Slovenika leto upravičeno lahko računamo, da se bo realizirala tudi Novakova zadnja želja glede Slovenske zdomske knjižnice, o kateri smo že nekoč predlagali, naj se imenuje odslej *Slovenska zdomska knjižnica Zdravka Novaka*.

Upajmo, da bo Slovenik to svojo nalogo smatral kot za častno dolžnost in za svojo sveto nalogo do emigracije, kateri se ima toliko zahvaliti za svoj postanek.

Rojen 4. oktobra 1929 v Mariboru, sin prof. Ivana Prijatelja, ki je kasneje postal ravnatelj drž. učiteljskega v Ljubljani. Umril je kot žrtev prometne nesreče 3. januarja 1972 v Frankfurtu. Kot član številne družine je rastel ob svojem očetu in materi Kristini, katera sta, oba z gled močne krščanske vere ter iskrene ljubezni do svojega rodu, veliko delala tudi v slovenskem javnem življenju do odhoda v begunstvo l. 1945. To delo sta nadaljevala tudi izven domovine, oče kot ravnatelj slovenske begunske gimnazije v Italiji, na kateri je tudi Franček končal svoje srednješolske študije. Z ostalo družino je prišel v Argentino l. 1948 in nekaj mesecev delal v tovarni, dokler ni vstopil v slovensko begunsko semenišče v Adrogué, kjer je rastel v tej slovenski begunski družini za študij in dobroto. Dne 1. decembra 1957 ga je sedanjí nadškof v argentinski Cordobi kardinal Raúl Primatesta posvetil v duhovnika. Po dveh letih kaplanovanja v župniji Florida je odšel nadaljevat svoje študije na gregoriansko univerzo v Rimu, kjer je doktoriral pri slovenskem profesorju p. Ladu Truhlarju SJ s tezo o sv. Tereziji.

Kmalu po končanih študijah je odšel v slovensko izseljensko dušnopastirstvo v Nemčijo in sicer je večino dela opravljal iz središča v Mannheimu, zadnjih par mesecev pa v Frankfurtu. Ves se je posvetil delu za izseljence in na povratku s tako poti ga je zadela smrt, ko se je zaletel vanj avtomobilist, ki je sam ostal lahko poškodovan, rev. Prijatelj pa obležal mrtev z zlomljenim tilnikom.

Pogrebne pobožnosti, ki so bile bridko slovo njegovih sobratov, izseljenskih misijonarjev iz Nemčije in ostale Evrope, pod vodstvom predsednika Slovenske škofovske komisije za izseljence, ljubljanskega pomožnega škofa dr. Stanka Leniča, so pokazale, kako so znali ceniti verniki in duhovniki, slovenski ter nemški, delo, ki ga je rajni opravljal toliko let.

Družila so se v njem sposobnost in pridnost ter požrtvovalnost z iskrenostjo njegovega značaja, da so ostvarile toliko uspehov med slovenskimi izseljenci v Nemčiji, za katere je skrbel v 6 škofijah.

Bil je resen v delu in prijeten v družbi med sobrati in verniki ter zaupanje vzbujajoč med tujci, kateri mu zlepa niso mogli pokazati dosti svoje podpore. Cenili so ga in občudovali tako kakor lastni rojaki.

Sobratje so ob smrti začutili, kaj so v njem izgubili zase in za vernike, katerim je bil dušni pastir. Za nje je vse žrtvoval, nevede je večkrat ponavljal svoj testament dobrega pastirja: z menoj naredite po smrti, kar hočete, samo da v dobro drugim.

*izseljenski duhovnik
v Zahodni Nemčiji*

Imel je rajni dr. Prijatelj pri lepih možnostih svojih osebnih sredstev ter pri zvezah v Nemčiji odprto srce za splošne slovenske izseljenske potrebe po svetu. Vse pomembne slovenske ustanove v tujini so v njem imele nesebičnega podpornika, najbolj bosta pa čutila njegovo izgubo Slovenska hiša in Rožmanov zavod v Argentini. Argentini se je hotel tako zahvaliti za vse, kar je iz nje duhovnega prejel v času svoje mladostne formacije. Ni ji ostal dolžnik. Ohranil je zanjo svoj razum, zlasti pa svoje srce. Koliko je svetoval in koliko je daroval, ve samo Bog!

Svojci so upoštevali blagohotno stališče Cerkve po koncilu, upepelili njegove telesne ostanke in jih pripeljali v Argentino ter jih pokopali v grobu njegovega rajnega očeta † ravn. Ivana Prijatelja.

Marijan Marolt

Med umrlimi v teh dveh letih, je eden najpomembnejših gotovo Marijan Marolt, odvetnik, znanstvenik, umetnostni zgodovinar, narodni gospodarstvenik, prosvetni organizator, leposlovec, igravec, kritik itd. itd, ki je umrl deset dni pred svojim dopolnjenim sedemdesetim letom dne 11. januarja 1972 l. v mestu San Martinu v območju Velikega Buenos Airesa. Spadal je med najbolj veljavne in najbolj delavne kulturne delavce v exilu ter zato zasluži v galeriji naših umrlih poseben poudarek.

Rodil se je 21. jan. 1902 na Vrhniki, kjer je bil njegov oče zdravnik in veleposestnik na Verdu. Že oče je bil markantna osebnost vrhniškega okraja, ki se je ukvarjal tudi s politikom, sin pa je svojo nadarjenost in izobrazbo prenesel še na druga področja in se na vseh uveljavil s svojim delom. Oče ga je poslal v srednjo šolo v benediktinski samostan St. Paul na Koroškem, ki je veljal za enega najboljših plemenitaških vzgajališč v Avstriji. Kot interni gojenec je nosil posebno uniformo, podobno kadetom. Odlično se je usposobil v nemščini ter v njej pisal najboljše naloge ki so bile od profesorjev posebno pohvaljene. Toda med prvo svetovno vojno, ko je bil v 6. gimn. razredu, ga je navdušenje za slovenstvo pognalo v nasprotje z nemškim vodstvom — Kot piše njegov tedanji sošo-

lec prof. J. Hutter (Glas SKA...) je oči vodja ne samo Slovencev, ampak vseh Slovanov na zavodu. Kot tak se je na nekem izletu na Golico javno postavil za majniško deklaracijo in vpričo razrednika slavil dr. Koroščekov boj za svobodo, nakar je bil seveda izključen iz zavoda. Ob odhodu — ko se je z vlakom peljal mimo zavoda — so ga slovanski sošolci z navdušenjem pozdravljali, nemški pa so pljuvali vanj. Tako je prišel v Ljubljano, kjer je končal gimnazijo. Po maturi se je vpisal na dve fakulteti na ljubljanski univerzi: na pravno, ker je hotel oče, da se posveti donosni službi in veleposestvu, ter na umetnostno zgodovinsko stroko, ki mu je bila poklic srca. Obe fakulteti je končal, tako da je bil eden redkih licenciatov dveh fakultet v emigraciji. Kot koncipient je opravil svoja „učna“ leta v Celju, potem pa odprl l. 1930 lastno advokaturu na Vrhniki. Kot umetnostni zgodovinar pa je postal eden najboljših učencev svojega profesorja dr. Izidorja Cankarja ter se je zgodaj ob njegovi roki razvijal v priznanega pisatelja umetnostno zgodovinskih knjig in pripravljal iz te stroke doktorat. Tako je bil Marolt dvoživka: kot mestni podeželski advokat z javno delavnostjo v svoji občini in okraju, ter kot znanstvenik s knjižnim delom in publicistiko v vseslovenskem kulturnem območju.

Kot delavec na prvem „poklicnem“ področju se je uveljavljal v komunikalni politiki lastne občine: bil je zaupnik Slovenske ljudske stranke, predsednik Občinske hranilnice, banovinski svetnik itd. Kot prosvetni delavec domačega prosvetnega društva se je izkazal kot njega predsednik, kot odličen igravec (eno najuspešnejših vlog je odigral kot guverner v Gogoljevem Revizorju), in marljiv režiser. Sodeloval je pri Orlu in še marsikje drugod. Kot umetnostni zgodovinar se je uveljavil že kot študent na univerzi, kjer je pomagal profesorjem pri organiziranju zgodovinskih razstav, predvsem kot tajnik Umetnostno zgodovinskega društva. Kot tak je vodil za Zbornik U. Z. društva redno mesečno strokovno bibliografijo in med prvimi svojimi razpravami priobčil življenjepis svojega rojaka slikarja Petkovška. Pozneje je pisal o njem še v glasilu vrhniških visokošolcev Močilnik, in tudi oceno Mesesnelovega dela o Petkovšku, ki je nastalo šele po njegovem „odkritju“ tega vrhniškega genija, po katerem se danes imenuje v Ljubljani nekdanji Poljanski nasip. Tudi je tedaj kot akademik in odvetniški koncipient pripravil in izdal dve važni znanstveni deli: *Umetnostni spomenik dekanije Vrhniko* in *Dekanije Celje*, kjer so strokovno po arhivalnih podatkih zbrane, fotografirane, s tlorisi opremljene (če so stavbe) vse pomembnejše najdbe in ostaline, ter pomenita knjigi še danes temeljno gradivo za umetnostni razvoj teh pokrajin. Ko se je nastanil na Vrhniko, je postal član Moderne galerije, ter predsednik pripravljalnega odbora za ustanovitev Umetnostne akademije v Ljubljani. Zadevo umetnostne šole je pripeljal skoraj do srečne ustanovitve, ki pa jo je zavlekla šele smrt dr. Korošca in druga svetovna vojna. Deset let je pripravljaval monografijo o baročnem slikarju Fortunatu Bergantu, za kar je potoval v Italijo, Pariz... in tam iskal podatke o njem. Odlomke razprave je že tiskal, v celoti napisana pa je ostala doma in se „izgubila“. Bila bi to odlična disertacija ljubljanske univerze. Svoje posnetke Bergantovega križevega pota je prispeval za ilustracijo pesnitve Vide Tauferjeve Križev pot. Vojna je preprečila njegov doktorat, ki bi ga sicer zaslužil že s svojimi prejšnjimi knjigami; toda hotel je napisati nekaj samostojnejšega in pomembnejšega, pa ga je čas prehitel.

Njegov dom na Vrhniko je bil muzej. Tam je gospodinjila gospa soproga Fani

roj. Oman, ki mu je bila ves čas tudi zvesta družica pri nabiranju umetnostno zgodovinskega materiala. Bila je socialna delodajalka svojim služabnikom, ki so imeli — ne samo svoje sobe, temveč svoje hiše. Imel je štiri otroke: dva sina in dve hčeri. V njegovi hiši so se zbirali visoki politični voditelji, tako dr. Korošec kakor dr. Natlačen in drugi, pa tudi slikarji in pisatelji, ki jim je bil Marolt dober tovariš in gostitelj. Bil je gotovo najvidnejši kulturni predstavnik predvojne vrhniške okolice, a je stal tudi sredi ljubljanskega umetniškega življenja. Za svoje politično, občinsko, socialno in prosvetno ter kulturno delo je bil odlikovan že pred drugo svetovno vojno z visokim odlikovanjem Sv. Save.

Med vojno se je tudi on postavil po robu komunističnim samozvancem in celo aktivno nastopil proti njim kot domobranec. Grozili so mu z umorom in atentatom. Zato se je tudi umaknil pred rdečo oblastjo v begunstvo, kjer je živel po italijanskih taboriščih kot vsi, ki so se umaknili brez premoženja. Morda je bil med nami prav on, ki je tedaj največ izgubil. Tudi v taboriščih je mnogo sodeloval pri „taboriščni skupnosti“. Bil je ravnatelj begunske gimnazije v Barletti, uredil je taboriščni mednarodni zbornik *Zapad — West*, in tudi sicer sodeloval pri taboriščnih internih listih (v *Svobodni Sloveniji* z dopisi iz Barlette, Senigallije itd.). Rad je pripovedoval, kako je sedanji židovski predsednici Goldi Meierjevi razkazoval slovensko taborišče, o katerem se je izrazila s pohvalo in ga celo — poljubila. L. 1948 se je preselil z večino družine (hčerka Mojca se mu je poročila v Italiji, in je šla nato v Nemčijo, kjer je umrla). Začel je kot ročni delavec, kot mizar, klepar... Prav tako je prišla za ročno delo v tovarni gospa in otroci niso mogli študirati (sin Janez je ostal v Sloveniji), a so se kmalu poročili in osamosvojili (sin Primož v Bariločah). Marolt pa je od vsega početka spet prišel za pero in pisal v nove slovenske argentinske liste. Tako zlasti v *Duhovno življenje*, *Slovenske misijone* in *Svobodno Slovenijo*, kjer je redno pisal knjižna poročila, zgodovinske razprave in gledališke kritike. Bil je tudi prosvetni referent pri Društvu Slovencev. L. 1954 je bil med pobudniki in ustanovitelji Slovenske kulturne akcije, katere tajnik in vodja pisarne je bil vse do konca, obenem pa vodja umetnostnega in zgodovinskega odseka. Odslej je bilo njegovo kulturno udejstvovanje največ v okviru te organizacije, ki ji je bil upravitelj. Kot

likovni referent je organiziral vse slovenske umetnike v svobodnem svetu in jih koncentriral okrog SKA. Razstave zdomske grafike, pa oljnatih slik umetnikov iz Kanade, USA, Argentine, Afrike, Francije, Trsta... z vseh krajev so se odzvali njegovemu vabilu. Tako je bil v prvem desetletju SKA resnično srce likovne umetnosti med nami v svetu. Sam Meštrovič mu je dovolil razstavo med nami, ko niti Hrvati niso uspeli. Uredil je knjigo Slovenska zamejska umetnost. Govoril je o Meštroviču, Plečniku, slov. ekspresionizmu, impresionizmu... posebej o Goršetu, Bari Remčevi in Ahčinu. Predaval je o umetnosti na bogoslovni fakulteti v Adroguéju, potem na slovenskem oddelku ukrajinske papeške univerze... Bil je prvi urednik Glasa SKA kjer je napisal mnogo člankov. Nad 60 jih izkazuje rokopišna bibliografija za prvih 15 let! Predavanj na kulturnih večerih SKA je imel vsaj 15! Tudi kot vodja zgodovinarjev je bil izredno agilen ter je napisal mnogo zgodovinskih člankov, predvsem v Svobodno Slovenijo, Duhovno življenje in Misijone. pa v Škuljevo Slovensko besedo. Uredil je *Zgodovinski zbornik*. Pisal je za Meddobje razprave in kritike. Bil je ravnatelj *Umetnostne šole SKA*, ki je vzgojila nekaj današnjih dobrih slikarjev, in je uredil tudi njih razstavo. Na akademiji je predaval umetnostno zgodovino. Kot znanstvenik je bil sprejet v pariško exilno Svobodno akademijo znanosti in umetnosti (Académie libre de science et lettres), kamor so bili imenovani najvidnejši predstavniki evropskih begunskih znanstvenikov.

Marolt pa je bil tudi — pisatelj. Če je v mladosti kazal slikarski talent (na njegovi posmrtni razstavi v Buenos Airesu je bila razstavljena ena njegova mladostna slika impresionistične tehnike), je sedaj kot petdesetletnik začel objavljati svoje leposlovne stvaritve. Najprej nekaj manjše proze, napr. Prvi letnik (spomin na šentjakobske učiteljice), Žena dar božji, Spomni se umret (zgodba iz Bistriškega samostana), Andrej iz Konjic (naselitev Maksimilijanova 'mexikanca' v Argentini kot prvi Slovenec) itd po raznih tukajšnjih listih, predvsem v našem Zborniku Svobodne Slovenije.

Klasična begunska zgodba pa je postala njegova kozerija Buhkando trabajo (v Zborniku 1951 str. 241), ki je prišla tudi v antologijo zdomske proze, ki jo je SKA izdala v Geržiničevi priredbi pod naslovom Dnevi smrtnikov. Ta bi spadala v vse čitanke, ne

samo zdomske. Iz teh začetkov pa je prešel na povest *Zori, noč vesela*, ki je kramljanje o njegovi domačiji na Verdu, Žitkovini, ter je tako napisal kroniko podobno kot Tavčar o svojem Visokem. Bila je to prva knjiga SKA, ki je bila v kratkem času razprodana. Bravcem je bil lep oddih, pa tudi literarni zgodovinarji (dr. J. Pogačnik) jo upoštevajo. Z njo je postal — Jalen naše zdomske literature. Čudim se, da druga njegova povest *Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška* ni dosegla tako priznanje, da si je ponekod boljše pisana, kot *Zori, noč*. Je pa zelo avtobiografskega značaja, kar povesti daje ceno. V obeh povestih se kaže njegova nazornost in humor ter življenjska modrost. Snov zna pripovedovati kramlajoče v načinu naših predromantičnih klasikov, kar pa mu ne odvzema svežosti. V rokopisu je ostal že v leposlovni obliki napisan *življenjepis* njegovega sovaščana, slikarja *Petkovška*, katerega je svoj čas odkril in ga vse življenje raziskoval. Ni toliko leposlovna stvaritev, kolikor znanstven material leposlovno življenjsko prikazan na podlagi raznih ljudi, ki so ga poznali — predvsem Ogrina in Sternena, oba Vrhničana. Upajmo, da bo tudi ta zanimiva življenjska zgodba, kadar bo izšla, zajela Maroltove brave.

Kot organizator SKA pa je zapustil v rokopisu bibliografijo vseh člankov, ki so bili v prvem desetletju napisani v izdanjih te založbe, ki ji je on bil soustanovitelj in marljiv sotrudnik.

Po vsem tem vidimo, da je bil Marjan Marolt resnično izredno marljiv in cenjen kulturni delavec, kot jih ni veliko v našem exilu. Lahko bi govorili še o njem kot človeku, pa bi morali seči še po večjih superlativih. Preprost družaben človek — včasih celo malo bohema —, duhovit kozer, najboljši oče in zvest prijatelj. Zapisano pa naj bo, da je bil verjetno največji idealist med nami. Človek, ki je morda med nami največ izgubil, pa gotovo najmanj dobil v emigraciji. Če bi mu ne pomagali njegovi domači, bi ne mogel niti živeti pri vsem tem neugnanem delu in ustrezanju različnim potrebam. Idealist stare sorte, od kakršnih živi še danes slovenska zdomska kultura.

Kot takemu idealistu in tako vidnemu kulturnemu delavcu, ki je pred dvema letoma umrl, naj bo v Zborniku, kateremu je bil do zadnjega zvest sotrudnik, postavljena vsaj ta skromni posmrtni spomenik. Zaslužil ga je.

Ivan Avsenek

Ivan Avsenek z go. soprogo in svojimi hčerami

Rajni Ivan Avsenek je bil mož, o katerem bi bilo treba pisati v analih našega naroda tako, da bi vsaj po njegovi smrti spoznali odlike in zasluge njegove, o katerih za življenja ni pustil ne govoriti, ne pisati. Doma o njem ne puste pisati — že vedo zakaj — tako da smo Slovenci, ki živimo v svobodi, poklicani, da vsaj po njegovi smrti skromno nakažemo njegovo osebo in delo in tako ohranimo njegovo ime zapisano med velikimi in zaslužnimi sinovi našega naroda. Ob njegovi smrti (29. 2. 1972) je obširneje pisala naša „Svob. Slov.“, ki je s svojo novico globoko užalostila vse, ki so rajnega poznali in vedeli, da je z njim odšel od nas, ki živimo v tujem svetu, mož, ki je s svojo moralno višino in avtoriteto vodilno posegal tudi v naša zdomska dogajanja.

Najprej kratka življenjska pot pokojnikova: Rojen je bil v Vrbnjah, v neposredni bližini brezjanske Marije, 28. aprila 1889. Gimnazijo je študiral v Ljubljani. Univerzo je dokončal leta 1911 na t. zv. „Eksportni akademiji“, kamor je izmed Slovencev le malokdo zašel in ki je zahtevala od dijakov veliko nadarjenosti, pridnosti in trdega študija, pa tudi dala veliko: med drugim znanje poleg nemščine tudi angleščine, francoščine, italijanščine in španščine ter tako usposabljala inteligente za odgovorna in dobro plačana službena mesta v mednarodnem svetu. Na Dunaju je Avsenek proste ure porabil, da se je udeleževal dela v akademskem društvu „Danica“. Tam je prišel v stik z Evangelistom Krekom in njegovimi idejami.

Dobro leto je bil uslužben v Opatiji, nato pa je kot uradnik velike francoske žitne

velefirme odšel v Rusijo, kjer ga je zajela prva svetovna vojna in za njo rdeča revolucija, pa je, poznavajoč Rusijo do dobra, imel srečo, da se je že leta 1918 pretelkel na zahod.

V domovini ga je slovenska vlada povabila, da organizira za Slovenijo dovoz žita iz tujine, kajti osirotela slovenska polja so dajala premalo kruha. Njegova organizacija v „Žitnem zavodu“ je zagotovila Sloveniji dovoljno količino kruha, tako da nihče ni trpel lakote. Tako je bil prvi korak njegovega gospodarskega delovanja v domovini, ki je tiste dni v svoji novi državni obliki preurejala svoje javno življenje v vseh smereh. Bolj kot kjerkoli drugje, smo takrat potrebovali ljudi, ki so poznali svet in imeli že dobo učenja in poskušanja za seboj. Avsenekova stroka je bilo gospodarstvo. Svoje zmožnosti je preiskusil v velikem svetu, v mednarodnih gospodarskih podjetjih. To mu je dalo trdnost, da je lahko naše domače gospodarske probleme doumel prej kot katerikoli drugi in da je svoja dognanja z nenavadno bistrostjo in jasnostjo znal dopovedati drugim. Kmalu je postal nenadomestljiv sodelavec v ceji vrsti naših podjetij, ki so tiste čase nastajala dostikrat kot plod velikega navdušenja, pa jim je manjkalo zrelosti in resnosti pri vodstvu. Velikokrat je moral poprijeti kot rešitelj pred brodolomom in pripeljati preluknjano gospodarsko ladjo tega ali onega podjetja vsaj v zasilni pristan. Znale so bile težave naših osrednjih gospodarskih ustanov, posledica prenavdušenih ljudi v vodstvu in energični Avsenekovi ukrepi, potrebni za sanacijo. Že ni bilo važnejše gospodarske ustanove v Sloveniji, ki

bi, če ne bi imela, pa vsaj želela imeti Avseneka v vodstvu: od Trboveljske promogokopne družbe, preko TOI zbornice, borze, Pokojninskega zavoda tja do sodelovanja v Kranjski hranilnici, centralnem denarnem zavodu dravske banovine.

Znano je, da se je časopisje, ki je izhajalo v okrilju Kat. tiskovnega društva, vedno borilo z denarnimi težkočami in so vsa druga podjetja, ki so razmeroma dobro uspevala, letno prispevala h kritju milijonskih primanjkljajev pri listih. Ko se je po dolgih oklevanjih in zapletljajih končno ustanovil konzorcij teh gospodarsko neren-tabilnih listov, je bil poklican vanj tudi Avsenek. Priznal je, da njegova gospodarska načela ne pridejo nič kaj prav pri časopisnem podjetju, ki se mora vzdrževati na drug način kakor pa trgovska ali industrijska podjetja drugih strok. Prihajal je k tedenskim sejam redno. Tam sem imel priliko opazovati njegovo točnost in bistrost v dojemanju vprašanja in v odgovorih, ki niso bili nikdar dvoumni. Pri sejah je bil odločen nasprotnik „kramljanja“. Če je kdo s tem pričel, ga je kratko opozoril: „Pustimo to za zadnjo točko, za prosto zabavo!“

Ni čuda, da je bil izredno zaposlen. Vedno je imel pri sebi žepno uro-budilko. Kadar je diskretno zabrnela, se je dvignil in odšel: vedeli smo, da ga nekje pričakujejo.

Da si je prislužil vsakdanji kruh, zlasti prva leta svojega delovanja, je sprejel ponudbo lastnikov tovarne olj v Britofu pri Kranju in je postal njen solastnik s 15% deležev in z levjim deležem, ki ga je imel pri preureditvi staromodne oljarne v moderno in donosno podjetje. Kako je znal on voditi podjetja, naj nam služi primer te tovarne: ko je leta 1923 prevzel deležništvo, je tovarna predelala 789 ton semena, izdelala 256 ton (32.5%) olja, 514 ton (ca. 61%) tropin, in imela 19 ton (ca. 6%) odpadkov. Dobrih petnajst let pozneje je tovarna predelala 3.182 ton semena, izdelala 1.062 ton (ca. 33%) olja, 2.099 ton (ca. 66%) tropin in imela le 21 ton (0.45%) odpadkov. Sadov tega dela so se leta 1941 najprej polastili Nemci, leta 1945 pa komunisti.

Glas o Avsenekovih sposobnostih je šel čez meje naše ožje domovine. Mislim, da se ne motim, da je bil Avsenek edini Slovenec, ki je prišel v izvršni odbor Narodne banke v Beogradu. Vemo, da je bil na tem

mestu vedno cenjen kot nesporna avtoriteta in da je tam uspešno branil koristi slovenskega gospodarstva v najtežjih prevojnih letih.

Ob začetku vojne je ostal brez službe, brez dohodkov s svojo družino v Ljubljani in dal svoje moči in zmožnosti na razpolago gibanju, ki se je borilo proti trojnemu sovražniku našega naroda: fašizmu, nacizmu in komunizmu. Prevzel je na svojo odgovornost dolžnosti blagajnika: iskati sredstva doma in v inozemstvu in pomagati trpečim, zlasti beguncem in borcem, ki so narod ščitili.

Posebno je skrbel za študente. Saj niso vedeli, da on daje, a je dajal. Že pri gradnji Akademskega doma na Miklošičevi cesti je bil zelo aktivno udeležen, akademikom in njihovim društvom je bil vedno izredno naklonjen, zlasti tiste hude vojne dni.

Avsenek ni bil suhoparen računar in borec za aktivne bilance. Bil je izrazit kulturni delavec. Najprej s peresom v dnevnem časopisju in z vrsto razprav in študij v reviji „Čas“, ki je bila takrat naša najvišja znanstvena revija, mnogokrat v „Slovincu“, potem pa z vrsto predavanj, ki jih je imel zdaj pred zbranimi inteligenti in strokovnjaki, sedaj v referatih pred politiki in banskimi svetniki, zdaj v podeželskih društvih, med mladino, ki se je pripravljala za poznejše javno delo v našem gibanju.

Avsenek je bil Slovenec, ki je komunizem najbolj od blizu poznal. Kot mlad človek je poznal deželo, kjer je rdeče zlo začelo svoje pogubonosno delo. Preživel je prvi dve leti rdeče revolucije in videl na lastne oči, kakšna je rdeča zver, če se ji da prosta pot. Leta 1940 je kot član jugoslovanske gospodarske delegacije bil zopet v Rusiji in kot prvi nekomunistični Slovenec lahko videl uspehe in neuspehe prvih dveh desetletij rdeče vlade in se vrnil v domovino z mislijo in pozivom, da je treba vse storiti, kar se le da, da se naš narod reši rdeče svobode. Gledal je komunizem z dveh vidikov: kot gospodarstvenik in kot kristjan. Danes, po novih treh desetletjih komunizma v Rusiji, še vedno velja takratna Avsenekova sodba: so na gospodarskem polju vsaj za pol stoletja za nami krščanstvo pa so praktično izbrisali iz ruskega javnega življenja.

Avsenek je bil veren človek. Beseda veren je pri njem imela skoraj isti pomen kot imeti jasen proračun in obračun. Bil

je mož molitve. Sredi dnevnega dirjanja si ga lahko našel v frančiškanski cerkvi v Ljubljani, zatopljenega v molitev. Nedeljska maša mu je bila velika dolžnost. Bil je navdušen hodec in hribolazec. Vsak prosti čas je porabil, je odhital v prosto naravo. Za nedeljo je včasih ves teden iskal po Ljubljani kakega duhovnika, ki je bil prost in ga poprosil, naj gre z njim na Triglav, na Krvavec ali kamorkoli že, da mu bo za nedeljo pomaševal. Nešteto takih nedeljskih izletov je naredil v družbi rajnih dr. Ahčina in Gabrovška, ki sta bila prav tako potrebna gorskega zraka in gibanja. Ti trije veljaki v našem gibanju so seveda združili prijetno s koristnim in take vrste izlete spremenili v neke vrste zborovanja, kjer so si izmenjavali misli in bistrili poglede na vso dolgo vrsto naših problemov. Tako so se dostikrat pogovori nadaljevali tekom tedna v tiskarni pri dr. Ahčinu, pozno zvečer, ko je že list bil v stroju in so čakali na prve tiskane izvode okoli polnoči. Včasih slišimo tožbe, da v odločilnih dneh naš narod ni imel ljudi na svojem mestu. Gori imenovana trojica: Avsenek, Ahčin in Gabrovšek so bili med mnogimi drugimi trije, ki niso nikdar hlepeli po vidnih mestih in voditeljskih položajih, so pa vsak v svojem delokrogu garali do izčrpanosti in z uspehom storili mnogo več, kot je kdo storiti dolžan.

Kot človek je bil Avsenek nekaj izrednega. Na zunaj nič privlačen. Na obleko ni veliko dal. Bolj domačega se je počutil v gozdarcah in pumparicah na planinah, kakor pa v večerni obleki na prireditvah in sprejemih. Bil je človek, ki je znal poslušati, dasi je dal dostikrat vedeti, da ima malo časa in da ga že čakajo tu ali tam. Zelo je bil potreben vesele družčine, kjer se je razvedril in nasmejalo od srca. Pijanec ni mogel, zlasti ne tistih, ki pod pritiskom alkohola začenjajo urejati svet.

Visoko je cenil prijateljstvo in zvestobo. Dana beseda mu je bila sveta; bolela ga je strahopetna nezvestoba. Videl je, kako se mu ob „ločitvi duhov“ odmikajo ljudje, ki jim je včasih zaupal in ki jim je storil marsikako uslugo. Znal je dajati tako, da levica ni nikdar vedela, kaj dela desnica. Znana je bila njegova fraza: Če kaj potrebuješ, kar povej mi, če bo le mogoče, bom poskusil pomagati.

Zelo je bil navezan na svojo družino

Na Bleiweisovi cesti si je ustanovil miren dom zase in za svojo družino, dom, ki je bil kakor muzej napolnjen z deli slovenskih umetnikov, katerim je bil skrit mecen. Izredno ga je zadela smrt edinega sina, ki ga je v nežni dobi pobrala neozdravljiva bolezen. Ob trupu dragega sina je prejel dolge ure. S tem se ni zmanjšala ljubezen do žene in treh hčera, ki jim je poskrbel vso vzgojo, da so končale svoje šole z akademskimi naslovi in si že ustanovile svoje družine v tujem svetu.

Ko je videl, da mu je odvzeta tudi ta skrb in ko so se približala leta, ko ima človek pravico do počitka, mu je kanila še ena grenka kaplja v čašo življenja: ženina smrt. Tako je dokončal boj za tuzemsko srečo in njegov pogled je bil vedno bolj pogosto obrnjen v onostranstvo. Govornik ob njegovi krsti je z vso pravico rekel o njem, da je bil vzor vernega moža.

Mi, ki smo skupno z Avsenekom in njegovo družino raje izbrali svobodo v trdi tujini kot pa suženjstvo v domovini, moramo biti rajnemu še za nekaj hvaležni: za to, kar nam je napisal. Odkar se je priselil v Severno Ameriko, je bil stalen sodelavec pri Ameriški domovini in njeni prilogi „Slovenija“, glasilo slovenske krščanske demokracije. Pisal je uvodne članke, ki so naše ljudi informirali o vseh važnih dogodkih in tokovih, ki so bili v zvezi z našimi slovenskim problemi. Pisal je s tako jasnostjo in zrelostjo, da je vsakdo, ki jih je bral, moral pritrditi njegovim izvajanjem. Posebno je važno, kar je on napisal o naši komunistični domovini, o razmerju Slovenije do rdeče centrale v Beogradu, o vprašanju njene samostojnosti, o številnih poskusih in nerodnostih rdečega gospodarstva, vse podprto s poznavanjem tamošnjih razmer in analizirano na podlagi pravil in izkušenj, nabranih v dolgih desetletjih svojega gospodarskega udejstvovanja.

Mi v Argentini smo imeli priliko brati skoro v vsakem letniku Zbornika Svobodne Slovenije važne razprave, ki ga bodo še dolgo po njegovi smrti predstavljale znanjem kot enega najpomembnejših gospodarskih strokovnjakov, ki smo jih v svoji zgodovini imeli.

Za zgled, ki nam ga je dal, za delo, ki ga je storil za nas, mu ostanimo hvaležni.

Njegovo ime bo ostalo zapisano za vedno med nami.

Urh Franc v javnosti ni bil znana osebnost. Izseljenski listi niso pisali o njem in ni imel vidnih položajev v organizacijah. Bil pa je že v domovini eden tistih tisočev, za širšo javnost nepoznanih prosvetnih delavcev, na katerih je dejansko slonelo vse delovanje organizacij in so pripomogli k uspehom vidnih javnih delavcev. Tak je bil Franc Urh v domovini in tak je bil v izseljenstvu: skromen, prijazen, dober, globoko veren in kot mravlja priden. Pomagal je povsod, kjer je šlo za dobro stvar, nepogrešljiv je bil med udeleženci slovenskih prirediteljev in kar je v izseljenstvu izrednega pomena: podpiral je svobodni tisk in sam je veliko bral. Četudi je bil rabelga zdravja in mu izseljensko življenje ni bilo lahko, je v svoji zvestobi do krščanskih načel in v nezlomljivi zvestobi slovenstvu vse težave premostil z Bogu vdanim optimizmom. Njegove lepe lastnosti zaslužijo, da se ga spomnimo, da počastimo njegov spomin tudi v Zborniku.

Rajni Franc Urh je bil rojen v Podlipi pri Vrhniki. Tam je tudi opravil ljudsko šolo, v Ljubljani orglarsko šolo, obenem pa se izobrazil za občinskega tajnika. Prvo in edino službeno mesto v domovini je dobil v Sodražici, kjer je bil najprej organist in pevovodja cerkvenega pevskega zbora, nato pa še občinski tajnik pri tamošnji občini. V Sodražici je našel svojo življenjsko družico gospo Francko iz Koširjeve družine. V zakonu se je rodilo 8 otrok, dve dekleti in šest fantov. Udeleževal se je v katoliških organizacijah. S posebno vneto pa se je posvetil sadjerejstvu, kateremu je tudi v Argentini ostal zvest.

Ker je bil Urh odločen mož katoliškega

Franc Urh

prepričanja, ki ni poznal oprezne srednje poti, je moral, med komunistično revolucijo, da si ohrani golo življenje, zapusti svojo družino in dom. Prvo zatočišče je našel v Velikih Laščah, v jeseni l. 1943 po italijanski kapitulaciji pa se je zatekel v Ljubljano, kjer je bil uradnik pri Prevodu.

Leta 1945 je šel preko Ljubelja na Koroško, kjer sta se našla s hčerko Mileno. Hudo ga je zadela smrt najstarejšega sina, ki je padel v boju s komunisti. V taborišču Spittal na Dravi je sodeloval v slovenski pisarni do svojega odhoda v Argentino leta 1948.

Tu je bil najprej zaposlen kot zidarski delavec, nato pa v tekstilni tovarni. Bil je zvest član Katoliške akcije in od svojega prihoda v Argentino do smrti član Društva Slovencev. Umrl je 9. maja 1972 v 82. letu starosti. Poleg hčerke Milene poročene Godnjavec, žalujejo za pokojnim Urhom v domovini žena Francka, hčerka in pet sinov s številnimi družinami.

Valentin Markež

Valentin Markež je bil iz rodu Markežev, ki je bil znan po vsem Bohinjskem in Jeseniškem kotu Slovenije po svoji značajnosti in poštenosti. Tak je bil tudi Valentin, ki se je rodil 11. februarja 1894 na Jesenicah. Dva brata sta bila duhovnika: msgr. Lojze, ekonom Škofovih zavodov, in France, dekan v Zagorju. Valentin je obiskoval ljudsko šolo na Jesenicah. Po končani trgovski šoli v Ljubljani je bil nekaj časa v službi pri železnici na Jesenicah, nato pa je vstopil v službo pri Kranjski industrijski družbi. Najprej je

vodil upravo posestev podjetja, nakar je bil prestavljen v glavno pisarno tega največjega industrijskega podjetja v Sloveniji. 15. septembra 1919 se je poročil z gospo Marijo roj. Rekar. V srečnem zakonu se mu je rodilo sedem otrok.

V javnosti se je začel Valentin Markež udeleževati že v mladih letih. Najprej pri prosvetnih in strokovnih organizacijah, nato pa tudi v političnem delu. Nedvomno je postal ena najmarkantnejših osebnosti na Jesenicah. Pri svojem delu je skušal uresničevati ideje Janeza Ev. Kreka. Dr. Korošču pa je ostal zvest do smrti.

Na Jesenicah, ki so bile izrazito industrijsko-delavski kraj, so bile zelo močne levičarsko-marxistične skupine in tudi

ostala opozicija proti SLS je bila zelo vplivna. Kljub temu je bil Markež leta 1934 na listi Slovenske ljudske stranke izvoljen za župana na Jesenicah. Ves se je posvetil delu za občane ter za blagostanje in napredek občine. Dokazal je, da je politika delo za blagor skupnosti in so mu njegovo delavnost in uspehe priznavali tudi nasprotniki.

Ko je po 22. juniju 1941 začela OF z delom tudi v občini na Jesenicah, je Markež takoj spoznal, kaj je njen pravi namen: revolucija in uspostavitve komunistične diktature. Ostal je dosledno zvesto slovenskim narodnim izročilom ter verskim načelom. Vsa njegova družina je bila vzgojena po teh načelih in mu je zvesto sledila, ko je opozarjal na komunistično nevarnost. Njegov sin Ivan je odšel h gorenjskim domobrancem in je tudi njega zadela bridka usoda kakor toliko tisoč slovenskih družin: po končani vojni je bil vrnjen iz Vetrinja in umorjen od komunistov.

Ko je Valentin Markež prišel leta 1945 z družino v begunstvo na Koroško, mu je tam umrl sin Valentin, tako da je v enem letu izgubil kar dva sina.

V Argentino je prišel leta 1948 z gospo Marijo in s hčerkama Mijo in Majdo, ter sinovi Jožetom, Cirilom in Francijem. Kmalu je tudi tukaj postal delaven član slovenske skupnosti. V Društvu Slovencev je bil od leta 1951 do 1954 blagajnik in vse do leta 1960 delaven odbornik. V or-

ganizaciji SLS je bil član načelstva. V Argentini je bil najprej zaposlen v tekstilnem industrijskem podjetju v Moronu; že v tem času se je začel posvečati kokošjerji. Po upokojitvi pa se je povsem osa-

mosvojil in razširil to ugledno podjetje na svojem posestvu v Merlo pri Buenos Airesu.

V krogu svoje družine in ob navzočnosti prijateljev je Valentin Markež s svojo zvesto družico gospo Marijo septembra 1969 praznoval zlati poroko, še ves čil, zdrav in delaven.

Koncem leta 1971 je začel bolehati. Stanje se mu je naglo slabšalo, tako da je moral 16. junija v bolnišnico, kjer je umrl 29. junija 1972. Pokopan je bil na pokopališču na Pontevedra.

Janko Hafner

V soboto 9. decembra 1972 je v Buenos Airesu umrl Janko Hafner. Rodil se je 29. marca 1907 iz meščanske družine v Skofji Loki (Mlinarjev za cerkvijo), katerega oče je doživel 86 let ter je Janko trdno veroval, da bo dosegel njegova leta. Toda v 64 letu starosti ga je Bog poklical v večnost.

Starši Janka Hafnerja so imeli sorodnike v Gradcu, zato je nekaj ljudskošolskih let preživel tam ter je odlično obvladal nemščino, ki mu je dobro služila pri njegovih vesoljskih študijah.

Srednješolski študij je končal v šentviškem škofovskem zavodu, nakar se je vpisal na fakulteto za elektrotehnične vede v Ljubljani, kjer sta ga zanimali predvsem matematika in fizika. Bil je takrat tudi član akademskega društva Danica. Po štirih

semestrih študiranja pa se je posvetil časnikarstvu, najprej s sestavljanjem križank za največji slovenski dnevnik „Slovenec“, pozneje programa za Radio vestnik, kamor je napisal tudi svoj kriminalni roman Val Omega, zatem pa je leta 1929 vstopil kot redni član v uredništvo „Slovenca“, katerega mu je bil pozneje tudi odgovorni urednik.

V „Slovencu“ je bil poročevalec pa tudi publicist zanimivih problemov, ki so bili aktualni. Tako je opisal prebivalce ljubljanskih „kanalov“ in jih ilustriral s številnimi fotografijami. Njegovo eksaktno fotografiranje ga je pripeljalo do fotoreporterja pri „Slovencu“, kar je ostal vse do konca njegovega izhajanja. V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno je s pok. dr. Šerkom preiskaval kraške jame in veliko poročal o njih. Predsednik Slov. kat. tiskovnega društva dr. Pečjak bi rad, da bi Janko Hafner dokončal svoje študije in mu je dovolil

dopust, toda on se je vrnil v žurnalistiko in se je ves posvečal „Slovenca“. Urejal je tudi tedensko prilogo „Slovenca“ Teden v slikah.

Leta 1936 mu je slovenski ban dr. Mar-ko Natlačen poveril na banovini tiskovni referat, kjer so bili njegovi opisi tehničnih načrtov banovine izredno strokovno in zanimivo pisani. Tudi je sodeloval pri knjižnih izdajah, n. pr. pri slavnostnem zborniku ob 20 - letnici Jugoslavije (1938). Bil je med najboljšimi slovenskimi reporterji predvsem takimi, ki so obravnavali tehnične probleme.

Druga svetovna vojna ga je zajela kot častnika v okolici Zagreba, odkoder se je vrnil v uredništvo „Slovenca“ v Ljubljano. Bil je ves čas njegov urednik, po smrti Viktorja Cenčiča celo odgovorni, istočasno pa sourednik in slikarski angažer vseh štiri Slovencevih Koledarjev.

Bistveno je sodeloval pri slavnostni številki „Slovenca“ za 3. maj 1945, ko je Narodni odbor za Slovenijo proglasil slovensko državo. Zaradi svojega protikomunističnega prepričanja in delovanja se je z

ostalimi protikomunističnimi slovenskimi begunci umaknil v begunstvo.

Na Koroškem je izkoristil svoje znanje nemščine in postal cenzor pri angleški cenzuri na britanskem poveljstvu v Celovcu kjer so pregledovali pošto, ki je prihajala iz komunistične Jugoslavije. Na tem svojem mestu je mnogo koristil našim beguncem. Bil je namreč vodja vsega cenzurnega oddelka s 44 uradniki ter je kot tak rešil mnogo naših beguncev in jim olajšal življenje v taboriščih. Leta 1948 je postal uradnik IRO, Mednarodne organizacije za begunce pri Združenih narodih, nakar je emigriral v Argentino.

V Buenos Airesu je bil prva leta v neki trgovini prodajalec fotografskih potrebščin, da se je priučil kasteljanščini, nato strojno-tehnični risar, laborant, zatem pa je začel fotografsko obrt na svoj račun. Leta 1957 je prišla za njim njegova žena ga. Tatjana roj. Inkiostri z njegovo pohčerjenko Mihaelo, kasneje poročeno Mikelj.

Janko Hafner je vse svoje življenje ostal zvest svojemu časnikarskemu poklicu. Ze iz Celovca je pošiljal poročila v slovenska begunska taborišča v Italijo, kjer je izhajal dnevnik „Zedinjena Slovenija“ pod uredništvom Joška Krošlja. Po preselitvi v Argentino je bil takoj v uredništvu „Svobodne Slovenije“, zlasti pa se je njegovo delo poznalo pri urejanju vsakoletnih Zbornikov „Svobodne Slovenije“. V njem je redno vsako leto priobčeval članke o najnovejših dognanjih ne poljih atomskih in vesoljskih dogajanj. Tako je napisal zelo obsežne poljudno-znanstvene razprave: Tehnika atomskega veka, Atomski vek — doba mislečih strojev, Pred odletom z zemlje na Luno, Že letos bo odletel človek v vsemirje..., Planetni vek se začinja, Človek se odpravlja v vsemirje, 20.000.000.000 USA dolarjev, Zmagoslavje elektronike, Prva fotoreportaža z Marsa, Izpiti za polet na Luno, Krstna predstava velerakete Saturn 5, Planetni vek se začinja II., Človek ali robot — to je sedaj vprašanje...

Pokopan je na pokopališču v Villegas pri Buenos Airesu, kjer počiva tudi njegova žena Tatjana, ki mu je nekaj let prej šla pripraviti prijetno bivališče v večnosti.

Sponzinski članki za rajne so objavljeni v kronološkem redu po času smrti.

V ZBORNIKU
SVOBODNE SLOVENIJE
JE IZ VSEH KONTINENTOV
IZCRPNO
ZAJETA ZGODOVINA
DEJAVNOSTI IN USTVARJALNOSTI
SLOVENSKE IDEOLOŠKE EMIGRACIJE.
ZBORNIK
BO ZA BODOČE ČASE
OSTAL NAJUPORABNEJŠI VIR
RAZISKOVALCEM IN PROUČEVALCEM
SLOVENSKE TUJINSKE TVORNOSTI.
Z NAKUPOM TE EDINSTVENE KNJIGE
BOŠ TUDI TI OMOGOČIL
NADALJNJE BELEŽENJE KRONIKE
SLOVENSKEGA
ZDOMSKEGA ŽIVLJENJA
V TISKANEM VIRU.

LJUBEZEN DO BOŽJE IN SLOVENSKE BESEDE
NAJ BO VSEM ROJAKOM SVETLA LUČ
NA POTI ZEMSKEGA V VEČNO ŽIVLJENJE!

**Slovensko dušno pastirstvo
v Argentini**

LJUBIMO SLOVENSKI JEZIK,
NEGUJMO GA, OHRANJUJMO GA ČISTEGA,
UCIMO SVOJE OTROKE SLOVENSKE GOVORICE,
LJUBIMO SLOVENSKO KNJIGO IN TISKANO BESEDO!

Zedinjena Slovenija

Društvo
SLOVENSKA PRISTAVA
CASTELAR

SLOVENSKI DOM
CARAPACHAY

NAŠ DOM
r. z. z. o. z.
San Justo

*Pošilja vsem Slovencem po svetu
pristrčne pozdrave z željo, da bi v med-
sebojnem razumevanju in slogi ustvar-
jali narodu boljšo bodočnost.*

SLOVENSKA
KULTURNA AKCIJA

MEDDOBJE — GLAS SKA
KNJIŽNE IZDAJE

*Kulturno ustvarjanje je najvišji
izraz naše življenjskosti*

Buenos Aires Ramón Falcón 4158

SLOVENSKI DOM
v San Martinu

*kot zastopnik sanmartinske slovenske
skupnosti — proslavlja letos petin-
dvajsetletnico.*

*Vsemogočnemu se zahvaljujemo, da
smo v 25 letih še vedno živ, zdrav, ve-
ren, narodno zaveden del slovenskega
naroda.*

SLOVENSKI DOM
Berazateguí

*skupno žarišče slovenske narodne
in verske zavednosti in neugasljivi
svetilnik za pot preko izseljenstva
v znova osvobojeno domovino.*

Vsem Slovincem, ki ohranjujejo doma ali po svetu zvestobo veri svojih očetov in narodnim izročilom; vsem, ki se borijo

za svobodo in osnovne pravice slovenskega naroda; vsem, ki pomagajo širom zemeljske oble graditi slovenske obrambne postojanke — velja naš bratski pozdrav in klic:

VZTRAJAJMO DO KONCA! ZDRUŽIMO VSE SVOJE SILE V OBRAMBI SVETINJ TEPTANEGA NARODA!

Slomškov dom v Argentini
RAMOS MEJIA

DR. TONE ŽUŽEK

Pravna posvetovalnica

Tucumán 1561

9. nadstr. pisarna 58

Buenos Aires - Argentina

GRADBENO PODJETJE

VILJEM BEČAJ

ob 25-letnici

Cavour 866

CLAYPOLE F. C. G. R.

Prov. Buenos Aires

Društvo
SLOVENSKA VAS
LANUS

Arh. MARIJAN EILETZ

Potosi 471

Hurlingham

655-2751

Odvetnik

Dr. VITAL AŠIČ

Maipu 521, 3. nadstr. „B“, - Bs. Aires

Tel. 392-3935

Av. Santa Fé 2474 - Martínez

Provincia Buenos Aires

Tel. 792-3083

ALUMINE SPORT

Smučarska, planinska in ribiška
oprema

Tienda Aluminé

VOJKO ARKO

JANEZ DRAJZIBNER

Calle Dr. Juan J. Neumeyer 60
Tel. 2567

SAN CARLOS DE BARILOCHE
Río Negro

IZKLJUČNE PRODAJE

- Smučke ELAN
- Čevlji ALPINA IN
MASTROSANTA
- Vetrovke in smučarske hlače
"Aluminé Sport"

KERAMIKA „MIRKO“

Vladimir Šmon

Ortiz 1518

Villa Hipódromo Godoy Cruz
Mendoza

*Zrno do zrna pogača,
kamen do kamna palača!*

(Narodni pregovor)

KREDITNA ZADRUGA SLOGA z o. z.

(COOPERATIVA DE CREDITO „S. L. O. G. A.“ LIMITADA)

Bmé. Mitre 97 — Ramos Mejía — Buenos Aires

T. E. 658-6574

**DOBRO OBRESTOVANA IN VARNA NALOŽBA VASIH PRIHRANKOV
UGODNA POSOJILA
VESTNO IN ZAUPNO POSLOVANJE**

EDITORIAL BARAGA S. R. L.

POZDRAVLJA PLEMENITO ZALOŽNIŠKO IN UREDNIŠKO
PODJETNOST „SVOBODNE SLOVENIJE“, KI S SVOJIMI
ZBORNIKI IZ LETA V LETO KAKOR V SATOVJE NABIRA
DRAGOCENI MED PRIČEVANJ O SLOVENSKEM ZAMEJSKEM
IN IZSELJENSKEM OBSTANKU, V IDEALNI ŽELJI, DA BI
SE IZ NJEGA HRANILI ŠE DOLGO DOBO KASNEJŠI
SLOVENSKI RODOVI.

herman zupan

---

tiskarna
kartonaža

 técnica elemec s.a.i.c.i. y a.

**NAPELJAVE IN INŠTALACIJE
ELEKTROMEHANIČNIH NAPRAV**

centrala
pedernera 552/60
buenos aires

podružnica tucumán
maipú 310 san miguel
italia 1596 concepción

VIGOR s. a. e. i. f.

šolske in trgovske etikete
„AUTOFIX“ in „PEGASOLA“

Tejedor 261
Buenos Aires

Tel. 923-3231
68-0199

HRANILNICA in POSOJILNICA

SLOVENSKIH ŽUPNIJ V TORONTU

Posluje na 618 Manning Ave. vsak torek od 10—1, četrtek od 4—9,
petek od 10—1 in 5—8, soboto od 10—1.

V New Torontu v cerkveni dvorani vsak petek od 6.30 do 9 zvečer

Hranilne vloge se obrestujejo višje kot v drugih denarnih ustanovah
in so obenem brezplačno zavarovane za primer smrti.

Posojila, osebna in hipotečna, so cenejša in zavarovana za primer
smrti ali stalne nesposobnosti člana.

Vsak član more odpreti **osebni čekovni račun**. Čeki so cenejši kot v
običajni banki.

618 Manning Ave., Toronto 4

531-8475

Slovenska Hranilnica in Posojilnica

JANEZA EV. KREKA

je denarni zavod vseh Slovencev v Torontu in okolici.

Plačuje **višje obresti kot banke** in daje **osebna in hipotečna posojila**
(mortgage) **pod ugodnejšimi pogoji** kot drugi denarni zavodi.

Glavna poslovalnica na 646 Euclid Ave. — Telefon: 532-4746

Uradne ure: Nedelja od 10—12. Torek, četrtek, petek od 10—1 in 5—8.
Sobota od 10—3. Zaprto: ponedeljek in sreda ves dan.

Pomožna poslovalnica v New Torontu:

747 Brown's Line (hiša pred cerkvijo), uraduje vsak petek od 19—21.

belleza :

IVAN MUŠIČ

buenos aires

Guido 1528 — tel. 41-6335
Guido 1534
Edificio Santos Dumond
Juramento 2028 (Belgrano)
J. Hernández 2432
C. Díaz 1877

mar del plata

L. N. Alem y San Lorenzo 3201
Lamadrid 2138

miramar

Calle 25 No. 620

punta del este
uruguay

Quintana 20

Janez Dimnik

STROJNA DELAVNICA

H. Almeyra 518

Villa Libertad, San Martin

Tel. 750 - 5469

MIZARSTVO ● POHISTVO
PLAKARJI ● PREOBLEKE

BIVEGRO

Rep. de Chile 3036 San Justo
T. E. 621-3452

KERAMIČNO PODJETJE

C. A. C. E. S.

S. R. L.

Pedro Molina 130
San José Guaymallén
Mendoza

SLOVENSKA TISKARNA

VILKO s. r. l.

Buenos Aires

Estados Unidos 425

JOSE VODNIK

TEC. CONST. MATR. 46 CAT. 2da
DIRECTOR DE OBRAS PUBLICAS
MUNICIPALIDAD PERITO MORENO

**EMPRESA CONSTRUCTORA Y
DE TRANSPORTE**

Cap. Cont. \$ 4.909.000,00

JOSE VODNIK

Roca 260 Las Heras Santa Cruz

pozdravlja vse Slovence po svetu in jim želi veliko sreče in božjega
blagoslova. Obenem čestita urednikom Zbornika Svobodne Slovenije,
ki s svojim požrtvovalnim delom povezujejo vse rojake širom zemlje.

LESNO INDUSTRIJSKO PODJETJE

BRATJE OBLAK

Almafuerte 3868

San Justo

SVOBODNA SLOVENIJA

BUENOS AIRES

Ramón Falcón 4158

je glasilo svobodnih Slovencev v svetu.

*„Boj za svobodo slovenskega naroda, boj za zmago
resnice in pravice“*

je bilo njeno geslo, ko je začela izhajati kot ilegalni list
v domovini 22. novembra 1941 v času trojne okupacije in
komunistične revolucije.

Z istim geslom je znova zaživela 1. januarja 1948 v
svobodnem svetu v Buenos Airesu.

Več kot trideset let vztraja Svobodna Slovenija v boju
za svobodo našega naroda, v službi resnice in pravice.

Postani njen soledavec in naročnik! Pridruži se boju
za svobodo našega naroda, za resnico in pravico!

Kazalo

BOJ SLOVENSKE MANJŠINE V KRŠKI ŠKOFIJI NA KOROŠKEM, AVSTRIJA, ZA VERSKI POUK OTROK V SLOVENŠČINI

Sestavil dr. Anton Podstenar

Nadaljevanje (6)

Vsebina poglavij v prejšnjih letnikih ..	7
Deveti del: Koroški Slovenci in civilna oblast — Tretje poglavje: Posebni razlogi za izredno zaščito	9

PRIMORSKI SLOVENCİ V BOJU ZA SVOJE PRAVICE

Slovenska manjšina v Italiji, Bogdan C. Novak	57
Slovenska narodna politika in komunizem, Janez Boltar	97
Primorski Slovenci v boju za svoje pra- vice, dr. Andrej Bratuž	104

RAZPRAVE— DOKUMENTI — PRICEVANJA

Osebna vez in borba, dr. Milan Komar Protislovja samoupravljanja, dr. Ljubo Sirc	109
Ameriška demokracija in dolar, dr. Lu- dovik Puš	123
Kako je nastala osvobodilna fronta, † dr. Celestin Jelenc	129
Slovenski narod in simboli njegove na- rodnosti in državnosti, dr. Tine De- beljak	132
Trškotnik: Moskva—Peking—Beograd, dr. Oton Ambrož	174

NASI GORNIKI

V domovanju snežnih viharjev, Jure Skvarča	195
Everest, Jure Skvarča	205
Sovenska steza, Vojko Arko	216

SLOVENSTVU V ČAST — NARODU V PONOS

Dr. Rudolf Čuješ	227
Dr. Enij Alojzij Fonda	230
Dva izmed mnogih, Ladislav Lenček CM Andrej Majcen SDB	232
Dr. Janez Janež	233

DR. ANTON KOROŠEC OB STOLETNICI ROJSTVA

Članki o dr. Korošcu v Zbornikih Svo- bodne Slovenije	254
Dr. Anton Korošec, dr. A. N.	255
Spomini, Januš Golec	264
Dr. Anton Korošec in Tiskarna sv. Cirila v Mariboru, l. j.	280
Moji stiki z dr. Korošcem, Jože Košiček	288
O dr. Antonu Korošcu, dr. R. Hanželič	295
Spomini na dr. Korošca, † Joško Krošelj	303
Ob smrti dr. Korošca	307
Mladostna liturgična doživljanja, dr. An- ton Korošec	309

RAZGLEDI

Poslanica Narodnega odbora za Slove- nijo	313
Slovenci v izseljenstvu	
Brazil	
Slovenci v Sao Paulo, M. M.	316
Kanada	
Iz življenja in dela Slovencev, Otmar Mauser	320
Z. D. A.	
Ob narodnem prazniku, Jože Melaher ..	342
Argentina	
Ob 25-letnici Društva Slovencev, Franc Pernišek	347
Slovenski srednješolski tečaj ravn. Marka Bajuka v Buenos Airesu, Tine Debe- ljak ml.	350
Spominska cerkev Marije Pomagaj v Buenos Airesu	394

Slovinci v zamejstvu		Lojze Ambrožič st.	407
Iz Primorske	397	Jože Poznič	409
Koroška v sliki	398	Dr. Franc Cigan	410
V spošt.jiv spomin		Dr. Vinko Zorc	410
Dr. Miha Krek	401	Ing. Avgust Vivod	411
Eno st.letje v slovenski katoliški politiki	402	Zdravko Novak	412
Dr. Ivan Prijatelj	404	Dr. Farnček Prijatelj	413
Jože Jonke	404	Marijan Marolt	414
Kanonik dr. Ivan Kraljič	405	Ivan Avsenek	417
Janez Šest	406	Franc Urh	420
Jože Jenko	407	Valentin Markež	421
		Janko Hafner	422
		Umetniška priloga	
		Gorniška priloga	

V založbi Svobodne Slovenije

so doslej izšle naslednje knjige:

1. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1949 — 192 strani, 99 ilustracij.
2. Velika črna maša za pobite Slovence. Pesnitev Jeremije Kalina (Tine Debeljak): 220 strani, 22 celostranskih lesorezov K. Mirtiča (Bara Remec), 1949.
3. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1950 — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil Vladimir Mazl.
4. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1951 — 288 strani, 20 ilustracij, slikovna priloga z reprodukcijami umetniških del Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika in Franca Laha. Opremil Marijan Koritnik.
5. Poljub. Pesniška zbirka Tineta Debeljaka. Ilustrirala akad. slikarica Bara Remec. Bibliofilska izdaja, 250 izvodov, 1950.
6. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1952 — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil Božidar Kramolec, Kanada.
7. Naša beseda Mladinska knjiga — 128 strani, 48 ilustracij Stanka Snoja; 1951.
8. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1953 — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
9. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1954 — 288 strani, 95 ilustracij. Oprema ing. Marko Bajuk.
10. Mariji. Rapsodija za prvo Marijino sveto leto 1954. Pesniška zbirka Jeremije Kalina. Oprema in lesorezi akad. slikarica Bara Remec; 1954.
11. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1955 — 272 strani, 140 ilustracij. Oprema akad. slikarica Bara Remec.
12. Čas pod streli. Zbirka črtic, posvečena spominu padlih borcev ob deseti obletnici Vetrinjske žaloigre. Napisal Ivan Korošec, uvodno besedo napisal Karel Mauser, opremil in ilustroval Ciril Skebe; 1955.
13. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1956 — 304 strani, 91 ilustracij. Ovitek: Božidar M. Kramolec, Toronto, Kanada.
14. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1957 — 256 strani, 101 ilustracija. Opremil akad. kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
15. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1958, jubilejni ob desetletnici — 288 strani, 97 ilustracij. Opremil akad. kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
16. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1959 — 288 strani 73 ilustracij. Ovitek: akad. kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
17. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1960 — 296 strani, 75 ilustracij. Ovitek: arh. Marijan Eiletz, posamezna zaglavja: France Gorše, Ivan Bukovec, Jurij Vombergar, Metka Žirovnik, France Papež, Tone Kržišnik.
18. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1961 — 296 strani, 75 ilustracij. Ovitek: Ivan Bukovec; posamezna zaglavja: Ivan Bukovec, Andrej Makek, Tone Kržišnik.
19. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1962 — 284 strani, 59 ilustracij. Ovitek. Milan Volovšek; notranja oprema: France Pernišek ml.
20. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1963 — 288 strani, 43 ilustracij. Ovitek in notranja oprema: Jurij Vombergar.
21. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1964 — 340 strani, 78 ilustracij, slikovna priloga z reprodukcijami umetniških del kiparjev Franceta Goršeta in Franceta Ahčina ter slikarjev Bare Reemc, Ivana Bukovca, Toneta Kržišnika, Darka Šušteršiča, Andreja Makeka, Jureta Vombergarja, Franca Papeža, Miroslava Zupančiča, Jožeta Vodjana. Ovitek in notranja oprema: Tone Kržišnik.

22. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1965 — 368 strani, 54 ilustracij; slikovna priloga z reprodukcijami umetniških del Bare Remec, Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Milana Volovška, Jožeta Vodlana, Franceta Papeža, Hugo Velkerja, Andreja Makeka, Božidarja Kramolca; gorniška foto priloga. Ovitek France Papež.
23. Vladimir Vauhnik: Nevidna fronta. Spomini. 445 strani, 18 ilustracij. Ovitek in oprema: Ivan Bukovec; 1965.
24. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1966 — 416 strani, 51 ilustracij, celostranska barvna slika spominskega znamenja v počastitev rajnega škofa dr. Gregorija Rožmana sredi catedralskega pogorja v Bariločah; slikovna priloga z reprodukcijami umetniških del Bare Remec, Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Andreja Makeka, Mirota Zupančiča. Jožeta Vodlana; gorniška foto priloga. Ovitek: Bara Remec.
25. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1967 — 432 strani, 126 ilustracij; slikovna priloga z reprodukcijami umetniških del Bare Remec, Franceta Goršeta, Mirota Zupančiča, Ivana Bukovca, Teda Kramolca, Jožeta Vodlana, Metke Žirovnik, Andreja Makeka, Darka Sušteršiča, Franceta Papeža; gorniška foto priloga. Ta Zbornik je jubilejni ob 25-letnici Svobodne Slovenije, ki je začela izhajati v domovini v času okupacije in komunistične revolucije.
26. Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška. Napisal Marijan Marolt — 319 strani. Ovitek: Andrej Makek; 1967.
27. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1968 — 324 strani, 48 ilustracij; slikovna priloga z reprodukcijami umetniških del Bare Remec, Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Mirota Zupančiča, Ivana Bukovca, Marijance Savinšek, Teda Kramolca, Jožeta Vodlana, Franceta Papeža, Metke Žirovnik, Andreja Makeka. Ovitek in zaglavne vinjete: France Gorše.
28. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1969 — 352 strani, 68 ilustracij; slikovna priloga z reprodukcijami umetniških del Franceta Ahčina, Franceta Goršeta, Bare Remec, Darka Sušteršiča, Ivana Bukovca, Andreja Makeka, Metke Žirovnik, Mirota Zupančiča, Jožeta Vodlana; gorniška foto priloga. Ovitek in zaglavja: Ivan Bukovec.
29. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1970 — 328 strani, 74 ilustracij; slikovna priloga z reprodukcijami umetnin Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Bare Remec, Ivana Bukovca, Andreja Makeka, Darka Sušteršiča; gorniška foto priloga. Ovitek in zaglavja: Ivan Bukovec.
30. Zbornik Svobodne Slovenije za leti 1971 in 1972. — 440 strani, 88 ilustracij, slikovna priloga z reprodukcijami umetniških del Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Bare Remec, Metke Žirovnik, Teda Kramolca, Ivana Bukovca; gorniška foto priloga; ovitek: Ivan Bukovec.

BODIMO SLOŽNI

OHRANJAJMO NARODNE NAVADE

OPLAJAJMO SE IZ NAŠIH DAVNIH VREDNOT

OSTAJAJMO ZVESTI SVOJEMU RODU

SPOŠTUJMO MATERIN JEZIK

BRANIMO SVOBODO

ZBORNİK SVOBODNE SLOVENIJE 1971/72 ES SUPLEMENTO DE LA PUBLICACION PERIODICA SVOBODNA SLOVENIJA — ESLOVENIA LIBRE

Editor responsable Miloš Stare, Ramón Falcón 4158, Bs. Aires, Argentina — Registro Nac. de la Propiedad Intelectual No. 1,149-713 — Tarifa Reducida. Concesión No. 3824
Impreso en la República Argentina

Este libro se terminó de imprimir el día 15 de octubre de 1973 en los Talleres Gráficos Vilko, s. r. l., Estados Unidos 425, Buenos Aires, Argentina